

KIELEN KÄÄNTÖPUOLELLA
Kuinka tutkia toislajisten merkkien kääntymistä ihmiskielelle?

Ella Vihelmaa
280318
Lisensiaatintyö
Kulttuurintutkimus
Marraskuu 2018

Why do you let me get caught up in endless constructions, discourses, deconstructions, symbolic dismemberment, “becomings” that *I never asked to be part of*? What does that add to my life? With all your superior knowledge, all your impressive theories, do you even care about me being hurt, mutilated, deprived, infected with dis-ease, hunted, captivated, or prematurely killed? *To whom is your research accountable?*

Helena Pedersen (2011b: 158)

[M]an’s ideas are quite as miraculous as those of the bird, the beaver, and the ant.

Charles S. Peirce (*CP V.480*)

KONEEN SÄÄTIÖ

Tutkimusmyönteisen
ilmapiirin ruokkimisen
ohessa Koneen Säätiö rahoitti
suomenkielistä tutkimustani 28 320
eurolla ja ennen tätä ranskankielistä tutkimustani
kaikkiaan 78 000 eurolla. Näillä summilla säätiö lienee
maailman merkittävin lajienvälisen käänöstutkimuksen mesenaatti.
Käsikirjoituksen viimeistelyn mahdollisti Itä-Suomen
yliopisto vastaanottavaisuudellaan ja 4 500 euron
apurahalla. Lisäksi Sanoma Pro lahjoitti
käyttööni peruskoulun ympäristöopin
ja biologian oppikirjoja.

Kiitos!

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto		
Tekijät – Author Ella Vihelmaa				
Työn nimi – Title Kielen kääntöpuolella. Kuinka tutkia toislaajisten merkkien kääntymistä ihmiskielelle?				
Pääaine – Main subject		Työn laji – Level		Päivämäärä – Date
Kulttuurintutkimus		Lisensiaatintyö		x
				26.11.2018
				Sivumäärä – Number of pages 653
Tiivistelmä – Abstract				
<p>Ihmislajin valtakaudella monella taholla on herännyt toive, että voisimme kehittää paitsi kansainvälisiä myös lajienvälisiä suhteitamme oikeudenmukaisempaan suuntaan. Kansainvälinen yhteisöllisyys vaatii kieltenvälisiä käännöstoimintaa, ja tutkimuksessani kysyn, mitä annettavaa translatologisella näkökulmalla voisi olla lajienväliselle kanssakäymiselle. Kääntäjät ovat tottuneita antautumaan lähtötekstin tuottajan semioottiselle toimijuudelle, tiedostamaan vaihtoehdot tulkitamamahdollisuudet ja hahmottamaan käännösprosessin valintojen sarjaksi, joka vaikuttaa ihmisten keskinäisiin suhteisiin. Lähtökohdat vaikuttavat otollisilta myös lajienvälisten suhteiden kehittämiseksi, mutta jotta toislaajisten eläinten tulkitsemisestä voitaisiin puhua kääntämisenä, käännösteoreettista käsitteistöä on laajennettava vähemmän kielikeskeiseen suuntaan. Tutkimukseni päätavoitteena onkin työstää jäsennyksiä ja malleja, jotka helpottavat lajienvälisen vuorovaikutuksen translatologista tarkastelua.</p> <p>Tutkielma rakentuu kahdesta pääosiosista. <i>Teoreettisessa vuoristossa</i> kehitän semioottisia työkaluja, jotka mahdollistavat eläintekstien tarkastelemisen toislaajisten merkkien käännöksinä. Charles S. Peircen kolme fenomenologista kategoriaa pohjustavat pohdintaa suhteista, joita ihmisen ja (muun) luonnon, kielen ja (muun) maailman, käännöksen ja lähtömerkin välille voi kehkeytyä. Uuspeireläiset merkki- ja semiosismallit ilmentävät merkityssuhteen dynamiikkaa ja semioottisten prosessien mahdollisuuksia. Peircen jäsennyttä representamenin ja dynaamisen objektin välisistä suhteista tulkitsen teoriana lajienvälisen kääntämisen tekniikoista. Lisäksi esittelen jäsennyksen lajienvälisen kääntämisen kuudesta merkityksestä. Jäsennysten ja mallien kautta luen yhtäältä translatologista diskurssia, toisaalta luontosuhde- ja eläintutkimusdiskurssia, mikä auttaa tavoittamaan käsitteiden kontekstuaalisia merkityksiä.</p> <p><i>Sukelluksia aineistoihin</i> -osiossa tarkastelen ajankohtaisia tekstiaineistoja kehittämieni jäsennysten ja mallien valossa. Kolmen kategorian puitteissa luen peruskoulun opetussuunnitelman perusteita sekä ympäristöopin ja biologian oppikirjoja. Selvitän, kuinka aineistossa ilmenevät toislaajiset eläimet ja ihmisen oma elämyksellisyys, kielen suhde (muuhun) luontoon ja kääntäminen. Merkki- ja semiosismalleja sovellan aineistoon, joka muodostuu eläinsuojelukeskus Tuulispään asukasestelyistä ja muistokirjoituksista. Huomio kiinnittyy yksilöiden semioottiseen ehtymättömyyteen ja kehityskulkuun, joissa merkitykset ketjuuntuvat, täydentävät toisiaan ja risteytyvät. Käännösteekniikkajäsennyksen ja lajienvälisen kääntämisen kuuden merkityksen ristivalossa tarkastelen Luontoon-sivuston kansallispuistotekstejä. Viimeinen tapaustutkimus tarjoaakin käsityksen siitä, mitkä puolet kansallispuistojen toislaajisista asukkaista kääntyvät Metsähallituksen esittelyteksteiksi ja millä tavoin.</p> <p>Tutkimustyön keskeisimpänä tuloksena ovat jäsennykset ja mallit, joita voi soveltaa tekstintutkimukseen tai lajienvälisiä suhteita koskevaan reflektioon. <i>Konsekutiivinen semiosis, komplementaarinen semiosis ja synteettinen semiosis</i> ovat oman tutkimukseni puitteissa syntyneitä käsitteitä, samoin <i>interformaalinen, intermediaalinen, intersysteeminen, intersubjektiiivinen, interaktantiaalinen ja intermondiaalinen kääntäminen</i>. Myös Peircen omia fenomenologisia ja semioottisia käsitteitä kehitän ja sovellan omintakeisesti. Translatologisen ja eläintutkimusdiskurssin kartoittaminen samojen peruskäsitteiden varassa auttaa huomaamaan uusia yhtymäkohtia ja soveltamaan lajienvälisiä käännösteoriaa aineistoihin. Sukellusosioon sisältyvät tekstuaaliset tapaustutkimukset puolestaan auttavat ottamaan etäisyyttä arkisiin tekstiaineistoihin. Paikoitellen huomio kiinnittyy tulkintojen epäjohdonmukaisuuteen, mutta samalla analyysit kasvattavat arvostamaan semioottista diversiteettiä.</p> <p>Tutkimuksen puitteissa en ole voinut tarkastella eläintekstien vastaanottoa, mutta kartoittamani kirjallisuuden ja tapaustutkimusten valossa toislaajisten kielellinen tulkitseminen näyttyy kompleksisena ilmiönä. Eläinteksteissä inhimilliset ja toislaajiset vaikutteet kietoutuvat toisiinsa monin tavoin, mikä usein on pragmaattisesti mielekäästä. Siksi en tutkimukseni perusteella tuomitse esimerkiksi antropomorfismia tai toislaajisten merkkien kielentämistä ylipäänsä. Yksinkertaisten normien esittämisen sijaan tahdon rohkaista ihmisiä reflektioon ja vaihtoehtojen tiedostamiseen. Kielelliset tulkinnat eivät kerro totuutta lähtöeläimestä, vaan pikemminkin toislaajiset merkit haastavat kääntäjän leikkiin, vastavuoroisuuteen ja kielen rajojen koetteluun. Uskoakseni toislaajisen eläimen semioottisen toimijuuden täyspainoinen tunnustaminen tukee monilajisen yhteisön muodostumista vahvemmin kuin lajikohtainen purismi.</p>				
Avainsanat – Keywords				
mallit ja jäsennykset, lajienvälinen kääntäminen, käännösteoria, Charles S. Peirce, eläinsemiotiikka, kulttuurinen eläintutkimus, lajienväliset suhteet, kieli ja maailma, ekolinguistiikka, ekokritiikki, tekstintutkimus, oppikirjat, eläinsuojelukeskukset, tuotantoeläinten turvakodit, kansallispuistot				

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Humanities		
Tekijät – Author Ella Vihelmaa				
Työn nimi – Title On the animal side of language. How to study the translation of nonhuman signs into human language?				
Pääaine – Main subject		Työn laji – Level		Päivämäärä – Date
Cultural Studies		Licentiate thesis		x
				Sivumäärä – Number of pages 653
Tiivistelmä – Abstract				
<p>Given the imposition of human dominance over the rest of the animal kingdom, many of us dream of living in a polyphonic interspecies community. Interlingual translation is pivotal to the international community, but could the translational point of view contribute constructively to our interspecies interaction? Translators are accustomed to surrendering themselves to unfamiliar semiotic agencies, to searching for alternative interpretations, to conceptualizing the process of translation as a series of choices having an influence on sociopolitical relationships. The same ethos could favour the development of our interspecies relationships, but in order to consider interpreting nonhuman animals as translating, we must construct a conceptual framework that permits the translational analysis of interspecific semiosis. The main objective of my research is to work out schemas and models that destabilize the logocentric underpinnings of translation theory.</p> <p>The thesis consists of two main parts, one of which is theoretical, and the other of which is empirical. In the theory section, I forge conceptual tools that allow animal texts to be regarded as translations of nonhuman signs. First of all, the three phenomenological categories of Charles S. Peirce provide a foundation for further reflection on relationships between humans and (the rest of) nature, language and (the rest of) the world, translations and sources, the latter of which can be translations themselves. Secondly, the dynamics of the sign relationship and the possibilities of semiotic processes are investigated by using five neo-Peircean models. Thirdly, the Peircean schema of relationships between a representamen and its dynamic object is studied as a repertory of interspecific translation techniques. Finally, I present an outline of the six significations of interspecific translation. The schemas and models thus developed are contextualized, on the one hand, on translational discourse, on the other, on animal studies discourse as well as some literary reflections.</p> <p>In the empirical section, current text materials are examined in the light of the schemas and the models introduced in the theoretical part. In the first one of the three case studies, manifestations of the three phenomenological categories are observed in the Finnish core curriculum for basic education, as well as in Finnish textbooks in integrated environmental studies and biology. Special attention is paid to the representation of animals, including humans, of language, and of the possibilities of the student to translate nonhuman signs. In the second case study, the semiotic models are applied to the presentation texts of individual animals living in the farmed animal sanctuary Tuulisää. The inhabitants of the sanctuary appear to be inexhaustible in significations, which procreate, complete each other, and hybridize in the course of semiotic processes. When it comes to the third case study, it analyses the official presentation texts of Finnish national parks. I will ask which dimensions of the nonhuman habitants of the parks are present in these translations and in what way.</p> <p>The main outcomes of the research are schemas and models, which are applicable to textual research or any reflection on interspecific interaction. Among the terms used in this thesis, <i>consecutive semiosis</i>, <i>complementary semiosis</i>, and <i>synthetic semiosis</i> are coined during the research, as well as <i>interformal</i>, <i>intermedial</i>, <i>intersystemic</i>, <i>intersubjective</i>, <i>interactantial</i>, and <i>intermondial</i> translation. Even the original Peircean concepts are developed and used in an original way, constructing new interfaces between translation studies and animal studies. When it comes to the case studies, they provide new points of view to our textual environment, pointing out inconsistencies but also emphasizing the value of semiotic diversity.</p> <p>Even though the reception of animal texts falls beyond the scope of this study, the linguistic interpretation of nonhuman animals appears as a complex phenomenon, when discussed in the light of the theoretical literature and the case studies included in the research. In the animal texts, human and nonhuman influences intertwine to meet different pragmatic needs. From a pragmatic point of view, anthropomorphism or the verbalization of nonhuman signs in itself does not automatically imply ethically suspect outcomes. Instead of setting restrictive norms, I want to encourage people to metasemiotic reflection by raising awareness of the alternatives. Linguistic interpretations do not tell the truth about the source animal – rather, nonhuman signs invite the translator to respond, to play with words, to defy the limits of language. As far as I can see, a full acknowledgement of the semiotic agency of a nonhuman animal supports the formation of an interspecies community more pervasively than a species-centered purism.</p>				
Avainsanat – Keywords				
models and schemas, interspecific translation, translation theory, Charles S. Peirce, zoosemiotics, cultural animal studies, interspecific relationships, language and reality, ecolinguistics, ecocriticism, textual studies, textbooks, farmed animal sanctuaries, national parks				

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	- 6 -
I SUUNTA JA KARTTA.....	- 11 -
1 KÄÄNNÖS TOISLAJISTEN PUOLEEN.....	- 11 -
1.1 Matkasuunnitelma.....	- 12 -
1.2 Eläinpuhetta koskeva tutkimus.....	- 20 -
1.3 Kääntäjä biosemiosfäärissä.....	- 29 -
1.4 Kääntäminen lähestymistapana	- 33 -
1.5 Lajienvälinen kääntäminen tutkimuskohteena	- 40 -
1.6 Mallien ja jäsenysten tarkoitus.....	- 50 -
1.7 Esitystavan arvoperusta	- 53 -
II TEOREETTINEN VUORISTO.....	- 60 -
2 KOLME KATEGORIAA	- 61 -
2.1 Kategoriat näkökulmina ilmiöihin.....	- 62 -
2.2 Kategoriat suhteessamme muihin lajeihin	- 66 -
2.2.1 Hapertuvat lajirajat. Ensiyden merkitys luontosuhteelle.....	- 66 -
2.2.2 Liito-oravan tuottama yllätys. Toiseuden merkitys luontosuhteelle.....	- 69 -
2.2.3 Kohti eloyhteisön kansalaisuutta. Kolmannuuden merkitys luontosuhteelle.....	- 76 -
2.2.1–2.2.3 Yhteenvedo	- 80 -
2.3 Kategoriat suhteessamme kieleen	- 81 -
2.3.1 Rehottava pensaikko. Monadinen suhde kielen ja luonnon välillä.....	- 82 -
2.3.2 Pakottava loitsu. Dyadinen suhde kielen ja luonnon välillä	- 86 -
2.3.3 Mallintava työkalu. Triadinen suhde kielen ja luonnon välillä	- 91 -
2.3.1–2.3.3 Yhteenvedo	- 97 -
2.4 Kategoriat ja kääntäminen.....	- 98 -
2.4.1 Mahdollisuus tunnelmointiin. Kääntämisen Ensiys	- 98 -
2.4.2 Matka vastarannalle. Kääntämisen Toiseus	- 103 -
2.4.3 Esittäytyminen yleisölle. Kääntämisen Kolmannuus	- 110 -
2.1–2.4 Yhteenvedo	- 115 -
3 SEMIOOTTINEN MALLINTAMINEN	- 117 -
3.1 Merkki– teoria semioottisista rooleista.....	- 118 -
3.1.1 Merkki triadisena suhteena	- 118 -
3.1.2 Kääntäminen triadisena suhteena.....	- 126 -
3.1.3 Eläinsuhteidemme triadisuus	- 133 -
3.1.1–3.1.3 Yhteenvedo	- 139 -
3.2 Semiosis – kolme mallia.....	- 139 -
3.2.1 Konsekutiivinen semiosis	- 141 -
3.2.2 Komplementaarinen semiosis.....	- 148 -

3.2.3 Synteettinen semiosis.....	- 153 -
3.2.4 Semiosis kaikessa kompleksisuudessaan.....	- 159 -
3.2.5 Semiosis ja kääntäminen	- 161 -
3.2.5.1 Tulkinnan tulkitseminen. Kääntämisen konsekutiivisuus.....	- 161 -
3.2.5.2 Kokonaisuuden täydentäminen. Kääntämisen komplementaarisuus	- 163 -
3.2.5.3 Lähteiden yhdistäminen. Kääntämisen synteettisyys.....	- 168 -
3.2.5.1–3.2.5.3 Yhteenveto	- 174 -
3.2.6 Semiosis suhteessamme toislajisiin.....	- 174 -
3.2.6.1 Toislajisten konsekutiivinen tulkitseminen	- 175 -
3.2.6.2 Toislajisten komplementaarinen tulkitseminen	- 177 -
3.2.6.3 Toislajisten synteettinen tulkitseminen	- 179 -
3.1–3.2 Yhteenveto	- 186 -
4 LAJIENVÄLISET KÄÄNNÖSTEKNIIKAT	- 188 -
4.1 Kuvastaminen. Kuva käännöksenä.....	- 192 -
4.2 Suhteuttaminen. Diagrammi käännöksenä	- 195 -
4.3 Samastaminen. Metafora käännöksenä.....	- 201 -
4.4 Altistaminen. Subindeksi käännöksenä	- 206 -
4.5 Tarjoileminen. Symboli käännöksenä.....	- 210 -
4.1–4.5 Yhteenveto	- 214 -
4.6 Ikonit, indeksit ja symbolit käännöstutkimuksessa.....	- 215 -
4.6.1 Jäljittelyä ja uudelleen luomista. Kuvastaminen käännöstutkimuksessa.....	- 217 -
4.6.2 Rakennemuutoksia ja kontekstualisointia. Suhteuttaminen käännöstutkimuksessa.....	- 220 -
4.6.3 Puitteita ja merkityksellisiä suhteita. Samastaminen käännöstutkimuksessa.....	- 222 -
4.6.4 Yhdistämistä ja etäännyttämistä. Altistaminen käännöstutkimuksessa.....	- 224 -
4.6.5 Suodattamista ja salakieltä. Tarjoileminen käännöstutkimuksessa	- 228 -
4.7 Toislajisten esittämisen tekniikat.....	- 230 -
4.7.1 Kinkku vai viipaloitu sika? Toislajisten kuvastaminen.....	- 231 -
4.7.2 Ekosysteemi vai eläintarha? Toislajisten suhteuttaminen	- 238 -
4.7.3 Nunna vai paholainen? Toislajisten samastaminen	- 244 -
4.7.4 Sinä vai se? Toislajisille altistaminen	- 250 -
4.7.5 Puoliso vai vihollinen? Toislajisten symbolinen tarjollepano.....	- 258 -
4.1–4.7 Yhteenveto	- 262 -
5 MITÄ KÄÄNTÄMINEN ON? KUUSI MERKITYSTÄ	- 264 -
5.1 Kääntämisen kentän jäsentyminen.....	- 266 -
5.1.1. Persoonattoman kääntämisen kolme merkitystä.....	- 268 -
5.1.2 Interpersoonaisen kääntämisen kolme merkitystä.....	- 273 -
5.1.3 Kuuden merkitysten yhteys kolmeen kategoriaan	- 278 -
5.1.4 Kuusi merkitystä analyttisena työkaluna.....	- 280 -

5.1.4.1 Suuntaviivoja soveltamiselle	- 281 -
5.1.4.2 Kuuden merkityksen tunnistaminen tekstiaineistossa	- 287 -
5.1.4.3 Kuuden merkityksen merkityksestä.....	- 295 -
5.1.1–5.1.4 Yhteenveto	- 298 -
5.2 Kuusi merkitystä ja kääntäminen.....	- 299 -
5.2.1 Käsittämättömät äänet. Interformaalisuus käänöstutkimuksessa.....	- 299 -
5.2.2 Elämyksen jälkeen. Intermediaalisuus käänöstutkimuksessa	- 303 -
5.2.3 Luonnosta lainatut sanat. Intersysteemisyys käänöstutkimuksessa	- 310 -
5.2.4 Kärsimysten kieli. Intersubjektivisyys käänöstutkimuksessa.....	- 317 -
5.2.5 Asianajat ja poliisit. Interaktantiaalisuus käänöstutkimuksessa	- 321 -
5.2.6 Nokkosperhosen aikamuodot. Intermondiaalisuus käänöstutkimuksessa	- 327 -
5.2.1–5.2.6 Yhteenveto	- 337 -
5.3 Kuusi merkitystä toislajisten tulkitsemisessä	- 338 -
5.3.1 Kauneimman valinta. Interformaalisuus suhteessamme toislajisiin.....	- 340 -
5.3.2 Esiintyminen ja esitetyksi tuleminen. Intermediaalisuus suhteessamme toislajisiin	- 344 -
5.3.3 Kissa joka sanoo vain miau! Intersysteemisyys suhteessamme toislajisiin.....	- 349 -
5.3.4 Mistä papukaija pitää? Intersubjektivisyys suhteessamme toislajisiin.....	- 353 -
5.3.5 Kotieläinten elämäntavat. Interaktantiaalisuus suhteessamme toislajisiin.....	- 360 -
5.3.6 Mielikuvitus koetuksella. Intermondiaalisuus suhteessamme toislajisiin.....	- 366 -
5.1–5.3 Yhteenveto	- 374 -
III SUKELLUKSIA AINEISTOIHIN	- 376 -
6 ENSIYS, TOISEUS JA KOLMANNUUS PEDAGOGISISSA TEKSTEISSÄ.....	- 377 -
6.1 Kategoriat ympäristöopin ja biologian opetussuunnitelmassa.....	- 380 -
6.2 Oppikirjojen suhde eläimiin.....	- 387 -
6.2.1 <i>Kevään eläimiä</i> . Ensiys oppikirjojen eläinsuhteissa.....	- 388 -
6.2.2 <i>Hengästyä</i> . Toiseus oppikirjojen eläinsuhteissa.....	- 399 -
6.2.3 <i>Eläimistä saadaan ruokaa</i> . Kolmannuus oppikirjojen eläinsuhteissa	- 407 -
6.2.1–6.2.3 Yhteenveto	- 419 -
6.3 Kielen ja maailman suhde oppikirjoissa	- 420 -
6.3.1 <i>Sademetsässä voi olla melkoinen meteli</i> . Kielen ja luonnon ykseys oppikirjoissa.....	- 420 -
6.3.2 <i>Teippaa peukalosi käinni kämmeneen</i> . Kielen ja luonnon köyden vetoa oppikirjoissa.....	- 424 -
6.3.3 <i>Ihminen ja mustikka</i> . Kielen konstruoima luonto oppikirjoissa	- 427 -
6.3.1–6.3.3 Yhteenveto	- 435 -
6.4 Toislajisten tulkittavuus oppikirjoissa.....	- 435 -
6.4.1 <i>Olette metsän eläimiä</i> . Kääntämisen Ensiys oppikirjoissa	- 436 -
6.4.2 <i>Aivoissa loisiva sieni</i> . Kääntämisen Toiseus oppikirjoissa.....	- 439 -
6.4.3 <i>Tiedon ja arvausten varassa</i> . Kääntämisen Kolmannuus oppikirjoissa	- 445 -
6.1–6.4 Yhteenveto	- 451 -

7 TUULISPÄÄN ASUKASESITTELYT MERKKIPROSESSEINA.....	- 454 -
7.1 Merkkisuhteen hahmottuminen Tuulispään asukasesittelyissä.....	- 457 -
7.2 Tuulispään asukkaiden esittelyt semioottisina prosesseina	- 463 -
7.2.1 Täyttä ravia teurastamolle. Konsekutiivinen semiosis Tuulispään tarinoissa	- 464 -
7.2.2 Monta lempinimeä. Komplementaarinen semiosis Tuulispään tarinoissa.....	- 471 -
7.2.3 Lampaanalkuja ja marsumummoja. Synteettinen semiosis Tuulispään tarinoissa	- 479 -
7.1–7.2 Yhteenvedo	- 488 -
8 KÄÄNNÖSTEKNIKOIDEN ILMENTYMIÄ LUONTOON.FI-SIVUSTOLLA	- 491 -
8.1 Kansallispuistojen asukkaiden interformaalinen tulkitseminen.....	- 492 -
8.1.1 <i>Kaksijalkaiset</i> ja <i>kahdeksanjalkaiset</i> . Interformaaliset kuvat.....	- 493 -
8.1.2 <i>Kuuk-kukuuk-kukuuk</i> . Interformaaliset diagrammit	- 496 -
8.1.3 <i>Yölaulajien konsertti</i> . Interformaaliset metaforat.....	- 499 -
8.1.4 <i>Ihastele lampaita</i> . Interformaaliset subindeksit.....	- 501 -
8.1.5 <i>Kaunein sammalikon asukas</i> . Interformaaliset symbolit.....	- 503 -
8.1.1–8.1.5 Yhteenvedo	- 505 -
8.2 Kansallispuistojen asukkaiden intermediaalinen tulkitseminen.....	- 507 -
8.2.1 <i>Hiljainen koputtelija</i> . Intermediaaliset kuvat	- 507 -
8.2.2 <i>Kuukkelin seurale kulkijaa</i> . Intermediaaliset diagrammit.....	- 509 -
8.2.3 <i>Terveiset Afrikasta</i> . Intermediaaliset metaforat	- 512 -
8.2.4 <i>Voit nähdä metson</i> . Intermediaaliset subindeksit	- 513 -
8.2.5 <i>Nähtävyys itsessään</i> . Intermediaaliset symbolit	- 516 -
8.2.1–8.2.5 Yhteenvedo	- 519 -
8.3 Kansallispuistojen asukkaiden intersysteeminen tulkitseminen	- 521 -
8.3.1 <i>Karhun jäljillä</i> . Intersysteemiset kuvat	- 521 -
8.3.2 <i>Nimi joutsenista</i> . Intersysteemiset diagrammit	- 522 -
8.3.3 <i>Menneestä kertova metsä</i> . Intersysteemiset metaforat	- 525 -
8.3.4 <i>Löydätkö jälkeä?</i> Intersysteemiset subindeksit.....	- 525 -
8.3.5 <i>Sekä suomeksi että ruotsiksi</i> . Intersysteemiset symbolit	- 527 -
8.3.1–8.3.5 Yhteenvedo	- 528 -
8.4 Kansallispuistojen asukkaiden intersubjektiiivinen tulkitseminen	- 529 -
8.4.1 <i>Pöllöjen kevätbuuma</i> . Intersubjektiiiviset kuvat.....	- 530 -
8.4.2 <i>Surumielistä "kuuüüik"-buutoa</i> . Intersubjektiiiviset diagrammit.....	- 531 -
8.4.3 <i>Käkättävä ääni</i> . Intersubjektiiiviset metaforat	- 532 -
8.4.4 <i>Tarkekaile suon buumaa</i> . Intersubjektiiiviset subindeksit	- 533 -
8.4.5 <i>Kokeile kalaonneasi</i> . Intersubjektiiiviset symbolit.....	- 534 -
8.4.1–8.4.5 Yhteenvedo	- 534 -
8.5 Kansallispuistojen asukkaiden interaktantiaalinen tulkitseminen.....	- 536 -
8.5.1 <i>Metsästäviä nähtiä</i> . Interaktantiaaliset kuvat.....	- 536 -

8.5.2 <i>Patoamalla laajemmalle</i> . Interaktantiaaliset diagrammit	- 540 -
8.5.3 <i>Abkerin metsuri</i> . Interaktantiaaliset metaforat	- 543 -
8.5.4 <i>Linnut luonto-oppainasi</i> . Interaktantiaaliset subindeksit.....	- 544 -
8.5.5 <i>Sopii seikkailunhaluisille</i> . Interaktantiaaliset symbolit.....	- 547 -
8.5.1–8.5.5 Yhteenveto	- 550 -
8.6 Kansallispuistojen asukkaiden intermondiaalinen tulkitseminen	- 552 -
8.6.1 <i>Oivia asuinpaikkoja</i> . Intermondiaaliset kuvat.....	- 552 -
8.6.2 <i>Haavat tarjoavat ruokaa</i> . Intermondiaaliset diagrammit	- 556 -
8.6.3 <i>Kiirunoiden kotikartanoilla</i> . Intermondiaaliset metaforat.....	- 560 -
8.6.4 <i>Järviäinen valtakuntaan</i> . Intermondiaaliset subindeksit.....	- 561 -
8.6.5 <i>Sinnepä ei ballin bamma</i> . Intermondiaaliset symbolit	- 563 -
8.6.1–8.6.5 Yhteenveto	- 565 -
8.1–8.6 Yhteenveto	- 566 -
IV MATKAMUISTOJA	- 568 -
9 LOPPUTULEMIA	- 568 -
Kirjallisuus	- 574 -
Sukelluslukujen verkkoaineistot	- 648 -

I SUUNTA JA KARTTA

1 KÄÄNNÖS TOISLAJISTEN PUOLEEN

Suljetussa kirjastossa ajan voisi kuvitella pysähtyneen. Uutuuksista ja poistoista huolimatta hyllymetrit mittaavat tilaa samaan tapaan kuin kymmenen vuotta sitten – päällisin puolin mikään ei ole muuttunut. On helppo uppoutua johonkin simultaanisista maailmoista ja unohtaa ajan kulku: jakautuvat ja jakautumattomat solut, keuhkojen vuorovaikutus maailman kanssa, sydämen laukka kohdusta kohti kuolemaa. Äkkiseltään voisi sanoa, että kirjoilla ei ole mitään tekemistä eläimellisen elämämme kohtausten kanssa. Kuitenkin muuttumattomilta sivuilta avautuvat mallit alkavat helposti jäsentää kirjanulkoisia kohtaamisia. Merkityksellisyyttä koskevana rajankäyntinä kirjoitukset saattavat vaikuttaa siihen, mitkä värisevän ja molekyyleja tiikkuvan ympäristömme ominaisuuksista selvittävät tien rajapinnoilta tietoisuuteemme ja mitä niistä siellä kehkeytyy.

Hienovaraisimmat kokemusta rikastuttavat mallit ovat varmaankin peräisin taiteesta ja omakohtaisesta reflektiosta, mutta myös teoreetikkojen kehittämät kartat, jaottelut, kehikot ja häkkyrät auttavat tarttumaan vaikeasti tavoitettaviin ilmiöihin, kiinnittämään huomion käsillä olevaan todellisuuteen, löytämään yhteyksiä ja vaihtoehtoja. Siksi minäkin innostuin tutkijantaipaleeni alkuvaiheessa jäsenestyöstä. Kiipeilin kirjahyllyissä, piirtelin yhdysviivoja ja suunnistin uusia reittejä pitkin tuttuihin paikkoihin. Toki myös kyseenalaistin kutsumukseni: mitä jos mallini riistäisivät joltakulta elävän kokemuksen? Kuitenkin olin omakohtaisesti kokenut paitsi maailman kalventumisen myös sen, kuinka mallinnus auttaa pääsemään tilanteen tasalle ja havaitsemaan punatulkun tuoreesti kuin lapsi. Parhaassa tapauksessa malli saattaa tarjota avaimet sellaisen tiedon omaksumiseen, joka ei muuten tuntuisi puhuttevalta, tai osoittaa ulospääsyn umpikujasta. Epäilyksistä huolimatta palasin uudestaan ja uudestaan työni pariin.

Jos mallintamisessa ylipäänsä on mitään mieltä, katseeni suuntautumista eläimiin tuskin tarvitsee kovin laveasti puolustella. Suhteissamme toislaajisiin ongelmia riittää, eikä olisi pahitteeksi, jos löytäisimme uusia tapoja ymmärtää salavideolla kituvaa sikaa, naapurissa haukkuvaa koiraa, televisiokuvassa kärsäänsä käyristelevää norsua, uimarannalla vilahtavaa kalaparvea, mitäänsanomattomassa horisontissa häivähtävää siivekästä. Ihmistoiminnan vaikutuksesta moni eläin on irronnut luonnonhistoriallisesta tarinastaan ja näyttää epäsuhtaiselta, löytyy väärästä paikasta tai yksinkertaisesti menettää merkityksensä, kun yhteys suuriin kehityskaariin haurastuu. Muutoksen nopeutuessa toislaajisten tulkilta vaaditaan aiempaa suurempaa kyvykkyyttä, jotta omia polkujaan kulkevat tai perinteisiltä reiteiltään eksyvät eläimet eivät törmäisi kognitiivisiin rajoituksiimme. Välimuodot tuppaaavat ärsyttämään ihmismieltä, eivätkä kulttuurin kannalta marginaaliset hahmot tahdo löytää relevanttia paikkaa ihmiskeskeisessä maailmankuvassa.

Itse kunkin kannattaa kehittää uusia hahmotustapoja omista lähtökohdistaan, ja työn päästyä vauhtiin joku saattaa kiinnostua myös tässä monografiassa esittelemistäni jäsenysmenetelmistä. Työni perusideana on eläinsuhteidemme tarkastelu lajienvälisenä käännöstoimintana (ks. 1.3–1.5). Jokapäiväisen kanssakäymisen virrasta poikkeen metatasolle, reflektion ja tiedostamisen piiriin. Pysin tavoittamaan jotakin sellaista, mikä jää huomaamatta elämän läheisyydessä, huomion kohdistuessa sähköjohtoa järsivään kaniin tai työmatkan varrella hurmaavaan helmipöllöön. Hyvin yleisellä tasolla kysyn, millaisia kehityssuuntia luontosuhteellemme avautuu (ks. 2.2), miten luonto suhteutuu kieleen (2.3)

ja millaiseksi ilmiöksi kääntämisen voi ymmärtää (2.4). Etsin luontosuhdetta ja kääntämistä yhdistäviä nimittäjiä merkin ja semioottisen prosessin mallintamisen kautta (ks. 3).

Voidakseni tarttua konkreettisemmin eri tapoihin, joilla tulkintamme prosessoivat toislaajisten merkkejä, kehitän jäsenystä lajienvälisen kääntämisen tekniikoista (ks. 4). Käännöstoiminnan moniulotteisuuden hahmottamiseksi rakennan teoriaa kääntämisen kuudesta merkityksestä (ks. 5). Kysyn myös, miten tekniikat ja merkitykset käytännössä ilmenevät suhteissamme toislaajisiin eläimiin ja käännöstoiminnassamme (ks. 4.7 ja 5.3, 4.6 ja 5.2). Hermeneuttisten kehän mukaisesti katson jäsenyyksiä koskevan ymmärryksen syventyvän ja täsmentyvän, kun luen niiden puitteissa eläintutkimusta ja käännöstutkimusta. Lopulta sukellan kaikkine jäsenyyksineni ja malleineni ajankohtaisten eläintekstien eli lajienvälisen käännösten pariin (ks. 6–8). Näin teoreettisista käsitteistä tulee kriittisen tekstintutkimuksen välineitä, joilla voin kartoittaa eläintekstien tulkinnallisia ansioita ja aukkopaikkoja. Tarkemmin työni rakennetta ja tekstuaalisia valintoja avataan lukijalle luvussa 1.1.

1.1 Matkasuunnitelma

Useimpien ihmisten kutsumuksena on nousta näköalapaikoille ja ennakoida tulevaa. Mahdollisuuksien mukaan koetan välttää altistamasta monografian lukijaa yllätysten vyöryille ja kenttäkerroksen sokkeloille – asennan risteyksiin ja lähtökohtiin pysähdyspenkkejä, pienoismalleja ja tienviittoja, jotka houkuttelevat arvioimaan tilannetta, mainostavat määränpäitä ja varoittavat tulevasta rasisuksista. Alusta loppuun kuljettuna reitin pituus on noin 600 tekstiliuskaa. Päiväretkenä taival on raskas, ja moni matkalainen on nukahtanut jonkin teoreettisen louhikon partaalle tai puhjennut sadatteluun huomiota vaativien näkökohtien inisevän parven keskellä. Päätäväisyys ja itsenäisyys ovat tarpeen, jotta kokonaisuuden hallitsemattomuus ei tuottaisi lukijalle pettymystä.

Monografian perustavoitteena on esitellä kehittämäni kulttuurisen eläintutkimuksen lähestymistapaa, jonka avulla erilaisia ihmisten tuottamia eläintekstejä voidaan tarkastella käännöksinä. Monografia jakautuu neljään pääosaan. Kartta ja suunta -osio (I) kokonaisuudessaan auttaa lukijaa suuntautumaan siihen, mistä tutkimuksessani on kyse, muodostamaan kokonaiskäsitteksen monografiasta ja sijoittamaan sen osaksi akateemista keskustelua. Teoreettinen vuoristo -osio (II) keskittyy esittelemään lähestymistapaan kuuluvia jäsenyyksiä ja malleja yleisellä tasolla ja hakemaan niille kaikupohjaa käännöstutkimuksesta sekä eläintutkimuksesta. Sukelluksia aineistoihin -osiossa (III) lähestyn kokeeksi erilaisia eläintekstejä teoreettisten katsantokantojeni valossa. Osiossa sovellan vain poimintoja teoriasta, sillä vuoriston tarkoituksena ei ole yksinomaan kolmeen sukellusretkeen valmistautuminen vaan sellaisen ajatusvalikoiman tarjoaminen, josta voi ammentaa ideoita muuhunkin tulkintatyöhön, kulloistenkin tarpeiden mukaisesti. Matkamuuistoja-osiossa (IV) vedän yhteen työn sisältöä ja siitä nousevia kysymyksiä.

Käsillä oleva johdanto-osio lähtee liikkeelle monografian rakenteen esittelystä ja kirjoitusteknisten valintojen perustelusta. Johdannon alaluvuista 1.2 tarjoaa suppean katsauksen eläintekstien tutkimuksen perusteisiin ja monenkirjajaan kenttään. Seuraavat luvut (1.3–1.5) taustoittavat työni semioottis-translatologista lähestymistapaa. Luvussa 1.3 vien kääntäjän tietokoneen äärestä retkelle biosemiosfääriin, luvussa 1.4 käyn läpi argumentteja translatologisen lähestymistavan vahvuuksista, ja luvussa 1.5 esittelen teoreettisia näkemyksiä, jotka pohjustavat lajienvälisen kääntämisen tarkastelua kääntämisenä. Luvussa 1.6 perustelen valitsemaani työtapaa – mallien ja jäsenysten rakentamista lajienvälisestä kääntämisestä. Johdannon päättää luku 1.7, joka valmistaa lukijaa kognitiiviseen yhteistyöhön kanssani.

Teoreettisen vuoriston (osio II) pinnanmuotoihin vaikuttavat ratkaisevasti Charles S. Peircen semiotiikan peruskäsitteet, joiden soveltamisesta paljolti versovat omatkin teoreettiset oivallukseni. Lajienvälistä merkityksenmuodostusta on luontevaa tarkastella peirceläisen semiotiikan puitteissa muun muassa siksi, että Peircen kehittämät käsitteet soveltuvat oivallisesti myös ei-kielellisten merkkien tutkimiseen sekä semioottisten prosessien hahmottamiseen (ks. *EP* 2: 257, 411; Johansen 1993: 56; Goriée 1994: 31–37, 153; Merrell 1995: 3, 29; Short 2004: 220–223; Stecconi 2004a: 15, 17–18, 20–21, 24; João Queiroz & El-Hani 2006: 79; Hartama-Heinonen 2008: 37, 90–91; Hoffmeyer 2010: 32).¹ John Deely (2001: 28) katsoo, että moderneista filosofeista Peirce kamppaili erityisen ansiokkaasti kartesiolaista perintöä vastaan; tältäkin kannalta hänen ajattelunsa tarjoaa kiinnostavan pohjan uudenlaisen luonto- ja eläinsuhteen edellytysten luonnosteluun. Dualismien sijaan Peirce hahmottaa maailmaa trikotomioiden kautta.

Teoreettinen osio alkaa luvusta 2, jossa esittelen peirceläisen fenomenologian kolme kategorialla vetäen yhteyksiä itsessään abstrakteista käsitteistä eläinsuhdeproblematiikkaan ja kielentutkimukseen. Nähdäkseni kolme kategorialla muodostavat innostavan, arki ajattelusta poikkeavan mutta omakohtaiseen ymmärrykseen vetoavan perustan lajienvälisten kokemusten jäsentämiselle, minkä lisäksi ne auttavat ymmärtämään peirceläistä ajattelua kokonaisuudessaan. Filosofisella tasolla kartoitan luontosuhteen ulottuvuuksia pohtimalla ihmisen ja (muun) luonnon ykseyttä, arvaamatonta vuorovaikutusta ja systemaattista kokonaisuutta (ks. 2.2). Vastaavasti käyn läpi vaihtoehtoisia tapoja kielen ja (muun) luonnon välisen suhteen hahmottamiseen. Joskus kieli solahtaa osaksi elämän monimuotoisuutta, mutta toisaalta kielen ja luonnon välisestä suhteesta on esitetty myös kaksinaapaisia näkemyksiä, joissa liekit leiskuvat ja kivet lentävät. Ehkä yleisimmin kieli mielletään luonnonilmiöitä jäsentäväksi järjestelmäksi, mutta lajienvälisen tietoisuuden kehittämistä ajatellen muutkin vaihtoehdot ovat varteenotettavia. (Ks. 2.3.) Inhimillisen ja luonnollisen, kielellisen ja kielenulkoisen välisten rajapintojen ohessa tarkastelen kategorioiden kautta kääntämistä. Käännös voi olla hulvaton kokeilu, lähtöasetelmista riippuvainen koettelemus tai sääntillinen kompromissi. (Ks. 2.4.)

Luvussa 3 pyrin kehittämään edelleen Peircen käsityksiä merkistä ja semioottisesta prosessista, jotta voisin soveltaa niitä eläintutkimukseen kyllin systemaattisella tavalla. Tälle pohjalle rakentuu joukko uusia semioottisia malleja, joita vuoristo-osiossa sovellan alustavasti lajienvälisiin kysymyksiin. Visuaalinen merkkimallini auttaa saamaan kokonaiskäsityksen Peircen merkkiteoriasta, jonka ydinajatuksiin kuuluvat merkkien monimuotoisuus, lähtömerkin tyhjentyttömyys, tulkinnan osittaisuus ja merkkien kyky tuottaa uusia merkkejä (ks. 3.1.1). Samat perusteemat ovat tunnistettavissa myös käännös- ja eläintutkimuksessa (ks. 3.1.2, 3.1.3). Kolme rinnakkaista prosessimalliani kartoittavat laajemmin merkityksenmuodostuksen mahdollisuuksia. Mallien lähtökohtana ovat teoreettiset piirustukset ja niille antamani hypoteettiset tulkinnat (ks. 3.2.1–3.2.3). Kun sitten luen translatologista ja eläintutkimuksellista kirjallisuutta mallien valossa, konsekutiivisuus, komplementaarisuus ja synteettisyys muuntuvat merkityksellisiksi teemoiksi. Huomio kiinnittyy venyviin tulkintaketjuihin, toisiaan täydentävien näkökohtien viuhkoihin sekä matkan varrella risteytyviin vaikutteisiin. (Ks. 3.2.5, 3.2.6.) Kaikkiaan luvun 3 mallit kehittävät valmiuksia metasemioottiseen ajatteluun sekä kulttuuristen

¹ Viittaan Peircen teoksiin vakiintuneilla lyhenteillä siten, että *CP* tarkoittaa *Collected Papers* -sarjaa, *SS* *Semiotics and signifiés* -kirjekokoelmaa, *EP* *Essential Peirce* -sarjaa ja *W* *Writings of Charles S. Peirce* -sarjaa. Kirjallisuusluettelosta kumpainenkin sarja löytyy Peircen kohdalta. Peircen kehittämien termien suomennoksissa otan soveltuvien osin huomioon Markus Längin (ks. Peirce 2001) käännösratkaisut. Längin (ks. Peirce 2001: 415) tavoin käytän Peircen fenomenologisista kategorioista nimiä *Ensiys* (*Firstness*), *Toiseus* (*Secondness*) ja *Kolmannuus* (*Thirdness*); toisin kuin Läng, kirjoitan kuitenkin kategorioiden nimet isolla alkukirjaimella, jotta peirceläinen *Toiseus* erottuisi *toiseudesta* (*otherness*) humanistiseen tutkimukseen vakiintuneena yleiskäsitteenä.

representaatioiden syntydynamiikan ymmärtämiseen. Mallit tuovat analyyttistä etäisyyttä myös eräisiin käänös- ja eläintutkimuksen klassikkokysymyksiin, kuten refraktioon ja antropomorfiin.

Peirce kehitti runsain määrin myös alemman tason merkkijäsennyksiä, ja niistä eniten huomiota saavat merkin ja objektin suhdetta käsitteellistävät ikoni alatyypeineen, indeksi ja symboli. Käsitteitä on jo pitkään sovellettu eri alojen semioottisessa tutkimuksessa, ja tämän kirjan luvussa 4 niistä tulee lajienvälisen kääntämisen perustekniikoita. Näin käsitteitä voi soveltaa retrospektiivisesti tekstien objektisuhteiden yksityiskohtaiseen analysointiin ja prospektiivisesti käänösten tuottamiseen toislaajisten merkeistä. Jäsennyksen kautta toislaajisista kirjoittaminen hahmottuu monitasoiseksi valintojen verkostoksi. Yhtäältä kääntämisessä on kyse yksittäisistä äänneistä ja käsitteistä, toisaalta siitä, kuinka niitä yhdistellään toisiinsa ja sovelletaan yllättäviinkin yhteyksiin. Lisäksi merkit ankkuroituvat yksittäisiin tilanteisiin ja suuntautuvat tietynlaisen vastaanottajan puoleen. (Ks. 4.1–4.5.) Jäsennyksen kautta translatoologisesta diskurssista voi paikantaa teemoja, jotka ovat sovellettavissa lajienvälisiin kysymyksiin. Käännöstutkijat ovat pohtineet esimerkiksi mielikuvien syntyä, kontekstualisoinnin merkitystä, käänöksen metaforista luonnetta, käänösprosessin lopputulokseen jättämiä jälkiä sekä kotouttamisen ja vieraannuttamisen mahdollisuuksia. (Ks. 4.6.) Teknisten kysymysten merkitys on ilmeinen myös toislaajisten tulkitemistä koskevissa pohdintoissa. Moni tutkija on ottanut kriittisesti kantaa siihen, kuinka toislaajisia tulisi esittää erilaisissa kulttuurisissa yhteyksissä. (Ks. 4.7.)

Kääntämisen piirin laajentaminen ihmisten keskinäisestä kanssakäymisestä lajienväliseen vuorovaikutukseen johtaa pohtimaan myös kääntämisen eri merkityksiä. Keskeisenä osana teoreettista maisemaa esittelenkin luvussa 5 kehittämäni jäsennyksen lajienvälisen kääntämisen kuudesta merkityksestä. Tässä jäsennyksessä on vaikutteita paitsi peirceläisestä semiotiikasta myös Roman Jakobsonin viestintämallista, ja yhtymäkohdat Thomas Sebeokin eläinsemioottiseen tutkimukseen ovat ilmeisiä. Näidenkin käsitteiden merkityksiä pyrin selkeyttämään käänöstutkimuksen ja eläintutkimuksen ristivalossa. Koska jäsennyksen puitteissa tehdään ero peräti kuuden käsitteen välille, selvitän ensiksi niiden merkityksiä varsin seikkaperäisesti. Pohdin myös merkitysjäsennyksen sovellusmahdollisuuksia ja kartoitan jatkotutkimusten sytykkeeksi kunkin merkityksen kielellisiä ilmentymiä. (Ks. 5.1.) Käänöstutkimuksessa kaikilla kuudella merkityksellä näyttää olevan kiistan jalansijansa. Tutkijat ovat pohtineet niin foneettista muuntelua, maailman kääntymistä kieleksi, lajienvälisiä sanakirjoja, kääntäjän empatiaa, heikompien puolustamista kuin myös maailmankuvien moninaisuutta. Katsaus käänöstutkimukseen vahvistaakin luottamusta siihen, että kääntäminen on riittävän monipuolinen paradigma lajienvälisen tulkintaprosessin tarkastelulle. (Ks. 5.2.) Samoja merkitysulottuvuuksia ovat pohtineet myös eläintutkijat omista lähtökohdistaan. Kuuden merkityksen puitteissa kysymykset linnunlaulun temposta, radiotelemetriasta, puhuvista eläimistä, kalan kärsimyksistä, perustarpeista ja ultraäänistä löytävät paikkansa käsitteellisestä kokonaishahmotuksesta. (Ks. 5.3.)

Teoreettisessa vuoristossa tuon translatoologisia ja eläintutkimuksellisia näkökohtia esiin erillisissä alaluvuissa, mikä palvelee jommastakummasta juonteesta kiinnostunutta lukijaa. Koska vuorovaikutus alojen välillä on toistaiseksi ollut äärimmäisen niukkaa, katson siitäkin syystä tarpeelliseksi esitellä ne erillisinä perinteinä, vaikka sukelluslukuissa tarkastelenkin konkreettisia eläintekstejä poikkitieteellisessä ristivalossa. Käänöstutkimuksellisen aineiston runkona toimii Helsingin yliopiston kirjaston käänöstieteen kokoelma Yako, jota tosin täydensin parhaaksi katsomallani tavalla muilla kirjoituksilla. Suurin osa käänöstutkimuksesta on englanninkielestä, jolloin olen suomentanut käsitteet *translate* ja *translation* suomen kääntämiseen viittaavilla sanoilla. Joidenkin käänöstutkijoiden mielestä käsite *kääntäminen* on merkitykseltään suppeampi kuin *translation*, mutta termejä kääntäessäni olen luottanut omaan kielitajuuni. En seulonut translatoologisia viitteitä tuoreuden vaan yksinomaan mielenkiintoisuuden perusteella, ja mukana on paljon unohdettuja kirjoituksia ja marginalisoituja

näkökohtia. Kaikkiaan translatologiset osiot (2.4, 3.1.2, 3.2.5, 4.6, 5.2) tähtäävät laadulliseen moninaisuuteen, eli tuon esiin monenlaisia käsityksiä välittämättä niiden painoarvosta tai ajankohtaisuudesta. On huomattava, että käänöstutkijoista harva puhuu eläimistä edes sivumennen. Siksi olen irrotanut translatologiset huomiot ihmiskeskeisistä asiayhteyksistään ja referoinut sovelluskelpoisia oivalluksia usein varsin teoreettisessa muodossa.

Teorialukujen eläinosioihin (2.2, 3.1.3, 3.2.6, 4.7, 5.3) sisältyy sekä etologista tietoa että yhteiskunnallisten ja kulttuuristen eläintutkijoiden näkemyksiä. Esiin nostamani yhteydet ovat osittain satunnaisia, sillä en ehtinyt risteyttää teoriaa lähimainkaan kaikkeen relevanttiin tutkimukseen; suppeudessaankin katsaukset kuitenkin virittävät tunteen käsitteellisen viitekehysten merkityksellisyydestä. Etologisella puolella viitataan usein etenkin Helena Telkänrannan tietokirjoihin, joissa hän vetää yhteen uutta tutkimustietoa.² Olin alustavasti indeksoinut etologisten lehtien artikkeleita teoreettisten käsitteideni mukaisesti, mutta kun suomeksi ilmestyi nykyetologia pähkinänkuoressa, päätin keventää tekstiä viittaamalla tutkimuksiin Telkänrannan välityksellä. Suoria viittauksia olen säilyttänyt vanhempiin klassikoihin sekä muutama uudempiin tutkimuksiin, joihin olen itse perehtynyt. Muilta osin etologisia alkuperäislähteitä voi etsiä esimerkiksi Telkänrannan kirjojen tai englanninkielisen tiedonhaun kautta. Niin translatologisiin kuin eläintutkimuksellisiin alalukuihin olen poiminut vain murto-osan vastaan tulleista lähteistä minimoimatta kuitenkaan vasiten kirjallisuusviittausten määrää. Rinnakkaisten viitteiden tarkoituksena on ilmentää tietyn teeman piirtymistä esiin tutkimuskirjallisuudessa tai palvella tiettyyn erityiskysymykseen puretuvasta jatkotutkimuksesta kiinnostunutta lukijaa.

Teoreettisen vuorikiipeilyn jälkeen on vuorossa sarja sukelluksia eläinsuhteemme kannalta ajankohtaisiin tekstiaineistoihin (osio III). Luvussa 6 kysyn, missä hengessä eläimiä ja ihmisenkin elämyyttä lähestytään peruskoulun oppikirjoissa, joiden yhtenä tehtävänä on vaalia ekososiaalista sivistystä. Alkajaisiksi tarkastelen fenomenologisten kategorioiden valossa peruskoulun opetussuunnitelman perusteita, minkä jälkeen perehdyn yhdeksästä oppikirjasta muodostuvaan kuva- ja tekstiaineistoon. Ala-asteen puolelta ajattelemisen aihetta tarjoaa ympäristöopin kirjasarja *Pisara 1–6*, yläasteelta biologian *Koodi*-sarja. Pyrin selvittämään, kuinka laadulliset mahdollisuudet, aktuaaliset vaikutukset ja säännönmukaisuudet ilmenevät tulkinnoissa, joita oppikirjat antavat ihmisille, toisilajisille eläimille, näille ilmenevälle todellisuudelle, kielen ja kielenulkoisen väliselle suhteelle ja kääntämiselle. Näin tapaustutkimus luo perustaa uudelle lajienvälisyyskasvatukselle, joskaan tämän tutkimuksen puitteissa en pysty kehittämään edelleen lähestymistavan konkreettisia sovellutuksia. Teoreettisena taustana ensimmäiselle sukellukselle toimii luku 2.

Luvussa 7 selvitän, kuinka eläinsuojelukeskus Tuulispään asukasestelyissä ja muistokirjoituksissa voi hahmottaa lajienvälisiä tulkintaprosesseja. Analyysin kohteena ovat Tuulispään verkkosivustolta kerätyt tekstit, joissa kerrotaan keskuksen nykyisistä ja edesmenneistä asukkaista yksilöinä ja myös lajitasolla. Tuulispäässä elää varsinkin niin sanottuja tuotantoeläimiä, ja aineiston mielenkiinto perustuu osittain siihen, että valtaosa kyseisten lajien edustajista jää anonyymiksi massaksi. Tuulispään tarinat osoittavat, että monilajisessa yhteisössä kuka hyvänsä kana, sika tai nauta voi olla ehtymätön merkitysten lähde, jolloin tuhatpäiset laumat alkavat näyttää hämmentävältä semioottiselta tuhlaukselta. Sovellan tekstiaineistoon luvussa 3 kehittämiäni merkki- ja semiosismalleja, sillä teoreettiselta kannalta luvun tavoitteena on hahmottaa, missä mielessä tekstit ovat semioottisten prosessien fragmentteja. Tekstien sisällä kiinnitän huomion siihen, kuinka merkitykset kärjistyvät, täydentyvät ja risteytyvät ulkopuolisiin vaikutteisiin toisilajisten elämäntarinoissa.

² Paikoitellen etologisen tiedon välittäjinä toimivat myös Dario Martinelli, Erika Ruonakoski ja Tiina Raevaara.

Luvun 8 sukelluksessa kartoitan, millaisilla käännostekniikoilla Luontoon-portaali esittelee vesien, soiden ja metsien asukkaita ja miten kääntämisen kuusi merkitystä aktualisoituvat tulkinnoissa. Luontoon.fi on Metsähallituksen tuottama verkkosivusto, joka esittelee erilaisia ”luontokohteita” erityisesti retkeilyä silmällä pitäen. Tutkimusaineistoksi olen poiminut kansallispuistosivuilta kaikki tekstikohdat, joissa tulkitaan toislaajisia eläimiä. Analyysissa risteytän toisiinsa luvussa 4 esittelemäni lajienvälisen kääntämisen tekniikat ja luvussa 5 hahmotetut lajienvälisen kääntämisen kuusi merkitystä. Risteytys käy esimerkiksi kehittämieni mallien yhdistelystä, ja samalla se mahdollistaa monimuotoisten tekstuaalisten ilmiöiden tunnistamisen. Vaikka kansallispuistoesittelyt ovat asiatekstejä, sovellettujen käännostekniikoiden kirjo osoittautuu monipuoliseksi, ja paikoitellen sivustolta löytyy varsin luoviakin käännostratkaisuja. Kääntämisen ulottuvuuksista varsin vähälle huomiolle jäävät kuitenkin toislaajisten merkkijärjestelmien hahmottaminen ja heidän tunteidensa tulkitseminen. Koska Metsähallituksen esittelytekstejä luetaan usein retkeilyn yhteydessä, kielelliset valinnat epäilemättä vaikuttavat siihen, millaisiksi lajienväliset suhteet jäsenyivät. Näin ollen käännostratkaisuista on tärkeää käydä keskustelua, minkä lisäksi kirjallisten mahdollisuuksien kartoittaminen voi siivittää vapaiden luontokirjoittajien teoreettista reflektiota.

Sukellusten myötä selviää, kuinka käsitteelliset apuvälineet käytännössä auttavat refleктоimaan kulttuurisia eläintulkintoja. Huomio kiinnittyy arkisten eläintekstien kielelliseen rikkauteen sekä tekstien konstruointien eläinsuhteiden laatuun. Aineistojen valinnassa yleisenä linjana on ollut ajankohtaisuus, ja mukana onkin vuoden 2016 opetussuunnitelman mukaisia koulukirjoja sekä vuonna 2012 perustetun eläinsuojelukeskuksen tekstejä; myös Luontoon.fi-sivustoa päivitetään jatkuvasti. Toisena lähtökohtana on monipuolisuus, joka juontaa juurensa pyrkimykseen kehittää yleistä lajienvälisen kääntämisen teoriaa. Aineistoissa tulkittujen eläinten kirjo ulottuu ihmisen eläimyydestä kesyihin olentoihin ja villeihin selkärangattomiin. Tekstien tuottajatahot vaihtelevat julkista sektoria palvelevasta yrityksestä idealistiseen yhdistykseen ja valtion liikelaitokseen. Tekstilajien kirjoon vuoksi sopii myös odottaa, että aineistossa liikutaan niin yksilö- kuin lajitasollakin; kysymykseen tulevat yhtä lailla asiallisuuteen pyrkivät tekstit kuin myös tunnepitoisemmat tulkinnat.³ Aiemmissa tutkimuksissani tekstiaineistoina on ollut ennen muuta kirjallisuutta (ks. esim. Vihelmaa 2010c), mutta tässä työssä tahdon tarjota välähdyksiä eläinpuheeseen 2010-luvun Suomessa. Näin toivon pääseväni lähemmäksi arkisia käytäntöjä kuin runotanhuvia samoamalla.⁴ Tapani tarkastella aineistoja on kuitenkin laadullinen; en esitä tilastollisia väitteitä aineistojen luonteesta tai tyydy tyypillisten esimerkkien käsittelyyn vaan tahdon nostaa esiin myös mielenkiintoisia erityistapauksia.

Koska tutkimuskysymykseni ovat pitkälti teoreettisia, työn vuoristo-osio on sukellusosioon nähden mittava. Kuten edellä mainitsin, teorian tavoitteena ei ole yksinomaan varustautuminen aineistopuolen nimenomaisiin sukelluksiin vaan tutkimukseni olennaisena päämääränä on uuden lähestymistavan kehittäminen. Sukellukset eivät ammenna tyhjiin teoreettisia näkökohtia – suurelta osin niiden avaamisen mahdollisuuksien luotaaminen jää tulevien kokeilujen varaan. Kokemukseni mukaan jotkut lukijat pitävät teoreettisiin sfääreihin kohottautumista paitsi tuskastuttavan vaikeana myös turhauttavana, eivätkä kaikki eläinkysymysten asiantuntijatkaan katso hyvällä teoreettista lähestymistapaa. Joan Dunayer (2001: 179) kehottaa välttämään puhtaan teoreettista keskustelua toislaajisten hyväksikäytöstä; sitä vastoin hän suosittelee kertovaa otetta, eläinyksilöiden eloisaa kuvailua ja aktuaalisten

³ Tunnevaltaisista tulkinnoista kiinnostuneelle voi suositella myös artikkeliani lokkien äänten välittymisestä sosiaalisen median viha- ja rakkauspuheeseen (Vihelmaa 2015).

⁴ Tällä en tarkoita sanoa, että kaunokirjallisuuden tutkiskelu olisi vallitsevien käytäntöjemme kannalta merkityksetöntä; päinvastoin kirjallisuuden tallentuneet tulkintatavat auttavat uudistamaan tottumuksiamme ja katsomaan toislaajisia uusin silmin.

esimerkkien käyttöä. Akateemisessa viitekehyksessä Morten Tønnessen ja Kadri Tüür (2014: 26) sitä vastoin pitävät tärkeänä metatason analyysia siitä, kuinka ihmiset representoivat toislaisia eläimiä. Maailmanparannuksen kannalta teorian ja käytännön vastakkainasettelu ei välttämättä ole mielekästä (ks. esim. Suoranta & Ryytänen 2014: 281–282); sitä paitsi on muistettava, että korkealentoisinkin teoria voi saada alkunsa vastaanottokeskuksesta tai vuodeosastolta ja lopulta palata sinne.

Vaikka tekstini paikoitellen liikkuu sängen korkealentoisissa sfääreissä, tutkimuksen koskiessa lajienvälistä kääntämistä on johdonmukaista kyseenalaistaa tietyt eläimistä puhumisen tavat myös kirjallisissa ilmaisumuodoissa. Hyvin yleisellä tasolla sopii kritisoida teoreettista yleiskieltä, josta tämäkin tutkimusteksti pitkälti rakentuu. Mielestäni eläintutkimukseen voisi hyvinkin soveltua eräissä kokeellisissa tutkimuksissa käytetty murre tai runomuoto, koska yleiskielestä poikkeava tyyli horjuttaa käsitystä neutraalista rationaliteetista tekstin tuottajana. Omalla kohdallani esimerkiksi murteen käyttö ei kuitenkaan tuntuisi luontevalta, koska en puhukaan murteellisesti. Runomuotoinen monografia puolestaan olisi ollut minulle liian uhkarohkea projekti, ja siksi tyydyn pienimuotoiseen tekstuaalisen pinnan venyttämiseen aina tilaisuuden tullen. Jos kielenkäyttöäni tarkastellaan rakentavassa hengessä, myös teoreettisia uudissanoja voisi pitää nöyränä käännökseenä tuntemattoman puoleen; toisaalta en voi väittää, että teksti olisi rakentunut kovin läheisessä yhteydessä kehenkään nimenomaiseen toislaiseseen. Systemaattisesti poikkean yleiskielestä vain muutamissa kielellisissä rakenteissa, joihin moni muukin eläintutkija on kiinnittänyt huomiota.

Jo 1970-luvulla puhetapojamme kritisoi esimerkiksi Peter Singer (1974/1976: 149) ilmauksessaan ”members of species other than our own – or, as we popularly though misleadingly call them, animals”. Luonnontieteellisessä katsannossa ihminen on laji muiden joukossa, joten puhettavan perusteita on haettava pragmaattiselta puolelta. Eläinten ja ihmisten rinnastaminen toisiinsa näyttäisi noudattavan osittain samaa logiikkaa kuin muiden sisäkkäisyysuhteiden kääntäminen rinnastussuhteiksi: ”maapallolla ja avaruudessa”, ”Suomessa ja maailmalla”, ”Suomessa ja Euroopassa”, ”kaupungissa ja luonnossa”. Välttämättä tällaisen kielenkäytön tarkoituksena ei ole esittää kategorisia väitteitä vaan ilmentää läheisen ja kaukaisen välistä dynamiikkaa. Helposti vallitseva puhetapa kuitenkin rakentaa kaksinapaista maailmankuvaa, joten monen tutkijan tavoin (ks. esim. Dunayer 2001: 11–13, 187; Glenn 2004: 77; Martinelli 2010: 44; Segerdahl 2011: 3) vältän puhumasta eläimistä ryhmänä, johon emme itse kuulu. Kun ihmisen ja muiden eläinten välinen vastakkainasettelu puretaan, tarjolla on useita vaihtoehtoisia ilmauksia.⁵ Tässä monografiassa puhun tavallisimmin suhteestamme *toislaisiin eläimiin*; ilmaisun tiivistämiseksi ”toislajiset eläimet” lyhentyä toisinaan muotoon ”toislajiset”, vaikka tässä tutkimuksessa keskityn kaikista eliöistä yksinomaan eläimiin. Koherenssin vuoksi puhun toislajisista eläimistä myös referoidessani omin sanoin sellaisten kirjoittajien ajatuksia, jotka erottavat toisistaan ihmiset ja eläimet.

Toislajisen eläimen käsitteen Erika Ruonakoski (2002: 232) on ottanut käyttöön heijastaakseen ilmausta ”non-human animals”. Myöhemmässä tuotannossaan Ruonakoski (2011: 15, 21) tosin puhuu vieraslajisista. Vieraslajisen käsitettä vierastan itse siksi, etten koe ihmisenkään olevan minulle tuttu laji vaan omassa ihmisyydessäni on paljon sellaista, mitä en ymmärrä, toisista ihmisistä puhumattakaan. Toislajisen käsite toimii näin ollen vieraslajista neutraalimpana eronteon välineenä. Dunayer (2001: 13) pahoittelee sitä, että englannin ilmaus ”ei-inhimillinen eläin” (*nonhuman animal*) jakaa kaikki eläimet kahteen leiriin; toisaalta hän katsoo ilmauksen olevan sikäli perusteltu, että kirjoitushetkellä

⁵ Esimerkiksi Dunayer (2001: 187) listaa spesististä kieltä kaihtavan käyttöön seuraavat vaihtoehdot: *nonhuman animals*, *other animals*, *nonhumans*, *nonhuman beings*, *nonhuman persons*. Lisäksi hän kannustaa käyttämään lajirajoista riippumatta ilmauksia *persons*, *individuals*, *others* ja *people* (Dunayer 2001: 180).

lakisääteiset oikeudet puuttuivat kaikilta paitsi ihmisiltä.⁶ Salla Tuomivaara (2003: 11) puolestaan pitää suomenkielisiä vastineita *toislajinen*, *muunlajinen* ja *vieraslajinen* eläin sikäli ongelmallisina, että ne saavat merkityksensä suhteessa ”ensilajiseen” eläimeen. Humanistisessa tutkimuksessa nämä käsitteet kuitenkin ilmentävät mielestäni tervetulleella tavalla luokitusten suhteellisuutta. Eläin kuin eläin on omasta näkökulmastaan maailman keskipiste – tuttu ja turvallinen lähtökohta, jonka ympärille muut oliot asettuvat toisina eläiminä, muukalaisina tai ympäristönä. Vaikkapa linnuille ihmiset ovat toisluokkaisia eläimiä, joiden tulkitseminen saattaa tuottaa enemmän päänvaivaa kuin lajitovereiden. Myöskään peircelandaisessa katsannossa (ks. 2.1) ensimmäinen ja toinen eivät viittaa absoluuttiseen järjestykseen vaan erilaisiin kokemismuotoihin: Ensisyys on absoluuttista subjektiivisuutta, jonka itsestäänselvydet Toiseuden tarjoama vastus kyseenalaistaa.

Muista eläimistä puhuminen saattaa kuulostaa toislajisia tai muunlajisia sujuvammalta, mutta ellei ihmisiin viitata lajina, ”muut eläimet” sisällyttää nähdäkseni piiriinsä myös toiset ihmiset. Toislajisuuden käsitteessä sitä vastoin on Ruonakosken (2002: 232) mielestä se ongelma, että lajien kohtaamista olennaisempaa on ruumiiltaan radikaalisti erilaisten yksilöiden välinen kohtaaminen. Lajitason korostumista on oman tutkimukseni kysymyksenasettelun vuoksi vaikea välttää; sopivissa yhteyksissä yritän kuitenkin tehdä selväksi, että niin ihmiset kuin muutkin eläimet ovat myös yksilöitä.⁷ Ylipäänsä totunnaisen vastakkainasettelun kyseenalaistaminen ei pyri yksilö-, laji-, lahko-, luokka- tai pääjaksotason erojen häivyttämiseen vaan Jacques Derridan (2006: 56) tavoin katson, että ’ihmisen’ vastinparina yleiskäsite ’eläin’ (*L’Animal*) ei tee oikeutta liskon ja koiran, alkueläimen ja delfiinin, hain ja karitsan, papukaijan ja simpanssin, kamelin ja kotkan, oravan ja tiikerin, norsun ja kissan, muurahaisen ja silkkiperhosen toukan, siilin ja nokkasiilin keskinäiselle erilaisuudelle. Kuten luvussa 1.5 selviää, puhun tilanteen mukaan paitsi toislajisista myös toislahkoisista, -luokkaisista ja -jaksoisista eläimistä, joista ketä hyvänsä on mahdollista lähestyä yksilönä.

M. A. K. Hallidayn (1990/2001: 195, 198) mukaan myös pronominit rakentavat teoriaa olentojen jakautumisesta meihin ja muihin; usein ihmiselle läheisiin koti- tai lemmikkieläimiin viitataan pronomiinilla *hän*, mutta tämä vain korostaa muiden olentojen ulkopuolisuutta ja oletettua tiedottomuutta. Helposti *se*-pronomini myös sysää tietyt asiat taka-alalle, persoonallisen *hän*-ketjun kuljettaessa tekstin punaista lankaa. Nykyenglannissa ihmisen nimittäminen ”siksi” ilmentää myötätunnon tai kunnioituksen puutetta (Dunayer 2001: 149); sanojen ollessa vahvasti latautuneita myös toislajisiin viittaaminen on Dunayerin (2001: 149–156) mielestä kauaskantoista pronominipolitiikkaa. Leena Vilka (1996: 148) katsoo myös suomen pronominivalintojen ilmaisevan arvostusta; hänen mukaansa ”yhä useampaa arvostettua eläinpersoonaa puhutellaan hän-muodossa”. Vilka (1996: 159) huomauttaa, että *Society & Animals* -lehdessä eläimiin viitataan persoonapronomineilla, mikä hänen mukaansa vahvistaa ”käsitystä eläinten yksilöllisestä luonteesta sen sijaan, että eläimiä tarkasteltaisiin kohteina, malleina tai raaka-

⁶ Ihmisapinoiden oikeuksia puolustavan Ihmisapinaprojektin (Great Ape Project) vaikutuksesta asetelma alkoi horjua vuonna 2008, kun Espanja laajensi tietyt ihmisoikeudet koskemaan myös lähimpiä sukulaislajejamme. Ihmisapinaprojektin perustajajäseniin kuulunut Gary Francione (2007) on alkanut arvostella sitä sen johdosta, että hanke suosii mieleltään ihmisen kaltaisia lajeja ja johtaa loputtomaan kognitiivisten kykyjen selvittelyyn. Näin lajihierarkia hänestä vahvistuu entisestään. Toisaalta ihmisapinoille myönnetty (ihmis) oikeudet elämään ja vapauteen sekä kidutuksen kielto eivät mielestäni näytä itsessään ihmiskeskeisiltä vaan ne taatusti kiinnostaisivat muitakin kuin kädellisiä.

⁷ Lisa A. Kemmerer (2006: 13) ehdottaa, että eräänlaisena verbaalisen aktivismin muotona alkaisimme käyttää sanaa *anymal* kaikista eläimistä, jotka eivät satu kuulumaan samaan lajiin kuin me itse. Omat kielelliset kykyne eivät riitä luontevan suomenkielisen vastineen keksimiseen tälle sanalle.

aineina”.⁸ Myös osa englanniksi kirjoittavista etologeista soveltaa toislaajisiin pronomineja *he* ja *she* (Balcombe 2006/2014: 60–61).

Huolitellussa suomen kielessä on tapana viitata toisiin ihmisiin persoonapronominilla *hän* ja toislaajisiin eläimiin demonstratiivipronominilla *se*. Kuten Lea Laitinen (2014) osoittaa, tämä käytäntö on kuitenkin melko myöhäistä perua. 1700-luvulla hyönteisistäkin saatettiin puhua *heinä*, ja 1800-luvulla niin ihmisiin kuin toislaajisiin eläimiinkin sovellettiin yleisesti logoforista pronominia *hän* silloin, kun haluttiin tulkita heidän ajatuksiaan ja toiveitaan lajienvälisissä vuorovaikutustilanteissa. Ilona Herlin (2012: 7) huomauttaa, että myös pronomini *se* on vanhastaan viitattu kehen hyvänsä olentoon; akateemisessa tekstissä kaikki kattava *se* olisi kuitenkin vielä radikaalimpi valinta kuin *hän*. Tarkkaa rajaa logoforisten ja puhtaan referentiaalisten käyttöyhteyksien välille on mielestäni mahdotonta vetää.⁹ Interpersoonaista ulottuvuutta on vaikea unohtaa, vaikka tavoitteena olisi toisen eläimen punnitseminen, leikkaaminen tai röntgenkuvaaminen; toisaalta olemme toki lennokkaimmissa vuorovaikutustilanteissakin myös fyysikaalisia kappaleita, energiakenttiä ja bakteereita kuhisevia ekosysteemeitä.

Tässä kirjassa viittaankin eläimiin kautta linjan pronomineilla *hän* ja *he*. Mielestäni pronominiin kautta suoritettu eronteko meidän ja muiden välille olisi akateemisessa tekstissä jossain määrin epäasiallinen ja spesistinen. Suomeksi kirjoitettaessa ylimääräistä päänvaivaa eivät aiheuta edes sukupuoleltaan tuntemattomat, kaksineuvoiset tai suvuttomasti lisääntyvät eläimet (vrt. Dunayer 2001: 150–153, 182), saati sitten sukupuolittuneiden sanojen inhimillis-ideologiset miellelyhtymät (vrt. Sealey & Oakley 2013: 406).¹⁰ Ennakkoluulottoman eläintutkimuksen edelläkävijöistä Barbara Smuts (2001/2013: 264) kertoo pitävänsä jokaista kohtaamaansa eläintä ainutlaatuisena olentona, joka on mahdollisesti valmis interpersoonaiseen vuorovaikutukseen – Smuts onkin luonteva esimerkki persoonapronominiin käytöstä akateemisessa tekstissä. Englanninkielisessä kirjallisuudessa toislaajisiin viittaavat persoonapronomininit ovat muutenkin varsin tavallisia (ks. esim. Grandin & Johnson 2005).

Toislaajisista eläimistä puhumisen ja toislaajisiin viittaavien persoonapronominiin ohessa mainittakoon, että puhun tutkimuksessani *eläimyydestä* ja sille rinnasteisista lajikohtaisista olemistavoista, kuten *lapinpööllöydestä*. Näille käsitteille voi hakea esikuvia vaikkapa Vilkan 2000-luvun alkuvuosina pitämistä ympäristöfilosofian luennoista, joilla hän puhui ihmisyydelle rinnasteisesta *kissuudesta*. Myös Tuomivaara (2003: 11) havaitsi jo varhaisessa vaiheessa tarpeen suomenkieliselle sanalle, joka toimisi ihmisyyden vastinparina kuvaten ”eläimen olemusta”. Eläimyyden käsite vakiintuikin sanavarastooni paljolti Tuomivaaran argumenttien vaikutuksesta. Miellän eläimyyden tarkoittavan yleiseläimellistä olemistapaa, jolloin ihmisyyden on pikemminkin eläimyyden alakäsite kuin sille rinnasteinen termi.

Yksittäiset kielelliset valinnat punoutuvat monisyisiksi diskursseiksi, joissa kielen eri tasojen vuorovaikutus suuntaa ajattelua tietynlaisille raiteille. Mary Kahn (1992/2001) kritisoi monin tavoin eläinbiologien puhetapoja; tutkimusteksteissä koe-eläimet esineellistetään, ja artikkelien kiitososioissa muistetaan ainoastaan lajitovereita. Vaikka valitsemani tutkimusmenetelmät eivät onneksi edellytäkään eläinten uhraamista, omastakin tutkimuksestani sopii jaella kiitoksia lajirajojen yli –ovathan minua inspiroineet ikkunan taakse lennähtänyt lehtopöllö ja kirjastomatalla tapaamani metsäkauris. Myös aiempi tutkimus sisältää esimerkkejä toislaajisten kiittämisestä; esimerkiksi Leena Vilka (1995: 8) ilmaisee väitöskirjassaan kiitollisuutensa eläinystävälle, Markus Vinnari (2010: 4) kiittää Noki-nimistä nautaa

⁸ Kokonaisuudessaan lehden nykyinen ohje toislaajisiin eläimiin viittaamisesta kuuluu seuraavasti: ”Contributors should use language that is respectful of our relation to animals of other species, e.g. gender-based pronouns such as *his*, *her*, *who*, and *whose*; *companion animal*, *animal in the laboratory*, *non human animal*, *keeper* or *caretaker* (not *owner*).” (Brill 2015: 2.)

⁹ Sopii myös kysyä, onko kyse logoforisesta käytöstä silloin, kun tulkitaan yksilön sijaan lajin intressejä.

¹⁰ Useiden kielten sukupuolittuneet eläinsanat tuottavat runsaasti päänvaivaa myös kieltenvälisille kääntäjille (ks. esim. Katan 1999/2004: 197–199; Müller-Ott 2002: 42–43).

mieleenpainuvalla tavalla, ja ensimmäisessä lajienvälistä kääntämistä käsitelleessä artikkelissani kiitin paitsi lokkitulkkeja myös lähtötekstit tuottaneita lintuja (Vihelmaa 2015). Verbaalista kiittelyä tärkeämpää tietenkin olisi, että kriittinen eläintutkija tosissaan pohtisi, mitä annettavaa hänen tutkimuksellaan on toislajisille (Pedersen 2011b). Tutkija voi pyrkiä kyseenalaistamaan ihmisen ja eläimen vastakkainasettelua myös siten, ettei hän näyttäydy yksinomaan henkiolentona vaan tunnustaa olevansa konkreettisesti tekemisissä toisten lajien ja luonnonvoimien kanssa. Esikuvaksi soveltuu japanilaiseen teeseremoniaan kuuluva kunnioituksen (敬, *kei*) käsite, joka saa teehuoneeseen kokoontuneet muistamaan teen kasvattajaa, teekulhon valmistajaa ja juoman keittäjää. Tältä kannalta kiitos omankin tutkimukseni valmistumisesta kuuluu paitsi akateemisille toimijoille myös kauran kylväjälle ja hernesadon korjaajalle, kuten myös Auringon kaltaisille ekologisille toimijoille. Lisensiaatintyössä ei kuitenkaan ole tapana jaella kiitoksia tai muutenkaan kiinnittää huomiota omaan puhujanasemaan, ja siksi solahdan osaksi laajempaa keskustelua siitä, miten toislajisista puhutaan ja mitä merkitystä sillä on.

1.2 Eläinpuhetta koskeva tutkimus

Tutkimukseni on lähtökohdiltaan poikkitieteellinen siinä mielessä, että se ei juonna juuriaan tiettyyn vakiintuneeseen tutkimusperinteeseen vaan kysymyksenasettelu perustuu huoleen toislajisten eläinten tilanteesta. Vaikka eläinkysymys ei olekaan institutionalisoitunut oppiaineeksi missään Suomen korkeakouluista, alan tutkijat perustivat vuonna 2004 yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen verkoston, joka sittemmin vakiintui Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seuraksi. Vuonna 2015 seura alkoi myös julkaista tieteellistä lehteä *Jälki / Spåret / Trace*, ja vuonna 2017 se sai rinnalleen kriittisen eläintutkimuksen verkoston. Englanninkielisessä maailmassa käsitteillä eläintutkimus (*animal studies*) ja ihmisten ja eläinten välisten suhteiden tutkimus (*human-animal studies*) viitataan usein tieteidenväliseen tutkimussuuntaukseen, johon kuuluu myös tekstintutkimusta.¹¹ Lisäksi ekokriittinen kirjallisuudentutkimus ja ekolinguvistinen kielentutkimus käsittävät monenlaista eläintekstien tarkastelua. Pär Segerdahl (2011: 1–4) mukaan eläintutkimus on eläinten epädisiplinaarista (*undisciplinary*) vaikutusta ajattelumme, ihmiskeskeisyyden kyseenalaistamista samaan aikaan monen eri oppialan piirissä.

Yhtenä ilmeisenä syynä eläintutkimuksen nousuun ovat yhteiskunnalliset tekijät: ympäristötietoisuuden ja eläinoikeusliikkeen vahvistuminen. Samaan aikaan humanistis-yhteiskunnalliset tutkimusalat ovat kehittyneet niin, että kääntymisen eläinten puoleen on alkanut tuntua luontevalta. Kari Weil (2012: 23) katsoo eläintieteen tehneen selväksi, että ajattelu, tietoisuus, kieli, kulttuuri ja moraalit eivät kuulu yksinomaan ihmisille, minkä johdosta humanistisen tutkimuksen lähtökohtia on jouduttu tarkistamaan. Sen lisäksi, että luonnon ja kulttuurin välinen vastakkainasettelu on kyseenalaistettu, toimijan käsitettä on laajennettu ja eläinsuhteemme on ymmärretty kytkeytyvän kulttuurisidonnaisiin kysymyksiin maailmasta, identiteetistä ja merkityksestä (Segerdahl 2011: 2–4). Nykytilanteessa biologit eivät voi omia yksinoikeutta eläintutkimukseen, eivätkä humanistien perinteiset tutkimuskohteet toisaalta enää näyttäydy yksinomaan inhimillisinä (Armstrong & Simmons 2007: 1–2).

Suomalaisista kirjoittajista Leena Vilkkä (1996: 158) vaati jo varhaisessa vaiheessa tutkimuksen kohdentamista ”ihmis- ja yhteiskuntatieteiden eläintutkimukseen” siinä tarkoituksessa, että

¹¹ Eläintutkimuksen ohessa puhutaan kriittisestä eläintutkimuksesta (*critical animal studies*), elämyystutkimuksesta (*animality studies*) sekä antrozoologiasta eli ihmisten ja muiden eläinten vuorovaikutuksen tutkimuksesta (*human–non-human-animal studies*); näissäkin suuntauksissa tutkimusaineistoihin kuuluu muun muassa tekstejä.

ihmisten ja eläinten välisiä moninaisia suhteita alettaisiin ymmärtää paremmin.¹² Vilkan (1996: 158–162) peräänkuuluttamassa poikkitieteellisessä tutkimuksessa on vahvasti eettinen ote: tavoitteena on kehittää eläinsuojelun malleja ja menetelmiä. Tämä edellyttää ihmistieteilijöiden osallisuutta, sillä luonnontieteilijät eivät ole arvokysymysten saati sitten eläinsuojelun yhteiskunnallisten ulottuvuuksien parhaita asiantuntijoita. Kuten Weil (2012: 23–24) toteaa, luonnontieteellinen tutkimus ei rakenna postanimaalista tai postinhimillistä etiikkaa vaan siihen tarvitaan humanististen alojen myötävaikutusta. Myös Pauliina Kainulainen (2009: 11–12, 17) katsoo, että ihmistieteet voivat herättää keskustelua eläinten kohtelemisen eettisistä kriteereistä ja eläinsuhteen tunneulottuvuudesta, minkä lisäksi ne auttavat ymmärtämään eläinsuhteemme taustaa ja erilaisia maailmankuvia. Eettisten näkökohtien ohessa Dario Martinelli (2007: 14–15) mielestä biologiset tieteet eivät ole riittävän abstrakteja ja teoreettisia eläinkysymyksestä keskustelemiseen; sitä paitsi toislaajisten tutkiskelu auttaa ymmärtämään paremmin myös ihmisiä.¹³ Yleisesti voisi ehkä sanoa, että yhteiskunnallis-humanistisessa eläintutkimuksessa eläimet eivät ole mitään hyvänsä tutkimusobjekteja vaan semioottisia rinnallaeläjiä, jotka ovat monin tavoin tekemisissä kanssamme.

Äkkiseltään eläinten lähestyminen tekstintutkimuksen kautta saattaa kuulostaa paradoksaaliselta päähänpistolta. Perinteisesti humanistisilla aloilla on vaalittu ajatusta ihmisen erityislaatuisuudesta, eivätkä kielellisiä tekstejä näyttäisi tuottavan juuri muut kuin ihmiset itse. Puhe on kuitenkin avain ihmisten sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimiseen (ks. esim. Silverman 2000: 821); vaikka vastapuoli olisi puhumaton, ihmiset tulevat usein puhuneeksi hänestä tai hänelle. Myös vuorovaikutuksemme toislaajisten kanssa on suurelta osin kielellistä. Puhuttelemme lähipiirimme eläimiä, annamme heille nimiä, kutsumme ja kehoitamme. Puhumme eläinten puolesta, jos tahdomme puolustaa heitä tai pahoitella heidän käytöstään; myös joitain toislaajisia olemme opettaneet puhumaan ihmiskieltä. Lisäksi puhumme eläimistä muuten vaan – ilmaistaksemme tunteitamme, valistaaksemme toisia, moittiaksemme poikkeamaa normista. Eläimet auttavat tunnistamaan merkityksellisiä eroja, luokittelemaan ilmiöitä ja jäsentämään ympäröivää moninaisuutta. Kasvottaisen kanssakäymisen ohessa yleiset puhetavat ja kielelliset hahmotukset vaikuttavat lajienvälisiin suhteisiimme. Joan Dunayer (2001: 1) väittää, että lajisorto edellyttää valheellista kieltä – suhteessamme toislaajisiin sanavalinnat, syntaksi ja välimerkitkin ovat valheellisia. Koska ihmisten suhde toislaajisiin eläimiin on monessa tapauksessa aiempaa välittyneempi, erilaisten representaatioprosessien ymmärtäminen on muutenkin yhä olennaisempaa eläinsuhteidemme muuttamiseksi (ks. Jacobs & Stibbe 2006: 1–2; Stibbe 2012: 50; Dodd 2014: 97–98).

Puheen merkitys korostuu politiikassa, jossa on suurelta osin kyse diskursseista ja argumentaatiosta (ks. esim. Fairclough 1989: 23; Laine & Jokinen 2001: 47, 50; Laine 2006: 190–192; Peltonen 2006: 161–164). Esimerkiksi Terike Haapojan Toisten Puolue -hankkeeseen sisältyykin puolesta puhumisen diskurssin kriittistä reflektointia (Gustafsson & Haapoja 2015: 119–123). Eläinten intressien kielentäminen on ilmeisen tärkeää heidän etujensa edistämiseksi, vaikka toislaajisten ihmisten onkin tällöin toimittava kanojen, sikojen ja minkkien tulkkeina. Kuten Susan Oyama (2006: 64) toteaa, puheenvuoron antaminen ihmisistä ympäröiville asioille tuo ne huomion keskipisteeseen, saa ihmiset ajattelemaan niitä, keskustelemaan niistä ja puolustamaan niitä. Tämä näkökohta on huomionarvoinen, vaikka lajienväliseen vuorovaikutukseen kuuluu toki paljon muutakin kuin kielenkäyttöä. Erityisesti visuaalisuus on saanut

¹² Myös Yrjö Sepänmaa (2009: 220) pitää ihmistieteellisen eläintutkimuksen tehtävänä ihmisen ja eläimen välisen vuorovaikutuksen tarkastelua.

¹³ Martinelli arvio kuulostaa sikäli oudolta, että biologia tieteenä on monilta osin erittäin teoreettista. Tulkitseen kuitenkin häntä niin, että biologit eivät välttämättä pohdi perusteellisesti työnsä filosofisia lähtökohtia, vaikka biologian filosofia on toki viime vuosikymmeninä herättänyt yhä laajempaa mielenkiintoa. Biologian filosofiassakin huomio harvemmin kiinnittyy niiden hahmotustapojen tarjoamiin mahdollisuuksiin, joista bio- ja eläinsemiotiikassa on puhe.

länsimaisessa nykykulttuurissa keskeisen aseman, ja eläinpolitiikassa käydään jatkuvaa kamppailua siitä, kuka kontrolloi median eläinkuvastoa (Armstrong 2007: 106–109).

Humanistina ajattelen, ettei kielessä ole kyse pelkästä sosiaalisesta toiminnasta, huomion hakemisesta ja väittelemisestä vaan kieli toimii myös yksityisenä rajapintana ihmisyyksien ja muun maailman välillä. Yhteisöllisessä elämässämme korostetaan usein erilaisia kielitekoja yksityisen maailmasuhteen kustannuksella. Esimerkiksi vieraiden kielten opetuksessa kieltä lähestytään lähinnä välineellis-viestinnällisestä näkökulmasta, ja sosiaalisessa mediassa toisten ajatukset hahmottuvat helposti viesteiksi tai teoiksi. ”Käy tykkäämässä meistä Facebookissa” -tyyppiset fraasit väheksyvät tekojen tuolle puolen jäävää kompleksista tajunnanvirtaa, joka ei ole redusoitavissa sosiaalsiin funktioihin. Kuten Adam Dodd (2014: 97) toteaa, eläinrepresentaatiot vaikuttavat siihen, kuinka havaitsemme toislaisia eläimiä, minkä lisäksi kieli käy jatkuvaa vuoropuhelua elämäämme kuuluvien eläinten kanssa. Poliittisten vaikutusten ohessa kielellä on itseisarvoista merkityksellisyttä, joka saattaa käydä yksiin myös kielenulkoisten päämääriemme kanssa. Venäläisen formalismin piirissä toiminut Viktor Sklovski (1917/2001: 33–45) tähdensi, että yllättävä kielenkäyttö syventää kokemuksia, kun taas tavanomaiset ja automatisoituneet puheenparret kuihduttavat havaintojamme. Jotta tuntisimme elävämme, Sklovski suosittelee, että havaitsemistamme hidastutettaisiin ja automatisaatioita purettaisiin runollisen kielen avulla.¹⁴ Ympäristökriisin yhteydessä tällaiset ajatukset saavat uusia merkityksiä – herää kysymys, voisiko täysillä eläminen merkitä kielellistä heräämistä läheisten luontokappaleiden ihmeellisyyteen loputtomien matkojen, ostosten ja päivitysten sijaan.

Kaikessa immateriaalisuudessaan kielellinen toiminta voi olla yhtä lailla antoisaa kuin konkreettinen tekeminen. Tältä kannalta kiehtova on George Steinerin (1975: 55) käsitys, jonka mukaan kulttuurin kielellinen rikkaus kompensoi aineellista köyhyyttä. Steinerin ajattelussa kielen kehittäminen näyttäytyy vaihtoehtona omaisuuden kahmimiselle ja aineelliselle pröystäilylle. Kehitystyö ei välttämättä vaadi luovaa nerokkuutta vaan esimerkiksi venäläisessä formalismissa oli kyse marginaalisten ilmaisukeinojen tuomisesta keskiöön. Ekolinguvisteistä varsinkin Peter Mühlhäusler (1994/2001) kannustaa etsimään länsimaissa huonosti tunnetuista kielistä vaihtoehtoja maailman jäsentämiseen. Tältä kannalta kielen- ja kirjallisuudentutkimusta voi pitää hyvinkin olennaisena tekijänä eläinsuhteidemme uudistamisessa. Kaikesta kokemuksestamme vain murto-osa on kielellistä, mutta sen merkitystä ei sovi vähätellä, sillä usein kielelliset tekijät suuntaavat, jäsentävät ja mallintavat ratkaisevalla tavalla muuta ajatteluamme. J. L. Austin (1956–1957/1961: 129–133) puolestaan esitti, että kun keskustelemme sanojen ja lauseiden merkityksistä ja keksimme uusia kuvaustapoja, alamme havaita aiempaa terävämmin ilmiöitä joista puhumme; siksi Austin ehdottaa, että tällaisesta tutkimuksesta alettaisiin käyttää nimitystä kielellinen fenomenologia (*linguistic phenomenology*).¹⁵

Kielellisiä ilmiöitä koskeva metatason ymmärrys onkin avaintekijä tietoisuuteen ja vastuullisuuteen kasvamisessa – näin myös suhteissamme toislaisiin. Ekolinguvisti Arran Stibbe (2015: 6, 10) katsoo kielenkäytön paljastavan ihmistoimintaa ohjaavia mielellisiä malleja ja tarinoita; lisäksi kielelliset valinnat vaikuttavat siihen, missä muodossa tarinoita välitetään sukupolvelta toiselle ja kulttuurista toiseen. Ekolinguvistisen tutkimuksen Stibbe (2015: 11, 16) olettaa mahdollistavan lajien välisen suhteiden kannalta vahingollisten tarinoiden tiedostamisen ja vaihtoehtoisen kielenkäytön edistämisen. Ihmisten suhteet toisten eläinlajien edustajiin ovatkin yksi ekologisesti suuntautuneiden

¹⁴ Hieman vastaavasti käännöstutkija Michael Cronin (2017: 145) esittää, että unohtuneet ja syrjityt kielimuodot voivat saada meidän näkemään maailman uusin silmin ja myös uudistaa kieltä, jota käytämme maailman kuvailuun, siitä puhumiseen tai siinä elämiseen.

¹⁵ Jo Ludwig Wittgenstein (1953/1999: 87) kirjoitti: ”Filosofia on taistelua sitä vastaan, että kieleemme välineet noituvat ymmärryksemme.”

tekstintutkijoiden suosikkiteemoista. Viime vuosina eläintekstien tutkimus on kaiken kaikkiaan saanut sellaiset mittasuhteet, että kattavaa luetteloa alan julkaisuista ei tässä yhteydessä olisi mielekästä tehdä. Tuleviin lukuihin (2.2., 3.1.3, 3.2.6, 4.7, 5.3) upotetut viittaukset riittänevät tarjoamaan alaan perehtymättömälle lukijalle vaikutelman monenkirjavasta kentästä, joka houkuttelee uusiin sovelluksiin ja kokeiluihin. Taustaksi näille huomioille kerron seuraavassa vain pari sanaa tutkimuksen historiasta.

Kielen merkityksestä todellisuuden havaitsemiselle on käyty keskustelua jo pitkään. Vuonna 1822 Wilhelm von Humboldt (1822/1905: 420) kirjoitti, että eri kielet ovat itse asiassa erilaisia maailmankuvia. Sittemmin Edward Sapir (1912/2001: 14) esitti, että kielen sanastoa voi pitää luettelona niistä ideoista ja toiminnoista, joihin kieliyhteisön huomio kiinnittyy.¹⁶ Ferdinand de Saussure (1916/1955: 155–156) puolestaan katsoi ajattelun olevan kuin tähtisumua, ennen kuin kielelliset kategoriat paloittelevat sen jäsenyneysiksi ajatuksiksi. Tällaiset ajatukset loivat osaltaan pohjaa 1900-luvun jälkipuoliskolla suosioon nousseelle sosiaaliselle konstruktivismille. Konstruktivismiin uranuurtajien Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin (1966: 35–36, 39–40, 51–55) mukaan kieli objektivoi, luokittelee ja anonymisoi kokemuksiamme muodostaen niistä yhteistä arkitodellisuutta. Yhteiskunnallisen ympäristökeskustelun hulmahtaessa kaikkien huulille 1960-luvulta lähtien ei ollutkaan sinänsä yllättävää, että ympäristökysymysten ohessa jotkut tahtoivat ottaa kantaa siihen, miten niistä puhutaan. Luontokirjoittajat toki pohtivat toisilajisten merkkien kielentämistä jo kauan ennen ympäristökysymysten laajamittaista politisoitumista (ks. esim. Buffon 1771: 84, 316–317, 387; Buffon 1778b: 39–40, 85, 492; Buffon 1779: 430, 477, 495, 534; Buffon 1781: 19–21; Michelet 1856: viii; Seppä 1922: 13–14; Leopold 1949: 160). Esimerkkinä luontokirjoittamiselle tunnusomaisesta reflektiosta mainittakoon Yrjö Kokon (1966: 158) pohdinnat allien tulkitsemisesta:

Ja sitten aloittivat allit. En tiedä, mikä parvi laulun aloitti. Näin kolmella suunnalla parven. Mikään niistä ei ollut todella suuri. Muutaman allin ryhmä oli naapuriluodon eteläpäässä. Ehkä ne lauloivat kaikki, jokainen parvi, ja äänet levisivät säteittäin parvista tavaten toisensa ja yhtyen kuin kaislikon korreksi, joka huojuu puolelta toiselle.

Tuon soiton, laulun yläpinnalla helmeili linnun nimi alli, alli, alli, alli.

Mutta kun allin nimi lähti monen monesta kurkusta ja kantautui korvaani eri suunnilta ja eripitkien matkojen päästä, kuului se: li-li, li-li, al-li, al-li, al, al, al, aal, aal, Aal-li, Aal-li! Aa-aa-aalli-aalli aalli, aliilli...

Soiton alapinnasta erottui arkaistinen sävel, jonka olen kuullut karjalaisnaisen itkuvirressä ja saamelaisnaisen joiussa.

Allin laulussa on tuo sama sävy, jonka väriä ei laatusanoilla pysty tulkitsemaan. Allin laulun sävyä luonnehtii sana tuska, tuska joka kuristaa, ja tuska joka on pakosta tukahdutettava:

Aa-aa, aa-aa! Aah-aah, aah-aah! Naa-naa, naa-aa, aang-aang!

Allin laulussa on aineksia kahdesta äärimmäisyydestä, hilpeydestä ja tukahduttavasta tuskasta. Ne soivat kuin kahtena kerrostumana. Allin laulu kahlitsee kuulijan mielen. Arkaistisuus tekee sen mystiseksi, mutta vain ultramodernisti voisi sen käsittää musiikiksi. (Kokko 1966: 158)

Kokon kirjoituksessa korostuu toisilajisten äänien ja ihmiskielen välinen jännite. Allin nimi myötäilee linnuille tunnusomaista ääntelyä, mutta kuten Kokko esittää, äänen voisi kirjoittaa lukemattomilla eri tavoilla, jotka vastaavat vaihtelevassa määrin suomen oikeakielisyysskonventioita. Säännönmukaisen sanan sijaan lukemattomat kurkut synnyttävät äänestä muunnelmia, joiden välillä vallitsee ilmeinen perheyhtäläisyys mutta joita transkriptiot eivät ammenna tyhjiin. Myös ääntelyä luonnehtivat käsitteet osoittautuvat ongelmallisiksi muun muassa ambivalentin tunnevireen vuoksi. Kokko nimittää ääntelyä

¹⁶ Sapir (esim. 1929/1970: 69) esitti kielen merkityksestä myös kärjistetympiä tulkintoja. Benjamin Lee Whorf (1942/1956: 247, 252) meni kielikeskeisyydessään vielä pidemmälle ja väitti, että kaikella ajattelulla on kielellinen tausta; hänen mukaansa analysoimme luontoa, kiinnitämme huomiota ilmiöihin ja niiden välisiin suhteisiin sekä teemme päätelmiä kielen kautta.

soitoksi ja *lauluksi* mutta vakuuttaa saman tien, että ”vain ultramodernisti voisi sen käsittää musiikiksi” (Kokko 1966: 158). Kokko (1966: 135) arvioi myös eri kansojen allille antamia nimiä; esimerkiksi nimitystä ”lörpöttelevä sorsa” (*noisy-duck*) hän pitää liian tuttavallisena ja tunteettomana. Luontokirjoittamisen mestaruus näyttääkin perustuvan osittain siihen, että kirjoittaja väsymättä tulkitsee toislaajaisia kielellisesti ja peruu sanomansa, kirjoittaa sanoja säästelemättä ja sittenkin kyseenalaistaa käsitteiden kannattelemat antropomorfiset luokitukset.

Poliittisesti painottuneen ympäristöliikkeen piirissä huomio painottui toisin. Omien sanojen epäilyyn ei ollut varaa, kun kirjoittajat kävivät puolustamaan ekosysteemejä kasvavia muutospaineita vastaan. Tätä ilmentää yhtäältä pamflettien omintakeinen kieli; toisaalta kannanotoissa myös eksplisiittisesti kritisoidaan vastapuolen kielenkäyttöä.¹⁷ Samoihin aikoihin kun Kokko reflektoi allien tulkitsemista, Pentti Linkola (esim. 1964/1990: 97, 105; 1967a/1990: 162–163; 1967c/1990: 208; 1968/1979: 9) ryhtyi kyseenalaistamaan kulutusyhteiskunnan vallitsevia diskursseja. Hän paheksui talousmiesten tarmoa tiukkuvia kirjoituksia, silmitöntä roskanpuhumista, julkisen sanan myrkyntyvää, luonnonsuojelusta huolestuneita lehtiotsikoita sekä autojen, kylmäkaappien ja ilmastointilaitteiden ympärillä vellovaa arkikeskustelua.¹⁸ Veikko Huhta (1968: 53–54) puolestaan kritisoi länsimaista yhteiskuntaa liikuttavia mainossanoja ja -lauseita, kuten ”enemmän ja halvemmalla”. Systemaattisempaa kielitietoisuutta edustaa esimerkiksi Matti Wuori (Wuori & Saksa 1993: 17–18), joka kritisoi useissa kielissä esiintyvää pois heittämisen (*throw away*) käsitettä minän ja maailman välisen suhteen jäsentäjänä.

Myös eläinoikeusliikkeen piirissä aktivistit ja ajattelijat kiinnittivät oitis huomiota paitsi konkreettiseen eläinten kohtelemiseen myös siihen, kuinka ihmiset puhuvat muista eläimistä. Hyväksikäytettyjen eläinten puolestapuhujat pyrkivät herättämään keskustelua siitä, millaisia tulkintoja toislaajisten tuntemuksista ja intresseistä eri toimijoiden kielenkäyttö välittää – tulkinnat ymmärrettiin ratkaiseviksi eläinten tulevaa kohtelua ajatellen. *Ulos häkeistä!* -kirjassa Salla Tuomivaara problematisoi toimittajien ja mainosteollisuuden puheet koskien tuotantoeläinten kohtaloita ja mielentiloja. Kielellisten esimerkkien kautta Tuomivaara kyseenalaistaa myös turkistarhaajien kyvyn tulkita kasvattiansa hyvinvointia ja tarpeita. Oikeilla jäljillä sitä vastoin näyttäisi olevan isäntä, joka selittää lattiakanojen olevan ikään kuin onnellisempia kuin häkkikanat, tai lapsi, joka oivaltaa kanoiksi pukeutuneiden mielenosoittajien viestin. Systemaattisempaan käsittelyyn kirjassa nousee kysymys sosiaalisten rajojen ja hierarkioiden vaikutuksista tulkintoihin. (Tuomivaara & Purmonen 1998: 37–38, 66–69, 81, 109, 112–117, 136, 202.) Tuomivaara sivuaa myös tulkintataitojen kehitystä ja tulkinnallisten muutosten hitautta (Tuomivaara & Purmonen 1998: 158, 166), mutta kielen valheellisuus kytkeytyy pitkälti tarkoitushakuiseen harhauttamiseen, jolloin kaikkia kieleen liittyviä perusoletuksia ei tarvitse problematisoida.

Luultavasti yhteiskunnallisten toimijoiden puhuvat ja puhetavoja koskevat irtokommentit inspiroivat joitakin kielen- ja tekstintutkimuksen spesialisteja tarkastelemaan ajankohtaista keskustelua systemaattisemmin, kiinnittäen huomiota tulkintojen kielelliseen rakentumiseen. Jotkut kielentutkijat pitävät yhteiskunnalliset näkemyksensä pitkälti erossa tieteellisestä työstään. 1900-luvun ehkä maineikkain

¹⁷ Ympäristönsuojelijoiden pamflettikielen kuuluvat *kärkevän huolestuttavat metaforat* (turistien laavavirta (Linkola 1967b/1990: 177), vauhtitauti (Valtiala 1968/1969: 97)), *provosoivat ilmaukset* (”poliitikon, talousmiehen ja insinöörin pyhä kolminaisuus” (Linkola 1967b/1990: 192), Helsinki-hirviö (Valtiala 1968/1969: 77)), *moraalisanat* (isänmaan parturit (Linkola 1967a/1990: 165), maanryöväys (Valtiala 1968/1969: 123)) ja *uudiskäsitteet* (kansallinen kesämökkiliike (Linkola 1967a/1990: 160), epäluonto (Valtiala 1968/1969: 76)).

¹⁸ 1960-luvulla Linkola (1964/1990: 97, 98; 1967a/1990: 164) valitteli myös sitä, että luonnonystävä joutuu kuuntelemaan latteuksia ”fanaattisuudesta tai impivaaralaisuudesta”, saivartelevaa analysointia, ”vastustajien muotisanaston teräviä sivalluksia” ja syytöksiä taantumuksellisuudesta. Sitä paitsi luonnonsuojelukin on joillekin luonnonystävälle ”pelkkää suunpieksäntää ja toisten syyttelyä” (Linkola 1967c/1990: 206–207, 209). Myöhemmin Linkola on ottanut etäisyyttä vallitseviin diskursseihin myös parodian kautta, kuten hirven näkökulmasta kirjoitetussa hirvikolariuutisessa (Linkola 2000/2004: 161–162).

kielitieteilijä Noam Chomsky on yhteiskunnallisesti erittäin aktiivinen ja otti ekologiinkin kysymyksiin kantaa pian *Kasvun rajat* -raportin ilmestyttyä (Chomsky 1972/2004). Kielitieteellisen työnsä ja poliittisten näkemystensä välillä Chomsky (1969/2004: 112–113) kuitenkin näkee lähinnä vain tietynlaiseen ihmiskäsitykseen perustuvia löyhiä yhtymäkohtia.

Toisinaan kriisitietoisuus herättää tutkijoissa nimenomaisen halun pohtia oman alan kontribuutiota ongelmien ratkaisemiseen, ja ajan mittaan yksittäisistä pohdinnoista on muodostunut kokonaisia tutkimussuuntauksia. Ekolinguistikaksi nimetty kielen tutkimuksen haara jakaantuu kahteen suuntaukseen (ks. Fill 1998/2001: 43). Einar Haugenin (1972/2001) aloitteesta kielen ja sen ympäristön välistä vuorovaikutusta alettiin 1970-luvulla tarkastella analogisena eliöiden ja näiden habitaattien väliselle vuorovaikutukselle. Tähän perinteeseen voi liittää muiden muassa Michael Croninin (2017: 29–30) tunnetuksi tekemän ajatuksen kielestä yhteisenä resurssina, jonka rutinoitunut, ajattelematon, kapean välineellinen käyttö köyhdyttää tulevien polvien ekspressiivisiä resursseja. Sittenkin M. A. K. Halliday puolestaan kiinnitti huomiota siihen, että kieli saattaa vaikuttaa myös konkreettisemmin ympäristön tilaan. Suuntaukset kytkeytyvät toisiinsa sitä kautta, että kielellisen diversiteetin voidaan ajatella edistävän biodiversiteetin säilymistä (ks. esim. Fill 1998/2001: 50–51).¹⁹ Artikkelissaan ”New ways of meaning” Halliday (1990/2001: 192, 196, 199) esittää, että kasvun ihannoiti, lajien tuhoutuminen, saastuminen ja muut ympäristöongelmat eivät kuulu yksinomaan luonnontieteilijöille vaan kielitieteilijöiden tulisi auttaa ihmisiä tiedostamaan tapojaan konstruoida todellisuutta ja ehdottaa vaihtoehtoja. Jo ennen tätä esimerkiksi Peter Mühlhäusler (1983/2001: 37, 41) katsoi kaiken maapallon elämän riippuvan tekijöistä, joiden ymmärtäminen edellyttää kielemme asettamien rajoitteiden tiedostamista. Myös Jørgen Døør ja Jørgen Bang (1996: 18) vaativat, että kieliteorioiden tulisi edistää terveempien lajienvälisten yhteisöjen kehittymistä.

Myös ekokriittisessä kirjallisuudentutkimuksessa on mahdollista erottaa vastaavat perussuuntaukset, jotka monin tavoin sekoittuvat keskenään. Ekologisten käsitteiden soveltamisesta kirjallisiin ilmiöihin käy esimerkiksi William Rueckert (1978/1996). Hän mieltää runouden osaksi biosfäärin energiavirtoja ja rinnastaa runot kasveihin, jotka varastoivat energiaa. Darwinistisena kirjallisuudentutkimuksena tunnettu suuntaus taasen tekee kirjallisuudesta läpeensä biologisen ilmiön. Suuntauksen piirissä pohditaan muun muassa sitä, kuinka kirjallisuus edistää ihmisten biologista selviytymistä (ks. Carroll 2004: xii, xix; Boyd 2009: 188–208; Dutton 2009: 109–134; Easterlin 2012: 27–34). 1970-luvulta lähtien kirjallisuudentutkijat ovat myös heränneet kysymään, kuinka kirjallisuus vaikuttaa ihmisten luontosuhteeseen; esimerkiksi Joseph W. Meeker (1997: 11, 15–17, 21, 26, 35–36) esittää, että samastuminen traagisiin sankareihin on ympäristön kannalta tuhoisaa ja painopiste tulisi siirtää komiikalle tunnusomaisiin selviytymistaitoihin ja sopeutuvaisuuteen.²⁰ Cheryll Glotfelty (1996: xx–xxi) mukaan motivaatio ekokriittiseen tutkimukseen tulee siitä, että ympäristöongelmien kasautuessa tavanomainen kirjallisuudentutkimus alkaa tuntua jonninjoutavalta – elleivät kirjallisuudentutkijat tee mitään ratkaisun eteen, he ovat Glotfelty mielestä osa ongelmaa.

Tyypillisesti ekokriittisesti ja ekolinguistisesti suuntautuneet tutkijat pyrkivät osoittamaan, millaiset sanat, kieliopilliset rakenteet ja kertomukset vieraannuttavat ihmistä muusta luonnosta ja ruokkivat kestäväntöntä elämäntapaa; joskus kielijärjestelmän kokonaisuudessaan katsotaan avaavan railon ihmisten ja muiden olentojen välille (ks. Fill 1998/2001: 48–49; Fill & Mühlhäusler 2001: 6). Moni tutkija valittelee myös ympäristö- ja eläinoikeusaktivistien kielellistä ajattelemattomuutta (ks. esim. Trampe 1991/2001: 234, 239; Schultz 1992/2001: 109–110; Berman 1994/2001; Penman 1994/2001:

¹⁹ Hieman kriittisemmän katsauksen aiheeseen tarjoavat Rom Harré, Jens Brockmeier ja Peter Mühlhäusler (1999: 137–139, 159, 167–169).

²⁰ Meekerin kirjan ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1974.

149–152; Harré *et al.* 1999: esim. 6–7; Derrida 2006: 122–127; Calarco 2008: 6–9; Stibbe 2012: 65–83, 189–194). Toislaajisten puolestapuhujien on todettu mukautuneen puhetapoihin, jotka edustavat heidän vastustajiensa arvoja, ja syvällisemmällä tasolla ongelmaksi on nähty mutkat suoriksi oikova kielikäsitys. Andrew Goatly (2017: 236–239, 246) tarkastelee kriittisesti *Maailman tila* -raportin (*State of the world 2012*) kielenkäyttöä. Raportissa ihmiset ovat toimijoita, jotka käyttävät valtaa, aiheuttavat ympäristömuutoksia ja ratkaisevat ongelmia. Silloin kun muu luonto pääsee subjektin asemaan, sen kerrotaan tuottavan tai tarjoavan jotakin ihmisille, ja toisinaan tuottaminenkin liitetään ihmisiin, kun vaikkapa kerrotaan maanviljelijöiden tuottavan hunajaa mehiläisten sijaan. Näin raportin kielioppi heikentää kunnioitusta luontoa kohtaan, ja omiin arvostuksimme nojautuva sanasto vahvistaa entisestään ihmiskeskeisyyttä.

Varhaisesta kielitietoisuudesta suhteessamme toislaajisiin käyvät esimerkiksi kielitieteilijä Jim R. Martinin ajatukset. Martin (1985: 38–50) osoittaa, kuinka hylkeenmetsästystä puolustavassa asiategistissä pysäytetään veriset tapahtumat nominalisoimalla ne: teksteissä puhutaan esimerkiksi teurastusoperaatiosta, tappamisen menetelmästä, tappamistekniikoista ja humanista kuolemasta. Näin vältetään mainitsemasta kuolevaa hyljettä, jota saatetaan vähätellä myös tekemällä siitä pelkkä määrä (*the seal hunt, the whitecoat harvest*). Kengurunmetsästystä vastustavassa rinnakkaistekstissä suositetaan päinvastaisia rakenteita, kuten ensimmäistä persoonaa ja ihmisten asenteisiin viittaavia verbejä.

Eläinpuhe nousee tuon tuostakin esiin osana ekolinguivististä ja ekokriittistä esimerkikivastoa, mutta viime vuosikymmeninä sen tarkastelulle on omistettu myös kokonaisia kirjoja.²¹ Eläinpuheen reflektoinnin kannalta ainutlaatuinen kirjallinen tapaus on Dunayerin (2001) teos *Animal equality. Language and liberation*, jonka normittava esitystapa tosin saa lukijan kaipaamaan kielellisten ratkaisujen syvällisempää puntarointia. Kirjassa Dunayer analysoi lajisortoa oikeuttavia vinoutumia kielen eri tasoilla ja jakaa runsaasti yksityiskohtaisia suosituksia, kuinka eläimistä tulisi puhua. Dunayerin lähestymistapa on ilmeisen preskriptiivinen, mutta myös deskriptiivinen tutkimus voi tarjota mielenkiintoisia näkökulmia lajienvälisen suhteiden kielelliseen rakentumiseen. Esimerkiksi tästä käy Alison Sealeyn ja Nickie Charlesin (2013) korpuslingvistinen tutkimus siitä, millä sanoilla toislaajisista puhutaan. Eläinpuheessa esiintyvät luokitukset, eufemismit ja kollokaatiot on pantu merkille monessa käänteessä (ks. esim. Mühlhäusler 1996; Berman 1994/2001; Fill 1993: 107). Kognitiivisen kielitieteen vaikutteet tuntuvat tutkimuksessa esimerkiksi lajienvälisiin metaforiin kohdistuvana mielenkiintona (ks. esim. Goatly 2006; Stibbe 2012: 54–57, 112–117; Heuberger 2017: 344). Kielipolisista ilmiöistä runsaasti huomiota ovat saaneet toislaajisiin sovelletut persoonaa- ja relatiivipronominit (ks. esim. Fox 1990: 422; Gilquin & Jacobs 2006; Gupta 2006), lauseenjäsenet (ks. esim. Kahn 1992/2001; Stibbe 2012: 91, 97–98; Goatly 2017: 234) sekä yksikön ja monikon vaihtelu (ks. esim. Harré *et al.* 1999: 147; Stibbe 2001: 151; Sealey & Charles 2013).

Diskurssianalyttisella otteella eläintekstejä on tarkasteltu monella suunnalla; esimerkiksi Stibben (2012: 191) suosittelema ekologinen diskurssianalyysi laajentaa perspektiiviä ihmisten välisistä suhteista ihmisten, muiden eläinten, kasvien ja elottoman ympäristön välisiin suhteisiin. Stibben (2012) kirja *Animals erased* sisältää monenlaisten eläintekstien ekolinguivististä ja diskurssianalyttistä tutkiskelua, ja jo vuonna 2001 hän julkaisi tuotantoeläindiskurssia kritisoivan artikkelin (Stibbe 2001). Lisäksi mainittakoon Marti Kheelin (1995) metsästyksdiskurssiin kohdistama kritiikki, Rik Scarcen (2000) analyysi lohibiologien puhetavoista, K. K. Schillon (2003) kriittinen näkökulma eläintuotannon käsitteelliseen viitekehykseen sekä Cathy B. Glennin (2004) tutkimus siitä, kuinka tuotantoeläimistä konstruoidaan syötäviä hyödykkeitä. Vuonna 2006 *Society & Animals* -lehti omisti teemanumeron toislaajisten eläinten

²¹ Seuraavassa nostan esille sellaisia julkaisuja, joissa ihmisen tapoja puhua ja kirjoittaa toislaajisista tarkastellaan ellei suorastaan kriittisessä valossa niin vahvasti lajienvälisessä viitekehyksessä. Varsinkin kaunokirjallisuuden eläinmotiiveista on kirjoitettu paljon myös vailla ekokriittistä tai ekolinguivististä otetta.

kielelliselle representaatiolle (ks. Jacobs & Stibbe 2006: 2). Teemanumeron jutuissa käsitellään muun muassa orjuuden diskurssia eläintuotannossa (Mitchell 2006) sekä lohien väheksymistä ekologisessa diskurssissa (Stibbe 2006). Sittemmin lehdessä on analysoitu muun muassa eläinten tappamista koskevaa diskurssia (Jepson 2008). Mai Kuha (2011) kohdistaa analyysinsä villieläinten ja ajoneuvojen törmäyksiä koskeviin uutisteksteihin, kun taas Guy Cook (2015) vertailee artikkelissaan vegaanijärjestön ja metsästysyhdistyksen edustajien puhetapoja.

Filosofian puolella Derridan (2006: esim. 64–74) eläinpohdinnoissa on usein kyse sen problematisoimisesta, miten ihmisen vastakohtaksi asetetaan yleiskäsite 'eläin', joka ei tee alkuunkaan oikeutta moninaisuudelle. Philippe Devienne (2010) lähestyy eläinkysymystä kielifilosofian näkökulmasta. Teoreettisissa ja argumentoivissa teksteissä kaunokirjallisuus näyttäytyy usein yhtenä eläinsuhteidemme ilmenemismuotona. Carol J. Adams (1990) tutkiskelee lihansyöntiä ja kasvissyöntiä tiiviissä yhteydessä kirjallisiin ilmiöihin mutta myös arkikieleen. Myös Adamsin ja Josephine Donovanin (1995) toimittaman kirjan useissa artikkeleissa on kyse kirjallisuuden ja muiden diskurssien eläimistä. Elisabeth de Fontenay (1998) käy läpi filosofisten tekstien ohessa kaunokirjallisiakin eläinaineistoja Ovidiuksesta Franz Kafkaan. 2010-luvun filosofiasta esimerkiksi Weil (2012) jäsentää eläinkysymystä osittain modernin kaunokirjallisuuden kautta.

Myös kirjallisuustieteessä eläinreflektiot ovat saaneet keskeisen sijan. John Simons (2002) lukee teoksessaan kirjallisia representaatioita eläinoikeusnäkökulmasta. Ranskalainen Animots-hanke on julkaissut useampia kirjoja, joissa tulkitaan kirjallisuuden klassikoiden ja luontokirjallisuuden eläinhahmoja (Poirier 2010; Desblache 2012; Romestaing 2014). Lucile Desblachen (2002, 2006, 2011) varhaisemmatkin julkaisut ovat paljolti ihmisyyden ja eläimyyden, luonnon ja kulttuurin välistä rajankäyntiä. Ihmisyyden ja eläimyyden rajamaastossa liikkuvat niin ikään Michel Surya (2004) ja Bruno Sibona (2014). Anat Pick (2011) etsii muun muassa kirjallisuudesta jälkiä eläimyyteen liittyvästä kehollisesta haavoittuvuudesta. Aaron M. Moe (2014) puolestaan hahmottaa eläinpoetiikan osaksi lajienvälisiä jäljittelyprosesseja. Kadri Tüürin ja Morten Tønnessenin (2014) toimittaman kirjan eräissä artikkeleissa lähestytään eläintekstejä esimerkiksi semiotiikan näkökulmasta. Laura Brown (2010) keskittää huomionsa siihen, kuinka eläinkäsitysten historialliset muutokset ovat heijastuneet kaunokirjallisuuden eläinkuviin.

Suomessa eläintekstejä ovat tutkineet laajamittaisesti ainakin englanninkieliseen kirjallisuuteen keskittynyt Jopi Nyman (esim. Nyman & Smith 2004), linturunouteen erikoistunut Karoliina Lummaa (esim. 2010) sekä nauta-aiheisiin kilpailuteksteihin perehtynyt Taija Kaarlenkaski (esim. 2012). Kirjallisuuden eläinteemoja ovat tarkastelleet myös Vesa Haapala (2008), Janna Kantola (2014), Kaisa Kurikka (2014), Lea Rojola (2014, 2015) ja Janne Hirvisaari (2016). Tua Korhonen puolestaan on tutkinut ja suomentanut antiikin eläintekstejä. Diskurssianalyysin keinoin on Suomessa tutkittu muun muassa suurpetokeskustelua (Ratamäki 2001), sanomalehtien susikirjoituksia (Hintsala 2003), eläinoikeusliikettä käsitteleviä lehtijuttuja (Juppi 2004), *Aamulehden* eläindiskursseja (Heinonen 2005), vapaa-ajan kalastajien puheita (Laakkonen 2006), metsästyskriittikkä (Karsikas 2007) sekä suomenhevosiä koskevia tekstejä (Nyman & Schuurman 2012).

Kielentutkijoista Kaisa Häkkinen (esim. 2002) on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi suomen eläinsanastoon ja -metaforiin. Annu Marttila (2009) on kartoittanut toislaajisten äänten determinoimaa deskriptiivisyyttä lukuisten kielten lintusanastoa vertailemalla. Rocklyyrikkonakin tunnettu ympäristötutkija Risto Willamo (2005: 174–176) käsittelee väitöskirjassaan paikoitellen kielellisiä ilmiöitä, kuten ihmisen aiheuttajaroolia korostavia ja häivyttäviä rakenteita. Ympäristötieteilijä Jari Lyytimäki (2018) kiinnittää runsaasti huomiota kielenkäyttöön muun muassa tuoreessa teoksessaan *Huumori ympäristönsuojelussa*. Ekolinguvistista kielentutkimusta on luotsannut Suomeen Ilona Herlin (2012),

aktivismiin (ks. Kemmerer 2006) pystyy kuka hyvänsä kielenkäyttäjäksi, mutta metatason käsitteistön kautta käsitys kielen mahdollisuuksista saa uusia vivahteita. Omana kontribuutionani tuon eläintekstien tutkimukseen joukon teoreettisia työvälineitä, jotka auttavat tarttumaan tekstuaalisiin ilmiöihin uudella tavalla ja rakentavat yhteyksiä käännöstutkimuksen, semiotiikan ja eläintutkimuksen välille.²⁴ Kysymyksenasettelu on aina myös poliittinen valinta, ja tässä tapauksessa tutkimukseni taustalla vaikuttaa lajienvälisen oikeudenmukaisuuden problematiikka. Vallitsevan normin mukaisesti kääntäjä puhuu lajitoveriensä puolesta eikä toislajisilla ole nokan koputtamista hänen työhönsä. Käytännössä kuitenkin tulkitsemme jatkuvasti myös toislajisten tovereidemme merkkejä, ja siksi käännöstutkijan on aika suunnata katseet kääntäjän asemaan lajienvälisessä yhteisössä. Biosemioottisessa viitekehyksessä kääntäjän ei tarvitse suojautua korvatulpilla lokkien huudoilta tai ummistaa silmiään pihassa risteileviltä rusakon jäljiltä.

1.3 Kääntäjä biosemiosfäärissä

Arkisessa työssään kääntäjä liikkuu ruohonjuuritasolla – setviä sotkuisia yksityiskohtia, pujahtaa tosiasioiden tunneliin, punoo lauseita yhteen, puntaroi vaihtoehtoisia sanakäänteitä. Toimeksiannot toteutetaan tietyn tarkoituksiperän ehdoilla, jolloin työ saa sanoilla taiturointia kauaskantoisemman merkityksen yhteiskunnallisesta kontekstistaan. Jos kääntäjä onnistuu löytämään omia arvojaan vastaavia toimeksiantoja, hän saattaa kokea edistävänsä työllään vapaata liikkuvuutta, auttavansa maahanmuuttajia tai suojelevansa ilmastoja. Heittäytyttyään työhön kääntäjä jättäytyy silti mielellään näkymättömäksi, antaa käännöksen imaista luonteensa ja värinsä siitä, mitä käännetään. Siksi kääntäminen näyttäytyy helposti teknisenä toimituksena, jossa kysytään pikemminkin nöyryyttä kuin näkemyksellisyyttä.²⁵

Vaikka kääntäjä on lähtökohtaisesti harmaa puurtaja, käännöstoiminnan historiallinen merkitys on ilmeinen. Yhteiskunnallisesti suuntautuneet käännöstutkijat korostavat kääntämisen kytköksiä maapallon kansojen välisiin suhteisiin. Heidän mukaansa kääntäjän valinnat voivat vaikuttaa esimerkiksi etniseen syrjintään, geopolittisiin konflikteihin, kolonialismiin, terrorismiin ja sotaan (ks. esim. Venuti 1995: 18–19; Venuti 1996: 196; Venuti 2000/2004: 500–502; Stahuljak 2000; Gentzler & Tymoczko 2002: xv, xxi; Fenton & Moon 2002: 42; Nida 2009: 182; Kelly & Zetzsche 2012: 33–61). Historioitsija Lynn White (1967: 1204–1206) puolestaan esittää, että kun kristinuskon pyhiä tekstejä sekä arabian- ja kreikankielisiä tieteellisiä teoksia käännettiin latinaksi, luotiin yksi olennainen edellytys niiden tekniikoiden kehitykselle, joiden käyttäminen on saanut aikaan ympäristökriisin.²⁶

Toisinaan käännösteoreetikot ovat myös halunneet kiteyttää, mihin kääntämisellä pyritään tai mihin sillä tulisi pyrkiä. Matthew Wing-Kwong Leung (2006: 141, 142) toivoo kääntäjiä välittäjiksi paitsi kansallisten kulttuurien myös ideologioiden rajamaastoon; vastaavasti Maria Calzada Pérez (2007:

lihapullat papupyöryköihin. Koululaisen vanhempana olen nähnyt, kuinka vahvasti ajatus toislajisten hyväksikäytöstä läpäisee alaluokkien oppimateriaaleja. Ensiluokalta lähtien lapseni on toisaalta verbaalisesti kyseenalaistanut kirjojen ja monisteiden lähtökohtia samaan tapaan kuin minä käännöskurssien lähtötekstejä.

²⁴ Tutkimukseni institutionaalinen tausta painottuu vahvasti käännöstutkimukseen, kun taas liikkeelle panevana voimana toimii mielenkiintoni ekokriittisiin ja ekolinguvistisiin kysymyksiin.

²⁵ Esimerkiksi Douglas Robinson (1991: 203) luonnehtii kääntäjäksi tulemistä seuraavasti: ”Since we are not born tools, the only way for a translator to get from personhood to toolhood is by denying his or her own personality – by systematically suppressing personal experiences, personal desires, personal preferences.”

²⁶ Kristillisten tekstien kohdalla White ei eksplisiittisesti puhu kääntämisestä, koska hänen tarkastelunsa keskittyy aikaan, jolloin niiden opit on jo tulkittu ja sisäistetty. Hänen mukaansa kristinuskon kuitenkin purki luonnon hyväksikäyttöön liittyneitä estoja, jolloin esimerkiksi peltojen aurauksessa voitiin siirtyä aiempaa tehokkaampiin menetelmiin. Samalla kotitarveviljely vaihtui maan laajamittaiseen hyödyntämiseen.

157, 162) luottaa kääntäjien kykyihin konfliktien transformaatioissa, joka edellyttää erojen tunnistamista sekä mahdollisuuksien arvioimista. Andrew Chesterman (2001: 151–152) vertaa kääntäjää lääkäriin, jonka tehtävänä on vähentää kieli- ja kulttuurirajoihin liittyvää viestinnällistä kärsimystä ja lisätä ymmärtämystä.

Tulkinnat kääntämisen yleisestä päämäärästä ovat olennaisia kääntämisen etiikalle, sillä niiden kautta kääntäjä voi punnita yksittäisten toimeksiantojen merkitystä. Lienee ilmeistä, että minkä hyvänsä tekstin kääntäminen missä hyvänsä yhteydessä ei suinkaan rakenna rauhaa vaan käännoästä voidaan käyttää tavalla, joka mutkistaa kieliyhteisöjen ja kulttuurien välisiä suhteita entisestään ja aiheuttaa ”viestinnällistä kärsimystä” suurempaa tuskaa – voihan käännettävä teksti olla vaikkapa halvan naulapommin valmistusohje (ks. Chesterman 2001: 142–143). Samalla herää kysymys, kuinka kansainväliset suhteet suhteutuvat muihin suhteisiin. Onko kyse aidosta monenkeskisyydestä vai käännoämmekö käännoäksen myötä selkämme jollekin vähemmistölle tai enemmistölle? Miten kääntäminen liittyy ilmiöön, josta Jacques Derrida (2006: 46–47) puhuu eläinten joukkotuhontana (*génocides d’animaux*)?²⁷ Mitä kääntäminen ylipäänsä tarkoittaa, jos katsantokantaa laajennetaan ihmiskansojen suhteista vaikkapa ihmisten ja sikojen suhteisiin?

Maapallon eliöistä kaikenlaisia eläimiä voi pitää tietoisina olentoina. Kuten Jakob von Uexküll (1934/2010: 44–52) havainnollistaa, jopa selkärangattomalla punkillakin on maailma, joka tosin rakentunee hyvin yksinkertaisten erontekojen varaan. Eläimillä on myös omat viestinnälliset intressinsä ja kärsimyksen lähteensä. Siksi on luontevaa avartaa käännoästoiminnan kielenulkoista viitekehystä kansainvälisistä suhteista vähintäänkin eläinlajien välisiin suhteisiin. Tulisiko turkisteollisuutta palvelevan kääntäjän pyrkiä kehittämään esimerkiksi suomalaisten ja venäläisten välejä ihmisten kettusuhteen kustannuksella? Pitäisikö suhdettamme ranskalaisiin vaalia suomentamalla klassisia keittokirjoja, hanhisuhteestamme pitäamatta? Kannattaako matkaesite kääntää japaniksi, jotta kaukaisten kansojen välit lähenisivät, vaikka jääkarhut joutuvat lentomatkaailun lisääntyessä vetäytymään entistä kauemmaksi meistä?

Monissa teksteissä on tavalla tai toisella kyse eläimistä, joihin rakentuvat suhteet kielenkääntäjä voi halutessaan ottaa huomioon. Lisäksi eläinsuhteemme näyttäisivät kytkeytyvän kääntämiseen vielä paljon perustavanlaatuisemmalla tavalla. Kieltenvälisen kääntämisen lisäksi voidaan puhua lajienvälisestä kääntämisestä, jonka käsitteen kehittäjät Kalevi Kull ja Peeter Torop (2003: 315) mieltävät eliöiden elämismaailmojen (*Umwelten*) väliseksi viestinnäksi.²⁸ Kysymys lajienvälisestä kääntämisestä nousee Kullin ja Toropin (2003: 315) mukaan biosemioottisesta maailmankuvasta: on olemassa muitakin kuin ihmislähtöisiä merkkejä.

Elämän semioottista perusluonnetta tähdensi jo Thomas Sebeok (esim. 1986: 3, 10, 12, 15, 73, 75, 80, 153; 1991a: 13, 22–23, 32–33, 65, 83–85, 96–97, 110, 152; 1994/2001: 3, 28, 136; 2001: 12, 16, 17, 19–20, 29–30, 33, 37, 67) monissa kirjoituksissaan – kyseessä on ontologinen kannanotto siihen, miten elämän ja semiosuksen käsitteet pitäisi ymmärtää. Biosemiotiikassa ajatellaan elollisten järjestelmien olevan luonteeltaan autopoieettisia; ne uusintavat itseään tehden rajan itsensä ja ympäristönsä ympärille (ks. esim. Brier 2010: 171).²⁹ Kullin (2010: 50–52) mukaan jokainen solu täyttää semiosuksen kriteerit, sillä

²⁷ Derrida (2006: 53–54) puhuu myös lajien sodasta (*guerre des espèces*), johon ihmiset osallistuvat muun muassa puheenvuoroillaan.

²⁸ Oman tulkintani mukaan elämismaailmojen välittyminen on vain yksi lajienvälisen kääntämisen ulottuvuuksista, kuten luvussa 5 tulee esille.

²⁹ Humberto R. Maturana ja Francisco J. Varela (1972/1980: 78–79) määrittelevät ”autopoieettisen koneen” tuotantoprosessien verkostoksi, jonka tuottamat osat pitävät verkostoa yllä ja jota eivät määritä tilalliset suhteet vaan tuotantoprosessien muodostama kokonaisuus. Maturana ja Varela (1972/1980: 85–87) eivät katso autopoieettisten järjestelmien olevan itsessään teleologisia, mutta niille on tunnusomaista oman järjestyksen säilyttäminen.

solun toiminnassa ei ole kyse pelkistä mekaanisista syistä ja seurauksista. Solu ottaa signaaleja vastaan ja muuttaa toimintaansa suhteessa johonkin kolmanteen tekijään, kuten jonkin puutteeseen tai liiallisuuteen solussa. Vegetatiivisissakin prosesseissa solut valikoivat vastaanottamaansa tietoa, tunnistavat toisia soluja ja tulkitsevat ympäristömuutoksia muistinvaraisen koodin perusteella.

Elollisen ja elottoman välistä semioottista kuilua on pyrkinyt kaventamaan varsinkin John Deely (2001: 27, 36–43), joka viittaa käsitteellä *fysiosemosis* elämän syntyä edeltäneeseen maailmankaikkeuden järjestäytymiseen. Hänen mukaansa tähtien ja kallioiden muotoutuminen muinaisina aikoina voi tulla tulkituksi kaukaisesta tulevaisuudesta käsin, minkä vuoksi on perusteltua pitää näitäkin tapahtumia semioottisina. Jesper Hoffmeyer (1993/1996: 26–36; 2010: 33–35) katsoo, että elottoman maailman kehittyessä aiempaa ennustettavammaksi saattoi syntyä elollisia järjestelmiä, jotka käyttävät merkityksenmuodostumisprosesseissaan hyväkseen ympäristön säännönmukaisuutta. Tarkkaa rajaa semioottisen ja ei-semioottisen välille on näin ollen vaikea vetää. Myös Kull (2010: 50) arvelee, että elämän synnyssä ei ole kyse yksittäisen kynnyksen ylittämisestä vaan elämän semioottiset tunnusmerkit saattoivat ilmestyä jossain määrin eri aikoihin. Siksi voisi puhua kokonaisesta kynnysvyöhykkeestä, jolla kehkeytyivät muisti, itsensä uusintaminen, sisäpuolen ja ulkopuolen välinen eronteko ja koodit.

Vaikka tässä tutkimuksessa keskityn eläimiin, tarkoituksena ei ole väheksyä muiden eliökuntien saati sitten elottoman luonnon tulkitsemisen merkitystä. Leena Vilkan (2010: 212, 213) mukaan esimerkiksi kalliot ovat ”mahtavia historiallisia monumentteja” tai ”ainutlaatuisia ja arvokkaita persoonallisuuksia, joita on suojeltava niiden itsensä vuoksi”. Selvää on, että luontosuhteemme kehittämisessä avainasemassa ovat paitsi eläimyyden ja eläinten kääntäjät myös puiden, kivien ja purojen tulkit. Käännöstutkijoista ekokääntämisen käsitettä kehittävä Michael Cronin (2017: 5, 70, 90–91, ks. myös 113) pitää tärkeänä sitä, että käännöstutkijat kiinnittäisivät huomiota kääntämisen käytäntöihin paitsi lajien välillä myös aineen maailmassa sekä elollisten ja elottomien olioiden välillä. Biosemiotiikan sijaan Cronin (2017: 72) tahtookin tehdä ekosemiotikasta käännöstoiminnan teoreettisen perustan.

Ympäristöstä erottautumisen ohessa eri elämänmuodoille on tyypillistä vuorovaikutus yhtäältä yksittäisten solujen kesken, toisaalta eliön ja ympäristön välillä (ks. esim. Hoffmeyer 2010: 36). Evoluution tuloksena kehittyivät eliöiden geenit, immuunijärjestelmä, aineenvaihdunta ja hermosto, jotka Sebeok (1991a: 57–58, 72, 84–89, 154–155; 1994/2001: 12, 28, 149; 2001: 2–3, 20–23, 72–73, 124) mieltää perustavanlaatuisiksi endosemioottisiksi koodeiksi. Lisäksi eliöt pitävät jatkuvasti yhteyttä ympäristöönsä ekosemioottisten prosessien kautta; näihin lukeutuu monenlaista vuorovaikutusta lajienvälisestä viestinnästä korkeakulttuuriin. Jakob von Uexküllin (1936/2001: 108) kehittämä käsite *Umwelt* viittaa nimenomaan malliin, jonka eliö tuottaa ympäristöstään.³⁰

Semiotiikalle on kautta aikojen ollut tunnusomaista käsitteellisten yhteyksien rakentaminen heterogeenisten ilmiöiden välille. Tässä hengessä Juri Lotman ja Boris Uspenski (1984: xi–xii; ks. myös Lotman 1990: 123–130) alkoivat puhua semioottisten ilmiöiden muodostamasta kokonaisuudesta semiosfäärinä – toiminnallisena mekanismina, jonka osat ovat dynaamisissa vuorovaikutussuhteissa keskenään. Lotman ja Uspenski sisällyttivät semiosfääriin kaikki tekstit, joita ihmiskunta on milloinkaan tuottanut, tulevien tekstin tuottamiseen tarvittavat ohjelmat mutta myös eläinten signaalit.³¹ Lajienväliseen suuntaan semiosfäärin määritelmää kehitti myös Kull (1998) esittäessään, että se muodostuu toisiinsa

³⁰ Siinä missä Uexküllin kiinnostus kohdistui ennen muuta erilaisten eläinten havaintomaailmoihin, käsitettä on sittemmin sovellettu muihinkin eliökuntiin (ks. esim. Kull 2010: 49–53). Vaikka esimerkiksi kasvilla ei ilmeisesti ole aisteja tai tietoisuutta, sekin pystyy tunnistamaan oman elämänsä kannalta relevantteja ympäristötekijöitä ja suhteuttamaan ulkoisen todellisuuden omiin tarpeisiinsa.

³¹ Lotman (1990: 123–124) puhui semiosfääristä myös semioottisena tilana, joka mahdollistaa kielten olemassaolon ja toiminnan.

kytkeytyneistä *Umwelteleista*. Kuten edellä huomattiin, tähän viitekehykseen asettuu myös Kullin ja Toropin määrittämä lajienvälinen kääntäminen.

Sittemmin eräät semiootikot, kuten Augusto Ponzio (2003a: 14) ja Susan Petrilli (2003a), ovat risteyttäneet Lotmanin uudissanan elonkehään viittaavan biosfäärin kanssa.³² Biosemiosfäärin käsite on äärimmäisen kokonaisvaltainen; se yllyttää tarkastelemaan elämää merkkitoimintana ja kulttuurisia merkkejä elollisen luonnon ulokkeina. Myös kääntäminen sijoittuu luontevasti osaksi biosemiosfääriä (ks. Ponzio 2003a: 14; Petrilli 2003a: 17). Biosemioottisessa katsannossa valtaosa kaikesta kääntämisestä on kielestä riippumatonta ja myös kieltenväliseen kääntämiseen kuuluvat erottamattomasti ei-kielilliset vaiheet (Petrilli 2003a: 18; Petrilli 2003b: 41, 50; ks. myös Ponzio 2003a: 16; Kull 2010: 49). Kun kääntämisestä puhutaan biosemioottisessa viitekehyksessä, herää kysymys, eikö olisi luontevampaa vaihtaa transitiviverbi *kääntää* intransitiviverbiin *kääntyy* – onhan kyse useinkin autopoieettisista tapahtumaketjuista, joilla ei ole kääntäjää. Tässä monografiassa olen päätenyt käännoistutkimuksessa tavanomaisiin transitivimuotoihin yhtäältä siksi, että työ on muutenkin teoreettisesti haasteellinen, toisaalta siksi, että tavoitteena on ihmisten kielenkäytön tietoinen reflektointi.

Vaikka biosemiosfäärin käsite yhdistää kaikkea merkityksenmuodostumista, biosemiootikotkin tunnustavat antroposemiosisksen erityislaadun suhteessa muuhun semioottiseen monimuotoisuuteen. Ponzio (2003a: 14–15) katsoo, että poikkeuksellisen kehittyneenä semioottisena eläimenä ihminen kykenee kääntämään elämän merkkejä metatasolla ja uhkaa siten vääristää maapallon semiosista, mikä johtaa elämän tuhoutumiseen (ks. myös Petrilli & Ponzio 2005: xxiv, 535, 540, 548, 550, 553; Petrilli & Ponzio 2010: 157–162).³³ Siinä missä Chesterman vaatii kääntäjältä kieli- ja kulttuurirajoihin liittyvän kärsimyksen vähentämistä, Petrilli ja Ponzio (2010: 150–151, 156–158) muistuttavat semiotiikan alkuperästä oireiden tulkitsemisena. Heidän mielestään nykysemiootikkojenkin tulisi ennen muuta pitää huolta elämästä maapallolla, ilman että tilannetta kuitenkaan medikalisoitaisiin. Kapitalistinen ajattelu saa meidät sivuuttamaan merkit epäfunktionaalisuudesta ja päättämättömyydestä, ja samalla se vaikeuttaa viestintäämme kehon ja ympäristön kanssa (Petrilli & Ponzio: 155). Semiotiikan tehtäväksi nousee biosemioottisen viestinnän kehittäminen, sivuutettujen merkkien lukutaidon palauttaminen sekä tieteellisen lähestymistavan narratiivinen kytkeminen luontosuhdetta työstävään kansanperinteeseen (Petrilli & Ponzio 2010: 155, 160).

Elämän, merkin ja kääntämisen käsitteet on siis mahdollista määritellä niin, että kääntäminen näyttäytyy elimellisenä osana luonnon toimintaa. Näin kääntämisestä tulee yksi mahdollinen lähestymistapa ihmisten ja muiden lajien vuorovaikutukseen. Jo käännoistutkimuksen klassikkona tunnettu George Steiner (1975: 414–415) ulotti kääntämisen rajat kauas kielen ulkopuolelle. Hänen mukaansa elintärkeän informaation tulkitseminen on välttämätöntä yksilöiden ja lajien selviytymiselle ja siihen voi liittyä yhtä visaisia käännoisongelmia kuin kieltenväliseen kääntämiseen. Myöhemmät käännoistutkijat ovat kuitenkin usein sulkeutuneet kielellis-kulttuurisiin sisätiloihin unohtaen biosfäärin.³⁴ Yhtenä harvoista poikkeuksista on mainittava Michael Cronin (2017: 3, 5, 10, 19, 67, 74–75, 82–83,

³² Käsitettä *biosfääri* käytti ensimmäisen kerran geologi Eduard Suess vuonna 1875, ja kohti nykyistä merkitystään sitä kehitti mineralogi Vladimir Vernadskij 1920-luvulla (ks. Smil 2002: 1–13).

³³ Sebeok puolestaan korosti ihmiskielen erityisluonnetta siinä määrin, että myöhemmin hänen oletuksiaan on tässä suhteessa kritisoitu (ks. esim. Martinelli 2007: 231–234; Martinelli 2010: 135–138). Dario Martinelli (2010: 46–54) kyseenalaistaa myös Petrillin ja Ponzion käsityksen ihmisen metasemioottisesta erityislaadusta. Hän pitää täysin mahdollisena, että toislaisetkin rakentavat omanlaisiaan mahdollisia maailmoja, ja toisaalta ihmisen identiteetin määrittely ei Martinellin mielestä edellytä toislaajisten kykyjen kommentointia.

³⁴ Ohimennen käännoistoiminnan kytkee ekologiseen viitekehykseen Chesterman (1997b: 156), joka kysyy kääntämisen etuikkaa käsittelevän artikkelinsa päätöslauseessa, mitä arvoja pidämme tärkeämpinä kuin tekstiemme vuoksi tapettavien puiden arvoa. Maria Tymoczko (2007: 325) puolestaan rinnastaa kääntäjiltä ja käännoistutkijoilta toivomansa ideoiden diversiteetin biologisen monimuotoisuuden vaalimiseen.

91–92, 113), joka uudessa tutkimuksessaan kritisoi käännostutkimuksen ihmis- ja kielikeskeisyyttä vaatien kääntämistä koskevien oletustemme perinpohjaista uudistamista ja avartamista. Cronin (2017: 2) tahtoo kiinnittää tutkijayhteisön huomion ekokääntämiseen (*eco-translation*) – kääntämistä koskevaan ajatteluun sekä kääntämisen käytäntöihin, jotka tietoisesti tarttuvat ihmisperäisen ympäristömuutoksen haasteisiin.³⁵ Päämääräksi tulee maailmankaikkeuden historian kääntäminen ”meidän kielellemme”, jotta ihmiset alkaisivat ymmärtää toisten lajien tarpeita ja ympäristön tilaa (Cronin 2017: 72).

Jotkut voivat pitää kieltenvälisen käännostoiminnan käytännönläheisyyttä ongelmana luovan soveltamisen kannalta, mutta arkipäiväisyydellä on myös kääntöpuolensa. Kääntämisestä puhutaan niin monessa käänteessä, että käsitteen merkityssisällön uudistaminen horjuttaisi tehokkaasti ajattelumme ihmiskeskeisyyttä. Erään arvion mukaan maailmassa toimii myös 333 000 käännosalan ammattilaista (Pym *et al.* 2012: 139), jotka voisivat kiinnittää nykyistä enemmän huomiota tekstien ekososiaalisiin kytköksiin, jos lajienvälinen kääntäminen sisällytettäisiin kääntämisen määritelmään. Sitä paitsi läheskään kaikki käännostutkijat eivät ole tyytyneet ratkomaan ammatilliseen toimintaan liittyviä käytännön ongelmia. Arnaud Layguesin (2007: 41) tavoin minäkin tahdon puolustaa sellaista etiikkaa, joka kurkottaa ammattietiikan tuolle puolen ja tavoittaa kääntäjän ihmisyydessään tietoisena olentona. Vuonna 2004 toteuttamassani tutkimuksessa ilmeni, että moni kääntäjä potee turhautumista tai huonoa omaatuntoa joutuessaan elantonsa vuoksi kääntämään arvojensa vastaisia tekstejä (Vihelmaa 2009b: 866); tämä osoittaa, että välttämättä kääntäjä ei pysty tai halua viskata omia arvojaan yli laidan ammatillisissa tilanteissa.³⁶ Mutta millaisena maapallon semioottinen elämä näyttäytyy, jos sitä tarkastellaan kääntämisen näkökulmasta?

1.4 Kääntäminen lähestymistapana

Ajatus semioottisen lähestymistavan eduista luontosuhteen kehittämisessä on noussut esiin erinäisissä ekologisissa kannanotoissa, joilla ei ole ilmeistä kytköstä semiotiikkaan. Gregory Bateson (1972: 460–473, 490–495; 1979: 217–218) katsoo ympäristön tuhoutumisen johtuvan viime kädessä siinä, että länsimainen tiede kieltäytyy pitämästä luontoa mielellisenä. Yrjö Haila ja Chuck Dyke (2006: 1, 38) tahtovat herättää keskustelua luonnon puheesta siksi, että länsimainen tiede saa meidät kuulostelemaan tiettyjä asioita ja sivuuttamaan paljon sellaista, mikä voisi olla vielä tärkeämpää. Heidän mielestään puheena kannattaisi tarkastella kaikkien olentojen toimintaa ja vuorovaikutusta muun maailman kanssa (Haila & Dyke 2006: 6).³⁷ Enemmän tai vähemmän metaforisesti luonto on puhutellut tutkijoita ja

³⁵ Konkreettiseksi esimerkiksi tällaisesta käytännöstä voisi sopia kevään 2006 ammattikäntämisen kurssilla suomentamani matkamainos. Opiskeluvuosien mittaan olin saanut tarpeekseni ekologisten vakaumusteni vastaisten tekstien suomentamisesta, ja niinpä muuntelin käännettävää tekstiä rohkeasti; en suostunut lietsomaan lukijassa haaveita kaupallisen lentomatkan tuomista elämyksistä vaan keskityin maalailemaan kirjan siivillä matkustamisen vapautta.

³⁶ Eräät tutkimukseeni osallistuneet kääntäjät kokivat myös kyynisyyttä, inhoa, vieraantumista tai masennusta aatteellisesti vieraiden tekstien kääntämisestä. Tutkimukseni aiheena oli kääntäjien ympäristöetiikka, ja esille nousi myös tilanteita, joissa kääntäjät kieltäytyivät määrätystä toimeksiannoista eläineettisistä syistä, ollakseen edistämättä eläinten huonoa kohtelua, lihan kulutusta tai eläinkokeita.

³⁷ Toisaalla Dyke (2006) suhtautuu varautuneemmin ajatukseen luonnon puheesta. Hänen mukaansa puhuvan luonnon kielikuva on jääne käsityksestä, jonka mukaan jumala tai jumalat puhuvat ihmiselle luonnon kautta; tällaista asennetta Dyke moittii ylimieliseksi ihmiskeskeisyydeksi. Vasta-argumenttina kritiikkiin voisi pitää Susan Oyaman (2006) näkemystä viestinnästä kompleksisena vuorovaikutuksena, vastakohtana autonomisen subjektin laukomille lopullisille totuuksille. Tällaisen näkemysten puitteissa lienee vähemmän ihmiskeskeistä avata korvat muulle luonnolle kuin tehdä jyrkkä ero puhuvan ihmisen ja puhumattoman luonnon välille.

filosoфеja jo satojen vuosien ajan. Keskiajan ihmisille Jumala puhui luomakunnan välityksellä (Beullens 2007: 128–129; Page 2007: 39). Uskonnon vaikutus luonnon tulkittamiseen oli merkittävä myös renessanssiaikana, jolloin luonnontieteilijältä edellytettiin kykyä välittää luonnon viestit vääristelemättä niiden merkitystä (Gardon 2007: 137, 139–141). Susan Oyama (2006: 52–54) huomauttaa, että nykyisinkin geenien toiminnasta on tapana puhua eräänlaisena kielenä. Näin ollen voisimme kuulla luonnon puheen silloin, kun seuraamme eliön vaistonvaraista toimintaa.

Luonnon huolellisen tulkittamisen merkitystä tiedon hankinnassa korosti jo Francis Bacon (1620/2000: 30, 33–80, 88–91, 93–94, 96, 98–101, 130), jonka epistemologiselle retoriikalle on tunnusomaista tottelemisen ja valloittamisen, napanuorasta ammentamisen ja tunkeutumisen, kriittisen itsetutkiskelun ja luonnon salaisuudet paljastavan ruumiinavauksen dialektiikka. Nykylukijan näkökulmasta neutraalimmin ihmisen ja luonnon epistemologisesta kanssakäymisestä kirjoittaa Willard Van Orman Quine. Hän rajoittaa luonnon puheen yksisanaisiin kyllä/ei-vastauksiin, joilla maailma hyväksyy tai hylkää ihmisen esittämät havaintolauseet (Quine 1990/1992: 36). Hans-Georg Gadamerin hermeneutiikan yhteydessä taas korostuu se, että asiat itsessään voivat sanoa eri asioita riippuen muuttuvista horisonteistamme ja kysymyksistä, joita opimme kysymään (Bernstein 1983: 139). Hermeneuttinen käännoistutkija Jane Elisabeth Wilhelm (2002: 166) katsookin tietehistorian osoittaneen, ettei tiede pysty kuvaamaan tosiasioita pelkkinä todellisuuden heijastumina vaan kyse on ilmiöiden tarkoituksellisesta kääntämisestä.

Dario Martinellin (2010: 29–35, ks. myös 54–57, 325) havaintojen mukaan nykybiologit vieroksuvat usein semioottista lähestymistapaa, vaikka heidän kielenkäytössään onkin havaittavissa semioottisia piirteitä. Biosemiootikoista Jesper Hoffmeyer (2003: 342–343) puhuu kuitenkin biologian semioottisesta käänteestä, jonka on määrä kytkeä esimerkiksi evoluutioajattelu ekosemioottisten käännoissuhteiden viitekehykseen. Hoffmeyer (2010: 40–42) katsoo, että tieteelliseen ontologiaan kuuluu elimellisesti määrätty epäkunnioitus luontoa kohtaan, minkä vuoksi hän tahtoo semiotisoida luonnon uudelleen. Semioottinen puhetapa vastaa Hoffmeyerin mielestä intuitiivista käsitystämme muista eliöistä teleologisina olentoina; ympäristöfilosofisena rinnastuksena tälle tarkoitushakuisuudelle tulee mieleen Paul W. Taylorin (1981: 199–200) ajatus, jonka mukaan kullakin eliöllä on oma hyvänsä (*good of its own*). Leena Vilkan (1995: 100) mukaan on mahdollista puhua myös lajien ja ekosysteemien omasta hyvästä. Ylipäänsä luonto saa usein aktiivisen semioottisen roolin ympäristöfilosofisissa kannanotoissa. Michel Serres (1990/1994) kirjoittaa:

Mitä kieltä maailman asiat puhuvat, jotta me voisimme saavuttaa sopimuksellisen yhteisymmärryksen niiden kanssa? [...] On totta, että emme tunne maailman kieltä tai tunnemme siitä ainoastaan erilaisia animistisia, uskonnollisia tai matemaattisia tulkintoja. [...] Itse asiassa Maapallo puhuu meille voimien, yhdyssiteiden ja vuorovaikutusten termein, ja se riittää sopimuksen solmimiseen. (Serres 1990/1994: 67, suomentaneet Aila Virtanen & Jussi Vähämäki)

Hoffmeyerin (2010: 40) mukaan semioottinen käsitteistö herättää ihmisissä yhteenkuuluvuuden tunnetta suhteessa muuhun luontoon, ja ajatus luonnon itseisarvosta näyttäisi käyvän käsi kädessä merkityksellisyyden kanssa.³⁸ Susan Petrilli ja Augusto Ponzio (2010: 152–157, 159) puolestaan näkevät semioettisen lähestymistapansa eduksi kaikkia elämänmuotoja koskevan dialogisen vuorovaikutuksen, kuuntelemisen ja toiseuden tunnustamisen; semioetiikan ansiosta vaille huomiota jääneet merkkien verkostot ja odottamattomat yhteydet asioiden välillä nousevat tietoisuuteen (Petrilli & Ponzio 2010: 160, 162). Myös Oyaman (2006: 49–50) mielestä ihmisten keskinäisen vuorovaikutuksen hyveitä olisi

³⁸ Esimerkiksi Hoffmeyer (2010: 40) puhuu lajikirjosta semioottisena diversiteettinä, jonka säilyttäminen sen itsensä vuoksi lienee monelle helpommin sisäistettävä päämäärä kuin ulkokohtaisen moninaisuuden suojeleminen.

mahdollista soveltaa muun luonnon tutkiskeluun. Niin lajitovereita kuin muutakin maailmaa koskevan puheen tulisi olla vivahteikasta, kokeellista ja joustavaa, ja puhujan tulisi tunnistaa oma osansa sen tuottamisessa (Oyama 2006: 49–50).³⁹ Oyaman (2006: 49, 57) mukaan luonnon kuvailuun sisältyy väistämättä uskomus siitä, kuinka luonto puhuu, jolloin kääntäjän roolin voisi ottaa kuka hyvänsä kielenkäyttäjä. Donald Griffin (1976: 87–90) puolestaan esittää, että antropologisia metodeja voisi soveltaa toisten lajien tutkimiseen lajienvälisen vuoropuhelun edistämiseksi. Ulkokohtaisen havainnoinnin sijaan hän kannustaa kokeilemaan osallistuvaa, vuorovaikutteista tutkimusotetta.⁴⁰

Kysymys toislaajisten merkkien kääntämisestä

Ajatuksella luonnon tulkitsemisesta on vahvat juuret länsimaisessa tieteenfilosofiassa, ja viime vuosikymmeninä semioottista lähestymistapaa on pyritty jälleen kehittämään luontosuhteemme saattamiseksi kestävämmälle pohjalle. Myös eläinten ja heidän ääntensä kääntämisestä on puhuttu jo pitkään. Eräässä vanhimmista käännosteoriaa pohjustavista teksteistä Herodotos (viitattu Robinson 1997/2002: 2; ks. myös Ballard 2000: 15–17) rinnastaa toisiinsa kulttuurienvälisen ja lajienvälisen viestinnän haasteet sanoessaan, että vierasmaalaisten kieli saattaa kuulostaa lintujen viserrykseltä niiden korvissa, jotka eivät puhu samaa kieltä. Tältä kannalta huomionarvoiselta näyttää jopa Georges Mouninin (1967/1974: 94) etymologinen väite, jonka mukaan kreikan kielen barbaaria tarkoittava sana (βάρβαρος) jäljitteli alkujaan lintujen ääniä; vasta myöhemmin sitä olisi alettu soveltaa pejoratiivisesti kreikkaa puhumattomiin ihmisiin. Kuten Michael Cronin (2000: 78–79) huomauttaa, käsittämättömät kielet sulautuvat helposti samaan äänimaisemaan kellonsoiton, hälytyssireenien, liikenteen ja lintujen huutojen kanssa.

Vieraskielisen puheen ja toislaajisten äänten välille siis rakentui analogia jo antiikin maailmassa: toinen kieli toi mieleen lintujen viserryksen, ja samaan aikaan lintujen viserrys kuulosti toiselta kieleltä. Giorgio Agamben (2004: 24, 34–37) huomauttaa, että 1700-luvulle asti ajateltiin eri luokkiin kuuluvien eläinten osaavan puhua; ihmisen tuntomerkki kielestä tuli hänen mukaansa vasta ihmistieteiden kehityksen myötä. Myöhemmätkin biologit ovat mieluusti verranneet toisiinsa ihmiskieltä ja lintujen ääntelyä (ks. esim. Darwin 1871/1981: 55–56). Rinnastuksen vakiintuneisuudesta huolimatta sitä ei pitkään aikaan kehitelty pidemmälle kielitieteen ja käännostudkimuksen piirissä.⁴¹ Esimerkiksi käännostudkija Barbara Folkart (1991: 203) vertaa kääntämistä onomatopoeettisten ilmausten tuottamiseen kukon kiekumisesta mutta ei pohdi laajemmin mahdollisuutta kukon tulkitsemiseen. Ympäristöfilosofiassa ajatus toislaajisten äänten kääntämisestä sai kuitenkin uusia merkityksiä ihmisten luontosuhteen kriisiytyessä. Modernin luonnonsuojeluliikkeen suuriin nimiin lukeutuva Aldo Leopold (1949: 159–162) uskoi, että esimerkiksi pitkäkaulaukun huudot ovat salaisia viestejä, jotka ansaitsevat tulla käännettyiksi ja ymmärretyiksi sen sijaan, että ihmiset vain jäljittelevät niitä väärennetyin tavuin. Leopold valittelee, ettei ole vielä onnistunut käännostehtävässä, mutta hän uumoilee viestin olevan ikaikainen ja koskettavan kaikkia suon asukkaita.

³⁹ Oyama (2006: 61–62) tähdentää myös, että ihmisen tulisi tiedostaa luontosuhteensa muokkautuvan omien valintojen tuloksena. Tässä on suora yhtymäkohta ajatukseen kääntämisestä valintojen sarjana (ks. Lane-Mercier 1997: 63 ym.; Pym 1997: 135 ym.; Katan 2002: 179, 184, 186, 192–193; Hewson 2010: 21, 23–24; ks. myös tämän työn luvut 3.2.5.2, 4, 5.2.5).

⁴⁰ Tutkittavan lajin morfologian poiketessa merkittävästi ihmisestä Griffin (1976: 89–95) kylläkin suosittelee käyttämään malleja, jotka hyväksytään ihmisistä helpommin keskustelukumppaneiksi.

⁴¹ 2000-luvun puolella varsinkin kieltä ja lintujen ääntelyä yhdistävistä tekijöistä on tehty runsaasti kielitieteellistä ja semioottista tutkimusta (ks. esim. Salwiczek & Wickler 2004; Bolhuis & Everaert (toim.) 2013).

1970-luvulla Boguslaw P. Lawendowski (1975–1976/1978: 264) esitti, että monenlaiset käänносprosessit ovat luontainen osa ihmisten ja eläinten olemassaoloa. Hänen mielestään antroposemioottisten ja eläinsemioottisten järjestelmien vuorovaikutusta olisi luontevaa tutkia kääntämisen semiotiikan viitekehityksessä, jonka kehittäminen edellyttää tieteidenvälistä yhteistyötä (Lawendowski 1975–1976/1978: 265, 272). Kirjoitushetkellä Lawendowski (1975–1976/1978: 281) ei kuitenkaan löytänyt aiheesta kiinnostuneita keskustelukumppaneita, minkä vuoksi hän ei mielestään pystynyt kehittämään näkemyksiään vaan saattoi ainoastaan koettaa herätellä kiinnostusta ihmisten ja eläinten viestinvaihtoon. Samoihin aikoihin muutamat muutkin teoreetikot koettivat avartaa kääntämistä koskevia katsantokantoja. Ajan tunnetuin käänنöstutkija George Steiner (1975: 47–48) samasti kääntämisen inhimilliseen viestintään ja kirjoitti siitä tästä näkökulmasta. Ihmiskeskeisyydestä huolimatta lähestymistapaa pidettiin tajuntaa räjäyttävän laaja-alaisena; pitkälti vaille huomiota jäi se seikka, että Steiner (1975: 414–415) sivumennen pohti semioottisten ilmiöiden ja kääntämisenkin merkitystä toislaajisten keskuudessa. 1970-luvulla kognitiivinen etologia ja eläinsemiotiikka kehittyivät voimakkaasti, mikä ehkä selittää sen, että Steinerkin tahtoi suurteoksessaan hetkeksi poiketa lajirajan tuolle puolen.

1990-luvulla Lawendowski olisi jo saattanut löytää hieman enemmän keskustelukumppaneita. Käänنöstieteelliseen antologiaan kirjoittamansa artikkelin alkajaisiksi Sándor Hervey (1998: 10–11) pohtii mahdollisuutta delfiinien ja muiden toislaajisten viestinnällisen käyttäytymisen kääntämiseen englanniksi. Hieman teoreettisemmalla tasolla Stephen David Ross (1996: 334, 335, 337, 342) puhuu ihmisten ja eläinten välisestä liikkeestä sekä toislaajisten poissulkemisesta käänنöstieteellisessä viitekehityksessä. Näissä kirjoituksissa eläinkysymys ei jää kääntämisen rajoja luotaavan esimerkin asemaan vaan sen ajankohtaisuus tunnutaan tiedostavan; sittenkin mahdollisuus lajienväliseen kääntämiseen jää pelkäksi sivuhuomioksi. Analogisen yhtäläisyyden eläinsuhteen ja kääntämisen välille rakentaa Michelle Bourjea (1986: 267): siinä missä kääntäjä voi pyrkiä heittäytymään lähtötekstin vierauden vietäväksi, suhteessa eläimiin ihminen voi toislaajisen inhimillistämisen sijaan eläimellistää itsensä. Sivumennen myös William H. Snyder (1996: 148) rinnastaa käänنösprosessiin sen, kuinka Afrikan eläimiä kuvattiin keskiajan Euroopassa – vieraat oliot esitettiin mieluusti tutunomaisina, mutta tuiki tuntemattomia eläimiä kuvattaessa mielikuvitus pääsi valloilleen.

Kääntäminen paradigmana

Vuonna 2003 ilmestyneessä, Susan Petrillin toimittamassa kirjoituskokoelmassa *Translation translation* varsinkin semiotiikan piiristä tunnetut kirjoittajat laajentavat kääntämisen käsitettä suuntiin, jotka aiemmilta käänنöstutkijoilta olivat jääneet koluamatta. Kalevi Kullin ja Peeter Toropin (2003: 315) määrittelemässä biokääntämisessä on kyse biologisten järjestelmien merkkiluonteen tunnistamisesta, ymmärtämisestä ja palauttamisesta. He katsovat, että jokaisen biologin päämääränä tulisi olla biotekstin merkityksen välittäminen, minkä vuoksi biologeille suositellaan semioottista paradigmanvaihdoista sekä käänنösmetodologian soveltamista työhönsä. Kääntäminen toimisi vastavoimana luonnon hallitsemiselle, joka on osoittautunut elämän kannalta tuhoisaksi. (Kull & Torop 2003: 315–317.) Jesper Hoffmeyer (2003: 335) puhuu samassa teoksessa luontokäänنymisestä (*natural translation*) viitaten prosesseihin, joissa mahdollinen viesti välittyy sellaiselle luonnonjärjestelmälle, joka ei muuten pystyisi selvittämään sitä. Hänen mukaansa luontokäänنymistä tapahtuu monilla tasoilla yksittäisistä soluista eliöihin, populaatioihin ja mahdollisesti ekosysteemeihin (Hoffmeyer 2003: 329). Hoffmeyer (2003: 343) suosittelee mallintamaan esimerkiksi evoluutiota luontokäänنymisen ja semioottisen kelpoisuuden käsitteiden kautta.

Biosemioottisessa viitekehyksessä kääntyminen saatetaan mieltää elonkehän erottamattomaksi osaksi, kun taas Michael Cronin (2017: 71) puhuu biosfäärille rinnasteisesta käännössfääristä (*tradosphere*). Käännössfääriä uhkaa hänen mukaansa sellaisten käännössysteemien luhistuminen, jotka mahdollistavat ihmisten ja muiden olentojen toimivan vuorovaikutuksen. Cronin (2017: 5, 10, 75–76, 91–92) uskoo, että jos käännösalan asiantuntijat vapautuisivat totunnaisesta kielikeskeisyydestään ja lakkaisivat kääntämästä selkensä ekologiselle todellisuudelle, käännöstoiminta voisi osaltaan viitoittaa tietä kohti monenkeskistä ajattelua ja saattaa maailmankuvamme nykyistä kestävämmälle pohjalle.⁴² Jos kääntäjät yrittäisivät parhaansa, he voisivat käsitysten avarruttua onnistua tekemään vahingoittuneista ekosysteemeistä jossain määrin ymmärrettäviä, ja siksi Cronin (2017: 7, 77–78) pitää heitä antroposeenin avaintoimijoina.

Kull ja Torop asettavat biokääntämiselle melko tiukat kriteerit, mutta Ponzion (2003a: 14–15) tavoin voidaan myös ajatella, että kaikissa merkkiprosesseissa on kyse kääntymisestä. Tällöin ihmisten erityishaasteeksi nousee vastuun kantaminen käännöstoiminnasta ja sitä kautta kaikesta maapallon elämästä; ihmiskääntäjien tulisi olla uskollisia elämän merkeille sen sijaan, että he järkeilevät ja toimivat niitä vastaan (Ponzio 2003a: 15). Ihmisten on mahdollista havainnoida, miten esimerkiksi toislaajisten merkit kääntyvät kulttuuriksi ympäröivässä yhteisössä, ja pyrkiä tietoisesti kääntämään näitä merkitykselliseksi vuoropuheluksi. Käännöstoiminnan tarve näyttää ilmeiseltä, jos pyritään rakentamaan vaikkapa Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan (2011) visioimaa zoopolista, jossa kesyeläimiä pidetään tasavertaisina yhteisön jäseniä, cityeläinten läsnäolo kaupunkitilassa hyväksytään ja luonnonvaraisten eläinyhteisöjen suvereniteettia kunnioitetaan.

Puolesta puhuvassa perusotteessaan translatologinen lähestymistapa poikkeaa olennaisesti redusoivasta selittämisestä. Kun toislaajisten eläinten käyttäytymistä on tulkittu luonnontieteelliseltä pohjalta, vaikutusvaltainen tulkintaperiaate on perinteisesti ollut niin sanottu Morganin kaanon. Periaate sai nimensä behavioristipsykologi Conwy Lloyd Morganista (1894: 53, 241–242, 287), jonka mukaan tekojen ei milloinkaan pitäisi tulkita johtuvan korkeamman tason mentaalista toiminnasta, jos on mahdollista tulkita ne seuraukseksi alemman tason kykyjen harjoittamisesta. Morganin kaanonია sovelletaan yleensä toislaajisten eläinten käyttäytymiseen. Kieltä käyttävien ihmisten tulkittamiseen filosofit ovat kehittäneet perusajatukseltaan vallan päinvastaisia periaatteita – periaatteita, joiden yhteydessä usein puhutaan kääntämisestä (ks. 5.3). Lajinvälistä kääntämistä pohdittaessa sopii kysyä, millaisia tulkinnallisia vaihtoehtoja eri periaatteet tarjoavat Morganin kaanonille.

Kääntämisessä paradigmana on yleensä kyse tiettyjen kieltenvälisen kääntämisen ihanteiden tai normien soveltamisesta muihin ilmiöihin. Sen sijaan, että käännös määriteltäisiin essentiaalisesti tietynlaiseksi tekstityypiksi, lähtökohtana saattaa olla ajatus, että mitä hyvänsä semioottisen prosessin tuotosta voi lähestyä käännöksenä. Tällöin herää kysymys, missä mielessä tuotos toteuttaa kääntämiseen kohdistuvia odotuksia ja millä tavoin odotuksista on perusteltua poiketa. Tietyn tutkimuskohteen lähestyminen kääntämisenä tai käännöksenä onkin monen mielestä merkittävä käsitteellinen tai suorastaan paradigmaattinen uudistus. Kulttuurintutkimuksen käsitteellistä viitekehystä uudistivat osaltaan jo Juri Lotman ja Boris Uspenski (1984: xi–xii; ks. myös Lotman 1990: 13, 127, 143–144, 271); he esittivät kulttuurin muodostuvan erilaisista kielistä, joiden välisille suhteille on tunnusomaista muun muassa kääntäminen. Myös Toropin (2003: 271) kehittämä totaalisen kääntämisen käsite tekee

⁴² Cronin (2017: 19, 53) olettaa, että käännöstutkimuksella olisi paljon annettavaa myös eläintutkimukselle. Hänen mielestään kääntäjät ja käännösteoreetikot voisivat osaltaan toteuttaa siirtymää toislaajisten esineellistämistä arvostukseen, oikeudenmukaiseen kohteluun ja yhteenkuuluvaisuuteen (Cronin 2017: 77). Lajinväliseen kääntämiseen (*inter-species translation*) liittyy hänen mielestään elimellisesti vastuu siitä, miten maapallon eläinpopulaatioita kohdellaan (Cronin 2017: 84).

kulttuurista päättymättömän käännösprosessin. Vuonna 1998 Susan Bassnett (1998b: 136) väitti, että kulttuurintutkimuksessa on parhaillaan tapahtumassa translaatorinen käänne (*translational turn*). Sittemmin *Translation Studies* -journali omisti käänteelle teemanumeron keskittyen edelleen paljolti kulttuurintutkimukseen.

Teemajulkaisussa Michaela Wolf ja Kate Sturge (2009) puhuvat kääntämisestä yhtäältä tutkimuskohteena, toisaalta tutkimuskategoriana. Jo ennen tätä João Ferreira Duarte (2003: 81–83) esitti, että kontaktivyyöhykkeet ovat kääntämisen tyysijöj ja kääntäminen soveltuisi näin ollen käsitteelliseksi metaforaksi, jonka kautta voi tuoda esiin rajoja ylittävän viestinnän ja transferin ongelmia. Metaforisuus voi kuitenkin synnyttää jännitteitä eri käyttöyhteyksien välille; ehkä tästä syystä eräät kirjoittajat kohottautuvat mieluummin sellaiselle abstraktiotasolle, jolla metaforisesta merkityksestä tulee kaiken lähtökohta. Esimerkiksi Doris Bachmann-Medick (2009: 4, 9) ehdottaa, että kääntäminen alettaisiin mieltää analyttiseksi kategoriaksi, joka soveltuu erityisesti rajapintojen ja välitysprosessien tutkimukseen.⁴³ Tällaista lähestymistapaa voisi hyvinkin soveltaa myös eläintutkimukseen.

Käännösparadigman edut

Mitä hyviä puolia kääntämiseksi käsitteellistämällä sitten on verrattuna muihin lähestymistapoihin? Ehkä olennaisinta on mielestäni se, että kääntäminen häivyttää vastakkainasettelun puhuvan toimijan ja puheenaiheen väliltä; käännettävä objekti näyttäytyy toisen toimijan osana tai ulokkeena, joka taholtaan determinoi koko prosessia. Kenties kääntämisen kautta voidaankin tavoittaa jotakin sellaista, mikä kieliyhteisön kesken tapahtuvassa sanailussa jää vaille huomiota. Käännettävä toinen on vieras mutta ei mitäänsanomaton. Objektin omaehtoisen merkkiluonteen tunnustaminen heijastuu siihen, miten kääntäjät prosessoivat lähtötekstiä. Kull ja Torop (2003: 317) odottavat, että kääntäjä pystyy välittämään eteenpäin originaalin yksilöllisen ainutkertaisuuden, joka heidän mukaansa on aina tuottanut päänvaivaa luonnontieteilijöille. Sturge (2007: 7) puolestaan katsoo, että antropologiassa tutkimuskohteen lähestyminen lähtötekstinä kannustaa tulkitsemaan sitä miltei esteettisellä tavalla ja kirjoittamaan sen muistiin. Jo Stephen A. Tyler (1986: 126, 130–131) pyrki vapauttamaan etnografian tieteellisestä retoriikasta, jossa on kyse objektien kuvailusta, vertailusta ja yleistämisestä, ja siirtymään referentiaalisesta diskurssista dialogiseen diskurssin tuottamiseen. Monen kriittisen tutkijan ajatukset kääntämisestä käyvät mielestäni hyvin yksin Tylerin agendan kanssa, vaikka tämä kritisoikin aikansa dialogisia käännösmalleja representoivasta otteesta (Tyler 1986: 131).

Russell Westin (2002: 173–174) ja Bachmann-Medickin (2009: 6, 7, 9) mielestä kääntämisen käsitteen kautta voi ymmärtää myös ilmiöiden sisäisiä jännitteitä, hybridisyyttä ja moninaisuutta. Myrdene Anderson (2003: 389) suosittelee käännöksellisyyden soveltamista tilanteisiin, joissa kuvailu tai mekaaninen analysointi ei riitä. Käännöstutkimuksessakonkreettisia tekstuaalisia piirteitä tarkastellaan yhteydessä laajempiin yhteiskunnallisiin kuvioihin ja valtasuhteisiin (Bachmann-Medick 2009: 5–6, 8), mikä tarjoaa hyvän lähtökohdan varsinkin eläinpuheen ymmärtämiselle. Michelle Bourjean (1986: 267) mukaan kääntämisessä on aina kyse suhteen ideologiasta (*idéologie de la relation*), ja tällaiset luonnehdinnat houkuttavat osaltaan soveltamaan käännösteoriaa monenlaisten suhteiden tutkiskeluun – rinnastaahan Bourjea itsekin kielen kääntämisen lajirajan ylittämiseen.

Kääntäjän etiikassa peräänkuulutetaan muun muassa eri osapuolten ottamista huomioon (ks. esim. Pym 1997), halua tehdä parhaansa (ks. Chesterman 2001: 146) sekä kielellistä vastuullisuutta. Kääntäjän hyveet ovatkin paikallaan kaikissa tilanteissa, joissa joku ei saa ääntään kuuluviin ilman

⁴³ Myös João Ferreira Duarte, Alexandra Assis Rosa ja Teresa Seruya (2006: 4–5) katsovat käännöstutkimuksen liikkuvan välitiloissa, joissa kielipelit törmäilevät toisiinsa ja sekoittuvat.

tuloyhteisön odotuksiin virittynyttä semioottista edustajaa. Toisinaan kääntämistä koskevat ihanteet myös rinnastuvat luontevasti lajienvälisiin tilanteisiin. Siinä missä Andrew Chesterman (2001: 147) edellyttää kääntäjältä vääristelemätöntä ja rehellistä asennetta, John O’Neill (2006: 273) vaatii luonnon puolestapuhujalta kykyä ymmärtää muita paremmin puhumattomien olentojen objektiivisia intressejä. Chestermanin (2001: 147) asettaessa useiden kollegoidensa (esim. Söderlund 1965: 187) tavoin myötätunnon yhdeksi kääntäjän hyveeksi O’Neill (2006: 273) toteaa, että episteemisten tekijöiden ohessa puolestapuhujan legitimitettiin kasvattaa äänettömistä olennoista välittäminen. Tutkimusten mukaan myös luontotiedon muodostumisen taustalla on affektiivinen oppimisprosessi: luonnonrakkaus suuntaa osaltaan ihmisen mielenkiintoa luontoon, ja varsinkin kenttätutkimuksessa tieto rakentuu affektiivisten kohtaamisten tuloksena (Santaoja 2013: 54).

Lajienvälisen kääntämisen voi sisällyttää lajienvälisen viestinnän piiriin, jos viestintä ymmärretään niin laajasti, että se käsittää myös esimerkiksi tarkoituksellisen vieraannuttavat tulkinnat, tulokielen rajojen koettelu sekä foneettiset mukaelmat. Jos kääntämistä pidetään kaikkien semioottisten prosessien osatekijänä, se kattaa ilmiöitä, jotka eivät sisälly perinteisesti ymmärretyyn viestinnän piiriin.⁴⁴ Viestinnän käsitteeseen verrattuna kääntämisessä on mielestäni sekin etu, että se tarkoittaa katseen lähtömerkin ja käännökseen väliseen erityislaatuiseen suhteeseen.⁴⁵ Ehkä luontevinta onkin jäsentää asia niin, että lajienvälisen kääntäminen on kokeellisen harjoittamista, joka voi onnistuessaan johtaa vaikkapa viestintään tai vuoropuheluun. Cronin (2017: 5, 86, 91–92) puolestaan esittää, että kääntämisen asiantuntijat voisivat auttaa ymmärtämään tiettyjä lajienväliseen viestintään liittyviä erityiskysymyksiä: merkityksen alimääräytyneisyyttä, yhteismitattomuutta, tarvetta rajojen ylittämiseen ja kunnioittamiseen.⁴⁶ Hänen mielestään kääntäminen onkin avainasemassa, kun ihmisten ja tuotantoeläinten välistä viestintää pyritään kehittämään uudenlaisen eläinsuhteen muodostamiseksi (Cronin 2017: 65).

Lähtömerkin ja käännökseen välisestä suhteesta voidaan puhua myös representaationa, ja esimerkiksi kysymys lajienvälisen kääntämisen tekniikoista sijoittuu hyvin lähelle representaation problematiikkaa. Kokonaisuudessaan kääntämisen käsite on kuitenkin representoimista dynamisempi; kuten John Shotter (2006: 106–107) esittää, referentiaalis-representaation ymmärryksen tavoittelu ei tee oikeutta meitä ympäröivälle toiseudelle vaan pyrkii esittämään muun luonnon ihmisen ehdoilla – irrallisena ja hallittuna objektina. Joihinkin kääntäjien soveltamiin prosedureihin voisi kohdistaa samansuuntaista kritiikkiä; toisaalta käännoistutkijat Friedrich Schleiermacherista (1813/1999: 48–70; 1813/2007: 15–25) alkaen ovat kehittäneet juuri sellaisia lähestymistapoja, jotka antavat toisten opettaa meitä omilla ehdoillaan, Shotterin (2006: 107) suosituksen mukaisesti. Richard Rottenburg (2003: 30–34) puolestaan kannustaa mieltämään representaatiokäytännöt käännoisteiksi, jotta välttyttäisiin todellisuuden ja representaation vastakkainasettelulta ja huomattaisiin representaatioiden väliin jäävät aukot.

Yleistäen voisi sanoa, että käännosparadigmassa lähtöteksti ei näyttäyty minä hyvänsä objektina vaan jonkun toisen merkityksellisenä tuotoksena. Sikäli ajatus biokääntämisestä voisi osaltaan helpottaa Shotterin (2006: 107) toivomaa siirtymää maapallosta kuolleena mekanismina sen kohtaamiseen älyllisenä, elävänä olentona. Representoijan vastuun nähdään usein suuntautuvan ennen muuta yleisöön, joka odottaa representaation kautta saavansa asianmukaista tietoa objektista, kun taas kääntäjä on

⁴⁴ Thomas Sebeok (1994/2001: 3) ja Dario Martinelli (2007: 20–21) katsovat, että semiosiksessa ei aina ole kyse viestinnästä vaan se voi olla vaikkapa tahatonta merkkien tuottamista, olemassaolon signaloimista tai maailman mallintamista.

⁴⁵ Semioottisesti suuntautuneista käännoistutkijoista lähtömerkeistä (*source sign*) ja tulomerkeistä (*target sign*) puhuu esimerkiksi Ubaldo Steconi (2004a).

⁴⁶ Cronin (2017: 72, 76) liittyy kääntämiseen myös toiseuden ja erilaisuuden tunnustamisen, eläimen palauttamisen subjektin asemaan sekä lajienvälisen toimijuuden tiedostamisen.

tilivelvollinen myös objektille. Viestinnässä taasen vastuu kasautuu helposti lähettäjän harteille, siinä missä käänösparadigmassa kriittiset katseet kohdistuvat kääntäjään lähtömerkin tulkitsijana. Siksi kääntämisenä kannattaa mielestäni tarkastella varsinkin sitä, mitä me ihmiset muista eläimistä sanomme ja ajattemme. Jos eläinpuheelta edellytettäisiin puoliksikaan niin paljon tunnollisuutta, vastuullisuutta, tarkkuutta tai kekseliäisyyttä kuin monilta ammattimaisesti käännetyiltä ihmisteksteiltä, joutuisimme kyseenalaistamaan koko joukon vakiintuneita eläinrepresentaatioita, joihin toislaajisten hyväksikäyttö konstruktivistisesta näkökulmasta paljolti perustuu.

Pragmaattiselta kannalta kasassa on siis joukko hyviä perusteita eläinpuheen tarkastelulle lajienvälisenä kääntämisenä. Mutta miten tällainen tutkimusote käy yksin käänöstutkimuksen substanssia koskevien käsitysten kanssa?

1.5 Lajienvälinen kääntäminen tutkimuskohteena

Kääntämisen mieltäminen kieltenvälistä prototyyppiä moniulotteisemmaksi ilmiöksi ei ole kovinkaan uusi oivallus; pikemminkin näyttää siltä, että menneinä aikoina käsitettä sovellettiin länsimaissa avarakatseisemmin kuin ennen käänöstutkimuksen institutionalisoitumista ja 1900-luvun lopulla alkanutta käänöstieteellistä käännettä. Susan Bassnett (1998a: 38) huomauttaa, että keskiajalla käännöksen rajat olivat liukuvammat kuin 1990-luvulla; käänöstä ja lähtötekstiä ei asetettu vastakkain vaan kääntäminen miellettiin jatkumoksi, jossa oli useita merkitysvivahteita. Saksalaisen romantiikan yhteydessä taas voidaan puhua ”yleistetystä kääntämisestä” (*la traduction généralisée*) (Berman 1984: 136–138), joka on ei-kiellellisten asioiden kielentämistä sekä yleistä muuntuvaisuutta.⁴⁷ Friedrich Schleiermacher (1813/1999: 30–32; 1813/2007: 7) puolestaan piti kääntämistä edellytyksenä kaikelle tuntemis- ja luonteenlaadultaan erilaisten ihmisten kanssakäymiselle, olipa näillä (näennäisesti) yhteistä kieltä tai ei.

Roman Jakobsonin (1959/1966) vaikutus translatologisen ymmärryksen avartumiseen oli käänteentekevä siinä mielessä, että hän kehitti systemaattisen käsitteistön kääntämisen kentän jäsentämiseen. Kieltenvälisen kääntämisen rinnalle Jakobson asetti yhtäältä kielensisäisen kääntämisen, toisaalta intersemioottisen kääntämisen, jolla hän tarkoitti kielellisten ja ei-kiellellisten merkkijärjestelmien välistä vuorovaikutusta. Jakobsonille (1959/1966: 233) kieltenvälinen kääntäminen pysyi kuitenkin kääntämisen prototyyppinä, kääntämisenä sanan varsinaisessa merkityksessä. Sitten intersemioottisen kääntämisen käsitteen ja biosemiotiikan inspiroimat käänöstereetikot ovat kiistäneet kieltenvälisen kääntämisen erityisaseman, kuten luvussa 1.3 selitin.

Jo Boguslaw P. Lawendowski (1975–1976/1978: 280–281) havaitsi, etteivät Jakobsonin määrittelemät ”intersemioottiset” prosessit ole sanan varsinaisessa merkityksessä intersemioottisia; pikemminkin niitä voisi luonnehtia semiolingvistiksi.⁴⁸ Myös Gideon Touryn (1986: 1113) mielestä jaottelu on tässä suhteessa vinoutunut.⁴⁹ Susan Petrilli (2003a: 17) suosittelee jakobsonilaisen käänöstypologian kehittämistä ja laajentamista koko biosemiosfääriin; hänen mielestään kaikissa

⁴⁷ Esimerkiksi Friedrich Schlegel mielsi kuvaukset ja selitykset eräänlaisiksi käänöksiksi (ks. Lefevere 1977: 62). Jacques Derridan (1985/1990: 387, 390) mukaan myös Friedrich von Schellingin ajatteluun kuuluu olennaisesti ajatus kielen ja luonnon välisestä kääntämisestä.

⁴⁸ Hieman epätarkasti Lawendowski antaa ymmärtää, että Jakobson tarkoittaisi intersemioottisella kääntämisellä ei-kiellellisten viestien kielentämistä, vaikka Jakobsonin määritelmä on juuri päinvastainen.

⁴⁹ Touryn (1986: 1113) mukaan Jakobson ei ota huomioon myöskään sitä mahdollisuutta, että ulkonaisten merkkien, kuten tekstien, sijaan käänöstprosessissa olisi kyse muunlaisista merkeistä tai että käännettäessä ylitettäisiin useampia semioottisia rajoja.

semioottisissa prosesseissa on nimittäin kyse merkkien tulkitsemisesta muiden merkkien avulla, siis kääntämisestä.⁵⁰ Koska Jakobson (1959/1966: 233) määrittelee intersemioottisen kääntämisen (*intersemiotic translation*) lopultakin varsin kapeasti kielellisten merkkien tulkitsemiseksi ei-kielellisillä merkeillä, Petrilli (2003a: 18–20) esittää, että sen yläkäsitteeksi otettaisiin ”intersemioosinen kääntäminen” (*intersemiosic translation*), joka viittaisi käänösprosesseihin minkä hyvänsä merkkijärjestelmien välillä. Sanan *translation* voisi tällöin suomentaa paitsi kääntämiseksi myös kääntymiseksi, sillä usein kyse on autopoieettisista prosesseista, joita tietty agentti ei pane toimeen. Kääntymiseksi voisi mieltää myös suuren osan lajienvälisistä tulkintaprosesseista, mutta tässä työssä olen koherenssin vuoksi päätenyt puhumaan lähinnä kääntämisestä, vaikka vastuullisuuden ja tietoisuuden aste vaihtelee prosessista toiseen.

Jakobsonilaista terminologiaa kritisoi myös Jacques Derrida (1985: 217–218), jonka mielestä kielten välille ei ole mielekästä asettaa selviä rajoja; siksi kielensisäisen kääntämisen erottaminen kieltenvälisestä kääntämisestä on tietyllä lailla harhaanjohtavaa (ks. myös Broeck 1998: 4; Davis 2001: 20–21, 28–29; Petrilli 2003a: 18; Verschueren 2007: 75–76).⁵¹ Vastaavasti intersemioottisen ja ”intersemioosisen” kääntämisen välisen rajan voi kyseenalaistaa – onhan mahdotonta sanoa, missä antroposemioottisissa prosesseissa kieli on tavalla tai toisella osallisena, ja toisaalta kieli vaikuttaa myös ihmisen läheisyydessä elävien toislaajisten semioottiseen toimintaan.⁵² Kuten luvussa 1.3 esitin, ihmiseltä tuskin kumminkaan voi odottaa semioottista vastuuta, ellei metatason semiosista laadullisesti eroteta kaikista muista semioottisista ilmiöistä; siksi lajienväliseen kääntämiseen kenties tarvitaan samankaltaista käsitteistöä kuin eläinetiikan moraalinen subjekti tai patientti, joka eettiseen reflektioon kykenevän moraalisen agentin on otettava huomioon. Petrillin ja Augusto Ponzion (2010: 157–158) mielestä kukin maailmaa kielellisesti mallintava ihminen on tällainen metatason semioottinen agentti, ja kaksin verroin vastuullisuutta edellytetään semiotiikan tutkijalta eli metasemiootikolta, joka pystyy refleктоimaan myös metatason prosesseja.⁵³

Kielirajojen tapaan lajienvälisen kääntämisen käsitteen implikoimat taksonomiset rajat joutuvat kyseenalaisiksi, jos ajatellaan esimerkiksi ravinnonottoa, symbioosia ja geenisiirtoja. Missä vaiheessa kyyn vatsaan joutunut metsähiiri lakkaa olemasta jyrsiä? Onko jäkälä sieni vai levä? Onko meduusan DNA:lla varustettu kaniini yhä kaniini? Monien kielemme sanojen tavoin lajisanat eivät ole selvärajaisia lokeroita vaan pikemminkin näkökulmia prosessuaaliseen todellisuuteen. Siitä lähtien kun evoluutioteoria alkoi hallita biologiaa, luokittelua on pyritty kehittämään niin, että se ilmentäisi yhä paremmin evoluution kulkua. Joskus puhutaan taksonomian korvautumisesta fylogeneettisella systematiikalla. Evoluution tutkimuksessa puoltavat paikkaansa tekniset erityiskäsitteet, kuten *populaatio*,

⁵⁰ Kaikki semioottisesti suuntautuneet käänöstutkijat eivät hyväksy kääntämisen samastamista semiosikseen; esimerkiksi Ubaldo Steconi (2004a: 15, 22) esittää, että kääntäminen on aina semioottista mutta semiosis ei ole aina translatorista vaan kääntäminen on yksi semiosiksen erityisluokista. Tässä tutkimuksessa en katso tarpeelliseksi rakentaa tällaista käsittehierarkiaa vaan kääntäminen toimii tutkimuskategoriana, jonka kautta mitä hyvänsä semioottista ilmiötä on mahdollista tarkastella kääntämisen näkökulmasta ja myös kääntämistä koskevien ihanteiden valossa.

⁵¹ Juri Lotman (1990: 13) ajattelee, että lähettäjän ja vastaanottajan koodi eivät milloinkaan voi käydä yksiin, koska itse kukin ymmärtää perinteet ja normit omalla tavallaan. Vastaavasti Jef Verschueren (2007: 76) väittää jokaisen ihmisen puhuvan eri kieltä.

⁵² Kaikkein ilmeisintä tämä tietenkin on englantia käyttävien papukaijoiden ja viittomakielellä viestivien kädellisten kohdalla, mutta monet muutkin toislaajiset jäljittelevät ihmiskieltä, tulkitsevat kuulemiaan sanoja tai ottavat vastaan kielellisiä kehoituksia.

⁵³ John Deely (2005: 38) pitää metasemiotiikasta (*”metasemiotics”*) puhumista hölynä sillä perusteella, että semiotiikka kattaa kaikkien merkkien tutkimuksen. Omassa työssäni viitataan kuitenkin metasemioottisuuteen, kun tahdon korostaa reflektion merkitystä. Mahdollisesti Deelykin hyväksyisi adjektiivin *metasemioottinen*, vaikka semiotiikka tutkimusalana ei hänen mielestään metatasoja kaipaa.

kehityslinja ja *kladi*, jotka arkikielessä eivät välttämättä olisi kovinkaan käyttökelpoisia (ks. Dupré 2002: 82–84). Maallikon kannalta on kuitenkin kiehtovaa, että tutkimustulokset vähitellen suodattuvat siihen, kuinka toisia eliöitä kielellisesti jäsennellään. Varsinkin lajitason yläpuolelle sijoittuvat suvut, alheimot, heimot, alalahkot ja lahkot tuottavat oivalluksia hienovaraisista eroista ja yllättävistä yhteyksistä. Uuteen tietoon perustuvat lajinimien muutokset muistuttavat osaltaan eläinkunnan historiasta, ja ihmisen erottaminen muista eläimistä käy entistä epäloogisemmaksi, koska ilman ihmistä eläinkunta ei ole monofyleettinen ryhmä.

Läheskään aina arkikielen käsitteet tai edes vakiintuneet biologiset termit eivät kuitenkaan mukaile fylogeneettisiä prosesseja, joita tutkimus vähitellen selvittelee, eikä siihen John Duprén (2002: 25–32, 42–55, 76–79) mielestä tarvitse pyrkiäkään. Evoluutiiviset suhteet eivät välitä kaikkea tieteellistä tietoa eliön asemasta, jolloin niille ei voi antaa absoluuttista etulyöntiasemaa eliöiden luokittelussa. Jos biologit joutuisivat tyytymään fylogeneettiseen luokitteluun, he eivät pystyisi tuomaan esiin esimerkiksi monofyleettisen ryhmän edustajien vaihtelevia ekologisia rooleja (Dupré 2002: 42, 73–75). Konvergentti ja divergentti evoluutio vaikuttavat osaltaan siihen, että fylogeneettiset etäisyydet eivät käy yksin käytännön elämässä ilmenevien erojen ja samankaltaisuuksien tai fysiologiselta kannalta mielenkiintoisten tekijöiden kanssa (ks. esim. Dupré 2002: 32, 48, 73; Campbell *et al.* 2015: 517).

Tiukan monofyleettinen jäsenitys sijoittaa esimerkiksi linnut samaan luokkaan matelijoiden kanssa, vaikka linnut ovat selvästi kehittyneet omaan suuntaansa (Dupré 2002: 78). Monelle biologiasta kiinnostuneelle lintujen yhteys dinosauruksiin on taatusti ollut valaiseva keksintö, mutta Dupré tähdentää, että vakiintuneen käsitteistön kyseenalaistaminen voi hämmentää suurta yleisöä ja vaikeuttaa viestintää. Kansalla on usein omat syynsä luokitella eliöitä tietyllä tavalla (Dupré 2002: 31–32, 44–45, 50–53), mutta on vaikea ymmärtää, miksi valtaväestö suhtautuisi fylogeneettisiin luokituksiin niin penseästi kuin Dupré otaksuu. Esimerkiksi syötävien sipulien kuuluminen liljakasveihin (Dupré 2002: 26–27) tai nykytiedon mukaisesti hyasinttikasveihin tuskin järkyttää ketään, joka on kasvattanut tasetteja sipulista, nähnyt ruohosipulin kukkivan kalliolla tai ihmetellyt kasvimaallaan kukkaan puhjennutta keltasipulia. Koppisiemenisten ja paljassiemenisten välinen erontekokin (Dupré 2002: 32) on varsin mielenkiintoinen siitepölyallergikon näkökulmasta. Sen sijaan, että ihmiset väkinäisesti taivutettaisiin omaksumaan intuition vastaisia jäsennyksiä, fylogeneettinen tieto voi tuoda uusia näkökulmia omakohtaisiin havaintoihin.

Ehkä olennaisinta on ymmärtää, että eliöitä on mahdollista luokitella monella mielekkäällä tavalla – kuten Dupré (2002: 33, 53–55) huomauttaa, sama asia voi kuulua useampaan luokkaan ja limittäiseen käsittehierarkiaan. Tältä pohjalta Dupré (2002: 74–75, 79 ym.) suosittelee yhteisen käsitteellisen viitekehyksen kehittämistä taksonomisen pluralismin puitteissa. Pluralismilla Dupré (2002: 54, 60, 74, 99 ym.) tarkoittaa sitä, että luokittelun kriteerit voivat vaihdella sen mukaan, mikä kulloinkin palvelee luokittelun pragmaattisia tarkoituksia ja mikä missäkin eliöryhmässä näyttää tarkoituksenmukaisimmalta. Aina puhtaasti fylogeneettisen luokitusjärjestelmän kehittäminen ei ole helppoa, vaikka pragmaattiset näkökohdat sivuutettaisiin. Dupré (2002: 37, 64–65, 74–75, 84, 88) huomauttaa, että biologisen lajikäsitteen pohjalta on mahdotonta ryhmitellä suvuttomasti lisääntyviä eliöitä, eikä fylogeneettinen lähestymistapa näyttäisi soveltuvan esimerkiksi bakteerien luokitteluun. Tässä tutkimuksessa tarkasteltujen eläinten fylogeneettiset suhteet hahmottuvat helpommin, mutta kuten tulemme näkemään, semanttisten näkökohtien ohessa taksonomisia jäsennyksiä vastaan esitetään usein eläinsuhteiden rakentumiseen liittyvää kritiikkiä.

Evoluutiossa lajit muuttuvat toisiksi lajeiksi, mikä korostaa rajojen epämääräisyyttä. Kuten Tiina Raevaara (2011: 63; ks. myös Dupré 2002: 39–40) huomauttaa, evoluutiivisessa katsannossa on mahdotonta osoittaa tiettyä hetkeä, jolloin vaikkapa heidelberginihmistä on tullut neandertalinihmisen. Jossain mielessä jatkumo ulottuu *Homo sapiensista* elämän alkumuotoihin. Vaikka lajit, luokat ja kunnat

evoluutiivisessa katsannossa tulevat ja menevät, taksonomisia käsitteitä pidetään usein essentialistisina. Elisa Aaltola (2004: 17–18) kyseenalaistaa tieteen luoman käsityksen eläimistä erillisinä ”lajeina” stereotyyppisine ominaisuuksineen; hänen mukaansa lajia ei tulisi mieltää tiukaksi kategoriaksi vaan pikemminkin löyhäksi ja suhteelliseksi määritelmäksi. Karoliina Lummaa (2017: 81–82, 94, 126) puolestaan viittaa keskusteluun, jonka puitteissa taksonomiset käsitteet liitetään muutta mutkitta essentialismiin ja hierarkkiseen ajatteluun, jolloin esimerkiksi eläinlajeista puhuminen käytännössä yllyttää lajisortoon. Biologisen maailmankuvan valossa kritiikki kuulostaa jossain määrin hämmäntävältä. Nykybiologiassahan lajit mielletään prosesseiksi, joita ei voi asettaa hierarkkiseen järjestykseen, eikä biologisia määritelmiä ja määrittelyvaikeuksia voine tyystin sivuuttaa taksonomisista ryhmistä puhuttaessa.

Lajipuheen historialliset rasitteet ovat ilmeisiä; esimerkiksi Augustinuksen mukaan eläimet luotiin lajeina ja ihminen yksilönä (Fontenay 1998: 272–273). Ajatus lajiin liittyvästä säännönmukaisuudesta piti pitkään pintansa länsimaaisessa filosofiassa, ja vielä Edmund Husserl ja Maurice Merleau-Ponty katsoivat toislajisten eläinten toistavan kaavamaisesti lajilleen tyypillistä elämää (Ruonakoski 2011: 180–183). Mahdollisesti lajikriitikot vetävät likimääräisen yhtäläisyysmerkin lajipuheen ja spesismien välille historiallisista syistä. Myös Aaltolan kommentti tieteen luomasta, stereotyyppisestä ja selvärajaisesta lajikäsityksestä viitanee vuosisatojen takaiseen taksonomiseen tutkimukseen. Eläintutkijoiden esiin nostamat huolenaiheet osoittavat, että prosessuaalis-suhteellista lajikäsitystä ei voi nykyisinkään ottaa annettuna. Biologitaustastaan huolimatta esimerkiksi Donna Haraway (2008: 18) katsoo englannin sanan *species* (”laji”) löyhkäävän rodulta ja sukupuolelta.⁵⁴ Yleinen pelko on, että taksonominen sana tekee oliosta pelkän lajinsa edustajan. Eduard Uspenskin (1998/1999) lastenkirjassa taksonomisilla käsitteillä on tästä syystä ilmeisen pejoratiivinen merkitys:

– Ulkona paistaa aurinko, Katja sanoi. – Kala liikkuu ja käy hyvin pyydyksiin. Mutta me emme nyt ajattele sitä. Nyt opiskellaan. Posteljooni Petshkin, ottakaa siitä pöydältä jäsenluettelo ja pitäkää nimenhuuto.

Petshkin otti luettelon ja luki:

– Fedja-setä.

– Täällä, vastasi Fedja-setä.

– Elukat, jatkoivat Petshkin.

– Mitä tarkoitatte elukoilla? Katja hämmästy.

– Minä tarkoitin siis että eliöt, korjasi posteljooni.

– Mitkä eliöt?

– Koira ja kissa.

– Täällä ollaan, kajahti koiran ja kissan suunnalta.

– Siltä näyttää, Katja sanoi ja lisäsi tuikeasti: – Koettakaahan posteljooni muistaa että kissalla ja koiralla on myös nimet. Yhtä hyvin he voisivat sanoa että te olette ihmelö.

Posteljooni Petshkin ei yhtään pitänyt siitä ajatuksesta että häntä kutsuttaisiin ihmelöksi. Eikä hän enää sanonut Mustia ja Matroskinia eliöiksi.

(Uspenski 1998/1999: 13–14, suomentanut Martti Anhava, sitaatissa yhden kirjoitusvirheen korjannut Ella Vihelmaa)

Uspenskin kirjassa resurssiksi miellettyyn eläinryhmään viitataan yleiskäsitteellä *kala*, joka pysyy yksikkömuodossa, vaikka kyse on lukuisten kalayksilöiden liikkeistä. Näin kalat näyttävät itseisarvottomalta biomassalta, jonka puitteissa solut ovat korvattavissa toisillaan. Yhteisön jäsenten kohdalla suositellaan pontevasti erisnimien käyttöä – mitä yleisluontoisemmalle taksonomiselle portaalle siirrytään, sitä enemmän puhutellut hahmot vierastavat ilmauksia. Arkikielessäkin sanaa *ihminen* käytetään toisinaan halventavasti, mikä kenties kertoo ongelmallisesta suhteesta omaan elämykseen ja myös

⁵⁴ Paikoitellen Haraway (esim. 2000/2004: 200) puhuu lajeista ja varsinkin omasta lajisuudestaan innostuneempaan sävyyn.

keskinäiseen yhteenkuuluvaisuuteemme. Ihmisen käsite asettaa meidät samalle lähtöviivalle toisten lajien kanssa ja kumoaa vallitsevan järjestyksen: keskenmennyt sikiö voi olla ihminen siinä missä presidenttikin. Ihmisyys ei ole kiinni selviytymisestä, lisääntymismenestyksestä tai yhteiskunnallisista aikaansaannoksista – tässä mielessä taksonomisia käsitteitä on perusteltua pitää myönteisessä mielessä essentialistisina. Biologiselta kannalta lajeilla ei ole essentialistisia ominaisuuksia eikä saman lajin edustajia voi erottaa toislaisista samankaltaisuuden perusteella (Dupré 2002: 30, 39). Silti lajit voivat ilmetä ihmisille laadullisena olemisena, jonka tunnustamisella voi olla vallankumouksellisia seurauksia.

Lummaa (2017: 93–94, ks. myös 111) suosittelee, että lajiajattelu korvattaisiin Timothy Mortonin (2010 ym.) kehittämällä ekologisella verkolla (*mesh*). Ajatuksena on, että verkkoajattelussa päästäisiin eroon hierarkioista ja jokaisen elämänmuodon itseisarvo tunnustettaisiin. Tämä suunnitelma näyttää mielestäni sikäli yllättävältä, että ekologiassa usein korostuu elämänmuotojen välinearvo, ja esimerkiksi ravintoketjut jäsentyvät helposti hierarkkisiksi. Ekosysteemin myyrät saattavat mielessämme jäsentyä pöllöjen purkkiruoaksi (ks. Hellsten 2006), jolloin myyrän yksilöllinen olemassaolo ja lajikohtaiset erityispiirteet näyttävät merkityksettömiltä. Tältä kannalta moninaisuuden itseisarvon tunnustamiselle tarjoaisi ekologiaa otollisemmat lähtökohdat luonnonhistoria ja siihen liittyvä fylogeneettinen käsitteistö, jonka puitteissa voi lähteä liikkeelle evoluution saatossa ilmestyneiden elämänmuotojen ihmettelystä ekologisten riippuvuussuhteiden sijaan. Fylogeneettisia käsitteitä on myös mahdollista risteyttää esimerkiksi yhteisöllisiin käsitteisiin (ks. 7.2.3). Eri suuntiin kulkevat ajatuspolut osoittavat, että käsitteellisiä viitekehyksiä voi kuitenkin tulkita monin eri tavoin, jolloin kielellisiä valintoja voi pyrkiä tekemään pragmaattisista lähtökohdista. Jos esimerkiksi lajienvälisen kääntämisen käsite tietyssä kontekstissa näyttää johtavan spesismiin, on syytä etsiä vaihtoehtoisia menetelmiä luontosuhteen jäsentelyyn. Persoonamuotoa vaihtamalla eläimestä on tarvittaessa mahdollista puhua sijoittamatta häntä mihinkään taksonomiseen lokeroon tai ekologiseen funktioon.

On hyvinkin mahdollista, että taksonomiset sanat tekevät taksonomista prototyyppisiä, joihin poikkeustapauksia verrataan. Lepakot hahmottuvat helposti siivekkäiksi nisäkkäiksi ja strutsit lentokyvyttömiksi linnuiksi. Lajienvälisille risteytyksille ei aina ole omaa sanaansa vaan sellaisiin saatetaan viitata pitkillä sanaliitoilla, kuten ”Punasotka ♂ x tukkasotka ♀” (Svensson 1999/2010: 34). Myös yksilöllisistä poikkeamista kerrotaan usein viittaamalla lajikohtaiseen normiin; puhutaan vaikkapa albiinoista rotista. Tällaisen suhteuttamisen ekofenomenologisesta merkityksestä sopii keskustella. Pahimmassa tapauksessa taksonomiset sanat tekevät eläinryhmistä ylimalkaisia kaavoja, joiden muunnelmina epätyypilliset tapaukset näyttäytyvät. Toisaalta kuka hyvänsä kielenkäyttäjä pystyy halutessaan kehittämään kompaktin uudissanan vaikkapa punasotkakoiraan ja tukkasotkanaaraan risteytykselle. Vertauskohtien ja puheenaiheiden väliset suhteet kääntyvät myös tarvittaessa ylösalaisin, jolloin käsitteiden suhteellisuus pysyy mielessä. Tällöin lajisana ei toimi komeron, johon sekava todellisuus piilotetaan, vaan ponnistuslautana, jolta käsin voi sanoa jotakin ainutkertaista – eikö kieli useinkin toimi niin, että tilanteen tasalle päästäksemme meidän on tehtävä ero toisensa jälkeen? Tästä näkökulmasta aikojen saatossa kehkeytynyttä taksonomista käsitteistöä ei ole mielekästä heittää roskakoriin vaan pikemminkin tehtäväksi tulee kehittää väsymättä lisää ilmauksia, jotka tulkitsevat kompleksisen todellisuutemme vivahteita eri näkökulmista. Esimerkiksi tästä käyvät vetovoimaiset ”rotunimet”, joita sekarotuisten koirien ihmiset kehrittelevät vastaukseksi rotua koskeviin tiedusteluihin.

Monissa tilanteissa lajirajojen vetäminen ei jäsennä todellisuutta kyllin spesifisti. Biologisen lajikäsitteen mukaan saman lajin edustajat pystyvät tuottamaan keskenään lisääntymiskykyisiä jälkeläisiä, mutta kuinka relevantti määritelmä on käytännön elämän kannalta? Dupré (2002: 65–66, 70, 84–85) huomauttaa, että biologinen lajikäsite niputtaa yhteen esimerkiksi sellaisia kasveja, jotka ovat morfologisesti kovin erilaisia. Käytännön syistä ekologi, metsänhoitaja, maisema-arkkitehti,

vihanneskauppias ja leipuri tahtovat erottaa muunnelmia, jotka biologisen määritelmän perusteella kuuluisivat samaan lajiin. Eläimistä esimerkiksi koiraa ja sutta ei voi pitää eri lajeina (ks. Raevaara 2011: 57–58), vaikka käytännössä kyse on eri eläimistä. Kuinka laji sitten määritelläänkään, emme voi odottaa, että käsite olisi kaikissa yhteyksissä käyttökelpoinen. Usein tahdomme jatkaa nimeämistä lajeista alalajeihin, rotuihin, yhteisöihin ja yksilöihin. Jopa yksilön nimeämisen voi tuomita essentialisoivana väkivaltana, joka kaventaa mahdollisuuksia ja tuottaa illuusion identiteetin pysyvyydestä. Toisaalta voisi ajatella, että juuri elämänmuotojen katoavaisuuden vuoksi tahdomme kutsua niitä nimeltä vielä sittenkin, kun niitä ei enää ole.

Lajisuus, kuuluvuus tai nimisyys ei tarkoita, etteikö tietyn lajisella eläimellä olisi tunteita, intentioita ja tietynlaista näkökulmaa maailmaan. Evoluutiiviselta kannalta lajiutuminen pikemminkin mahdollistaa subjektiivisen asennoitumisen omaan elinympäristöön, vaikka samalla se tuottaa lajisidonnaisia taipumuksia ja kehoja, joihin ulkopuolinen voi asennoitua objekteina. Taksonomisten käsitteiden moninaiset käyttömahdollisuudet nousevat osuvasti esiin blogikirjailija Veleenän kirjoituksessa ”Täytettyä peltopyytä tapaamassa”. Lajinimet kuuluvat erottamattomasti nimilaputettuihin esineisiin ja muihin esittämisen käytäntöihin, jotka irrottavat eläimen omasta elämänmuodostaan tehden hänestä tietynlaisen kehon, eläinyksilön, lajinsa edustajan. Kirjoittaja pyrkii välttämään esineellistämisen johtamalla taksonomisista sanoista ominaisuusnimet *lintuus* ja *peltopyys*, jotka ilmentävät ”pyrähtelevää valppautta, haluttomuutta tulla nähdyksi ja nimetyksi”. Siinä missä pyrähtelevä peltopyys kutsuu samastumaan, nimilaputetun peltopyyn synnäminen on syvästi vieraannuttava kokemus. Kuitenkaan lajirajat eivät ole merkityksettömiä vaan esimerkiksi kahden valaslajin risteymän parittelulaulu kaikuu kuuroille korville. Yhteenkuuluvuudesta huolimatta eläin tarvitsee lajitovereitaan. Eläytymisen ja erilaisuuden yhdistelmä virittää kirjoittajassa tietoisuuden etuoikeutetusta asemastaan valtalajin edustajana ja biosentrisen vakaumuksen, johon kuuluu vapaaehtoinen lapsettomuus. Tässä yhteydessä taksonomiset käsitteet auttavat raivaamaan tilaa valtalajilta pandoille, sammakoille ja koralleille:

Toinen reisi pulleampi kuin toinen, epäsymmetriset kasvot, jähmeä asento. Pidän enemmän tästä puolesta, sanon, tämä näyttää elävämmältä.

Kutsumme tätä linnuksi ja peltopyyksi, vaikka oikeastaan kyse on jostain aivan muusta. Lintuus ja peltopyys väijyy taustalla, paikoilleen naulittu, täytetty ja neulalla aitoa matkivaksi suittu pinta osoittaa muotoon ja syvyyteen, joka oikeastaan, kun pysähtyy, on jotain sellaista, jota kohti emme halua osoitettavan, emme ainakaan tavanomaisesti eläimiä täytettäessä. Jalustaan kiinnitetty ja nimilaputettu esine ei tavoita lintuutta - pyrähtelevää valppautta, haluttomuutta tulla nähdyksi ja nimetyksi, katsotuksi ja kosketetuksi muutoin kuin suuren tanssin kautta.

Hieman samanlaisen mekanismin kohtaa, kun menee eläintarhaan. Villieläin, jonka kohtaamisen tavoittaa paremmin pienen lapsen piirros kuin vähän vanhemman, kuvaamisen konventioihin vihityn lapsen piirros - paon viivoja paperilla, villisti risteilevä reitti ilman tunnistettavaa kehoa, ruokojen liike, kaikkoaminen - altistetaan vihamielisille silmäpareille, esitetään irrallisena tietynlaisena kehona, toisena, ei-ihmisenä, eläinyksilönä, lajinsa edustajana. Kehon ja sen vankeuskäyttäytymisen ajatellaan voivan ilmentää kokonaista elämänmuotoa.

Samalla tavalla katson kiinnostuneena pysäytyskuvaava linnusta ja täytettyä lintua: tällainen se siis olisi, jos sitä pääsisi riittävän lähellä, voisi tarkastella yksityiskohta yksityiskohdalta kiireettä, pysähtyä sen ääreen. Jos voisi ottaa toisen olennon haltuun, ymmärtää sen perinpohjin. Jos se ei pelkäisi minua (enkä minä sitä), jos sen voisi nimetä ja omistaa. Tällainen se siis *todella* on kaiken pakonsa takana.

Olen väärässä ja haluan olla oikeassa. Enkä halua tarkastella näin omaa elämäni ja tätä keski-ikäistä kehoa, jota maailma elää milloin asanoina, milloin töinä, milloin levottomina sanojen pyryinä.

Lintu, se joka ei ole tämä tässä, tanssii samaa suurta tanssia: haluaa elää, jatkaa elämää. Sen pakokauhu ja tuska ansan umpikujassa muistuttaa omaani, samoin sen hurmio ja riemu niinä hetkinä, kun valo ja lämpö ovat läsnä enemmän kuin huoli, pelko ja nälkä. Se jatkuu kivistä, ruohoista puista ja vertaisistaan saumoitta, syö ja ulostaa, laulaa ja parittelee, päilyy taivasta silmien

peilein. Ei se ole yksilö, ei ilmennä lajiaan. Se syntyy toisista ja yhtyy toisiin, ilmentää ympäristöään, tilanteitaan, populaatiotaan. Se kylpee, sukii, tarkkailee, oppii, ratkaisee pulmatilanteita nimeämättä niitä pulmatilanteiksi ja ongelmanratkaisuksi. Maailma hyppelee sen jaloin lätäköiden tienovilla.

Kuten peltopyy, haluan hyvää. Pidän ruoasta, valosta, lämmöstä, hurmiosta ja laulamisesta, kylpemisestä ja sukimisesta enkä halua tulla nähdyksi ja nimetyksi, katsotuksi ja kosketetuksi muutoin kuin suuren tanssin kautta, niin että lähestyn itsekin, tanssin mukana, nimeämättä ja tulematta nimetyksi, käsittämättä täysin, mitä teen. Ilmennän ympäristöäni ja tilannettani, populaatiotani. Tässä populaatiossa tavataan pitää itsestäänselvyytensä, että sellaisista pulmatilanteista kuin lapsikuolleisuus ja nälkäkuolema ei tarvitse enää välittää, ei tässä populaatiossa. Ongelmanratkaisu huikaisee populaatiossani tehokkuudellaan, koska meillä on sanat, joilla voimme tallentaa ja siirtää ratkaisuja ajasta ja paikasta toiseen. Mutta emme halua kellekään pahaa ja meitä huolestuttaa se, miten toisille käy.

Kun luen lehdestä tarinan kahden valaslajin hybridistä, joka parittelulaulu soi väärällä taajuudella ja joka ei sen takia löydä puolisoa, itken lohduuttomasti useamman tunnin. Minun on helppo eläytyä valaaseen, vaikka kuulun lajiin, jota on miljardikaupalla planeetalla ja jota ei voi olla kohtaamatta, meni minne hyvänsä. Ympäristöäni ei sirpaloida eikä tuhota - päinvastoin, minun on vuosi vuodelta helpompi liikkua juuri sinne, minne keksin haluta mennä. Ihmisen tiet kairautuvat kaikkialle ja yhä harvemmassa on se maa tai meri, jossa ei olisi meidän tuoksuamme ja vähintään järjestävien tarinoidemme seurauksia ja rippeitä - muovikääreitä, lääkejäämiä, kaukaisen horisontin kajastuksia, pilvistä takaisin taivuttava megapolisten valoa.

Koetan ankarasti kuvitella, millaista olisi elää valtalajin nurkissa. En onnistu. Niin monet seikat ovat minulle itsestäänselvyksiä, kuten se, että jos joku koettaa tappaa minut, laittaa minut synnytyskoneeksi ja riistää lapseni ja maitoni tai kesyttää minut sietämään vatsaani ympäröivän kireän vyön ja metallinpalan suussani, tai kiskoa minut ruokaani kiinnitetystä, nieluuni takertuvasta väkäsestä ympäristöön, jossa koen tuskallisen tukehtumiskuoleman, voin aina avata suuni ja huutaa, potkia ja pyristellä vastaan.

Muutkin potkivat ja pyristelevät, huutavatkin, mutta minun kieleni ymmärretään. Se osoittaa minun kuuluvan valtalajiin.

[...]

Kun kuolen, minua ei täytetä näytille. Minua ei kiinnitetä alasti tai puettuna seisomaan alustaan, jossa lukee ihminen. Kukaan ei sano, että onpa sympaattinen tai liikuttava. Tai että onpa hän pieni, kuvittelin hänet kookkaammaksi.

Sen sijaan on olemassa tietty riski, että joku saa päähänsä kirjoittaa muistokirjoituksen, jossa kuvaillaan tapaani tanssia suurta tanssia. [...] Toivon, että tekstissä viitataan siihen, mitä pidän ihmisen ainoana mahdollisena vastuullisena valintana tässä tilanteessa - siihen, että nautinto kytketään irti tyyppillisistä seuraamuksistaan, että ihmisen suurta tanssia tarkastellaan osana vieläkin suurempaa tanssia, jossa olennot tanssivat rinnakkain. Jos haluan rauhan, antibiootit ja pienen lapsikuolleisuuden, on minun maksettava siitä jollakin. En halua maksaa siitä peltopyyllä tai pandalla, en yhdelläkään sammakkoeläimellä tai korallilajilla. On oikeastaan vain yksi seikka, jolla pystyn maksamaan edes *osan* itsestäänselvyyksistäni. Se on tulenarka aihe, johon yksikään poliittinen puolue ei uskalla vielä tarttua ohjelmissaan ja josta kirjoitetaan lehdistäkin kovin kitsaasti. Tuo asia ei ole pienimmässäkään määrin minua, se on ympäristöäni, populaatiotani - olkoonkin että tuo ahdistus ja siitä kiteytyvä valinta esitettäisiin taatusti henkilökohtaisena piirteenä: siten muistokirjoitukset näet laaditaan. (Veloena 2018.)

Lajienvälisen kääntämisen käsitettä ja siihen kytkeytyvää monipolvista taksonomista käsitteistöä voisi ekolinguvistisesti perustella sillä, että vaikka muista lajeista puhuttaisiinkin jossain määrin stereotyyppisesti, sanasto joka tapauksessa hajottaa ihmiskeskeistä maailmankuvaa. Biologisesta näkökulmasta ihminen on laji muiden joukossa, ja taksonomiset sanat muistuttavat lukemattomien muiden eliöryhmien olemassaolosta. Jos vuorovaikutus redusoidaan ravinne- ja geenivirroiksi tai biologisiksi funktioiksi, lajienväliset risteykset pitkälti menettävät merkityksensä. Ylipäänsä elonkirjon kielentämiseksi lienee tarpeellista puhua jokihelmisimpukoista ja kirjosiipikäpylinnuista, vaikka taksonomisten rajojen huokoisuus on tällöinkin syytä pitää mielessä.

Jamie Lorimer (2007, ks. Santaoja 2013: 53) puhuu *lajien karismasta*, jonka tarkastelu auttaa näkemään ”ei-inhimillisen luonnon eroavaisuuksia sen sijaan että kaikki niputetaan ”luonnoksi”. Lajien karisma auttaa myös tunnistamaan toisilajisten toimijuutta vastapainona reduktionistisille diskursseille.

Hieman vastaavasti Lummaa (2017: 81) mieltää lajin käsitteen eduiksi tunnistamisen, täsmällisyyden sekä eläinten välisten erojen ja niitä koskevien käsitysten selittämisen. Toisaalta lajipuhe voi johtaa myös toislaisia väheksyviin johtopäätöksiin ja tehdä ihmisestä kaiken mitan (ks. Lummaa 2017: 82). Absoluuttista tulkintaa taksonomisten sanojen merkityksestä on mahdotonta antaa; viime kädessä samaa sanaa voi käyttää hellittelyyn tai haukkumiseen. Jos vastasyntyneelle lepertelevä äiti käyttää sanaa *tyttö* tai *tyttö*, kyse ei ole samankaltaisesta yhteiskunnallisesta leimaamisesta kuin vaikkapa esimiehen puhuessa kesätyöntekijöistä kesätyttöinä tai sanomalehden nimittäessä eläinoikeusaktivisteja kettutyttöiksi.⁵⁵ Vastaavasti sanalla *kissa* voi kutsua toista lähemmäksi tai ilmaista tämän kuuluvan kategoriaan, jota puhuja tarkastelee ulkopuolelta. Varsinkin generisessä yksikössä tapahtuva lajipuhe väheksyy toislaisten konkreettista olemassaoloa, mutta osallisuus eliökuntaan itsessään ei sulje pois yksilöllisyyttä, eivätkä taksonomiset sanat automaattisesti redusoi eliöitä lajiensa edustajiksi.

Fenomenologiselta kannalta vaikkapa lehtomaitikka voi ilmetä ihmiselle aistillisena vaikutelmana, konkreettisena yksilönä tai taksonomisena ryhmänä (Vihelmaa 2010a), ja taksonomiset sanat käyvät yksiin kaikkien näiden hahmotustapojen kanssa, vaikka niitä joskus käytetäänkin kaavamaisesti (ks. 4.7.1, 6.2.2, 6.2.3). Esimerkiksi lintuharrastuksessa ideana voi olla ”pintojen kerääminen” eli mahdollisimman monen lajin havaitseminen (ks. Santaoja 2013: 168), jolloin viidennellä ja kahdeksannella peipolla ei ole enää merkitystä, kun taas lintulaskennassa on kyse peipoista, punatulkuista ja tikleistä yksilöinä. Sitäkin syvällisemmin yksilöllisyyden voi ymmärtää jokapäiväiseen elinpiiriin kuuluvien lintujen kohdalla, kun esimerkiksi talitiainen pesii kotipihaan pöntössä. Linnun ainutkertaisuuden hahmottamisessa on kyse lajisuuden, olinpaikan, laulutyylin ja muiden tekijöiden huomioimisesta samanaikaisesti. Tekstissä toislaisten aktuaalisesta olemassaolosta voi muistuttaa hienovaraisilla kielellisillä vihjeillä, joita Joan Dunayerin (2001: 188–189) puntaroimat vaihtoehdot ilmentävät (ks. 2.2.2). Jotta lukija hahmottaisi, mistä lajienvälisen kääntämisen lajeissa on kyse, lähtökohdaksi on syytä ottaa oma olemassaolo *Homo sapiensina*, kädellisenä, nisäkkäänä, selkärankaisena ja eläimenä. Yhteydessä vuosimiljoonien mittaisiin prosesseihin oma olemassaolo näyttää uudella lailla mielenkiintoiselta, jolloin toisiinkin taksonomisiin ryhmiin on helpompaa suhtautua kunnioittavasti.

Vaikka elämä vyöryy alati uusiin ilmenemismuotoihin, taksonomiset sanat tunnustavat siilien, ankeriaiden ja kaislakorentojen hetkellisen olemassaolon merkityksellisyyden. Sanaston hyvänä puolena voi pitää sitä, että taksonitasollakin suoritettujen eronteot estävät niputtamasta yhteen kaikkia toislaisia eläimiä, joista usein puhutaan yhtenä joukkona. Lajiluettelointia on mahdollista lukea ylistyksenä monimuotoisuudelle, johon ihminenkin sisältyy. Aaltola (2013a: 25; 2015: 297) pitää arkikieleen iskostunutta ihmisten ja eläinten vastakkainasettelua vahingollisena, ja yhtenä ratkaisuna tilanteeseen voisi pitää vivahteikkaan taksonomisen käsitteistön viljelemistä niin arkipuheessa kuin ammatillisissa ja akateemisissakin yhteyksissä. Fylogeneettinen tietoisuus osoittaa myös ihmiselle itselleen paikan, jossa hänen kädellisyytensä näyttäytyy yhtä ihmeellisenä ilmiönä kuin toislahkoisten ja -luokkaisten eläinten sorkkisuus, suomaisuus tai siivekkyys. Tähän Aaltolakin näyttäisi vihjaavan kirjoittaessaan:

Siipien lyönnit ja kavioiden kumu, evien liike ja kielien kiulto, häntien iskut ja sorkkien painallukset, kynsien sivallukset ja torahampaiden viileä valkoisuus kuuluvat, näkyvät ja tuntuvat; lukemattomat karvojen, höyhenten ja suomujen peittämät olennot huutoineen, vihellyksineen, korskahduksineen ja mylvähdyksineen tulevat yhä lähemmäs ja kohtaavat kahdella jalalla seisovan kädellisen olennon, yhtä erityislaatuista eläimenä kuin ne itse. (Aaltola 2013b: 288)

⁵⁵ Lajien tapaan sukupuolta ei myöskään tarvitse mieltää staattiseksi luokaksi vaan esimerkiksi naaraspuolisen ihmisen sukupuolesta puhuttaessa kyse on melko usein prosesseista – naiseksi kasvamisesta, vauvan odottamisesta, imettamisestä, lasten kasvattamisesta, vaihdevuosista tai lisääntymisikää seuraavasta isoäitivaiheesta.

Jotta esimerkiksi lajisanat eivät näyttäytyisi irtonaisina lokeroina, lienee viisasta risteillä arkipuheessa useammilla systemaattisilla tasoilla. Arkiset eläinsanat viittaavat usein lajia laajempiin ryhmiin (ks. esim. Dupré 2002: 29, 43–45); puhumme esimerkiksi *hiiristä* ja *lokeista*. Monessa tapauksessa jumiudumme kuitenkin tarkastelemaan toislaisia tiettyjen luokkien puitteissa, jolloin kipuaminen ylemmälle tasolle voi avata silmät uusille yhteyksille. Esimerkiksi nisäkkäiden hahmottaminen lahkotasolla korostaa ihmisten, orankien ja puoliapinoiden yhteenkuuluvuutta suhteessa jänis- tai kavioläimiin, kun taas nisäkkäiden keskinäistä luokkahenkeä voi vaalia keräämällä imeväiset poikaset saman käsitteen piiriin. Selkärankaisten keskinäinen yhteenkuuluvaisuus puolestaan on helppo oivaltaa alajaksotasolla liikuttaessa. Ihmisten ja eläinten välisen vastakkainasettelun purkamisen lisäksi taksonomiset käsitteet muistuttavat sellaisten eläinryhmien olemassaolosta, joita harvemmin nostetaan huomion keskipisteeseen. Selkäjännteisiin kuuluu paitsi koiria, variksia ja silakoita myös vaippaeläimiä ja sukulaisia, ja selkäjännteisten rinnalla kaksikylistä elämää viettävät niveljalkaiset, karhukaiset ja monenlaiset madot. Eläimiä ovat myös sienieläimet, polttiäiseläimet ja kampamaneetit, joihin verrattuna ihminen, hiiri ja sika ovat varsin läheisiä sukulaisia. Moninaisuuden tunnustaminen tuo maailmankuvaan vivahteikkuutta ja suhteellisuudentajua ja helpottaa osaltaan toislaajisten huomioimista käytännön päätöksenteossa.

Myös eläintutkimuksessa on huomattava, että laji on vain yksi taksonominen taso muiden joukossa. Kun vaikkapa ihminen on tekemisissä muiden eläinten kanssa, pelkän lajirajan ylittämisestä on kyse lähinnä silloin, jos ajatellaan *Homo sapiensin* muinaista vuorovaikutusta floresinihmisen tai neandertalinihmisen kanssa tai tapojamme tulkita esi-isiämme. Yleensä lajirajojen lisäksi ylitetään myös sukujen, heimojen, lahojen, luokkien tai jaksojen välisiä rajoja. Oranki on ihmiselle paitsi toislaajinen myös *toisheimoinen*, orava *toislahkoinen*, sisilisko *toisluokkainen* ja muurahainen *toisjaksoinen* eläin. Toisaalta lajiutumista edeltävät tienristeykset muistuttavat lajirajat ylittävistä yhteenkuuluvuudesta, jota tulkitsen puhumalla paitsi *toislaajisista tovereista* myös *heimotovereista*, *lahkotovereista* ja *luokkatovereista*. Myös lajienvälisen käännöstutkimuksen terminologiaa on mielekästä muokata tarpeen mukaan. Yläkäsitteeksi voisi ajatella esimerkiksi taksonien välistä kääntämistä, ja toisaalta tapaustutkimuksiin on helppo kehittää täsmällisempiä käsitteitä: rastaiden äänten kääntäminen ihmiskielelle, kesykoirat ihmisten tulkitsijoina, korppien ja karhujen välinen käännöstöiminta... Lajia ylempien taksonomisten tasojen sijoittaminen tiettyihin evolutiivisiin tienhaaroihin ei noudata systemaattista logiikkaa vaan siihen ovat vaikuttaneet esimerkiksi kulttuuriset tekijät (Dupré 2002: 29–30, 39, 43, 76–77 ym.). Vaikka eri kehityslinjojen luokat, lahkot ja heimot eivät ole suoraan vertailukelpoisia, ajatus monivaiheisesta erojen järjestelmästä kertoo jotakin suhteestamme eri eläinryhmiin.

Eläintutkimuksessa esimerkiksi lajienvälisestä viestinnästä puhutaan laajalti, ja osittain tästä syystä valitsin tutkimukseni avainkäsitteeksi lajienvälisen kääntämisen, vaikka tarkoituksena ei ole sivuuttaa muiden taksonomisten tasojen merkitystä.⁵⁶ Lajienvälisestä kääntämisestä puhuminen ei myöskään implikoi kollektiivien ensisijaisuutta vaan kyse voi olla yhtä lailla yksittäisestä kohtaamisesta, siinä missä kansainvälistyminenkin voi tilanteesta riippuen ilmetä Maailman kauppajärjestön sopimuksena tai yksittäisen koululaisen vaihto-oppilasvuotena. Kuten edellä kävi ilmi, ensimmäinen tietooni tullut julkaisu, jossa mainitaan käsite lajienvälinen kääntäminen, on tarttolaisten semiootikkojen Kalevi Kullin ja Peeter Toropin (2003) artikkeli ”Biotranslation. Translation between *Umwelten*”, ja siinä ilmiötä havainnollistetaan kissan ja ihmisen välisen viestintätilanteen kautta. Artikkelin ilmestyi osana *Translation translation* -antologiaa, jossa muutenkin luodataan kääntämisen käsitteen rajoja; siinä missä Kull ja Torop

⁵⁶ Tutkimusprosessini alkuvuosina (2005–2009) keskityin tutkimaan lintujen äänten kielentämistä; tuolloin puhuin lajienvälisen kääntämisen rinnalla lintukääntämisestä (*traduction avienne*), mutta tätä jotkut kriitikot vastustivat sillä, että lintuihin viittaava käsite johtaa harhaan ihmisten toimissa lintujen tulkitsijoina. Graduseminariani vuonna 2006 vetänyt Andrew Chesterman kylläkin hyväksyi käsitteen.

pyrkivät erottamaan kääntämisen muista semioottisista prosesseista, eräissä muissa artikkeleissa kääntäminen näyttäytyy hyvin yleisluontoisena käsitteenä (esim. Petrilli 2003a: 17). Omissa töissäni olen yhdistellyt näitä katsantokantoja siten, että lähtökohtaisesti tarkastelen käännoksinä kaikenlaisia ihmisten tuottamia eläintekstejä mutta otan huomioon myös eräitä käännoksia koskevia ihanteita; näin käännoistutkimuksesta tulee ekokriittisen ja ekolinguvistisen tekstintutkimuksen työkalu.

Toistaiseksi tutkijat eivät ole kovin hanakasti tarttuneet lajienvälisen kääntämisen käsitteen tarjoamiin mahdollisuuksiin.⁵⁷ Jo ennen Kullin ja Toropin artikkelia ilmestyi kylläkin tutkimus, jossa Reuven Tsur (2001) tarkastelee onomatopoeettisten sanojen syntyä intersemioottisena kääntämisenä käyttäen esimerkkinä sanaa käki (*cuckoo*). Ajatus toislaajisten äänten kielellisistä tulkinnoista käännoksinä nousee esiin myös Karoliina Lummaan (2015: 145, 148; 2017: 46, 53, 111, 117, 145, 146, 156, 195, 244–245) kehittämässä lintupoetiikassa, kun taas Elisabeth de Fontenay ja Marie-Claire Pasquier (2008) lähestyvät toislaajisten äänten kielentämistä filosofisesta näkökulmasta teoksessaan *Traduire le parler des bêtes*. Lähempänä kieltenvälisen käännoistutkimuksen kysymyksenasetteluita liikkuu Daryl R. Hague (2007) analyysissään kääntäjän näkymättömyydestä lastenkirjoissa, joiden kertoja raportoi puhuvien eläinten puhetta; tämäkin tutkimus on ilmeisen riippumaton Kullin ja Toropin ajatuksista ja fokukseltaan hyvin tarkkarajainen.⁵⁸ Hieman laaja-alaisemmin lajienvälisestä kääntämisestä käsittelee Michael Cronin (2017: 5, 67–93). Ekokääntämistä käsittelevässä teoksessaan hän omistaa yhden luvun eläimille sillä perusteella, että ekosentrinen käännosteoria ja kääntämisen käytäntö ovat välttämättömiä edellytyksiä lajienvälisen yhteenkuuluvaisuuden ja vastavuoroisuuden politiikalle tai lajienväliselle diplomatialle, jota nykymaailmassa kipeästi tarvitaan (Cronin 2017: 77–80). Cronin ei kylläkään ota kantaa yhdenkään edellä mainitun tutkijan ajatuksiin vaan viittaa kirjoituksessaan yhtäältä eläinten käyttäytymisen tutkijoihin, toisaalta Bruno Latourin ajatuksiin.⁵⁹ 25.–26.5.2018 Pariisissa järjestettiin myös konferenssi ”Traduire les voix de la nature / Translating the voices of nature”, jonka plenaristeina toimivat Timo Maran ja Elin Sütiste esityksellä ”From biotranslation to Umwelt translation”.

On kuvaavaa, että Haguen (2007) tutkimuksen aineistona ovat lastenkirjat; monelle ajatus eläinten äänten kääntämisestä ihmiskielelle tuo mieleen nimenomaan sadut, joissa toislaajiset keskustelevat täyttä päätä ihmisten kanssa. Fiktiivisiä esimerkkejä eläinten kääntäjistä ovat Fedja-sedästä kertovan sadun professori, joka kirjoittaa muun muassa venäläis-kissankielistä sanakirjaa (Uspenski 1974/1980: 11) sekä *Eläintobtori*-elokuvan John Dolittle, joka osaa keskustella toislaajisten kanssa.⁶⁰ Aikaihmissen maailmassa

⁵⁷ Mahdollista toki on, että opiskelijat ovat kirjoittaneet aiheesta esseitä ja opinnäytteitä, joista en ole tietoinen; aloinhan minäkin tutkia lajienvälisestä kääntämisestä jo vuonna 2005.

⁵⁸ Haguen (2010) *curriculum vitae* osoittaa, että vuonna 2003 hän myös esitelmöi New Yorkissa vieraiden lajien kääntämisestä science fictionissa.

⁵⁹ Paikoitellen ”Translating animals” -luku herättää epäilyksen, onko käännoistutkijana ansioitunut Cronin lukenut ensimmäistäkään kognitiivisen etologian perusteista. Cronin (2017: 81) väittää ihmisen olevan ainoa laji, jonka silmissä on tappisoluja, ja kuvittelee ihmisen värinäön olevan eläinkunnan kehittyneimpiä. Tosiasiassahan tappisoluja esiintyy niin selkärankaisten eri luokissa kuin selkärangattomillakin eläimillä, ja lukuisat toislaajiset näkevät myös ultraviolettia- tai infrapunasaiteilyä, joiden värejä me ihmiset emme kykene edes kuvittelemaan. Kaikkein kehittynein värinäkö on tietävästi niveljalkaisiin kuuluvilla sirkkaäyriäisillä, joiden silmissä on kuusitoista aistisolutyyppeä, mukaan lukien kahteentoista eri aallonpituuteen erikoistuneita tappisoluja, siinä missä ihmisten tappisolut ottavat vastaan vain kolmen tyyppistä valoa. Sirkkaäyriäisten silmistä kerrotaan nykyisin peruskoulun biologian oppikirjoissa (ks. esim. Happonen *et al.* 2017: 103) ja Wikipediassa (ks. esim.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Color_vision>), samoin monien muiden eläinryhmien ylivertaisesta näköaistista, mistä voi huomata käännoistutkimuksen ja luonnontieteiden yhdentymisen olevan vasta alkuvaiheessa. Olennaisinta kuitenkin on, että vaikutusvaltaiset käännoistutkijat erehtymisen uhallakin ovat ryhtyneet ottamaan haltuun laajoja tieteidenvälisiä kokonaisuuksia. Toislaajisten värinäön väheksymistä suurempi ongelma on se, jos heidät tyystin sivuutetaan käännoistutkimuksen kaltaisissa laajoissa koulutus- ja tutkimusohjelmissa.

⁶⁰ Elokuvan mukaan nimetyssä teoksessa *Doctor Dolittle's Delusion* (Anderson 2004b) pyritään tavoittamaan ihmiskielen erityislaatu suhteessa toislaajisten viestintään.

toislajisten tulkkeina toimivat hevoskuiskaajat (esim. Evans 1995) ja toislajisia ymmärtävät poikkeushenkilöt (Prince-Hughes 2004/2006, Grandin & Johnson 2005). Temple Grandin (Grandin & Johnson 2005: 6–7) pitää autismia eräänlaisena eläimyyden ja ihmisyyden välimuotona, minkä vuoksi autisti olisi oikea henkilö kääntämään ”eläinten puhetta” englanniksi. Usein lajienvälisen vuorovaikutuksen auktoriteetit kuitenkin vierastavat ajatusta toislajisten merkkien tulkitsemisesta kääntämisenä. Kääntäminen saatetaan mieltää viestien transkoodaukseksi kielestä toiseen, vaikka käännöstutkimuksen piirissä tällaista katsantokantaa pidetään auttamattoman vanhentuneena.⁶¹ Kieltenvälinenkin käännös voi tavoittaa vain joitain puolia originaalista; kuten Ubaldo Stecconi (2004b: 157) huomauttaa, lähtötekstin ja käännöksen välinen vastaavuus ei ole konsanaan nolla tai sata prosenttia vaan jotakin siltä väliltä.⁶² H. Stephen Straight (1996: 167, 172) puolestaan toteaa viestin merkityksen vaihtuvan, vaikka joku lausuisi toistamiseen samat sanat samalle yleisölle samassa tilanteessa. Siksi kääntämisen piiriin on Straightin (1996: 168, 172–174) mukaan mielekästä sisällyttää monenlaisia ilmiöitä adaptaatiosta opettavaiseen kommentointiin. Jotta kääntämisen käsite säilyttäisi mielekkyytensä sovellusalan laajentuessa, pidän tarpeellisena kohottautumista ahtaiden kysymyksenasettelujen yläpuolelle ja kokonaisuuden hahmottamista uusin silmin. Siksi olen kehittänyt joukon teoreettisia työvälineitä, jotka auttavat löytämään rönsyileviä aineistoja yhdistäviä tekijöitä ja yhtä lailla tunnistamaan niiden erityispiirteitä.

1.6 Mallien ja jäsenysten tarkoitus

Voidakseni tarkastella ihmisten tuottamia tekstejä käännöksinä toislajisten eläinten äänistä olen kehittänyt joukon malleja ja jäsenyksiä, joiden avulla teksteihin voi ottaa teoreettista etäisyyttä ja tarkastella niitä eri näkökulmista. Kääntämisen kuusi merkitystä (ks. 5) perustuvat Roman Jakobsonin viestintäteoriaan, lajienvälisen kääntämisen tekniikat (ks. 4) soveltavat Charles S. Peircen semioottista käsitteistöä tekstintutkimukseen, kun taas merkkimalli ja kolme semioottista prosessimallia (ks. 3) kartoittavat peirceläisen merkkikäsitteiden eri ulottuvuuksia.⁶³ Mallit ja jäsenykset tulevat tarkempaan tarkasteluun myöhemmissä luvuissa; tässä yhteydessä pohdin vain yleisesti käsitteellistämisen periaatteita.

Hyvin yleisellä tasolla tutkimukseni mallintaa lajienvälistä tulkitsemista kääntämisenä. En pidä mielekkäänä kysyä, onko kissan maukaisun tulkitseminen *oikeasti* kääntämistä vai ei, sillä vastaus riippuu käsitteille konstruoiduista määritelmistä. Pragmaattiset päämäärät ratkaisevat, onko karhukirjan kirjoittamisessa tai peipon lauluun reagoimisessa mielekästä nähdä kääntämistä, ja oman tutkimukseni tarkoitusperiä palvelee käännösparadigman irrottaminen kieltenvälisestä viitekehystä.⁶⁴ Samalla

⁶¹ Kieltenvälinen transkoodaus kääntämisen perusolemuksena kyseenalaistettiin varsin pian modernin käännöstutkimuksen laajentumisen myötä (ks. esim. Lederer 1973/1984: 15; Seleskovitch 1976: 92–96; Bassnett-McGuire 1980: 13; Snell-Hornby 1988: 43–44; Snell-Hornby 2006: 166–167; Hickey 1998a: 1).

⁶² Samansuuntainen viesti on eri kirjoittajien esittämässä ajatuksessa, jonka mukaan käännös ei sano samaa asiaa vaan melkein saman asian kuin lähtöteksti (ks. esim. Vidal Claramonte 2009: 41). Käännöksen suhteellisuudesta puhuu jo Georges Mounin (1963: 278–279), jonka mukaan kääntäminen on aina vaiheessa mutta ei tyystin mahdotonta.

⁶³ Charles S. Peirce (1839–1914) oli yhdysvaltalainen filosofi, matemaatikko ja monioppinut. Hankalana pidetty luonne esti Peircea pääsemästä pitkälle akateemisella urallaan, mutta 1900-luvun jälkipuoliskolta lähtien häntä on yleisesti pidetty nykysemiotiikan perustajana tai vähintäänkin yhtenä heistä (ks. esim. Sebeok 1994/2001: 5, 27, 83; Veivo & Huttunen 1999: 16–18; Petrilli 2010a: 282). Myös pragmaattisen filosofian alkuvaiheissa Peircen rooli oli kiistaton, ja kokonaisansioita ajatellen Bertrand Russell (1959: 276) nimesi hänet kaikkien aikojen suurimmaksi amerikkalaisajattelijaksi.

⁶⁴ Lajienvälisen soveltamisen mahdollisia etuja pohdin tarkemmin luvuissa 1.3 ja 1.4.

kääntämisen kentän laajeneminen luo tarpeen jäsentää sitä uusin tavoin, uusien käsitteiden kautta (ks. 5). Alakäsitteet auttavat hahmottamaan moniulotteisen ilmiön eri puolia ja ryhmittelemään tietoa toimiviksi kognitiivisiksi rakenteiksi. Uutta käsitteistöä tarvitaan myös metodologisista syistä, sillä esimerkiksi kieltenvälisen käännytutkimuksen piirissä kehitetyt luokitukset eivät välttämättä sovellu parhaalla mahdollisella tavalla uuden tyyppisten kohteiden tutkimiseen (ks. 4).

Työni kannalta keskeinen tieteenfilosofinen teema on kysymys aineiston suhteesta käsitteisiin. Jotkut katsovat, että tutkimuskäsitteiden tulisi nousta suoraan tarkasteltavasta aineistosta: koska kaikki ihmiset kategorisoivat maailmaa, tutkijan tulisi tunnistaa tutkittavaa tekstiä jäsentävät kategoriat sen sijaan, että he keskittyisivät ennalta määrättyihin käsitteisiin (ks. esim. Ryan & Bernard 2000: 783, 785; Silverman 2000: 825–827).⁶⁵ Tässä katsannossa työtäni on luonnehdittu röyhkeäksi käsitteelliseksi väkivallaksi aineistoja kohtaan. Sovellanhan pahaa aavistamattomien kirjoittajien teksteihin sata vuotta sitten eläneen filosofin outoja uudissanoja ja omia teoreettisia kehitelmiäni. Silti omakaan lähestymistapani ei ole täysin teoriavetoinen. Kun vuonna 2005 olin päättänyt tutkia eläintekstejä kääntämisen näkökulmasta, lähdin liikkeelle erilaisiin eläinteksteihin perehtymisestä; käsitteet valikoituivat ja kehittyivät vasta matkan varrella, monivaiheisessa vuorovaikutuksessa aineistojen kanssa. Toisaalta myös aineistot ovat vaihtuneet tutkimusprosessin kuluessa, eivätkä tässä kirjassa tarkastellut tekstit ole enää ratkaisevasti vaikuttaneet jäsenyyksiini. Samoja aineistoja olisi mahdollista tutkia myös niiden omilla ehdoilla, jolloin esiin nousisi osittain toisenlaisia teemoja.

Valmiiden jäsenysten vahvuutena pidän mahdollisuutta nostaa tietoisuuteen myös sellaisia asioita, joita kirjoittajat eivät pystyisi muotoilemaan tai jotka puuttuvat tietyistä aineistosta. Julkaisemattomassa käsikirjoituksessa olen kokeillut myös luontokirjailijoiden eksplikoimiin käännytperiaatteisiin pohjautuvaa tarkastelua, mutta yleensä eläimistä puhuvat ihmiset eivät miellä itseään lajienvälisiksi kääntäjiksi eivätkä reflektoi kovinkaan monivaihteisesti kielellistä toimintaansa. Joskus olen kokeeksi haastatellut esimerkiksi muita eläimiä solvanneita ihmisiä, jolloin olen saanut sellaisen vaikutelman, että informantit eivät välttämättä edes tiedosta kielenkäyttöään (”sanoinks mä tosiaan niin?”) saati sitten kykene perustelemaan valintojaan (”en mä sillä mitään tarkottanu”). Puhujan tunnustamia kategorioita kunnioittavan tutkijan tulisi kenties tyytyä ajattelemaan, että valtaosa puheesta ei tarkoita mitään eikä sen tutkiminenkaan niin ollen ole mielekästä.

Kielellisillä teoilla on kuitenkin puhujan määrittämistä tarkoituseristä riippumaton merkityksensä; toiset ihmiset tulkitsevat tekstejä, ja sosiaaliset suhteet rakentuvat paljolti niiden varaan. Valmista käsitteistöä voidaan kritisoida siitä, että se saattaa sivuuttaa kategorioita, jotka jossakin nimenomaisessa aineistossa olisivat keskeisiä (ks. esim. Silverman 2000: 825–826). Sen vastapainoksi yksittäisestä aineistosta riippumaton käsitteistö voi kumminkin tavoittaa ilmiöitä, jotka kyseinen aineisto sivuuttaa. Jos aineistossa kategorisoitaisiin monivaihteisesti sian elintapojen vaikutuksia lihan makuun, tutkijan olisi pakko mennä tekstin tuolle puolen oivaltaakseen, mitkä mahdollisista lajienvälisen kääntämisen ulottuvuuksista jäävät vaille huomiota. Omat jäsenyykseni eivät ole tyhjentyviä, mutta myös monet aineistoista nousevat kategoriat asettuvat luontevasti niiden piiriin. Kuten Louise Phillips ja Marianne W. Jørgensen (2002: 189) kirjoittavat, empiirisen aineiston kääntäminen tietyn teorian kielelle ei ole puolueetonta tai viatonta, mutta se auttaa tutkijaa ottamaan etäisyyttä aineistoon ja nostamaan esiin piileviä merkityksiä.

⁶⁵ Tekstilähtöisessä menetelmässä tutkija kiinnittää systemaattista huomiota esimerkiksi aineistossa toistuviin avainsanoihin ja sanontoihin, metaforiin, sananlaskuihin, päätelmiin ja julki lausumattomiin oletuksiin (ks. Silverman 2000: 784). Relevantit kategoriat hahmottuvat tältä pohjalta tekstuaalisia elementtejä poimimalla ja yhdistelemällä.

David Silverman (2000: 828) esittää, että laadullisen tutkijan ei pitäisi tyytyä jäsenestyössä käytettyjen käsitteiden listaamiseen vaan osoittaa, kuinka ne suhteutuvat toisiinsa.⁶⁶ Yksinkertaistavaa esitystä käsitteiden välisistä suhteista kutsutaan joskus teoreettiseksi malliksi (ks. esim. Ryan & Bernard 2000: 782); puhutaan myös laadullisista ja käsitteellisistä malleista.⁶⁷ Omista malleistani semioottinen kolmio (ks. 3.1.1) havainnollistaa merkityssuhteen dynamiikkaa, kun taas prosessimallit tulkitsevat sitä, kuinka merkeistä kehkeytyy uusia merkkejä (ks. 3.2.1–3.2.3). Myös kääntämisen merkityksiä esittävää kuviota (ks. 5) voi pitää mallina, mutta se ei esitä dynaamisia vaan analyttisiä suhteita. Sanan laajimmassa merkityksessä voidaan ajatella, että kaikki merkit ovat malleja, jotka ovat tekemisissä maailman kanssa sillä nimenomaisella tavalla, jolla tietty yhteisö niitä käyttää (Anderson & Merrell 1991: 4). Tieteellisenkään mallin suhde objektiinsa ei ole yksioikoinen vaan tieteellisen representaation käytäntöjä voidaan pitää perustavalla lailla pragmaattisina (Giere 2004: 743, ks. myös 752; Giere 2006: 60, 64, 66, 70, 76–80; van Fraassen 2008: 3, 7, 21–28, 199).

Tarja Knuutilan (2010: 332, 344) tapaan katson, että mallit ovat tiedollisia artefakteja; ne eivät heijasta suoraan todellisuutta vaan tutkijat kehittävät malleja erilaisia käyttötarkoituksia varten. Knuutilan (2010: 345) mukaan mallit voivat olla hyödyllisiä eri tavoin; käsitteellistenkin mallien odotetaan usein ennustavan ilmiöitä (ks. esim. Ryan & Bernard 2000: 789), mutta malleja voi käyttää muihinkin kognitiivisiin tehtäviin ja uusien kysymysten herättämiseen (Knuutila 2010: 345–346). Myrdene Andersonin ja Floyd Merrellin (1991: 10) mukaan mallintaminen voi olla selittävää ja simuloivaa (*explanation and simulation*), kuvailevaa ja representoivaa (*description and representation*) tai löytöretkeilevää (*exploration*), mikä tuo hyvin esiin tarkoitusprien yhteismitattomuuden. Merkittävä hyöty on mielestäni jo sekin, että malli voi auttaa visualisoimaan tekstuaalisia ilmiöitä. Kuten Jiajie Zhang (1997) osoittaa, ulkonaiset representaatiot välittävät informaatiota ja ohjaavat kognitiivista käyttäytymistä eri tavoin ilmaisumuodosta riippuen.⁶⁸ Myös tieteelliset mallit ovat mediumspezifisiä (Knuutila 2010: 346–350). Zhangin (1997: 187, 214) mukaan ulkonaiset representaatiot voivat vaikuttaa kognitiiviseen käyttäytymiseen suoraan aistien kautta, ilman että ne ensin pitäisi sisäistää. Suoran vaikutuksensa ohessa ulkonaiset mallit saavat merkityksensä suhteessa mielellisiin malleihin, joiden muodostaminen kuuluu ihmisen lajityypillisiin taipumuksiin. David Jonassen (2008: 677–680) katsoo, että ulkonaisten ja sisäisten mallien välillä vallitsee dynaaminen suhde: ulkonaiset mallit ilmaisevat ajatuksia mutta myös suuntaavat sisäisten mallien muutosta.

Tässä työssä esitellyt laadulliset käsitteet ja mallit auttavat tutkijaa ottamaan etäisyyttä omiin ennako-oletuksiinsa ja tavoittamaan eri puolia vaikeastikin hahmottuvasta tutkimuskohteesta. Tutkimustyössä käsitteiden ja mallien merkitys on ilmeinen; niiden varassa lähestytään usein paitsi tutkimuskohdetta myös toisten tutkijoiden työtä. Tutkimuskirjallisuutta on helpompi käydä läpi, jos kytkee toisten tutkijoiden esittämät kysymykset entuudestaan tuttuun käsitteelliseen viitekehykseen. Mielestäni on tärkeää pohtia myös käsitteiden yhteyttä toimiviin arkikäytäntöihin, tässä tapauksessa lajienvälisen kääntämisen taitoihin. Käsitteelliset työkalut auttavat prosessoimaan käänkösilmiöitä tietoisesti; niiden kautta on mahdollista reflektoida omia tulkintatapoja ja tarkastella kriittisesti kulttuurisia representaatioita. Kaikissa tilanteissa reflektiota ei tarvita – kehollisesta kohtaamisesta voi syntyä yhteisymmärrys, josta käsin on helppo pilkata akateemisten jäsenysten kuivakkaa ulkopuolisuutta.

⁶⁶ Jo Martin Bulmer (1979: 652, 672) kirjoitti, että käsitteet muodostavat teorian vasta, kun ne suhteutetaan toisiinsa. Hänen mukaansa kategoriat tulisi suhteuttaa myös laajempaan järjestelmään, jotta ne palvelisivat ymmärrystä ja yleistysten tekemistä (Bulmer 1979: 665).

⁶⁷ Myös kognitiivinen kartta representoi tiettyyn aiheeseen liittyviä käsitteitä ja niiden välisiä suhteita (Miles & Huberman 1994: 134).

⁶⁸ Esimerkiksi ristinollan tietokoneversioissa pelaajien strategiat vaihtelevat sen mukaan, pelataanko viivojen yhdistämällä renkailla, numeroilla, muodoilla vai väreillä.

Suhteissamme toislaajisiin on kuitenkin onnistuneen vuorovaikutuksen rinnalla jatkuvasti paljon ongelmia, ja tulkintakäytäntöjen kehittäminen voi olla vaikeaa ilman reflektoinnin mahdollistavaa käsitteistöä. Teoriakriittisen Douglas Robinsonin (1991: 119) tavoin on mahdollista ajatella, että vaikka tavoitteena olisi teoretisoimaton eläminen, teoriasta saattaa olla hyötyä vanhoista (käännös)teoreettisista oletuksista vapautumisessa. Jotta tavoitteessa pysyttäisiin, Robinson (1991: 159, 260) varoittaa jäykistävästä kääntämisestä koskevia jäsennyksiään käsitteellisiksi pakkopaidoiksi; objektiivisten luokitusten sijaan hän tahtoo tarjota lukijalleen näkökulmia, ajattelemisen aihetta ja mahdollisuuksia kompleksisuuden hahmottamiseen.

Käsitteiden ja mallien intuitiivinen soveltaminen käytännön elämässä voi poiketa paljonkin akateemisen käytön edellyttämistä eksplisiittisistä kriteereistä ja perusteluista. Andrew Chesterman esittää, että opiskeltuaan käännösteoriaa kääntäjä soveltaa oppimiaan käsitteitä myöhemmässä työssään ilman, että olisi siitä tietoinen (Chesterman & Wagner 2002: 8). Tämä koskee myös tässä tutkimuksessa kehittämiä jäsennyksiä ja malleja. Jos työvälitteet vaikuttavatkin kömpelöiltä ulkokohtaisessa muodossaan, vapaassa ajattelussa niitä voi usein käyttää hyvin viitteellisesti ja hienovaraisesti. Käsitteet ja mallit suuntaavat huomiota, siivittävät mielikuvitusta ja tarjoavat vaihtoehtoja, ilman että käyttäjän tarvitsisi tehdä edes itselleen tiliä sovelluksensa johdonmukaisuudesta. Käsitteiden omaksuminen akateemisessa mielessä edellyttää kykyä teoreettiseen ajatteluun, mutta niiden pohjalle voi rakentaa myös konkreettisia tehtäviä vaikkapa lasten eläinsuhdekasvatusta varten.

1.7 Esitystavan arvoperusta

Tieteenfilosofian rajamaastossa on jo pitkään käyty keskusteltu siitä, kuinka kysymyksenasettelua, tutkimustapaa ja tutkimustulosten soveltamista koskevat valinnat ovat vahvasti arvolatautuneita (ks. esim. Longino 1990: 83–85; Lacey 1999: 17–18, 231, 236, 252–253, 255–260; Douglas 2009: 82–85, 98–100). Edeltävistä luvuista käyvät selviksi tätä tutkimusta motivoivat yhteiskunnalliset tavoitteet, kuten pyrkimys lajienvälisen suhteiden kehittämiseen. Helen Longinon (2002: 51) tapaan katson, että kontekstuaaliset tai sosiaaliset arvot voivat tarjota pohjan tutkimuksen taustaoletusten kritisoinnille ja auttaa sitä suuntautumaan uudelleen; omaa tutkimustani pidän esimerkkinä siitä, miten ekologiset ja eläinkeskeiset arvot muokkaavat käännöstutkimuksen lähtökohtia. Kun tutkimukseen kerran on ryhdytty, kysymys arvoista kuitenkin nousee esiin myös jokaisessa esitystapaa koskevassa valintatilanteessa: Miten muotoilen väitteeni? Mitä rajaan esityksen ulkopuolelle? Missä järjestyksessä esitän asiat?

Vallitsevan tieteenfilosofisen näkemyksen mukaan yhteiskunnalliset ja eettiset arvot eivät saisi vaikuttaa tieteellisiin arvostelmiin vaan näiden tulisi perustua tiedeyhteisön sisäisiin arvoihin (Douglas 2009: 45). Heather Douglasin (2009: 44–65) mukaan tällainen ajattelutapa on suhteellisen tuore; sen vakiintumiseen vaikuttivat muun muassa Thomas Kuhnin 1960-luvun alussa esittämät linjaukset tieteen irrallisuudesta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Toisaalta Kuhnin (esim. 1973/1977: 330–335; 1991/2000: 114–115) pohdintojen ansiosta alettiin myös laajalti tiedostaa, että tieteessä tavoiteltavia episteemisiä tai kognitiivisia arvoja on useampia ja että niitä voi olla vaikea toteuttaa samalla kertaa (ks. myös Longino 1996; Lacey 1999: 52–54).⁶⁹

⁶⁹ Kuhnin (1973/1977: 322; 1991/2000: 114) listaamia arvoja ovat totuus, tarkkuus, johdonmukaisuus, sovellusalan laajuus, yksinkertaisuus ja hedelmällisyys. Vaihtoehtoisen luettelon esittää esimerkiksi Lacey (1999: 58–66). Episteemisiä ja kognitiivisia arvoja erottaa Douglasin (2009: 93–94) mukaan se, että kognitiiviset arvot auttavat tieteilijöitä heidän työssään, kun taas episteemisissä arvoissa on kyse oikean tiedon tavoittelusta.

Sittemmin on myös herätty kysymään, missä määrin ei-episteemisen arvojen varassa voi arvioida paitsi tutkimuskysymyksiä ja sovellutuksia myös tieteellisiä arvostelmia ja representaatioita (ks. esim. Douglas 2009: 95–98, 103–108). Kevin C. Elliott ja Daniel J. McKaughan (2014: 4–7, 18–19) esittävät, että malleja tai muita tieteellisiä representaatioita kehittävät tieteilijät paitsi tavoittelevat semanttista sopusointua maailman kanssa (*fit with the world*) myös pyrkivät vastaamaan representaatioiden käyttäjien monenkirjaviin tarpeisiin, ja tämän vuoksi on jokseenkin aina syytä ottaa huomioon myös käytännöllisiä tekijöitä. On myös kysytty, voiko perinteisiä kognitiivis-episteemisiä arvoja viime kädessä erottaa käytännöllisistä arvoista (ks. esim. Rooney 1992; Longino 1996: 50–55; Douglas 2009: 89–91; Steel 2010).⁷⁰

Humanistisessa tutkimuksessa mahdollisten esitystapojen kirjo on vielä laajempi kuin luonnontieteissä; tutkielmia kirjoitetaan esimerkiksi murteelle ja runomuotoon. Usein kognitiivisena arvona mainitaan ”lukijaystävällisyys”, jota on kuitenkin vaikea määrittää yksiselitteisesti. Vaikka humanistinen tutkimus lähtökohdiltaan onkin luonnontieteitä suvaitsevampaa, kognitiiviset arvo-odotukset saattavat poiketa toisistaan eikä niitä ole tapana esplikoida puolin jos toisinkaan. Usein humanistien välisten kiistojen keskiöön nousevatkin lukijaystävällisyyteen liittyvät tekijät, kuten epäsuotavat rajaukset, ylimääräinen informaatio, väärä esitysjärjestys, määrittelemättömät käsitteet ja havainnollisuuden puute. Kognitiivisiin tekijöihin keskittyvä keskustelu vie huomiota pois tutkimuksen ydinkysymyksistä ja yhteiskunnallisesta merkityksestä, vaikka humanisteilla olisi paljon annettavaa ympäröivälle maailmalle. Elliottin ja McKaughanin (2014: 7, 18–19) tavoin pidänkin suotavana, että tieteellisten representaatioiden rakentamisessa tavoitellut päämäärät ja arvioimisessa sovelletut arvot tehtäisiin mahdollisimman selviksi.

Vaikka aiheeseen ei ole mahdollista tässä yhteydessä syvällisesti paneutua, pidän tarpeellisena avata lyhyesti esitystapani arvoperustaa, jotta ratkaisut kävisivät edes vähäisessä määrin ymmärrettäviksi sellaisellekin lukijalle, jolle omat hyveeni ovat paheita ja päinvastoin. Käsiteltyäni luvussa 1.6 työhön sisältyvien jäsenysten ja mallien luonnetta puolustan seuraavaksi esitystapaa kokonaisuudessaan. Katson tarpeelliseksi käydä läpi lähinnä sellaisia seikkoja, joiden epäilen olevan mahdollisia kompastuskiviä työni lukijalle. Tieteenfilosofian kannalta näitä kysymyksiä ei pidetä erityisen keskeisinä, jolloin luvun tavoitteena on lukijan säästäminen turhulta hampaiden kiristelyltä. Koska en kaikissa yhteyksissä pysty mukautumaan odotuksiin, toivon lukijan huomaavan, etten ole niin häikäilemätön kuin voisi kuvitella vaan rikkeistä huolimatta olen liikkeellä hyvässä tarkoituksessa. Arvoja listaamalla tuon esiin myös niiden kääntöpuolella kukoistavia epäarvoja, jotka voivat vaikeuttaa työn lukemista.

Mahdollisuuksien avaaminen. Arvostan sitä, että käytössämme on mahdollisimman monia käsitteellisiä työvälineitä mielenkiintoisten ilmiöiden mallintamiseen. Näkökulmasta riippuen lajienvälisiä suhteita voi käsitteellistää monella toisiaan täydentävällä tavalla, eikä jäsennyksiä voi perinteisessä mielessä falsifoida vaan mielekkäämpää on keskustella niiden pragmaattisista eduista ja haitoista, jotka eivät ole absoluuttisia vaan tilannekohtaisia (ks. 1.6). Otollisessa tilanteessa jokin semioottinen viritelmani voi auttaa tiedostamaan jotakin ohimenevää tai tekemään merkkikaaoksesta ymmärrettävämmän.

Pragmatismilla on kuitenkin kääntöpuolensa. Lintulajioppaan lukija kokee nautintoa, kun sulapaikassa uivat vesilinnut lokahtavat mutkattomasti oppaassa esiteltyjen lajinimien ja risteymätyyppien alle. Tässä kirjassa esitellyt jäsennykset ja mallit tarjoavat joitakin näkökohtia lajienvälisen ilmiöiden

⁷⁰ Daniel Steel (2010: 18) puolustaa episteemisten arvojen erottamista ei-episteemisistä sillä, että eronteko auttaa arvioimaan ei-episteemisten arvojen paikkaa tieteellisessä päättelyssä. Hänen mukaansa ei-episteemiset arvot eivät saa tieteellisessä päättelyssä jyrätä alleen episteemisiä arvoja, jotka tukevat tosien uskomusten omaksumista; ei-episteemisille arvoille sopii antaa sijaa siinä kohden, missä episteemiset arvot eivät määrää kaikkia päättelyn puolia.

tulkittamiseen, mutta vuorovaikutus ei tyhjene niihin; pahimmillaan ilmiöiden sovittaminen teorian puitteisiin voisi tuntua väkiväliseltä survomiselta. Koska jäsenyydet eivät vastaa luonnossa esiintyviä luokkia, teorian soveltaminen vaatiikin avointa kokeilumieltä ja puntarointia. Tutkimuskohteena luontosuhde on jatkuvassa vuorovaikutuksessa käsitteiden kanssa, joten vastaavuuden sijaan soveltajan kannattaa kysyä, millaiseen suuntaan prosessi kehittää ihmisen särki-, sika- tai lokkisuhdetta. Korrespondenssiin pyrin toki faktuaalisissa yksityiskohdissa, kuten kirjallisuusviitteiden sivunumeroissa.

Ongelmalähtöisyys. Vaikka en kuvittele, että kulttuurisella eläintutkimuksella olisi vallankumouksellinen vaikutus toislaajien eläinten tilanteeseen, minua motivoi tutkimustyöhön kokemus yhteiskunnallisista epäkohdista. Kyse ei ole valinnasta vaan ajatukseni kiertyvät kuin itsestään elämistä vaikeuttavien ongelmien ympärille; jonkin oppialakohtaisen erityiskysymyksen ääressä olisin luultavasti keskittymiskyvytön. Olen jäänyt siinä määrin akateemisten heimojen ulkopuolelle, että minua lähtökohtaisesti puhuttelevat yksinomaan yleisinhimilliset ja -eläimelliset kysymykset, kuten tässä tutkimuksessa tarkasteleman lajienvälisen tulkittamisen teema. Arvokasta tällaisessa asenteessa on nähdäkseni se, että se auttaa heittäytymään tutkimukseen kokonaisvaltaisella otteella ja helpottaa keskustelua muiden yhteiskunnan toimijoiden kanssa.

Akateemisessa maailmassa ongelmalähtöisyys voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi. Vaikka olen lukenut laajalti joidenkin institutionalisoituneiden erityisalojen kirjallisuutta, tekstini eivät kokonaisuudessaan mukaile oppialalähtöistä ajatuksenjuoksua. Oppialaansa sitoutunut lukija voi joutua huomaamaan, etten tyydy hänen erityisalansa kirjallisuuteen enkä osallistu viiteryhmän kuumimpiin väittelyihin vaan haalin vastauksia sieltä täältä ja luen kirjallisuutta tutkimuskysymysteni ehdoilla. Nostan esiin marginaalisia tekstejä ja kytken klassikot ja specialistit lupaa kysymättä mukaan pohdiskeluuni. Vaikka pyrin työni kautta tarjoamaan käännettutkijoille uudenlaisia kiinnekohtia eläintutkimukseen ja päinvastoin, lopputuloksena voi olla koherenssin puutteeseen tuskastunut lukija.

Kartoittaminen. Kääntäjäksi kouluttautuneena tiedän hyvin, että banaaleimmastakin tekstistä on mahdollista keskustella tunteita kyllä, ja pidän tätä tärkeänä oppina – niukoistakin lähtökohdista voi ammentaa enemmän kuin maallikko voisi kuvitella. Kuitenkin tunnen vastustamatonta kutsumusta myös laajojen kokonaisuuksien kartoittamiseen ja pidän sitä yhtä lailla kasvattavana hankkeena kuin pieneen tekstikatkelmaan syventymistä. Laaja-alainen tutkimusaihe vie huomion asioiden välisiin yhteyksiin, merkityshorisontteihin ja kokonaisuuksien jäsentymiseen, jotka ovat itsessään kiehtovia kysymyksiä. Laaja-alaiset katsaukset ovat myös ilmeisen tärkeää pohjatytötä tutkimuksen soveltamista, popularisointia ja poikkitieteellistä yhteistyötä ajatellen.

Laaja-alaisuus sallitaan yleensä lähinnä oppikirjojen tekijöille; suuria kysymyksiä jäsentävät opinnäytteen tekijät sitä vastoin ovat eläviä legendoja, joiden kustannuksella vitsaillaan ja joihin luodaan vinoja silmäyksiä. Specialistien pilkantekoon tarjoaa oivan tilaisuuden myös käsillä oleva monografia, joka pettää lukijan odotukset johonkin alakohtaiseen erityiskysymykseen perehtymisestä. Inhimillisten resurssien rajallisuutta ajatellen lienee selvää, että laaja-alaisuuden täytyy jossain määrin rakentua syvällisyyden kustannuksella. Ei voi odottaa, että esimerkiksi semiotiikkaa, eläintutkimusta ja käännettutkimusta yhdistelevä generalisti tuntisi kaikki nämä alat yhtä perusteellisesti kuin audiovisuaalisen käännettutkimuksen specialisti omansa. Myös tekstuaaliset puitteet rajoittavat erityiskysymyksiin uppoutumista – kaikkien mahdollisten mutkien tuominen mukaan karttaan saisi monografian hajoamaan käsiin.

Avoimet ovet. Laaja-alaisuuteen kytkeytyy humanistisella alalla melko erottamattomasti moniääninen puheensorina. Minäkään en kulje kenenkään yksittäisen tutkijan jalanjäljissä vaan kerään koolle koko joukon kirjoittajia. Jotkut heistä tunnen toki perusteellisesti ja pitkien aikojen takaa, mutta lisäksi on kuhiseva joukko hyvänpäiväntuttuja, joihin olen ehtinyt tutustua vain pinnallisesti. Omasta

näkökulmastani suuri seurue auttaa noteeraamaan sellaisetkin kirjoittajat, joiden työ muuten jäisi irralliseksi. Kun väkeä on koolla tarpeeksi paljon, syntyy ideoita, keitä voisini esitellä toisilleen ja missä hengessä. Lukijan kannalta suunnittelemani pöytäseurueet voivat tarjota osviittaa siitä, keiden tuotantoon olisi mielekästä tutustua tietyn tutkimuskysymyksen merkeissä. Tieteen termipankin määritelmän mukaan ”eklektismillä tarkoitetaan käyttökelpoiseksi katsottujen käsitteiden, oppien ja teorioiden irrottamista niiden alkuperäisestä yhteydestä ja uusien kokonaisuuksien luomista valikoiduista aineksista yhdistellen” (Tieteen termipankki: eklektismi). Pidänkin eklektismiä hedelmällisenä maaperänä uudenlaisen teoreettisen kokonaisuuden muodostumiselle.

Tutkimustekstejä koskevassa keskustelussa eklektismi ja ”nimien pudottelu” (*name-dropping*) ovat kuitenkin saaneet kielteisen kaiun. Oletuksena on, että pintapuolisessa verkostoitumisessa on jotakin epäaitoa ja kirjallisuusviihteet tulisi keskittää sellaisiin kirjoittajiin, joiden tuotannon tuntee läpikotaisin. Tässä suhteessa monografian lähdeluettelo on eksegeetikon painajainen. Kaikkien viittaamieni kirjoittajien tekstejä olen toki omakohtaisesti lukenut, mutta tuttavuus saattaa rajoittaa esimerkiksi yksittäiseen artikkeliin, jolloin en ota huomioon tutkijan ajattelun kokonaisdialektiikkaa enkä lue sitä samassa viitekehyksessä kuin spesialisti. Mahdollista on, että työhön sisältyy jossain kohden myös kertakaikkinen väärinymmärrys. Vaikka monografian kirjallisuusluettelossa esiintyvätkin Elisa Aaltola ja Alessandro Zinna, sitä ei siis pidä poimia lukulistalle, jos tarkoituksena on perehtyä Aaltolan tai Zinnan ajatteluun. Kokeellisesta yhdistelystä ja tässä työssä määrittämistäni kysymyksistä kiinnostuneelle lukijalle monografialla sitä vastoin saattaa olla jotakin annettavaa.

Monitasoisuus. Perinteisimmässä tekstintutkimuksen asetelmassa jokin alakohtainen teoria toimii metatasona, jonka kautta tarkastellaan kaunokirjallisuuden, asiatekstien tai arkipuheen muodostamaa aineistoa. Teoria toimii itsestäänselvänä auktoriteettina, jolla toisaalta on velvollisuus kohdella aineistoa hyvin. Helposti tällainen suhde hahmottuu kaksinapaiseksi hengen ja ruumiin vuorovaikutukseksi, mikä ei mielestäni tee oikeutta semioottisten ilmiöiden kompleksisuudelle. Laaja-alaisuuden ohessa arvostankin vertikaalista liikkuvuutta, minkä vuoksi pyrin tutkimuksessani osoittamaan tarkastelutasojen suhteellisuuden. Perinteinen ”aineisto” voi muodostaa metatason suhteessa objektiinsa, kuten eläinten ääniin, jolloin sitä ei tarvitse ottaa annettuna vaan vaatia sitä tilille objektinsa käsittelystä, käyttämisestä ja kääntämisestä. Toisaalta myös teoreettista puhetta voi tarkastella pelkkänä diskurssina.

En väitä, että tasojen välillä liikkuva tutkimus olisi ennenkuulumatonta, mutta usein lukija odottaa perinteistä asetelmaa, jolloin ”aineiston” ja ”teorian” suhteellistuminen on hyvä tiedostaa. Jatko-opiskelijan toivotaan kohtelevan pidemmälle edenneitä tutkijoita kunnioittavasti ja jossain määrin henkilökeskeisesti sen sijaan, että hän hyppii silmille asiakeskeisiä viitteitä vyöryttämällä. Eettistä päätöksentekoa vaikeuttavat osaltaan akateemiseen hierarkiaan liittyvät eläytymisvaikeudet – omasta puolestani tuntuisi kiusalliselta kuvitella tilanne, jossa joku omistaisi elämänsä tekstieni tutkiskelulle. Sitä vastoin voisini olla hyvinkin mielissäni, jos joku metatasolle kohottautumalla saattaisi työni sellaiseen yhteyteen, joka tutkijankammiosta käsin on jäänyt havaitsematta. Informaatioarkkitehtuuri saattaa paikoitellen perustua väärinkäsityksiin, mikä on valitettavaa asianosaisten tutkijoiden kannalta, mutta parempien jäsenysten kehittämiseksi rimaa ei välttämättä kannata asettaa liian korkealle vaan kiinnittää huomio kokonaihashahmotukseen.

Räsymattoperiaate. Eettinen kunnianhimoni keskittyy pitkälti toisten olentojen kehollisen eheyden ja luonnonvoimien toiseuden kunnioittamiseen. Lopetin toisten selkärankaisten, heidän maitonsa ja muniensa syömisen keväällä 1993, ja samoihin aikoihin ryhdyin tosissani pohtimaan, kuinka välttyisin viemästä ylettömästi elintilaa muilta elämänmuodoilta. Nykyisinkin pyrin siihen, etten muokkaisi muuta maailmaa omaksi kuvakseni vaan kävisin sen kanssa monenkeskistä vuoropuhelua. Näistä lähtökohdista käsin en voi olla suhtautumatta teksteihin hieman leikkimielisesti, lihaa ja verta olevien

eläinten johdannaisina. Tätä monografiaa laatiessani aivoni ovat usein toimineet kangaspuina, jotka kutovat vaikkapa käänöstieteellisestä diskurssista monenkirjavia räsymattoja. Olen liittänyt toisiinsa riekaleen sieltä, toisen täältä, punoen lausahduksista uudenlaisia tekstuaalisia hahmoja. Varsin vapautuneesti olen levittänyt näkyviin myös toislaisia eläimiä koskevien tulkintojen kirjoa – tulkinnat ovat tulkintoja, eivätkä ne tee tyhjäksi lähtöeläinten moniselitteistä ihmettä.

Määrätystä käsityöläisen ylpeydestä huolimatta tiedän, että akateemisessa maailmassa moni pitää lähestymistapaani tyrmistyttävänä. Jos oman etiikkani lähtökohtana ovat ruumiilliset olennot, niin humanistisessa perinteessä lienee tavallisinta rakentaa etiikka kirjoittajien ympärille. Teksteistä ei sovi tehdä matonkuteita vaan kutsumuksena tulisi olla jonkun kirjallisen esikuvan tuotosten hellävarainen entisöinti, puuttuvien palasten asettaminen paikoilleen ja haalistuneiden värien saattaminen uuteen hehkuun. Tämäkään lähestymistapa ei ole minulle vieras, mutta tässä nimenomaisessa monografiassa on kyse nimenomaan räsymatoista, joihin siat saavat painaa sorkkansa ja joita koirien kelpaa kuopia. Toisaalta puhun myös räsymatolle astelevista eläimistä niin kevytmielisesti, että se ylittää herkkähipiäisen hermeneutikon sietokyvyn. Tutkimuksessani monenmoisten eläinten tulkitseminen näyttäytyy arkisena käytäntönä, siinä missä joku toinen mieltää elämäntehtäväkseen yksittäisen tekstin tulkitsemisen. Moni humanisti ajattelee, että pelkkä kysymys puhumattomien olentojen tulkitsemisesta ylittää käänöstutkijan valtuudet. Parempi olisi pistellä heidät poskeensa enempiä tulkitsematta. Jos epistemologinen lähtökohta on tämä, eläinsuhteensa kehittämisessä kannattaa lähteä liikkeelle jostakin muusta suuntauksesta kuin tässä tutkimuksessa kehitellystä lajienvälisen kääntämisen teoriasta.

Konstruktivismi. Edellä esiteltyyn arvopesueeseen kuuluu itseoikeutetusti aktiivinen tiedon rakentaminen. Eräs laaja-alaisen tutkimuksen haasteista on se, että tutkimusta ei voi mittatilaustyönä sovittaa tietyn alan specialistin tarpeisiin vaan mahdollisten lukijoiden pohjatiedot ja kiinnostuksen kohteet vaihtelevat laidasta laitaan. Tästä ei välttämättä muodostu ongelmaa, jos lukija on valmis näkemään vaivaa ymmärtämisen eteen. Poikkitieteellisenä ja laaja-alaisena lukijana olen itse tottunut siihen, etten aina ymmärrä asioiden relevanssia, jutun juonta tai sanojen merkityksiä. En voi odottaa, että kaikki tekstit olisi tehty omien kognitiivisten mittojeni mukaisiksi, vaan usein joudun selvittelemään asioita, jos tahdon ymmärtää kunnolla. Toisaalta vastauksia voi saada, vaikka osa sanomasta menisi ohi. Jos lukija säilyttää mielenmalttinsa, on mahdollista tulla toimeen jossain määrin hallitsemattomassakin kognitiivisessa ympäristössä. Tarvitaanhan kompleksisuuden sietoa myös todellisissa ekosysteemeissä liikuttaessa – metsät muodostuvat mutkikkaista poluista, käsittämättömistä viserryksistä ja ylitsepursuavista yksityiskohdista.

Selvää kuitenkin on, että kaikkia lukijoita haaste ei miellytä. Moni jää kaipaamaan jonkin yksityiskohdan perusteellisempaa selittämistä tai valitsemastani poikkeavaa esitysjärjestystä. Joskus tärkeältä tuntuva asia saattaa löytyä alaviitteestä jos sieltäkään. Mahdollisimman tarkasti määrittelen käsitteet, jotka olen itse kehittänyt, mutta näidenkin merkityksellistäminen vaatii lukijalta aktiivista ajattelua. Sivumennen referoimieni tutkijoiden termejä en läheskään aina selitä millään tavoin. Useimmiten kirjoittajat, joihin viitataan, eivät itsekään määrittele kyseisiä käsitteitä, enkä näe riittäviä perusteita sille, että omassa tutkimuksessani ottaisin sanakirjan roolin. Jatkuvat selitykset katkovat tekstiä, ja toisaalta silloinkin kun selitän jotakin perinpohjaisesti, selitys voi olla unohtunut siinä vaiheessa, kun lukija havahtuu pohtimaan asiaa. Tämän johdosta tutkimukseni saattaa synnyttää pelkoa oman tietämättömyyden kohtaamisesta ja oletuslukijuudesta poikkeamisesta. Erään käsikirjoitukseni tarkastajaksi osoitettu henkilö, humanistisen alan professori, oli merkinnyt kolmen kysymysmerkin sarjalla muun muassa englanninkielisen artikkelin suppeassa referoinnissa käyttämäni termin 'uskomukset että p' (*les croyances que P*). Hämäryydestä syytettiin kohtaa, jossa selitin puhuvani maailmasta sanan

fenomenologisessa merkityksessä, jonkun kokemana maailmana.⁷¹ Popularisoivassa esityksessä kommentit olisivat olleet ymmärrettäviä, mutta akateemisessa vuorovaikutuksessa hämmennyn usein huomattessani, kuinka juurta jaksain asiat täytyisi selittää specialistille.

Asemansa vakiinnuttaneelta specialistilta voi hiipua poikkitieteellisessä työskentelyssä tarvittava hämääränkö, epävarmuuden sieto ja kyky merkitysten päättelyyn – moni sellainen taito, joka vielä opiskeluvaiheessa lienee itsestäänselvyys. Jos poikkitieteellinen teksti osoittautuu liian vaikeaksi, sitä ei tarvitse pakottaa lukemaan, kun mielenkiintoista kirjallisuutta joka tapauksessa on julkaistu ihmisikään mahtumaton määrä. Toisaalta tietämättömyydestä juontuvia tunteita on hyödyllistä työstää tietoisesti. Moni ihmiselämään kuuluva prosessi ei alkuunkaan kartuta akateemista sanavarastoa, ja tässä valossa outoon ilmaukseen ei tarvitsisi suhtautua sen vakavammin kuin tuntemattomaan ruohon polun varressa. Omilla poluillani uusia käsitteitä ja näkökulmia tulee vastaan jatkuvasti, vaikka lukemieni tekstien perusteella olenkin sattumoisin kerinnyt konstruoida omakohtaisen käsityksen siitä, mitä ”uskomus että p” tai ”maailma sanan fenomenologisessa merkityksessä” tarkoittaa. Jos erityiskysymykseen perehtyminen voikin vielä tuottaa hallinnan tunnetta, niin vierailta aloilla samoilu ja elämä kokonaisuudessaan vaativat lukijalta varsin toisenlaista kognitiivista asennetta. Mikään ei estä silmäilemästä työtäni kevytmielisesti ja poimimasta siitä aineksia omaan ajatteluun konstruktivistisessä hengessä. Vaikka kokonaisjäsenitys poikkeaisi omista vakaumuksista, on kenties mahdollista tarttua johonkin vastaan tulevaan ideaan. Osa lukijoista ei kuitenkaan välttämättä onnistu konstruoimaan tekstistä mitään mielekästä.

Omien voimavarojen arviointi. Vaikka jätän selittämättä monia asioita, monografia on sivumäärältään niin mittava, että sitä on mahdoton ottaa haltuun varttitunnissa. Tiivis muoto on eräs akateemisen tekstin arvo, mutta sen kanssa joutuu usein ristiriitaan pyrkimys tuoda esiin kompleksisuutta, pysyä informatiivisena tai kirjoittaa elävästi edes paikoitellen. Implisiittisesti minkä hyvänsä tekstin voi tulkita sanovan: ”Lue minut!” Siksi tunnen tarvetta tähdentää, että tämän monografian lukeminen on itse kunkin harkinnasta kiinni. Enemmän soisin lukijan tyytyvän sisällysluetteloon tai vilkaisevan pelkkiä kuvioita kuin kiukustuvan lukemattomille sivuille. Jos tarkempaan syventymiseen riittää voimavaroja, luettavat jaksot voi pyrkiä valitsemaan omien tavoitteidensa mukaisesti, jotta löytäisi niistä luontevaa jatketta ajatuksilleen. Myös jos lukija vaikkapa tuntee suurempaa vetoa aineistoa kuin teoriaa kohtaan, lienee mahdollista jättää väliin ainakin osa kirjan käsitteellisistä huipuista ja kokeilla aineistoihin sukeltamista ilman kokonaiskuvaa lähestymistavasta. Tällainen lukutapa vaatii kuitenkin epävarmuuden hyväksymistä, kykyä päätellä asioiden välisiä yhteyksiä ja konstruoida itsenäisesti käsitteiden merkityksiä. Lukija voi myös ottaa yhteyttä kirjoittajaan kysyäkseen, onko ymmärtänyt lukemansa oikein.⁷²

Mistä lähtökohdista käsitteellisiä vyyhtejä sitten voisi ryhtyä kerimään auki? Kolme kategorialla esittelevä luku 2 saattaisi tarjota jotain lukijalle, joka etsii yleisiä välineitä kieli- ja luontokokemuksensa jäsentelyyn. Luvussa 6 hahmottuu kolmen kategorian mukainen luenta ympäristöopin ja biologian koulukirjojen eläintulkinnoista – tämä luku soveltuneekin ympäristökasvatuksen reflektoinnista kiinnostuneelle. Sille joka tahtoo oppia hahmottamaan maailman menoa merkkitoimintana, luvussa 3 saattaa olla jotakin lukemisen arvoista. Näissä luvuissa kehitetyt mallit saavat elämänläheistä kaikupohjaa, kun luvussa 7 tutustutaan eläinsuojelukeskus Tuulispään esittelyteksteihin semioottisina prosesseina. Luvut 4 ja 5 painottuvat edeltävää teoriaa enemmän kääntämiseen. Luvussa 4 keskitytään merkin representamenin ja objektin (ks. 3.1) väliseen suhteeseen käännöstekniikan näkökulmasta ja kartoitetaan lajienväliselle kääntäjälle tarjoutuvia vaihtoehtoja. Näiden

⁷¹ Kokonaisuudessaan kirjoittamani virke kuului: ”Dans ce terme, le « monde » doit être compris dans un sens phénoménologique : il s’agit de comprendre le point de vue de quelqu’un d’autre.”

⁷² Kirjoittajan tavoittaa toistaiseksi sähköpostiosoitteesta ella.vihelmaa@gmail.com.

teknisten mahdollisuuksien toteutumista tarkastellaan luvussa 8 Luontoon.fi-sivuston kansallispuistotekstien eläinpuheen kautta. Luvussa 5 lajienvälisen kääntämisen sateenvarjo saa tuekseen teorian kääntämisen kuudesta merkityksestä, jotka luvussa 8 risteytän käännöstekniikoihin kansallispuistojen eläintulkintojen tarkastelussa. Yhtenä mielekkäänä reittimahdollisuutena on tietyn teoreettisen luvun yhdistäminen kyseistä teoriakokonaisuutta soveltavaan lukuun, mutta uskoakseni työstä voi saada jotain irti myös irrationaalisempi pyrähtelijä.

II TEOREETTINEN VUORISTO

Teoreettiseen vuoristoon eivät kantaudu sen paremmin vasikastaan erotetun nautan parabdukset kuin muuttomatkaltaan palanneen haarapääskyn sirkutuksetkaan. Vuoristosta käsin maailma näyttää eheämmältä ja selkeämmältä kuin paikan päältä; et osallistu tapahtumien tuoksinaan vaan voit keskittyä tajuamaan, mistä tässä kaikessa on kyse. Vuoristossa asiat asettuvat ontologisiin mittasuhteisiinsa. Suurimmat vääryydetkin ovat paikallisia – arjen kamppailuissa unohtunut avaruus sulkee syyn ja seurauksen yhdeksi nytyiksi.

Etäisyys saa käytännön elämää hallitsevat vastakkainasettelut liukenemaan merkityksettömiksi; mitänsanomattomiksi hiukkasiksi kutistuneista ihmisistä on mahdotonta sanoa, kuka on sankari ja kuka roisto. Samalla esiin nousee kuvia, jotka saattavat olla vailla välitöntä käyttöarvoa mutta jotka omalla tavallaan ovat hyvinkin kiehtovia. Vuoristoon nousemalla ihminen voi irtautua omasta näkökulmastaan ja habmottaa jotakin yleisluntoista.

Lähtöä äkkijyrkille rinteille liukastelemaan on harkittava tarkoin, koska kulkeminen vie aikaa ja kyvykkäällä kädellisilläkin päivien määrä on luettu. Monen mielestä ohuessa ylämakehässä sinnittely ei ole todellista elämää. Missä on antropomorfeiksi muotoiltu sisätila, missä mehevät juorut ja kobisuttavat kiistat? Hengästyisestä huolimatta vuorikiipeily on lähtökohteisesti pelkkää leikkiä. Härkäpavut kasvavat aivan toisaalla; kauas alas jäävät apua tarvitsevat vuodepotilaat, kiusatut koululaiset ja häkkien ristikoita tallaat tassut.

Jos joku asiaa tiukka, teoreettista vuorikiipeilyä voi perustella lähinnä sillä, että matkalta palattuaan aistii sitäkin väkevämmin laaksoissa kuohuvan konkretian. Korkeuksiin kurkottautuminen merkitsee lepoa arkikokemuksen kompleksisuudesta. Kokonaisuutta jäsentävät käsitekehukset asettavat sekamelskan uudella tavalla uomiinsa, jolloin vastaanottavaisuus ilmiösilppua kohtaan kasvaa. Näköalapaikalta habmottuneita suuria linjoja vasten on myös helpompi nähdä, mikä missäkin on erityistä.

Jos joku vaatii sinua käymään huipulla, vaikka et tahtoisi, sinun on suljettava korvat moisilta odotuksilta. Tarvitsetko tosiaan teoreettista irtiotta vai riittäisikö sinulle kiven arvoitus ja tuulten tarinat? Miltä huipulta käsin avautuisi juuri se maisema, joka sinua kiinnostaa? Tempaudutko mukaan sille nimenomaiselle kognitiiviselle tempuradalle, joka tällä reitillä on luvassa, vai kannattaisiko sinun sittenkin tehdä jotain muuta?

Ensimmäisessä ajatusleikissä kiskomme toisistaan eroon kolme peruselementtiä: siniseen utuun kietoutuvan Ensiyden, vuosimiljoonia uhmaavien kallioiden lujan Toisuden sekä luonnonlaeiksi urautuneen Kolmannuuden. Näemme myös, kuinka nämä punoutuvat yhteen alapuolellemme ojentuvilla laajoilla kentillä, joille ihminenkin kuuluu mutta joita hän alinomaan moukaroit teoillaan ja joilta hän toisinaan irrottautuu teoreettisiin sfääreihin ja metatasonille.

Kun olemme nousseet korkealle varpujen, heinien ja latvustenkin yläpuolelle, kaikki sulautuu yhdeksi geneeriseksi vehreydeksi – se elää. Toisessa ajatusleikissä pujottelemme viimeisiä korsiä pikku kolmioiksi, joiden puitteissa luomme katseen elämän perimmäiseen merkillisyyteen. Tuulenpuuskassa tuntuu kuin yksinkertaiset mutta nerokkaat kolmiomme lähtisivät liikkeelle ja liittyisivät toisiinsa. Sattumoisin keksimme, että niistä voi pujotella viiriketjuja, auringon kiiloja, ristikoita... Viimassa värisevät rakennelmat tuovat etäisesti mieleen, kuinka arkisessa aikuiselämässämme tutkimme kenkien materiaalimerkintöjä, kiertelemme ja kaartelemme luoksepääsemätöntä siivekstä tai kadehdimme kissan kävelytyyliä.

Kolmas ajatusleikki saa alkunsa kysymyksestä, kuinka voisimme houkutella luoksemme laaksoissa vaeltavat karhut ja jänikset, kaikki nuo ainutkertaiset eläimet, joita monella on jo ikävä. Kuinka tyyneksi voi ihmismieli asettua – olisiko mahdollista, että birvi tulisi luoksemme heijastuksen kautta niin kuin unessa? Asettelemme varpuja sarviksi ja irtokiviä töpöhänniksi; koetamme nauraa kuin barakka ja hiljentyä kuin hiiri. Otamme muutaman askeleen eläinten asuinsijojen kohti mutta sitten käännymme taas itseemme: leikisti rukkanenkin voi olla karhu.

Neljännessä ajatusleikissä kartoitamme kanssakäymisen mahdollisuuksia ja pohdimme, millaisen subteen voisimme jatkoissa kohtaamiimme olentoihin muodostaa. Töllistelisimmekö toista nisäkästä kuin mitä hyvänsä luonnonihmettä, kaivaisimmeko kameran esiin tai kääntäisimmekö elämää käsitteiksi? Vai laittaisimmeko sittenkin kyljen kylkeä vasten, ennakoisimmeko oravan tulevia siirtoja? Loisimmeko katseen sinne minne kurkikin?

Teoreettisessa vuoristossa ajattelun on tyytyminen niukkoihin aineksiin. Tekstiaineistoa ei ole vaan tukeudumme siihen, mitä satumme muistamaan arjen jäsentymättömästä ärsykeiden pyörteestä. Repussa jaksaa kantaa vain kuivattua teoriaa, ja ulkomuistista voi kenties siteerata tarkoin valittuja kaunokirjallisia sanoja. Täältäkin kannalta vuorikiipeilyssä on kyse irtautumisesta. Kun aineistoa ei ole, on pakko keskittää ajatukset peruskysymyksiin käytännön rönsyilevien polkujen sijaan.

2 KOLME KATEGORIAA

Charles S. Peircen kolme kategoriala ovat kokemuksen oletettuja ulottuvuuksia, joiden tiedostaminen johtaa arjesta poikkeavaan reflektioon. Jos vastustamattomana taipumuksenamme on olioiden luokittelu meikäläisiin ja muukalaisiin, vuohiin ja vuohenputkiin, laivoihin ja siirtolohkareisiin, niin kategoriat auttavat huomaamaan, että mikä hyvänsä näistä voi ilmetä meille yhtäältä ominaisuuksina, toisaalta tosiasioina, kolmanneksi säännönmukaisuuksina. Luvussa 2.1 leväytän näkyviin niiden määritelmien, luonnehdintojen ja esimerkkien kirjon, joilla Peirce itse kuvasi kategorioitaan. Luvussa 2.2 siirryn sadan vuoden takaa kantautuvista junan vihellyksistä ja vienosti tuoksuista omenapiirakoista oman työni taustatematiikan pariin: jäsennän kategorioiden kautta luontosuhdediskurssista nousevia huomioita siitä, mikä meissä länsimaisissa ihmisissä on viialla. Luvussa 2.3 harppaan kohti toislaajisten merkkien kielentämisen problematiikkaa jäsentämällä kategorioiden puitteissa kielifilosofien, ympäristöajattelijoiden ja kaunokirjailijoiden tuotannossa väikkyviä näkemyksiä kielen ja todellisuuden välisestä suhteesta. Luvussa 2.4 kysyn vielä, miten kategoriat ilmenevät translatologisen diskurssin käsityksissä kääntämisen luonteesta. Kukin alaluku tarjoaa omanlaisensa näkökulman kolmeen kategoriaan, ja kokonaisuudessaan ne tuovat syvyyttä kaikkia myöhempiä lukuja tavalla tai toisella leimaavaan kategoria-ajatteluun. Lisäksi pidän kolmea kategoriaa tienä monipuolisuuteen ihmisen ja toislaajisen, kielen ja luonnon sekä käännöksen lähteen ja kohteen kohtaamispintoja koskevassa pohdiskelussa. Metakognitiivisen merkityksensä lisäksi kategorioita on mahdollista soveltaa suoraan nimenomaisten aineistojen tarkasteluun, ja tätä mahdollisuutta tutkiskelen tarkemmin sukelluksessa ympäristöopin ja biologian oppikirjojen ja opetussuunnitelman perusteiden pariin (ks. 6).

Ihmisten eläinsuhteiden tutkimisessa ei ole kyse yksinomaan siitä, millaisia muut eläimet tosiasiaassa ovat, vaan hyvin suuressa määrin siitä, millaisina he meille ilmenevät ja millaisina toislaajisina me heille ilmenemme. Diane Duttonin (2012: 94) mielestä ihmisten ja muiden eläinten suhteita on luontevaa tutkia fenomenologian näkökulmasta, koska fenomenologiassa on paljolti kyse suhteiden reflektoinnista.⁷³ Erika Ruonakosken (2007: 75) mukaan fenomenologia auttaa esimerkiksi eläinten viestinnän tutkijoita ymmärtämään, millainen suhde heillä on tutkimuskohteisiinsa. Corinne Painter ja Christian Lotz (2007: 4, 10) puolestaan katsovat fenomenologisten eläinpuhdintojen hakevan vastausta kysymykseen, mitä tarkoittaa maailman jakaminen toisten kanssa ja toislaajisia eläimiä varten oleminen. Lajienvälisiä kokemuksia voi ymmärtää esimerkiksi ruumiinpuhdintojen pohjalta (ks. esim. Ruonakoski 2002; Ruonakoski 2011; Dutton 2012), mutta oma tarkasteluni keskittyy suhdekokemusten kielelliseen välittymiseen. Tällaisessa tutkimuksessa erityisen hyödyllisiä ovat semioottiset teoriat merkityksenmuodostumisprosesseista, mutta myös semioottiset teoriat voivat nojautua yleisempiin käsityksiin ilmiöiden luonteesta: Charles S. Peirce petaa semioottista ajatteluaan perustavanlaatuisella jäsennyksellä erilaisista ilmiöistä.⁷⁴ Tämä jäsennyys tarjoaa mielestäni luontevan pohjan lajienvälisen kääntämisen (uus)peirceläiseen tarkasteluun ja muistuttaa, kuinka kielellistenkin eläintulkintojen taustalla vaikuttaa kokemus suhteesta toislaajiseen eläimeen.

Seuraavassa esittelen Peircen kolme kategoriaa (ks. 2.1) ja käytän niitä käsitteellisinä magneetteina, joiden kautta jäsennän keskustelua luontosuhteestamme (ks. 2.2), kielen ja luonnon suhteesta (ks. 2.3) sekä kääntämisestä (ks. 2.4). Kokeilun tarkoituksena ei ole perehtyä kenenkään

⁷³ Fenomenologian suhteiden reflektointina ymmärrän tarkoittavan sitä, että perinteisestä luonnontieteellisestä lähestymistavasta poiketen huomio ei kiinnity irralliseen objektiin vaan objektin ja kokijan muodostamaan vuorovaikutteiseen kokonaisuuteen.

⁷⁴ John Deelyn (2005: 16) mukaan kategorioiden tarkoituksena on osoittaa, kuinka mielestä riippuvainen ja siitä riippumaton objektiivinen oleminen välittyy ihmistietoisuuteen merkkien toiminnan kautta. Deely katsoo postmodernistisen ajan alkaneen siitä, kun Peirce 14.5.1867 esitteli kategoriansa.

yksittäisen ajattelijan linjauksiin vaan tuoda esiin erilaisten näkökohtien kirjoja monelta taholta poimittujen ideoiden kautta. Jollain tapaa kaikki kategoriat ovat läsnä kaikissa ilmiöissä, mutta niiden keskinäinen dynamiikka vaihtelee esimerkiksi tekstistä toiseen. Näin kategoriat auttavat tunnistamaan mahdollisia tapoja hahmottaa luontosuhteemme kannalta mielenkiintoisten rajapintojen tapahtumia.

On huomattava, että kategorioiden tavoitteena on jäsentää ilmiöiden fenomenologista kirjoja, mikä asettaa omat haasteensa myös lukijalle. Jos kognitiivisesti kuormittuneen lukijan lähtökohtaisena tavoitteena on selvittää, kenen joukoissa seison tai mitä väitän, hän joutuu helposti harhaan ja tekee yksittäisestä kategoriasta liittolaisen, jonka avulla koettaa kammata kategoriat ulos tietoisuudestaan. Kun tullaan vaikkapa kääntämisen Toiseutta käsittelevään lukuun (ks. 2.4.2), lukija voi voitonriemuisesti todeta sen sisältävän kanavametaforan (*conduit metaphor*) mukaisia näkemyksiä ja leimata minut vastustamansa suuntauksen edustajaksi. Voiton huumassa lukijalta helposti unohtuvat ne luvut, joissa esitellään päinvastaisia tapoja mallintaa vaikkapa kääntämistä (ks. 2.4.1, 2.4.3). Väärinkäsitysten välttämiseksi on syytä muistaa, että teoreettisessa vuoristossa liikutaan useimmissa kysymyksissä koulukuntien välistä kamppailua ylemmällä tasolla. Tavoitteena on esitellä erilaisia mallinnuksen muotoja, yhteismitattomia oivalluksia, monenkirjavia tapoja hahmottaa, mitä rajapinnoilla tapahtuu. En ota kantaa Ensiyden, Toiseuden tai Kolmannuuden puolesta, sillä peircläisessä fenomenologiassa ne muodostavat erottamattoman kokonaisuuden. En pidä esimerkiksi käännosteorioita kilpailevina totuuksina tai ravihevosina, joista tahtoisin veikata voittajaa. Sitä vastoin tavoitteena on kehittää metakognitiota ja itsenäisen ajattelun edellytyksiä kartoittamalla monia mahdollisia tapoja ymmärtää luontosuhdetta, maailman kielellisyyttä tai kääntämistä. Sen sijaan, että lukija tyrmäisi kanavametaforan vimmastuneilla marginaalimerkinnöillä, relevantimpi reaktio olisikin pohtia vaihtoehtoisia tapoja, joilla teoreettisten näkemysten moninaisuutta voi kolmen kategorian sijaan jäsentää.

2.1 Kategoriat näkökulmina ilmiöihin

Charles S. Peirce (*SS*: 85–86) ei karsinoinut uteliaisuuttaan yksittäisen tutkimuskohteen puitteisiin vaan innostui sellaisista teorioista, joiden puitteissa voi tarkastella kaikkea mahdollista painovoimasta fonetiikkaan, viinistä vistiin, matematiikasta tieteen historiaan. Eläimiin Peirce viittaa lähinnä anekdootinomaisesti mutta hyvin kunnioittavassa hengessä, kuten Douglas R. Anderson (2004a: 87–88, 90) osoittaa artikkelissaan – peircläisessä maailmassa meillä olisi hyvät perusteet kohdella toislaisia nykyistä paremmin (Anderson 2004a: 86, 90–93). Sitä paitsi Peircen teoreettiset jäsennykset soveltuvat oivallisesti paitsi viinin ja vistin myös eläinkäsymysten tarkasteluun.

Kaikkein perustavanlaatuisin Peircen (esim. *EP* 2: 360–370) jäsennyksistä on ilmiöiden (*phaneron*) jaottelu kolmen kategorian – *Firstnessin*, *Secondnessin* ja *Thirdnessin* – piiriin. Markus Lång suomentaa käsitteet nimillä ensiys, toiseus ja kolmannuus (Peirce 2001: 415). Kategorioiden matemaattiset nimet viittaavat siihen, että Ensiys on luonteeltaan jakamatonta, Toiseudessa on kyse kahden tekijän dynaamisesta vuorovaikutuksesta, kun taas Kolmannuus muodostuu välittävästä suhteesta (*EP* 2: 4–5, 149–153, 267–269, 272, 345, 366–370, 478–480).

Käsitteillä ilmiö (*phenomenon*) ja *phaneron* Peirce (*CP* I.284; *CP* V.41, 44; *CP* VIII.265; *EP* 2: 362) tarkoittaa kaikkea sitä, mikä on tavalla tai toisella jonkun mielessä, täysin riippumatta siitä, onko sillä vastinetta todellisuudessa. Tietoisuuden sisältöjä tutkiva faneroskopia on siis peircläistä fenomenologiaa; Peirce mielsi jäsennyksensä vaihtoehtoksi erityisesti Immanuel Kantin esittämille ymmärryksen peruskategorioille, minkä lisäksi hän käy keskustelua Georg Wilhelm Friedrich Hegelin käsitysten

kanssa.⁷⁵ Mielestäni kategorioiden kautta voi jäsentää varsin monipuolisesti myös sitä, miten toislaiset eläimet ilmenevät ihmisille, ilman että esimerkiksi ilmentymien epistemologinen kestävämyys saisi tutkijan kääntämään niille selkänsä. Samaan aikaan faneroskopia pitää kiinni siitä, että tietoisuuden sisältö *voi* vastata todellisuutta – toislaiset eläimetkin siis ovat todella olemassa, ja heitä on mahdollista ajatella myös todenmukaisesti.

Kategoriat juontavat juurensa loogis-geometriseen päätelmään, jonka mukaan ilmiöiden jakamattomat osat ovat väistämättä monadisia, dyadisia tai triadisia (*CP I.288–298, 343–348; EP 2: 169–170, 173–177, 364–366*). Lisäksi Peirce (*CP I.23, 286–287; CP V.41–42; EP 2: 147*) esittää, että ihminen voi itsereflektion kautta todeta kategorioiden läsnäolon omassa kokemuksessaan. Vakuuttavammin kategorioiden soveltamista kuitenkin puoltavat pragmaattiset perusteet. Peirce (*EP 2: 428*) katsoo, että kategoriat tarjoavat tutkijalle uudenlaisia näkökulmia ja vaihtoehtoja. Oman kokemukseni perusteella ne auttavat irtautumaan omista ennako-oletuksista ja tavoittamaan eri puolia vaikeastikin hahmottuvasta tutkimuskohteesta, kuten luontosuhteesta. Vaikka kategorioissa on tavallaan kyse luokituksista, tuo luokitus poikkeaa arkisista jäsenyyksistämme ja auttaa pääsemään käsiksi asioiden ilmenemistapoihin.

Ensiyden olemistapa on laadullinen mahdollisuus (*CP I.23, 25, 328, 378; CP V.44, 66, 77; CP VIII.328–329; EP 2: 149–150, 268–269, 271*). Siinä on kyse läsnäolosta *sui generis* –ominaisuudesta, jota ei reflektoida, analysoida, tulkita, liitetä objektiin tai subjektiin, kontekstualisoida, verrata mihinkään (*CP I.25, 303, 305–306, 318, 332, 357; CP V.42, 44; EP 2: 149–150, 160*). Peirce (*CP I.25, 303–306, 318, 332, 341; CP V.42, 44; CP VI.18; CP VIII.329; SS: 24; EP 1: 290; EP 2: 368*) esimerkit Ensiydestä sisältävät ominaislaatuja, jotka voivat toteutua aistimuksessa (lumen väri, suolan maku, kukkaistuoksu, junan vihellys...) tai tunteissa (kipu, suru, ilo, rakkaus, mielihyvä...).

Ensiys näyttäytyy kirjoituksissa eräänlaisena hippikategoriana, jonka hallitsemia ideoita ovat oleminen, läsnäolo, elämä, tuoreus, vapaus, unelma, halu, tunne, riittoisuus, kontrolloimaton moninaisuus ja idiosynkrotia (*CP I.302–311, 329, 332, 341, 357, 375–378, 418; CP V.41, 44; CP VI.32; EP 1: 258–259, 282, 290–291; EP 2: 4, 149, 386*). Siinä missä Ensiydessä on kyse mahdollisuuksista, Toiseuden olemistapa on aktuaalinen tosiasia (*CP I.23; EP 1: 260*). Peirce (*CP I.321; CP V.45; EP 2: 369–370*) vertaakin Ensiyden ja Toiseuden välistä eroa sisäisen ja ulkoisen maailman väliseen eroon, joskin myös sisäiset objektit tarjoavat hänen mukaansa jossain määrin vastarintaa ja toisaalta ulkoisia objekteja voi jossain määrin tietoisesti muuttaa. Esimerkiksi junan vihellyksen laatu kuuluu Ensiyden piiriin, kun taas havainto vihellyksen alkamisesta ja päättymisestä edustaa Toiseutta (*CP I.332*).

Toiseuden kategorialla havainnollistavat Peirce kirjoituksissa (*CP I.24, 320, 324; CP V.45, 51; EP 2: 369*) erilaiset Ensiyttä jännitteisemmät ilmiöt, kuten oven avaamiseen liittyvät ponnistus ja vastus, karille ajaminen tai šeriffin käsi rikollisen olalla. Toiseudessa on tosi kyseessä; sen piiriin kuuluvat yksittäiset tosiasiat, tilallis-ajalliset tapahtumat sekä olemassaolo maailmassa, joka muodostuu osastensa välisistä dynaamisista reaktioista (*CP I.24, 329*). On huomattava, että peirceläinen Toiseus (*Secondness*) on eri kategoria kuin laajalti käytetty toiseuden (*alterity, otherness*) käsite; näiden välillä on kuitenkin myös

⁷⁵ T. L. Shortin (2007: 61–62) mukaan Peircea erottaa Kantin ajattelusta muun muassa käsitys tiedon havaintoperustasta, sosiaalisesta rakentumisesta ja kehittämisestä ajan myötä. Peirce ja fenomenologian perustajana pidetty aikalaisfilosofi Edmund Husserl (1859–1938) eivät ilmeisesti saaneet vaikutteita toisiltaan (Short 2007: 60–61). Sisällöllisiä samankaltaisuuksia Peirce ja Husserlin ajattelun välillä on osoitettavissa; Angela Ales Bello (1994: 120) esittää, että heitä yhdistää kaiken tieteen redusoiminen fenomenologiaan sekä fenomenologian ja matematiikan välinen kytkös. Varhaisemmat tutkijat ovat mieltäneet yhdistäväksi piirteiksi huomion kiinnittämisen siihen, mikä ilmenee välittömästi, kokemuksen osien kuvitteellisen erottelun, käsityksen mielen aktiivisuudesta tiedon muodostumisesta sekä fenomenologian perustavanlaatuisen roolin korostamisen (ks. Houser 2010: 95–96).

yhtymäkohtia, ja monet toiseutta koskevat pohdinnat tuovat mieleen Toiseudelle tunnusomaisen vastuksen, vastarinnan tai vastaansanomattomuuden.

Toiseudessaan toimintamme vaikuttaa objekteihin, ja vastaavasti objektit vaikuttavat meihin, kun havainnoimme niitä (*CP I.324–325*). Toiseuden kannalta asiat eivät ole itseriittoisia vaan toistensa muokkaamia (*CP I.326–328*). Toiseus onkin kamppailun, vastarinnan, pakon, järkytyksen, yllätyksen, reaktion, tosiasian, aktuaalisuuden sekä egon ja ei-egon välisten vaikutussuhteiden kategoria. Sitä ilmentävät tahdonvoima, houkutus, luotaantyöntävyys, muutoksen havaitseminen sekä kokemuksen vastaansanomaton ja ainutkertainen luonne. (*CP I.302, 320–325, 328, 330, 332–336, 341, 358, 361, 375–378, 419; CP V.41, 45–46, 50–58, 66, 77; CP VI.19, 32; CP VIII.330; EP 1: 259–260, 283, 291; SS: 25–26; EP 2: 4–5, 150–151, 160–161, 194–195, 268, 271.*)

Siinä missä Ensiys on positiivista totaliteettia ja Toiseus riippuvuutta, Kolmannuuteen kuuluu myös yhdistelyä (*CP I.25, 299; CP VIII.328, 332; EP 2: 364, 391*) ja välityssuhteita (*CP I.328, 356, 361, 378; CP V.66, 104; CP VI.32; EP 2: 183, 345*). Riippumattomaan alkutilaan sisältyy Ensiyden idea, kun taas loppu tuo mieleen Toiseuden (*CP VI.32*). Muihin kategorioihin suhteutettuna Kolmannuus onkin kuin yhteys alun ja lopun välillä (*CP I.337*). Jos kahden paikan välinen suora tie edustaisi Toiseutta, välietapit tai risteykset olisivat kolmansia (*CP I.337*).

Adjektiivien vertailumuodoista positiivi on ensimmäinen, superlatiivi toinen ja komparatiivi kolmas (*CP I.337*). Aikamuodoista välitön nykyisyys edustaa Ensiyttä, kun taas menneisyys kuuluu Toiseuteen ja ennakoitu tulevaisuus Kolmannuuteen (*CP I.343*). Kolmannuus on läsnä halussa yhdistää unelman Ensiys todellisuuden Toiseuteen (*CP I.341–342*), ja Kolmannuuden olemistapa onkin laki, joka hallitsee tulevia tosiasioita (*CP I.23, 26; EP 2: 271*). Aktiivisena voimana laki on kuitenkin toinen, kun taas järjestys ja lainsäädäntö sisältyvät Kolmannuuden piiriin (*CP I.337*).

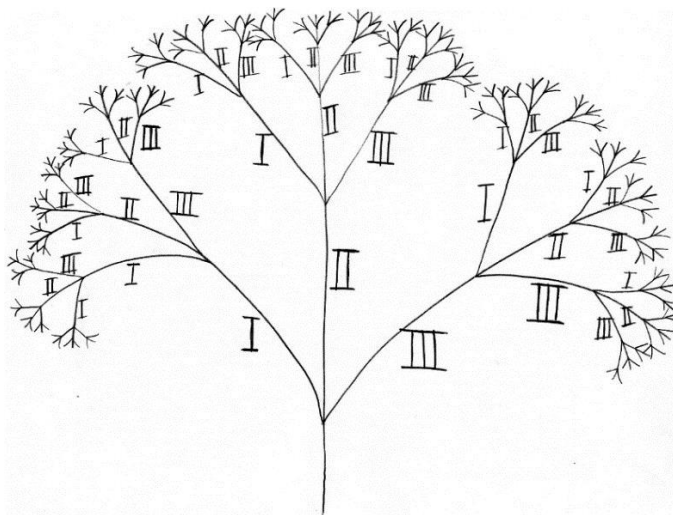
Peirce (*CP I. 217, 219–220, 343–344, 348–349; CP V.63–65, 105–107; EP 2: 72–73, 183–184, 269, 271, 313–317, 322, 326, 343, 396–397*) korostaa sitä, että myös Kolmannuus on todellisessa maailmassa vaikuttava aktiivinen tekijä. Kolmannuuden mahdista todistavat esimerkiksi evoluutioperiaatteiden sekä yleisten ideoiden vaikutusvalta. Kolmannuuden kaikkivoipuutta kuitenkin lieventää se, että Peircen (*CP VI.13–16, ks. myös 553–555*) mukaan luonnossa ilmenevä säännönmukaisuus on syntynyt evoluution tuloksena; niin ollen luonnonlait eivät ole absoluuttisia vaan antavat sijaa yllätykselle, omaehtoisuudelle ja puhtaalle sattumalle. Tällainen käsitys käy hyvin yhteen 1900-luvulla kehittyneen luonnontieteellisen maailmankuvan kanssa. Kvanttimekaniikassa on kyse pikemminkin todennäköisyyksistä kuin determinismistä, ja alkuaineiden jaksollisen järjestelmän säännönmukaisuutta suhteellistaa nykyisin tieto siitä, että neutronien määrä vaihtelee samankin aineen eri isotoopeissa.

Kolmannuuden piiriin kuuluvat yleisluontoiset toimintamallit; esimerkiksi keittiön puolella resepti on Kolmannuuteen kuuluva ilmiö, joka mahdollistaa vaikkapa konkreettisen omenapiirakan valmistamisen tietyistä omenoista. Toiminnan lopputulos toteuttaa Toiseudessa Ensiyteen kuuluvan haaveen hyvästä omenapiirakasta. (*CP I.341.*) Tekeminen on toinen, käyttäytyminen kolmas (*CP I.337*). Toiseudesta on kyse, jos ilmaan heitetty kivi sattumalta osuu johonkuhun, mutta jonkin antaminen jollekulle toiselle edellyttää Kolmannuutta (*CP I.345*).

Kolmannuus on kompleksisempaa kuin Ensiys tai Toiseus (*CP I.338*); Peirce (*CP I.345; EP 2: 269*) sanoo niinkin, että kaikkiin triadisiin suhteisiin sisältyy merkitystä tai ajattelua. Kolmannuuden hallitsemista ilmiöistä Peirce (*CP I.26, 292, 339; CP V.66, 72, 77, 104–105; CP VIII.332; EP 2: 5, 160, 162, 171, 183–184*) kiinnittää eniten huomiota merkin tai representaation Kolmannuuteen. Muihin esimerkkeihin, jotka Peirce (*CP I.26, 337, 340–341, 346, 359, 376–378, 420; CP V.41, 67, 102–103; CP VI.20, 32; EP 1: 277, 284, 291; EP 2: 5, 160, 183, 345, 479*) nostaa esiin, kuuluvat jatkuvuus,

prosessuaalisuus, kasvu, kiihtyvyys, diffuusio, yleisyys, äärettömyys, sympatia, äly, oppiminen, päättely, ennakointi, välttämättömyys, kohtuus ja tapojen omaksuminen. Ihmisen mahdollisuudet kehittää itseään ovat kiinni Kolmannuudesta; Peircen (*CP V.533*) mukaan opittuja tapojaan voi pyrkiä muokkaamaan moraalisen säännön avulla, ja tätä sääntöä voi edelleen kehittää sitä ylemmän moraalisen periaatteen avulla, jota vuorostaan saattaa hallita tietty esteettinen ihanne. Vaikka ylimmällä tasolla siirrytäänkin Ensiyden piiriin, itsekontrollin tasot havainnollistavat mainiosti Kolmannuuden systemaattista luonnetta.

Fenomenologinen käsitteistö auttaa hahmottamaan tarkasteltavista ilmiöistä eri puolia, mutta on tärkeää muistaa, että kokemusmaailman kompleksisuudessa kategoriat ilmenevät jokseenkin aina useammalla tasolla, sisäkkäin ja limittäisesti (ks. *CP V.90*; *EP 2*: 162–163; ks. myös Sanders 1970: 3). Esimerkiksi Ensiyden kautta hahmottuvasta ilmiöstä voidaan joissain tapauksissa edelleen erottaa kolme ulottuvuutta (ks. esim. *CP II.277*; *EP 2*: 273–274), minkä lisäksi Ensiys määritelmällisesti sisältyy Toiseuteen ja tämä Kolmannuuteen (ks. esim. *CP I.293*; *CP V.90*; *EP 2*: 177, 345). Representaatioprosessina vaikkapa kulttuuriperinnön välittyminen olisi luontevaa sijoittaa Kolmannuuden piiriin, mutta Ensiydessään se voi ilmetä kasvuympäristön tarjoamalla aineksilla leikittelynä, Toiseudessaan väistämättömänä leimana ja vasta kolmansimmassa Kolmannuudessaan säännönmukaisen systeemin kehityksenä.⁷⁶ Oletan myös, että semioottisten prosessien myötä kategoriat voivat yhdistyä ja rikastuttaa toisiaan monin tavoin.⁷⁷ Kategorioiden sisäkkäisyyden voi hahmottaa monitasoiseksi systeemiksi tai fraktaalikuvioksi, jossa kuhunkin kategoriaan sisältyy koko triadi:

Kuvio 1. Kategorioiden väliset subteet. Kolmen kategorian sisäkkäisyyttä voi jäsentää fraktaalikuviolla, jossa kuhunkin kategoriaan sisältyy koko triadi.

⁷⁶ Usein Peirce puhuu yksinkertaisempien kategorioiden ilmenemisestä kompleksisemmän kategorian piirissä Toiseuden ja Kolmannuuden degeneroituneina muotoina. Esimerkiksi Kolmannuudelle tunnusomaisen representaation degeneroitunein ilmentymä olisi puhdas itsetietoisuus, joka esittää itsensä itselleen representaationa (*CP I.71*). Omassa tutkimuksessani sovellan kategoria-ajattelua hieman löysemmin, kuten Peircekin monessa yhteydessä tekee, ja puhun mutkattomasti esimerkiksi itsessään Kolmannuuteen kuuluvan kääntämisen Ensiydestä.

⁷⁷ Peircen käsitys kategorioiden keskinäisistä suhteista on monitulkintainen. Yhtäältä hän olettaa, että säännönmukaisuus ja yhdenmukaisuus ovat tulosta evoluutiosta, jonka myötä hallitsematon moninaisuus ja sattumanvaraisuus on jossain määrin järjestäytynyt (*CP VI.13–16*, 553–555). Toisaalta Peirce (esim. *EP 2*: 481) antaa ymmärtää, että esimerkiksi Ensiys voi determinoida yksinomaan Ensiyttä, Ensiyden ja Toiseuden ollessa eräänlaisia Kolmannuuden degeneroituneita muotoja (esim. *CP V.69–71*; *EP 2*: 160–161). Tältä kannalta puukuviosta tulisi karsia kaikki sellaiset haarat, joissa Ensiydestä versoo Toiseutta tai Ensiydestä tai Toiseudesta Kolmannuutta.

Kategorioitaan soveltaen Peirce jäsentää trikotomisesti monien eri oppialojen sisältöjä: logiikkaa (*CP I.369–372*), metafysiikkaa (*CP I.373*; *CP V.77–81*; *EP 1*: 164–165, 180–181, 256–257), psykologiaa (*CP I.374–384*; *CP VI.32*; *EP 1*: 257–262), fysiologiaa (*CP I.385–394*; *EP 1*: 262–270), biologista kehitystä (*CPI.395–399*; *CP VI.32*; *EP 1*: 270–273) ja fysiikkaa (*CPI.400–416*; *EP 1*: 273–279). Sovelluskohteiden moninaisuus tuo väkisinkin mieleen, että kategoriat helpottavat ilmiöiden poikkitieteellistä käsitteellistämistä. Omassa tutkimuksessani kategoriat toimivat eräänlaisina käsitteellisinä magneetteina, jotka auttavat ottamaan huomioon lajienvälisen kääntämisen erilaisia ilmentymiä ja jäsentämään niitä systemaattisella tavalla. Magneetit innostavat myös teoreettisiin kokeiluihin, jotka tuottavat fenomenologisia hahmotelmia luontosuhteemme ongelmista (ks. 2.2), kielen ja luonnon suhteesta (ks. 2.3) sekä kääntämisen luonteesta (ks. 2.4).

2.2 Kategoriat suhteessamme muihin lajeihin

Luontosuhteemme ongelmia koskevassa keskustelussa voi joskus paikantaa implisiittisiä yhtymäkohtia Charles S. Peircen kategoriajaan kanssa. Tällöin oletuksena useimmiten on, että jokin kolmesta ulottuvuudesta voi korostua liikaa muiden kustannuksella.⁷⁸ Seuraavassa luen kolmen kategorian valossa joidenkin ympäristöajattelun klassikoiden, ympäristöfilosofien, ympäristöesteetikkojen, ekolinguistien, ekokriitikkojen, bio- ja zoosemiootikkojen, kulttuurikriitikkojen ja eläintutkijoiden ajatuksia luontosuhteemme kehittämisen minimitekijöistä. Pyrin tekemään oikeutta esiin nostamilleni diskursseille referoimalla kirjoittajien tarjoamia esimerkkejä tai siteeraamalla mahdollisuuksien mukaan heidän tekstejään. Välttämättä esiin nousevissa ajatuksissa ei kuitenkaan ole kyse kirjoittajien kokonaisnäkemyksistä vaan hypoteettisista näkökohdista, joita en tarkastellessa sido lähtökonteksteihinsä. Kirjoittajalähtöisyyden sijaan rakennan eklektisessä hengessä uudenlaista kokonaisuutta, joka havainnollistaa Ensiyden, Toiseuden ja Kolmannuuden merkitystä suhteessamme toisilajisiin. Ensiyden piiriin sijoitan unelman lajirajat ylittävästä yhteenkuuluvuuden tunteesta, Toiseuteen kytkeytyvät vaatimukset aktuaalisen arvaamattomuuden tunnustamisesta, kun taas Kolmannuutta ilmentävät sellaiset argumentit, joissa ongelmaksi hahmottuu johdonmukaisuuden puute suhteessamme toisilajisiin.

2.2.1 Hapertuvat lajirajat. Ensiyden merkitys luontosuhteelle

Ympäristöajattelijoiista varsin harva jäsentää huolenaiheitaan peirceläisittäin; huomionarvoisena poikkeuksena mainittakoon ekolinguisti Andrew Goatly (1996/2001: 221), joka valittelee Ensiyden unohtumista länsimaisessa ajattelussa. Koska Charles S. Peirce (ks. esim. *CP I.357*) liittyy Ensiyden välittömyyteen, nykyisyyteen, uutuuteen, spontaanisuuteen ja vapauteen, Goatly katsoo kategorian sovittuvan mainiosti moderniin tieteelliseen maailmankuvaan, jossa todellisuuden katsotaan muodostuvan pikemminkin prosesseista kuin asioista. Ensiyden korostamista säestää Goatlyn (1996/2001: 221–222) ajattelussa buddhalainen uskonnonfilosofia, jossa pysyvät identiteetit ja objektit korvautuvat välittömästi koetuilla, henkeä salpaavan kauniilla, rikkailla ja intensiivisillä nykyhetkillä (ks. Jacobson 1988: 74). Eksplisiittisesti Peircen kategorioihin viittaa myös eläinsemiootikko Dario Martinelli

⁷⁸ Peircen (*CP V.62, 77–81*; *EP 2*: 164–165, 180, 345) mukaan Ensiydelle ei tee oikeutta kartesiolainen, leibniziläinen, spinozalainen tai hegeliläinen, tiukan individualistinen tai fysiikalle tunnusomainen metafysiikka. Toiseuden torjuvat hegeliläisyys, nihilismi ja idealistinen sensualismi. Kolmannuutta väheksyvät nihilismi, idealistinen sensualismi, tiukka individualismi ja nominalismi.

(2007: 275), joka katsoo ihmisten odottavan toislaajisilta eläimiltä Kolmannuutta. Tämä ilmenee Martinellin mukaan niin, ettemme ota huomioon esimerkiksi koulutettavien eläinten Ensiyttä tuntevina subjekteina vaan odotamme heidän reagoivan ärsyккеisiin suunnitellulla tavalla. Tällaisessa koulutuksessa tuomitaan mielenkiinnottomaksi tai virheelliseksi käyttäytyminen, jonka kautta eläin ilmentää omaa persoonallisuuttaan. Monissa yhteyksissä myös eläinpuhe näyttäisi olevan taipuvaista hetkellisen läsnäolon väheksymiseen, kun toislaajisia tarkastellaan pitkälti siitä näkökulmasta, kuinka he sopeutuvat suurempiin systeemeihin (ks. esim. 6.2.3, 6.3.3).

Ylistys yhteenkuuluvuudelle

Peirceen nojautuvilla ajattelijoilla Ensiys näyttäisi siis merkitsevän hetkien ainutlaatuisuuden ja eläinyksilöiden omintakeisen luonteen tunnustamista. Ensiyttä tarvitaan vastavoimaksi kouriintuntuville tosiasioille ja vanhojen latujen tallaamiselle. Fenomenologi David Abram muotoilee kritiikkinsä toisin, mutta Peirceen käsitteille käännettynä hänenkin viestinsä näyttäisi olevan Kolmannuuden ylikorostuminen luontosuhteessamme. Edmund Husserlin ajatuksiin tukeutuen Abram (1996: 32, 40–41, 47–49) väittää, että nykyihmisen pyrkimyksenä on maailman representoiminen ulkopuolelta käsin – mentaalisten konseptien irrottaminen kehollisista persepteistä (Abram 1996: 42).⁷⁹ Hieman vastaavasti viestintäteoreetikko John Shotter (2006: 106–107) puhuu luonnon representoimisesta ihmisen ehdoilla vastakohtana keholliselle ymmärtämiselle. Vastapainoksi ulkokohtaisuudelle Abram (1996: ix–x, 39, 44–49, 63) kannustaa ihmisiä avautumaan muiden eliöiden näkökulmille, tunnustamaan oman kehollisuutensa ja hankkiutumaan kosketuksiin aistittavan todellisuuden kanssa, joka omaehtoisuudessaan tuo mieleen Toiseuden sisältäen samaan aikaan Ensiyden esteettiset mahdollisuudet. Abram kylläkin välttää pelkistämästä ominaisuuksia ja riippuvuussuhteita teoreettisiksi käsitteiksi ja puhuu niistä aistimusvoimaisten esimerkkien kautta. Sitäkin havainnollisemmin maailmoja syleilevä luontoyhteys nousee esiin eräissä kaunokirjallisissa teksteissä, kuten Walt Whitmanin runossa ”Laulu itsestäni”: puhuja kokee verensä jokaisen atomin olevan ”tästä mullasta muovattu” ja hyväksyy eläimet sukulaisikseen (Whitman 1855/1982: 188, 218; 2007: 11, 57).⁸⁰

Laadullisen lähestymistavan ohessa Ensiys haastaa ihmisen luopumaan identiteetistään ja sulautumaan maailmankaikkeuteen. Whitmanin tapaan Henry David Thoreau (1862/2008: 5) katsoi ihmisen kuuluvan kokonaisvaltaisesti luontoon ja ilmoitti tarkastelevansa tätä ”Luonnon asukkaana tai sen erottamattomana osana pikemmin kuin yhteiskunnan jäsenenä”.⁸¹ Talvisella retkellään Thoreau (1843/2007: 86) kohtaa hauenpyytäjän, jonka oletetussa kokemistavassa lajirajat näyttävät hapertuvan olemattomiin: ”Yksitotisine, lumisine ja kalamaisine ajatuksineen hän on kuin evätön kala, jonka erottaa muista kaloista vain muutaman tuuman välimatka. Sanattomana hän seisoo pilviin ja lumeen verhoutuneena kuin rannan hongat.”⁸² Myös yhteiskunnallisia rajanvetoja Thoreau näyttää pitävän jollain tapaa illusorisina; pohjimmiltaan kaikki on yhtä ja samaa aistimusvoimaista prosessia. Samaa perinnettä jatkaa omalla sarallaan nykyantropologi Barbara Smuts (2001/2013: 253), jolle keskittyminen ja herkistyminen toimivat ennen muuta väylänä toislaajisten kohtaamiseen. Kohtaamiset johtavat toisinaan

⁷⁹ Fenomenologit näyttäisivät varsin usein tavoittelevan jonkinlaista Kolmannuuden ylivallasta luopumista; esimerkiksi Maurice Merleau-Ponty (1945: i) asettaa fenomenologian yhdeksi päämääräksi alkukantaisen maailmayhteyden (*ce contact naïf avec le monde*) palauttamisen. Tällaisessa yhteydessä ovat vahvoilla sekä aistillinen Ensiys että vastaansanomaton Toiseus.

⁸⁰ Sitaatin on suomentanut Markus Jääskeläinen. Whitman kirjoitti runosta useampia versioita, joiden vuosiluvut löytyvät kirjallisuusluettelosta.

⁸¹ Sitaatin on suomentanut Markku Envall.

⁸² Sitaatin on suomentanut Antti Immonen.

perustavanlaatuisen yhteenkuuluvaisuuden tunteeseen, jossa olemukset sulautuvat ja mielialat käyvät yksiin (Smuts 2001/2013: 271). Toislaiset ja Smuts (2001/2013: 252, 262–264, 272–273) meditoivat yhdessä, nauttivat ajattomasta tyytyväisyyden tunteesta ja käyvät päiväunille toistensa turvallisessa seurassa. Päästäkseen osalliseksi kansakädellisten yhteisöön Smuts (2001/2013: 256–259, 264) joutuu poikkeamaan joistakin tutkijaan kohdistuvista odotuksista, mutta samalla hän kokee löytävänsä jotakin olennaista.⁸³ Lähestymistavan taustalla voi nähdä kädellistutkija Masao Kawain (1969, ks. Montgomery 1991/2009: 238–239) käsitteen *kyokan*, joka tarkoittaa yhteenkuuluvuuden tunnetta, osallisuutta ja intuitiivista vuorovaikutusta.

Aistien ilotulitus

Omalla tavallaan länsimaiseen tieteeseen perustuvaa luontosuhdetta problematisoi kirjailija Theodore Roszak (1992: 44–47, 94–96). Hän pitää ongelmallisena sitä, kuinka tiede kiinnittää huomion koviin tosiasioihin erottaen niistä elämän, läsnäolon ja luovuuden. Hänen mukaansa tosiasiat sekä niihin perustuvat kuviot ja päätelmät voivat kyllä osoittaa, missä teemme väärin ja millaisia riskejä otamme. Ne eivät kuitenkaan motivoi meitä muutokseen, ja siksi Roszak suosittelee palaamaan mystiseen oppiin kaiken ykseydestä. Kokonaisvaltaisuuden kasvattamiseksi Roszak kannustaa ajattelemaan, että tieteelliset teoriat ja hallusinaatiot, molekyylit ja tähdet ovat pohjimmiltaan yhtä. Ensiyden strategista merkitystä tähdentää myös biosemiootikko Jesper Hoffmeyer (2010: 40–41) puhuessaan yhteenkuuluvuuden tunteen merkityksestä luontosuhteessamme. Ihmisen silmissä vähäpätöinen olento, kuten neulasia hajottava sieni, voi olla avainasemassa ekosysteemin toiminnan kannalta, mutta useimpia ihmisiä ekologinen kieli ei puhuttele. Hoffmeyerin mielestä luonnosta tulisikin puhua tavoilla, jotka auttavat ihmisiä kokemaan luonnon rikkauden ja nauttimaan moninaisuudesta sellaisena kuin se heille ilmenee; esimerkiksi Rachel Carsonin (1962) *Äänettömän kevään* vaikutusvalta oli Hoffmeyerin mukaan paljolti kiinni siitä, että kirja herätti ihmisissä huolen linnunlaulun vaikenemisesta.

Fenomenologisena kategoriana Ensiydessä on kyse nimenomaan todellisuuden kokemisesta, jonka piirissä aistillinen ilotulitus näyttäytyy elämää rikastuttavana perusarvona. Pentti Linkola (1960/1990: 24–25) lähtee liikkeelle siitä, että ”esteettinen alue on – tajuisena tai alitajuisena – merkittävin useimpien ihmisten elämänhaluun vaikuttava tekijä”. Hänestä olisikin olennaista ”turvata kaikille kansalaisille tilaisuus katsella jokaista aamu- ja iltaruskoa ja kokea hiirenkorvan tulo koivuihin” (Linkola 1960/1990: 34). Näin torjuttaisiin teollistuneen yhteiskunnan ongelmia, joita ovat ”kaavamaisuus ja standardisoituminen” sekä vivahdeköyhyys (Linkola 1960/1990: 28–29). Arvokkaana vaihtoehtona lyyrilliselle, haaveelliselle maalaiselämälle Linkola (1963/1990: 82–84) pitää ilmapiiriltään sydämellisiä ja kurittomia kaupunkeja, joissa suhisevat kyyhkysparvet laskeutuvat toreille ”kirjavina sateina”. Vaikka kokonaiskuva maailman kehityssuunnasta on synkkä, Linkola (1967a/1990: 165–166; 1967c/1990: 197) tahtoo korostaa kauneuden sillanpääasemien ja elämänilon murusten arvoa. Linkola suhtautuu myönteisesti myös Toiseuteen, mutta senkin arvo määrittyy Ensiyden kautta; Linkola (1960/1990: 36–37; 1967a/1990: 170; 1967b/1990: 177) katsoo myös fyysisen ponnistelun olevan tärkeää ihmisen elämänilolle. Osittain Ensiyden korostamisessa lienee kyse retorisesta keinosta; ovathan useimmat ihmiset Linkolan (1962/1990: 62–63) kokemuksen mukaan kyvyttömiä ymmärtämään yleisluontoista eettistä argumentointia. Julkisuudessa Linkola tunnetaan ehkä parhaiten suoraviivaisista päätelmistään ja yhteiskunnallisista ohjelmanjulistuksistaan, jotka saavatkin jossain määrin enemmän

⁸³ Hieman vastaavasti Dawn Prince-Hughes (2004/2006: 43) kertoo, kuinka kuuluminen gorillojen perheeseen on johtanut hänen mielensä cheytymiseen.

painoa myöhemmässä tuotannossa. Kuitenkin on ilmeistä, että hänen tiukimmat argumenttinsakin rakentuvat johdonmukaisesti vahvojen aistikokemusten ja tunnepohjaisten vakaumusten varaan.

Yhteenveto

Kuten edellä on käynyt ilmi, Ensiyttä voidaan Goatlyn tavoin pitää epistemologisesti varteenotettavana kategoriana, joka tekee parhaiten oikeutta todellisuuden ontologiselle luonteelle. Nykytieteen valossa oliot eivät ole niin pysyviä ja säännönmukaisia kuin arkiajattelussa usein oletetaan, mutta lisäksi Ensiyden voi mieltää todellisuuden arvoulottuvuudeksi suhisevista kyyhkysparvista lumoutuvan Linkolan tyyliin. Ensiyden eettinen merkitys nousee esiin yhtäältä yksilöiden idiosynkraattisessa ymmärtämisessä ja vastavuoroisuudessa, toisaalta siinä, kuinka Roszak ja Hoffmeyer kannustavat puhuttelevaan yleisöä Ensiyden välityksellä. Kenties eläinrakkaudessa onkin ensisijaisesti kyse Ensiydestä – viehtymyksestä oravan hyppyihin ja eläytymisestä koskelonpoikasen elämäniloon. Ymmärtääkseen Ensiyttä täytyy pysähtyä ihmettelemään hymyilevän hetken kauneutta, ennen kuin hakee sille kontrastia polvitaipseeseen pesiytyneestä punkista ja poikueesta karsiutuvista pikku poloisista. Toiseus iskee ensivaikutelman säröille tehden siitä samalla entistä todellisemman.

2.2.2 Liito-oravan tuottama yllätys. Toiseuden merkitys luontosuhteelle

Siinä missä Andrew Goatly ja Dario Martinelli nimeävät luontosuhteemme laiminlyödyimmäksi puoleksi Ensiyden, eräät tutkijat ovat kiinnittäneet erityistä huomiota Toiseuden asemaan luontokäsityksissämme. Vaikka Charles S. Peircen kategoriajakoon ei viitattaisi, lukuisista ekologisista kannanotoista paistaa Toiseuden kaipuu. Sosiologi Herbert Marcusen kritiikin kohteeksi päätyy teollisen yhteiskunnan yksiulotteisuus, jonka piirissä ei ole sijaa transkendoiville tekijöille – vastaanille, puutteelle tai poissaololle. Marcuse (1964/1969: 85, ks. myös 93) valittelee, kuinka vaikkapa järvien yli kiittävät moottoriveneet ja taivasta halkovat lentokoneet vievät järveltä ja taivaalta niiden luonteen ”laadullisesti erilaisena todellisuutena, vastakkaisina alueina”. Tässä yhteydessä rikas Ensiys näyttäisi edellyttävän Toiseuden hyväksymistä; tien tasoittuessa taivas menettää syvyytensä ja järvi salaperäisyytensä. Esteettisestä näkökulmasta Toiseutta puolustaa myös Pauline von Bonsdorff (2005: 78–80), joka kyseenalaistaa ympäristösuhdettamme latistavat nykyilmiöt, kuten konkreettisen maisemakokemuksen riistävät kulkuneuvot ja yksilöllistä historiaa väheksyvät kauneusleikkaukset.

Tosi kyseessä

Marcusen maailmankuvassa Toiseutta voisi edustaa mikä hyvänsä vallitsevaan järjestelmään sovittumaton tekijä – konkreettisten tosiasioiden sijaan hän etsii vastavoimia paljolti itsenäisen hengen sfääreistä. Peircen määrittelemä Toiseus sitä vastoin ilmenee selvimmin reaali maailman tapahtumissa. Toiseus on paitsi laadullista outoutta tai kognitiivista hallitsemattomuutta myös fysikaalista vastaansanomattomuutta, jonka kanssa joutuu tekemisiin kiven olemattomaan oveen koputtava Wislawa Szymborska. Kivi toteaa pysyvänsä läpituokemattomana, vaikka se hajotettaisiin osiin (Szymborska 2003: 30), ja siinä ruumiillistuu sisäisen tavoittamattomuuden ja ulkoisen kovuuden hetytymätön yhdistelmä:

Voit tutustua minuun, muttet opi koskaan tuntemaan minua..
Käännyn koko ulkokuorellani kohden sinua
ja koko sisimpäni kääntyy pois päin sinusta.
(Szymborska 2003: 31, suomentaneet Martti Puukko ja Jarkko Laine)

Toiseuden tunnustaminen epäilemättä syventää aistimuksia; Bonsdorffin (2005: 80) tavoin voidaan ajatella, että kivun lievittäminen vie meiltä kehollisen eheyden kokemuksen ja elämän helpottuminen heikentää kosketusta fyysisen todellisuuden yksityiskohtiin. Kyse ei kuitenkaan ole pelkästä elämysmatkailusta vaan Toiseudessa on tosi kyseessä. Toiseudessaan luonto ei vastaa ihmisen kognitiivisia peukalosääntöjä saati sitten toiveajattelua vaan pursuaa tahdostamme riippumattomia voimia, haasteita ja yksityiskohtia. Usein aktuaalisten ilmiöiden havainnointi pakottaa nauramaan tietorakenteidemme yksinkertaisuudelle ja luokitustemme ylimalkaisuudelle. Vuosimiljoonien evoluutiosta huolimatta luonto ei toimi optimaalisesti vaan muodostuu suurelta osin rajatapauksista, hukkapaloista ja epäonnistuneista kokeiluista. Toisaalta luonto ei myöskään ole noin vain kukistettavissa vaan säilyttää yllätyksekkään ylivoimansa, vaikka ihminen tekisi mitä. Vakuutumme luonnon Toiseudesta, kun joudumme sen kanssa hankaluuksiin, mutta myös silloin, kun luonto ylittää odotuksemme.

Vastuksen arvo

Nykyihmiset elävät keskimäärin etäämpänä toisista suurelaimista kuin metsästäjä-keräilijät, mutta lisäksi lajienvälisten suhteiden luonne on muuttunut. Menneinä aikoina ympäröivä luonto tuotti Euroopan ihmisille merkittävästi enemmän vastusta kuin nykyisten teknisten mukavuuksien keskellä, eikä kurjuuden keskellä välttämättä ollut sijaa subliimille tunnelmoinnille. Suurpedot aiheuttivat lajitovereillemme vaaratilanteita, minkä lisäksi sadon tuhoutuminen ”tuhoeläinten” vaikutuksesta saattoi koitua ihmisten kohtaloksi. Holmes Rolston III (1988: 19–23) puhuu arvokkaan vakauden ohessa luonnonilmiöiden partikulaarisuudesta ja dialektisesta arvosta, jonka kautta vastahankaisuudenkin voi ymmärtää kääntyneen voitoksemme. Haasteet ovat pakottaneet ihmisen tekemään työtä ja lyöneet leimansa kulttuuriimme, ja vastaavasti muut eliöt ovat kehittäneet niille tunnusomaisia kykyjä ja rakenteita. Tämän vuoksi Rolston pitääkin luonnon tarjoamaa vastusta erityisessä arvossa. Konrad Lorenz (1973/1974: 42–55, ks. myös 119–120) puolestaan tähdentää vastusten merkitystä ihmisten tunne-elämälle. Nykyajan mukavuuksien keskellä monet potevat Lorenzin mukaan latteaa ilottomuutta, kun taas ”vaikeasti voitettavan esteen ilmaantuminen” saattaa tehdä elämän elämisen arvoiseksi.⁸⁴

Historiallisessa katsannossa näyttää siltä, että luonnon Toiseutta alettiin pitää itseisarvona 1700-luvun loppua kohti – samoihin aikoihin, kun joitakin akuutteja riskejä alettiin saada hallintaan. Romantiikan ajattelijoista Ralph Waldo Emerson (1836/2002: 25) tähdensi luontosuhteemme dialektisuutta määrittämällä luonnoksi ei-minän, mukaan lukien taiteen, toiset ihmiset ja oman kehon. Hän korosti luonnon ylivoimaa, ehdottomuutta ja arvaamattomuutta suhteessa ihmiseen (Emerson 1836/2002: 25, 55). Ihmisen vieraantumisen luonnosta Emerson (1836/2002: 79) rinnasti vieraantumiseen Jumalasta – epäsoinnun ilmentymänä hän huomasi linnunlaulun jäävän ihmiselle käsittämättömäksi, kauriin juoksevan ihmistä karkuun ja karhun raatelevan ihmisen kappaleiksi. Kuitenkin Emerson (1836/2002: 59) uskoi luonnon kaikessa vastahankaisuudessaan voivan opettaa meitä; esimerkiksi terveyden ailahtelujen hän katsoi kasvattavan itsekuria. Opetussuhteessa hän näki ihmisen liikkumavaran kasvavan: siinä missä lihallisen ihmisen on mukautettava ajatuksensa olioihin, runoilijalle ”maailma on kaikessa vastahakoisuudessaankin muovattava ja joustava” (Emerson

⁸⁴ Sitaatin on suomentanut Virve Kajaste.

1836/2002: 67).⁸⁵ Pitkäjänteisen työn myötä Emerson otaksui maailman tarjoutuvan semioottisesti ihmisen käyttöön (ks. 2.3.3).

Viehtymys villiyyteen

Vastakohtana Emersonille eräät 1800-luvun ajattelijat tähdensivät, että luonto ei ole olemassa ihmistä varten. Jules Michelet (1856: ix) huomauttaa, että linnut tulisivat mainiosti toimeen ilman ihmisiä ja satakieli voisi laulaa hymniään huolettomammin, jos ihmiset eivät pyrkisi kuulemaan häntä. Richard Jeffries (1886/1889, viitattu Mynott 2009: 27) puolestaan tuntee kiurun sävelten putoilevan sydämeensä veitsien tavoin oivallettuaan, että toislaiselle koko hänen olemassaolonsa on herrtaisen merkityksetön. Nykyihmisen näkökulmasta ajatus ihmiselle laulavasta linnusta voi kuulostaa hupsulta, mutta raamatullisten perinteiden luomaa taustaa vasten ajatus toislaisen omista intresseistä – itseään, poikasiaan ja puolisoaan viihdyttävästä satakielestä – oli vielä 1800-luvulla joissain piireissä radikaali.⁸⁶

Emersonin ajattelussa luonnon Toiseus ilmenee suhteessa minuuteen, joka joutuu sen kanssa tekemisiin. Myös subliimin kokemus, joka 1700-luvulla herätti tavatonta mielenkiintoa, on vahvasti relationaalinen: ihminen ihailee yhtäältä luonnossa ilmenevää suuruutta, toisaalta omaa sinnikkyyttään (Brady 2013: 11, 198–206). Verrattuna perinteiseen arvomaailmaan oivallus ylivoimaisten luonnonilmiöiden upeudesta oli käänteentekevä ja johdatti tarkastelemaan ihmistäkin uudesta näkökulmasta. Subliimia koskevien pohdintojen ohessa käännöksen Toiseuden puoleen voi havaita valistuksen epistemologiaan liittyvässä tai romantiikkaa enteilevässä kesyttömän luonnon ylityksessä, joka vaikkapa luonnonhistorioitsija Buffonin (1771: 2–4; 1778a: 3, 60; 1778b: 91–94) tuotannossa kulkee kolonialististen ja klassisten arvostelmien rinnalla.

Tässä tapauksessa ihmistä koskevat johtopäätökset ovat kielteisiä: Buffon (1771: 2–4) valittelee, että ihmisen otsaan kirjoitettu ylemmyys herättää enemmän pelkoa kuin kunnioitusta muissa eläimissä, jotka kaikkoavat luonnon tyrannin astuessa esiin. Buffonin mielestä ihmisen läsnäolo saa toislaiset niin pahasti pois tolaltaan, että näiden vääristyneet tavat eivät sovellu tarkastelukohteeksi filosofille, joka pitää kauniina yksinomaan vapaata, riippumatonta, villiä luontoa. Tässä katsannossa Kolmannuuteen nojautuva, filosofinen luontosuhde näyttäisi edellyttävän, että luovumme mielivaltaisesta voimankäytöstä ja avaamme portit luonnon Toiseudelle. Epistemologisesti arvokkainta on sellainen luonto, johon ihminen ei ole vielä kajoanut. Unelma koskemattomuuden kohtaamisesta ei tee oikeutta erilaisille sekamuodoille, kuten kotieläimissä pülevälle villiylidelle – toisissa yhteyksissä Buffon (esim. 1771: 84–85, 95–96) kuitenkin kirjoittaa arvostavasti myös kotieläimistä.

Toiseuden näkökulmasta ei ole mielekästä olettaa, että luontokappaleen itsenäisyyden voisi riistää kertahetillä, vaan pikemminkin kyse on dynaamisesta kamppailusta. Jos ”alkuperäinen” luonto onkin käynyt vähiin, muunneltu luonto tuottaa väsymättä odotuksista poikkeavia ilmiöitä, jolloin monesta luonnonystävästä on tullut tottelemattomien eläinten ja luonnonoikkujen vankkumaton liittolainen. Henry David Thoreau maailmankuvaa näyttäisi pohjimmiltaan hallitsevan Ensiys, kuten edellä kävi ilmi, mutta yhteiskunnallisen järjestelmän vinouttaessa luontosuhdettamme myös vastarinta on tarpeen. Esimerkkinä tästä toimivat kotieläimet, jotka nousevat vaatimaan luontaisia oikeuksiaan (Thoreau

⁸⁵ Sitaatin on suomentanut Antti Immonen.

⁸⁶ Keskiäikaisessa kulttuurissa eläimiä pidettiin yleisesti Jumalan viestintuojina (ks. Page 2007: 39; Beullens 2007: 128–129), ja tällainen tulkintaperinne jatkui pitkälle uuteen aikaan. Romantikoista esimerkiksi François-René de Chateaubriand (1802/1826: 210, ks. myös 224, 230–231) puolusteli lintujen suojelua sillä, että linnunlaulu on olemassa ihmiskorvaa varten ja että kaitselmus on antanut linnuille tehtäväksi ihmisten ihastuttamisen. Myöskään Michelet (1856: 195) ei pidä johdonmukaisesti kiinni lintujen erillisyydestä vaan näkee heissä kaikuja Jumalasta ja ihmisestä.

1862/2008: 53–56) – luutuneiden luokkien sijaan kesyys ja villiys näyttäytyvät tässä yhteydessä alituisena voimien mittelonä. Thoreau riemuitsee nähdessään nautan leikkivän vallattomasti tai karkaavan laitumelta tulvavesiin uimaretkelle; tämä toimii hänelle todisteena vaiston voittamattomuudesta, vaikka Paholainen voikin orjuuttaa luonnon huutamalla *ptuu!* Myös humanistisen kentän moniottelija John Berger (1977/1980: 12–15, 21–23) kaipaa eläinsuhteisimme tiettyä särmää sen sijaan, että toislaiset sulautetaan itsekeskeisiin mielikuviumme, tylsistyttyihin kehyksiimme ja vallitseviin käytäntöihimme. Nykytutkijoista Jason Hribal (2007, 2010, viitattu Donaldson & Kymlicka 2011: 115–116) on kiinnostunut työ- ja viihde-eläinten aktiivisesta vastarinnasta.

Aktuaalisesta eläimestä yllättyminen

Donna Harawayn (2003; ks. myös 2008: 95–132, 181–204) tavassa käsitellä ihmisten ja koirien välisiä suhteita korostuvat monin tavoin Toiseudelle tunnusomaiset konkreettisuus, aktuaalisuus, tilannekohtaisuus ja riippuvaisuus. Tältä pohjalta Haraway (2003: 50–54) suhtautuu ymmärtäväisesti eläinten oikeuksiin kohdistuvaan kritiikkiin. Jos Toiseuden ottaa tosissaan, herää tarve siirtyä yksilökeskeisistä oikeuksista johonkin sellaiseen, mikä tekee oikeutta tilanteiden toistumattomuudelle. Oikeuspuheeseen voi liittyä ahtaita identiteettioletuksia sekä kärsimyksen ja mentaalisten kykyjen kaltaisia abstrakteja suureita, joita tietyt kriitikot vierastavat. Harawayn mukaan toislaisista eläimistä on mahdollista välittää myös toisenlaisista lähtökohdista käsin: tähdentämällä kunkin eläimen erityisyyttä ja sitoutumalla vuorovaikutukseen.

Nykyisin eräänä yhteiskunnallisen-kulttuurisen eläintutkimuksen perusjuonteena näyttäisi olevan kasvu eläinten Toiseuden hyväksymiseen. Yhtenä tulkintana Toiseudesta voi pitää sitä, että eläimen tunnustetaan katsovan ihmistä (Derrida 2006) – onhan vieraan subjektin läsnäolo tavallaan kokonaisvaltaisin mahdollinen haaste ihmisen kaltaiselle sosiaaliselle olenolle. Toisaalta eläimet voivat kognitiivisesti hyppiä ihmisen silmille. Nina Nygrenin ja Taru Peltolan (esim. 2014) liito-oravakartoituksia koskevissa tutkimuksissa nousee havainnollisesti esiin eläinkäsitystemme jännitteinen suhde todellisten eläinten yllätyksellisyteen. ”Oppikirjaoravaa” (Nygren & Peltola 2014: 9) koskevat odotukset voi rikkoa vaikkapa monitoimikoneen konepellille mätkähtävä liito-oravan poikanen, jota ei välttämättä haluttaisi tunnustaa oikeanlaiseksi liito-oravaksi (Nygren & Peltola 2014: 10–11). Nygren ja Peltola (2014: 12–14) kannustavat suhtautumaan yllätyksiin oppimistilaisuuksina ja välttämään sitoutumista sellaisiin episteemisiin standardeihin, jotka tekevät eläimestä pelkän passiivisen suojelutoimien kohteen. Näin ollen heidänkin voi tulkita puhuvan Toiseuden puolesta Kolmannuuden ylikorostumista vastaan.

Yleisemmällä tasolla Peter Mühlhäusler (1994/2001: 163) väittää, että länsimaiseen tieteeseen on juurtunut syvään metafora, jonka mukaan luonto noudattaa jonkun asettamia sääntöjä. Mühlhäusler otaksuu, että tieteellisen ajattelun tulevat läpimurrot edellyttävät vallan toisenlaisia metaforia. Sääntömetaforan vaikutus on ilmeinen myös biologiassa, jossa on pitkään keskitytty ekologiin ja evolutiivisiin periaatteisiin eläinten yksilöllisyyden ja tilannekohtaisten tekijöiden kustannuksella. Jesper Hoffmeyerin (2010: 31) sanoin etologisia selityksiä eläimen käyttäytymiselle ei etsitä tämän erityisestä elämismaailmasta (*Umwelt*) vaan kauempaa, geneettisistä taipumuksista ja viime kädessä luonnonvalinnasta. Toiseutta korostava epistemologia mahdollistaa tilannekohtaisen tarkastelun, minkä lisäksi se tukee paneutumista yksittäistapauksiin, sattumiin ja poikkeuksiin. Sen sijaan, että esimerkiksi ekologi unelmoisi rikkumattomasta ihannetilasta, missä luonto toimii omilla ehdoillaan, hän voi hyväksyä tutkimuksensa lähtökohdaksi betonisen päähänpiston, jonka raoista elämä puskee esiin.

Arjessa yleistävä lähestymistapa näkyy kielenkäytössä, joka monien eläinten kohdalla painottaa kategorioita aktuaalisten olentojen sijaan. Tähän ongelmaan tarttuu Derrida (2006: 26), joka

mieltii päänsä puhki, kuinka voisi puhua tietyistä todellisesta kissasta kulttuurisen symbolin tai taksonomisen ryhmän edustajan sijaan. Joan Dunayer (2001: 179) kannustaa eläinten kielelliseen vapauttamiseen välttämällä yksipuolisen geneeristä puhetta eläimistä kategorian keskivertoedustajina tai sen muodostavana joukkona. Hän kehottaa välttämään viittaamista ryhmän jäseniin, ikään kuin kyse olisi yhdestä ainoasta eläimestä (esim. *the woodpecker* puhuttaessa kaikista tikoista) (Dunayer 2001: 184). Muutenkin Dunayer vaatii eläinten yksilöllisyyden kielellistä tunnustamista taksonomisen ryhmän muodostamaa taustaa vasten.⁸⁷ Vastavoimana ylimalkaisuudelle toimivat toisilajisille annetut erisnimet ja täsmälliset sanavalinnat (Dunayer 2001: 182). Yksilöllisyyden tähdentämiseksi Dunayer (2001: 183) kehottaa kaihtamaan myös sellaisia englannin ilmauksia, jotka tekevät eläimistä anonyymia massaa; suomenkin kannalta relevantti huolenaihe on puhe eläimistä uusiutuvina luonnonvaroina.⁸⁸ Yleistämisen sijaan toisilajisia yksilöitä ja heidän kokemuksiaan tulisi Dunayerin (2001: 179) mielestä kuvata eloisesti, jotta vastaanottaja pystyisi kuvittelemaan eläimen tilanteen ja eläytymään siihen. Ainutkertaisuuden tähdentämiseksi Dunayer suosittelee myös kertovaa otetta teoretisoinnin sijaan.

Ruumiilliset yksilöt ja hallitsemattomat laumat

Siinä missä Toiseuden väheksyminen näkyy luonnontieteissä säännönmukaisuuden korostumisena, kulttuuriin poimituista luontokappaleista tulee helposti konventioiden hallitsevia symboleita. Tässä suhteessa Christopher Manes (1992: 343–344) ja Elisabeth de Fontenay (1998: 241–250) pitävät valitettavana historiallista muutosta, jonka myötä kristillinen symboliikka korvasi konkreettisten eläinten uhraamisen; heidän mukaansa keskittyminen transsendentaalisiin eläinkäsitteisiin vähensi kunnioitusta todellisia eläimiä kohtaan. Peirceläisittäin voisi sanoa, että siirtymän myötä merkitys lipui ruumiillisesta Toiseudesta representaatioiden Kolmannuuteen. Muutenkin Fontenay on taipuvainen kritisoiamaan Kolmannuuteen nojautuvaa eläinsuhdetta, jonka ilmentyminä voinee pitää mekanistista lähestymistapaa (Fontenay 1998: 288–294, 305–307) sekä Augustinuksen tulkintaa, jonka mukaan eläimet luotiin lajeina ja ihminen yksilönä (Fontenay 1998: 272–273). Eläinten Toiseuden tunnustamisen voisi ajatella merkitsevän avoimuutta toisilajisten konkreettiselle läsnäololle, aloitteille ja toimijuudelle sen sijaan, että heitä pyritään hallitsemaan yleiskäsittein.

Teoreettisella puolella Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (1980: 294–295) kolmijakoisen eläinsuhdejäsennyksen voi mielestäni nähdä väljästi vastaavan Peircen kategorioita. Deleuzen ja Guattarin mukaan eläintä voidaan ensiksikin kohdella omana pikku eläimenä (*ma petite bête à moi*); tyypillisimmin tällaisen kohtelun saavat osakseen koirat ja kissat, joista kirjoittajien mukaan tulee helposti ihmisen tunnekohteita ja narsistisia peilejä. Tällainen suhtautuminen vastaa Ensiyttä, koska sitä hallitsevat kuvitelma ja samastuminen. Eläimistä voidaan tehdä myös tunnuseläimiä, kansalliseläimiä, arkkityyppejä tai malleja; tällainen jäsentely on mitä ilmeisimmin Kolmannuuden leimaamaa. Kirjoittajat eivät

⁸⁷ Dunayerin (2001: 183–189) mielestä eläinyksilöstä ei tulisi puhua esimerkiksi liskolajina (*species of lizard*) vaan yksinkertaisesti liskona (*lizard*). Eläinyksilöistä ei pitäisi puhua esimerkiksi monenlaisina lintulajeina (*many bird species*) vaan monenlajisina lintuina (*birds of many species*). Vastaavasti uhanalaisena eläimenä (*endangered animal*) tai uhanalaisena lajina (*endangered species*) ei pitäisi viitata yksilöön vaan tästä tulisi puhua uhanalaisen lajin edustajana tai jäsenenä (*member of an endangered species*).

⁸⁸ Paikoitellen Dunayerin (2001: 183) suositukset kuulostavat suorastaan yltiöindividualistisilta. Eläinryhmistä puhuttaessa hän toivoo käytettävän monikkomuotoja (esim. *the chickens*) kollektiivisubstantiivien (esim. *the flock*) sijaan, vaikka monet eläimet ovat vahvasti yhteisöllisiä. Sopii myös kysyä, pitäisikö ilmaus ”osa laumasta” (*part of the herd*) tosiaan korvata ilmauksella ”jotkut lehmiä” (*some of the cows*) lajisorron välttämiseksi, kun ihmisistäkin yleisesti puhutaan prosentiosuuksina.

kuitenkaan lämpene tunteilulle tai vastaavuuksille vaan heihin vetoaa eläinjoukkojen arvaamattomuus, jotka peirceläisittäin suuntautuneelle tutkijalle tuo mieleen Toiseuden.⁸⁹

Hallitsemattomien laumojen vapauttaminen kahleistaan vaatisi merkittävää vastavirtaan hangoittelua, joten ei ole yllättävää, että kulttuurinen arvontomme keskittyy pitkälti söpöihin lemmikkeihin ja tunnuseläimiin. Henni Ilomäki ja Outi Lauhakangas (2002: 15) esittävät, että useimmille nykyihmisille eläimet ovat ensisijaisesti kulttuurisia symbolihahmoja, joiden ”outoina ja arvaamattomasti käyttäytyvinä fyysisinä vaihtoehtoina” aidot toislaiset esitellään. Myös Randy Malamud (2007: 2, 24–26) valittelee, että erilaiset kulttuuriset kehykset heikentävät eläinten läsnäoloa elämässämme; hän suositteleeekin redusoitujen representaatioiden korvaamista eläimeksi tulemisella, jonka myötä tulemme avoimiksi eläimille toimintana ja tapahtumina.⁹⁰ Toiseuden turvin pystymme kohtaamaan toiset eläimet sellaisina kuin he ovat, jolloin voimme ymmärtää heidän itsekkeskeisiä pyrkimyksiään mutta myös heidän kokemiaan vastuksia ja vaikeuksia. Yhteiskunnallisista ongelmista tulee olemassa olevia yksilöitä koskettavia piikkipalloja.

Todellinen eläin alkoi päästä näkyviin symboliikan takaa 1700-luvulta lähtien, jolloin eläimiä alettiin havainnoida aiempaa tarkemmin. Teresa Mangum (2007: 155–156) esittää, että taiteeseen välittyessään eläimelliset yksityiskohdat herättelivät ihmisiä toislaisten toiseuteen, vaikka 1700–1800-lukujen eläin kuvaus olikin edelleen vahvan symboliikan värittämää. Pitkälle nykyaikaan asti eläimiä on monissa yhteyksissä lähestytty kulttuurisina konstruktioina tai käsitteinä, ei aktuaalisina olioina. Siksi esimerkiksi Haraway (2003: 5) tahtoo nimenomaisesti tähdentää, että hänelle koirat eivät ole veruke muiden teemojen käsittelyyn vaan hän puhuu koirista koirina, kaikessa heidän historiallisessa kompleksisuudessaan. Lukijan oletetaan odottavan Harawaylta jotakin muuta, kulttuurisissa sfääreissä liikkuvien kysymysten paketoimista havainnolliseen koirakuvastoon.

Alttiina vaaralle

Symbolisen ja konkreettisen historiallisesta kädenväännöstä herää kysymys, mikä saa ihmiset aika ajoin havahtumaan eläinten Toiseuteen. Karoliina Lummaa (2010: 12–14, 19–20, 22, 40–63, 76, 82–83, 155–157, 194; 2017: 29) on havainnut, että ympäristötietoisuuden kasvu heijastuu suomalaiseen runouteen lintukuvaston konkretisoitumisena 1950-luvulta lähtien. Siinä missä varhaisemmat runoilijat olivat tehneet linnuista inhimillisen todellisuuden symboleita, varsinkin 1970-luvun luontorunoilijat puhuvat todellisista linnuista, mikä Lummaan mielestä on edellytyksenä ympäristökysymysten ja eläinsuhteemme pohdiskelulle. Tällöinkin siis lintusuhteidemme kehittyminen on tietyllä tapaa Toiseuden voittokulkua. Toisaalta vaikkapa runoudessa itsessään on toki paljon kyse Kolmannuudesta; koska Toiseus joka tapauksessa toimii omilla ehdoillaan, olennaisinta olisi kaiketikin sen riittävä suodattuminen ajatteluun. Usein ympäristöajattelijat varoittavatkin ihmisiä siitä, että nämä ylimielisyydessään eivät ota riittävästi huomioon karuja tosiasioita; silloin vaarana on äkillinen törmäys, romahdus, putoaminen tai

⁸⁹ Moneus ja tulevaisuussuuntautuneisuus antavat eläimeksi tulemiselle myös Kolmannuuden aineksia, mutta inhimillisestä näkökulmasta kyse on yhtä kaikki hallitsemattomasta voimasta. Mielenkiintoista kyllä Deleuze ja hänelle läheiset kielen tutkijat, kuten Jean Pierre Brisset (1970), näkevät myös kielessä alkuvoimaisen moninaisuuden, jota ei voi kääntää abstraktiksi tai universaaliksi kieliopiksi (ks. Johnston 1992: 56).

⁹⁰ Eläimeksi tuleminen (*devenir-animal*) on Deleuzen ja Guattarin (1980: 285–286, 373–380) kehittämä uudissana, jolla he tarkoittavat kaksisuuntaisia virtauksia vaihtoehtona eläinten olemusten jäljittelylle. Heidän mukaansa esimerkiksi toislaisten ääniä ”jäljittelevä” säveltäjä itse asiassa tulee hevoseksi tai linnuksi, samalla kun hevosesta tai linnusta itsestään tulee jotakin muuta. Deleuze ja Guattari suhtautuvat pilkallisesti eläinten personifikaatioon ja pitävät vapauttavampana ajatusta hallitsemattomista eläinjoukoista, joita projisoidut identiteetit eivät pidä aisoissa.

karille ajo. Jos Ensiyden unohtaminen tekee elämästä ilotonta, niin Toiseuden sivuuttaminen uhkaa selviytymistämme.

Toiseus näyttäytyy tällöin muita kategorioita perustavanlaatuisempana; kuten Harold Fromm (1978/1996: 38–39) huomauttaa, ylevimmätkin ajatuksemme ovat riippuvaisia samoista aineenvaihduntaprosesseista kuin muu toimintamme, ja voittamattomana pidetty ihmismielikin on kuin hauras pursi verivirralla, jonka alkoholi, nikotiini, rikkidioksidi tai DDT helposti saastuttaa. Toiseutemme tunnustamista edistäisi Risto Willamon (2005: 179) kuvitteleva kasvatuskulttuuri, joka kannustaisi ihmisiä oman sisäisen luonnon konkreettiseen kohtaamiseen sen sijaan, että ihmisen biologiaa opiskellaan vain tietotasolla. Lummaa (2014: 266, 268, 271–278, 281–284) puolestaan toivoo ”ihmisen käsitteellistä itseobjektifioimista”, asettumista objektiksi objektien – ja samalla mahdollisesti myös subjektien – joukkoon. Tässä tapauksessa Toiseus korostuu objektien vastaanansomattomassa olemassaolossa, materiaalisuudessa ja alttiudessa vaikutuksille. Objektulottuvuutemme tiedostaminen mahdollistaa aiempaa tasavertaisemman tai suhteellisuudentajuisemman suhteen muihin olioihin; objektuudessaan ihminen näyttäytyy myös yhtenä ympäristömuutosten kohteena samoin kuin edellä mainituissa Frommin ja Willamon näkemyksissä.

Arjen luonto

Arran Stibbe (2012: 130, 168–171, 186–187, 192–194) kritisoi laajemminkin kielen, yleiskäsitteiden, tilastojen, teknisen tiedon ja globaalien abstraktioiden korostumista ympäristökasvatuksessa; hänen mukaansa tarvittaisiin myös konkreettista luontoyhteyttä, johon sisältyvät aistillisuus ja luonnon arvon oivaltaminen. Monissa ympäristökasvatuksen suuntauksissa luonnon kokemisella on kylläkin keskeinen sija (ks. esim. Suomela & Tani 2004: 47–50, 56–57; Nordström 2004: 116–130; Jarkko 2004), mikä herättää kysymyksen, puuttuisiko vasiten rakennetuista aistiharjoituksista sittenkin viesti luontoyhteyden väistämättömyydestä ja yllätyksellisyydestä.⁹¹ Jos Toiseus iskee liian rajusti päin näköä, odotettavissa on kuitenkin vastareaktio. Kantilaiseen estetiikkaan kuuluvan subliimin luontokokemuksen edellytyksenä on se, että vuoristosta, tulivuorenpurkauksesta tai hirmumyrskystä ei ole suoranaista vaaraa ihmiselle (ks. Brady 2003: 35–39; 2013: 78–79, 164, 202). Toiseuden kokemisen merkitystä pyrkii suhteellistamaan myös Dale Jamieson (1998/2013: 244–245), jonka mukaan ”[f]iillinen altistuminen vain pahentaa asioita”. Telttaretki autiomaahan ei välttämättä kasvatakaan siihen kohdistuvaa arvostusta vaan Toiseuteen törmännyt kaupunkilainen saattaa palata kaupunkiin likaisena ja kuumissaan, ”hampurilaista ja olutta kaivaten”.

Toisaalta myös hampurilaisella ja oluella on Toiseutensa. Käytännön ympäristötekojen kannalta olennaisinta lienee sen tajuaminen, että kauppakeskuksen tarjoamilla tuotteilla ja palveluilla on fyysikaalinen ulottuvuutensa, jonka vuoksi monelle haaveelliseen Ensiyteen verhoutuneelle kulutusmahdollisuudelle on osattava sanoa ei. Yksi mahdollinen tapa toteuttaa Toiseutta luontosuhteessaan onkin asioiden painon tiedostaminen ja rajojen tunnustaminen. Tekniikan kehittyminen on tehnyt monista asioista kovin helppoja, jolloin rajojen hahmottaminen saattaa vaatia aktiivista työtä. Monessa vaivattomassa nautinnossa on perimmältään kyse epäsuhtaisesta kamppailusta: Tyynenmeren saaren katsastaminen omin silmin nopeuttaa sen uppoamista aaltojen alle, huolettomasti tuhlatu aarre on tulevilta sukupolvilta pois, ja kodin lisäneliöt kaventavat toisten lajien elintilaa. Villieläinpolitiikasta puhuessaan Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 192–196, 217) tähdentävätkin,

⁹¹ Stibben (2012: 121–122, 171–187) mielestä aktuaalisten luonnonilmiöiden välittömään kokemiseen ohjaa mallioppimisen kautta varsinkin japanilainen taide, haikurunoudesta Hayao Miyazakin elokuviin.

että ihmisten tulisi tunnustaa villieläinyhteisöjen suvereniteetti, kunnioittaa näiden aluerajoja ja rajoittaa ihmistoiminnasta aiheutuvia lievehaittoja, kuten saastumista.⁹²

Yhteenveto

Edellä siteeratut ympäristöajattelijat, kuten Fromm, tekevät selväksi, että Toiseuden ontologista painoarvoa ei sovi väheksyä. Tosiasioiden tiedostaminen on välttämätöntä selviytymiselle, ja kuten Mühlhäusler esittää, ennakoimattomat tilanteet vievät myös tiedettä eteenpäin. Aksiologiselta kannalta Toiseus on mielenkiintoinen kategoria. Äkkiseltään se näyttää ilmeiseltä epäarvolta, jonka vuoksi asiat eivät suju suunnitelmien mukaan vaan pyörästä puhkeaa rengas, lapsi sairastuu ja tuuli vie tärkeät paperit. Suppeankin kartoituksen valossa Toiseus alkaa kuitenkin näyttää korvaamattomalta osalta luontosuhdettamme; esimerkiksi Thoreau pitää kurittomia eläimiä vapauden ilmentymänä, ja Rolston korostaa luonnon vastahankaisuuden merkitystä kykyjemme kehittymiselle. Suhteessamme toisiin eläimiin Toiseuden kunnioittaminen näyttäytyy usein suoranaisena velvollisuutena. Pelkän Toiseuden ehdoilla elämä käy kuitenkin liian hankalaksi, jolloin kokija toivoo voivansa kohottaa tosiasioiden yläpuolelle. Katse kääntyy poikkeuksista standardiin, vastaväitteistä lajienvälisiin käytöstapoihin.

2.2.3 Kohti eloyhteisön kansalaisuutta. Kolmannuuden merkitys luontosuhteelle

Joissain maailmankatsomuksissa luonnon voittaminen ja toiseuttaminen näyttäytyy ihmisen vastustamattomana kutsumuksena. Klassisimpana esimerkkinä tästä mainittakoon Alexandre Kojèven (1947: 11, 33) luenta Georg Wilhelm Friedrich Hegelin fenomenologiasta, jossa ihminen samastuu itsetietoisuuteensa ja luonnosta tulee vihollinen. Pisimmälle luonnonvastaisuus menee ”herralla” (*Maitre*), joka on valmis vaarantamaan henkensä sanoutuakseen irti omasta elämyydestään (ks. esim. Kojève 1947: 52–55, 496–498). ”Orjaa” tai ”renkiä” (*Esclave*) elämänhalu yhdistää eläimiin, mutta muokkaamalla luontoa työllä hänkin lopulta onnistuu kiistämään elämyytensä (ks. esim. Kojève 1947: 33–34, 55–56, 498–503). Kojève (1947: 496) ymmärtää molempien osapuolten olevan alkujaan *Homo sapiens* -lajisia eläimiä, ja ympäristökriisin myötä tämä näkökohta näyttää entistä olennaisemmalta. Itsetehostuksen problematiikasta on kasvavassa määrin siirrytty miettimään, kuinka oppisimme ottamaan paikkamme ekologisessa järjestelmässä.

Ympäristökeskustelussa otetaan usein metaforisesti kantaa ihmisen ja (muun) luonnon välisiin voimasuhteisiin. Gaialaisessa kuvastossa ihmiset ovat surkeimmillaan mitättömiä syöpäläisiä mahtavan äiti Maan helmoissa, kun taas syöpäkasvainmetafora esittää ihmiskunnan todellisena uhkana suuremmalle kokonaisuudelle (ks. esim. Harré *et al.* 1999: 104–108). Voimasuhteista riippumatta loiskuvasto asettaa kielteiseen valoon Toiseutemme suhteessa muuhun luontoon ja usein myös muun luonnon Toiseuden suhteessa meihin. Kamppailun mielettömyys herättää kaipuun diplomaattisempaan luontosuhteeseen.

⁹² Aluerajoista puhuttaessa Donaldson ja Kymlicka kiinnittävät tosin huomiota myös siihen, että ihmiset ovat valloittaneet nykyisenkin elintilansa käyttöönsä epäoikeudenmukaisin menettelyin. Oikeudenmukaisuuskysymykset ja mahdollisuus vääryyksien hyvitykseen vastaisuudessa tuovat rajojen tunnustamiseen kolmannen ulottuvuuden.

Kuri vai kaaos?

Monissa edellisissä luvuissa esitetyissä käsityksissä Kolmannuus on näyttäytynyt paljolti yleisluontoisuutena, jonka varjoon jäävät niin tunnelmat kuin tosiasiatkin. Jo Francis Bacon (1620/2000: 42) valitteli, että ihmismieli edellyttää luonnolta järjestystä ja säännönmukaisuutta ja keksii siksi vastaavuuksia ja olemattomia korrelaatioita sinne, missä asiat todellisuudessa ovat ainutkertaisia ja epäsuhtaisia. Epistemologisen ulottuvuuden ohessa Kolmannuuden ylikorostumiseen on liitetty eettisiä ongelmia. Lea Rojolan (2015: 160–164, 168–169) analyysissa Harry Harlow’n reesusapinatutkimuksista ja niitä koskevista Sanna Karlströmin runoista tieteellinen rationaalisuus ja siihen liittyvä toistettavuuden ihanne näyttättyy suorastaan painajaismaisena voimana, joka pitää julmia mekanismeja käynnissä vuodesta toiseen ja särkee apinanpoikasen sydämen ”kerta toisensa jälkeen”. Myös Max Horkheimer ja Theodor Adorno kritisoivat monin tavoin Kolmannuutta sellaisena kuin he näkevät sen toteutuvan ympäröivässä maailmassa. Esimerkiksi tieteen näkökulmasta eläinyksilöllä ei ole merkitystä vaan erityinen mielletään pelkäksi yleistä edustavaksi tapaukseksi, esimerkiksi järjestelmään sisältyvästä käsitteellisestä mallista (Horkheimer & Adorno 1944/2008: 117–118). Horkheimer ja Adorno (1944/2008: 315–316; ks. myös Adorno 1951/1978: 115–120) näkevätkin ihmisjärjen armottomaksi mahdiksi, joka tuottaa toislajisille monenlaista kärsimystä. Järki kytkeytyy Horkheimerin ja Adornon (1944/2008: 325, 327) ajattelussa vahvasti luonnonjärjestykseen: luonto lankeaa yhteen hallitsevan käytännön kanssa, ja teollisuusyhteiskunnan koneistokin on pelkkää luontoa.⁹³

Joissain yhteyksissä nykyihmisen eläinsuhde näyttää kovin mekanisoituneelta: ajatellaan vaikkapa tuotantoeläimiä kuljettavia liukuhihnoja tai tietokonepelejä, joiden eläinhahmot räpyttävät silmiä, kääntävät päätä ja nostavat tassua ennalta ohjelmoidun koreografian mukaisesti. Oman aikamme ajattelijoista Boria Sax (2007: 41–43) katsoo kuitenkin liiallisen kurinalaisuuden ja vieraantumiseen olleen teollisen ajan henkisiä ongelmia. Sittemmin järjestys on järkkynyt; tietotekniikka on häivyttänyt rajan elollisen ja elottoman väliltä, ja lajirajat käyvät merkityksettömiksi elinsiirtojen ja geenimuuntelun myötä. Kategorioiden hämärtyessä kieli epäonnistuu tehtävässään, jolloin joudumme kohtaamaan maailman mysteerit aiempaa suuremmin. Mikään viranomainen ei voi varjella meitä alkukantaisilta kokemuksilta, kuten perustavalla lailla erilaisten olentojen kohtaamiselta. Nykyihmiset kärsivätkin Saxin mukaan kaaoksesta ja turvattomuudesta; toisaalta maailma on alkanut näyttää entistä elävämmältä kaikkinaisesta epävarmuudesta huolimatta. Sax (2007: 45–46) pitää rajojen liukenemista monella tapaa ongelmallisena. Erottamattomuuden tunne saattaa rohkaista ihmisiä puuttumaan pidäkkeettömästi luonnon tapahtumiin, mutta toisaalta tilannetta jäsentävät yleiskäsitteet, kuten ympäristönsuojelu, eivät Saxin mielestä ole sen paremmin vieneet asioita eteenpäin. Ilmeisesti käsitteiden Kolmannuus on liian heikkoa ottaakseen haltuun yhä kompleksisempää todellisuutta, jolloin yllätyksellinen Toiseus pääsee etusijalle. Vaikka elämäämme liittyy sääntöjen höltyessä myös paljon estotonta Ensiyttä, osaamme jo odottaa ajattele mattomien tekojen arvaamattomia seurauksia. Sax (2007: 42) väittääkin, että nykyihmiset kadehtivat villieläinten vapautta ja spontaanisuutta.

⁹³ Adorno (1951/1978: 115–116) puhuu luonnosta myös toisenlaisessa merkityksessä esittäen, että aitoa luontoa eivät suinkaan edusta suojelualueet tai varsinkaan eläintarhoissa säilytetyt lajikirjon jäänteet; pikemminkin luonnon voiman voi tuntea kesyttäjää uhmaavan eläimen vastarinnassa tai kaupungin syrjäisten sopukoiden hallitsemattomuudessa. Vastaavasti Horkheimer (1947/2008: 114–115) esittää luonnon paitsi koneistona myös vastavoimana, jonka piiriin asettuvat esimerkiksi liikenteen riesoiksi mielletyt eläimet ja omat sisäiset yllykkeet. Tältä kannalta luonnon oletettu Kolmannuus näyttää illusoriselta ja todellinen luonto yllättää Toiseudellaan.

Harkinnan merkitys

Edes järkeä kritisoiden frankfurtalaisfilosofien kirjoituksissa paluu puhtaaseen Ensiyteen tai Toiseuteen ei näyttäyty millään muotoa houkuttelevana vaihtoehtona (ks. esim. Horkheimer & Adorno 1944/2008: 317–318); pikemminkin tavoitteeksi tulee ristiriitojen tunnustaminen, refleктоiva tiedostaminen, tunnusteleva ajattelu ja olemassaolon pyrkimys rauhaan itsensä kanssa (ks. esim. Horkheimer & Adorno 1944/2008: 65–68, 314–315, 323, 327; Horkheimer 1947/2008: 137). Näin nousee esiin Kolmannuuden aidosti älyllinen puoli – ajatus tinkimättömästä oppimisprosessista. Reflektiivisyydessään Kolmannuus saattaa myös näyttäytyä vaihtoehtona pidäkkeettömälle tunkeilulle ja kulutukselle. Aldo Leopoldin (1949: 177, 188) mukaan villi luonto on sivilisaation raaka-ainetta ja kulttuurien erityispiirteet heijastavat paikallisen luonnon monimuotoisuutta. Luontosuhteen kehittämisen avaimet ovat kuitenkin toisaalla. Leopoldin (1949: 176) paheksuma sunnuntaisaalistelija (*trophy-recreationist*) arvostaa vain sellaista luontoa, jonka hän voi omin silmin nähdä ja ottaa haltuun. Leopoldin (1949: 173–226) mielestä luontoyhteys ei synny rakentamalla teitä erämaahan vaan omakohtaista havaintokykyä kehittämällä – kaupungin rikkaruohoilla on yhtä paljon opetettavaa kuin punapuilla. Hänen mukaansa ihmisen tulisikin oppia katsomaan faktojen taakse, ymmärtämään evoluutioprosesseja ja ekologisia yhteisöjä. Tehokkaan tekniikan vastapainoksi tarvitaan opinhalua, etiikkaa ja kasvua biotoitisen yhteisön kansalaisuuteen.

Sijoittuminen järjestelmään

Gregory Bateson (1972: 498, 500) pitää yhtenä ympäristön tuhoutumisen perimmäisistä syistä ajattelutapaa, jossa ihminen ja ympäristö asetetaan vastakkain ikään kuin kyse olisi vihollisista; kestävämpänä lähestymistapana hän pitää näiden yhdistämistä ekologis-mielelliseksi järjestelmäksi (*ecamental system*) (Bateson 1972: 492, ks. myös 460–473, 490–495). Järjestelmä ei kuitenkaan ole pelkkä vuorovaikutusten verkosto vaan Bateson (1979: 17–18) tähdentää esteettistä ykseyttä; hän katsoo laajan kokonaisuuden olevan vastaansanomattoman kaunis, vaikka yksilön huomio kiinnittyisi omiin myötä- ja vastoinkäymisiin. Tällöin syvä yhteenkuuluvaisuus näyttäisi yhdistyvän kyberneettiseen kompleksisuuden tajuun. Kolmannuus tuntuu siinä, miten Bateson ei tyydy ensimmäiseen vastaantulevaan vaikutelmaan vaan rakentaa tietoisesti kestävästä maailmankatsomusta. Yleisemminkin Kolmannuus voidaan mieltää ekologisiksi järjestykseksi, jossa ihminen on yksi osatekijä. Esimerkiksi Gary Snyder (1990: 159) katsoo, että luonto on järjestynyt (*orderly*) mutta niin kompleksinen, että saattaa ihmisen silmään näyttävätyä kaoottisena. Ekologisessa viitekehäyksessä luontosuhteeseen kohdistuva kritiikki saattaa hahmottua niin, että yksityisessä kuplassaan leijuva ihminen kuvittelee irtautuneensa yhtä lailla konkreettisista riippuvuussuhteistaan kuin globaalista ekosysteemistä, biologisesta järjestelmästä tai luonnontaloustaloustaloudesta, johon hän kuuluu ja jonka ehdoilla hänen täytyisi oppia elämään.

Kolmannuuden rakentava merkitys nousee esiin esimerkiksi Arne Næssin ja Michel Serresin tuotannossa. Serres (1990/1994: 33–38, 60) katsoo nykyihmisen megakaupunkeineen, kemian tehtaineen ja ydinvoimaloineen olevan maapallolle sietämätön taakka. Keskityimme siihen, mikä tapahtuu ”sisällä ja sanoissa”, kääntyen ”kaikki yhdessä maailmaa vastaan” (Serres 1990/1994: 53, 58).⁹⁴ Sotilaan rinnastuvan tilanteen rauhoittamiseksi tarvittaisiin Serresin (1990/1994: 33, 41, 47, 61–67) mielestä luontosopimusta, joka vahvistaisi liittomme ”haltuunoton passiivisiksi kohteiksi” kutistettujen asioiden kanssa.⁹⁵ Næss (ks. esim. 1989: 68–80, 88, 119–120, 148–150) puolestaan peräänkuuluttaa

⁹⁴ Sitaatit ovat suomentaneet Aila Virtanen ja Jussi Vähämäki.

⁹⁵ Sitaatin ovat suomentaneet Aila Virtanen ja Jussi Vähämäki. Runsaasta sovittelevasta puheesta huolimatta Serresin (1990/1994: 178–180) kirja päättyy lukuun, joka ylistää haaksirikkoina ja maanjäristyksinäkin ilmenevää

syväekologiaan systemaattista lähestymistapaa, normeja ja periaatteita. Baruch Spinozan etiikkaa soveltaen hän puhuu pikkulapsen kapean egon laajenemisesta rakenteeksi, jonka ansiosta ihminen samastuu syvällisesti kaikkia elämänmuotoja edustaviin yksilöihin (Næss 1989: 85, 163–181, 190, 194–207). Tässä katsannossa kokonaisvaltainen ajattelu sopii oivallisesti yhteen Ensiyden piiriin sijoittamamme kokemuksellisen kukoistuksen kanssa. Næssin (1989: 85–86, 88, 91–93, 210; 2002: 128–130) mielestä kyse ei ole itsekieltämyksestä vaan itsensä kehittämisestä, ja siksi ekosofia käy käsi kädessä luontaisten kutsumustemme kanssa – esimerkiksi pyöräilystä ei tarvitse tehdä ikävää velvollisuutta vaan keskittyä polkemisen iloon ja ulkona olemiseen (Næss 1989: 76).⁹⁶

Hieman toisella tapaa Kolmannuuden myönteisen vaikutuksen voi havaita Jesper Hoffmeyerin (2010: 30–31, 34–35, 39) käsityksessä maailmankaikkeudessa ajan myötä lisääntyneestä säännönmukaisuudesta, joka on edellytyksenä eliöiden kehitykselle ja vapaudelle. Tällainen säännönmukaisuus ei ole totalitaarista vaan tilapäistä vakautta, jonka pohjalta voi ponnistaa esiin uudenlaisia semioottisia hahmoja. Tässä katsannossa luonnon säännönmukaisuus vertautuu järjestyneeseen yhteiskuntaan, jonka puitteissa yksilöille tarjoutuu uusia mahdollisuuksia.

Mielivallasta periaatteisiin

Suhteessa eläinyksilöihin Kolmannuutta kaipaavat varsinkin ne ajattelijat, jotka hahmottavat ongelmaksi toisten eläinten epäjohtonmukaisen kohtelun. Richard D. Ryder (1975: 11–19) nimittää ihmisten hemmottelua toislaajisten kustannuksella spesismiksi eli lajisoroksi, joka on rasismiin rinnastuvaa mielivaltaa. Toisaalta eläinten huono kohtelu ei ole kiinni yksinomaan lajista vaan myös siitä, sattuuko eläin syntymään esimerkiksi lemmikiksi vai koe-eläimeksi, lihan lähteeksi vai pyhäksi symboliksi (ks. Serpell 1986/1996: xiii, 5–20; Muurimaa 2018: 121–122, 130). Eläinluokat ovat itsessäänkin Kolmannuutta edustavia yleiskäsitteitä, mutta eläineetikot peräänkuuluttavat ihmisiltä pidemmälle vietyä periaatteellisuutta. Esimerkiksi ihmisoikeudet näyttäisivät loppuun asti ajateltuina vaativan myös jonkinlaisten oikeuksien tunnustamista joillekin toislaajisille (ks. esim. Regan 1975/1976; 1986/1989: 107–108, 110–113; Singer 1974/1976). Eettisten teorioiden ohessa sosiaalipolitiikan ja kansainvälisen politiikan periaatteita olisi joidenkin ajattelijoiden mielestä luontevaa soveltaa siihen, kuinka kohtelemme toislaajisia eläinyksilöitä ja -yhteisöitä (Donaldson & Kymlicka 2011).⁹⁷ Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 153–154) vieläpä katsovat, että (kesyjen) toislaajisten tulisi poliittisen edustuksen kautta osallistua sosiaalisen elämän sääntöjen määrittelyyn.

Yhteenveto

Peirce katsoi Kolmannuuden olevan yhtä todellista kuin Toiseuskin, mitä luontosuhdekeskustelussa vastaa Hoffmeyerin käsitys järjestyksen lisääntymisestä maailmankaikkeudessa ja Saxin ajatus järjestyksen järkkymisestä jälkiteollisessa maailmassa. Oletukseen maapallosta järjestelmänä nojautuvat esimerkiksi Serresin eettiset kannanotot, joissa vaaditaan ihmistä tekemään sovinto toisten lajien ja

luonnon ylivoimaa. Luonnon Toiseuden tunnustamalla Serres kokee pääsevänsä mystiseen, Ensiydelle tyypilliseen yhteyteen Maan kanssa.

⁹⁶ Tunneulottuvuus korostuu myös Næssin (2002) kirjassa *Life's philosophy*.

⁹⁷ Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011) ehdottavat, että luonnonvaraisiin eläimiin alettaisiin suhtautua suvereenina yhteisöinä, joilla on oikeus omaan alueeseensa ja joiden edustajia ei saa vahingoittaa. Kotieläimistä tulisi kansalaisia, jotka osallistuvat päätöksentekoon heille mahdollisin tavoin ja joista pidetään huolta. Rakennettuihin ympäristöihin pesiytyneet villieläimet tunnustettaisiin kansaeläjiksi, joita ei vahingoiteta ja jotka otetaan mahdollisuuksien mukaan huomioon päätöksenteossa.

luonnonelementtien kanssa. Ryderin kaltaisten eläinoikeusajattelijoiden eettiset vaatimukset sitä vastoin eivät pohjaudu niinkään ontologiseen Kolmannuuteen kuin johdonmukaisuuteen. Kolmannuuden itseisarvo nousee selvimmin esiin Batesonin ajatuksessa ekologis-mielellisen järjestelmän kauneudesta; lisäksi Kolmannuuteen kytkeytyy erilaisia epistemologisia arvoja Horkheimerin ja Adornon ihannoimasta tiedostamisprosessista Næssin tavoittelemaan egon laajenemiseen. Joskus Kolmannuuden myös katsotaan avaavan tietä hyvälle asioille – esimerkiksi Hoffmeyerin mukaan vapaus perustuu järjestykseen.

2.2.1–2.2.3 Yhteenveto

Mikään kategoria ei itsessään merkitse harmonista luontosuhdetta: Ensiys voi olla yhtä lailla itsekeskeisyyttä kuin yhteenkuuluvaisuutta, Toiseus voi toteutua taisteluna luontoa vastaan tai luonnon aloitteisiin vastaamisena, ja Kolmannuutta ilmentää niin vivisektio kuin eläinsuojelulakikin. Lienee kuitenkin hyödyllistä ottaa huomioon kaikki kolme kategoriaa, kun lajienvälisiä suhteita pyritään kehittämään. Tietty ihminen voi Ensiydessään pitää samoista eläimistä, joita hän Toiseudessaan tappaa ja tuhoaa, eivätkä Kolmannuuteen kuuluvat ymmärtäväiset ajatukset väistämättä heijastu tunteisiin tai konkretisoidu toiminnaksi. Tarkoituksenmukainen vuorovaikutus kategorioiden välillä sitä vastoin johtaa arvoihin perustuvaan toimintaan ja kokonaisvaltaiseen kasvuun.

Henkilöidessään kategorioitaan Charles S. Peirce (*CP* I.43; *W* 5: 35–38; ks. myös *EP* 2: 193) jakaa ihmiset (*men*) sekä suurmiehet ja -naiset (*great men*) kolmeen luokkaan. Ensiyttä edustavat tunteen miehet ja naiset (*men of feeling*): muusikot, taiteilijat, runoilijat, kirjailijat ja näyttelijät. Toiseutta vastaavat käytännön tai toiminnan miehet ja naiset (*practical men, men of action*), joita nimekkäistä henkilöistä ovat hallitsijat, kenraalit, valtiomiehet, filantroopit, asianajajat ja löytöretkeilijät. Kolmanneksi tulevat ajatuksen miehet ja naiset (*men of thought*), joiden kutsumuksena on ymmärtää maailmankaikkeutta. Siinä missä toiseen kategoriaan kuuluvat ihmiset tahtovat opettaa muita ja levittää vaikutusvaltaansa, kolmatta kategoriaa hallitsee tiedonjano ja itsekontrollin suitsima suuntautuminen tutkimukseen (*CP* I.43). Lajienvälisen suhteiden kehittämiseen epäilemättä tarvitaan kaikkien kolmen ryhmän yhteistyötä.

Ensiys on kytköksissä elämäniloon, jota ruokkii toislajisten arvon oivaltaminen: kaniinin nuolaisu, luhtakerttusen musiikki, ikkunan raosta pelastetun pääskyn vauhti. Toiseuden tuntee nahoissaan turvakodin eläimille heinää niittävä työntekijä, broileripuvussa hikoileva mielenosoittaja, maksutta jaettavaa vegaaniruokaa valmistava vapaaehtoinen tai eläinoikeuslehtiä postiin kantava aktivisti. Kolmannuudessa reflektoidaan omaa eläinsuhdetta, pyritään ymmärtämään muita, puhutaan lajienvälisen oikeudenmukaisuuden puolesta. Ympäristökasvattajat tahtovat usein vaalia kasvateissaan niin luontoelämyksiä, toimintavalmiuksia kuin myös ympäristötietoisuutta (ks. esim. Nordström 2004) tai Joy Palmerin (1998: 145) tapaan edistää yksilön holistista kehitystä (*individual holistic development*). Parhaassa tapauksessa ihminen pääsee kehittämään myös lajienvälisiä suhteitaan tasapainoisesti kaikissa kolmessa ulottuvuudessa. Eräs suhteiden osa-alue on kieli, ja tässä tutkimuksessa kiinnitän erityistä huomiota siihen, millaisia luontosuhteita kielellisyytemme tuottaa.

2.3 Kategoriat suhteessamme kieleen

Suhteestamme kieleen ei nykymaailmassa käydä yhtä moniulotteista keskustelua kuin ympäristökysymyksistä, ja kielen luonteen pohtiminen näyttäisi olevan paljolti akateemisten tutkijoiden ja muiden asianharrastajien erityisalaa. Jopa humanistien keskuudessa ”selkeydestä” ja ”rönsyjen karsimisesta” puhutaan usein itsestäänselvinä päämäärinä, ilman että taustalla vaikuttavia arvoja avattaisiin: tulisiko tekstin olla sievään muotoon leikattu pensas vai hallitsematon aarniometsä? Yhteiskunnassa kielen merkitystä tähdentävä ”Slow Language Movement” (McEntyre 2009, viitattu Cronin 2017: 59–60) ei toistaiseksi ole saanut vastaavaa suosiota kuin konkreettisemmat edeltäjänsä tai lukuisat muut maailmanparannushenkiset kansalaisliikkeet. Koska tutkimukseni aineistona on kielellisiä tulkintoja toislajisista eläimistä, on kuitenkin aiheellista kysyä, mitä tekemistä kielellä on yhtäältä eläinten, toisaalta näitä tulkitsevien ihmisten kanssa. Seuraavassa vedänkin yhteen erilaisia tapoja puhua siitä, miten kieli suhteutuu meihin ja muuhun maailmaan.

Kielen perusluonteena pidetään usein Kolmannuutta – onhan kielessä kiistämättä kyse representoivasta merkkitoiminnasta. Charles S. Peirce (*EP* 2: 307) katsoo kielen sitä paitsi olevan luonteeltaan symbolista, ja symbolin käsite on ilmeisen kolmijakoinen (ks. *EP* 2: 9). Kolmannuus näyttäisi hallitsevan myös suomalaisen nykykulttuurin kieltä koskevia arvostuksia: kielenkäytössä pyritään selkeyteen ja lukijaystävällisyyteen. Ylen KulttuuriCocktail-sivustolla julkaistussa artikkelissaan Tuomas Karemo (2018) esittää, että suomalaisten ”julkisen puhumisen tapa” noudattaa Facebookin kaltaisessa sosiaalisessa mediassakin tiukkaa koreografiaa. Omia ajatuksia sensuroiva puhetapa sulkee pois piilotajunnasta tulevat vaikutteet, hulluttelun, avoimuuden, sekavuuden, surrealismien ja dadaismien. Sisäiset tunnot on sanoitettava järkevän kuuloisesti, jolloin normaalin esittäminen korvaa autenttisen vuorovaikutuksen. Kielentutkimuksen puolella kriittistä kielitietoisuutta tai diskurssianalyysia edustavat tutkimussuuntaukset ihannoivat tyypillisesti kongruenttia kielioppia, jota ilmentävät esimerkiksi transitiviset lauseet selvästi nimettyine syyllisineen ja uhreineen. Toisaalla tällaisia jäsennyseriaatteita on pyritty purkamaan holistisemman maailmankuvan tieltä. (Ks. Goatly 1996/2001: 220–223.)

Omista lähtökohdistaan selkokielen problematisoivat karnofallogosentrismistä puhuva Jacques Derrida (esim. 2006: 87, 127, 144), joka kaipaa puheeseen hienovaraisia erontekoja, sekä Hélène Cixous'n (1975/2013) kaltaiset feministit, jotka toivovat puheelta ruumiillisuutta käsitteellisen päällepäsmäroinnin sijaan. Myös monet vähemmän tunnetut kirjoittajat puolustavat puheenvuoroissaan arvoituksellista kieltä; vastapainoksi vallitseville arvoille esimerkiksi Michelle Bourjea (1986: 258, 271) huomauttaa, että vaihtoehtoisesta näkökulmasta selkokielelle käännettyä selittämättömyyttä voi pitää alikehittyneiden sielujen ajanvietteenä. Akateemis-yhteiskunnallisessa viitekehysessä vaikeuden arvosta kirjoittaa Judith Butler (esim. 2003), joka pitää viestinnällisten konventioiden koettelemista välttämättömänä edellytyksenä yhteiskunnalliselle muutokselle. Suomalaisista kirjoittajista kielellisen monipuolisuuden puolesta on puhunut Harri Kalha, joka lausuu haastattelussaan: ”Liallinen selkokieliisyyden ihannointi on huolestuttavaa, koska se yksinkertaistaa asioita. Elämähän on aika monimutkaista.” Kirjoittamisen opettajanakin Kalha kehottaa opiskelijoita muotoilemaan virkkeet ”mahdollisimman mutkikkaiksi”. (Toijonen 2017.)

Vaikka itsereflektio mitä ilmeisimmin edellyttää yläkäsitteitä ja vaikka poliittis-didaktista vaikuttamista usein tehostavat yksinkertaiset viestit (ks. esim. Schleppegrell 1997/2001), kieltä koskevat arvot on hyvä tiedostaa. Jos ihmiset kasvaisivat arvostamaan myös hämärän poettisia ja läpikäymättömän ruumiillisia kielimuotoja, se voisi osaltaan uudistaa suhdettamme ei-kielellisiin eläimiin, jotka eivät puhu järkevästi vaan vikisevät ja ulvovat, raakkuvat ja mouruavat. Myös Peircen ajattelussa Kolmannuuteen sisältyvät muut kategoriat, ja joissain yhteyksissä etualalle voi päästä kielen

Ensiys tai Toiseus. Edellisten pohdintojen valossa kielen Toiseutta voisi ilmentää teksti, joka haastaa lukijan kognitiiviset kyvyt tai tekee oikeutta maailman kompleksisuudelle. Ensiydessään kieli muuntuu välineestä itsenäiseksi entiteetiksi, jolla on oma värinsä, tuoksunsa ja ruumiillisuutensa. Kielen ja muun maailman välistä suhdetta on mielenkiintoista pohtia jo siitäkin syystä, että kieli mielletään usein elämyyden vastakohtaksi; toisaalta suhteemme muihin olentoihin muodostuvat osittain kielellisesti.

2.3.1 Rehottava pensaikko. Monadinen suhde kielen ja luonnon välillä

Kielifilosofi Gottlob Fregen jäsenyyksen mukaan merkityksessä on kolme osatekijää – väri, tarkoite ja mieli, jotka on mahdollista rinnastaa väljästi Charles S. Peircen kategorioihin. Vähimmälle huomiolle Fregen (1997: 155, 184, 239–244, 295, 302, 330–331) kirjoituksissa jää Ensiyteen rinnastuva väri (*Färbung*) tai sävy (*Beleuchtung*), joka tarkoittaa aistillis-subjektiiivisesti koettua ilmaisumuotoa vailla loogista merkitystä. Siinä missä kielifilosofit ovat paljolti keskittyneet loogiseen merkityksenmuodostukseen ja pragmatiikkaan, kielen ”väri” on runoilijoiden ja romantikkojen heiniä. Romantiikan nousu sai ihmiset havahtumaan kielellisten ilmausten idiosynkraattisuuteen. Friedrich Schleiermacher (1813/1999: 60; 1813/2007: 20) korostaa kielen musiikillisen elementin merkitystä, ja tältä pohjalta joukko käännosteoreetikkoja on ryhtynyt puolustamaan vieraannuttavia käännostrategioita, joilla on merkitystä paitsi aistillisen Ensiyden myös Toiseuden tunnustamisen kannalta (ks. 2.4.2, ks. myös 4.6.5). Kielen väristä kirjoittaa ytimekkäästi Marcel Proust (1977: 256), joka mieltää värikkäät ’erisnimet’ vastakohtaksi mallintaville ’sanoille’:

Sanat antavat esineistä ja ajatuksista pienen, selvän ja kaavamaisen kuvan niin kuin ne, joita ripustetaan koulujen seinille, jotta lapset saisivat jonkinlaisen käsityksen höyläpenkistä, linnusta, muurahaispesästä ja saman eläinlajin toisiaan muistuttavista edustajista. Mutta erisnimet antavat henkilöistä – ja kaupungeista, niin että totumme pitämään niitä yksilöllisinä, henkilöitten tapaan ainutlaatuisina – sekavan kuvan, joka saa nimistä, niitten reippaista tai synkistä soinnuista värinsä, johon ne peittyvät kokonaan, niin kuin kauttaaltaan siniset tai punaiset mainokset, joissa painettaessa käytetyn menetelmän rajoitusten takia tai piirtäjän oikusta eivät ainoastaan taivas ja maa, vaan myös veneet, kirkko ja ohikulkijat ovat joko sinisiä tai punaisia.

(Proust 1977: 256, suomentanut Inkeri Tuomikoski)

Monenkirjavassa Ensiydessään kieli lähestyy muuta maailmaa: olisi jokseenkin mieletöntä vetää rajoja ilmauksen värin, siitä värjäytyvän viittauskohteen ja värikokemuksen välille. Näin Ensiyden tiedostaminen auttaa kumoamaan vastakkainasetteluja lihallisten eläinten ja henkisten käsitteiden välillä. Ensiys on tuntuvaa Clive Scottin (2011: 222) kuvitelmassa frikatiiveista, klusiileista, affrikaatoista ja approksimanteista suussamme asuvina villoina eläinsukuina, jotka ovat erottavissa tunnusomaisten ääntensä perusteella. Peircen (*CP V.448; EP 2: 394; ks. myös CPI.351*) mukaan koko maailmankaikkeus pursuaa merkkejä, mikä viitoittaa tietä kohti biosemioottista maailmankuvaa.⁹⁸ Vastaavanlainen kokemus inspiroi joitain varhaisista luonnonsuojelijoista – Aldo Leopold (1949: 160) kuvaa, kuinka runon kirjoittaminen vaatii häneltä huomattavaa älyllistä työtä, kun taas viklo (*a yellow-leg*) kävelee paremman runon vain nostamalla jalkojaan. Kielen Ensiydessä on kyse kielestä kielen vuoksi, ja sellaisena se on luontevaa sisällyttää itseisarvoisen luonnon piiriin.

⁹⁸ Biosemiotiikan uranuurtaja Thomas Sebeok samastaa semiosiksen elämään, mikä korostaa merkityksenmuodostumisprosessien luomaa elämänmuotojen ykseyttä (ks. 1.3). Kuten edelläkin tuli esille, Peirce (*CP I.302*) pitää elämää Ensiyden hallitsemana käsitteenä, jota luonnehtii myös jäsentymätön monimuotoisuus.

Kielen kukoistus

Kielen Ensiys korostuu romantikkojen luomassa kuvastossa, jossa esimerkiksi keskusideaa ympäröivä sanaperhe vertautuu pyhän tammen ympärillä rehottavaan pensaikkoon (Herder 1772/2002: 101). Johann Gottfried von Herder (1767–1768/2002: 53, 56) puhuu kielestä myös puuna, joka kasvaa pienestä siemenestä vankkarunkoiseksi ja upean lehvästön kruunaamaksi ihmeeksi leväten juurillaan kuin valtaistuimella. Sitä paitsi kielellisyys on ihmiselle yhtä myötäsyttyinen asia kuin hunajan tuottaminen mehiläisille (Herder 1772/2002: 155). Myöhemmistä kirjoittajista Henry David Thoreau (1862/2008: 49–51, 56–58) mieltää kirjallisuuden puuksi; sitä paitsi hän rinnastaa ihmisten nimet koirien nimiin ja merkityksettömiin ääniin tehden näin tyhjäksi tavanomaiset vastakkainasettelut. Omaan aikaamme tultaessa Robert Payne (1971: 363) luonnehtii kieltä nestemäiseksi, eläväksi, muuttuvaksi, pyörteiseksi ja yhtä kesyttömäksi kuin elämä itse. Hienolla tavalla kielen sulautumista kielenulkoiseen kuvaa myös Paavo Haavikko (1958/2014: 171) runossa, jonka ”puhe virtaa virtaavassa maailmassa”.

Gary Snyderin (1990: 75) mukaan Wilhelm von Humboldt oli ensimmäinen, joka rinnasti toisiinsa eliöiden ja kielten lajiutumisen. Samassa hengessä Snyder (1990: 8, 18–19) itse vertaa kieltä biologiseen heimoon, joka leviää tai taantuu omia aikojaan. Myös ekolinguistiikassa kielten moninaisuus rinnastuu usein luontevasti biologiseen monimuotoisuuteen, jolloin kieli sijoittuu osaksi Ensiydessään rönsyilevää diversiteettiä (Mühlhäusler 1994/2001: 159–160; Harré *et al.* 1999: 163–172, 177–178).⁹⁹ Ekolinguistisessä katsannossa myös kielten sisäinen rikkaus sovittuu luontevasti elinvoimaisen luonnon piiriin (ks. esim. Fill 1998/2001: 45) – niin eliöiden kuin kieltenkin kehityksessä ihannoidaan tällöin vapaata leikkiä, idiosynkraattista luovuutta ja hallitsematonta moninaisuutta. Ensiydestä Toiseuteen pursuaa Donna Harawayn (2000/2004: 200) ajatus sanoista rikkaruohoina – pioneereina, opportunisteina tai selviytyjinä, jotka tekevät odottamattomia asioita. Ekokriitikoista Timothy Morton (2014: 290–291) mieltää tekstit ympäristöiksi ja selittää kirjoittamisen ja lukemisen kuuluvan luontoon; ykseyden sisällä Mortonin näkemystä tosin leimaavat Toiseudelle tunnusomaisesti ilmiöiden tuntemattomat puolet.

Sanojen syli

Ensiys on vahvoilla runollisissa pohdinnoissa, joissa kieli ja luonto kietoutuvat toisiinsa: näin syntyy mystisiä vastaavuuksia sanojen, asioiden ja ajatusten välille. Myös Peirce (ks. esim. *EP* 2: 149–150, 193) assosioi Ensiyden poeettiseen mielentilaan. Stéphane Mallarmé (1897/2000: 167–168) pitää puhetta pohjimmiltaan unen ja laulun kaltaisena; hänen mukaansa virtuaalinen tuoksu leijuu luoksemme musiikin tavoin, kun runoilija lausuu vaikkapa ranskankielisen sana *fleur*, ’kukka’. Referenssistä tai representaatiosta voi tuskin puhua samaan hengenvetoon kielen elämän sykkeen tai ääriviivat häivyttävän äänen (ks. Mallarmé 1897/2000: 160, 167) kanssa – kyse on unenomaisesta ykseydestä, yltäkylläisestä ilmestysten merestä.

Yhtä lailla kielen ja maailman vastakkainasettelun kyseenalaistavat venäläisten futuristien luomat mielentakaiset sanat eli sanat sellaisinaan (ks. Suni 2001: 13). Boris Eichenbaum (1919/2001: 66–67) katsoo, että mielentakaisuus (*zhaumnyj jazyk*) toimi keinona kielen ja äänteiden itseisarvoisuuden paljastamiseen. Viktor Sklovskin tavoin runollinen nautinto voidaan kytkeä puhe-elinten omalaatuisen tanssiin (ks. Eichenbaum 1919/2001: 67). Myös Roman Jakobsonin (1960: 356) määrittämä kielen poeettinen funktio kiertyy viestiin viestin itsensä vuoksi. Runouden ohessa pyhissä ja liturgisissa teksteissä on Yunte Huangin (2009: 55) mukaan kyse paljolti äänestä, pyhien sanojen vahvistamisesta ja

⁹⁹ Kielellisessä ekologiassa ei kylläkään ole kyse yksinomaan monimuotoisuuden itseisarvosta vaan esimerkiksi Peter Mühlhäusler (1994/2001: 160) mieltää kielet toisiaan täydentäviksi maailman malleiksi.

hyväksymisestä suullisessa performanssista, joten niitäkin voi peircelandisittain pitää Ensiyden tyysijana. Julia Kristevan (1974: 17–30) käsitteeksi kiteyttämää semioottista kieltä taasen luonnehtivat rytmikkyys, foneemeilla leikittely sekä motivoituneet suhteet merkitysajon ja merkittyjen välillä. Myös Douglas Robinson (1991: 5) mieltää puhumisen perustavalla tavalla tunnevetoiseksi ilmiöksi: sanomme sanoja, jotka maistuvat, tuoksuvat tai tuntuvat oikeilta.

Luvussa 2.2.1 sivuttu Walt Whitmanin luontokäsitys sulkee syleilynsä myös kielen; Whitman (1855/1982: 231; 2007: 77) kirjoittaa muun muassa sanoista, jotka ovat yksinkertaiset tai vaatimattomat kuin ruoho. Orgaanista yhteyttä käsitteiden, mielentilojen ja (muun) luonnon välillä havainnollistavat oivallisesti myös Marguerite Yourcenarin (1968/1969) hahmotteleman alkemisti-lääkäri Zenonin mietteet:

Käsitteetkin liukuivat. Ajatustoiminta kiinnosti häntä nykyisin enemmän kuin itse ajattelun epäilyttävät tulokset. Hän tarkkaili itseään ajatellessaan samaan tapaan kuin olisi tunnustellut sormella ranteestaan valtimon sykähdyksiä tai kylkiluitensa alta hengityksensä edestakaista kulkua. [...] Käsitteet kuolivat kuin ihmiset; puolen vuosisadan aikana hän oli nähnyt useiden ajatussukupolvien muuttuvan tomuksi. [...] Hengen omaksumat kuviot olivat samantapaisia kuin nuo suuret veden synnyttämät muodot, jotka hyökkäävät toisiaan vastaan tai vuorottelevat syvyyden yllä. Jokainen mielikuva sortui lopuksi omaan vastakohtaansa niin kuin kaksi toisiaan vasten iskevää maininkia, jotka raukenevat yhdeksi ja samaksi vaahdoksi. (Yourcenar 1968/1969: 150–151, suomentanut Irene Sorsa)

Kielen ja luonnon vastakkainasettelusta luopumalla Zenon saa kosketuksen puhtaaseen olemiseen, jossa kaikki on mitä on vailla nimeä tai selitystä (Yourcenar 1968/1969: 233–234). Jokseenkin vastaavasta samuuteen raukeavan diversiteetin kokemuksesta puhutaan joskus kehotietoisuutena tai tietoisena läsnäolona.¹⁰⁰ Ensiys on jossain mielessä primitiivinen ja samalla tavoiteltavana pidetty tila; Peirce (*EP* 2: 4) katsoi sen ilmenevän puhtaimmillaan ihmisen ollessa vain puoliksi valveilla. Ensiydessä pääsee oikeuksiinsa kielellinen luovuus, kontrolloimaton vellominen ja idiosynkraattinen ilmiö. Kuitenkaan Ensiyttä ei pidä ymmärtää erityiseksi kielityypiksi vaan ulottuvuudeksi, jonka voi tavoittaa missä hyvänsä tekstissä. Peircen (*EP* 2: 430) mukaan merkkien tulkitsemiseen sisältyy aina tunneulottuvuus, kuten tunne merkityksen tajuamisesta (*a sense of apprehending the meaning*). Kuten Marjorie Perloff ja Craig Dworkin (2009: 10) toteavat, monet kirjailijat ovat intuitiivisesti tajunneet, että eräät kielen puolet voi havaita ymmärtämättä viestiä. Välittömästi havaittavissa on esimerkiksi puheen rytmi, jonka Susan Stewart (2009: 31–32) rinnastaa mutkattomasti sydämen sykkeeseen, hengitykseen, vuorokausirytmiiin, vuoroveden vaihteluun ja Auringon toiminnan vaihteluihin.¹⁰¹

Käsittämätön kieli

Abstraktin merkityksellisyys tiedostaa ehkä herkimmin suhteessa vieraisiin kieliin, jolloin merkitystä ei kuvittele ymmärtävänsä vaan ainoastaan tuntee olevansa tekemisissä merkityksen kanssa.

¹⁰⁰ Richard Shustermanin (2008: 8) mukaan kehotietoisuuteen kuuluu erottamattomasti myös tietoisuus ympäristöstä: kun tiedostaa seisovansa, tiedostaa samalla sen, minkä päällä seisoo, ja kun tiedostaa hengittävänsä, tiedostaa samalla ympäröivän ilman. Kehotietoisuus häivyttää paitsi ympäristön ja kehon myös kehon ja mielen välisen vastakkainasettelun, jolloin keho ei näyttäydä sielun käyttämänä välineenä vaan kokemusten tyysijana (Shusterman 2008: 5). Lisäksi ihmisen tietoiset prosessit edellyttävät niin happea kuin myös kieltä (Shusterman 2008: 213–214); tässä kohden liu'utaan Ensiyden piiristä Toiseudelle tunnusomaiseen kausaliteettiin, mutta koetussa kehotietoisuudessa korostuu syiden ja seurauksien sijaan kokonaisvaltaisuus.

¹⁰¹ Yhteenkuuluvuuden korostamisesta huolimatta Stewart (2009: 31–32) ei assosioi luonnon rytmejä vapautteen vaan tähdentää riippuvuuttamme niistä.

Impressionistinen lähestymistapa kieleen on poikkeuksellisen vahvoilla Elias Canettin (1967/1987) teoksessa *Marrakešin ääniä*. Kertoja puhuu äänistä, jotka ovat ”sanojen tuolla puolen, syvällisempiä ja monimielisempiä kuin ne” (Canetti 1967/1987: 21) ja pyrkii suhtautumaan vieraan kaupungin kielisiin tällaisina ääninä.¹⁰² Sen sijaan, että opettelisi arabiaa tai berberikieliä, hän tahtoo äänten osuvan itseensä ”mielensä mukaan, minkään riittämättömän tai keinotekoisen tiedon heikentämättä” (Canetti 1967/1987: 21). Kautta teoksen kertoja tuntuukin kuuntelevan paikallisia ääniä läsnä olevana, ennakkoluulottomana, uusille vaikutelmille alltiina. Ihmisten äänet vertautuvat veden, hyönteisten ja lintujen ääniin (Canetti 1967/1987: 35–36, 38, 49, 51, 115); esimerkiksi ”heprean tavut tipahtelevat kuin sadepisarat villinä vellovaan mereen” (Canetti 1967/1987: 51). Toislaisista muistuttavat myös kerjäläisten huudot, joista ikuisesti toistettuina näyttää tulevan kunkin huutajan ominaislaatu (Canetti 1967/1987: 22–24, 115–118).

Michael Croninin (2000: 78–79) mielestä huomion kiinnittäminen puheen muodollisiin ominaisuuksiin ja foneettisen runouden tarkkaavainen kuunteleminen on helpointa silloin, kun sisältöä ei voi ymmärtää; periaatteessa saman arvoituksellisuuden tunnun voi kuitenkin tuottaa kokemalla oman kielensä vieraana (Cronin 2000: 58).¹⁰³ Tällainen lähestymistapa saa puhujan identiteettiin perustuvat kuuntelutottumukset raukenemaan ja auttaa oivaltamaan jotakin uutta. *Marrakešin äänissä* kameli parahtelee hyvinkin koskettavasti (Canetti 1967/1987: 12), ja vaitonaisissakin toislaisissa on jotakin syvästi inhimillistä (Canetti 1967/1987: 7–11, 31, 98–102). Äänten kautta Canettin teoksen kertoja saa kosketuksen monenmoisiin Marrakešin olentoihin – ääni ylittää kansojen ja lajien väliset rajat ja edeltää järkeenkäyviä selityksiä ja kategorioita, kuten mielisairaan tai vaikeavammaisen leimaa (ks. Canetti 1967/1987: 35–41, 115–118).

Puhetavan korostamisella on kuitenkin myös riskinsä. Kuten Cronin (2017: 132) huomauttaa, vieraan kielen mieltäminen paikalliseen juustoon tai omaleimaiseen viiniin rinnastuvaksi kulttuuripiirteeksi voi olla sikäli ongelmallista, että siihen usein liittyy toimijuuden evääminen kielen puhujilta. Vastaavia ajatuksia esitti jo Mihail Bahtin (Bakhtine 1975/1978: 109–110; ks. myös Bakhtine 1963/1970; Bahtin 1981; Bahtin 1986) pohtiessaan henkilöhahmoille tunnusomaisten puhetapojen suhdetta moniäänisyyteen. *Marrakešin äänissä* kertoja saattaa arvottaa muita ylenpalttisen esteettisillä kriteereillä (ks. esim. Canetti 1967/1987: 81–85) ja kokea itsensä avuttomaksi huono-osaisten keskuudessa (Canetti 1967/1987: 117); omasta puolestaan hän luonnehtii matkailijan asennetta suorastaan sydämettömäksi (Canetti 1967/1987: 22). Sittenkin juuri Ensiyden synnyttämä ihmetys näyttää tärkeältä perustalta käsittämättömimpienkin merkkien kunnioittamiselle.

Yhteenveto

Kuten Cronin (2000: 58) kirjoittaa, kielen vieraus tuntuu arvoitukselliselta ja herättää kuulijassa tiedonjanon. Kielen kuulostelu aistillisena virtana voikin virittää kuulijan uudenlaiseen vastaanottavaisuuteen ja auttaa irtautumaan semanttis-pragmaattisista ennakkoluuloista. Ensiyden korvin voi alkajaisiksi kuulostella vaikkapa vieraskielisiä tai runollisia sanoja. Toisaalta ihmiskielen kaikessa moninaisuudessaan voi kuvitella elävän ja rönsyilevän siinä missä pensaikonkin. Ensiydessään kieli kysyy ihmiseltä lähinnä esteettistä pyyteettömyyttä, mutta kun ajattelee kielenkäyttöön kytkeytyvää dramatiikkaa, ristiriitoja ja varotoimia, on helppo huomata, että pelissä on muutakin. Vaikka sana olisi

¹⁰² Kaikki Canettin kirjasta poimitut sitaattit on suomentanut Esa Adrian.

¹⁰³ Myös äänen ollessa ymmärrettävää puhetta *Marrakešin äänten* kertojan huomio kiinnittyy usein keskustelukumppanin puutteelliseen kielitaitoon (ks. Canetti 1967/1987: 6, 12, 52–57, 59, 76) tai äänenlaatuun (ks. esim. Canetti 1967/1987: 9, 26, 82). Näin aistillinen ulottuvuus pysyy esillä, vaikka samalla esitettäisiin uutta tietoa tarjoavia väitteitä.

samalla tasolla sammakon kanssa, kyse ei ole pelkästä viattomasta rinnakkaiselosta vaan monesti kieli näyttää polveutuvan luonnosta tai uhmaavan sitä.

2.3.2 Pakottava loitsu. Dyadinen suhde kielen ja luonnon välillä

Toiseudessaan ilmiöt konkretisoituvat, terästyvät, alkavat tönä toisiaan ja mitellä voimiaan selvittääkseen, kuka määrää ketä (ks. 2.1). Jos Gottlob Fregen (1997: 152–162, 293–294, 365) kielifilosofista käsitteistöä jäsentää peirceläisittäin, Toiseuden piiriin loksahdaa luontevimmin merkitys eli tarkoite (*Bedeutung*), jota Charles S. Peircen (*EP* 2: 271) merkkikäsitelyssä vastaa objekti (ks. DiLeo 1997: 577).¹⁰⁴ Viittauskohde voi olla mitä hyvänsä, mutta se on jossakin toisaalla, ja varsin usein se saa jonkin konkreettisen olion, kuten planeetan, saaren tai määrätyn eläimen hahmon. Siinä missä sanoista huokuvia kukkaistuoksuja voi aistia vaikka silmät kiinni, puheenaiheen oivaltaminen vaatii tyypillisesti tulkitsijalta enemmän: on katseltava ympärilleen tai tulkittava ääniteitä tiettyjen konventioiden mukaisesti.

Ankkuroituminen todellisuuteen

Referentiaalinen ankkuroituminen muodostaa sanan ja tarkoitteen välille dynaamisen riippuvuussuhteen. Toiseuden näkökulmasta puheensorina on merkityksetöntä mölyä, ellei se viittaa mihinkään saati vaikuta konkreettisesti asioiden tilaan. Vaikka maailman ja kielen vuorovaikutusta on mahdotonta tyydyttävästi selittää ilman Kolmannuutta, siihen näyttäisi kuuluvan myös yksioikoisia reaktioketjuja, jotka monen mielessä solahtavat oitis Toiseuden piiriin. Kun toislaiset eläimet oppivat ihmiskieltä, sana näyttäisi kytkeytyvän maailmaan pitkälti dyadisen suhteen varassa. Helena Telkänrannan (2016: 30) mukaan lemmikit oppivat yksittäisten sanojen merkityksiä eräänlaisina ”nimilappuina tosimaailman ilmiöille” – vastaavanlaisia nimilappuja monella lajilla on myös omasta takaa (ks. Telkänranta 2016: 23–24). Nimilappuina sanat eivät kokonaisvaltaisesti mallinna maailmaa vaan niillä on välitön yhteys tarkoitteisiinsa. Tähän liittyen toislaisien kielikoulutuksessa sovelletaan menetelmää, jossa sanojen ja objektien välille rakentuu konkreettinen kytkös. Kun vaikkapa papukaija lausuu tietyn esineen nimen, se annetaan viivyttelemättä hänen tunnusteltavakseen. Opitusta sanasta tulee avain tietyn päämäärän saavuttamiseen, ja niin papukaijat kuin ihmisapinatkin käyttävät kieltä ensisijaisesti pyyntöjen esittämiseen. (Telkänranta 2016: 32, 36; ks. myös Ruonakoski 2011: 225.) Myös ihmisten käyttämän kielen yhteydet maailmaan vaikuttavat toisinaan refleksinomaisilta.

¹⁰⁴ Peircen merkkikäsitelyä käsitellen tarkemmin luvussa 3.1. Jeffrey DiLeo (1997: 577) toteaa, että Peircen tekemä ero objektin ja interpretantin välille tuo väkisinkin mieleen Fregen samoihin aikoihin kehittelemän käsitteparin *Bedeutung* (viittauskohde) ja *Sinn* (mieli). DiLeo kuitenkin katsoo, että Peircen ja Fregen käsitteiden välille voisi tehdä muunkinlaisia rinnastuksia; voidaan esimerkiksi täsmentää, mitä peirceläisen objektin ja interpretantin tyypejä Fregen käsitteet vastaavat, tai väittää, että *Bedeutung* vastaa Peircen dynaamista objektia ja *Sinn* välitöntä objektia. Viimeksi mainitun tulkinnan Francesco Bellucci (2015) kuitenkin osoittaa ongelmalliseksi. David Savan (1994: 72–73) ja Ritva Hartama-Heinonen (2008: 91–92) pitävät objektin tulkittamista viittauskohteeksi väärinkäsityksenä, koska objekti on representamenin semioottinen syy. Olen Savanin (1994: 73) kanssa samaa mieltä siitä, että kaikilla merkeillä ei ole viittauskohdetta. Mielestäni peirceläinen ajatus objektin determinoimasta representamenista tarjoaa kuitenkin mielenkiintoisen näkökulman myös viittauskohteeseen korostaen sen semioottista aktiivisuutta ja tuoden esiin esimerkiksi luonnon ja kielen välisen suhteen vastavuoroisuuden. Tässä viitekehityksessä viittauskohteet ovatkin itse asiassa lähtömerkkejä, jotka kääntyvät toisiksi merkeiksi. Tarkemmin objektin ja interpretantin käsitteisiin perehdytään tämän monografian luvussa 3.1.

Kielen kehollisuus

Ihmiskielten foneettinen luonne on suoraa seurausta siitä, että tietynlaisten äänteiden tuottaminen on meille anatomisesti mahdollista. Satakielen *yrinx* tai delfinin dorsaalinen bursa johtaa ihmiskielestä merkittävästi poikkeavaan ääntelyyn. Tässä katsannossa keho näyttäytyy välineenä merkkien tuottamiseen. Vastaavanlainen kielen kehollisuus on olennaista niin sanotussa naispuheessa ja -kirjoituksessa, jonka merkeissä Hélène Cixous (1975/2013: 35, 37–38, 42, 133) kehottaa lukijaa tarttumaan ruumiiseensa kirjoittaakseen naisen tai miehen, synnyttääkseen itsensä tekstiin, päästääkseen ruumiinsa kuuluviin.¹⁰⁵ Cixous (1975/2013: 42–45, 53–57, 124–133) assosioi naiskirjoitukseen myös järjestyksen järkkymisen ja rajojen rikkomisen, kapinan ja taistelun, jotka ovat yhtä lailla Toiseudelle tunnusomaisia ilmiöitä (ks. 2.1). Tämä Toiseus pitää sisällään Ensiyden, sillä naispuheessa resonoi ”*laulu*, ensimmäisen rakkaudenäänien luoma alkumusiikki” (Cixous 1975/2013: 45, 125, ks. myös 46, 60, 116–117, 126).¹⁰⁶

Ajatusta naiskirjoituksesta inspiroivat tietyt kaunokirjalliset teokset, ja sittemmin useita teoksia on tulkittu feministisen kirjallisuudentutkimuksen puitteissa. Clarice Lispectorin (1977/1996: 15) *Tähdien hetken* kertojahahmo toteaa: ”Minä en ole intellektuelli, kirjoitan ruumiillani.”¹⁰⁷ Tällainen kielikäsitys on lähellä Ensiydelle tunnusomaista orgaanista ykseyttä – kertoja sanoo tarinansa olevan ”ennen muuta peruselämää joka hengittää, hengittää, hengittää” (Lispector 1977/1996: 11). Luonnon ja kirjoituksen välillä vallitsee kuitenkin määrätty jännite: kertoja painiskelee tosiasioiden kanssa, hän kokee pakkoa tuottaa kirjoitusta ja pyrkii ylittämään omat rajansa (Lispector 1977/1996: 16–17, 21–22). Samaan aikaan kertoja tunnustaa, kuinka hänen oma fyysinen todellisuutensa lyö leimansa tekstiin: tarinaa ”säestää alusta loppuun ärtyneen hammasluun aiheuttama lievä mutta hellittämätön särky” (Lispector 1977/1996: 25), ja lisäksi hän epäilee, että voidakseen kirjoittaa uskottavasti köyhästä työstä hänen pitäisi ”jättää parta ajamatta”, ”torkkua vain pahimpaan uupumukseen” ja ”käyttää vanhoja risoja vaatteita” (Lispector 1977/1996: 20). Vaikka kerrontaan kuuluu myös Kolmannuudelle tunnusomaista reflektointia ja tarkoitushakuisuutta, tosiasiat määräävät kirjoitusta kertojan päätöksistä riippumatta.¹⁰⁸

Kehollisuudessaan kieli ja kirjoittaminen rinnastuvat muiden eläinten lajityypillisiin toimintoihin. Tämä korostuu Anat Pickin (2011: 79–80) luennassa Marie Darrieussecqin kirjasta *Sikatotta*. Kuten Pick toteaa, teos esittää kirjoittamisen pikemminkin ruumiillisena kuin psyykkisenä toimituksena – siaksi muuttuneen kertojan on vaikea pidellä kynää kädessään, työ käy äärimmäisen hitaasti ja muta sotkee tekstiä. Kertoja esittää myös epäilyksensä, löytäisikö työn tuloksena syntyvä sikakirjoitus (*écriture de cochon*) milloinkaan kustantajaa. Lajisidonnaisuudessaan kirjoittaminen näyttäytyy ihmiseksi tulemisena, mutta ihmisyydessä ei ole kyse riippumattomasta rationaliteetista vaan pikemminkin eläimyyden tunnustamisesta (Pick 2011: 98–100). Puhumisen ja kirjoittamisen kehollisuuden lisäksi kielijärjestelmät ovat fysiologisesti määrättyneitä; Fred Karlsson (1998: 20) esittää, että kielen rakenteisiin vaikuttaa muun muassa ”ihmisen perusorientaatio tilassa, kuten pystyasento”.

¹⁰⁵ Kuten Cixous (1975/2013: 72) toteaa, kirjoitus on tapana asettaa vastakkain Logoksen kanssa; naiskirjoitusta koskevat huomioid eivät siis sellaisinaan koske kieltä kokonaisuudessaan.

¹⁰⁶ Sitaatin ovat suomentaneet Heta Rundgren ja Aura Sevón.

¹⁰⁷ Vastaavasti esimerkiksi Clara Malraux (1971: 198) katsoo, että kirjoitamme kehollamme; hänen mukaansa kirjoituksessa tuntuvat kirjoittajan liikkeen ja hengityksen rytmit.

¹⁰⁸ Samaan tapaan kehollisuus korostuu Douglas Robinsonin (1991: 16–17, ks. myös 103) käsityksessä vieraan kielen opiskelusta. Robinson pahoittelee, että kielenopetuksen keskittyminen kielioppisääntöihin ja sanalistoihin totuttaa oppilaat puhumaan vierasta kieltä nokkelasti ohjelmoitujen robottien tavoin. Jotta puhe ei kuulostaisi kiusallisen mekaaniselta, vieras kieli tulisi Robinsonin mukaan kehollistaa lähtemällä liikkeelle sellaisista sanoista, joihin tietyn kielen oppilas entuudestaan liittyy fyysikaalisen merkityksen, sekä eläytymällä natiivien puheen kehollisuuteen.

Ympäristön imeytyminen kieleen

Ihmiskehon ohessa kielellisiä ilmiöitä determinoi epäsuoremmin luonnonympäristö. Kuten Georges Mounin (1963: 41–42, 49) huomauttaa, jotkut varhaisista kielentutkijoista saattoivat uskoa kielen rakenteiden juontuvan melko suoraan maailmankaikkeuden ja toisaalta myös ihmismielen rakenteista. Ilmastoteorian kannattajat otaksuivat luonnonolojen lyövän leimansa kieleen, ja esimerkiksi Herder (1772/2002: 148) katsoo ilmaston, ilman ja veden, ruoan ja juoman vaikuttavan kieleen puhe-elinten välityksellä. Suorasta vaikutussuhteesta näyttäisivät puhuvan myös pluralistiset nationalistit, jotka rinnastavat kielet kotimaahansa juurtuneisiin kasveihin; tästä näkökulmasta voi tulkita myös Herderin (1767–1768/2002: 53, 56) puumetaforia.

Joissain kielen syntyä koskevissa teorioissa luonnon äänten jäljittelyllä on ratkaiseva merkitys. Johann Gottfried von Herder (1772/2002: 87–90, 98–103) katsoo kielellisen erottelukykymme syntyneen, kun mielikuvat lampaasta, turturikyhkystä ja koirasta kiinnitettiin objekteille tunnusomaisiin ääniin, joita normaali ihminen pystyi jäljittelemään.¹⁰⁹ Toiseuden vaikutuksesta huolimatta kielen tehtäväksi nousee maailman mallintaminen ihmisen ehdoilla (ks. 2.3.3). Runollisista ajattelijoina esimerkiksi Gary Snyder (1990: 18) pitää kielen alkuperänä pilvien jakautumista ja yhdistymistä, kukintojen fraktaalisuutta, jokiuomien kalligrafiaa, tuulta männyn neulasissa ja metsäkanojen kaakatuksia. Ajatus kielen luontoperäisyydestä kestää kuitenkin myös analyttisemmän tarkastelun. Deskriptiiviset sanat jäljittelevät luonnon ominaisuuksia, sanasto on sidoksissa paikallisiin luonnonoloihin (ks. esim. Herder 1772/2002: 117; Sapir 1912/2001), ja käsitteistön kehitykseen vaikuttavat luonnon tarjoama älyllinen vastus sekä ärsykkeiden moninaisuus.¹¹⁰ Tällaiset vaikutussuhteet eivät kuitenkaan ole mekaanisia vaan edellyttävät Kolmannuuteen kurkottavia mallinnusjärjestelmiä.

Vaikka kieltä järjestelmänä on vaikea tyydyttävästi sovittaa Toiseuden piiriin, yksittäinen kieliteko voi olla jokseenkin mekaaninen reaktio ympäristön ärsykkeeseen. ”Maata näkyvässä!” kirpoo huulilta automaattisesti, kun ranta pitkästä aikaa sientelee horisontissa, ja puhumaan opettelevalle lapselle osoitellaan koiria ja kissoja sen enempiä ajattelematta. Kolmannuudessaan kieli on erojen järjestelmä, joka paloittelee ja jäsentelee todellisuutta (ks. 2.3.3), mutta yhtä lailla sanat voi mieltää törmäysjäljiksi, joita syntyy mielen kohdatessa jotakin huomion arvoista. Joskus on ajateltu, että kokonainen teksti voisi olla kielenulkoisesta todellisuudesta koottujen tosiasioiden determinoima; Richard Rottenburgin (2003: 32–35) mukaan esimerkiksi luonnontieteiden tarjoamaa mallia noudattava tieteellisen kääntämisen menetelmä perustuu oletukseen, jonka mukaan todellisuus voi välittyä sellaisenaan etnografiaan. Tällainen käsitys väheksyy kielen vakiintuneiden rakenteiden merkitystä, mutta yksittäisissä tilanteissa luonto voi tosiaankin horjuttaa puhetapoja.

Selkeimmin luonnon Toiseus suhteessa kieleen ilmenee kenties siinä, miten erilaiset rajatapaukset ja anomaliat törmäävät käsitejärjestelmiin ja asettavat vallitsevat luokitukset kyseenalaisiksi. Tieteen keskustelussa luonnon kanssa luonto voi vastustaa kognitiivista haltuunottoa sanomalla ei (ks. esim. *EP* 2: 215); siksi Toiseudella näyttää olevan aivan oma roolinsa kielen ja luonnon

¹⁰⁹ Herder (1772/2002: 90) ei pidä suullista jäljittelyä kielen välttämättömänä kriteerinä vaan pelkkänä välineenä päämäärään pääsemiseksi; mykällä ihmisellä kieli jää sielulliseksi kyvyksi. Kuurojen kielikykyyn Herder (1772/2002: 98) sitä vastoin ei uskonut.

¹¹⁰ Ärsykkeet eivät determinoi käsitteitä suoraan vaan kyse on konstruktivisesta kategorianmuodostuksesta, jolle ovat leimallisia Toiseudesta Kolmannuuteen kulkevat päättelyketjut. Holmes Rolston III (1988: 19) katsoo ihmismielen kehittyneen kompleksiseksi siksi, että evoluution myötä se on erikoistunut tutkimaan moninaista maailmaa, jossa voi hahmottaa myös yhdistäviä tekijöitä. Harley C. Shands (1971: 369) olettaa, että yhdistävien ja erottavien piirteiden etsiminen on tunnusomaista myös kielellisten kategorioiden muodostamiselle.

vuorovaikutuksessa. Kuten Georges Mounin (1963: 277) kirjoittaa, kokemus voi voittaa kielen asettamat esteet ja jättää sanaan tai lausumaan sisältyvän hypoteesin vaille verifikaatiota. Kielenkäyttäjä voi myös asettaa kapuloita rattaisiin, jotta sujuva puhe ei saisi maailmaa näyttämään yksinkertaisemmalta kuin se on. Esimerkiksi Judith Butler (2003: 208) peräänkuuluttaa uudenlaista etiikkaa, jonka ytimessä on Toisen käsittämättömyyden kunnioittaminen. Tämä edellyttää Butlerin (2003: 203 ym.) mielestä kielellisten tottumustemme kyseenalaistamista. Emme voi pitää validina yksinomaan sellaista tietoa, joka helppotajuisella muotoilullaan vastaa omaan tuttuuden tarpeeseen, vaan oma tietämättömyys on kohdattava vieraiden ja vaativien ilmausten kautta. Tällaiset pohdinnat houkuttavat painiskelemaan kielen kanssa kahden kesken utilitaristisen levikin maksimoinnin sijaan. Joskus töksähdys tyyliä vastaan voi toisesta näkökulmasta koetella ymmärryksen rajoja rikkonaisuudellaan.

Kieli kiven lohkareina

Materialistisen maailmankatsomuksen valossa näyttää ilmeiseltä, että kieli on riippuvainen luonnosta. Kurkupunään, kaniinin ja Venuksen kaltaiset luonnonoliot vaikuttavat todellisemmilta ja kouriintuntuvammilta kuin monella tapaa sumea ja suhteellinen kieli. Joskus kuitenkin ajatellaan, että kieli pystyy pakottamaan luonnon kuosiinsa tai muuttamaan aktuaalista todellisuutta (yli)luonnollisen mahdin tavoin. Näin kielen Toiseus suhteessa maailmaan saa kaksi suuntaa: luonnosta kieleen ja kielestä luontoon päin. Arkisessa käytössä kieli näyttää joskus työkaluna, joka on käytettävissä yhtä välittömästi kuin oma käsi; Roman Jakobsonin mukaan kielestä tulee tällainen käyttäjänsä jatke pian lapsen opittua kielen (ks. Seleskovitch 1977/1984: 111). Eräät kielenkäyttöä kuvaavat metaforat ilmentävät juuri tällaista välineellisyttä; ympäristökeskustelussa Pentti Linkola (1964/1990: 97; 1967a/1990: 164) rinnastaa vastustajiensa puheen esimerkiksi murhaaviin moukariniskuihin ja teräviin sivalluksiin.¹¹¹

Luontosuhdettamme ajatellen kielen Toiseuden korostaminen tekee siitä luonnonvoiman tai voimavaran, joka vastaa maailman aktuaalisuuteen samalla mitalla. Tämä koskee etenkin ääneen lausuttua tai sosiaalisessa tilanteessa käytettyä kieltä; vaikka kieli Kolmannuudessaan toimisi välineenä tietyn tarkoituksensa saavuttamiseen, siinä on myös Toiseudelle tunnusomaista brutaalia voimaa. Elämäkerrassaan siteerattu Franz Kafka muistelee, kuinka hänen sanavalmiulla luokkatovereillaan oli käytössään ”määrättömän paljon suuria sanoja, todellisia lohkareita”, joiden viskelemistä hän kateellisena seurasi sivusta (Pawel 1984/1989: 89).¹¹² Tässä yhteydessä kieli näyttää hyvin konkreettisena aseena. Äärimmilleen kielellinen väkivalta viedään Kafkan (1919/1997) novellissa ”Rangaistussiirtolassa”:

Matkailija olisi tahtonut kysellä monia seikkoja, mutta miestä katsoessaan hän kysyi ainoastaan:
– Tietääkö hän tuomionsa? – Ei, sanoi upseeri ja aikoi heti jatkaa selityksiään, mutta matkailija keskeytti hänet: – Eikö hän tiedä omaa tuomiotaan? – Ei, sanoi upseeri jälleen, vaikenen hetkiseksi, kuin vaatisi matkailijalta tämän kysymyksen tarkempaa perustelua ja sanoi sitten: – Olisi hyödytöntä julistaa sitä hänelle. Hänhän saa siitä tiedon omalla ruumiillaan. [...] – Näette, sanoi upseeri, – kahdenlaisia neuloja monessa eri järjestyksessä. Kunkin pitkän neulan vieressä on lyhyt. Pitkä nimittäin kirjoittaa, ja lyhyt ruiskuttaa vettä, jotta veri peseytyisi pois ja kirjoitus pysyisi koko ajan selvänä. [...] Kuinka hiljaiseksi mies tulee kuudennen tunnin vaiheilla! Silloin kirkastuu typerimmänkin ymmärrys. Ilmiö alkaa silmien seutuvilla. Sieltä se leviää. Näky voisi vietellä katsojan itse asettumaan äkeen alle. Ei tapahdu mitään muuta kuin että mies alkaa lukea kirjoitusta, hän jännittää suutaan, kuin kuuntelisi. Kuten näitte, ei ole helppo lukea kirjoitusta silmillä; miehemme lukee sitä kuitenkin haavoillaan. (Kafka 1919/1997: 97, 99, 102, suomentaneet Aarno Peromies, Eeva-Liisa Manner, Kristiina Kivivuori & Markku Mannila)

¹¹¹ Kun toisaalta sanotaan, ettei haukku haavaa tee, kielen Toiseus pyritään mitätöimään.

¹¹² Sitaatin on suomentanut Kimmo Rentola.

Maaginen mahti

Aina kielen vaikutus ei ole yksioikoista sanan säilän heiluttelua vaan se voi näyttäytyä myös vastaansanomattomana mahtina, joka jollain tapaa kumoaa tosiasiat tai taivuttaa maailman tahtoonsa. Kansanperinteessä kieleen liitetään usein maagisia voimia; esimerkiksi muinaiset suomalaiset puhuivat karhusta lukuisten kiertoilmausten kautta siinä pelossa, että karhu tulisi paikalle kuullessaan nimensä (Pentikäinen 2007: 93–100; ks. myös Vadén 2006). Tällaisissa uskomuksissa ei ole kyse yksinomaan katteettomasta luottamuksesta lajienväliseen vuorovaikutukseen, vaan ihmisillä on laajemminkin taipumuksena ajatella, että sanottu on puoliksi tehty. Nykyesimerkiksi kielen ottamisesta todesta käy ”skitsofreeninen kielen tutkiskelija” Louis Wolfson (1970), jolle nimistä välittömästi tulee asioita ja joka ei siksi kestä kuulla tavallista puhetta (ks. Johnston 1992: 49–52).

Kielen loitsumainen teho käy selväksi kirjallisen kulttuurin varhaisissa kerrostumissa, kuten *Raamatussa*. Luomiskertomuksessa (1. Moos. 1) ja *Johanneksen evankeliumissa* (Job. 1: 1–3, 14) valon, taivaan, maan ja eliöiden olemassaolo riippuu sanomisesta.¹¹³ George Steiner (1975: 58–59) katsookin, että paratiisissa puhuttu alkukieli paitsi vastasi täydellisesti todellisuutta myös sisälsi jumalallista luomisvoimaa. Myös Peirce (*CP I.327*) käyttää valon luomista esimerkkinä dyadisesta suhteesta. Kielen ja luonnon välillä vallitsee alkutilassa hierarkkinen riippuvuus, johon osaltaan nojautuu dualistinen maailmankuva. *Undessa testamentissa* Jeesus käyttää kieltä muun muassa ihmisten fyysikaalisten vammojen parantamiseen ja henkiin herättämiseen – neljättä päivää haudassa makaava mies lähtee liikkeelle Jeesuksen rukoiltua ja huudettua suureen ääneen: ”Lasarus, tule ulos! (Job. 11: 41–44). *Jaakobin kirjeessä* kieltä luonnehditaan vääryyden maailmaksi, joka ”sytyttää tuleen elämän pyörän, itse liekehtien helvetin tulta” (*Jaak.* 3: 1–8). Näissä tulkinnoissa luonnon ja kielen välille tehdään jyrkkä ero, ja niiden rajamaastossa riehuvat Toiseudelle leimalliset kamppailut ja reaktioketjut.

Lasarusen tarina innosti filosofi Maurice Blanchot’ta kuvittelemaan kuolemaa kylvävää kieltä ja efemeeristen eliöiden tuonpuoleista elämää runokielen materiaalisuudessa.¹¹⁴ Blanchot’n (1949/2001: 21) mukaan sana kumoaa lihaa ja verta olevan tarkoitteensa ja antaa sen takaisin vaillinaisena. Georg Wilhelm Friedrich Hegeliin viitaten hän esittää, että eläinten nimeäminen kieltää heidän olemassaolonsa olemassaolevina tehden heistä ideoita. Arkikielessä kuvitellaan, että esimerkiksi kissan idea tekisi oikeutta kissalle itselleen, mutta Blanchot (1949/2001: 22) pitää vastaavuutta pelkkänä illuusiona; hänen mukaansa kissan nimeäminen tekee hänet ”ei-kissaksi, kissaksi joka on lakannut olemasta olemassa”. Päivään palautetusta ideasta Blanchot (1949/2001: 22) kääntää katseensa puheen perustaan, ruumiiseen, ”joka haisee jo pahalta”. Voisikin sanoa, että ideoiden yleispätevän Kolmannuuden sijaan Blanchot on kiinnostunut Toiseuteen liittyvistä ristiriidoista, aktuaalisen olemassaolon ja unenomaisuuden välisestä jännitteestä. Hänen mukaansa sana ’kissa’ on ”*sanaksi* tullutta ei-olemassaoloa, toisin sanoen täysin määrättyä ja objektiivista todellisuutta”, joka on luontoa siinä missä kissakin (Blanchot 1949/2001: 22). Samaan aikaan ei-mikään kuitenkin ponnistelee siinä etsien ulospääsyä ja avaten tien ”’sanakäännösten’ loputtomiin liukumisiin” (Blanchot 1949/2001: 22). Materiaalisten sanojen ominaisuudet mahdollistavat poissaolevan tarkoitteen haparoimisen, ja näin runokieli toimii ”kuin hämähä valta, loitsu, joka pakottaa asiat *todella* läsnäoleviksi niiden itsensä ulkopuolella” (Blanchot 1949/2001: 22).¹¹⁵

¹¹³ Fabrizio M. Ferrarin (1996: 423) mukaan ajatus luovasta sanasta on löydettävissä myös vedalaisuudesta, uusplatonismista ja *Koraanista*.

¹¹⁴ Hieman samansuuntaisia ajatuksia esittää Walter Benjaminiin viitaten Jacques Derrida (2006: 38–39), joka puhuu nimetyksi tulemisen surusta ja nimien ylivoimaisesta eliniästä suhteessa kantajiinsa.

¹¹⁵ Blanchot’n teksti resonoi edellä referoidun Stéphane Mallarmén kukkakommentin kanssa, ja hänen kielikäsitteensä sisältyy myös vahva Ensiyden ulottuvuus, ”heltymätön myöntö vailla alkua tai loppua” (Blanchot

Toisella tapaa kielen ja luonnon dynamiikkaa tulkitsee ekokriitikko William Rueckert (1978/1996), joka mieltää kielen ekosysteemiin kuuluvaksi energiavarastoksi. Eritoten runoilille on Rueckertin mukaan tunnusomaista negatiivinen entropia, kasveihin rinnastuva kyky tuottaa maailmaan uudenlaista järjestystä. Rueckertin käsityksiä on kenties tulkittava jossain määrin kuvaannollisesti, mutta toisaalta on selvää, että hän puhuu kielestä osana aktuaalista ekologista todellisuutta. Kielen rinnastaminen fysikaaliseen energiaan on huomattavasti kiistanalaisempi ajatus kuin edellä esitellyt teoriat kielestä reaktionä luonnonoloihin. Ajatusleikkinä kielen mieltäminen ekosysteemeissä vaikuttavaksi voimaksi on kuitenkin kokonaisvaltaisuudessaan inspiroiva. Vaikka oletus kielen fysikaalisista vaikutuksista tai maagisesta tehosta hylättäisiin, kielen ja mielen välille oletetaan toisinaan välitön vaikutussuhde. Basil Hatim (2007: 85, 91–92) katsoo, että eräissä kielissä, kuten arabiassa, on kirjoitetussakin muodossa vahvaa residuaalista oraalisuutta, joka ilmenee äänen dynaamisuutena ja sanojen mahtina. Suullisuuden korostuessa sana hallitsee ajattelua ja ajatuksia muokkaavat toisto, vastakkainasettelut ja rytmilliset kuviot.

Yhteenveto

Hatimin kuvaamassa residuaalisessa oraalisuudessa on kyse harkitsemattomasta altistumisesta Toiseuden voimille, ja sikäli ajattelua leimaavan kielen reaktionaarinen dynamiikka poikkeaa Kolmannuudelle tunnusomaisesta epäsuorasta mallintamisesta. Samalla kun kieli kaikessa oraalisuudessaan vaikuttaa ajatteluun, ihmiskeho determinoi osaltaan kieltä – vaikutteet risteilevät kumpaankin suuntaan. Kieli voi myös välittömästi vaikuttaa toisen kohtaamiseen. Jos sanojen katsotaan syntyvän saman ja toisen törmäysjälkinä, kuten edellä esitin, myös niiden myöhempi lausuminen asettaa esteitä reitillemme. Vaikka sanan merkitystä ei täysin ymmärtäisi, siinä voi aistia jonkin toisen arvoituksellisen ääriviivan. Toisenlaisia näköaloja avautuu, jos kohotaudumme yksittäisen sanan yläpuolelle ja hahmotamme koko maailman kielen puitteissa.

2.3.3 Mallintava työkalu. Triadinen suhde kielen ja luonnon välillä

Edellä olen tarkastellut kielen ja luonnon olemuksellista yhteenkuuluvuutta (ks. 2.3.1) sekä dynaamisia vaikutussuhteita kielen ja luonnon välillä (ks. 2.3.2). Näiden lisäksi kielen ja luonnon muodostamassa kokonaisuudessa voi olettaa olevan jotakin, mikä liittyy foneettisen värinän konkreettiseen objektiin tai kurkottaa sanojen ja tarkoitteiden keskinäisestä painista kolmanteen ulottuvuuteen – kognitiiviselle näköalapaikalle tai tulevaisuussuuntautuneeseen tavoitteellisuuteen. Siinä missä yksinkertaiset riippuvuussuhteet kuuluvat Toiseuteen, Kolmannuudessa pääsee oikeuksiinsa semioottisten prosessien kompleksinen säännönmukaisuus. Osoittelevien sanojen sijaan kieli näyttäytyy järjestelmänä, jonka osat saavat merkityksensä suhteessa toisiinsa.¹¹⁶ Yksittäisten reaktioiden sijaan Kolmannuus myös verkottuu, neuvottelee ja pyrkii vuorovaikutukseen. Esimerkkinä tällaisesta vuorovaikutteisuudesta mainittakoon Charles Taylorin (1995: 97) näkemys, jonka mukaan kieli tekee meidät ja me teemme kielen – uudistamme sitä ilman, että milloinkaan kokonaan hallitsimme sitä tai täysin tietäisimme, mitä olemme tekemässä.

1949/2001: 23). Blanchot'lla Ensiyttä kuitenkin hyvin vahvasti kehystää kielen ja elämän lähtökohtainen vastakkaisuus, ja hän korostaa sanojen fyysisyyttä edellytyksenä poettiselle henkiin heräämiselle. Käännöstutkimuksen puolella Ganesh N. Devy (1999: 187) huomauttaa, että intialaisessa kirjallisuusteoriassa arvostetaan yli kaiken kirjailijan kykyä lähtötekstin kääntämiseen, muunteluun ja henkiin herättämiseen.

¹¹⁶ Tällaisen kielikäsitteksen historiaa jäljittää Charles Taylor (1995: 93–96), joka paikantaa merkitysholismien juuret Johann Gottfried von Herderin kielifilosofiaan.

Gottlob Frege (1997: 152–153, 255, 294, 364–365) nimeää kolmanneksi kielen ulottuvuudeksi mielen (*Sinn*), joka on eräänlainen ajattelun osatekijä.¹¹⁷ Mieli tarttuu tarkoitteeseen tietystä näkökulmasta, ja niin ollen samalla tarkoitteella voi olla useampi mieli.¹¹⁸ Sikäli sen voisi mieltää tulkituksi merkitykseksi – merkkien välittämäksi käsitykseksi objektista, jolloin se rinnastuisi Charles S. Peircen Kolmannuuteen. Kolmannuuden hallitsevat välityssuhteet kytkeytyvätkin läheisesti tulkitsijan käsitteeseen: merkit ovat johonkin toiseen viittaavia olioita, joista tekee merkkejä juurikin niiden tulkittavuus. Tulkinnassa merkki voi saada tehtävän esimerkiksi objektimaailman jäsentelyssä, tiedonvälityksessä tai yhteen liittämiään maailmoja organisoivissa sovellutuksissa. Sokean voiman sijaan se voi osoittautua käyttökelpoiseksi työkaluksi, jonka monet katsovat paitsi järjestelevän vanhaa myös rakentavan uutta todellisuutta. Kolmannuudessaan kieli yhdistää esimerkiksi toislaisia eläimiä kulttuurisiin käsityksiin tai inhimillisiin kokijoihin.¹¹⁹

Kieli mallina

Wilhelm von Humboldt mielsi kielen prosessiksi, joka sitoo yhteen ihmiskokemuksen keskeiset vastakohdat: sisäisen ja ulkoisen, subjektiivisen ja objektiivisen, menneen ja tulevan, yksityisen ja julkisen (ks. Steiner 1975: 83). Kolmannuuden näkökulmasta kieli voi toimia välittäjänä myös luonnon ja havainnoijan välillä, joiden suhteessa ei ole kyse mekaanisista reaktioista vaan vuorovaikutuksesta (ks. esim. Halliday 1990/2001: 179–180). Ajatus kielestä mallinnusjärjestelmänä ja ajattelun välineenä juontaa juurensa John Lockeen (ks. Taylor 1995: ix, 101–102) ja Johann Gottfried von Herderiin (1772/2002: 98–101; ks. myös Herder 1767–1768/2002: 57), joka kuvittelee ensimmäisen sanaston syntyneen ihmisen keräillessä ympäristöstä mielenkiintoisten eläinten ja muiden luontokappaleiden ääniä, jäljitellessä niitä ja liittäessä onomatopoeettisten verbien pohjalta hahmottuneisiin nimiin omia merkityksiään.

Lajinimet ovatkin oivallinen esimerkki kielellisestä jäsennyksestä. Kuten Edward Sapir (1933/1970: 9) toteaa, moni luonnonystävä tuntee pääsevänsä kosketuksiin luonnon kanssa vasta kun hallitsee lajinimet, ikään kuin todellisuus olisi pohjimmiltaan verbaalinen. Mutta mistä lajinimissä varsinaisesti onkaan kyse? Robert Payne (1971: 361–362) esittää, että esimerkiksi ideaalista platonista ’koiraa’ ei ole olemassa vaan kieltä voi pitää inhimillisenä vastauksena partikulaareista muodostuvaan maailmaan; kieliyhteisöstä riippuen koiraan viittaava sana voi myös tuoda mieleen varsin erilaisia koiran stereotyyppisiä, venäjänvinttikoirasta kiinanpalatsikoiraan. Sanalla *koira* on myös oma foneettinen tunnelmansa, ja toisaalta koiraksi toteaminen on kuin törmäys johonkin toiseen (ks. 2.3.2). Vaikka yleistysten olemassaolo Peircen tavoin tunnustettaisiin, lienee ilmeistä, että yleiskäsitteiden käyttö kuitenkin aiheuttaa sekaannuksia, kun ihmiset arkipuheessaan eivät juuri piittaa tarkoitteidensa

¹¹⁷ Kuten edellä todettiin, Frege ei esitä osatekijöitä tässä järjestyksessä vaan tarkoitteet ja mielet asettuvat etusijalle hänen teksteissään.

¹¹⁸ Lisäksi saman ajatuksen väritys voi vaihdella ilmaisumuodon mukaan (Frege 1997: 295).

¹¹⁹ Siitä, minkä välillä kieli tarkkaan ottaen toimii välittäjänä, on esitetty monenlaisia näkemyksiä, joihin tässä yhteydessä ei ole mahdollista tarkemmin perehtyä. Karl R. Popperin (Popper & Eccles 1977: 48) mallissa kielen oppiminen sijoittuu fyysisen maailman ja kulttuuristen konstruktoiden väliin; tässä tapauksessa kyse on siis vuorovaikutuksesta havaitun luonnon ja objektivoidun havainnon välillä. Kieli itsessään on kuitenkin kulttuuriseen maailmaan kuuluva objekti (Popper & Eccles 1977: 43–45, 49), kun taas Peter Finken kehittämässä kulttuuriekologiassa kieli toimii puuttavana linkkinä luonnollisten ja kulttuuristen ekosysteemien välillä (ks. Fill 1998/2001: 45). Sapir (1912/2001: 13–14) sitä vastoin on taipuvainen asettamaan kulttuurin fyysisen maailman ja kielen väliin; tämän käsityksen mukaan kulttuuri määrää, mitkä fyysiseen maailmaan sijoittuvat tekijät suodattuvat kieleen. Jean-Claude Usunierin (1992/2000: 429) mukaan kieli sisältää sarjan näkemyksiä suhteestamme todellisuuteen, ja näiden kielikohtainen vaihtelu on otettava huomioon kulttuurien välisessä viestinnässä.

tilastollisesta edustavuudesta tai laadullisesta kattavuudesta.¹²⁰ Silti yleisluontoisen jäsentelyn merkitys inhimilliselle ajattelulle on ilmeinen.

1800-luvun puolella Humboldt (esim. 1882/1905; ks. myös Pedersen 1988: 32–34) esitti vuorostaan näkemyksiään siitä, kuinka kieli konstituoii maailmaa, pohjustaen siten 1900-luvulla syntyneitä käsityksiä kielen merkityksestä. Humboldtin mukaan kieli ei tartu objekteihin, jotka ovat olemassa kielestä riippumatta, vaan pikemminkin se luo uutta, kytkee havaintoja toisiinsa ja tuottaa jossain määrin jaettua ymmärrystä (Lafont 1993/1999: 13–54). Yhtäältä käyttämämme sanat määrittävät ja rajaavat maailmaamme (ks. esim. Pitkin 1967: 1); lisäksi kieliopin voi M. A. K. Hallidayn (1990/2001: 179–180, 182–183, 190, 195) tavoin mieltää teoriaksi inhimillisestä kokemuksesta.¹²¹ Kielioppi ei uudistu yhtä nopeasti kuin maailmasta saatu kokemus, eivätkä tieteellisen maailmankuvan muutokset noin vain päivitty kieleen. Georges Mounin (1963: 273, ks. myös 57) esittääkin, että esimerkiksi nykyranskan astronomiset sanonnat ja värisanasto edustavat muinaista fysiikkaa, metafysiikkaa ja uskontoa, eivät nykyistä tietämystä. Mouninin mukaan tällaiset ”kielelliset fossiilit” voivat myös jarruttaa tieteen kehitystä. Toisaalta kielen hitaus myötävaikuttaa ajattelumme dialektiseen luonteeseen (ks. Steiner 1975: 83).

Ihmisen kielellinen kyvykkyys mielletään usein lajimme ratkaisevaksi tuntomerkitseksi. Max Horkheimer ja Theodor Adorno (1944/2008: 317–318) kuvittelevat toislaajisen elämän sielun jäsentymättömäksi virraksi, jossa yksittäiset tunteet ja tarpeet vaihtelevat vailla ohjaksia. Kielettömyytensä vuoksi toislaajiset ovat muiden armoilla, ja ihmiset käyttävät heitä armotta hyväkseen. Tähän tilanteeseen nähden kieli näyttäytyy vapauttavana tekijänä, joka tuo kokemukseen uudenlaista mielekkyyttä, suhteellisuudentajua ja vastarinnan mahdollisuuksia. Kieli mahdollistaa myös irrottautumisen käsillä olevasta todellisuudesta. Kuten Adornoa tulkitseva Judith Butler (2003: 200, 203) esittää, yksi tehokkaimmista tavoista kyseenalaistaa *status quo* on käyttää kieltä epätavallisesti. Paul Ricœurin (1976/2000: 112–113) mukaan niin runollinen kuin tieteellinenkin kieli hylkää kirjaimellisen referenssin ja kieltää tavallisen näkemyksemme; todellisuus saavutetaan kiertoteitse, jolloin siitä paljastuu uusia ulottuvuuksia. Toisaalta kielen äyllistävä luonne heikentää sen mahdollisuuksia tehdä oikeutta kehollisille kokemuksille (ks. Jackson 2003: 175).

Kielen mallintavaa funktiota on pohdittu myös yhteydessä evoluutioteoriaan. Thomas Sebeok (1986: 12–16, 41; 1991a: 55–58, 66, 68–70, 72, 94–95, 157–158; 1994/2001: 136, 146–147, 149; 2001: 71–72) pitää ilmeisenä, että kieli ei olisi alkujaan kehittynyt viestintää vaan maailman mallintamista ja mahdollisten maailmojen rakentelua varten. Kullekin eläinlajille tunnusomaiset tavat hahmottaa maailmaa toimivat Sebeokin (1991a: 49–50, 54–55) mukaan ensimmäisen asteen mallinnusjärjestelminä, ja kieltä on tällöin pidettävä lajimme esikielelliseen *Umweltiin* perustuvana toisen asteen mallinnusjärjestelmänä.¹²² Sebeok (2001: 15, 89, ks. myös 104) pitää ympäristön tarkoituksenmukaista mallintamista lajin selviytymisen edellytyksenä, ja myös ekolinguisti Andrew Goatly (1996/2001: 222–223; 1997/2001: 230–231) katsoo kielen kehittyneen sopeutumana ympäristöömme. Suoraa

¹²⁰ Peirce (*EP* 2: 227, 313–314, 339, 342–343, 354) ilmaisi kannattavansa skolastista realismia, jonka mukaan jotkin yleisluontoiset objektit ovat todellisia eivätkä yleiskäsitteet näin ollen ole pelkkiä yksittäistapauksia yhdistäville piirteille annettuja nimiä, niin kuin nominalistit ajattelevat.

¹²¹ Halliday on kiinnostunut erityisesti siitä, kuinka vaikeasti tiedostettava kryptokielioppi muuntaa havaintojamme merkityksiksi. Kryptokielioppi saa ihmiset tekemään kielikohtaisia oletuksia muun muassa siitä, ovatko luonnonvarat ehtymättömiä, korreloiko määrä laadun kanssa ja voiko luontoa pitää toimijana (ks. Halliday 1990/2001: 194–195). Kryptokieliopin käsitteen juuret ovat whorfilaaisissa kryptotyypeissä, jäsentävissä kategorioissa, jotka kääntävät tietynlaisen metafysiikan pintakieliopiksi (ks. Steiner 1975: 91). Vastaavasti kognitiivisessa kielitieteessä kielen rakenteen ajatellaan vastaavan ihmiskokemuksen yleistä rakennetta (ks. esim. Tabakowska 1993: 21).

¹²² Tässä suhteessa Sebeok tekee pesäeron Tarton-Moskovan koulukuntaan, joka pitää kieltä ensimmäisen asteen mallinnusjärjestelmänä. (Ks. myös Sebeok 1991b: 336; 1994/2001: 139–149; 2001: 11, 15–16, 71.)

yhteyttä todellisuuteen ei ole, mutta kielelliset mallit ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa ympäristömme kanssa. Jäsenämme uusia tilanteita tutuista kielistä tulevien mallien perusteella, ja muutamme mallejamme niitä sitä mukaa, kun ympäristöstä saatu palaute osoittaa niissä puutteita.¹²³

Ympäristön tuhoutumista Goatly pitää palautteena, jonka perusteella malleja olisi syytä viipymättä muuttaa prosessuaalisemmiksi ja vuorovaikutteisemmiksi. Hän pelkää, että koska käytössämme on ennenkuulumaton teknologinen arsenaali, maailman mallinnukseen liittyvät epistemologiset virheet voivat nykytilanteessa koitua aiempaa kohtalokkaammiksi (Goatly 1996/2001: 223; ks. myös Bateson 1972: 435–453, 486–501). Tältä kannalta on olennaista, että kielessä ei ole kyse yksinomaan reaali maailmaa mallintavista propositioista. John Deelyn (2005: 31–32, 35–39, 56–58, 69, 73–75) mielestä ihminen kykenee kielellisyytensä ansiosta käyttämään merkkejä toisten merkkien reflektointiin (ks. myös Petrilli & Ponzio 2010: 157). Mallinnuksen ohessa kieli tuottaa monenlaisia kuvitelmia ja haluja ja auttaa toteuttamaan niitä, mikä lyö leimansa ympäristöön (ks. Chawla 1991/2001: 115). Kuten Roy Harris (2001) osoittaa, kieli voi toisaalta ilmaista myös moraalisia totuuksia, jotka määräävät, miten ympäristön ehdoilla eletään.

Kielen tehtävät

Kolmannuudessaan kielen ja luonnon suhde ei ole välitön vaan siihen kuuluu systeemisten ristiriitojen ohessa vaihtoehtoisia konstruktioita, joita diskursiiviset käytännöt ovat tuottaneet (ks. esim. Glenn 2004: 64–66).¹²⁴ Kieli on kuin kehys tai muotti, joka esittelee tulkitsijalle tietynlaisen representaation objektista. Näin kieli rakentaa sosiaalista todellisuutta, kehystää tosiasioita ja suodattaa tietoa. Kuten Cathy B. Glenn (2004: 66) kirjoittaa, toislaisia eläimiä koskevassa puheessamme ja ajattelussamme ei ole kyse niinkään siitä, keitä eläimet ovat, vaan siitä, millaisiksi konstruoinne heidät; vaikka eläimillä on omat tarkoituksensa ja arvonsa, suhteemme heihin rakentuu inhimillisten silmälasien läpi. Lewis Carrollin (1871/2010: 53–55) kirjassa *Alice peilintakamaassa* asetelma kääntyy ylösalaisin: toislaisen eläimen suhtautuminen ihmiseen on kiinni kielellisistä kategorioista:

Silloin metsästä vaelteli pieni kauriinvasa, se katsoi Alicea suurilla lempeillä silmillään eikä näyttänyt pelkäävän yhtään. ”Tule!” Alice sanoi ja ojensi kättään silittääkseen sitä, mutta se vain perääntyi aavistuksen verran ja jäi sitten taas katsomaan häntä.

”Miksikä sinä itseäsi sanot?” se kysyi lopulta. Olipa sillä kaunis lempeä ääni!

”Kunpa tietäisinkin!” Alice-parka ajatteli. Hän vastasi apeasti: ”En miksikään juuri nyt.”

”Mieti vielä”, kauriinvasa sanoi, ”tuo ei kelpaa.”

Alice mietti, mutta ei se mitään auttanut. ”Kiltti, etkö kertoisi miksi *sinä* sanot itseäsi”, hän sanoi arasti. ”Minusta tuntuu että se voisi auttaa.”

”Kerron, jos tulet vähän matkaa eteenpäin”, vasa sanoi. ”*Täällä* minä en muista.”

Niin he jatkoivat matkaa halki metsän, Alice kädet rakkaasti kauriinvasan kaulan ympärillä, kunnes edessä levisi toinen avara niitty, ja silloin vasa yhtäkkiä loikkasi ilmaan ja ravistautui vapaaksi Alicen otteesta. ”Minä olen kauriinvasa!” se huusi riemukkaasti. ”Ja hui sentään, sinä olet ihmislapsi!” Yhtäkkiä sen suloisiin ruskeisiin silmiin välähti säikähdyks, ja siinä samassa se oli jo pinkaissut täyttä vauhtia tiehensä.

(Carroll 1871/2010: 53–55, suomentanut Alice Martin)

¹²³ Ajatus kielellisten mallien korjaamisesta vuorovaikutuksessa maailman kanssa ei sinänsä ole uusi; esimerkiksi Georges Mounin (1963: 275–276) puhuu kielen ja maailman välisestä dialektiikasta, jossa sanoilla ja lausumilla on hypoteesin rooli.

¹²⁴ Diskurssianalyysin taustalla vaikuttavat sosiaalinen konstruktivismi (ks. Berger & Luckmann 1966) ja Michel Foucault'n (1971: 31–38, 54–55, 67–68) ajatukset siitä, kuinka eri tieteenalojen tieto on vahvasti kytköksissä alakohtaisiin teoreettisiin horisontteihin, käsitteisiin ja puhetapoihin, joista muodostuvat diskurssit voivat risteytyä keskenään mutta myös sulkea toisensa pois tai olla tietämättä toisistaan.

Peircen (*CP I.26*, 359, 376–378; *EP 1*: 284; *EP 2*: 5, 47, 183, 197, 342, 479) ajattelussa Kolmannuuteen liittyy oppiminen, propositionaalinen tieto, predikatiivisuus, ajatus ymmärryksen jatkuvasta kasvusta ja maailmankuvasta, joka lähestyy alati todellisuutta. Kolmannuutta edustava oppiala *par excellence* on metodeutiikka, joka tutkii muun muassa totuuden esittämisen menetelmiä, kuten tieteen retoriikkaa (*EP 2*: 260, 325–330).¹²⁵ Tieteellinenkielen kieli ei käy yksi yhteen maailman kanssa; Hallidayn (1990/2001: 185) sanoin ”kieli ei vastaa kokemusta vaan konstruoi sitä”. Koska kieli on osa vallitsevaa sosioekonomista järjestystä, se toimii Hallidayn (1990/2001: 180, 183) mukaan usein konservatiivisena voimana, mutta kielioppiin sisältyy aina myös ristiriitoja ja vaihtoehtoja, joissa on muutoksen siemen.

Uuspragmatistit korostavat mallinnuksen sijaan kielen monikäyttöisyyttä; esimerkiksi Richard Rortyn (1979/1980: 298, 355, 375) filosofiassa kieli ei näyttäydy peilinä vaan maailmassa selviytymistä helpottavana työkalusarjana. Joidenkin työkalujen tehtävänä on luonnon representoiminen, mutta se tapahtuu omien konventioidemme mukaisesti.¹²⁶ Siinä missä *Jaakobin kirjeen* kielellinen tulipalo näyttäytyy sokeana voimana, kielen valjastaminen työkaluksi viittaa Kolmannuudelle tunnusomaiseen tarkoitushakuisuuteen. Pragmatismissa korostuu kielen sosiaalinen ulottuvuus, mutta toki myös ihmisyksilö voi kielen avulla panna asioita merkille, palauttaa niitä mieleen ja manipuloida luontoa niiden mukaiseksi.

Paljonpuhuva luonto

Normaalisti kielen ajatellaan jäsentävän maailmaa tai kokemustamme maailmasta, mutta toisinaan myös luontoa on tulkittu representaationa vaikkapa raamatullisesta totuudesta (ks. esim. Steiner 1975: 62; Harré *et al.* 1999: 93–94). Keskiajalla Jumalan ajateltiin olevan kielellisyydessäänkin käsittämättömämpi kuin luonnon kirja. Signatuuriopissa luonnon yksityiskohdat liitettiin useimmiten ihmisen kehon osiin, mutta ne saattoivat tuoda mieleen myös kristillisiä opetuksia. Myöhemmistä ajattelijoina Ralph Waldo Emerson (1836/2002: 44–52, 56–58, 79) pitää luontoa välittäjäaineena, tekstinä tai kirjana, jonka tosiseikat symboloivat henkisiä tosiseikkoja – moraaliarvostelmia, oikean ja väärän lakeja, kymmentä käskyä. Luonnosta tulee ihmismielen metafora, sillä ihmiselämän ilmiöiksi käännettyinä luonnonilmiöt toimivat ”ajattelun merkkeinä ja sanoina”, minkä lisäksi ihminen voi ”olla yhteydessä toisiin ihmisiin” ”luonto tulkinnaan”. Luonnollisten asioiden alkumerkitys on kuitenkin Jumalassa, ovathan esimerkiksi nisäkäs ja lintu ennen aineellista ilmaisumuotoaan olemassa ”välttämättöminä ideoina Jumalan mielessä”. Ilmestyksen hetkinä maailmankaikkeus muuttuukin ihmiselle läpinäkyväksi ”sitä korkeampien lakien valon paistaessa suoraan sen läpi”.¹²⁷

Tunnetumpiin lukeutuvia esimerkkejä luonnonelementtien käytöstä kielellis-kulttuuristen erontekojen esittämiseen ovat kreikkalais-roomalaisten jumalten tai evankelistojen attribuutit (ks. myös Lévi-Strauss 1962: 57–58). Samankaltaisia vastaavuuksien järjestelmiä näyttäisi esiintyvän hyvin monenlaisissa kulttuureissa. Claude Lévi-Straussin (1962/1965: 18; ks. myös 1962: 48–99) mukaan totemismille on tunnusomaista sosiologisen todellisuuden jäsentäminen eläinten ja kasvien nimien kautta ja ajattelutavan omaksuminen eläin- ja kasvikunnasta – kuten Jeremy Mynott (2009: 294) toteaa,

¹²⁵ Peirce (*CP II.227*; *EP 2*: 260, 272, 327) pitää metodeutiikkaa Kolmannuuden edustajana semiotiikan kolmesta suuntauksesta, ja lisäksi semiotiikka on normatiivisten tieteiden kolmas ulottuvuus.

¹²⁶ Hieman vastaavasti Bronislaw Malinowski (1935: 7–9) esittää, että kielen päätehtävänä ei ole mentaalisten prosessien jäljentäminen vaan sillä on pragmaattinen tehtävä ihmisten käyttäytymisessä. Kieli on toimintaa, joka säästää kehon liikkeitä ja auttaa saavuttamaan käytännöllisiä tarkoituksia.

¹²⁷ Sitaatit on suomentanut Antti Immonen.

esimerkiksi linnut voivat toimia kokonaisen yhteiskunnan mallina.¹²⁸ Toislaajisten eläinten merkitystä sisäisen rikkautemme kehittymiselle tähdentää myös Paul Shepard (1996: 84–87). Hän esittää, että ihmismieli on alusta pitäen jäsentynyt eläinviittausten ympärille, mitä edelleen ilmentävät lukuisat asenteitamme ja käyttäytymistämme kuvaavat eläinverbit ja -vertaukset. Samoille linjoille asettuu Mynott (2009: 294); jos eläinten avulla mallinnetaan osittain kielellistä inhimillistä todellisuutta, niin prosessi heijastuu kieleen ilmaisuvalikoiman laajenemisena. Myös Peirce (*EP* 2: 193) katsoi maailmankaikkeuden olevan valtava merkkiväline, jonka johtopäätökset ovat elävää todellisuutta.

Periaatteessa on mahdollista, että fyysinen todellisuus alkaa ihmisen vaikutuksesta vastata yhä enemmän käsitteellisiä rakenteitamme, jolloin sitä voisi todellakin pitää kielen representaationa. Yleisesti esimerkiksi hegeliläisessä filosofiassa ajatellaan ihmisen näkevän itsensä työnsä jäljissä, ja Maurice Merleau-Ponty (1942/1990: 188, ks. Ruonakoski 2011: 184, 186) katsoi ihmisen projisoivan ensisijaisina pitämänsä arvot rakennelmiinsa. Kielen ollessa keskeinen ihmisyttä jäsentävä tekijä artefakteja voisi pitää myös käsitteellisten rakenteiden ilmentymänä, eräänlaisina metaforina. Suhteessamme ympäröivään luontoon käsitteistä konkreettisen mallintamisen kohteena puhuu myös Mara Miller (2007), joka pitää puutarhoja suunnittelijoidensa maailmankuvan sosiokosmisina malleina. Mielenkiintoista kyllä käsitteistöjen vaikutus tuntuu myös luonnonsuojelussa. Jos suojelemme ”vain tunnettuja ja priorisoituja lajeja”, tietokäytäntömme alkavat tuottaa ”itsensä näköistä luontoa” (Bowker 2000, viitattu Santaoja 2013: 57). Kuten Minna Santaoja (2013: 57) kärjistää: ”Luokituksesta tulee normi, jonka kuvaksi muutamme luontoa, peruuttamattomasti.”

Jos toislaajiset eläimet luetaan osaksi luontoa, on myös ilmeistä, että luonto heidän kauttaan representoi ihmiskieltä: eräät papukaijat ovat oppineet puhumaan englantia (ks. esim. Dawkins 1993/1998: 119–127; Pepperberg 2005: 248; Martinelli 2007: 235–237; Ruonakoski 2011: 224–229), kun taas simpanssit, bonobot, gorillat ja orangit käyttävät viittomakieltä ja leksigrammeja (ks. esim. Martinelli 2007: 237–243; Ruonakoski 2011: 213–224). Tästä näkökulmasta vaikkapa Alexin ja ihmiskouluttajan keskusteluvideon voisi mieltää malliksi siitä, mistä kielessä on kyse.

Vastaavasti kaikki vaikutustemme alainen todellisuus voi hienovaraisella tavalla ilmentää inhimillisiä käsitejärjestelmiä ja kielipelejä. Ihmisen päivän mittaan kulkemissa askelissa voi nähdä diagrammin siitä, keneksi hänet on kielellisesti määritelty, samoin niissä energiavirroissa, joita toiset ihmiset suuntaavat häneen. Kategorioiden ohessa liikkeitämme ja ääntelyämme muokkaavat kielellisesti tekemämme lupaukset ja sitoumukset. Taylor (1995: ix, 101) tulkitsee romantiikan kieliteoriaa sanoen, että siinä kieli paitsi kuvailee maailmaa myös mahdollistaa maailman, joka meillä on. Hänen mukaansa Herderin kieliteorian omintakeisinta antia oli sen oivaltaminen, että kieli avaa uusia tapoja vastata asioihin; esimerkiksi uudenlaiset ilmaisutavat luovat mahdollisuuden uudenlaisiin tunteisiin (Taylor 1995: 97–98, 107, 110). Näin ollen ihmisen tunnekokemusten voisi ajatella tulkitsevan hänen tunneilmaustensa repertuaaria ja mallintavan tunnesanojen keskinäisiä suhteita. Samaan tapaan kieli muokkaa sosiaalisia suhteitamme ja konstituoii puheyhteisöä (Taylor 1995: 99); tämä näkökohta on olennainen myös lajienvälisten suhteidemme kannalta. Tuhoeläimen, sikanaudan ja lemmikin kategoriat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa konkreettisten loukkujen, seinien ja esineiden kanssa.

¹²⁸ Lévi-Straussin (1962: 217–218) kertoman mukaan intiaanikulttuureissa myös esimerkiksi sairauskäsitteistö sovitellaan yhteen eläin- ja kasviluokitusten kanssa. Taustaoletuksena on, että kukin sairaus on jonkin ihmiseen vihastuneen eläimen lähettämä ja että jokin kasvi voi parantaa sen.

Yhteenveto

Vaikka kielen ja muun maailman välistä suhdetta mallinnettaisiin Kolmannuuden kautta, kielen ei tarvitse näyttäytyä ontologisesti irtonaisena hengen sfäärinä. Edellä mainitut Sebeokin, Goatlyn ja Rortyn teoriat tuovat esiin kielen evolutiiviset juuret, eikä yksistään kieli mallinna muuta maailmaa vaan mallinussuhde voi olla molemminpuolinen. Jäsentymistä ylipäänsä ei tarvitse mieltää ylikuonnolliseksi prosessiksi. A. L. Becker (1995: 398) vertaa kieltä maapallon magneettikenttään, jonka avulla hanhet oppivat suunnistamaan ja johon perustuu heidän keskinäinen yhteisymmärryksensä. Peter Finke (2017: 412) puolestaan mieltää maailmaa jäsentävän kielen yhtä elimelliseksi osaksi ihmisen ekosysteemiä kuin metsä tikalle tai meri valaalle. Vastaavasti Wilhelm Trampe (2017: 326) tähdentää kielen olevan osa luontoa ja luonnon olevan osa kieltä. Finken ja Trampen käsitykset kielellisten valintojen ja muun luonnon vuorovaikutuksesta perustuvat systeemiteoriaan, jonka pohjalta käsittämättömän eläimen ja jäsentävän käsitteen voi mieltää monitasoisen kokonaisuuden osaksi.

2.3.1–2.3.3 Yhteenveto

Edellä olen kartoittanut kolmen kategorian valossa erilaisia käsityksiä luonnon ja kielen välisistä suhteista. Charles S. Peircen fenomenologisten kategorioiden mukaan jäsennettyinä nämä suhteet voivat raueta ykseyteen, muodostua kausaalisista töytäisistä tai rakentua monitasoisiksi mallien ja vuorovaikutusten järjestelmiksi. Ensiyden näkökulmasta kieli on rytmiä, ääntä, väriä. Frikatiivit ja klusiilit rinnastuvat mutkattomasti villeihin eläimiin, puhe virtaan ja kielet puihin. (Ks. 2.3.1.) Toiseudessaan kieli reagoi puhuvan tai kirjoittavan kehon fysiologiaan sekä maailman tarjoamiin ärsykkeisiin, rajatapauksiin ja anomaliaihin. Joskus kuvitellaan myös maailman maagisesti mukautuvan kielen käskyihin. (Ks. 2.3.2.) Kolmannuuden kannalta kieli on työkalu, jonka kautta tarkastelemme maailmaa ja neuvottelemme merkityksistä. Yleensä kielen katsotaan mallintavan kielenulkoista luontoa, mutta toisinaan luontoa on pidetty perusluonteeltaan kielellisen totuuden ilmentymänä. Ihmisten muokatessa konkreettista elinympäristöään siitä kenties tuleekin kasvavassa määrin omien luokitustemme ja käsitystemme malli. (Ks. 2.3.3.) Erilaiset käsitykset kielen luonteesta välähtävät näkyviin arjen keskusteluissa ja nousevat siivilleen kaunokirjallisissa teksteissä. Marguerite Yourcenarin romaanissa käsitteet ovat vesiliukoisia, kun taas Franz Kafkan novellissa ne piirtyvät terävinä pahaa aavistamattomalle iholle. Lewis Carrollin sadussa käsitteet ratkaisevat, kuinka vastaan tulevaan toislaajiseen on syytä suhtautua. Tässä tutkimuksessa tarkastelen luonnon ja kielen välisiä suhteita kääntämisen näkökulmasta ja siinä sivussa myös kääntämistä luonnon ja kielen välisten suhteiden näkökulmasta. Kääntäminen itsessään on vahvasti suhteellinen ilmiö, mutta siinäkin on mahdollista tunnistaa kolme ulottuvuutta: kevytmielinen Ensiys, pakottavina vaikutuksina ja vastavoimina toteutuva Toiseus sekä tulkitsijan puoleen kääntyvä Kolmannuus.

2.4 Kategoriat ja kääntäminen

Todellisilla ilmiöillä on aina useampia ulottuvuuksia, mutta vertailun kautta voi huomata keskinäisten painotusten vaihtelevan. Suurelta osin kategorioiden tunnistaminen on eittämättä kiinni lukutavasta. Esimerkiksi lihapakkauksen kuvaa sian ruhon osista voi pitää irrallisena koristeena, dokumenttina tuotteen alkuperästä tai sosiaalisena konstruktiona, joka normalisoi sian paloitlemisen kappaleiksi. Toisaalta kategorioiden keskinäiset suhteet riippuvat esitystavasta. Impressionistinen sävellys kiurun laulusta edustaisi Ensiyttä, täsmällisessä sonagrammissa Toiseus pääsisi etusijalle, kun taas sonagrammien sisältöä tulkitseva artikkeli ilmentäisi Kolmannuutta.

Edellä jäsensin Charles S. Peircen kolmen fenomenologisen kategorian valossa suhdettamme luontoon (ks. 2.2) sekä luonnon suhdetta kieleen (ks. 2.3). Kategorioiden kautta voi ryhmitellä myös näkemyksiä kääntämisen olemuksesta, mikä täydentää käsitystämme kategorioiden soveltamisesta lajienväliseen kääntämiseen. Aiemmassa tutkimuksessa Riitta Oittinen (2008: 6–10) liittyy Ensiyden, Toiseuden ja Kolmannuuden käänösprosessin vaiheisiin, mistä oma tarkasteluni poikkeaa sikäli, että lähtökohtaisesti katson kaikkien kategorioiden olevan läsnä kaikissa vaiheissa. Lähemmäksi sovellustani tulee Ubaldo Stecconin (2004a: 23; ks. myös 2010) jäsenitys, jonka mukaan kääntämisen voi jakaa Ensiyttä edustaviin loogis-semanttisiin ehtoihin, Toiseuteen kuuluviin tapahtumiin ja Kolmannuutta vastaaviin normeihin. Tulkitseen kuitenkin kategorioita Stecconia monipuolisemmin.

Ensiyden kannalta kääntäminen näyttäytyy paitsi teoreettisena mahdollisuutena myös luovana leikkinä (ks. 2.4.1), Toiseus korostuu paitsi konkreettisissa käänöstapahtumissa myös lähtömerkille avautumisessa (ks. 2.4.2), kun taas Kolmannuudesta kielii paitsi käänöstöiminnan normatiivisuus ja säännönmukaisuus myös tilannekohtaisempi vastaanottajaan suuntautuminen (ks. 2.4.3). Näin käänöstutkimus tarjoaa omat näkökulmansa siihen, mistä kolmessa kategoriassa on kyse lajienvälisen kääntämisen viitekehyksessä.

2.4.1 Mahdollisuus tunnelmointiin. Kääntämisen Ensiys

Ensiydessä on kyse unelmista, vapaudesta, mahdollisuuksista. Kun Ensiyden silmälaseja sovelletaan kääntämiseen, esiin nousee ammattikäntäjän arjessa kenties unohtuneitakin tunteja ja tunnelmia. Miltä käännettävyys kuulostaa? Millainen suhde käntäjän ja lähtömerkin välille muodostuu ensi silmäyksellä? Ensiys pysähtyy siihen, mistä käntäjä yleensä joutuu kiiruhtamaan täyttä laukkaa eteenpäin. Ensiyden kannalta ei tule kuuloonkaan, että käänösprosessille olisi ennalta lyöty lukkoon optimaalinen lopputulos, vaan kaikki mahdollisuudet ovat auki ja luovuudellekin on sijaa. Lähtökohtana on myrskyn silmä, jossa intressiristiriidat eivät revi käntäjää eri suuntiin. Kääntämistä koskevassa reflektiossa Ensiydelle on tunnusomaista pluralismi – vastakkainasettelujen, riippuvuussuhteiden ja johdonmukaisuuden kaihtaminen.

Ennakkoluulottomuudessaan Ensiyden näkökulma auttaa käntäjää irrottautumaan ihmiskeskeisyydestä – Ensiydessään niin kielelliset kuin muutkin merkit lankeavat yhteen ja samaan merkitysten mereen. Käänöstutkija Antoine Bermanin (1984: 141, 148–149) mukaan tällaista katsantokantaa edustaa saksalainen romantiikka, jonka piirissä kaikki näyttäytyy kielenä ja koko maailmalla on merkitsevyyttä (*signifiance*), joka ei viesti mitään nimenomaista. Oletus yleisestä käännettävyydestä heijasti romantikkojen uskoa asioiden yhteenkuuluvuuteen ja muuntuvaisuuteen (Berman 1984: 137–138). Myös merkin ja objektin välinen vastakkainasettelu joudutaan kyseenalaistamaan, kun havahdutaan merkkivälineiden aineellisuuteen ja objektien merkityksellisyyteen. Tässäkin kohden sopii

viitata romantikkoihin, jotka Bermanin (1984: 141–143, 156, 160) mukaan tahtoivat vapauttaa puhtaat muodot sisällön tyranniasta.¹²⁹

Mahdoton on mahdollista

Usein Ensiyttä on pidetty kielen ulottuvuutena, jonka kääntäminen on jotakuinkin mahdotonta. Gottlob Frege (1997: 184–185, 242, 331) katsoi saman mielen tai ajatuksen olevan ilmaistavissa eri tavoin kielestä riippuen, kun taas Ensiyteen assosioimaani kielen väriä (ks. 2.3.1) hän piti kielikohtaisena. Fregen mukaan poeettinen tunnelma ei näin ollen helposti välity käännökseen. Vastaavasti Maurice Merleau-Ponty (1945: 207, ks. Ruonakoski 2011: 180) katsoi, että kieltä ei voi kääntää toiselle kielelle ilman, että se menettää jotakin kehollis-emotionaalista merkityksestään – sille tunnusomaisesta tavasta laulaa maailmaa, joka kytkeytyy muun muassa vokaalien ja konsonanttien esiintymissuhteisiin.

Toisaalta värin kääntämisen voisi mieltää tuiki toisenlaiseksi prosessiksi kuin ajatusten välittämisen. Ensiydessään käännös välttää antamasta katteettomia lupauksia; se ei väitä olevansa jonkin toisen käännös vaan säilyttää riippumattomuutensa. Ajatus käännösprosessin Ensiydestä saattaa äkkiseltään kuulostaa paradoksaaliselta: kuinka ykseydessä voisi koskaan tapahtua mitään? Charles S. Peiracen mielestä Ensiys voi kuitenkin ilmetä sellaisena tapahtumisena, joka ei ole sääntöjen sanelemaa eikä minkään konkreettisen tekijän determinoimaa. Asian havainnollistamiseksi hän kehottaa kuvittelemaan ihmistä unelmoivassa tilassa. Unelmoija voisi keskittyä kontemploimaan punaista väriä ja vaihtaa värin turkoosiin hetken mielijohteesta, ilman erityistä syytä tai järkeviä perusteita. (*EP* 2: 4.) Jos ajatellaan vaikkapa Franz Marcin sinisellä maalaamia hevosia, tulkinnan lähtökohtana lienee unenomainen oivallus, vaikka se sitten vakiintuikin taiteilijan tuntomerkitseksi ja sai symbolisia ulottuvuuksia. Peirce (*CP* I.418) uumoilee, että ominaisuuksien välillä ei oikeastaan edes ole selviä rajoja, vaikka tavanomainen kokemistapamme fragmentoi ne eroon toisistaan.

Oivan esimerkin Ensiyden varaan rakentuvasta käännösprosessista tarjoaa Clive Scott (2011: 222–224). Cliven alkuperäisenä tarkoituksena on Edward Thomasin runon kielensisäinen kääntäminen, joka kuitenkin tuntuu laajenevan lajienväliseksi käännösprojektiksi. Käännettävän runon linnut johdattavat Scottin kuuntelemaan lintuäänitteitä, mutta vertaillen kuulemiaan ääniä ja lukemiaan kuvauksia hän havaitsee, että luonnon ääniä on mahdotonta kielentää tyydyttävästi. Samaan aikaan lintulajien latinankieliset nimet alkavat kuulostaa linnunlaululta, joka ei ole nimettyjen lintujen laulua vaan omanlaistaan ”nimien laulua”. Tästä Scott keksii sirotella käännökseensä eri lintujen latinankielisiä nimiä ja äänitranskriptioita, joita lajikohtainen fontti sitoo toisiinsa. Mielenkiintoista prosessissa on se, että Scott ei koe sanojen ja foneettisen aineksen varsinaisesti vastaavan toisilajisia ääniä. Omassa idiomaattisessa materiaalisuudessaan sanat kuitenkin puoltavat paikkaansa ja ajavat saman asian kuin toukokuussa 1972 visertäneen hippiäisen tai toukokuussa 1990 laulaneen peukaloisen ääni. Hieman samaan tapaan Jerome Rothenberg (1969/1971: 220) pitää kuvauksen ja käännöksen erona sitä, että ainoastaan käännös voi tarjota välittömiä havaintoja. Hänen mukaansa käännös synnyttää runon, joka tekee toisaalla olevan runon läsnä olevaksi omassa ajassa ja paikassa – käännöksen ja lähtötekstin välinen suhde on siis pikemminkin analoginen kuin representoiva.

Prosessin sijaan kääntämisen Ensiyden voi mieltää myös yleiseksi mahdollisuudeksi Ubaldo Stecconin (2004a: 23) tapaan. Tällöin sitä täsmentävät kääntämisen loogis-semanttiset ehdot, joita Stecconin (2004a: 23) mukaan ovat erilaisuus, samankaltaisuus ja välittäjyys. Peirceläisessä katsannossa vertailu ja välittäminen ovat esimerkkejä Kolmannuudesta, mutta kaikista kolmansista asioista voi

¹²⁹ Bermanin kuvaamissa puhtaissa muodoissa voi nähdä myös Kolmannuudelle tunnusomaisia piirteitä, sillä maailman rakenne kertautuu niissä.

abstrahoida myös ominaisuuksia, kuten Stecconi näyttää tekevän. Varsinkin erilaisuus ja samankaltaisuus nousevat toistuvasti esiin myös etologisen tulkitsemisen ehtoina, minkä lisäksi etologista tutkimusta popularisoivat kirjailijat näyttävät uskovan mahdollisuuteensa toimia välittäjinä toislaajisten ja lukijakuntansa välillä.¹³⁰ Tältä kannalta lajienvälinen kääntäminen ei peruslähtökohdiltaan ratkaisevasti poikkeaa kieltenvälisestä kääntämisestä.

Vaikutelman varassa

Jos käännettävää eläinmerkkiä lähestytään Ensiyden valossa, ensivaikutelmat pääsevät oikeuksiinsa. Vaikutelmien Ensiys korostuu lintusanojakin pohtineen Scottin (2011) näkemyksessä, jonka mukaan käännoksen tulisi tavoittaa lukemisen fenomenologia, kokonaisvaltaisen kehollinen kokemus ja aistimusten sarja. Lukemisen ja konstruktivismin käsitteet kytkevät Scottin lähestymistapaa Kolmannuuteen, mutta sittenkin Ensiydelle tunnusomainen läsnäolo nousee etusijalle – Scottin (2011: 217) mukaan fenomenologia ei kysy, mitä teksti merkitsee, vaan mitä lukeminen on. Painetun sanan kulttuurille tunnusomainen eksaktin tekstin käsite ja siihen perustuvat käännosongelmat vaihtuvat fenomenologisessa kääntämisessä likimääräiseen ja uutta luovaan välittymiseen, joka on tunnusomaista suullisille kulttuureille (Scott 2011: 228). Toisaalta painetun tekstin olemassaolo voi osaltaan luoda turvallista pohjaa tulkinnalliselle irrottelulle (Scott 2011: 229). Robert Payne (1971: 364–365) puolestaan vertaa kääntämistä taikuuteen, johon kuuluu tunnelmointia ja unelmointia. Automatisaation aikakaudella tällaiset näkökohdat tuntuvat entistä merkityksellisemmiltä ja tuovat mieleen, ettei toislaajisiakaan välttämättä pitäisi tulkita yksinomaan tietokoneen ja mittalaitteiden ääressä. Yhtä lailla tärkeitä tulkintoja ovat hämyisellä näytillä kohdatusta ketusta ja uimaretkelle osuneesta rantakäärmeestä saadut vaikutelmat.

Myös käännostudkija Riitta Oittinen (2008: 6–8) mieltää Ensiydeksi tunteenomaisen ensivaikutelman lähtötekstistä. Kirjallisuuden kääntämisessä ensivaikutelma ei perustu analyysiin eikä välttämättä edes lukemiseen vaan voi syntyä vaikkapa kirjan kuvituksesta (Oittinen 2008: 6–7). Ensivaikutelman huomioiminen lienee olennaista erityisesti silloin, jos lähtömerkillä katsotaan olevan esteettistä arvoa tai silkkaan olemassaoloon perustuvaa itseisarvoa. *Interformaalisuuden* käsite (ks. 5) kiinnittää huomion kääntämiseen merkkiolemusten vaihteluna. Lähtömerkki voi tuntua tulkitsijassa myös välittöminä tunnevaikutelmina, joissa on kyse *intersubjektiiivisuudesta* (ks. 5). Toki lähtömerkin muotoa ja tunnetilaa on mahdollista prosessoida myös kurinalaisemmin ja systemaattisemmin, Kolmannuuden hengessä, mutta lähtökohdiltaan ne sopivat havainnollistamaan Ensiyden luonnetta. Sitä paitsi täsmällinenkään muodon tulkitseminen ei haihduta semanttis-pragmaattista arvoituksellisuutta. Kuten Sándor Hervey ja Ian Higgins (1992: 78) huomauttavat, esimerkiksi foneeminen kääntäminen keskittyy ääniin ja jättää merkityksen hämärän vihjeen tai epämääräisen vaikutelman varaan.

Merkityksettömien sanojen merkitys

Ensiyden merkitys nousee esiin tietynlaisissa käännostilanteissa; esimerkiksi Trobriandsaarten asukkaiden maagisia kaavoja kääntänyt Bronislaw Malinowski (1935: 213–214) joutuu pohtimaan merkityksettömien sanojen merkitystä ja kielioppia, jossa käsittämättömyys on hyve.¹³¹ Gordana P. Crnković (2009: 93)

¹³⁰ Ihmiskielen ja toislaajisten merkkien samankaltaisuuksia ja eroja on viime aikoina tutkiskeltu runsaasti varsinkin suhteessa lintuihin (ks. esim. Salwiczek & Wickler 2004; ten Cate *et al.* 2013; Fitch & Mietchen 2013; Moorman & Bolhuis 2013; Okanoya 2013; Smith & Law 2013; Yip 2013).

¹³¹ Maagisten tekstien kääntäjä ei Malinowskin mielestä kuitenkaan saa ottaa tavallista suurempia vapauksia vaan kyse on litteroinnista ja selittämisestä. Sanat näyttävät ääninä useissa muissakin vieraiden uskontojen rukouksista tehdyissä tulkinnoissa (ks. esim. Ferrari (2006: 423).

puolestaan uumoilee äänen kääntämisen kärsivän siitä, kun kääntäjä olettaa oivaltavansa, mistä tekstissä on kyse, ja epä tieto (*not-knowledge*) vähenee. Crnković (2009: 93–94) varoittaaakin kääntäjää aistillisen ymmärryksen laiminlyönnistä ja suosittelee herkistymään lähtötekstin mystiselle puolelle, merkityksettömälle kielelle ja sanojen käsittämättömille äänneasuille. Toislaajisten käyttäytymisessä käsittämättömiä äänneasuja saattaa esiintyä vielä runsaammin kuin Trobriandsaarten ihmisten rituaaleissa, ja Malinowskin tai Crnkovićin inspiroimana niitäkin voi kuunnella avoimin mielin, tajunnan holveihin hulmahtavia vaikutelmia väheksymättä.

Romanttista käännösteoriaa tulkitseva Berman (1984: 149–150, 156, 160–161, 168, 175) näkee läheisen yhteyden kääntämisen ja runoilamisen välillä: romanttisen runoilijan tulee purkaa kaikki siteet ja kohdella sanojaan pelkkinä ääninä – maagisina sanoina, jotka muodostavat ympärilleen kauniita ryhmiä. Toisaalta runoilijan tehtävänä on saattaa ihmiskieli lähemmäksi universaalialia kieltä. Novaliksen tavoin kaikkea runoutta voidaan pitää käännöksenä, jolloin kirjallisen teoksen kääntäminen on ikään kuin käännöksen kääntämistä. Kaikkea ei kuitenkaan voi kääntää vaan Bermanin (1984: 189, 298) mielestä kääntäjän tulisi arvostaa myös kääntymättömyyttä. Näin kääntämättömyys näyttyy myönteisenä mahdollisuutena siinä missä käännettävyydenkin. Kerta toisensa jälkeen käännöstutkijat näyttävät törmäävän kääntämisen mahdottomuuteen esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa lähtömerkissä on kyse äänestä; esimerkiksi Fabrizio M. Ferrari (2006: 423–425) tähdentää kääntämisen tarpeettomuutta dharmalaisuuteen kuuluvien musikaalis-maagisten litanoiden kohdalla. Lajienvälisen kääntämisen yhteydessä kääntämättömyyden arvo voi tuntua helpottavalta oivallukselta. Selityksen sijaan käänös voi saada vaikkapa arvoituksellisen runon muodon, kuten useissa Eero Lyyvuon lintuja tulkitsevissa äännerunoissa, joita Karoliina Lummaa (2017: 138–176, 192–196) tarkastelee monografiassaan.

Vailla ohjenuoraa

Silloinkin kun lähtömerkin merkitys päädytään päättelemään, Ensiyden huomioon ottaminen voi tuottaa intuitiivisen oivalluksen otollisesta tulkintasuunnasta. Tähän liittyen peircelandista käännöstutkimusta kehittänyt Ritva Hartama-Heinonen (2008: 177–306) puhuu abduktiivisesta kääntämisestä, jossa päättelyn Kolmannuus yhdistyy Toiseuden tuottamaan yllätykseen mutta myös possibilistiseen Ensiyteen (ks. Hartama-Heinonen 2008: 193–195, 199–200, 225–226, 273, 276, 284–286, 289–290, 301). Ensiys korostuu myös käännösprosessiin sisältyvien merkkien laadun havainnoimisessa (Hartama-Heinonen 2008: 263). Abduktiivinen käännösprosessi lähtee liikkeelle siitä, että kääntäjä huomaa jonkin vaativan selitystä ja tulkintaa, ja huipentuu hypoteettisten käännösratkaisujen testaamiseen (Hartama-Heinonen 2008: 263–264, 273–276, 301, 310). Vastaavalla tavoin on kuvattu tieteellisiä tutkimusprosesseja, eikä olekaan yllättävää, että monet etologiset tulkintaprosessit sovittuvat saman jäsenyyden piiriin – näin toislaajisten selittämätön, joidenkin silmissä ehkä satunnaiseltakin vaikuttanut käyttäytyminen on kerta toisensa jälkeen osoittautunut semioottisesti motivoituksi. Hartama-Heinosen (2008: 209, 318–319) mukaan abduktio on mielikuvituksekas päättelymuoto, jota ei kuitenkaan pidä mystifioida: perusluonteeltaan abduktiokin on rationaalista, joten abduktiivinen kääntäminen ei ole yhtä radikaalisti ensimmäinen lähestymistapa kuin vapaa assosiointi tai äänellä leikittely.

Ensiys on vahvoilla Charles Martindalen (2008: 88–94, 104) esteettisessä käännösteoriassa, joka kyseenalaistaa oletuksen lähtötekstin ja käännöksen välisestä hierarkiasta rohkaisten moninaisuuteen. Vastakohtana funktionaalille käännökselle esteettinen käänös seisoo omilla jaloillaan, eikä se synny päämäärätietoisesta prosessista saati tiettyjen sääntöjen noudattamisen vaan vapaan ja ennakoimattoman leikin tuloksena. Varsin kokonaisvaltaisesti Ensiys painottuu myös Grace Fangin (2002b) näkemyksessä, joka antaa sijaa mahdollisten käännösten moninaisuudelle, luoville kokeiluille ja henkilökohtaisille

tulkinnoille. Rosmarie Waldropin (2009: 60) kärjistyksen mukaan kääntäjän on pakko tappaa originaali voidakseen sitten herättää sen henkiin, uusintaa sen, luoda sen uudelleen – tässä katsannossa käänös muotoutuu Ensiydelle tunnusomaiseen tapaan ikään kuin puhtaalta pöydältä. Mielenkiintoista kyllä, jopa normatiivisen käänöstutkimuksen uranuurtaja Gideon Toury (1978/2004: 212–213) ajatteli, että myös ei-normatiivinen kääntäminen on mahdollista joskin epätavallista; useimmiten käänöstoiminnassa ilmenevä moninaisuus ei hänen mukaansa kerro normien puutteesta vaan kompleksisuudesta. Joissain tilanteissa normeista piittaamattomuus voi kuitenkin Touryn mielestä johtaa järjestelmän muuttumiseen, mikä liittyy hänen pohdintansa Ensiyttä edustaviin vapauden ja tuoreuden arvoihin.

Luova osallisuus

Tulomerkkien muodostamista ajatellen melko lähelle Ensiyttä tulevat ajatukset kääntämisestä uudelleen luomisena. August Wilhelm Schlegelin (1803/1977: 54) tavoin esimerkiksi poeettista kääntämistä voidaan pitää luovana kirjoittamisena. Vastaavasti Jackson Mathews (1959/1966: 67) katsoo runon kääntämisen tarkoittavan alkuperäisen runon luottamista ja uuden kirjoittamista, ja Martindale (2008: 93) puhuu uuden kauniin objektin luomisesta esteettisen toiston kautta, joka poikkeaa välineellisestä kopioinnista. Kun runoilija kääntää kollegansa työtä omalla idiosynkraattisella tavallaan, käänös ei ole pelkkä alkutekstin johdannainen vaan molempia runoja voidaan tarkastella itsenäisinä luomuksina. Kirjailijoista esimerkiksi Italo Calvino mielsi kirjallisuuden kääntämisen alkuperäisen luovuuden ilmentymäksi, joka edellyttää ihmettä (Federici 2009: 36–39, 262).¹³² Mahdollisesti tällainen ihmeen kaupalla syntynyt teos puhkeaa esiin jostakin lukuvaikutelmaan sisältyvästä abstraktista ominaisuudesta tai tunnelmasta.

Tässä tutkimuksessa määrittämistäni käänöstekniikoista uudelleen luomista muistuttaa ikonisten merkkien muodostaminen, erityisesti *kuvastamisen* tekniikka (ks. 4.1), jos samankaltaisuussuhteen sijaan kiinnitetään huomio ikonisten merkkien itseriittoisuuteen. Peircen (*CP I.217*, 357) mukaan ominaisuuksia ei voi representoida tai kuvailla vaan ne tulevat ymmärrettäviksi ainoastaan omakohtaisesti koettuina. Tältä kannalta mielenkiintoisia ovat Kathleen Akinsin (1990) pohdinnat lepakon kaikuluotausaistimusten saattamisesta ihmiselle näkyvään muotoon sekä lähtöaistimuksen ja sitä tulkitsevan elokuvan epäsuhdasta. Toisaalta Peirce (*CP I.314*) on vakuuttunut siitä, että ominaisuudet itsessään ovat ylyksilöllisiä – jopa toislaajisten eläinten kokemat ominaisuudet voivat käydä ymmärrettäviksi, kunhan aistien lajikohtainen toimintatapa otetaan huomioon. Myös Akins (1990) päätyy siihen, että koettuja ominaisuuksia suurempi kynnyksikysymys lepakon ymmärtämiselle on lopultakin representaatiojärjestelmien yhteismitattomuus. Jos ominaisuuksien kääntämisestä joka tapauksessa halutaan puhua, käänös näyttäytyy tältä pohjalta itsenäisenä merkinä tai tekstinä, jonka arvo ei ole sidoksissa lähtömerkkiin.

Ensiydeksi sulautumisesta voidaan puhua paitsi aistillisen uusintamisen tasolla myös silloin, jos kääntäjällä on lähtötekstiin samastuva asenne. Clara Malraux (1971: 198, 201) kertoo, kuinka hän pyrki kääntäessään tavoittamaan pinnanalisen virtauksen, joka on kuin veri hänen suonissaan. Toisinaan hän tuntee pääsevänsä todelliseen symbioosiin käännettävän teoksen kanssa, ja parhaat käänökset syntyvätkin Malraux'n mielestä silloin, jos kääntäjä onnistuu uppoutumaan joksikin aikaa kokonaan toisen kokemukseen. Hieman vastaavasti André Giden teoksia englanniksi kääntänyt Dorothy Bussy kuvaa, kuinka rakastetun kirjailijan sanoista on tullut osa häntä itseään, kun hän on yötä päivää kuulostellut niitä (ks. Briggs 2012: 68). Michelle Bourjea (1976: 269) puolestaan vertaa kääntämistä lähtötekstin hengittämiseen ja kohdussa kasvamiseen. Näin kääntäminen lähestyy yhteenkuuluvuuden tavoittelua, joka

¹³² Toisaalta Calvino ajatteli kirjailijan työn olevan varhaisempien teosten imitointia (Federici 2009: 35–36).

on joillekin myös luontosuhteen luontevin kehityssuunta (ks. 2.2.1). Kääntäjän omintakeinen kehollinen läsnäolo korostuu myös Douglas Robinsonin (1991: 15–29, 36, 48) kuvaamassa kääntämisen idiosomaattisessa ulottuvuudessa.¹³³

Yhteenveto

Kun kääntämistä tarkastellaan Ensiyden näkökulmasta, dynaamiset vastakkainasettelut raukeavat ja huomio kiinnittyy kääntämisen mahdollisuuteen. Ensiydessään käänös ei väitä olevansa kelvollinen vastine lähtömerkille vaan kyse on valistuneesta arvauksesta tai luovasta tunnelmoinnista. Ensiyttä painottava käänös voikin olla heikommin perusteltu kuin lähde- tai konventiovetoinen versio; toisaalta sitä voi puolustaa tuoreudella ja ennakkoluulottomuudella. Ensiyden turvin lähtömerkistä voi nousta esiin sellaisiakin puolia, jotka tunnollinen yksityiskohtaisuus tai urautunut normatiivisuus jättäisi vaille huomiota. Ensiyden kautta on myös mahdollista lähestyä sellaisia lähtömerkkejä, jotka karkaavat konkreettisuuden kourista ja jotka jättävät oppineet neuvottomiksi. Vasta kun siirrytään Ensiyden piiristä Toiseuden voimakehään, kääntäminen alkaa näyttää määrättyltä perustalta ponnistavalta liikkeeltä, jolle vapauskin on jonkin vastustamista.

2.4.2 Matka vastarannalle. Kääntämisen Toiseus

Jos lähtöteksti ja käänös Ensiyden näkökulmasta käyvät yhteen tai seisovat tasaveroisina omilla jaloillaan, Toiseus rakentaa niiden välille dynaamisen suhteen. Niin sanotun ruumiillisen työn konkreettisuus on ilmiselvää, ja sosiaalisesta työstäkin näkyvyys tekee todentuntuista, kun taas kääntäminen assosioidaan helposti painottomaan ja epätodelliseen henkimaailmaan. Kammiossaan tietokonetta naputteleva kääntäjä ei ole eläin vaan pikemminkin kuin varjo eläimestä. Moni käänösteoreetikko onkin ottanut asiakseen hälventää tällaisia kuvitelmia ja tehdä käänösilmiöistä vähintään metaforisesti kouriintuntuvia. Toiseuden korostaminen voi virittää mielikuvan kääntäjästä, jolla on lähtötekstin pallo jalassa ja niskassa toimeksiantajan ies – usein Toiseus kuitenkin tulkitaan käänöstutkimuksen piirissä myönteisesti kosketuksissa olemiseksi ja aikaan saamiseksi.

Kääntämisen fysiikka

Käsitykset kääntämisen Toiseudesta nousevat esiin siinä, miten kääntämisestä on tapana puhua; useampi teoreetikko esimerkiksi rinnastaa kääntämisen *työhön* joko fysikaalisessa tai toiminnallisessa mielessä. Barbara Folkart (1991: 353–354) väittää kääntämisen olevan työtä, joka edellyttää liikettä fysiikasta tuttuun tapaan. Ritva Myös Hartama-Heinonen (2008: 301–302) liittää kääntämisen Toiseudelle tunnusomaiseen jatkuvaan vaivannäköön (*persistent effort*). Michael Cronin (2000: 39, 65) otaksuu, että kääntämisen vaatimasta raskaasta työstä ovat saaneet somaattista näyttöä muiden muassa väsynyt turisti, joka vielä yömyöhällä toivoo löytävänsä baarista maanmiehensä, uupunut au pair, joka virittää radiota kuullakseen kotimaansa uutisia, ja reppureissaajat, jotka uppoutuvat vanhaan sanomalehteen saadakseen äidinkieliäntänsä täyteen. Myöhemmässä tuotannossaan Cronin (2017: 71–72) vie kääntämisen ja työn

¹³³ Tunteenomaisuuden lisäksi idiosomaattisuuteen liittyy Toiseudelle tunnusomaista kehollisuuden tihkumista kieleen, vieraan kielen kehollistamista sekä tähän liittyviä jännitteitä, vuorovaikutusta ja interferenssiä. Idiosomaattisen ulottuvuuden ohessa Robinson (esim. 1991: 36–37) tunnustaa idiosomaattisen ulottuvuuden, jolla hän tarkoittaa kulttuurin välityksellä kielenkäyttäjään ohjelmoituja ideologioita sääntöjä.

välisen kytköksen aiempaa fysikaalisempaan suuntaan ja pyrkii kiinnittämään huomion käännoenergian aktuaalisiin virtoihin (Cronin 2017: 37). Cronin (2017: 34–38) puhuu kääntämisestä myös luovan energian muotona, joka tekee olevaksi jotakin sellaista, mitä ei ennen ole ollut.

Kääntämiseen työnä kytkeytyy ajatus merkkien siirtämisestä tai liikuttamisesta, ja kääntämisen Toiseutta havainnollistavatkin monenlaiset tilalliset metaforat.¹³⁴ Croninin (2000: 2, 64, 65, 92, 96–102, 105–109) kehittämässä nomadisessa käännosteoriassa kääntäjä samastetaan matkailijaan, joka tasapainoilee kulttuurien välisellä raja-aidalla; tällöin tilan Toiseus kehittyi kahteen suuntaan avautuvaksi Kolmannuudeksi.¹³⁵ Kääntäminen etenee jostakin jonnekin; tähän perustuvat lähtö- ja tulotekstin kielikuvat ovat niin vakiintuneet, että niihin sisältyvää siirtymää ei välttämättä tule edes ajatelleeksi.¹³⁶ Tutkimuksen piirissä metaforat tiedostetaan; esimerkiksi Alessandra Rizzo (2003: 1, 4) korostaa matkustamisen (*travelling*) ja kääntämisen (*translating*) välistä etymologista kytköstä ja esittää, että niin matka kuin käännoskin ovat viime kädessä lähteestä kohteeseen suuntautuvan liikkeen tuotteita (Rizzo 2003: 18). Moni tutkija myös kritisoi ajatusta kääntämisestä lähteestä kohteeseen suuntautuvana liikkeenä (ks. esim. Robinson 1991: 195; Muhawi 2006: 375–376; Sturge 2007: 164).¹³⁷ Myös Charles S. Peircen (*EP* 2: 391) mukaan merkkien toiminta poikkeaa olennaisesti kuljettamisesta.

Toiseuden oivaltamisessa perinteisen metaforan elvyttämisestä voi kuitenkin olla myös hyötyä; Schleiermacher (1813/1999: 48; 1813/2007: 15) havainnollistaa käännoistavan merkitystä joko/tai-tilanteella, jossa kääntäjä *liikuttaa* kirjailijaa lukijaa kohti tai vaihtoehtoisesti lukijaa kirjailijaa kohti. Itamar Even-Zohar (1990: 73–75) puolestaan kannustaa tutkimaan kääntämistä transfer-teorian puitteissa, jotta välttyttäisiin tutkimuskohteen mielivaltaiselta rajaamiselta. Samansuuntaisia taka-ajatuksia näyttäisi olevan Gideon Touryalla (1980: 12–18), joka lähtee liikkeelle transferin käsitteestä selvitellessään, mistä kääntämisessä on kyse. Myös Rachel Weissbrod (2004) katsoo, että transferin käsite mahdollistaa monenlaisten semioottisten muunnelmien tarkastelemisen samassa translatologisessa viitekehysessä. Susanne Göpferich (2004: 30) pitää transferin käsitettä hyödyllisenä käännoistutkimukselle muun muassa siksi, että se ei edellytä vastaavuuden tavoittelua; tältä kannalta *siirtäminen* on monipuolisempi paradigma kuin ekvivalenssi. Myös Maria Tymoczko (2007: 116–118) mieltää transferin ja ekvivalenssin jossain

¹³⁴ Kääntämisen tilallisiin metaforiin kuuluvat rajan ylittäminen (ks. esim. Heeschen 2003: 115–116; Palmisano 2003: 148; Rubel & Rosman 2003a: 14–15), matka maailmasta toiseen (ks. esim. Kapchan 2003: 135; Rizzo 2003: 1, 18; Marinetti 2003: 116–117), veden ylittäminen (ks. esim. Berman 1999: 41; Seleskovitch 1977/1984: 112), sillan rakentaminen (ks. esim. Robinson 1991: 137, 195; Shields 2000: 102, 118, 126; Hermans 2002: 10; Martino 2003: 44–45; Palmisano 2003: 135; Rubel & Rosman 2003a: 14–15; Silverstein 2003: 77; ks. myös Saler 2003: 209–211) tai puhtaasta ikkunasta avautuva näkymä (ks. Bankier 1996: 121; Hermans 2004: 124). Käännoistutkimuksessa tavanomainen etäisyyden ja läheisyyden logiikka (ks. Duarte, Assis Rosa & Seruya 2006: 4) perustuu niin ikään tilallisen Toiseuden tunnustamiseen. Volker Heeschen (2003: 115–116) puhuu myös ”antikääntämisestä”, jonka pystyttämiä rajoja kääntäjät uhmaavat. Hänen mukaansa kääntämisessä on kyse kulttuurisidonnaisen tiedon houkuttelemisesta esiin; tässäkin määritelmässä Toiseus korostuu lähtömerkin vastarinnan muodossa.

¹³⁵ Cronin (2000: 141, 144) puhuu kääntäjästä myös flanöörinä, kuljeskelijana, jolloin Toiseuden rinnalle nousee kääntämisen Ensiys.

¹³⁶ Sitä paitsi esimerkiksi englannin kääntämistä tarkoittava sana *translation* pohjautuu latinan siirtämistä tarkoittavaan verbiin *transfero*, kun taas ranskan *traduction* on johdettu ’läpi johtamista’ tarkoittavasta verbistä *transduco* (Palmisano 2003: 145; ks. myös Robinson 1991: 195). Alexis Noussin (1995/2007: 167) mukaan sanoilla on sellainen vivahde-ero, että *traduction* viittaa prosessiin, jolla ei ole alkua eikä loppua, kun taas *translation* tuo mieleen myös lopputuloksen. Englannin *translate* merkitsee edelleen myös konkreettista siirtämistä, ja useampi 2000-luvun käännoistutkija leikittelee tällä monimerkityksisyydellä (ks. esim. Cronin 2017: 41, 53, 88).

¹³⁷ Cecilia Wadensjö (1998b: 7–9) valittelee, että kääntämisen kanavamalli saa prosessin näyttämään yksisuuntaiselta ja monologiselta. Ubaldo Stecconi (2004a: 21) pitää siirtymiseen viittaavaa metaforaa harhaanjohtavana, koska käännettäviä teoksia, sanoja ja merkityksiä ei poisteta lähtöyhteydestä; hänen mielestään käänno ei liikuta mitään vaan tapahtuu.

mielessä vaihtoehtoisiksi paradigmoiksi; transferia ilmentää hänen mukaansa esimerkiksi makrotason semioottisen merkityksen välittyminen käännökseen tai yksittäisten sanojen lainaaminen lähtötekstistä.

Kääntäminen tilassa

Liikettä korostavia metaforia on mahdollista tulkita paitsi Toiseuden myös Kolmannuuden puitteissa – usein metaforia kehystävät sanavalinnat kallistavat vaa’an jommallekummalle puolelle. Edwin Gentzler ja Tymoczko (2002: xvi) kysyvät, kuinka kääntäjä voisi rakentaa *silloja* kulttuuristen kuilujen yli ja tunkeutua jähmettyneiden maailmankuvien läpi; näissä kielikuvissa korostuu Toiseuteen liittyvä ponnistus. Tavoitteeksi Gentzler ja Tymoczko asettavat minkä hyvänsä uuden kokemuksen ja todellisen kulttuurisen erilaisuuden päästämisen sisään; vaikka myös tavoitteissa on kyse Toisen kohtaamisesta, tarkoitushakuiseen toiseushakuisuuteen sisältyy kolmaskin ulottuvuus. J. O. Abioye (1988) puolestaan toteaa, että kääntäjä voidaan mieltää sillan vastineeksi, mutta tällöin on muistettava sillan liikenteen kulkevan molempiin suuntiin.¹³⁸ Abioyen mukaan kääntäjän olennaisimpana tehtävänä on yhdistää ihmisiä toisiinsa ja tarjota mahdollisuuksia tutustua uusiin asioihin, minkä vuoksi hän vertaa kääntäjää paitsi siltaan myös *postitoimistoon* ja *oppaaseen*. Kolmannuus nousee näkemyksen vallitsevaksi piirteeksi, sillä Abioye suhtautuu optimistisesti viestinnän ja oppimisen mahdollisuuksiin.¹³⁹

Kun kytkökset Kolmannuuteen sulkeistetaan, Toiseuden vaikutuksen voi tunnistaa jokseenkin kaikissa liikkeeseen perustuvissa kuvauksissa kääntämisestä. Croninin (2017: 4, 38) mielestä kääntämistä ei tulisi mieltää ennalta määrättyjen rutiinien noudattamiseksi vaan ennakoimattomaksi liikkeeksi, jonka lopputulos ylittää intentiot. Vastakohtana transfer-paradigmalle, joka sivuuttaa kielen merkityksen syöksähtäen oikopäätä lopputulokseen, Cronin (2017: 28–30, 44, 49–50, 63–64) kannustaa tarkastelemaan kääntämistä *kuljeskeluna*, jonka myötä kulkija muuttaa muotoaan. Kuljeskelussa Toiseus näyttäisi ilmenevän määrättyinä vaivalloisuutena, toiminnallisuutena ja arvaamattomuutena vastakohtana välineellistymiselle; kuljeskelun vuoksi käännöksellä on menneisyys, jonka Peirce (*CP* I.343) liittää Toiseuteen. Toisaalta kuljeskelussa on myös Ensiydelle tunnusomaista hetkellisyttä, ja Kolmannuus tuntuu kääntämisen kompleksisessä prosessuaalisuudessa, kontekstuaalisuudessa ja jatkuvuudessa, vaikka Cronin torjuukin kaavoihin kangistuneen Kolmannuuden. Vastaavasti monitulkintainen on Croninin (2017: 34) ajatus kääntämisestä osana ekologista vallankumousta, jossa keinot menevät päämäärien edelle.

Monissa käännösdiskurssiin kuuluvissa metaforissa liike on suorasukaisempaa lokshtaen selvemmin Toiseuden piiriin. Clem Robyns (1994: 408) määrittelee kääntämisen diskursiivisten elementtien *muuttoliikkeeksi* ja transformaatioksi diskurssien välillä; tässä katsannossa kääntämisessä on pitkälti kyse muukalaisen tunkeutumisesta diskurssiin ja vastaanottamisesta (Robyns 1994). Kenneth S. H. Liu (2006: 493–494) luonnehtii kääntämistä kulttuurituonniksi tai *-vienniksi* riippuen siitä, pannaanko se alulle tulo- vai lähtökulttuurissa.¹⁴⁰ Näistä lähtökohdista on luontevaa tarkastella myös konkreettista eläinten siirtelyä ja siihen liittyvää tulkitsemista. Kääntämiseen liittyvä siirtymä voi tapahtua myös viestintävälineiden välillä. Louis G. Kellyn (1979: 64) mukaan jo 1700-luvulla elänyt Samuel Johnson väitti

¹³⁸ Myös Pierpaolo Martino (2003: 45) tähdentää metaforisen siltaliikenteen kaksisuuntaisuutta; hänen mielestään silta välittää muutenkin varsin kompleksisen mielikuvan moninaisuudesta, joka liikkuu kohti moninaisuutta. Kompleksisen tulkinnan siltametaforasta tarjoaa myös Barbara Johnson (1985: 147–148).

¹³⁹ Oppaan metaforaa kritisoi Talal Asad (1986: 162), jonka mukaan ainakaan etnografinen kääntäjä ei ole lähtökohtaisesti opas vaan oppija.

¹⁴⁰ Tilalliset metaforat on mahdollista tulkita myös Kolmannuuden ilmentymiksi, jos suoraviivaisen liikkeen sijaan tuodaan esille kompleksisempaa päämäärähakuisuutta. Esimerkiksi Liun määrittelemissä tuonnissa ja viennissä korostuu nähdäkseni Toiseus, joskin myöhemmin artikkelissa Liu päätyy pohtimaan, kuinka kulttuurinen konteksti vaikuttaa lähtötekstin representoimiseen, siirtyen näin Toiseudesta Kolmannuuteen. Myös Heeschen (2003: 121) puhuu paitsi esteiden voittamisesta myös välittämisestä.

runoilija-kääntäjä Alexander Popen soittaneen Homerosta nokkahuilulla, vaikka Homeros itse käytti fagottia. Nataly Kelly ja Jost Zetzsche (2012: 106) puolestaan vertaavat runouden kääntämistä pianosonaatin soittamiseen pasuunalla. Olomuotoaan vaihtavista tai uusiin väyliin matkaavista merkeistä eli *intermediaalisesta* kääntämisestä kerron tarkemmin luvussa 5.

Muiden muassa Friedrich Schlegel (1797–1804/1977: 58–59), Friedrich Schleiermacher (1813/1999: 38, 68, 90–92), Brynja Svane (2002: 3) ja Cristina Marinetti (2003: 124) ovat luonnehtineet kääntämistä tai joitain kääntämisen muotoja *uudelleen istuttamiseksi*, jolloin työn ja liikkeen metaforat sulautuvat yhteen.¹⁴¹ Myös kääntämisen rinnastaminen *sadonkorjuuseen* (ks. Shields 2000: 121) tuo mieleen siirtoliikkeen ja voimankoetuksen – tässä tapauksessa kyse on tietenkin hyväksikäytöstä, eikä pellon kesäistä elämää muistella enää viljan seistessä laareissa. Sama koskee kääntämistä rikkauksien *salakuljettamisena* rahan yli (Polezzi 2001: 77, viitattu teoksessa Rizzo 2003: 2). Kääntäminen on rinnastettu myös *avaruusolentojen hyökkäykseen* (Foiera 2003: 49, 65), mikä korostaa vahvasti tulokkaan toimijuutta. Siinä missä Schleiermacher assosioi siirtymisen vaivannäköön pitäen aloillaan olemista arvokkaampana, tällaisissa kielikuvissa liikkumattomuus näyttäytyy avuttomuutena.

Ihmissyöntiä ja kamppailua

Jonkinlaisena muunnelmana toisen kohtaamisesta voi pitää myös kannibalistisen käännösluurin tavoitteita.¹⁴² Kannibalistit eivät kunnioita lähtömerkin Toiseutta vaan mieltävät sen ravintolähteeksi; tällaisen asenteen kautta pyritään vapautumaan kolonialistisista hierarkioista, monologisesta totuudesta ja logosentrismistä, joita lähtömerkin sisällön toistamisen katsotaan edustavan (Vieira 1999: 106–111). Tässä yhteydessä lähde kytkeytyy siis järjestyneeseen Kolmannuuteen, ja vastarinnan tavoitteena on elää toiseksi omaa paikallista Toiseutta. Else Ribeiro Pires Vieiran (1999: 96) mukaan kulttuurinen *ihmissyönti* ei merkitse silmitöntä väkivaltaa vaan pikemminkin hurmioitunutta ahmimista. Ihmissyönnin merkitys juontaa juurensa perinteiseen ajatteluun, jonka mukaan henkinen voima voi siirtyä olennosta toiseen aineen mukana (ks. Vieira 1999: 96, 98–99). Ihmissyönnin ohessa kannibalistista teoriaa kehittänyt Campos puhuu kääntämisestä muun muassa verensiirtona (Vieira 1999: 97). Lajienvälisiä kääntämistä ajatellen tällaiset kielikuvat eivät välttämättä ole kovinkaan hedelmällisiä, sillä teollinen lihantuotanto on pitkälti rutinoitunutta vallankäyttöä, joka ei synnytä henkistä yhteyttä broileripyöryköitä lautaselleen lappavan ruokailijan ja lähtöeläimen välille. Ihmisen tulkitessa toislaajista eläintä valtasuhde on yleensä päinvastainen kuin latinalaisamerikkalaisten kääntäessä länsimaisia klassikoita, eikä kulttuuriimme varmaankaan kaivata lisää broilerin tai naudan arvovaltaa heikentävää käänteistä karnevalismia.

Toiseudessaan lähtömerkkiä voi pitää aktiivisena tekijänä, jota ei voi kääntää miten hyvänsä; kääntäjän täytyy ottaa lähtömerkki annettuna ja toimia sen ehdoilla. Lajienvälisessä kääntämisessä tämä nousee esiin varsinkin *altistamiseksi* kutsumani käännöstekniikan kohdalla (ks. 4.4); toisaalta myös *subteuttamisen* tekniikka (ks. 4.2) voi ilmentää lähtömerkin tilannekohtaisia vaihteluita. Carol Maier (2007b: 12–13) uumoilee, että kääntämisessä on osittain kyse fyysisestä interventtiosta eliöiden välillä. Esimerkiksi lähtötekstin välimerkit vaikuttavat kääntäjän aivoihin ja saavat tämän välimerkittämään oman lauseensa samankaltaisella tavalla; käännöksen välimerkit vaikuttavat vuorostaan vastaanottajan aivoihin. Lähtökulttuuri voi myös aktiivisesti vastustaa kääntämistä (ks. Cronin 2000: 94–95), vastaavasti kuin

¹⁴¹ Sándor Hervey ja Ian Higgins (1992: 28–31) mieltävät kulttuurisen transplantaation toiseksi ääripääksi jatkumolla, joka kulkee lähtötekstiä mukailevasta eksotismista tulokulttuuriin mukauttamiseen.

¹⁴² Liikkeen kulmakivenä on brasilialaisrunoilija Oswald de Andraden 1920-luvulla julkaisema ”Manifesto Antropófago”, joka kannusti vastustamaan mentaalista kolonialismia nostamalla klassikot jalustalta omaan käyttöön (Vieira 1999: 95, 97–98).

aineita ymmärrettävään muotoon kääntävä työ kohtaa vastarintaa (Cronin 2017: 71–72). Tarkkaa rajaa fyysikaalisen ja semioottisen vastuksen välille lienee mahdotonta vetää, jos luonnon toiminta mielletään ainakin osittain semioottiseksi prosessiksi. Jos vaikkapa nykyihminen joutuisi poikkeusoloissa kääntämään ruoaksi omin käsin tappamansa kauriin, hän joutuisi konkreettisesti ottamaan huomioon lähtöeläimen vaikutuksen ja vastuksen.

Käytännössä käsittämätön Toiseus on usein helppo ohittaa; kuten Cronin (2017: 78) toteaa, esimerkiksi eläinten puhetta käännetään jatkuvasti ihmispuheeksi enempiä ajattelematta, jolloin toislaiset typistyvät käyttökelpoiseksi fiktioksi; peircläisittäin voisi kenties sanoa, että todellisesta olemassaolostaan heidät pyritään sysäämään inhimillisten kuvitelmien piiriin.¹⁴³ Toiseuden taholta koetun vastarinnan voikin mieltää tärkeäksi tekijäksi dynaamisen tasapainon säilyttämisessä. Ajatus kääntämisestä kielten välisenä *kamppailuna* kuuluu Andrew Chestermanin (1997a: 44, ks. myös 24) mukaan yleisimpiin kääntämisen luonnetta tulkitseviin metaforiin. Tahollaan Douglas Robinson (1997: 55–60) osoittaa, että kääntämisestä on usein puhuttu vangitsemisena, valloittamisena, orjuuttamisena tai orjaksi jättäytymisenä. Eräillä Robinsonin esimerkkitapauksilla on ilmeinen yhteys historiallisiin mittelöihin, ja myöhemminkin (metaforinen) kamppailu on tullut erityisen selvästi esiin tietyissä lähestymistavoissa kääntämiseen. Maria Tymoczkon (2000: 32) mukaan postkolonialistiset käännösteoriat merkitsevät paluuta käytännön kokemukseen, kuten epäedullisissa asemissa kamppailevien kansojen tilanteisiin, jotka pakottavasti vaativat sitoutumista ja toimintaa. Vastaavasti Tarek Shamma (2009: 185) pitää sitoumusta, toimintaa ja kamppailua postkolonialistisen lähestymistavan avainkysymyksinä. Hieman sovittelevammin kääntämisen voi mieltää *neuvotteluksi* (ks. 5.2.5), johon Cronin (2017: 79–80) liittää myös toislaisten toimijuuden tunnustamisen. Croninin mukaan neuvottelu on luonteeltaan avointa, arvaamatonta ja loputonta, minkä vuoksi se estää kuvitelmat toiseuden omimisesta. Myös Russell West (2002: 173–174) katsoo kääntämisen tarjoavan oivan mahdollisuuden erilaisuuden kohtaamiseen ja sen kanssa neuvottelemiseen.

Vikuroiva vieraus

Jotta vuoropuhelu olisi aitoa, kääntäjän täytyisi monen teoreetikon mielestä olla valmis tinkimään hallinnan tunteesta ja altistumaan lähteiden arvaamattomuudelle. Konkreettisena esimerkkinä tästä Michelle Bourjea (1986: 258–259, 269–271) vertaa lukukokemustaan Regina Machadon Clarice Lispector-ranskannoksesta maanjäristykseen tai ratsastamiseen vikuroivalla hevosella ilman satulaa. Bourjea kiittelee teosta siitä, että kääntäjä vastustaa kiusausta paketoita selittämätön selkokielelle – hänen mielestään luettavuuden rajoille poikkeamista voi tietyissä yhteyksissä pitää syvästi eettisenä valintana, vaikka se herättäisi tavallisessa lukijassa suuttumusta ja turhautumista. Bourjean (1986: 260–263) mukaan vaikeus kasvattaa lukijaa kohtaamaan kestävämmän totuuden, tunnustamaan outouden ja runollisuuden loputtoman älyllistämisen sijaan.¹⁴⁴ Toiseuden dynamiikkaa tulkitsevat kiinnostavalla tavalla myös Michael Holman ja Jean Boase-Beier (1999). Heidän mukaansa kääntäminen on monien rajoitteiden sitomaa toimintaa; lähtötekstin lisäksi kääntäjän tulee ottaa huomioon tulokulttuuri. Kääntämistä ei heistä kuitenkaan tulisi mieltää alistumiseksi ulkoiseen paineeseen vaan sisäiset vahvuudet kehittyvät suhteessa toimintaa rajoittaviin ehtoihin. Parhaimmillaan kääntäminen voi olla menestyksekkästä kamppailua rajoituksia vastaan ja ponnistamista pakkoraosta luoviin ratkaisuihin. (Holman & Boase-Beier 1999: 17.)

¹⁴³ Käyttökelpoisen fiktion käsite on peräisin Eric Cheyfitzilta (1997: 105, viitattu Cronin 2017: 78).

¹⁴⁴ Myös Kathleen Shieldsin (2000: 163) mielestä kääntämisen tulisi olla kohtaaminen toisen kanssa, ei omiva tai pelkistävä teko. George Reavey (1971: 224) puolestaan ajattelee, että kääntäjän on antauduttava lähtöteokselle ja oltava tämän käytettävissä hyvän aikaa, mikä edellyttää jonkinlaista vetoa. Douglas Robinson (2011: 8 ym.) tutkiskelee perusteellisemmin kääntäjän roolia hahmona, joka luopuu rationaalisesta kontrollista ja antaa lähtökirjailijan kanavoida itseensä omat ilmaisutarpeensa.

Vierauden kunnioittaminen ja lähtötekstin tarjoama vastarinta ovat keskeisiä elementtejä vieraannuttavissa käännösstrategioissa, joiden isänä pidetyn Schleiermacherin filosofian ytimeen kuului egon ja ei-egon vastakkainasettelu. Vaikka romanttinen käännösteoria lähtee liikkeelle monien vastakkainasettelujen kumoamisesta (ks. 2.4.1), romantikkoja kiehoi myös tutun ja vieraan välinen jännite; romantiikan myötä kääntämisen periaatteeksi tuli kaukaisen tuominen lähelle ja läheisen tekeminen vieraaksi (Berman 1984: 159–160). Siinä missä monimuotoinen ykseys kytkee romanttisen käännösteorian Ensiyteen, eettiset näkökohdat suuntaavat sitä tulkitsevan Antoine Bermanin katseen Toiseuteen: kääntämisen tulisi tapahtua vieraan ehdoilla. Berman (1999: 40–41) vaatii kääntäjää saattamaan vieraan teoksen tulokieleen puhtaassa vieraudessaan, uhraten tietoisesti oman poetiikkansa: viime kädessä merkityksellisille muodoille ei tee oikeutta luova irrottelu vaan lähtötekstin poetiikalle alistuminen. Bermanin (1999: 15, 74–76) mielestä etiikan ytimessä on Toisen (*l'Autre*) tunnustaminen ja vastaanottaminen toisena, jolloin käännöksestä tulee vieraiden vaikutteiden majatalo.¹⁴⁵ Alexis Nouss (1993: 53) puolestaan tähdentää, että käännösprosessin päämääränä on hermeneuttisen jännitteen säilyttäminen itsen ja toisen välillä: kääntäjän tulisi löytää itsensä toisen puheesta tekemättä tästä samanlaista itsensä kanssa mutta myöskään kadottamatta siihen itseään.

Vierautta koskevissa pohdiskeluissa vaaditaan usein tunnustamaan lähtötekstin redusoimaton materiaalisuus, ruumiillisuus tai kirjaimellisuus (ks. esim. Berman 1999: 25, 76–78). Käytännössä tämä merkitsee sitä, että käännöksestä ei tehdä liian sujuvaa vaan tulokulttuurin normeja jollain tapaa loukataan ja käännöksestä tehdään käännöksen näköinen (ks. esim. Bourjea 1986: 258–259; Berman 1999: 35, 41; Folkart 1991: 195–196; Cordonnier 1995: 144–145, 162–164, 177–178). Tämä voi tapahtua vaikkapa myötäilemällä lähtötekstiä yhtä hartaasti kuin lapsi, joka mutka mutkalta jäljentää piirustusta, tai työskentelemällä kuin valokuvaaja (Bourjea 1986: 264, 266–267). Toiseuden kunnioittamiseen liittyy myös lähteiden tyhjentyttömyyden ja tulkintojen tilapäisyyden tunnustaminen. Stecconi (2004b: 164) korostaa, että käännösvastaavuudet eivät ole lopullisia vaan tulkintatyötä voidaan jatkaa, aina kun tulkinnallinen hypoteesi osoittautuu vääräksi tai ilmenee jotakin uutta.

Ylittämättömät rajat

Jos lähtömerkki on toinen suhteessa käännökseen, myös käännös on toinen suhteessa lähtömerkkiin. Tätä tähdentää Barbara Folkart (1991: 212–213), joka tahtoo uskollisuudesta puhumisen sijaan kiinnittää huomion käännöksen sakeuteen, kiinteyteen ja läpinäkymättömyyteen. Myös Lawrence Venuti (2000/2004: 500) kritisoi käsitystä käännöksestä ikkunalasina sekä läpinäkyvyyden ja lineaarisuuden odotuksia, jotka vaikkapa pakolaisasioita käsittelevät instituutiot kohdistavat käännöksiin. Venutin mukaan pakolaiset ovat kokeneet ilmaisukykyä ravisuttavia vaikeuksia, kuten vankeutta ja kidutusta, mikä tulisi ottaa huomioon myös viestintätilanteissa.¹⁴⁶ Jotkut lajienväliset kääntäjät ovat katsoneet viisaimmaksi tulkita tuotanto-, koe- ja viihde-eläimiä asiatyylillä kokeellisemmin keinoin; näin tekee

¹⁴⁵ Bermanin kehittämää metaforaa pohtii edelleen Anthony Pym (2010: 13). Bermanin ohessa moni muukin käännöstutkija puhuu siitä, kuinka kääntäjän tulisi suhtautua lähtötekstin toiseuteen. Jean-Louis Cordonnier (1995: 23–26, 31, 209) kritisoi tapaamme torjua käännöksiin soluttautunut toiseus ahdistuksen vallassa; hänen mukaansa vierautta hylkivät käännökset estävät kulttuureja tiedostamasta toistensa erilaisuutta, jolloin ne eivät voi myöskään lähestyä toisiaan (Cordonnier 1995: 172). Richard Rottenburg (2003: 40) toivoo, että eritoten etnografinen kääntäjä antautuisi lähteen toiseudelle. Samassa hengessä Folkart (1991: 208–209) kannustaa kääntäjää vapautumaan tottumuksistaan ja ennakkoluuloistaan, jotka peircelandaisessa fenomenologiassa kytkeytyvät Kolmannuuteen.

¹⁴⁶ Monet jakavat Venutin käsityksen vaikeiden kokemusten kielentämisen ongelmista niissäkin tilanteissa, joissa koettelemuksia tulkitaan omalla äidinkielellä. Käännöstutkimuksen näkökulmasta Jean Jackson (2003: 174–175) on tarkastellut sitä, kuinka kipu uhmaa kieltä ja kuinka vaikeneminen voi tulkita sitä käsitteiden loppuessa.

esimerkiksi Jenni Haukio (2015) tunnetuksi tulleessa runossaan. Toiseuden näkökulmasta tämä saattaa olla ainoa tapa kasvattaa ymmärrystä valtavirtaisesta logiikasta poikkeavia koettelemuksia kohtaan.

Käännöksen Toiseutta lienee paikallaan korostaa myös silloin, jos lähtömerkki edustaa globaalia valtakulttuuria. Esimerkiksi kannibalistista käännösteoriaa kehittänyt Haroldo de Campos suosittelee Elsa Ribeiro Pires Vieiran (1999: 110) mukaan kääntäjää ammentamaan ilmaisumuotoja paikallisesta runoperinteestä, jotta alkuteos ei näyttäytyisi universaalina. Lajienvälisessä kääntämisessä näitä ideoita voisi soveltaa vaikkapa kaunokirjallisiin tilanteisiin, joissa toislaajinen eläin tulkitsee antroposeenin valtalajia. Selkokielen sijaan toislaajisen oletettua näkökulmaa voisi pyrkiä tulkitsemaan metsästä tai rannalta ammennettujen ilmaisumuotojen kautta, ottaen huomioon tulkintaprosessin eri kerrostumat. Kun käännös pitää kiinni Toiseudesta, sillä voi Folkartin (1991: 209–213) mielestä olla myös lisäarvoa suhteessa lähtömerkkiin.

Myös Cronin (2000: 96; ks. myös 2017: 5, 91–92) tähdentää sitä, että universalististen pyrkimysten lisäksi kääntäminen voi auttaa konstruoimaan erillisyyttä.¹⁴⁷ Erillisyyttä näkyy esimerkiksi ekokääntämisen vuorovaikutteisessa paikallisuudessa sekä huomion siirtämisessä systeemitasolta kääntämisen tilannekohtaisiin erityisvaikutuksiin (Cronin 2017: 12, 15–16, 52–53, 107). Vastaavasti Emily Apter (2013: 98–99, 114) kritisoi sitä, kuinka rajan ylityksestä on tehty käännösteoriaa hallitseva metafora esteiden tunnustamisen asemesta. Croninin (2017: 89, 91–92) mielestä kääntämisessä ei ole kyse yksinomaan rajojen ylittämisestä vaan myös rajojen kunnioittamisesta ja niistä sopimisesta – muuten esimerkiksi muista lajeista tulee helposti hyväksikäytön kohteita.¹⁴⁸ Cronin (2017: 89) esittää, että rajojen ylittämisen ohessa lajienvälisen kääntämisen ideana voisi olla tunnistettavan asuinpaikan ja toimijuuden antaminen toislaajisille. Tässä kohden Croninin näkemykseen on helppo yhtyä. Liikettä ihannoivassa yhteiskunnassa siirtymistä suurempaa ponnistusta voi vaatia asettuminen aloilleen, altistuminen alistettujen aloitteille ja omaan näkemykseen risteytyvien äänten kuulostelu. Sen sijaan, että merkkejä välitetään eteenpäin, niiden Toiseuteen voi pyrkiä havahtumaan siellä missä ne ovat.

Toisen kohtaaminen

Toiseuden voi kokea vain suhteessa johonkin toiseen, ja jos eroa korostetaan liiaksi, toiseuttaminen alkaa toimia tarkoitustaan vastaan. Shamma (2009: 193) epäilee, että vältellessään Toisen omaksumista ja redusoimista universaalien kategorioiden piiriin jotkut postkolonialistit luopuvat yrityksestä ymmärtää tätä. Tämä johtaa Shamman mukaan erilaisuuden esineellistämiseen. Myös Cordonnier (1995: 14, 126, 144–145, ks. myös 17, 59, 172) korostaa sitä, ettei kääntäjän pitäisi nostaa käsiä pystyyn Toisen kääntymättömyyden edessä; sen sijaan tulisi pyrkiä Saman ja Toisen kohtaamiseen. Tällaisen katsantokannan soveltaminen lajienväliseen kääntämiseen voisi yhtä lailla edistää diplomaattista vuorovaikutusta. Eläinten kääntämistä käsittelevässä tekstissään Cronin (2017) tähdentääkin sitä, kuinka ei-inhimilliset olennot voivat olla Déborah Danowskin ja Eduardo Viveiros de Castron (2014: 285, viitattu Cronin 2017: 79, 93) ilmausta lainaten samaan aikaan ymmärrettäviä ja radikaalisti toisia (”à la fois intelligibles et radicalement autres”).

Jos toisen jähmettämislähtöä vältetään, niin lähtömerkki kuin käännöskin voivat näyttäytyä toimijoina Toiseuden puitteissa. Toislaajisen toimijuuden välittymistä käännökseen tutkin tuonnempana

¹⁴⁷ Erillisyyden konstruoiminen näkyy myös siinä, että Croninin (2017: 139, 149) mielestä vähemmistökielissä tulisi välttää alituisen kääntämisen kulttuuria ja valtakielisen puheen toistelua ja pyrkiä sen sijaan ilmaisemaan pienten kielten omilla ehdoilla niiden piirissä syntyneitä näkemyksiä.

¹⁴⁸ Hieman vastaavasti kirjallisuudentutkija Karoliina Lummaa (2017: 203) puolustaa sekavaa linturunoa Joseph Nechvatalin teoriolla taidemelusta (*art noise*): haastava esitystapa keskeyttää kriiikkittömän viihteen kuluttamisen, joka usein käy käsi kädessä aineellisen liikakulutuksen kanssa.

interaktantiaalisuutena (ks. 5). Vaikka kielellisissä käänöksissä myös Kolmannuus on väistämättä läsnä, se ei tee tyhjäksi niiden konkreettista vaikutusta muiden kohteluun: lajienväliset käänökset paitsi ammentavat toislaajisten merkkimaailmoista myös vastaavat näille, myötäillen tai vastustaen lähtöeläinten tulkittuja intressejä. Toiseutta voikin pitää olennaisena ulottuvuutena kääntämisen etiikkaa koskevissa pohdintoissa.

Stephen David Ross (1996: 331–332) lähestyy kääntämistä Emmanuel Levinasin Toisen kohtaamista koskevien pohdintojen kautta.¹⁴⁹ Eettisistä syistä hän kehottaa pitämään tekstiä subjektin ja toisen subjektin välittäjänä vastakohtana yhteisöllisille suhteille, joita lait säätelevät. Lajienvälisiä suhteita ajatellen tämä olisi sikäli viisas lähtökohta, että lainsäädäntö ei ole missään maassa riittänyt turvaamaan toislaajisten tyydyttävää kohtelua; monet toislaajisten puolestapuhujat eivät vetoakaan lakiin vaan konkreettisiin kohtaamisiin toisen eläimen kanssa. Kielellisissä käänöksissä tällaisista kohtaamisista muistuttaa joskus indeksaalisten käänöstekniikoiden käyttö, kuten puhuttelut (ks. 4.4). Puhuessaan Toisen täyteydestä, johon kohdistuvat valinnat ovat uhrauksia, Ross (1996: 343) tuo mieleen peirceläisen käänösteorian ajatuksen lähtötekstistä dynaamisena objektina (ks. 3.1.2). Konkreettinen Toiseus korostuu myös siinä, miten Ross (1996: 344) rinnastaa kääntämisen muuhun luonnossa tapahtuvaan liikkeeseen. Toiseuden rinnalla liikkeen Ensitys tulee vahvasti esiin, koska tämä liike näyttäytyy päämäärättömänä, villinä ja hullunakin kiertokulkuna (Ross 1996: 344–345).

Yhteenveto

Kuten edellä on käynyt ilmi, Toiseus on vahvoilla monenkirjavissa kielikuvisa, joiden puitteissa kääntäminen etenee jostakin jonnekin. Toiseudessaan käänös välttyy katteettomalta liihottelulta mutta myös kaavamaisuudelta. Käänöstilanteet näyttäytyvät yksittäistapauksina, ja kääntäjä saattelee semioottiset ainekset kädestä pitäen perille tai auttaa niitä pääsemään oikeuksiinsa omista ympyröissään. Toiseuden vaivalloisuus voi olla voimauttavaa, mutta kuka lopulta jaksaa kuunnella jokaista vastaääntä, kiertää kaikki irrationaaliset polunmutkat, tunnustaa irrelevanttien neulasten asennot kuin mikäkin muurahainen? Usein kääntäjä tahtoo nousta käsillä olevan tilanteen yläpuolelle ja käyttää hyväkseen oikoteitä, minkä vuoksi on paikallaan tutkiskella myös kääntämisen Kolmannuutta.

2.4.3 Esittäytyminen yleisölle. Kääntämisen Kolmannuus

Toiseuden näkökulmasta käänöstoiminnasta puuttuu suunnitelmallisuus. Merkit törmäilevät ja reagoivat toisiinsa noudattamatta mitään yleisempää periaatetta. Kolmannuuden myötä vuorovaikutussuhteissa voi nähdä uudenlaista tarkoitushakuisuutta, sovinnollisuutta, diplomatiaa ja manipulointia. Kolmannuuteen kytkeytyy myös vallankäyttöä; harkitsemattoman voimankäytön sijaan se hallitsee joskus hyvinkin hienovaraisten odotusten, normien ja suuntausten kautta. Kolmannuuden tematiikkaan kytkeytyvätkin muun muassa pohdinnat kääntämisen säännönmukaisuudesta ja kulttuurikohtaisten sääntöjen merkityksestä – kategorian ilmenemisessä on erotettavissa deskriptiivinen ja normatiivinen puoli, vaikka Kolmannuus toisaalta pehmentää perinteistä vastakkainasettelua. Kolmannuuden merkitystä käänöstutkimukselle tähdentää myös Itamar Even-Zohar (1990: 75) esittäessään, että käänöstutkimuksessa on perinteisesti keskitytty liikaa aktuaalisiin teksteihin ja jätetty huomiotta muun muassa taustalla vaikuttavat mallit.

¹⁴⁹ Filosofit ovat pohtineet myös mahdollisuutta soveltaa Levinasin etiikkaa eläinsuhteisiimme (ks. esim. Calarco 2008: 55–77).

Välitilassa

Kolmannuudessaan käänös ei riennä oikopäätä lähteestä kohteeseen vaan pysähtyy välitilaan. Tämä nousee esiin Richard Rottenburgin (2003: 32–33) esittelemässä näkemyksessä, jonka mukaan kääntämisen käytännöt tuottavat maailman ja kielen välille representoitua todellisuutta.¹⁵⁰ Myös esimerkiksi vastaavuuden käsite perustuu Kolmannuudelle tunnusomaiseen vertailuun. Edellä tarkastelin Toiseuden näkökulmasta metaforia, joissa kääntäminen rinnastuu konkreettiseen liikkeeseen jostakin johonkin (ks. 2.4.2). Kontrollioimattomien virtausten sijaan kääntämiseen liittyvissä siirrymissä voi toisaalta nähdä myös Kolmannuudelle tunnusomaisia lahjoituksia ja yhteistyötä. Kathleen Shields (2000: 117–119) esittää, että kääntämisen metaforat ovat sidoksissa näkökulmaan: omaan kieleen ja kirjallisuuteen suuntautuva tuonti on *rikastuttamista*, kun taas kääntäminen omalta muille kielille on *loisimista*. Kuten Shields huomauttaa, isännän kuolema ei kuitenkaan olisi loisenkaan etu, jolloin vastakkainasettelu ei ole niin mustavalkoinen kuin voisi kuvitella. Vaikka useimmissa metaforissa näyttäisi äkkiseltään korostuvan voimien siirtyminen puolelta toiselle, Else Ribeiro Pires Vieira (1999: 95–98) pitää kiinnostavampana näkökohtana vastavuoroisuutta ja ajatusta voimien yhdistymisestä. Näin kannibalisminkin voisi rinnastaa Kolmannuudelle tunnusomaiseen kasvuun ja rakentamiseen. Samalla herää kysymys, missä määrin kuvitelma lihasten tuottajan ja kuluttajan yhteistyöstä on kuluttajan silmässä.

Kääntämisen pelisäännöt?

Kolmannuus tarjoaa kääntäjälle itsekontrollia tukevia ohjenuoria, minkä lisäksi se voi näkyä erityistapauksia yhdistävissä tilastollisissa taipumuksissa. Säännönmukaisuus pääsi vahvoille modernin käännöstieteen alkutaipaleella (ks. esim. Chesterman 1997a: 30–31); tieteellisen käännöstutkimuksen liikkeelle panevana voimana pidetään usein Jean-Paul Vinayn ja Jean Darbelnet'n (1958/1975: 23–27) kiinnostusta kieltenvälisten suhteiden säännönmukaisuuksiin. Wayne Toshin (1965) esityksessä käännösprosessiin kuuluu lähteen kieliopillista analysoimista, kielioppisääntöjen välisten vastaavuuksien etsimistä ja tulokielisen vastineen syntetisoimista. Vastaavuusjärjestelmien laatiminen kuuluu myös Jean-Claude Margot'n (1979: 73) haaveisiin. Morris Salkoff (1999: xiiv, 2–3, 12, 15) puolestaan pyrkii muodostamaan formaalisen sääntöjoukon, jonka puitteissa ranskan kieliopillisia skeemoja voidaan kääntää englannin skeemoiksi. Kieliopilliset vastaavuudet mahdollistavat tiedon siirron (*transfer of information*) (Tosh 1965: 35), joka on Toiseudelle tyypillistä suoraviivaista liikettä; sääntöjen puitteissa tapahtuessaan siirtymä ei kuitenkaan näytä vaativan minkäänlaista ponnistusta.

Monet nykytutkijat suhtautuvat varautuneesti tällaisiin katsantokantoihin; muun muassa automaattikääntämisen vaikeus on tehnyt selväksi kääntämisen tilannesidonaisuuden. Jo modernin käännöstutkimuksen perustajiin kuuluva Eugene A. Nida (esim. 1996: 7) esittelee kriittisessä valossa näkemystä, jonka mukaan kääntäminen on sääntöjen ohjaamaa toimintaa. Nida (1996: 19–23) on havainnut, että vaatimus säännönmukaisuudesta saa teoreetikot torjumaan sellaisia ilmiöitä, jotka elimellisesti kuuluvat kääntämiseen, eikä luova kääntäminen hänen mukaansa perustu niinkään periaatteiden opetteluun kuin kielelliseen lahjakkuuteen.¹⁵¹ Myös Douglas Robinson (1991: 18, 36, 48) kyseenalaistaa ajattelutavan, joka pitää käännössääntöjä ja vastaavuusrakenteita todellisempina ja arvokkaampina kuin kääntäjän yksittäisiä päätöksiä ja tunnetta vastaavuudesta. Ewald Osers (1998)

¹⁵⁰ Kääntämisestä representaationa kirjoittaa myös muun muassa Maria Tymoczko (2007: 111–115).

¹⁵¹ Nidan (1996: 22) mielestä kääntämisestä ei pitäisikään tehdä tiedettä vaan se tulisi mieltää luovaksi, poikkitieteelliseksi teknologiaksi.

esittää, että ennen käännostutkimuksen alkua käännosnormeja ei varsinaisesti ollut olemassa, eivätkä nykyisetkään kääntäjät useimmiten tiedosta normien olemassaoloa vaan kääntävät omien taipumustensa, käsitystensä tai makunsa mukaisesti. Nykytutkijoista Michael Cronin (2017: 118–119, ks. myös 45) tähdentää kääntämisen käsityöluonnetta ja valittelee siltä pohjalta työehtojen tiukentumista sekä toimenkuvan mekanisoitumista. Hänen mielestään kääntäjille tulisi tarjota mahdollisuus työhön uppoutumiseen, yrityksen ja erehdyksen kautta oppimiseen sekä umpikujuihin, jotka synnyttävät luovia ratkaisuja. Cronin (2017: 86) suhtautuu teknisiin oikoteihin varautuneesti myös toislaajisten tulkitsemisessä.

Selvää on, että uusia merkkejä ei kuitenkaan käytännössä tulkita puhtaalta pöydältä vaan taustalla vaikuttavat yleensä erilaiset tottumukset, konventiot ja peukalosäännöt. Autonomisten kielitieteellisten sääntöjen sijaan voidaan tällöin pyrkiä löytämään erilaisia todennäköisyyksiä, taipumuksia ja periaatteita (Tabakowska 1993: 13, 16, 21–22, 25). Lähtö- ja tulojärjestelmää koskevan tietonsa varassa kääntäjän on pääteltävä, mitä lähtömerkki merkitsee ja millainen merkki voisi toimia sen käännöksenä. Dinda L. Gorlée (1994: 67–68, 76–77) tarkasteleekin kääntämistä pelaamista muistuttavana päätöksentekona, jonka tärkein tekijä on Kolmannuus. Näyttää siltä, että deterministiset tai pakottavan normatiiviset sääntöjoukot eivät tee oikeutta Kolmannuuden kompleksisuudelle, jolloin haasteeksi nousee yhä toimivampien käännosteoreettisten mallien kehittäminen. Välttämättä kääntämisen Kolmannuutta ei tarvitse mieltää siirtymäsäännöiksi vaan esimerkiksi Umberto Eco (2003: 77) kuvailee käännostapaa, jonka ideana on saman pelin pelaaminen ja samojen sääntöjen noudattaminen toisella kielellä.

Tässä tutkimuksessa merkkijärjestelmien välisiä suhteita ja niiden säännönmukaisuuksia pohditaan *intersysteemisyyden* käsitteen alla (ks. 5); huomion kohteeksi nousevat myös yhteismitattomuuden asettamat haasteet. Ylimalkaisillakin säännöillä voi toisaalta olla suunnaton pragmaattinen merkitys, kun vaikkapa toislaajisten asentorepertuaareja käännetään selkokielelle. Yleistysten ansiosta vaivannäköä vaatineiden tulkintojen sovellettavuus kasvaa; esimerkiksi tieto lajityypillisistä käyttäytymistäipumuksista ja hyvinvoinnin merkeistä auttaa järjestämään toislaajisille paremmat elinehdot, vaikka se ei takaakaan yksilöllisten piirteiden ottamista huomioon. Kolmannuus ei myöskään ole kertakaikkista vaan siihen liittyy pyrkimys tulkita lähtötekstiä yhä paremmin ja paremmin.

Kompromissimetodi

Kolmannuuden painottaminen saattaa redusoida pois subjektiivisen tunnelman tai aktuaalisen erityispiirteen, mutta samalla Kolmannuus on lähtökohtaisesti muita kategorioita kompleksisempaa. Kolmannuuden näkökulmasta niin lähteet kuin kohteetkin on syytä ottaa tosissaan ja miettiä, mitä näiden vuorovaikutuksessa kehkeytyy. Vaikka käännostutkimus perinteisesti on rakentunut dualismien varaan, käytännössä kyse on usein tasapainoilusta; Heide Schmidt (1993: 340) puhuukin kompromissimetodista, joka noudattaa osittain lähtö-, osittain tulotekstityyppiä koskevia konventioita. Kolmannuus mahdollistaa vaikutteiden uudenlaisen risteytymisen käännostprosesseissa, mikä tulee korostuneesti esiin *synteettisessä* käännostmallissani (ks. 3.2.3, 3.5.3). Synteettisen mallin mukaisesti Kate Sturge (2007: 12) torjuu ajatuksen kääntämisestä liikenteenä lähteestä kohteeseen (ks. 2.4.2) pitäen sitä välitilaan sijoittuvana molemminpuolisena tarttumisenä ja sekoittumisena. Kolmannuuden synteettinen luonne tulee esille myös siinä, että kääntämisen kohteena on merkki, jonka objekti voi niin ikään olla itsessäänkin merkki. Sijoitankin Kolmannuuden piiriin kysymyksen *intermondiaalisuudesta* eli siitä, kuinka käännost voi tulkita jonkun toisen merkitysmaailmaa (ks. 5).

Kääntämisen Kolmannuudessa ei kuitenkaan ole kyse pelkästään lähtömerkkien ja käännöksen suhteesta, vaan käännös välittää lähtömerkin yleisölle, jonka reaktioiden ennakointi edellyttää tapojen tuntemista.¹⁵² Basil Hatimin ja Ian Masonin (1990: 16–17) mukaan kääntämiseen liittyy aina eturistiriitoja, joiden vuoksi kääntäjän on puntaroitava, asettaako hän työssään etusijalle lukijan reaktiot, lähtötekstin mahdolliset merkitykset vai mahdollisesti lähtötekstin tuottajan tarkoitusperät. Valintatilanteessa on Kolmannuudelle tunnusomaista kompleksisuutta, mutta ehkä näkyvimmin Kolmannuus tuntuu siinä, kuinka kääntäjä ojentaa tulkintansa yleisölle. Yleisön tulkintataipumuksia tunteva kääntäjä pystyy *tarjoilemaan* (ks. 4.5) käännöksen tavalla, joka vetoaa haluttuihin vastaanottajiin. Myös metaforisen *samastamisen* (ks. 4.3) vaikutus riippuu ratkaisevasti siitä, millainen suhde vastaanottajalla on valittuun vertauskohtaan.

Odotuksiin mukautuminen

Kolmannuuden näkökulmasta lähde ei suorasukaisesti tuota käännöstä vaan kyse on pikemminkin jatkumosta, monenkirjavista diskursiivisista käytännöistä, joihin välittäjät turvautuvat (ks. Cronin 2017: 37). Käännös ei hyppää tyhjän päälle vaan tulokontekstiin, jota hallitsevat sen piirissä vakiintuneet tavat ja piintyneet periaatteet. Gideon Toury (1978/2004: 206, 211, 213) puhuu sosiokulttuurisista käännösnormeista, joiden sitovuus vaihtelee laidasta laitaan ja joiden muutokseen kääntäjät osaltaan vaikuttavat. Hän katsoo käännöksen luonteen riippuvan vaihtelevassa suhteessa lähtö- ja tulokulttuurin normeista; välttämättä esimerkiksi kirjallisuuden kääntäjä ei välitä kohdeyleisölle alkuteosta vaan version, joka on mittatilaustyönä laadittu totunnaisten kielellisten ja kirjallisten mallien mukaiseksi (Toury 1978/2004: 207–208; 1980: 51–57). Marilyn Gaddis Rose (1997: 27; ks. myös Folkart 1991: 195) väittää, että siinä missä kirjailijat haluavat muuttaa kirjallisia normeja, kääntäjät pyrkivät normalisoimaan heidän teoksiaan. Barbara Folkartin (1991: 205–209) mukaan toiseuden torjuminen voi saada monenlaisia muotoja, tulonormin avoimesta hehkuttamisesta vaivihkaiseen sensurointiin. Kolonialistisissa tilanteissa valtakulttuurin normi korostuu; João Ferreira Duarten (2003: 81) mukaan käännös esittää usein vieraan tekstin stereotyyppinä, joka sovittuu tulokulttuurin tarkoitukseen. Maria Tymoczko (1999a: 289) puhuu ”villin” tekstin kesyttämisestä käännöksen myötä sellaiseksi, että se vastaa kolonisoivan kulttuurin normeja, mikä houkuttaa rakentamaan analogiaa kieltenvälisestä lajienväliseen kääntämiseen.

Antropologisen kutsumuksen lähtökohtana saattaa olla kaukokaipuu ja toisenlaisen elämäntavan etsiminen, mutta kriitikkojen mukaan tulkintatyö tapahtuu pitkälti kognitiivisten peukalosääntöjen ja kulttuurikohtaisten ennako-oletusten ehdoilla. Talal Asad (1986: 160, 164) esittää, että sosiaaliantropologit koulutetaan kääntämään muita kulttuureita ikään kuin representoitavissa olevia tekstejä, jolloin kompleksisiin kysymyksiin löydetään suoraviivaisia vastauksia, ”järkevät” käsitteet erottuvat ”järjettömistä” ja tiedonvälitys helpottuu. Sturge (2007: 8) huomauttaa, että vieras kulttuurinen todellisuus käännetään helposti kohdekulttuurin kategorioiksi; tällöin käännös ei suinkaan näyttäydä lähtömerkkiä esittelevänä lasivitriininä vaan tulokielen rakennelmana. Sturgen tutkimissa antropologisissa tilanteissa tämä voi vääristää käsityksiä tutkittavista ihmisistä, mutta kaikkiaan valtakulttuurin tekstejä käännetään marginaaliin huomattavasti enemmän kuin päinvastoin. Siksi lähtömerkin esittäminen tietyssä valossa voi toimia myös harkittuna keinona valtasuhteiden uudistamiseen. Lajienvälinen kääntäjä voikin pohtia yhtäältä sitä, miten välttäisi pelkistämästä lähtömerkkiä valmiiseen kehikkoon, toisaalta sitä, millaiseen kehikkoon tulkitut eläimet tahollaan sijoittavat ihmiset.

¹⁵² Myös Riitta Oittinen (2008: 6, 10) assosioi Kolmannuuden käännöksen tulevaisuuteen ja yleisöön suuntautumiseen.

Odottamaton huomaavaisuus

Kategorioiden puitteissa on kiinnostavaa pohtia, millainen käännöksestä muodostuu, jos sitä ei suunnatakaan normatiivisten käytäntöjen mukaiselle yhteisölle vaan vaikkapa tietylle yksilölle. Välittäjyydessä on kyse Kolmannuudesta, vaikka kohteena olisi yksittäinen ihminen, johon kääntäjällä on erityislaatuinen suhde. Toisaalta myös vieraannuttavan käännösstrategian valinta saattaa perustua siihen, että kääntäjä pitää sitä yleisön kannalta tarkoituksenmukaisena tai luottaa sen pedagogiseen arvoon. Jo Friedrich Schleiermacher (1813/1999; 1813/2007) tiedosti vieraannuttamisen vaihtelevat vaikutukset erilaisiin lukijoihin ja suositteli sen harjoittamista strategisesti harkituissa tilanteissa (ks. 4.6.5). Antoine Berman (1999: 73) puolestaan peräänkuuluttaa vierauskasvatusta (*éducation à l'étrangeté*), joka auttaisi yleisöä hyväksymään vieraannuttavat käännökset. Lawrence Venuti (1995: 20) mukaan vieraannuttavan käännöksen arvo on riippuvainen tulokielen tilanteesta: olennaista on vallitsevista normeista poikkeaminen, kaanonin ulkopuolelle jääneiden tekstien kääntäminen tai marginaalisen puhutavan omaksuminen. Sittemmin Venuti (1998: 12, 87) varoitti, että liian heterogeeninen käännös voisi saada tavallisen lukijan turhautumaan ja suositteli minorisoivien elementtien (*minority elements*) strategista käyttöä sekä populaarikulttuurin kielestä ammentamista.¹⁵³

Lukijan koetukselle asettava Toiseuskin määrittäytyi suhteessa totunnaisiin sääntöihin. Liu Yameng (2007: 61) väittää, että Venutin suosittelemalla minorisoivalla kääntämisellä ei ole juuri mitään tekemistä lähtötekstin kanssa vaan se esittelee lukijalle hänen omaan kulttuuriinsa kuuluvia vähemmistöjä (ks. myös Venuti 2000/2004: 483–485). Vastaavaa minorisointia voi löytää myös lajienvälisen kääntämisen piiristä, kuten useiden lastenkulttuurin eläinhahmojen murteellisista puheenparsista. Strategisesti käytettyinä valtavirran ulkopuolelta ammennetut käännösratkaisut voisivat myötävaikuttaa laajamittaiseen sosiaalisen maailmankuvan uudistumiseen. Jos vaikkapa englanniksi kirjoittava lintutulkki turvautuisi vähemmistökielten onomatopoeettisiin ilmauksiin ja rinnastaisi lähtömerkit toiskulttuuriin vertauskohtiin, käännös muistuttaisi mielenkiintoisella tavalla paitsi lajienvälisestä myös ihmislajin sisäisestä moninaisuudesta. Jos käännös sanoutuu tyystin irti välitystyöstään, sitä ei ole enää mielekäästä jäsentää Kolmannuuden piiriin, mutta lähtömerkin kopioimisen ja mielivaltaisen irrottelun väliin jää laaja kirjo erilaisia normeilla leikittelevän representaation, suodattamisen ja kehystämisen sävyjä.

David Katan (2002: 183–184) puhuu lähtötekstin ja lukijan välisestä dynaamisesta suhteesta, josta kääntäjällä on lupa irrottautua välittäjän asemaan. Vaikka kääntäjä helposti alistuu uusintamaan lähtö- tai tulonormeja, Katan (2002: 184–186, 192–193) kannustaa häntä proaktiiviseen päätöksentekoon ja mikrotason vaikuttamiseen ennakoimalla lukijan mahdollisia reaktioita käännösratkaisuihin. Kolmannuuteen liittyvä myötätunto (ks. *CP I.337*) voisi osaltaan auttaa kääntäjää lähteiden ja lukijoiden välisessä tasapainottelussa; toisaalta Kolmannuuden piiriin kuuluvat myös retoriikka ja argumentointi. Katan (2002: 181, 183, 187; ks. myös Rose 1997: 28) huomauttaa, että vieraannuttavinkin käännös altistuu lukijan suodattimille ja kategorisoinneille, jolloin tämä voi joutua harhaan tai jättää tekstin lukematta – siksi lähtötekstin yksityiskohtiin on käännösvaiheessa turha ripustautua. Viimeinen sana jää yleisölle, mutta siitä huolimatta omaa käännöstoimintaa on hyödyllistä reflektoida.

¹⁵³ Vieraannuttamisen riskeistä sekä kontekstin huomioimisesta strategiaa valittaessa kirjoittaa myös John Milton (2003: 567–568).

Yhteenveto

Kolmannuuden näkökulmasta kääntäjän täytyisi ottaa samanaikaisesti huomioon käänös, lähtömerkki ja vastaanotto – unohtamatta, että triadinen kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa. Myös kokonaiskuvan tavoittelu voi kuitenkin johtaa kompromisseihin, yksinkertaistuksiin ja laiminlyönteihin; sitä paitsi systemaattisesti laadittu ja lukkoon lyöty käänös ei tekisi oikeutta semiosiksen prosessuaalisuudelle. Vaikka toiset kategoriat sisältyvät Kolmannuuteen, ne eivät muodosta täydellisen koherenttia kokonaisuutta vaan jännitteisen kentän, jonka piirissä voi kehkeytyä jotakin uutta ja ennenkuulumatonta. Jos kääntäjä pysyy avoimena todellisille tapahtumille ja ensivaikutelmille, käänös voi näin ollen uudistua, täydentyä ja vaihtaa suuntaa.

2.1–2.4 Yhteenveto

Luvussa 2 olen käynyt läpi ihmisen luontosuhteen, kielen ja kielenulkoisen välisen suhteen sekä kääntämisen vaihtoehtoisia ilmenemismuotoja. Aluksi esittelin Charles S. Peircen fenomenologian kolme kategoriaa: Ensiyden, Toiseuden ja Kolmannuuden. Ensiydessä on kyse laadullisesta mahdollisuudesta, Toiseudessa kovien tosiasioiden dynamiikasta, Kolmannuudessa ilmiöiden liittymisessä yhteen, mikä voi näkyä esimerkiksi säännönmukaisuutena tai kokonaisuuden kehittymisenä aiempaa kompleksisemmaksi. Kokemukselle on tunnusomaista kategorioiden keskinäinen vuorovaikutus ja sisäkkäiset ilmenemismuodot. (Ks. 2.1.) Kategoriat kuvattuani kartoitin niiden valossa luontosuhtemme fenomenologisia ulottuvuuksia. Ensiyden piiriin sisällytin aistillisen lähestymistavan ja yhteenkuuluvuuden tunteen (ks. 2.2.1). Toiseuden tunnetta vieraassa ja vastahankaisessa luonnossa, josta olemme riippuvaisia (ks. 2.2.2). Kolmannuudessaan luonto näyttäytyy kehittyvänä järjestelmänä, jossa ihmisellä on oma paikkansa ja jonka toimintaa on mahdollista tarkastella myös eettisestä näkökulmasta – toisaalta Kolmannuuden ilmentymänä voi pitää myös kaavamaisista ajattelua (ks. 2.2.3).

Luvussa 2.3 jäsenin kategorioiden kautta näkemyksiä kielen suhteesta kielenulkoiseen maailmaan. Ensiyden näkökulmasta kieli kuuluu luontoon, mikä ilmenee kokemuksena kielen elollisuudesta, puheen lähestymisenä avoimin aistein ja poettisena leikittelyä (ks. 2.3.1). Toiseus tuottaa kielen ja kielenulkoisen välille riippuvuussuhteen – kielessä havaitaan jälkiä kielenulkoisesta todellisuudesta, ja joskus myös kieli näyttää vaikuttavan suoraan maailmaan (ks. 2.3.2). Kielen Kolmannuudessa on kyse pitkälti kielenulkoisen todellisuuden mallintamisesta ja mahdollisten maailmojen rakentelusta, mutta myös luonto on toisinaan hahmotettu malliksi jostakin kielellisestä (ks. 2.3.3). Jäsenettyäni kategorioiden puitteissa luonnon suhdetta ihmiseen ja kieleen lähestyin niiden kautta translatologista keskustelua. Huomasin Ensiyden korostuvan puheessa kääntämisen luovuudesta, aistillisesta ymmärryksestä ja käsittämättömistä äänneasuista (ks. 2.4.1). Kääntämisen Toiseuteen kytkeytyvät ajatukset työstä, siirtymästä, lähtötekstin vastarinnasta (ks. 2.4.2). Kolmannuudessaan kääntäminen näyttäytyy säännönmukaisena tai kompromissihakuisena toimintana (ks. 2.4.3).

Nähdäkseni tarkastellut kolme kategoriaa ovat niin yleisluontoisia, että käänöstutkijan voi olla vaikea soveltaa niitä käytännön analyysiin. Kategorioita soveltavat käsitteet, kuten lajienvälisen kääntämisen tekniikat (ks. 4) ja kääntämisen kuusi merkitystä (ks. 5) helpottavat olennaisesti tekstuaalisiin ilmiöihin tarttumista. Fenomenologisen metateorian kategorioista voi kuitenkin olla paljon iloa. Ne jäsentävät osaltaan käänöstutkimuksen kenttää ja auttavat näkemään yhteyksiä kieltenvälisen ja lajienvälisen ilmiöiden välillä. Ensiyden näkökulmasta lajienvälisessä kääntämisessä voidaan pyrkiä mystiseen yhteenkuuluvuuteen, Toiseuden kannalta aktuaaliseen kontaktiin. Kolmannuuden kategoria

herättää pohtimaan, kenen ehdoilla merkkejä käännetään. Luvussa 6 tarkastelen kategorioiden näkökulmasta peruskoulun ympäristöopin ja biologian opetussuunnitelmaa ja oppikirjoja, mutta ennen sitä teoriaa on kehitettävä edelleen. Selvää lienee, että esimerkiksi oppikirja rakentuu merkeistä, mutta eläinsemioottisesta näkökulmasta se samalla kääntää muita merkkejä.

3 SEMIOOTTINEN MALLINTAMINEN

Charles S. Peircen merkkikäsite tarjoaa hyvän pohjan lajienvälisen kääntämisen lähtömerkkien ja tulomerkkien tarkasteluun, koska Peirce piti merkinä yhtä lailla vuoteeseen kantautuvaa kiurun laulua kuin matemaattista lauseketta. Jos yhdelle meistä merkki tarkoittaa mustaa koukeroa valkoisella paperilla ja toiselle tangon päähän nostettua kuviota tien varressa, niin Peirce mielsi merkkejä yhdistäväksi tekijäksi kolmijakoisen rakenteen, jonka dynamiikkaa tulkitsen luvussa 3.1.1. Luvussa 3.1.2 tarkastelen käännöstutkijoiden näkemyksiä peirceläisen merkkimallin puitteissa kiinnittäen huomiota muun muassa siihen, kuinka representamen, objekti ja interpretantti eivät Peircelle ole olemuksia vaan rooleja semioottisessa prosessissa. Mielenkiintoiseksi osoittautuu myös peirceläiseen käsitteistöön sisäänrakennettu oletus siitä, että merkki tavoittaa vain osan objektistaan. Luvussa 3.1.3 eläintutkijat näyttävät vuorostaan Peircen hengenheimolaisina kirjoittaessaan toisilajisten semioottisesta toimijuudesta ja representaatioiden puutteista. Luvussa 3.2 kylvän mahdollisuuksien siemenen multaan ja kuvittelen, mitä kaikkea semiotiikan perusyksiköstä voisi kasvaa. Merkkimallin pohjalta kehitellen matkoihinsa mönkeröiviä ketjuja, täyteen mittaansa avautuvia kukkia ja ennen näkemättömiä risteytyksiä. Esiteltyni luvuissa 3.2.1–3.2.3 *konsekutiivisen*, *komplementaarisen* ja *synteettisen* prosessimallin sivuan luvussa 3.2.4 mallien soveltamista ja yhdistelyä. Luvussa 3.2.5 kartoitan käännöstutkijoiden linjauksia, jotka noudattavat konsekutiivista, komplementaarista tai synteettistä logiikkaa. Luvussa 3.2.6 tapaan vielä muutamia eläintutkijoita, joiden kannanotot tuovat mieleen semioottiset perusprosessit. Jos mallit eivät olekaan suoranaisesti hyödyllisiä, niiden ydinajatuksukset näyttäisivät puhuttelevan niin käännös- kuin eläintutkijoitakin. Sukellusluvussa 7 kokeilen, miltä eläinsuojelukeskus Tuulispään elämäntarinat näyttävät asukkaita tulkitsevinä merkkeinä ja semioottisina prosesseina.

Semiotiikka tutkii merkkeinä mitä merkillisimpiä asioita ja tarkastelee tapahtumia merkitysten muodostumisen ja viestimisen näkökulmasta. Eläintutkijana tahdon kiinnittää huomion yhtäältä siihen, että ilmiöt merkitsevät jotakin myös toisilajisille eläimille, toisaalta siihen, että tulkitsemme jatkuvasti heidän tuottamiaan merkkejä. Siksi suosittelen lajienvälisen käännösteorian perustaksi sellaisia merkkimalleja, jotka asettavat kielelliset merkit samalle lähtöviivalle muiden merkkien kanssa ja korostavat merkkien tulkitsevaa luonnetta. Rakenteellisen samankaltaisuuden ohessa kielelliset merkit ovat elimellisesti vuorovaikutuksessa ei-kielellisten merkkien kanssa, ja lajienvälisissä käännösprosesseissa yhteismitattomina pidetyt merkit – kiiltomadon hohde ja retkeilijän äänensävy, kouluttajan lausumat ja koiran hännän liikkeet, peipon tottumukset ja sananlaskut–ruokkivat toisiaan.

Monografian semioottisia perusmalleja koskeva luku jakautuu kahteen pääosaan, joista ensimmäinen keskittyy peirceläiseen merkkikäsitteeseen (ks. 3.1) ja toinen semioottisten prosessien mallintamiseen (ks. 3.2). Väärinkäsitysten välttämiseksi on syytä huomauttaa, että merkkikäsite itsessäänkään ei ole staattinen vaan sen mukaisesti merkkiväline edustaa jotakin ja suuntautuu johonkin. Välttämättä kyse ei ole ajallisesta peräkkäisyydestä, mutta semioottiselta kannalta merkki on aina tulossa ja menossa. Prosessiluvussa pohdin kuitenkin merkkilukua yksityiskohtaisemmin, kuinka merkit muuntuvat toisiksi merkeiksi ketjuuntuen, täydentyen ja liittyen toisiinsa (ks. 3.2).

Merkkijäsennystä käsittelevä alaluku lähtee liikkeelle Charles S. Peircen merkkikäsitteeseen esittelystä sekä lukuisten siihen kytkeytyvien termien kokoamisesta visuaalisiksi malleiksi (ks. 3.1.1). Seuraavaksi etsin yhtymäkohtia merkkimalliin yhtäältä käännöstutkimuksesta (ks. 3.1.2), toisaalta eläintutkimuksesta (ks. 3.1.3). Tarkoituksena on pohtia, mitä malli merkitsee kääntämisen ja eläinten tulkitsemisen näkökulmista. Moni käännöstutkija on jäsentänyt kääntämistä Peircen merkkikäsitteeseen puitteissa, mutta empimättä otan huomioon myös Peircestä riippumattomia ajatuskulkuja. Implisiittisten yhtymäkohtien paikantaminen on vähintään yhtä mielenkiintoista kuin tietyn koulukunnan piirissä pysyttäytyminen, minkä lisäksi teoreettinen ennakkoluulottomuus laajentaa merkkijäsennyksen merkitystä

esimerkiksi postkolonialistisen käännostutkimuksen suuntaan (ks. 3.1.2). Käännostutkimuksen ohessa suhteutan merkkimallin eläintutkijoiden käsityksiin representaatiosta – siitä, kuinka toislaiset vaikuttavat heitä koskeviin esityksiin, kuinka esitykset ovat väistämättä osittaisia ja kuinka esityksiä tulkitaan (ks. 3.1.3). Tämä pohjustaa osaltaan teorian soveltamista eläinteksteihin, kuten Tuulispään asukkaista kertoviin esittelyihin (ks. 7).

Semioottisiin prosesseihin keskittyvässä aluvussa esittelen alkajaisiksi kolme mallia, jotka olen kehittänyt Peircen merkkiteorian pohjalta. Konsekutiivista semiosista kuvaa ketjumalli (ks. 3.2.1), komplementaarista semiosista havainnollistaa pyörämalli (ks. 3.2.2), kun taas synteettistä semiosista esittää kruunumalli (ks. 3.2.3). Jotta teoreettisten mallien säännönmukaisuus ei loisi harhakuvitelmia aktuaalisten prosessien luonteesta, lausun pari sanaa myös semiosuksen kompleksisuudesta (ks. 3.2.4). Kuten aiempienkin teoriakokonaisuuksien kohdalla, tahdon myös osoittaa, millaista kaikupohjaa prosessimallit saavat yhtäältä käännostutkimuksesta (ks. 3.2.5), toisaalta eläintutkimuksesta (ks. 3.2.6). Vaikka olen kehittänyt mallit tämän tutkimuksen tarpeisiin, ilmeistä on, että samat teemat mietittyvät myös aineistolähtöisempiä tutkijoita. Varsinkin käännostutkimuksen puolelta yhtymäkohtia löytyy runsaasti, ja eläintutkijat ovat kirjoittaneet paljon etenkin synteettisen mallin mukaisesta merkitysten risteytymisestä. Mallien tavoitteena on kasvattaa metatason tietoisuutta vaihtoehtoisista poluista, joille semiosis voi kulkeutua. Aluksi kuitenkin tutustumme semiotiikan perusyksikköön, merkkiin.

3.1 Merkki– teoria semioottisista rooleista

Eläinsemioottiset tutkimukset perustuvat usein merkkiluokituksiin, joiden avulla voidaan tyypitellä toislaisten käyttämiä tai lajirajat ylittäviä merkkejä (ks. esim. Wenner 1969; Sebeok 1991a: 106–110; Sebeok 1994/2001: 42–114; Tüür 2014). Vaikka tutkija ei tuntisi kutsumusta luokitteluun, jonkinlainen merkkimääritelmä kuuluu akateemisen semiootikon perusvarustukseen. Charles S. Peirce (*EP* 2: 257) ei rajoittanut merkkien maailmaa ihmiskielen piiriin vaan piti mahdollisena, että koko maailmankaikkeus koostuu merkeistä (*CP* V.448; *EP* 2: 394). Ihminen ei näyttäydy peirceläisessä semiotiikassa pelkkänä ulkopuolisena semiosfäärin tarkkailijana vaan Peircen (*EP* 1: 54; *EP* 2: 324; ks. myös *CP* V.310–317) mielestä jokainen ihminenkin on merkki, tarkemmin sanoen symboli. Toisaalta Peirce (*CP* V.533–534) tähdensi ihmisen metasemioottisia kykyjä eli merkkien käyttöä muiden merkkien ajattelemiseen. Eläinlajien välistä ja sisäistä viestintää Peirce (*CP* VII.379) piti erityisen tärkeänä tutkimuskohteena. Peirceläisen semiotiikan etuna onkin se, että se soveltuu oivallisesti muidenkin kuin kielellisten merkkien tutkimukseen ja uhmaa perinteisiä vastakkainasetteluita.

3.1.1 Merkki triadisena suhteena

Peirceläisessä katsannossa merkki on kolmijakoinen suhde, jonka muodostavat ”representamen”, ”objekti” ja ”interpretantti” (*CP* I. 292, 339, 540–542, 564; *CP* II.242–243, 274; *CP* VIII.332; *EP* 2: 291, 273).¹⁵⁴ Merkkisuhteen ensimmäinen osatekijä on merkki (*Sign*) itsessään eli representamen (*Representamen*); Charles S. Peirce (*CP* II.242, 243, 274; *EP* 2: 291, 273) esittää, että merkeiksi kutsuttaisiin

¹⁵⁴ Harri Veivo (Veivo & Huttunen 1999: 40–41) suomentaa representamenin merkkivälineeksi ja interpretantin tulkinnaksi. Markus Lång (Peirce 2001: 421–422) puolestaan kääntää objektin kohteeksi ja interpretantin tulkinnokseksi. Tieteen termipankissa interpretantin synonyymiksi esitetään tulkitsinta (Tieteen termipankki: interpretantti).

yksinomaan sellaisia representameneja, joiden interpretanteista ainakin osa on mielellisiä.¹⁵⁵ Kaikilla merkeillä, joita tutkimuksessa on ylipäänsä mahdollista tarkastella, täytyy olla mielellisiä interpretantteja, mutta sekaannuksia voi aiheuttaa se, jos merkillä tarkoitetaan yhtäältä triadista suhdetta, toisaalta pelkkää representamenia. Tässä tutkimuksessa puhunkin representamenista lähinnä silloin, kun on tarpeen korostaa sen erityisluonnetta suhteessa objektiin ja interpretanttiin.

Representamien moninaisuus

Jokseenkin mikä hyvänsä voi Peircen (*EP 2: 497*) mielestä toimia merkkivälineenä eli representamenina, ja mahdollisuuksia luodatakseen hän etsii mahdollisia merkkivälineitä kolmen kategorian piiristä. Ensiyden helmoista nousevat laatumerkit (*Qualisigns, Potisigns*), jotka ovat läsnä mielelle laadullisina mahdollisuuksina, tunteina ja olemuksina (ks. *CP II.243–244; CP VIII.344, 346–347; SS: 32; EP 2: 291, 294, 482–484*). Syvästä unesta heräävän ihmisen kokemuksessa voi Peircen (*CP VIII.346; EP 2: 483*) mukaan kaikki sulautua yhteen, jolloin vaikkapa kiurun laulu näyttäytyy laatumerkkinä. Laadullisuus on tunnusomaista myös ensikokemuksille; esimerkiksi Eurooppaan matkannut amerikkalainen voi kokea laatumerkkinä etelänsatakielen laulun, jonka kuulee ensimmäistä kertaa. Luontosuhteemme Ensiyden yhteydessä käsittelin alustavasti sitä, kuinka toislajinen eläin voi ilmetä ihmiselle laatumerkin välityksellä (ks. 2.2.1). Parhaiten laatumerkin olemusta kuitenkin havainnollistaa se, jos lukija penkoo omista muistoistaan jonkin merkityksellisen kokonaisvaikutelman toislajisesta.

Toiseutta edustavat peirceläisessä semiotiikassa yksittäismerkit (*Sinsigns, Actisigns*) –aktuaalisesti koetut objektit ja tapahtumat (*CP II.243, 245; CP VIII.334, 346–347; SS: 32; EP 2: 291, 482–484*), jotka tyypillisesti suuntaavat huomion tiettyyn objektiin tai tarjoavat sitä koskevaa faktatietoa (ks. *CP II.256–257*). Yksilöllisyydessään yksittäismerkit ovat yllättäviä, haastavia ja vastahankaisia (*CP VIII.346*). Kenties lukijakin voi muistaa oppineensa jotakin uutta toislajisesta hiiren nakerrettua pyöreän kolon hänen keittiökomeroonsa tai hirven yllätettyä hänet hämärässä metsässä. Sääntömerkit (*Legisigns, Famisigns*) sitä vastoin ovat muistiin tallentuneita lakeja tai yleisluontoisia tyyppisiä (*CP II.243, 246; CP VIII.344, 346–347; SS: 32; EP 2: 291, 482–484*). Jokainen lienee joutunut niiden kanssa tekemisiin esimerkiksi biologian tunnilla. Yleisluontoisuudestaan huolimatta sääntömerkit voivat viitata myös yksilöihin (*CP VIII.347*). Ainoastaan yksittäismerkit ovat aktuaalisesti olemassa; laatumerkki voi toimia merkkinä vasta yksilöityessään (*CP II.244; EP 2: 291*). Sääntömerkit puolestaan voivat merkitä jotakin yksittäismerkkeihin lukeutuvien replikoidensa (*Replica*) ansiosta. Esimerkiksi englannin sana *the* on sääntömerkki, jonka jokainen esiintymä on yksittäismerkki. (*CP II.246; CP VIII.334, 347; EP 2: 291*.) Esiintymismuoto ei kuitenkaan muuta miksiäkään laatumerkkien ja sääntömerkkien merkkiluonnetta (*EP 2: 291*).

Sanoinkuvaamaton objekti

Representamenin kautta merkin objekti määrittää välillisesti merkkisuhteen tulkinnallista tekijää eli interpretanttia (*CP II.274, 303; EP 2: 272–273, 410, 477–478, 482, 492, 497, 500*). Peirceläisen objektin voimaa voi havainnollistaa monilla arkikokemukseen nojautuvilla sanonnoilla: poikkeustapaus *pistää silmään*, ongelma *vaatii huomiota*... Lisäksi tulkitsemme usein merkkivälineen ja objektin välistä suhdetta alkuperän ilmaisevilla elatiivilla: havainto *hippiäisestä*, kuva *ketusta*, kirja *sitruunaperhosesta*.

¹⁵⁵ Peirce-tutkijoilla on erilaisia näkemyksiä termien 'representamen' ja 'merkki' keskinäisistä suhteista; perusteellisen selonteon aihetta koskevasta keskustelusta ja merkitysten kehityksestä Peircen omassa tuotannossa esittää Winfried Nöth (2011: 453–455).

Fysiologisesta näkökulmasta aistimus syntyy eläimen altistuessa tietyn aineen tai energiamuodon vaikutuksille. Fenomenologi Maurice Merleau-Ponty (1945: 249; 1995; ks. Ruonakoski 2011: 69, 110) mieltää havaitsemisen minään kohdistuvaksi tapahtumiseksi, jolle on tunnusomaista vastavuoroisuus: koskettaessamme hiekkaa tunnemme samalla hiekan koskettavan meitä. Kielentutkimuksessa sanotaan joskus, että objekti eli merkitty *motivoi* representamenia eli merkitsijää; esimerkkinä tästä Catherine Delesse (2000: 327) esittää, että koska käki ääntelee tietyllä tavalla, hänen huutonsa on ranskannettu muotoon *coucou*, joka on myös linnun lajinimi.¹⁵⁶ Vaikka merkki esittäisi objektin väärin, tämä siitä huolimatta determinoi representamenia, sillä muutoin minkäänlaisesta esittämisestä ei voisi puhua (EP 2: 497). Representamen toimii eräänlaisena yhdyssiteenä objektin ja interpretantin välillä, sillä sen suhde objektiin määrittää merkin tulkintamahdollisuuksia (CP I.541–542, 564; CP II.274; CP VIII.332). Merkin kolmijakoisuutta ei voi redusoida kaksinapaisiin suhteisiin, ja siksi merkin ideaa hallitsee Kolmannuus (CP I.292, 339; CP II.274; EP 2: 272–273, 391).

Jos ajatellaan ihmistä toislaajisten tulkitsijana, objektin paikalle sijoittuu eläin. Tämä ei kuitenkaan esineellistä eläintä, sillä peirceläisessä merkkisuhteessa objekti on aktiivinen, tulevia tulkintamahdollisuuksia determinoiva tekijä. Välttämättä tulkittu eläin ei kuitenkaan ole olemassa reaalia maailmassa (EP 2: 497); Peircen (CP II.230, 261; CP V.152; CP VIII.314; EP 2: 292, 295) mukaan objekti voi olla myös mielikuvituksen tuotetta tai jopa mielikuvituksen tavoittamattomissa. Toisaalta on selvää, että myös yksisarvisen ja ukkoslinnun kaltaiset taruolennot ovat luovia semioottisia tulkintoja todellisista eläimistä. Kuten David Savan (1994: 74) toteaa, vaikka puhe olisi mielikuvitusobjektista, on aina olemassa todellinen tilanne, jossa merkki kehkeytyy (*emerges*). Kuvitteellisuuden ohessa objektien fenomenologinen luonne vaihtelee: objekti voi olla laadullinen abstraktio, konkreettinen olio tai kollektiivinen ryhmä (ks. CP II.230, 232; CP VIII.344, 349–350, 366; EP 2: 480, 484, 488–489).¹⁵⁷ Lähtökohtaisesti objekti voi olla kaikkea tätä, mutta representamen saattaa olla yhteydessä vain tiettyihin objektin monista puolista. Objektin ollessa eläin kyseeseen tulee eläimen ominaislaatu, ainutkertainen eläinyksilö tai eläinlaji. Kuhankeittäjän representameneista Oliver Messiaenin sävellys tuo kenties mieleen aistillisen impression, havaintovihon merkintä konkreettisen tapauksen, lajioppaan kuvaus tiettyjen säännönmukaisuuksien rajaaman linturyhmän.

Peircen käsityksen mukaan representamen ei koskaan kerro kaikkea objektistaan. Tämän tähdentämiseksi hän esitti, että jokaisella merkillä on kaksi objektia – välitön ja dynaaminen objekti.¹⁵⁸ Välitön (*Immediate*) objekti sisältyy merkkiin; kyse on objektista sellaisena kuin representamen sen esittää. Dynaaminen (*Dynamical*) objekti sitä vastoin sijaitsee merkin ulkopuolella, ja tulkitsijalla on siitä muutakin tietoa kuin tietyn merkin välittämät käsitykset.¹⁵⁹ (CP VIII.183, 314, 333, 343; EP 2: 404–409, 477, 478,

¹⁵⁶ Eri kielissä eläinten ääniä kuitenkin esitetään eri tavoin, minkä Delesse (2000: 327) selittää sillä, että kukin puhuja liittää äänet oman kielensä fonologiseen järjestelmään; lajienvälisen käännosteorian puitteissa tätä yhdistelyä voisi kuvata synteettisen semiosis-mallin (ks. 3.2.3) avulla.

¹⁵⁷ Myös objektien luonnetta voi jäsentää kolmen kategorian perusteella. Ensiyteen viittaavat merkit ovat Peircen (CP VIII.344, 349–350, 366; EP 2: 480, 484, 488–489) mukaan deskriptiivejä (*Descriptive*) ja abstraktiiveja (*Abstractive*), Toiseuden determinoimat merkit designatiiveja (*Designative*) ja konkretiiveja (*Concretive*), Kolmannuutta edustavat merkit kopulantteja (*Copulant*) ja kollektiiveja (*Collective*).

¹⁵⁸ Välittömän ja dynaamisen objektin käsitteet rinnastetaan usein Immanuel Kantin intuitioon (*Anschauung*) ja oloon sinänsä (*Ding an sich*) (ks. esim. Nguyen 2011: 30, ja Peirce ottikin Kantilta paljon vaikutteita. Robert S. Corringtonin (1993: 143, viitattu Nguyen 2011: 30) mukaan olennaisena erona Kantin ja Peircen välillä on se, että Peircen mukaan pääsemme tutkimuksen myötä lähemmäksi dynaamista objektia eli objektit konvergoituvat. Lisäksi Corrington (1993: 217, viitattu Nguyen 2011: 31) huomauttaa, että dynaamisen objektin synnyttämä paine tuottaa välittömiä objekteja, joiden kautta se lähestyy tulkitsijaa.

¹⁵⁹ Joissain yhteyksissä Peirce (EP 2: 478) tähdentää, että dynaaminenkaan objekti ei sijaitse mielen ulkopuolella; havainto iskostaa sen mieleen, mutta se sisältää enemmän kuin mitä havainto paljastaa. Toisissa tilanteissa Peirce (EP 2: 495) näyttäisi kuitenkin pitävän dynaamista objektia pitkälti havaitsijasta riippumattomana – dynaamisessa

480, 482, 495–498.) Näiden ajatusten valossa eläimen tyhjentyvät merkityspotentiaali pääsee oikeuksiinsa: moniselitteisessä kompleksisuudessaan eläin livittää antroposemioottisten karsinoiden ulkopuolelle. Suomen kielessä tietoisuutta semioottisen toiminnan kohteen osittaisesta tavoittamattomuudesta ilmaisevat rakenteet, joissa kokonaisobjektin sijaan prosessoidaan osaobjektia. Usein osaobjektin sijana on partitiivi: ihmettelen jänistä, tulkitsen kissaa, kuuntelen punatulkkuja, katselen sisiliskoja, ymmärrän hyttystä... Jotkin verbit ottavat normaalisti haltuunsa kokonaisobjektin, mutta tämäkin on mahdollista kiertää erityisrakenteilla. Yleensä sanottaisiin esimerkiksi ”näen ketun”, mutta ”näen kettua silloin tällöin” kuulostaa yhtä lailla luontevalta.

Välittömän objektin muodostumista dynaamisen objektin tarjoamista mahdollisuuksista voisi selittää Peircen merkkikäsitteeseen kuuluvalla perustan (*ground*) käsitteellä.¹⁶⁰ Peircen (*CP II.228; EP 1: 6*) mukaan representamen edustaa objektiaan suhteessa pysyväisluonteiseen ideaan tai ominaisuuteen, jota hän kutsuu perustaksi. Ikonisessa merkissä viittaus perustaan on sisäänrakennettu ominaisuus, kun taas indeksaalisen merkin perusta rakentuu tosiasiallisesta vastaavuudesta (*CP I.558; EP 1: 7*). Symbolisen merkin perustana on ominaisuus, joka siihen liitetään tulkinnassa (*CP I.558; EP 1: 7*). Symbolin perusta hahmottuu objekteja yhdistävien tai niistä abstrahoitujen piirteiden kautta, joten tavallaan siinä on kyse merkin semanttisesta syvyydestä (*CP II.418*; ks. myös *CP I.554, 556, 559; EP 1: 6, 10*). Ikonin, indeksin ja symbolin käsitteisiin palaan luvussa 4, jolloin kehitän niiden perustalta jäsenyyksen lajienvälisen kääntämisen tekniikoista.

Propositioissa perustan ilmaisee looginen predikaatti, jonka ilmaisema ominaisuus pitää puheenaihetta koossa (*EP 1: 9*) ja tähdentää sen tiettyjä puolia (*CP I.551–553; EP 1: 4–5*). Lajienvälisiin suhteisiin sovellettuna esimerkiksi 2010-luvun suomalaisten valkoposkikihanhia koskevassa puheessa lintuja koskeva predikaatio keskittyy yleensä ulostamiseen. Keskustelun ulkopuolelle jää useinkin suuri joukko mielenkiintoisia teemoja, kuten hanhien matkanteko ja parinmuodostus. Dynaamisen objektin ehtymättömyyttä kuvastaa se, kuinka toisenlaisia puolia hanhista tulee esiin esimerkiksi Selma Lagerlöfin (1906–1907/1929) teoksessa *Peukaloisen retket villihanhien kanssa*. Vaikka romaani turvautuu monin paikoin mielikuvitukseen, se nostattaa koko joukon hanhielämän kannalta relevantteja kysymyksiä: millaista on lentää ryhmässä, kohdata toisia parvia, pakoilla petoa, vaihtaa maisemaa.¹⁶¹

Sen lisäksi, että objekti on sisällöltään osittain tavoittamaton ja funktioltaan semiosiksen liikkeelle paneva voima, Peircen kirjoitusten valossa on loogista ajatella, että objekti itsessään voi olla merkki. Peirce (*EP 2: 328*) esittää, että objektin merkkiluonne on suorastaan väistämätöntä eikä ihka uusia merkkejä voi luoda vaan kyse on aina olemassaolevien merkkien täydentämisestä ja korjaamisesta. Tämän johdosta on erityisen luontevaa soveltaa Peircen ajatuksia käännoistutkimukseen. Kääntämisessä tuotetaan representaatio jostakin sellaisesta, mikä ei ole mikä hyvänsä objekti vaan merkki. Toislajisten tulkittamista ajatellen erityisen merkityksellistä on se, että semioottinen paradigma ei redusoi toislajisia ajattelumme vaihtoehdoiksi pohjallisiksi vaan tunnustaa, että se mitä tulkitsimme merkitsee jotakin. Semiootikon silmin kauriin pomppu on paljonpuhuva, päivänpaisteeseen päässeän sisiliskon sydän läpättää elämän merkityksellisyyttä ja kimalaisen katse antaa aavistaa jotain kuvaamatonta.

objektissa on kyse siitä, mitä objektiivinen tiede voi tutkia. Esimerkiksi sanan ’sininen’ välitön objekti on hänen mukaansa sinisyyden aistimus, kun taas dynaamisessa objektissa on kyse sinisenä nähdyn valon aallonpituudesta.

¹⁶⁰ Robert Chumbley (2000) pitää perustaa ja välitöntä objektia synonyymisinä käsitteinä, ja näinkin pitkälle viety tulkinta perustan ja välittömän objektin välisestä yhteydestä on nähdäkseni perusteltu.

¹⁶¹ Lagerlöfin hanhet eivät tietenkään ole valkoposkia vaan mahdollisesti metsähanhia; kesy Martti polveutunee merihanhesta. Usein samassa parvessa on useamman lajisia hanhia.

Kohti tulkintaa

Objektin eli lähtömerkin determinoima representamen determinoi vuorostaan interpretanttia, joka on siis välillisesti objektin määrittämä.¹⁶² Koska merkit ovat jossain määrin epämääräisiä, objektin on käytännössä determinoitava interpretanttia paitsi tietyn representamenin myös oheiskokemuksen (*collateral observation, collateral experience*) kautta (esim. *EP* 2: 493, 498); monessa tapauksessa osan merkityksestä on myös tultava tulkitsijalta (*EP* 2: 392–395). Toisaalta yhteiset käännekohdat ja taustatiedot estävät semioottisia harharetkiä (ks. *EP* 2: 404, 407, 478), ja interpretantin ollessa kaiken kaikkiaan riittävän määrätyn viestinnän päämäärä voidaan saavuttaa (*EP* 2: 391, 393). Semiosiksen kolmesta peruselementistä interpretantti edustaa lähtökohtaisesti Kolmannuutta (*EP* 2: 290) tulevaisuussuuntautuneisuudessaan ja yhteyksiä päättelevässä ymmärtäväisyydessään. Kategorioiden mukaisesti Peirce (*CP* VIII.315, 333, 343, 372; *EP* 2: 482, 496, 498–499) erottaa toisistaan kolme interpretanttityyppiä. Välitön (*Immediate*) interpretantti tarkoittaa tulkintaehdotusta, joka on tarjolla merkissä itsessään. Dynaaminen (*Dynami*) interpretantti on aktuaalinen vastaus merkkiin, kun taas finaalin (*Final, Normal, Eventual*) interpretantti muodostuisi, jos merkin tulkinta vietäisiin loppuun asti. Todellisuudessa dynaaminen interpretantti kuitenkin määrättömästi lähestyy tätä.

Objektin ja representamenin tavoin interpretantti voi olla melkein mitä hyvänsä: tunne, kokemus, teko, ajatus tai tiedostamaton tottumus (*CP* VII.444; *CP* VIII.332, 369–372; *EP* 2: 336–337, 409–410, 418, 499).¹⁶³ Vaikka Peirce omisti paljon huomiota loogiselle tulkitsemiselle, interpretantin käsite on nähdäkseen sovittavissa yhteen kehollisuutta korostavien näkemysten kanssa; esimerkiksi Maurice Merleau-Ponty (1945: 215 ym., ks. Ruonakoski 2011: 107, 111) katsoi ihmisen ymmärtävän toisen liikkeitä ja subjektiviteettia omassa kehossaan. Peircen (*EP* 2: 134–135, 338–341, 401–402) kehittämän pragmatistisen filosofian lähtökohtana on oletus, että merkin merkitys ilmenee sen vaikutuksissa. Interpretantin ollessa ajatus kyse on tulkitun merkin vastineesta tai kehittyneemmästä merkistä, joka viittaa samaan objektiin (*CP* I.541–542; *CP* II.228, 242, 274, 303; *CP* VIII.332). Merkkinä tällaista interpretanttia voi tulkita edelleen (*CP* I.339, 541; *CP* II.242, 274, 303; *EP* 2: 430), ja näin syntyvä merkkiketju on semioottisen prosessin perusta.¹⁶⁴ Semioottisessa prosessissa vaikkapa ihminen ja koira voivat tulkita toisiaan monivaiheisessa vuoropuhelussa, objektin, representamenin ja interpretanttien roolien sinkoilla lajilta toiselle. Näin peirceläinen merkkikäsite tarjoaa tilaa lajienväliselle vuorovaikutukselle.

Välittömän, dynaamisen ja finaalin interpretantin erottamisen ohessa Peirce (*EP* 2: 478) esittelee toisenkin trikotomisen interpretanttijäsennyksen. Intentionaalista (*Intentional*) interpretanttia määrittää lähettäjän mieli ja efektiivista (*Effectual*) interpretanttia tulkitsijan mieli. Viestinnällinen (*Communicational*) interpretantti puolestaan edellyttää yhteismieltä (*commens*), lähettäjän ja tulkitsijan mielen

¹⁶² Tulkitsijan sijaan Peirce (*EP* 2: 404, 409) tahtoo puhua interpretanteista, koska sellaisiakin merkkejä voi olla olemassa, joita kukaan ei tulkitse.

¹⁶³ Interpretanttien moninaisuutta jäsentäviä trikotomioita ovat yleisjako emotionaalisiin (*emotional*), energieettisiin (*energetic*) ja loogisiin (*logical*) interpretantteihin (*EP* 2: 409, 412), välittömien interpretanttien jako hypoteettisiin (*Hypothetic*), kategorisiin (*Categorical*) ja relatiivisiin (*Relative*) (*CP* VIII.369; *EP* 2: 489), dynaamisten interpretanttien jako sympaattisiin (*Sympathetic, or Congruentive*), hätkähdyttäviin (*Shocking, or Percussive*) ja tavanomaisiin (*Usual*) (*CP* VIII.370; *EP* 2: 490), dynaamisten interpretanttien vetoamistavan jako suggestiiviseen (*Suggestive*), imperatiiviseen (*Imperative*) ja indikaatiiviseen (*Indicative*) (*CP* VIII.371; *EP* 2: 490) sekä finaalin interpretanttien tarkoituksiperän jako miellyttävään (*Gratific*), toimintaa tuottavaan ja itsekontrollia tuottavaan (*CP* VIII.344, 372; *EP* 2: 490).

¹⁶⁴ Samansuuntaisia ajatuksia on esitetty muuallakin kuin peirceläisen semiotiikan piirissä; esimerkiksi Gregory Bateson (1972: 460–461) esittää, että representaatiot representoivat representaatioita muodostaen loputtoman karttojen sarjan.

yhteensulautumaa, joka mahdollistaa viestinnän.¹⁶⁵ Mats Bergman (2000: 86) selittää yhteisielen tarkoittavan viestinnän osapuolten välillä vallitsevaa yhteisymmärrystä, joka edeltää viestintätapahtumaa.¹⁶⁶ Viestinnällinen interpretantti puolestaan kehkeytyy onnistuneen vuorovaikutuksen myötä. Intentionaalisen interpretantin käsite on sikäli pulmallinen, että semioottiseen prosessiin ei välttämättä liity intentioita (ks. esim. Clarke 1987: 50, 73). Esimerkiksi salamoilla ukkosen merkkeinä ei ole lähettäjä. Viestinnän piiri kapenee entisestään, jos intention käsite ymmärretään suppeasti; esimerkiksi D. S. Clarke (1987: 79) edellyttää, että intentionaaliset merkit tuotetaan tahallisesti. Jos toisaalta hyväksymme Paul W. Taylorin (1981: 199–200) käsityksen, jonka mukaan kullakin eliöllä on oma hyvänsä, intentionaalisuuden piiriin voitaisiin mielestäni sisällyttää myös tiedostamattomat pyrkimykset kukoistukseen. Tällöin viestinnästä voitaisiin puhua aina silloin, kun dynaaminen interpretantti heijastaa tavalla tai toisella merkin tuottajan intressejä.

Visuaaliset merkkimallit

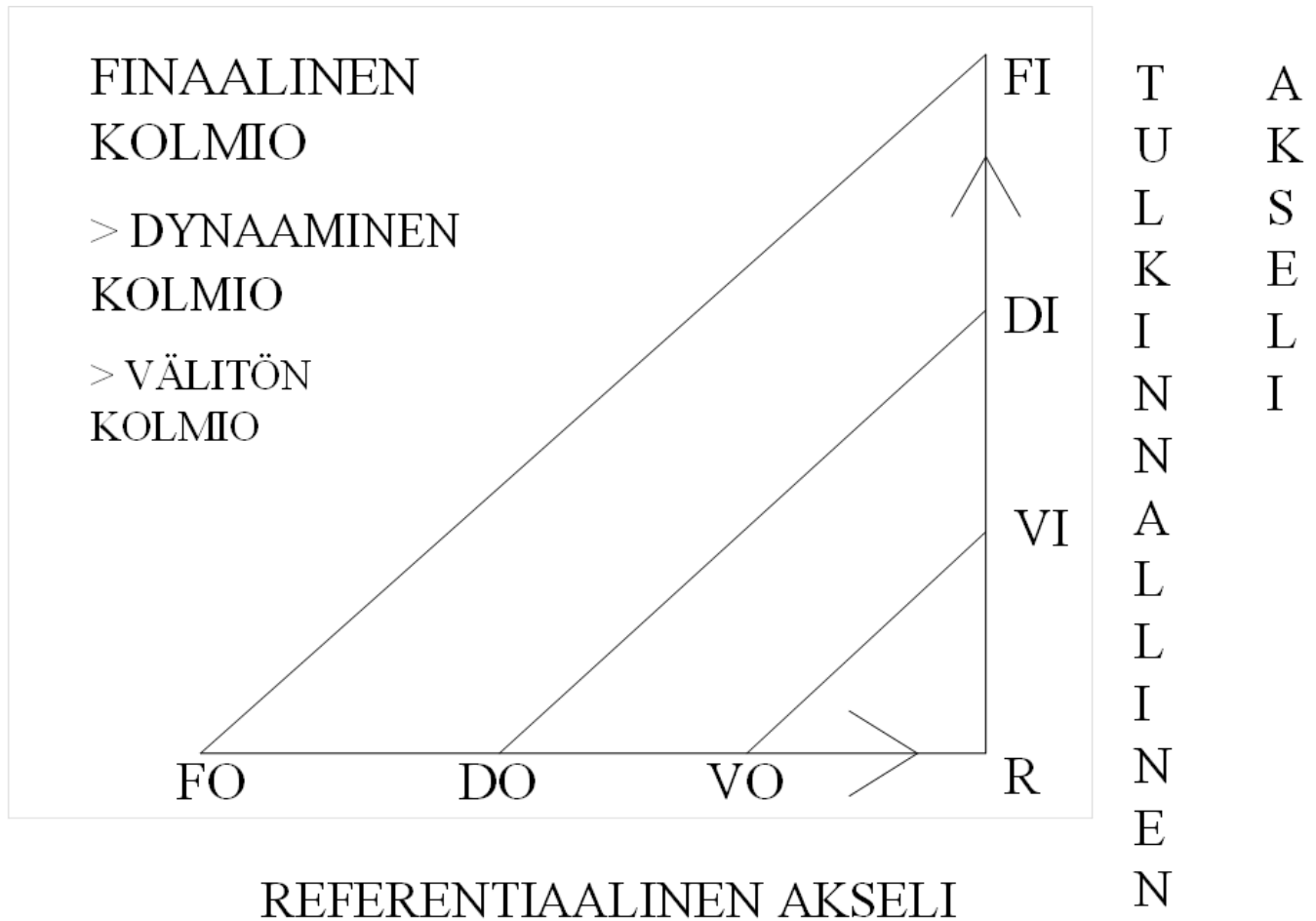
Peircen näkemyksen mukaan merkissä on siis kyse objektin determinoimasta representamenista, jonka tuottamaa interpretanttia objekti välillisesti määrittää. Triadinen merkkisuhde on tullut tavaksi esittää kolmihaaraisen sädekuvion tai kolmion muodossa (ks. esim. Ogden & Richards 1923/1960: 11; Sheriff 1981: 53). Floyd Merrell (1995: 41–43) katsoo sädekuvion tekevän kolmiota paremmin oikeutta semioottisille ilmiöille: siinä kaikki kolme elementtiä ovat yhteydessä paitsi toisiinsa myös keskinäiseen suhteeseensa. Merrell korostaa sädekuvion keskustaan sijoittuvan solmukohtien merkitystä merkkien muuttumiselle toisiksi merkeiksi, mutta perustetta tähän on kirjan perusteella hieman vaikea ymmärtää. Jos kyseessä olisi kärrynpyörä, akseli sijoittuisi toki keskustaan, mutta Merrellin (1995: 44) semioottisessa mallissa merkit eivät lopultakaan kytkeydy toisiinsa solmukohtien vaan representameneiksi muuntautuvien interpretanttien kautta. Mielestäni sädekuviota on sikäli epätydyttävä, että se ei tuo esiin merkin osatekijöiden keskinäistä dynamiikkaa. Myös Merrell (1995: 41, 43) kritisoi sädekuviota siitä, että se antaa merkistä staattisen käsityksen, vaikka Peircen teoriassa korostuu merkkien toiminta; vaihtoehtona perinteiselle sädekuviolle Merrell (1995: 46) esitteleekin vauhdikkaamman version – Mansaaren vaakunassa esiintyvän perinteisen kuvion, jossa kolme juoksujalkaa ajavat toisiaan takaa. Kuten Merrell (1995: 46–47) huomauttaa, tämäkin kuvio tuo erheellisesti mieleen rotaatiosymmetrian – merkin toiminnan ymmärtämiseksi jalkojen tulisi olla eripituiset. Niin kolmiomallissa kuin sädekuviossakin on auttamattomasti omat sokeat pisteensä.

Tässä tutkimuksessa olen päätenyt mallintamaan lajienvälistä kääntämistä kolmiomallin pohjalta. Nähdäkseni kolmiota ei tarvitse tulkita kolmen binaarisen suhteen yhdistelmäksi, kuten Merrell

¹⁶⁵ T. L. Short (1996: 506–507) samastaa kaksi interpretanttijäsennystä – hänen mielestään finaalin interpretantti viittaa tulkitsijan tarkoitukseen. Tämä käsitys ei kuitenkaan käy yksiin kaikkien Peircen (esim. *CP VIII*.333, 343; *EP 2*: 482, 496, 499) määritelmien kanssa; asiaa koskevassa esimerkissäkin finaalin interpretantti liittyy pikemminkin lähettäjän kuin tulkitsijan tarkoitukseen (*CP VIII*.314; *EP 2*: 498). Mats Bergman (2000: 65–66) puolestaan mieltää trikotomiat toisiaan täydentäviksi näkökulmiksi tulkitsemiseen. Hänen mukaansa välitön, dynaaminen ja finaalin interpretantti kytkeytyvät sosionormatiiviseen tarkasteluun, kun taas intentionaalisen, efektiivisen ja viestinnällisen interpretantin välinen erottelu helpottaa viestintäongelmien jäsentämistä. Bergman (2000: 66, 86) luonnehtii finaalin interpretanttia semioottisen prosessin teoreettiseksi ihanteeksi ja viestinnällistä interpretanttia viestinnän päämääräksi. Pidän kiinni tästä tulkinnasta, joskin dynaaminen ja efektiivinen interpretantti vaikuttavat mielestäni synonyymeilta molemmissa katsannoissa. Intentionaalinen interpretantti poikkeaa nähdäkseni välittömästä interpretantista sikäli, että se ei välttämättä representoidu merkissä. Merkkijärjestelmään ei sisälly intentioita, ja lisäksi merkkejä käytävällä yksilöllä voi olla epätäydellinen käsitys järjestelmästä. Toisaalta Peirce (*EP 2*: 498) puhuu välittömästä objektista ja välittömästä interpretantista paitsi merkkiin sisältyvinä asioina myös merkin käyttäjiä yhdistävinä käsitteinä ja mielikuvina.

¹⁶⁶ Nykyisin vastaavassa merkityksessä puhutaan yhteisestä maaperästä (*common ground*) (Croft & Cruse 2004: 60).

(1995: 41) väittää, vaan normaalisti ihminen havaitsee kolmion holistisesti. Peruskolmiosta kuitenkin puuttuvat peirceläiseen teoriaan kuuluvat hienommat kolmijaot, eikä se kerro mitään objekti- ja interpretanttityyppien keskinäisistä suhteista. Vaihtoehdoksi peruskolmiolle olen kehittänyt jossain määrin kompleksisemmän ja dynaamisemmän mallin:

Kuvio 2. Merkkikolmio. Merkkikolmio muodostuu kolmesta sisäkkäisestä kolmiosta, joita yhdistää toisiinsa oikean alakulman representamen (R). Sisin kolmio kuvaa merkkijärjestelmän toimintaa. Siinä representamena determinoi merkkijärjestelmään sisältyvä välitön objekti (VO), ja representamen determinoi vuorostaan välittömän interpretantin (VI), joka on merkkiin sisältyvä tulkintamahdollisuus. Kokonaisuudessaan nimitän sisintä kolmiota välittömäksi kolmioksi.

Välittömän kolmion aktualisoitumista kuvaa dynaaminen kolmio, johon se sisältyy. Dynaamisessa kolmiossa merkistä riippumaton dynaaminen objekti (DO) determinoi representamenin välityksellä dynaamista interpretanttia (DI), joka on tulkitsijan tosiasiallinen reaktio. Dynaaminen objekti ei sisälly kokonaisuudessaan representameniin vaan osa siitä jää representaation ulkopuolelle, ja toisaalta se voi vaikuttaa tulkitsijaan myös muuta kautta kuin kuvion esittämän representamenin välityksellä.

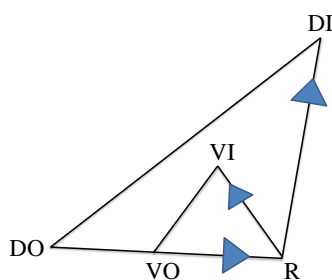
Dynaaminen interpretantti determinoi vuorostaan finaalista interpretanttia (FI) – interpretanttia johon päädyttäisiin, jos tulkitsemista jatkettaisiin edelleen. Myös finaalin interpretantin voisi tulkita viittaavan dynaamiseen objektiin, jolloin se tarkoittaisi täydellistä ymmärrystä äärettömät mittasuhteet saaneesta objektista. Käytännössä dynaamista objekteja ei ole tapana ymmärtää näin laajasti, ja siksi olen lisännyt finaalin interpretantin vastineeksi finaalin objektin (FO) Peirsen käsitteistön ulkopuolelta.

R = representamen, VO = välitön objekti, VI = välitön interpretantti, DO = dynaaminen objekti, DI = dynaaminen interpretantti, FO = finaalin objekti, FI = finaalin interpretantti.

Merkkikolmio muodostuu kolmesta sisäkkäisestä kolmiosta. Oikeassa alanurkassa on triadisen merkkisuhteen ydinelementti – representamen eli merkki, joka sijoittuu kaikissa kolmioissa objektin ja interpretantin väliin. Kuten Ubaldo Steconi (2004b: 162) toteaa, merkin ja objektin suhde resonoi referenssin käsitteen kanssa, kun taas merkin suhde interpretanttiin johtaa lopulta merkitykseen. Merkkikolmiossa representamenia determinoikin vasemmalta oikealle kulkeva referentiaalinen akseli, ja se määrittää vuorostaan alhaalta ylös etenevää tulkinnallista akselia. Nuolet ilmentävät kolmen peruselementin välistä dynamiikkaa; Gary Sandersin (1970: 11–12) analyysi osoittaa, että vaikka Peirce ei systemaattisesti selitäkään käsitteidensä keskinäisiä riippuvuussuhteita, niin ainakin representamen on riippuvainen välittömästä ja dynaamisesta objektista ja dynaaminen interpretantti representamenista. Eräät muutkin semiootikot, kuten Steconi (2004a: 19–20) ovat täydentäneet semioottista peruskolmiota objektista representameniin ja tästä interpretanttiin johtavilla nuolilla.

Referentiaalinen akseli havainnollistaa sitä, kuinka kukin merkki on objektinsa determinoima.¹⁶⁷ Välitön objekti on representamenin tavoittama puoli objektista, mitä havainnollistaa sen sijainti lähellä representamenia. Jos vaikkapa kiurun laululennon välitön objekti olisi idea omasta pesäpaikasta, dynaamisena objektina voisi pitää tiettyjen heinämättäiden ja talventörröttäjien ympärille muodostuvaa paikkaa, sellaisena kuin se on olemassa laulusta riippumatta. Siinä missä välitön objekti tarkoittaa pesäpaikkaa sellaisena kuin merkki sen esittää, tulkinnallisella akselilla sitä vastaa välitön interpretantti eli merkin representoima interpretantti. Representamenista, välittömästä objektista ja välittömästä interpretantista muodostuva välitön kolmio kuvaa siis merkkijärjestelmään sisältyvää potentiaalista semiosista. Siinä on kyse paljolti jaetuista käsitteistä ja mielikuvista, joita merkkeihin kytkeytyy (ks. *EP* 2: 298). Jos kiurun laululennon välittömänä objektina olisi idea pesäpaikasta, välitön interpretantti voisi olla oivallus laulajan ja pesäpaikan välisestä yhteydestä, varatusta reviiiristä.

Välitön kolmio sisältyy dynaamiseen kolmioon, jonka muodostavat representamen, dynaaminen objekti ja dynaaminen interpretantti. Siinä missä dynaaminen objekti on merkistä riippumaton viittauskohde, dynaaminen interpretantti merkitsee merkin todellista vaikutusta tulkitsijaan. Selvää on, että tulkinta voi poiketa merkin ennakoimasta suunnasta. Vaikka kiurun laulun välittömänä interpretanttina olisi mielikuva jonkun omasta pesäpaikasta, satunnaisen kuulijan tuottama dynaaminen interpretantti voisi olla vaikkapa ”kappas vain, kevät on tullut”. Dynaaminen interpretantti voi sivuuttaa tulkintaehdotuksen, jota välitön interpretantti ilmentää, ja tätä kuvaa seuraava kuvio:

Kuvio 3. Odottamaton tulkinta. Tulkinnassa representamenista (R) kytkeytyy dynaaminen interpretantti (DI), joka ei vastaa merkkiin sisältyvän välittömän interpretantin (VI) vaatimuksia. Dynaaminen objekti (DO), josta on kyse, on kuitenkin sama merkin tuottajalle ja tulkitsijalle.

R = representamen, VO = välitön objekti, VI = välitön interpretantti, DO = dynaaminen objekti, DI = dynaaminen interpretantti.

¹⁶⁷ Objektin ollessa kuvitteellinen voidaan kuitenkin ajatella, että representamen luo merkin objektin (*EP* 2: 493).

Koska objekti edeltää merkkiä (*EP 2: 410*), niitä on olemassa vain kahta tyyppiä. Interpretanttirikotomia kuitenkin huipentuu finaaliseseen interpretanttiin; sillä Peirce (*EP 2: 499*) tarkoittaa ehdollista totuutta, jota dynaaminen interpretantti määrättömästi lähestyy mutta josta se sittenkin poikkeaa absoluuttisesti. Tämä tulkinnan ulottuvuus on mitä ilmeisimmin kytköksissä Peircen (ks. *EP 2: 419*) ehdolliseen idealismiin – oletukseen, että riittävä tutkimus johtaisi lopulta mielipiteistä riippumattomaan objektiiviseen totuuteen. Objektiivinen totuus näyttäisi käyvän yksin finaalisen interpretantin kanssa, joka julistettaisiin todeksi tulkinnaksi pohdiskelun jatkuttua niin pitkään, että mitään uutta ei enää ilmenisi (ks. *EP 2: 496*). Tulkintana merkkisuhteen konditionaalisesta ulottuvuudesta olen luonnostellut kuviossa 2 dynaamisen kolmion ympärille finaalisen kolmion. ”Finaalinen objekti” ei kuulu Peircen käsitteistöön, ja siksi siitä täytyy puhua lainausmerkeissä. Jos kuvitellaan äärettömiin jatkuvaa tulkintaprosessia, näyttäisi johdonmukaiselta ajatella, että sen myötä dynaamisen objektin rajat liukenisivat. Lopulta kyse olisi kaikkien objektien kokonaisuudesta, maailmankaikkeudesta, jota finaalin interpretantti täydellisesti vastaisi.

Kehittämäni merkkikolmiota kompleksisempänä mallina sopii mainita Jørgen Dines Johansenin (2009: 17) semioottinen pyramidi. Viisikulmaisessa mallissa nousevat esiin merkin, objektin ja interpretantin ohessa lähettäjä ja vastaanottaja. Lisäksi kukin viidestä osatekijästä jakautuu kahtia, merkkitoiminnalle sisäiseen ja sille ulkoiseen ulottuvuuteen, joiden välillä vallitsee kaksisuuntainen vaikutuksen ja indikaation suhde. Kaikkia osatekijöitä yhdistävät toisiinsa yhtäältä lähettäjän näkökulmaa kuvastavat viivat, toisaalta tulkitsijan näkökulmaa kuvastavat katkoviivat. Johansenin mallin ansiona on nähdäkseni se, että se tähdentää semiosiksen interpersoonaista luonnetta ja näkökulmien moneutta. Monimutkaisuudessaan malli eksplikoi samanaikaisesti niin monia eri tekijöitä, että se ei mielestäni parhaalla tavalla palvele peirceläisen merkkikäsitteiden ydinasioiden oivaltamista. Peircen semiotiikan puitteissa merkillä ei välttämättä edes tarvitse olla erillistä lausujaa tai tulkitsijaa, ja tältä kannalta merkkikolmioni on Johansenin mallia monikäyttöisempi.

Yksinkertaisessa muodossaan Peircen merkkikäsitteet on inspiroinut myös useita käännostutkijoita, ja merkkimallini kiinnittää huomion välittömän ja dynaamisen ulottuvuuden väliseen eroon, jota eräät peirceläiset käännostutkijat pitävät merkityksellisenä (ks. 3.1.2). Myös Peircesta riippumattomien käännostutkijoiden työstä voi löytää vastineita esimerkiksi dynaamisen ja välittömän objektin väliselle epäsuhdalle, objektin merkkiluonteelle, interpretantin paremmuudelle suhteessa representameniin tai intentionaalisen ja efektiivisen interpretantin väliselle jännitteelle. Jotta merkkimallin osatekijöiden käännosteoreettinen merkitys alkaisi hahmottua, rinnastan ne seuraavaksi käännostutkimuksesta tuttuihin näkökantoihin. Samalla taustoitin tässä tutkimuksessa soveltamani *lähtömerkin* ja *tuloimerkin* käsitteitä.

3.1.2 Kääntäminen triadisena suhteena

Kääntämisen näkökulmasta Charles S. Peircen merkkimalli on hyvinkin hedelmällinen. Peirce (*CP V.427, 429; EP 2: 340–341, 388, 430; ks. myös CP V.594; Goriée 1994: 152–153*) samastaa kääntämisen tulkitsemiseen ja pitää tulkitsemista välineenä merkin merkityksen ymmärtämiseen.¹⁶⁸ Tältä pohjalta kääntämisen voisi määritellä lähestymistavaksi semioottiseen tutkimuskohteeseen sen sijaan, että

¹⁶⁸ Peirce puhuu kääntämisestä lähinnä silloin, kun merkkejä käännetään toisiksi merkeiksi, kun taas tulkitseminen tuottaa myös tunteita, toimintaa ja tapoja (ks. *EP 2: 409, 412*). Toisaalta nämäkin voivat toimia representameneina, mikä mahdollistaa hyvin kokonaisvaltaisen käsityksen kääntämisestä.

kääntämisellä tarkoitettaisiin tietynlaista tekstityyppiä. Kääntämisestä kiinnostuneet semiootikot ovatkin esittäneet hyvin joustavia näkemyksiä siitä, mistä kääntämisessä on kyse. Augusto Ponzio (2003a: 14), katsoo, että missä ikinä on merkkejä tai pikemminkin semioottisia prosesseja, on myös kääntämistä. Peeter Torop (2003: 271) puolestaan tarkastelee kulttuuria kokonaisuudessaan intersemioottisena käänösprosessina. Kulttuureihin kuuluvat elimellisesti myös toislajisia tulkitsevat merkit, mikä kytkee totaalisen kääntämisen idean lajinväliseen kääntämiseen.

Lähteen ehtymättömyys ja käänöksen osittaisuus

Ubaldo Stecconi (2004a: 18–21; 2004b: 157) soveltaa merkkimallia kääntämiseen analyttisesti: hänen käsittelyssään kääntäminen hahmottuu triadiseksi ilmiöksi. Lähtötekstiä vastaa dynaaminen objekti – luonnollinen tai kulttuurinen entiteetti, joka on kokonaisuudessaan tuntematon ja joka pysyy muuttumattomana, vaikka sitä käännettäisiin kerta toisensa jälkeen (Stecconin 2004a: 19). Stecconi (2004b: 161) jäsentää käänöksen ja lähtötekstin suhdetta peirceläisittäin esittäessään, että käänöksessä on mukana ainoastaan osa lähtötekstistä – välitön originaali (*immediate original*), muiden puolien jäädessä yleisölle tuntemattomiksi. Originaalin semioottinen ja fyysinen materiaalisuus takaa sen, että se voidaan kääntää uudestaan ja uudestaan, ja hyvin valittu käänös nostaa originaalista esiin puolia, joita aiemmat käänökset ovat sivuuttaneet tai väheksyneet (Stecconi 2004a: 21–22; 2004b: 161–162). Originaalin käsite assosioituu helposti taiteellisiin teoksiin, mutta Stecconin perusoivallus lähtömerkin kääntymisestä ja kääntymättömästä puolesta soveltuu oivallisesti myös lajinväliseen kääntämiseen. Kun kääntäjä tutkiskelee ja tulkitsee lähtömerkkiä kääntämistä silmällä pitäen, hän valitsee Stecconin (2004a: 19–22) mukaan perustan, jolta käsin tulomerkki representoi lähtömerkkiä. Perusta ratkaisee sen, millainen välitön objekti käänösprosessiin suodattuu mukaan.¹⁶⁹ Lajinvälisessä kääntämisessä tällaisena perustana voisi toimia vaikkapa ulkonainen tuntomerkki tai eläytyminen. Toisaalla Stecconi tulkitsee perustan tarkoittavan sitä, missä suhteessa tiettyjen tekstien välinen suhde mielletään käänökseksi (Goethals *et al.* 2003: 259).

Peircen ajatus dynaamisen objektin tyhjentyttävyydestä saa muutenkin runsaasti kaikupohjaa käänöstutkijoiden käsityksistä; onhan kääntäjän mahdollon ottaa huomioon kaikkia originaalin ulottuvuuksia yksittäisessä käänöksessä. Käänöksen ikonisuuden astetta pohtiva Jacobus A. Naudé (2010: 399) huomauttaa, että kertoessaan jotakin lähtötekstistä kääntäjä samalla kätkee paljon. Ei-peirceläisistä käänöstutkijoista George Steiner (1975: 294) katsoo, että myös puhuva yksilö kuvaa maailman osittain ja viestintä edellyttää osittaisuuden kääntämistä ja sovittamista muihin osittaisuuksiin. Cosima Bruno (2006: 226) korostaa lähtötekstin moninaisuutta ja siihen sisältyviä samanaikaisia mahdollisuuksia, jotka avautuvat näkyviin eri käänöksissä. Pierpaolo Martinon (2003: 47) mukaan käänös tekee jostakin lähtötekstin puolesta, teemasta tai ominaisuudesta ensisijaisen objektin; samansuuntaisesti näyttäisi ajattelevan S. Shankar (2009: 157, 159, 161–162), jonka mielestä käänös voi myönteisessä mielessä kiinnittää huomion joihinkin originaalin puoliin. Maria Tymoczko (1999a: 47, 55, 282) luonnehtii kääntämistä metonymiseksi prosessiksi, jonka tuloksena kääntäjän valitsemat lähtötekstin puolet alkavat edustaa sitä kokonaisuudessaan; marginaalisen lähtökulttuurin kohdalla näin syntyvästä käänöksestä vieläpä tulee helposti koko kulttuurin edustaja. Vastaavasti Jean-Louis Cordonnier (1995: 10–11, 13) toteaa, että kääntäminen ja muu vuorovaikutus tavoittaa aina vain tiettyjä

¹⁶⁹ Stecconi (2004b: 163, 165) puhuu lähtötekstin käännettävyydestä myös interpretantin käsitteen kautta; toisaalta hän mallintaa interpretantin käsitteellä sitä, mitä käänös merkitsee vastaanottajilleen (Stecconi 2004a: 20). Toinen peirceläinen käänöstutkija, T. L. Short (2003: 225), kytkee perustan käsitteen käänöksen tarkoitukseen; hänen mukaansa se ratkaisee, onko tietynlainen tulkinta oikeutettu.

puolia vieraasta kulttuurista. Alessandra Rizzo (2003: 4) puolestaan tähdentää, että kääntäjä osoittaa työnsä tietyille nimenomaiselle yleisölle, minkä voisi kytkeä Stecconin tulkintaan perustasta.

Käännöksen osittaisuudesta puhutaan joskus kielteiseen sävyyn (ks. esim. Crapanzano 2003: 45), mutta siinä on nähty myös etuja. Barbara Folkartin (1991: 52–61 ym.) näkemyksen mukaan kääntämiseen ja muuhun puheen esittämiseen liittyy monenlaista suodattamista; kaikki materiaaliset piirteet eivät välity eteenpäin, eikä se olisi edes tarkoituksenmukaista (ks. Folkart 1991: 59). Myös Dan Sperber (1993: 169) puhuu uskollisuuden uhraamisesta relevanssin hyväksi. Gunilla Anderman (1996: 50) pitää kokeneen kääntäjän tuntomerkinä taitoa valita lähtötekstin piirteet, jotka tulotekstissä on syytä ilmaista eksplisiittisesti, ja sivuuttaa kaikki muu. Sophia Totzeva (1999: 89) katsoo, että teatterikäntäjä keskittyy ihannetapauksessa tarkoin valittuihin lähtötekstin merkityksiin. Hänen mukaansa kääntäjä voi tehdä oikeutta teatteriviestinnän monimerkitysisyydelle poistojen ja implikaatioiden kautta; pyrkimys välittää kaikki merkitykset tulokielen rakenteisiin sitä vastoin johtaa mahdollisuuksien kapenemiseen. Bruno (2006: 221–223) ajattelee kunkin käännöksen työstävän tiettyä lähtötekstin puolta kiteyttäen sen ja avaten samalla uusia merkitysmahdollisuuksia. Osittaisuuden tunnustaminen tuntuu vapauttavalta lajienvälisen kääntämisen pohjattomia haasteita ajatellen; toisaalta olisi ilmeisen tärkeää, että myös yleisö ymmärtäisi käännöksen kuin käännöksen välittävän lähtömerkistä vain tiettyjä puolia.

Joskus lähtötekstin pelkistymiseen käännösprosessin myötä vaikuttavat ulkoiset tekijät, kuten sensuuri (ks. esim. Holman & Boase-Beier (1999: 10–11), mutta yksistään tulokoodin rajoitteet estävät toistamasta dynaamista objektia kokonaisuudessaan. Stephen David Ross (1996: 343) puhuu käännettävää täyteyttä karsivista valinnoista uhrauksina, kun taas Antoine Berman (1984: 298) mieltää kääntymättömän merkityksellisyyden arvoksi. Menetyksen suremisen sijaan kannattaisikin ehkä pohtia, kuinka käännös voisi viitata lähtömerkin ehtymättömyyteen. Tymoczko (2000: 24) pitää käännöksen osittaisuutta (*partiality*) myös poliittisena kysymyksenä: sen vuoksi kääntäjästä tulee puolueellinen toimija (*partisan*), joka voi osallistua (*participate*) yhteiskunnalliseen diskurssiin ja maailman muuttamiseen (ks. myös Gentzler & Tymoczko 2002: xviii). Myös Lawrence Venuti (2000/2004: 487) kiinnittää huomiota käännöksen tuottaman ymmärryksen samanaikaiseen osittaisuuteen ja puolueellisuuteen.¹⁷⁰ Osittaisuutta kasvattaa entisestään se, että käännettävät tekstit valitaan tarkoin (ks. esim. Venuti 2000/2004: 482). Lajienvälistä kääntämistä olisi mielenkiintoista tutkia tästä näkökulmasta; yleisestihän tiedetään, että esimerkiksi karismaattinen megafauna saa kulttuurisissa tulkinnoissa monin verroin enemmän huomiota kuin selkärangattomat. Kuten Minna Santaoja (2013: 52–53, 57–58) osoittaa, myös luonnonsuojelubiologisen tiedon muodostuminen on itse asiassa monivaiheinen suodattumisprosessi, jossa puhtaan satunnaisetkin tekijät vaikuttavat lajien merkillä panemiseen.

Peirceläinen objekti on paitsi sisällöltään ehtymätön myös semioottista prosessia determinoiva aktiivinen tekijä. Tämä käy hyvin yhteen käännösteorian kanssa, sillä lähtömerkki ei ole mikä hyvänsä oikkupussien temmelyskenttä vaan sen ymmärretään vaikuttavan olennaisesti käännökseen. Tällaista katsantokantaa edustaa muun muassa Stecconi (2004a: 23), joka sanoo käännöksen edustavan lähtötekstiä ja esittävän sen agenttina. Dinda L. Gorlée (1994: 171) tähdentää, että originaali edeltää ajallisesti ja loogisesti käännöstä, joka on sen aiheuttama. Myös Ritva Hartama-Heinosen (2008: 291) kehittämässä abduktiivisessa semiokääntämisessä käännettävä teksti ja käännös vaikuttavat aktiivisesti kääntävään mieleen sen sijaan, että aktiivinen kääntäjä prosessoisi staattista tekstiä. Michael Holman ja Jean Boase-Beier (1999: 4–7) rinnastavat luovan kirjoittamisen ja kääntämisen toisiinsa sillä perusteella, että objektin luonne sitoo molempia. Fiktiivisenkin teoksen yksityiskohtien odotetaan usein

¹⁷⁰ Toisaalta Venuti (2008: 34–35) esittää, että varsinkaan nykyisten vastaavuuskriteerien puitteissa kääntäjä ei saisi valikoida, mitä ottaa mukaan lähtötekstistä, vaan käännöksen tulisi myötäillä lineaarisesti lähtötekstiä ja käydä sen kanssa yksiin.

vastaavan todellisuutta, ja esimerkiksi onomatopoeettisten ilmausten tulee konventioiden puitteissa jäljitellä viittauskohhteitaan. Toisaalta peirceläiseen viitekehykseen soveltuvat myös erityistapaukset, kuten pseudokäännökset, joilta lähtöteksti eli objekti puuttuu (ks. esim. Shields 2000: 143; Tymoczko 2007: 112). Vastaavaa vaihtelua voi havaita lajienvälisessä kääntämisessä, jossa lähtöeläin voi olla aktuaalinen yksilö, mielikuvituseläin tai mitä hyvänsä siltä väliltä. Eläinten tulkittamiseen voisi tulla uudenlaista eettistä syvyyttä, jos eläinvaikutteet ymmärrettäisiin yhdeksi lähtöeläimen toimijuuden ilmentymäksi.

Objektin, representamenin ja interpretantin roolijako

Jos objektin paikalle asetetaan lähtömerkki, käännöstä olisi mahdollista pitää representamenina, jonka interpretantti olisi käännöksen vastaanotto. Usein kuitenkin myös käännöksiä pidetään interpretantteina – onhan käännöksen objekti itsessäänkin merkki. T. L. Short (2003: 222–223) ymmärtääkin interpretanttien olevan käännöksiä, joissa yleisluontoinen tapa tulkita lähtömerkkiä saa konkreettisen hahmon. Steconi (2004a: 18; 2004b: 164–165; ks. myös 2010) puolestaan mieltää kääntämisen päättelyprosessiksi, jonka tilapäisiä tuloksia interpretantit ovat. Hieman vastaavasti Martino (2003: 45–46) katsoo käännöksen liikkuvan tekstistä kohti interpretanttien moninaisuutta tulkinnallisella matkalla loputtoman merkitysjoukon läpi. Dinda L. Gorlée (1994: 153, ks. myös 230) olettaa, että käännösprosessissa representamenit tuottavat interpretanttien sarjoja, joiden kautta objekti vaihteellain paljastuu. Interpretanttien joukossa Ensyyttä edustaa Gorléen mielestä merkin tulkittavuus, Toiseutta aktuaalinen käännöstapahtuma ja Kolmannuutta käännöstapa.

Myös Susan Petrilli (2003a: 23–24; 2003b: 42–45, 50) ilmoittaa tarkastelevansa käännöksen ja originaalin suhdetta interpretantin ja merkin välisenä suhteena. Kuitenkin hän soveltaa tähän suhteeseen ikonin, indeksin ja symbolin käsitteitä, joissa Peircen (*EP 1*: 7, *EP 2*: 5–10) mukaan on kyse merkin yhteydestä objektuinsa. Koska interpretantit, merkit ja objektit vaihtavat paikkaa semioottisessa prosessissa, käännöstä ja lähtömerkkiä on epäilemättä mahdollista tarkastella missä hyvänsä rooleissa. Venuti (2007: 31–35, 41–42) kannustaakin soveltamaan interpretantin käsitettä hermeneuttisen tulkintaproessin eri vaiheisiin, niin käännöksiin ja adaptaatioihin kuin niiden vastaanottoon ja niihin kohdistuvaan tutkimukseenkin.¹⁷¹ Vastaavasti Douglas Robinson (2011: 29–32, 36–38) tarkastelee interpretantin käsitteen kautta sitä, kuinka tulkinnalliset tavat vaikuttavat lähtömerkin tuottajan, kääntäjän tai yleisön käyttäytymiseen. Robinsonin mukaan interpretantteja säätelevät toisistaan poikkeavat elämäkokemukset, kielet, yhteisöt ja instituutiot, joille kyseinen yksilö on altistunut. Venutin tulkintaa interpretantista Robinson (2011: 25–27, 31) pitää liian persoonattomana, irtonaisena ja teoreettisena. Hän korostaa kääntämisen olevan kehollisesti välittyntä: yhteisölliset interpretantit ilmenevät ideosomaattisina tulkintoina ja niistä poikkeaminen idiosomaattisena työnä, jossa kääntäjä antautuu satunnaisten interpretanttien johdatettavaksi tai aktiivisesti vastustaa ideosomaattista sääntelyä (Robinson 2011: 36).

Objektin, representamenin ja interpretantin roolien vaihtelulla on translatoogista merkitystä myös siksi, että se tekee muodon ja merkityksen välisen vastakkainasettelun tarpeettomaksi (ks. Gentzler 1993: 186). Eläintutkimuksessa tällainen lähestymistapa tukee merkkien moninaisuuden tunnustamista yksioikoisen funktionalismin sijaan. Kuten edellä mainitsin, interpretantti voi kuitenkin olla

¹⁷¹ Toisaalta Venutin käsitys interpretantista on suppeampi kuin Peircellä. Venuti (2008: 32–34) tarkoittaa interpretanteilla kulttuuriseen käytäntöön sisältyviä kriteereitä, joiden perusteella esimerkiksi kääntäjä tietoisesti tai tiedostamattaan turvautuu tietynlaisiin kielellisiin muotoiluihin, kirjallisiin perinteisiin ja tehokeinoihin ja kulttuurisiin arvoihin. Kääntäjän soveltamat interpretantit tulkitsevat yhtäältä käännöksen ja lähtötekstin välistä suhdetta, toisaalta lähtötekstin merkitsijöiden ja merkittyjen sekä todellisten objektien välisiä suhteita.

tulkittua representamenia kehittyneempi merkki (ks. 3.1.1), ja tämäkin näkökulma saa vastakaikua käännoistutkijoiden havainnosta, jonka mukaan käänno voi olla joissain suhteissa selvästi parempi kuin lähtöteksti (ks. esim. Folkart 1991: 209). Lajienvälisen diplomatian viitekehyksessä särähtää korvaan ajatus, että ihmisen tuottama tulkinta voisi olla toislaajisen merkkiä parempi. Kehityksen ajatuksen voisi kuitenkin kääntää niin, että kääntäjän tulee vaalia huomaansa uskottuja merkkejä ruokkien niihin sisältyviä mahdollisuuksia. Käytännössä tämä voisi toteutua esimerkiksi eläinmerkin vaikutusvallan kasvattamisena tai sen itseisarvon välittämisenä uudelle vastaanottajalle.

Kun tiedostetaan, että käännoksen objekti on toisesta näkökulmasta itsessäänkin merkki, useampi totunnainen vastakkainasettelu joudutaan kyseenalaistamaan. Objektin, representamenin ja interpretantin roolien jatkuva vaihtelu tuo esiin identiteettien tilapäisyyden ja suhteellisuuden, mikä kasvattaa vastuuta toisia merkkejä kohtaan. Dan Sperberin (1993: 163–165) tavoin sopii ajatella, että representaatioihin kohdistuvat representaatiot eivät ole mitä hyvänsä representaatioita vaan tulkintoja. Jotta käänno prosessi ylipäänsä pääsisi alkuun, ympäröivien objektien merkkiluonne on tunnustettava. Mitä ilmeisimmin tässä epäonnistuttiin esimerkiksi Uutta maailmaa valloittaessa; Jean-Louis Cordonnier (1995: 55, ks. myös 46) kuvaa, kuinka intiaanien tuottamat merkit vaikuttivat löytöretkeilijöistä ensi alkuun mielivaltaisilta ja käsittämättömiltä, koska he eivät osanneet paikallisia kieliä ja jäivät ulkopuolelle sosiaalisista tilanteista, joihin merkit kuuluivat. Samankaltaisia vaaroja liittyy toislaajisten yhteisöjen käyttämien merkkien ymmärtämiseen, minkä vuoksi on tärkeää kysyä, mikä tarkoitus korppien huudoilla tai koirien virtsamerkeillä on ennen inhimillisen tulkitsijan puuttumista peliin.

Peirceläisen merkkikäsitteen valossa semioottinen työ ei lähde liikkeelle puhtaalta pöydältä vaan tulkitsija astuu virtaan, jonka lähteet ovat tuntemattomassa kaukaisuudessa. Tässä katsannossa myös tulkittavassa merkissä on monesti kyse käännoksesta. Octavio Pazin (1971: 9, viitattu Bassnett-McGuire 1980: 38) mukaan jokainen teksti on samaan aikaan originaali ja käänno toisesta tekstistä, sillä kieli kääntää yhtäältä ei-kielillistä maailmaa ja toisaalta itseään. Konkreettinen esimerkki lähtötekstin ja käännoksen välisen rajan häilyvyydestä on etnografinen teksti: etnografin on tulkittava vierasperäistä aineistoa, mutta koska valmiiksi rajattua lähtötekstiä ei ole olemassa, työtä pidetään luovana (ks. Dal Brun 2003: 70; ks. myös Wolf 1997: 128). André Lefevere (1982/2004: 240, 253–254) hahmottaa kirjallisuuden vastaavanlaiseksi jatkumoksi, jossa nerokkainkaan kirjailija ei luo teoksiaan tyhjästä vaan ammentaa lähteistä ja muuntelee niitä siinä missä kääntäjäkin; jo ennen tätä esimerkiksi Harold Bloomia tulkitseva kirjallisuudentutkija Terry Eagleton (1977, viitattu Chamberlain 1992: 68) puhuu kaikista runoista käännoksina.¹⁷² Prosessuaalisessa katsannossa myös vastaanottajan ja kääntäjän roolit lankeavat yhteen (ks. esim. Foiera 2003: 54). Kääntämisen näkökulmasta voi näin ollen puntaroida yhtä lailla oman kehollisuuden tulkittamista, taitosten vilkkaita kevätviestejä kuin myös karhu-uutisen taustaoletuksia.

Arvaamattomat interpretantit

Jäsennettiinpä interpretantin käsitteellä sitten kääntämistä tai käännoksen vastaanottoa, sitä voi analysoida edelleen Peircen esittämien interpretanttirikotomioiden mukaan. Robinson (2011: 28, 36–38, ks. myös 88–90) havainnollistaa tulkittamisen tiedostamatonta ulottuvuutta tähdentämällä emotionaalisten ja energieettisten interpretanttien merkitystä käänno prosessille sekä loogistenkin interpretanttien ilmenemistä piintyneinä totumuksina. Vastaanotosta puheenollen Robinsonin (1991: 36) ja David Katanin (2002: 179, 181, 187) kaltaiset käännoistutkijat korostavat myös käännoisten lukijoissa

¹⁷² Lori Chamberlainin (1992: 68–69) mukaan intertekstuaalisuusteoriat ylipäänsä tekevät tekstien rajoista epätäsmällisempiä ja pakottavat kyseenalaistamaan originaalin ja käännoksen välisen vastakkainasettelun.

synnyttämien reaktioiden monipuolisuutta, mikä vastaa Peircen käsitystä tunteina, tekoina ja ajatuksina toteutuvista tulkinnoista.

Loogiset interpretantit voivat aiheuttaa pitkäkestoisia muutoksia tulkitsijan tottumuksissa; tähän liittyen Holman ja Boase-Beier (1999: 16) esittävät, että käännökset voivat muuttaa tulokulttuurin havaitsemistapoja, tietämystä ja kieltä. Simon S. C. Chau (1999) uskoo, että kehittyvissä maissa esimerkiksi luonnonmukaisen viljelyn, imetyksen ja kasvissyönnin yleistymisen on kiinni aatteellisten kääntäjien työstä – siitä kuinka he onnistuvat herättämään paikallisten aktivistien huomion ja välittämään tietoa, joka johtaa toimintaan. Toisaalta myös fyysiset reaktiot voivat ratkaista tekstin merkityksen lukijalle (Robinson 1991: 5–6). Lajienvälisenkin kääntäjän on varmasti hyvä tiedostaa vastaanoton eri ulottuvuudet. Usein eläinten oikeuksista puhutaan teoreettisina periaatteina, joita sovelletaan eläintuotannon ja kulutustottumusten konkretiaan. Eläinsuhteessamme on kuitenkin kyse myös häilyvistä vaikutelmissa, joiden piirissä tunteet eivät ilmene iskulauseina vaan vastustamattomina olotiloina. Myös konkreettinen todellisuus on monisärmäinen, eikä sitä kokonaisuudessaan voi järjestää tietyn teorian piiriin. Universaalinen eläinoikeusteorian sijaan vuoropuhelu voisi kenties lähteä liikkeelle tunnelmasta tai irrallisesta sattumuksesta.

Myös välittömän ja intentionaalisen interpretantin käsitteet näyttäisivät olevan kääntämisen kannalta merkityksellisiä. Katan (2002: 179, 183, 184, 193) huomauttaa, että jokainen kielellinen ilmaus mahdollistaa laajan kirjon lukijan reaktioita tai perlokutiivisia vaikutuksia; peirceläisittäin näitä mahdollisia vaikutuksia voisi pitää välittöminä interpretantteina, joista vain osa aktualisoituu. Vastaavasti voidaan puhua intentionaalista interpretantista käännoksen tavoiteltuna vaikutuksena. Kathleen Shields (2000: 111) huomauttaa, että käännoksen ja lähtötekstin vastaavuuden sijaan käännoksen onnistumisen mittapuuksi asetetaan usein uskollisuus tunnustetuille päämäärille – sen tavoitteen täyttäminen, jonka kääntäjä on asettanut itselleen ja ilmoittanut lukijoilleen. Tämä ajatuksenjuoksu käy täydellisesti yksiin Peircen (*EP* 2: 200, 459–460) pragmaattisen etiikan kanssa; onhan siinä kyse juuri toiminnan ja tavoitteiden yhteensopivuudesta.

Katanin (2002: 179) mukaan lukija antaa sanoille merkityksen alkutekstin kirjoittajan intentioista riippumatta; varsinkin käännosten kohdalla kirjoittajan on mahdotonta kontrolloida sitä, millaisia kelloja sanavalinnat soittavat lukijan mentaalisessa leksikossa. Tällaista tilannetta voi jäsentää intentionaalisen ja efektuaalisen interpretantin välisen eron kautta; lähtömerkin tuottajan ollessa toislajinen eläin kulttuurisidonnaisten käännosten vaikutukset poikkeavat helposti sitäkin enemmän eläimen intentioista. Myös Tarek Shamma (2009: 191–193) kirjoittaa käännosten odottamattomista vaikutuksista; vastaanottoon vaikuttavat hänen mukaansa monet tilannekohtaiset tekijät, eikä käännos välttämättä muuta kulttuurista ja poliittista todellisuutta niin tehokkaasti kuin toivottaisiin (ks. myös Shields 2000: 118, 125). Tämän tiedostaminen voi osaltaan auttaa lajienvälistä kääntäjää varautumaan vastaanottoon. Helposti toislajisten asianajajan puheenvuorosta lähtee sosiaalisessa mediassa liikkeelle vastakommenttien vyöry, jossa provosoituneet toisinajattelijat vannovat syövänsä vastaisuudessa kinkkua kahden edestä. Todelliseen vastaanottajaan onkin asennoiduttava nöyrästi, mutta samalla kääntäjä voi pitää kiinni eläinlähtöisestä intentionaalista interpretantista. Jos toivottu vaikutus ei toteudukaan, aktivismia voi sittenkin kunnioittaa sydämen pohjasta nousevana rukouksena kaltoin kohdeltujen puolesta.

Translatologiset termit

Käännostutkimuksessa puhutaan tavallisimmin lähtötekstistä käännoksen objektina, ja tekstin käsitettä olisi hyvinkin mahdollista soveltaa myös lajienväliseen kääntämiseen. Antroposentristen sekaannusten

välttämiseksi minkä hyvänsä eläimen tuottamaan semioottiseen objektiin voitaisiin viitata vaikkapa lähtöeläintekstinä. Vastaavasti Kalevi Kull ja Torop (2003: 317) esittävät toiveen, että biotekstejä käännettäisiin mahdollisimman uskollisesti, sen sijaan, että niitä käsitellään teknisesti, elämälle vahingollisella tavalla. Tässä tutkimuksessa valtavirtaisen käännostutkimuksen lähtötekstiä vastaavat kuitenkin käsitteet *lähtöobjekti* ja *lähtömerkki*, jotka mielestäni soveltuvat luontevasti peirreläiseen viitekehykseen. Käännostutkijoita siteeratessani käytän myös vakiintuneita lähtötekstin, lähtöteoksen, lähtökielen ja lähtökulttuurin käsitteitä, ja lajienvälisen kääntämisen yhteydessä puhun esimerkiksi *lähtöeläimistä*. Tämä on jatkoa käännostutkimuksessa vakiintuneelle käytännölle, jonka mukaisesti liitettä lähtö- (*source*) voi yhdistää erilaisiin käsitteisiin tutkijan näkökulman mukaisesti.

Lähtöobjekti voi olla mitä hyvänsä, minkä tulkitsemista halutaan tarkastella translatologisessa hengessä, ja Steconin tavoin tahdon korostaa sitä, että käännettävä objekti jää osin käännöksen tavoittamattomiin. Lähtömerkin käsite puolestaan vie huomion siihen, että käännettävät objektit voivat itsessään olla merkkejä. Tutkimuksen lähtökohtana on biosemioottinen maailmankuva, jonka mukaan koko elollinen luonto muodostuu merkkiprosesseista ja on niin ollen mielekäs tutkimuskohde semiootikolle. Taustalla vaikuttavat Sebeokin kannanotot, joissa semiosis on yhtä kuin elämä. (Ks. 1.3.) Biosemiotikka kyseenalaistaa dualistiset mallit, joissa kaikki merkitys palautetaan ihmispsykologiaan tai Jacques Derridan (1981: 19–20) kritisoimaan transsendentaaliseen merkittyyteen (*signifié transcendentale*) – merkitys ei olekaan merkityksettömyyden vastinpari vaan pikemminkin prosessi. Näin voi tulkita myös Martinon (2003: 47) ajatusta, jonka mukaan se mitä käännetään muistuttaa itsessään käännösprosessia.

Lähtömerkillä en tarkoita pelkkää yksinkertaista merkityksen osatekijää vaan merkki voi olla hyvinkin laaja merkityskokonaisuus. Vastaavia näkemyksiä on toisinaan esitetty translatologisessa kirjallisuudessa; esimerkiksi Paul Bandia (2006: 355, 359) mieltää käännettävät kirjalliset teokset käännöksiksi lähdekulttuurin yleisestä folkloresta tai suullisesta perinteestä. Biosemioottisen maailmankuvan valossa on ilmeistä, että muitakin kuin ihmisten tuottamia merkkejä on mahdollista tulkita ja välittää eteenpäin (ks. Kull & Torop 2003). Lajienvälistä kääntäjää saattaisi inspiroida esimerkiksi laulurastaiden suullinen perinne kompleksisena kokonaisuutena. Lähtömerkeistä puhuvat muutkin semioottisesti orientoituneet käännostutkijat (ks. esim. Steconi 2004a: 21, 23; Hartama-Heinonen 2008: 263, 266), jotka pitävät lähdetä paitsi tarkasteltavan käännösprosessin alkuna myös pitkän semioottisen tapahtumasarjan päätepisteenä. Korostaakseni objektin ja käännöksen välisen eron tilannesidonnaisuutta käytän lähtömerkin vastinparina myös sanaa *tulomerkki*, jota voi verrata käännostutkimuksessa esiintyviin tulokielen ja tulokulttuurin käsitteisiin. Semioottisen käännostutkimuksen piirissä tulomerkin käsitettä käyttää ainakin Steconi (2004a: 21, 23).

Koska peirreläiset representamenit, objektit ja interpretantit ovat semioottisen prosessin myötä vaihtuvia rooleja, ne käyvät hyvin yksin myös prosessuaalisuutta korostavien käännösteoreettisten näkemysten kanssa. Esimerkiksi Ibrahim Muhawi (2006: 376) esittää, että lähtö- ja tulotekstejä ei pitäisi ymmärtää valmiiksi tuotteiksi vaan tapahtumiksi tai prosesseiksi. Tekstien sijaan voisi jopa puhua lähtötapahtumista (*source event*) ja tulotapahtumista (*target event*). Tulkitsemisen prosessuaalisuutta tutkiskelen laajemmin luvussa 3.2. Ennen sitä selvitän, millaista kaikupohjaa peirreläinen merkkikäsitely saa eläintutkimuksesta.

3.1.3 Eläinsuhteidemme triadisuus

Semiotiikan näkökulmasta kasvottaisetkin kohtaamiset rakentuvat merkkien varaan – sanojen ohessa asennot, liikkeet, kosketukset, tuoksut ja äänet toimivat representameneina, joita vastapuoli tulkitsee. Varsinkin Thomas Sebeok ja häntä seuranneet eläinsemiootikot ovat tarkastelleet toislaisia eläimiä semioottisina olentoina, mutta myös etologiassa huomio kiinnittyy usein käyttäytymisen merkkiulottuvuuteen, kuten viestintään. Nykyisin tiedämme, että monella eläimellä on viestinnällisessä käytössä erillisten merkkien repertuaari, jonka osasia voi tilanteesta riippuen muunnella ja usein myös yhdistellä. Pikkulinnut saattavat omaksua lauluunsa ympäristön ääniä muodon vuoksi, minkä lisäksi muun muassa monilla apinoilla on joukko funktioltaan tai viittauskohteeltaan vaihtelevia merkkejä (ks. esim. Telkänranta 2016: 23), jotka tulevat lähemmäksi merkkiä koskevia odotuksiamme. Nykyetologiaan perustuvassa kirjassaan Helena Telkänranta (2016: 22–23, 27, 49, 85) esittää, että ainakin selkärankaisilla suuri osa viestinnästä on siinä mielessä tietoista, että eläimet kokevat sen aikana tunteita. Joillain lajeilla esiintyy myös kognitiivisesti kehittyneempiä viestinnän muotoja – muiden muassa ihmisapinat ja korpit käyttävät merkkejä ”joustavasti ja kokeilevasti”, mikä viittaa tietoiseen semioottiseen harkintaan.

Peirceläisessä katsannossa merkkiväline eli representamen on samalla aiempia merkitysprosessin vaiheita tulkitseva interpretantti, mikä syventää tulkinnallisia mahdollisuuksia (ks. 3.1.1). Nykytiedon valossa voisi peirceläisittäin väittää, että toislaajisten merkit eivät ole pelkkiä tunne- ja tekointerpretantteja vaan niihin kuuluu myös ajatusinterpretantteja (ks. 3.1.1). Telkänranta (2016: 23–25) otaksuu, että esimerkiksi preerikoiden hälytyshuutoihin liittyy ”jotain, mikä muistuttaa tietoista ajattelua” sen sijaan, että kyse olisi pelkistä selkäydinreaktioista ja niihin liittyvästä tunnekuohusta. Vastaavasti Telkänranta katsoo, että vaikkapa vihermarakatin käärmevaroituksen kuuleminen voi aiheuttaa lajitoverissa uskomuksen käärmeestä lähistöllä, jolloin toislaajisen ymmärtäminen ei ratkaisevasti poikkea kielellisen väitteen tulkitsemisesta. Toislaajisten keskinäisessä kanssakäymisessä voi havaita myös viestinnällisten interpretanttien muodostumista – marakattien käyttäytymisen ohessa esimerkiksi gibbonien reaktiot lajitoverin huutoon osoittavat, että viesti on ymmärretty (Telkänranta 2016: 28).

Tässä monografiassa keskityn tarkastelemaan ihmisiä toislaajisten eläinten tulkitsijoina. Nykyihminen on tekemisissä myös lukuisten sellaisten eläinten kanssa, joihin hänellä ei ole välitöntä yhteyttä. Kulutamme eläinperäisiä tuotteita, ja toimintamme ympäristövaikutukset kohdistuvat kaikkiin maapallon eläimiin. Tietyllä tapaa toislaajiset on marginalisoitu sekä fyysisesti että kulttuurisesti, vaikka samaan aikaan heitä kulutetaan enemmän kuin koskaan ja kulttuuri kuhisee ihmisen ehdoilla esitettyjä eläimiä (Berger 1977/1980: 10–14, 17, 19–24). Tämä on saanut Philip Armstrongin (2007: 106–111) kaltaiset kulttuuriset eläintutkijat pohtimaan eläinten ja lajienvälisen suhteiden katoamista eläinaiheisen kapitalistisen speaktaakelin taakse. Semioottista välittymistä on mahdollista tarkastella esimerkiksi ekolinguistiikan tai ekokritiikin tarjoamien käsitteiden kautta. Väällisyyden lisääntyminen lajienvälisissä suhteissamme on pantu merkille myös näiden alojen tutkijoiden piirissä; esimerkiksi George Jacobs ja Arran Stibbe (2006: 1–2; ks. myös Stibbe 2012: 50, 194) tähdentävät, että meidän ja toislaajisten eläinten välissä on yhä enemmän representaatioita. Randy Malamud (2007: 5) kannustaakin tarkastelemaan koko maailmaa tekstinä ja lukemaan sitä dekonstruktivisesti, jotta eläinten asema kulttuurisessa mielikuvituksessamme kohenisi.

Merkkien eläinlähttöisyys

Representaation kohteeksi asettuva objekti tuo helposti mieleen esineellistämisen, jolla on huono kaiku eläintutkimuksessa. Kuten edellä todettiin, peirceläisessä teoriassa objekti on kuitenkin aktiivinen agentti,

joka osaltaan määrittää, millaiset representamenit sitä tai häntä edustavat ja kuinka niitä voidaan tulkita.¹⁷³ Tietoisesta valitsemisesta determinaatiossa ei useinkaan ole kyse, mutta tahattomissakin merkeissä tuntuu objektin vaikutus. Kautta aikojen monet luontokirjoittajat tuntuvat ymmärtäneen tämän, ja esimerkiksi Jules Michelet (1856: iii–iv) kertoo kirjoittaneensa lintukirjansa yhteistyössä pääskyjen, punarintojen ja satakielten kanssa. Nykykirjailijoista vaikkapa Yves Paccalet'n (2001: 638, 651, 687) retkikuvauksissa huomio kiinnittyy siihen, kuinka hän useinkin mieltää esimerkiksi kohtaamiensa lintujen äänet kääntäjälle asettuvaksi haasteeksi – huudot ja piipitykset selvästi merkitsevät jotakin, mutta Paccalet tunnustaa niiden kääntämisen jäävän puolitehen.

Teoreettiselta kannalta Dominique Lestel (2007a: 98, 104) tulkitsee toislaajisten semioottista toimijuutta esittämällä, että eläimet kansoittavat ihmiskieltä ja kehittävät sen sisään omia ekologia lokeroitaan. Susan Oyama (2006: 49, 57) muuttaa objektin esineestä keskustelukumppaniksi väittäessään, että luonnosta puhuminen sisältää aina oletuksen, kuinka se puhuu.¹⁷⁴ Toislaajisten vaikutuksia ihmiskieleen on tarkasteltu myös analyttisemmin. Esimerkiksi lintujen vaikutuksesta onomatopoeettiseen sanastoon kertoo yhtäältä kieltenvälinen vertailu (ks. Marttila 2009), toisaalta myös akustinen tutkimus (ks. Masuda 2003). Keiko Masudan (2003) tutkimuksen perusteella lintuäänen foneettisen pääkomponentin vaihtelu vaikuttaa ratkaisevasti kielellisen representaation vokaalivalintoihin, siinä missä konsonantteihin vaikuttavat useat tekijät. Kirjallisuudentutkijoista Karoliina Lummaa (2010: 175–194; 2015; 2017: 192, 11) korostaa erityisen pontevasti eläinten vaikutuksia heitä koskeviin diskursseihin ja puhetapoihin. Lummaa (2015: 142–143, 148) puhuu esimerkiksi lintuvaikutuksista, joilla hän tarkoittaa todellisten lintujen vaikutuksia esityksiinsä, ja mieltää todelliset linnut ja todelliset ympäristöt representaatioiden lähteeksi (*source*) (Lummaa 2017: 11).¹⁷⁵ Toisaalta eläinrepresentaatio voi toki esittää myös mielikuvitusolentoa, jonka todellinen esikuva on epämääräisempi (ks. Tønnessen & Tüür 2014: 13).

Esseistiikan puolella Gary Snyder (1990: 79–80) pitää ilmeisenä, että eläinten läsnäolo kirjallisuuden hahmostossa, mielikuvituksessa ja uskonnollisissa arkkityypeissä juontaa juurensa heidän läsnäoloonsa esi-isiemme kokemuspöyrissä. Eläinlähtöinen ajattelu voidaan asettaa myös ihanteeksi; esimerkiksi Elisa Aaltola ja Sami Keto (2015: 11) puhuvat eläimen itsellisyyteen nojaavasta tiedosta, jossa eläin ”kertoo meille omasta elämellisyydestään, toislaajisuudestaan, omasta usein henkeäsalpaavasta erityisyydestään”. Aaltolan ja Kedon (2015: 11) mukaan eläin haluaa tulla nähdyksi ja ymmärretyksi, ja eläinoikeusaktivisti Kristo Muurimaa (2018: 121–122) liittyy muutokuvan yksilön tärkeyden tunnistamiseen tulokulttuurissa. Toisaalta Snyder (1990: 22–23) väittää, että ihmiset ovat esittäneet muita eläimiä ja luontokappaleita pidättyväisesti sen johdosta, että heidät on mielletty herkkätunteisiksi kanssaeläjiksi, joihin ei ole sopinut kiinnittää liikaa huomiota. Tämä havainnollistaa, kuinka objektin determinoiva voima voi suotuisissa oloissa paisua intentionaalisen olennon toimijuudeksi.

¹⁷³ Symbolien kohdalla objektin vaikutus on vähäisempi, koska symbolin representoivuus on kiinni tulkitsijasta (ks. *CP II.307*; *CP IV.531*; *CP VIII.335*); kuitenkin symbolisillakin merkeillä on Peircen (*EP 2*: 292) mielestä myös objektiriippuvaisempia ulottuvuuksia. Symboliin ja sen rinnakkaiskäsitteisiin perehdytään tarkemmin luvussa 4.

¹⁷⁴ Toisaalta Oyama (2006: 62) tähdentää, että prosessuaalisessa todellisuudessa se, minkä olemme nimittäneet tiedon lähteeksi, ei välttämättä itsekään ole omien tunnuspiirteidensä, historiansa, tarpeidensa ja taipumustensa asiantuntija.

¹⁷⁵ Toisaalta Lummaa (2017: 144; ks. myös 2010: 113–114) huomauttaa useiden ekokriitikkojen liittävän representaation ja jäljittelyn aktiivisen ihmishenkilön ja passiivisen lintuobjektin väliseen vastakkainasetteluun, mitä on arkijärjen valossa vaikea ymmärtää. Eihän esimerkiksi jäljittelyn tarvitse olla pilkallista imitointia tai loukkaavaa matkimista vaan se voi yhtä lailla liittyä läheisyyteen, myötäelämiseen ja vuorovaikutukseen – jäljittelemättä kukaan meistä ei osaisi edes omaa äidinkieltään. Jäljittelyn kohteen aktiivinen rooli näyttää ilmeiseltä, kun vaikkapa italian opiskelijat toistavat lauseita kielistudiossa tai ihminen mukautuu keskustelukumppaninsa asentoon päästäkseen samalle aaltopituudelle hänen kanssaan.

Kaikkea ei voi kertoa

Kuten Jacobs ja Stibbe (2006: 1) huomauttavat, (eläin)representaatiot ovat väistämättä osittaisia.¹⁷⁶ Tämä vastaa Charles S. Peircen ajatusta siitä, että merkki tavoittaa vain osan dynaamisen objektin merkityspotentiaalista. Kokonaiskäsitteksen hankkiminen yhdenkin eläinlajin merkkijärjestelmästä vaatisi loputtomasti aikaa, koska ajallinen, paikallinen, tilannekohtainen ja yksilöllinen vaihtelu on huomattavaa (ks. esim. Hartshorne 1973/1992: 81–82; Martinelli 2002: 5–6; Telkänranta 2016: 14; ks. myös Sebeok 2001: 82). Lisäksi toisilajisten semioottisesta elämästä voi olla vaikeampi saada tietoa kuin lajitoverien, koska ujuttautuminen osaksi yhteisöä ei aina ole mahdollista. Thomas Sebeok (2001: 126) puolestaan tähdentää semioottis-immunologisen minuuden merkitystä ymmärryksen rajoille. Vaikka parhaimmillaan pystymme kenties kuvittelemaan lajitoverimme tilanteen tai eläytymään tietyn lemmikin asemaan, minän havainto toisesta on Sebeokin mukaan aina epätäydellinen yhdistelmä osittaishavaintoja.¹⁷⁷

Toisaalta osittaisuus liittyy tulkintatilanteen asettamiin reunaehtoihin. Jeremy Mynott (2009: 73–74) vertaa toisiinsa linnun tunnistamista ihanteellisissa havainto-oloissa ja yhtä lailla tavanomaisissa maastotilanteissa – vastavalossa, kaatosateessa, keinuvassa veneessä, hämärässä, linnun liikkuvaisuudesta johtuvassa kiireessä, vilussa, silmälasien tai kiikarin huurussa, koiran haukuessa, kyllästyneiden lasten keskuudessa, traktorin tai maanomistajan pelossa... Kun yksityiskohtaiseen tarkasteluun ei ole tilaisuutta, on opittava tekemään nopeita johtopäätöksiä vähäisten vihjeiden perusteella. Myös parhaissa kenttäoppaissa lintuja tulkitaan valokuvien sijaan pelkistetyillä piirustuksilla, nuolilla ja sanallisilla kiteytyksillä, jotka kehittävät lukijan hahmotuskykyä. (Mynott 2009: 73–74, 78.) Hieman toisenlaisia haasteita asettaa tuotantoeläinten keskuuteen sukeltaminen. Muurimaa (2018: 46) tahtoi ”näyttää katsojille kaiken turkistarhauksesta”, mutta häkkien valtava määrä, minkkien liikkuvaisuus, niukka valaistus ja salakuvaajan kiire vaikeuttavat asiaa; sitä paitsi valokuva ei välitä turkistarhan ”äänimaailmaa ja pistävää hajua” saati sitten aseta katsojaa eläimen paikalle.

Epistemologisten tekijöiden ohessa osittaisuus liittyy valittuun ilmaisumuotoon, jota pohdin enemmän intermediaalisen kääntämisen yhteydessä (ks. 5.3.2). *Nalle Puh*, Jean-Jacques Annaud’n ohjaama *Karhu* ja Werner Herzogin ohjaama *Grizzly Man* sisältävät hyvin erilaisia karhuvaikutteita, joiden luonne riippuu osittain kulttuurisesta genrestä. Siinä missä Nalle Puh herkuttelee hunajalla, Herzogin anonyymit karhut ovat potentiaalisia ihmisyyöjiä.¹⁷⁸ Jos kokonaisuuden tavoittaminen on mahdotonta, lajienvälisen kääntäjän täytyy tyytyä välittämään paljonpuhuvia murusia laajemmista merkitysmaailmoista. Tältä kannalta rohkaisevalta voi kuulostaa Paul Ricœurin (1976/2000: 75) ajatus ikonisesta lisäämisestä eli augmentaatiosta, jonka ansiosta rekonstruktiossa käsiteltävän todellisuuden supistaminen selventää sen merkitystä. Nykyisen informaatiotulvan keskellä tulkinnan poeettinen niukkuus voisi toisinaan auttaa yleisöä oivaltamaan jotakin tähdellistä lähtöeläimestä – esimerkiksi kirjan sivuille sijoitellut turkistarhakuvat ovat paljonpuhuvia, vaikka kuvaaja Muurimaa (2018: 46) valittelee niiden satunnaisuutta. Sebeokin (2001: 126) mielestä todellisuuden rikkaudelle tekee parhaiten oikeutta toisistaan poikkeavien

¹⁷⁶ Arvorteorian näkökulmasta Holmes Rolston III (1988: 213) vastaavasti esittää, että luonto tarjoaa meille kerrosteisia arvottamisen mahdollisuuksia, joista toteutamme vain osan.

¹⁷⁷ Ajatus objektin tyhjentyä tyhjyydestä nousee esiin myös objektorientoituneessa ontologiassa, jota Lummaa suosittelee luontosuhteemme kehittämisen välineeksi. Lummaa (2014: 272) kirjoittaa: ”Objektit [...] kääntävät toisiaan omien ominaisuuksiensa puitteissa, mutta yhdenkään objektin olemus ei tyhjene, täyty tai määriy näissä käänöksissä.” Kokonaisuudessaan tämä käsitys kääntämistä ei kuitenkaan vastaa peirceläisen semiotiikan lähtökohtia.

¹⁷⁸ Lummaa (2017: 94–95, 110–111, 117, 126) kiinnittää huomionsa tulkinta- ja ymmärrysvaikeuksiin erityisesti lintuja kielellistettäessä; hänen mukaansa emme pysty tyhjentävästi tuntemaan ja ilmaisemaan lintujen ontologiaa, olipa kyse yksilöistä tai linnun käsitteestä.

osanäkemyksen moninaisuus. Moninaisuuden tiedostamiseksi on mielenkiintoista vertailla käännoiksi, joita eri kulttuurien piirissä on kehittynyt tietystä lähtöeläinlajeista.

Tarkoitushakuinen sivuuttaminen

Edward Sapir (1912/2001: 14–16) päätelee, että ihmisten kehittämät sanastot eivät kuvasta ympäristön elämistä täydellisesti vaan niihin poimitaan ainoastaan sellaisia tekijöitä, jotka ovat kieliyhteisön kannalta merkityksellisiä. Osoivana esimerkkinä tästä Steinerin (1975: 87) mukaan vaikkapa Argentiinan gauchoilla on 200 eri ilmausta hevosten nahkojen värien erotteluun, kun taas kasvien monimuotoisuus on suurelta osin suodatettu pois heidän kielestään. Joillakin kansoilla sitä vastoin juuri kasvien luokittelu on äärimmäisen yksityiskohtaista (ks. esim. Nida 1964: 35, 78). Claude Lévi-Strauss (1962: 3–16, 23) otaksuu, että kasvi- ja eläinsanaston hienovaraisuus ei kuitenkaan perustu yksinomaan käytännön tarpeisiin vaan pikemminkin älylliseen kutsumukseen, jonka seurauksena tietty aihealue halutaan käsitteellistää tarkasti. Nykytutkijoista John Dupré (2002: 31–32, 44) esittää, että taksonomisen sanaston tarkentamiseen voi olla monenlaisia pragmaattisia syitä, jotka laajenevat konkreettisesta käyttämisestä taloudellisyhteiskunnalliseen merkitykseen, älylliseen mielenkiintoon, sympaattiseen pörheyteen ja yleiseen merkillepantavuuteen.

Vaikka objekti determinoi representamenejaan, nämä voivat siis käytännössä olla objektia ajatellen varsin mielivaltaisia – sama ilmiö saatetaan viitekehuksesta riippuen kuitata yhdellä yleiskäsitteellä tai jäsentää näkyviin satojen erontekojen kautta. Omassa kulttuurissamme merkityksellisimpinä toislaisina näyttävät lemmikit, joiden piirteitä ja taipumuksia usein tulkitaan vivahteikkaasti vastakohtana ruoaksi kasvatettavien eläinten anonyymeille massoille. Tuotantotiloilla työharjoitteluja tehnyt Eveliina Lundqvist (2014: 115) ihmettelee, kuinka harjoittelusikalan ”yli tuhannen sian joukossa on yli tuhat persoonaa, joista kukaan ei tiedä mitään”. Leena Vilkkä (2002: 288) puhuu tyypistetyistä eläinkäsityksestä, joka ei tee oikeutta eläinten elämän sosiaaliselle, psyykkiselle ja henkiselle rikkaukselle. Aaltola ja Keto (2015: 10–11) puolestaan väittävät, että ihmisen halu nähdä toislaiset tietyllä tavalla konkretisoituu väkivaltaisena tietona, joka ”muokkaa kohdettaan ja sanoo ’vain tämän minä haluan tietää’”. Tällöin näemme eläimestä ”vain sen, mikä kontrollin puitteissa soveliaista on”.

John Berger (1977/1980: 11 ym.) pitää eläimen pelkistämistä (*reduction of the animal*) pitkänä historiallisena prosessina, jolla on niin taloudellinen kuin teoreettinenkin ulottuvuus. Antropologinen tutkimus ja vanhojen tekstien tutkiskelu osoittavat, että toislaisia on muinoin tulkittu monivivahteisesti, mutta teollisen vallankumouksen varhaisvaiheissa heitä alettiin käyttää pelkkinä koneina. Jälkiteollisissa yhteiskunnissa reduktio on Bergerin (1977/1980) mukaan viety vielä pidemmälle ja eläimiä kohdellaan silkkana raaka-aineena, kun eläinperäistä ruokaa tuotetaan niin kuin mitä hyvänsä tehdasvalmistetta. Bergerin argumentaatiota on vielä nykyhetkestäkin käsin helppo seurata, vaikka tunnistaisi pelkistämisen rinnalla joukon päinvastaisia kehityskulkuja. Pahimmillaan representamen voi suorastaan mitätöidä objektinsa, pyyhkiä sen näkyvistä tai tehdä sen tyhjäksi. Carol Adams (1990: 40–42) katsoo, että esimerkiksi liharuoka ja siihen kytkeytyvä käsitteistö tekevät elävistä eläimistä poissaolevia referenttejä, joiden alkuperäiset merkitykset eivät välity eteenpäin. Myös Joan Dunayer (2001: xv, 1) valittelee eläimistä käytetyn kielen valheellisuutta. Malamud (2007: 2) huomauttaa, että autenttisen eläimen päälle voidaan kirjoittaa kertomus, joka huvittaa tai hyödyttää meitä tai muuten tyydyttää kulttuurisia tarpeitamme. Sama koskee kuvallisia tulkintoja:

Lehmät ovat ainoita eläimiä, joita saa Suomessa pitkää kytkettynä. Lehmät ovat myös eläimiä, joita mainostetaan pontevasti vapaina ja iloisina. Ei tarvitse kuin vilkaista maitopurkkia, niin näkee lehmän kiikkustuolissa tai tonttulakki päässään joulun aikaan. Ihmisillä on hirveä tarve uskoa, että eläimet voivat hyvin ja että ne ovat onnellisia. Mainostajilla on mainio tilaisuus täyttää tämä tarve. (Lundqvist 2014: 149)

Usein kulttuurin eläinhahmot myös pakottavat kysymään, mihin representaatio varsinaisesti kohdistuu – jopa lihaa ja verta olevista eläimistä voi tulla ihmisen representameneja. Kuten Berger (1977/1980: 12–13, 19) huomauttaa, eläintarha symboloi etäisten maiden valloitusta ja lemmikki muistuttaa omistajaansa heijastaen hänen laiminlyötyjä puoliaan. Tällaisessa tilanteessa toislaajisuutta ei mielestäni voida kokonaan mitätöidä vaan merkin voidaan ymmärtää perustuvan synteettiseen prosessiin, jossa risteytetään useampia objekteja (ks. 3.2.3, 3.2.6.3). Risteytysprosessissa saattaa kehkeytyä jotakin uutta, mutta on muistettava, että välttämättä kumpikaan lähtöobjekti ei pääse esiintymään tulomerkin omilla ehdoillaan vaan välitön objekti saattaa edustaa hyvinkin kapeaa sektoria lähtökokonaisuudesta.

Punkki vai ihminen?

Siinä että toislaajisista valikoituu inhimilliseen tietoisuuteen vain pitkälle redusoitu versio ei sinänsä ole mitään yllättävää – eihän ihminen ole kaikkietävä fokalisoija vaan eläin muiden joukossa. Toimintakyvyn säilyttämiseen eläimen kuin eläimen täytyy jossain määrin keskittyä oleelliseen informaatioon, mikä on havaittavissa jo aistinelinten luomissa rajoituksissa (Viitala 2003: 45–46). Kuten aivotutkijat Hannu Tiitinen ja Patrick J. C. May (2006: 157, 161, 163–165) toteavat, kunkin eliön aistimet ottavat vastaan vain tietyn tyyppistä tietoa, josta mitätön osa suodattuu tietoisuuteen. Punkin kokemusmaailmaa koskevassa analyysissään Jakob von Uexküll (1934/2010: 45, 50–51) tähdentää, että punkkia ympäröivässä suunnattomassa maailmassa häntä ei kiinnosta mikään muu kuin ohi kulkeva nisäkäs. Nisäkkään kehosta lähtevistä sadoista vaikutuksistaikin ainoastaan kolme on punkille merkityksellisiä ärsykeitä – voi-hapon haju, lämpö ja karvattomuus, ja tällöinkin ne kiinnostavat punkkia yksinomaan tietystä järjestyksessä. Näin punkkia ympäröivä rikas maailma supistuu ja muuntuu yksinkertaiseksi rakenteeksi, jossa keskeiset ärsykkeet loistavat kuin majakat pimeydessä. Uexküll (1934/2010: 43, 53) vertaakin eletyn ympäristön muodostumista herkkusuun tapaan poimia rusinat pullasta ja kuplaan, jonka sisällä subjekti elää. Uexküll (1934/2010: 51) suhtautuu punkin rajoittuneisuuteen ymmärtäväisesti; tässä yhteydessä toimintaa suuntaava varmuus on tärkeämpää kuin kokemuksen rikkaus.

Ihmistä Uexküll (1934/2010: 42) kuitenkin kannustaa ylittämään oman maailmansa rajat; hänen mukaansa näkökulmien diversiteetin kuvittelemisen on luonnonystävälle äärimmäisen palkitsevaa kokemusympäristöjen rikkauten ja kauneuden vuoksi. Pelkistämisen sijaan luonnonystävän tuottama representamen saattaa myös sisältää vihjeen objektin ehtymättömyydestä. Philippe Glardonin (2007) mukaan renessanssin luonnontieteessä yksityiskohtainen luettelointi ei riittänyt vaan tekstin tuli herättää oivallus luonnon moninaisuudesta, joka kuvasti Jumalan ehtymätöntä luovuutta. Kattavasta lajien kartoituksesta ei edes haaveiltu vaan oletettiin, että ihminen ei milloinkaan tulisi tuntemaan kuin murto-osan eläinlajistosta. Moninaisuuden ohessa eliöiden kompleksisuus ja kauneus ylitti ihmisen käsitys- ja esityskyvyn, mitä pyrittiin ilmentämään myös kuvituksen keinoin. Nykyisin käsittämättömyyttä ei aina pidetä arvossa, mutta varsinkin selkärangattomista puhuttaessa tunnustetaan usein, ettemme koskaan tule tuntemaan kaikkia eläimiä edes lajitasolla vaan aikalaisiamme kuolee sukupuuttoon, ennen kuin ehdimme edes kysyä, keitä he ovat. Puhumattakaan siitä, että ehtisimme eläytyä edellä mainittuun kimalaiseen, jonka katseessa on jotakin kuvaamatonta. Aikakaudellemme on tunnusomaista semioottinen sokeus, jota

ilmentävät yhtäältä tuotantolaitosten tuntemattomat eläinpersoonat, toisaalta huomaamattomat naapurimme.

Tulkitun eläimen oikeudet

Kuten Sebeok (2001: 76) toteaa, toislaajisten representameneja ei aina tulkitse kukaan; triadisessa merkkisuhteessa aktuaalisen tulkitsijan voi korvata vaikkapa hypoteettinen etologinen havainnoija, joka tietää kaiken. Eläinsuhteidemme vastavuoroisuutta ajatellen eläinmerkkien ja -representaatioiden interpretantit nousevat kuitenkin avainasemaan. T. L. Shortin (2004: 237) mielestä sillä, että interpretantti voi olla arvostus tai teko, on kauaskantoisia seurauksia estetiikalle ja etiikalle. Tämä koskee myös eläinestetiikkaa ja -etiikkaa. Esimerkiksi cityeläimet herättävät ihmisissä ristiriitaisia tunteita; toisten mielestä he tekevät rakennetusta ympäristöstä kauniin ja kiehtovan, kun taas toiset pitävät heitä ihmisyymien keitaisiin tunkeutuneina häiriköinä. Yhteismitattomat arvostukset johtavat yhtä lailla yhteismitattomiin tekoihin: osa kaupunkilaisista ruokkii cityeläimiä ja osa myrkyttää näitä. (Donaldson & Kymlicka 2011: 216.) Lajienvälisen politiikan suurena haasteena voikin pitää sitä, kuinka satunnaisista reaktioista päästäisiin kestäviin ja oikeudenmukaisiin tulkintamalleihin.

Käytännössä tulkintaprosessit eivät kulje suoraviivaisesti lähtöeläimestä reaktioon vaan eläinsuhteessa on kyse myös muiden tuottamien representaatioiden tulkitsemisesta (ks. myös 3.2.3, 3.2.5). Morten Tønnessenin ja Kadri Tüürin (2014: 11) mukaan eläinrepresentaatiot vaikuttavat siihen, kuinka havaitsemme todelliset eläimet. Malamud (2007: 3) puolestaan katsoo, että kulttuurisen kokemuksemme tuottamat käsitykset muuntuvat tosiasioiksi, teoiksi ja käyttäytymiseksi, jotka vaikuttavat ratkaisevasti toislaajisten kohtaloon. Dunayer (2001: xviii) epäilee, että varsinkin käyttämämme kieli voi ruokkia tai torjua lajisortoa. Kieli vaikuttaa kanssakäymiseen pitkälti arkikokemustamme jäsentävien rakenteiden kautta, mutta joskus myös yksittäinen teksti voi muodostua lajienväliseksi käännekohtaksi. Bistra Alexieva ja Sally Petrequin (2000) olettavat, että Nalle Puhin seikkailujen (Milne 1933) kääntäminen bulgariaksi muutti ihmisten suhtautumista pöllöön: pahanilmanlinnusta tuli viisas ja avulias ystävä. Suomessa Yrjö Kokon (1950) *Laulujoutsenen* katsotaan usein vaikuttaneen ratkaisevasti harvinaiseksi käyneen linnun suojelemiseen (ks. Kalliola 1979: 111–113; Simola & Telkänranta 2008: 11, 13; Simola 2008: 23; Luhta 2008: 136).

Joskus eläinrepresentaation tuottaja nimenomaisesti pyrkii synnyttämään tietynlaisia intentionaalisia interpretantteja. Jukka Sihvonen (2014: 88–93) väittää, että esimerkiksi kuvapankkien eläinkuvien tavoitteena on tietynlaisten tunnereaktioiden tuottaminen, jotta katsoja-kuluttajat suuntaisivat huomionsa, aikansa ja rahansa pankin tuotteisiin. Dale Jamiesonin (1998/2013: 244–246) mukaan eläin- ja ympäristökeskeiset toimijat pyrkivät puheillaan rakentamaan tietynlaista sosiaalista todellisuutta siinä missä talouskeskeisetkin toimijat; efektuaalinen interpretantti ei kuitenkaan välttämättä vastaa intentionaalista interpretanttia vaan tulkitsija saattaa reagoida odottamattomalla tavalla. Usein aktivistien kuuleekin refleктоivan mahdollista epäsuhtaa tavoitteidensa ja vastaanottajien reaktioiden välillä. Muurimaa (2018: 114, ks. myös 59, 61, 77, 132) mieltää tuotantoeläinten kuvaamisen riskiksi sen, että kärsimys tavanomaistuu ja lähtöeläin näyttäytyy pelkkänä kituvana uhrina. Hänen mukaansa jokaisessa tuotantoeläimen muotokuvassa on vastakkainenkin viesti, jonka tavoittaminen voi kuitenkin vaatia katsojalta enemmän.

Toislaajisten representameneja paitsi tulkitaan spontaanisti myös tutkiskellaan tietoisesti. Representamien luonteesta riippuu, mitä voimme saada selville esimerkiksi menneiden aikojen eläinkäsityksistä. Kirjallisuus soveltuu hyvin tutkimuskohteeksi, mutta kuten Brigitte Resl (2007a: 2) huomauttaa, se ei tarjoa suoraa tietoa eläinsuhteesta vaan eläinten kirjallisesta representoimisesta

kirkollisen ja maallisen eliitin piirissä. Konventionaalisen eläinkuvauksen ohessa onkin kiinnostavaa tutkia myös harkitsemattomampia eläinesityksiä. Resl (2007b: 200–201) kertoo, että esimerkiksi keskiaikaisten käsikirjoitusten marginaalikuivat tarjoavat nykylukijalle tietoa sellaisista eläinkäytännöistä, joita ei muuten ole juurikaan dokumentoitu. Konventioiden merkitys on syytä tiedostaa, mutta jos tutkimus suunnitellaan niiden ehdoilla, kyse ei enää olekaan eläintutkimuksesta vaan esimerkiksi tietyn genren tutkimisesta. Siksi Jonathan Burt (2007: 164) esittää, että taiteen eläinkäsityksiä tulkittaessa tulisi keskittyä eläinhahmoon.

3.1.1–3.1.3 Yhteenveto

Edellä olen avannut tämän tutkimuksen taustalla vaikuttavaa merkkikäsitystä, kehittänyt sen pohjalta visuaalisen merkkimallin sekä osoittanut sen yhtymäkohtia yhtäältä käännostutkijoiden, toisaalta eläintutkijoiden ajatuskulkuihin. Semioottinen lähestymistapa kiinnittää huomion toislaajisten eläinten merkityksellisyyteen, jota pyrin havainnollistamaan viittaamalla hämärässä metsässä hortoilevaan hirveen ja sisiliskon sydämen läpäytykseen. Tekstin tutkimuksellisen luonteen vuoksi etusija oli kuitenkin annettava metatason selityksille ja sovelluksille. Luvussa 3.1.1 esittelin peirceläisen merkkikäsityksen osatekijöitä ja niiden keskinäistä dynamiikkaa. Visuaalisen mallin kautta tulkitsin Charles S. Peircen ajatusta merkistä representamenina, jonka välityksellä objekti määrittää interpretanttia, ja kokosin termejä yhtenäiseksi malliksi. Kehittämäni merkkimalli havainnollistaa useita peirceläisen merkkikäsityksen erityispiirteitä, kuten sitä, että merkin sisältämä välitön objekti on vain osittainen näkökulma merkin ulkopuolelle jäävään dynaamiseen objektiin. Luvussa 3.1.2 kävin läpi käännostutkimuksen piirissä esitettyjä näkemyksiä lähtöteksteistä objekteina ja käännoksista representameneina tai interpretanteina. Peirceläisen merkkimallin translatologisten merkitysten syventämiseksi nostin esiin myös satunnaisia yhteyksiä käännostutkijoiden kannanottoihin. Ovathan käännostutkijat useinkin pohtineet käännosten osittaisuutta, kirjoittamisen ja kääntämisen erottamattomuutta ja käännoksen vastaanoton kauaskantoisia vaikutuksia. Luvussa 3.1.3 saatoin merkkimallin vuoropuheluun eläintutkijoiden näkemysten kanssa. Suhteessa toislaajisiin on kiinnitetty runsaasti huomiota siihen, kuinka lajienväliset yhteydet ovat merkkivälitteisiä, kuinka eläimet vaikuttavat heitä koskeviin esityksiin ja kuinka tulkintamme heistä sittenkin ovat aina osittaisia. Merkkikäsityksen puitteissa virittyy myös mielenkiintoisia lajienvälisiä kääntämistä koskevia haasteita. Voisimmeko kääntäjänä ylittää rajamme ja tarjota vastaanottajalle aavistuksen lähtöeläimen ehtymättömästä arvoituksellisuudesta? Yksi tapa tehdä oikeutta tulkintojen tilapäisyydelle on kääntämisen prosessiluonteen korostaminen.

3.2 Semiosis – kolme mallia

Edellä kehitin Charles S. Peircen merkkiä koskevien pohdintojen perusteella uudenlaisen merkkimallin, joka korostaa merkin moniulotteista luonnetta (ks. 3.1.1). Nuoltensa ansiosta semioottinen kolmio muistuttaa katsojaa merkityssuhteiden dynamiikasta, mutta merkkitoiminnan prosessuaalisuutta malli ei sen perusteellisemmin havainnollista. Peirceläisessä semiotiikassa on kuitenkin vahva prosessuaalinen pohjavire. Termi *semiosis* on kreikkalaista alkuperää; Peirce (*EP* 2: 409, 411) tarkoittaa sillä merkkisuhteen kolmen osatekijän – representamenin, objektin ja interpretantin – yhteistyötä, joka synnyttää tulkitsijassa tunteita, saa tämän tekemään jotain tai muokkaa tämän tottumuksia. Toisin sanoen kyse on tunne-, toiminta- ja ajatusprosesseista, joita ei käynnistä raaka voima (*brute force*) vaan jonkin tulkitseminen.

Avaimen prosessuaalisten merkkimallien kehittämiseen tarjoaa Peircen (*EP 2: 430*) toteamus, että interpretantti itsessään voi olla merkki. Interpretantti voi siis toimia yhdyssilmukkana, jonka kautta merkkikolmiot kytkeytyvät toisiinsa semiosista mallintavaksi sarjaksi. Jotta semioottisten prosessien eri mahdollisuudet nousisivat esiin, olen kehittänyt tältä pohjalta kolme erilaista mallia, jotka muuntelevat Peircen perusajatusta interpretanteista edelleen tulkittavina merkkeinä. Seuraavissa luvuissa esiteltävien mallien jäsentämille ilmiöille olen antanut seuraavat nimet:

- 1) komplementaarinen semiosis,
- 2) konsekutiivinen semiosis ja
- 3) synteettinen semiosis.

Joseph Ransdell (1977: 169) ja Albert Atkin (2008: 68) väittävät, että semioottisessa prosessissa ei ole kyse dynaamisten interpretanttien muuntumisesta merkeiksi; heidän mukaansa dynaamiset interpretantit toimivat seuraavan vaiheen välittöminä objekteina. Tämä käsitys on sikäli ongelmallinen, että dynaamisen interpretantin olemistapa on aktuaalisuus – kyse on tulkitsijan todellisesta reaktiosta, kun taas välitön objekti on pelkkä idea, objekti merkin representoimassa muodossa (*CP VIII.314–315, 343, EP 2: 497*). Ainakin joissain tapauksissa Peirce (*EP 2: 498*) esittää, että välitön objekti on kysymyksen asettajaa ja siihen vastaajaa yhdistävä käsite, mitä kysymyksen tai vastauksen tulkitsijan ainutkertainen reaktio ei suinkaan ole. Dynaamisen interpretantin mieltäminen seuraavan vaiheen välittömäksi objektiksi ei ole uskottavaa varsinkaan silloin, jos oletetaan, että semiosis ei sijoitu homogeenisen mielen sisään vaan joku tulkitsee jonkun muun tulkintoja.

Omissa malleissani ensimmäisen vaiheen interpretanteista tulee seuraavan vaiheen merkkejä, Peircen (*CP II.228*) ehdotuksen mukaisesti. Tämä osoittaa, että interpretantti ei välttämättä ole välittömästi läsnä tietoisuudelle vaan sekin voi vaatia tulkitsemista. Ransdellin ja Atkinin pohdinnat kaiketikin soveltuisivat sellaisiin tilanteisiin, joissa on kyse esimerkiksi merkitysten tietoisesta täsmentämisestä, mutta semioottinen prosessi voi johtaa muuhunkin (tilapäiseen) lopputulokseen. Peirceläisessä semiotiikassa merkitysten täsmentyminen on kylläkin keskeistä, mutta sen selittämiseksi dynaamista interpretanttia ei tarvitse samastaa välittömään objektiin. Rakentamissani malleissa ensimmäisen vaiheen interpretantin asema toisen vaiheen merkkinä korostaa sitä, että aktuaalinen reaktio ei oikopäätä sovellu välittömäksi objektiksi vaan muita merkkejä tarvitaan välittäjiksi.

Useissa muissakin peirceläisissä semiosis-malleissa edellisen vaiheen interpretantti vastaa seuraavan vaiheen representamenia – näin käy esimerkiksi John K. Sheriffin (1981: 55; ks. myös Skidmore 1981: 42) mallissa, joka toimii jotakuinkin samoin kuin konsekutiivinen mallini (ks. 3.2.1).¹⁷⁹ Jørgen Dines Johansenin (1993: 79–81, 156–159) mallissa jokainen tulkinnan vaihe tuo mukanaan uuden objektin, mikä saa sen päällisin puolin noudattamaan samaa logiikkaa kuin synteettinen semiosis-mallini (ks. 3.2.3). Sama koskee Floyd Merrellin (1995: 44–45) sekä João Queirozin ja Charbel Niño El-Hanin (2006: 94) malleja, vaikka visuaalinen toteutus vaihtelee mallista toiseen. Tarkempien selitysten perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että näissä malleissa esiintyvät objektit ovat saman dynaamisen objektin determinoimia välittömiä objekteja. Näin ollen ne eivät pohjimmiltaan vastaa synteettistä vaan pikemminkin komplementaarista malliani (ks. 3.2.2).¹⁸⁰ Harri Veivon (2011: 44) malli näyttäisi vastaavan perusidealtaan konsekutiivista malliani (ks. 3.2.1), joskin visuaalinen toteutustapa on tässäkin tapauksessa

¹⁷⁹ Sheriffin (1981: 55–56) mallissa toisen vaiheen objektiksi tulee tarkkaan ottaen ensimmäisen vaiheen representamenin objektsuhde.

¹⁸⁰ Merrell (1995: 17–18, 219–222) kannustaa mallintamaan semioottisia prosesseja myös derridalaisen pohjattoman šakkilaudan käsitteen kautta.

erilainen. Merkin eli representamenin, objektin ja interpretantin ohessa Veivon malliin kuitenkin sisältyy Peircen teoriasta poiketen kohta ”ulkopuoliset tekijät”, mikä muuttaa ratkaisevasti mallin kokonaisluonnetta. Omista luomuksistani synteettiseen malliin kuuluvat lisäobjektit pyrkivät vastaavalla tavoin tekemään oikeutta semioottisten tilanteiden kompleksisuudelle, joten Veivon malli näyttäisi viime kädessä tulevan lähimmäksi tätä mallia.

Tekstintutkimuksessa semiosis-malleja voidaan käyttää yhtäältä tekstin sisäisen dynamiikan ymmärtämiseen; toisaalta ne auttavat muodostamaan tekstin ulkopuolelle kurkottavia hypoteeseja siitä, miten teksti on syntynyt ja miten se toimii maailmassa. Kolmen vaihtoehdon kautta olisi mahdollista myös metatasolla mallintaa, kuinka lukija muodostaa käsityksiä tekstin taustasta ja seurauksista. Malleja sovellettaessa on valittava tutkimuksen kannalta mielekäs tarkastelutaso. Käytännössä on mahdotonta ottaa huomioon prosessin kaikkia biosemioottisia välivaiheita; tekstintutkimuksessa tarkoituksenmukaisempaa lieneekin ihmismielen mallinnusprosessien mallintaminen. Lisäksi suppeaakin tekstiotetta on usein mahdollista kuvata useamman mallin kautta – mallit nostavat kompleksisesta tutkimuskohteesta esiin eri puolia, eikä niitä pitäisikään mieltää prosessiluokiksi vaan hahmottamisen apuvälineiksi.

Vaikka malleja on kolme, niitä ei voi yksiselitteisesti rinnastaa Peircen kategorioihin, tai jos rinnastus tehtäisiin, esitysjärjestys ei vastaisi kategorioita. Konsekutiivinen semiosis esitellään ensimmäisenä, koska se on osatekijöiltään yksinkertaisin. Siinä on kuitenkin kyse väistämättömistä semioottisista seurauksista, joilla ei ole juuri mitään tekemistä Ensiyden kanssa.

3.2.1 Konsekutiivinen semiosis

Charles S. Peircen ajatusten valossa semiosis voidaan ymmärtää merkkien ketjuuntumiseksi, jossa interpretantit muuttuvat representameneiksi ja nämä objekteiksi sitä mukaa, kun prosessi etenee. Ajatellaan vaikkapa matemaattista päätelmää vaiheittaisena prosessina, jonka etapit seuraavat toisiaan ennakoitavassa järjestyksessä:

1. Mustapääkerttukoiras pyydystää 147 hyttystä, 7 karpästä, 3 perhosta, 2 kuoriaista, 3 toukkaa ja 8 hämähäkkiä, joista syö itse 76 eläintä. Mustapääkerttunaaras pyydystää 126 hyttystä, 3 karpästä, 2 perhosta, 1 kuoriaisen, 6 toukkaa ja 12 hämähäkkiä, joista syö itse 63 eläintä Loput jaetaan neljälle poikaselle. Kuinka monta selkärangatonta (sr) poikanen keskimäärin saa?
2. $\{[(147 \text{ sr} + 7 \text{ sr} + 3 \text{ sr} + 2 \text{ sr} + 3 \text{ sr} + 8 \text{ sr}) - 76 \text{ sr}] + [(126 \text{ sr} + 3 \text{ sr} + 2 \text{ sr} + 1 \text{ sr} + 6 \text{ sr} + 12 \text{ sr}) - 63 \text{ sr}]\} : 4$
3. $[(170 \text{ sr} - 76 \text{ sr}) + (150 \text{ sr} - 63 \text{ sr})] : 4$
4. $(94 \text{ sr} + 87 \text{ sr}) : 4$
5. $181 \text{ sr} : 4$
6. 45,25 selkärangatonta

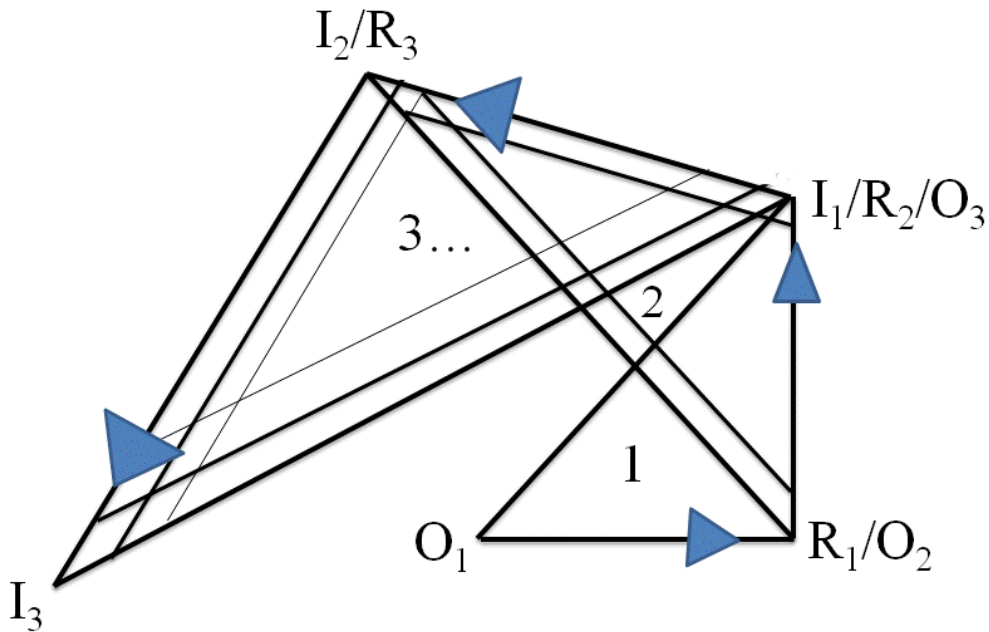
Tällaisessa prosessissa merkityksellisten interpretanttien tulkitseminen tuottaa uusia representameneja, joiden suhde alkuperäiseen objektiin on yhä epäsuorempi. Lähtöobjekti joko muuttaa muotoaan prosessin myötä, tai vaihtoehtoisesti semioottinen yhteys siihen heikkenee. Esimerkin kuudennessa vaiheessa on mahdotonta kuvitella, mistä on lähdetty liikkeelle – laskutehtävää konkreettisemmassa prosessissa lopputulos voisi kylläkin kantaa selvempiä jälkiä siitä, miten siihen on päädytty. Koska merkkien ketjuuntuminen johtaa interpretanttien karkaamiseen yhä kauemmaksi alkuperäisestä objektista, tällaista semiosista voisi luonnehtia konsekutiiviseksi, progressiiviseksi tai graduaaliseksi.

Päädyin nimeen *konsekutiivinen semiosis*, koska ajatus edistyksestä tai vaiheittaisesta kehityksestä voisi rajoittaa mallin sovellettavuutta.

Konsekutiivinen semiosis on tunnusomaista varsinkin niille tilanteille, joissa alkuperäinen objekti ei ole läsnä – kaikenlainen toisen käden tieto on leimallisesti konsekutiivista. Peirceläisessä viitekehityksessä jonkinlainen objekti toki tarvitaan, mutta empiirisen yhteyden voi korvata viitteellinen vihjaus, joka sisältyy tulkitsijan muistiin, yhteismieleen tai seuraavan vaiheen objektiin. Koska edeltävä representamen on ainoa tekijä, joka determinoi kehkeytyvää merkkiä, konsekutiivinen semiosis on yksinkertaisin kolmesta rinnakkaisesta mallistani – se tuo mieleen ketjureaktion kaltaiset kausaaliset prosessit. Biosemiosfäärissä näin yksinkertaiset prosessit ovat poikkeuksellisia, mutta monimutkaisempaakin prosessia on mahdollista kuvata konsekutiivisena. Esimerkiksi tästä käy tarinatyyppi, jossa eri tekijöiden yhteisvaikutus ja sattumien kasautuminen näyttäytyy suoraviivaisen deterministisenä tapahtumaketjuna. Vuorovaikutuksen ja yhteisvaikutusten sijaan huomio keskittyy tällöin siihen, kuinka yksittäinen tekijä voi olla jatkon kannalta ratkaiseva. Moni tunnettu semiootikko on myös tähdentänyt semiosiksen itseään toistavaa tai autopoieettista luonnetta – semiosiksessa on katsottu olevan kyse tulkintojen tulkitsemisesta, semioottisten prosessien tuotteiden prosessoimisesta edelleen (ks. Sebeok 2001: 126).

Langan päästä kiinni

Semiosis-mallien tarkoituksena ei ole ilmiöiden tyhjentävä selittäminen. Pikemminkin ne ovat vaihtoehtoisia tapoja esittää tietty kertomus tai tapahtumasarja, ja niin ollen konsekutiivisellakin mallilla on paikkansa monisyisempien kuvausten rinnalla. Matthew B. Milesin ja A. Michael Hubermanin (1994: 227) mukaan kausaalisen mallintamisen alkuvaiheessa on hyödyllistä tehdä yksinkertaistettuja oletuksia siitä, mikä johtaa mihinkin, ja esittää syitä ja seurauksia lineaarisessa ketjussa. He katsovat yksinkertaistuksen kantavan sisällään täydellisemmän selityksen siemeniä. Nähdäkseni periaatetta ei välttämättä voi yleistää kaikkiin tilanteisiin, mutta kokeilla aina sopii. Periaatteessa konsekutiivisen semiosiksen tulisi sijoittua suljettuun järjestelmään, jossa kaikki merkitsevät tekijät ovat läsnä alusta lähtien eivätkä yllätykset matkan varrella ruoki prosessia. Liikkeelle panevana voimana voi toimia esimerkiksi looginen väistämättömyys, itsepintainen pakkomielle, kohtalonomainen veto, pakottava tarve tai sisäänrakennettu taipumus. Koska lähtöobjektin ja sitä seuraavien representamien välimatkalla on taipumusta kasvaa, konsekutiivinen semiosis korostaa muutenkin ilmiöiden herkkyyttä alkuarvoille. Konsekutiivista prosessia mallintaa kuvio 4, jota nimitän semioottiseksi ketjuksi:

Kuvio 4. Semioottinen ketju. Ketju mallintaa konsekutiivista semiosista, jossa merkkeisubteen osatekijät vaihtavat roolia prosessin edistyessä: interpretanteista (I) tulee representameneja (R) ja representameneista tulee objekteja (O).

Prosessin (1–3...) ensimmäisen vaiheen interpretantti (I_1) on myös representamen (R_2), joka determinoi vuorostaan toisen vaiheen interpretanttia (I_2). Kun ensimmäisen vaiheen interpretanttia tulkitaan edelleen, sitä determinoiva representamen (R_1) saa objektin (O_2) roolin, mutta myös lähtöobjekti (O_1) determinoi välillisesti kaikkia myöhempiä representameneja ja interpretantteja. Nuolet osoittavat determinaatiosubteiden suunnan, ja alaindeksit liittävät osatekijöiden semioottiset roolit prosessin vaiheisiin.

Koko konsekutiivinen prosessi rakentuu lähtöobjektista ensimmäisessä vaiheessa tehdyn tulkinnan varaan. Näin ollen lopputulos on loogisesti ennakoitavissa; tavalla tai toisella lähtöobjektin merkityspotentiaali supistuu, yksinkertaistuu, kärjistyy tai kirkastuu prosessin edistyessä. Arvuutella sopii lähinnä sitä, mihin suuntaan ketju lähtee kallistumaan.

Yksinkertaistuminen, jatkuminen, toistuminen...

Semioottinen ketju sopii mallintamaan biosemioottisten prosessien ajallisuutta ja siihen liittyvää geenilinjojen karsiutumista, mahdollisuuksien kapenemista ja ikkunoiden sulkeutumista. Tyypillisesti konsekutiivinen prosessi etenee kompleksisuudesta kohti yksinkertaisuutta, mutta sen piiriin kuuluu myös elämän jatkuvuus – solujen jakautuminen kerta toisensa jälkeen. Kehitysprosesseista esimerkiksi vakiintuneissa vaiheissa etenevää alkionkehitystä voisi olla mielekästä tarkastella konsekutiivisesta näkökulmasta. Toisaalta myös vaikeammin ennakoitavissa prosesseissa voi usein tunnistaa konsekutiivisia juonteita. Jesper Hoffmeyer (2010: 41) pitää oppimista kaikille elollisille tunnusomaisena kyknä, jossa tietyn asian oppiminen toimii edellytyksenä seuraavan asian oppimiselle. Järjestyksen korostamiseksi tällainen vaihteellisuus olisi mahdollista pelkistää semioottisen ketjun muotoon. Myös emergentti kehitys

voisi jäsentyä konsekutiivisesti, jos yhteisvaikutusten sijaan halutaan tähdentää paikallista muutosta. Emergenssiteorian valossa semioottiset ketjut voivat johtaa odottamattomiin interpretantteihin, vaikka lähtökohdat olisivat melko yksinkertaiset. Lajienvälisiä suhteitamme ajatellen tämä tietää sitä, että vastakkainasettelut liudentuvat jatkumoiksi.¹⁸¹

Konsekutiivinen semiosis on luonteeltaan melko joustamatonta; yhteensattumien sijaan sitä kuljettaa eteenpäin tinkimätön johdonmukaisuus. Konsekutiivisuuden kulttuurisina ilmentyminä voisi pitää menneisyyteen juurtuneita perinteitä sekä uskonnollisten, filosofisten tai tieteellisten auktoriteettien loputonta uudelleen tulkittamista. Kontekstuaalisen lähestymistavan sijaan on tällöin keskitettävä huomio siihen, kuinka uudet interpretantit kantavat mukanaan prosessin alkuhämäristä periytyvää merkityksainesta. Jo pitkään on tiedetty, että oppimiseen perustuvia perinteitä esiintyy myös toislaajisissa eläinyhteisöissä.¹⁸² Toisaalta konsekutiiviseen valoon voisi luontevasti asettaa myös geenien ohjaamia perinteitä: Telkänranta (2016: 121) esittää, että esimerkiksi linnut soittimella ”kokevat välttämättömäksi viedä liikesarjat läpi juuri täsmälleen tietynlaisina”, koska kyse on geenien ohjaamista koreografioista. Ihmisten kohdalla kieli luo Telkänrannan (2016: 38) mukaan houkutus kertoa kiehtovia tarinoita eteenpäin ”malttamatta tarkistaa, olivatkohan ne nyt oikeastaan edes totta” – kerrottuun on myös helppo uskoa, kun jo on kuullut jutun moneen kertaan ja omastakin suustaan. Näin konsekutiivinen semiosis muodostaa toiston kautta kulttuurista todellisuutta.

Tulkintakäytäntöjen vakiintumista tai urautumista tietylle elämänpolulle voisi niin ikään tarkastella ketjumallin puitteissa, samoin ratkaisevana pidetyn tekijän vaikutusta tapahtumien kulkuun. Jos prosessi saa jatkua häiriöittä alkuarvojen määrittymisen jälkeen, se saattaa johtaa uudenlaiseen säännönmukaisuuteen; esimerkiksi Telkänranta (2016: 15) kuvaa, kuinka haparoivista yritelmistä ja vaihtelevista sävelistä vähitellen kehkeytyy delfiinin vakiintunut nimivihellys. Yksilötason kognitiivisista tapahtumista konsekutiivista prosessia voisi edustaa keskeisten merkkien ylitulkitseminen tai muodollinen päättely; Susan Petrillin ja Augusto Ponzion (2010: 154) mukaan semiootikot kuvaavat yleisemminkin kokemuksesta tulkinnallisten operaatioiden sarjana. Arkisiin keskusteluihin konsekutiivisuus tuo koherenssia ja redundanssia, mikä on havaittavissa myös toislaajisten keskinäisessä kanssakäymisessä. Pullokuonodelfiini vastaa lajitoverinsa nimivihellykseen samalla vihellyksellä (Telkänranta 2016: 14), mikä näyttäisi vahvistavan viestin välittymisen. Hieman vastaavaa konsekutiivisuutta voisi nähdä sanakirjassa, joka määrittelee sanoja toisiin sanoihin viittaamalla. Metakielten kehittäessä ja ilmiöiden teoretisoinnissa olennaiset piirteet pelkistyvät esiin hajanaisesta aineistosta, mikä voi niin ikään tarjota perusteita konsekutiiviseen tarkasteluun.

Pitkälle viedyt päätelmät

Konsekutiivinen ulottuvuus hahmottuu helposti myös silloin, kun muodostetaan ilmeisen loogisia päätelmiä siitä, mitä luonnossa on tekeillä. Historiallisesti merkittävä semioottisten ihanteiden lähde on kristillinen teologia, jonka ytimessä muun muassa Chuck Dyken (2006: 67, 76) mukaan on oletus, että Jumala puhuu luonnon kautta. Havaintoaineiston ja sopivien mittalaitteiden puuttuessa keskiajan oppineet hakivat vaikeasti todennettaviin biologisiin kysymyksiin lopullisia vastauksia päättelemällä. Koska päättelyn päämääränä oli kaikenkattava jumalainen logiikka, näytti mielekkäältä palauttaa

¹⁸¹ Kuten Helena Telkänranta (2016: 9) esittää, henkisten ominaisuuksien eri asteiden tunteminen auttaa ymmärtämään paitsi toislaajisia eläimiä myös sitä, miten meistä ihmisistä on tullut sellaisia kuin olemme.

¹⁸² Esimerkkinä tästä Helena Telkänranta (2016: 14, 25, 27, 51–52, 114–117) mainitsee bonobojen sukupolvien mittaan kehittyneet tavat, simpanssien elekielten paikalliset murteet, orankien tekniset taidot, delfiinin viestintä- ja saalistusperinteet sekä ryhävalaiden laulukulttuurit, joihin näyttää kuuluvan myös omalla painollaan etenevä muutos.

yllättävätkin yksityiskohdat yhtenäisen järjestelmän piiriin. Nykyisin vastaavanlaista tulkintatyölä edustaa kreationismi. Answers in Genesis -sivuston mukaan esimerkiksi nokkasiili ilmentää Jumalan luovuutta, skorpionin aseistus muistuttaa meitä syntimme seurauksista ja lintujen lennon on määrä herättää ihmisissä nöyryyttä (Wilson 2013; Bruce 2016/2017; Bruce 2017). Näin eläinkunta kaikessa moninaisuudessaan pelkistyy tietynlaisen jumalakäsityksen ilmentymäksi tulkinnan kiriessä yhä kauemmaksi eläimistä itsestään.¹⁸³

Objektin ja representamien monivaiheisen vuorovaikutuksen tutkiskeluun konsekutiivinen malli ei erityisen hyvin sovellu, koska prosessin edistyessä lähtöobjekti jää taakse. Lajienvälisessä kääntämisessä lähtöeläin ei toimi mallina konsekutiiviselle prosessille vaan oikeastaan välit eläimeen pistetään poikki jo alkuvaiheessa. Mielenulkoisista representameneista konsekutiivista tulkintaa voisi edustaa esimerkiksi kulttuurinen karikatyyri, jollaisia eläinkuvatkin usein ovat. Perusteellisemmin lähtöeläin sitoutuu prosessiin silloin, jos kyseessä ei ole tavanomainen representaatio vaan muodonmuutos. Usein konsekutiivisen mallin soveltaminen näyttää uskottavimmalta silloin, jos lähdetään liikkeelle prosessin lopputuloksesta ja pyritään selittämään sen aikaisempia vaiheita. Takaperin edettäessä yhteisvaikutuksia ei varsinaisesti tarvitse sivuuttaa vaan objektia tulkitaan etsimällä jälkiä jostakin, mikä on väistämättä edeltänyt sitä.

Konsekutiivisten prosessien kirjo

Vääjäämättömyytensä vuoksi konsekutiivinen semiosis tuo ehkä ensisijaisesti mieleen konkreettisen tapahtumaketjun. Ketjumallin kautta on kuitenkin mahdollista tarkastella niin laatu-, yksittäis- kuin sääntömerkkejäkin (ks. 3.1.1), joiden objektit voivat olla abstrakteja, konkreettisia tai kollektiivisia. Yleistäen voisi sanoa, että sääntömerkeissä konsekutiivista prosessia vie eteenpäin looginen välttämättömyys ja yksittäismerkeissä kausaalinen pakko; laatumerkkien kohdalla taas muuttumassa oleva ominaisuus tai muutoksen luonne itsessään determinoi tulevia ominaisuuksia. Näin voidaan puhua konsekutiivisesta Ensiydestä, ilman että kyseinen muutos nimettäisiin Toiseudesta käsin konkreettiseksi tapahtumaksi tai Kolmannuudesta käsin maailman säännönmukaisuuden ilmentymäksi. Tiukasti tulkittuna Ensiyteen ei kuulu ajatusta sisäsyntyisestä muutoksesta, mutta näin ymmärrettynä kategoria auttaa hahmottamaan muista poikkeavan prosessityypin, jossa on kyse muutoksesta ominaisuutena.

Seuraavassa taulukossa havainnollistan konsekutiivisten prosessien kirjoa satunnaisilla katkelmilla semiosiksen päättymättömästä virrasta. Kutsun kunkin fragmentin ensimmäistä dynaamista objektia prosessin lähtöobjektiksi ja sitä seuraavia representameneja tulomerkeiksi luvussa 3.1.2 selittämäni käytännön mukaisesti. Taulukon 1 ja sille rinnasteisten lukujen 3.2.2 ja 3.2.3 taulukoiden ymmärtämiseksi lienee tässä vaiheessa paikallaan pohjustaa niitä eräillä huomioilla Peircen semiosista koskevista käsityksistä ja kategorioiden keskinäisistä suhteista.

Semioottisessa katsannossa mielenensisäiset ja mielenulkoiset vaiheet voivat vuorotella varsin vapaasti merkityksenmuodostumisprosessissa. Peirce korosti omassa ajattelussaan sitä, että semioottisilla tapahtumilla ei suinkaan aina ole konkreettista syytä. Esimerkiksi tavoitteellinen toiminta perustuu yhtäältä Ensiyden piirissä hahmottuviin ominaisuuksiin, joista voi unelmoita (ks. esim. *CP I*.341–342), ja toisaalta Kolmannuuteen kuuluvat yleiset ideat vaikuttavat jatkuvasti ihmisten käyttäytymiseen (ks. esim. *CPI*.217, 348; *CP V*.105–106; *EP* 2: 184, 326, 343). Vaikka Ensiyden ja Kolmannuuden vaikutus nousee esiin Toiseuden välityksellä (ks. esim. *EP* 2: 270–271; 313, 322, 326), niitä ei voi sisällöllisesti pelkistää Toiseudeksi.

¹⁸³ Luonnonkappaleiden kreationistista tulkintemista voisi mallintaa myös synteettisesti (ks. 3.2.3), jolloin uskonnolliset taustaoletukset olisivat lähtöobjekti, joka risteytyy vastaantulevien eläinmerkkien kanssa.

Peircen ajattelulle oli tunnusomaista evolutionismi ja siihen liittyvä usko semioottisten prosessien teleologiseen kehitykseen (ks. *CP V.594*; *EP 2: 2*). Monissa yhteyksissä Peirce (*CP II.228*; *CP V.594*; *EP 2: 322–323*) esittää, että merkin interpretantti on sen käänös vastaavaksi tai kehittyneemmäksi merkiksi. Kehitysuskon kanssa käy hyvin yksiin Ritva Hartama-Heinosen (2008: 285–286) tulkinta, jonka mukaan Ensiys pitää sisällään Toiseuden ja Kolmannuuden mahdollisuuden ja siemenen. Näin täsmentymätön Ensiys voisi kasvaa olemassa olevaksi ja saada tietynlaisia taipumuksia. Samaan aikaan Peirce kuitenkin katsoi, että Ensiydestä ei voi noin vain emergoitua Toiseutta tai Toiseudesta Kolmannuutta. Tiukimmillaan hän antoi ymmärtää, että objektista representameniin ja interpretanttiin kulkevassa prosessissa olemistapa ei voisi milloinkaan kohota yksinkertaisemmalta kompleksisemmalle tasolle (I → II, I → III, II → III). Tämä periaate rajoitti olennaisesti kategorioiden yhdistelyä ja johti oletukseen kymmenestä merkkityypistä. (*EP 2: 481, 485–488, 491.*)¹⁸⁴ Kymmenen merkkityypin uskottavuutta heikentää nähdäkseni se, että vaikka Peirce tarjoaa niistä esimerkkejä, hän ei eksplisiittisesti perustele kaikkien mahdollisten tyyppien mahdollisuutta. Empiirisen näytön sijaan systeemi rakentuu paljolti matemaattisen kauneuden varaan, jolloin esimerkiksi lähtömerkkiä kompleksisemmat käänökset jäävät vaille selitystä.

Omassa tarkastelussani pyrin kuvittelemaan myös sellaisia tapauksia, joissa Ensiydestä emergoituu Toiseutta ja Toiseudesta Kolmannuutta. Tarkoituksena ei ole väittää, että esimerkiksi mielikuva tuottaisi myöhemmissä vaiheissa esiintyvän aineen, vaan semioottinen ketju näyttäisi kulkevan katkeamatta abstraktista konkreettiseen ja päinvastoin, toteutumisen ja henkistymisen, rakentumisen ja purkautumisen alati vuorotellessa. Kategorialtaan nousevat prosessit kasvattavat osaltaan taulukon 1 esimerkkien kirjoa; yhtä lailla mallinnan konsektiivisesti saman kategorian piirissä pysytteleviä prosesseja sekä sellaisia tapauksia, joissa Kolmannuus muuntuu Toiseudeksi ja tämä Ensiydeksi. Ensiyden ja Kolmannuuden vuorovaikutuksen voisi mieltää taulukossa esiintyvien siirtymien yhdistelmäksi; lisäksi Kolmannuuden piiriin kuuluva representamen voi tuottaa interpretanteikseen ensivaikutelmia.

Yksinkertaisuuden vuoksi taulukko keskittyy siihen, kuinka lähtöobjekti determinoi tulomerkkiä.¹⁸⁵ Prosessiesimerkeissä mainittuja tulomerkkejä voi kuitenkin pitää myös interpretanteina, jos lähtöobjektin ja lopputuloksen väliin konstruoidaan tiettyjä välivaiheita. Semioottiset roolit vaihtuvat jatkuvasti, ja viime kädessä on tarkasteluhetkestä kiinni, sijoittuuko tietty elementti representameniksi vai interpretantiksi. Koska objektit, representamenit ja interpretantit jäsentyvät saman kategorijaon mukaisesti, roolijakoa olennaisempaa on mielestäni ajatus merkkien ketjuuntumisesta visuaalisen mallin mukaisesti. Silti on syytä muistaa, että prosessi ei ole kaksinapainen vaan objektista representameniin suuntautuva determinatio on jo matkalla kohti interpretanttia. Tarkastelen prosesseja makrotasolla, sillä tämä on mielestäni havainnollisin tapa tutustua malleihin ensimmäistä kertaa. Tekstintutkimuksen kannalta makrotaso on muutenkin relevantimpi kuin syiden ja seurausten yksityiskohtainen selittäminen.

¹⁸⁴ Kymmenen merkkityypin ohessa Peirce (*EP 2: 481*) puhui 28 ja 66 merkkityypistä määrän riippuessa siitä, montako trikotomia otetaan mukaan tyypejä jäsentäviksi muuttujiksi. Varhaisemmassa merkkityypologiassaan Peirce (*EP 2: 294–296*) lähti liikkeelle siitä, että objektista representamenin kautta interpretanttiin kulkevan ketjun sijaan representamenin kategoria ratkaisee objektisuhteen kategorian ja tämä interpretantin kategorian.

¹⁸⁵ Interpretanttien sijaan päätin puhua tulomerkeistä, koska representamenien kolmijako laatu-, teko- ja sääntömerkkeihin on yleisluontoisempi kuin yksikään Peircen interpretanttitrikotomioista.

LÄHTÖOBJEKTI	PROSESSUAALINEN ESIMERKKI	TULOMERKKI
Abstraktiivi (I) <i>esim. mustatukkainen</i>	Laadullisen jatkumon vaiheittainen havainnointi <i>esim. → harmaantuva mustaraitainen... → harmaahapsinen...</i>	Laatumerkki (I) <i>esim. harmaahapsinen</i>
Abstraktiivi (I) <i>esim. mielikuva tuoreesta syötävästä</i>	Unelman toteuttaminen <i>esim. → sarja aistimusvoimaisia mielikuvia parsakaaleista, salaateista, retiiseistä... → kaupassa katson tarkkaan vihannestiskii → ostan kaalinkerän...</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. ostan kaalinkerän</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. näen silmiäni edessä Tuulispään kettutarhan</i>	Tunnelman muistaminen, vaikka yksityiskohdat unohtuvat <i>esim. → Otto-naali nappasi makupalan omenapuun haarasta ja katosi pietaryrttien sekaan tyytyväisen näköisenä → naali nautti olostaan tarhan vehmaudessa... → mielikuva kukoistuksesta...</i>	Laatumerkki (I) <i>esim. mielikuva kukoistuksesta</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. en maista tuota kinkkukiusausta</i>	Hallitsemattoman tapahtumasarjan käynnistäminen <i>esim. → isäntäväkeni suuttuu minulle → vauva puhkeaa itkuun → kuullessaan metelin naapurit soittavat poliisille...</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. naapurit soittavat poliisille</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. en valitse ruoaksi broileririsottoa</i>	Teon toistaminen, kunnes siitä tulee tapa <i>esim. → en maista tuota kinkkukiusausta → en syö eläinkunnan tuotteita koko päivänä... → olen vegaani...</i>	Sääntömerkki (III) <i>esim. olen vegaani</i>
Kollektiivi (III) <i>esim. kestävä kehitys</i>	Yleisen periaatteen muuntaminen toiminnaksi <i>esim. → sosiaalisesti kestävä kehitys → toisten eläinten kannalta kestävä kehitys... → en valitse ruoaksi broileririsottoa...</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. en valitse broileririsottoa</i>
Kollektiivi (III) <i>esim. kultainen sääntö</i>	Uusien moraalisten periaatteiden johtaminen vanhasta säännöstä <i>esim. → tulevien sukupolvien ottaminen huomioon → kestävä kehitys → ympäristövastuullisuus...</i>	Sääntömerkki (III) <i>esim. ympäristövastuullisuus</i>

Taulukko 1. Katkelmia konseptiivisistä prosesseista.

Ensimmäinen sarake ilmoittaa kategorian, johon prosessin käynnistävä dynaaminen objekti kuuluu, kun taas kolmas sarake osoittaa viimeisen merkin tyyppin.

Keskimmäinen sarake kertoo esimerkin prosessista, joka voisi johtaa lähtöobjektista tulomerkkiin. Esimerkkejä ei voi redusoida niitä mallintavaan teoriaan, mutta sen avulla prosesseja voi hahmottaa uudella tavalla.

Selkeyden vuoksi esimerkeissä otetaan huomioon ainoastaan seuraavat kategoriayhdistelmät: I→II, II→III, III→II, II→I. Peircen degeneraatio-opin vastaisesti oletan, että on olemassa myös kategorialtaan nousevia prosesseja.

Nahkasta ihoksi

Ketjumallin avulla voi kuvata semioottisten prosessien lineaarisuutta tai indeksaalisuutta, jonka piiriin jotkut semiootikot lukevat deduktiivisen päättelyn. Susan Petrilli ja Augusto Ponzio (2005: 26) kirjoittavat, että kun deduktion premissit on hyväksytty, johtopäätös on väistämätön eikä sijaa dialogismille ole – näin ollen deduktion premissien ja johtopäätöksen välillä vallitsee indeksaalinen suhde. Toisinaan konsekutiivinen ajattelu osoittaa, että tarkastelun kohteeksi valittavaan lähtöobjektiin sisältyy kauaskantoinen tarina; lähtöobjekti tarjoaa tulkitsijalle havainnointia ohjaavan vihjeen tai toimii johtolankana, joka kuljettaa tulkitsijaa semioottisten kerrostumien läpi. Ketjumalli suorastaan kannustaa irtautumaan lähtöobjektin ilmiästä ja paljastamaan yhteyksiä näennäisen yhteismitattomien asioiden välillä. Mallin kautta voi hahmotella vaikkapa sitä, kuinka ihmiset toiminnallaan prosessoivat konkreettista eläinainesta:

Kolmio 1

O_1 kenkien tuoteselosteessa on taljakuvio
 R_1 kengät on valmistettu nahasta
 I_1 kenkiin käytetty nahka on ollut osa eläintä

Kolmio 2

O_2 kengät on valmistettu nahasta
 R_2 kenkiin käytetty nahka on ollut osa eläintä
 I_2 nahka on eläimen ihoa

Kolmio 3

O_3 kenkiin käytetty nahka on ollut osa eläintä
 R_3 nahka on eläimen ihoa
 I_3 iho on kohoillut eläimen hengityksen rytmissä

Sitä mukaa kun konsekutiivinen prosessi loitontuu lähtökohtana toimivasta objektista, unohtunut alkuperä palaa mieliin. Aiemmat vaiheet ovat läsnä nykytilanteessa, mutta jälkien seuraaminen ja konsekutiivinen etäisyyden otto toimii tässä suhteessa silmien avaajana. Ketjua olisi mahdollista venyttää ravintoketjuihin ja aineen kiertoon laajemmassa mittakaavassa, sen mukaisesti kuin kukin merkkirullien auki kerijä kohdallaan katsoo tarpeelliseksi. Menneisyyden sijaan ketju voi kurkottaa myös tulevaisuuteen, jolloin lähtöobjektin puutteellinen tuntemus helposti johdattaa tulkitsijan harhateille. Usein alkuarvoherkkyys onkin suoraviivaisen konsekutiivisuuden kompastuskivi, siinä missä deduktiivista päättelyä saattaa vinouttaa lähtösäännön yksinkertaisuus suhteessa todellisuuteen. Konsekutiivinen semiosis voi kuitenkin toimia älyllisenä voimisteluna, joka johdattaa teoreettisista sfääreistä lähemmäksi maan pintaa tai saattaa triviaalit tosiseikat kosketuksiin merkityksellisiltä tuntuvien asioiden kanssa. Komplementaarisessa semiosiksessa ei ole kyse niinkään tällaisesta siirtymästä kuin jatkuvasta risteilystä lähtöobjektin ja tulomerkkien välillä.

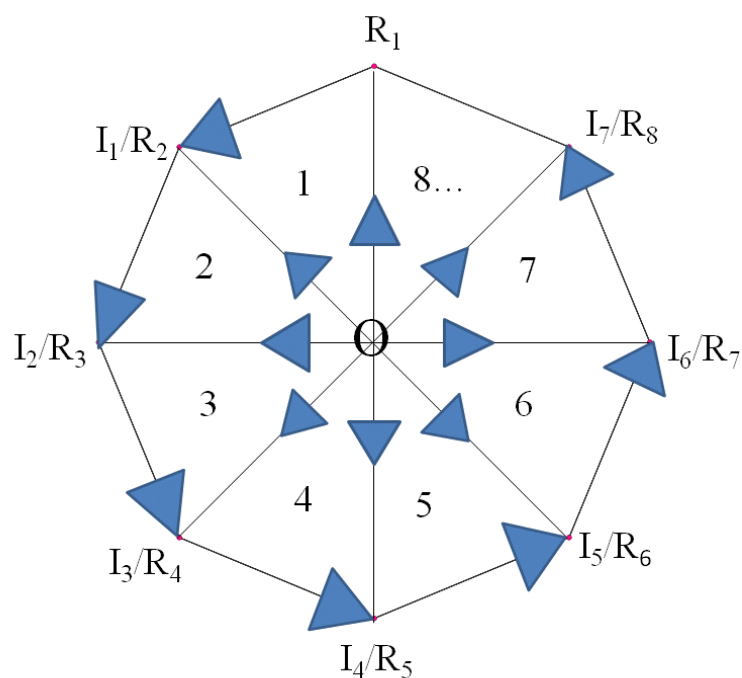
3.2.2 Komplementaarinen semiosis

Kuten edellä totesin, Charles S. Peirce mielsi interpretantin merkiksi, joka viittaa samaan objektiin kuin sen tulkitsema merkki. Sopii olettaa, että kyseessä on tällöin dynaaminen objekti, joka sisältyy yhteismieleen (*EP* 2: 478) ja determinoi useampia välittömiä objekteja – dynaamista objektia koskevien merkkien sisältämiä näkökohtia. Esimerkiksi puuyksilö voisi dynaamisena objektina determinoida

päättymättömän sarjan merkkejä, jotka viittaavat siihen eri näkökulmista. Myös Gottlob Fregen (1997: 152, 255, 294) klassista esimerkkiä tarkoitteiden monimielisyydestä voidaan tulkita peircelandaisittain. Tällöin Venus-planeetta olisi dynaaminen objekti, jonka determinoimiin välittömiin objekteihin viittaavat muun muassa sanat Aamutähti ja Iltatähti; ihmisten Venus-suhteen kehittyessä sarja täydentyisi uusilla merkeillä, ja tiedon kasvu muokkasi vanhojenkin merkkien merkitystä.

Yhteydenpito objektiin

Komplementaarisessa prosessissa uusia merkkejä determinoivat suoraan paitsi aiemmat merkit myös dynaaminen objekti, joka kuuluu yhteismieleen ja johon kaikilla osapuolilla on jonkinlainen yhteys. Esimerkiksi kahden juttukumppanin yhteismieleen voisi sisältyä heidän näkökenttäänsä kuuluva puu tai käsitys lähestyvistä vaaleista. Semioottisen vuorovaikutuksen myötä he voisivat oppia uusia yksityiskohtia näistä dynaamisista objekteista. Käsitys dynaamisesta objektista täydentyy sitä mukaa, kun sitä lähestytään eri näkökulmista ja verrataan objektiin sellaisena kuin se näyttää aiempien merkkien valossa. Huolimatta epistemologisesta kehityksestä prosessi ei pääty koskaan – tunnemme vain enemmän tai vähemmän kapean sektorin kaikesta siitä, mitä objektista voitaisiin sanoa. Tällainen semiosis on luonteeltaan komplementaarista siinä mielessä, että eri merkit osaltaan täydentävät käsitystä objektista. Komplementaarisen semiosiksen voisi ajatella ilmentävän myös Peircen oheiskokemukseksi kutsuman tekijän merkitystä semioottisessa prosessissa (ks. 3.1.1). Komplementaarisen prosessin kuvaamiseen soveltuu malli, jota kutsun semioottiseksi pyöräksi:

Kuvio 5. Semioottinen pyörä. Pyörämalli kuvaa komplementaarista semiosista, jossa yhteys alkuperäiseen objektiin säilyy koko prosessin ajan. Uusia merkkejä determinoi niin ollen paitsi edeltävä merkki myös objekti, joka kuuluu yhteismieleen.

Prosessin (1–8...) myötä representamenit (R_1 – R_8) tuottavat interpretantteja (I_1 – I_7), jotka viittaavat kaikki samaan objektiin (O). Nuolet osoittavat determinaatio-subteiden suunnan.

Pyöreäkö kuvio esittää idealisoitua tilannetta. Vaikka tietämys täydentyy komplementaarisen prosessin myötä, voimme tuskin ikinä tuntea muuta kuin murto-osan yksinkertaisenkaan objektin mahdollisista merkityksistä.

Toteutuminen, täydentyminen, kartoittaminen...

Pyörämallia on mahdollista soveltaa monenlaisiin semioottisiin tilanteisiin biologisista perusprosesseista eliöiden vuorovaikutukseen ja kulttuuriin, kunhan osa kolmioista jätetään tuntemattomiksi. Kalevi Kull (2010: 48–49) tähdentää, että kaikki semioottiset objektit ovat kytköksissä moniin merkkeihin ja tätä kautta monikollisia; siksi mitään niistä ei voi kuvata täydellisesti. Biosemioottisena esimerkkinä komplementaarista prosessista voisi pitää kehitysgeenien ilmentymistä embryogeneesissa tai morfogeneesissa, jos sitä tarkastellaan sisällön näkökulmasta, geenien ennakoiman kartan toteuttamisena. Kausaalisten tapahtumien sarjoina tällaisia prosesseja olisi mahdollista mallintaa myös ketjun puitteissa (ks. 3.2.1), ja jos ympäristön vaikutus otetaan huomioon, synteettinenkin näkökulma on relevantti.¹⁸⁶ Makrotasolla komplementaarinen malli tuo mieleen tapahtumien tilallisuuden, kuten elämänmuotojen levittäytymisen erilaisiin biotooppeihin. Tyynenmeren saarille hajautuneet darwininsirkut tulkitsevat kukin tahollaan kantasirkun moninaisia mahdollisuuksia.

Kun tullaan kognitiivisen semiosiksen piiriin, pyörämallin kautta voi tarkastella niin yksilöllisiä kuin kollektiivisiakin merkityksenmuodostumisprosesseja. Yksilötasolla komplementaarisessa prosessissa voi olla kyse esimerkiksi mentaalisten representaatioiden täsmentymisestä tai omien käsitysten kehittelystä. Myös toislaiset eläimet voivat tulkita objekteja monesta eri näkökulmasta: Helena Telkänrannan (2016: 66) mukaan esimerkiksi papukaijoille on tunnusomaista moniaistinen lähestymistapa, joka saa heidät tunnustelemaan uutta esinettä varpailla, kääntelemään sitä nokalla ja maistelemaan kielellä. Ulkoisen objektin sijaan komplementaarinen semiosis voi kohdistua myös yksilöön itseensä, jolloin se voisi merkitä täysillä elämistä ja eri olemuspuolien toteuttamista.

Yksilöiden välillä mallia voisi soveltaa prosesseihin, joissa kertyy tietoa tietystä objektista – prosessia nopeuttavat anomaliat eli jännitteet dynaamisen objektin ja sitä koskevien merkkien välillä. Vaikkapa kartografiassa aiemmat representaatiot toimivat lähtökohtina, joista käsin tutkitaan valkoisia alueita ja täsmennetään tunnettuja seutuja koskevia tietoutta. Myös sanojen merkitykset täydentyvät aikojen saatossa, sitä mukaa kun dynaamiset objektit muuttuvat, uusia asioita saadaan selville tai jotkin dynaamisen objektin puolet vaipuvat unohduksiin. Esimerkiksi käsitteen 'maailma' merkityssisältö on monessa kielessä täydentynyt ja saanut uusia painotuksia keskiajalla, löytöretkien aikaan ja avaruusmatkojen myötä.

Aina toisiaan täydentävien merkkien ei katsota tarjoavan uutta näkökulmaa lähtömerkkiin vaan kyse voi olla myös redundanssista. Gregory Bateson (1972: 420–421) mieltää redundanssin hyvin laaja-alaiseksi ilmiöksi, jonka ansiosta tietyn luonnonilmiön osa voi kertoa jotakin sen muista osista tai kerrata kielelliseen ilmaukseen sisältyvän informaation. Komplementaarisen merkityksenmuodostumisprosessina voisi pitää myös sellaista induktiota, jossa tulomerkit ovat yleisiä sääntöjä. Tällöin semioottinen pyörä kuvaisi niiden yleistysten sisältöä, joita konkreettisesta lähtömerkistä voi tehdä, siinä missä ketjulla voi mallintaa yksittäisten tekomerkkien vaiheittaista vakiintumista. Toisaalta myös komplementaarisen mallin keskusobjekti voisi olla yleinen sääntö, jonka sovellusala prosessissa kartoitettaisiin. (Ks. taulukko 2.)

Monet komplementaariseksi tulkittavat prosessit ovat täysin mentaalisia, mutta pyörämallia voi soveltaa myös ulkonaisten merkkien tuottamiseen, kuten tarkan muotokuvan maalaamiseen ylimalkaisen luonnoksen pohjalta. Tällainen soveltaminen saattaa kylläkin vaatia yksinkertaistuksia, koska käytännössä taiteilijan työtä determinoivat muutkin ihanteet ja kokemukset kuin aiheeksi valittu objekti.

¹⁸⁶ Komplementaarinen malli itsessään ei aina selitä, miksi tietyt tulkinnat aktualisoituvat tietyissä tilanteissa; se tuo esiin ainoastaan lähtöobjektin ja edeltävän tulkintaprosessin vaikutukset.

Objektien risteytymistä on mahdollista kuvata synteettisenä semiosiksena (ks. 3.2.3), mutta toisaalta synteesin tuloksena saattaa syntyä kompleksinen objekti, jota voi ryhtyä kartoittamaan komplementaarisuuden periaatteen mukaisesti. Muutenkin taiteellisten objektien luonne vaihtelee subjektiivisesta ideasta reaali maailman olioihin, kuvitteellisiin konstruktioihin ja ajatusjärjestelmiin.

Kuten taulukko 2 osoittaa, dynaaminen objekti ja sen determinoimat toisiaan täydentävät merkit voivat edustaa eri kategorioita. Kategoriat auttavat osaltaan avaamaan sitä, mistä kaikesta komplementaarisessa semiosiksessa voi olla kyse.

Havainnon täsmentyminen

Siinä missä konsekutiivinen malli korostaa muutosta tai älyllistä liikettä, komplementaarisen mallin avulla voi käsitteellistää sisällöllistä merkityskuvausta tai sellaisen olemuksen muodostumista, joka on osittain ennalta määrätynyt. Konsekutiivisessa prosessissa dynaaminen objekti toimii liikkeelle panevana voimana, kun taas komplementaarisen prosessin dynaaminen objekti on ehtymätön merkitysten lähde. Jos molempia malleja sovelletaan samaan tutkimuskohteeseen, voidaan jäsentää yhtäältä sen ajallista kehitystä, toisaalta sen monipuolista olemusta. Esimerkkinä komplementaarisesta prosessista voimme kuvitella tilannetta, jossa lintuharrastajan näköhavainto täsmentyy katseen suuntautuessa vaihteittain olennaisiin yksityiskohtiin. Dynaaminen objekti on jatkuvasti läsnä ja pysyy samana prosessin alusta loppuun asti:

Kolmio 1

O pikkulokki (*Hydrocoloeus minutus*) muuttomatkalla
R₁ liike näkökentän yläosassa
I₁ jotakin lentää ilmassa

Kolmio 2

O pikkulokki (*Hydrocoloeus minutus*) muuttomatkalla
R₂ jotakin lentää ilmassa
I₂ ilmassa lentävä objekti vaikuttaa linnulta

Kolmio 3

O pikkulokki (*Hydrocoloeus minutus*) muuttomatkalla
R₃ ilmassa lentävä objekti vaikuttaa linnulta
I₃ linnulta vaikuttavalla objektilla on lokin hahmo

Kolmio 4

O pikkulokki (*Hydrocoloeus minutus*) muuttomatkalla
R₄ linnulta vaikuttavalla objektilla on lokin hahmo
I₄ lokkimaisella linnulla on musta pää ja siipien alapinnat

Kolmio 5

O pikkulokki (*Hydrocoloeus minutus*) muuttomatkalla
R₅ lokkimaisella linnulla on musta pää ja siipien alapinnat
I₅ kyseessä on muutaman vuotta vanha pikkulokki

LÄHTÖOBJEKTI	PROSESSUAALINEN ESIMERKKI	TULOMERKKI
Abstraktiivi (I) <i>esim. eläimyyden idea</i>	Idean konnotaatioiden käyminen läpi <i>esim. tuntoisuus, liikkuvuus, brutaalius...</i>	Laatumerkki (I) <i>esim. tuntoisuus</i>
Abstraktiivi (I) <i>esim. eläimyyden idea</i>	(a) Sellaisten olioiden luetteleminen, joissa idea konkretisoituu <i>esim. tuo ikkunan takana lentävä harakka, ystäväni koira, minä itse...</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. tuo harakka</i>
<i>esim. primitiivisyyden ihanne</i>	(b) Ihanteen toteuttaminen konkreettisesti toiminnassa <i>esim. asetun asumaan tähän luolaan, peseydyn tässä joessa, pyydystän kalan paljain käsin ja syön sen raakana...</i>	<i>esim. asetun asumaan tähän luolaan</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. tuo harakka</i>	Objektin ominaisuuksien havainnointi <i>esim. siivekäs, mustavalkoinen, elegantti...</i>	Laatumerkki (I) <i>esim. siivekäs</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. tuo harakka</i>	Objektin osien luettelointi <i>esim. hänen siipensä, hänen nokkansa, hänen pyrstönsä...</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. hänen siipensä</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. tuo harakka</i>	Sellaisten yleistysten tekeminen, joita objekti eksemplifioi <i>esim. Helsingissä liikkuu lintuja talvipakkasella, linnut eivät vaivu talvihorrokseen, linnut ovat tasalämpöisiä...</i>	Sääntömerkki (III) <i>esim. lintujen tasalämpöisyys</i>
Kollektiivi (III) <i>esim. eläinten brutaalius</i>	(a) Periaatteen soveltaminen erityistapauksiin <i>esim. tuo harakka voisi rikkoa ikkunan nokallaan, hyökätä kimppuuni terävillä kynsillään, ulostaa päälleni...</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. brutaalisuuden merkit tuossa harakassa</i>
<i>esim. eläinsuojelulaki</i>	(b) Periaatteen soveltaminen toimintaan <i>esim. en kasvata sikoja liian ahtaissa tiloissa, koetan auttaa autoon törmännyttä perhosta, en pyydystä oravaa lemmikikseni...</i>	<i>esim. en pyydystä oravaa lemmikikseni</i>
Kollektiivi (III) <i>esim. eläinten brutaalius</i>	Teorian rakentaminen lähtösäännöstä käsin <i>esim. eläimet seuraavat vaistojaan ottamatta huomioon sosiaalisia normeja, he eivät puhu, he ovat siis arvaamattomia...</i>	Sääntömerkki (III) <i>esim. eläinten arvaamattomuus</i>

Taulukko 2. Katkelmia komplementaarista prosesseista.

Ensimmäinen sarake ilmoittaa kategorian, johon prosessin käynnistävä dynaaminen objekti kuuluu, kun taas kolmas sarake osoittaa viimeisen merkin tyypin.

Keskimmäinen sarake kertoo esimerkin prosessista, joka voisi johtaa lähtöobjektista tulomerkkiin. Esimerkkejä ei voi redusoida niitä mallintavaan teoriaan, mutta sen avulla prosesseja voi hahmottaa uudella tavalla.

Yksinkertaisuuden vuoksi esimerkeissä otetaan huomioon ainoastaan seuraavat kategoriayhdistelmät: I→II, II→III, III→II, II→I. Peircen degeneraatio-opin vastaisesti oletan, että on olemassa myös kategorialtaan nousevia prosesseja.

Jatkuva yhteys dynaamiseen objektiin selittää sen, että uusi tieto täsmentää käsityksiä komplementaarisen prosessin myötä. Aiemmat toteamukset suuntaavat havainnointia, ja semiosista vie eteenpäin jännite, joka vallitsee representaation epätäydellisyyden ja objektin taholta tulevan determinaatian välillä. Jos pyörämällä sovelletaan pikkulokin tunnistamiseen, dynaamisena objektina on konkreetiivi, joka determinoi milloin aktuaalisia perseptejä (”linnulla on musta pää”), milloin abstrakteja impressioita (”vaikuttaa linnulta”) tai kollektiivisia käsitteitä (”kyseessä on [...] pikkulokki”). Kategorioiden välinen vuorovaikutus on kompleksisempää kuin taulukossa 2 esitettyjen yhdistelmien perusteella tulisi ajatelleeksi. Näköhavaintojen ohessa käsitystä objektista voisivat sitä paitsi täsmentää linnun päästämät äänet, jolloin prosessi olisi sitäkin monimutkaisempi.

Kuten edellä totesin, peirceläisessä katsannossa interpretantti voi käsitellä objektia kehittyneemmällä tavalla kuin merkki, jota se tulkitsee. Vanhojen dokumenttien avulla olisi epäilemättä mahdollista luoda yhä täydellisempiä representaatioita, mutta samaan aikaan kun uusi merkki valaisee uusia puolia objektista, se saattaa sivuuttaa sen, mitä tiedettiin jo entuudestaan. Jos kehityksen käsitteestä pidetään kiinni, täytyy siis ottaa huomioon sekin mahdollisuus, että interpretantti on edeltävää merkkiä epätäydellisempi. Komplementaarisen semiosiksen puitteissa huomiota saa siis milloin minkäkin laajuinen lähtöobjektin segmentti. Toisenlaisen näkökulman semioottisiin prosesseihin tuo synteettinen malli, jossa objektien risteytyminen synnyttää uudenlaisia merkityksiä.

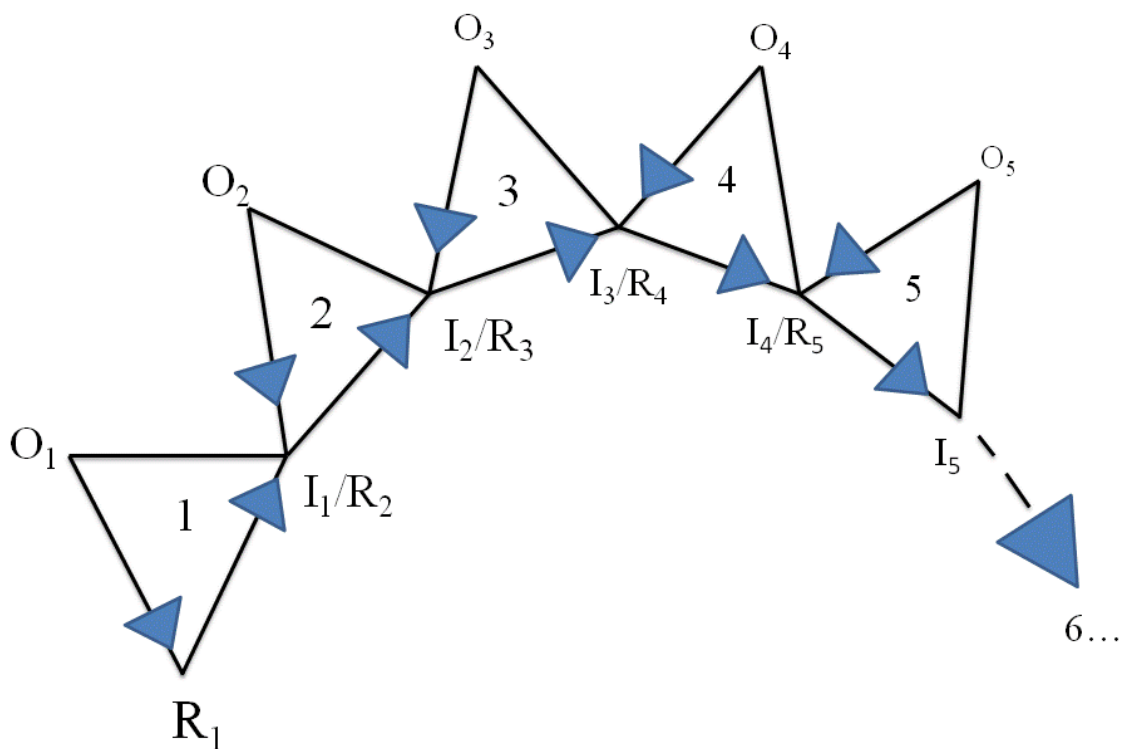
3.2.3 Synteettinen semiosis

Edellisissä jaksoissa käsittelin prosesseja, joissa ilmaantuvat representamenit tulkitsevat edeltäviä representameneja tai tarjoavat uutta tietoa lähtöobjektista, joka on määrätty prosessin alussa. Voi kuitenkin käydä niinkin, että tulkinnan myötä prosessiin tulee mukaan uusia objekteja. Alkuperäisen lähtöobjektin ohessa interpretanteja voivat determinoida objektit, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä ensimmäisen objektin kanssa mutta jotka tulkitsijan näkökulmasta ovat relevantteja lähtöobjektin ymmärtämiseksi. Näin ollen synteettinen ulottuvuus suosii lajikohtaisia, kulttuurisidonnaisia, henkilökohtaisia tai tilannekohtaisia assosiaatioita merkityksen muodostamisessa. Sen ansiosta on mahdollista yhdistellä eri lähteitä, risteyttää merkityksiä ja korostaa tiettyjä puolia objektista. Valmiin objektin prosessoimisen sijaan tulkitaan konstruointia todellisuutta tai kokeillaan erilaisia kehyksiä lähtöobjektin tarkasteluun. Synteettisissä prosesseissa tulkitsija on aktiivinen ja luova toimija, joka lähestyy merkkejä sisäisten malliensa, odotustensa ja intressiensä valossa, konstruktivistisessä hengessä. Myös hermeneuttiseen epistemologiaan kuuluu ajatus omien ennakoasenteiden hyödyntämisestä ymmärryksen tavoittelussa sen sijaan, että ne sivuutettaisiin tai niitä välteltäisiin (ks. esim. Schwandt 2000: 195).

Objektien kohtaupaikka

Synteettistä mallintamista puoltaa sekin, että tulkittamisessa käytetyt välineet joka tapauksessa lyövät leimansa hankittuun tietoon. Edward Sapir (1933/1970: 7) luonnehti kielen toimintaa potentiaalisten merkitysten projisoimiseksi kokemuksen raakamateriaaliin, mikä kuvaa hyvin synteettisen prosessin toimintaa. Synteettiset piirteet ovat vahvoilla *samastamiseksi* ja *tarjoilemiseksi* kutsumissani käännostekniikoissa (ks. 4.3, 4.5); tämä näkyy myös sanan *symboli* etymologisissa juurissa, joissa on kyse

konkreettisesta yhteen heittämisestä.¹⁸⁷ Synteettisessä prosessissa tulkittava merkki ei ole yksiselitteinen signaali tai totuuden siemen, joka voisi determinoida loogisen ajatussarjan tai läpinäkyvän representaation. Pikemminkin synteettinen malli korostaa merkkien moniselitteisyyttä ja määrättyä relativismia, joka kuuluu erottamattomasti tulkintaprosesseihin. Koska tulkitsija on ulkopuolinen suhteessa lähtöobjektiin, merkityksen määrittäminen on aina jossain määrin riskialtista. Synteettisen prosessin lisäobjekti muistuttaa peircläisen merkkikäsitteiden perustaa tulkittuna näkökulmaksi, josta käsin lähtöobjektia lähestytään (ks. 3.1.1). Perustalla on kuitenkin taipumuksena pudota pois esimerkiksi Charles S. Peircen merkkikäsitteiden visuaalisista esityksistä, eikä perustaksi olisi luontevaa tulkita monenkirjavia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa semioottisen prosessin kulkuun. Mallinnan synteettisiä prosesseja kuviolla, jota nimitän semioottiseksi kruunuksi. Kuvio havainnollistaa mahdollisuutta ujuttaa semioottiseen prosessiin uusia objekteja:

Kuvio 6. Semioottinen kruunu. Kruunumalli soveltuu synteettisen semiosiksen mallintamiseen. Synteettisessä prosessissa tulkitsija ei käsittele lähtömerkkejä sellaisinaan puutteellisen tietämyksensä, puolueellisuutensa tai tietyn yleisön puoleen suuntautuvan lähestymistapansa vuoksi. Alkuperäisen objektin ohessa hän tulkitsee muitakin objekteja, jotka valitsee mielensä mukaan tai tehtävään liittyvien vaatimusten perusteella. Risteytyminen voi olla myös tabatonta.

Synteettisessä prosessissa (1–6...) representamenit (R₁–R₅) determinoivat interpretanteja (I₁–I₅), jotka viittaavat samaan aikaan kaikkiin edeltäviin objekteihin (O₁–O₅) ja lisäobjekteihin, jotka tulkitsija on katsonut tarpeelliseksi vetää mukaan prosessiin. Nuolet osoittavat determinaatiosubteiden suunnan.

¹⁸⁷ Myös metaforassa ajatellaan usein olevan kyse jonkinlaisesta yhdistelystä tai sekoittumisesta; esimerkiksi William Croftin ja D. Alan Crusen (2004: 221) mukaan metaforassa lähdealue ja kohdealue sekoittuvat toisiinsa toistaiseksi tuntemattomalla tavalla.

Yhdistyminen, risteytyminen, sekoittuminen...

Synteettiseksi prosesseiksi voi jäsentää semiosiksen eri tasoille sijoittuvia ilmiöitä, biosemiotiikasta lähtien. Elämän perusprosesseista vaikkapa suvullinen lisääntyminen käy esimerkiksi synteestistä, samoin perimän ja ympäristötekijöiden yhteisvaikutus: tulkinta geeneistä vaihtelee sen mukaan, mitä muita objekteja eliö sattuu tulkitsemaan. Eliöyksilön perimä itsessäänkin voi lähemmässä tarkastelussa osoittautua melkoiseksi tilkkutäkiksi; Donna Harawayn (2008: 3, 15) mukaan esimerkiksi ihmiskehon soluista vain kymmenessä prosentissa on ihmisen genomi, ja sekin sisältää jälkiä muiden lajien DNA:sta. Yleisemminkin erilaisissa synergistisissä ja antagonistisissa suhteissa lähtöobjektin tulkitseminen riippuu muista objekteista, jotka puuttuvat peliin. Jos vaikkapa saimaannorppa joutuu vähälumisena talvena imettämään poikastaan avojäällä, selviytyminen voi edellyttää useamman tekijän yhteisvaikutusta, kuten kuutin sinnikkyyttä, emon kovaa kuntoa ja pakkasasteiden pysymistä siedettävissä rajoissa. Antagonistisen prosessin seurauksena kuutti saattaa paleltua, jos emo joutuu pakkasäällä pakenemaan moottorikelkkaa. Kelkan vastavoimana ja norpan selviytymistä edistävänä synergistisenä tekijänä voisi kuitenkin toimia keinolumikinos, jonka suojissa emo kenties uskaltaisi uhmata vaaraa ja joka toisaalta auttaisi kuuttia pysymään lämpimänä. Jos risteytyviä tekijöitä halutaan henkilöidä, moottorikelkkailijasta voidaan puhua norpan vastustajana ja keinolumen tuojasta auttajana narratologiasta tuttuun tapaan.¹⁸⁸

Kruunumalli tekee selväksi sen, että semiosis ei aina sijoitu homogeenisen mielen sisään – lähtöobjektia voi lähestyä monista eri näkökulmista, vastakohtaisillakin tavoilla. Ehkä ilmeisintä tämä on tilanteissa, joissa eri ryhmiin kuuluvat henkilöt joutuvat tekemisiin keskenään. Kulttuurin piirissä synteettinen semiosis kukoistaakin tilanteissa, joissa vaikutteet kohtaavat ja risteytyvät toisiinsa. Myös yksilön mieltä voi pitää äänen, ideoiden ja monenkirjavien havaintojen kokoelmana. Näin ollen semioottinen kruunu voisi mallintaa myös ajattelua, jonka Peirce (*CP VI.338; EP 2: 337–338, 428–429*) mielsi dialogiseksi prosessiksi, mielen keskusteluksi tulevan mielen kanssa tai vetoomukseksi, jonka hetkellinen itse esittää syvemmälle itselle. Synteettisiä päртеitä on myös abduktiossa eli hypoteettisessa päättelyssä, joka tarkoittaa tosiasioiden tutkiskelua ja teorian keksimistä niiden selittämiseksi (*CP V.145*). Abduktiossa yhdistetään jotakin sellaista, mitä päättelijä ei välttämättä olisi koskaan kuvitellut yhdistävänsä (*CP V.181*), tehdään oletus tietyn ilmiön alkuperästä (*CP II.627, 632–633, 714, 742, 786*) tai sijoitetaan yksittäistapaus tiettyyn luokkaan (*CP II.629, 632*). Jos joku vaikkapa huomaa satunnaisessa vastaanantulijassa tietyn ihmistyyppin tuntomerkkejä, hän helposti sijoittaa vastaanantulijan kyseiseen kategoriaan ja olettaa tämän muissakin suhteissa vastaavan ennakkokäsitystään (*CP VI.145; ks. myös CP II.625, 742*). Arvaus saattaa osua oikeaan, mutta usein abduktio johtaa lähtöobjektin kannalta virheellisiin attribuutioihin.

Kruunumalli on yllätyksiä täynnä, ja se soveltuu jäsentämään kompleksisten prosessien ennakoimattomia käännteitä sekä monisäikeistä vuorovaikutusta. Yksilöiden välillä kyse on paljolti siitä, miten toisen tuottamiin merkkeihin projisoidaan omia tulkintatapoja, intressejä ja vaikutelmia; vaikka yhteisymmärrystä ei syntyisi, ajatukset punoutuvat yhteen uudella tavalla. Laajemmassa mittakaavassa ihmisyhteisöt kohtaavat toisia yhteisöjä, lajeja ja luonnonvoimia. Uudet tuttavuudet suhteutetaan oitis kulttuuriseen maailmankuvaan ja yhteisön tarpeisiin; toisaalta vaikutteiden sekoittuminen saattaa auttaa oivaltamaan, mistä omissa lähtöobjekteissa on kyse. Kuten Juha Valsteen (2015) neandertalinihmiä koskevat pohdinnat havainnollistavat, objekti toimii tulkinnallisena risteyksenä, jonka eri puolet vetoavat

¹⁸⁸ Mainittakoon, että synergian ja antagonian käsitteisiin ei sisälly arvolatausta ja esimerkiksi ympäristötutkimuksessa synergia liitetään usein ympäristömuutosten voimistumiseen. Vastaavasti kertomuksen tai näytelmän protagonistin voi olla ”paha” hahmo, jonka antagonistin on oikealla asialla.

eri pyyteisiin. Risteytymisestä riippuu, nähdäänkö lähtöeläimessä esimerkiksi naapuriperhe vai proteiinilähde:

Kannibalismiin voi olla monta eri syytä. Yksinkertaisin selitys on nälkä: kuollut ihminen koostuu lihas-, veri-, rusto-, luu-, rasva- ja sidekudoksesta aivan kuten mikä hyvänsä muu nisäkäs. Jos ruokaa on niukasti, ei kenelläkään ole varaa haaskata kymmeniä kiloja hyvää valkuaisainetta ja rasvaa. Tällaisista ajatuksista on lyhyt matka siihen, että ruoan ollessa tiukalla naapurina elävä perhe alkaakin näyttää yhä enemmän mahdolliselta tyhjän ruokakomeron täydennykseltä.
(Valste 2015: 154–155)

Myös toislaiset eläimet tulkitsevat merkkejä omista lähtökohdistaan, omien intressiensä mukaisesti. Linnunpoikasen vetoavat kerjuuäänet voivat merkitä pedolle helppoa saalista, ja puhelinlangasta saattaa tulla rastaiden tai varisten kokoontumisoksa. Siinä missä ihmisten sanotaan tulkitsevan toislaisien merkkejä antropomorfisesti, linnut tulkitsevat muita eläimiä ornitomorfisesti, koirat kynomorfisesti (ks. Vilka 1996: 24–26) ja niin edelleen; toki myös yksilölliset ja tilannekohtaiset tekijät vaikuttavat tulkintoihin.¹⁸⁹ Kuten Oksana Malajan tarina osoittaa, koirien kasvattamasta ihmisestä konkreettisestikin kasvaa joissain suhteissa kynomorfinen.

Synteettisen semiosiksen ulkonaisiin ilmentymiin kuuluu monenlaisia sattuman kantamoisia, luovia yhdistelmiä ja objektien odottamattomia käyttötapoja. Usein synteetit kuitenkin kätkeytyvät psyyken piiriin ja saavat epäsuoran ilmaisumuotonsa siinä, miten puhumme objekteista ja teemme niitä koskevia päätöksiä. Synteettisen prosessin kohteeksi voi joutua niin abstrakti vaikutelma, yksittäistapaus kuin maailmassa havaittu säännönmukaisuuskin; kaikkia näitä voidaan tulkita halutussa valossa, suhteessa tiettyyn konkreettiseen olioon tai jonkin käsitteellisen viitekehysten puitteissa, jolloin objekteille kehkeytyy odottamattomia yhteismerkityksiä. Konsekutiivisen mallin (ks. 3.2.1) tavoin synteettisessä semiosiksessa korostuu usein dynaamisen ja välittömän objektin välinen jännite: risteytyvien objektien kohtaamispiiri käsittää vain murto-osan niissä piilevistä semioottisista mahdollisuuksista. Taulukossa 3 esittelen joitakin mahdollisia synteesejä, joissa Ensiyden, Toiseuden ja Kolmannuuden piiriin kuuluvat objektit risteytyvät keskenään. Koska synteettinen semiosis on konsekutiivista ja komplementaarista kompleksisempaa, taulukossa esitetään vain yksi yhdistelmä kutakin esimerkkiä kohti. Laajempi esimerkki synteettisestä prosessista seuraa taulukon jälkeen.

¹⁸⁹ Leena Vilkan (1996: 24) mukaan ”voimme kutsua *kynomorfisoinniksi* eli ’koirallistamiseksi’ tilannetta, jossa koira liittyy ihmiseen koiran haluja tai ominaisuuksia”. Toisesta näkökulmasta tulkitsemisen lajikeskeisyyttä lähestyy Thomas Sebeok (1991a: 108), jonka mukaan muut eläimet voivat määritellä ihmisen osaksi elotonta ympäristöään. Esimerkiksi lintu voi istuutua ojennetulle käsivarrelle, ikään kuin se olisi oksa, ja koalat voivat käyttää ihmisiä kiipeilypaikkoina.

LÄHTÖOBJEKTI 1	LÄHTÖOBJEKTIN 1 REPRESENTAMEN	LÄHTÖOBJEKTI 2	ESIMERKKI SYNTEETTISESTÄ TULKINNASTA
		Abstraktiivi (I) <i>esim. melankolia</i>	Eläinten havaitseminen vallitsevan tunnetilan valossa
Abstraktiivi (I) <i>esim. kevään valo</i>	Laatumerkki (I) <i>esim. lintujen vilkkaus</i>		<i>esim. linnut pilailevat kustannuksellani</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. orava kipittää tien yli</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. vastaan tuleva koira puhkeaa haukkumaan</i>		<i>esim. koirakin paheksuu minua</i>
Kollektiivi (III) <i>esim. elitismin nousu</i>	Sääntömerkki (III) <i>esim. turkikset ovat muodissa</i>		<i>esim. ihmisen perusluonne on paha</i>
		Konkretiivi (II) <i>esim. oma keho</i>	Eläinten assosioiminen omaan kehoon
Abstraktiivi (I) <i>esim. kaarnanpunainen</i>	Laatumerkki (I) <i>esim. oravanpunainen</i>		<i>esim. haluan hiuksiini oravanpunaisen sävyn</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. tietyn porsaan kastrointi</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. karjuhormoneja ei erity porsaan elimistöön</i>		<i>esim. haluan syödä tämän tuoksuista ja makuista lihaa</i>
Kollektiivi (III) <i>esim. kissat pyrkivät yllättämään saaliinsa</i>	Sääntömerkki (III) <i>esim. kissoilla on tapana liikkua pehmein askelin</i>		<i>esim. haluan oppia liikkumaan kissojen tavoin</i>
		Kollektiivi (III) <i>esim. moraalikategoriat</i>	Eläinten havainnoiminen hyveen ja paheen käsitteiden puitteissa
Abstraktiivi (I) <i>esim. (sään) lämpimyyden</i>	Laatumerkki (I) <i>esim. (porsaiden) kuraisuus</i>		<i>esim. sottaisten possujen pitäisi yrittää ryhdistäytyä</i>
Konkretiivi (II) <i>esim. satakieli löytää revierin</i>	Tekomerkki (II) <i>esim. satakieli laulaa monta yötä tietyllä paikalla</i>		<i>esim. lintu on esikuvallinen pikku olento, joka pyrkii konserteillaan huojentamaan vastapäisessä sairaalassa valvovien potilaiden mieltä</i>
Kollektiivi (III) <i>esim. sukupuolivalinta riikinkukoilla</i>	Sääntömerkki (III) <i>esim. riikinkukkokoirailla on näyttävät pyrstöt</i>		<i>esim. riikinkukot ovat turhamaisia</i>

Taulukko 3. Katkelmia synteettisistä prosesseista.

Ensimmäinen sarake esittelee dynaamisen objektin, joka determinoi toisen sarakkeen representamenia. Tätä representamenia tulkitaan uuden, kolmannessa sarakkeessa ilmoitetun dynaamisen objektin puitteissa. Näin päädytään neljännessä sarakkeessa esitettyyn tulkintaan.

Konkreettisia esimerkkejä ei voi redusoida formaaliseen malliin, mutta malli auttaa osaltaan jäsentämään sitä, mitä kompleksisissa merkityksenmuodostumistilanteissa on tekeillä. Esimerkiksi vilkkaus ei ole puhdas laatumerkki, kun se liitetään lintuihin; tällainen esimerkki havainnollistaa kuitenkin laadullisen tai potentiaalisen ulottuvuuden läsnäoloa semioottisissa prosesseissa.

Kuten Ralph Aldo Emerson (1836/2002: 29–30) huomauttaa, luonto pukeutuu ”hengen väreihin”, eli ihminen tulkitsee tunnelmia oman mielentilansa valossa.¹⁹⁰ Toisaalta merkitysten punoutuminen yhteen voi johtaa tilannekohtaisiin oikkuihin tai kauaskantoisiin tulkintakonventioihin. Periaatteessa melankolisen kulkijan, egosentrikon tai moralistin mietteitä voisi mallintaa paitsi synteettisen myös komplementaarisen mallin kautta. Tällöin melankolia, oma keho tai moraalikategoria asettuisi prosessin keskusobjektiksi, jota havainnollistaisivat kaikki mahdolliset representamenit. Komplementaarinen malli jättäisi kuitenkin vaille huomiota keskusobjektiin kytkettyjen representamien alkuperäiset merkitykset sekä merkityksen muuttumisen, joka seuraa näkökulmien moninaisuudesta. Yhdistettynä semioottiseen pyörään synteettinen malli voisi mahdollisesti auttaa selittämään, miksi toisiaan täydentävät näkökulmat seuraavat toisiaan tietyssä järjestyksessä. Suhteessa konsekutiiviseen semiosikseen synteettisen mallin antina voisi olla lähtöoletusten problematisoiminen tai lähtömerkin soveltaminen erilaisiin ilmiöihin.

Sattumien summa

Taulukon 3 prosesseja monivaiheisempina esimerkkinä synteettisestä semiosiksesta voimme kuvitella tilanteen, jossa sattumanvaraiset kohtaamiset johtavat joutomaan konkreettiseen ja symboliseen muuntumiseen arvostetuksi viheralueeksi. Prosessin liikkeelle panevana voimana toimivat toislajiset eläimet:

Kolmio 1

O₁ koira kuulee myyrän äänen
R₁ koira ryhtyy kaivamaan maata
I₁ koiran omistaja näkee multakasan joutomaalla

Kolmio 2

O₂ koiran omistaja on juuri saanut värimintun taimia ystävältään
R₂ koiran omistaja näkee multakasan joutomaalla
I₂ ohikulkija näkee koiran omistajan istuttavan taimia koiransa muokkaamaan maahan

Kolmio 3

O₃ ohikulkija muistaa isoäitinsä puutarhan kukkapenkit
R₃ ohikulkija näkee koiran omistajan istuttavan taimia koiransa muokkaamaan maahan
I₃ ohikulkija kokoaa kiviä istutuksen ympärille, jotta se näyttäisi enemmän oikealta kukkapenkiltä

Kolmio 4

O₄ kaupungin lapset haaveilevat puutarhasta, jossa he voisivat leikkiä vapaasti
R₄ lapset näkevät jonkun kokoavan kiviä istutuksen ympärille, joka näyttää jo oikealta kukkapenkiltä
I₄ lapset alkavat viihtyä joutomaalla ja kutsua sitä tuoksumailmaksi

Kolmio 5

O₅ kaupunki yrittää houkutella uusia veronmaksajia, mukaan lukien perheitä
R₅ lapset viihtyvät joutomaalla, jota he kutsuvat tuoksumailmaksi
I₅ kaupunki käyttää esitteessään valokuvaa lapsista leikkimässä tuoksumailmassa ja selittää tilannetta seuraavalla kuvatekstillä:
”Perheet arvostavat kaupunkimme viehättäviä puutarhoja”

¹⁹⁰ Sitaatin on suomentanut Antti Immonen.

Kuten esimerkki osoittaa, synteettinen semiosis voi johtaa sattumanvaraisiin ja vinoutuneisiinkin tulkintoihin; samaan aikaan se suosii luovuutta ja yhteismitattomien näkökulmien välistä vuorovaikutusta. Parhaimmillaan synteettinen semiosis voi synnyttää odottamattomia kompromisseja tai hedelmällisiä symbiooseja; pahimmassa tapauksessa se tuottaa virheellisen yhteisymmärryksen tunteen ja saa tulkitsijat omimaan autonomisia merkkejä. Lajienväliseen kääntämiseen liittyvien jännitteiden hahmottamiseksi on syytä pohtia kaikkien kruunun vaiheiden välisiä suhteita ja varsinkin sitä, kuinka dynaamiset interpretantit sovittuvat yhteen aiempien vaiheiden intentionaalisten interpretanttien kanssa. Lisäksi synteettinen malli herättää kysymyksen, mistä ovat lähtöisin objektit, jotka voivat lähtökohtaisestikin olla semioottisten prosessien osia. Voisiko eri malleja yhdistellä kompleksisen tilanteen hahmottamiseksi?

3.2.4 Semiosis kaikessa kompleksisuudessaan

Joskus yksi kolmesta semiosis-tyypistä näyttää hallitsevan tiettyä tapahtumakulkua, mutta todelliset prosessit ovat usein niin kompleksisia, että niiden yksityiskohtainen kuvaaminen vaatisi mallien yhdistelyä. Sen lisäksi, että samaa ilmiötä on mahdollista tarkastella eri puitteissa kulloisestakin näkökulmasta riippuen, myös saman prosessin eri vaiheita voi olla luontevinta jäsentää eri mallien kautta.

Kuvitellaan eläinrakas Viivi, jonka opintietä ryhdymme jäsentämään kolmen mallin avulla. Viivin äiti opettaa biologiaa, ja jo ennen kouluikää Viivistä tulee silmukka sukupolvia ylittäviin semioottisiin ketjuihin, jotka pitävät yllä tietynlaisia eläinluokituksia. Viivin äiti on oppinut luokitukset eläinmuseossa työskennelleeltä isältään, josta ketju kulkee tuntemattomaan kaukaisuuteen. Kun Viivi opiskelee eläinlääkäriksi, hänen eläinkäsityksensä täydentyvät uusimmalla tieteellisellä tiedolla. Hän pääsee myös toteuttamaan eläinrakkauttaan tavoilla, jotka täydentävät edellisten sukupolvien työtä. Sitten Viivi tutustuu Auraan, joka tekee työkseen draamakäsikirjoituksia. Aura ja Viivi päättävät tehdä yhdessä käsikirjoituksen televisiosarjaan, joka pyrkii ehkäisemään eläinten huonoa kohtelua tuomalla julkisuuteen kovia kokeneita eläimiä. Tämä asettaa Viivin tietämyksen uuteen valoon. Hän joutuu pohtimaan, millaisia toislaajiset eläimet ovat henkilöahmoina, miten eläinbiologiasta puhutaan yksilöä kunnioittavasti ja miten sairaskertomukset muuntuvat mukaansa tempaaviksi tarinoiksi. Tällaista oppimisprosessia voisi kuvata mallien yhdistelmällä, jossa konsekutiivista perinteen välittymistä seuraa komplementaarinen täydentyminen ja synteettinen sovellusmahdollisuus.

Vaikka kruunumalli on kompleksisuudessaan joustavin kolmesta semiosis-mallistani, myös ketjumallin ja pyörämallin soveltaminen on monissa tilanteissa mielekästä. Konsekutiivisella ja komplementaarisella semiosiksella voidaan viitata prosessien tiettyihin puoliin, vaikka kokonaiskuva olisi monimutkainen. Näiden mallien soveltaminen ei tarkoita sitä, että tutkija kiistäisi lisäobjektien mahdollisuuden; mallit ainoastaan auttavat tarkentamaan katseen tiettyihin prosessien ominaisuuksiin. Kuten Tarja Knuutila (2010: 341–344, 346, 349) sanoo, tieteelliset mallit rakennetaan tarkoituksellisesti erilaisten rajoitteiden, yksinkertaistusten, idealisaatioiden ja approksimaatioiden varaan, koska se mahdollistaa tiettyjen kysymysten systemaattisen tutkimisen; malleihin voidaan myös lisätä fiktiivisiä elementtejä. Tarkassa prosessikuvauksessa vaikkapa kruunumallin sisään olisi myös mahdollista sijoittaa katkelmia ketjuista tai pyörien segmenttejä. Esimerkiksi synteettisen prosessin lähtöobjektia voitaisiin tarkastella konsekutiivisen prosessoinnin tuloksena, tai jokin interpretanteista saattaisi päätyä seuraavan vaiheen representameniksi vasta komplementaarisen pyörittelyn jälkeen. Vastaavasti ketjumalliin tai pyörämalliin olisi mahdollista lisätä johonkin kohtaan ratkaiseva lisäobjekti synteettisen periaatteen mukaisesti.

Kun kirjallisia representaatioita tarkastellaan käännöksinä niiden kielenulkoisista objekteista, tietyt käännöstutkimuksen perusoletukset käyvät ongelmallisiksi. Sen sijaan, että lähteen merkityssisältö yksioikoisesti virtaisi tulotekstiin, voimme joutua tekemisiin mutkikkaiden hydrografisten verkkojen kanssa.¹⁹¹ Tarkasteltavalla representamenilla voi olla useampia lähteitä tai kokonainen valuma-alue, jonka piirissä lähteilläkin on omat lähteensä. Lisäksi sama lähde voi tuottaa useampia tulomerkkejä, jos poikkeavat katsantokannat tai lisäobjektit toimivat semioottisina vedenjakajina. Myös tulomerkin tulkinnanvaraisuutta voi pitää keskipakoisena voimana, joka synnyttää uusia semioottisia jokihaaroja. Vastaavanlaisia ajatuksia on esitetty myös käännöstutkimuksen piirissä. Marilyn Gaddis Rose (1996: 3) ei pidä tyydyttävänä yksinkertaistettuja käännösmalleja, joissa lähettäjiä, viestejä ja vastaanottajia on vain yksi; toisaalta monimutkaiset mallit kärsivät hänen mukaansa parsimonian puutteesta. Rose suosittelee valikoivaa otetta ja lähestymistapojen tilannekohtaista yhdistelyä. Vastaavasti ajattelen, että itsessään melko yksinkertaisia semiosis-malleja voi vapaasti poimia, muunnella ja yhdistellä tutkijan parhaaksi katsomalla tavalla.

Semiootikoista Floyd Merrell (1995: 17–18) lienee monimutkaisen mallinnuksen innokkain puolestapuhuja. Hänelle monihaaraava puumallikaan ei riitä vaan hän katsoo semioottisten prosessien rönsyilevän Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (1980: 9–37) kuvaamalla tavalla.¹⁹² Maarönsyssä tai rihmastossa binaarisuuden korvaavat *n*-naariset rakenteet ja loputtomat mahdollisuudet; kaikki on yhteydessä kaikkeen muuhun yhdistyvien ja erkaantuvien kierteiden vyyhdissä. Rihmastoajattelu on intuitiivisesti houkuttelevaa ja vapauttavan tuntuista; käännöstutkimuksessa sitä voisi käyttää valintatilanteiden hahmottamiseen sekä ennakoimattomien semioottisten seurausten ymmärtämiseen. Kompleksisuutensa vuoksi rihmasto soveltuu parhaiten perusteelliseen tapaustutkimukseen, kun taas kolmen edellä esitellyn mallin kaltaiset yksinkertaistukset auttavat tarttumaan vastaantuleviin semioottisiin ilmiöihin pikaisesti kolmesta näkökulmasta.

Kolmesta semiosis-mallista kruunu soveltuu erityisen hyvin kuvaamaan tilannetta, jossa useamman lähteen tarjoamat vaikutteet yhdistyvät tulomerkeissä. Tulomerkkien moninaisuutta on mahdollista tarkastella useamman eri mallin puitteissa. Ketju on mahdollinen lähinnä silloin, jos tulomerkkien nähdään seuraavan toisiaan loogisena jatkumona. Pyörämalli jäsentää parhaiten näkemystä tulomerkeistä toisiaan täydentävänä kehänä, jossa uusi käänнос syntyy aiemman käännöksen ja lähtöobjektin yhteisvaikutuksesta. Kruunumallin kautta on mahdollista ottaa huomioon eri tilanteet, joissa uusia käännöksiä tuotetaan, ja siten se tarjoaa muita vaihtoehtoja kontekstualisemman lähestymistavan käännösprosessiin. Lajienvälisessä käännöstutkimuksessa kruunumallin soveltamista voisi kenties perustella sillä, että siihen liittyy usein hyvinkin yhteismitattomien vaikutteiden yhdistymistä ja poukkoilua kontekstista toiseen.

Semiosis-malleilta sopii odottaa myös mahdollisuutta kuvata käännösprosessin suunnan vaihteluita tai määrittymättömyyttä. Synteettisen mallin perusajatus käy yksiin sen ajatuksen kanssa, että käänнос tuotetaan yhteisvoimin. Tämä mahdollistaa dialektisen vastauksen kysymykseen, tulkitsevatko

¹⁹¹ Tieteen termipankki määrittelee hydrografisen verkon vesiuomien, järvien ja altaiden muodostamaksi kokonaisuudeksi jollakin alueella (ks. Tieteen termipankki: hydrografinen verkko).

¹⁹² Deleuze ja Guattari (1980: 13) pitävät puu- ja juurimalleja osuvampana kompleksisuuden kuvaajana rihmasto tai kirjaimellisemmin maarönsyä (*rhizome*). 'Maarönsy' viittaa maan alla vaakasuorassa kulkevaan versoon, joka tuottaa uusia ilmaversoja ja juuria, ja Deleuze ja Guattari ovat omaksuneet sen metaforiseen käyttöön. Kun heidän ajatuksistaan keskustellaan suomeksi, puhutaan tavallisimmin rihmastosta; tämä kielikuva tavoittaa hyvin Deleuzen ja Guattarin ajatuksenjuoksun, vaikka viekin ajatukset kasvikkunnasta sieniin eikä niin ollen soveltuisi maarönsystä kertovan tekstin suomennokseen lukuisine kasviesimerkkeineen. Rihmasto on ranskaksi *mycélium*, ja toisinaan tätäkin sanaa käytetään metaforisesti hieman samaan tapaan kuin maarönsyä. Maarönsyyn kuuluu erilaisia elementtejä, ja sen jokainen piste on yhteydessä kaikkiin muihin. Rönsyilyn avaintekijöitä ovat moninaisuus sekä vastakkainasetteluja uhmaava jatkumoisuus (Deleuze & Guattari 1980: 14–19).

inhimilliset eläinrepresentaatiot viime kädessä toisilajista eläintä vai ihmistä. Laajempi synteettinen kaari puolestaan sopisi kuvaamaan dialogista käännoöprosessia, jossa osapuolet tulkitsevat merkkejä vuorotellen omista lähtökohdistaan. Seuraavassa luvussa luon yksityiskohtaisempia kytköksiä kolmen mallin ja käännoötutkijoiden ajatusten välille, minkä jälkeen olemme valmiit kääntämään katseen lajienvälisiin tulkintaprosesseihin.

3.2.5 Semiosis ja kääntäminen

Käännoötutkijoiden kehittämät varhaiset prosessimallit kuvasivat usein reittejä, jotka vievät lähtötekstistä käännoökseen tai lähtötekstin tuottajasta käännoöksen vastaanottajaan (ks. esim. Löröcher 2002). Wolfgang Löröcher (2002) kritisoi tällaisten proseduurimallien spekulatiivista luonnetta ja vaati kehittämään niiden rinnalle empiirisiin havaintoihin nojautuvia psykolingvistisiä malleja. Nykyisessä käännoötutkimuksessa prosesseilla tarkoitetaan usein konkreettisia työprosesseja, joissa lähtötekstien pohjalta tuotetaan tulotekstejä. Esimerkiksi ääneenajattelututkimus ja Translog-ohjelma tuottavat tietoa kääntäjien ajattelusta ja ajankäytöstä (Williams & Chesterman 2002: 52, 62–64). Kolmessa semiosis-mallissani painopiste on toinen; kyse on pikemminkin merkitysten muodostumisesta, välittymisestä ja muuntumisesta kuin tulkitsijan työstä tai tekstien kulkureiteistä. Toki malleilla voisi kuvata myös tulkintatyötä – onhan peirceläisessä katsannossa miltei kaikessa kyse merkkien toiminnasta – mutta malleja ei voi suoraan rinnastaa käännoötutkimuksen prosessimalleihin, jotka perustuvat työvaiheisiin tai tekstin matkaan kirjoittajilta lukijoille (ks. Williams & Chesterman 2002: 52). Eräiden käännoötutkijoiden kannanottojen ja kehittämieni mallien välillä on kuitenkin mielenkiintoisia yhtymäkohtia, joihin paneudun seuraavaksi.

3.2.5.1 Tulkinnan tulkitseminen. Kääntämisen konsekutiivisuus

Käännettävä merkki voi itsessäänkin olla käännoös, ja juuri käännoösten ketjuuntumisessa konsekutiivisuus ilmenee omimmillaan. Harvinaisen selvästi konsekutiivista ajatuksenjuoksua edustaa Richard Rottenburgin (2003: 33, ks. myös 40–41) käsitys, jonka mukaan käännoöprosessissa representaatiot seuraavat toisiaan re- re-... representaation ketjussa (”consecutive representations in a chain of re- re-... representation”). Vaikka Rottenburg puhuu myös kontekstista toiseen hyppelävästä käännoöprosessista, punaiseksi langaksi näyttäisi punoutuvan analogisten merkityshahmojen jatkumo (ks. Rottenburg 2003: 38–39), jonka jäsentämiseen ketjumalli soveltuu luontevasti.¹⁹³ Semioottisista käännoötutkijoista Dinda L. Gorrée (1994: 170–171) pitää lähtötekstiä ja käännoöstä merkkeinä, jotka muodostavat kappaleen semioottista ketjua, tulkinnallisten merkkien päättymätöntä sarjaa (ks. myös Gorrée 2004: 99). Ketjun suunta on yksiselitteinen: lähtöteksti edeltää käännoöstä, eikä paluuta lähtötilanteeseen ole vaan prosessi on peruuttamaton (Gorrée 1994: 171).¹⁹⁴ Tällaiseen näkemykseen on luontevaa kytkeä käännoöksiä käytettäessä varsin tavanomainen tilanne, jossa käännoös korvaa originaalin (ks. esim. Gottlieb 2008a: 48).

¹⁹³ Käännoösketjuista puhuu myös esimerkiksi Volker Heeschen (2003: 115). Basil Hatim ja Ian Mason (1990: 121–127, 132–137) taas puhuvat intertekstuaalisista ketjuista, joita kääntäjän on tunnistettava ja jatkettava.

¹⁹⁴ Myöhemmissä kirjoituksissaan Gorrée (2004: 99) kuitenkin esittää semioottisen prosessin olevan siltä kannalta kaksisuuntainen, että se suuntautuu samaan aikaan taaksepäin objektia kohti ja eteenpäin tulkintoja kohti. Vaikka Gorrée tässäkin kirjoituksessa puhuu merkkien ketjusta, esiin nousee myös komplementaarisia piirteitä: objekti paljastuu tulkitsijalle vähitellen.

Käännöksen käännöksen kääntäminen

Konsekutiiviseksi ilmiöksi voi mieltää epäsuoran kääntämisen, jossa käännös ei perustu lähtötekstiin vaan välikielelle tehtyyn käännökseen; tällöin huomio keskittyy välikielten semioottisten kontribuutioiden sijaan lähtötekstin ja käännöksen venyvään välimatkaan. Esimerkiksi keskiajalla kreikkalaisia käsikirjoituksia käännettiin syyrian kautta arabiaksi ja edelleen romaanisen välittäjäkielen kautta latinaksi (Cordonnier 1995: 66–68, 73, 76–77). Hieman tuoreempana esimerkkinä käännösten ketjuuntumisesta Kathleen Shields (2000: 119) esittelee kirjallista teosta, joka on käännetty iiristä englanniksi, englannista ranskaksi ja ranskasta serbokroatin kielelle, esittäen että kun käännös käännetään muille kielille, sen voi totisesti sanoa saavuttaneen perustavan tekstin aseman. Toisaalta mitä hyvänsä lähtöteosta voi luonnehtia käännökseksi romanttisen käännösteorian hengessä (ks. Berman 1984: 160–161, 175) – onhan kirjoittamisessa kyse maailman merkkien tulkitsemisesta ja luonnollisen kielen muuntamisesta taiteen kieleksi. Perinteisesti länsimaissa on ollut tapana rinnastaa alkuteosta koskeva käännös syntyinlankeemukseen (ks. esim. Devy 1999: 182); ajatus päättymättömästä ketjusta ja käännösten kääntämisestä kuitenkin vapauttaa kääntäjät tällaiseen konsekutivismiin kuuluvasta syyllisyydestä. Romanttinen teoria käännösten kääntämisestä jopa uumoilee, että käännös kruunaa lähtöteoksen ja saattaa loppuun sen mahdollisuudet (ks. Berman 1984: 175).

Konsekutiivisessa mallissa ainoa nähtävissä oleva muutosvoima sisältyy lähtömerkkiin itseensä. Joskus on kuviteltu, että merkitysyksiköt voisivat liikkua kääntämisen ketjussa muuttumattomina kuin puhelinlinjaa pitkin (Rottenburg 2003: 35); tällaisen prosessin mallintamiseen semioottinen ketju tietenkin sopii hyvin. On myös mahdollista ajatella, että muutos kuuluu elimellisesti semioottiseen prosessiin ja että muutoksia on mielekäästä jäljittää etsimättä niille ulkoisia syitä. Yunte Huang (2009: 53–54) vertaa homofonista käännösprosessia rikkinäinen puhelin -leikkiin, jossa piirissä kiertävä viesti muuttuu välimatkan kasvaessa. Tässä yhteydessä olennaista on merkkien virta itsessään, eikä syitä yksittäisiin muutoksiin välttämättä ole tarpeen eritellä. Jean-Louis Cordonnier (1995: 67) kuvailee, kuinka keskiajalla tieteellisiä tekstejä usein käännettiin arabiaksi monivaiheisen ketjun kautta. Nimekkäät kääntäjät olivat ylityöllistettyjä ja teettivät alaisillaan raakaversioita, joita he sitten itse korjailivat. Näin syntynyt käännös päättyi seuraavalle kirjoittajalle, jonka tehtävänä oli kohentaa sitä tyyllillisesti. Cordonnier (1995: 69) pitää mahdollisena, että pitkällisiin käännös- ja kopiointiprosesseihin liittyi myös virheiden kasautumista.

Virtaviivaistaminen vai koukeroiden kunnioittaminen?

Ketjumallissa käännös korvaa lähtömerkkinsä tai asettuu sen ja tulkitsijan väliin, jolloin jotkin dynaamisen objektin puolet voivat unohtua pysyvästi. Vahvasti konsekutiivinen pohjavire on esimerkiksi Carol O’Sullivanin (2006: 380, 390) kuvauksessa siitä, kuinka Irlannin suullista perinnettä on ensin transkriboitu kirjalliseen muotoon, sitten käännetty englannin kautta saksaksi ja ranskaksi, suullisten piirteiden karistessa matkan varrella.¹⁹⁵ O’Sullivan (2006: 390) tähdentää, että kussakin vaiheessa kääntäjän on lähdettävä liikkeelle edeltävän kääntäjän toimittamasta versiosta, mikä ilmentää konsekutiivisten valintojen peruuttamatonta luonnetta. Myrdene Anderson (2003: 392) puolestaan vertaa etnografisen lähtötilanteen palautumattomuutta siihen, kuinka mahdotonta on luoda elämää pelkän alkuaineluettelon ja biokemiallisen kaavan avulla. Andersonin ja O’Sullivanin esimerkkitilanteisiin liittyy merkkien

¹⁹⁵ Suullisesta kirjallisuudesta puhuttaessa on myös esitetty, että kukin esitys on kielensisäinen käännös edeltävistä esityksistä (ks. Sturge 2007: 117).

olomuodon muutoksia, elämän ja puheen muuntumista säännönmukaiseksi kirjoitukseksi, ja tällaiset prosessit näyttävät yhdeltä mielekkäältä ketjumallin sovelluskohteelta.

Konsekutiiviseksi voi mieltää sellaisetkin käänösprosessit, joiden myötä lähtömerkki tyyllisesti pelkistyy ja yksinkertaistuu. Edellä esittelin näkemyksiä, joiden mukaan kääntäminen usein pehmentää lähtötekstin särmiä (ks. 2.4.3). Viime kädessä särmikkyys on suhteellista, mutta esimerkiksi diakroninen kääntäminen eli vanhojen kirjallisten teosten modernisointi näyttäytyy usein silkkana helpottamisena (ks. Gottlieb 2008a: 55, 56), vaikka lähtömerkkiin samalla voi risteytyä uusia vaikutteita. Shields (2000: 182) puhuu *Beowulf*in modernille englannin kielelle kääntäneestä Seamus Heaneysta ”kulttuurisena välittäjänä, jonka tehtävänä on ollut historiallisten erojen ja konfliktien tasoittaminen kääntämällä tekstejä kansainvälisesti hyväksytylle standardikielelle”. Tällainen prosessi voi johtaa virtaviivaistumiseen, joka on jäsennettävissä ketjumallin mukaisesti. Käänösprosessia hallitsevista normeista riippuu, sisällytetäänkö käänökseen merkkejä välikäänöksistä ja välittävistä kielistä (Toury 1995: 58). Ainakin pintapuolisesti ketjumallin puitteisiin voisi asettua myös piilokäännös (*covert translation*) (House 2002: 99–100), jossa käänösprosessin käännteet on häivytetty näkymättömiin.

Marginaalisena juonteena käänöstutkimuksessa on kulkenut suuntaus, joka ihannoii kopioivaa työtapaa ja lähtötekstin uusintamista pitkälti sen omilla ehdoilla (ks. esim. Bourjea 1986: 264, 266–267; Chesterman 1997a: 23). Peter Cariani (2003: 349) pitääkin mekaanista uudelleen kirjoittamista käännöstoiminnan kirjon yksinkertaisimpana ääripäänä. Konsekutiivisesti voi hahmottaa myös sellaisia käänösteorioita, joissa on kyse lähtömerkin eloonjäämisestä (ks. 5.2.2). Esimerkiksi perinteiden jatkumista ja välittymistä tuleville polville voi tarkastella konsekutiivisena prosessina, vaikka Walter Benjamin katsoi, ettei käänöstä voisi enää kääntää (ks. O’Sullivan 2006: 381). Michael Cronin (2017: 117) pitää kääntämistä keskeisenä sukupolvien väliselle solidaarisuudelle juuri siksi, että käänöksiä luetaan myös vastaisuudessa. Toisaalta sopii kysyä, voisivatko ihmiset nykytilanteessa myötävaikuttaa muiden eliöiden menestyksekkääseen kääntymiseen tuntematonta tulevaisuutta kohti sen sijaan, että tuotamme heidän käänösprosesseihinsa erilaisia vinoumia ja pullonkauloja.

Yhteenveto

Konsekutiivisesta näkökulmasta huomio kiinnittyy käänöstutkijoiden arvioihin siitä, mitä tapahtuu, kun teksti käännetään uudestaan, uudestaan ja uudestaan. Yhtäältä konsekutiivinen prosessi saattaa venyttää merkin elämää pitkälle tulevaisuuteen, mutta toisaalta monivaiheisuuteen voi liittyä väljähtämistä ja virheiden kasautumista. Komplementaarisisissa prosesseissa lähtömerkin tuntemusta ei jätetä edellisen käänöksen varaan vaan siitä kumpuaa yhä uusia tulkintoja.

3.2.5.2 Kokonaisuuden täydentäminen. Kääntämisen komplementaarisuus

Suomenkielisen käänöstutkijan on luontevaa pohtia kääntämisen komplementaarisuutta, koska kääntämistä tarkoittava sanamme etymologisesti tarkoittaa objektin kääntelemistä käsissämme ja tarkastelemista eri näkökulmista – latinaan pohjautuvassa sanastossa sitä vastoin on pikemminkin konsekutiivis-synteettinen pohjavire. Jos konsekutiivinen semiosis tuo mieleen sarjallisen hahmotuksen (*sequential scanning*) temporaalisen painopisteen, niin komplementaarista luonnehtii yhteenvetohahmotus (*summary scanning*) (ks. Langacker 1987: 248); toisin sanoen konsekutiivisen prosessin elementit mielletään sarjaksi ja komplementaarisessa prosessissa ne ovat läsnä yhtä aikaa, minkä yhtenä mahdollisena sovelluksena voisi pitää kokonaiskuvan hallitsevaa kaikkitietävää kertojaa (ks. Tabakowska 1993: 32,

58).¹⁹⁶ Ellei tarkastelija pysty kohottautumaan kaikkietävään asemaan, komplementaarinen kääntäminen voi näyttäytyä pikemminkin keskipakoisena prosessina, jossa tulkinnat hulmahtavat eri suuntiin. Tällöinkin lähtöobjektin monisärmäisyys korostuu hetkellisten tulkintojen kustannuksella. Käännöstutkimuksessa varsin yleisenä lähtökohtana näyttäisi olevan ”lähtöteksti” tai ”alkulausuma”, jonka käännös on mahdollista toteuttaa monin eri tavoin (ks. esim. Muhawi 2006: 376).

Kielten ristivalossa

Siinä missä konsekutiivinen käännösprosessi etenee ketjuna tulkinnasta tulkinnan tulkintaan, komplementaarille prosessille on tunnusomaista toisiaan täydentävien interpretanttien asettuminen lähtömerkin ympärille. Käytännössä epäsuorassakin kääntämisessä voi olla komplementaarisia piirteitä, sillä välttämättä käännös ei perustu yksinomaan välikieliseen käännökseen vaan kääntäjä saattaa ammentaa vaikutteita myös suoraan lähtötekstistä ja -kielestä (ks. Hekkanen 2014). Laajemmin komplementaariset kysymykset nousevat esiin käännösvaihtoehtoja ja rinnakkaisia käännöksiä koskevassa keskustelussa. Modernin käännöstutkimuksen uranuurtajat Jean-Paul Vinay ja Jean Darbelnet (1958/1975: 23–24) esittivät, että kääntämistä on pitkään pidetty taitona (*art*), johon kuuluu tasapainoilu useamman vaihtoehdon välillä. Vastoin tätä käsitystä Vinay ja Darbelnet väittävät, että useimmissa tapauksissa on olemassa vain yksi hyvä käännös, jonka oivaltaminen kuitenkin edellyttäisi kieltenvälisiä siirtymiä koskevien metodien tuntemista. Tällöinkin siirtymiä koskevat säännöt ovat kuitenkin kieliparikohtaisia, ja jo mahdollisten tulokielten moninaisuus avaa tietä komplementaarisen semiosis-mallin soveltamiselle.

Komplementaarista näkökulmasta kielten moninaisuus on merkityksellistä ja eri kielten muodostama kokonaisuus on jollain lailla enemmän kuin osiensa summa. Tässä viitekehyksessä voi tarkastella vaikkapa Walter Benjaminin käsitystä kääntämisestä. Maurice Blanchot’n jalanjäljissä John Johnston (1992: 44–46) tulkitsee Benjaminia niin, että lähtöteksti tavalla tai toisella suuntautuu toisen kielen puoleen, jolloin kääntäjän tehtäväksi tulee matkan jatkaminen, eri kielten merkitsemistapojen sovittelu yhteen tavalla, joka auttaa aavistamaan yksittäisten kielten taustalla piilevän puhtaan kielen.¹⁹⁷ Kielenulkoisesta kertovat viestit eivät liiemmin kiinnostanut Benjaminia, mutta semioottisen pyörän keskukseen voi asettaa paitsi puhtaan kielen myös minkä hyvänsä objektin, josta ihmiset sattuvat puhumaan. Marianne Lederer (1976/1984: 69–70) pitää ihanteena käännöstä, joka ilmaisee saman idean kuin lähtöteksti tulokielelle luonteenomaisella tavalla.¹⁹⁸ Koska tällainen käännös asettaa idean kahden kielen väliseen ristivaloon, se mahdollistaa Ledererin mielestä ajattelun ja puheen välisten suhteiden analysoimisen. Kirjoittaja luottaa ideoiden universaalisuuteen, jolloin vaihtoehdot ilmaukset näyttävät täydentävän toisiaan lähinnä sitä kautta, että ne osoittavat muotojen satunnaisuuden ja kirkastavat näin käsitystä ideasta itsestään. Universaaleihin ideoihin kovin moni käännöstutkija tuskin enää tätä nykyä uskoo, mutta lajienvälisessä kääntämisessä idean paikalle voisi asettaa tietyn eläimen itsessään. Kieltenvälisen ristivalotuksen kautta voisi oppia jotakin myös eläinten ja puheen välisistä suhteista.

Komplementaarisen jäsenyyden piiriin on luontevaa sisällyttää myös kielitieteilijä Peter Mühlhäuslerin (1994/2001: 160, 164) näkemys, jonka mukaan eri kielet painottavat moniulotteisen

¹⁹⁶ Elżbieta Tabakowska (1993: 58) huomauttaa, että kieltenvälisessä kääntämisessä hahmotustavan vaihtaminen tuottaa erilaisen kokonaisvaikutelman, ja lajienvälisessä kääntämisessä semioottista juonenkuljetusta on syytä miettiä. Vaikka semioottisissa malleissa on viime kädessä kyse näkökulmista, kielelliset valinnat voivat ohjata yleisöä tietynlaisia malleja kohti.

¹⁹⁷ Puhtaan kielen syntyprosessia voisi jäsentää myös synteettisen mallin kautta, jos ajatellaan, että puhdas kieli rakentuu vasta kääntämisen myötä.

¹⁹⁸ Myös Alexis Nouss (1993: 58) esittää, että lähtöteksti ja käännös sanovat saman asian eri tavoilla.

todellisuuden eri puolia ja suodattavat esiin eri asioita. Näin jokainen kieli näyttäytyy tilapäisenä tulkintana kompleksisesta maailmasta, jota voi ymmärtää vain lähestymällä sitä mahdollisimman monesta eri näkökulmasta. Tältä kannalta voidaan ajatella, että käännökset täydentävät toistensa ja lähtömerkin painotuksia tuoden esiin uusia puolia dynaamisesta objektista. Vastaavasti Alberto Manguel (1997: 276, viitattu Cronin 2000: 66) pitää kääntäjän tehtävänä tekstin moniäänisyyden ilmentämistä. Hänen mukaansa käännös esittää rinnakkaistodellisuuden – toisen tilan ja ajan, jossa tekstistä käy ilmi ennenkuulumattomia mahdollisia merkityksiä. Claudine Tourniaire (1999: 71, 75, 79–80) suosittelee kirjallisen teoksen kääntämistä useammalle kielelle, koska kukin tulokieli tavoittaa monikerroksisesta tai sisäisesti ristiriitaisesta lähtöteoksesta eri puolia omien idiosynkraattisten taipumustensa mukaan. Myös Marilyn Gaddis Rose (1997: 27) olettaa, että erikielisiin versioihin sisältyvät merkitykset rikastuttavat lukukokemusta. Kuten Marianne Lederer (1994: 58) osoittaa, esimerkiksi ’taulua’ tarkoittava sana voi viitata kielestä riippuen kehykseen, kankaaseen tai maalaukseen, jolloin käännöksen voi katsoa tarjoavan samaan ilmiöön uuden näkökulman (ks. myös Svane 2002: 22–23). Vastaavaa monitulkintaisuutta liittyy niihin metaforiin, jotka rinnastavat kääntämisen musiikkiteoksen esittämiseen (ks. Chesterman 1997a: 44). Kuten Raymond van der Broeck (1998: 11) toteaa, vertaus voi auttaa ymmärtämään, kuinka erilaiset tulkinnat ovat saman teoksen käännöksiä – esiintyvät taiteilijat täydentävät osaltaan esimerkiksi säveltäjän luovaa työtä.

Tietoisuus vaihtoehdoista

John Hollander (1959/1966: 220) huomauttaa, että äidinkielelle päin käännettäessä prosessi usein hahmottuu mahdollisuuksien avartumiseksi – kääntäjän mieleen tulee useampia oikeita käännösratkaisuja. Theo Hermans (2000: 264–266) esittää, että kääntäjäksi kouluttautuminen tarkoittaa pitkälti mahdollisten käännösratkaisujen eksplisiittistä reflektointia, jollaiseen ammattilaisella ei välttämättä ole aikaa. Useampien käännösmahdollisuuksien tunnistaminen mallintuu komplementaariseksi prosessiksi, vaikka lopulliseen käännökseen valikoituisi vain yksi monista vaihtoehdoista. Michael Cronin (2017: 61–62) arvostaa käännösprosessiin liittyvää vastineiden puntarointia eritoten siksi, että sen myötä nousee tietoisuuteen lähtökulttuurin kannalta itsestäänselvissä sanoissa piilevä kompleksisuus. Toisaalta vaihtoehdoisten käännösten tiedostaminen voisi myös kyseenalaistaa stereotypit, joiden valossa tulokulttuuri on tottunut tulkitsemaan lähtömerkkejä, ja tällaisella komplementaarisuudella voisi olla merkitystä myös lajienväliselle kääntämiselle.

Hermans (2000: 266) mainitsee, että poikkeustapauksissa lopullinenkin käännös pitäytyy valintaa edeltävässä epävarmuuden tilassa. Esimerkiksi teoksessaan *Mencius on the Mind* I. A. Richards (1932/1964) sovelsi Hermansin mukaan monimääritelmätekniikkaa (*multiple definition*), joka kiertelee ja kaartelee yksittäisten kiinan sanojen merkityksen ympärillä sitoutumatta mihinkään yksittäiseen käännösratkaisuun. Vastaavan vaikutelman voivat tuottaa runsaat käännösratkaisuja puntaroivat alaviitteet, jotka pyörtelevät käännöksen ympärillä saaden sen näyttämään epävakaa ja puutteelliselta. Tällainen käännöstapa soveltuu Hermansin mielestä korostamaan kääntämisen problemaattista luonnetta.¹⁹⁹ Myös Kate Sturge (2007: 22) mieltää vaihtoehdoisten käännösten listat tavaksi tähdentää kulttuuristen kategorioiden yhteismitattomuutta. Yleensä vaihtoehdoisia käännösratkaisuja ei ole tapana esittää rinnakkain, ja siksiäpä Theodore Savory (1957/1968; 132–133, 135) suosittelee kääntäjälle muistikirjaa, johon hän voi keräillä kirjallisuusotteita sekä niiden käännöksiä eri kielille, samalla tulokielellä julkaistuja muunnelmia ja omia tuotoksia. Savoryn mukaan vaihtoehdoisten käännösten tutkiskelu on

¹⁹⁹ *Mencius on the Mind* -teoksesta ja monimääritelmätekniikasta kirjoittaa myös Viggo Hjørnager Pedersen (1988: 35–39).

kiehtovinta silloin, kun lähtötekstiksi valitaan henkilökohtaisesti puhutteleva kirjallisuudenote, jolloin vertailu jää yksityiseksi ajanvietteeksi.

Toisaalta käännösratkaisujen puntaroinnilla on ajateltu olevan myös yleistä mielenkiintoa. Käännöstutkimuksessa vertaillaan usein samasta lähtötekstistä tehtyjä käännöksiä ja luetaan lähtötekstiä näiden ristivalossa (ks. esim. Bruno 2006: 221–222, 226), mutta akateemisen tutkimuksen ohessa komplementaarinen tarkastelu saattaisi kiinnostaa kääntäjien ja lukijoiden yhteisöjä. Grace Fang (2002a, 2002b) esittää, että verkkokääntäminen voisi tarjota uuden kukoistuksen mahdollisuuden komplementaariseksi luonnehtimilleni käännösratkaisuille. Fang huomauttaa, että jokainen lähtöteksti aktivoi useita mahdollisia luku- ja käännöstapoja. Verkossa erilaisia käännösversioita voi julkaista samaan aikaan, jolloin monimuotoisuus nousee lukijankin tietoisuuteen. Hypertekstuaalinen ympäristö kannustaa myös lukijaa osallistumaan tulkintaprosessiin.²⁰⁰ Samansuuntaisia pohdintoja on sittemmin esittänyt Arnab Chakladar (2009: 198–199). Kuten Chakladar toteaa, yksittäinen lähtötekstin virke on mahdollista kääntää useilla tulokielen virkkeillä. Painetussa kirjassa jonkin vaihtoehdoisen käännösratkaisun voi mahdollisesti tuoda esiin alaviitteessä, kun taas verkkokäännökseen voi linkittää vaikka kuinka paljon käännösvaihtoehtoja. Verkkolukijalle voi myös tarjota mahdollisuuden saman tekstin lataamiseen eri tavoilla käännettynä, eri kääntäjien laatimien versioiden lukemiseen, lähtötekstin tutkiskeluun sekä omien käännösten tuottamiseen. Tältä pohjalta on helppo kuvitella lajienvälisen kääntämisen verkkosivusto, jolle on koottu kielellisiä tulkintoja vaikkapa erilaisten lintujen äänistä ja jolla lukijat saavat vuorostaan kielentää äänitteitä erilaisin onomatopoeettisin ilmauksin, metaforin ja luonnehdinnoin.

Komplementaarisesti käännöstoimintaa jäsentävät myös monet sellaiset tapaustutkimukset, teorit ja käsitteet, joiden valossa uudet käännökset näyttäisivät täydentävän aiempia tai lähestyvän lähtötekstiä (ks. esim. Folkart 1991: 202–203; Katan 2002: 181–182; Lefevere 1982/2004: 249). Friedrich Schleiermacherkin (1813/1999: 68–70; 1813/2007: 24) katsoi, että sama teos voidaan kääntää eri näkökulmista, jolloin ”tietyt osat ovat onnistuneempia yhdessä käännöksessä ja toiset toisessa” ja tehtävänsä saavuttaa ”ainoastaan toisiinsa suhteutettujen käännösten kokonaisuus”.²⁰¹ Näkökulmien moninaisuutta ja muuntelun arvoa vastakohtana ainoalle oikealle ratkaisulle korostaa esimerkiksi Douglas Robinson (1991: 165–166 ym.). Lähtöobjektista voi syntyä myös joukko toisistaan riippumattomia käännöksiä, jotka kuitenkin rinnakkaisessa tarkastelussa ilmentävät toisiaan täydentävien tulkintamahdollisuuksien kirjoja. Tällaista näkemystä edustaa Ubaldo Stecconi (2010: 58), jonka mukaan kääntäminen ei voi milloinkaan johtaa yhteen lopulliseen käännökseen vaan yhtä lailla validien esitysten moninaisuuteen.

Tulkinnan särmät

Mistä mahdollisten käännösten moninaisuus sitten johtuu? Susanne Göpferich (2004: 30) väittää, että lukijasta riippumatonta lähtötekstiä ei ole olemassa vaan lähtöteksti on konstruktivistisen ymmärrysprosessin tulosta. Siksi lähtötekstejä on yhtä monta kuin lähtötekstin vastaanottajiakin. Tätä näkemystä voisi jäsentää pyörämallilla siten, että yhteisen viittauskohteen ympärille järjestettäisiin yksilöllisten välittömien objektien ja niistä juontuvien käännösprosessien joukko. Manuela Foiera (2003: 53–54) vertaa käännöstä peiliin, joka moninkertaistaa havaintomme ja räjäyttää mielikuvan kiinteyden tuhansiksi erilaisiksi näkökannoiksi; samalla Foiera (2003: 50–51, 55, 65) uskoo, että eri aikoihin ja eri

²⁰⁰ Fangin (2002a; 2002b: 24) tavassa ymmärtää kääntämistä on myös konsektiivisia ja synteettisiä piirteitä: hän tahtois tehdä käännösprosesseja näkyviksi julkaisemalla toisiaan seuraavia versioita, joihin on mahdollista liittää tietoa tulkintakonteksteista ja intertekstuaalisista kytköksistä.

²⁰¹ Sitaatit on suomentanut Maija Ollikainen.

yleisöjen puoleen sinkoavat tulkinnat vahvistavat sen merkitysytimen elinvoimaa, josta koko prosessi lähtee liikkeelle.²⁰² Mahdollisten tulkintojen määrää kasvattaa paitsi kielten moninaisuus ja luentojen yhteismitattomuus myös käytännölliset ja ideologiset jakolinjat. Peeter Torop (2003: 271) viittaa sarjautumisen (*seriation*) käsitteellä siihen, miten saman lähtötekstin pohjalta joskus kehkeytyy moninaisten käännösten sarja – eri muodoissaan sama lähtöteksti voi olla läsnä eri viestimissä ja diskursseissa. André Lefeveren (1975: 107) tavoin kääntämisen voi mieltää myös historialliseksi prosessiksi: vaihtuvat tilanteet tekevät lähtötekstin eri puolista relevantteja ja luovat tarpeen uusille käännöksille.

Myös vastaanottajien moninaisuus hajottaa tulkintoja. Eugene A. Nida ja Charles R. Taber (1969/1982: 31) esittävät, että esimerkiksi *Raamatusta* olisi tarpeen tehdä tietylle kielelle kolme käännöstä: perinteinen versio kirkoissa käytettäväksi, kirjallinen versio valistunutta väkeä varten sekä kansankielinen versio – myös lapset muodostavat omanlaisensa kohderyhmän (Nida & Taber 1969/1982: 150, 161). Vastaavasti Viggo Hjørnager Pedersen (1988: 19–20) esittelee esimerkkejä eri käyttäjäryhmille suunnatuista rinnakkaiskäännöksistä, ja mainoksistakin voidaan kääntää eri kohderyhmille suunnattuja versioita (ks. Schäffner & Adab 2007: 333). Myös Katharina Reißin ja Hans Vermeerin (1984/1986: 57–60) kehittämän skoposteorian valossa samasta lähtötekstistä voi tarkoituksen vaihtuessa tuottaa useita erilaisia käännöksiä, jotka ovat kaikki yhtä hyväksyttäviä, mikäli ne saavuttavat tarkoituksensa tulokulttuurissa (ks. myös Göpferich 2004: 29–30). Absoluuttista käännöstopaa tai käännöstä ei ole vaan ratkaisut ovat tilannekohtaisia.

Tällaisia ilmiöitä voisi täsmällisimmin mallintaa kiinnittämällä semioottiseen pyörään irrallisia kruunun (ks. 3.2.3) kappaleita, joista kutakin determinoisi yhteisen lähtöobjektin ohessa jokin siitä riippumaton tekijä. Käännösten räätälömistä erilaisille lukijoille on toisaalta myös kritisoitu. Jean-Louis Cordonnier (1995: 168–169) pilkkaa ajatusta siitä, että käännös pitäisi mukauttaa lukijaa varten – tällöinhän käännöksiä pitäisi tehdä yhtä monta kuin on lukijatyyppejä. Cordonnier korostaa, että vaikka tekstiä ei lainkaan käännettäisi, se on lähtökielen piirissä avoin monille erilaisille luennoille. Kaikessa kielenkäytössä on implisiittinen ulottuvuutensa, ja lukijan kompetenssista riippuu, huomataanko se vai ei. (Cordonnier 1995: 174–176.) Myöskään kääntäjä ei pysty tietämään, kuka hänen käännöksensä viime kädessä lukee ja mitä siitä seuraa (Cordonnier 1995: 169). Sopii olettaa, että kaikessa arvaamattomuudessaankin lukuisat interpretantit täydentävät käsitystä lähtömerkin semioottisista mahdollisuuksista ja asettuvat sen ympärille komplementaariseksi pilveksi.

Yhteenveto

Edellisen katsauksen valossa näyttää siltä, että käännöstutkijat ovat paljonkin pohtineet sitä, kuinka rinnakkaiset käännösvaihtoehdot voivat täydentää toisiaan ja problematisoida toisensa. Yhä uusia mahdollisuuksia nousee esiin, jos lähtömerkki risteytetään toisten lähteiden kanssa, kuten kääntämisessä joidenkin tutkijoiden mielestä väistämättä käy.

²⁰² Foieran (2003: 49) kokonaisnäkemyksessä kääntämisestä on myös synteettisiä piirteitä – vertaahan hän käännöksiä avaruusolentojen ja ihmisten yhteensulautumiin.

3.2.5.3 Lähteiden yhdistäminen. Kääntämisen synteettisyys

Komplementaarisisissa prosesseissa kehkeytyvää moninaisuutta voi pitää yhtenä käännostoiminnan perusarvoista. Esimerkiksi Pierpaolo Martinon (2003: 42–47) mukaan kääntämisen tulisi tarjota mahdollisuus omaksua useampia näkökulmia ja näkemyksiä; lähtötekstin sisäisestä moninaisuudesta tulisi liikkua kohti tulkintojen moninaisuutta. Sen lisäksi, että lähtömerkki voi käännoosprosessissa hajota erilaisiksi tulkinnoiksi, myös prosessin alkupää voi siis olla moninainen. Synteettinen malli soveltuu kuvaamaan yksittäistä lähtötekstiä laajempaa lähtövaikutteiden kirjoa. Tähän liittyen G. J. V. Prasad (1999: 41) esittää, että kääntämisessä ei ole kyse pelkästä siirtämisestä (*bearing across*) vaan hedelmällisestä yhteen lyöttäytymisestä (*coming together*). Myös Martinon (2003: 42, 46–47) kuvaama käännoosprosessien tuottoisa monitulkintaisuus näyttää viime kädessä toimivan synteettisesti, uudenlaisia yhdistelmiä synnyttämällä. Nykyisessä käännoostutkimuksessa prosessien synteettisyys näyttäisi saavan runsaasti huomiota, mihin vaikuttaa ehkä osaltaan laajempi kulttuurinen viitekehys. Esimerkiksi Homi Bhabha (1994: 212, viitattu Gentzler & Tymoczko 2002: xv) kuvaa käännooskulttuurin (*translational culture*) käsitteellä postmodernille maailmalle tunnusomaisia hybridi-identiteettejä.

Lähteiden yhdistely

Synteettisen mallin mukaan voi jäsentää käännoostutkimuksessa esiin nousseita tapauksia, joissa käännoos muovautuu useampaa lähtötekstiä yhdistelemällä. Esimerkiksi Susan Bassnetin (1998a: 29–30, 38) tarkasteleman teoksen *Morte d'Arthur* kirjoittaja Thomas Mallory esittelee teoksensa jonkinlaisena käännooksenä, mutta yksittäistä lähtötekstiä ei ole vaan teksti perustuu laajempaan, eri kielillä tuotettuun tekstiaineistoon. Vastaavasti Thomas Kinsellan englanninnos keskiaikaisesta iirinkielisestä kertomuksesta *Táin Bó Cuailgne* pohjautuu eri versioihin (Shields 2000: 107–109). Kuten Douglas Robinson (1997: 43) huomauttaa, etnografisessa kääntämisessä ideana ei ylipäänsä ole yksittäisen tekstin kääntäminen vaan kokonaisten kulttuuristen diskurssien yhdistäminen tulotekstiksi. Teoreettisemmalla puolella esimerkiksi Justa Holz-Mänttari (1986: 355) puhuu monikossa muista lähteistä (*anderen Ansätze*), jotka kääntäjä ottaa huomioon varsinaisen lähtötekstin ohessa. Myös Susanne Göpferichin (2004: 29, 32) kirjoitus avaa tietä lähtötekstien mahdolliselle moninaisuudelle, kun taas Manuela Foiera (2003: 55) mieltää kääntämiseksi toisiinsa sekoittuneiden ja yhteen sulautuneiden tarinoiden kertomisen uudelleen.

Silloinkin kun käännookselle nimetään yksittäinen lähtöteksti, sillä tosiasiasa saattaa olla useampia lähteitä. Michael Holman ja Jean Boase-Beier (1999: 3) toteavat, että käännettävä teksti voi perustua tekijänsä keräämiin myytteihin ja tarinoihin, ja Sherry Simon (1992: 174) tähdentää nyky maailman kulttuurista hybridisyyttä, jonka myötä yksittäiseenkin tekstiin yhä useammin kuuluu useita kieliä ja koodeja. Lähteen lähteiltä tulokulttuurinen yleisö saattaa löytää myös itsensä. Tarek Shamma (2009: 189–191) käy läpi käännoostutkimusta, jossa esitetään kolonisoijan mielikuvien ja odotusten vaikuttavan kolonisoidun kansan kirjalliseen tuotantoon ja siitä tehtyihin käännooksiin. Kathleen Shields (2000: 120) puolestaan epäilee pienen kielialueen kirjailijoiden räätälöivän töitään käännettävyyttä silmällä pitäen. Myös suullisiin kertomuksiin vaikuttavat odotetun tulokulttuurin genret; esimerkiksi Sarajevossa Joe Sacco huomasi ihmisten kääntävän sotakokemuksiaan lännenelokuvan muottiin kertoessaan niistä amerikkalaiselle sarjakuvataiteilijalle ja tämän lukijoille (Maher 2012: 133–134). Paul Bandia (2006: 359; ks. myös 2000: 354) puolestaan mieltää siirtomaakielellä kirjoitetut afrikkalaiset tekstit hybridisiksi lähteiksi, perinteisen afrikkalaisdiskurssin ja eurooppalaisen diskurssin sekoituksiksi.

Kääntäjän kontribuutio

Lähteen rajoja mutkistaa entisestään se, että kääntäjä tuo lähtömerkkiin oman lisänsä. Esimerkiksi hermeneuttisista lähtökohdista voi esittää, että käänös on ”aina avoinna uudelle alulle”, kun se altistuu vaihtuville ymmärryksen lähteille ja kytkeytyy uusiin merkitysyhteyksiin (ks. Nouss 1995/2007: 167).²⁰³ Puhtaasti tilannekohtaisista tekijöistä, jotka risteytyvät lähtötekstin kanssa, puhutaan suhteellisen harvoin. Idoia Gomez Olsen (2002: 40, 60) on kuitenkin tietoisesti lisännyt espanjalaisista runoista tekemiinsä englanninnoksiin jotakin ja pohtii, kuinka vaikkapa keltainen mielentila (tai muistuma Espanjan auringosta) on mahdollisesti vaikuttanut hänen käänöksiinsä. Hänen mukaansa erilaiset sisäiset ja ulkoiset voimat vaikuttavat jossain määrin jokaiseen käänökseen, vaikka kääntäjä keskittyisi perinteiseen ekvivalenssiin tavoitteluun, ja niinpä hän haluaa rohkaista kääntäjiä subjektiivisen luovuutensa tunnustamiseen itsekieltämyksen sijaan (Gomez Olsen 2002: 61). Ellen Elias-Bursac (1988: 97) kannustaa niin ikään kääntäjää harjoittelemaan omien ajatustensa ilmaisemista alusta lähtien – uhkaahan kääntäjää alati oman äänen menettäminen. Hän ei kuitenkaan kehota kääntäjää tuomaan näkemyksiään esiin työssään vaan olettaa, että tultuaan tukahdutetuksi kääntäjän oma ääni alkaa tahattomasti etsiä ulospääsyä käänöksissä. Tätä Elias-Bursac (1988: 97–98) ei pidä ansiona vaan hänen mukaansa turhautuneet purskahdukset aiheuttavat haitallista interferenssiä. Herää kysymys, olisiko Gomez Olsenin suosittama itsetietoinen läsnäolo joka tapauksessa katkeraa sekaantumista parempi vaihtoehto.

Lähtötekstin risteyttäminen kääntäjän keltaisen mielentilan kanssa saattaa kuulostaa marginaaliselta ilmiöltä, mutta Gomez Olsenin luovien lisäysten voi myös ymmärtää tekevän näkyväksi kääntäjän taipumusta kontribuutioihin, jotka arkisemmissä tapauksissa jäävät helposti vaille huomiota. Kaunokirjallisuuden kääntämisessä kääntäjän persoonallisuudelle tosin on perinteisesti annettu suurempi merkitys; esimerkiksi Clara Malraux (1971: 200) mieltää käänöksensä itsensä ja lähtökirjailijan yhteistyöksi. Judith A. Campbell (1993: 151) huomauttaa, että varsinkin runouden kääntämisessä kääntäjä usein myöntää itselleen melkoisia luovia vapauksia, jolloin hänen kognitiivinen taustansa sekä yksilöllinen ja subjektiivinen tulkintansa karsivat osan lähtörunon merkityksistä pois käänöksestä. Tässä tapauksessa käänöstutkijan huomio kiinnittyy merkitysten risteytymisen sijaan siihen, kuinka kääntäjälähtöiset tekijät suodattavat pois osan dynaamisen objektin merkityspotentialista.

Moni käänöstutkija kuitenkin pitää kääntäjän kontribuutiota tarpeellisena. Douglas Robinson (1991: 260) väittää, että kääntäjän persoonalliset kokemukset, tunteet, motivaatiot, asenteet ja mielle yhtymät ovat välttämättömiä toimivan käänöksen muodostumiselle. Maria Giovanna Nigro (2003: 105) katsoo, että lähtötekstin ja tulotekstin väliin sijoittuu aina kääntäjän persoonallisuus, hänen sosiaalinen ja kulttuurinen maailmansa, joka heijastuu tulkittavaan tai suodattaa sen lävitseen. Yleisellä tasolla kääntämisen hybridistä luonnetta tähdentää myös Emily Salines (1999: 29). Charles Baudelaire seuraten hän pitää kääntämistä kahden havaintokyvyn ja kulttuurin alkemistisenä sekoittumisena. Hermeneuttisesta näkökulmasta kääntäjä sijoittaa itsensä tulkittavaan tekstiin ja ymmärtää sitä tiettyjen kysymysten, odotusten ja ennakkokäsitysten kautta (Wilhelm 2002: 167). Joanna Bankier (1996: 120–122) puolestaan puhuu kääntäjän näkökulmasta lähtötekstiin tilapäisenä lepopaikkana, johon vaikuttavat kääntäjän henkilökohtaiset ominaisuudet sekä poliittis-ideologinen viitekehys. Se mitä tietyistä näkökulmasta laaditulla käänöksellä tehdään, riippuu vuorostaan muiden toimijoiden intresseistä (Bankier 1996: 125).

²⁰³ Sitaatin on suomentanut Riie Heikkilä.

Yhteen lankeavat perspektiivit

Sen lisäksi, että kääntäjä henkilönä puuttuu lähtömerkkiin, monet teoreetikot tähdentävät kulttuurisen tulkintatilanteen tuomaa lisää tulkittavaan merkitykseen. Hyvin yleisellä tasolla Barbara Folkart (1991: 205) mieltää käännökset risteymiksi, jotka sisällyttävät samuuden toiseuteen ja toiseuden samuuteen. Tuttuun järjestelmään siis ujutetaan käännösohjelmassa jotakin uutta, ja samalla omaan kulttuuriin kuuluvat tottumukset pesiytyvät lähtötekstin outouteen. Esimerkiksi historiallisessa katsannossa tulokulttuurin merkitys käännöksen muovautumiselle käy ilmeiseksi. Keskiajan ranskassa kreikkalais-roomalaisista taruhahmoista puhuttiin vielä jokseenkin alkukielisessä muodossa (esim. *Prometheus*), mutta 1500-luvulla niiden vierautta ei enää siedetty vaan ne saatettiin ranskalaisen maun mukaiseen muotoon (esim. *Prométhée*), mikä kertoo tulonormien ylivoimasta (Folkart 1991: 206). Vincent Crapanzano (2003: 45) korostaa yleisemminkin käännöshetken kielellisen ymmärryksen, viestintäetikan ja hermeneuttisten konventioiden vaikutusta siihen, kuinka lähtötekstiä kulloinkin tulkitaan. Sosiologisesta näkökulmasta myös toimeksiantaja voi puuttua siihen, kuinka kääntäjä puhuu, minkä lisäksi käännoista voivat tietenkin säädellä vastaanottajan oletetut odotukset (ks. esim. Mossop 2007: 20–21, 30–31).

William H. Snyder (1996: 137–145) huomauttaa, että lausumat käyvät ymmärrettäviksi tiettyyn kontekstiin kytkettyinä. Käännoohjelmassa kontekstit helposti seuraavat toisiaan, sillä kääntäjien lähtökohdat poikkeavat lähtökontekstista, minkä jälkeen käänno vielä jatkaa matkaansa yleisön tulkittavaksi. Snyderin (1996: 135) mukaan väärinymmärryksen riski kasvaa vaihe vaiheelta, mutta tavoitteeseen kääntäjä voi asettaa lähtökontekstiin verrattavan kontekstin luomisen tulokieleen.²⁰⁴ Kontekstien vaihtelua korostaa myös Jef Verschueren (2007: 74). Hän katsoo, että tulkintaprosessin peräkkäisissä vaiheissa samoille sanoille annetaan eri merkityksiä erilaisten kokemusten ja kontekstien pohjalta. Verschuerenin näkemyksessä on myös komplementaarisia piirteitä, sillä hänen mukaansa uudetkin merkitykset ovat alusta lähtien sisältyneet tulkittavan merkin potentiaaliin ja vanhat merkitykset voivat elää rinnakkain uusien kanssa. Kuitenkin tulkintaprosessille on tunnusomaista interventio, jota ilmentää tietynlaiseen kielelliseen tai kielenulkoiseen kontekstiin suuntautuminen (Verschueren 2007: 74, 78). Edellä esiteltyjen näkemysten valossa synteettinen kääntäjä voikin näyttäytyä paitsi yksilöllisenä toimijana myös tietyn kulttuurin tai käytännön henkilöitymänä, joka tuo prosessiin mukaan edustamansa viitekehysten kategorioineen, kertomuksineen, viittaussuhteineen ja kiintopisteineen.²⁰⁵

André Lefevere (esim. 1982/2004: 240–241, 243, 249–251) mukaan esimerkiksi käänno vaihtelevassa määrin mukauttaa kirjallista teosta tietyn yleisön tottumuksiin samaan tapaan kuin prisma taittaa valoa.²⁰⁶ Lefevere (1982/2004: 243, 248–249, 253) luonnehtii taittumista (*refraction*) kahden järjestelmän väliseksi kompromissiksi, jonka myötä lähtötekstiin saatetaan lisätä esimerkiksi tunteita tai teoreettisia periaatteita, joten sitä voi pitää olennaisesti synteettisenä prosessina, vaikka spektrin värikirjo

²⁰⁴ Toisaalta kontekstin vaihtumisen voi katsoa johtavan siihen, että käänno on väistämättä hybridinen teksti (ks. Schäffner & Adab 1997: 334).

²⁰⁵ Maria Giovanna Nigro (2003: 98) katsoo käännoksen rikastuttavan originaalia lisäämällä siihen uusia viittauksia ja alluuisioita. Ilaria Dal Brun (2003: 73–74) pitää ilmeisenä, että etnografinen kääntäjä tekee työtään omista tieteellisistä lähtökohdistaan käsin, soveltaen aineistoon kategorioitaan ja kiinnittäen huomiota kahden kulttuurin samankaltaisuuksiin. João Ferreira Duarte (2003: 83–84) taasen näkee tekstin merkityksen muodostuvan, kun lähtöteksti suodattuu kääntäjän yhteisöllisen mielikuvaston (*social imaginary*) ja kulttuurisesti vallitsevien narratiivien kautta; esimerkiksi Uuden maailman havaitsemiseen ovat vaikuttaneet *Raamattu*, klassinen mytologia, ritarikulttuuri, bestiaarit ja matkakertomukset.

²⁰⁶ Kirjaimellisesti Lefevere (1982/2004: 240, ks. myös 250) sanoo, että kirjalliset teokset taittuvat tietyn spektrin kautta (”are refracted through a certain spectrum”). Joanna Bankier (1996: 121) kiteyttää taittumisteorian sisällön siihen, että jokaiseen luentaan, tulkintaan ja käännoohjelmään vaikuttavat tietty odotushorisontti ja tietty historiallinen hetki. Myös Ubaldo Stecconin (2004a: 21) mukaan kääntäjän on aina valittava lähtömerkkiin tietty näkökulma.

tuo toki mieleen myös komplementaariset mahdollisuudet.²⁰⁷ Alkuperäisteoksen ja käännöksen välille Lefevere (1982/2004: 240, 253) ei tee laadullista eroa, sillä hän katsoo uutuudenkin muodostuvan aina vanhoja ideoita ja elementtejä yhdistelemällä. Lefevere korostaa kirjallisten keinojen ja teoreettisten käsitysten yhdistymistä, mutta synteesi voi muodostua myös kahden merkkijärjestelmän välille (ks. myös 5.2.3).²⁰⁸ Tätä ilmentää käännösten hybridisyys, jonka ilmentyminä Aniela Korzeniowska ja Piotr Kuhlarczyk (1994/2011: 112) pitävät ristiriitaisia tyyli- ja kohderyhmän jäämistä epämääräiseksi. Lawrence Venuti (1998: 174–175) katsoo, että kolonialistisessa viitekehäyksessä poikkikielellisyydellä (*translingualism*) on poliittinen ulottuvuus – se pakottaa valtakielen tunnustamaan marginalisoitujen kielten olemassaolon rakenteissaan.²⁰⁹ Samaan tapaan toislaajisten merkkijärjestelmistä ammentamalla lajienvälinen kääntäjä voi pyrkiä horjuttamaan logosentrismää.

Synteettinen suunnanmuutos

Sikäli kuin kääntäjä, ”tulokulttuuri” ja ”tulokieli” antavat aineksia synteettiseen käännökseen, malli kyseenalaistaa perinteisen asetelman, jossa yksittäisestä lähteestä tullaan jonnekin. Vastakohtana lineaariseen siirtymään perustuvilla käännösmalleilla jo Louis G. Kelly (1979: 34, 62–63) käy läpi käsityksiä, joissa on kyse näkemysten ja kokemusten kietoutumisesta toisiinsa ja jakamisesta. Hieman vastaavanlaista tematiikkaa voi löytää antropofagisesta kääntämisestä, jossa kukin on Else Ribeiro Pires Vieiran (1999: 97, ks. myös 95, 106, 110–111) mukaan samalla kertaa antaja ja vastaanottaja. Vieiran (1999: 97–98) mukaan tällainen asenne kääntämiseen päästää valloilleen epäjatkuvuuden epistemologisen haasteen mutta yhdistää säikeet uudeksi kudokseksi – moniääniseksi tilaksi, jossa kolonialistisetkin vaikutteet otetaan haltuun lisäämällä niihin jotain kotoperäistä. Bandia (2006: 359) kättelee hybridisiä tekstejä siitä, että niiden tutkiskelu auttaa käännöstutkimusta vapautumaan kaksinapaisista vastakkainasetteluista näyttäen suuntaa kohti uudenlaista lähestymistapaa. Samalla aaltopituudella liikkuu myös Margherita Ulrych (2003: 142) luonnehtiessaan käännöstä kahden tekstuaalisen ja sosiokulttuurisen tapahtuman sekoitukseksi, kahden kielitietoisuuden kohtaamispaikaksi ja kahden sosiaalisen kielen risteymäksi. Myös Ulrych katsoo, että kaksinapaisen ajattelun sijaan kääntäminen tulisi mieltää moniselitteiseksi ilmiöksi, jolloin kääntäjä näyttäytyy samaan aikaan vastaanottajana ja lähettäjänä ja käännös hahmottuu itsenäiseksi tekstiksi mutta myös johdannaiseksi, jossa ovat läsnä sekä lähtötekstin kirjoittaja että kääntäjä. Samansuuntaista ajattelua edustaa Cees Koster (2002: 25–30).

Vuorovaikutuksen voima

Kaikkiaan synteettisiä käännösratkaisuja on moneksi, eikä lähteiden yhdistelylle voi antaa yksiselitteistä käännöspoliittista tulkintaa. Synteettisyys voi ilmetä esimerkiksi kotouttamisena, jossa vierasperäinen merkityskokonaisuus tarjoillaan vastaanottajalle kotoisin maustein höystettynä. Kuten Outi Paloposki ja Riitta Oittinen (2000: 387–388) huomauttavat, kotouttaminen voi palvella vähemmistöä tai enemmistöä,

²⁰⁷ Vastaavasti esimerkiksi Kathleen Shields (2000: 15) katsoo käännöstoiminnan ”taittavan” monenlaisia yhteiskunnallis-kulttuurisessa tilanteessa vaikuttavia tekijöitä, sikäli kuin sitä ei tarkastella yksilöllisen voiman ilmentymänä vaan vuorovaikutteisena ilmiönä.

²⁰⁸ Esimerkiksi Brinkley Messick (2003: 180–181) katsoo, että transkriboidut ja translitteroidut tekstit kuuluvat välikieleen (*intermediate language*), joka kehkeytyy kahden kielen rajapinnalle. Intialaisesta käännösteoriasta kirjoittava Ganesh N. Devy (1993: 140, viitattu Merrill 2009: 173) puolestaan katsoo kääntämisen toimivan merkkijärjestelmien sekoittajana yksilön monikielisessä tietoisuudessa.

²⁰⁹ Samansuuntaisiin johtopäätöksiin päätyy Bandia (2006: 357, 359), joka katsoo, että alkuperäiskielistä ja eurooppalaiskielistä poimittuja elementtejä risteyttämällä kehitetty kolmas koodi mahdollistaa ranskaksi kirjoittavien afrikkalaiskirjailijoiden vapautumisen kolonialistisista normeista.

imperialismia tai nationalismia, naisia tai miehiä. Tältä pohjalta löytyy aina joku, jolle sekoitus on mieleen. Ylipäänsä synteettisten prosessien merkitys vierauteen suhtautumiselle on monitulkintainen. Shamman (2009: 194–195) mielestä valmiin nimilapun kiinnittäminen vieraaseen merkkiin voi johtua haluttomuudesta ymmärtää toisen näkökulmaa; toisaalta oudon tekstin vertaaminen johonkin tuttuun voi olla ensimmäinen askel kohti ymmärtämistä. Toisenlaisia merkityksiä synteettinen kääntäminen saa, jos lähtömerkki ei olekaan uppo-outo vaan lukija oletusarvoisesti ymmärtää, mistä on kysymys. Näistä lähtökohdista Folkart (1991: 209–212) kiittelee käännöksiä, joiden ansiosta lähtöteksti ja tuloteksti sulautuvat saman kokonaisuuden puoliskoiksi. Kaksikielinen ja -kulttuurinen lukija pystyy tarkastelemaan näitä tekstejä toinen toisensa kautta, jolloin ne tuovat toisilleen lisäarvoa sekä valottavat toistensa estetiikkaa ja hermeneuttisia merkityksiä.

Vaikka käännös myötäilisi mahdollisimman pitkälle lähtötekstiä, se saattaa aina vierauden uuteen yhteyteen, ja tältä kannalta kirjaimellisetkin käännösratkaisut ovat synteettisiä. Tämä korostuu tilanteissa, joissa käännöstoiminta saa merkityksensä tulokontekstista käsin; esimerkiksi Friedrich Schlegel (1813/1999: 90; 1813/2007: 34–35) tahtoi saattaa saksalaiset kosketuksiin vieraan kanssa, jotta heidän kielensä voisi ”kukoistaa ja kehittää omaa voimaansa täydellisimmilleen”.²¹⁰ Christina Schaffner ja Beverly Adab (2007: 325, 328, 336) puhuvat käännöksistä hybridisinä teksteinä, joiden kautta tuntemattomat ja sopimattomina pidetyt käsitteet ujuttautuvat tulokulttuuriin auttaen tätä uudistumaan. Aidosti hybridisiä käännösratkaisuja ylistetään toisinaan ainoana keinona välittää toiseus tulokieleen (Cordonnier 1995: 133); niiden katsotaan toimivan siltana kahden kirjallisuuden välillä (Shields 2000: 126) tai helpottavan kolonialistisista normeista vapautumista, jos synteettisen vuorovaikutuksen tuloksena kehkeytyy kokonainen kolmas koodi (ks. Bandia 2006: 357, 359; ks. myös Venuti 1998: 174–175; Bandia 2000: 359–361). Erityisen innostavasti hybridisen välikielen mahdollistamasta uhmasta, vastarinnasta ja karkulaisuudesta kirjoittaa Robinson (1997: 102–103). Toisaalta kielen kuin kielen syntyprosessiin näyttäisi kuuluvan heterogeenisten aineiden yhdistelyä (ks. 5.2.3). Antoine Bermanin (1999: 15) ajatuksessa käännöskielestä kaukaa tulevien vaikutteiden majatalona (*l'auberge du lointain*) ihanteeksi nousee tutun ja vieraan läheinen kanssakäyminen, jossa vieras kuitenkin säilyttää vierautensa.

Synteettinen vallankäyttö

Aina yhdistelyä ei kuitenkaan mielletä vapauttavaksi luovuudeksi vaan interferenssiksi tai stereotyyppien orjuudeksi. Postkolonialistiset käännöstutkijat Vanamala Viswanatha ja Sherry Simon (1999: 162–163) mieltävät tutkimussuuntauksensa perusparadoksiksi sen, kuinka länsimaisia ilmaisumuotoja valitettavan paljon jäljitellään eri puolilla maailmaa ja kuinka kulttuurien väliset yhteydet voivat toisaalta johtaa ihka uusien ilmaisumuotojen syntyyn vaikutteiden yhdistyessä. Kääntämisen suuntautuessa länsimaiseen valtakieleen Venuti (1995: 18) pitää väkivaltaisena tapaa, jolla vieraat tekstit rakennetaan uusiksi tulokielen ja -kulttuurin totunnaisten arvojen, uskomusten ja representaatioiden ehdoilla. Hänen mukaansa kääntämisessä ei ole kyse niinkään lähtötekstin välittämisestä kuin tuttuun ajatuskulkujen ja pyyteiden kirjoittamisesta siihen (Venuti 2000/2004: 482–483, 498, 500). Monin paikoin Venutin sanoja voisi suoraan soveltaa siihen, kuinka antroposeenin valtalajilla on tapana tulkita muita eläimiä, joskin keskustella sopii siitä, mitä kaikkea tämä eläinsuhteidemme kannalta merkitsee. Myös Venutin (2000/2004: 498–502) mielestä kääntämisessä on kyse paitsi tutun kirjoittamisesta vieraaseen myös vieraan kirjoittamisesta tuttuun, ja tässä pilee utopistisen yhteisöllisyyden siemen.

²¹⁰ Sitaatin on suomentanut Maija Ollikainen.

Myös kolonialistisiin tilanteisiin itseensä liittyy vieraiden eläinten sijoittelua tuttuihin käsitteellisiin karsinoihin. Jean-Louis Cordonnier (1995: 44) kuvailee, kuinka Kolumbus päiväkirjassaan kertoi satakielen ottaneen hänet laulullaan vastaan Karibialla, missä satakieliä ei tosiasiaassa esiinny. Muutenkin Kolumbus antoi kaikelle vastaan tulevalle omasta taustastaan kumpuavia nimiä, viitaten tyyppillisesti uskontoonsa tai Espanjan hallitsijoihin ja unohtaen autuaasti asioille aiemmin annetut nimet. Intiaanit valloittajat rinnastivat eksoottisiin esineisiin, joilla oli erilaisia aistittavia ominaisuuksia mutta joiden omia kieliä ei heti tunnustettu kieliksi. Siksi heihin sopi lyödä Vanhan maailman käsitteellinen leimamerkki, sijoittaa heidät tuttuun mytologiseen viitekehykseen ja tulkita heitä espanjalaisten instituutioiden puitteissa. (Cordonnier 1995: 45–52.) Löytöretkien hermeneutiikkaa koskevissa kuvauksissa pitkälti samat tulkinnalliset käytännöt näyttävät koskevan niin toislaisia eliöitä kuin myös toiskulttuurisia ihmisiä: uusia ilmiöitä kuvataan analogioiden kautta (Cordonnier 1995: 44, 49).

Jotkut näkevät edellä käsitellyssä refraktion metaforassa vahvan aatteellisen ulottuvuuden; esimerkiksi Nigro (2003: 98) pitää taivutusteorian ydinajatuksena sitä, että kääntämisessä ei ole kyse samuuden heijastumisesta vaan havainnon muutoksista, joita hänen mukaansa tuottavat ideologiset tekijät.²¹¹ Maria Tymoczko, häneen viittaava Folkart (1991: 202, 209), Cordonnier (1995: 175 ym.) ja monet muut puolestaan korostavat tulojärjestelmän ”vääristävien prismojen” vaikutusta kääntämiseen ja vastaanottoon. Ylipäänsä monet kääntämisen ideologiaa koskevat kriittiset näkemykset jäsenyvät luontevasti kruunumallin mukaisiksi.²¹² Eläinten kääntämistä pohtiva Michael Cronin (2017: 79–80) asettaa vastakkain inhimillisten halujen fantasmaattisen projisoimisen muihin ja neuvottelevan suhtautumisen erilaisuuteen; näistä kumpaa hyvänsä voi pitää synteettisenä prosessina ratkaisevan eron ollessa siinä, millaisen painoarvon mikäkin lähtöobjekti saa.

Lukijakin syntetisoi

Synteettisiksi hahmottuvat myös tilanteet, joissa ”valmista” käännoistä tulkitaan yhteydessä toisiin merkkeihin. Snyder (1996: 148–149) korostaa, että lukija ymmärtää suurimman osan käännoksestä oman kulttuurinsa ja fyysisen ympäristönsä puitteissa, vaikka kääntäjä tekisi mitä. David Katan (2002: 179) katsoo, että kääntäjän sanavalinnat tuovat lukijan mieleen lähtötekstistä riippumattomia assosiaatioita; näin intertekstuaalisuus vaikuttaa ratkaisevasti siihen, millaisia tunteita ja merkityksiä lukija kokee. Synteettisesti voi tulkita myös Katanin (1999/2004: 210, 223; 2002: 181, 183) puheet lukijan soveltamista sisäisistä malleista, suodattamista, arvoista ja apriorisista kategorioista, joihin tulkittava teksti sovitetaan. Venutinkin (2000/2004: 482–483) mukaan kääntäjän tai toimeksiantajan aloittama lähtökulttuuria domestikoiva prosessi jatkuu lukijan kiinnittäessä vuorollaan käännokseen kotoisia merkityksiä ja tarkoituseriä. Lukijan tulkintataipumusten ohessa Shamman (2009: 192) esiin nostamat tilannekohtaiset tekijät vaikuttavat käännoksen vastaanottoon ja lopullisiin sosiopoliittisiin vaikutuksiin.

²¹¹ Taivutukseen liittyvää havainnon muutosta vastakohtana heijastumiselle tai peilautumiselle tähdentää myös Ulrych (2003: 142).

²¹² Ferreira Duarte (2003: 81) mieltää kolonialistisen käännoksen stereotyyppiseksi synteetiksi vieraasta tekstistä ja tulokulttuurin agendasta. Myös Hsiu-chen Jane Chang (2002: 90–91) katsoo kääntäjän lähtökohtaisten ennakkoluulojen vääristävän toiskulttuurisista teksteistä tehtyjä tulkintoja erityisesti niissä tilanteissa, joissa vahvemman kulttuurin edustaja tulkitsee heikomman edustajaa. R. A. Megrab (1999: 63–64) väittää, että kääntäjän omat ideologiat vaikuttavat käännokseen sitä enemmän, mitä suurempi ideologinen kuilu lähtö- ja tulokielen välillä vallitsee; siksi hän kannustaa kääntäjää tiedostamaan tekstien ideologiset kytkökset. Ieva Zaubergan (2001: 322) mielestä kääntäminen merkitsee aina merkityksen uudelleen kontekstualisointia, johon liittyy vaihtelevassa määrin ideologisen tulokontekstin arvojen sisällyttämistä siihen, mitä käännetään. Sabine Fenton ja Paul Moon (2002: 41) puolestaan tarkastelevat sitä, kuinka kääntäjän maailmankuva, käsitys omasta paikasta, uskonto ja vallitseva ideologia vaikuttavat valintoihin ja näkyvät käännoksessa.

3.2.5.1–3.2.5.3 Yhteenveto

Tässä luvussa olen luonut katseen käännostutkimukseen kolmen semiosis-mallin näkökulmasta. Mallien lähtökohdat poikkeavat siitä, mitä käännostutkimuksessa yleensä tarkoitetaan prosessimalleilla; työprosessien sijaan ne jäsentävät merkkien kohtaloita ja kauaskantoisiakin tapahtumasarjoja, joissa merkit seuraavat toisiaan, muuntuvat ja risteytyvät. Konsekutiivinen malli saa kaikupohjaa varsinkin käännostosten peräkkäisyyteen liittyvistä käännostutkijoiden huomioista, olipa sitten kyse tekstien elinvoimasta, rikkinäinen puhelin -ilmiöstä tai ainutkertaisen lähtökohdan näivettymisestä tulkinnan seurattessa toistaan (ks. 3.2.5.1). Komplementaarisen mallin translatologista merkitystä ilmentävät pohdinnat siitä, miten eri tulokielet, -mediat ja -aatteet tekevät oikeutta lähtötekstin eri puolille. Komplementaarisesta näkökulmasta on luontevaa ajatella, että eri versiot myös täydentävät toisiaan, minkä vuoksi muutamia käännostutkijat ovat pohtineet mahdollisuutta sisällyttää käännostukseen useampia vaihtoehtoisia ratkaisuja. (Ks. 3.2.5.2.) Synteettisen mallin kautta sopii kuvata monilähteisiä käännostuksia sekä sitä, miten selvärajaisenkin lähtötekstin merkit risteytyvät kääntäjän mielenliikkeisiin tai tulokielen ja -kulttuurin merkkeihin (ks. 3.2.5.3). Monet näistä näkökohdista näyttävät mielenkiintoisilta myös lajienvälisiä kääntämistä ajatellen, mutta seuraavaksi jäsenämme kategorioiden kautta eläintutkijoiden käsityksiä tulkintaprosesseista.

3.2.6 Semiosis suhteessamme toislajisiin

Edellä kehitin Charles S. Peircen merkkikäsitteiden pohjalta kolme semioottista prosessimallia (3.2.1–3.2.3), joiden kautta jäsenin keskustelua kulttuurisista käännostprosesseista (3.2.5). Koska aikomukseni on soveltaa prosessimalleja lajienväliseen kääntämiseen (ks. 7), on paikallaan alustavasti kartoittaa myös eläintutkimuksessa esiin nousseita näkökohtia tulkintaprosesseihin. Viimeisten sadan vuoden kuluessa prosessuaalisesti suuntautuneet eläinsemiootit ovat kehittäneet koko joukon semiosista koskevia jäsennyksiä, minkä lisäksi eräät tulkintaprosesseja koskevat irtokommentit käyvät yksiin esiteltyjen mallien kanssa osoittaen niiden relevanssin eläintutkimukselle. Ennen yhtymäkohtien tutkiskelua kuitenkin sijoitan kolme prosessimalliani laajempaan eläinsemiotiikan kenttään.

Alan uranuurtaja Jakob von Uexküll (1934/2010: 49) kuvaa eläinsubjektin ja tämän ympäristöön kuuluvan objektin vuorovaikutusta funktionaaliseksi sykliksi kutsumansa mallin kautta. Mallissa eläimen havaitseman objektin vaikutus välittyy aistielimistä efektoreihin ja saa eläimen suhtautumaan jotenkin objektiin. Thure von Uexküll (1992: 459–461) jakaa (bio)semioottiset prosessit kolmeen tyyppiin lähettäjän ja vastaanottajan roolien perusteella; tyypeille hän antaa nimet informaatio- tai merkitysemiosis (*semiosis of information (or signification)*), oiresemiosis (*semiosis of symptomatization*) ja viestintäsemiosis (*semiosis of communication*).²¹³ Morten Tønnessen ja Kadri Tüür (2014: 11–18) puolestaan jäsentävät eläinsemiosista kolmen kolmijaon kautta. Lähettäjän ja vastaanottajan olemassaolosta riippuu, onko kyseessä merkitysemiosis (*significational semiosis*), viestintäsemiosis (*communicational semiosis*) vai representaatiosemiosis (*representational semiosis*). Biologisen organisaatiotason perusteella voidaan erottaa yksilönsisäinen semiosis (*sub-organismic semiosis*), yksilötason semiosis (*organismic semiosis*) ja ylyksilöllinen semiosis (*super-organismic semiosis*). Nämä toteutuvat kehollisena semiosiksena (*bodily semiosis*), havaintosemiosiksena (*perceptual semiosis*) ja ekologisena semiosiksena (*ecological semiosis*).

²¹³ Kirjoituksessaan Uexküll viittaa kuhunkin tyyppiin monikkomuodolla *semioses*.

Mainituissa jäsenyksissä on kyse siitä, mistä mihin semiosis etenee tai mille systeemille tasolla se sijoittuu, kun taas Thomas Sebeok (1969: 201–205; 1972: 7–17, 66–71, 89–91) luokittelee semioottisia ilmiöitä esimerkiksi niitä kannattelevien aistikanavien tai aineen ja energian muotojen, digitaalisen ja analogisen koodauksen sekä viestinnällisten tehtävien perusteella. Kun aloin tutkia lajienvälistä semiosista peircelandaisen semiotiikan pohjalta, tunsin tarvetta sellaisen mallinnuksen kehittämiseen, joka kuvaisi semiosista sen ulkoisista puitteista riippumatta ja tuottaisi uudenlaisia hypoteeseja siitä, mistä lajienvälisissä semioottisissa tapahtumissa on kyse. Suuntautuhan mielenkiintoni siihen, kuinka ihmiset yksilöllisinä, biologisina, kulttuurisina olentoina tulkitsevat toislaajaisia eläimiä. Konsekutiivinen, komplementaarinen ja synteettinen malli tarjoavatkin uudenlaisen näkökulman eläinsuhteemme muotoutumiseen. Tässä luvussa pohdin lyhyesti, mitä merkitystä semioottisen prosessin luonteella on eläinsuhteemme muotoutumiselle ja mitä etua kunkin kehittämäni mallin soveltamisesta voisi olla.

3.2.6.1 Toislaajisten konsekutiivinen tulkitseminen

Konsekutiivisessa käänösprosessissa etäännyttään vaiheittain yhä kauemmaksi lähtöeläimestä. Tulkinta seuraa toista, ja toislaajinen objekti determinoi uusia tulkintoja ainoastaan aiempien tulkintavaiheiden välityksellä. Tähän tapaan olisi luontevaa mallintaa vaikkapa elävän eläimen muuttumista materiaaliksi tai jalostusprosesseja, jos huomio halutaan keskittää eläimen kohtaloon kulttuurisen vuorovaikutuksen sijaan. Tekstintutkimuksessa ketjumallin kautta voisi jäsentää myös takaperoisia päättelyketjuja, joissa jäljitetään elottomien lopputuotteiden taustalla viruvia eläimiä. Esimerkiksi Cathy B. Glenn (2004: 69) katsoo englannin sanojen *beef*, *veal*, *pork* ja *poultry* olevan eufemismeja, joita teollisuus käyttää eri eläinten pehmytkudoksista; eufemismit saavat kuluttajan unohtamaan sen, että kyse on itse asiassa subjektiivisen olennon jäänteistä. Konsekutiivisessa hengessä tuotteen taustalle voisi hahmottaa eläin, ja elävästä naudasta, siasta tai kanasta konsekutiivinen prosessointi voisi mahdollisesti jatkua aina villiin kantamuotoon asti. Selvempi yhtymäkohta käänöstutkimukseen hahmottuu esimerkiksi Karoliina Lummaan (2017: 114) pohtimassa representaatioiden hierarkiassa, jonka huipulla on originaalilintu, seuraavana linnun kuva ja alimpana linturuno. Jos hierarkia mielletään prosessiksi, siinä siirrytään yhä kauemmaksi linnun lihallisesta läsnäolosta, ja tällaiselle näivettymiselle on helppo löytää vastineita käänöstutkijoiden perinteisistä huolenaiheista (ks. 3.2.5.1).

Mutkat suoriksi

Toislaajinen eläin voi kytkeytyä konsekutiiviseen prosessiin myös ihmisen aikaansaannoksena. Ekolinguistisesti Andrew Goatlyn (1996/2001: 207, 210, 214–215, 223) mukaan ihmiset tuntevat lapsenomaista vetoa lauseisiin, jotka kuvaavat aineellisia prosesseja transitiivis-efektiivisillä verbirakenteilla, tehden selvän eron syyn ja seurauksen välille. Goatlyn mielestä lauserakenteen suosio estää ihmisiä tiedostamasta monia ympäristöönsä sopeutumisen kannalta olennaisia asioita. Ensiksikään ihmiset eivät yksinään pysty saamaan aikaan asioita vaan tapahtumat edellyttävät passiiviseksi materiaksi mitätöidyn luonnon myötävaikutusta. Sitä paitsi ihmiset käynnistävät teoillaan laajamittaisia prosesseja, joiden lopputulos ei käy yksiin toiminnan tarkoituksiperän kanssa. Kolmanneksi ihmiset ovat paitsi toimijoita myös toimintansa kohteita. (Goatly 1996/2001: 210, 212, 213, 216–218, 223.) Transitiivis-efektiivistä ajattelutapaa on varsin luontevaa kuvata ketjumallilla, jos objektin väheksyminen viedään niin pitkälle, että se näyttäytyy pelkkänä

inhimillisen toiminnan jatkeena. Esimerkiksi taiteellisesta luomisesta puhuttaessa eläinhahmoa saatetaan tarkastella hengentuotteena, unohtaen eläinlähtöiset vaikutteet (vrt. 3.1.3).

Konsekutiivisiksi prosesseiksi jäsenyvät toisaalta helposti myös kaoottiset tapahtumaketjut, jotka saavat alkunsa toislaajisen eläimen teosta, vaikka niissäkin viime kädessä on kyse yhteisvaikutuksista. Tavoitteellisesta toiminnasta ei tällöin ole kyse vaan kulttuurista suosiota nauttii tarinatyyppi, joka saa alkunsa hevosenkengästä putoavasta naulasta tai kissan kaatamasta kannusta. Nykymaailmassa konsekutiivisen prosessin voi sysätä liikkeelle myös vaikkapa siipeä räpäyttävä perhonen, borrelioosia kantava punkki tai muuntajaan eksyvä talitiainen. Ekolinguisti M. A. K. Hallidayn (1990/2001) mukaan englanninkielisen lauseen kielipillinen subjekti ja tapahtumien semanttinen alkuunpanija kuuluu elottomaan luontoon vain poikkeustapauksissa, joissa useimmiten on kyse luonnonkatastrofista. Myös toislaajinen eläin jäsenyy helposti alkusyyksi katastrofille, joka saa lähtökohtiinsa nähden ällistyttävät mittasuhteet. Kääntämisestä voi tällöin puhua siinä mielessä, että lähtöeläimen *tulkitaan* saaneen aikaan yhtä ja toista. Näennäisen konkreettisuutensa vuoksi tällaiset prosessit erkanevat melko kauaksi käännöstutkimuksen tavallisista kysymyksenasetteluista. Teoreettisemmalla tasolla inhimillinen käytäntö voi sanella toislaajisen kuolinhetken, ennen kuin tämä on syntynytään. Esimerkiksi sonnivasikan *kohtalo* on päätyä lautasille noin 1,5 vuoden iässä (Lundqvist 2014: 36).

Toistuva kaava

Koska kuvatus laiset kaoottiset tapahtumasarjat ovat kaikessa deterministisyydessäänkin hyvin kompleksisia, konsekutiivista mallia voisi toisaalta soveltaa oletettuun toistoon (näennäisen) suljetussa järjestelmässä. Edmund Husserlin ja Maurice Merleau-Pontyn kaltaiset filosofit ovat luonnehtineet toislaajisten elämää saman kaavan toistamiseksi (ks. Ruonakoski 2011: 180, 185, 199, 235).²¹⁴ Ihmiskunnan historiaan verrattuna toislaajisten elämässä onkin paljon syklistyyttä, mutta uusia merkityksiä toisto saa nykyaikaisissa tuotantokoneistoissa. Eveliina Lundqvist (2014: 116) kuvaa, kuinka sikojen täytyy jäädä iäksi sikalan ”katkuun ja ahtauteen”, ”syödä joka päivä samaa ruokaa”, saada potkuja ”päivästä toiseen, kuukaudesta toiseen”. Vastaavasti parsinavetan lehmät tuijottavat samaa seinää vuodesta toiseen (Lundqvist 2014: 50). Maidontuotannon ylläpitämiseksi lehmillä teetetään vasikoita kerta toisensa jälkeen, mikä näyttyy erityisen ahdistavana. Lehmä joutuu menettämään poikasensa ”kerta toisensa jälkeen”; menetystä seuraa keinosiemennys ja ”uusi menetys, uusi epätoivoinen ammunta” (Lundqvist 2014: 36–37). Lundqvist (2014: 67, 77) havaitsee saman kuvion toistuvan kaikilla maitotiloilla:

Sama rumba jatkuu ja jatkuu vain, eikä loppua näy. Poikiminen-erotus-suru-keinosiemennys-poikiminen-erotus-suru-keinosiemennys. Vuodesta toiseen. (Lundqvist 2014: 67)

Lypsylehmän elämä supistuu pelkäksi maidontuotannoksi – keinosiemennys ja poikasen korvaaminen letkulla ovat tulkinnallisia tekoja, joilla ihminen prosessoi maitoa merkitsevää eläintä. Maitoa lehmästä saadaankin yli 8 000 litraa vuodessa (<<http://animalia.fi/tuotantoelaimet/lypsylehmat/>>). Jos samaa eläintä ryhdyttäisiin tulkitsemaan komplementaarisesti, esiin nousisi muitakin puolia, mihin viittaa jo Lundqvistin huomio lehmän kokemasta epätoivosta.

²¹⁴ Kuten Erika Ruonakoski (2011: 235) huomauttaa, aidon filosofisen ihmetyksen vallassa ihmisen täytyy kuitenkin tunnustaa toislaajisten oma ajallinen kehkeytyminen.

3.2.6.2 Toislajisten komplementaarinen tulkitseminen

Siinä missä konsekutiivinen semiosis tuottaa representaatioiden hierarkioita, loputonta toistoa ja lähtöeläimen hyppysistä karkaavia tapahtumaketjuja, komplementaarinen semiosis pitää yhteyttä tulkinnan kohteeseen. Siinä uudet tulkinnat täydentävät toisiaan rakentaen yhä täydellisempää käsitystä lähtöeläimen merkityspotentialista. Myös eräillä toislajisilla näyttäisi esiintyvän jonkinasteista taipumusta itsensä komplementaariseen tarkasteluun. Sokeiden tarkastelema norsu on klassikkoesimerkki näkökulmien moninaisuudesta, mutta peilin edessä asiannorsujen itsensä on huomattu kääntelevän korviaan ja kärsäänsä ikään kuin tutkiakseen kehoaan uusista näkökulmista. Bonobon puolestaan on nähty peilaavan kasvojaan eri kulmista ja simpanssin tutkivan kurkkuaan peilin ja taskulampun avulla. (Ks. Ruonakoski 2011: 239–240). Ihmisellä komplementaaristen kykyjen on ajateltu saavan uusia ulottuvuuksia.²¹⁵ Toisaalta tulkitsemista rikastuttavat tällöinkin toislajisissa ilmenevät näkökulmat maailmaan.

Vivahteiden merkitys

Ihmisen tulkitsema eläin asettuu kulttuuristen koodien ristivaloon; häntä tarkastellaan vaihtelevista näkökulmista ja erilaisten kategorioiden puitteissa. Pitkäjänteinen etologinen tutkimus lisää ymmärrystä sitäkin systemaattisemmalla tavalla. Helena Telkänranta (2015: 10) uskookin, että tulevaisuudessa tiedämme enemmän eri lajisten eläinten kokemusmaailmoista. Telkänranta kirjoittaa: ”Jopa tutuista kotieläimistämme löytyy edelleen uusia puolia. Viimeistä sanaa niistäkään ei ole vielä sanottu.” Komplementaarista tulkitsemista ruokkii lähtöobjektin muutos ja monivivahteisuus. Usein käännöksiä luonnostellaan vasta lajitasolla, jolloin tuleville tulkeille jää runsaasti täydentämisen varaa (ks. 3.1.3).²¹⁶ Komplementaarisessa tulkintaprosessissa säilyy tietty avoimuus toislajisen objektin huomiotta jääneille puolille. Eläin pääsee jossain määrin determinoimaan kutakin uutta tulkintaa tulkintahistoriasta riippumatta, joskin tarkastelun kohteena voi luonnollisesti olla paitsi konkreettinen eläin myös ihmisten tuottama konstruktio. Tuotantoeläinkin saa uusia tulkintoja altistuessaan turtumattomille katseille. Eveliina Lundqvist (2014: 46–47) puhuu yksittäisestä lehmästä paitsi *numerona 305* myös *lempilehmänään, ystävällisenä lehmänä, pienenä ja jalkavaivaisena*. Sikalassa kastroitavat poikapossut näyttäytyvät emännälle rästiin jääneenä työtehtävänä, kun taas Lundqvist (2014: 196) näkee pieniä, kauniita, viattomia possuja, joista jotkut vipeltävät, toiset nukkuvat kasalla.

Komplementaarista katsantokantaa toislajisten tulkitsemiseen näyttäisi edustavan Thomas Sebeok (1991a: 110) kirjoittaessaan erilaisista koodeista, joiden ristivalossa eläimiä tarkastellaan. Sebeokin mielestä tieteelliset ja kulttuuriset koodit eivät sulje toisiaan pois vaan täydentävät toisiaan; esimerkiksi valasta voi hänen mielestään samaan aikaan pitää nisäkkäänä, kalana ja arvoituksellisena mielikuviolosentona. Sopii olettaa, että Sebeok ei pidä mitään sovelletuista koodeista mielivaltaisena vaan katsoo niiden tavoittavan eri puolia lähtöeläimestä. Vastaavasti John Dupré (2002: 33, 53–55, 60) tähdentää, että eliöitä voi luokitella monella yhteismitattomalla tavalla, jotka kaikki heijastavat objektien

²¹⁵ Maurice Merleau-Ponty (1942/1990: 189–190, ks. Ruonakoski 2011: 186, 231) oletti, että vain ihminen pystyy säilyttämään ”objektin monet merkitykset samanaikaisesti”, tunnistamaan ”lukuisista näkökulmista lähestyttävissä olevan maailman” ja tavoittamaan esineen ”esineenä, välineenä, niin että kaikki mahdolliset tavat käyttää sitä olisivat läsnä tilanteesta riippumatta”. Toislajisilla sitä vastoin on Merleau-Pontyn (1942/1990: 124, ks. Ruonakoski 2011: 178) mukaan vaikeuksia ”käsittää yhden objektin kaksi eri funktiota samanaikaisesti”.

²¹⁶ Kuten Telkänranta (2016: 14) sanoo, esimerkiksi delfiinien ryhmäkohtaiset viestintäperinteet ”edustavat vain yhtä monista mahdollisista tavoista olla delfiini” – näin ollen delfiinien semiosiksesta ei noin vain esitetä kattavaa tulkintaa.

todellisia eroja. Näin ollen jokainen eliö kuuluu samanaikaisesti useampaan limittaiseen käsittehierarkiaan. Sebeokin tavoin Dupré (2002: 27, 45–49, 52–53, 55) katsoo, että valaan luokitteluun kalaksi ei ole lähtökohtaisesti sen virheellisempää kuin valaan luokitteluun nisäkkääksi. Nykytiedon valossa kalat ei ole monofyleettinen ryhmä, ellei mukaan lueta myös maaeläimiä, ja tältä kannalta ei ole tieteellisesti perusteltua kieltää ihmisiä puhumasta keuhkoilla hengittävistä valaista kaloista.

Dupré (2002: 60, 86) esittää, että biologisen maailman oma kompleksinen jatkumoisuus kasvattaa houkutusta taksonomiseen pluralismiin. Toisaalta tietyn luokituksen soveltamisella voi olla merkitystä sille, kuinka lähtöeläimelle käy; Duprén (2002: 49) mukaan valasta ei *nisäkkäänä* syödä yhtä helposti kuin *kalana*. Sitäkin suuremmalla syyllä käyttötapoihin perustuvat luokitukset saavat *turkiseläimen*, *lypsykarjan* tai *broilerin* osan näyttämään väistämättömältä. Komplementaarinen tulkinta voi muistuttaa ihmisiä siitä, että broilerikin on *lintu*, lypsylehmä *nisäkä*s ja turkiskettu *koiraeläin*. Samoilta linjoille asettuu Karoliina Lummaa (2017: 74, ks. myös 43, 44) esittäessään, että erilaisten kielellisten ja tyylillisten rekisterien lomittuminen lintutulkinnossa auttaa suhteellistamaan yksittäiset puhutavat ja tuomaan esiin uusia näkökulmia. Myös lähtöeläimen käyttäytyminen voi tarjota perusteita komplementaariseen tulkintaan. Gregory Batesonin (1972: 430–431) mukaan toislaisesta eläimestä voi välittyä ristiriitaisia signaaleja, kuten hyökkääviä ja pakenevia asentoja samaan aikaan. Batesonin mukaan kyse ei ole siitä, että eläin peittelisi perimmäistä intentiotaan jollakin muulla, vaan molemmat ääripäät tarjoutuvat positiivisiksi vaihtoehdoiksi; näin ollen komplementaarinen tulkintatapa tekisi lähtöeläimelle paremmin oikeutta kuin viestin pelkistäminen yksiselitteiseksi.

Osat vai kokonaisuus?

Vahingollisesta fragmentaatiosta, johon osavaltainen semiosis voi johtaa, varoittaa Carol J. Adams (1990: 47–48). Kun vaikkapa nautta hajotetaan *paahtopaistiksi*, *pihviksi* ja *hampurilaiseksi*, lähtöeläin ei saa ääntään kuuluviin, vaikka kaikki hänen osansa näennäisesti otettaisiin huomioon – tulkintaprosessi jauhaa häntä yhä pienemmiksi kappaleiksi kuin lihamylly. Samansuuntaisia huolenaiheita esittää Philip Armstrong (2007: 121). Hänen mukaansa puhe tuotantoeläimen hyvinvoinnista tyypistää eläimen irrallisten kohtausten ja prosessien sarjaksi, jolloin tämä näyttäytyy jo elinaikanaan pelkkänä ruumiinosien ja karjataloudellisten prosessien kokoelmana. Vaikka lähtöeläimestä tavallaan otetaan käsittelyyn yhä uusia puolia, kokonaiskäsitys ei välttämättä kehity ratkaisevasti.

Toisaalta viittaus lähtöeläimeen saattaa käynnistää tulkintaprosessin, joka poikkeaa ensimmäisen representamenin viitoittamalta polulta lähtöeläimelle altistuessaan. Kuvitellaan kristillisille vaikutteille altistunut suomalainen, joka päättää noudattaa Jeesuksen kehotusta: ”Katsokaa taivaan lintuja: eivät ne kylvä, eivät ne leikkaa eivätkä kokoa varastoon” (Matt. 6: 26). Pohjoisessa talvehtivia lintuja havainnoitaessa esikuvasta poikkeavat anomaliat pistävät silmään heti syksyn tullen: erilaiset tiaiset, varislinnut ja myös pöllöt kokoavat hyvinkin ruokaa varastoon. Pitkällisempi seuranta saattaa tuoda esiin, että linnut eivät ainoastaan huolehdi ruoan varastoimisesta vaan myös siitä, että lajitoverit eivät saa selville ruoan kätköpaikkoja, kuten kalifornianpensasnärhiä koskeva tutkimus on osoittanut (ks. Dally *et al.* 2005; Dally *et al.* 2006). Näin komplementaarinen semiosis voi avata silmät käyttäytymiselle, joka ylittää symbolisten pelkistysten rajat. Paitsi eläinkäsityksiämme komplementaarisuus täydentää näkemyksiämme muista ympäristön objekteista, ja samalla minäkuvamme uudistuu. Inhimillinen ”tapa olla keho ja havaita” osoittautuu yhdeksi olemisen ja havaitsemisen tavaksi muiden rinnalla (Ruonakoski 2011: 170).

3.2.6.3 Toislaajisten synteettinen tulkitseminen

Synteettisen mallin mukaisesti näyttäisivät jäsenyvän paitsi lukuisat kulttuuristen eläintutkijoiden kannanotot myös monet näkemykset siitä, mistä ihmisyydessä on kyse. Ralph Waldo Emersonin (1836/2002: 31) mukaan eläimet ja muut luonnon elementit ovat ”ihmisen palveluksessa”, jolloin esimerkiksi maa ”muuttuu hänelle tuossa tuokiossa lattiaksi, työpaikaksi, leikkikentäksi, puutarhaksi tai vuoteeksi”.²¹⁷ Ihmistahto tekee sekoituksen luontoon kuuluvista olemuksista, ja näitä sekoituksia kehittelemme edelleen erilaisiksi artefakteiksi (Emerson 1836/2002: 25). Varsinkin runoilijalle olevainen on kuin rihkamaa, jota voi käyttää ilmentämään ”mitä hyvänsä [...] mieleen juolahtavaa päähänpistoa”; esimerkiksi maan ja kallion hän voi inhimillistää järjen puheeksi (Emerson 1836/2002: 67–68).²¹⁸ Holmes Rolston III (1988: 329–333) tähdentää ihmisen asemaa luonnon ja kulttuurin risteyskohdassa ja puhuu hybridisistä arvoista, joita kehkeytyy ihmisen valjastaessa luontoa kulttuurisiin käyttötarkoituksiinsa. Kaikki ihmisen toiminta on Rolstonin mukaan jossain mielessä hybridistä, sillä sinfonian soittamiseen tarvitaan jousta liikuttavia lihaksia, ja toisaalta linturetkeilläkin ihmisellä on mukanaan kulttuurisia varusteita ja tietämystä. Toisaalta toislaajisetkin voivat toki käyttää ympäristönsä elementtejä moniin eri tarkoituksiin (ks. Ruonakoski 2011: 179).

Yhteen kietoutuvat tarinat

Objektit vaikuttavat osaltaan siihen, mitä niillä voi tehdä, ja eläinten välisessä vuorovaikutuksessa monenkeskisyys korostuu. Etnografiset kertomukset eri kansojen käytännöistä todistavat hyvinkin konkreettisesti ihmisen ja toislaajisen yhteensulautumisesta. Sen lisäksi, että ihmiset kuluttavat sorkka- ja kavioläinten maitoa, ihmiset ovat aikojen saatossa imettäneet monia toislaajisia nisäkkäitä.²¹⁹ Imetystä intiimimpää lajienvälistä suhdetta on vaikea kuvitella, mutta myös toislaajisten lihan syömiseen tai turkiksiin pukeutumiseen liittyy toisinaan vahvaa samastumista. Esimerkiksi Amurjoen varrella asuvat nivhit uskovat toislaajisen tappaman metsästäjän muuttuvan karhuksi ja kietovat ruumiin karhun nahkaan (Lestel 2007a: 96). Dominique Lestel (2004; 2007a) tähdentääkin lajienvälisten yhteisöjen pitkää historiaa, joka uhmaa pyrkimystä ihmisen erityislaadun määrittelemiseen.

Ihmisen ja toislaajisen eläimen teiden risteytymistä korostaa myös Donna Haraway (2003; ks. myös 2008: 12–17, 71, 129), joka mieltää ihmisten ja koirien rinnakkaiselon, yhteisevoluution ja lajienvälisen sosiaalisuuden aikamme avainkertomuksiksi. Harawayn mukaan niin me ihmiset kuin koiratkin muodostumme suhteessa toisiimme, keskinäisen työnjakomme ja konkreettisen kanssakäymisemme myötä.²²⁰ Vastaavasti Lestel (2007a) mieltää domestikaation vastavuoroiseksi prosessiksi, joka muuttaa molempia osapuolia. Samansuuntaisia ajatuksia esittää jo John Berger (1977/1980: 12–13), jonka mukaan lemmikki on kaikessa riippuvainen omistajastaan, joka vuorostaan on olemassa lemmikkiään varten. Berger kuitenkin suhtautuu tilanteeseen kriittisesti, kun taas Haraway näkee siinä myönteisiä mahdollisuuksia. Tämä heijastaa perusristiriitaa tutkijoiden suhtautumisessa lajienväliseen synteisiin: yhtäältä olemukset haluttaisiin rauhoittaa sekoittumiselta ja valtalajin kaikkialle

²¹⁷ Sitaatit on suomentanut Antti Immonen.

²¹⁸ Sitaatin on suomentanut Antti Immonen.

²¹⁹ Lajienvälisestä imetyksestä kertoo esimerkiksi Wikipedia-artikkeli <https://en.wikipedia.org/wiki/Human-animal_breastfeeding>. (Ks. myös Lestel 2004: 18; 2007a: 95–96.)

²²⁰ Nykykäsityksen mukaan koirat eivät ole ratkaisevasti vaikuttaneet ihmisten fysiologiseen evoluutioon, mutta koirassa yhtä kaikki punoutuvat yhteen biologiset ja kulttuuriset tekijät (Raevaara 2011: 225–227).

ilmestyviltä sormenjäljiltä; toisaalta merkitysten risteytyminen näyttää väistämättömältä ja suotavaltakin, jos eläimet ylipäänsä ovat tekemisissä keskenään.

Synteettisen mallin soveltaminen eläintutkimukseen näyttää tällä hetkellä erityisen perustellulta, sillä ihmisten valtakaudella eläinlähtöiset merkitykset risteytyvät tuon tuostakin ihmislähtöisten merkitysten kanssa. Toislaajinen joutuu inhimillisen tulkitsijan armoille; sattuma puuttuu peliin, ja mielivaltaiset assosiaatiot voivat kääntää prosessin uusille urille. Konkreettisimmillaan synteettinen semiosis ilmenee esimerkiksi geenisiiroissa, joissa tietyn eläimen perimään liitetään vieraita aineksia (ks. esim. Sax 2007). Seuraeläinten fyysiseen olemukseen ja käyttäytymiseen on yhtä lailla vaikuttanut antropomorfinen valinta, jonka suosimat ominaisuudet helpottavat inhimillisten mielentilojen liittämistä toislaajisiin (Serpell 2003: 92–94; ks. myös Raevaara 2011: 193). Toisaalta hengentuotteemme eivät ole puhtaasti inhimillisiä saati sitten objektiivisia. Kuten Erika Ruonakoski (2011: 136, 143) huomauttaa, ihminen tulkitsee toislaajisia oman tilanteensa kautta, jolloin inhimillinen näkökulma on läsnä kaikissa lajienvälisissä eläytymisissä ja kuvitelmissa. Adam Dodd (2014: 97–100, 116) väittääkin, että eläinrepresentaatiomme kertovat yhtä paljon ihmisistä, jotka ne tuottavat, kuin esitetyistä eläimistä. Esimerkiksi ”hyönteisten maailma” (*insect world*) on hänen mukaansa mielikuvituksen ja aktuaalisten havaintojen dynaaminen vyyhti. Myös tässä tutkimuksessa tarkasteleman eläintekstit ovat monitasoisia risteytyksiä, joissa yhdistyvät toislaajisen ja ihmisen perspektiivit, intentiot, ilmaisumuodot ja kieliopit.

Tulkinnan inhimilliset lähtökohdat

Kaikissa lajienvälisissä kohtaamisissa oma keho toimii viitepisteenä, johon toisen kehollisuus ja liikkuminen suhteutetaan (Ruonakoski 2011: 158–161). Kuten Ruonakoski (2011: 157–162) huomauttaa, ihminen voi tunnistaa keholtaan poikkeavankin eläimen liikkeissä tutun kineettisen melodian, jota toislaajinen kuitenkin muuntelee ja kehittää odottamattomaan suuntaan. Myös Minna Santaajan (2013: 52) mukaan luontohavaintoihimme vaikuttaa inhimillinen fysiologia – ”se että olemme suuria, kaksijalkaisia ja näkökeskeisiä nisäkkäitä”. Kehollisuutemme ohessa tulkintoihin lyövät leimansa kulttuuriset tekijät. Esimerkiksi yhteiskunnallisen luontotiedon rakentumisessa on kyse monen muunkin seikan kuin vaikkapa ihmis- ja kottaraiskehon yhteisvaikutuksesta. Santaajan (2013: 53, 57–58, 266) tutkimuksessa tiedon rakentumisesta nousevat esiin esimerkiksi tietoa keräävien ihmisten asuinpaikat, liikkumistottumukset, päivärytmi, tutkittavien lajien karisma, kulttuuriset merkitykset ja käyttömahdollisuudet sekä tietokäytännöt, tietokannat ja luokitukset. Joissain tapauksissa kyse on kuitenkin hyvin likeisesta suhteesta suuren nisäkkään ja mielenkiinnon kohteen välillä. Santaaja (2013: 54, 255–256) puhuu jopa linnuksi tulemisesta, jolla hän viittaa lintujen ehdoilla tapahtuvaan ymmärtämiseen, fyysiseen läheisyyteen ja samastumiseen. Linnuksi tulemisessa tietoa keräävä ihminen on läsnä hyvin vahvasti ja kokonaisvaltaisesti, mutta toisaalta juuri tämä mahdollistaa avoimuuden toislaajisen aloitteille.

Tulkintaprosessien monisäikeisyyttä on pohdittu myös taiteen puolella. Karoliina Lummaa (2017: 117) korostaa, että heti jos tahdomme siirtyä toislaajisen ulkokohtaisesta havaitsemisesta ymmärtämiseen ja representaatioon, mukaan tulee kulttuurinen viitekehys käsitteineen ja merkityksineen. Terry Gifford (1995: 15) puolestaan esittää, että runollisinkin viittaus luontoon kantaa mukanaan kulttuurisia käsityksiä metafysiikasta, estetiikasta, politiikasta, statuksesta ja ideologiasta. Synteettisille prosesseille tunnusomaista merkitysten sekoittumista kuvastaa myös inhimillisten merkitysten projisoiminen toislaajisiin ja ilmaiseminen heidän välityksellään. Tälle altistaa toislaajisia heidän erilaisuutensa ja puhumattomuutensa, johon toisaalta kytkeytyy yleiseläimellisiä piirteitä (ks. Boyd 2007: 227–228). Lummaan (2017: 101–102, 111, 117, 126, 243–244) mukaan esimerkiksi linnun ruumis on

semanttisesti tyhjä, jolloin ihminen voi täyttää sen antamallaan merkityksillä tai vastata siihen inhimillisillä tunnereaktioilla.²²¹ Myös elävä toislajinen pysyy siinä määrin tuntemattomana, että hänessä on sijaa inhimillisille merkityksille, mutta toisaalta ihmisperspektiiviin voi runossa sekoittua toislajinen katsantokanta ja siihen liittyvä viittauskohteiden moniselitteisyys (Lummaa 2010: 127–128; 2017: 84, 87, 94, 111, 224).

Kruunumallin kautta kannattaa jäsentää tilanteita, joissa jokin ihmislähtöinen tekijä vaikuttaa toislajisten havaitsemiseen ja tulkittamiseen, ja kielellisissä käännoöksissä inhimilliset vaikutteet ovat ilmiselviä. Jo Edward Sapir (1912/2001: 13–16) katsoo, että eläinten kielellinen esittäminen on aina seurausta fyysisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta, joten sikäli mitä hyvänsä kielellistä representaatioprosessia voi kuvata kruunun puitteissa. Vastaavasti kielitieteilijä Louis Hjelmslev (1954: 175–176) esittää, että eläinsanojen semantiikassa fyysiseen kuvaukseen kytkeytyy aina kulttuurisia arviointeja. Parsin pyhä 'koira' on eri asia kuin eskimon tuntema vetoeläin, ja vahvojen tunnesiteiden afrikkalaiseen liittäminen 'norsu' poikkeaa eksoottisesta kuriositeetista, jota englannin *elephant* tai venäjän *слон* (*slon*) edustaa. Tässä valossa toislajisesta puhuminen on taksonomisista sanoista lähtien kulttuurin läpikäymistä. Berger (1977/1980: 13) vieläpä pitää eläimen (*animal*) kategorian kulttuurisesti suhteellisen vähämerkityksisenä johtuen siitä, että eläimet helposti sijoitellaan muihin kategorioihin, kuten perheen tai spektaakkelin piiriin. Kun eläimiä luokitellaan käytön mukaan, toislajisten ja yhteiskunnallis-kulttuuristen vaikutteiden risteytyminen on ilmeistä, mutta toisaalta myös ihmisen vastakohtaksi konstruoitu eläimen kategoria palvelee tiettyjä inhimillisiä tarkoituksia (Tuomivaara 2015: 57–60).

Välimuotojen lumous

Ihmisten valtakaudella huomio kiinnittyy helposti siihen, kuinka mutkattomasti asetumme kehoksi kaiken muotoisiin eläimiin. Animaation eläinhahmo voi vieraasta ulkomuodostaan huolimatta liikkua ihmismäisesti, jolloin elämä vaikuttaa jokseenkin samanlaiselta riippumatta siitä, kulkeeko matkansa flamingon varpain vai leijonan tassuin. Ihmisten keskuudessa elävät konkreettiset toislajisetkin omaksuvat toisinaan ihmismäisiä eleitä, asentoja, liikkeitä ja tapoja (Ruonakoski 2011: 208–210), minkä lisäksi heitä saatetaan pukea inhimillisiä viestejä kantaviin asusteisiin. Monissa lajienvälisissä ilmiöissä on kyse ihmisille tunnusomaisten merkitysten projisoimisesta toislajisiin. Paitsi projektion tarkasteluun synteettinen malli soveltuu kuitenkin tilanteisiin, joissa toislajiset vaikutteet muuttavat antroposemiosien suuntaa.

Ihmisen mahdollisuudesta samastua toislajisiin kertovat eräät melko marginaalisetkin ilmiöt. Toislajisten parissa varttunut ”villilapsi” saattaa elää kehoaan esimerkiksi koiran tavoin, liikkuen, elehtien ja äännellen kasvuyhteisölleen tunnusomaiseen tapaan (Ruonakoski 2011: 205–211). Myös osallistuvassa kenttätutkimuksessa saatetaan tavoitella toislajiselle tunnusomaista elekieltä (ks. Arluke & Sanders 1996: 47–48). Lievemässä muodossa vastaavaa tapahtuu jatkuvasti, kun leikimme, tanssimme, matkimme ääniä tai kirjoitamme. Gilles Deleuze ja Félix Guattari (1980: 293–294) luonnehtivat kirjoittamista tilaksi, josta käsin ihminen osallistuu muun muassa rotaksi tulemiseen, hyönteiseksi tulemiseen ja sudeksi tulemiseen. Synteettinen käsitys kirjoittamisesta korostuu myös Lummaalla (2017: 79, 135, 137, 145, 150, 156, 159, 176, 188), joka pitää linturunoutta kahden lajin tuntomerkkien sekoituksena, kahden taidon, kielen ja ilmaisumuodon yhdistelmänä sekä linnun ja runoilijan yhteistyönä. Toislajisen ja ihmisen voimasuhteet ja roolijako tulkintaprosessissa vaihtelevat tilannekohtaisesti. Peirceläisen merkkikäsitteiden valossa voidaan joka tapauksessa ajatella, että myös toislajinen osaltaan determinoi synteettistä tulkintaa sen sijaan, että hänet mielletäisiin pelkäsi projektioiden uhriksi. Kuten

²²¹ Tähän voisi lisätä, että yhtä lailla raatoa voi tulkita haaskansyöjäeläin.

Philip Armstrong ja Laurence Simmons (2007: 2) huomauttavat, luokittelumme toislaisiset ovat ihmisyytemme leimaamia mutta myös vastustuskykyisiä sille, ja näin ollen omat käsitteemme ja käytäntömme eivät milloinkaan ole puhtaasti inhimillisiä.

Parhaassa tapauksessa tulkinnallinen viitekehys jättää merkityksen avoimeksi, mutta toisaalta monilla ihmisillä näyttäisi olevan vahva kutsumus lokerointiin. Erica Fudge (2005: 155–162) tähdentää käytettävissä olevien kategorioiden vaikutusta siihen, miten tietty eläin nähdään: uudetkin tuttavuudet sijoitetaan helposti vanhoihin käsitteellisiin puitteisiin, ja jos kategoriat pettävät, havainnoija joko päättelee joutuneensa tekemisiin hirviömäisen sekasikiön kanssa tai muuttaa luokittelujärjestelmäänsä. Ristiriidoista huolimatta ihmiset tuntevat myös ilmeistä vetoa kategorioiden rajamaastossa keikkuvia puuttuvia linkkejä kohtaan. Brian Boyd (2007: 225–226, 237) katsoo, että mielikuvituseläinten ansiosta voimme ylittää reaali maailman rajat, tutkiskella toisenlaisia olemisen tapoja ja kuvitella lajienvälisiä keskusteluita. Hieman samansuuntaisesti Lestel (2012: 255) esittää, että viehtymyksemme hybrideihin ja muihin hirviöihin on kytköksissä haluun keikuttaa venettä ja elää toisella tavoin. Robert Harrison (1996: 427, viitattu Glenn 2004: 75) puolestaan uumoilee, että omaa asemaansa pohtivalla ihmisellä on kognitiivinen tarve löytää ihmisen ja eläimen välimuoto. Koska luonnossa tällaista välimuotoa ei Harrisonin mukaan ole olemassa, Cathy B. Glenn (2004: 75) esittää, että ihmiset pyrkivät konstruoimaan niitä tuottamalla fiktiivisiä eläinhahmoja, jotka osaavat puhua.

Monimuotoinen morfismi

Intuitiivisesti fiktiivisen eläinhahmon tuottaminen on hieman eri asia kuin toislaisen lemmikin tulkitseminen. John Andrew Fisher (1990: 100) erottaakin toisistaan tulkinnallisen antropomorfismin (*interpretive anthropomorphism*), jolla hän tarkoittaa mentalististen predikaattien liittämistä toislaisiin eläimiin näiden käyttäytymisen perusteella, ja kuvitteellisen antropomorfismin (*imaginative anthropomorphism*), joka on ihmismäisten fiktio- tai mielikuvituseläinten tuottamista. Antropomorfismin rinnalle olisi mahdollista kehittää toislaisia morfismin lajeja. Jeremy Mynottin (2009: 23) tavoin voidaan puhua yhtäältä antropomorfismista, jossa ihminen antaa jollekin inhimillisiä piirteitä, toisaalta zoomorfismista, jossa ihminen antaa jollekin eläinhahmon.²²² Zoomorfismista voisi toki puhua myös silloin, kun toislainen sulloo muita olioita kognitiivisiin muotteihinsa. Sana *morfismi* juontaa juurensa muinaiskreikan 'muotoa' tarkoittavaan sanaan, ja sikäli olisi loogista, että antropomorfismi tarkoittaisi toislaisten piirteiden liittämistä ihmishahmoiseen olentoon. Koiran jalostaminen ihmisen näköiseksi olisi antropomorfismia, kun taas kansansatujen inhimillisiä teemoja ilmentävät karhut ja ketut edustaisivat zoomorfismia. Käytännössä käsitettä kuitenkin sovelletaan useimmiten niin, että muodolla tarkoitetaan Fisherin tapaan pitkälti inhimillistä ajatuksenjuoksua, joskus myös ulkoisia attribuutteja.

Synteettisen mallin kautta vaikutteiden risteytymistä voi tutkiskelematta ilman, että tulkintaa tarvitsisi luokitella antropomorfiseksi tai zoomorfiseksi. Käytännössä voi olla vaikea erottaa, kummasta ilmiöstä on kysymys; tätä havainnollistavat Jukka Sihvosen (2014: 82–84) pohdinnat siitä, esittävätkö J. J. Grandvillen piirustukset eläinpäisiä ihmisiä vai ihmisvartaloisia eläimiä. Mahdollisena ratkaisuna ongelmaan voidaan esittää, että tällaiset synteettiset representaatiot ovat aina kaksisuuntaisia – ne esittävät ihmisen toislaisisessa valossa ja toislaisen inhimillisessä valossa. Ilmeisen kaksisuuntaisia ovat muun muassa pohdinnat toislaisten metaforisesta merkityksestä (ks. myös 4.3, 4.7.3). Mark Cockerin (2013: 10) mukaan taivaalla tai vetten yllä lentävät linnut auttavat meitä jäsentämään vaikeasti hahmottuvia

²²² Vastaavanlaisesta erottelusta puhuu jo Stewart Elliott Guthrie (1993/1995: 177). Zoomorfismin alalajina Mynott (2009: 23) erottaa ornitomorfismin.

kokemuksia, kuten ajan kulkua, (muodon)muutoksia ja mielikuvituksen toimintaa.²²³ Tällöin mielikuvitus saa zoomorfisen representamenin ja lentävä lintu antropomorfisen interpretantin; synteettisen mallin mukaisesti voidaan myös ajatella, että lintumetafora liittyy inhimillisen ja ornitomorfisen objektin toisiinsa.

Toislaajisten vaikutteiden punominen yhteen omien asioidemme kanssa lienee syvällä ihmispsykyssä. Stewart Elliott Guthrie (1993/1995: 77, 82–86, 89, 91, 102–103) esittää, että ihmisillä on synnynnäinen taipumus ihmisten havaitsemiseen sielläkin, missä näitä ei ole. Toisilla ihmisillä on ratkaiseva merkitys ihmisen selviytymiselle, minkä lisäksi antropomorfisten mallien kautta kelpaa hahmottaa muunkin maailman kompleksista moninaisuutta. Toisaalta toislaajisten avulla on mahdollista kognitiivisesti prosessoida inhimillisiä ilmiöitä, joihin muutoin olisi vaikeaa tarttua (ks. myös 2.3.3), ja laajentaa semioottista liikkumavaraa toisenlaisten kehojen tarjoamien mahdollisuuksien kautta (ks. Ruonakoski 2011: 169, 255). Käytännön eläinsuhteidemme näkökulmasta synteettiset prosessit ovat myös monella tapaa problemaattisia. Umberto Eco (1987/1995) väittää, että nykykulttuuri piirretyistä filmeistä kuvakirjoihin pursuaa puhuvia valaita, hassuja susia ja lainkuuliaisia nallekarhuja, mikä vääristää lasten käsitystä viljeistä lihansyöjistä. Harhaanjohtavan vakuuttelun uhreina Eco pitää esimerkiksi pikkupoikia, jotka raadeltiin kuoliaiksi heidän mentyään eläintarhassa jääkarhujen altaaseen.²²⁴

Tavallisemmin kuitenkin kritisoidaan sitä, miten toislaajiset eivät pääse oikeuksiinsa inhimillistetyissä representaatioissa – myös Eco (1987/1995: 121) pitää loukkauksena karhua kohtaan tulkintoja, jotka pyrkivät tekemään hänestä hyväksyttävän tosiasiat kiistämällä. Kuten Berger (1977/1980: 13–14) huomauttaa, usein lajienväliseen representaatioon poimitaan toislaajisesta pelkkiä fyysikaalisia piirteitä; esimerkiksi *Aku Ankassa* inhimilliset huolenaiheet pääsevät ääneen ankan hahmossa. Muissakin visuaalisissa tulkinnoissa toislaajinen ulkomuoto voi kytkeytyä ihmismäisiin asentoihin, liikkeisiin ja yksityiskohtiin (Boyd 2007: 237). Koska tunteista, arvoista ja intresseistä kertovat yksityiskohdat on usein poimittu ihmisiltä, fiktiiviset hahmot eivät juuri kasvata toislaajisten painoarvoa yhteisössämme. Kirjallisessa muodossa vastaavaa tulkintatyylä edustavat vaikkapa Jonathan Swiftin 1700-luvulla kuvittelemat houyhnhnmit; kuten Ruonakoski (2011: 201–205) huomauttaa, nämä ovat hevoshahmoisia mutta kehollisilta taipumuksiltaan ja ajattelultaan osin ihmismäisiä.

Econ (1987/1995) mielestä toislaajisilla on oikeus elää huolimatta heidän epäinhimillisyydestään. Kun toislaajisista tulee semioottisia kotieläimiämme, emme kuitenkaan pysty tunnistamaan eläinlähöisiä näkökohtia vaan kaikki palvelee inhimillistä tarkoituspää. Berger (1977/1980: 13) pahoittelee sitä, kuinka kulttuuriseen perheen kategoriaan sijoitettuihin eläimiin projisoidaan pikkumaisia sosiaalisia käytäntöjä, jolloin ne alkavat näyttää universaaleilta. Kulttuurisia hahmoja eivät sido edes fyysistä lemmikkiä koskevat rajoitukset, jolloin todelliset eläimet marginalisoituvat entisestään. Tällaisen eläinkuvauksen lähtökohtana Berger (1977/1980: 15–17) pitää edelläkin mainittuja Grandvillen teoksia, joissa toislaajinen ei saa edes perinteistä metaforan tai ihmisuonnetta tulkitsevan naamion virkaa. Bergerin tulkinnan mukaan Grandvillen eläinkuvasto ei viittaa inhimillisen tilanteen ulkopuolelle vaan toislaajisten erityispiirteet huipentuvat ihmisissä. Kyse ei ole esimerkiksi vuokranantajasta korppikotkana vaan korppikotkasta vuokranantajana – kaikki tiet näyttävät kulkevan kohti ihmistä.

Sihvonen (2014: 91–93) puolestaan katsoo, että nykyisessä kuvateollisuudessa eläimet halutaan varustaa ”ihmismäisellä lisäarvolla”. Tähän pyritään muun muassa kuvaamistavoilla, joiden rajaus vastaa ihmiskuvauksesta tuttua rintakuvaa. Kaikille kuvantekijöille inhimilliset kuvakulmat, painotukset ja rajauksetkaan eivät riitä vaan toislaajinen itsessäänkin saatetaan sivilisoida, ikään kuin hän

²²³ Myös Mynott (2009: 294–295) tähdentää lintujen vaikutusta siihen, kuinka ihmisyksilöt hahmottavat elämäänsä.

²²⁴ Samantapainen on Bergerin (1977/1980: 15) kertomus naisesta, joka tahtoi suukottaa ja rapsuttaa leijonaa.

palaisi halusta taipua tulokulttuurin käytäntöihin. Tennistä pelaavien kanojen tai hiihtävien nautojen absurdi tarkoitushakuisuus tuo väkisin mieheen, että merkitysten sekoittuminen on mennyt liian pitkälle; tällöin lähdeaineiston puhdistaminen inhimillisistä vaikutteista alkaa näyttää erityiseltä ansiolta. Jo 1800-luvulla esimerkiksi Jules Michelet (1856: viii) asetti tavoitteekseen kirjoittaa linnuista ikään kuin ihmisiä ei olisi olemassakaan (ks. 4). Nykytutkijoista Arran Stibbe (2012: 176) kiittelee japanilaisia eläintulkintoja siitä, että nämä päästävät eläimet tekemään heille luontaisia asioita, ilman päälle liimattuja merkityksiä.²²⁵ Tosin näissäkin tapauksissa läsnä on ihminen, joka katsoo eläintä, mutta ihminen ei projisoi luontoon omia skeemojaan ja tarpeitaan vaan toimii pyyteettömän havaitsemisen mallina (ks. Stibbe 2012: 176–177, 179–181, 186–187). Myös etologisessa tutkimuksessa pidetään yleensä olennaisena, että tutkija tulkitsee toislaajisen merkkejä ennakkoluulottomasti – muutoin vaarana on esimerkiksi toislaajisen kognitiivisten kykyjen liioittelu (ks. esim. Telkänranta 2016: 34–35). Käytännössä inhimillisillä äänenpainoilla maustettu tulkinta voi kuitenkin olla tyhjää parempi ikkuna toislaajisen tilanteeseen. Philip Armstrong (2007: 123) tarkasteleekin zoomorfismia keinona, jolla toislaajisten puolestapuhujat koettavat saada ihmisen eläytymään esimerkiksi häkkikanan asemaan.

Synteettisen semiosiksen mahdollisuudet

Synteettinen semiosis kuuluu elimellisesti toislaajisten tulkitsemiseen, eikä sen kategorinen torjuminen olisi millään muotoa realistinen päämäärä. Ehkä olennaisempaa onkin tietoisuus siitä, kuinka kaikissa eläinrepresentaatioissa punoutuvat yhteen inhimilliset ja toislaajiset vaikutteet. Tällaista tietoisuutta pyrkii herättelemään esimerkiksi Harawayn (2003; 2008: 25, 128) käsite luontokulttuuri (*natureculture*), joka tarkoittaa luonnon ja kulttuurin kietoutumista yhteen niissä käytännöissä, suhteissa ja vuorovaikutuksissa, joista elämämme rakentuu.²²⁶ Harawayn (2003: 11, 17, 28, 33–35) teksteistä välittyy käsitys, jonka mukaan luontokulttuuri merkitsee parhaimmillaan konkreettista yhdessä tekemistä ja vuorovaikutusta, jossa vaikkapa koiran toiseutta ei muutta mutkitta alista omille projektiolle, tarkoitusperille ja ideologisille konstruktioille, joihin ehdoton rakkauskin kuuluu. Vaikka luontokulttuurin käsite äkkiseltään näyttää kaksinapaiselta, Nicholas Malone ja Kathryn Ovenden (2016) esittävät, että se auttaa kyseenalaistamaan joukon syvään juurtuneita vastakkainasetteluita. Luontokulttuurisesta näkökulmasta ei ole perusteltua tarkastella ihmistä luonnonlakien alaisuudesta irrotettuna henkiolentona, eikä toislaajisiakaan ole mielekästä pyrkiä tutkimaan mahdollisimman koskemattomissa luonnonympäristöissä nykytilanteessa, jossa ihminen vaikuttaa jokseenkin kaikkiin maapallon ekosysteemeihin. Luontokulttuurinen ajattelu kuuluukin erottamattomasti etnoprimitologiaan, joka tutkii ihmisten ja muiden kädellisten sosiomateriaalista vuorovaikutusta. (Malone & Ovenden 2016.)

Vaikka esimerkiksi domestikaatio on tähän mennessä johtanut toislaajisten järkyttävään hyväksikäyttöön, Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2015: 67–68; ks. myös 2011: 7–15, 102–103, 108, 254–257) esittävät, että kaikesta tapahtuneesta huolimatta emme saisi sokeutua lajienvälisen yhteistyön mahdollisuuksille. Kesyyntyneet eläimet ovat jo lähtökohtaisesti sosiaalisia, ja usein domestikaatio on kehittänyt entisestään heidän kykyään lajienväliseen viestintään ja yhteistyöhön. Siksi ihmisten tulisi tarjota kotieläimille mahdollisuus sellaisiininkin toimintamuotoihin ja suhteisiin, joita villit kantamuodot eivät tunne ja joita ei voi pitää lajityypillisenä käyttäytymisenä. Donaldsonin ja Kymlickan visioissa

²²⁵ Stibben tarkastelun kohteena ovat erityisesti haiku-runous sekä *Naapurini Totoro* -elokuva.

²²⁶ Toinen Harawayn (esim. 2008: 4) kehittämä yleiskäsite on aineellis-semioottinen, jolla hän tarkoittaa aineellisten kappaleiden (*bodies*) ja merkitysten (*meanings*) muodostumista vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Biosemioottisesta viitekehyksestä poiketen Haraway lähtee mielellään liikkelle käsitteellisistä vastakkainasetteluista ja rakentaa niistä synteesejä, joissa kuitenkin säilyy dualistinen pohjavire.

joidenkin toislaistenkin elämää voisivat rikastuttaa lajienvälisen ystävyuden mystiset väritykset, yllätykset ja haasteet. Donaldson ja Kymlicka (2011: 67–69, 210–251) tähdentävät myös sitä, kuinka tärkeää ihmisten olisi tunnustaa luonnon ja kulttuurin välistä vastakkainasettelua uhmaavien eläinten (*liminal animals*) asema rakennetun ympäristön asukkaina (*denizens*) sen sijaan, että heihin kohdistetaan etnisen puhdistuksen kaltaisia vastatoimia. Lindsay Hamilton ja Laura Mitchell (2018: 348–349, 358–361) puolestaan esittävät, että ihmisten ja toislaisten välisestä yhteistyöstä kehkeytyy erityislaatuisia arvoja, joita ei voi pelkistää taloudelliseen tuottoon.

Monissa yhteyksissä toislaisten tulkitsemiseen kytkeytyy myös filosofisia ulottuvuuksia, jotka asettavat antropomorfismin moniselitteiseen valoon. John Simons (2002) erottaa toisistaan yhtäältä vahvan antropomorfismin, joka on ajatuksia herättävää lajienvälistä rajankäyntiä, toisaalta triviaalin antropomorfismin ja faabelin, joissa mikään ei anna aihetta epäillä, etteikö kyse olisi ihmisistä. Tältä pohjalta Jouni Teittinen (2016) osoittaa, että antropomorfismin pragmaattinen merkitys vaihtelee tilannekohtaisesti – joissain tapauksissa inhimillisiä, toislaajisia ja yleiseläimellisiä elementtejä sekoittava esitys haastaa lukijan vakavasti pohtimaan sisäryhmän ja ulkoryhmän, ihmisyyden ja eläimyyden rajoja. Melko monista antropomorfisista eläinesityksistä on löydettävissä reflektioon kannustavia piirteitä, eikä kyse ole yksistään vaikeaselitteisestä taiteesta. Mauri ja Tarja Kunnaksen (1980) *Koiramäen talossa* 1800-lukulaisesta maatilasta huolehtivat kahdella tassulla kulkevat, vaatteisiin pukeutuneet koirat, joilla on kotieläiminä kissoja, sikoja, lampaita, nautoja ja hevosia. Kaupunkilaismamsellia esittävässä kuvassa kahdella tassulla kulkeva rimpsuhelma vieläpä taluttaa hihnassa nelijalkaista mäyräkoiraa (Kunnas & Kunnas 1980: 39). Kuvissa voi nähdä pikkumaisten sosiaalisten käytäntöjemme projisoimista toislaajisiin, mutta toisaalta monitasoisuus vihjaisee, että ”eläimisyys” ja ”ihmisyyttä” ovat pikemminkin satunnaisia konstruktioita tai eläinten välillä vallitsevia rooleja kuin ontologisia kategorioita.

Synteettisen semiosiksen symbioottiset mahdollisuudet nousevat esiin teoreettisissa tulkinnoissa, joissa oletetaan tavalla tai toisella eläinten ja ihmisten saavan merkityksensä keskinäisen vuorovaikutuksensa myötä. Esimerkiksi Susan Oyama (2006) mieltää (luonnosta) puhumisen lähtökohtaisesti vastavuoroiseksi toiminnaksi, kun taas John Shotter (2006) puhuu responsiivisesta ymmärryksestä ja dialogisesti rakentuvasta ”totuudesta”. Myös Thure von Uexküll (1992: 463) väittää, että puun ja meren kaltaiset ympäristömme elementit vastaavat kysymyksiimme saaden subjektin ja objektin roolit vaihtelevaan. Ruonakoski (2011: 137, 168–170, 251–252, 254) tähdentää sitä, että omat kokemuksemme saavat toislaajisiin eläytymisestä uusia merkityskerrostumia; toisaalta empaattista kokemusta rikastaa tulkitsijan oma, ”toisen näkökulmasta spatiaalisesti, emotionaalisesti ja tiedollisesti poikkeava” näkökulma. Lisäksi erilaiseen kehollisuuteen eläytyminen tarjoaa mahdollisuuden ”ravistautua irti tavanomaisesta tavasta olla inhimillinen keho” (Ruonakoski 2011: 162). Cocker (2013: 10) puolestaan tuo esille ajatuksen, että monimuotoisuuden kauneus on katsojan silmässä ja samaan aikaan ihmisen inhimillisyyden kiinni siitä, miten hän suhtautuu muihin eliöihin.

Synteettinen ajattelutapa voi myös tarjota ratkaisuja lajienvälisen kääntämisen epistemologisiin ongelmiin. Kuten Dale Jamieson (2009: 15, 20–21) toteaa, filosofit samastavat usein ajatuksen kielestä riippuvaiseen propositionaaliseen asenteeseen, jolloin eläinten kyky ajatteluun käy kyseenalaiseksi. Periaatteessa on mahdollista, että eläimilläkin olisi propositionaaliset asenteet mahdollistava ajattelun kieli, vaikka he eivät käytä sitä viestintään. Toisaalta propositionaalisia asenteita voisi pitää myös eliöiden välisinä yhteisluomuksina, mikä on lajienvälistä kääntämistä ajatellen varsin kiehtova lähtökohta: ajatus syntyisi ajattelevan organismin ja ajattelua tulkitsevan organismin vuorovaikutuksessa (Jamieson 2009: 21–22, 30–31).²²⁷ John Dupré (1990: 443–445) puolestaan ajattelee,

²²⁷ Hieman vastaavasti Alison Sealey ja Lee Oakley (2013: 413) esittävät, että toislaajisen tietoa tai pyrkimyksiä tulkitsevissa kieltolauseissa ei eksplisiittisesti liitetä ymmärrystä tai intentioita toislaajiseen mutta mahdollisuutta

että kun tunnustamme toislaajisten uskomuksia tulkitsevat sanat omiksemme, meidän ei tarvitse tuskailla leijonan kuvitteellisen puheen käsittämättömyyttä. Myöskään tutkimuksen lähtökohdissa inhimillisiin vaikutteisiin ei enää suhtaduta kategorisen torjuvasti. Etologi Gordon Burghardt on suositellut eläintutkijoille kriittistä antropomorfismia, Marc Bekoff biosentristä antropomorfismia (Balcombe 2006/2014: 58). Kaikkiaan näyttää siltä, että semioottisten polkujen risteytymistä ei ole mielekästä torjua oikopäätä – erillisyyden tähdentämisen ohessa tulkintatyössä voi tavoitella harmoniaa tai vuorovaikutteista oppimisprosessia.

3.1–3.2 Yhteenveto

Kuten luvussa 3.1.1 kuvasin, peirceläisessä katsannossa merkki on kolmijakoinen suhde, jonka osatekijät vaihtavat paikkaa semioottisen prosessin myötä. Merkin ensimmäinen osatekijä on merkkiväline eli representamen, joka on välittömimmin läsnä mahdolliselle merkin käyttäjälle. Representamenia määrää objekti, ja sillä on valmius kehittää interpretantti, joka on näin välillisesti objektin määräämä. Merkkisuhteen osatekijöihin voi kuulua niin kielellisiä kuin ei-kielellisiäkin olioita, ja siksi se on omiaan nivomaan yhteen lajienvälisen kääntämisen elementtejä, kuten leijonan karjuntaa ja runoutta. Luvussa 3.1.2 huomattiin, että Charles S. Peircen merkkikäsitystä on monessa yhteydessä sovellettu kääntämiseen, minkä lisäksi sille voi osoittaa yhtymäkohtia Peircestä riippumattomien käännöstutkijoiden ajattelussa. Tällöin huomio kiinnittyy esimerkiksi siihen, kuinka käännös tavoittaa vain osan lähtömerkin merkityspotentialista tai kuinka tulkinta voi lähteä odottamattomille teille. Luvussa 3.1.3 luodattiin merkkimallin toimivuutta lajienvälisen suhteidemme tarkastelussa, jolloin ilmeni, että eläintutkijat ovat esittäneet tulkitsemisesta samansuuntaisia ajatuksia kuin Peirce ja käännöstutkijat tahoillaan. Myös toislaajiset eläimet vaikuttavat heitä esittäviin merkkeihin ja jäävät osittain käännösten ulottumattomiin.

Luvussa 3.2 siirryin yksittäisen merkin tarkastelusta semioottisten prosessien tutkiskeluun. Luvuissa 3.2.1–3.2.3 kehitin kolme mallia, joiden tarkoituksena on hahmottaa tulkintaprosessien semioottisia toimintaperiaatteita. Visuaalisen ketjumallin havainnollistama *konsekutiivinen* semiosis etäännyttävällä lähtömerkistä, kun tulkintojen tulkintoja tulkitaan edelleen (ks. 3.2.1). Pyörämallin kuvaama *komplementaarinen* semiosis säilyttää yhteyden lähtömerkkiin, jolloin uudet tulkinnat täydentävät käsitystä siitä (ks. 3.2.2). Kruunumallin esittämä synteettinen semiosis puolestaan risteyttää toisiinsa eri tahoilta tulevia merkkejä (ks. 3.2.3). Luvussa 3.2.4 pohdin todellisten semioottisten prosessien kompleksisuutta ja yksinkertaistavien mallien suhdetta aktuaalisiin tapahtumiin. Luvussa 3.2.5 nostin esiin prosessimallien ja käännöstutkimuksen limittäisyyksiä; esimerkiksi käännöksen kääntäminen on konsekutiivisen mallin kannalta relevantti ilmiö (ks. 3.2.5.1), komplementaarinen malli nivoo yhteen mahdollisten käännösten moninaisuutta koskevia pohdintoja (ks. 3.2.5.2), kun taas synteettisen mallin avulla voi jäljittää vaikkapa kääntäjän käännökseen jättämiä merkkejä (ks. 3.2.5.3). Semioottisia perusmalleja käsittelevän tekstikokonaisuuden päätteeksi käännyin vielä eläinkysymysten puoleen luvussa 3.2.6. Katsauksen perusteella konsekutiivinen mallinnus voisi vastata kysymykseen, kuinka eläimelle käy tai mitä eläin saa aikaan (ks. 3.2.6.1), kun taas komplementaarinen katse kiinnittäisi huomion lähtöeläimen monitulkintaisuuteen (ks. 3.2.6.2). Eläintutkimuksen kannalta erityisen puhuttelevalta vaikuttaa

sellaisen olemassaoloon ei myöskään kiistetä. Tavallaan psyykkiset kategoriat näyttäytyvät toislaajisen kannalta relevantteina, vaikka puhuttaisiin siitä, mitä tämä *ei* tiedä tai löydä, ja sikäli tällaiset tulkinnat sijoittuvat havainnoijan ja havainnoidun olennon välimaastoon. Sealeyn ja Oakleyn toislaajiseen tietoisuuteen ja intentionaalisuuteen kohdistama skeptisismi kylläkin näyttää etologisen tiedon valossa varsin jyrkältä, ja epäselväksi jää, kuinka lajienväliset suhteet heidän mielestään tulisi käytännössä järjestää, jos tulkitseminen on mahdotonta.

synteettinen malli, jonka kautta voi jäsentää inhimillisten ja toislajisten vaikutteiden risteytymistä (ks. 3.2.6.3).

Luvussa 7 tarkastelen merkki- ja semiosis-mallien valossa eläinsuojelukeskus Tuulispään asukasesittelyitä, jolloin mallit saavat uusia merkitysvivahteita aktuaalisista eläintulkintoista. Tuulispää-tulkinnat ovat oivallinen esimerkki lähtöeläinten semioottisesta ehtymättömyydestä. Tuotantolaitoksessa sika tai kana olisi vain yksi tuhannesta, mutta turvakodissa hänestä tulee ehtymätön merkitysten lähde. Tuotantoeläinten tarinat ovat spontaanisti koskettavia, ja sukellus saattaa auttaa huomaamaan niissä yhä uusia ulottuvuuksia – semioottisten kulkueiden, pyörähdysten ja kädenojennusten koreografiaa. Kaikki eivät tunne kutsumusta metatson kognitiiviseen prosessointiin, mutta parhaimmillaan se voi innostaa tulkitsemaan lähtöeläimiä yhä vivahteikkaammin ja lukemaan lajienvälistä käännöskirjallisuutta yhä ahnaammin. Ennen sukellusta eläintekstien pariin teoreettinen vuorikiipeily kuitenkin jatkuu, sillä seuraavana haasteena siintää edessämme lähtöeläimen välittyminen kieleen. Avaimen heijastumis-, osoitus- ja suodatusprosessien ymmärtämiseen tarjoaa merkkimalliin sisältyvien representamenin ja objektin välinen suhde, jonka dynamiikkaa ryhdymme jäsentämään luvussa 4.

4 LAJIENVÄLISET KÄÄNNÖSTEKNIIKAT

Eräs Charles S. Peircea mietityttäneistä semioottisista kysymyksistä oli se, miten merkkiväline eli representamen liittyy objektiinsa. Vastaavasti lajienvälisen kääntämisen teoriaa kehitettäessä herää kysymys, kuinka vaikkapa kielellinen tulkinta suhteutuu koiran haukahdukseen ja kuinka haukahduksesta on mahdollista tuottaa verbaalinen käännös. Tässä luvussa nimitän vaihtoehtoisia tapoja haukahduksen kielentämiseen lajienvälisen kääntämisen tekniikoiksi ja tunnistan mahdollisia tekniikoita Peircen objektisuhdejäsennyksen avulla. Peirce päätyi pohdinnoissaan siihen, että representamenia liittyy objektiin kuvallinen, diagrammaattinen, metaforinen, indeksaalinen tai symbolinen suhde. Tältä pohjalta esitän, että koiran haukahduksen voi kielentää *kuvastamalla*, *subtentamalla*, *samastamalla*, *altistamalla* tai *tarjoilemalla* – käytännössä käännöstekniikat toimivat yhteistyössä. Luvuissa 4.1–4.5 selitän tarkemmin, mistä missäkin tekniikassa on kyse. Kuvastava kääntäjä keskittyisi haukahduksen ominaislaatuun ja voisi luonnehtia sitä vaikkapa käsitteellä *äänekäs*, *kimeä* tai *kumea*. Suhteuttava kääntäjä saattaisi tulkinnassaan jäljitellä haukkusarjojen ja niiden välisten taukojen rytmiä tai tuoda esiin haukkumisen olosuhteet, kuten haukkumisen laukaisevan postiljoonin ilmaantumisen ja haukkumisesta aiheutuvan naapurin tuohtumuksen. Samastava kääntäjä kenties vertaisi haukahdusta esimerkiksi räjähdykseen, raekuuroon tai vinkuleluun. Altistava kääntäjä tähdentäisi omaa havaintoaan lähtötilanteesta tai ohjaisi vastaanottajan kuuntelemaan koiraa omin korvin. Tarjoileva kääntäjä tyytyisi kenties kääntämään ääntelyn vakiintuneella ilmauksella *bau*, *voff*, *wau*, *woof*, *ouah*, *bau*, *guan*, *au* tai *bav* vastaanottajan kielen mukaisesti. Kun viisi tekniikkaa on esitelty, etsin niille kosketuskohtia käännösteoriasta luvussa 4.6, ja luvussa 4.7 pohdin niiden merkitystä lajienvälisen suhteidemme kehitykselle. Tekniikoiden kautta on luontevaa tutkiskella eläintekstien yksityiskohtia, mistä esimerkkinä sovellan niitä luvussa 8 Luontoon-sivuston kansallispuistotekstien tarkasteluun.

Arkikielessä tekniikalla tarkoitetaan menetelmiä, joilla ihmiset muokkaavat olemassa olevaa todellisuutta ja tuottavat uudenlaisia maailmoja. Semioottisessa katsannossa tekniikassa ei ole kyse yksinomaan konkreettisesta prosessoinnista vaan myös merkitysten työstämisestä. Jos tarjolla on vaikkapa joutsen, tuosta objektista voidaan semioottisesti tuottaa balettihahmo, luontokirja ja tuotemerkki, ilman että lintuun kajottaisiin fyysisesti. Tässä tutkimuksessa sovellan ihmisten ja muiden eläinten semioottiseen vuorovaikutukseen käännöstekniikan käsitettä. Käännöstutkimuksessa tekniikat ovat ruohonjuuritason muuntelu- ja muotoilukeinoja, joita kääntäjä alinomaa soveltaa, vastakohtana koko käännöstä linjaaville käännösmetodeille (ks. esim. Chesterman 2005: 26). Eri käännöstekniikat eivät sulje toisiaan pois vaan pikemminkin niiden on tuettava toisiaan, jotta kompleksisen tekstin kääntäminen olisi mahdollista.

Vaikka eri tekniikoiden käyttö on jossain määrin väistämätöntä lajienvälisessä kääntämisessä, niiden tietoinen soveltaminen merkitsee kääntäjälle valintaa toisensa jälkeen. Tästä aukeaa mahdollisuuksia niin kääntäjän kuin yleisönkin eläinsuhteiden kehittämiseen. Gillian Lane-Mercierin (1997: 63) mielestä kääntäjän olisi tärkeää sitoutua tekemiinsä valintoihin ja kantaa vastuu niistä. Lance Hewson (2010: 23–25, 30) asettuu samoille linjoille esittäessään, että avaimena eettiseen kääntämiseen on valinnan mahdollisuuden tunnustaminen ja tietoisuus valintojen vaikutuksista.²²⁸ Tekniikkajäsennyksen tarkoituksena onkin avartaa tietoisuutta siitä, kuinka voimme kielentää katukoiran tarpeita, sanoittaa linnunlaulua tai puhuttaa lapsen pehmoeläintä. Tekstintutkimuksessa jäsenitys auttaa ymmärtämään erilaisia tapoja prosessoida eläinmerkkejä, ja luvussa 8 tarkastelenkin sen kautta Luontoon-sivuston käännösratkaisuja.

²²⁸ Myös Maria Tymoczko (1999a: 287) tähdentää, että pienistä kielellisistä valinnoista rakentuu käännöksen ideologinen positio.

Myös perinteisiä kieltenvälisen käännoistutkimuksen tekniikkaluokituksia on mahdollista soveltaa elinmerkkien kielentämiseen, jos huomio kiinnitetään tulotekstiin.²²⁹ Totunnaisten tekniikkaluokitusten lähtökohtana on kumminkin kielellinen tekstipari, jonka lähtötekstiä voi jäsentää suurelta osin samojen kieliopillisten kategorioiden kautta kuin kielellistä käännoista. Jotta ei-kielellisen elinmerkin ja kielellisen käännoksen suhde pääsisi parrasvaloihin, tarvitaan sellaista tekniikkaluokitusta, joka perustuu logosentrismiä laajempaan merkkikäsitykseen. Ehdotukseni lajienvälisen kääntämisen tekniikoiksi pohjautuukin Charles S. Peircen maailmoja syleilevään semiotiikkaan (ks. 2.1; 3.1.1). Vaikka oma tarkasteluni rajoittuu elinpuheeseen, jäsenitys soveltuu sellaisiinkin käännoistilanteisiin, joissa sen paremmin lähtöteksti kuin käännoiskään ei ole kielellinen.²³⁰

Peircen lukuisista semioottisista jaotteluista kaikkein tunnetuin lienee ikonisten, indeksaalisten ja symbolisten merkkien välinen erottelu, jota hän itsekin piti semiotiikan kulmakivenä (*CP II.275*). Tarkemmin sanottuna jaottelussa on kyse luvussa 3.1.1 esittelemieni representamenien eli merkkivälineiden ja niitä määrävien objektien välisistä suhteista (*CP II.243*; *CP VIII.335, 344*; *EP 1: 7*; *EP 2: 5–10*). Lajienvälisinä käännostekniikoina ikoni, indeksi ja symboli voisivat siis mallintaa käännoisten suhdetta lähtömerkkeihin – sitä millaiset periaatteet toislaajisten representoimista ohjaavat ja miten (tässä tapauksessa kielenulkoisista) objekteista syntyy (kielellisiä) käännoversioita. Josep Marcon (2009: 68) mukaan käännostekniikalla viitataan usein juuri käännoksen ja lähtötekstin osien väliseen suhteeseen, mikä tuo käsitteen hyvinkin lähelle Peircen jäsenitystä. Mutta millaisia elämyttä kielentäviä suhteita ikonisuus, indeksaalisuus ja symbolisuus sitten ovat?

Ikonisuudella Peirce (*CP II.243*; *CP IV.447*; *EP 1: 226*; *EP 2: 273–274, 460–461*) tarkoittaa samankaltaisuuteen perustuvaa representaatiota, joka toimii tavallaan representamenin omien ominaisuuksien varassa.²³¹ Ikoniset merkit (*hypoicons*) jakautuvat edelleen kolmeen ryhmään: kuva (*image*) kuvastaa objektin ominaisuuksia, diagrammissa (*diagram*) osien väliset suhteet mukailevat objektin osien välisiä suhteita, kun taas metafora (*metaphor*) osoittaa, että tulkittavalla merkillä on jotakin yhteistä jonkin muun kanssa (*CP II.277*; *EP 2: 274*).²³² Indeksaisuudessa on kyse konkreettisemmasta yhteydestä merkin ja objektin välillä: indeksaalinen merkki (*subindice, Subindex*) on objektinsa vaikutuksen alainen tai kiinnittää huomion objektiin (*CP II.243*; *CP IV.447, 531*; *EP 1: 226*; *EP 2: 274, 286, 291, 306, 318, 461*).²³³ Symboli

²²⁹ Tunnettuihin luokituksiin kuuluu esimerkiksi Andrew Chestermanin (1997a: 92–112) järjestelmä, johon sisältyy syntaktisten, semanttisten ja pragmaattisten käännostrategioiden tai -tekniikoiden ryhmät.

²³⁰ Jo elinsemiotiikan uranuurtaja Thomas Sebeok (ks. esim. 1986: 87; 1991a: 135; 1994/2001: 52–53, 54–55, 58–59, 92–93, 105–107) käyttää tässä artikkelissa käännostekniikoiksi nimeämiäni Peircen käsitteitä puhuessaan toislaajisten keskinäisestä semioottisesta toiminnasta.

²³¹ Peirce (*CP II.281*) ajatteli, että puhtaasti ikoninen suhde ei edellytä representamenin ja objektin välille todellista yhteyttä vaan se perustuu ominaisuuksiin, jotka representamenilla on objektista riippumatta. Käytännössä kyse on jonkinlaisesta representamenin ja objektin välisestä samankaltaisuudesta tai analogisuudesta (*CP I.369, 558*). Niin ominaisuutta, yksittäistä asiaa kuin säännönmukaisuuttakin on mahdollista käyttää ikonisena representamenina mille hyvänsä, mitä se muistuttaa (*CP II.247*). Samankaltaisuuden vuoksi ikoninen merkki voi jopa korvata objektinsa (*CP II.276*).

²³² Peirce (*CP II.276*; *CP IV.447*; *EP 2: 273–274, 306*) ajatteli, että puhdas ikoni ei riippuisi vähimmäskään määrin konventioista saati sitten tavoittelisi mitään. Näin ollen ainoastaan mahdollisuudet voivat representoida muita mahdollisuuksia puhtaasti ikonisella tavalla – Peirce sanoikin kaikkien puhtaiden ikonien olevan mielikuvia vailla fysikaalista olemassaoloa. Käytännössä ikonista objektisuhdetta edustavat hypoikonit, jotka muistuttavat jotakin representaatiota koskevien konventioiden puitteissa. David Savanin (1994: 72) tulkinnan mukaan hypoikoni on fyysinen merkki, jolla on ikoninen suhde objektiinsa.

²³³ Peirce (*CP I.372, 558*; *CP II.243, 247, 281, 283, 299, 304–305*; *CP IV.447*; *EP 2: 5–6, 380*) luonnehtii indeksia merkkiksi, jossa representamenin ja objektin välillä vallitsee tosiasiallinen vastaavuus, eksistentiaalinen suhde tai fysikaalinen yhteys. Indeksaalinen merkki on dynaamisessa tai tilallisessa suhteessa sekä yksittäiseen objektiinsa että tulkitsijan aisteihin tai mieleen. Siinä missä ikoni säilyttäisi merkitsevyytensä, vaikka objektia ei olisi olemassa, indeksaalinen merkki ei olisi merkki, jos objekti poistettaisiin. Koska indeksaalinen representamen on objektinsa vaikutuksen alainen, se voi myös muistuttaa objektiaan; esimerkiksi valokuvassa samankaltaisuus on merkille

(*symbol*) sitä vastoin on riippuvainen tulkitsijasta – tämän luontaisista taipumuksista tai opituista tottumuksista (*CP II.243, 249, 304, 307–308; CP IV.531; CP VIII.335*). Ikonisen tai indeksaalisen merkin tulkitsemiseksi riittää, että tulkitsija huomaa samankaltaisuuden tai yhteyden representamenin ja objektin välillä (*CP II.168, 306*). Symboli sitä vastoin on tulkitsijan osattava liittää objektiinsa, jolloin tulkinta perustuu mielleyhtymään tai tavanomaiseen kytkökseen representamenin ja objektin välillä (*CP I.369, 372, 558; CP II.304, 308*).

Muiden sovellusten ohessa Peirce (esim. *CP IV.447; EP 1: 226; EP 2: 172, 209, 273–274, 286, 307, 310–311, 317–318*) kiinnitti huomiota siihen, kuinka ikonin, indeksin ja symbolin käsitteitä voi soveltaa kielellisiin merkkeihin. Peirce (*EP 2: 307*) huomautti muun muassa, että ikonisuutensa ansiosta monet sanat voivat determinoida interpretantin ihmisessä, joka ei puhu kyseistä kieltä. Roman Jakobson kehitteli Peircen ajatuksia edelleen. Hänen mukaansa ikonisuutta esiintyy kielellisen rakenteen eri tasoilla (Jakobson 1968/1971: 700). Myöhemmässä tutkimuksessa kielen ikonisuutta on jaoteltu eri tavoin. Usein erotetaan toisistaan tekstinsisäinen ikonisuus sekä kielen ja kielenulkoisen välinen samankaltaisuus (ks. esim. Nöth 2001: 21–22); lisäksi on väitetty, että kielelliset rakenteet ovat itsessään diagrammaattisia (Nöth 2008). Maria-Venetia Kyritsin (2002: 85) mukaan ikonisuus voi olla semanttista, syntaktista, leksikaalista tai typografista. Rachel Ward (2002: 101) näkee ikonisuutta narratiivisissa rakenteissa, syntaksissa, typografiassa ja fonologiassa. Elżbieta Tabakowska (2003: 372) kiinnittää huomiota siihen, kuinka ikonisuuden eri ulottuvuudet kietoutuvat yhteen. Esimerkiksi [p]-äänteen onomatopoeettinen kuvallisuus voi hänen mukaansa toimia diagrammia jäsentävänä tekijänä saaden samalla metaforisen merkityksen inhon tai liiallisuuden vertauskuvana.

Siinä missä ikonisuus esiintyy kielessä aina osittain konventionaalisten hypoikonien muodossa (*CP II.276; EP 2: 273–274*), indeksaalisuus tulee kieleen pääosin subindeksien kautta (*CP II.283, 285, 287, 288, 305, 383; EP 2: 274, 286*).²³⁴ Toimintatavaltaan kaikkein indeksaalisimpia sanoja ovat Peircen (*CP II.287–291, 305; EP 1: 226; EP 2: 172, 209, 307*) mielestä persoona- ja demonstratiivipronominit, jotka viittaavat olemassaoleviin yksilöihin eivätkä ole ymmärrettäviä esiintymisyhteydestään irrotettuina. Samaan tapaan toimivat tietyt paikan adverbit, kun taas relatiivipronominit sekä yksilöitä erottelevat kirjaimet viittaavat edellisten sanojen tuottamiin mielikuviiin.²³⁵ Erisnimien indeksaalisuutta korostaa se, että ne kytkeytyvät todellisina pidettyihin yksilöihin. Varsinkin uusi erisnimi näyttäytyy indeksaalisena merkinä, vaikka representamenin ja objektin välinen yhteys itsessään onkin täysin mielellinen. (*EP 2: 172, 286, 307*.) Tässä yhteydessä on tärkeää huomata, että erisnimen ja yleisnimen välinen ero ei ole kategorinen. Käytännössä lajinimellä *koira* voi viitata tietyssä tilanteessa esiintyvään yksittäiseen eläimeen siinä missä erisnimellä *Tessu*, ja toisaalta erisnimi voi alkaa merkitä tietyn tyyppisten koirien joukkoa.

Yleisesti Peirce (*CP II.290*) katsoi kielen indeksaalisuuden rakentuvan ilmauksista, jotka kertovat puhujan asemasta suhteessa vastaanottajaan ja asenteesta tätä kohtaan. Kielentutkimuksessa

pantavaa. Aidoksi indeksiksi Peirce (*CP II.285–286, 305; EP 2: 286*) mieltää esimerkiksi puhujan sormen, joka osoittamalla kiinnittää huomion tiettyyn tekijään keskustelukumppaneiden ympäristössä. Kielenulkoisia indeksejä ovat myös merimiesten kävelytyyli, ovenkolkkutus, Pohjantähti, aurinkokello, ilmapuntarin lasku, tuuliviiri, vatupassi, luotilanka ja taittomitta.

²³⁴ Subindeksillä Peirce (*CP II.283, 285, 287, 288, 305, 383; EP 2: 274*) tarkoittaa merkkiä, joka on yleisluontoinen mutta josta tekee merkin ennen muuta aktuaalinen yhteys objektiin. Tällaisina merkkeinä Peirce pitää esimerkiksi erisnimiä, pronomineja ja diagrammeihin sisältyviä kirjaimia sekä yllättävää kyllä myös juridisia kaavoja ja kielioppisääntöjä. Subindeksin ohessa Peirce puhui myös ”degeneroituneesta” indeksistä, joka ei perustu eksistentiaaliseen vaan referentiaaliseen suhteeseen. Indeksiaalilla merkillä voi nähdäkseni tarkoittaa joko indeksia, subindeksiä tai degeneroitunutta indeksia.

²³⁵ Vahvaa indeksaalisuutta Peirce näki myös indefiniittipronomineissa, järjestyslukuissa sekä kielenkäytön modaaliteeteista käskyissä ja huudahduksissa.

indeksaalisia ilmiöitä on tutkittu esimerkiksi deiksiksen otsikon alla (ks. esim. Croft & Cruse 2004: 59–62). Indeksiaalisista sanoista poiketen varsinaiset indeksit ovat yksittäistapauksia ja kääntävät huomion johonkin määrättyyn – usein indeksi osoittaa, mitä tulkinn tulisi tehdä saadakseen suoran yhteyden objektiin (CP I.369; CP II.285, 288, 305–306). Silti myös indeksiaalinen lausuma voi saada vastaanottajan suuntaamaan tarkkaavaisuuttaan siten, että hänen psyyksensä ja objektin välille muodostuu tosiasiallinen yhteys – olipa objekti sitten tekstinulkoinen tai tekstinsisäinen (CP II.286–287). Ilman indeksaalisia merkkejä on Peirce'n (CP I.372; CP II.305; CP VIII.368, note 23) mukaan mahdotonta todeta asioita tai viitata edes henkemme luomuksiin.

Symbolisuutta Peirce (EP 2: 274, 307) pitää kielellisiä merkkejä hallitsevana piirteenä, mikä on nykyihmisen näkökulmasta hyvinkin ilmeinen tulkinta – kielellisten merkkien viittaussuhteet ovat tosiaankin tulkitsijasta kiinni. Esimerkiksi kirjainyhdistelmä *moi* tuo mieleen eri asioita suomenkieliselle ja ranskankieliselle lapselle. Puhtainta symbolisuus on Peirce'n (CP IV.447) mielestä prepositioissa ja konjunktioissa, vaikka toisaalta hän katsookin kaikkien konventionaalisten merkkien olevan symbolisessa suhteessa objektiinsa (CP II.307–308). Vaikka kielelliset merkit merkitsevät mitä merkitsevät tulkitsijansa ymmärryksen puitteissa (CP II.304), kielellä on myös ikonisia ja indeksaalisia ulottuvuuksia, kuten edellä on käynyt ilmi. Huomattavasti vahvemmin merkittäjän ja merkityn välisen suhteen arbitraarisuutta (*l'arbitraire du signe*) tähdensi Peirce'n aikalainen Ferdinand de Saussure (1916/1955: 100–102), joka teki siitä erään kielitieteen ja semiologian peruslähtökohdan. Sittemmin on kuitenkin kasvavassa määrin havahduttu siihen, että kielellisiä merkkejä on hedelmällistä tutkia myös niiden ikonisuuden ja indeksaalisuuden valossa.

Ikonisuuden, indeksaalisuuden ja symbolisuuden käsitteitä sovellettaessa on tärkeää ymmärtää, että kyse ei ole merkkiluokista vaan tekijöistä, jotka ovat tyypillisesti läsnä samaan aikaan. Esimerkiksi symboleissa Peirce (EP 2: 193–194, 274–275, 291–292, 310) näkee myös ikonisia ja indeksaalisia piirteitä. Hänen mukaansa symbolisuus perustuu ikonisuuteen ja indeksaalisuuteen (CP II.222; EP 2: 264; ks. myös Danesi 1998: 44); toisaalta voidaan ajatella symbolisten tekijöiden ratkaisevan, mitä tietyn kulttuurin piirissä halutaan esittää ikonisesti tai indeksaalisesti. Lisäksi jokainen symboli viittaa samanaikaisesti ikoniin ja indeksaalisesti todelliseen objektiin (EP 2: 317–318, 320–321). Näin ikonisuus ja indeksaalisuus lyövät leimansa konventionaalisimpienkin merkkien toimintaan (EP 2: 17, 193–194) – osittain representamenin ja objektin välisen suhteen määrittelyssä on kyse näkökulmasta.

Ikoniset ja indeksaaliset tekijät vaikuttavat myös siihen, miten merkkejä tulkitaan – tulkinnalliset taipumuksetkin rakentuvat usein samankaltaisuuksien ja tosiasiallisten yhteyksien varaan. Peirce (EP 2: 307) huomauttaa, että ikonisuutensa ansiosta monet sanat voivat determinoida interpretantin sellaisessakin henkilössä, joka ei puhu kyseistä kieltä. Parhaimmillaan pelkkä samaan tapaan toimiva kuuloaisti voi nostaa esiin ikonisen vastaavuuden. Ludovic De Cuypere (2008: 4) puolestaan puhuu ikonisesta perustasta (*iconic ground*), joka voi täydentää symbolisen merkin merkitystä. Ikonisuuden ohessa indeksaaliset tekijät voivat tarjota tulkinnan avaimia, vaikka merkki itsessään olisi täysin symbolinen. Willard Van Orman Quine (1960/1999: 29) huomauttaa, että vaikka kielelliset merkit viittaavat usein käsillä olevan tilanteen ulkopuolelle, ventovieraan koodin tulkitseminen on aloitettava tarkkailemalla merkkien käytön ja havaittavan tilanteen välisiä yhteyksiä; toisin sanoen huomio on ensi alkuun kiinnitettävä indeksaalisuuteen. Toisaalta on selvää, ettei ilmeisen ikonisten tai indeksaalisien merkkien tulkittamisesta tulisi mitään, jos tulkitsija olisi vailla pienintäkään taipumusta samankaltaisuuden tai aktuaalisen yhteyden hahmottamiseen.

Kuten edellä selitin, tässä tutkimuksessa representamenin ja dynaamisen objektin väliset suhteet näyttävät lajienvälisen kääntämisen tekniikoina, joita voi tunnistaa valmiista eläintekstistä tai joita voi soveltaa omaan työhönsä. Seuraavassa jäsennän ikonisten merkkien alalajien – kuvien,

diagrammien ja metaforien – tuottamisen erillisiksi käännostekniikoiksi, joista puhun *kuvastamisena* (ks. 4.1), *subteuttamisena* (ks. 4.2) ja *samastamisena* (ks. 4.3). Indeksiaalisten merkkien tuottamista lähtömerkin käännokeksi nimitän *altistamiseksi* (ks. 4.4) ja symbolisten merkkien tuottamista *tarjoilemiseksi* (ks. 4.5). Kun olen syventänyt käsitystä siitä, mistä tekniikoissa on kyse, etsin kullekin tekniikalle yhtymäkohtia käännostudkimuksesta (ks. 4.6) ja pohdin niiden lajinvälistä merkitystä (ks. 4.7).

4.1 Kuvastaminen. Kuva käännoksenä

Kuten edellä totesin, kuva (*image*) tarkoittaa Charles S. Peircen (*CP II.277; EP 2: 274*) käsitteistössä merkkiä, jonka merkitys perustuu siinä toistuvaan objektin ominaisuuteen. Kuvatekniikan ideana on siis tuottaa käännokeksi merkki, jolla on sama ominaisuus kuin lähtömerkillä. Puhtaasti aistinvaraisten ominaisuuksien lisäksi kuvallisuuden piiriin sijoittuvat jäsenyksessän kokonaisvaikutelmat, joissa sulatetaan yhteen eri aistien tarjoamaa tietoa ja intuitiivista ymmärrystä objektin luonteesta.²³⁶ Vaikka mielikuvat syntyvät aktuaalisten objektien vaikutuksesta, niillä on tapana abstrahoitua sitä mukaa, kun välimatka lähtötilanteeseen kasvaa. Näin hajanaisestakin aistidatasta voi kehkeytyä orgaanisia tunnelmia. Jos vaikkapa läheinen eläin kuolee, on mahdollista oivaltaa tämän yksilöllinen olemus ikään kuin näköalapaikalta, irrotettuna normaalista interpersoonaisesta vuorovaikutuksesta. Arjen keskellä emme välttämättä koe yhtä intensiivisesti meitä ympäröivien lajitooverien ja toislaajisten ominaisluonnetta, koska tottumus helposti kaventaa havaitsemista ja laadut sekoittuvat aktuaalisiin tilanteisiin. Susan Petrillin ja Augusto Ponzion (2010: 156) semioetiikassa toinen kuitenkin irrotetaan roolista, asemasta ja funktiosta ja hänet hahmotetaan arvoksi itsessään.

Aikuisiän arkikokemus harvemmin täysipainoisesti täyttää Peircen ominaisuudelle asettamia kriteereitä. Kuten Jakob von Uexküll (1934/2010: 48, 50) huomauttaa, aistimissa syntyvät havaintomerkit siirretään yleensä automaattisesti ulkomaailmaan, jolloin esimerkiksi sinisestä tulee taivaan sineä. Usein ulkomaailmaa koskevat havainnot hahmottuvat esimerkiksi lineaarisina tai moniosaisina – keskitämme huomion tapahtumisen dynamiikkaan, kun taas kuvassa on kyse objektin ominaislaadusta, tietystä erityisvivahteesta, ainutkertaisesta luonteesta, jota ei voi purkaa osatekijöihinsä. Visuaalisen havaitsemisen piirissä valaistus- ja värikokemukset havainnollistavat ehkä kätevimmin kuvan luonnetta. Kuvassa toteutuva ominaisuus täyttää tajunnan kuin tämä yön tyhjentämänä havahtuisi uuteen aamuun teltassa, jonka kupoli kaartuu kaikkialle hehkuvan keltaisena ja sävyttää teltan pohjallakin lojuvat esineet omaan tunnelmaansa. Mikään ei ole ennallaan – kaikki ilmentää laatumerkin vastaansanomaton lumousta.

Yhdellä kertaa mielessä voi olla vain yksi ominaisuus, tai jos ominaisuuksia yhdistellään, voi sekoituksen tuloksena syntyä uusikin ominaisuus. Keltaisesta, sinisestä ja hippusesta punaista syntyy omanlaisensa vihreän vivahte, joka ei hahmotu yhdistelmäksi vaan synnyttää omanlaisensa tunnelman. Peircen ominaisuuskäsitystä tulkitseva David Savan (1987–1988: 20, 29) katsoo, että kaikki yksilöt ja joukot näyttäytyvät mielelle paitsi yksittäistapauksina ja ryhminä myös abstrakteina ominaisuuksina. Tätä heijastaa se, että yksinkertaisten aistittavien ominaisuuksien, kuten värin, tuoksun ja äänen, lisäksi puhumme kompleksisista maisemaominaisuuksista (*alpiininen, trooppinen*) sekä ihmisten ominaislaaduista (*napoleonmainen, chaplinmainen*) (Savan 1987–1988: 20, viitattu Gorlée 1994: 52). Varsinkin lintuharrastajat viittaavat käsitteellä *jižž* kentällä saatuun yleisvaikutelmaan, joka usein mahdollistaa linnun välittömän

²³⁶ Wolfgang Köhler (1947/1980: 102–105) kehitti teoriaa *Gestalt*-ominaisuuksista (*Ebrenfels qualities, Gestaltqualitäten*), joiden havaitseminen on tulosta useiden ärsykkeiden yhteisvaikutuksesta.

tunnistamisen tuntomerkkejä erittelemättä. *Jiꞥꞥ* voi perustua silhuetissa ilmeneviin mittasuhteisiin, tunnusomaiseen asentoon, tumman ja vaalean väliseen kontrastiin, liikkeisiin, käyttäytymiseen (Mynott 2009: 73–79, 124.) Luonnosmaisia äänisanoituksia Jeremy Mynott (2009: 164–165) pitää *jiꞥꞥin* auditiivisina vastineina.

Kuva sulauttaa lähtömerkin eri ulottuvuudet yhteen kuin tehosekoitin, ja tästä myllerryksestä kehkeytyy kokonaisvaikutelma. Sama ominaisuus toistuu mielenulkoisessa kuvassa: kuva heijaa kaikkeutta pinnassaan uhmaten viittauskohteen ja representamenin eroa. Muutos voi kuitenkin tehostaa ominaisuuksien havaitsemista siinä mielessä, että aistit ehkä toimivat tehokkaimmin heräämisen, ensikohtaamisen ja lopullisen eroamisen hetkinä, ja myös ärsykkeiden niukkuus voi virkistää aistien toimintaa. Aistimusten väliset kontrastit voivat myös korostaa niiden ominaisluonnetta, mutta jatkuva kokemusten virta helposti estää käsittämästä ominaisuuksia ainakaan pelkkinä ominaisuuksina. Käännöstekniikkana kuva toimiikin parhaiten silloin, jos kääntäjä pysähtyy syventämään keskeisten kuvien ilmaisuvoimaa ja rakentamaan niiden välille toimivia kontrasteja.

Täydellisimmillään yksittäinen kuva on yhtä kertakaikkinen kuin vaikkapa meren ”tulkinta” taivaan väristä.²³⁷ Meren lailla kuva voi myös vetää kaiken huomion itseensä ja saada katsojan unohtamaan, että taivasta on olemassakaan. Kuvallisuuden kautta voi kenties tehokkaimmin tulkita kokemusta ihmisen ja muun luonnon ykseydestä (ks. 2.2.1). ”Kävelemme järvien rannoille nähdäksemme oman mielenrauhamme kuvastuvan niiden pinnasta. Ellemme tunne mielenrauhaa, emme mene niiden luo”, Henry David Thoreau (1854/2007: 105) kirjoittaa.²³⁸

Kielen ominaislaatu

Kokemuksiamme jäsentävä kieli näyttäytyy usein ajallisenä ja symbolisuudessaan monitasoisena, mutta sillä on myös aistillinen puolensa (ks. 2.3.1). Kieleen sovellettuna tuntuisikin luontevalta pitää kuvana merkkiä, joka äänne- tai kirjoitusasultaan vastaa lähtömerkin aistittavaa ominaisuutta. Kirjainmerkkien lähtökohta on ilmaisuvoimaisissa piirroksissa (ks. esim. Abram 1996: 101), ja joissain tapauksissa muoto voi kuvastaa myös uuden objektin ominaisuutta, jolloin nimitän kirjainmerkin ja objektin suhdetta *typografiseksi kuvaksi*. Philippe Hamonin (1977: 148) mukaan kaunokirjallisuuden konstruoinnissa henkilöihahmoissa *O* etunimen alkukirjaimena voi viitata pulleuteen ja *I* hoikkuuteen.²³⁹ E. E. Cummingsin runojen *ot* puolestaan esittävät Maria-Venetia Kyritsin (2002: 85–87) mukaan täyttäkuuta ja heinäsirkan silmää. Arkisessa tekstivilinässä yksittäiset kirjainmerkit jäävät useimmiten vaille merkitystä. Varsinkin länsimaisista asiateksteistä useimmiten puuttuu kokonaan runoudelle, sarjakuville ja mainoksille ominainen typografinen ilottelu, joka nostaa kirjainten muodot huomionarvoisiksi. Monissa kulttuureissa kirjoitettujen merkkien kuvallisuus on vahvempaa, kuten esimerkiksi burman kieltä turhan analyttisellä otteella opiskellut A. L. Becker (1995: 195) sai huomata.

Myös kirjainmerkin edustama äänne tai foneemi voi toimia lähtömerkin ominaisuuksien ikonisena vastineena – *foneettisena kuvana*, jonka ominaislaadussa kertautuvat eläimen ominaisuudet.

²³⁷ Peircen käsitteistöä soveltaen heijastuksen muodostuminen on indeksaalinen prosessi, jossa taivaan ja meren välillä on tosiasiallinen yhteys. Tähän indeksaaliseen merkkiin kuitenkin sisältyy kuvallinen vastaavuus värien välillä, ja jos huomio keskitetään heijastuksen väriin miettimättä sen fyysikaalisia ehtoja, esimerkki havainnollistaa mielestäni hyvin kuvan luonnetta.

²³⁸ Sitaatin on suomentanut Antti Immonen.

²³⁹ Koska ruumiinrakenteen ja alkukirjaimen välillä ei kuitenkaan ole systemaattista yhteyttä, pelkkää alkukirjainta ei mielestäni voi pitää vihjeenä fiktivisestä ulkomuodosta vaan se ehkä pikemminkin syventää lukijan muodostamaa vaikutelmaa, jos muodot sattuvat käymään yksin. Tällaisessa tilanteessa voi puhua sekundaarisesta ikonisuudesta, jossa ikonisuus on helppo havaita siinä vaiheessa, kun jo tietää merkin tarkoituksen (ks. De Cuyper 2008: 71–74).

Ajatellaan vaikkapa Ellan ja Aleksin (2008) esittämää huuhkajarappia, jossa lauletaan: ”... huhuu kuka puhuu bubo bubo...”. Tämä tukee Max Nännyn (1999: 176) havaintoa siitä, että runoudessa sanaa pöllö (*owl*) ympäröiviin sanoihin sisältyy usein kaksois-*o*, joka englannissa toisinaan äännetään [u].²⁴⁰ Rachel Wardin (2002: 108) tarkastelemassa hiiren rapistelua kuvaavassa tekstissä taas [s] toistuu tavallista useammin, samoin Harri Veivon (2011: 131) tutkailemassa käärmetekstissä. Toistuvan äänteen lisäksi kuvallisuutta voi synnyttää tiettyyn ryhmään kuuluvien äänteiden suosiminen, kuten takavokaalien viljeleminen etisten kustannuksella tai resonanttien konsonanttien vaaliminen obstruenttien sijaan. Äänisanan ulkopuolelle ulottuva foneettinen kuva on tehokas tunnelman luoja, jota asiatekstissä lienee vaikea soveltaa luontevasti semanttisen sisällön rajoittaessa ratkaisevasti sanavalintoja. Laajimmillaan kokonaista kieltä voi kuitenkin pitää foneettisena kuvana, joka muodostuu sille tunnusomaisesta foneettisesta tunnelmasta.

Kielellinen mielikuvitus

Eläinten ominaisuudet saavat uusia heijastuksia myös kiertoteitse, kunhan lukijan mielikuvitus tulee puolitiehen kirjoitusta vastaan. Itsessään symboliset, konventionaaliset, arbitraariset sanat aktivoivat lukijan mielessä aistimuistoja, jotka kuvastavat tulkittujen eläinten ominaisuuksia (vrt. *CP III.433; CP IV.447; EP 2: 317–318*). Tähän perustuvaa luonnon kielentämisen tekniikkaa nimitän *käsitteelliseksi kuvaksi*. Viime kädessä *o:n* pyöreys ja [u]:n tummuuskin toki ilmenevät jollekulle, mutta aistillisten ja käsitteellisten kuvien välinen ero on silti ilmeinen. Jos käsitteelliset kuvat sisällytetään kuvallisuuden piiriin, tekstuaalinen eläinkuvasto moninkertaistuu käsittämään eläinten nimiä, heitä luonnehtivia laatusanoja, heidän toimintaansa kuvaavia teonsanoja ynnä muita käsitteitä. Käsitteellisten kuvien toiminta on lukijasta kiinni – niin ollen ne ovat eräänlaisia kuvan ja symbolin välimuotoja tai eläimen symbolivälitteisiä kuvajaisia. Sen sijaan, että objekti ja representamen heijastaisivat toisiaan, vastaavuus muodostuu objektin ja interpretantin välille. Peirce (*EP 2: 317–318*) esittää, että kun joku vaikkapa lukee sahan äänestä, hänen mielikuvituksensa kokoo yhteen irtonaiset kuulokuvat eri tilanteista, joissa hän on kuullut sahausta. Tämä interpretantti on ”sahan äänen” hypoikoni, jonka olisi voinut tuottaa suuremminkin onomatopoeettisen ilmauksen kautta.

Kielen kuvallinen luonne nousee esiin Tuomo Jämsän (2001: 27–30) pohdinnoissa sanoista sosiaalisina ikoneina. Kuullessaan tietyn paikannimen Jämsä kertoo tulevansa ”aivan tietynlaiseen tunnelmaan”, vaikka olisi satojen kilometrien päässä tutusta paikasta. Toisaalta sanat antavat objekteilleen tietynlaisia lingvistisiä tuoksuja ja vahvistavat niiden herättämiä tunnekaikuja. Jämsän mukaan nimeä ei voikaan erottaa objektistaan. Proustilaisen paikanniminostalgian ohessa on kuitenkin perusteltua tarkastella käsitteellisenä kuvana mitä hyvänsä ominaisuutta symboloivaa sanaa tai sanaryhmää, jonka tuottama mielikuva peilaa lähtömerkin ominaisuuksia. Tältä kannalta ikonisia merkkejä ovat kaikki substantiivit ja verbit, joiden tulkitseminen tuo mieleen aistillisen kuvan (*CP IV.447*; ks. myös Nöth 1999: 617). Jørgen Dines Johansen (2003: 386–392) puhuukin lukemiseen liittyvästä kuvallistamisesta (*imaginization*), jonka myötä symboliset merkit kytkeytyvät omakohtaisiin mielikuvuihin. Jotkin kieliopilliset rakenteet näyttävät vahvistavan käsitteiden kuvallisuutta, mistä esimerkkinä mainittakoon Arran Stibben (2015: 101) käsitys japanin kielen lukuisista sadetta tarkoittavista yhdyssanoista. Stibben mukaan esimerkiksi kevättä tarkoittavasta sanasta *haru* ja sadetta tarkoittavasta sanasta *ame* yhdistetty käsite *harusame* ei ole vain sadetta, joka sattuu satamaan keväällä, vaan aivan tietynlaista, lempeän hiljaista sadetta.

²⁴⁰ Silloinkin kun kaksois-*o* äännetään toisin, se tuo Nännyn (1999: 176) mukaan visuaalisesti mieleen pöllön silmät.

Käsitteellisen kuvan toimintaa havainnollistavat mielestäni oivallisesti tietynlaiset metatiedon ilmenemismuodot, kuten valokuvien merkitseminen avainsanoilla, ”tageilla”. Jos joku julkaisee kuvan väriltään tavanomaisten sinisorsien keskuudessa uivasta valkoisesta yksilöstä, hän voisi tulkita sisältöä vaikkapa sanoilla ”sinisorsa, valkoinen, erilainen”. Jonkun toisen tehdessä sittemmin kuvahakua siitä, mitä ’sinisorsa’, ’valkoinen’ tai ’erilainen’ on, sorsakuva voi osaltaan kuvittaa mitä hyvänsä näistä käsitteistä. Vastaavasti kuvaa voi pyrkiä katsomaan tietyn käsitteen ilmentämän ominaisuuden kautta, osatekijöitä erittelemättä.

Yhteenveto

Koska kuvassa on kyse objektin ominaisuuden ilmenemisestä merkissä tai eräänlaisesta merkin ja objektin identtisuudesta, pyrin edellä havainnollistamaan Peircen käsitystä siitä, mitä ominaisuudet ovat. Peirce tähdensi ominaisuuksien abstraktisuutta, millä hän ei tarkoita epäaistillisuutta vaan sitä, että ominaisuuden ilmeneminen ei lähtökohtaisesti ole sidoksissa objektiin, tilanteeseen tai kokijaan. Ominaisuus koetaan myös sisäisesti yhtenäisenä, vaikka kyse olisi tietyn paikan tunnelmasta tai tietyn yksilön ainutkertaisuudesta. Ominaisuuksina kompleksisistakin ilmiöistä tulee yksinkertaisia, ja *kuvastamisella* tarkoitan lähtömerkin ominaislaadun ilmentämistä käännöksessä. Myös kielen kirjaimilla, äänneillä ja sanojen herättämällä mielikuvilla on laadullinen ulottuvuutensa, ja tällä perusteella puhun typografisista kuvista, foneettisista kuvista ja käsitteellisistä kuvista. Luvussa 8 paikannan kuvallisia eläintulkintoja Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteistä, mutta ennen sitä käyn läpi vaihtoehtoisia tapoja objektin huomioimiseen. Siinä missä kuvat ilmentävät absoluuttisia ominaisuuksia, diagrammissa objekti näyttäytyy osien välisenä suhteena.

4.2 Suhteuttaminen. Diagrammi käännöksenä

Charles S. Peircen (*CP II.277; EP 2: 274*) käsitteistössä diagrammi on merkki, jonka osien väliset suhteet mukailevat objektin osien välisiä suhteita. Näin ymmärrettyinä diagrammeihin lukeutuu hyvin monenlaisia merkkejä, vaikka stereotyyppinen diagrammi monen mielestä olisikin kvantitatiivinen kaavio. Peirce oli kiinnostunut ennen muuta loogisista ja matemaattisista diagrammeista, mutta käsitettä on sovellettu myös kielellisiin merkkeihin – etenkin käsitteistä rakennettuihin diagrammeihin. Suuntaa näytti Peirce (*CP II.279–280*) itse puhuessaan kieliopillisista rakenteista diagrammeina, jotka konkretisoituvat luonnollisen kielen lauseissa.²⁴¹ Sittemmin Roman Jakobson (1965/1971: 350–351) mielsi kielen diagrammaattisuuden ilmentymiksi kieliopilliset rakenteet, jotka noudattavat esimerkiksi tapahtumien ajallista järjestystä, henkilöiden tärkeysjärjestystä tai asioiden ehdollisuutta. Tällä perusteella voi väittää esitysjärjestyksen olevan kytköksissä tietynlaiseen ajattelutapaan: esimerkiksi James H-Y. Tai (1985: 64) mukaan kiinan kielen sanajärjestys vastaa ajatuksen virtaa luonnollisella tavalla.²⁴² Tai (1985: 64–65) uumoilee tämän

²⁴¹ Peirce (*EP 2: 310–311*) tarkastelee sanojen liittämistä yhteen myös indeksaalisena prosessina. Tässä tapauksessa indeksaalisuus perustuu kuitenkin siihen, että väitteiksi yhdistellyillä sanoilla on mahdollista viitata yksittäisiin asiointiloihin.

²⁴² Tai (1985: 50) katsoo kiinan suosivan ajallisia sekvenssejä, joiden määritelmä vastaa peirceläistä diagrammin määritelmää: ajallisen sekvenssin periaatteena on se, että kahden syntaktisen yksikön välistä suhteellista sanajärjestystä määrää niiden asiointilojen ajallinen järjestys, joita ne esittävät käsitemaailmassa.

liittyvän konkreettisen havainnon painottumiseen kiinalaisessa ajattelussa, siinä missä eräiden muiden kielten sanajärjestykset myötäilevät tyypillisesti tärkeysjärjestystä puhujan näkökulmasta.²⁴³

Kuvassa ei ole osia, mittasuhteita, järjestystä tai kerrostumia, kun taas diagrammin merkitys rakentuu nimenomaan rakenteellisista tekijöistä. Koska kielellinen diagrammi voi muodostua äänneistä, kirjaimista tai käsitteistä, kuvalajeille rinnasteisesti voidaan puhua foneettisista, typografisista ja käsitteellisistä diagrammeista; lisäksi laajemmissa tekstirakenteissa voidaan nähdä tekstuaalisia diagrammeja. Diagrammissa yksittäisten elementtien merkitys kuitenkin sulkeistuu ja suhteellistuu. Kaupungin pienoismallista voi osoittaa oman asuinpaikan yhtä hyvin, olipa se tehty roskista tai rakennuspalikoista. Matematiikan alkeiskirjassa saman laskutehtävän havainnollistamiseen soveltuvat yhtä lailla autot kuin koiranpennutkin. Tässä yhteydessä yksiköiden ominaisuudet eivät näyttäydy absoluuttisina vaan tulkitsijan on otettava huomioon niiden asema kokonaisuudessa. Siinä missä kääntämisen kuvallisuus tarkoittaa yksittäisten elementtien poimimista äänneiden, kirjainten ja sanojen valikoimasta, diagrammissa on kyse siitä, miten näitä aineksia yhdistellään vastaavuuksien rakentamiseksi. Lajienvälisten käännosten tarkastelussa diagrammin käsite kiinnittää huomion tekstin järjestystä ja jäsenystä koskeviin valintoihin. Ellan ja Aleksin (2008) ”Huhuu kuka puhuu bubo bubo” lähtee liikkeelle äänihavainnosta ja etenee kysymyksen kautta tieteelliseen lajinmääritykseen. Täysin päinvastaisen efektin tuottaa lajiopas, joka esittelee pöllölajit ennakoitavassa järjestyksessä ja luonnehtii ääntä vasta sitten, kun laji on tiedossa. Siinä missä huuhkajarappi jäljittelee luontokokemusta, lajiesittely mukautuu taksonomiseen järjestelmään.

Äänneiden suhteuttaminen

Foneettisina diagrammeina voi pitää onomatopoeettisia sanoja ja transkriptioita, jotka ääneen lausuttuina mukailevat tulkitun äänen vaihteluita, kuten korkeutta ja kestoja. Ihmiset ovat luultavasti jäljitelleet muiden eläinten ääniä suullisesti jo varhaisissa metsästyskulttuureissa – onhan näitä houkuteltu saaliiksi äännelemällä aina meidän aikoihimme asti. Suullisen imitoinnin ohessa toisilajisia on osattu tulkita vivahteikkain kirjallisin diagrammein antiikin ajoista lähtien; tätä ilmentävät Aristofaneen näytelmät *Sammakot* ja *Linnut*, joiden eläinäänet Michel Ballard (2000: 13–14) lukee kirjallisuuden ensimmäisten onomatopoeettisten kuvausten joukkoon. Edellisessä osiossa (4.1) käsitelty ”huhuu” on [u]-valtaisuudessaan mataluuden kuva, mutta lisäksi se on kaksitavuisuudessaan diagrammi lähtöhuudon rytmistä. Kuvallisuutta ajatellen [u]:n toistuminen vahvistaa äänneen suggestiivista tehoa, kun taas diagrammaattisuuden kannalta ratkaisevaa on sen toistuminen kahteen otteeseen, ensin lyhyenä ja sitten pitkänä – samassa ajallisessa järjestyksessä kuin huuhkajan tuottamassa lähtömuodossa.²⁴⁴ Äänneiden pituutta vaihtelemalla on mahdollista esittää myös tilannekohtaisia vaihteluita, kuten ikkunaa vasten törmäilevän kärpäsen edesottamuksia, joita surina säästää (ks. Ward 2002: 108). Jostain syystä kielen ikonisuuden tutkijoilla on tapana tarkastella onomatopoeettisia sanoja kuvina (ks. esim. Fischer & Nänny 1999: xxii; Fischer 1999a: 131; Ungerer 1999: 307; Fischer & Müller 2003: 6), vaikka ilmausten rytmi ja korkeusvaihtelut usein mukailevat diagrammaattisesti lähtömerkin osien välisiä suhteita.

²⁴³ Sanajärjestyksen näkökulmasidonnaisuudesta käy esimerkiksi myös Marjatta Lehtisen (2007: 138, ks. myös 149) esittelemä lausepari: ”The motorway is planned to go from Jyväskylä to Tampere” vs ”The motorway is planned to go from Tampere to Jyväskylä”. Lehtisen mukaan sanajärjestys kuljettaa puhujan joko Jyväskylästä Tampereelle tai päinvastoin; tällaisissa tapauksissa käsitteelliseen diagrammiin sisältyykin ääneen lausumaton indeksaalinen ulottuvuus (ks. 4.4).

²⁴⁴ Kaksois- ja monikkokirjaimista keston, hitauden, voimakkuuden tai muun ylettömyyden ilmaisimina kirjoittaa esimerkiksi Andreas Fischer (1999b: 259, 262–264).

Foneettiseen diagrammiin voi sisältyä myös vakiintuneista foneemeista poikkeavia elementtejä, minkä vuoksi sitä on täsmällisempää nimittää foneettiseksi kuin fonologiseksi diagrammiksi. Foneettisen diagrammin käsitteen olen kehittänyt peirceläisen käsitteistön pohjalta, enkä ole nähnyt muiden käyttävän sitä vastaavassa merkityksessä; yleensä foneettisella diagrammilla (*phonetic diagram*) tarkoitetaan esimerkiksi taulukkoa tietyn kielen foneemeista. Eläinten äänten kielentämisestä puhutaan tutkimuskirjallisuudessa tavallisimmin *transkriptiona*, *translitterointina* tai *litterointina*. Koska käsitteet on alkujaan kehitetty ihmiskielen käsittelyä varten, ei ole itsestäänselvää, mikä niistä sopii parhaiten lajienväliseen kääntämiseen – omassakin tutkimuksessani olen vuosien ja vuosikymmenten varrella käyttänyt niitä hieman vaihtelevasti. Eläintutkimuksellisia perusteita tietyn käsitteen suosimiselle ei tunteissani tutkimuskirjallisuudessa ole tullut vastaan.

Litteroinnista puhutaan kielentutkimuksessa yleensä silloin, kun äänitteitä saatetaan kirjalliseen muotoon (ks. esim. Tieteen termipankki: litterointi). Esimerkiksi englannin kielellä tähän toimintaan kuitenkin viitataan sanalla *transcription*, ja suomeksikin eläinten äänten kirjallisista jäljitelmistä saatetaan puhua transkriptiona. Joidenkin mielestä transkriptio tarkoittaa yksinomaan kirjallisen lähtötekstin esittämistä kirjallisessa muodossa jollakin toisella kielellä, mutta esimerkiksi Tieteen termipankki määrittää transkription notaatioksi, joka pyrkii kuvaamaan yksiselitteisesti puheen äänteellistä muotoa (Tieteen termipankki: transkriptio). Translitteroinnissa huomio keskittyy tyypillisesti kirjoitusjärjestelmien keskinäisiin eroihin, kun taas suullisen ja kirjallisen moodin väliseen jännitteeseen ei välttämättä kiinnitetä huomiota. Tältä kannalta käsite näyttää harhaanjohtavalta, jos puhutaan vaikkapa huuhkajan äänen kielentämisestä. Toisaalta translitteraatiosta puhumista voisi perustella sillä, että se purkaa vastakkainasettelun ensisijaisen puheen ja sitä merkitsevän kirjoituksen välillä, mikä voisi helpottaa toislaajien äänten merkkiluonteen kunnioittamista. Objektivisen äänen esittämisen sijaan kyse olisikin itsenäisten järjestelmien välisistä konventionaalisista vastaavuuksista.²⁴⁵

Teknisten ja filosofisten seikkojen ohessa käsitteiden käyttökelpoisuuteen vaikuttavat käytännölliset näkökohdat, kuten kielentutkimukselliset yhteydet, joissa niitä on totuttu näkemään. Transkription liittyy usein lähtökielen vieraus, ja tältä kannalta käsitteen voisi ajatella tähdentävän toislaajisen eläimen äänen ja inhimillisen ilmauksen välimatkaa. Litteroinnissa kieli ei vaihdu mutta suullisen ilmaisumuodon erityispiirteet saattavat tuottaa kirjoittajalle päänvaivaa, joten jos avainkysymyksenä pidetään suullisen moodin vaihtumista kirjalliseen, osuvimpana terminä voisi pitää litterointia. Kielellistä jäljitelmää tuottaessaan kirjoittaja saattaa toisaalta käyttää apunaan paitsi äänitettä myös esimerkiksi sonagrammia, jolloin litteroinnista puhuminen vaikuttaa yksipuoliselta. Litteroinnissa muoto ei useinkaan näyttäydy itsessään kiinnostavana vaan sitä pidetään avaimena merkityksellisempien seikkojen selvittämiseen. Usein litteroinnilla on vieraannuttava vaikutus, kun vaikkapa tuttavallinen keskustelu siirretään kirjalliseen muotoon merkiten näkyviin satunnaiset huokaisut ja haukotukset. Transkriptio saa joissain käyttöyhteyksissä esimerkiksi vieraskielisen puheen näyttämään selkeämmältä ja helpommin lähestyttävältä. Toisaalta transkription oletetaan joskus noudattavan tieteellistä tarkekirjoitusjärjestelmää, jolloin käsite ei välttämättä soveltuisi toislaajisen äänen kuvaamiseen missään oloissa – ei varsinkaan silloin, jos kääntäjä turvautuu pelkkään ylimalkaiseen fonologiseen vastineeseen. Tässä työssä olen päätenyt puhumaan foneettisista diagrammeista transkriptiona, mutta lopullisena ratkaisuna tätä ei ole syytä pitää vaan tilanteesta riippuen muutkin termit voivat olla käyttökelpoisia. Transkriptio tehnee oikeutta esimerkiksi lajioppaiden äänikuvausten tehtävälle äänten tunnistamisessa, mutta lajienvälisen vuorovaikutuksen kehittämisessä voisi olla sijaa myös litteroinnille ja translitteroinnille.

²⁴⁵ Tämä argumentti auennee helpoimmin derridalaiseen kielikäsitteeseen tutustuneille.

Rakennusaineiksina välimerkit ja kirjaimet

Äänen lisäksi foneettisissa diagrammeissa on kyse rytmistä, kuten äänen ja hiljaisuuden vaihtelusta. Kirjallisuudessa tätä ilmentävät erilaiset tehokeinot, jotka sijoittuvat ikonisuuden ja konventionaalisuuden välimaastoon. Äänen tai liikkeen havainnollistaminen rytmillä (ks. Wales 1989: 226) on kiinteämmässä yhteydessä aistimuksiin kuin monet erityisefektit, joita rytmin avulla on mahdollista tuottaa. Joidenkin kielten virkerakenteissa esimerkiksi äkillinen loppu, kuten yksittäinen irtosana pisteen edellä, saattaa mallintaa tavallisen elämän joutumista pois raiteiltaan tai yllätystä (ks. Ward 2002: 104), ja tällaiseen rakenteeseen liittyy jo varsin vahvoja metaforis-symbolisia latauksia. Toisaalta diagrammi harvoin muutenkaan suhteuttaa kielen elementtejä puhtaan fysikaaliseen todellisuuteen – yleensä lähteenä on pikemminkin fenomenologinen vaikutelma. Sanojen kirjoittaminen yhteen tai välimerkittömyys voi mukaila sujuvaa etenemistä (ks. Fischer 1999b: 262) tai puheen virtaa (ks. Ward 2002: 106, 110). Toisto voi Andreas Fischerin (1999b: 259, 262–264) ja Rachel Wardin (2002: 105, 106, 108, 110) mukaan korostaa tapahtuman kestoa, samoin kuin ylimääräisten sanojen lisääminen lauseisiin tai tyhjä tila.

Paitsi äänteistä diagrammin voi rakentaa myös kirjainmerkeistä, jolloin nimitän käännösratkaisua *typografiseksi diagrammiksi*. Tähän oivallukseen perustuu muun muassa ASCII-taide, joka tarkoittaa kaksiulotteisten kuvien muodostamista tietokoneen kirjain-, numero- ja välimerkeistä (ks. Wyss 1999: 294–301). Perinteisempi visuaalinen runous sisältää lukuisia esimerkkejä typografisista eläinhahmoista, Guillaume Apollinainen (1913–1916/1925: 74) kyyhkystä E. E. Cummingsin heinäsiirkkaan (ks. Kyritsi 2002: 86–88) ja John Hollanderin joutseneen (ks. Kyritsi 2002: 95–97). Eläimen muotoisissa runoissa on kyse lähtöeläimen mittasuhteiden ja joskus myös havaittujen liikeratojen muotoilusta (ks. Kyritsi 2002: 87, 96), mutta toisaalta ikoninen vastaavuus voi olla hyvin yksinkertaista, kuten käärmeen esittäminen pitkässä säkeessä (ks. Nänny 2001: 160). Typografinen ikonisuus voi perustua myös abstraktimpiin keinoihin, kuten nouseviin ja laskeviin riveihin (ks. Kyritsi 2002: 90–91, 93–95) tai kursiivilla, lihavoinnilla tai suuraakkosilla tehtyihin korostuksiin (ks. Fischer 1999b: 254, 257–259; Ward 2002: 106). Myös kirjainten suhteellinen koko voi peilata asioiden informaatioarvoa tai esitystapaa (ks. Ward 2002: 106, 107, 108, 110).

Diagrammi voi myös yhdistellä foneettisia ja visuaalisia elementtejä – näin käy esimerkiksi useille kielille käännetyn *Fågelguiden*-kirjan (Svensson 1999/2010: 11) äänikuvauksissa. Suomenkielisessä versiossa puolilihavat tavut ovat muita painokkaampia, ja nopeuden jäsentämiseen on useita typografisia vaihtoehtoja: ”ki...ki...ki...”, ”ki, ki, ki...”, ”ki ki ki...”, ”ki-ki-ki...”, ”kikiki...” ja ”kr’r’r’r’r...”. Ääntä pidentää h-pääte tai kahdentuminen, ja vokaaleilla pyritään myötäilemään lähtöäänänen korkeuden vaihteluita. Systemaattisuutta tarkasteluun tuo se, että vokaalien korkeuteen kiinnitetään eksplisiittistä huomiota ja niiden todetaan järjestyvän matalimmasta korkeimpaan seuraavasti: ”u, o, ö, a, ä, e, y ja i”. Koska esimerkiksi vokaalin [u] keskimääräiset resonanssikorkeudet tosiaan ovat matalampia kuin [a]:n ja [i] yltää sitäkin korkeammalle (Wiik 1981: 137–143), *Lintuoppaan* kuvaustapa käy pitkälti yksin mitattavissa olevien taajuuksien kanssa. Konsonantit puolestaan ilmaisevat *Lintuoppaassa* äänen kovuuutta tai pehmeyttä (Svensson 1999/2010: 11). Fonetikan näkökulmasta *Lintuoppaan* ”kovuuutta” ilmaisevat [t] ja [k] ovat soinnittomia, kun taas ”pehmeät” [p], [b], [g] ja [j] ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta soinnillisia. [b]:n ja [p]:n koettu pehmeys voisi liittyä myös bilabiaaliseen ääntymäpaikkaan. (Ks. Wiik 1981: 70–71.)

Vaikka foneemien ja lähtöäänänen suhteuttamisessa pyrittäisiin säännönmukaisuuteen, kyse on tällöinkin hypoikoneista, sillä vokaalit eivät vastaa täydellisesti lintujen tuottamia lähtöäänäviä, konsonanteista puhumattakaan (ks. esim. Hartshorne 1973/1992: 80). *Fågelguiden* kuitenkin pyrki

lähtöäännten ennakkoluulottomaan esittämiseen, toisin kuin monet muut eläintekstit, jotka tyytyvät konventionaalisen esitystavan kertaamiseen. Luontokirjoittajat ja useat muutkin kirjailijat hakeutuvat kuitenkin leksikalisoituneiden muotojen tuolle puolen tehdäkseen oikeutta lähtöäänille. Kuten Fischer (1999a: 124–125) huomauttaa, esimerkiksi James Joycen (1922/1986: 4.16, 25, 32, viitattu Fischer 1999a: 124) *Ulysses*-teoksessa esiintyvä Leopold Bloomin kissa ei sano *miaow* vaan hänen ääntelyään tulkitsee idiosynkraattisten ilmausten sarja: *Mkgnao, Mrkgnao, Mrkrgnao*.²⁴⁶ Sitäkin ilmeisemmäksi tulkinnanvaraisuus käy siirryttäessä äännesarjoista laajempiin merkkikokonaisuuksiin. Diagrammin kautta on mahdollista nostaa esiin relevantteina pidettyjä suhteita, kiinnittää huomio yllättäviin yhteyksiin tai luoda uudenlaisia merkityksiä (Johansen 2003: 381, 394, 398; Ljungberg 2003: 197).

Käsitteiden suhteuttaminen

Paitsi äänteistä diagrammin voi muodostaa myös merkityksellisistä kielen yksiköistä. Esimerkiksi Winfried Nöth (2008: 88) rinnastaa sanojen muodostamisen johtamalla tai yhdistämällä Peircen matemaattisiin diagrammeihin, ja myös Friedrich Ungerer (1999: 307–308) katsoo diagrammaattisuuden hallitsevan sanojen muodostumista (ks. myös Harm 2003). Sanojen taivuttamisessa diagrammaattinen ikonisuus saattaa näkyä esimerkiksi siten, että monikkomuoto on yksikköä pidempi (ks. esim. Sadowski 2003: 418). Johdinten soveltamisesta ja sanojen taivuttamisesta voisi puhua *morfologisena diagrammaattisuutena*, mutta omassa tutkimuksessani se jää sivuosaan.

Makrotasolla diagrammaattisia piirteitä on havaittavissa sanajärjestyksessä ja lauserakenteissa, ja jatkossa kutsun tällaisten tekijöiden kannattelemia diagrammia *käsitteelliseksi diagrammiksi*. Käsitteellisestä järjestyksestä riippuen lause voi myötäillä ajan kulkua, ilmentää arvo- tai tärkeyshierarkiaa tai edetä selitystä vaativasta ilmiöstä taustoihin. Käsitteellisten kytkösten ja järjestyksen ohessa diagrammin hahmottumiseen vaikuttavat muun muassa alistuskonjunktiot, jotka voivat ilmentää tärkeiden ja vähemmän tärkeiden asioiden välisiä suhteita (ks. Wales 1989: 226). Saman käsitteen toistuminen eri puolilla tekstiä vahvistaa sen kuvallista intensiteettiä, mutta toistoja voi lukea myös diagrammeina. Toiston merkityksiä kartoittavassa tutkimuksessaan Olga Fischer (2011: 57–58) käy läpi tapauksia, joissa sanan toistaminen ilmentää esimerkiksi intensiteettiä, kiireellisyyttä tai kyllästymistä; lisäksi toisto voi tuottaa vaikutelman jatkuvuudesta (Wyss 1999: 294).

Edellä käsitellyissä foneettisissa ja typografisissa diagrammeissa on kyse pitkälti eläimen äänen tai ulkoisen olemuksen jäljittelystä, mutta diagrammi voi esittää muitakin semioottisia suhteita. Erään mahdollisen väylän diagrammien sisällöllisen moninaisuuden hahmottamiseen tarjoaa Charles Morrisin tapa jäsentää semioottisen tutkimuksen kenttä merkkien suhteellisuuden ympärille. Morris pitää suhteellisuutta niin laajahkosti ymmärretyn syntaksin, semantiikan kuin pragmatiikan perusolemuksena. Ensimmäinen suhteellisuuden osa-alue on Morrisin (1946: 217–218; 1971: 28) mukaan syntaksi, jossa on kyse merkkien suhteista toisiin merkkeihin. Vaikka Morris (1971: 33–34) keskittyy lekseemien välisten suhteiden kielitieteelliseen tutkiskeluun, hän myöntää, että syntaktisessa analyysissä on otettava huomioon myös elementtien keskinäinen järjestys, tauot, melodiat ja painotukset.

Paitsi lähtömerkin osien välisiä suhteita diagrammi saattaa mukailla lähtömerkin ja sen kontekstin välisiä suhteita. Merkin ja kontekstin välinen raja ei tietenkään aina ole ilmeinen. Jos merkkien käyttäjää ja tulkitsijaakin pidetään merkkeinä (ks. esim. Merrell 1995: xii), merkin ja käyttäjän välisestä eroasta tulee näkökulmakysymys. Morris (1946: 217; 1971: 43) kuitenkin erottaa syntaksista pragmatiikan,

²⁴⁶ Pentti Saarikoski on suomennoksessaan säilyttänyt ilmaukset ”Mkgnao!” ja ”Mrkgnao!” mutta vaihtanut *mrkrgnaon* muodon *mrkgnao* toistoon (Joyce 1922/1991: 53–54). Leevi Lehto puolestaan suomentaa maukaisusarjan ilmauksilla ”Mkgnau!”, ”Mrkgnau!” ja ”Mrrgnau!” (Joyce 1922/2012: 73–74).

jonka piirissä tutkitaan merkkien suhteita niiden käyttäjiin. Lajienvälisessä käännostutkimuksessa pragmaattisina diagrammeina voisi pitää tekstejä, joiden osien väliset suhteet jäsentävät merkkien taustadynamiikkaa ja vaikutuksia sijoittaen ne semioottisen vuorovaikutuksen verkostoon. Diagrammi voi edetä esimerkiksi taustatilanteesta ilmaukseen tai tulkittavasta merkistä selitykseen. Myös merkkien ajallisten ja paikallisten käyttöehtojen voisi ajatella kuuluvan pragmatiikan piiriin – Olga Fischerin ja Max Nännyn (1999: xxii) mukaan kielellinen diagrammi voi ilmentää esimerkiksi ajallista järjestystä, tilallista keskeisyyttä ja perifeeraalisuutta tai tilallista etäisyyttä ja läheisyyttä.

Peircen mukaan myös merkin objekti voi olla merkki (ks. 3.1.1), mutta Morrisin (1946: 217; 1971: 35) tarkastelussa syntaksista poikkea paitsi pragmatiikka myös semantiikka, joka luotaa merkkien suhteita niiden viittauskohteisiin. Nykytologit tietävät jo melko paljon toislaajisten merkkien viittaussuhteista, mutta on myös väitetty, ettei toislaajisten viestinnässä ole olennaista asioihin viittaaminen vaan sosiaalisten suhteiden määrittäminen (Bateson 1972: 370–372). Käytännössä semanttisia arvauksia on sitä paitsi vaikea erottaa pragmaattisista havainnoista. Ellei eroa lähtömerkin ja -kontekstin välille haluta tehdä, Morrisin määrittämää syntaksia voi pitää eräänlaisena syntaksiin sisältyvänä syntaksina, jota ympäröi merkitysten ja käyttötilanteiden kielioppi. Tulomerkit voi suhteuttaa mihin hyvänsä lähtömerkin relaatioon, jotta lähtömerkki tulisi lähemmäksi kognitiivisia rakenteitamme ja jäsenyisi helpommin ymmärrettäväksi.

Juoni ja maisema diagrammeina

Laajemman tekstikokonaisuuden suhdetta lähtömerkkiin nimitän *tekstuaaliseksi diagrammiksi*. Peircen ja Jakobsonin varhaiset pohdinnat kieliopillisista rakenteista diagrammeina sijoittuvat käsitteellisen ikonisuuden piiriin, mutta niiden perusidea soveltuu myös yksittäistä rakennetta pidempään tekstiin. Kuten Winfried Nöth (2001: 21) toteaa, useammasta lauseesta koostuvan virkkeen sisäinen rakenne voi vastata tapahtumien ajallista järjestystä, ja samaan tapaan tapahtumien *ordo naturalis* voi olla voimassa missä hyvänsä narratiivissa. Diagrammeina voikin tarkastella myös virkkeestä toiseen soljuvia tekstuaalisia jatkumia sekä niiden jakautumista kappaleiksi ja luvuiksi. Jørgen Dines Johansen (2003: 393, 398) katsoo, että pitkän ja kompleksisen tekstin lukijan täytyy vähintään tiedostamattaan muodostaa diagrammeja tekstin eri tasojen välisistä suhteista ja muuntautumisista – ”diagrammatisaatio” auttaa ymmärtämään, kuinka auki keriytyvän tekstin osat vähä vähältä punoutuvat kokonaisuudeksi. Christina Ljungberg (2009: 89) mieltää myös romaanin juonen diagrammiksi, joka paljastaa tapahtumakulun mielenkiintoisimpia piirteitä. Järjestykseen perustuvan diagrammaattisuuden ohessa myös eri ilmiöille omistetut tekstimäärät voivat toimia diagrammina. Eri otsikkojen alle sijoittuvien tekstien pituuden vaihtelu saattaa suhteutua vaikkapa siihen, kuinka tärkeänä mitään aihetta pidetään (ks. Tabakowska 2003: 362).

Sitäkin kiinnostavampaa on kuitenkin tutkia, kuinka toislaajisten äänet ja jäljet jäsenyvät osiksi tekstikokonaisuutta. Jäsentymisen periaatteet näyttäisivät riippuvan muun muassa kirjallisuudenlajista. Lajiopas ilmentää diagrammina eliöiden luokittelujärjestelmää, kun taas eräkirja tai retkikertomus saattaa havainnollistaa mahdollisuuksia toislaajisen kohtaamiseen tietynlaisessa ekosysteemissä. Myös eri aikoina kirjoittajilla on ollut taipumusta erilaisten diagrammien rakentamiseen. Werner Wolfen (2001: 329–330) tarkastelemista teksteistä 1500-luvulla kirjoitettu maisemakuvaus ilmentää ajatusta olevaisen suuresta ketjusta eli hierarkkisesti jäsenytyneestä luonnosta, jossa ei ole sijaa maalaustaiteeseen jo vakiintuneelle perspektiiville. 1700-lukulaisille maisemakuvauksille sitä vastoin on tunnusomaista tilaan suuntautuminen, yleissilmäyksestä yksityiskohtiin eteneminen, katseen seuraaminen, havainnon osittaisuuden tunnustaminen, keskittyminen etualaan ja mielenkiintoisiin objekteihin sekä

havainnon vähittäinen kytkeytyminen liikkuvaan subjektiin (Wolf 2001: 332–333, 335–337). Kaikkiaan tekstit ovat tietenkin teknisiä diagrammeja kompleksisempia kokonaisuuksia, jolloin varsinkin makrotason diagrammien tunnistaminen voi edellyttää hyvinkin perusteellista pohjatyötä.

Yhteenveto

Edellä pyrin selittämään, että peirceläisessä katsannossa diagrammit eivät ole pelkkiä pylväitä ja käyriä vaan mitä hyvänsä merkkejä, joiden osien väliset suhteet vastaavat objektin osien välisiä suhteita. *Subteuttamisella* tarkoitan lähtömerkin osien välisten suhteiden mukailemista käännöksen osien välisissä suhteissa. Kielellisen merkin diagrammiluonnetta ilmentävät äänteiden, kirjainten, käsitteiden ja laajempien tekstinosien keskinäiset suhteet, jotka tarjoavat tietynlaisen tulkinnan objektin osien välisistä suhteista. Diagrammi voi rakentua kielen perusyksiköistä – esimerkiksi kirjainmerkeistä rakennettua heinäsiirtoa voi pitää typografisena diagrammina, äänneistä muodostettua visuaalista vastaavasti foneettisena diagrammina. Käsitteellisessä diagrammissa sanojen keskinäinen järjestys vie huomion esimerkiksi ajan virtaan, tilalliseen sijoittumiseen, sosiaalisiin suhteisiin tai koettuun tärkeysjärjestykseen. Tekstuaalisissa diagrammissa taas laajempien tekstimassojen väliset mittasuhteet, keskinäiset asemat ja niistä muodostuva kokonaisuus jäsentävät lähtöobjektia. Toisin kuin diagrammissa, metaforassa ei ole kyse suhteiden mukailemisesta vaan käsitteellisestä hyppelystä näennäisen yhteismitattomien asioiden välillä.

4.3 Samastaminen. Metafora käännöksenä

Metaforan samankaltaisuus käännettävän merkin kanssa on epäsuoraa: se ei heijastele tai myötäile lähtömerkkiä vaan pomppaa muihin maisemiin, mistä yllättäen löytyy vastine vaikeasti muotoiltavalle merkityssisällölle. Metaforinen kääntäminen on kuin katselisi lasta possun muotoisen piparkakkumuotin läpi tai kuvaisi tuplavalotuksella kotikuusikon koiran päälle – tarkastelun kohteeseen haetaan näkökulmaa ajatteleamalla sitä jonakin muuna kuin se on. Kun huomio kiinnitetään lajienvälisen käännöksen metaforiin, käy helpommaksi ymmärtää tekstin synnyttämiä assosiaatioita ja usein varsin ihmiskeskeisiä arvolatauksia. Charles S. Peircen (*CP II.277; EP 2: 274*) määritelmän mukaan metafora on hypoikoni, joka esittää representamenin tunnusomaisen piirteen (*representative character*) rinnastuksen kautta. Metaforan toimintaa onkin luontevaa jäsentää synteettisen semiosis-mallin kautta (ks. 3.2.3).

Siinä missä muut hypoikonit muistuttavat objektejaan, Ludovic De Cuyper (2008: 88, 94) huomauttaa, että metaforassa motivoivana tekijänä on kahden objektin välinen samankaltaisuus. Lajienvälisessä kääntämisessä samastaminen tapahtuu siis niin, että toiselta kokemusalueelta haetaan vastine sille, mikä lähtömerkissä pistää silmään. Metaforan dynaamisena objektina voi pitää havaintoa lähtömerkistä, jolloin edustava piirre toimii välittömänä objektina – metaforinen samankaltaisuus on aina osittaista (ks. esim. Harré *et al.* 1999: 100, 109). Välttämättä metaforan ei kuitenkaan tarvitse tyytyä sovinnaiseen käsitykseen siitä, mikä lähtömerkille on tyypillistä, vaan se voi myös kiinnittää huomion yllättäviin yhtenevyyksiin. Paul Ricœur (1976/2000: 91) luonnehtii metaforaa laskelmoiduksi virheeksi, joka ”tuo yhteensopimattomia asioita yhteen ja tämän näennäisen väärinymmärtämisen keinoin muodostaa termien välille uuden, tähän asti huomaamattoman merkityssuhteen, jonka aiemmat

luokittelun järjestelmät olivat jättäneet huomiotta tai kieltäneet”.²⁴⁷ Toisaalta metafora voi paitsi avata horisontteja myös kätkeä näkyvistä sen, mistä jossakin oikeasti on kyse (Crapanzano 2003: 46, 56, 60).

Kielen metaforisuus

Kuten Andrew Goatly (1996/2001: 206–207) toteaa, metaforisuus laajentaa kielen merkityspotentiaalia ja ravistelee konventioita; metaforat pakottavat ajattelemaan, mihin meillä on tapana viitata kielemme sanoilla ja rakenteilla. Toisaalta vakiintuneidenkin käsitteiden rajat ovat prototyypiteorian valossa epämääräisiä (ks. esim. Tabakowska 1993: 66; Scarpa 2002: 143), ja myös monet leksikalisoituneet ilmaukset ovat etymologiselta kannalta metaforia. Tähän kiinnitti huomiota jo Johann Gottfried von Herder (1772/2002: 118), jonka mukaan monet itämaisten kielten abstraktit käsitteet tarkoittavat alun perin aistittavaa luonnonilmiötä: sielu olisi ’hengitys’; henki olisi ’tuuli’ tai ’öinen myrsky’.²⁴⁸ Vastaava havainto on tehty muidenkin kielen käsitteistä; esimerkiksi Ralph Waldo Emerson (1836/2002: 43–52) uskoi, että metaforisesti samastamamme asiat myös todellisuudessa vastaavat toisiaan. Ricœurin (1976/2000: 89, 92, 107) mielestä leksikalisoitunut metafora on kuitenkin kuollut metafora, kun taas elävät metaforat ovat hetkellisiä luomuksia, joiden merkitys perustuu lausuman vaihtoehtoisten tulkintojen väliseen jännitteeseen.²⁴⁹ Rom Harré, Jens Brockmeier ja Peter Mühlhäusler (1999: 92–93) puolestaan esittävät, että kirjaimellisen ja metaforisen kielenkäytön välinen raja on kiinni ihmisryhmästä. Esimerkiksi ihmisen elämyys voi olla evoluutiobiologille tosiasia mutta kreationistille halventava kielikuva.

Monet käsitteelliset kuvat täyttävät metaforan tunnusmerkit sikäli, että ne esittävät eläinmerkille vertauskohdan toiselta elämänalueelta. Näin ikonisten heijastusten sarja moninkertaistuu: eläinmerkki peilautuu mieleen tietynlaisena vaikutelmana, ja asiayhteyksistään irrotetut mielikuvat muistuttavat toisiaan. Jacques Derridan (1971/1982: 264) tavoin sopiinkin kysyä, onko metaforan ja käsitteen asettaminen vastakkain mielekästä.²⁵⁰ Kaikkien käsitteiden voi ajatella olevan viime kädessä metaforisia – perustuuhan käsitteenmuodostuskin siihen, että määrättyjä samankaltaisuuksia asioiden välillä korostetaan toisten kustannuksella (ks. Goatly 1996/2001: 207). Tavallisimmin metaforina käsitellään yksittäisiä sanoja ja käsitteitä, mutta kieliopillisia rakenteitakin voi pitää metaforina (ks. esim. Goatly 1996/2001: 206–207, 218–219, 222–223). Myös diagrammissa voi olla metaforista allegorisuutta – viime kädessä tulkitsija voi ymmärtää rakenteen kuin rakenteen metaforisesti.

Jos lajienvälinen kääntäjä tahtoo tuoda eksplisiittisesti esille tulomerkin metaforisen luonteen, hän voi sisällyttää siihen esimerkiksi *kuin*-sanan. Tyyliintutkimuksessa vertaus ja metafora on tapana erottaa toisistaan, sillä *kuin*-sanan käyttö tuottaa lukijassa erilaisen efektin kuin päätäpähkinäinen samastaminen. Scarlet Poon (2003: 130–134) tahtoo erottaa metaforan ja vertauksen toisistaan sillä perusteella, että metafora on huomiota herättävämpi ja tehokkaampi kuvaannollinen keino, kun taas vertaukset ovat järkeenkäyviä ja niitä prosessoidaan tietoisemmalla tasolla. Parhaimmillaan metafora tuo Poonin mukaan käsitteelliseen viitekehykseen uudenlaisen pohjavirran ja auttaa muuntamaan arkiset sattumukset mielikuvitukseksikaiksi tarinoiksi. En tahdo kiistää tyyliintutkijoiden huomioita metaforan ja vertauksen eroista, mutta tässä tutkimuksessa puhun molemmista tyylikeinoista saman otsikon alla. Henri Suhamyn (1981: 29) tavoin ajattelen, että poikkeavista vaikutuksistaan huolimatta molemmat

²⁴⁷ Sitaatin on suomentanut Heikki Kujansivu.

²⁴⁸ Herder (1772/2002: 106–113) piti myös synesteettisiä prosesseja keskeisinä sanojen lähteinä.

²⁴⁹ Metaforien vakiintuneisuudesta puhutaan usein metaforisin sanakäantein; *kuluneet*, *kuihuneet*, *kuolleet*, *fossiloituneet* tai englantilaisittain *sokeat* metaforat asetetaan vastakohdaksi *tuoreille*, *eläville* tai *eloisille* metaforille (ks. esim. Tabakowska 1993: 68; *Terminologie* 1999: 53, 157).

²⁵⁰ Sanojen metaforista luonnetta on korostanut myös esimerkiksi Donna Haraway (2000/2004: 200–201).

kuvaannollisuuden muodot edustavat samankaltaista havaitsemis- ja ajattelutapaa. *Kuin*-sanankäytöstä riippumatta rinnastukset ilmentävät metaforista ajattelua, jota nykyisin pidetään antroposemiosisksen perustavanlaatuisena piirteenä (ks. esim. Newmark 1981: 84). Myös Peirce (*CP VII.590*) suosittelee käyttämään metaforan käsitettä metaforisesti ja viittaamaan sillä myös vertauksiin, jotka perustuvat muodollisiin ja abstrakteihin ominaisuuksiin.

Metaforinen maailmankuva

Metaforaa koskevalla kirjallisuudella on toiset mittasuhteet kuin muita käännostekniikoita koskevalla tutkimuksella, ja se ulottuu antiikin ajoista nykyhetkeen (ks. esim. Ricœur 1976/2000: 85–88, 93). Eläinsuhteemme kannalta kiinnostava on esimerkiksi I. A. Richardsin kehittämä vuorovaikutusteoria, jonka perusteella ihmisen luonnehtiminen sudeksi saa paitsi ihmisen näyttämään sudelta myös suden näyttämään ihmismäiseltä (Black 1962: 39–44). Merkitysten yhteen heittäminen muistuttaa toisinaan asioiden yhteismitattomuudesta, mutta metaforien kautta voi myös rakentaa yhteenkuuluvuuden tunnetta (ks. 2.2.1; 3.2.6.3). Henry David Thoreau'n transsendentalistinen maailmankatsomus ilmenee osittain luonnon muodossa ilmenevän yksituumaisuuden havainnointina: mineraalit, jää, lehdet ja sulat ovat muodoltaan rinnasteisia kiteytyymiä (Thoreau 1842/2007: 35–39). Sitä paitsi Amerikan tasankojen, myrskyjen ja järvien mittasuhteilla on vastaavuutensa asukkaiden ymmärryksen avaruudessa, älyn asteikossa ja sydämen syvyydessä (Thoreau 1862/2008: 33–35). Kesytön ajattelu samastuu sinisorsaan, joka ”laskeutuvan kasteen keskellä lentää yli lettojen”; lintujen vähentyessä taas vähentyvät ajatuksetkin (Thoreau 1862/2008: 48, 70–71).²⁵¹ Thoreau'n kaltaisen kirjoittajan käytössä metaforisuus kursii elollisen ja elottoman, maiseman ja ihmismielen yhdeksi kokonaisuudeksi. Paikallishenki saa Thoreau'n (1862/2007a: 145) toisaalta vieroksumaan sellaisia metaforia, jotka rinnastavat värit outoihin ulkomaisiin paikkoihin tai eksoottisiin kauppatuotteisiin; hänen mielestään englannin kieleen pitäisi ammentaa värisanastoa paikallisista ruskalehdistä ja muusta kasvillisuudesta. Tässä yhteydessä metaforisuus vaihtuukin indeksaalisuuteen.

Nykyisin metaforaa ei pidetäkään pelkkänä retorisenä tehokeinona vaan kognitiivisena hahmotustapana; Arran Stibbe (2015: 17, 63–66) määrittää metaforan sellaiseksi kehystämiseksi (*framing*), jossa lähdekehys (*source frame*) on peräisin spesifiltä, konkreettiselta ja kuviteltavissa olevalta elämänalueelta ja poikkeaa selvästi sovelluskohteestaan.²⁵² Eritoten kognitiivisen kieliteorian puitteissa metaforaa pidetään perustavanlaatuisena mekanismina, jonka kautta ihmiset voivat ymmärtää ja ilmaista kokemuksiaan ja kuvitella asioita (ks. Tabakowska 1993: 66; Scarpa 2002: 142–143). Esteettisen merkityksensä ohessa metaforat toimivat heuristisina työkaluina, jotka mahdollistavat todellisuuden tutkiskelun ja ratkaisujen hahmottamisen (ks. esim. Harré *et al.* 1999: 57–63, 67, 99–102, 108–113). Metaforan heuristista arvoa korostavat etologit Paul Martin ja Patrick Bateson (2007: 19) huomauttaessaan, että jos tutkija poikkeuksetta ajattelee toislaajista eläintä pelkkänä koneistona, hän on vaarassa sivuuttaa mielenkiintoisia asioita. Vaikka hypoteesit on testattava kurinalaisesti, käyttäytymisen rikkauden ja kompleksisuuden tavoittaa parhaiten silloin, jos tutkija ideoita ja hypoteeseja kehitellessään toisinaan ottaa vapauden ajatella toislaajista ikään kuin kyseessä olisi ihminen (Martin & Bateson 2007: 19). Toisaalta metaforinen kehystäminen voi johtaa analogiseen päättelyyn, jonka vaikutukset tuntuvat

²⁵¹ Sitaatin on suomentanut Markku Envall.

²⁵² Metaforasta kehystämisenä puhuvat jo Stibbea varhaisemmat ekolinguistit (ks. esim. Harré *et al.* 1999: 102). Kognitiivinen lähestymistapa metaforaan tuli tunnetuksi George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980) teoksen *Metaphors we live by* myötä. Lakoff ja Johnson katsoivat vertauskohdan olevan peräisin lähdealueelta (*source domain*) ja sovelluskohteen kohdealueelta (*target domain*). Kognitiivisen kielitieteen metaforakäsityksiä esittelevät myös William Croft ja D. Alan Cruse (2004: 193–221).

kohtalokkain tavoin ihmisten suhteessa ympäristöönsä. Aleksandr Revalski (1997/2000: 190–192) näkee Tšernobylin onnettomuuden taustalla venäläisten taipumuksen ymmärtää ydinvoimalaitoksen toimintaa uhmakkaan alkukantaisten analogisten mallien kautta, mitä ilmentää voimaloiden työntekijöiden tapa nimittää reaktoria ”kattilaksi, samovaariksi, kaasukeittimeksi tai keittolevyksi”. Ekokriitikko Goatly (1996/2001: 223) kutsuu myös tiettyjä kieliopin perusrakenteita metaforiksi, joiden kautta kuolemme (*metaphors we die by*).

Vertaismaailma

Metaforisia käännöksiä tutkittaessa on kiintoisaa muodollisten seikkojen ja tosiasiallisten vastaavuuksien ohessa panna merkille, miten kuvattava (*tenor*) ja sitä tulkitseva kuva (*vehicle*) semanttisesti suhteutuvat toisiinsa.²⁵³ Tavallisesta asiayhteydestään irrotettuinkin sanat tuovat jollain tasolla mieleen ilmiöitä, jotka niitä normaalisti ympäröivät. Myös välikappaleena toimivan kuvan seemit vaikuttavat siitä välittyvään vaikutelmaan, varsinkin jos tiettyyn semanttiseen kenttään kuuluvista vertauskohdista muodostuu yhtenäinen linja, jota kirjallisuudentutkijat ja semiootikot toisinaan kutsuvat isotopiaksi (ks. esim. Zinna 1986; Wales 1989: 265). Siksi sopii kysyä, onko vertauskohta esimerkiksi mekaaninen vai vitaalinen, tahaton vai tahallinen, ihmislähtöinen vai luontolähtöinen. Timo Parvelan (2013: 23) *Ella ja kaverit menevät metsään* tarjoaa hauskan esimerkin siitä, kuinka samastaminen houkuttelee esiin kokonaisen käsitteverkoston. Kun opettaja puhuu koululaisille *luontoäidistä*, nämä ryhtyvät spontaanisti pohtimaan, millainen *luontoisä* sitten on:

- Luontoäiti hymyilee meille tänään, opettaja sanoi kauhoessaan puuroa padasta.
- Entäs luontoisä? Mitä luontoisä tekee? kysyi Pate.
- Se on varmaan työmatkalla kaupungissa, arveli Tiina.
- Tai ehkä se on pelaamassa sählyä, epäili Hanna.
- Minä luulen, että luontoisä makaa sohvalla ja katsoo televisiosta luonto-ohjelmia, luulin minä. (Parvela 2013: 23)

Lajienvälisessä kääntämisessä metaforat tarjoavat ainutlaatuisen väylän lähtömerkkien havainnollistamiseen ja yhteyksien luomiseen, mutta vallitsevien rinnastusten vaikutukset toislaajisen ymmärtämiseen on syytä ottaa huomioon. Yksi kiistelty metaforien rakentumista ohjaava tekijä on antropomorfismi – Theodore Roszakin (1992: 95–96, 147–155) mukaan luonnontieteilijätkin turvautuvat maailmaa kuvatessaan jatkuvasti antropomorfisiin metaforiin, jotka ovat ristiriidassa heidän väitteidensä kanssa. Toisaalta vaikkapa kanssanisäkkäillämme on niin paljon yhteistä ihmisten kanssa, että inhimilliset käytännöt osoittautuvat joissain tapauksissa heidän ymmärtämistään edistäväksi analogiseksi malliksi. Laajemmin käsittelin merkitysten risteyttämisen pragmatiikkaa synteettisen semiosiksen yhteydessä (ks. 3.2.6.3).

Metaforinen tunnustelu

Usein metaforinen vertauskohta on peräisin vallan toisesta elonpiiristä kuin kuvattava, minkä lisäksi se voi edustaa eri aistialuetta. Mielenkiintoisia havaintoja metaforien synesteettisistä suhteista esittää Constance Classen (1993: 50–56). Hänen mukaansa esimerkiksi ääniä kuvataan englannin kielessä

²⁵³ Kuvattavan ja kuvan käsitteet ovat peräisin I. A. Richardsin (1950: 96–97) metaforateoriasta.

visuaalisiin metaforin – ovathan näkö ja kuulo kumpainenkin kaukoasteja.²⁵⁴ Ääniä kuvataan myös olfaktorisiin sanoin, mitä Classen perustelee sillä, että niin äänet kuin tuoksutkin välittyvät ilman kautta. Toisinaan kuuloaistimuksia käännetään myös taktiilisiksi tai gustatorisiksi sanoiksi, minkä kenties selittää puheen tuottamisen oraalinen luonne. Ricœurin (1976/2000: 98) mukaan metaforassa ”erilaisten käsitteiden voidaan sanoa yhdistyvän antaen kiinteyden ja syvyyden vaikutelman”, ja vaivihkaa havaintojamme taatusti syventävät myös *kirkkaan äänen* ja *pehmeän värin* kaltaiset synesteettiset metaforat.²⁵⁵

Synesteettisten metaforien joukkoon luetaan toisinaan myös ei-kielellisiä ilmiöitä; esimerkiksi Jørgen Dines Johansen (2003: 383) puhuu lämpömittarista ja sydämen sykettä visualisoivasta oskilloskoopista metaforina. Ylipäänsä metaforisuudessa ei ole kyse yksinomaan kielestä vaan yleisluontoisesta kognitiivisesta periaatteesta, joka voi toteutua paitsi sanoina myös eleinä tai kuvina (ks. Cienki & Müller 2008: 493). Kenneth Burke (1945/1962: 503–504, viitattu Robinson 1991: 137) vertaa metaforan toimintaa siihen, miten saadessamme käteemme tuntemattoman esineen saatamme eri tavoin nostella, naputella, painella, haistella, maistella ja valaista sitä saadaksemme selville, mistä on kyse. Käännöstutkija Chunshen Zhu (2002: 70) katsoo, että tuore metafora kohottaa lukijan älyllisesti ja tunteellisesti uuteen maailmaan. Metaforisesti voikin tulkita paitsi eläinten ja heidän tuottamiensa merkkien havaittavia ominaisuuksia myös toislajisia kokemusmaailmoja (ks. 4.7.3).

Yhteenveto

Peircen metaforalle antama määritelmä ei ratkaisevasti poikkea siitä, miten metafora yleisesti ymmärretään. Metaforan antina ajattelullemme voi pitää muun muassa yllättävien yhteyksien ymmärtämistä, merkityksen laajenemista ja kyseenalaistumista. Metaforat saattavat vuorovaikutukseen yhteismitattomiakin olentoja ja systeemejä, mistä voi seurata suuria oivalluksia mutta myös kohtalokkaita erehdyksiä. Siksi kielen metaforisuus on syytä tiedostaa, jolloin kuluneetkin kielikuvat nousevat uudestaan ihmetyksen aiheeksi ja vaihtoehtoisten metaforien etsiminen pääsee alkuun. *Samastamisella* käännöstekniikkana tarkoitan lähtömerkille tunnusomaisena pidetyn tekijän rinnastamista toiselle elämänalueelle kuuluvaan ilmiöön. Vaihtelevat metaforat näyttävät lähtömerkin uudessa valossa tai tarjoavat hypoteeseja sen luonteesta. Jos vertauskohtia Thoreaun suosituksen mukaisesti etsitään lähipiiristä tuontitavaran sijaan, tullaan metaforan ja metonymian rajamaastoon, missä merkit konkreettisesti kytkeytyvät toisiinsa.

²⁵⁴ Varhaisemman version synesteettisten siirtymien säännönmukaisuuksista esittelee Joseph M. Williams (1976: 464). Hänen mukaansa tuntosanojen kautta kuvataan englannissa yleensä niin näkö-, kuulo- kuin makuaistimuksiakin. Makusanoja sovelletaan hajuihin ja ääniin, ääni- ja värisanoja toisiinsa. Lisäksi ääniä ja värejä tulkitaan kolmiulotteisuussanoilla. Catherine Kerbrat-Orecchioni (1979: 288) puolestaan väittää, että ”normaalin” kielen synesteettiset metaforat noudattavat aistillisissa siirtymissään tiettyä järjestystä: tunto → haju / maku → kuulo → näkö. Kerbrat-Orecchionin työkielestä ranskasta on kuitenkin helppo löytää metaforia, jotka poikkeavat säännöstä.

²⁵⁵ Sitaatin on suomentanut Heikki Kujansivu.

4.4 Altistaminen. Subindeksi käännöksenä

Kielenulkoisen ja kielellisen, toislaajisen ja inhimillisen väliltä on mahdollista löytää monenlaisia vastaavuuksia, mihin perustuvat kaikki edellä esitellyt ikoniset käännöstekniikat. Ensiydessään kuvajaisuhde on mutkaton ja mukaansatempaava, mutta helposti se herättää kaipuun johonkin kouriintuntuvampaan. Mielikuvissa leijumisen ohessa käännöksen vastaanottaja saattaa toivoa tosiasiallista altistumista lähtöeläimelle, jolloin indeksaalinen käännöstekniikka tarjoaa tilaisuuden tunnustaa yhteiset sukujuuremme, jaettu maailmamme, kasvottomainen kohtaamisemme tai mikä hyvänsä yhteyksien aktuaalisuutta ilmentävä tekijä. Thomas Sebeokin (2001: 125) mukaan indeksaaliset representamenit sitovat merkkien käyttäjiä ja tulkitsijoita todellisuuteen – selviytyminen on kiinni siitä, pystyykö eliö tulkitsemaan oikein indeksaalisia merkkejä, jotka lakkaamatta ryöppyävät heidän elämissaailmoihinsa (*Umwelt*) (Sebeok 2001: 104). Ihmislaajilla ei-kielellisiä ilmoituksia ja paljastuksia tehostavat kielelliset elementit, joihin Sebeok (2001: 125) lukee myös metonymian, synekdokeen ja *pars pro toto* -ilmausten tyyppiset kielikuvat.

Charles S. Peirce (*CP VIII.368*, viite 23) jakaa indeksaaliset merkit eli subindeksit kahteen alaluokkaan toimintatapansa perusteella. Designaatiot eli osoitukset (*designations*) viittaavat objekteihin, jotka tulkitsija tuntee entuudestaan. Esimerkiksi persoona-, demonstratiivi- ja relatiivipronominin, erisnimien, geometrisiin kuvioihin liitetyt kirjaimet sekä algebran harjoitusten muuttujia merkitsevät kirjaimet ovat designaatioita, jotka pakottavat huomion osoitettuun objektiin. Toisaalta designatiivisesti toimivat toki myös objekteihin osoittavat käsitteet ja propositiot.²⁵⁶ Reagentit (*reagents*) puolestaan auttavat tosiasioiden toteamisessa, sillä niihin kuuluu merkeiksi tulkittuja fyysikaalisia reaktioita. Kielessä sellaiset ilmaukset kuin ”kaksi ja puoli mailia” kuvaavat reagentteja. Avunhuuto puolestaan voitaisiin tulkita reagentiksi, jota käytetään retorisesti. (*CP VIII.368*, viite 23.) Nimitän indeksaalista käännöstekniikkaa altistamiseksi, mikä on varsinkin reagentteja ajatellen osuva metafora. Indeksaalisten siteiden muodostamista voisi luonnehtia myös vaikkapa juurruttamisen tai ankkuroimisen metaforalla. Olennaisinta kuitenkin on, että indeksi kuin indeksi puhkaisee itseriittoisuuden kuplan avaten yhteyden ympäröivään maailmaan.²⁵⁷ Reagentin ja designaation käsitteiden pohjalta voisi muodostaa myös kaksi indeksaalista käännöstekniikkaa, mutta toistaiseksi olen päättänyt käsittelemään niitä saman otsikon alta. Usein samalla objektisuhteella on kumpikin ulottuvuus, sillä esimerkiksi mustarastaasta lähtevä ääni myös ohjaa katseen oksistoon, jossa linnun voisi odottaa seisovan.

Teksti reaktionä ja kutsuna luontoon

Tunnettuna esimerkkinä reagenttityyppisestä subindeksistä Peirce (*CP IV.447; EP 2: 5–6, 380*) mainitsee valokuvan. Vaikka valokuva myös muistuttaa objektiaan, sen viittaustapa on ennen muuta indeksaalinen, sillä piste pisteeltä syntyvä vastaavuus johtuu fyysisestä pakosta. Vastaavina esimerkkeinä voi pitää äänitteitä, vaikka ne viime kädessä ovatkin tulosta teknisten rajoitusten ja valintojen monisyydestä yhteisvaikutuksesta (ks. Folkart 1991: 378–379; Westerkamp 2001: 149; López 2001: 165; Krause 2001: 218, 222–223; Constantine 2006: 21, 50–53). Kirjallisen käännöksen synty on huomattavasti kompleksisempi prosessi, mutta silläkin on indeksaalinen puolensa. Valmistautuessaan tulkitsemaan toislaajisten merkkejä kääntäjä viettää usein aikaa heidän keskuudessaan, altistaen aistinsa heidän

²⁵⁶ Esimerkiksi Rom Harré, Jens Brockmeier ja Peter Mühlhäusler (1999: 22) tähdentävät, että sanasto kiinnittää huomion sellaisiinkin aineellisen todellisuuden puoliin, jotka muuten jäisivät näkymättömiksi.

²⁵⁷ Tässä puhun nimenomaan toislaajisten eläinten merkkejä kääntävistä subindekseistä. Deiktiset elementit voivat toki yhtä lailla viitata tekstin sisään (ks. esim. Nord 2007: 177), esimerkiksi ”tässä kirjassa” tai ”tuonempana”.

todelliselle läsnäololleen. Sopii olettaa, että jotakin tästä fyysisestä kokemuksesta välittyy kielelliseenkin käännökseen, vaikka joskus teksti syntyy monen kirjallisen väliportaan kautta.

Kiinnostavan kokonaistulkinnan kirjallisten tekstien indeksaalisuudesta tarjoaa Vincent Colapietro (2009), jonka mukaan kirjallisuuden yhtenä tehtävänä on kutsua meidät tämän maailman asioiden puoleen (*call us to the things of this world*). Colapietro (2009: 123–124) katsoo, että kirjallisetkaan maailmat eivät ole itseensä sulkeutuneita vaan viittaavat itsensä ulkopuolelle. Parhaimmillaan kirjalliset designaatiot kiinnittävät huomiomme elämämme yksityiskohtiin sellaisella tavalla, joka saa ne näyttämään itsessään merkitseviltä reagenteilta. Näin merkityksellisyyden verkosto laajenee ihmiskielen ulkopuolelle ja todellisuudentajumme terävöityy. (Colapietro 2009: 110, 119, 126–130.) Vaikka Colapietro (2009: 123) katsoo designaatioiden olevan reagentteja tunnusomaisempia kirjallisille teksteille, hän esittää myös, että aktuaaliseen maailmaan viittailun lisäksi kirjallinen teksti väistämättä kantaa jälkiä tai arpia maailmasta, jossa se kirjoitettiin. Havainnollisena esimerkkinä tästä voisi pitää konkreettisiin paikkoihin juurtunutta luontokirjallisuutta, joka nykyisin on kukoistava kirjallisuudenlaji mutta jonka olemassaolo ei ole itsestäänselvää. Tätä kuvastaa Henry David Thoreau (1862/2008: 49–50) kaipuu:

Missä on Luonnolle ilmauksen antava kirjallisuus? Runoilija olisi se, joka voisi väkisin pestata tuulet ja joet palvelukseensa, puhumaan puolestaan; joka naulitsisi sanansa niiden primitiivisiin merkityksiin niin kuin viljelijä keväällä iskee roudan kohottamat paalunsa takaisin maahan; joka johtaisi sanansa yhtä usein kuin käyttäisi niitä – siirtäisi ne kirjansa lehdelle juuriin tarrautuneine multineen; jonka sanat olisivat niin tosia, tuoreita ja luonnollisia, että ne näyttäisivät paisuvan kuin silmut kevään lähestyessä vaikka ne makaisivat puoliksi tukehtuneina kahden pölyttyneen lehden välissä kirjastossa – kukkiakseen ja kantaakseen siellä hedelmää kukin lajinsa mukaan, vuosittain, uskolliselle lukijalle, sopusoinnussa ympäröivän Luonnon kanssa. (Thoreau 1862/2008: 49–50, suomentanut Markku Envall, sitaatissa kaksi kirjoitusvirhettä korjannut Ella Vihelmaa)

Sitaatissa kieli näyttäytyy osana luonnon syklejä (ks. 2.3.1); toisaalta kielen ja luonnon välille rakentuu kaksijakoinen suhde puheen juurtuessa maahan ja nautituessa siihen. Selvää eroa reagoivan ja osoittavan indeksaalisuuden välille ei synny vaan suhde luonnon ja kirjallisuuden välillä näyttää olevan vastavuoroinen. Sanojen juurissa on multaa, ja toisaalta niiden nautitseminen primitiivisiin merkityksiinsä tuo mieleen referentiaalisen osoittavuuden. Toisissa yhteyksissä deiktiset ilmaukset nousevat erityisasemaan kielellisinä designaatioina, ja Thoreaukin viljelee runsaasti esimerkiksi minämuotoa.

Minäksi kääntyminen

Peircelle (*CP IV.447; CP VIII.368; EP 1: 226; EP 2: 172, 209, 274, 286, 307*) persoonapronominit olivat ilmeisimpiä esimerkkejä kielen indeksaalisuudesta, koska niiden merkitys vaihtelee tilanteen mukaan. Lajienvälisiä suhteita ajatellen persoonapronominit ovat sikäli kiehtovia, että niihin ei sisälly määritelmää tulkitun eläimen olemuksesta. Näin persoonapronominit korostavat prosessuaalista merkityksenmuodostumista ja avautumista tulkinnallisille mahdollisuuksille.

Narratiivisessa tekstissä ensimmäinen persoona voi viitata esimerkiksi kertojaan tai henkilöhahmoon (ks. Chatman 1978: 166, 174); lisäksi kyse voi olla yksinkertaisesti viestin lähettäjistä ja häneen kytkeytyvistä tekijöistä (ks. esim. Nord 2007: 177–178). Kun ensimmäisen persoonan kautta puhutetaan toislaajista, tämä saa indeksaalisuuden ansiosta kokemuksellisen ulottuvuuden asettuen oman elämänsä keskipisteesi. Näin ensimmäinen persoona saattaa osaltaan konstruoida toislaajista fokalisaatiota. Ekokriitikko Karla Armbruster (1998: 432) olettaa, että eläimen näkökulman omaksuminen auttaa tunnustamaan toislaajisten mahdollisuuden puhumiseen ja toimimiseen – näinkin voisi perustella ensimmäisen persoonan soveltamista heihin. Monikon ensimmäisellä persoonalla on myös poliittinen

ulottuvuus lajinsisäisen tai lajienvälisen yhteenkuuluvuuden osoittimena (ks. Stibbe 2001: 151). Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 101) katsovat, että kotieläimet tulisi sisällyttää poliittisen yhteisön 'meihin', mikä käytännössä merkitsee osallisuutta yhteisen edun määrittelyyn ja päätöksentekoon.

Toislaajisen kokemus voi siis toimia kiinnekohtana, johon ensimmäinen persoona ankkuroituu. Vaikutelmaa voi tukea erilaisin deiktisin keinoin, kuten aikamuodoilla. Toisaalta lajienvälinen kääntäjä voi laittaa itsensä likoon ja reflektoida ensimmäisen persoonan kautta lajienvälisiä yhteyksiään – omaa luontokokemustaan, kääntämisen mahdollisuutta, valittua lähestymistapaa, strategisia ja teknisiä valintoja. Reflektion johdosta käännökseen mimeettinen pinta alkaa säröillä tai pikemminkin lähtöeläimen jäljittely vaihtuu tätä kääntävän eläimen subjektimimesikseen.²⁵⁸ Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen piirissä oman läsnäolon tunnustavaa lähestymistapaa edustaa Scott Slovic (1996), joka tähdentää itsereflektion merkitystä luontokirjoittamisessa. Toisaalta vaikka kääntäjä tekeytyisi näkymättömäksi välttämättä osoittamasta itseensä yhdelläkään subindeksillä, käännökseen jää silloinkin reaktiivisia jälkiä hänen semioottisesta työstään.²⁵⁹

Sinulle kääntäminen

Ensimmäisen persoonan vastinparina myös toinen persoona konstruoi käännökseen syvyysulottuvuutta. Kertomuksessa toinen persoona voi Seymour Chatmanin (1978: 150, 173–174, 256) mukaan puhutella joko sisäistä lukijaa, sisäiskertomuksen yleisöä tai vuoropuheluun osallistuvaa henkilöahmoa. Vaikka toinenkaan persoona ei siis aina kurkota käännökseen ulkopuolelle, se virittää kysymyksen mahdollisuudesta vuorovaikutukseen. Tämä käy ilmeiseksi etenkin Martin Buberin (1923/1970: 56–59) filosofiassa, jonka mukaan sanaparista *minä–sinä* kehkeytyy suhteiden maailma. Ihmisellä voi olla suhteita toisiin ihmisiin, henkiolentoihin ja myös luontoon, vaikka luontokappale saattaa olla ihmiselle myös objekti, jota havainnoidaan aistien kautta, joka luokitellaan tietyn lajin edustajaksi tai jossa nähdään luonnonlakien ilmentymä. Kun esimerkiksi puusta tulee *sinä*, tieto sulautuu yhteen ja ihminen kokee kehollista vastavuoroisuutta suhteessa puuhun. Ihmisten keskinäisistä suhteista poiketen luontosuhde pysyttelee Buberin mukaan kielen ulkopuolella, ja sinutellesamme luonnonolentoja sanat takertuvat kielen kynnykseen.

Lajienvälisissä käänöksissä toislaajiset eläimet kuitenkin tulevat toisinaan puhutelluiksi, mikä on eläinsuhteen kannalta huomionarvoista, joskin toisen eläimen puhuttelija voi toki tilanteesta riippuen olla itsekin ihmisen tulkitsema toislaajinen. Ekokriitikko Helena Feder (2002: 43–44, 47) katsoo, että apostrofi tunnustaa ihmisen vieraantumisen luonnosta ja ilmentää pyrkimystä yhteyden palauttamiseen. Apostrofin käyttö korostaa molemminpuolista vuorovaikutusta (Feder 2002: 44) ja puhutellun subjektiviteettia (Feder 2002: 48, 50, 54–55; 57–58). Kääntämistä ajatellen tulee mieleen, että apostrofin puhuttelu saattaa auttaa ottamaan toisen todesta; joissain tapauksissa jopa uskollisuus toisen merkkejä kohtaan saattaa kasvaa, jos hänet pidetään poissaolevanakin ikään kuin läsnä. Kolmannesta persoonasta on helppo puhua pahaa selän takana, mutta puhuteltuun hahmoon suhtaudutaan yleensä vakavasti, tunnesiteen laadusta riippumatta. Kulttuurissamme on tapana puhutella ainoastaan lähipiirin eläimiä apostrofin jäädessä arkikielen poeettiseen rajamaastoon; monesti apostrofin avulla voisi kuitenkin päästä ikään kuin kasvatusten etäisempienkin eläinten kanssa.

Toislaajisen puhuttelu luo helposti asetelman, jossa lukija jää seuraamaan sivusta puhujan ja puhutellun vuorovaikutusta. Kolmantena pyöränä hän joutuu mahdollisesti kyseenalaistamaan lajisiteitä

²⁵⁸ Subjektimimesiksen käsitettä pohtii esimerkiksi Mervi Helkkula (2007: 46–47).

²⁵⁹ Kääntäjän läsnäolon väistämättömyydestä kirjoittaa esimerkiksi Barbara Folkart (1991: 375–376). Ks. myös 4.6.4.

koskevat odotuksensa. Kovin toisenlainen vaikutus on lähtöeläimen suorittamalla lukijan puhuttelulla, joka haastaa lukijan kohtaamaan toislajisen tai sen, mitä hänestä on tullut kulttuurisessa käänösprosessissa. Syvemmällä tasolla Jacques Derrida (2006: 31–33) erottaa toisistaan tekstit, joiden allekirjoittaja ei ole koskaan oivaltanut eläimen katsovan itseään tai kääntyvän puoleensa, ja poikkeuslaatuiset tekstit, joiden allekirjoittaja ottaa kontolleen eläimen kyseenalaistavan katseen.²⁶⁰ Toisaalta lukijaa saatetaan puhutella myös ihmisen äänellä. Jos puhuttelija tuntee suurta yhteenkuuluvuutta toislajisiin, hän saattaa tällöin puhua koko monilajisen yhteisönsä puolesta. Usein toislajinen kuitenkin putoaa kolmanteen persoonaan tulkin kääntyessä yleisön puoleen. Kolmaskaan persoona ei toisaalta väistämättä käännä selkäänsä viittauskohteelle vaan sen voi mieltää eräänlaiseksi puhutteluksi. Gianni Celati (1989/1999: 135, ks. myös 141) väittää, että sanat ovat lokkien kirkkaisujen kaltaisia kutsuhuutoja, jotka eivät määrittele asioita vaan vastavoimana vieraantumiselle kutsuvat näitä ”jäämään luoksemme”.²⁶¹

Siteet todellisuuteen

Vaikka tekstiä on mahdotonta tuottaa soveltamatta tavalla tai toisella indeksaalisia tekniikoita, indeksaalisuuden toteutumismuoto ja tehtävä on pitkälti tekstityypistä kiinni. Alfio Leotta (2012: 187) toteaa, että matkamainoksissa on olennaista nimenomaisten paikkojen tunnistaminen mahdolliseksi matkakohteiksi; esimerkiksi fiktiivisessä elokuvassa tapahtumapaikka sitä vastoin saatetaan konstruoida useampia reaali maailman paikkoja yhdistelemällä. Lisäksi tyypillinen matkamainos pyrkii vahvistamaan ihanneoppaan ja ihanneturistin välistä sidettä vastaanottajaa puhuttelemalla (Leotta 2012: 187–188). Näin ollen matkamainos näyttäytyy varsin indeksaalisena tekstinä, joka voi saada turistin siirtymään fyysisesti paikasta toiseen (ks. Leotta 2012: 191). Toisaalta Leotta (2012: 188–191) toteaa, että varsinkin mainoksissa konflikti, kipu ja yllätyksellisyys pyritään häivyttämään pois, jolloin representaatiot eivät indeksaalisuudestaan huolimatta havahduta katsojaa Toiseuteen vaan kehystävät tämän tutulla tavalla. Monissa teksteissä tämä näyttäisi koskevan paitsi mainostettua luonnonympäristöä myös toislajisia eläimiä: vaikka yleisöön saataisiin aito yhteys, fyysinen eläin paketoidaan usein katteettomiin kuvitelmiin. Toisissa tilanteissa indeksaalisuus voi vahvemmin tukea kasvua Toiseuden tunnustamiseen. Toislajiset vaikutteet voivat horjuttaa kirjallisia konventioita, kääntäjän itsereflektio voi saada mimeettisen pinnan säröilemään tai toislajisesta voi tulla aktuaalinen osapuoli interpersoonaisessa vuorovaikutuksessa.

Yhteenveto

Kuten edellä kävi selväksi, indeksaalisilla merkeillä eli subindekseillä on tosiasiallinen yhteys lähtömerkkeihinsä. Peirce ajatteli subindeksin ja objektin välisellä yhteydellä olevan kaksi mahdollista suuntaa: reagentti juontaa juurensa objektiin, kun taas designaatio suuntaa katseen siihen osoittamalla. Kielen reagoiminen objektiin on ilmeistä esimerkiksi eksakteista tosiasioista puhuttaessa ja tilanteen pakottaessa ihmistä sanomaan jotakin. Osoittamisesta havainnollisena esimerkkinä toimivat monet pronominit, joskin useimmat muutkin sanat lausuttuina viittaavat johonkin. *Altistamisella* tarkoitan käänöksen antautumista lähtömerkistä tuleville vaikutteille sekä lukijan saattamista tekemisiin lähtömerkin kanssa. Siinä missä indeksaaliset merkit tunnustavat lähtömerkin semioottisen toimijuuden tai pakottavat ottamaan objektin huomioon, symbolinen merkki toimii vastaanottajan ehdoilla.

²⁶⁰ Myös John Berger (1977/1980: 26) esittää nykyihmisen kaihtavan toislajisen katsetta.

²⁶¹ Sitaatin on suomentanut Hannimari Heino. Toisaalla Celati (1989/1999: 116) esittää ihmisten kutsuvan sanoilla toisiaan.

4.5 Tarjoileminen. Symboli käännöksenä

Kuten edellä on käynyt ilmi, ikoniset käännostekniikat – kuvat, diagrammit ja metaforat – puhuvat puolestaan; vastaansanomaton samankaltaisuus käännetyn merkin kanssa tekee tulomuodosta kelpo vastineen lähtömuodolle. Indeksaalet teknikat puolestaan kiinnittävät ikonista kuvastoa todellisuuteen. Jos indeksaalinen teknikka tarttuu suorasukaisesti lukijan käteen viedäkseen tämän toislaajisten keskuuteen, niin symbolinen teknikka koettaa tarjoilla toislaajiset lukijalle sellaisessa muodossa, että esteettiset merkitykset sovittuvat hänen semioottisiin lähtökohtiinsa. Charles S. Peirce (*CP II*.243, 249, 304, 307–308; *CP IV*.531; *CP VIII*.335) katsoi näihin sisältyvän sekä synnynnäisiä että opittuja tulkintataipumuksia, jolloin symbolisuudesta tulee kovin moniulotteinen ilmiö. Tietyn ihmisen symboliseen perusvarustukseen voisi kuulua vaikkapa pystyasennosta juontuva tapa hahmottaa maailmaa, sokeus, herkkä kuulo-, haju- ja makuaisti, italiankielisyys, vanhempien käymät poliittiset keskustelut, musiikkipainotteinen koulu, mieltymys afrikkalaiseen kirjallisuuteen ja lukematon joukko muita tekijöitä.

Symbolisuudessaan käännos on kuin lukko, joka vetoaa kohderyhmän tulkintatottumuksiin ja aukeaa sopivalla avaimella. Kielellinen käännos on aina osittain symbolinen – niin ikonisissa kuin indeksaaletissakin tekniikoissa on konventionaalinen puolensa. Konventioiden kautta käännos kääntyy tietynlaisen ihannelukijan puoleen, räätälöi tulomerkin tietylle kohderyhmälle sopivaksi. Geert Hofsteden (1991/1997: 4–6; 2001: 2–3) mukaan ihmisen mielellisessä ohjelmoinnissa on kolme tasoa: yleismaailmallinen ihmisluonto, ryhmäkohtainen kulttuuri sekä yksilöllinen persoonallisuus.²⁶² Vastaavasti symbolinen merkki voi olla ketä hyvänsä empatiaan taipuvaista ihmistä järkyttävä elokuvakohtausta leijonan hampaisiin päätyvästä lajiverista, keskiajan lintusymboliikan tuntijalle avautuva maalaus tai tietyn katukoiran taustaa koskeva anekdootti, jota yksinomaan eläimen adoptoinut henkilö pitää valaisevana.

Kesyt ja villit äänisanat

Vallitsevan käsityksen mukaan ikonisissakaan merkeissä ei perimmältään ole kyse siitä, millaisia asiat ovat, vaan siitä, kuinka joku havaitsee ne jossakin kontekstissa. Jäljittelyn kohteena ei ole maailma itsessään vaan tietty tapa katsoa maailmaa, ja sitäkin jäljitellään rajallisen keinovalikoiman puitteissa. (Tabakowska 2005: 376, 378.) Toislaajisen eläimen ääntelyä jäljittelevän kielellisen ilmauksen voisi äkkiseltään kuvitella tulkitsijasta riippumattomaksi, mutta tässäkin tapauksessa tulkinnalliset taipumukset lyövät lähtemättömän leimansa lopputulokseen. Vaikka ääniaaltojen värähdyslaajuus ja taajuus ovat periaatteessa objektiivisia fysikaalisia tekijöitä, äänen kielentäjän on tyydyttävä likimääräisiin vastineisiin. Lajienvälinen kääntäjä saattaa alusta lähtien jättää vaille huomiota sellaiset foneettiset tekijät, joilla ei ole merkitystä hänen tuntemissaan kielissä (ks. Folkart 1991: 379–380; Bouissac 2005: 24–25; Lummaa 2017: 171, 176). Mikään ihmiskielen ilmiö ei vastaa esimerkiksi lintuäänten kaksiaäänisyyttä, joka johtuu *larynxia* eli kurkunpäästä vastaavan *syrixin* rakenteesta (ks. Kelemen 1963: 494; Anderson 2004b: 141). Sitä paitsi äänten kielentämisessä käytetään vain harvoin teknologisia apuvälineitä; useimmiten käännos perustuu virhealttiin kuulohavaintoon.

Jo Buffon (1781: 153) huomasi, että onomatopoeettiset tulkinnat eivät ole uskollisia lähtöäänille, ja totesi, että jokainen kuulee ja kääntää omalla tavallaan lintujen moniselitteiset ja sitä paitsi

²⁶² Kulttuurin kohdalla Hofstede (1991/1997: 10) erottaa useita alatasoja kansan, alueen, etnisen ryhmän, uskonnon, kielen, sukupuolen, sukupolven, yhteiskuntaluokan sekä organisaation tai yrityksen toimiessa jakolinjoina. Hofsteden jäsenyyksiä soveltaa käännostutkimukseen esimerkiksi David Katan (1999/2004).

kovin vaihtelevat äänet (Buffon 1778b: 112). Yksilökohtaisten tekijöiden ohessa suullisten ilmausten kirjoitusasuun vaikuttavat aina jossain määrin tulokielen konventiot (Saussure 1916/1955: 102; Jämsä 2001: 36). Vaikka onomatopoeettiset sanat lähtökohtaisesti toimivat ikonisesti, toistuvan käytön myötä nämäkin ilmaukset leksikaalistuvat ja arbitraaristuvat (Braem 1971; Jämsä 2001: 37). Esimerkiksi mimeettiset lintusanat eivät välttämättä perustu suoraan linnun ääneen vaan toisten lintukirjojen esitystapoihin, mikä saa ne kuulostamaan oikealta vaikkapa suomenkielisen lukijan korvaan (Lummaa 2017: 202). Foneettiset diagrammit muodostavatkin jatkumon tunnollisesta kirjaimellisyydestä yksinkertaistavaan kotouttamiseen. Richard Rhodes (1994: 279) kutsuu foneettisen jäljittelyn kahta ääripäätä villiksi ja kesyksi (*wild and tame*); hänen mielestään aidosti villit onomatopoeettiset ilmaukset ovat aina suullisia.

Toisinaan kirjoitettukin onomatopoeettinen ilmaus vastaa Alise Lehmannin ja Françoise Martin-Berthet'n (1998: 6) määritelmää vierassanasta – se on tulosysteemin ulkopuolella ja sen foneettiset ja morfologiset erityispiirteet ovat tallella, vaikka se on erotettu lähtöjärjestelmästä. Pitkälle viety pikkutarkkuus voi johtaa transkription, jota maallikon voi olla mahdoton edes lausua ääneen. Suomalaisista luontokirjailijoista Jussi Seppä (esim. 1922: 31) käyttää useissa linnunlauludiagrammeissaan paitsi kirjaimia myös nuotteja ja diakriittisiä merkkejä, samoin Charles Hartshorne (1973/1992: 86–87) linnunlaulun estetiikkaa käsittelevässä työssään. Tällaisten diagrammien tulkitseminen vaatiikin kompetenssia, joka puuttuu monilta lukutaitoisilta. Yhtä lailla vierassanan määritelmän täyttävät yksinkertaisemmat uudissanat, joiden vieraus voi perustua tulokielessä epätavallisiin äänneyhdistelmiin. Kestoltaan ja keskinäisiltään suhteiltaan poikkeavat äänteet riittävät hajottamaan tulokielelle tunnusomaisen rytmin ja muistuttamaan eläinmerkin erityislaadusta.

Usein foneettiset diagrammit kuitenkin tulevat lähemmäksi sulautetun lainan (*emprunt assimilé*) määritelmää. Lehmannin ja Martin-Berthet'n (1998: 6) mukaan sulautetut lainat noudattavat lainaavan kielen rakenteita tai mukautuvat sen foneettisiin, ortografisiin ja morfologisiin muotteihin. Lajienvälistä kääntämistä ajatellen assimilaatio voi vaatia myös esimerkiksi lähtömerkin hidastamista tai nopeuttamista.²⁶³ Osa sulautetuista lainoista jää elämään osana arkikielen sanastoa; kuten Andreas Fischer (1999a: 123–125) toteaa, onomatopoeettisen transkription tulokset voivat leksikalisoitua. Suomeenkin on vakiintunut koko joukko interjektioita, verbejä, adjektiveja ja substantiveja, mukaan lukien lajinnimiä, jotka tulkitsevat onomatopoeettisesti toislajisten ääntelyä. Leksikalisaatio ei kuitenkaan merkitse sitä, että käännöstyo ja lähtöäänien rikkaudesta ammentaminen olisi aika lopettaa. Laadullisen köyhtymisen (Berman 1999: 58–59) estämiseksi lajienvälinen kääntäjä voi ottaa nimenomaiseksi tehtäväkseen vieraiden semioottisten ainesten tuonnin tulokulttuuriin (ks. Cordonnier 1995: 164, 177). Esimerkiksi leksikaalisesta luovuudesta ja tulokielen avautumisesta lähtömerkin materiaalisuudelle soveltuu Leopold Bloomin kissa, joka kaikkea muuta kuin maukuu (ks. 4.2). Esimerkkinä äänisanojen tarkastelusta kesyn ja villin jatkumolla mainittakoon myös pro graduni (Vihelmaa 2010c).

Äänisymboliikka

Sen lisäksi, että äänisanat vaihtelevassa määrin kesyttävät lähtöääninä, osa äänneiden itsensä merkityksistä on symbolisia. Suppeiden vokaalien synnyttämä vaikutelma jostakin pienestä selittynee osittain sillä, että pienistä objekteista lähtee korkeita ääniä, jotka rinnastuvat suppeiden vokaalien korkeuteen (ks. Ohala 1994: 330; Morton 1994: 353). Kilpailevan hypoteesin mukaan suppeat vokaalit liitetään pienuuteen siksi,

²⁶³ Michel Ballard (2000: 24–27) mukaan kieleen integroitumista edistää foneettisten muutosten ohessa onomatopoeettisen ilmauksen taivuttaminen jonkin sanaluokan edustajaksi, mikä pitkälti vastaa Lehmannin ja Martin-Berthet'n ajatusta morfologisista muutoksista.

että niitä äännettäessä suونتelo supistuu, minkä voi ajatella jäljittelevän objektin kokoa. Vastaavasti väljiä vokaaleja äännettäessä kielen asento assosioituu helposti johonkin matalaan ja suureen. (Ks. Diffloth 1994; Jämsä 2001: 37.) Toisaalta kieli vie enemmän tilaa suun sulkeutuessa, mihin voisi perustua vokaalin korkeuden ja viittauskohteen koon päinvastainen korrelaatio eräissä kielissä (Diffloth 1994: 112–113).

Osa tulkintataipumuksista ylittää paitsi kielten ja kulttuurien myös lajien väliset rajat. Koska pienten objektin alttius tuottaa korkeita ääniä ja suurten objektien valmius mataliin ääniin on fysikaalinen tosiasia, se on mahdollisesti vaikuttanut semioottisten kykyjen kehittymiseen useissa eri eläinryhmissä. Akustisten tekijöiden yleismaailmallisuuden vuoksi evoluutio on saanut monenlaiset eläimet liittämään äänen korkeuteen tietynlaisia merkityksiä. Jo Charles Darwin (1872/1999: 92–93) huomautti, että korkeat äänet ilmaisevat usein alistumista matalien äänten ollessa hallinnan merkkejä. Samaa ilmiötä tarkastelee systemaattisemmin Eugene S. Morton (1994: 350–360). Mortonin havaintojen mukaan korkeat äänet merkitsevät lepyttelevää sovinnollisuutta niin linnuilla kuin nisäkkäilläkin, kun taas matalat tai möreät äänet ilmaisevat aggressiivista asennetta. Mortonin katsauksessa on kyse yleisestä taipumuksesta, josta on osoitettavissa myös poikkeuksia ja vivahde-eroja. Matalalla äänellä voi olla myös rauhoittavaa auktoriteettia, kuten emon määkiessä matalasti vastasyntyneelle karitsalleen (ks. Telkänranta 2016: 18). Sioilla matala ääni liittyy ystävälliseen yhteydenpitoon, kun taas huolestunut, pelokas tai kipeä sorkkaeläin vetoaa kuulijaan kimeällä äänellä myös Helena Telkänrannan (2016: 17–18) mainitsemissa tutkimuksissa.²⁶⁴

Tietyt inhimilliset tulkintataipumukset tuovat tuloteksteihin omanlaisiaan lisävivahteita. Benjamin Lee Whorf (1942/1956: 267–268) huomauttaa, että kielestä riippumatta ihmiset liittävät äänteet [a], [o] ja [u] tummuuteen, lämpöön, alistuvaisuuteen, pehmeuteen, tylsyyteen, mataluuteen, painavuuteen, hitauteen, möreyteen ja laajuuteen. Äänteet [e] ja [i] puolestaan kytkeytyvät tunteenomaisesti kirkkauteen, kylmyyteen, korkeuteen, keveyteen, kovuuteen, terävyyteen, nopeuteen, kimeyteen ja kapeuteen. Wolfgang Köhlerin (1947/1980: 133–134) tutkimista koehenkilöistä useimmat liittivät epäröimättä resonanttien konsonanttien hallitseman sanan *maluma* kaarevaan kuvioon ja klusiilien katkoman sanan *takete* teräväpiirteiseen kuvioon. Vaikutelma resonanttien pehmeudesta ja klusiilien särmikkyudesta edellyttää symbolista tulkintaa, vaikka taustalla vaikuttaneekin synesteettinen kokemus suun asentojen ja visuaalisten muotojen samankaltaisuudesta. Kuten Köhlerin koe osoittaa, äännesymboliikka voi herättää lukijassa vahvoja mielikuvia, jotka luultavasti pohjautuvat lajityypilliseen taipumukseemme hahmottaa ominaisuuksia. Tätä tukevat myös tuoreemmat, foneettisia metaforia koskevat tutkimukset, joiden perusteella erilaisten adjektiivien (’ohut’, ’pieni’, ’kireä’, ’kirkas’, ’kova’, ’nopea’, ’voimakas’, ’aggressiivinen’, ’maskuliininen’) assosioiminen tiettyihin vokaaleihin tai konsonantteihin on pitkälti kielestä riippumatonta (ks. Fónagy 1999: 20–21).

Äänisymboliikka avaa tunnontarkat foneettiset jäljitelmät inhimillisille assosiaatioille, mutta toisaalta myös lähtöäänien tunnistaminen on kiinni tulkitsijasta. Sándor Hervej ja Ian Higgins (1992: 77) huomauttavat, että esimerkiksi toistuva [s] voi yhteydestä riippuen tuoda mieleen käärmeiden suihinän tai toimia poeettisena tunnelmatekijänä. Jotta [s]-sarja kuultaisiin suihinänä oikeissa yhteyksissä, tulkitsijalla on oltava symbolista päättelykykyä. Kaikki onomatopoeettiset sanat eivät myöskään suoraan viittaa ääneen. Hervej ja Higgins (1992: 75) erottavat toisistaan suoran ikoniset sanat, joiden viittauskohteena on ääni,

²⁶⁴ Telkänrannan (2016: 47, 50–51) yhteenvedon mukaan linnuilla ja nisäkkäillä on akustisista syistä taipumuksena varoittaa vaarasta lyhyillä ja terävillä äänillä ja kutsua toisiaan pehmeän melodisilla äänillä. Tällöin varoituksen lähde on vaikea paikallistaa, kun taas kutsujan luokse löytää helposti. Nisäkkäillä ystävällistä viestintää säestävät puhtaat äänet ja harmoniset sävelkulut, kun taas aggressioon liittyy riitasointuja ja hakkaavia rytmejä. Rauhallisesta taustasta nouseva kuulas ääni puolestaan tuo monen lajin edustajille mieleen poikasen kutsuhuudon. Tiina Raevaaran (2011: 207) mukaan korkeataajuiset äänet kytkeytyvät usein myönteisiin tunteisiin niin ihmisillä kuin koirillakin.

ja ikonisesti motivoituneet sanat, jotka jäljittelevät viittauskohteeseensa liittyviä ääniä. Viimeksi mainittuun ryhmään Hervey ja Higgins lukevat esimerkiksi lajinimet, jotka jäljittelevät eläimen ääntä. Vaikka sana *kuikka* mitä ilmeisimmin myötäilee eläinmerkkiä, kielenkäyttäjät tietävät, että se ei viittaa järven yllä värähteleviin äänialtoihin vaan tiettyyn linturyhmään, mukaan lukien naaraat ja untuvikot, jotka eivät korvaamme kuikuttele.

Foneettisuuden ja käsitteellisyden rajamaastoon sijoittuvat mimologismit eli sanoitukset, joissa rakennetaan vastaavuuksia lähtöäänien ja tulokoodin sanojen välille.²⁶⁵ Pierre Enckellin ja Pierre Rézeau (2003: 13) mukaan mimologismia erottaa onomatopoeettisesta ilmauksesta merkityksensä (*surcroît de sens*). Huolimatta lähtömerkin semanttisesta kesyttämisestä sanoitukset poikkeavat riemastuttavalla tavalla standardikielestä: syntaksi rakentuu pikemminkin toiston kuin logiikan varaan, eivätkä sanat useinkaan liity järkevästi toisiinsa vaan hajoavat hölynpölyksi. Kaikkine antropomorfisine miellelyhtymineen mimologismi koettelee tulokielen rajoja kiehtovalla tavalla, mutta lähtömerkin välittyminen käännökseen voi jäädä epäselväksi; sikäli mimologismien luominen muistuttaa joissain suhteissa minorisoivaa käännöstrategiaa (ks. Venuti 1998: 9–11). Mimologismit vastaavat myös Antoine Bermanin (1999: 76–78) haasteeseen ottaa vieraus vastaan muodon tasolla, vaikka tuttu sanasto ja runollisuus samalla helpottavat vieraiden äänten opettelua.

Kulttuuriset kiintopisteet

Käsitteellisten kuvien, niistä muodostuvien diagrammien ja metaforien symbolisuus on ilmeisempää kuin foneettisten käännösratkaisujen, sillä käsitteellisen ymmärtäminen edellyttää tulokielen tuntemusta ja usein myös ihmiselle tunnusomaista hahmotustapaa. Ilman vastaanottajan aistillista muistopohjaa ja tunnevalmiuksia monet käsitteet jäisivät mitäänsanomattomiksi, vaikka niiden merkitystä selitettäisiin sanakirjamaisilla määritelmillä. Sanojen fonetiikka ei läheskään aina mukaile äänneiden tunteenomaisia assosiaatioita, mutta maagisessa, musikaalisessa ja poeettisessa kielenkäytössä sillä on merkitystä (Whorf 1942/1956: 267). Toisaalta vaikka fonetiikka poikkeaisi perusassosiaatioista, käsitteisiin latautuu yksilöllisten kokemusten kautta vahvojakin mielikuvia (ks. Johansen 2003: 386–392). Foneettisten symbolien tavoin käsitteelliset symbolit voivat myös vakiintua kulttuurikohtaisiksi kehyksiksi, joiden puitteissa tietyn eläinlajin edustajia on tapana tarkastella. Peipot ovat iloisia, muurahaiset ahkeria tilanteesta riippumatta. Näin symbolisuus voi kaventaa lähtöeläimen havaitsemista ja saada ihmiset unohtamaan dynaamisen objektin olemassaolon.

Usein myös symbolisten käännösratkaisujen taustatulkinnossa voi hahmottaa inhimillisiä projektioita. Toislajisten eläinten käyttäytymiselle etsitään merkitys kiertoa, vedoten johonkin relevanttina pidettyyn mielentilaan, ihanteeseen tai ideologiaan. Symbolien taustadynamiikka onkin hedelmällistä jäsentää synteettisen käännösmallin avulla (ks. 3.2.3). Jos lähtömerkkiä luonnehtivat käsitteet ovat jollain tapaa arvottavia, kulttuurikohtaiset odotukset ja yksilölliset mieltymykset saattavat kirriä lähtöarvojen rinnalle ja peitotakin ne. Esimerkiksi kolonialisti tai klassisen maun kannattaja arvottaa eläinmerkkejä hyvin toisella tapaa kuin romantikko. Jotta vastaanottaja ylipäänsä kiinnostuisi lähtömerkeistä, tarvitaan luultavasti jonkinlainen viitekehys, jonka puitteissa hän voi suuntautua niihin.

²⁶⁵ Mimologismit tulkitsevat useimmin lintujen lauluja, joskus myös esimerkiksi toislahkoisten nisäkkäiden ääntelyä. Suomenkielisiin klassikoihin kuuluvat lukuisat laulurastassanoitukset. Etologien seikkojen valossa hieman yllättävästi laulurastaan on kuultu esimerkiksi syyttävän metsätyömiestä laiskuudesta. Kukankeittäjän laulun sanallinen tulkinta on monille tuttu siksi, että se on siirtynyt linnun nimeen asti, mutta monien muidenkin laulujen sanoitusta kytkien niihin mitä ihmeellisimpiä teemoja, kuten uskontoa ja perheväkivaltaa (ks. Vihelmaa 2010c). Nykyisten lintuharrastajien keskuudessa tunnetaan hyvin esimerkiksi punavarpuksen laulusta tehty sanoitus ”nice to meet you”.

Sammakon kurnutusta paheksuvan tyylietietoisuuden ja trooppisten lintujen kirkunaa kauhistelevan kolonialismin rinnalle on onneksi kehitetty monia muitakin tulkintaperiaatteita, kuten moniarvoista ympäristöestetiikkaa, lajirajoja uhmaavaa myötätuntoa ja lajienvälistä oikeudenmukaisuutta. Tämä mahdollistaa kestävämpien eläinsuhteiden kehittämisen, vaikka toislaisia edelleen tulkittaisiin sellaisen viitekehyksen puitteissa, joka yksinomaan ihmisille on mahdollinen.

Kääntäjästä riippuen käsitteet ja metaforat voivat kytkeä lähtömerkin hyvinkin tiiviiksi osaksi tulokulttuuria. Tämän huomaa helpoimmin silloin, jos ihannelukijan ja omien kompetenssien välinen epäsuhta tekee havainnollistavaksi tarkoitettua metaforasta käsittämättömän tai jättää kulttuuriset alluusiot hämäräksi. Länsimaisessa kulttuurissa tavan takaa toistuvia symbolisia vertauskohtia ovat Raamatun maailma ja kreikkalais-roomalainen antiikki. Talviaamuna kukkojen rääkäisy, koirien haukku ja karjan mylvinä kuulostavat Henry David Thoreau (1843/2007: 74) korviin tuonelan ääniltä, jotka ”tuntuvat kantautuvan jostakin Pluton pihamailta, Styks-virran tuolta puolen”.²⁶⁶ Toisissa yhteyksissä kukon kiekuminen sitä vastoin on ”uudempi testamentti – evankeliumi tämän hetken mukaan” (Thoreau 1862/2008: 73). Vaikka Thoreau monessa käänteessä kyseenalaistaa sidokset Vanhaan maailmaan, 1800-luvun luontokirjailijan on vielä ilmeisen mahdotonta irrottautua klassisista kiintopisteistä. Sopii kysyä, onko nykyisissä lasten animaatioissa, uutisteksteissä tai verkkokeskusteluissa vastaavaa tapakulttuuria, joka vaatii puhumaan toislaisista milloin minkäkin mutkan kautta.

Yhteenveto

Edellä olen tarkastellut symbolisuutta objektin ja representamenin välisenä suhteena, jonka tulkitseminen edellyttää vastaanottajalta tietynlaista synnynnäistä tai opittua taipumusta. Symbolisuuden vuoksi merkin tulkittavuus on osittain vastaanottajasta kiinni. *Tarjoilemisella* tarkoitankin käännoksen rakentamista tietynlaisen tulkitsijan semioottisiin tottumuksiin soveltuvaksi. Symboli ei ole erillinen merkkityyppi vaan pikemminkin muiden referentiaalisten suhteiden varaan rakentuva ulottuvuus. Siksi kiinnitin huomiota siihen, kuinka onomatopoeettiset jäljitelmät ovat osittain symbolisia. Symbolisessa suuntautumisessa on kuitenkin eroja, samoin siinä, kuinka pitkälle käännoästä mukautetaan vastaanottajan tarpeisiin, jolloin huomio siirtyy väistämättömästä symbolisuudesta siihen, *miten* symbolisuus toimii tietyn tekstin ja vastaanottajan yhteistyössä. Ikonisten merkkien symbolisuuden ohessa puhuin lyhyesti käsitteiden monitasoisesta symbolisuudesta, johon liittyy paitsi kielikohtaista arbitraarisuutta myös esimerkiksi kulttuurisia arvoja ja myyttejä.

4.1–4.5 Yhteenveto

Peirceläisen semiotiikan tunnetuimpiin lähtökohtiin kuuluu oletus, että representamenin ja dynaamisen objektin välinen suhde voi perustua ikoniseen samankaltaisuuteen, indeksaaliseen yhteyteen tai symboliseen taipumukseen. Ikoniset suhteet Charles S. Peirce jakoi edelleen kolmeen ryhmään sen mukaan, rakentuuko vastaavuus ominaisuuksien, osien välisten suhteiden vai dynaamisen objektin ja jonkin toisen merkinulkoisen objektin välille. Tältä pohjalta esitin, että lajienvälisen kääntämisen perustekniikoina voisi pitää kuvastamista, suhteuttamista, samastamista, altistamista ja tarjoilemista. *Kuvastamisessa* käännoä ilmentää samaa ominaisuutta kuin lähtömerkki joko omassa aistittavassa laadussaan tai herättämänsä mielikuvan kautta (ks. 4.1). *Subteuttamisessa* käännoä rakennetaan siten, että

²⁶⁶ Sitaatin on suomentanut Antti Immonen.

sen osien väliset suhteet vastaavat lähtömerkin osien välisiä suhteita (ks. 4.2). *Samastamisessa* lähtömerkille etsitään vertauskohta sen välittömän kontekstin ulkopuolelta (ks. 4.3). *Altistamisessa* lähtömerkin annetaan vaikuttaa siihen, millainen käännöksestä tulee, tai vastaanottajan katse pyritään kääntämään lähtömerkkiin (ks. 4.4). *Tarjoilemisessa* käänнос muotoillaan tietynlaiseen vastaanottajaan vetoavaksi (ks. 4.5). Vaikka toislaajisten tulkki ei tietoisesti päättäisi turvautua samastamiseen tai suhteuttamiseen, tekniset ulottuvuudet ovat joka tapauksessa tunnistettavissa hänen työssään. Näin lajienvälisenä käännöksestä voi tarkastella mitä hyvänsä eläintekstiä. Vain poikkeustapauksissa teknisiä ratkaisuja puntaroidaan tietoisesti, mutta eläinsuhteidemme tietoista kehittämistä ajatellen tällainen tutkiskelu on yhtä kaikki mielenkiintoista. Kun viisi käännostekniikkaa on näin esitelty, siirryn pohtimaan niiden yhtymäkohtia käännostutkimukseen.

4.6 Ikonit, indeksit ja symbolit käännostutkimuksessa

Käännostutkimuksessa *tekniikoilla*, *strategioilla* ja *metodeilla* tarkoitetaan tekstuaalisia menettelyitä, joihin kääntäjät turvautuvat; Josep Marcon (2009: 70) tapaan tekniikoista ja strategioista voi puhua myös käännöksestä ja lähtötekstin välisinä suhteina. Käsitteistön selventämiseksi Andrew Chesterman (2005: 26) ehdottaa, että metodeiksi nimitettäisiin yleisiä käännostapoja, strategioiksi tietoisia suunnitelmia ja tekniikoiksi rutiininomaisia mikrotason menettelyitä; pitkälti samassa merkityksessä puhutaan joskus käännosmenetelmistä (*translation procedure*) (ks. *Terminologie* 1999: 191).²⁶⁷ Chesterman (2005: 26) tarkoittaa tekniikoilla tapoja, joilla kielellisiä ilmiöitä manipuloidaan, mikä rajoittaa käsitteen sovellusalan kieltenväliseen ja kielensisäiseen kääntämiseen. Arkikielen tekniikoilla voidaan kuitenkin manipuloida mitä hyvänsä objekteja, minkä vuoksi käsite soveltuu mielestäni mainiosti myös lähtömerkkien prosessointiin lajienvälisessä kääntämisessä.

Ajatus lajienvälisen kääntämisen tekniikoista kytkee toisiinsa luonnonilmiöiden ja tekstuaalisten ilmiöiden manipuloimisen. Jossain tapauksessa kuvastaminen, suhteuttaminen, samastaminen, altistaminen ja tarjoileminen voisivat vastata myös Chestermanin määritelmää käännosstrategiasta, jos kääntäjä päättäisi tietoisesti suosia vaikkapa indeksaalisia käännosratkaisuja. Suurelta osin kuvien, diagrammien, metaforien, subindeksien ja symbolien tuottaminen on kuitenkin tiedostamatonta mikrotason prosessointia. Kuten edellä on tullut esille, nämä objektiin suhtautumisen tavat eivät myöskään sulje toisiaan pois, kun taas vapaata ja kirjaimellista käännosmetodia tai kotouttavaa ja vieraannuttavaa käännosstrategiaa voinee pitää jossain määrin yhteensopimattomina vaihtoehtoina. Senkin vuoksi puhun tässä yhteydessä mieluummin käännostekniikoista kuin esimerkiksi strategioista. Vaikka kaikki ulottuvuudet ovat jollain tapaa läsnä jokaisessa käännosprosessissa, en kuitenkaan ajattele, että ikoniset, indeksaaliset ja symboliset piirteet ilmaantuisivat kielelliseen käännökseen kääntäjän tahdosta riippumatta vaan niitä on mahdollista valjastaa vaikkapa tietynlaisen käännosstrategian palvelukseen.

Moni käännostutkija on soveltanut ikonisuuden, indeksaalisuuden ja symbolisuuden käsitteitä kääntämiseen, vaikka niistä ei muissa yhteyksissä tietääkseni olekaan johdettu käännostekniikoita. Jo Eugene A. Nida (1964: 30–31) pohtii ikonisten, indeksaalistien ja konventionaalisten merkkien merkitystä kääntämiselle, joskaan hän ei liitä käsitteitä Charles S. Peirceen

²⁶⁷ Ennen Chestermania tekniikat, strategiat ja metodit erottaa toisistaan esimerkiksi Wolfram Wilss (1996: 154–157). Chestermanin tavoin Wilss korostaa käännostekniikoiden soveltamisen tiedottomuutta ja rutiininomaisuutta.

vaan tieteenfilosofi Hans Reichenbachiin. Myöhemmässä semiotiikan käsitteisiin kohdistamassa kritiikissään Nida (2004: 16) ei osoita kovin syvällistä semiotiikan tuntemusta vaan lähestyy kielen ikonisia, indeksaalisia ja konventionaalisia symboleja irrallisina merkkityypeinä. Dinda L. Gorlée (2004: 108) mieltää ikonisuuden lähtötekstin ja käännöksen samankaltaisuudeksi. Indeksaisuus merkitsee hänelle lähtötekstien ja käännösten suuntautumista todellisuuteen, kun taas symbolisuus liittyy kaikkien kielellisten koodien konventionaalisuuteen. Gorléen ajattelussa indeksaisuus ja symbolisuus näyttäisivät määrittävän pikemminkin tekstin suhdetta viittauskohteisiinsa kuin käännöksen suhdetta lähtötekstiinsä, mutta lajienvälisen kääntämisen teoriassa tällaista vastakkainasettelua ei tarvitse tehdä.

Jotkut teoreetikot ovat kysyneet, onko käännöksen ja lähtötekstin välinen suhde ensisijaisesti ikoninen, indeksaalisuus vai symbolinen. Susan Petrillin (2003a: 24; 2010b: 378) mukaan jokainen käännös on samaan aikaan kaikkea tätä suhteessa lähtötekstiinsä. Petrilli (2003a: 24; 2010b: 367, 377–378) tähdentää kuitenkin ikonisuuden erityismerkitystä kääntämiselle: käännöksen tulee ennen muuta muistuttaa originaalia, minkä lisäksi ikonisuus on kytköksissä kääntämisen vapauteen, luovuuteen, hypoteettisuuteen ja ennalta-arvaamattomuuteen. Samoille linjoille asettuu Augusto Ponzio (2003a: 15; 2003b: 66). Vastakohtana omalle näkemykselleen Petrilli (2003a: 21) väittää, että käännöksen kriteerinä on pitkään pidetty indeksaisuutta. Jacobus A. Naudé (2010: 387, 388, 400) sitä vastoin katsoo, että valtavirtainen näkemys käännöksen ja lähtötekstin välisestä suhteesta on ikoninen, vaikka toisinaan suhdetta mitä ilmeisimmin hallitsee indeksaisuus tai symbolisuus. Naudé jäljittää ikonisuuden, indeksaisuuden ja symbolisuuden keskinäisten painotusten historiallista vaihtelua käännöstutkimuksen historiassa. Hänen mukaansa käännöksen ja lähtötekstin välistä suhdetta on pidetty ensisijaisesti ikonisena normatiivisen käännöstutkimuksen valtakaudella ja skopos-teorian puitteissa (Naudé 2010: 392, 394). Indeksainen yhteys pääsi arvoonsa käännöstutkimuksen kulttuurisen käänteeseen, vieraannuttamisen ihannoinnin ja valtaa koskevan keskustelun myötä (Naudé 2010: 395–396). Korpuspohjaisessa käännöstutkimuksessa taas korostuvat indeksaisuus ja symbolisuus, jota Naudé (2010: 397) näkee normalisaatiossa ja kääntäjän tyyliä.

Giampaolo Proni puolestaan katsoo, että tekstienvälisenä ilmiönä kääntämisessä on väkisinkin kyse symboleista: kääntäjän tulisi alkajaisiksi pohtia, kuinka uudet vastaanottajat prosessoivat symboleja omien tulkintasääntöjensä puitteissa. Symbolisen tason alapuolelle sijoittuvat indeksaaliset ja ikoniset tekijät Proni kannustaa niin ikään ottamaan huomioon, assosioiden ne yksilökohtaisiin kokemuksiin ja yhteisiin tunteisiin. (Goethals *et al.* 2003: 263–264.) Semiotikoiden tavoin käännöstutkijat ovat myös huomanneet, että ikonisuus, indeksaisuus ja symbolisuus ovat käytännössä suhteellisia ulottuvuuksia; esimerkiksi samankaltaisuuden voivat havaita vain tietyt ihmiset tietyistä näkökulmista (ks. Lambert 2004: 322). Sitäkin lähemmäksi omaa tutkimustani tulee Robert Hodgson esittäessään, että ikonin, indeksin ja symbolin käsitteet auttavat ymmärtämään niin lähtötekstin luonnetta kuin myös merkityksenmuodostumis- ja siirtoprosesseja ja tarjoavat kääntäjälle vaihtoehtoisia käännösstrategioita. Hänen mukaansa lähtötekstin käsitteleminen ikonina, indeksinä tai symbolina vaikuttaa siihen, millaisen strategian kääntäjä on taipuvainen valitsemaan. (Goethals *et al.* 2003: 254.)

Kuten edellä on käynyt selväksi, ikonin, indeksin ja symbolin käsitteet eivät Peircen teoriassa viittaa merkkityyppihin vaan merkkien objektisuhteisiin. Koska kyse on suhteista, käsitteistä on mielestäni luontevampaa johtaa käännöstekniikoita kuin tekniikoiden käytön lopputuloksia kuvaavaa käsitteistöä. Chestermanin (2005: 26–27) mukaan tekniikat ja strategiat ilmenevät käännöksessä muutoksina (*shifts*) ja samankaltaisuuksina (*similarities*) suhteessa lähtötekstiin. Samankaltaisuuden käsite viittaa ikoniseen suhteeseen lähtötekstin ja käännöksen välillä. Kuten Anthony Pym (1992: 53; 2004: 72) huomauttaa, esimerkiksi kääntäjän parateksteillä ei kuitenkaan ole minkäänlaista vastinetta lähtötekstissä. Paratekstien asema näyttää pikemminkin indeksaaliselta, ja tässä työssä pidän indeksaisuutta

ikonisuudella ja symbolisuudelle rinnasteisena tekniikkalajina. Jos hypoikonit muistuttavat lähtömerkkiä ja symbolit muuttavat sitä, subindeksit ovat jonkinlaisessa jatkumosuhteessa lähtömerkkiin.

Seuraavassa luon suppean katsauksen siihen, mitä käännostutkijat ovat kirjoittaneet kuvallisuudeksi, diagrammaattisuudeksi, metaforisuudeksi, indeksaalisuudeksi ja symbolisuudeksi nimittämistäni ilmiöistä. Kääntämistä koskevissa pohdinnoissa kuvallisuus kytkeytyy yleiseen samankaltaisuuden tavoitteluun ja toisaalta käännöksen herättämien mielikuvien laatuun (ks. 4.6.1). Osien väliset diagrammaattiset suhteet nousevat translologisen huomion kohteeksi niin fonetiikan, lauserakenteiden kuin laajempien tietorakenteidenkin tasolla (ks. 4.6.2). Metaforisuutta on tarkasteltu sekä käännöksen perusolemuksena että spesifinä käännösongelmana (ks. 4.6.3). Indeksiaalisuudessaan käännos muistuttaa olevansa käännos jostakin, jolloin vastaanottaja tulee tietoiseksi lähteen olemassaolosta (ks. 4.6.4). Symbolisuudessaan käännos taas kääntyy tietynlaisia tulkintaperiaatteita noudattavan vastaanottajan puoleen (ks. 4.6.5). Suppeassa muodossaankin ajatuskokoelma toivoakseni vahvistaa lajienvälisen kääntämisen tekniikoiden asemaa osana translologian pohjavirtaa.

4.6.1 Jäljittelyä ja uudelleen luomista. Kuvastaminen käännostutkimuksessa

Ikonisten käännostekniikoiden ansiosta lähtömerkki, käännos ja käännöksen tuottama vaikutelma voivat heijastaa toistensa ominaislaatua. Yhdessä ikonisuuden ulottuvuudeksi hahmottui edellä kuvallisuus, jossa on kyse objektin ominaisuuden toistumisesta representamenissa (ks. 4.1). Kääntämisen kuvallisuuden yhteydessä käynkin ensiksi läpi yleisiä näkemyksiä samankaltaisuuden merkityksestä kääntämiselle ja siirryn vasta sitten kuvastamiseen osana konkreettista käännöksen rakentumista. Moni tutkija on kiinnittänyt huomiota kääntämisen ikonisuuteen, kuten jo edellä kävi ilmi. Ikonisuus nousee vahvasti esiin myös Ubaldo Stecconin (2004a: 22–23) käsityksessä kääntämisestä, sillä hän pitää samankaltaisuutta ensimmäisenä käännossemiosien loogis-semanttisista ehdoista. Yleisellä tasolla samankaltaisuus tarkoittaa Stecconin mukaan sitä, että käännossemiosis pyrkii tuottamaan merkkejä, jotka muistuttavat lähtötekstiksi järjestyneitä merkkejä. Käytännöllis-empiirisellä tasolla taas samankaltaisuus ilmenee niin, että kääntäjät käyttävät lähtömerkkejä, kollateraalisia merkkejä ja jonkinlaista samankaltaisuuden käsitettä tulomerkkien päättelemiseen.

Samankaltaisuus vai erilaisuus?

André Lefevere (1975: 102, 106) katsoo, että paraskaan kirjallisuuskriitikko ei voi luoda kritisoimaansa teosta uudelleen (*recreate*) vaan ainoastaan suunnata huomion siihen. Uudelleen luominen on kääntäjän etuoikeus, joskin vain harva kääntäjä on hyvä siinä. Lefeveren katsantokannassa kääntämistä kuitenkin näyttäisi hallitsevan ikonisuus vastakohtana indeksaaliselle kirjallisuuskriitikille. Kääntämisen ikonista luonnetta korosti myös Italo Calvino, joka luonnehti kirjallisuuden kääntämistä imitoinniksi (ks. Federici 2009: 37, 56). Brynja Svanen (2002: 3) käsitykseen kääntämisestä sisältyy implisiittisesti identtisyys, ja vastaavasti Kristiina Taivalkoski-Shilovin (2003: 46) eksplisiittisessä määritelmässä kääntämistä luonnehtii jäljittelevä tarkoitusperä (*visée imitative globale*). Lawrence Venutin (2008: 35) mukaan kääntäminen on ensisijaisesti jäljittelevää, vaikka siihen voi sisältyä myös selittäviä ja kysyviä piirteitä. Myös Clara Malraux (1971: 199–200) kirjoittaa, että kääntämisessä on usein kyse jäljittelystä (*mimicry*); tutunomaisella tyyllillä kirjoitettuja tekstejä onkin hänen mukaansa helpompaa kääntää, vaikka kieltä tuntisi puutteellisesti.

Ibrahim Muhawi (2006: 375) katsoo, että lähtöperformanssille tekee parhaiten oikeutta monitasoinen ikoninen versio, jonka ikonisuus edustaa kokonaista kerronnallista prosessia toistoineen ja

epäröinteineen. Näin kompleksinen käännostapa edellyttää luonnollisesti suhteuttamista (ks. 4.2), mutta esityksen käänsteiden taustalla on hahmotettavissa laadullinen vastaavuus. Muhawi puhuuikin retorista ekvivalenssista, jonka ansiosta kirjallisen tekstin lukija voi kuvitella puhujan lausumaan sanat. Muhawi (2006: 377–378) esittää, että käännos voisi toimia kaikuna originaalin ääniharmonioille tai luoda uusia kuvioita tulokieleen; tällaiset mietteet vievät ajatukset käänntämisen Ensiyteen (ks. 2.4.1), vaikka kaiun fysikaalinen toimintaperiaate ja vastaavuuden toteaminen toki edellyttävät Toiseutta.

Ikonisuuden merkityksen kyseenalaistaa Susanne Göpferich (2004: 29), jonka mukaan käänntöksen *skopos* voi poiketa lähtötekstin skopoksesta siinä määrin, että siitä täytyy poiketa kaikilla tasoilla, nollakvivalenssia tavoitellen. Tässä tapauksessa olennaisinta lienee toimeksiantajan tai vastaanottajan tarpeisiin vastaaminen eli symbolisten tekniikoiden tehokas soveltaminen (ks. 4.6.5). Ikonisuuden ongelmana voi pitää sitä, että simulaatio saattaa luoda kuvitelman lähtömerkin tarpeettomuudesta ja korvattavuudesta. Lähtömerkin ja käänntöksen ikonisen suhteen arveluttavasta puolesta muistuttaa Carol O’Sullivan (2006: 381). Hän huomauttaa, että tulokielen ollessa lähtökieleen nähden ylivoimainen käänntöksestä uhkaa tulla käenpoika, joka syrjäyttää ja korvaa lähtötekstin. Tätä näkökohtaa on syytä pohtia myös lajienvälisen käänntämisen yhteydessä – onhan ihmisillä taipumuksena marginalisoida monet toislajiset ja pitää näihin yhteyttä erilaisten simulaatioiden välityksellä.

Georges Mounin (1963: 221) katsoo jäljittelyn liittyvän elimellisesti keskinäisen ymmärryksen tarpeeseen, jota kielten kohtaamiset synnyttävät. Mouninin mukaan jäljittely johtaa kielelliseen konvergenssiin, joka lisää yhteisymmärrystä mutta myös hävittää diversiteettiä. Mounin pitääkin käänntämisen perusparadoksina sitä, että diversiteetti kukoistaa parhaiten silloin, kun kulttuurit pysyvät erossa toisistaan eikä monimuotoisuutta näin ollen myöskään arvosteta. Monimuotoisuutta ajatellen voimmekin olla iloisia siitä, että luonnonvaraiset toislajiset eivät kovin laajamittaisesti jäljittele ihmisen merkkejä vaan ulkovat ja livertävät samaan tapaan kuin ennen antroposeenin alkua. Ihmisen taipumus jäljitellä paikallisia toislajisia ja muita luonnon ääniä näyttäisi toimivan pikemminkin vastavoimana globaalille yleiskielelle kuin yhdenmukaistavana tekijänä. Eiväthän edes kaikille ihmisen asuttamille mantereille levinneet kotieläimet hauku, mau’u ja mäi tismalleen samalla tavoin vaikkapa kiinalaisen ja espanjalaisen suussa.

Ominaisuuksia kuvastava käänntös

Luvussa 4.1 sovelsin kuvan käsitettä kielellisiin merkkeihin siten, että kuvallisuudessaan merkin äännteellinen väritys tai kirjoitettu muoto vastaa lähtömerkin ominaisuuksia. Dinda L. Gorlée (2004: 108–109) esittää, että käänntöstä tulisi pitää lähtötekstin ominaisuuksia heijastavien kuvien sarjana; tällainen määritelmä ohjaa tehokkaasti huomion kuvatekniikan toteutustapaan. Jos *foneettisen kuvan* käsitteelle haluaa etsiä vastaavuuksia kieltenvälisestä käänntösteoriasta, Andrew Chestermanin yksityiskohtaisesta käänntöstekniikoiden luokittelusta tulee mieleen esimerkiksi retorisen skeeman säilyttäminen (*ST scheme X* -> *TT scheme X*). Käytännössä se voi merkitä esimerkiksi lähtötekstin allitteraation toistamista käänntöksessä. (Chesterman 1997a: 99–100.)²⁶⁸ *Käsitteellisessä kuvassa* voi nähdä vastaavuuksia tason vaihdokseen (*level shift*) (ks. Chesterman 1997a: 99): siinä missä foneettinen kuva heijastaa lähtömerkin foneettisen ominaisuuden, käsitteellinen kuva voisi ilmaista saman ominaisuuden sanan tai syntagman avulla.

Käsitteellisen kuvan kohdalla ikoninen vastaavuus muodostuu lähtömerkin ja tulkinnallisen mielikuvan välille. Kognitiivista kielitiedettä käänntöstutkimukseen soveltavan Elżbieta Tabakowskan

²⁶⁸ Vielä vuonna 1997 Chesterman puhui tekniikoiden sijaan strategioista, mutta koska hän myöhemmin päätyi pitämään tällaisia menettelyjä tekniikoina, käytän tässä yhteydessä sitä nimitystä.

(1993: 25–27, 128) mukaan mielikuvat (*images*) muodostuvat alkujaan ympäristön välittömien aistiärsykkeiden vaikutuksesta, mutta sosiaalisen vuorovaikutuksen seurauksena niiden yksilölliset ja idiosynkraattiset piirteet tuhoutuvat ja kuvasto saa konventionaalisen muodon. Hänen mukaansa kuvasto toimiikin yhdyssiteenä mentaalisen kokemuksen ja sitä jäsentävän kielellisen rakenteen välillä, ja konventionalisoituuksaan se alkaa toimia pikemminkin metaforisesti tai symbolisesti kuin ominaisuuksia toistavasti. Hieman toisenlaista käsitystä käsitteellisten kuvien toiminnasta edustaa Umberto Eco (2003: 106–108); hän tähdentää, että käsitteet voivat tuoda mieleen paitsi valmiita kognitiivisia rakenteita myös menneitä kehollisia kokemuksia, jotka vaihtelevat lukijasta toiseen.

Peirceläistä kuvan käsitettä näyttäisi vastaavan parhaiten sellainen kuvasto, joka muodostuu tiivistämällä yhteen kaikki relevantteina pidetyt ominaisuudet; esimerkiksi omenan käsite on Tabakowskan (1993: 32) mukaan kielellinen seuraus hedelmäisyyden, pyöreiden, makeuden ja muiden ominaisuuksien yhteenvetohahmotuksesta (*summary scanning*). Orgaaninen kuva voi rakentua myös useammasta käsitteestä: Eco (2003: 68–71) kuvailee, kuinka eräässä hänen romaanissaan värisanojen runsaus pyrkii tuottamaan vaikutelman monivärisyydestä ja kuinka kääntäjän tässä tapauksessa ei tarvitse pitää kiinni tietyistä yksittäisistä sävyistä vaan keskittyä runsauteen. Sherry Simon (1992: 165) vihjaa, että käännös voi sanastonsa tai syntaksinsa kautta jopa vahvistaa originaalin mielikuvia herättäviä ominaisuuksia.

Erilaiset kielelliset rakenteet voivat välittää erilaisia mielikuvia samasta tilanteesta (ks. Langacker 1987: 110–113), mikä tuo mieleen välittömien objektien suhteen dynaamiseen objektiin (ks. 3.1.1, 3.1.3). Kieltenvälinen kääntäminen voikin johtaa mielikuvien vaihtumiseen, mutta yhtä lailla lajienvälisen kääntäjän sopii kysyä, mitä lähtömerkin puolia hänen valitsemansa käsitteet kuvastavat. Lähtömerkin ominaisuuksien painottuminen käsitteestä tehdyssä tulkinnassa voi olla jokseenkin mielivaltaista. Käsitteiden konnotaatioita pohtiva käännöstutkija Mounin (1963: 157–158) esittää, että esimerkiksi sanan 'pukki' konnotaatiiviseen merkitykseen sulautuu kaikki se, mitä kielenkäyttäjät siihen liittyen aistii tai lukee. Näin 'pukki' voi merkitä ihmiselle esimerkiksi erittäin pahaa hajua tai rietastelua, ja lähtöeläimen kohdatessaan hän helposti löytää tästä vahvistusta mielikuvalleen. Pukkisuhteemme kehittämiseksi pitäisikin ehkä miettiä, kuinka vahvoja mielikuvia voisi lieventää saattamalla ne mielekkääseen viitekehukseen ja monipuolistamalla niitä.

Yhteenveto

Edellä lähestyin kääntämistä kuvastamisena yhtäältä käyden läpi näkemyksiä samankaltaisuuden yleisestä merkityksestä käännöksen muodostumiselle, toisaalta pohtien käännösten foneettista ja käsitteellistä kuvallisuutta. Eräät teoreetikot pitävät samankaltaisuutta kääntämisen ydinoletuksena, mitä toisaalta tasapainottavat käytännölliset näkökohdat: lähtötekstiä muistuttava käännös ei aina ole tarkoituksenmukainen, ja yletön jäljittely voisi johtaa yhdenmukaistumiseen tai lähtötekstin syrjäytymiseen. Käännöksen yksityiskohdissa kuvallistaminen voi näkyä esimerkiksi lähtötekstin äänneiden toistamisena retorisisista syistä tai intensiivisiä mielikuvia tuottavana sanastona. Tähän liittyen on muistettava, että mielikuvitus ei aina toimi asiallisesti vaan sanoihin voi assosioitua hyvinkin latautunutta kuvastoa. Siinä missä kuvat ovat kertakaikkisia, suhteuttamisessa nousee yksittäisten tekijöiden yläpuolelle.

4.6.2 Rakennemuutoksia ja kontekstualisointia. Suhteuttaminen käännöstutkimuksessa

Luvussa 4.2 diagrammi määriteltiin miksi hyvänsä merkiksi, jonka osien väliset suhteet myötäilevät objektin osien välisiä suhteita. Diagrammin käsitettä soveltaa kääntämiseen peircelandinen käännöstutkija Dinda L. Gorlée (2004: 109). Hänen mukaansa tekstin diagrammi osoittaa sen eri puolien tai osien välisiä suhteita, mikä pitkälti vastaa edellä esittämäni näkemystä tekstin diagrammaattisuudesta. Toisaalta Gorlée (2004: 109) väittää diagrammaattisten rakenteiden ankkuroivan tekstin todellisen maailman tapahtumiin, aikaan ja paikkaan, mikä omasta tulkintani mukaan kuuluu indeksaalisuuden piiriin. ”Todellisen maailman” ja kielen välinen vuorovaikutus sinänsä käy kuitenkin hyvin yksin lajienvälisen käännösteorian kanssa. Hieman moniselitteisessä tekstissään Gorlée (2004: 109–110) mahdollisesti tahtoo sanoa, että käännöstä edeltää eräänlainen diagrammi samaan tapaan kuin arkkitehdin piirustus edeltää rakennuksen toteutumista. Tällöin suunta on päinvastainen kuin ajatuksessani diagrammin rakentamisesta käännöstekniikkana; toisaalta sopii ajatella, että kirjallinen käännös on tulkinta sen ja lähtömerkin väliin sijoittuvasta diagrammista, joka voisi tilanteesta riippuen muistuttaa esimerkiksi generatiivisen kielitieteen syvärakenteita.²⁶⁹

Diagrammaattisuuden merkitystä kääntämisessä näyttäisi tähdentävän myös Maria Tymoczko (1999a: 282). Hänen mukaansa kääntäjän kohtaamista haasteista suurimmat liittyvät eri tasoilla ilmenevään syntagmaattisuuteen eli kielen, muodon ja kulttuurin välisiin jatkuvuuksiin ja yhteyksiin. Syntagmaattista kudosta ei voi korvata pistemäisesti, eikä sille ole olemassa valmiita vastineita vaan kääntäjän on luotava rakenne uusia yhteyksiä muodostamalla. Omassa tulkinnassani diagrammista käännöstekniikkana kyse on siitä, että kielellisten merkkien järjestys ja rytmitys mukailevat lähtömerkin tai sitä koskevan jäsennyksen osien välisiä suhteita. Kielellinen diagrammi voi rakentua äänneistä tai käsitteistä, joiden järjestys myötäilee vaikkapa satakielen laulun osien esitysjärjestystä. (Ks. 4.2.)

Äänneiden ja käsitteiden suhteellisuus

Foneettiselle diagrammille tunnusomainen mukailu on keskeistä interformaalisessa kääntämisessä, joka pyrkii välittämään lähtömerkin aistittavia ominaisuuksia (ks. 5.2.1). Hyvin lähelle toislaajisten äännten kielellistä jäljittelyä tulevat folkloristiseen käännösteoriaan liitetyt pohdinnat siitä, kuinka suullista kansanperinnettä tulisi saattaa kirjalliseen muotoon. Esimerkkinä tästä Ibrahim Muhawi (2006: 373–375) esittelee Denis Tedlockin (1983: 48) tavan ilmentää taukoja rivinvaihdoilla ja tyhjillä riveillä, voimakasta ääntä kapiteeleilla ja vaimeaa ääntä pikkukirjaimilla. Toisaalta foneettisille diagrammeille tunnusomaista mukailua on havaittavissa myös kieltenvälisessä kääntämisessä. Joskus lähtöteksti kokonaisuudessaan pyritään kääntämään ikonisesti; joskus taas foneettisilla sitaateilla halutaan tuoda käännökseen paikallisväriä. Michael Croninin (2017: 134) mukaan sanastollinen eksotiikka pehmentää pääkielen viestinnällisiä pyrkimyksiä toisen kielen aineellisella läsnäololla, joka ei ole käännettävissä. Käytännössä foneettisten diagrammien vierauden aste vaihtelee (ks. 4.5), ja myös kieltenvälisen kääntäjän on tehtävä päätöksiä siinä, kuinka perusteellisesti onomatopoeettisia ilmauksia mukautetaan tulokieleen ja kuinka vapaasti niitä käsitellään (ks. esim. Ballard 2000: 29–38; ks. myös Hervey & Higgins 1992: 75–76).

²⁶⁹ Kielellisen diagrammin muodostamisesta kääntämisenä näyttäisi puhuvan Tom Conley (1992: 177) esittäessään, että runoilijat kääntävät tilan, viivan ja kirjainmuodon kieleksi; käytännössä Conley kuitenkin käsittelee pikemminkin tekstin kuvastamia ominaisuuksia kuin merkityksellisiä suhteita.

Käsitteellisessä diagrammissa kielellisten elementtien yhdistelytapa voi vastata niiden aktuaalista järjestystä tai koettua järjestystä Elżbieta Tabakowskan (1993: 54–58) kuvaamalla tavalla.²⁷⁰ Kieltenvälisessä kääntämisessä esitysjärjestys saattaa muuttua; Andrew Chesterman (1997a: 96–97) nimittää tällaista tapahtumaa lauserakennemuutokseksi (*clause structure change*). Jos esitysjärjestystä pitää motivoituna, muutokset vaikuttavat ratkaisevasti kokonaishahmotukseen. Kuten luvussa 4.2 nousi esiin, kiinan kielessä tavallisen aikajärjestystä myötäilevän esitystavan on nähty olevan yhteydessä sikäläiseen filosofiaan, kun taas vaikkapa englannin ilmentämä tärkeysjärjestys korostaa kielenkäyttäjän suhtautumista asioihin. Lajienvälisessä kääntämisessä toiskielistä lähtökohtaa ei ole, mutta sopii kysyä, tulisiko esitysjärjestyksen lähteä liikkeelle ihmisen vai toislaajisen näkökulmasta vai noudattaa aikajärjestystä. Yksittäisten lauseiden rakenteen ohessa suhteuttaminen vaikuttaa siihen, kuinka tekstuaaliset elementit sijoittuvat esimerkiksi sivun muodostamaan tilaan. Clive Scott (2011: 220) esittää, että erilaiset taittoratkaisut ilmentävät erilaisia malleja (ihmisen) tietoisuudesta, jolloin myös taitosta tulee tärkeä osa käännösprosessia.

Kontekstin rekonstruktio

Diagrammaattisuuden kannalta mielenkiintoisia piirteitä on myös eräissä käsitteiden kääntymistä koskevissa näkemyksissä. Jo aikaa sitten käännöstutkijat panivat merkille, että eri kielten käsitejärjestelmät ovat usein yhteismitattomia. Tällöin tulokielestä ei välttämättä löydy vastinetta lähtökielen kategorialle vaan käännös voi ainoastaan epäsuorasti viitata lähtökategorian olemassaoloon (Rubel & Rosman 2003b: 280). Kuten Kate Sturge (2007: 22–24) kuvailee, yksi mahdollinen vastaus kategorioiden yhteismitattomuuteen on vertaileva kartoittaminen (*comparative mapping*) eli pyrkimys suhteuttaa lähtömerkitysten järjestelmä tulojärjestelmään. Jotta lähtökulttuuria voitaisiin tarkastella sen omilla ehdoilla, vastaavuuksia ei toisaalta aina haluta rakentaa kahden kulttuurin välille vaan lähtökulttuurin kognitiivista ekonomiaa voidaan kuvata mallintamalla sen sisäisiä vuorovaikutussuhteita. Oman terminologian puitteissa vuorovaikutussuhteita koskeva esitys voi laajentua käsitteellisestä diagrammista tekstuaaliseksi diagrammiksi.

Jo 1930-luvulla antropologi Bronislaw Malinowski (1935: 17–18, 21) esitti, että kääntämisen ei tulisi olla niinkään sanojen tulkittamista tulokielisillä vastineilla kuin kielellisten symbolien asettamista yhteisön kulttuurista taustaa vasten. Sittemmin diagrammaattista lähestymistapaa on kehitellyt esimerkiksi Todd Jones (2003: 45, 51, 53, 67–68), joka mieltää kääntämisen toisten uskomusten selvittämiseksi ja viestimiseksi. Hänen mielestään analoginen päättely on huono tapa selvittää uskomuksia; pikemminkin kääntämisen lähtökohdaksi kannattaisi ottaa malli mielestä sekä tiedonkäsittelyn ja järjestymisen yleisiä mekanismeja koskevia tietämyksiä. Kun toisten uskomuksia viestitään eteenpäin, tietyn kieliset uskomukset että *P* tulisi korvata kuvauksilla käsitysten, ärsykkeiden ja käyttäytymisen välisistä suhteista. Tämä tekisi paremmin oikeutta eksoottisten kansojen kognitiiviselle diversiteetille ja muuten vain erilaisille ajattelijoille. (Jones 2003: 55, 58–61, 63–66, 68.) Vaikka totunnaisia käsitteitä ei voine tyystin hylätä, Jonesin kuvaama strategia helpottaisi varmasti pohdiskelua ja auttaisi tuottamaan hienovaraisempia käännöksiä myös toislaajisia tulkittaessa. Jonesin peräänkuuluttamia suhderekuvia voi verrata Kwame Anthony Appiahin (1993/2004: 399–400) suositteluun sakeaan kääntämiseen (*thick translation*). Sakean kääntämisen ideana on, että kääntäjä pyrkii runsailla huomautuksilla ja selityksillä sijoittamaan lähtömerkin toiskulttuuriseen kontekstiinsä. Appiah ajattelee, että sakea kääntäminen edistää

²⁷⁰ Kognitiiviseen kielentutkimukseen kuuluva kuvaston (*imagery*) käsite on kiinnostava paitsi kuva- myös diagrammitekniikan kannalta, sillä siinä on kyse paitsi yksittäisistä elementeistä myös niiden yhdistelmästä (Tabakowska 1993: 52–53).

erilaisuuden kohtaamista, toiseuden kunnioittamista ja kulttuurienvälistä ymmärrystä, jolloin se voisi olla huomionarvoinen lähtökohta myös lajienväliselle käännosteorialle.

Lawrence Venuti (2000/2004: 500–501) toivoo, että varsinkaan heikossa asemassa olevien ihmisten tulkit eivät pitäytyisi heidän sanoihinsa vaan sijoittaisivat tulkintansa relevanttiin kontekstiin. Mitä vaikeampien asioiden kielentämisestä on kyse, sitä vaivalloisemmaksi ilmaiseminen usein käy, jolloin kompuroiva kieli kaipaa tuekseen asiayhteyksiä. Jean Jackson (2003: 175) päätyy samansuuntaisiin mietteisiin pohtiessaan kivun tulkitsemista. Kipu pyristelee helposti irti kielen otteesta, mutta kielellinen käsittely voi lähteä liikkeelle sen kuvaamisesta, mistä kipu johtuu tai miten keho ja mieli reagoivat siihen. Tämä koskee Jacksonin mukaan myös puhekyvyttömiä yksilöiden, kuten pikkulasten ja toislaajisten eläinten, kokemaan kipua, mikä tekee käsitteellisestä diagrammista hyvin mielenkiintoisen käännostekniikan lajienvälisten suhteidemme kehitystyötä ajatellen.

Yhteenveto

Edellä vertasin Gorréen näkemystä kääntämisen diagrammaattisuudesta omaan käsitykseeni, jonka mukaan kielenulkoiset lähtömerkit kääntyvät kieleksi, kun kirjaimia tai äänneitä, käsitteitä ja laajempia tekstifragmentteja sijoitellaan tietynlaiseen järjestykseen. Vaikka asiaan ei kiinnitettäisi tietoista huomiota, esitysjärjestys toimii samalla tulkintana siitä, kuinka lähtömerkki tai sellaisista muodostuva kokonaisuus on mielekästä jäsentää. Foneettisen diagrammin problematiikkaan kytkeytyvät luontevasti muun muassa folklorististen käännostudokijoiden pohdinnat suullisen puheen saattamisesta kirjalliseen muotoon. Käsitteellisinä diagrammeina näyttävät esimerkiksi käännostudokijoiden havainnoimat lauserakenteet, jotka kielestä riippuen voivat tarjota vaihtelevia tulkintoja lähtömerkin sisäisestä dynamiikasta ja suhteesta muuhun maailmaan. Laajemmassa muodossa suhteuttaminen ilmenee erilaisina selityksinä ja eksplikointeina, jotka rakentavat käännokseen asiaankuuluvaa kontekstia. Mutta mistä aineksista diagrammit rakennellaan? Jos naulan kantaan osuvia käsitteitä ei ole käytettävissä, kääntäjä saattaa turvautua metaforaan.

4.6.3 Puitteita ja merkityksellisiä suhteita. Samastaminen käännostudokimuksessa

Metafora tarkoittaa sellaista esittämistä, jossa objektille etsitään vertauskohta toisesta viitekehyksestä (ks. 4.3). Kun esittämistä tarkastellaan kääntämisenä, samastaminen näyttää yhtenä mahdollisena tapana objektille tunnusomaisten piirteiden semioottiseen välittämiseen. Näin samastamisen asettuu kuvastamisen ja suhteuttamisen rinnalle yhtenä ikonisen kääntämisen tekniikkana. Kaikki käännoukset ovat jossain mielessä ikonisia, mutta ikonisuus korostuu oletuksissa kääntämisen jäljittelevästä luonteesta (ks. 4.6.1, 4.6.2). Edellä esiteltyjen lähestymistapojen ohessa ikonisuus on vallitsevaa Richard Rottenburgin (2003: 38–42) esittelemässä mimeettisessä kääntämisessä, joka hänen mukaansa täydentää tieteellistä kääntämistä etnografisissa tilanteissa. Mimeettinen kääntäminen ei ole analyttistä vaan perustuu analogioiden löytämiseen. Uudesta kontekstista etsitään esimerkiksi ilmauksia, mielikuvia tai kertomuksia, jotka välittävät samankaltaisia sisäpiirin merkityksiä (*emic meaning*) kuin lähtötilanteen

elementit. Näin ollen mimeettinen kääntäminen näyttäisi lähestyvän metaforan määritelmää.²⁷¹ Kielikeskeisemmin oman kielen voi hahmottaa toisen kielen metaforaksi (ks. Becker 1995: 194).

Metaforan ja kääntämisen käsitteiden välillä on osoitettavissa myös historiallisia kytköksiä, ja useampi käännoistutkija pitää teoreettisesti mahdollisena tarkastella mitä hyvänsä kääntämistä metaforan muodostamisena.²⁷² Esimerkiksi Dinda L. Gorlée (2004: 110–112) pitää käännoiksi lähtöviestien metaforina. Metaforan rakentaminen on monessa suhteessa kääntämiselle analoginen prosessi: molemmat luovat yllättäviä mielleyhtymiä, tarjoavat uudenlaisen näkökulman lähteeseen, korostavat lähdeä ja käännoista yhdistäviä ominaisuuksia ja toisaalta näiden välistä eroa (ks. Robinson 1991: 137, 160; Cronin 2000: 139–140; Gomez Olsen 2002: 60; Boase-Beier 2003: ix–x, xii; Martino 2003: 38, 47; Nigro 2003: 97–98; Woodham 2003: 29; ks. myös Gumpel 1998: 50–51).²⁷³ Douglas Robinson (1991: 138, 160) suosittelee kääntäjää tavoittelemaan rakenteellisen vastaavuuden sijaan metaforista ekvivalenssia, koska se rakentaa lähtötekstin ja käännoksen välille merkityksellisen suhteen ja auttaa tarkastelemaan niitä toinen toisensa puitteissa; Robinsonin (1991: 163) mielestä metaforiselle kääntämiselle on tunnusomaista myös se, että vastaanottaja tuntee käännoksen käyvän lähtötekstistä. Jean Boase-Beierin (2003: x) mukaan metaforan lähteenä on objekti ja käännoksen lähteenä teksti, mutta lajienvälisessä kääntämisessä tämä ero pitkälti menettää merkityksensä.²⁷⁴

Sanomattoman samastaminen

Usein käännoistutkijat kuitenkin puhuvat metaforasta paikallisena ilmiönä kiinnittäen huomiota yksittäisten metaforien kääntämiseen. Andrew Chestermanin (1997a: 105–107) luokituksessa troopin vaihto (*trope change*) tarkoittaa käännostekniikkaa, jossa lähtötekstin kielikuvia toistetaan käännoksessa, muunnellaan, vaihdellaan tai jätetään pois. Eräänä alaluokkana Chesterman mainitsee tapaustyyppin, jossa käännokseseen lisätään trooppi, jota lähtötekstissä ei ole (*ST trope Ø -> TT trope X*). Tämä tilanne vastaa pitkälti samastamisen tekniikkaa (ks. 4.3), jossa kääntäjä etsii lähtömerkille tai sen osalle analogian toisaalta. Jean Jackson (2003: 175–176) esittää, että käännoettaessä kipukokemuksia kielelle metaforat voivat herättää vastaanottajassa myötätuntoa ja arvonantoa, vaikka kaikkia kokemuksia ei voi välittää edes metaforisesti. Mahdollisesti metaforat voisivat tarjota välähdyksiä myös toislaajisten eläinten kokemuksiin ja koettelemuksiin.

Kun toislaajisille eläimille kehitellään fiktiivisiä puheenvuoroja tai kun heidän oletettuja kokemuksiaan raportoidaan epäsuorasti, yksi tapa ottaa lajiraja huomioon onkin metaforien tuottaminen ihmisestä poikkeavan kokemuksen ehdoilla. Elżbieta Tabakowskan (1993: 67–68) mukaan metaforat perustuvat suurelta osin kulttuurikohtaisiin mielikuviin mutta kognitiivisen kieliteorian puitteissa

²⁷¹ Analogista otetta kääntämiseen on toisaalta myös kritisoitu; André Lefevere (1999: 78) esittää, että vasta kun lakkaamme kääntämästä kiinalaista Tang-kauden runoutta ikään kuin imagistista silosäettä, alamme ymmärtää sitä sen omilla ehdoilla.

²⁷² Käsitteellisistä kytköksistä Barbara Godard (2000: 46, viitattu Martino 2003: 44) huomauttaa, että kreikan kielessä sanalla *metapherein* saatettiin tarkoittaa kielenvälistä kääntämistä ja 1500-luvun englannissa metaforista puhuttiin toisinaan käännoksinä. Maria Giovanna Nigro (2003: 97) puolestaan toteaa, että niin latinan sanaa *translatio* kuin myös kreikan sanaa *metaphora* voitiin käyttää tarkoittamaan sekä metaforaa että kääntämistä. Kääntämisen ja metaforan käsitteiden etymologisista siteistä kirjoittavat myös Douglas Robinson (1991: 137), Vincent Crapanzano (2003: 44), Annmarie Drury (2006: 394, 400) ja Charles Martindale (2008: 105–106).

²⁷³ Maria Tymoczko (1999a: 279–282) katsoo perinteisen näkemyksen korostavan kääntämisen metaforista luonnetta; itse hän kuitenkin tahtoo tarkastella kääntämistä pikemminkin metonymisenä yhdistämisprosessina kuin metaforisena korvausprosessina.

²⁷⁴ Myös kieltenvälisessä kääntämisessä vastakkainasettelun voi problematisoida. Drury (2006: 400) esittää, että metaforista runoutta on luontevinta kääntää luomalla siihen uusi metaforinen kerrostuma.

katsotaan tiettyjen perusmetaforien olevan kytköksissä ihmislajin edustajille tunnusomaiseen havaitsemistapaan.²⁷⁵ Siksi kielestä toiseen toistuvat käsitteelliset metaforat, jotka liittävät esimerkiksi kasvun nousuun ja tavoitteet määränpäähän. Tällaiset perusmetaforatkin on syytä kyseenalaistaa, jos tulkitaan vaikkapa maanmyötäisesti matelevan eläimen kokemuksia. David Katan (1999/2004: 121) huomauttaa, että pimeyden tuntemattomaan, vaikeuteen ja vaaraan kytkevät metaforat ovat sidoksissa päiväeläimelle tunnusomaiseen aistien toimintaan. Pimeyden semiotiikassa on taatusti myös kulttuuri- ja yksilökohtaisia eroja, mutta on kiinnostavaa pohtia, tulisiko tavanomaisia valometaforia välttää ilvekseen tai hirveen liitetyssä sisäisessä puheessa. Arvostusten yhteismitattomuudella leikittelee Edmond Rostand (1910) näytelmässään *Chantecler*, jonka kukolle valo edustaa kaikkea hyvää mutta jonka pöllöille se on pahan alku ja juuri. Näin eläinryhmän metonyminen yhteys tiettyyn vuorokaudenaikaan laajenee metaforiseksi arvoperustaksi, joka pakottaa lukijan refleктоimaan omia perusarvojaan.

Yhteenveto

Suorittamani kartoituksen valossa metaforisuudesta puhutaan käännoistutkimuksessa kahdessa eri yhteydessä. Yhtäältä on esitetty, että kääntämisessä ylipäänsä olisi kyse analogioiden etsimisestä, yllättävien miellelyhtymien luomisesta ja merkityksellisten suhteiden rakentamisesta viitekehysten välille. Toisaalta kääntäjät ovat pohtineet paljon yksittäisten metaforien kääntämistä ja myös kielikuvien lisäämistä käännökseen. Usein metaforat ovat paitsi kulttuuri- myös lajikohtaisia, ja niin ollen yksi mahdollinen tapa toislaajisen kokemuksen välittämiseen voisi olla metaforien rakentaminen lähtöeläimen ehdoilla. Kuvastamisen, suhteuttamisen ja samastamisen tekniikoita yhdistää toisiinsa se, että niiden myötä syntyvä käännös tavalla tai toisella muistuttaa lähtömerkkiä. Käännöksillä on kuitenkin myös indeksiaalinen ulottuvuus, sillä käännös ei noin vain korvaa lähtömerkkiä vaan pitää yhteyttä semioottisiin lähtökohtiinsa.

4.6.4 Yhdistämistä ja etäännyttämistä. Alitaminen käännoistutkimuksessa

Ikonisessa kääntämisessä lähtömerkin ja käännöksen välinen samankaltaisuus perustuu osittain indeksiaaliseen yhteyteen merkkien välillä. Kuten Michelle Bourjea (1986: 264, 266–267) esittää, tällainen käännös voi syntyä samaan tapaan kuin lapsen kalkkeeraama piirros, valokuva tai kostean musteen jättämä painokuva. Vastaavasti Maria Tymoczko (1999a: 297) mieltää kirjaimellisuuden tavaksi ilmentää ”autenttisten” lähtötekstien olemassaoloa.²⁷⁶ Tässä työssä olen tarkastellut esimerkiksi onomatopoeettisia ilmiöitä lähinnä ikonisuuden näkökulmasta (ks. 4.2), mutta kun ajatellaan jäljitelmien konkreettisia yhteyksiä lähtötilanteisiin, myös indeksiaalinen ulottuvuus nousee vahvasti esiin (ks. esim. Ballard 2000: 21). Indeksiaalisuus punoutuu tiiviisti yhteen kääntämisen Ensiyden (ks. 2.4.1) kanssa myös Yunte Huangin (2009: 55) ajattelussa; hänen mukaansa homofonisessa kääntämisessä jokaista sanaa kohdellaan erisnimenä ja korostetaan merkkien indeksiaalisuutta, samalla kun huomio kiinnitetään kielen akustisiin ulottuvuuksiin. Lajienvälisessä kääntämisessä erisnimenomainen foneettisuus voikin toimia

²⁷⁵ Kognitiivisen kieliteorian pohjalta myös Gunilla Anderman (1996: 53) huomauttaa, että joihinkin metaforiin sisältyvät mentaaliset mallit näyttävät olevan universaaleja, kun taas osa malleista on kulttuurikohtaisia. Universaaliudella tarkoitetaan näissä yhteyksissä yleisinhimillisyyttä, toislaajiset mallinnustavat sivuuttaen.

²⁷⁶ Paikallisemmin käännöksen alitumista lähtömerkille havainnollistaa Andrew Chestermanin (1997a: 94–95) lainautumiksi (*loan, calque*) nimittämä tekniikka. Lainauksessa jotakin siirtyy lähtömerkistä tulomerkkiin, ja sikäli se ilmentää indeksiaalista Toiseutta (ks. 2.4.2), vaikka toki lainaamisella on myös vahva ikoninen ulottuvuus.

indeksaalisena merkinä, joka vie huomion lainojen lähteille, tulkittujen eläinten kielenulkoiseen olemassaoloon.

Huomion kiinnittäminen

Sen lisäksi, että käännös jollain tapaa muistuttaa lähtömerkkiä (ks. 4.6.1), se kiinnittyy indeksaalisesti lähtömerkkiinsä ja toisaalta myös kääntäjänsä ja vastaanottajiinsa. Käännös kiinnittää huomion johonkin, ja Michael Croninin (2017: 29) tavoin voidaan ajatella, että huomion kiinnittäminen perusasioihin, siihen mikä yleensä jää taka-alalle, saattaa viime kädessä ratkaista selviytymisemme. Minkä nimenomaisten tekijöiden huomaaminen sitten voisi olla selviytymisemme kannalta olennaista? Kathleen Shields (2000: 97–104, 106–107, 111, 125) puhuu kääntämisestä tekstin ankkuroimisena takaisin maantieteelliseen tai historialliseen todellisuuteen, tekstin sisältämien merkitysten suhteuttamisena maisemaan ja todentamisena siinä, pyrkimyksenä kulkea menneiden toimijoiden jalanjäljissä. Vuosisadasta toiseen samanlaisena esiintynyt kettu voi luoda siteen menneen ja nykyisen välille (Shields 2000: 100), mutta taatusti toislaiset avaavat maisemaan muitakin näkökulmia, jos jäljittävää lähestymistapaa lähdetään soveltamaan lajienväliseen kääntämiseen.

Käännöksen voi siis muodostaa lähtömerkin reagenttina tai siitä voi tehdä designaation, joka kiinnittää huomion lähtömerkkiin tai johonkin lähtömerkin valossa mielenkiintoiseen ympäristötekijään (ks. 4.4). Osa tutkijoista esittää käännöksen indeksaalisuuteen liittyviä varauksia: André Lefevere (1975: 106) katsoo, että kääntäjä voi suunnata lukijan huomion vieraaseen teokseen voimatta kuitenkaan kunnolla altistaa tätä teokselle, jolloin käännös toimii pikemminkin designaationa kuin reagenttina. Lähtötekstin kautta luettava, metatekstimäinen käännös (ks. Shields 2000: 123) käy niin ikään esimerkiksi indeksaalisesta yhteydestä lähtömerkin, käännöksen ja yleisön välillä. Shieldsin mukaan tällaisen käännöksen ja lähtötekstin yhdistelmä tarjoaa tietystä kirjallisesta ilmiöstä moniulotteisemman näkemyksen kuin jompaankumpaan tutustumisen. Myös Bourjean (1986: 266, ks. myös 270) mielestä lähtötekstin ja käännöksen rinnakkaisilla sivuilla esittävä laitos sisältää Toisesta jäljen, joka kannustaa risteilemään lähteen ja käännöksen välillä.

Sen sijaan, että käännös jättäisi lähtötekstin varjoonsa ja toimisi lähtökohtana tulokulttuurin rikastuttamiselle, käännös voi viitata lähtötekstin erinomaisuuteen, innostaa löytämään kielen uudelleen ja luomaan uudenlaista kirjallisuutta (Shields 2000: 117, 120). Shieldsin esittelemät tilanteet tuovat vahvasti mieleen komplementaariset käännösprosessit (ks. 3.2.2 ja 3.2.5.2), joissa ollaan samanaikaisesti yhteydessä käännökseen ja sitä edeltävään lähtöobjektiin. Lajienvälisessä kääntämisessä huomio puikkelehtii lähtöeläimen ja kielellisen tulkinnan välillä esimerkiksi opastustilanteissa, mutta vaikka välitön yhteys tulkittuun merkkiin puuttuisi, käännös voi myöhemmässä vaiheessa saattaa lukijan lähtöeläimen jäljille.

Kääntäjänsä ja yleisöön ankkuroituminen

Käännetyn tekstin ensimmäinen persoona viittaa yleensä lähtötekstin kirjoittajaan, mutta kääntäjällä on myös oma äänensä (Mossop 2007: 19–20, 29). Käännöksen käännösluonteen ilmeneminen ja kääntäjän näkyvyys kuuluvat kieltenvälisen käännöstutkimuksen peruskysymyksiin.²⁷⁷ Kääntäjän näkyvyydessä ei ole kyse pelkästä kääntäjästä vaan se ilmentää käännöksen toisenvaraisuutta, siinä missä kääntäjän näkymättömyys saattaa johtaa lähteen unohtumiseen. Andrew Chesterman (1997a: 112) puhuu kääntäjän

²⁷⁷ Kääntäjän näkyvyydestä on käyty vilkasta keskustelua varsinkin siitä lähtien, kun Lawrence Venuti vuonna 1995 julkaisi teoksensa *The translator's invisibility*.

läsnäolosta näkyvyyden muutokseksi (*visibility change*) nimittämänsä käännöstekniikan yhteydessä. Persoonapronominit ovat yksi keinoista, joilla kääntäjä voi kirjoittautua esiin tai tarjota lukijalle tilaisuuden tutustua työtään ohjaaviin motiiveihin ja periaatteisiin. Kieltenvälisessä kääntämisessä ei ole totuttu siihen, että kääntäjä viittaisi itseensä minämuodossa (ks. esim. Koster 2002: 33; Bühler 2002: 71), mutta lajienvälisessä kääntämisessä kääntäjän näyttäisi olevan hyväksytympää pitää itseään esillä.

Kääntäjään tai yleisöön ankkuroituvaa indeksaalisuutta voi tunnistaa myös persoonamuotoa laajemmissa tekstuaalisissa linjauksissa. Cees Kosterin (2002: 33–34) mukaan kääntäjä asuttaa intertekstuaalista välitilaa ja hänet saa näkyviin ainoastaan lähtötekstiä ja käännöstä vertailemalla, vastaavuuksia ja muutoksia paikantamalla; lisäksi kääntäjä voi olla paratekstuaalisesti läsnä nimiölehdellä, alaviitteissä tai kaksikielisessä laitoksessa. Tymoczko (1999a: 297) huomauttaa, että tällainen läsnäolo on joskus hyvin näkyväkin, jolloin nimekäs kääntäjä toimii takeena käännöksen suuntautumisesta ja aitoudesta. Anthony Pym (1992: 59; 2004: 71) puolestaan toteaa, että kielellinen vaihtelu välittää tietoa anonyymista kääntäjästä, minkä lisäksi jokainen käännös toimii pronominaalisesti, koska kielellisten valintojen kokonaisuudesta hahmottuu esiin toinen persoona (Pym 2004: 75; ks. myös esim. Seleskovitch 1976/1984: 100).²⁷⁸ Tymoczko (1999b: 29) puolestaan väittää, että eksplisiittisesti selitetyn kulttuurisen tiedon määrä toimii käännöksessä indeksinä, joka osoittaa, kenelle käännös on tarkoitettu.²⁷⁹

Moni teoreetikko korostaa kääntäjän näkyvyyteen rinnastuvan itsereflektion merkitystä myös luonnon esittämisessä.²⁸⁰ Käännöstutkijoista Cronin (2017: 14–15, 28–30, 57, 59–64) kuitenkin kyseenalaistaa pyrkimykset tähdentää kääntäjän yksilöllistä arvoa ja identiteettiä, sillä ekologisessa katsannossa suhteellisuus on kovempi sana kuin itsekeskeisyys. Yhtä lailla arveluttavana Cronin kuitenkin pitää tapaa, jolla esimerkiksi automaattikäntäminen häivyttää näkyvistä ne olosuhteet, joissa käännös on syntynyt. Vastakohtana kääntäjän erityisyyden tähdentämiselle ja anonyymille massatuotannolle ekokääntämisen tulisi hänen mukaansa tehdä näkyväksi kielen jatkuva liike maailmassa, joka tuottaa tietyn käännösvalinnan. Pohdittavaksi jää, millaisia jälkiä käännösprosessi voisi jättää, jos kääntäjäkeskeisyydeltä kuitenkin halutaan välttyä.

Suhteiden rakentuminen

Käännöksen yksityiskohdissa indeksaaliset piirteet voivat osaltaan rakentaa sisä- tai ulkonäkökulmaa; esimerkiksi demonstratiivipronomineja ja deiktisiä adverbeja koskevat valinnat heijastavat puhujan subjektiivista osallisuutta ja vetoamista yhteiseen kokemukseen (Bosseaux 2007: 30). Yleisemmin John Gumperz (1982: 66) puhuu *me*-koodista ja *be*-koodista, joista ensiksi mainittu valaa yhteenkuuluvaisuutta sisäryhmän arkiseen kanssakäymiseen ja viimeksi mainittu auttaa pitämään yllä suhteita ulkoryhmiin.

²⁷⁸ Myös Charles S. Peircen (*EP 2: 276–277, 478*, ks. myös 166–167) mukaan jokaiseen dicentiin (*divisign*) eli merkkiin, jonka interpretantti esittää sen objektinsa indeksinä, sisältyy osa, joka esittää merkin tapaa representoida objektiaan.

²⁷⁹ Käännöksen indeksaalisesta suuntautumisesta lukijaan on esitetty monia muitakin käsityksiä. Christiane Nord (2007: 177–178, 181) huomauttaa, että toisen persoonan ohessa yleisön puoleen voi kääntyä esimerkiksi monikon ensimmäisen persoonan, kolmannen persoonan, passiivirakenteen, persoonattoman rakenteen tai reaktion ennakoimisen kautta. Viestin lähettäjän ja vastaanottajan välinen suhde eli viestinnän faattinen funktio korostuu Nordin (2007: 181) havaintojen mukaan tietyissä kielissä (espanja, ranska), kun taas tietyt kielet (saksa) ovat asiakeskeisempiä.

²⁸⁰ Michael J. McDowell (1996: 373, 387) katsoo, että ekologisten kertojien ei pitäisi verhoutua näennäiseen objektiivisuuteen vaan tunnustaa läsnäolonsa autoreflektiivisestä asemasta käsin. Myös David Dunn (2001: 104) kritisoi luontorepresentaatioita, jotka vaalivat kuvitelmaa tekijän poissaolosta. Hildegard Westerkamp (2001: 149–150) vaatii ympäristön äänten äänittäjiä selittämään, kuinka heidän työnsä on tuotettu, jotta kuulija voisi osallistua luovaan prosessiin. Susan Oyama (2006: 49) puolestaan tähdentää, että meidän tulisi tunnustaa oma roolimme luonnon puheiden kielellisessä rekonstruktiossa.

Tässä tapauksessa indeksaalisuus osoittautuu hyvin monimuotoiseksi ilmiöksi, vaikka se lähtökohdiltaan jäsenyykin persoonamuotojen mukaisesti. Kuten Brian Mossop (2007: 29) huomauttaa, kääntäjä voi valita, omaksuuko hän tässä ja nyt -asenteen vai siellä ja silloin -asenteen suhteessa lähtötekstiin. R. A. Megrabin (1999: 66–67) mukaan kieltenvälinen kääntäjä voi ottaa etäisyyttä lähtötekstiin kääntämällä esimerkiksi persoonamuodot kolmanteen persoonaan tai objektivoimalla niitä esimerkiksi artikkelien avulla. Vastaavasti kolmas persoona voi osaltaan ilmentää sitä, että kyseessä on käänнос. Brigid Maher (2012: 125–127) huomauttaa, että esimerkiksi Joe Saccon sarjakuvassa tulkki puhuu paikoitellen palestiinalaisen puolesta tehden käänностoiminnan näkyväksi.

Kuten Mossop (2007: 19–21, 29, 31) esittää, kääntäjän oma ääni voi poiketa vastaanottajan äänestä, jolloin kääntäjä voi valita, puhuako omalla äänellä vai vastaanottajan äänellä. Jossain mielessä ääni voi olla myös yhteinen, jolloin kääntäjä joutuu kohtaamaan *me*-muodon moniselitteisyyden: yhtäältä meissä on kyse yhteisöstä, johon kääntäjä sosiobiografisesti kokee kuuluvansa, mutta toisaalta yhteenkuuluvuus rakentuu kääntäjän ja vastaanottajan välille (ks. Mossop 2007: 31). Lajienvälisiä kääntämistä ajatellen tästä syntyy mielenkiintoisia jännitteitä. Toislaisia kielellisesti tulkitseva ihminen puhuu samaa kieltä käänноksen kuulevien tai lukevien lajitovereidensa kanssa, mutta toisaalta hän saattaa sosiobiografisista syistä tuntea syvempää yhteenkuuluvuutta tulkitsemiinsa toislaisiin. Joskus toislaisten tulkki voikin joutua pohtimaan, korostaisiko hän itsensä ja vastaanottajan välistä inhimillistä yhteisymmärrystä vai pitäisikö kiinni siitä, mitä on toislaisten kanssa saavuttanut.

Silloin kun persoonapronominit eivät viittaa kääntäjään, niiden käyttö saattaa liittyä tekniikkaan, jota Chesterman (1997a: 110) kutsuu interpersoonaiseksi muutokseksi (*interpersonal change*). Chestermanin luokituksessa tekniikan soveltaminen on kytköksissä kääntämisen pragmatiikkaan, ja myös lajienvälisessä kääntämisessä persoonapronominit vahvistavat usein vuorovaikutusta yleisön ja tulkittavan eläimen välillä (ks. 4.6.4). Interpersoonaisia muutoksia voisi tilanteesta riippuen perustella esimerkiksi sillä, että jotkin kulttuurit ovat kollektiivisia *me*-kulttuureita, jotkin taas individualistisia *minä*-kulttuureita (ks. Katan 1999/2004: 240). Mahdollisesti pronominaalisia painotuksia voisi soveltaa lajienvälisessä kääntämisessä vaikkapa yhdyskuntaeläinten ja yksineläjien tulkitsemiseen.

Yhteenveto

Tässä luvussa olen esitellyt käänностutkijoiden ajatuksia siitä, kuinka käänнос altistuu vieraille vaikutteille ja vastaanottaja saatetaan tekemisiin lähtömerkin kanssa. Kielellisessä käänноksessa indeksaalisuus saattaa ilmetä esimerkiksi jälkinä käänноsprosessista tai konkreettisena kytköksenä lähteisiin. Lähtötekstin käänноkseen jättämästä leimasta käyvät esimerkiksi interformaaliset lainat, joilla on toki myös ikoninen ulottuvuus. Indeksaisuudessaan käänнос suuntaa huomion lähtömerkkiin sen sijaan, että se tekisi sen tarpeettomaksi. Jos lähtöteksti on kirjallinen, se saatetaan esittää rinnakkaisella sivulla käänноksen kanssa, kun taas lajienvälisessä kääntämisessä lähtöeläintä voidaan lähestyä ja ottaa taas etäisyyttä esimerkiksi foneettisia diagrammeja ja kontekstuaalisia tulkintoja vuorottelemalla. Käänнос voi kääntää katseen todelliseen lähtöeläimeen tai tulkitun lajin edustajaan, mutta yhteyksiä rakentuu myös kääntäjän ja vastaanottajan välille. Kielellisten käänноsten indeksaalisista yksityiskohdista käänностutkijoiden huomio on kohdistunut varsinkin persoonapronomineihin, joiden kautta saatetaan tulkita käänностilanteen osapuolten välisiä suhteita. Indeksaiset suhteet ovat suoria yhteyksiä, kun taas symbolisuudessaan käänнос on olemassa tietynlaista tulkitsijaa varten.

4.6.5 Suodattamista ja salakieltä. Tarjoileminen käännöstutkimuksessa

Ikonisuutensa ja indeksaalisuutensa lisäksi käännökset kiinnittävät lähtömerkkeihin symbolisia merkityksiä ja ovat itsessään tulkittavissa symboleiksi. Andrew Chestermanin (1997a: 108) esittelemistä käännöstekniikoista symbolilla on eniten yhtymäkohtia kulttuurisen suodattamisen (*cultural filtering*) kanssa. Myös David Katan (2002: 181, 183) puhuu kulttuurisidonnaisista suodattamista ja kategorioista, jotka säätelevät käännösmerkkien tulkitsemista. Kulttuurin ohessa tulokielen tarjoamat mahdollisuudet vaikuttavat suodattumiseen. Kuten Barbara Folkart (1991: 203) kuvailee, esimerkiksi kukon ääni voidaan kielentää muotoon *cock-a-doodle-doo* tai *cocorico* riippuen siitä, kulkeeko se englannin vai ranskan fonologisen suodattimen läpi. Symbolisuuden aste myös vaihtelee kielestä riippuen. Maria Tymoczko (1999a: 230–234) huomauttaa, että esimerkiksi iirin kielessä monilla ihmisten erisnimillä on perinteisesti semanttinen merkitys, kun taas englannissa semanttisesti ymmärrettävät nimet liitetään alhaiseen asemaan, minkä vuoksi niitä annetaan tavallisemmin naisille ja toislaisille eläimille kuin miehille.²⁸¹

Vastaanottoon varautuminen

Senkin jälkeen kun tulokieli on valittu, kääntäjä suuntautuu tietynlaisen vastaanottajan puoleen tehdessään kielellisiä valintoja. Kääntäjän on valittava, kirjoittaako hän yleistajuisesti vai asiantuntevasti, tuttavallisesti vai etäisesti, intohimoisesti vai puolueettomasti. Symbolinen kääntäminen ei kuitenkaan merkitse pelkkää populismia, kulloisenkin vastaanottajan nuoleskelua ja valtavirralla pökkurointia. Yhtä lailla käännökseen voi sisällyttää yksityiskohtia, joiden jujun ymmärtää vain joku nimenomainen lukija. Kääntäjän ei tarvitse helpottaa liikaa vaan vastaanottajan voi haastaa koettelemaan rajojaan. Jo Friedrich Schleiermacher (1813/1999: 52–55, 66–70, 88; 1813/2007: 17–19, 23–25, 34) tiedosti, että vieraannuttava käännös ei avaudu kenelle hyvänsä – ihannelukijaksi hahmottui kultivoitunut henkilö, joka on taipuvainen omaksumaan vierautta, valmis näkemään vaivaa ja väsymään. Myös tulokielen taipuisuus ja ajan henki vaikuttivat Schleiermacherin mukaan vieraannuttavan kääntämisen mahdollisuuksiin; ellei aika ole kypsä vierauden kohtaamiseen, Schleiermacher (1813/1999: 52–54; 1813/2007: 17) suosittelee kääntäjää ”herättämään ja terästäämään himoa vieraaseen” ja valmistelemaan ”yleisempää ymmärrystä” vapaiden jäljitelmien ja parafrasien avulla.²⁸² Osaksi symbolista taitoa voi siis mieltää sen, että kääntäjä pystyy tarjoamaan sopivasti vastusta erilaisille lukijoille, jolloin kotoutettukin käännös voi toimia pehmeänä laskuna perusteellisempaan vierauden tiedostamiseen.

Symbolinen merkki kumartuu tietynlaisen tulkitsijan puoleen, ja usein toimijoiden väliset valtasuhteet ratkaisevat, kenen ehdoilla käännökset rakennetaan ja kenen symboleita niissä suositaan. Tarek Shamma (2009: 189–191) esittää, että eriarvoisten kansojen välisissä käännösprosesseissa kolonisoidun osapuolen viestejä pyritään tyypillisesti sullomaan kolonisoijan stereotyyppien muotoon – vallitsevien representoimistapojen kyseenalaistaminen on vaikeaa altavastaajan asemasta käsin. Vastaavasti João Ferreira Duarte (2003: 81, 83–84) puhuu käännösten jähmettymisestä tulokulttuuriin sovittuviksi stereotyypeiksi sekä vallitsevien narratiivien vaikutuksesta kulttuuriin

²⁸¹ Eräät Tymoczkon käsittelemät iirinkieliset nimet juontuvat toislaisien eläinten – hevosen, koiran ja karhun – nimistä. Toisaalta karhuja ei välttämättä ole milloinkaan asunut Irlannissa samaan aikaan ihmisten kanssa, mikä häivyttää karhunsukuisten nimien viittauskohteen taka-alalle. Vastaavasti sopii kysyä, liittävätkö nykyihmiset nimen *Arthur* karhuun tai nimen *Leo* leijonaan vai havaitaanko nimet merkityksettöminä foneemiketjuina. (Tymoczko 1999a: 230–234, 244.)

²⁸² Sitaatit on suomentanut Maija Ollikainen. Myös Christina Schäffner ja Beverly Adab (1997: 336) tähdentävät tulokulttuurin tarpeiden vaikutusta siihen, kuinka käännösten vierauteen suhtaudutaan.

käännösprosesseihin.²⁸³ Maria Tymoczko (1999b: 28–29; ks. myös 1999a: 47) puolestaan huomauttaa, että kun valtakulttuurisia lähtötekstejä käännetään vähemmistökulttuuriselle yleisölle, tältä edellytetään usein valtakulttuurin myyttisten viittausten ja tapojen tuntemusta. Valtakulttuuristen ainesten jättäminen implisiittisiksi vahvistaa Tymoczkon mukaan hegemoniaa. Entisille kolonisoijille ja/tai hallitsevalle kansainväliselle yleisölle suunnatussa käännöksessä sitä vastoin asioita eksplikoidaan siinä määrin, että mielikuvituksellisinkin kirjallinen teos saattaa muuntua oppikirjamaiseksi.²⁸⁴

Käännöstutkijoiden pohdintoja on luontevaa soveltaa kysymykseen siitä, miten toislaajisten eläinten merkkejä voisi tulkita valtalajin edustajille. Tymoczkon (1999b: 34) mukaan valtakulttuurista poikkeavien kokemusten tai uskomusten ilmaiseminen saattaa vaatia sellaisten muotojen kehittämistä, jotka eivät kuulu vallitsevaan tulojärjestelmään. Toisaalta sopii kysyä, eivätkö oudot ilmaisumuodot suuren yleisön näkökulmasta marginalisoisi toislaajisia entisestään; tälläkin problematiikalla on pitkät perinteet kieltenvälisen käännöstutkimuksen piirissä. Kuten edellä mainitsin, Schleiermacherin intohimona oli saksalaisten altistaminen vieraille vaikutteille, ja tavoitteensa edistämiseksi hän oli valmis kompromisseihin. Hän suositteli ennakoimaan lukijan reaktioita ja tyytymään vähemmän kunnianhimoisiin tavoitteisiin silloin, jos odotettavissa oli vastarintaa. Viime kädessä kesyn ja vieraan välinen vastakohta ei ole mustavalkoinen vaan odotuksiin mukautuvakin käännös voi ujuttaa tulokulttuuriin aavistuksen Toiseutta. Kääntäjän on mahdotonta tietää täsmällisesti, mitä hänen sanakäänteensä kenellekin merkitsevät – reseptioprosessit ovat yllätyksiä täynnä. Siitä huolimatta symbolisen ulottuvuuden reflektointi tarjonnee kääntäjälle parhaat mahdollisuudet ottaa ohjat omiin käsiin.

Merkitykselliset yksityiskohdat

Symboleista puhuttaessa on tärkeää huomata, että siihen mikä näyttäytyy vieraalle yleisölle käsittämättömänä paikallisvärinä saattaa paikallisen näkökulmasta latautua monenlaisia merkityskerrostumia. Tällöin kieltenvälistä kääntäjää vaaditaan usein valitsemaan, asettaako etusijalle analogisen vaikutuksen vai tiettyyn representameniin kiinnittyneen symboliikan. Esimerkiksi Franck Barbin (2000: 315) pohtii tilannetta, jossa kääntäjä ranskantaa englanninkielisen tarinan ruokalajeja. Kulttuurierojen vuoksi kääntäjän on valittava, pitääkö kiinni lähtötekstin ruokien valkeudesta lähtötekstiin sisältyvänä myönteisenä symbolina vai vaihtaako valkoisuus johonkin sellaiseen, mikä ranskalaisen korvissa kuulostaisi herkulliselta, kuten kullanuskeaan omenapiirakkaan. Barbin otaksuu, että suurta yleisöä miellyttäisi maukkaana pidetty ruokalaji, kun taas oppineille suunnatussa käännöksessä kääntäjä voisi pysyä lähempänä lähtösymboliikkaa. Vastaavien ratkaisujen eteen joutuu myös lajienvälinen kääntäjä pohtiessaan toislaajisten ruokavalion tulkitsemista (ks. 5.2.6), ja esimerkiksi lastenkulttuurin pitkälle inhimillistetyt eläinhahmot syövät usein oletuslukijalle maistuvia herkkuja.

Lajienvälisen kääntämisen kannalta mielenkiintoisena esimerkkinä symbolisesta välimatkasta näyttäytyvät Douglas Robinsonin (1991: 163–167) tarkastelemat englanninnokset Eino Leinin runosta ”Erotessa”. Runossa esiintyvien lintujen merkitykset ovat siinä määrin symbolisia, että toisessa käännöksistä raiskauskuvasto (*rape image*), joka Robinsonin mukaan liitetään lepinkäisiin, on voitu korvata pääskyjen aavemaisella hyväilyllä (*ghostly caress*), vaikka lajit lintuina ovat varsin kaukana toisistaan.

²⁸³ Ferreira Duarte (2003: 92–93) tähdentää, että valtasuhteiden pönkittämisestä ei pidä syyttää kääntäjää, jonka alisteinen asema usein pakottaa hänet mukautumaan vallitseviin normeihin.

²⁸⁴ Samansuuntaisia havaintoja esittää Richard Jacquemond (1992: 149) koskien arabiankielisten tekstien ranskantamista: usein kirjallisuutta käännetään akateemisessa viitekehyksessä, jolloin alituiset huomautukset ja selitykset katkovat lukukokemusta.

Nähdäkseni tällaisissakin tapauksissa tulkinnassa on kyse myös linnuista – kuuluuhan symbolisuuden alaan paitsi esitystapa myös sen valitseminen, kenen merkkejä käännetään. Lähtöeläimen vaihtamisella voi olla eläinpoliittista merkitystä tilanteessa, jossa sitä kautta vältetään kielteinen projektio tai stereotyyppin vahvistaminen. Toisaalta vaihdon helppous saattaa kertoa siitä, että tulkinnassa liikutaan varsin kaukana konkreettisista linnuista. Lähtöeläimen tuntemattomuudella saatetaan pelotella yleisöä, ilman että nämä joutuisivat minkäänlaisiin tekemisiin tämän vierauden kanssa.

Yhteenveto

Käännöksen symbolisuus ilmenee lähtömerkin tarjoilemisena tietynlaiselle vastaanottajalle sopivassa muodossa. Joskus kääntäjä pyrkii helpottamaan vastaanottajan osaa hiomalla lähtömerkistä särmät pois, jolloin erityispiirteet korvataan jollakin vastaanottajan kannalta tavallisemmalla, helpotajuisemmalla ja luontevammalla. Toisaalta käännöstutkijat ovat pohtineet mahdollisuutta pitää kiinni lähtömerkin vieraudesta ja ujuttaa tulokulttuuriin uusia vaikutteita. Käytännössä kääntäjä voi joutua tasapainoilemaan torjuntaan kilpistyvän vierauden ja mitäänsanomattoman tuttuuden välillä, mutta ristiriidan tiedostaminen voi johtaa kestäviin ratkaisuihin. Samassa hengessä kannattaa puntaroida toislaajisten eläinten semioottista tarjollepanoa, sillä heidän elämänsä poikkeaa monin tavoin inhimillisistä normeista, eivätkä he toisaalta välttämättä pistä hanttiin, vaikka heitä tulkittaisiin miten sattuu. Kysymys toislaajisten eläinten ja heidän tuottamiensa merkkien kuvastamisesta, suhteuttamisesta, samastamisesta, niille altistamisesta ja niiden tarjoilemisesta on pilkahtanut esiin jo monta kertaa esitellessäni tekniikoita ja kartoittaessani niiden kytköksiä käännöstutkimukseen. Seuraavassa luvussa perehdyn tarkemmin siihen, mitä merkitystä käännöstekniikoiden soveltamisella on lajienvälisille suhteillemme.

4.7 Toislaajisten esittämisen tekniikat

Moni ekokriitikko, ekolinguisti tai luontokirjoittaja on vähintäänkin sivumennen esittänyt huomioita tai suosituksia vaihtoehtoisista tavoista kirjoittaa eläimistä. Usein metatason huomio kiinnittyy ilmiöihin, joita käännöstutkija voisi kutsua kääntämisen periaatteiksi tai käännösstrategioiksi. Esimerkiksi historioitsija Jules Michelet (1856: viii) ilmoitti kirjoittaneensa lintukirjansa ikään kuin ihmistä ei olisi koskaan ollut olemassakaan – välttäen inhimillisiä rinnastuksia ja etsien linnuista pelkkää lintumaisuutta.²⁸⁵ Ekokriitikko Michael J. McDowell (1996) puolestaan katsoo, että kirjallisen teoksen ekologisen arvon ratkaisee inhimillisten ja ei-inhimillisten äänten karnevalistinen vuorovaikutus maisemassa. Ruohonjuuritason teknisiä valintoja koskevat kommentit liittyvät usein johonkin tiettyyn yksityiskohtaan; esimerkiksi Pentti Linkola (1995/2004: 169; 1998/2004b: 185; 2000/2004: 161–162) parodioi hirvikolariuutisten kielenkäyttöä, valittelee ilmauksen ”käänteinen sukupuolten välinen kokoero” ihmiskeskeisyyttä ja kiittelee osuvan kuuloisia kirjallisia äänikuvauksia. Tällaistenkin huomioiden taustalla voi hahmottaa yleisluontoisia ihanteita, kuten monenkeskisyyden ja ilmaisuvoimaisen kuvauksen arvon. Yleisemmällä tasolla käännöstekniikoita pohtii Arran Stibbe (2012: 189), joka katsoo genren rajoittavan käytettävissä olevaan keinovalikoimaa. Esimerkiksi siankasvattajan oppaassa lyyrinen proosa vaikuttaisi absurdilta, mutta yksittäisiä diskursiivisia piirteitä voi Stibben mielestä lainata vaihtoehtoisdiskursseista kaikkeen mahdolliseen eläinpuheeseen.

²⁸⁵ Periaatteen toteutumisesta voi olla monta mieltä.

Eläinten representoimista koskevia pohdintoja voi jäsentää myös edellä esitellyn käännostekniikkajäsennyksen mukaisesti. Jotkut kirjoittajat puolustavat ikonista esittämistä ylipäänsä. Johann Gottfried von Herder (1767–1768/2002: 61) haikailee aikaa, jolloin kielet myötäilivät elävää luontoa niin läheisesti, että ihminen saattoi keskustella toislaajisten eläinten kanssa. Buffon (1778b: 492) puolestaan tahtoo tehdä villi-ihmisistä ja lapsista opettajiamme nimistöä koskevissa kysymyksissä, koska he nimeävät olennot näiden luonteen mukaan. Buffonin mukaan tällaiset nimet liittyvät olentojen havaittaviin ominaisuuksiin, minkä ansiosta esimerkiksi lintujen kuvittelemisen ja mieleen palauttaminen käy helpommin kuin abstraktien, laimennettujen, hiottujen, vääristettyjen, mitään muistuttamattomien nimien välityksellä. Vahvoja kannanottoja toislaajisten tulkitsemisen tekniikoista on siis esitetty jo vuosisatojen ajan. Viime vuosikymmeninä erityisesti ekolinguistiikka, ekokritiikki ja kulttuurinen eläintutkimus ovat tuoneet keskusteluun uusia näkökohtia. Ikonisuus asettuu kyseenalaiseen valoon esimerkiksi John Bergerillä (1977/1980: 19–20, 24), joka katsoo realististen eläinlelujen suosion olevan yhteydessä aitojen lajienvälisen siteiden katkeamiseen. Toisaalta sopii kysyä, eikö pehmeipppo ole melko harmiton vastine vankina pidetylle linnulle ja suuntaa kuitenkin huomiota todellisten peippojen puoleen vahvemmin kuin vaikkapa Angry Birds -lelu.

Seuraavassa kartoitan kulttuuristen ja yhteiskunnallisten eläintutkijoiden sekä luontosuhdettamme sivumennen pohtineiden ajattelijoiden näkemyksiä kuvastamisesta, suhteuttamisesta, samastamisesta, altistamisesta ja tarjoilemisesta. Sivuan lyhyesti myös sitä, kuinka toislaajiset itse tuottavat ja käyttävät ikonisia, indeksaalisia ja symbolisia merkkejä. *Kuvastamista* koskevassa luvussa keskityn käsitteellisten kuvien merkitykseen lajienvälisen suhteen rakentumisessa (ks. 4.7.1). *Subteuttaminen* nostaa esiin kysymyksen, säilyttääkö käännoös toislaajisen merkin etologiset yhteydet, ilmentääkö se lähtöeläimen yhteiskunnallista tilannetta vai poimitaanko tämä osaksi kulttuurista kudelmaa (ks. 4.7.2). *Samastaminen* muokkaa vaivihkaa käsityksiämme siitä, miten toislaajisia tulisi kohdella ja miten inhimillinen suhteutuu toislaajiseen (ks. 4.7.3). *Altistaminen* tempaisee vastaanottajan aktuaaliseen vuorovaikutukseen toislaajisten kanssa (ks. 4.7.4). Käännoksen *tarjoileminen* vastaanottajan kannalta relevantin viitekehysten puitteissa saattaa kasvattaa vastaanottavuutta, vaikka toisaalta joudutaan pohtimaan, tekeekö ihmisen ehdoilla laadittu käännoös enää oikeutta lähtöeläimelle (ks. 4.7.5).

4.7.1 Kinkku vai viipaloitu sika? Toislaajisten kuvastaminen

On luultavaa, että monenlaiset eläimet hahmottavat kehonsa ja ympäristönsä asiainiloja ominaislaatuina, kuten valona, värinä, lämpötilana ja tuoksuna. Useimmiten aistitut laadut jäävät eläimen omaksi tiedoksi, mutta esimerkiksi lyyralinnut ovat taitavia jäljittelemään äänimaiseman foneettisia ominaisuuksia, kuten varashälyttimen ujellusta ja puheen sorinaa (ks. Telkänranta 2016: 46). Kokemusta sävyttävistä ominaisuuksista voi myös tulla toislaajisten viestinnän teema. Puhumaan oppineet papukaijat viittaavat sanoilla muotoihin ja väreihin (ks. esim. Pepperberg 2005: 247–248), ja Helena Telkänranta (2016: 23–24) pohtii, voisiko luonnonvaraisillakin marakateilla esimerkiksi käärmevaroitusta aktivoida muistikuvan kiemurtelusta kasvillisuuden seassa. Kuvitella sopii, että tällainen mielikuva voisi olla hyvin kokonaisvaltainen sekoitus tunnetta ja aistimusta. Kuvallisuus on eläinsemioottisten prosessien elimellinen ulottuvuus, joka on läsnä silloinkin, kun tulkitsemme kielellisesti toislaajisia eläimiä – heidän ilmenemistään meille ja sitä, miten kuvittelemme maailman ilmenevän heille.

Eläinteksteissä foneettista kuvallisuutta esiintyy tyyppillisesti osana kompleksisempia diagrammeja, mutta myös diagrammiin on mahdollista luoda kuvallinen kokonaissilmäys. Lambros Malafourisin (2013) ajatuksiin pohjautuen Karoliina Lummaa (2017: 139, 142) esittää, että lintusanat (*bird*

words) eli lintujen ilmaisumuodoista vaikutteita ammentaneet uudissanat vaikuttavat linturunojen merkitykseen siten, että esimerkiksi Eero Lyyvuon runossa esiintyvät *hyit*, *fyitetetet* ja *too-tritito* synnyttävät äänellistä ja rytmillistä leppälintumaisuutta. Ehkä kaikkein eloisimmin toislaisia kuvastavatkin ääni- ja kuvarunot. Sikäli kuin eläimistä ylipäänsä halutaan puhua, käsitteellisten kuvien käyttöä on kuitenkin mahdotonta välttää; ekolinguistikan avainkysymyksiin kuuluukin se, millaisilla sanoilla toislaisia tulkitaan, millaisiin käsitteisiin heidät kiedotaan ja millaisilla rakenteilla heihin viitataan.

Toislajisten nimeäminen

Peter Mühlhäuslerin (1994/2001: 161) mukaan useimmiten juuri sanasto ratkaisee, pidetäänkö esimerkiksi kahta eläintä erilaisina vai samanlaisina. Usein vivahteikkaan käsitteistön ajatellaan kuvastavan ilmiön merkitystä kielenkäyttäjille, mutta merkityksellisyydessä ei suinkaan aina ole kysymys eläimen itseisarvosta. Edward Sapir (1912/2001: 14–15) katsoi, että pelkkä eläimen läsnäolo kieliyhteisön fyysisessä ympäristössä ei saa ihmisiä kehittämään häneen viittaavia sanoja vaan ihmisten on tavalla tai toisella kiinnostuttava kyseisestä eläimestä. Esimerkkinä tällaisesta mielenkiinnosta Sapirilla on eläimen käyttäminen ravinnoksi, mutta ekolinguistisessä katsannossa on tietenkin kiinnostavaa pohtia, kuinka pyyteettömästi ihminen parhaimmillaan voi kiinnostua toislaisista. Sapirin (1912/2001: 16) mukaan tärkeinä pidetyt eläimet halutaan erottaa toisistaan hienovaraisen käsitteistön kautta, kun taas yhdentekeviin eläimiin viitataan yleiskäsitteillä. Tästä syystä esimerkiksi selkärangattomat eläimet ovat monille pelkkiä *ötököitä* tai *matoja*, kun taas *nisäkkäistä* puhutaan arkikielessä vain harvoin.

Vaikka käsitteistön kehittäminen perustuisi eläimen kannalta arveluttaviin motiiveihin, kuten metsästyksen luomiin tarpeisiin, täsmällisyys on monen mielestä kestävämpi kehityssuunta kuin summittaisuus (ks. Harré *et al.* 1999: 145–146). Mühlhäusler pitää vaarallisina varsinkin sellaisia tilanteita, joissa sanojen puute uudessa ympäristössä saa ihmisen tuhoamaan toislaisia. Esimerkiksi britit eivät antaneet Australian pussieläimille kunnollisia lajinimiä vaan pitivät näitä jonkinlaisina rottina, joita sopi kohdella sen mukaisesti (Mühlhäusler 1996: 107–108). Ratkaisuna eläinnimistön puutteisiin on ehdotettu muun muassa alkuperäiskansojen sanaston palauttamista käyttöön (ks. Mühlhäusler 1996: 107–108) ja uusien nimien antamista eläimille näiden omista näkökulmista (Fill 1993: 109, viitattu Jung 1996/2001: 275). Maakasvatusmenetelmän kehittänyt Steve Van Matre (1990/1998: 178–185) toisaalta väittää, että nimeäminen vie huomion pois asioista itsestään, niiden toiminnasta ja niiden välisistä suhteista. Jotta ”tavallisten ihmisten” luontoinnostus ei sammuisi, Van Matre toivoo, että ainoastaan biologit opettelisivat lajien nimet. Maakasvatuksessa hän suosittelee käyttämään mahdollisimman ylimalkaisia nimiä: ”puu on puu, lintu on lintu, kivi on kivi”. Myös eliöyksilöille annettuja nimiä, kuten ”Maija Mänty”, Van Matre pitää lajinimiä parempana vaihtoehtona, samoin toiminnallisia käsitteitä, kuten ”lentävä hyönteissyöjänisäkäs”.

Siinä missä Van Matre pelkää lajinimien vievän huomion pois tärkeämmistä kysymyksistä, Mühlhäuslerin kritiikki kohdistuu lajinimien puutteeseen ja eläinten nimittelyyn ylimalkaisilla, harhaanjohtavillakin sanoilla. Arran Stibben (2012: 129–130) huomio taasen kiinnittyy siihen, kuinka eläimiin pinnallisessa ympäristödiskurssissa helposti viitataan lajeina, tyyppinä tai eläimistönä, sivuuttaen heidän yksilöllisyytensä. Hän kritisoi myös eläinten käsitteellistämistä voimavaroiksi. Kielioipissa eläinten mieltämistä epäyksilölliseksi resurssiksi ilmentää myös englannissa tavanomainen tapa puhua syötävistä eläimistä yksikössä (”two deer”, ”two pike”) (Harré *et al.* 1999: 147; ks. myös Stibbe 2001: 151). Suomen kielessä vastaavia yksilöllisyyden häivyttäviä käsitteitä ovat esimerkiksi *hirvenmetsästy*s ja *kalaan* meneminen. Tässä katsannossa abstrakti kuvallisuus ei tee oikeutta yksilön ainutkertaisuudelle. Joissain tilanteissa

yksikkömuodolla toisaalta viitataan aktuaaliseen yksilöön, kun taas monikossa puhutaan usein karjasta, johon kuuluvien eläinten yksilöllisyyttä ei haluta tunnustaa (Sealey & Charles 2013: 498–501).²⁸⁶

Usein ekolinguististen pohdintojen implisiittisenä lähtökohtana on oletus, että eläimistä tulisi puhua kunnioittavin ja arvostavin sanakääntein. Kunnioitukseen kytkeytyy elimellisesti avoimuus toislaajisen eri ilmenemismuodoille: tulkittavaa eläintä ei haluta sijoittaa liian ahtaaseen käsitteelliseen karsinaan, jotta eläinlähteisille yllätyksille ja täyspainoiselle toteutumiselle olisi sijaa. Siksi eläinteksteihin on luontevaa soveltaa Herbert Marcusen (1964/1969: 108, 112, 113, 116) kollokaatioihin kohdistamaa kritiikkiä. Marcusen mukaan monet kielemme substantiivit manaavat toistuvasti esiin tiettyjä laatusanoja tai predikaatteja. Vakiintuneet sanayhdistelmät ovat kuin hypnoottisia kaavoja, jotka tuottavat kiinteitä mielikuvia katkaisten merkitysten kehityksen.²⁸⁷ Marcuse (1964/1969: 110, 112) luonnehtii yhteen sulatettujen käsitteiden muodostamia kuvia musertaviksi kokonaisuuksiksi: ne valtaavat lukijan mielen näennäisessä luonnollisuudessaan ja samastavat olion tilapäisiin toimintatapoihin. Kuvallisuus palvelee Marcusen (1964/1969: 108, 113) mukaan paljolti (mainos)teollisuutta ja siihen kytkeytyvää funktionalismia. Vaikka yhtenä luonnon funktiona on teollisuusyhteiskunnassa suojelluksi tuleminen, kokonaisuudessaan kohtelemme luontoa kestäättömällä tavalla (Marcuse 1964/1969: 85, 246). Kriittisen ajattelun tukemiseksi Marcuse (1964/1969: 112–113) antaakin käsitteellisiä kuvia enemmän arvoa analyttisille rakenteille, jotka tuovat esille merkitysten eroja ja kehityskulkuja.

Jos ajatellaan toislaajisia koskevaa kielenkäyttöä, marcuselainen kritiikki on monin paikoin perusteltua. Pahimmillaan jo eläimen nimi tuottaa mielikuvan tietynlaisesta tarkoituksesta: *liemikilpikonna* on luontevaa pistää pataan, ja broilerin nimi juontaa juurensa englannin sanaan *broil* ('grillata', 'pariloida', 'paahtaa'). Samankaltaisia vaikutuksia on toislaajisten luokittelulla esimerkiksi lemmikkieläimiin ja maatilalla eläimiin – Matthew Colen ja Kate Stewartin (2014: 13, 16) mukaan ihmisten suorittama nimeäminen onkin vaaraksi eläimille. Kun toislaajisia kuitenkin kohdellaan niin kuin kohdellaan, käsitteellinen kuva voisi toisaalta pakottaa meidät kohtaamaan sen, mitä olemme tehneet eläimestä. Tzaporah Berman (1994/2001: 264) katsoo, että eläinkäsitteistön tulisi ennen muuta ilmentää eläinten kohteluun liittyvää julmuutta. Hän ehdottaa sanastoon monia uudistuksia, jotka korostaisivat eläinsuhteemme ristiriitoja: *lemmikkiä* kuuluisi nimittää *vangeiksi*, *libaa raadoksi*, *kinkkua viipaloiduksi siaksi*, *työeläintä orjaksi*. Tällainen sanasto tekisi tyhjäksi idyllisen possukuvaston valheellisuuden, mutta synkeän tunneväriytyksen vuoksi sen käyttö vaatisi kai jonkinlaista tilannetajua.

Täsmällisyyden ja suorasukaisuuden ohessa eräs käsitteellisen kuvaston kannalta ratkaisevista linjauksista on rekisterin valinta. Wilhelm Trampe (1991/2001: 235–239; 2017) kohdistaa kritiikkinsä maatalousdiskurssin tekniseen otteeseen, jota ilmentävät paljolti juuri esineellistävät, kaunistelevat ja puolustelevat sanavalinnat. Vastaavasti Mary Kahn (1992/2001) kammoksuu tieteellisen eläindiskurssin steriiliä sävyä, joka tulee esille muun muassa korostetun neutraaleissa sanavalinnoissa elämän ja kuoleman kysymyksistä puhuttaessa. Sanavalinnoista välittyvää näkökulmaa voi jäsentää esimerkiksi käsitteparilla emisistinen (*emic*) vs etisistinen (*etic*) (ks. esim. Martinelli 2007: 128–130). Ulkokohtaisen lähestymistavan rinnalle voidaan näin tietoisesti kehittää eläytyvämpää ja vuorovaikutteisempaa esitystapaa. Rekisterillä on merkitystä yksittäistenkin sanavalintojen kohdalla; esimerkiksi *pupu* häivyttää välimatkan ihmisen ja toislaajisen väliltä, *kani* lähestyy toislaajista mutkattomasti mutta vähemmän tuttavallisesti, kun taas *Oryctolagus cuniculus* ottaa etäisyyttä lajiin, jonka kanssa ihmiset kuitenkin ovat jatkuvasti tekemisissä.

²⁸⁶ Englannissa yksikkömuodossa esiintyy myös sana *vermin*, 'tuholaiset'.

²⁸⁷ Marcuse (1964/1969: 109–110) kyseenalaistaa myös genetiivirakenteet, jotka tekevät yksilöstä pelkän asuinpaikkansa tai työnantajansa jatkeen.

Taksonomisten peruskäsitteiden lisäksi on kiinnostavaa havainnoida sitä, millainen samaviitteisten käsitteiden sarja tietystä diskurssissa kiertyy eläimen ympärille. Jim R. Martin (1985: 48–49) huomauttaa, että ekologisissa väittelyissä eläimiä nimitellään eri tavoin riippuen siitä, millaista maailmaa tavoitellaan. Luonnon hyväksikäytön puolestapuhujat pyrkivät kääntämään keskustelun taloudellisiin teemoihin viittaamalla toislaisiin eläimiin kaupallisina tuotteina. Hieman pehmeämpää näkemystä edustavat käyttäjät mieltävät eläimet uusiutuviksi luonnonvaroiksi, kun taas luonnonsuojelijat puhuvat heistä (uhanalaisina) lajeina. Radikaalimpi siipi puolestaan rinnastaa toislaiset ihmisiin, kansalaisiin ja kanssaeläjiin. Harvinaisen lajin ja kanssaeläjän välinen kuilu tuo mieleen luonnonsuojelun ja eläinsuojelun välisen jännitteen, mistä herää kysymys, eikö lajisuus ole yhdistettävissä yksilön arvoon.

Toislaisiin kytkeytyvät käsitteet

Eläinten yksilöllistyminen tekstissä ei ole kiinni yksinomaan eläinsanaan itsestään vaan myös eläinsanaan kiinnittyvistä määritteistä ja predikaateista. Ellei lukija ole varuillaan, välittömät määreet värjäävät väistämättä vähänkään vieraamman eläimen ominaislaatussa mukaisiksi. Stibbe (2012: 130) huomauttaa, että esimerkiksi eläinten luonnehtiminen adjektiiviattribuuttien kautta (kaupallisesti) arvokkaiksi siirtää oitis näkökulman eläimistä itsessään ihmisten tapoihin käyttäen heitä hyväkseen. Diagrammaattisesta näkökulmasta määritteet kytkeytyvät eläinsanaan sitä kiinteämmin, mitä lähemmäksi pääsanaansa ne sijoittuvat. Ilmauksessa ”hassu harmaa virtahepo” lähtöeläin kuuluu jo nimensä puolesta virtaan. Värivaikutelma syntyy havaittajassa mutta näyttäytyy objektin ominaisuutena vahvemmin kuin hassuus, joka on pikemminkin tulkin mielipide tai tilannekohtainen reaktio. Silti ilmaus kokonaisuudessaan tuottaa helposti orgaanisen mielikuvan lähtöeläimestä, varsinkin kun foneettinen toisto osaltaan sitoo ominaisuuksia yhteen. Toisaalta myös eri puolille diskurssia sirotellut arvolatautuneet käsitteet vaikuttavat vahvasti vastaanottajalle välittyvään eläinvaikutelmaan.

Viime kädessä käsitteellisen kuvan vaikutus riippuu esiintymisyhteydestä ja tulkitsijasta. Vakiintuneet käsitteelliset kuvat ja puhutavat saattavat tarpeettomasti essentialisoida tilanteita, mutta toisaalta kuvista voi kehkeytyä myös alati vaihtuva virta, jossa tilannekohtaisuus pääsee paremmin esiin kuin erillisistä yksiköistä muodostuvissa rakenteissa. Sitä paitsi jos tulkitsija ryhtyy vuoropuheluun kohtaamiensa kuvien kanssa, jähmettymisen vaaraa ei ole vaan toistuvakin käsitteellinen kuva saa eri hetkinä eri merkityksiä.

Käsitteellisen kuvan luonne on kiinni myös siitä, millaisia sanoja on tapana takoa yhteen – usein kollokatiiviset käytännöt konstruoivat alistussuhteita ja arvohierarkioita, jotka ovat toislaisten kannalta problemaattisia. Predikaattiverbien ja määritteinä käytettyjen nominaalimuotojen kohdalla ekolinguistien huomio on kiinnittynyt siihen, että ihmisten ja toislaisten eläinten toimintaa koskeva sanasto on eriytynyt, vaikka kyse olisi samankaltaisesta toiminnasta (Fill 1993: 107, viitattu Jung 1996/2001: 274; Heuberger 2017: 343–345). Suomen kielessäkin ihmiset *metsästävät*, siinä missä sudet usein *saalistavat*. Kaupungissa *asuu* ihmisiä, kun taas järvessä *esiintyy* kaloja. Myös toiminnan kohde vaikuttaa verbivalintoihin: ihmisiä *tapetaan* tai *murhataan* mutta karhuja *poistetaan*, *kaadetaan* tai *metsästetään*. Näissä yhteyksissä sanavalinnat ovat ilmeisen poliittisia: eläinten tappamista kritisoivat kirjoittajat provosoivat lukijaa puhumalla murhaamisesta, kun taas tappamisen normalisointiin soveltuvat laimeat ilmaukset, kuten englannin ’korjaamista’ tarkoittava *harvest* (Martin 1985: 48–49; ks. myös Stibbe 2001: 150, 155; Jepson 2008; Stibbe 2012: 44–45, 58, 90–91; Kupsala 2015: 80; Trampe 2017: 333). Toisaalta tappaminen saatetaan verhota puheeseen *entanasiaasta*, joka toislaisten kohdalla kohdistuu usein terveisiin eläimiin (Jepson 2008: 138).

Kuoleman ohessa toislaajisen elämän nautinnot saattavat varsinkin tieteellisissä teksteissä verhoutua steriileihin käsitteisiin: eläimet eivät kiinny, helli ja rakasta toisiaan vaan puhutaan esimerkiksi *pariutumisesta* ja *valeruoikinnasta* (Balcombe 2006/2014: 59). (Tietoisten) ihmisten ja (tiedottomien) eläinten välistä vastakkainasettelua vahvistavat myös pronominit; kuten M. A. K. Halliday (1990/2001: 195) toteaa, pronominilla *hän* viitataan yleensä yksinomaan ihmisiin ja näille syystä tai toisesta erityisen läheisiin eläimiin. Lisäksi lukuisat käsitteet implisittisemmin tekevät eron ihmisten ja muiden olentojen välille. Yhtenä tällaisena käsitteenä voidaan pitää myös *ympäristöä*, jonka avulla usein sijoitetaan ihmiset keskelle ja muut eläimet heidän ympärilleen (ks. Mühlhäusler 1994/2001: 163–164).²⁸⁸

Yhteenkuuluvuuden puolesta puhui jo Rachel Carson (1962, viitattu Penman 1994/2001: 146) esittäessään, että *hyönteismyrkkejen* (*insecticide*) sijaan olisi perustellumpaa puhua *elämänmyrkyistä* (*biocide*). Joissain tilanteissa ihmisten asettaminen samalle viivalle toislaajisten eläinten kanssa saattaa kuitenkin näyttää sosiaalisesti epätarkoituksenmukaiselta; esimerkiksi *väestön kontrolloinnista* (*population control*) puhuminen tuo kiusallisella tavalla mieleen tuholaisien ja oheiskasvien kontrolloinnin (*pest control*, *weed control*) (Penman 1994/2001: 146; Harré *et al.* 1999: 35–36). Tästä tietenkin herää kysymys, eikö käsite ole yhtä lailla ylimielinen toislaajisiin eläimiin sovellettuna. Ihmisen erityisaseman lisäksi käsitteet nostavat jotkut toislaajiset massan yläpuolelle. Berman (1994/2001: 264) valitteleekin, kuinka kieli vakiinnuttaa mielivaltaisia jakolinjoja toislaajisten keskuuteen. Esimerkiksi *lihaksi* kutsuttujen eläinten teurastaminen on kulttuurisesti hyväksyttävää toisin kuin luontokappaleiden tai lemmikkien tappaminen.

Totutusta poikkeavia mielikuvia toislaajisten arvosta on mahdollista luoda siten, että ihmiselle varatut käsitteet kytketäänkin esimerkiksi toislahkoiseen eläimeen. Hirvikeskeisessä kolariuutisessaan Pentti Linkola (2000/2004: 161–162) kiinnittää hirviin koko joukon kunnioittavia käsitteitä, jotka yleensä varataan ihmiselle: onnettomuudessa loukkaantunutta hirveä rientää auttamaan *elämambulanssi*, mutta hirvi on menettänyt verta jo niin paljon, ettei *verensiirrostakaan* enää olisi apua vaan hirvi *menehtyy*. Onnettomuudesta pelastuu *vainajan seuralainen*, vanhempi uros *serkku*. Hirvet kuuluvat *yhteisöön*, jonka ”jäsenet tunnettiin [...] huolellisina henkilöinä” mutta jotka onnettomuustilanteessa *arvioivat väärin* lähestyvän auton ylinopeuden. Näin parodia problematisoi vallitsevan diskurssin, jossa kolarien uhreina näyttäytyvät yksinomaan ihmiset.

Jos ryhmäkohtaiset kollokaatiot eivät saattaisi toislaajisia eriarvoiseen asemaan, niiden kautta voisi kenties tehdä oikeutta diversiteetille. Mühlhäusler (1983/2001: 37) huomauttaa, että siinä missä englannin kielessä minkä hyvänsä voidaan sanoa olevan olemassa, Papua-Uudessa-Guineassa puhutussa engassa olemista tarkoittava verbi vaihtelee sen mukaan, mikä on olemassa. Engan kielessä esimerkiksi sikojen, matelijoiden ja mehiläisten olemassaolosta puhutaan eri verbein. Tällainen lähestymistapa tuntuisi tunnustavan monimuotoisuuden prosessiluonteen ja tähdentävän elämänmuotojen yhteismitattomuutta. Suomen kielellä monimuotoisuutta on mahdollista tuoda esiin vivahteikkaan deskriptiivisen sanaston kautta – toislaajiset eivät vain ole olemassa vaan he *mönkivät*, *pyrähtävät*, *kiemurtelevat*, *kipittävät*, *liitävät*, *laukkaavat*, *lipuvat*, *surisevat* ja *subabtavat*.

²⁸⁸ Vastavedoksi ihmiskeskeisinä pidetyille ympäristökäsitteille Trampe on esittänyt saksan käsitettä *Mitwelt*, jonka hän kääntää englanniksi käsitteillä ’maailma meidän kanssamme’ (*world with us*, ks. Trampe 1991/2001: 234) ja ’yhtäristö’ (*con-vironment*, ks. Trampe 2017: 325, 337). Nähdäkseni myös ympäristöstä voi kuitenkin puhua monenkeskisesti, jos kukin olento mielletään oman ympäristönsä fenomenologiseksi nollapisteksi. Toisaalta *Mitwelt* voisi soveltua kuvaamaan jaettua fyysikaalista ympäristöä.

Orgaaniset ja analyttiset rakenteet

Edellä olen esitellyt useiden tutkijoiden näkemyksiä siitä, millaista eläinsuhdetta tietynlaiset sanavalinnat rakentavat. Tekniikkajäsennykseni puitteissa yksittäiset sanat näyttäytyvät käsitteellisinä kuvina, joiden tuottamat mielikuvat esittävät lähtöeläimen tietynlaisessa valossa. Kuvatekniikan kannalta kiinnostava ekolinguvistinen kysymys on sekin, millaiset kielelliset rakenteet synnyttävät lukijan mielessä orgaanisia mielikuvia ja milloin tähän tulisi pyrkiä. Useimmissa teksteissä käsitteet eivät esiinny irrallisina avainsanoina vaan kontekstisidonnaisissa taivutusmuodoissa, ja erillisistäkin sanoista voi rakentua erottamattomiksi koettuja kollokaatioita. Mitä merkitystä näillä rakenteilla on lajienvälisten suhteidemme kannalta?

Ruokasanoissa eläimet sijoittuvat usein vakiintuneisiin kollokaatioihin. Konjunktioiden avulla tehdyt rinnastukset sulauttavat toislaiset osaksi ateriaa, mutta niillä on merkitystä myös toislaajisten suhteuttamiselle (ks. 4.7.2). Esimerkiksi englannissa eläinperäiseen ruokaan viitataan usein ranskalaisperäisellä erityissanalla (*pig vs pork, ox vs beef, calf vs veal*), mutta tietyt eläinsanat esiintyvät usein kollokaatioissa, jotka rinnastavat ne ruokalajeihin: *fish and chips* ('kalaa ja ranskanperunoita'); *chicken and dumplings* ('kanaa ja mykyjä'). Tällöin eläin näyttää ruokana siinä missä ranskanperunakin. Ranskassa esiintyy samankaltaisia rinnastuksia, kuten *poulet et légumes au four* ('kanaa ja uunijuureksia'), mutta sitäkin tyyppisempiä ranskalle ovat sanaliitot, joissa konkreettista eläintä maustetaan lisukkeilla: *coq au vin* ('viinikukko'), *mouton au curry* ('currylammas'), *bœuf au fromage* ('juustohärkä')... Tällaisissa käsitteissä ruoan lähtökohtana on toislaajinen eläin. Toislaajisten syömiseen liittyvää estottomuutta kuvastaa sekin, että jauhelihasta puhutaan ranskalaisittain usein jauhettuna eläimenä: *cochon haché* ('jauhettu sika'), *bœuf haché* ('jauhettu härkä'), *mouton haché* ('jauhettu lammas')...

Suomessa eläinsanoista sitä vastoin tulee usein ruokaan viittaavien yhdyssanojen määreitä: *kalakeitto, kanapasta, lammaspata*... Määreenä eläin liukenee eräänlaiseksi keiton tai pastan mausteeksi, jonka konkreettinen olemassaolo voidaan viimeistään ruokailutilanteessa sivuuttaa. Sama koskee genetiivimuotoisia määreitä, joihin voi sijoittua paitsi syötävä eläin myös mahdollinen ruokailija: puhutaan *vasikanleikkeestä* mutta myös *ministerinleikkeestä*. Suomen yhdyssanat tekevät eläimistä ruokaa varsin eri tavoin kuin englannin tai ranskan sanaliitot – niiden ansiosta lienee helpompaa unohtaa, kuka lautaselle tilataan. Tämän vuoksi esimerkiksi suomalaiset lapset eivät läheskään aina tiedä syömänsä lihan tulevan eläimistä. Varsinkin ruoan nisäkäsperäisyyttä halutaan korostaa vain kulinarisissa erityistapauksissa, kuten riistaa maisteltaessa, kun taas kanasta, kalkkunasta ja erilaisista kaloista on suomeksikin totuttu puhumaan osana kattausta.

Kieliopillinen mielikuviutus

Kriittinen diskurssianalyysi näyttäisi hyväksyvän Marcusen perusajatuksen analyttisen kielenkäytön arvosta, sillä esimerkiksi tekijyyden häivyttäviä rakenteita pidetään sen piirissä yleisesti ongelmallisina. Ekolinguvistikan piirissä on kuitenkin noussut esiin myös päinvastaisia näkökohtia. Andrew Goatly (1996/2001: 207, 212, 213–214, 220; 2017: 233) kritisoi esimerkiksi englannin kielioppia siitä, että se asettaa vastakkain prosessit ja asiat, toiminnan osapuolet ja olosuhteet, toimijan ja toiminnan kohteen. Hänen mielestään ykseyttä, vuorovaikutteisuutta ja prosessien ensisijaisuutta ilmentävä kielioppi tekisi paremmin oikeutta tieteelliselle maailmankuvalle ja kasvattaisi ihmisten ympäristötietoisuutta (Goatly 1996/2001: 203, 205, 212–213, 222). Hyvänä esimerkkinä kokonaisvaltaisesta rakenteesta Goatly (1996/2001: 214–215) pitää englannin lausetyyppiä "it's raining". Samoilta linjoille asettuu M. A. K. Halliday (1985/1994: 108), vaikka hänen ekolinguvistiset suosituksensa poikkeavatkin Goatlyn linjauksista.

Hallidayn (1985/1994: 108, 143) mukaan meteorologiset prosessit kuuluvat niihin harvoihin ilmiöihin, joita englannin kieli ei analysoi osatekijöihinsä. Tältä kannalta on kiinnostavaa pohtia, miksi muun muassa säälauseissa esiintyvää *it*-rakennetta ei sovelleta muihin yhteyksiin; lauseen ”birds are flying in the sky” sijaan voitaisiin sanoa: ”it’s winging” (Halliday 1985/1994: 108). Suomen kielessä sanoilla *siivittää* ja *siipeillä* on jo metaforiset merkitykset, mutta samansuuntaisen mielikuvan voisi herättää esimerkiksi ilmaus *siivistyy*. Tällöin toimijat ja tapahtumapaikka eivät jäsenyisi irti lentämisestä vaan kaikki sulautuisi osaksi samaa prosessia.

Toinen Goatlyn (1996/2001: 219) suosittelema rakenne on nominalisaatio, joka häivyttää näkyvistä toimijat ja toiminnan kohteet korostaen tapahtumisen kokonaisvaltaista luonnetta.²⁸⁹ Yleensä nominalisaatioita ei pidetä erityisen aistimusvoimaisina ilmaisumuotoina; esimerkiksi Halliday (1990/2001: 189, 191) luonnehtii niitä arkikokemuksesta vieraantuneiksi, ja myös Mühlhäuslerin (1994/2001: 163) ja Michelene T. H. Chin (2008: 73–74) mielestä nominalisaatiot objektivivat prosesseja harhaanjohtavalla tavalla (ks. myös Harré *et al.* 1999: 96–99). Ykseydessään nominalisaatioiden kuvallinen luonne on joka tapauksessa kiistämätön. Myös laajempien rakenteiden suhteellisella kiinteydellä voi olla merkitystä luontosuhteellemme. Kristin Davidse (1992: 126) huomauttaa, että rakenne ”riding on a horse” saa ratsastustoiminnan ja kulkuneuvon näyttämään toisistaan riippumattomilta, ikään kuin hevonen olisi pelkkä satunnainen kulkuneuvo, mutta toisaalta ”riding a horse” asettaa hevosen ratsastajan kontrolloitavaksi. Tässä tapauksessa kumpikaan rakenne ei näytä ekolingvistiikan kannalta ongelmattomalta (ks. Goatly 1996/2001: 216).²⁹⁰

Eräät Goatlyn ihannoimat rakenteet voivat aiheuttaa väärinkäsityksiä, eivätkä ne välttämättä sovellu kaikkiin kielenkäyttötilanteisiin (ks. Schleppegrell 1997/2001). Goatly (1996/2001: 220; 1997/2001: 230–231; 2017: 232) kuitenkin luottaa siihen, että englanninkin kieliopissa on vaihtoehtoisia rakenteita, joiden kehittäminen edistää maailmankuvan eheyttämistä. Inspiraatiota voidaan Goatlyn mukaan hakea mustajalan eli siksikan kaltaisista kielistä, joissa nomineilla näyttäisi olevan varsin marginaalinen asema ja maailma näyttäytyy vuorovaikutteisten prosessien järjestelmänä. Kieliopin keinovalikoiman ollessa rajallinen on muistettava, että orgaanista kuvallisuutta voidaan rakentaa myös poeettisilla käännösratkaisuilla. Tällaisiin kuuluu esimerkiksi foneettinen kuvastaminen (ks. 4.1) – tiettyjen äänteiden toistaminen, johon perustuu esimerkiksi assonanssin, alkusoinnun ja loppusoinnun voima runollisina tehokeinoina. Kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen saattaa kannustaa myös esimerkiksi tavanomaisesta poikkeava sanajärjestys, joka nostaa vaikutelman etusijalle arkijärkeen nähden.

Yhteenveto

Katsaus osoittaa tutkijoiden käyvän vilkasta keskustelua eläinkäsitteistöstä välittyvistä mielikuvista. Vaihtelevia näkemyksiä on esitetty esimerkiksi siitä, pitäisikö eläimistä puhua yleisluontoisesti vai täsmällisesti, tuttavallisesti vai etäisesti, eläinkeskeisesti vai ongelmakeskeisesti – viime kädessä käännösvallinnat ovat tilannekohtaisia. Monen kriittinen huomio on kohdistunut siihen, kuinka toisilajisten kielellinen kohtelu on karkeampaa kuin ihmisten, mikä ilmenee esimerkiksi kylmäkiskoisina tai ylimalkaisina sanavalintoina. Syvemmällä tasolla luontosuhteen tutkiskelijat ovat pohtineet, kuinka

²⁸⁹ Itse asiassa Goatly (1996/2001: 203, 205–207, 219, 220) mieltää nominalisaation kieliopilliseksi metaforaksi: nominalisaatio esittää prosessin nominaaliryhmänä ja horjuttaa siten prosesseja ja asioita koskevia odotuksia, samoin kuin leksikaalinen metafora muuttaa käsityksiä kuvasta ja kuvattavasta. Toisaalta myös transitiivis-efektiivinen lauserakenne on kieliopillinen metafora, joka esittää luonnon todellista jähmeämpänä (Goatly 1996/2001: 223).

²⁹⁰ Vastaavasti esimerkiksi rakenne ”climb the mountain” esittää vuoren eräänlaisena vastustajana, joka valloitetaan kokonaan (ks. Davidse 1992: 126).

itsestäänselviä käsitteellisiä kuvia voisi problematisoida tai kuinka analyttisen lähestymistavan toisaalta voisi vaihtaa orgaaniseen kuvastamiseen niin käsitteistössä kuin kieliopissakin. Foneettista kuvastamista koskeva kirjoittelu on huomattavasti niukempaa kuin käsitteellisten kuvien synnyttämä väittely, mutta poikkeavat äänneyhdistelmät ja toistuvat äänneet virittävät toisinaan lukijaa lähtömerkin tunnelmiin, kuten jo luvussa 4.1 huomattiin. Käsitepoliittisten linjausten ohessa eläintutkijat voisivat kenties kiinnittää laajemminkin huomiota äänneisiin ja muuhun hienovaraiseen kuvallisuuteen. Ilmenemismuodosta riippumatta kuva vihjaa, millainen lähtöeläin on, kun taas diagrammi sijoittaa tulkitun äänen osaksi ääntelyä, ääntelyn osaksi käyttäytymistä, käyttäytymisen osaksi ympäristöä.

4.7.2 Ekosysteemi vai eläintarha? Toislajisten suhteuttaminen

Semioottisessa katsannossa diagrammeina voi pitää esimerkiksi syntaktisia rakenteita, jotka osoittavat tiettyjen asioiden liittyvän yhteen. Diagrammien tulkitseminen perustuu eräiden eläinlajien kykyyn mieltää merkkiihdistelmä merkiksi, jossa useampi asia suhteutuu toisiinsa. Diagrammien tulkitsemisen taustalla voisi nähdä kyvyn muutoksen kokemiseen ja vertailuun. Esimerkiksi kanojen ehdollisessa oppimisessa Géza Révész havaitsi heidän vastaavan ilmiöiden keskinäiseen suhteeseen ja alkavan suosia vaikkapa vaalempaa väriä tai pienempää kuviota sen sijaan, että tietty fyysikaalinen tekijä saisi aikaan tietyn reaktion (Ruonakoski 2011: 176–177). Kun kuvitellaan toislajisille tunnusomaista diagrammien käyttöä, mielenkiintoiselta kuulostaa myös Maurice Merleau-Pontyn (1942/1990: 119 ym., ks. Ruonakoski 2011: 174–175, 177) esittämä hypoteesi, jonka mukaan toislajisten eläinten toiminnassa ”tilalliset tekijät ovat aikaa merkittävämmässä roolissa”. Nykysemiootikoista Kalevi Kull (2010: 53–54) asettuu samoille linjoille esittäessään, että monet toislajisetkin eläimet pystyvät suunnistamaan tilassa hahmottamatta kumminkaan aikaa, joka on kytköksissä kieleen.

Monet psykologit ajattelevat, että niin ihmisten kuin toislajistenkin suunnistaminen tapahtuu kognitiivisten karttojen avulla (Rescorla 2009: 53–55), ja kartta on ilmeisen diagrammaattinen merkki. Michael Rescorla (2009: 58–59, 67–71) pitää mahdollisena, että sijainteja ja yhteyksiä mallintavien kognitiivisten karttojen varassa toislajisetkin eläimet voisivat suorittaa todennäköisyyspäätelmiä, jotka auttavat heitä pääsemään päämääräänsä. Päämääräsuuntautuneessa toiminnassa on toisaalta kyse paitsi tilassa toimimisesta myös ajallisesta muutoksen tavoittelusta, ja spatiaalisten karttojen ohessa monilla toislajisilla näyttäisi olevan temporaalisia skriptejä, jotka esittävät heidän elinpiiriinsä kuuluvia tapahtumasarjoja. Ajallinen ulottuvuus on vahvoilla myös lineaarisessa ääntelyssä, jonka myötä kehkeytyvät merkit tosin sijoittuvat ekosysteemin muodostamaan tilaan moniääniseksi verkostoksi.

Toislajisten syntaktiset kyvyt

Toislajisten syntaktisia kykyjä koskeva etologinen tieto on viime vuosien ja vuosikymmenten aikana mullistanut käsityksemme eläinsemiosiksesta.²⁹¹ Jo pitkään on tiedetty, että esimerkiksi monet laululinnut

²⁹¹ Takavuosina semiootikot ovat esittäneet monenlaisia käsityksiä toislajisten syntaktisista kyvyistä. Aikansa etologiseen tutkimustietoon nojautuen joskin koulutettuja eläimiä karsastaen Thomas Sebeok (1991a: 57–58, 71–72; 2001: 73) vakuutti, että eläinsemioottisissa järjestelmissä ei olisi syntaksia, jonka ansiosta ihmiset ainoana lajina pystyvät konstruoimaan mahdollisia maailmoja. Nykyisin pohditaan pikemminkin sitä, mitkä syntaksin piirteet ovat ihmisen yksinomaisuutta (ks. esim. Kako 1999). Dario Martinelli (2007: 234, 270–271) katsoo, että toislajisilta puuttuvat ainoastaan konjunktiot ja muut kieliopilliset apusanat. Näiden uupumista ei-kiellisistä merkkijärjestelmistä tähdentää myös Kalevi Kull (2010: 53–54). Vanhemman polven semiootikoista D. S. Clarke

punovat huikeita syntaktisia kudelmaa repertuaariinsa kuuluvia ääniä yhdistelemällä ja muuntelemalla (ks. esim. Seppä 1922: 14–15; Telkänranta 2016: 46, 52).²⁹² Kompositionaalisesta syntaktista tässä ilmiössä ei kuitenkaan ole kyse, sillä mitä ilmeisimmin laulun osilla ei ole erillisiä semanttisia merkityksiä; Charles Hartshorne (1973/1992: 4) esittää yhdistelyn nojautuvan pikemminkin musikaalisiin perusteisiin, kuten kokonaisuuden miellyttävyyteen, mielenkiintoisuuteen ja omaleimaisuuteen. Helena Telkänranta (2016: 28–29) toteaa, että myös miekkavalaiden ja kaskelottien ääntelyyn sisältyy monimutkaisia kuvioita, jotka kuitenkin saattavat toimia ryhmien tunnuksina sen sijaan, että ne välittäisivät tietoa ympäröivästä maailmasta. Mahdollista toki on, että näidenkin rakenteiden semantiikkaan vastaisuudessa saadaan lisävaloa. Erityisen kompleksisia ovat delfiinien ääntelyjärjestelmät, joissa on havaittu seitsemän sisäkkäistä organisaatiotasoa; toisaalta myös ryhävalaat valikoivat peräti 600 äänen valikoimasta osasia säkeisiin, joita he edelleen yhdistelevät sarjoiksi ja tuntien mittaisiksi lauluiksi. Delfiinien vihellys-, naksutus- ja surinasarjoihin uumoillaan sisältyvän tiedonvälitystä, mutta järjestelmä saattaa rakentua tuiki toisenlaisten syntaktisten periaatteiden varaan kuin ihmiskieli. (Telkänranta 2016: 159–162; Telkänranta 2016: 15–17, 51.)

Kun toislaajinen eläin oppii itsenäisesti yhdistelemään ihmiskieleen tai vastaavaan merkkijärjestelmään sisältyviä merkkejä, kyky ei välttämättä ratkaisevasti poikkea ihmisen tavasta muodostaa lauseita. Vielä filosofi Charles Taylor (1995: 85) piti simpanssia ainoana eläinlajina, joka pystyy oppimaan vaikkapa haluamista ja banaania tarkoittavat merkit ja yhdistelemään niitä tarkoituksenmukaisesti. Esimerkiksi viittomilla viestinyt Washoe-simpanssi suosi sellaisia lauserakenteita, jotka lähtevät liikkeelle tärkeimmästä tai toiminnallisimmasta käsitteestä, minkä Martinelli (2007: 239) uumoilee heijastavan toislaajisille tyypillistä hahmotustapaa. Toisaalta Washoen kerrotaan asettaneen yleensä subjektin verbin edelle ja täydentäneen toisinaan lausetta objektilla (ks. Ruonakoski 2011: 217). Kanzi-bonobo vaikutti ymmärtävän sanajärjestyksen merkityksen myös kuullessaan tietyn kehotuksen ensimmäistä kertaa (ks. Ruonakoski 2011: 219–220), joten ainakin heimotovereillamme on jonkinlaisia edellytyksiä ihmiskielen syktaksin hahmottamiseen. Nykytiedon valossa kompositionaalinen syntaksi on ihmisapinoita laajemmalle levinnyt ilmiö, jota esiintyy esimerkiksi koulutetuilla delfiineillä (ks. esim. Kako 1999: 5). Delfiinit pystyvät noudattamaan viiden sanan mittaisia ohjeita ja oivaltamaan sanajärjestyksestä seuraavat merkityserot (Telkänranta 2016: 30–31).²⁹³ Telkänrannan mainitsemat esimerkit delfiinien tulkitsemista lauseista osoittavat diagrammaattisen ikonisuuden avautuvan myös toislaajisille, sillä niiden sanajärjestys myötäilee liikettä jostakin johonkin.

Luonnontilassa merkkien esitysjärjestyksellä näyttäisi olevan semanttista merkitystä esimerkiksi mustaperämarakateille, joiden huutorepertuaariin sisältyy vaarallisuuteen liittyvä alkuosa ja vaaran luonteen täsmentäviä loppuosia (Telkänranta 2016: 26). Gibbonin huhuilussa voi esitysjärjestyksestä riippuen olla kyse reviiiristä tai petovaroituksesta (Telkänranta 2016: 28). Lyhythäntäpreerikoilla sirahdusten ja kirskahdusten vaihtelevat yhdistelmät mahdollistavat viittaamisen eri lajisiin petoihin, ja mustahäntäpreerikot varoittavat erilaisilla huudoilla eri kojoottiyksilöistä (Telkänranta 2016: 24). Näissä tapauksissa viittauskohteen ja merkin välillä ei välttämättä ole minkäänlaista ikonista yhteyttä, mutta voi toki olla, että esimerkiksi varoittava prefiksi herättää alkajaisiksi vastaanottajan huomion ja uhan täsmentäminen kertoo, mitä seuraavaksi on syytä tehdä. Ilmeisempää ikonisuus on japanintiaisilla (*Parus minor*), joille Toshitaka N. Suzuki, David Wheatcroft ja Michael

(1987: 100, 102–103) puolestaan olettaa, että subjektista ja predikaatista muodostuneita lauseita esiintyy yksinomaan ihmiskielessä.

²⁹² Helena Telkänrannan (2016: 52) mukaan luovaa laulua esiintyy paitsi papukaijoilla, kolibreilla ja eräillä varpuslinnuilla myös valailla, hylkeillä sekä ihmisellä.

²⁹³ Koirakin ymmärtää kahden sanan mittaisia kehotuksia (Telkänranta 2016: 30–31).

Griesser (2016) soittivat vaihtelevassa järjestyksessä lajille tunnusomaisia varoitus- ja kutsuääniä, joita tiaiset muutenkin yhdistelevät pyrkiessään karkottamaan pedon joukkovoimalla. Tutkimuksessa selvisi, että äänyhdistelmissä varoituksen täytyy edeltää kutsua, minkä tutkijat liittivät siihen, että vaaratilanteessa tilaisen on tärkeää valpastua ensin ja toimia vasta sitten. Päinvastaisessa järjestyksessä esitetyt äänet eivät puhuttele japanintiaisia, mikä ilmentää heidän syntaksinsa säännönmukaisuutta.

Ajallisen dynamiikan ohessa toislaajisten viestintään sisältyvät diagrammit voivat mukaila tilallisia suhteita, sikäli kuin tällaista eroa on ylipäänsä mielekasta tehdä. Tunnettuna esimerkkinä tästä mainittakoon mehiläisten kahdeksikon muotoinen tanssi, jossa kallistuskulma vastaa mesilähteen ilmansuuntaa ja pituus etäisyyttä (ks. esim. Frisch 1973/2011; Tetzlaff & Rey 2009; Telkänranta 2016: 21). Jotkut toislaajiset pystyvät spontaaniinkin diagrammien rakenteluun – esimerkiksi bonobo Kanzi osasi jo ennen koulutuksensa alkua mallintaa käsien liikkeillä tilallis-ajallisia tapahtumasarjoja, kuten säilykepurkin avaamista (Telkänranta 2016: 34). Muutenkin bonobot voivat käsillään jäljitellä erilaisia asentoja ja liikkumisen tapoja (Ruonakoski 2011: 216). Myös tahattomasti syntyneitä merkkejä saatetaan tulkita diagrammeina: Telkänrannan (2016: 68) mukaan esimerkiksi jäljittävälle koiralle jokaisen jäljen tuoksu on noin sekunnin tuorempi kuin edellinen, jolloin jäljistä muodostuu koiralle spatiotemporaalinen diagrammi. Oletettavasti toislaajisten diagrammeihin sisältyy myös tietoa objektien intensiteetistä. Vielä ei kuitenkaan tiedetä, millaista tietoa vaikkapa varisten *kraa*-sarjoihin on koodattu (Telkänranta 2016: 63).²⁹⁴

Toislaajisten jäsentyminen tekstiin ja kulttuuriin

Toislaajisten kehittämissä diagrammeissa ihmistä voisi edustaa vaikkapa tietyn tyyppiseen vaaraan viittaava merkki, mutta sitäkin innokkaammin ihmiset sijoittelevat toislaajisia eläimiä edustavia merkkejä diagrammeihin, jotka kertovat lähtöeläimen kehityksestä, liikkeistä, motivaatiosta tai suhteesta muihin eläimiin. Jos koko maailmaa tarkastellaan diagrammina, myös konkreettisten asioiden sijoittuminen vierekkäin, päällekkäin ja peräkkäin näyttäytyy merkinä niiden välisistä suhteista. Tämä näkökulma nousee esiin myös eräissä kulttuurisen eläintutkimuksen klassikkokirjoituksissa. John Berger (1977/1980: 24) katsoo, että esimerkiksi eläintarha ei ole niinkään symboli kuin esitys ihmisen ja eläinten välisistä suhteista. Eläintarhassa monenlaiset eläimet on asetettu näkyville tietyssä järjestyksessä, erotettuina toisistaan, muista lajeista ja mielenkiintonsa kohteista. Puitteiden keinotekoisuus ja eläinten irrallisuus saa heidät näyttämään marginaalisilta hahmoilta. (Berger 1977/1980: 21–24.) Myös lemmikit on Bergerin (1977/1980: 12–13) mukaan vieroitettu miltei kaikesta siitä, mikä luontaisesti kuuluisi heidän elämäänsä, ja kytketty uudenlaiseen riippuvuussuhteeseen. Ihmisten ehdoilla rakennetuilla diagrammeilla on eläinsuhteisimmme ilmeisen tylsistytävä vaikutus. Kulttuurista käsikirjoitusta noudattavia asetelmia voi pitää myös epistemologisesti kyseenalaisina. Biologian piirissä eläinten kenttätutkimus onkin tuottanut uudenlaista tietoa heidän käyttäytymisestään (ks. esim. Kroodsma & Byers 1998: 306, 331) ja populaatioekologiasta (ks. esim. Birkhead 2008/2009: 344–358).

Todellisten eläinten esiintymisyhteydet voi siis ymmärtää diagrammaattiseksi malliksi siitä, mistä heidän elämässään on kyse. Sen sijaan, että tulkitsija kiinnittäisi katseen eläimeen itseensä, hän voi pyrkiä tulkitsemaan kuviota tarkastelemalla lähtöeläimen käyttäytymistä suhteessa tämän kokonaistilanteeseen, merkityksellisiin objekteihin, elämän kokonaisuuteen (ks. Ruonakoski 2011: 75, 104, 113, 136–140, 146, 162). Tulkitsijalle tarjoutuva kokonaisuus kertoo jotakin tulkitun näkökulmasta maailmaan, vaikka tämä ei olekaan sellaisenaan tavoitettavissa. Kun tullaan eläinten omaehtoisesta

²⁹⁴ Semioottisen lähestymistapani puitteissa tällaisissa merkeissä on kyse diagrammeista, mutta Telkänranta ei käytä samaa käsitteistöä.

esiintymisestä ja yhteiskunnallisesta esillepanosta välittäviin representaatioihin, diagrammeiksi voi edelleen tulkita monenlaiset teokset satukirjan kuvasta tanssiesitykseen. Usein kulttuuri katkoo lähtömerkin etologiset ja ekologiset yhteydet sijoittaen sen oman logiikkansa mukaisiin loimilankoihin. Menettelyä kritisoivat esimerkiksi musiikin tutkijat David Rothenberg (2001: 8) ja David Dunn (2001: 100), joiden mielestä säveltäjällä ei ole oikeutta käyttää luonnosta poimittuja ääniä mielivaltaisina äänitehosteina. Kuitenkin toislaajisten ääniä on epäilemättä perusteltua suhteuttaa myös inhimillisiin merkityksiin, jolloin jokaisen pohdittavaksi jää, missä menee lähtömerkkiä kunnioittavan kontekstualisoinnin ja semioottisen riistokäytön raja.

Vaikka lähtömerkki pyrittäisiin toistamaan mahdollisimman uskollisesti esimerkiksi laadukkaan äänityslaitteen avulla, ekokriittisestä näkökulmasta käännöksen luonteeseen vaikuttaa siis ratkaisevasti myös diagrammaattinen rakenne. Sama koskee eläinmerkkejä tulkitsevia tekstejä. Tältä kannalta kiehtova lähestymistapa on bahtinilainen ekokriitikki. Äkkiseltään Mihail Bahtinin maailma vaikuttaa kaikessa moniäänisyydessäänkin hyvin ihmiskeskeiseltä; kuitenkin hän katsoi maailman muuttuneen ratkaisevasti elämän synnyn myötä ja mainitsi kelpuuttavansa toislaajiset todistajiksi ja tuomareiksi (Bakhtin 1986: 137).²⁹⁵ Bahtinilaisten arvojen mukaisena voisikin pitää tekstiä, jossa ekosysteemin jäsenet pääsevät ääneen omilla ehdoillaan ja joutuvat monella tapaa tekemisiin keskenään. Bahtin (Bakhtine 1975/1978: 121, 172, 175, 182) korostaa kirjoituksissaan vuorovaikutuksen merkitystä moniäänisyyden muodostumisessa. Hänen mukaansa omaleimainen sosiolekti luo usein staattisen ja kertakaikkisen vaikutelman puhujasta; kontekstuaalinen vuorovaikutus sitä vastoin mahdollistaa osallistumisen vuoropuheluun (Bakhtine 1975/1978: 109–110; ks. myös Bakhtine 1963/1970: 343; 1981: 282, 324; 1986: 96, 110–112, 117–119, 121). Idiosynkraattinenkieli ei siis välttämättä ole moniäänisyyden tae. Samansuuntaisia pohdintoja esittää antropologi Francis Affergan (1987: 282), jonka mukaan erojen korostaminen esineellistää toisen toiseuden, siinä missä tunnustaminen edellyttäisi dialogista asennetta (Affergan 1987: 276–279). Myös ekologian ydinkysymykseksi mielletään usein vuorovaikutus (ks. esim. Howarth 1996: 73; McDowell 1996: 372; Begon *et al.* 1986/2006: xi), ja sikäli siihenkin voi jossain määrin soveltaa vuoropuhelunäkökulmaa.²⁹⁶

Vuorovaikutussuhteiden ohessa tekstuaaliset diagrammit vaihtelevat laidasta laitaan, jos ajatellaan eläinten sijoittumista aikaan ja tilaan. Luontoromaanissa äänet saatetaan maisemoida hyvinkin huolellisesti – vasta kun ympäristöä on pitkällisesti maalailtu sanoilla, eläimen ääni kajahtaa kuuluviin. Yksittäisten foneettisten diagrammien ohessa myös äänten ja hiljaisuuden suhteet mukailevat äänimaisemaa, mikä korostaa esimerkiksi onomatopoeettisten ilmausten vaikuttavuutta. Ilmaisuvoimaisimmastakin transkriptiosta tulee bahtinilainen ääni vasta tietynlaisessa tilanteessa ja vuorovaikutusten verkostossa. Runoudessakin yksilö voi nähdäkseni päästä täyspainoisesti ääneen, vaikka puhekumppanit saattavat pysytellä piilossa. Tällainen puhuja on Karoliina Lummaan (2017: 192–196) tarkasteleman Eero Lyyvuon runon pohjantikka, jonka taiten transkriboitua rummutusta ympäröi tyhjä tila, ikään kuin kilpailevat kirjainmerkit lentäisivät kauemmaksi ja linnun ympärille muodostuisi äänen voimasta tekstuaalinen reviiiri.

Parhaimmillaan tulkitsijan kokemusta ja ekosysteemin dynamiikkaa myötäilevä diagrammaattisuus saattaa korvata aktuaalisen retken kognitiivista ulottuvuutta, jos esimerkiksi sairaus tai velvollisuus sitoo ihmisen sisätiloihin. Lajioppaissa kaikki eläimet sitä vastoin ovat paikalla samaan aikaan;

²⁹⁵ Vern W. McGeen englanniksi kääntämässä esseessä Bahtin (Bakhtin 1986: 137) kirjoittaa: ”perhaps not only animals, but trees and grass also witness and judge”.

²⁹⁶ Michael Cronin (2017: 72) siirtyy ekologiasta käännoistutkimuksen piiriin esittäessään, että ekologisten suhteiden ylläpitäminen vaatii sellaista käännosteoriaa, joka tukee suhteiden muodostumista ja juurtumista ihmisen tietoisuuteen.

esitysjärjestys ei useinkaan mukaile asuinpaikkoja vaan taksonomisia luokkia. Jos eläimiä ei sijoitella kirjalliseen aikaan ja tilaan, tekstirakenteesta saattaa tulla melko staattinen. Toisaalta uudenaikaiset luokitukset perustuvat lajien fylogeneettisiin suhteisiin, ja evoluutioteoria on toki huomattavasti dynamisempi lähestymistapa kuin klassinen taksonomia (ks. esim. Howarth 1996: 72). Joskus lajiopasta voikin lukea diagrammina, joka esittää valtavien ajanjaksojen kuluessa tapahtuneita evoluutioprosesseja ja niihin perustuvaa systematiikkaa. Fylogeneettisesti painottuneessa oppaassa esimerkiksi lintujen soidinmenot voisivat kenties näyttäytyä tekijöinä, jotka kiskovat lajeja eroon toisistaan käyttäytymiseen perustuvana isolaatiomekanismina (ks. Campbell *et al.* 2015: 566). Tuotantoeläinten puolustamisessa diakronisten diagrammien merkitystä tähdentää Philip Armstrong (2007: 124–126). Koska esimerkiksi broileriin voi olla vaikea välittömästi eläytyä, toimivaksi tulkinnaksi voi osoittautua yksilön kasvuvauhtia ilmentävä kuvasarja tai kertomus linnun biologisesta, geneettisestä ja teollisesta historiasta.

Lukemisen konstruktivistista luonnetta ajatellen voi joskus olla perusteltua etsiä sellaisiakin diagrammeja, jotka ulottuvat tarkasteltavan tekstin ulkopuolelle. Lähtökohtaisesti diagrammissa on kyse syntagmaattisista tekijöistä, kun taas paradigmaattisten valintojen synnyttämät vivahteet kuuluvat kuvallisuuden alaan. Perinteisesti syntagmaattisilla suhteilla on viitattu tietyn elementin välittömään tekstuaaliseen ympäristöön (ks. Saussure 1916/1955: 172–173), mutta syntagman voi ajatella paisuvan kokonaisuksi diskursseiksi, joista yksittäiset paradigmaattiset elementit saavat kaikupohjaa. Näin sellainenkin sanavalinta, joka käsitteellisenä kuvana näyttäisi viattomalta, saattaa diagrammaattisessa yhteydessään kytkeytyä esimerkiksi tehotuotantoa oikeuttavaan diskurssiin.

Syntaktinen esitysjärjestys

Kun siirrytään suuresta viitekehyksestä tiettyyn eläimeen kytkeytyviin käsitteisiin ja väitteisiin, diagrammi mahdollistaa monenlaisen lähtödynamiikan mallintamisen. Esitysjärjestys on syytä ottaa huomioon, kun vastataan vaikkapa Niko Tinbergenin (1963: 413–429) kuuluisiin neljään kysymykseen eli tulkitaan eläimen käyttäytymisen rakenteellisia syitä, arvoa selviytymisen kannalta, yksilöllistä kehittymistä tai evolutiivista historiaa. Sama koskee eläinmerkin ekologista esiintymisyhteyttä. Kirjoittajan harkinnasta riippuen on mahdollista esimerkiksi edetä selitettävästä ilmiöstä selitykseen tai syystä seuraukseen, mikä osaltaan vaikuttaa käännöksestä välittyvään vaikutelmaan. Diagrammaattisten rakenteiden merkitystä on pohdittu myös ekolinguistikin piirissä, jolloin huomio on painottunut lausetasolle. Hieman laajemmista tekstuaalisista kuvioista on kyse esimerkiksi Arran Stibben (2012: 129–130) pohdinnassa siitä, milloin teksti konstruoii toislajiset eläimet itseisarvoisiksi olennoiksi. Jos tekstissä vain todetaan eläinten kuolleen ympäristötuhojen seurauksena, oletuksena on, että elämällä itsessään on merkitystä. Jos kuolleiden ilmoittamista sitä vastoin seuraa selonteko eläinten kuolemaa seuranneista taloudellisista ja yhteiskunnallisista menetyksistä, eläimet näyttäytyvät helposti pelkkinä välikappaleina. Tämä on kiinnostava esimerkki siitä, kuinka diagrammin pysäyttäminen korostaa päätepisteen merkitystä.

Myös lausekohtaiset valinnat vahvistavat uskoa tietynlaisiin yhteyksiin asioiden välillä ja suosivat omanlaistaan ajatuksenjuoksua. Empatianäkökohdan valossa yhtenä vaihtoehtona on lähteä liikkeelle tulkittavan eläimen tunnoista ja selittää sitten, miten ihmiset mahdollisesti vaikuttavat tilanteeseen. Virkkeen alkuun liittyy kuitenkin myös empatiaa spesifimpiä merkityksiä, jotka vaikuttavat ratkaisevasti lajienvälisen suhteen tekstuaaliseen rakentumiseen. Mary Kahn (1992/2001: 243) katsoo, että englanninkielisen virkkeen kärkeen sijoitetaan perinteisesti vastuullinen toimija. Suomessa sanajärjestys on vapaampi kuin esimerkiksi englannissa, mutta tavanomaisin lause etenee meilläkin subjektista muihin jäseniin. Kun lauseen subjektiksi biologisessa tekstissä asetetaan koe-eläin, pyrkimyksenä on Kahnin (1992/2001: 243) mielestä tutkijan vastuun pakoileminen. Jim R. Martin (1985:

42) puolestaan kiinnittää huomion passiivirakenteisiin, jotka esittävät eläinten tappamisen lähtökohtaisena asiain tilana. Myös ympäristönsuojeluun liittyviin teksteihin ekolinguistit toivovat usein vastuullisia subjekteja (ks. Goatly 1996/2001: 220, Schleppegrell 1997/2001: 227–228). Toisaalta ongelmana on pidetty sitä, että toislaisia puolustavissakin teksteissä heidät saatetaan kielentää pelkiksi toimenpiteiden kohteiksi. Vastuun lisäksi subjektin kytkeytyy monenlaisia voimaa ja toimijuutta, jolloin eläinveitoilla lauseilla lienee oma paikkansa lajienvälisissä käänöksissä. Stibbe (2012: 91, 97–98) kiittelee Rachel Carsonin kalatulkintoja siitä, että niissä kalat näyttäytyvät tavoitteellisina toimijoina.

Lisäksi toislaisen transitiivista toimijuutta korostavilla lauseilla on mahdollista hajottaa ihmiskeskeistä maailmankuvaa. Rom Harré, Jens Brockmeier ja Peter Mühlhäusler (1999: 41–42) esittävät, että taipumus kontrolloivaan tai vuorovaikutteiseen luontosuhteeseen on koodattu kunkin kielen kielioppiin. Heidän mukaansa juutalais-kristillisessä ja länsimaisessa ajattelussa pyritään saattamaan muu luomakunta ihmisen hallintaan, mitä käytännössä ilmentää esimerkiksi domestikaatio. Pyrkimystä tukevat kielen omistusrakenteet sekä kausaaliset ilmaukset, kuten ”to fatten a pig” (”lihottaa sikaa”), joille esimerkiksi intiaanikielissä ei ole vastineita. Jokainen kieli sisältää kuitenkin vaihtoehtoisia ilmaisumuotoja, ja tietynlaisia rakenteita suosimalla on mahdollista rakentaa vuorovaikutteisempaa luontosuhdetta myös Euroopan standardikielillä, joita niin monet ekolinguistit kritisoivat. Joissain tapauksissa lajienvälisestä vuorovaikutuksesta on mahdollista korostaa esimerkiksi resiprookkiverbeillä, joiden subjektit ovat samaan aikaan toimijoita ja toiminnan kohteita (ks. Goatly 1996/2001: 215).

Ihmisen ja toislaisen eläimen ohessa lauseen subjektiksi voi asettua myös tapahtumapaikka tai muu tilannetekijä, mikä Andrew Goatlyn (1996/2001: 216–217; 2017: 240–241) mielestä edistää ympäristötietoisuutta esittämällä ympäristön aktiivisena toimijana. Yleisemmin M. A. K. Halliday (1990/2001: 194) toivoo, että luontosubjektien kautta nostettaisiin esille veden kierto, ilmankierron puhdistamiseen, maaperän ylläpitoon ja elinympäristöjen tarjoamiseen liittyviä ekologisia toimintoja, joiden kautta luonto osallistuu aktiivisesti kaikkiin tapahtumiin. Myös toislaisten eläinten teoilla on ekologinen merkityksensä, minkä lisäksi heidän pyrkimyksiään voitaisiin tuki koettaa tulkita yksilötasolla, redusoimatta eri suuntiin tempovia intressejä kokonaisuudeksi. Paitsi tekemiseen subjektin asema kytkeytyy myös kokemiseen, joten toimijuuden ohessa eläinveitoilla lauseilla voidaan pyrkiä tuomaan esiin toislaisten elämisaailmaa. Goatlyn (2017: 234) mukaan empatiahierarkia ratkaisee, kenestä tai mistä lauseesta lähdetään liikkeelle. Usein englanninkielinen virke alkaa toimijasta, mutta passiivilauseessa samastuttavana subjektina voi olla toiminnan kohde. Jos syyllisten sijaan lähdetään liikkeelle sorretusta osapuolesta, teksti voi yleisemminkin tuoda tukahdutettuja ääniä kuuluviin (ks. Stibbe 2017: 174). Joissain tilanteissa toislaisen puolesta puhumista hienovaraisempi ratkaisu voi toisaalta olla rakenne, jossa ihminen ottaa vastuun havaitsemisesta ja lähestyy lähtöeläintä itsereflektion kautta, omista lähtökohdistaan käsin. Tällöin lause voi lähteä liikkeelle ihmisen kokemuksesta ja kurkottaa varovaisesti tulkittua toislaista kohti.

Myönteisyyden ja kielteisyyden kompositio

Morfologisella tasolla diagrammin rakentajalla ei välttämättä ole kovin paljoa valinnanvaraa, mutta kielten välisessä vertailussa mielenkiintoisia seikkoja nousee esiin. Mühlhäusler (1983/2001: 35–36, ks. myös 1994/2001: 162–163; Harré *et al.* 1999: 32–33) kuvittelee, mitä tapahtuisi, jos Naurussa puhutun aiwon kielen prefiksijärjestelmä otettaisiin käyttöön englannin kielessä. Etuliitteistä olisi ympäristötietoisuuden herättelyssä epäilemättä paljon etua: niitä seuraavat substantiivit luokittuisivat automaattisesti esimerkiksi vaarallisten, toisista riippuvaisten, äkillisille muutoksille alttiiden tai kauaskantoisten asioiden ryhmään. Eläinpuhetta ajatellen järjestelmä olisi kumminkin Mühlhäuslerin mielestä harmillisen jäykkä. Jos

esimerkiksi myyrä kerran sijoitettaisiin haittaeläinten ryhmään etuliitteellä *si-*, kieli voisi jarruttaa ihmisten havahtumista myyrien hyödyllisyyteen. Suomen kielessäkin etuliite *epä-* on jossain määrin kielteisesti sävyttynyt, jos ajatellaan vaikkapa sanaa *epäihminen*.

Samankaltainen vaikutus kuin aiwon prefikseillä näyttäisi suomessa olevan yhdyssanojen arvottavilla alkuosilla: *tuboeläin*, *haittaeläin*, *vieraslaji* ja *roskakala* valmistavat kuulijaa suhtautumaan kielteisesti seuraavaan eläinryhmään. Yhtä lailla *hyötyeläin* välineellistää eläintä implikoiden vastinparikseen hyödyttömien tai suorastaan haitallisten eläinten luokan. Kuten Harré ja kumppanit (1999: 33) toteavat, kielteisiä mielle yhtymiä on vaikea purkaa silloinkaan, kun paheksunta kytkeytyy osaksi sanavartaloa. Englannin kielessä tätä ilmentää heidän mukaansa sana *wolf*: kielteinen leima on sitkeässä, vaikka sudet on tunnustettu ekosysteemien tärkeiksi jäseniksi. Suomen kielessäkin on totuttu siihen, että jostakin tulee *susi* tai jokin menee *hukkaan*, minkä lisäksi susi toimii satunnaisesti kielteisenä etuliitteenä (*susiruma*). Jotta vaikkapa *sudesta* tulisi susimaisen kauneuden kuva, sana täytyisi sijoittaa kerta toisensa jälkeen sellaisiin käsitteellisiin diagrammeihin, jotka tekevät oikeutta sudelle.

Yhteenveto

Edellä esitin, että ihmisten tapaa sijoitella vankeina pitämiään eläimiä tilaan voi tulkita diagrammina, joka jäsentää käsityksiämme toislajisten keskinäisistä suhteista ja suhteesta ihmisiin. Sitäkin monivivahteisemmin toislajisia merkkejä suhteuttavat kielelliset diagrammit – tekstit, lauseet ja moniosaiset sanat. Ekokriittisesti suuntautuneet tutkijat ovat esittäneet, että toislajisten tuottamia merkkejä ei tulisi sijoittaa mielivaltaisiin kulttuurisiin yhteyksiin, minkä lisäksi diagrammien rakentelijoilta on toivottu moniäänisyyden vaalimista. Diagrammeihin saattaa sisältyä myös yhteiskunnallisia vihjeitä siitä, kuka on kaiken takana, ketkä ovat syyllisiä ja ketkä uhreja ja mitä tästä seuraa. Jos ihminen pääsee mukaan diagrammiin, hän saattaa näyttäytyä esimerkiksi vuorovaikutuksen osapuolena, todistajana, vastuun kantajana tai merkityksen määrittäjänä. Käytännössä suhteuttamisessa on aina kyse valinnoista, koska dynaamiset suhdeverkostot ovat äärettömän kompleksisia. Jos painotus kuitenkin poikkeaa ratkaisevasti siitä, mitä vastaanottaja pitää olennaisena, diagrammin saatetaan kokea katkaisevan elintärkeät yhteydet ja vääristävän todellisuutta. Tavallaan lähtömerkki päättyy uuteen yhteyteen myös silloin, kun sitä tulkitaan metaforisesti.

4.7.3 Nunna vai paholainen? Toislajisten samastaminen

Edellä metafora määriteltiin ikoniseksi merkiksi, joka esittää representamenin tunnusomaista piirrettä rinnastamalla sen johonkin muuhun (ks. 4.3). Toislajisissa eläimissä on ainesta metaforiin, sillä lajienvälinen erilaisuus mahdollistaa samankaltaisuudesta yllätyksen (Boyd 2007: 228). Ihmiskielen eläinmetaforia lienee tutkittu enemmän kuin mitään muuta lajienvälisen kääntämisen tekniikkaa. Yleensä kyseessä on ihmisten vertaaminen toislajisiin eläimiin; tällöin toislajinen ei ole prosessin ensimmäinen lähtöobjekti vaan hänet voidaan hahmottaa synteettisen prosessin lisäobjektiksi (ks. 3.2.3). Ilman muuta tällaisetkin tulkinnat ovat eläinsuhteidemme kannalta mielenkiintoisia, ja pohdin niitä lyhyesti ennen siirtymistä sellaisiin tapauksiin, joissa ensisijaisena objektina on toislajinen. Lastenkirjassaan *Fedja-setä menee kouluun* Eduard Uspenski (1998/1999: 81–84) kuvittelee, kuinka Musti-koiralle valkenee kielellisen eläinkuvaston siekailematon ihmiskeskeisyys:

Matkalla Matroskin selitti Mustille:

– Runot ovat sellaista lurittelua että tarkoitetaan aina vähän muuta kuin mitä sanotaan. Joka sanassa on koira haudattuna.

– Hyi sentään! Musti älähti. – Minä ainakin pysyn kaukana runoista.

– Minä tarkoitan että jokaisella sanalla... siis tuota... äh! kissa pinnisteli.

– Tiedätkö sinä semmoisen runon kuin ”Heinäsiirkka ja muurahainen”?

– Totta kai, koira sanoi vähän epävarmasti. – Kaikkihan sen tuntevat. Se kertoo hyönteisistä.

– Siinäpä se – ei kerrokaan hyönteisistä! kissa innostui. – Kuuntele nyt:

”Heinäsiirkka hyppyheikki kesän kaiken siritteli, huolta vailla ihan eli kunnes syksyyn loppui leikki.” Mistä tässä on kysymys?

– No jos ei hyönteisistä, niin luonnosta sitten, Musti yritti.

– Ei sinne päinkään, kissa opetti. – Se on ihmisistä. Heinäsiirkka on joku laulajasetä joka on hypännyt tanssannut koko kesän, ja nyt ei ole puita pesään pantavaksi, kun halla alkaa nousta nurkkiin. Vai mitä?

– Selvähän se, Musti myönteli pyörällä päästään.

Posteljooni Petshkin sekaantui keskusteluun:

– Vähän aikaa sitten minä kuulin kuinka televisiossa laulettiin näin:

”Ei ole lysti linnun laulaa
kultaisen ristikon takana
vaan on linnun lysti laulaa
metsän syvän süimeksessä.”

– Minäkin kuulin. Se oli surullinen laulu häkkilinnusta, Musti sanoi.

– Ei sinne päinkään, Matroskin oikaisi. – Tämäkin runo on laulajasedästä.

(Uspenski 1998/1999: 81–84, suomentanut Martti Anhava)

Lajienvälisessä viitekehyksessä näyttää absurdilta, että jokseenkin kaikki metaforiset tiet näyttävät kulkevan laulajasedän luokse. Lisäksi metaforat väheksyvät toislaajisten eläinten koettelemuksia – niiden puitteissa koiran kuolema ja häkkilinnun ahdinko eivät näyttäyty itsessään relevantteina puheenaiheina. Samansuuntaisia havaintoja esittää filosofi Elisabeth de Fontenay (1998: 241–250), joka pitää metaforisaatiota yhtenä eläinten torjunnan muotona. Esimerkiksi kristinuskossa puhe uhrikaritsasta viittaa yksinomaan Kristuksen vereen, jolloin konkreettinen tappaminen arkipäiväistyy muuntuen rituaalista tunnottomaksi hyväksikäytöksi. Fontenay tekee selvän eron metaforisen eläimen ja aktuaalisen eläinyksilön välille – sopii kuitenkin kysyä, eikö kristillinen karitsametafora paitsi rakenna virtuaalista lammassuhdetta myös väritä meidän ja todellisten lampaiden välistä kanssakäymistä. Kristillisessä semiotiikassahan ihminenkin on Jumalan kuva, eikä tämä ole estänyt monisyistä semioottista vuorovaikutusta aktuaalisten ihmisyksilöiden ja yksijumalisen objektin välillä.

Toislaajiseen samastettu ihminen

Filosofien ohessa ekokriittisesti orientoituneet kielentutkijat ovat pohtineet, mitä eläinmetaforat merkitsevät eläinten itsensä kannalta. Andrew Goatly (2006) tarkastelee metaforana ajatusta ihmisestä eläimenä sekä yleisellä tasolla että eläinlajikohtaisesti; hänen mukaansa tällaiset metaforat vaikuttavat olennaisesti siihen, kuinka käyttäydymme ihmisiä ja (muuta) eläimiä kohtaan (Goatly 2006: 16). Hieman spesifimmin Joan Dunayer (1995: 12) pohtii naisten metaforisen nimittelyn merkitystä toislaajisten kannalta: englanninkielisessä keskustelussa esimerkiksi koirat alkavat näyttää rumilta, kaniinit tyhmiltä ja perhoset kevytmielisiltä. Yhtä lailla toislaajisia halventavat monet miehiin tai vierasmaalaisiin ihmisiin viittaavat eläinimitykset (Dunayer 1995: 16–17). Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 215–216) katsovat, että toislaajisten vertaaminen syrjittyihin ihmisryhmiin ja näitä kuvaavat eläinmetaforat stigmatisoivat molempia; samalle kannalle asettuvat kielentutkijat Guy Cook ja Alison Sealey (2017: 317).

Paitsi eläimiin itseensä viittaavia sanoja pejoratiivisen metaforisesti käytetään myös toislajisten ääntelyä ja lajityypillistä toimintaa tulkitsevia sanoja (ks. 5.3.3; 5.3.5). Tämä johtaa helposti esimerkiksi murheitaan märehävän melankolikon tai onnettomuudessa rypevän masentuneen ja itseään toteuttavan sorkkaeläimen samanaikaiseen stigmatisaatioon. Myös monien toislajisten elinehdoista on tullut kielteisesti sävyttyneitä metaforia: ”loputon suo”, ”aika karua”, ”puskasta”, ”ihan pihalla”.

Arran Stibben (2001: 150) havaintojen mukaan metaforisiin idiomeihin sisältyvät eläinstereotyytit ovat sitä kielteisempiä, mitä tiukemmin ihminen hallitsee kyseistä lajia. Antiikin teksteissä ainakin eräät kotieläimet toimivat usein myönteisinä vertauskohtina (ks. esim. Berger 1977/1980: 7–8), mutta nykyihminen tuntuu pitkälti sokeutuneen heidän ihailtaville puolilleen. Suomen kielessäkin on runsaasti nautoihin, sikoihin, lampaisiin, kalkkunoihin ja kanoihin kytkeytyvää kielteistä kuvastoa, joskin kalevalaisessa perinteessä kanoihin assosioituu myös myönteistä läheisyyttä. Vertauskohdan ollessa villi lajienväliset metaforat eivät läheskään aina ole halventavia – parhaimmillaan ne saattavat avartaa ihmiskäsitystä ja osoittaa arvaamattomia yhtymäkohtia. James Fernandezin (1986) käsityksiin viitaten Stewart Elliott Guthrie (1993/1995: 79) esittää, että luonnonilmiöiden puitteissa ihmistä tarkastelevat metaforat, kuten kuningas leijonana, tekevät ihmisen rajoista epämääräisiä, ikään kuin niistä käytäisiin jatkuvaa neuvottelua ei-inhimillisten viittauskohteiden avulla. Reinhard Heuberger (2017: 344) tosin katsoo, että myönteisiin metaforiin liittyy aina tiettyä inhimillistä arroganssia, sillä ne tyypistävät toislajisen yksittäiseen ominaisuuteen. Joissain yhteyksissä ihmisen eläimyydestä tai apinan sukuisuudesta toki puhutaan myös kirjaimellisena asiointilana (ks. esim. Harré *et al.* 1999: 92–93). Stigmatisoinnin sijaan Salla Tuomivaara (2015: 60–61, 72) kannustaa puhumaan ihmisen eläimyydestä myönteisessä valossa: inhimillisyytemme ei ole pelkkää pintasilausta vaan sen ”juuret ovat syvällä eläimellisessä historiassamme”.

Luonnon koneistaminen

Toisaalta myös toislajisia itseään pyritään ymmärtämään metaforien kautta. Eläinsuhteeseemme ovat olennaisesti vaikuttaneet laajemmat luontometaforat, kuten keskiaikainen käsitys luonnosta *kirjana* tai uudenaikaisemmat mielikuvat luonnosta *koneena* – ajanjaksosta riippuen kellona, höyrykoneena, tietokoneena tai avaruusaluksena (ks. Harré *et al.* 1999: 93–94, 99–100). Rom Harrén, Jens Brockmeierin ja Peter Mühlhäuslerin (1999: 93, 108–109, ks. myös 112–113) mukaan tällaiset metaforat ohjaavat ihmisten arkista käyttäytymistä ja kiteytyvät luontosuhdetta sääteleviksi periaatteiksi. Ympäristödiskurssissa metaforat kätkevät näkyvistä luonnontieteellisen diskurssin ja moraalidiskurssin väliset siirtymät (Harré *et al.* 1999: 47–50). Myös Roy Harris (2001) väittää, että ympäristödiskurssiin sisältyvät metaforat siirtävät vaihkeaa ajatukset olemisesta täytymiseen; metaforat saavat toimintasuosituksen näyttämään empiiristen havaintojen välittömältä seuraukselta. Samaa ajatusta voi soveltaa myös eläinmetaforiin ja pohtia, mitä tapahtuisi, jos eläimiä kohdeltaisiin vaikkapa koneina, työntekijöinä tai kotieläiminä metaforisten kytköstensä mukaisesti. Myös ekosysteemien metaforinen jäsentäminen vaikuttaa välillisesti siihen, miten kohtelemme toislajisia eläimiä. Mark Meisner (1995) epäilee, että esimerkiksi ekologian perusajatus maapallosta kotina voi koitua toislajisten kohtaloksi, jos muu luonto esineellistyy ihmisten kodiksi ja sitä pyritään muokkaamaan entistä kotoisammaksi omalle lajillemme. Biodiversiteettiä havainnollistavista metaforista esimerkiksi *Nooan arkeki* ja *museo* keskittävät huomion lajeihin elinympäristöjen ja yksilöiden kustannuksella (Stibbe 2012: 112–118).

Luontosuhteemme kehittämiseksi on esitetty, että vallitsevien metaforien luomat kognitiiviset rajoitukset tulisi tiedostaa ja lähestyä luontoa vaihtoehtoisten metaforien tarjoamista näkökulmista (ks. Harré *et al.* 1999: 95–96). Harré ja kumppanit ajattelevat, että konevertauksista voi olla

hyötyä luonnon kausaalisen rakenteiden ymmärtämisessä; Stibben (2015: 69) mukaan luonnon koneeseen samastavia metaforia pidetään kuitenkin yleisesti tuhoisina. Yhtenä haittapuolena niillä hänen mukaansa on, että ne tekevät luontoon kuuluvista monenmoisista olennoista pelkkiä koneen komponentteja. Äkkiseltään voisi olettaa, että eläinten kuvaaminen koneina olisi sitten mekanismin valtakauden jäänyt taka-alalle, mutta hyönteisemiottiikkaan erikoistunut Adam Dodd (2014: 117) huomauttaa, että hyönteisiä verrattiin innokkaasti koneisiin kautta 1900-luvun, tunnustamatta ihmisten ja hyönteisten välistä läheisyyttä. Myös koneen eläimeen rinnastavista metaforista voi olla monta mieltä. Kuten Goatly (1996/2001: 206) toteaa, tietoteknisen laitteen nimittäminen *hiireksi* johtaa metaforiseen merkitysmuutokseen – elämyyden, nisäkkyyden ja jyrksijyyden semanttiset piirteet hylätään huomion kiinnittyessä muotoon ja nopeisiin liikkeisiin. Pidän tällaisia muutoksia sikäli arveluttavina, että ne irrottavat eläimet kehityshistoriastaan; toisaalta olisi kai teoriassa mahdollista, että pöytähiiri madaltaisi kynnystä tutustua eläviin jyrksijöihin.

Myös mekanistisen filosofian ydinväite on tavallaan metaforinen, ja eläinoikeusajattelijat havahtuivat jo varhaisessa vaiheessa kritisoimaan sitä. Kritiikin kärki on tapana kohdistaa René Descartesiin, vaikka toisaalla mekanismeja kehitettiin huomattavasti tarkoitushakuisemmin vivisektion ja lihansyönnin oikeuttamiseksi (ks. Fontenay 1998: 288–294, 305–307). Konemetaforaa soveltaa tunnontuskien vaimentamiseen esimerkiksi Nicolas Malebranche (1684/1995: 282, viitattu Fontenay 1998: 296), joka eettisessä tutkielmassaan esittää, että koiran valitukset, ulvahdukset ja muut havaittavat armottoman kivun merkit ovat pelkkiä koneen leikkiä. Toisaalta metaforan ei välttämättä tarvitse kuvastaa ihannetta; kuten Wilhelm Trampe (1991/2001: 239) toteaa, ympäristöliikkeen kielellistä luovuutta ilmentävät myös ironiset metaforat, kuten *eläintehdas* ja *lihatehdas*. Tällaiset metaforat kiinnittävät kaiketikin huomion ristiriitaan tehdasta koskevien oletusten ja eläinten subjektiviteetin välillä.

Inhimilliseen samastettu toislaajinen

Kulttuurisen eläintutkimuksen piirissä konemetaforat ovat herättäneet ylivoimaisesti eniten keskustelua, mutta arkikielessä inhimillistävät metaforat näyttäsivät olevan mekanisoivia yleisempiä. Toislaajisten metaforista inhimillistämistä on myös kyseenalaistettu. Jeremy Mynott (2009: 26, 291–292) katsoo, että metaforisuutta ei voi välttää esimerkiksi linnuista puhuttaessa. Koska emme tunne lintuja läpikotaisin, sanat joilla tulkitsemme heitä toimivat metaforina, joiden kautta ajattemme heitä ensisijaisesti mekanismeina tai elävinä olentoina. Kuitenkaan esimerkiksi vakiintunut tapa puhua lintujen *laulusta* ei Mynottin (2009: 147) mielestä välttämättä kuvaa parhaalla mahdollisella tavalla heidän toimintaansa, vaikka eräät tutkijat uskovat vakaasti lintujen esteettiseen toimijuuteen (ks. esim. Hartshorne 1973/1992). Erika Ruonakoski (2011: 152) puolestaan kyseenalaistaa koiran leikkiinkutsuhengityksen kutsumisen *nauruksi*. Vaikka kiivasrytmisen hengitys kuulostaa naurulta, se esiintyy toisenlaisessa kontekstissa kuin inhimillinen nauru, jolloin tulkinta on harhaanjohtava. Perustellumpaa on nimittää nauruksi kutitettavan rotan ääntelyä (Ruonakoski 2011: 152; Telkänranta 2015: 194–195).

Goatlyn (2006: 21–22, 34) mukaan muiden eläinten käyttäytymiseen projisoidaan yhteiskunnallisia elementtejä, kun heitä verrataan metaforisesti ihmisiin – tämä saa Goatlyn mukaan vallitsevat järjestelyt näyttämään luonnollisilta. Toisaalta sosiaalipoliittiset strategiat voivat toimia analogisena mallina, jonka avulla löytyy rakentavia tapoja suhtautua toislaajisiin (ks. Donaldson & Kymlicka 2011: 216 ym.). Varsinkin yhteiskunnallisissa yhteyksissä on huomattava, että metaforien kautta on mahdollista konstruoida vaihtoehtoisia asemia toislaajisille. Esimerkiksi toislaajisen nimittäminen turvapaikanhakijaksi ei ole pelkkiä inhimillistävää fiktiota vaan herättää kysymään, voisiko tiettyjä toislaajisia alkaa kohdella turvapaikanhakijoina. Tällaiset kategoriat eivät ole luonnollisia luokkia vaan

rakentuvat vuorovaikutuksessa. Kun Sue Donaldson ja Will Kymlicka ryhmittelevät toislaisiset eläimet kansalaisiin, asukkaisiin ja itsenäisiin yhteisöihin (ks. 2.2.3), puhetapa kuulostaa aluksi metaforiselta, mutta siinä on ainesta uudeksi yhteiskunnalliseksi järjestykseksi.

Siinä missä konventionalisoituneet metaforat ruokkivat vallitsevia myyttejä, yllättävän metaforan avulla voi dekonstruoida tai rekonstruoida arkikielen kategorioita (Goatly 1996/2001: 206–207, 218–219, 222–223). Tältä kannalta kiinnostava on Peter Mühlhäuslerin (1994/2001: 162) esimerkki Melanesian kielistä, joissa koirilla sanotaan olevan kaksi kättä ja kaksi jalkaa. Viime kädessä tulkinta ei ole sen metaforisempi kuin oma tapamme korostaa kädellisten eturaajojen erityisluonnetta – onhan koirankin etujaloilla omat erityistehtävänsä esimerkiksi kaivamisessa. Suomalaisessa kieliyhteisössä ajatus koiran käsistä kuitenkin toimii metaforan tavoin ja auttaa huomaamaan anatomiset yhtäläisyytemme uudesta näkökulmasta.²⁹⁷ Hieman vastaavasti englannin *hair* voi tarkoittaa hiusta tai muuta karvaa, kun taas Filippiineillä puhutussa ifugaossa tai Burkina Fason suunnalla puhutussa mooren kielessä sama sana viittaa niin hiuksiin kuin höyheniin (Nida 1964: 50). Joskus läheisyyttä korostavia metaforia hyödynnetään strategisesti toislaisten eläinten puolustamisessa. John Alan Lee (1988, viitattu Harré *et al.* 1999: 26) huomauttaa, että esimerkiksi hylkeenpyynnin vastaisessa kampanjoinnissa tartuttiin jo varhaisessa vaiheessa vauvahylkeen (*baby seal*) metaforaan, ja delfiineihin saatetaan viitata esimerkiksi äitinä ja vauvana (Harré *et al.* 1999: 80).

Kategorioiden sekoittuminen

Saroj Chawla (1991/2001: 118) näkee metaforisessa lähestymistavassa paljon myönteistä vastavuoroisuutta. Hänen mielestään länsimaissa biologiset luokitukset erottavat eläimiä toisistaan ja hierarkkinen ajattelutapa irrottaa ihmiset muista elämänmuodoista. Niinpä länsimaiset ihmiset eivät elä sovussa ympäristönsä kanssa toisin kuin intiaanit, jotka pitävät toislaisia eläimiä apulaisinaan ja taivaankappaleita perheenjäseninään. Intiaanien ajattelutavalle on tunnusomaista myös eräänlainen kieliopillinen metaforisuus: esimerkiksi saaliseläimen katsotaan antautuvan saaliiksi häntä kunnioittavalle metsästäjälle, mikä korostaa suhteen vastavuoroisuutta. Vastaavia uskomuksia esiintyy monien muidenkin kansojen perimätiedossa; esimerkiksi Papua-Uudessa-Guineassa asuva sawo-heimo pitää sikoja ihmisinä, jolloin sian metsästäminen rinnastuu takin varastamiseen (ks. Schindlbeck 1980, viitattu Harré *et al.* 1999: 152–153). Vanhakantaisetkin metaforat tarjoavat siis usein oikeutuksen toislaisen tappamiseen.

Tehotuotantolaitosten, telaketjujen ja ekotallauksen luvatussa maassa ihmisen ja ympäristön välisestä harmoniasta tuskin voi puhua. Kuitenkin jos pysähdymme ajattelemaan jonkin eurooppalaiskielen eläinmetaforia, ihmisyyden ja toislaisuus punoutuvat hausalla tavalla yhteen. Parhaimmillaan toiskehoisilla metaforilla voi olla avartava vaikutus omien toimiemme hahmotukseen. Syöminen *nokkimisena*, valvominen *kukkumisena* tai itsenäistyminen *siiville nousemisena* tuo ihmiseloon hassua runollisuutta tai kaihoisaa lennokkuutta. Toisaalta toislaisiin viittaava sanastomme konstruoi uusia ulottuvuuksia niin toislaiseen luontoon kuin kulttuuriinkin. Kyse ei ole intiaanien ajattelutapaan rinnastuvasta maailmankatsomuksesta, sillä esimerkiksi taksonomiset vertauskuvat eivät muodosta koherenttia systeemiä, mutta hajanainenkin ristivalotus voi tuntua asianharrastajasta inspiroivalta. Jotkut eläimet rinnastuvat suomenkielisessä sanastossa työtä tekeviin ihmisiin; *kehrääjä* ja *hopeaseppä*, *muurarimehiläinen* ja *idänrääätäli*, *suutari* ja *kankuri*, *nunnakirjokoisia* ja *aaltovälskäri* kuulostavat nimiensä

²⁹⁷ Samansuuntaisia ajatuksia herättävät käännoistutkija D. J. Fourien (1993: 190) huomiot eräissä Afrikan maissa puhutun ewen kielen metaforisuudesta. Esimerkiksi pienestä puusta tai puun palasesta voidaan eweksi puhua 'puulapsena' (*ativi*), mikä houkuttaa katsomaan puuta uudesta näkökulmasta. Arkistuessaan metaforat tietenkin menettävät tehoaan, jolloin lajienväliset analogiat eivät automaattisesti edistä kunnioittavaa kohtelua.

puolesta arvokkailta asiantuntijoilta. Yhtä lailla *neidonkorennolla* ja *hiipparilla*, *keikariluteella* ja *tanbukärpäsellä*, *ukkosenlakkaalla* ja *kunigaslobella* on omat salaperäiset ajanvietteensä. *Silmälasibaahka*, *haarniskamonna* ja *pipomehiläinen* eivät ole yhtä toiminnallisia nimiä, mutta niissäkin eläimen visuaaliset tuntomerkit saavat vastaavan merkityksen kuin ihmisen asusteet. Osa metaforista on puhtaan satumaisia – on *ulappakeijuja*, *paholaisrauskuja*, *merienkeleitä*, *aavekaloja*, *tonttuharmokääriäisiä*, *peikkoluteita*, *kummitussirkekoja* ja *noitayökeköisiä*.

Lähtöeläimen elintavoista on vaikea löytää perusteita metaforisille assosiaatioille, joten ne käyvätkin esimerkiksi siitä, kuinka synteettinen mielikuviutus voi synnyttää kosketuskohtia kaukaisiin ja huomaamattomiinkin toislajisiin. Harrisia (2001) mukaillen eräitä metaforia voisi kenties pitää keinona ihmistoiminnan oikeuttamiseen. Esimerkiksi sodankäynti voi näyttäytyä luonnollisena välttämättömyytenä tai vähintäänkin yhteiskuntasopimusta edeltävänä alkutilana, jos ympärillä vilisee *miekkasärkiä*, *panssarimonneja*, *ampujakaloja*, *pommikeittäjäisiä* ja *säiläpistiäisiä*. Vaikka nimet olisi alkuaan tarkoitettu pelkiksi irrallisiksi etiketeiksi, ne muokkaavat alitajuisesti mielikuvaamme lähtöeläimistä. Hauskalla tavalla tämä tulee esiin kirjassa *Alice peilintakamaassa*, kun Alicelle esitellään vasta maalattu *keinuhevuskärpänen*, työteliäs *satukirjanpainaja* ja ranskanleipäsiipinen *köyhäritariperhonen* (Carroll 1871/2010: 48–50).²⁹⁸

Metaforan kaltaisissa synteettisissä ilmiöissä yhteismitattomat lähtömerkit hakeutuvat keskinäiseen kompromissiin, jolloin helposti käy niin, että dynaamisesta objektista suodattuu käännökseen vain kapea siivu (ks. 3). Sopii kysyä, tekeekö esimerkiksi lajinimi *puuntubooja* oikeutta perhosen elämäntyyliin. Toisaalta metaforinen käänös voi tehokkaasti sekoittaa vakiintuneita kategorioita, jotka joissain tilanteissa estävät lajienvälisten suhteidemme kehittymistä. Eräs vahingollisena pidetty dikotomia on villien ja kesyjen eläinten välinen eronteko. Barney Nelsonin (2000: 21, 130) arvion mukaan kotieläimiä pidetään yleisesti alistuvaisina, passiivisina, tietämättöminä ja jopa vahingollisena, kun taas villieläimet liitetään vapauteen, älyyn ja viriliteettiin. Nelsonin (2000: 6, 18, 21, 24, 130–137) mielestä dikotomialla ei ole minkäänlaista todellisuuspohjaa, ja hän tahtoi korvata sen syklisellä käsityksellä villiydestä ja kesyydestä (Nelson 2000: 137). Metaforinen kääntäminen edistää dikotomian napojen välistä vuorovaikutusta. Voisi ajatella, että jo taksonomiseen sanastoon sisältyvät *kissakalat*, *koiralohet*, *merihevoset*, *taiwaanvuohet*, *toukohärät* ja *hevosmuurahaiset* jollain tapaa uhmaavat vastakkainasettelua. Kun yläilmoista kuuluu mäkätystä, herää kysymys, olisiko oma tuttu vuohi karannut karsinastaan taivasta laiduntamaan. Vaikka lintu ei taatusti omasta näkökulmastaan samastu vuoheen, voisi kenties väittää, että metaforat edesauttavat maailman holistista hahmottamista ja yhteismitattomienkin asioiden sitomista samaan kokonaisuuteen. Vähintäänkin metaforien poeettinen merkitys on ilmeinen, ja tämä koskee myös toislajisten kehittämiä metaforia. Dario Martinelli (2007: 239, 245) mukaan kieltä oppineet toislajiset soveltavat sitä luovalla tavalla tuntemattomien objektien nimeämiseen, mikä mielestäni vastaa pitkälti Charles S. Peircen määritelmää metaforasta. Esimerkiksi seepran nimittäminen valkoiseksi tiikeriksi on kovin inspiroiva oivallus Koko-gorillalta.²⁹⁹

²⁹⁸ Viittaan tässä Alice Martinin suomennokseen.

²⁹⁹ Muita Kokon kehittämiä metaforia ovat *sormirannerengas* (sormus), *norsuvauva* (Pinokkio-nukke) ja *silmäbattu* (naamari). Lana-simpanssin kerrotaan nimittäneen appelsiinia *oranssiksi omenaksi*, kun taas Washoe -ja Lucy-simpanssien luoviin ilmauksiin kuuluvat *juomahedelmä* (vesimeloni) ja *vesilintu* (joutsen). (Martinelli 2007: 245–246; Ruonakoski 2011: 221–222.) Kanzi-bonobo on metaforisesti luonnehtinut esimerkiksi näkemäänsä kampausta *sienen* näköiseksi (Telkänranta 2015: 158). Toislajisten kielellisen luovuuden rajoituksista kirjoittaa Erika Ruonakoski (2011: 222, 230–231).

Yhteenveto

Tässä luvussa olen käynyt läpi näkemyksiä metaforien merkityksestä lajienvälisille suhteillemme. Ihmisen vertaamisen toislajiin katsotaan joskus väheksyvän vertauskohtien omaa kehollisuutta ja kokemusmaailmaa, vaikka toisaalta siinä on nähty mahdollisuus ihmisen ja muiden lajien välisen kuilun problematisoimiseen. Tällöinkin tulkintaan toki vaikuttaa metaforan luonne – kielteiset metaforat halventavat sekä puheena olevaa ihmistä että vertauskohdaksi valittua toislaajista. Toislaajisten metaforisista käänöksistä eniten huomiota ovat saaneet mekanismille tunnusomaiset konemetaforat, joita on usein käytetty tarkoitushakuisesti myötätunnottoman kohtelun oikeuttamiseen. Toisaalta metaforan kautta on mahdollista uudistaa lajienvälisiä normeja. Metaforiseen kielenkäyttöön liittyy myös harmitonta hengailua inhimillisen ja toislaajisen rajamaastossa. Esimerkiksi selkärangattomien lajinimet voivat kriitikosta vaikuttaa poskettomalta antropomorfismilta, mutta käytännössä ne saattavat madaltavat kynnystä tutustua keskuudessamme eläviin olentoihin, joiden olemassaoloa harva tiedostaa. Sitäkin vahvempia siteitä lähtöeläimiin kuitenkin rakentavat indeksaaliset tulkinnat.

4.7.4 Sinä vai se? Toislaajisille altistaminen

Skeptisinkin eläinsemiootikko lienee valmis tunnustamaan indeksaalisien ulottuvuuden toislaajisten käyttäytymisessä – Dario Martinelli (2010: 69–70) esittää, että eläinsemiosiksessa indeksaaliset merkit ovat kaikkein tavallisimpia. Eläinten edesottamukset ovat reaktioita heille merkityksellisiin ilmiöihin, ja niin ollen silmittömästi pakenevaa hirveä tai käpytikan rummutusta voi pitää merkkeinä jostakin. Reagoimisen lisäksi toislaajinenkin eläin voi indeksaalisesti osoittaa jotakin, joskin reagentin ja designaation välinen ero jää epäselväksi viittauskohteena ollessa eläin itse. Eläinmerkit voivat toimia yksilöllisinä ”allekirjoituksina”, jotka osoittavat, kenestä on kyse (ks. esim. Sebeok 1986: 87; Clarke 1987: 95, 125) – ainakin pullokuonodelfiinit käyttävät yksilöllisiä nimivihellyksiään myös tervehdysten tapaan (Telkänranta 2015: 159; Telkänranta 2016: 13–14, ks. myös 28–29). Reviirilaulu toimii linnun fyysisen tilan reagenttina, mutta samalla sen voisi ajatella viittaavan linnun elinympäristöön ja häneen itseensä. Tällöin reviiiriin kuuluvilla oksilla, ruo’oilla tai kivillä esitetty laulu osoittaisi haltuunotetun maailman rajapyykkejä laulajan lajitovereille.

Joskus toislaajisten käyttäytymisessä havaitaan hyvinkin fokuoituja viittauksia ulkoisiin objekteihin. Korppien tiedetään osoittavan pedoille helposti saalistettavia eläimiä (ks. esim. Constantine 2006: 65), mikä ilmentää lajienvälisen viestinnän mahdollisuuksia. Villikin toislaajinen saattaa puhutella myös ihmistä; ilmeisimpänä esimerkkinä tästä toimii hunajaopas (*Indicator indicator*), joka viitoittaa laulullaan tietä mehiläisipesälle (Bremond 1963: 724; Sebeok 1991a: 135; Sebeok 1994/2001: 54–55, 92–93). Ihmisen tai muun hunajalle person nisäkkään hajotettua pesän hunajaopas pääsee nauttimaan tähteistä. Indeksiaalinen ulottuvuus on myös varoituspuodoilla, jotka saavat esimerkiksi viherrarakatin suuntaamaan katseensa taivaalle tai heinikkoon (ks. esim. Telkänranta 2016: 23). Mustahäntäpreerikoiden on vieläpä havaittu varoittavan eri kajoittayksilöistä erilaisin puodoin (Telkänranta 2016: 24), mikä tuo mieleen erisnimien yhteyden aktuaalisiin viittauskohteisiin.³⁰⁰ Viestinnällisten merkkien indeksaalisuuden ohessa on esitetty, että toislaajisten tuottamien käsitteiden suhde todellisuuteen olisi nimenomaan viittaava, ei kuvaileva (ks. Aaltola 2004: 78).

³⁰⁰ Myös koirat näyttäisivät erottelevan haukuillaan eri koirayksilöt (ks. Aaltola 2004: 85).

Osoittaminen toislaajisten tulkitsemisessä

Ihmisen näkökulmasta indeksaalisen objekti-suhteen prototyyppi lienee sormella osoittaminen, johon on taipumusta erällä muillakin kädellisillä: bonobo Kanzin tiedetään pentuna viitanneen kädellä, mihin suuntaan hän halusi tulla kannetuksi (Telkänranta 2016: 34). Toisaalta myös koirat, kissat, vuohet, delfiinit ja hylkeet ymmärtävät ihmisten osoituksia, vaikka heillä itsellään ei ole käsiä (Ruonakoski 2011: 151, 165; Raevaara 2011: 187–190, 212, 224). Ymmärryksen kehittyminen on osittain kytköksissä ihmisten ja tiettyjen toislaajisten pitkään yhteiseloon, jonka ansiosta koirat pystyvät myös tulkitsemaan taitavasti ihmisen katseen suuntaa (Raevaara 2011: 192–193). Toisaalta katseen suunnan seuraamisella on merkitystä myös toislaajisten keskinäisissä yhteisöissä, ja esimerkiksi toislaajiset kädelliset pystyvät sitä kautta selvittämään, mihin toisen huomio kohdistuu (ks. Fitzpatrick 2009: 259). Osoittaminen on olennainen osa eläinsuhdettamme pienestä pitäen. Lapset osoittelevat toislaajisia eläimiä kiinnittääkseen näihin aikuisen huomion, ja aikuinen voi vuorostaan osoittaa heille eläimiä, joita pitää huomionarvoisina. Huomion suuntaaminen kuuluu olennaisesti myös luontoretkiin, joilla asiantuntija osoittaa yleisölle kiinnostavia kasveja, eläimiä ja luonnonilmiöitä ja näiden tuntomerkkejä. Se ei merkitse pelkkää sormella osoittamista vaan sisältää myös kielellisiä luonnehdintoja, jotka terästävät havaintokykyä. Dale Jamieson (1998/2013: 244–246) kertoo, että yrittäessään saada jonkun arvostamaan autiomaata hän ohjaa tämän huomion näkökentässä oleviin asioihin. Hänen mukaansa voimme oppia arvostamaan esimerkiksi uusia luontotyyppisiä ”harjoittamalla herkkyyttämme, makuamme ja arvostelukykyämme yhdessä ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa”.

Jamieson ajattelee, että ihmisen saatua omakohtaisen yhteyden esimerkiksi autiomaahan arvostusta voi kasvattaa myös välillisin keinoin, kuten lukemalla kirkkoisien kirjoituksia ja Edward Abbeyn tuotantoa. Viime kädessä kirjallisetkin representaatiot viittaavat kielenulkoiseen todellisuuteen. Siinä kohden kun ikoniset mahdollisuudet lähtömerkin sanoiksi pukemiseen ja vivahteiden välittämiseen loppuvat, indeksaalisin keinoin on mahdollista kannustaa vastaanottajaa hakeutumaan toislaajisten keskuuteen ja tekemään näiden merkeistä omat käänöksensä. Tähän opastaa esimerkiksi *Lintuoppaan* kirjoittaja Lars Svensson (1999/2010: 11): ”Kun kuulet tuntemattoman linnunäänän, älä arastele kirjoittaa muistiin ensimmäisiä ajatuksiasi siitä, mitä ääni muistuttaa, siitä huolimatta tuoko se mieleesi jonkin toisen linnun vai jotakin aivan muuta.”³⁰¹ Emily Brady (2003: 216) katsoo ympäristöherkkyyden kehittyvän vain ihmisen ollessa aktuaalisesti tekemisissä esteettisten ominaisuuksien kanssa; hänen mukaansa poeettisista kuvauksista ja tarinoista voi kuitenkin olla apua ympäristön puoleen virittymisessä. Myös Leonard M. Scigaj (1999: 38, 41) uskoo, että kirjailija pystyy suuntaamaan katseemme kielen tuolle puolen tavalla, joka jäsentää luontokokemuksiamme uudella tavalla. Ekokriitikko Lawrence Buell (1995: 11) puolestaan pohtii, eikö kirjallisuus voisi lähettää lukijan luontoon sen sijaan, että se irrottaa hänet fyysisestä maailmasta. Näihin haasteisiin on luontevaa vastata tavalla tai toisella indeksaalisten käänöstekniikoiden avulla. Charles S. Peircen (*EP* 2: 406) mukaan esimerkiksi pronomien tehtävänä on osoittaa, millaista oheishavainnointia tulkitseja tarvitsee merkityksen määrittämiseen. Halutessaan lajienvälinen käänttäjä voikin indeksaalilla vihjeillä vaatia yleisöä katsomaan ja kuuntelemaan, mitä toislaajisilla on sanottavana.

³⁰¹ Sitaatin ovat suomentaneet Hannu Jännes ja Pekka J. Nikander.

Toislaajiseen reagoiminen

Ihmisten vaikutukselle altistuneita toislaajisia voi pitää indeksaalisenä tulkintana meistä itsestämme, ja John Berger (1977/1980: 14) pitää myös toislaajisia eläimiä koskevaa tietoaamme valtamme indeksinä. Silti toislaajisetkin jatkuvasti vaikuttavat siihen, mitä heistä ajattelemme, sanomme ja kuvailemme. Jos huomiota suuntaava indeksaalisuus näyttää tietä tulevaan, niin lähtömerkin Toiseuteen reagoiva indeksaalisuus kasvattaa käännoksen uskottavuutta. Kielellisessä tulkinnassa toislaajisen voi yksilöidä antamalla hänelle erisnimen tai täsmentämällä, missä ja milloin lähtömerkki on esitetty. Eläinoikeusaktivistien salakuvia julkaisevalla Salattu väkivalta -sivustolla (<<https://elaintehtaas.fi>>) kuvista tekee vakavasti otettavia osittain se, että kuvien todetaan olevan tuoreita ja kuvauspaikka on ilmoitettu vähintään maakunnan tarkkuudella. Näin kuvat eivät jää leijumaan epämääräiseen kaukaisuuteen vaan niissä näkyvä kärsimys työntää piikkinsä jokaisen nykysuomalaisen kokemuspörrin – lähimpään tehotuotantolaitokseen tai teurastamoon ei ole kenenkään kotoa kovin pitkä matka. Aktualisoimisen asettaa suureen arvoon myös Pentti Linkola (1995/2004: 167) lausahtaessaan pöllöaiheisessa kirja-arvostelussa:

On muuten mainio keksintö, vihdoin, että suoraan kuvatekstissä on pienellä prantilla kuvaajan nimi ja ennen kaikkea kuvauspitäjä, kuukausi ja vuosi; ne ovat olennaisia kuvan sijoittamisessa omaan mielikuvamaailmaan. Tämä käytäntö on ehdottomasti otettava tavaksi. (Linkola 1995/2004: 167)

Mielikuvien ankkuroitumisen lisäksi täsmällisyyttä voi perustella sillä, että tärkeinä pidetyille asioille suodaan yleensä enemmän huomiota kuin toisarvoisille. Ihmiskeskeistä hirvikolariuutisointia parodisoivassa tekstissään Linkola (2000/2004: 161–162) keikauttaakin painopisteen ihmisistä hirviin osittain juuri yksityiskohtien avulla. Onnettomuudessa loukkaantuneen hirven vammat kuvataan täsmällisesti, ja hänen elämästään, yhteisöstään ja elinpiiristään tarjotaan tarkkaa kvalitatiivista ja kvantitatiivista tietoa, joka yhdistyy sävyltään kunnioittaviin käsitteellisiin kuviin (ks. 4.7.1). Vaikka esimerkiksi hirven näkökulma maisemaan jää ihmisen tavoittamattomiin, siihen voi kiinnittää huomion spesifillä paikannuksella. Ihmisuhreista sitä vastoin raportoidaan kolariuutisessa vain sivumennen; virkkeen aloittava ”mainittakoon” kertoo tällaisten seikkojen olevan niin triviaaleja, että ne vaivoin jaksavat punnertaa tiensä onnettomuuspaikalta uutistekstiin asti. Teksti ei myöskään avaudu inhimillisille yksityiskohdille vaan pysyy tältä osin sumeana: surmansa saaneita lapsia ”lienee ollut kaksi tai kolme” (Linkola 2000/2004: 162). Jos ajatellaan peircelandisittain ilmausten täsmällisyyden ilmentävän indeksaalisuuden astetta (ks. 4.4), uutisparodia sitoutuu siis pikemminkin hirviin kuin ihmisiin.

Lähellä lähtöeläintä

Gregory Bateson (1972: 417, 429) esittää, että toislaajisten eläinten merkkijärjestelmiä hallitsee ikonisuus, mutta samalla hän pitää suhteita viestinnän keskeisimpänä teemana (Bateson 1972: 370–372). Suhteiden selvittelyä on vaikea kuvitella ilman jonkinlaista indeksaalisuutta, ja tämä koskee myös lajienvälistä vuorovaikutusta. Kielentämisen menetelmistä riippumatta indeksaalisen yhteyden tulkitaan toisinaan edesauttavan toislaajisten ottamista huomioon. Osallistuvaa tutkimisotetta suositteli muun muassa Donald Griffin (1976: 89–95), joka asetti tavoitteeksi kaksisuuntaisen viestinnän toislaajisten kanssa. Viestinnän kautta hän toivoi ihmisen oivaltavan jotakin toislaajisten mielikuvista.

Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 112–115) esittävät, että pelkkä toislaajisten kehollinen läsnäolo voi olla myös eräänlaista poliittista osallisuutta, joka vaikuttaa muun muassa eläinasenteisiin. He kertovat, kuinka VINE Sanctuary -nimisessä tuotanto- ja viihdekäytöstä pelastettujen eläinten turvakodissa yhteisöä koskevat tärkeät päätökset tehdään suuressa karjasuojassa asukkaiden

keskuudessa. Vaikka toislaiset eivät pysty tuomaan näkemyksiään esiin keskustelussa, he ovat läsnä, muistuttavat konkreettisesta olemassaolostaan ja estävät mahdollisesti ajatuksia kulkemasta harhateille. (Ks. Donaldson & Kymlicka 2015: 67.) Lajienvälisen vuorovaikutuksen käytännöissä indeksaalinen yhteys tulkittavaan eläimeen vahvistaa tämän semioottista toimijuutta myös sattumanvaraisin tavoin. Sinikka ja Tiina Nopolan (2003: 74–75) kirjassa *Heinäbattu, Vilttitossu ja tanssiva konstaapeli* kaksi poliisia valitsee nimeä haltuunsa päätyneelle kissanpennulle. Poliisit katsovat epäonnistuneensa, kun pentu raapii, sähisee, pörhistelee, irvistää, haukottelee tai nukahtaa uuden ehdotuksen kuullessaan. Tietämättään pentu valitsee itse nimen itselleen hyppäämällä poliisin syliin, kun tämä piloillaan lausuu nimen Ramses:

- Minulle on aivan sama mikä nimi tuolla räpäleellä on, vaikka olisi Ramses, Rillirousku sanoi. Kissanpoika hyppäsi hereille, loikkasi Rillirouskun syliin ja nuoli hänen nenänpäänsä märeksi.
 - Phyi, Rillirousku sanoi.
 - Se on Ramses! Isonapa hihkaisi ja lätkäisi Rillirouskua selkään. – No niin, pikku Ramses, juopas vielä kermaa, niin pääsemme lähtemään kosintamatkalle. (Nopola & Nopola 2003: 75)

Osallistuvaa havainnointia toislaisten tieteellisen tulkitsemisen menetelmänä sovelsivat ensimmäisten joukossa Konrad Lorenz ja Niko Tinbergen (Mynott 2009: 292). Mahdollisuudesta osallistua toislaisten yhteisöön ja vuorovaikutuksesta kädellisten kesken opittiin paljon Jane Goodallin (esim. 1971/1988) simpanssitutkimusten myötä. Goodallin työssä isojen ihmisapinoiden välinen heimoyhteys mahdollistaa eläytyvän tulkitsemisen – useimmiten Goodallin on helppo ymmärtää simpanssien tunteita, intressejä ja näkökohtia. Olennaisia erojakin nousee esiin: Goodallin (1971/1988: 194) mukaan simpanssit eivät yleensä näytä ottavan huomioon toistensa tunteita, minkä vuoksi jotkin heimotoverien edesottamukset kauhistuttavat häntä. Vielä pidemmälle vuorovaikutteisuus menee tutkimuksissa, joissa bonobolle, simpanssille, gorillalle tai orangille opetetaan viittomakielen tai muun ihmisen kehittämän merkkijärjestelmän käyttöä (ks. esim. Martinelli 2007: 237–243). Vuorovaikutteinen tutkimus ylittää paitsi suku- myös laho- ja luokkarajoja, kuten Lorenzin hanhitulkinnatkin osoittavat. Osallistuvaa havainnointia on sovellettu esimerkiksi villikissojen ja koirien tutkimiseen, jolloin tutkija pyrkii liikkumaan ja äänteleämään merkityksellisellä tavalla tutkittavan eläimen kannalta (ks. Arluke & Sanders 1996: 47–48). Suomessa Matti Mäkelä (esim. 2013) on tutkinut ylämaankarjan ihmissuhteita osallistuvan havainnoinnin kautta; toislaisten elämään osallistuvan tutkimuksen piirteitä voi nähdä myös Eveliina Lundqvistin (2014) työssä tuotantoeläimillä sekä eläinsuojelukeskus Tuulispäässä syntyneissä eläintulkinnoissa (ks. 7).

Lajienvälisen viestinnän kokeiluissa kieltä on opetettu paitsi kädellisille myös delfiineille ja papukaijoille, jolloin näille on voitu esittää erilaisia kysymyksiä ja ohjeita (ks. esim. Martinelli 2007: 235–237, 243). Aina toislaiset eivät kuitenkaan suostu kanssakäymiseen tutkijan itsensä kanssa, jolloin tämä voi luoda keinotekoisien mallien lähtöeläimestä tai tämän käyttämistä merkeistä. Ääntelyn äänittäminen ja esittäminen uudestaan on helpompaa kuin visuaalisten tai kemiallisten signaalien toistaminen. (Griffin 1976: 89–90.) Donald E. Kroodsma ja Bruce E. Byers (1998: 331) katsovatkin, että lintuäänten ymmärtämiseksi tutkijan on pyrittävä vuorovaikutukseen lintujen kanssa äänitteiden avulla. Heidän mielestään tutkijan ja linnun välinen keskustelu on tarpeen, jotta ihminen voisi välähdyksenomaisesti ymmärtää lintumielen toimintaa. Tässä tapauksessa lintua ei puhutella kielellisesti, mutta vastauksen odottaminen tarjoaa yhtä kaikki toislaiselle mahdollisuuden osallistua merkityksenmuodostumisprosessiin.

Persoonamuotoiset tulkinnat

Kielellisessä vuorovaikutuksessa yhteyksiä luovat erityisesti persoonat, joita Peirce piti leimallisesti indeksaalisina kielen piirteinä (ks. 4.4). Indeksaaalisuuden aste vaihtelee diskurssista toiseen. Jim R. Martinin (1985: 38–44, 46–47) analysoimassa kenguruiden puolustuspuheessa suositaan yksikön ja monikon ensimmäistä persoonaa sekä henkilönimiä – avoin indeksaaalisuus nostaa esiin asianosaiset ihmiset, heidän tunteensa ja asenteensa. Lukijan kanssa hankkiudutaan vuorovaikutukseen myös retoristen kysymysten kautta. Hylkeenmetsästystä kannattava teksti sitä vastoin vilisee kolmansia persoonia, passiivimuotoja ja viittauksia asiantuntemukseen indeksaalisten kytkösten jäädessä püloon. Martin käyttää tätä esimerkkinä siitä, kuinka asiateksti voi olla avoimen puolueellinen tai vaihtoehtoisesti tekeytyä objektiiviseksi. Asiakeskeisyyttä suosivat Martinin (1985: 35, 38, 47–48) mukaan kirjoittajat, jotka ovat tyytyväisiä vallitsevaan tilanteeseen ja haluavat hälventää lukijan mielestä viimeisetkin epäilykset. Toisinajattelijat puolestaan pyrkivät vakuuttamaan lukijat muutoksen tarpeesta tunteisiin ja arvoihin vetoamalla. Ihmisten ohessa indeksaalinen kieli voi ankkuroitua myös toislaajisiin.

Vaikka toislaajista ei olisi vasiten koulutettu ymmärtämään ihmiskieltä, esimerkiksi lemmikin omistajat puhuvat usein eläimilleen samaan tapaan kuin ihmisille (Arluke & Sanders 1996: 67–68). Clinton R. Sandersin havaintojen mukaan omistaja esittää usein lemmikilleen kysymyksiä ja vastauksena lausuu ääneen, mitä uskoisi esimerkiksi koiransa sanovan, jos tämä osaisi puhua. Lemmikin puolesta puhuttaessa turvaututaan joskus kolmanteen persoonaan, mutta usein englanninkieliset omistajat puhuttavat lemmikkejään myös monikon tai yksikön ensimmäisessä persoonassa. (Arluke & Sanders 1996: 68–74, 77.) Satukirjojen puhuvilla eläimillä ei siis ole yksinoikeutta ensimmäiseen persoonaan vaan sitä käytetään myös arkisissa tilanteissa toislaajisten tulkittamiseen. Lemmikki voi olla ihmiselle paitsi ’sinä’ myös toinen ’minä’, ja suhteitamme muihin eläimiin tällaiset asemoitumiset rikastuttavat ratkaisevasti.

Me metsokukot

Kaikkiaan ensimmäinen persoona liitettäneen toislaajiseen toista persoonaa harvemmin, mutta tietyissä yhteyksissä sen käyttö on tavanomaista. Teresa Mangum (2007: 158–161, ks. myös 156) kuvaa, kuinka 1800-luvulla nousivat suosioon eläinten omaelämäkerrat ja romaanit, joissa toislaajinen kertoo elämästään. Kertomusten tavoitteena oli kyseenalaistaa toislaajisten hyväksikäyttö ja saada ihmiset kohtelemaan näitä lempeämmin, samalla kun ne tarjosivat uudenlaisen näkökulman inhimillisiin tapoihin. Mangum katsoo, että antropomorfismin kautta eläinkertoja saattoi herättää lukijassa myötätuntoa, vaikka tekstissä samaan aikaan olisi kuvattu lajityypillisiä kärsimyksiä ja nautintoja. Katrien Lievois’n (2012: 84, 90) tutkimissa, vuosituhannen vaihteessa kirjoitetuissa koirien omaelämäkertoissa sitä vastoin ihmisen ja eläimen väliset rajat hälvenevät, jolloin tuloksena on groteskin moniselitteisiä hahmoja. Koirakertojen keskeisenä havaintokohteena on ihminen, viestinä ihmisten epäinhimillisyyden osoittaminen (Lievois 2012: 86–89, 94), vaikka tekstit eivät Lievois’n mielestä pyrikään yksioikoisten moraalinnormien välittämiseen.

Kertovan fiktion, runouden ja lorujen ohessa eläintutkijat turvautuvat usein ensimmäisessä persoonassa esitettyihin lauseisiin, jos he pyrkivät kielentämään toislaajisen eläimen viestin (ks. esim. Hartshorne 1973/1992: 5; Garber 2013: 85). Minämuoto ei siis ole pelkkä kerronnallinen tai poeettinen tehokeino vaan sopii olettaa, että esimerkiksi ääntelevä eläin tavalla tai toisella tosiaan viittaa itseensä. Charles Hartshorne (1973/1992: 5) lähtee kääntämään kompleksisen linnunlaulun semanttis-pragmaattista merkitystä seuraavasti: ”Täällä minä olen, koiraspuolinen ruostesirppimatkiija...” Laulu on seurausta siitä, kuka on äänessä, ja samalla se osoittaa indeksaalisesti lähteeseensä – tietyn kokoiseen ja tietyssä kunnossa olevaan lintuun. Varsinkin lapsille eläintulkintoja näkee toisinaan esitettävän

ensimmäisessä persoonassa. *Sieppo*-lehdessä julkaistiin takavuosina joukko toislaajisten eläinten haastatteluja; esimerkiksi metsäjänis kertoo minämuodossa vaihtavansa väriä vuodenajan mukaan ja nautiskelevansa kesällä ruohosta (Hartonen 2010). Sari Kanalan (2016) tekstittämässä tietovärityökirjassa *Metsässä* eläimiä esitellään osittain ensimmäisessä persoonassa. Varsin toimivalta kuulostaa esimerkiksi metsotulkinnan alku:

Olen metso. Suomen suurin metsäkanalintu. Elämme erämailla, erityisen mieluisia asuinsijoja ovat rämeiden reunustamat mäntymetsät. Syömme muun muassa männynneulasia, silmuja, lehtiä, viljaa ja marjoja. Poikaset syövät aluksi vain hyönteisiä. Me metsot syömme myös pieniä kiviä. Kivet auttavat männynneulasten hienontumista vatsassa.

Me metsokukat olemme keväisin soitimella. Etsimme silloin itsellemme sopivaa puolisoa. Keräännymme ennen auringonnousua laumoiksi soidinpaikoille. Soidinpaikkamme ovat usein pienellä kalliolla tai korkealla kummulla. Soitimella me metsokukat tepastelemme pyrstöt levällään, pörhentelemme höyheniämme ja levittelemme siipisulkia ja klok-klok-klokotamme. Saatamme toisinaan myös nyppiä toisiamme pyrstösulista. (Kanala 2016)

Ensimmäinen persoona tekee metsosta oman elämänsä keskipisteen, jolloin muuten ehkä triviaalin kuuloisia yksityiskohtia on helpompi nivoa kokonaisuudeksi. Koska metsot eivät ole laumaeläimiä, yksikön voisi ajatella tulkitsevan linnun kokemusta monikkoa uskollisemmin; toisaalta monikon ensimmäinen tempaa lukijan mielikuvitusmatkalle metsojen keskuuteen. Monikkomuoto korostaa myös lintujen aktuaalista olemassaoloa verrattuna vaikkapa geneeriseen yksikköön, joka hallitsee oppikirjojen lajikuvauskuva. Toisaalta lapsen annetaan ymmärtää, että tulkinnoissa on kyse tarinoista – kirjan alussa lukijaa kehoitetaan keksimään vuorostaan omia tarinoita kirjan kuvien ja metsän inspiroimana. Kolmannen persoonan näennäinen objektiivisuus vaikeuttaisi sen tajuamista, että asiallisinkin teksti on tarina, joka tulkitsee kielenulkoista elämää. Ensimmäisen persoonan voi kyseenalaistaa sillä perusteella, että ihminen ei pysty yrityksestä huolimatta asettumaan toislaajisen nahkoihin. Toisaalta ajattelisin ensimmäisen persoonan olevan epistemologisesti varteenotettava vaihtoehto siltä kannalta, että siihen ei sisälly referentiaalista kannanottoa puhujan olemuksesta. Vaikka laji mainittaisiinkin, ”me metsot” tuo tulkintaan monikollisen toimijan arvaamattomuutta.

Karoliina Lummaan (2017: 9–10) tarkasteleman Jouni Tossavaisen runon semioottista avoimuutta syventää juurikin se, että lintuun viittaamisen sijaan käsillä on vain deiktinen kiintopiste, jonka pienten vihjeiden perusteella voi aavistaa olevan lintu (ks. myös Lummaa 2017: 92). Essentialisoinnin kaihtaminen viimeiseen asti saa lukijan eläytymään puhujaan erityisellä tavalla. Hauskalla tavalla minämuodon moniselitteisyyttä hyödyntää Eduard Uspenski (1974/1980: 44–46, ks. myös 55–58) kohtauksessa, jossa Fedja-setä kirjoittaa kirjeen vanhemmilleen. Kun Fedjalle tulee kiire leijan lennätykseen, hän pyytää kissaa kirjoittamaan kirjeen valmiiksi, jolloin tämä kertoo pojan kuulumisten jatkoksi minämuodossa lattian maitokupista, katolla paistattelemisesta ja itsensä nuoleskelusta. Kissakaan ei saa kirjettä valmiiksi vaan loppuhuipennuksen suorittaa Musti, joka intoilee karvanlähtöajastaan ja ohikulkijoiden haukkumisesta. Minämuodon tehoa ilmentää se, että äiti ja isä pyörtyvät vuoron perään kirjettä lukiessaan.

Sinä, sika

Jos semioottinen toiminta on luonteeltaan vuorovaikutteista, ensimmäisen persoonan vastinpariksi asettuu toinen persoona. Minämuodon ohessa Fedja-sedän kirjeeseenkin tuo harhaan johtavaa koherenssia se, että myös kissa ja koira puhuttelevat äitiä ja isää rakkaiksi vanhemmikseen. Puhuttelua pidetään yleisesti kunnioittavan eläinsuhteen ilmentymänä.³⁰² Esimerkiksi Mary Kahn (1992/2001: 243) valittelee sitä, kuinka muinaisten metsästäjien suosima saaliin sinuttelu on vaihtunut eläinbiologien kolmanteen persoonaan. Edward Hall (1976/1981: 145) puolestaan kuvailee, kuinka hopi-intiaanit perinteisesti juttelevat kannustavasti kaikelle, mikä kasvaa. Kyynikon näkökulmasta puhuttelu saattaa näyttäytyä toislaajisen kannalta samantekevänä, mutta toisaalta kielen voimaan on helppo uskoa. Äänensävyt välittyvät yli lajirajojen, minkä lisäksi puhuttelu taatusti muokkaa puhujan omaa suhtautumistapaa lähtöeläimeen. Hellittelynimet ruokkivat rakkautta, kysymysten esittäminen herkistää toislaajisen reaktioille, ja omien asioiden tarjoilu toiselle auttaa ymmärtämään niitä uudesta näkökulmasta. Nykyihmisestä tulevan paistin hellittely kuulostaa hämmentävältä, mutta mahdollisesti lepertely rauhoittaa toislaajista, olipa sitten kyse metsästyksestä tai pienimuotoisesta eläintuotannosta:

Sitten Laila alkoi puhua sialle osoittaen sille hellyyttä, jota Paavo ei ottanut vastaan:

– Tämä on äitin oma lapsi tämä posso, tuletko äitille syliin ja suutelet äitiä... se rakastaa äitiänsä, niin se rakastaa äitiä tuo kulta. Se painaa paljon tämä sinun sikasi jo nyt, siitä tulee sata kiloa painava posso niinkuin viimekertaisestakin... Se on tuo äitin kulta niin rasvainen, ettei siinä ole vertakaan kuin tippa. Lahtari sanoo aina että Paavon sioissa kaikki veri muuttuu rasvaksi... Se on äitin kiltti lapsi, kun syö perunatkin kaikki.

Paavo sanoi ihastuneena siitä, että Laila ymmärsi rakastaa hänen sikaansa:

– Se on viisas sika, katsohan kuinka se painaa päänsä minua vasten kuin lapsi isäänsä vasten... se rakastaa minua ja kasvaa suureksi ja rasvaiseksi. (Hämäläinen 1948: 22)

Claude Lévi-Straussin (1962: 269–270) mukaan navajo-intiaaneilla on kullekin kasville kolme nimeä: varsinainen nimi, käyttöä kuvaava nimi sekä ulkomuotoa kuvaava nimi. Suurin osa navajoista näyttää tuntevan ainoastaan kuvailevan nimen, kun taas todellista nimeä käyttävät yksinomaan papit puhutelllessaan kyseistä kasvia. Navajoiden eläinsanastoa ei ole tutkittu yhtä paljon kuin kasvisanoja, mutta Lévi-Straussin kertoman tarinan perusteella näyttää siltä, että myös eläimillä on useampia nimiä. Oikea nimi on erisnimi ja puhuttelusana, jonka korrekti ääntäminen on olennaista, siinä missä kuvailevat nimet näyttävät tekevän toislaajisesta puheenaiheen. Intiaanikieli näyttäisi tarjoavan hyvän pohjan eläinsuhteen eri ulottuvuuksien reflektoinnille, komplementaarisen käännoismallin tavoitteiden mukaisesti (ks. 4.2; 4.6.2). Koska 2000-luvun ihminen tulee toimeen ilman eläinperäistä ruokaa, sinuttelu voi meidän aikanamme saada uusiakin ulottuvuuksia. Kristo Muurimaa (2018: 132) kirjoittaa:

³⁰² Antropologisten tutkimusten valossa toislaajisten kunnioittava puhuttelu on tavallista monilla metsästäjä- ja kalastajakansoilla. Esimerkiksi Tongan kalastajat ovat perinteisesti puhutelleet saaliskaloja tavoilla, jotka tunnustavat heidän sosiaalisen ylemmyytensä kalastajiin nähden, esimerkiksi johtajille ja kuninkaalliselle perheelle varatuin sanakääntein (Bataille-Benguigui 1988, viitattu Harré *et al.* 1999: 154–155). Usein puhutteluun liittyy myös toislaajisen yliarviointia; esimerkiksi keskiajan Euroopan eläinoikeudenkäynneissä oletettiin kaikenlaisten eläinten ymmärtävän juridista käsitteistöä. Nykyihmisen silmin kiehtova on myös Tang-kauden Kiinassa Chaozhoun kuvernöörin Han Yun (819/1985: 268–270) krokotiileille osoittama pitkä puhe, jossa hän selittää krokotiileille, missä näiden paikka on, ja kehottaa matelijoita rangaistuksen uhalla siirtymään sinne kolmen tai viimeistään seitsemän päivän kuluessa. Nykykulttuurissakin puhutteluun liittyvä arvonanto nousee esiin monin tavoin; esimerkiksi Mia Mäkelän (2015) Zootopia-taideprojektissa ”eläimet koetaan kumppaneina, joita puhutellaan persoonapronominissa”.

Ominaisuusluettelon ja tutkimuksen lisäksi eläimiä voi yrittää ajatella niiden kohtaamisen kautta. Turkistarhojen eläimiä ei ole ehkä kukaan kohdannut ennen meitä. Valokuvaaminen kuitenkin helposti estää eläimen näkemisen. Niinpä seison kettuhäkin edessä, katson kettua ja puhun sille. En anna ketulle nimeä enkä ajattele kommunikoivani sen kanssa. Puheen ydin on ”sinä” – sana, jota on vaikea edes ajatella tarhaketuista, broilereista tai lihasioista. (Muurimaa 2018: 132)

Jos vuorovaikutteinen ulottuvuus puuttuu ihmisen ja toislaajisen suhteesta, sen voi katsoa jäävän myös epistemologisesti vajaaksi. Kuten edellä ilmeni, tämän ovat huomanneet myös monet eläintutkijat. Toislaajisen eläimen ohessa eläinteksteissä saatetaan puhutella lukijaksi ajateltua lajitoveria, jolloin vaikutus poikkeaa olennaisesti retorisestä eläimen puhuttelusta. Herbert Marcuse (1964/1969: 109) katsoo kuulijaa tai lukijaa puhuttelevan viestinnän osoittavan juuri hänelle tiettyjä asioita, esineitä tai toimintamalleja, jotka joku toinen määrittää. Implisiittisen puhuttelun voi katsoa sisältyvän sellaisiininkin teksteihin, joista yksikön toinen persoona puuttuu. Lihateollisuus pyrkii osoittamaan satunnaiselle vastaanottilijalle possuruoan houkutuksen; eläinoikeusliike sitä vastoin kääntää katseen tuotantokeskeisen elämän laaduttomuuteen. Indeksiaalisin keinoin myös konstruoidaan sisäryhmiä ja ulkoryhmiä, jolloin ekolinguistinen sopii kysyä, esitetäänkö ihmistä ihmeellisemmän maailman (*more-than-human world*) eläimet, kasvit, joet ja metsät sisäryhmään kuuluvina (Stibbe 2015: 115).³⁰³ Esimerkiksi monikon ensimmäistä persoona voidaan käyttää inkluusiivisesti, vahvistaen puhujan ja vastaanottajan välistä yhteenkuuluvuutta, mutta sen kautta voidaan myös luoda siteitä ihmisten ja toislaajisten välille (Stibbe 2015: 113–116). Eräänlaisena eläimen ja lukijan sinuttelun välimuotona toimii Alison Sealeyn ja Lee Oakleyn (2013: 412–413) luontodokumenteissa tunnistama sinuttelukäytäntö, joka houkuttaa lukijaa samastumaan toislaajisen villieläimen asemaan.

Tilallinen yhteys

Sosiaalisten tekijöiden ohessa kielen indeksiaalisuus voi muodostaa tilallisia tai ajallisia suhteita lukijan ja eläinten välille, ja näihin suhteisiin voi kulttuurisissa esiintymisyhteyksissä kytkeytyä yllättävää puolueellisuutta. Donal Carbaugh'n (1992/2001: 139) mukaan paikkakuvaukseen sisältyy viesti siitä, mistä fyysisestä paikasta käsin paikkaa tulisi tarkastella. Myös sosiokulttuurinen perspektiivi voi vaihtua fyysisen sijainnin myötä; kuten Carbaugh (1992/2001: 131, 134–136) osoittaa, maantieteelliseen alueeseen voi kytkeytyä hyvin erilaisia merkityksiä riippuen siitä, sijoittaako teksti katsojan alueen alapuolella olevaan kaupunkiin vaiko yläpuolella kohoavalle suojellulle vuorelle. Vastaavien viestien merkitys on ilmeinen myös eläinpuheessa; Carbaugh'nkin (1992/2001: 135, 138, 140) tapaustutkimuksessa toislaajiset tulevat esille siten, että näköalapaikalta käsin he näyttäytyvät arvokkaina villiyden symboleina ja ylängön asukkaina, kun taas kaupunkilaisen näkökulmasta vain sikäläisten ihmisten huolet ovat merkityksellisiä.

Indeksiaaliset ilmaukset voivat tulkita myös toislaajisen fokalisoijan suhdetta paikkaan. Tällöin *tässä* ja *tuolla*, *edessä* ja *takana*, *vasemmalla* ja *oikealla* rakentavat tunnetta toisen näkökulmaan asettumisesta, mutta toisaalta sopii kysyä, missä määrin ihmisille tunnusomaisia deiktisiä ilmauksia voi soveltaa toislaajisiin. Myös ihmisten suhtautuminen tilaan vaihtelee kulttuurikohtaisesti; esimerkiksi eräissä australialaisissa kielissä sijainneista puhutaan ilmansuuntien kautta ja puhetta säästävät eleet osoittavat kompassin lailla asianmukaiseen ilmansuuntaan (ks. Cienki & Müller 2008: 492). Magneettiaistisia eläimiä tulkittaessa ilmansuunnat voisivat kenties elävöittää toislaajista näkökulmaa tavanomaisia ilmauksia hienovaraisemmin.

³⁰³ Ilmaus ”more-than-human world” on alkujaan peräisin David Abramilta (1996).

Yhteenveto

Eläinsemioottisten havaintojen valossa indeksaalisten tekniikoiden soveltaminen lajienvälisessä kääntämisessä näyttää hyvinkin perustellulta. Etologinen tutkimus osoittaa, että indeksaalinen vuorovaikutus saattaa lähteä liikkeelle toislaisesta eläimestä, sillä monet eläimet viestivät aktiivisesti omasta olemassaolostaan ja osoittelevat asioita. Indeksaaalisuus on vahvoilla myös monissa toislaisten merkeistä tehdyissä kielellisissä tulkinnoissa. Eläinteksteihin sisältyy jälkiä niiden indeksaalista syntyprosesseista, minkä lisäksi ne suuntaavat huomion aktuaalisiin eläimiin. Yhtenä vuorovaikutusta rakentavana semioottisena tekijänä toimivat persoonamuodot ja muut deiktiset kiintopisteet. Persoonapronominien ympärille muodostuvat äänet ilmaisevat, ketkä kuuluvat yhteen ja kuka on tekemisissä kenenkin kanssa. Lajienvälisessä kääntämisessä toislaisesta puhutaan toisinaan minämuodossa, mihin voi liittyä totunnaisten erontekojen pehmenemistä ja aitoa eläytymistä. Toislaisen arvoituksellista olemassaoloa voidaan myös kunnioittaa puhuttelulla. Yleisesti voisi sanoa, että lähtömerkkiin ankkuroitunut indeksaaalisuus varmistaa lajienvälisen yhteyden synnyn, kun taas symbolisuus suuntaa käännöstä vastaanottajan puoleen.

4.7.5 Puoliso vai vihollinen? Toislaisten symbolinen tarjollepano

Symbolifunktio on perinteisesti määritetty ihmisen erityisominaisuudeksi, ja nykyisinkin symbolien käytöstä puhutaan toisinaan ihmisen tuntomerkinä. Ernst Cassirerin mukaan ihmisestä on evoluution saatossa kehkeytynyt *animal symbolicum*, jonka semioottista toimintaa erottaa muista lajeista laadullinen kuilu: ”symbolinen järjestelmä” tuo inhimilliseen todellisuuteen ulottuvuuden, joka muilta lajeilta puuttuu (Cassirer 1944/1972: 24–26, 43).³⁰⁴ Vaikka toislaisillakin eläimillä olisi käytännöllistä mielikuvitusta ja älyä, niin symbolinen mielikuvitus ja äly on ihmisen yksityisomaisuutta. Vaikka kaikissa eliöissä säilyy jälkiä niiden aiemmista kokemuksista ja vaikka ne tavalla tai toisella suuntautuvat tulevaan, niin ainoastaan ihmisellä on symbolisesti konstruoitu menneisyys ja tulevaisuus. Symbolinen ajattelu mahdollistaa reflektion, kyvyn erottaa aistimusten virrasta yksittäinen ilmiö tarkastelun kohteeksi ja tiedostaa oma tarkkaavaisuus. Siihen perustuvat ihmiselle tunnusomaiset käsitykset abstraktista tilasta, loogisesti tosista tai epätosisista väitteistä, lainalaisesta universumista sekä älyllisistä ja eettisistä mahdollisuuksista. (Cassirer 1944/1972: 33, 39–41, 43–45, 50–51, 54–55, 57–62, 177, 184–185, 201–202, 220–221.)

Vaikka monet Cassirerin tunnistamat semioottiset ilmiöt epäilemättä ovat yksinomaan ihmisille tunnusomaisia, sopii kysyä, millaiseen symbolin määritelmään argumentti nojautuu. Cassirer (1944/1972: 36–39) esittää, että symbolien avulla on mahdollista pohtia suhteita itsessään, minkä lisäksi sama symboli voi viitata useampaan asiaan ja samaan asiaan voidaan viitata useammalla symbolilla. Symbolisen eläimen erityispiirteeksi hahmottuu myös propositionaalinen kieli (*propositional language*), jossa merkeillä viitataan objektiin tai kuvaillaan sitä (Cassirer 1944/1972: 29–30). Äidinkiensä hallitsevan aikuisen ja puhekyvyttömän lapsen tai eläimen välillä onkin Cassirerin (1944/1972: 115–118, 131, 135) mielestä perustavanlaatuinen ero: kielensä oppinut asennoituu maailmaan objektiivisesti ja teoreettisesti. Joissain suhteissa Cassirerin käsitys symbolisesta järjestelmästä tuo mieleen Susan Petrillin ja Augusto Ponzion teorian ihmisen metasemioottisesta erityislaadusta (ks. 1.5). Cassirer ei määrittele symbolia

³⁰⁴ Jakob von Uexküllin yleiseläimellisen semiosis-mallin mukaan funktionaalinen kehä rakentuu vastaanottojärjestelmästä ja toimeenpanojärjestelmästä, mutta ihmisellä näiden väliin sijoittuu Cassirerin (1944/1972: 24) mukaan symbolinen järjestelmä (*symbolic system*).

yksiselitteisesti vaan lukee sen piiriin monenmoisia ihmiselle tunnusomaisia merkkien käyttötapoja. Jos liikkeelle lähdetään symbolin määritelmästä, käy vaikeammaksi selittää ihmisen erityisyyttä erillisen semioottisen toiminnon kautta.

Toislajiset symbolit

Kuten edellä todettiin, Charles S. Peirce piti symbolin kriteerinä sitä, että representamenin yhteys objektiin ei perustu pelkkään samankaltaisuuteen tai tosiasialliseen läheisyyteen vaan sen havaitseminen on kiinni tulkitsejan synnynnäisestä tai opitusta taipumuksesta (ks. 4, 4.5). Representamenin ja objektin välinen epäsuhta on epäilemättä yksi metasemioottisen puntaroinnin ja käsitteellisten avaruuksien rakentamisen ehto, mutta etologiaan perustuva eläinsemioottinen tutkimus on osoittanut, että myös monilla toislajisilla näyttäisi esiintyvän symbolin kriteerit täyttäviä merkkejä. Jos symbolin kriteeriksi asetetaan arbitraarisuus, monet toislajisten käyttämät merkit täyttävät ehdon, nisäkkäiden häntämerkeistä hyönteisten pariutumisrituaaleihin (Sebeok 1994/2001: 58–59). Arbitraarisuus korostuu silloin, kun eri populaatioilla on käytössään erilaisia koodeja (ks. esim. Telkänranta 2016: 25–26). Toisaalta mielivaltaisuuden voi havaita vertaamalla representamenia objektiin. Ainakin nisäkkäät ja linnut käyttävät erilaisia ääniä erilaisista vaaroista varoittavina merkkeinä (ks. esim. Salwiczek & Wickler 2004: 174; Telkänranta 2016: 23–24, 26), jolloin vaaratekijän läsnäolo toki vahvistaa myös merkkien indeksaalista ulottuvuutta.³⁰⁵ Nykyisen ymmärryksen valossa nimitys *animal symbolicum* näyttää kaiken kaikkiaan vanhentuneelta (Deely 2005: 36–38).³⁰⁶

Eräät eläimet näyttäisivät viittaavan merkeillään myös poissaoleviin kohteisiin. W. H. Thorpe (1967) huomauttaa, että lintu saattaa käyttää kumppaninsa repertuaariin kuuluvia ääniä tämän ollessa poissa (ks. myös Sebeok 1986: 87). Kukko puolestaan voi manipuloida kanoja kutsumalla nämä syömään silloin, kun ravintoa ei ole tarjolla (Aaltola 2004: 87; Martinelli 2007: 47–48). Näissä tapauksissa symbolisuus korostuu suhteessa indeksaalisuuteen, mutta Peirce piti ilmeisenä, että symbolisilla merkeillä on myös jonkinlainen indeksaalinen kytkös objektiinsa (ks. 4). Symboleilta saatetaan edellyttää myös jonkinasteista säännönmukaisuutta, jonka varassa tulkitseminen käy mahdolliseksi. Äänisignaalien vakiintuminen sekä niiden käyttö lajitovereiden petkuttamiseen tai poissaolevaan kohteeseen viittaamiseen houkuttaa ajattelemaan, että esimerkiksi lintusemiosis täyttää koko joukon symbolifunktiolle asetettuja kriteereitä. Tällaista ajattelua tukevat myös koulutettujen papukaijoiden ja kädellisten kielelliset kyvyt; sitä paitsi monet lemmikitkin oppivat passiivisesti tulkitsemaan suuren joukon

³⁰⁵ Helena Telkänranta (2016: 24) kirjoittaa: ”Erilaiset varoitushuudot siis olisivat sanojen kaltaisia symboleja, joista kuulijoille tulee mieleen se konkreettinen otus, jota kyseinen huuto edustaa.” Tässä kohden on vaikea ymmärtää, miksi vihermarakattien käärmevaroitusta edustaisi tiettyä konkreettista käärmettä, kun yhteisöä uhkaavat käärmeet kaikeinkin vaihtelevat kerrasta toiseen. Pikemminkin näyttäisi luultavalta, että marakatin mieleen tulee abstrakti mielikuva tai yleistys, jolla toki on kokemuksellinen yhteys menneisyydessä kohdattuihin käärmeysilöihin. Mahdollisesti tarkoituksena on vihjata, että pisimmälle viedyllä symboleilla viittauskohde ei olisikaan olioluokka vaan sosiokulttuurinen konstruktio. Kirjoittaahan Telkänranta (2016: 120–121) myös, että ”symbolien käyttöä viestinnässä” esiintyy vain niillä harvoilla eläinlajeilla, jotka pystyvät ajattelemaan toisten yksilöiden ajatuksia. Esimerkkinä tästä hän mainitsee korvit, jotka näyttävät käyttävän tarpeettomia lahjoja hyvän tahdon ja lähestymishalun symbolina. Telkänrannan käsitys symbolista näyttääkin poikkeavan Peircestä, joka saattaisi hyväksyä symboleiksi vaikkapa tursaiden värinvaihdoksiin liittyvät viestit (ks. Telkänranta 2016: 20–21).

³⁰⁶ Mainittakoon kuitenkin, että Kalevi Kull (2010: 49–54) tulkitsee ikonin, indeksin ja symbolin tavalla, joka sitoo symbolisuuden kieleen. Ikonisuudessa on Kullin mukaan kyse pelkästä tunnistamisesta, eikä hän jaa sitä kuvalliseen, diagrammaattiseen ja metaforiseen ikonisuuteen. Diagrammaattisuuden ja opittuun taipumukseen perustuvan symbolisuuden yhteydessä tarkastelemani yhteyksien tunnistaminen sijoittuukin Kullilla indeksaalisuuden piiriin. Diagrammaattista uudelleen järjestelyä Kull pitää symbolisena ilmiönä, mikä osittain vastaa Peircenkin käsityksiä; kuitenkin symbolisuuden piiriin kuuluu Peircen määritelmän puitteissa monenlaista muutakin.

ihmissanoja. Thomas Sebeokin (1994/2001: 58) mielestä toislaajisten symbolisten kykyjen puolesta puhuu se, että monenlaisilla eläimillä on kyky muodostaa intentionaalisia luokkakäsitteitä ja rakentaa partikulaareista universaaleja. Myös Elisa Aaltola (2004: 75–87) viittaa toislaajisten käsitteelliseen ajatteluun.

Toislaajisten keskinäisessä viestinnässä tietyn merkin tulkinta on usein myös tulkitsijasta kiinni, mikä vastaa Peircen määritelmää symbolista. C. G. Beerin (1975, viitattu Griffin (1976: 91–92) mukaan esimerkiksi nokisiipilokin pitkä huuto voi tilanteesta riippuen merkitä useampia asioita: ”Olen vanhempasi – tule syömään!”, ”Olen puoliso – anna minun asettua munien päälle!”, ”Olen mahdollinen puoliso – tule ja pysy lähelläni!” tai ”Olen vallannut tämän alueen – mene pois!” Tässä tapauksessa näyttää siltä, että huudolla on useampia tulkitsijakohtaisia intentionaalisia interpretantteja. Monesti tulkitsijan taipumukset vaikuttavat lähtömerkin tulkintaan myös lähettäjän intentioista riippumatta; esimerkiksi poikasen kerjäänsäni voi toimia pedolle makupalan merkinä. Tällöin äänen indeksiaalinen yhteys objektiin on vahva, mutta varsinaisen merkityksensä se saa tulkitsijan semioottisessa viitekehityksessä.

Symbolinen suhde toislaajiseen

Antroposemiosiksessa tulkitsijasidonnaisten tekijöiden merkitys korostuu. Kuten Maurice Merleau-Ponty (1942/1990: 188, 191, 195–196, ks. Ruonakoski 2011: 186–187) kirjoittaa, vitaalisetkin toiminnot saavat ihmisen kohdalla uusia merkityksiä; esimerkiksi talon rakentaminen ei ole pelkkää kylmältä suojautumista vaan ihminen projisoi taloon ”ensisijaisina pitämänsä arvot ja toteuttaa näin niitä”.³⁰⁷ Joskus symbolien ylivalta keskuudessamme mielletään myös ongelmaksi. Arran Stibben (2012: 3, 194) mielestä ihmisten olisi korkea aika herätä siihen, kuinka symbolien maailma karkottaa eläimet heidän kokemuspöyrästään ja vieraannuttaa heidät luonnosta. Symbolisuuden ylittäminen välittömän luontokokemuksen mallintamisen kautta mahdollistaisi Stibben (2012: 186–187, 190) mukaan uuden yhteyden muihinkin eläimiin. Ansiokkaana ympäristökasvatuksen muotona Stibbe (2012: 175–176) pitääkin haikurunoutta, jossa luontoa pyritään kuvaamaan mahdollisimman aidosti (*genuinely*), välttäen metaforia ja symboleita. Symbolisia käytäntöjämme pyrkii purkamaan myös Alwin Fill (2006: 150, viitattu Heuberger 2017: 348), joka pohtii mahdollisuutta antaa luonnon osille uudet nimet fysiosentrisestä näkökulmasta. Hunajaa voitaisiin alkaa kutsua ’nuorten mehiläisten ruoaksi’ ja terälehtiä ’hyönteisten huomion herättimiksi”.

Yleisemmin symbolisuus voidaan tulkita käännökseen rakentamiseksi vastaanottajan ehdoilla, mikä systemaattisesti toteutettuna saattaa merkitä esimerkiksi kotouttavaa käännöstrategiaa. Kadri Tüür (2014: 278–279) katsoo, että symbolisuuden korostaminen esimerkiksi ihmisten ja kalojen välisessä kanssakäymisessä voisi kasvattaa myötätuntoa vesieläimiä kohtaan, vaikka samalla biologinen yhteyden taju saattaa ohentua. Esimerkkinä kalojen symbolisesta esittämisestä Tüür käyttää sitä, kuinka kalan ja kalastajan välinen kamppailu useissa kertomuksissa laajenee ilman ja veden väliseksi taisteluksi. Kalalle tällainen tulkinta oletettavasti olisi täysin käsittämätön, mutta jos käännökseen pragmaattiset vaikutukset palvelisivat kalojen hyvinvointia, sitä voisi pitää hyväksyttävänä. Toisaalta moni tutkija uumoilee, että suhteessa toislaajisiin kaipaisimme ennen muuta tulkintatottumuksiamme horjuttavaa eläinlähteisyyttä. Andrew Goatly (1996/2001: 221) kyseenalaistaa yleisöä koskelevan, subjektiivisen ja humoristisen kielenkäytön luonnosta puhuttaessa; hänen mielestään tärkeämpää olisi pyrkiä horjuttamaan ihmiskeskeisyyttä. Joiltain osin nämä huomiot ovat paikallaan myös toislaajisista puhuttaessa. Esimerkiksi tuotantoeläinten kustannuksella pilaileva antropomorfinen mainoskuvasto vaikuttaa julmalta, kun sen

³⁰⁷ Sitaatin on suomentanut Erika Ruonakoski.

suhteuttaa vasikkansa perään ampuvan lehmän tuskaan (ks. esim. Lundqvist 2014: 36–38, 41, 44–45, 67–70). Mahdollisesti vieraannuttavaa kääntämistä tarvittaisiin erityisesti suhteessa eläimiin, joita olemme tottuneet välinpitämättömästi pistelemään poskeemme, kun taas kotouttaminen voisi rakentaa merkityksellistä suhdetta etäisempiin eläimiin.

Kielen kulttuurisuus

Käännösstrategiasta riippumatta ihmiskeskeisyys kuuluu luonnollisen kielen peruslähtökohtiin. Toislajisen nimeäminen tekstissä viittaa ihmishavainnoijan läsnäoloon (Lummaa 2010: 127; 2017: 83), minkä lisäksi moniin lajinimiin on koodattu kulttuurisidonnaisia konnotaatioita. *Juhannusturilainen* vetoaa kristillisiä juhlapyyhiä koskevaan tuntemukseen, ja vastaavasti vaikkapa pajulinnun voidaan sanoa aloittavan laulukautensa vapun aikoihin. Monet lajinimet viittaavat myös valtiorajoihin, joilla ei monien toislajisten kannalta ole juurikaan merkitystä. Esimerkiksi italianvarpusen kannalta lienee melko samantekevää, asuuko hän Korsikalla vai Sisiliassa. Sitä vastoin vaikkapa *sinitiaisen* nimi perustuu suurelta osin linnun omiin esteettisiin arvoihin, vaikka sinitiaisnaaraan ihailema ultraviolettinen väri ei sellaisenaan olekaan ihmisen havaittavissa (ks. Telkänranta 2015: 13–14). Usein käännöksiä voi pitää kohtaamispaikkoina, jotka sijoittuvat jonnekin ihmisen ja toislajisen välimaastoon, sopivan maamerkin kohdalle.

Metaforan ja symbolin välinen raja on häilyvä, sillä vertauskohtaan implikoituu usein ajatus ilmiön tuttuudesta tietynlaiselle tulkitsijalle ja toisaalta symbolin voi ajatella hakevan lähtömerkille vertauskohtaa tulkitsijan merkityksmaailmasta. Molemmat voi ymmärtää synteettisiksi ilmiöiksi, joissa tulkitaan tavallaan useampaa asiaa samaan aikaan (ks. 3.2.3). Symbolissa olennaista on, että tulkitsija voi omien taipumustensa ansiosta tarkastella jotakin merkinä; jonkun kognitiiviset taipumukset voivat esimerkiksi edellyttää merkiltä yksinkertaisuutta ja tutunomaisuutta, jolloin kotouttavalla käännöksellä on hänelle enemmän symbolista merkitystä kuin vieraannuttavalla. Metaforassa pitkälti samaa ilmiötä tarkastellaan toisiinsa rinnastuvien lähtöobjektien näkökulmasta.

Toislajisia koskevat kirjalliset tulkinnat kääntyvät tietynlaisen lukijan puoleen puhumalla asioista, jotka ovat merkityksellisiä tietynlaisessa viitekehyksessä. Edellä nousivat jo esiin uskonto ja antiikin mytologia oppineen lukijan arvostamina kiikarointivälineinä (ks. 4.5). Kulttuurisessa eläintutkimuksessa on kiinnitetty huomiota myös arkisempiin tulkintakehyksiin. Kuten Hilda Kean (2007: 40) toteaa, toislajisista on tehty esimerkiksi moraalaisia esikuvia, ja on helppo ymmärtää, kuinka tällainen tulkintatapa saa eläimet näyttäytymään merkityksellisinä sellaiselle ihmiselle, joka lähtökohtaisesti on kiinnostunut eettisestä kasvusta ja kasvatuksesta. Hyvesymboliikan ohessa emot ja poikaset saatetaan esittää ihmisperheisiin rinnastuvina perheinä. Kathleen Keten (2007: 4) mukaan tällainen ajattelutapa valtavirtaistui 1800-luvulla, joskin se on voimissaan jo eräissä vanhemmissa eläintulkintoissa, kuten Buffonin (1771: 84, 95) pohdinnoissa kanan äitiydestä. Määritelmistä riippuu, mitä kaikkea voidaan kirjaimellisesti nimittää perheeksi ja mitkä puhettavat ovat metaforisia. Siitä riippumatta perhepuhe luonnollisesti puhuttelee sellaista lukijaa, jolle perhearvot ovat valmiiksi läheisiä.

Osa symbolisista eläintulkintoista nostaa toislajisen korostetun myönteiseen viitekehukseen, inhimillisten arvojen lämpöiseen valokehään – esimerkiksi juhannusturilainen kutsutaan nimensä kautta juhlaan mukaan. Joissain tapauksissa tulkinnat kuitenkin kytkevät eläimet kielteisiin arvosilmukoihin. *Laiskiaisin* projisoituu helposti kristillisen työmoraalin synnyttämää paheksuntaa, vaikka toisaalta oravanpyörässä sinnittelevä länsimaalainen saattaa ajatella kaihoten kaukaisten muurahaispuiden asukkaita, joilla ei ole kiire minnekään. *Selene*-kalasukuun kuuluvat *murjottajat* taas tuomitaan ulkonäkönsä

perusteella, joskin murjotus saattaa toki herättää myös sympatiaa. Yhtä lailla tulkintoja voi toki kaventaa myönteinen leima, kuten peipposen iloisuuden tähdentäminen.

Symboliset taipumukset eivät kuitenkaan ole horjumattomia lakeja, ja parhaassa tapauksessa tulkitsijan kasvusuuntaa vastaava esillepano saattaa tarjota matkaevästä kohti rönsyilevää mielenkiintoa tai toislaajisten itseisarvon tunnustamista. Arran Stibbe (2015: 95–96) uskoo, että luontokirjoittajat voivat valinnoillaan rakentaa uudenlaista näkökulmaa ylenkatsottuihin tai parjattuihin luontokappaleisiin, kuten rottiin. Ongelmana hänen mielestään kuitenkin on se, että luontokirjat sijoittuvat kirjakaupassa omaan nurkkaukseensa ja niitä lukevat ihmiset, jotka ovat valmiiksi herkkiä luonnon arvolle. Jotta vallitsevat kulttuuriset arvostelmat muuttuisivat, Stibbe toivoo, että luontokirjoille tunnusomaista kielenkäyttöä utjutettaisiin monenlaisiin arkielämänsäihin ja keskusteluihin. Kuten jo kääntämisen symbolisuudesta puhuessani kävi ilmi, vastaanottajan voi ottaa huomioon myös tarjoamalla hänelle sopivassa määrin ennakkoluuloja kyseenalaistavaa semioottista vastusta (ks. 4.6.5).

4.1–4.7 Yhteenveto

Luvuissa 4.1–4.5 esittelin peirceläisen semiotiikan ytimeen kuuluvan jäsenyyksen representamenin ja dynaamisen objektin välisistä suhteista ja esitin, että tietynlaisten suhteiden tuottamisesta puhuttaisiin lajienvälisen kääntämisen tekniikoina. Kuvaa, diagrammia ja metaforaa yhdistää se, että niissä referentiaalinen suhde perustuu samankaltaisuuteen; kyse on siis ikonisista merkeistä. Indeksiaalisissa merkeissä representamenin ja objektin välille muodostuu tosiasiallinen yhteys, kun taas symboli merkitsee mitä merkitsee tulkitsijan synnynnäisen tai opitun taipumuksen vuoksi.

Kun käännös heijastaa jotakin lähtömerkin ominaisuutta, puhun *kuvastamisesta*. Kuva tarjoaa laadullisen kokonaisvaikutelman lähtömerkin luonteesta joko aistittavien ominaisuuksiensa tai herättämiensä mielikuvien kautta. (Ks. 4.1.) Jos käännöksen osien väliset suhteet myötäilevät lähtömerkin osien välisiä suhteita, kyse on *suhteuttamisesta*. Diagrammina käännös jäsentää lähtömerkin ulkomuotoa, foneettista vaihtelua, toimintaa tai kontekstia. (Ks. 4.2.) *Samastamisella* tarkoitan tekniikkaa, jossa lähtömerkille etsitään vertauskohta. Rinnastuksen ollessa yllättävä metafora voi tarjota uuden näkökulman sekä lähtömerkkiin että vertauskohtaan. (Ks. 4.3.) *Altistaminen* saattaa käännöksen toden teolla tekemisiin lähtömerkin ja vastaanottajan kanssa. Esimerkiksi persoonapronominit voivat toimia indeksiaalisina merkkeinä, jotka muistuttavat lukijaa käännöksen lähteestä ja syntyprosessista. (Ks. 4.4.) *Tarjoileminen* tekee käännöksestä sopivan tietynlaiselle vastaanottajalle. Vastaanottajan semioottisista taipumuksista riippuu, millaiset merkit saavat mielekkään interpretantin ja miltä osin tulkintaprosessi johtaa umpikujaan. (Ks. 4.5.)

Luvussa 4.6 kävin läpi peirceläisen tekniikkajäsenyyksen yhteyksiä käännöstutkimukseen. Kuvastamisen teema pulpahtaa pintaan pohdinnoissa ikonisuudesta käännöksen laadullisena piirteenä sekä käännöksen herättämistä mielikuvista (ks. 4.6.1). Suhteuttaminen liittyy kysymykseen esitysjärjestyksestä ja kontekstualisoinnin tarpeesta (ks. 4.6.2). Samastaminen nousee puheenaiheeksi yksittäisiä metaforia käännettäessä, mutta on myös esitetty, että kääntämistä kokonaisuudessaan voisi pitää metaforisena toimintana (ks. 4.6.3). Altistamisessa voi translatologisesta näkökulmasta olla kyse esimerkiksi kääntäjän näkyvyydestä ja yhteyden säilyttämisestä lähtötekstiin (ks. 4.6.4). Tarjoilemisen kohdalla on mietitty erityisesti sitä, missä määrin kääntäjän tulisi vastata yleisön odotuksiin (ks. 4.6.5).

Luvussa 4.7 kartoitin vielä näkemyksiä tekniikoiden merkityksestä lajienvälisessä kääntämisessä. Käsitteelliset kuvat näyttäisivät vaikuttavan olennaisesti siihen, missä valossa katsomme toislaajisia eläimiä – pupu on eri asia kuin *Oryctolagus cuniculus* (ks. 4.7.1). Diagrammaattiset valinnat

ilmentävät käyttäytymisen dynamiikkaa mutta kytkeytyvät myös kysymykseen siitä, mihin lähtöeläin kuuluu ja millainen asema tällä on yhteiskunnassa. Suhteuttamisen seurauksena lähtöeläimestä voi tulla toimija tai toiminnan kohde, samastuttava subjekti tai sivuseikka, evoluution välietappi tai ekosysteemin osatekijä. (Ks. 4.7.2.) Metaforat puolestaan voivat yllyttää tarkastelemaan lähtöeläintä koneena tai satuolentona, kategorioiden välisiä rajoja hämmentäen (ks. 4.7.3). Indeksaalisuudessaan käänös saattaa yllyttää vastaanottajaa lähtöeläimen kohtaamiseen – indekisaalisesti tulkittu eläin on oikeasti olemassa, ja ihminen voi puhua hänelle tai hänen puolestaan (ks. 4.7.4). Symbolinen ulottuvuus kietoo lähtöeläintä vastaanottajan kannalta tarkoituksenmukaiseen viitekehukseen, mikä voi merkitä pelkistämistä tai uusia näkökohtia (ks. 4.7.5).

Lajienvälisissä teksteissä tekniikoiden vuorovaikutus tuottaa kompleksisia kokonaisuuksia, ja luvussa 8 selvitän, kuinka niitä sovelletaan Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteissä. Asiatekstissä tekniikat eivät ilmene yhtä monipuolisesti kuin kansanperinnettä, runoutta, romaanikirjallisuutta, draamaa, retkiesseitä ja tietokirjallisuutta käsittelevässä tekstiaineistossa, johon pro gradussa sovelsin tekniikkajäsennystä (ks. Vihelmaa 2010c). Kansallispuistoteksteihin sisältyy kuitenkin mielenkiintoisia teknisiä ratkaisuja, ja luku 8 syventää ymmärrystä siitä, kuinka lajienväliset käänökset rakentuvat juuri tämän tyyppisissä teksteissä. Samalla luku havainnollistaa sitä, kuinka tekniikat toimivat käytännössä. Sukelluksessa kansallispuistojen asukkaiden keskuuteen risteytän tekniikkajäsennyksen kääntämisen kuuteen merkitykseen, joita esittelen seuraavassa luvussa.

5 MITÄ KÄÄNTÄMINEN ON? KUUSI MERKITYSTÄ

Käännöksen prototyypeiksi hahmottuvat nykyisinkin erilaiset kieltenväliset ilmiöt, kuten kieliyhteisöstä toiseen kulkenut evankeliumi, kansainvälinen bestseller tai elokuvan tekstitys. Luvussa 5 näytän suuntaa kohti vähemmän ihmiskeskeistä käännöstutkimusta esittelemällä käsitteellisen työkalun, joka erottaa kääntämisessä kuusi bio- tai eläinsemioottista merkitysulottuvuutta. Luvussa 5.1 esittelen alustavasti kuusi merkitystä sekä niiden muodostaman käsitteellisen rakenteen. Esitän myös erinäisiä perusteita, miksi olen antanut merkitysten nimiksi *interformaalinen*, *intermediaalinen*, *intersysteeminen*, *intersubjektiiivinen*, *interaktantiaalinen* ja *intermondiaalinen* kääntäminen. Luvussa 5.1.4 luonnostelen ajatuksia siitä, millaisiin ilmiöihin mitään merkitystä voisi soveltaa ja minkä vuoksi. Tekstintutkimusta silmällä pitäen käyn läpi kielellisiä piirteitä, jotka ovat kunkin merkityksen kannalta mielenkiintoisia. Luvussa 5.2 jäsennän translatologian diskurssia kuuden merkityksen kautta, jotta lajienvälisen tutkijan olisi helpompaa tarttua käännöstutkijoiden tuotantoon ja seuloa siitä esiin mielenkiintoisia näkökohtia. Luvussa 5.3 selvitän, miten merkitykset ilmenevät toislaajisten eläinten tulkitsemisessa ja millaisia haasteita lajienväliseen kääntämiseen liittyy kunkin merkityksen näkökulmasta. Kokonaisuudessaan toivon luvun helpottavan kääntämisen monimerkityksisyyden hyväksymistä sekä lajienvälisestä tutkimustyöstä kiteyttämällä etäisiä tutkimusaloja yhdistävät teemat merkityksellisiksi ydinkäsitteiksi. Jäsennyksen toimintaa havainnollistaa sovellus, jossa Luontoon-sivuston kansallispuistotekstejä analysoidaan viiden käännöstekniikan (ks. 4) ja kääntämisen kuuden merkityksen ristivalossa (ks. 8). Aikaisemmin julkaistussa artikkelissani tarkastelen kuuden merkityksen kautta sosiaalisen median lokkitulkintoja, mutta yhtä lailla jäsennyksessä soveltuu arkiseen hahmotustyöhön.

Sitten renessanssiajan kääntämisen käsitteen merkityssisältö on kaventunut kaventumistaan ja alkanut merkitä pitkälti vain kieltenvälisestä kääntämisestä (Rubel & Rosman 2003a: 20). Kaventumisen seurauksena valtaosa tulkinnallisista ilmiöistä on totuttu sulkemaan kääntämisen piiriin ulkopuolelle; usein puhetta kääntämisestä laajassa mielessä vastustetaan sillä perusteella, että merkityksen väljentäminen vesittää ajatuksen kääntämisestä interlinguaalisena viestintänä. Moni teoretikko torjuu esimerkiksi Roman Jakobsonin keksimän intersemioottisen kääntämisen käsitteen, jota pidetään intuition vastaisena (ks. Shuttleworth & Cowie 1997: 86) tai jonka katsotaan tuovan kääntämistä tarkoittavan sanan normaaliin käyttöön liian radikaaleja semanttisia muutoksia (Sturrock 1991: 310).³⁰⁸ Käännösalan terminologit määrittävät kääntämisen kieltenväliseksi siirtomenetelmäksi, jossa välitetään kirjallisia dokumentteja vastakohtana suulliselle tulkaukselle (*Terminologie* 1999: 188).

Kuten edellä on käynyt ilmi (ks. 1.3, 1.4), 1990-luvun lopulta lähtien kääntämisen käsitteen merkityssisältöä on mietitty uusiksi Jakobsonia radikaalimmillakin tavoilla. Monesti kääntämisen uudet määritelmät hämmentävät kieltenvälisen kääntämisen asiantuntijoita. Kuten Robert J. C. Young huomauttaa, eräät käännöstutkijat pahoittelevat kääntämisen käsitteen metaforista laajentamista omistushaluiseen sävyyn, vaikka sana on alkuperältäänkin metaforinen ja vaikka käännöstutkijat vastavuoroisesti lainaavat käsitteitä muilta oppialoilta (Ha *et al.* 2010: 358). Jotkin sanan käyttötavat herättävät translatologeissa erityistä huolta; esimerkiksi Birgit Wagner katsoo kulttuurisen kääntämisen käsitteen kärsineen inflaation holtittoman käytön myötä (Pratt *et al.* 2010: 98). Samaan aikaan historiallinen tutkimus on osoittanut kapean määritelmän rajat: Andrew Chestermanin (1997: 7–8, 13–14) mukaan esimerkiksi kääntämisen samastaminen kirjoittamiseen on supermeemi, joka nousee esiin

³⁰⁸ Myös Umberto Eco (2001: 76–77) vetoaa intuition osoittamiseen, että tietyt tekstityypit eivät ole käännöksiä. Kielensisäiseen kääntämiseen monet käännöstutkijat suhtautuvat intersemioottista kääntämistä myönteisemmin, ja toki myös maailmoja syleilevän avarakatseisia käännöstutkijoita löytyy, kuten tutkimukseeni sisältyvät kirjallisuuskartoitukset osoittavat.

pitkin poikin kääntämisen historiaa. Myös arkikielessä kääntämisen käsite on monimerkityksinen, joskin ”kielenkääntäminen” ymmärretään usein kapeasti.

Jotta kääntämisen merkityskenttä ei hajoaisi käsiin, yhtenä mahdollisuutena on koettaa löytää ilmiötä edustava esimerkki, ”käännöskäännös”, josta kaikki ovat valmiita pitämään kiinni, ja alkaa rakentaa määritelmää sen ympärille. Jos peippo tai mustarastas on suomalaisen mielestä lintumainen lintu, niin käännösmäinen käännös voisi olla *Raamatun* tai Agatha Christien dekkarin suomennos. Sonja Tirkkonen-Condit (1997) puolustaa kääntämisen prototyypistä määrittelyä sanoen, että määritelmän puuttuessa mitä hyvänsä voidaan pitää käännöksenä; epäilemättä kääntämisen prototyyppi onkin jokin kieltenvälisen kääntämisen muoto (ks. Halverson 2000). Kriittisessä tutkijassa prototyyppiajattelu kuitenkin herättää epäilyksiä. Arkiajattelussa prototyypit ovat vahvoilla, mutta kuinka pitkälle tutkija voi ottaa prototyypit annettuina? Voiko lintutieteilijä jättää pingviinit vaille huomiota tai vieläpä evätä heiltä linnun aseman? Kuten Maria Tymoczko (2007: 90–100) huomauttaa, prototyyppiteoria ei tee oikeutta käännösilmiöiden monimuotoisuudelle; siksi hän suosittelee, että käännöstutkijat eivät kahliutuisi yksittäiseen kääntämisen määritelmään (Tymoczko 2006: 20). Prototyypit eivät myöskään ole kertakaikkisia vaan sidoksissa tiettyyn aikaan ja kulttuuriin. Tutkimus voi osaltaan muokata prototyyppiä, sikäli kuin se näyttää tarpeelliselta. Terminologiaa on mahdollista hajauttaa ja ymmärrystä kehittää, jotta pystyisimme ajattelemaan monivivahteisemmin ja ottamaan vastuuta asioista.

Nykyisellään kääntämisen käsite on moniselitteinen riippumatta siitä, yritämmekö pitää sitä kasassa ihmiskeskeisin tai logosentrisin kriteerein. Sekaannusten välttämiseksi ja ajattelun avartamiseksi voimme pyrkiä erottamaan toisistaan kääntämisen vivahteita, jotka ovat sovellettavissa niin tuttuihin prototyyppeihin kuin lajienvälisiin ilmiöihin. Kun semanttista kenttää jäsennetään uudella tavalla, välttään tilanteelta, jossa logosentrinen prototyyppi tyypistää käännöstutkimuksen mahdollisuuksia. Näin lajienvälisen kääntäminen loksahaa luontevaksi osaksi kääntäjän ja käännöstutkijan ammatillista liikkumatilaa. Kehittämäni käsitteellinen viitekehys perustuu Charles S. Peircen fenomenologisiin kategorioihin ja Thomas Sebeokin viestintämalliin. Se on avoin monenkirjaville semioottisille ilmiöille soveltuen varsinkin lajienvälisen semiosiksen translatoogiseen tarkasteluun. Jäsennyksessä kääntäminen hahmottuu yhtäältä persoonattomaksi, toisaalta interpersoonaiseksi prosessiksi. Niin persoonaton kuin interpersoonainenkin kääntäminen voi ilmetä lähtöominaisuuksien muuntelemisena, lähteen kohteeseen yhdistävänä liikkeenä tai lähtöjärjestelmän tulkitsemisena tulojärjestelmän puitteissa. Kun muuttajat risteytetään, kääntämisen käsitteelle saadaan kuusi merkitystä: *interformaalinen*, *intermediaalinen*, *intersysteeminen*, *intersubjektiiivinen*, *interaktantiaalinen* ja *intermondiaalinen* kääntäminen.

Luvussa 5.1 esittelen alkajaisiksi kuuden merkityksen teoriaa ja määrittelen siihen sisältyviä termejä (ks. 5.1, 5.1.1–5.1.3); sitten luonnostelen suuntaviivoja sille, kuinka kuutta merkitystä voi soveltaa erilaisten semioottisten ilmiöiden tutkimiseen (ks. 5.1.4). Rakentaakseni yhteyksiä uuden jäsennyksen ja muun käännöstutkimuksen välille pyrin luvussa 5.2 selvittämään, kuinka käännöstutkijat ovat työstäneet kunkin merkityksen kannalta relevantteja kysymyksiä. Luvussa 5.3 luon katsauksen kunkin merkityksen rooliin toislaajisten eläinten tulkitsemisessa.

5.1 Kääntämisen kentän jäsentyminen

Kääntämisen kenttää on usein jäsennetty käännettävän tekstityypin tai käännöstävän, -metodin tai -strategian perusteella.³⁰⁹ Osa luokituksista on suoraan sovellettavissa myös lajienvälisiin yhteyksiin; esimerkiksi kotouttavan ja vieraannuttavan kääntämisen välinen vastakkainasettelu jäsentää luontevasti myös suhdettamme toisilajisiin eläimiin (ks. Vihelmaa 2007; Vihelmaa 2010b).³¹⁰ Useimmat luokitukset on kuitenkin räätälöity kieltenvälisen käännöstutkimuksen tarpeisiin, ja jos ei-kielelliset merkit ylipäänsä otetaan huomioon, ne pyritään usein sijoittamaan omaan lokeroonsa. Kun Roman Jakobson (1959/1966) sisällytti kääntämisen piiriin musiikin tuottamisen, tanssimisen ja maalaamisen, hän samalla marginalisoi ei-kielellisiä merkkejä nimeämällä kieltenvälisen kääntämisen perusmuodoksi, *translation proper*. Jakobsonin myötä intersemioottisesta kääntämisestä alettiin puhua erillisenä kääntämisen lajina sen sijaan, että siitä olisi tullut elimellinen osa käsitystämme kääntämisestä. Biosemiotiikan näkökulmasta erityistapauksena kumminkin näyttäytyy pikemminkin kielellinen kuin kielen rajamaastossa liikkuva tai ei-kielellinen kääntäminen (ks. 1.3).

Kääntämisen kuusi semanttista ulottuvuutta tavoittavat ainakin osan merkityksistä, joita ihmiset liittävät kieltenväliseen kääntämiseen. Toisaalta jäsenitys soveltuu myös muun muassa lajienvälisen kääntämisen tarkasteluun, mikä helpottaa vuorovaikutusta erilaisten viitekehysten välillä. Jäsennyksellä on yhtymäkohtia Jakobsonin (1960) tunnettuun viestintämalliin, jota vastaavat osatekijät Thomas Sebeok (1972: 14) esittää Morleyn kolmion hahmossa. Jakobsonista poiketen Sebeok jakaa viestinnän kuusi osatekijää kahteen ryhmään: hänen mukaansa lähde, kohde ja tarkoite perustuvat Karl Bühlerin (1934) viestintämalliin, kun taas kanava, viesti ja koodi juontavat juurensa informaatioteoriaan. Bühlerin jäsennykseen kytkeytyvää teoriaa kielenkäytön funktioista on sovellettu käännöstutkimukseen monessa käänteessä. Esimerkiksi Katharina Reiß (1971: 31–49) soveltaa sitä klassisessa teoksessaan, kun taas Peter Newmark (1988: 39–44) ja Christiane Nord (1997/2008: 56, 60–62) täydentävät sitä yhdellä tai useammalla Jakobsonin mallista poimitulla funktiolla. Cees Koster (2002: 27–29) puolestaan soveltaa vertailevaan käännöstutkimukseen Jakobsonin viestintämallia.

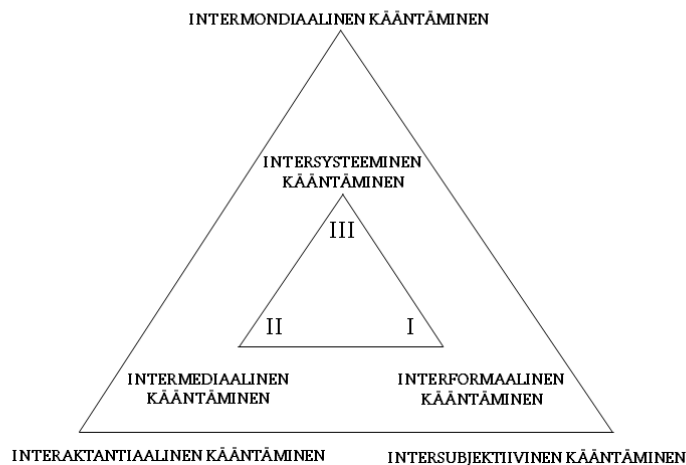
Monesta sovelluksesta poiketen oma teoriani kääntämisen kuudesta merkityksestä ei ole funktionalistinen. Johdan Sebeokin viestintämallista kääntämisen merkitysulottuvuuksia sillä oletuksella, että käännösprosessissa tai käännöstutkimuksessa on mahdollista painottaa tiettyä osatekijää. Tämä ei vaikuta niinkään käännöksen käyttökelpoisuuteen vaan siihen, mistä kääntämisessä ylipäänsä on kyse tai mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan. Lähtömerkin aistittavan hahmon jäljittelyä ja muuntelua nimitän *interformaaliseksi* kääntämiseksi, jolloin 'muoto' viittaa asuun, jossa viesti tarjoutuu vastaanottajalle.

³⁰⁹ Gideon Touryn (1986: 1118) mukaan käännösprosessien luokittelun perusteena ovat toimineet kääntäjä (ihminen vs kone), viestintäkanavan luonne (esim. kirjallinen vs suullinen), viestityypit (tieteellinen, kirjallinen jne.) sekä lähtö- ja tulotekstin välinen suhde tai taso, jolla ne suhteutuvat toisiinsa (kirjaimellinen, vapaa jne.). Luc van Doorslaer (2009: 33–34) jäsentää kääntämistä *kielellisen lajin* (kielensisäinen vs kieltenvälinen), *median* (painettu, audiovisuaalinen, sähköinen), *kääntämisen lajin* (itsekääntäminen, epäsuora kääntäminen jne.) ja kääntämisen *kentän* (tieteellinen, kirjallinen jne.) perusteella. Lisäksi Doorslaer (2009: 36–38) esittää erilliset jäsennykset kääntämisen *strategioista* (kirjaimellinen, vapaa jne.), *proseduureista* (kompensatio, denominalisaatio jne.), *tekniikoista* (yleistäminen, selittäminen jne.) ja *säännöistä* (ekvivalenssi, hybridisyys jne.). Doorslaerin käsitteellisten karttojen heikkoutena on se, että hän ei eksplikoi säännön, strategian, proseduurin ja tekniikan käsitteiden välisiä suhteita, toisin kuin Andrew Chesterman (2005: 26).

³¹⁰ Tavalla tai toisella käännöstutkijat ovat erottaneet toisistaan sanasanaisen ja retorisen, lähtöteos- ja lukijakeskeisen, vieraannuttavan ja kotouttavan kääntämisen Cicerosta lähtien (ks. esim. Wilss 1996: 154–155). Binaarisia vastakkainasetteluja käännöstutkimuksen lähtökohtana tarkastelevat kriittisesti useat kirjoittajat (ks. esim. Benjamin 1921/1972: 17–18; Nida 1964: 22–25, 156; Newmark 1988: 45; Doctor 1988: 148–149; Robinson 1991: 82; Venuti 1995: 19; Bankier 1996: 121; Chesterman 1997a: 12–13; Rose 1997: 27; Tymoczko 1999a: 56; Fang 2002a: 29, 31; Koster 2002: 27; Schjoldager 2008: 68–70).

Taiteentutkimuksessa muotoa pidetään tyypillisesti itsessään merkityksellisenä, ei pelkkänä kuorena tai viestinnän välikappaleena. Viestintäkanavasta tai olomuodosta toiseen kurottumista kutsun *intermediaaliseksi* kääntämiseksi, missä media ei tarkoita yksinomaan ihmisen kehittämiä viestintäteknikoita vaan myös esimerkiksi aistikanavia ja endosemioottisia olomuotoja. Koodien välillä liikkumisesta puhun *intersysteemisenä* kääntämisenä; tämäkään merkitysulottuvuus ei rajoitu kieltenväliseen kääntämiseen vaan kyseeseen tulevat myös ihmisestä riippumattomat merkkijärjestelmät. *Intersubjektiiivisessa* kääntämisessä jotakin tulkitaan tuntevana subjektina, kun taas *interaktantiaalinen* kääntäminen prosessoi toisen oletettuja intressejä. *Intermondiaalisesa* kääntämisessä yhteistä todellisuutta pyritään tarkastelemaan jonkun toisen näkökulmasta.³¹¹

Jotta kuusi merkitystä eivät näyttäisi pelkältä listalta vaan käsitteelliseltä kokonaisuudelta, ne kannattaa suhteuttaa toisiinsa metatason käsitteiden avulla. Yhtenä jäsenyskriteerinä käytän Charles S. Peircen kolmea fenomenologista kategoriaa, jotka ovat tuttuja luvusta 2. Kategorioiden ohessa merkitysten vedenjakajana toimii se, kohdistuuko mielenkiinto ensisijaisesti persoonattomiin ilmiöihin vai intersubjektiiiviseen vuorovaikutukseen. Kun muuttujat risteytetään, kuusi merkitystä järjestyvät seuraavanlaisiksi kuvioksi:

Kuvio 7. Kääntämisen kuusi merkitystä jäsenettyinä yhtäältä Charles S. Peircen fenomenologisten kategorioiden, toisaalta käännosemiosiksen persoonattoman ja intersubjektiiivisen puolen perusteella. Sisempi kuvio esittää kääntämisen kolmea persoonattonta merkitystä, kun taas kolme intersubjektiiivista merkitystä on sijoitettu ulomman kolmion kulmiin. Roomalaiset numerot ilmaisevat fenomenologisia kategorioita, joiden perusteella persoonattomat ja intersubjektiiiviset ulottuvuudet voi kytkeä merkityspareiksi.

I = Ensijys, II = Toisuus, III = Kolmannuus.

Kuvion kolmiomaisuus nojautuu Peircen kolmeen kategoriaan, joista kukin painottuu yhdessä kolmion kärjistä. Kääntämisessä *Ensijytenä* on kyse ensisijaisesti ominaisuuksista ja niiden

³¹¹ Maurice Merleau-Ponty (1945: 409–410) viittaa käsitteellä *intermonde*, 'välimaailma', tilanteeseen, jossa minä antaa sijaa niin toiselle kuin itselleenkin. Näin määriteltynä käsite on tulkittavissa paitsi intermondiaalisen myös intersubjektiiivisen ja interaktantiaalisen kääntämisen ehdoksi.

muunnelmista. Interformaalisessa kääntämisessä tulkitaan lähtömerkin aistittavia ominaisuuksia, intersubjektivisessa kääntämisessä niiden taustalla vaikuttavaa tunnetilaa. *Toiseuden* valossa korostuu intermediaalisen käännoasteon myötä muodostuva tosiasiallinen yhteys tai interaktantiaalinen vaikuttaminen. *Kolmannuus* suhteuttaa merkkijärjestelmät intersysteemiseksi kokonaisuudeksi tai tulkitsee jonkun fenomenologista maailmaa toisen maailman puitteissa. On kuitenkin tärkeää huomata, että kategoriat voivat kytkeytyä, limittyä ja sisältyä toisiinsa monin tavoin, kuten luvuissa 2 ja 3.2 selitin. Semioottisten ilmiöiden kompleksisuuden vuoksi ei voida olettaa, että esimerkiksi interformaaliset (I) käännökset olisivat aina ikonisia (I) kuvia (I) laatumerkistä (I). Mielestäni kategorioiden vapaa yhdistely auttaa tavoittamaan paremmin semioottisten prosessien erilaisia vivahteita.

Kolmioiden sisäkkäisyys perustuu asiakeskeisesti hahmotettujen ilmiöiden keskittämiseen sisemmälle kehälle ja olentojen vuorovaikutuksen sijoittamiseen ulompaan kolmioon. Kääntämisen *persoonattomalla* puolella viitataan eräänlaiseen kieliopilliseen persoonattomuuteen, joka suuntaa huomion itsessään anonyymeihin tekijöihin: muotoihin, energiavirtoihin, järjestelmiin. *Interpersoonaisella* puolella tarkoitan pyrkimystä jonkun ymmärtämiseen toisena tulokulmana maailmaan; paitsi toisia yksilöitä interpersoonaisesti voi tulkita myös kollektiivisia tai jopa elotonta oliota.³¹² Viestintämalleissa persoonattoman ja interpersoonaisen välinen eronteko vastaa Sebeokin suorittamaa jakoa matemaattis-teknisiin ja psykologisiin osatekijöihin. Tämäkin erottelu on suhteellinen, sillä usein persoonattomia ilmiöitä on mielekästä tarkastella interpersoonaisessa viitekehityksessä.

Luonnosteltuani näin kuuden merkityksen muodostaman käsitteellisen kokonaisuuden tarkastelen seuraavaksi merkitys merkitykseltä niiden ilmentymiä ja rajoja (ks. 5.1.1, 5.1.2). Luonnehdin tarkemmin merkitysten yhteyksiä kolmeen kategoriaan (ks. 5.1.3), minkä jälkeen siirryn pohtimaan niiden soveltamista erilaisiin tutkimusaineistoihin (ks. 5.1.4).

5.1.1. Persoonattoman kääntämisen kolme merkitystä

Persoonattomalla kääntämisellä tarkoitan käännoasteon taiteellista, teknistä tai teoreettista puolta, jossa on kyse ensisijaisesti viesteistä, kanavista tai koodeista – ei henkilöistä, jotka käyttävät niitä. Kuten kriittiset käännoasteututkijat ovat huomauttaneet, kieli ei kuitenkaan ole neutraali väline, eikä kääntäminen ole milloinkaan puhtaasti teknistä toimintaa (ks. esim. Shamma 2009: 191). Persoonattomiinkin ilmiöihin voi kytkeytyä vallankäyttöä ja pragmaattisia seurauksia, joten niitäkin on tärkeää tutkia myös interpersoonaisesta näkökulmasta. Tällöin persoonattoman kääntämisen käsitteistö auttaa kiinnittämään huomiota interpersoonaisen vuorovaikutuksen toteutumiseen persoonattomien tekijöiden kautta.

Kolme persoonattomaa merkitystä pohjautuvat Roman Jakobsonin ja Thomas Sebeokin teorioissa esiintyviin viestin, kanavan ja koodin käsitteisiin. Ehdottamani merkitykset ovat käsitteellisiä työkaluja, jotka eivät vastaa yksittäisiä tapauksia – useimmat tutkimuskohteet ilmentävät samaan aikaan useampia merkityksiä. Kun joku vaikkapa tuottaa peipon laulusta foneettisen diagrammin (ks. 4.2; 4.7.2), hän yhtäältä jäljittelee lähtömerkin äänneasua, toisaalta siirtyy äänestä kirjoitukseen ja kolmanneksi kytkee tulkinnan ääntelystä kieleen ja muihin inhimillisiin merkkijärjestelmiin. Näin ollen laulun transkriboinnilla on niin interformaalinen, intermediaalinen kuin intersysteeminenkin ulottuvuus. Analyttisistä syistä merkitykset on kuitenkin mahdollista erottaa toisistaan, jolloin voidaan tutkia moniselitteisen prosessin

³¹² Monet pitävät kollektiivien nostamista persoonan asemaan ongelmallisena; esimerkiksi Gregory Bateson (1972: 452) katsoo, että yhdistykset, yritykset, puolueet ja kansat eivät ole henkilöitä tai edes henkilöiden kokonaisuuksia vaan henkilöiden osista muodostuvia kokonaisuuksia. Käytännössä kollektiivisia kuitenkin usein tulkitaan yhtenä toimijana.

eri ulottuvuuksia. Lisäksi kääntäjä tai käännoistutkija voi työssään keskittyä tietoisesti tiettyyn merkitykseen.

Interformaalinen kääntäminen

Interformaalisesta näkökulmasta kääntämisessä on kyse lähtömuodon jäljittelystä ja muuntelusta. Arkiajattelussa huomio kiinnittyy siihen, mitä sanat tarkoittavat, jolloin formaalisen ulottuvuuden tavoittamiseksi voi olla hyödyllistä miettiä ei-kielellisiä merkkijärjestelmiä. Esimerkiksi musiikki pakottaa hahmottamaan muodon merkitykselliseksi tekijäksi, koska se ei ainakaan aina ilmennä kaksoisartikulaatiota (Herlofsky *et al.* 2005: 2).³¹³ Jakobsonin (1960: 356) teoriassa muotoa vastaa ajatus viestinnän poeettisesta tai esteettisestä funktiosta, joka keskittyy viestiin itsessään. Interformaalisen kääntämisen ilmentyminä arkisessa elämässämme voidaan pitää kaikenlaisia ilmiöitä, joissa muunnellaan lähtömerkin olemusta tai aistillista laatua. Interformaalisen kääntämisen 'muoto' vastaa näin ollen käännoistutkimuksessa ja kirjallisuudentutkimuksessa vakiintunutta tapaa puhua muodosta. Esimerkiksi David Mollett (2000: 14) puhuu muodon sijaan kielen esteettisestä laadusta mutta huomauttaa, että muut tutkijat viittaavat samaan ilmiöön muodon käsitteellä. Näin ymmärrettynä muodossa ei ole kyse loogisesta formaalisuudesta tai sosiaalisen vuorovaikutuksen muodollisuuksista.

Interformaalisen kääntämisen lähtökohtana on lähtömerkin rakenne tai aistillinen laatu. Interformaalisessa kääntämisessä ei niinkään selvitetä syvällisiä merkityksiä kuin muodostetaan tulomuotoja lähtömuotojen pohjalta. Bio- ja eläinsemitiikassa interformaalisina käännoistutkimuksina voisi tarkastella esimerkiksi Batesin mimikryn syntyä (ks. esim. Campbell *et al.* 2015: 1285), suojaväriin kehittymistä jäniksille, ulkomuodon periytymistä tai toisten lintujen äänten matkimista – tällaisten prosessien aikaskaala poikkeaa usein olennaisesti kieltenvälisestä käännoistutkimuksesta, eikä niihin aina liity tietoista kääntäjää. Batesin mimikrystä puhuttaessa saatetaan sanoa, että vaaraton eläin pyrkii tekeytymään vaarallisen eläimen kaltaiseksi, mutta tosiasiasa esimerkiksi kukkakärpästen ampiaisraidat ovat syntyneet geneettisen mutaation seurauksena ja yleistyneet luonnonvalinnan kautta. Kulttuurin piirissä interformaalista kääntämistä voisi nähdä vaikkapa puheen oppimisessa, esittävässä taiteessa tai viiteryhmän pukeutumistyylin jäljittelyssä.

Biosemitoottisissa prosesseissa interformaalinen kääntäminen voi tapahtua geenien kautta, kun taas vaikkapa äänen jäljittelyssä kanava on akustinen ja muotokuvamaalauksessa visuaalinen. Vanilliinia valmistettaessa pyritään vaniljamaiseen tuoksuun ja makuun ja tekoturkista tehtäessä paitsi visuaaliseen myös taktiiliseen vastaavuuteen. Toisaalta interformaalisesta näkökulmasta voi tarkastella myös lähtö- ja tulomuodon aistillisia eroja tai käsitteellisten kuvien, metaforien ja symbolien kautta tulkittuja lähtömuotoja (ks. 4). Kahden aistittavan muodon välisten ikonisten suhteiden aktivoituminen edellyttää tulkitsijaa, joka havaitsee samankaltaisuuden. Mimikryn ja suojaväriin kohdalla pedon katse ratkaisee: tarvitaan valintaympäristö, jossa raidallista kärpästä erehdytään pitämään vaarallisena ampiaisena ja valkeaa jänistä luullaan lumeksi.

Interformaalinen kääntäminen poikkeaa kahdesta muusta persoonattoman kääntämisen merkityksestä siinä, että se kiinnittää huomion esteettisiin ominaisuuksiin niiden itsensä vuoksi. Intermediaalisessa katsannossa ulkoisia ominaisuuksia voitaisiin tarkastella lähtömerkin levittämisen ehtoina, kun taas interformaalinen näkökulma korostaa käsillä olevaa vaikutelmaa. Kuullessaan Madagaskarissa indrin laulun interformalisti voisi pyrkiä jäljittelemään sitä tavoittaakseen paremmin metsän tunnelman, siinä missä intermedialisti selvittäisi, pystyykö laulua äänittämään hänen kamerallaan.

³¹³ Kielen kaksoisartikulaatiolla tarkoitetaan sitä, että kielessä merkityksettöminä pidettyjä elementtejä, erityisesti foneemeja, yhdistellään merkitykselliseksi yksiköiksi, kuten sanoiksi, joita voi yhdistellä edelleen.

Toisin kuin intersysteemissä kääntämisessä, interformaalisessa kääntämisessä ei ole kyse niinkään semioottisista rakenteista kuin aistittavien muotojen välittömyydestä, erityisyydestä tai yleisluontoisuudesta. Kuunnellessaan italialaista elokuvaa suomalainen interformalisti voisi saada kielestä laulullisen vaikutelman, mutta suomen ja italian prosodisten järjestelmien vertaaminen jäisi intersystemaattikon tehtäväksi. Interformaalista kääntämistä voi verrata myös intersubjektiviseen kääntämiseen, joka muodostaa interpersoonaisen kääntämisen laadullisen ulottuvuuden. Interformaalisessa kääntämisessä tulkitaan ulkoisia ominaisuuksia, kun taas intersubjektivisessa kääntämisessä on kyse sisäisistä tiloista. Kuullessaan vauvan itkevän interformalisti voisi tyytyä transkriboimaan äänen rytmin ja korkeuden muutoksia, siinä missä intersubjektivistä kiinnittäisi huomiota itkun ilmaisemaan ahdinkoon.

Intermediaalinen kääntäminen

Kuten edellä totesin, interformaalisen kääntämisen käsite vie huomion lähtö- ja tulomuodon väliseen suhteeseen. *Intermediaalisen* kääntämisen käsitteen kautta tutkiskelen lähtömerkin välittymistä eteenpäin sekä lähtömedian ja tulomedian välisiä suhteita. Sebeokin jäsennyksestä lainattu kanavan käsite on tässä yhteydessä ymmärrettävä hyvin laajasti: intermediaalisen kääntämisen ”mediat” ovat erilaisia energiamuotoja ja viestintävälineitä, jotka mahdollistavat tiedon varastoimisen ja siirtämisen. Intermediaalista kääntymistä voi tapahtua paitsi fyysikaalisten energiamuotojen välillä myös oletettujen taloudellisten, yhteiskunnallisten ja psyykkisten voimien kesken.³¹⁴ Esimerkiksi Federico Federicin (2009: 91) medialuetteloon sisältyvät eri aistit, kuten myös mieli (*mind*). Myös taidemuotojen välinen kääntäminen asettuu intermediaalisuuden piiriin, samoin kulttuurin vuorovaikutus ympäröivän maailman ja psyykkisen elämän kanssa.³¹⁵ Intermediaalisessa kääntämisessä huomio ei kiinnity niinkään vastaavuuksiin kuin jatkuvuuteen lähtökanavan ja tulokanavan välillä. Usein lähtökanava ja tulokanava vetoavat eri aisteihin, jolloin käänös näyttää lähtömerkin tulomediaan jättämänä jälkenä, toisinaan myös muutosprosessin kommentointina. Vaikka lähtömerkkiä ja toiseen kanavaan siirtynyttä käänöstä on myös mahdollista vertailla keskenään, intermediaalinen prosessi on ennen muuta progressiivinen.

Intermediaalisen kääntämisen biologisina ilmentyminä voisi pitää omana varastoituneen energian muuntumista tanssijan liike-energiaksi, ääniaaltojen muuntumista hermoimpulsseiksi korvan simpukassa tai häkkikanan kokeman stressin ilmenemistä fysiologisina oireina ja häiriökäyttäytymisenä. Tällaisille prosesseille ei voi nimetä kääntäjää – kyse on pikemminkin kääntymisestä kuin kääntämisestä. Intermediaaliset ilmiöt ovat tavallisia myös kulttuurin piirissä: ajatellaan vaikkapa äänimerkin esittämistä sonagrammin avulla, luontopolun opastetun valokuvan kääntämistä taktiiliseksi kuvaksi, orkesterin tulkintaa sävellyksestä, kokemuksen kääntämistä kirjalliseksi teokseksi tai kielteisten tunteiden sublimointia kulttuurisesti hyväksytyksi toiminnaksi. Intermediaalisen kääntäjän tehtävänä on merkityksen kanavoiminen uusille tahoille. Usein intermediaalisessa välityksessä hyödynnetään teknisiä apuvälineitä, eikä siihen välttämättä liity sisällöllistä tulkittamista vaan kyse voi olla pelkästä lähtömerkin suodattamisesta tietyillä perusteilla.

Interpersoonaisiin lähestymistapoihin verrattuna intermediaalisessa kääntämisessä on kyse pitkälti teknisestä lähtömerkin välittämisestä, johon ei välttämättä kytkeydy valtakysymysten ja

³¹⁴ Yhteismitattomilta näyttävien asioiden välille oletetaan toisinaan yllättäviä intermediaalisia vaikutussuhteita – ajatellaan vaikkapa transsubstantiaatio-oppia tai kartesiolaista käsitystä käpyrauhasesta sielun ja ruumiin yhtymäkohtana.

³¹⁵ Esimerkiksi aivotutkija Antonio Damasio (2000) puhuu ajatusten kääntymisestä sanoiksi ja lauseiksi ja näiden kääntymisestä ajatuksiksi.

yhteiskunnallisten vaikutusten strategista puntarointia. Interaktantiaalisen kääntämisen Toiseus sitä vastoin kytkeytyy interpersoonaiseen vuorovaikutukseen. Jos intermedialisti vierailisi turkistarhalla, hän pyrkisi ottamaan runsaasti valokuvia ja videoita todistaakseen tarhan tapahtumista sosiaalisessa mediassa. Interaktantialisti sitä vastoin saattaisi perehtyä tarhojen historiaan, talouteen ja sosiologiaan ja pyrkiä havainnoimaan asukkaiden käyttäytymistä etologisen tiedon valossa, kunnes hän hahmottaisi, kuinka voisi ajaa eläinten asiaa ja tulkita heidän etujaan rakentavalla tavalla. Intermediaaliseen lähestymistapaan verrattuna interaktantiaalinen lähestymistapa mahdollistaa lähtömerkin tarkastelun persoonallisena toimintana anonyymien voiman sijaan. Esimerkkinä merkitysten limittäisyydestä voimme ajatella Charles S. Peircen (*CP I.217*, 219) käsitystä hyvän ja pahan ideoista vastustamattomina voimina, joiden kautta ihmiset muokkaavat maapalloa. Tällaisessa prosessissa olisi kyse persoonattomasta voimasta, joka kanavoituu interpersoonaiseen toimintaan. Siksi ideoiden toimintaa voisi tarkastella niin intermediaalisesta kuin interaktantiaalisestakin näkökulmasta tutkijan tarkoitusperistä riippuen.

Intersysteeminen kääntäminen

Kuten edellä olen selittänyt, lähestyn tutkimuksessani lähtömuotojen jäljittelemistä ja muuntelemista interformaalisen kääntämisen käsitteen kautta. Intermediaalisen kääntämisen käsitteen puitteissa tarkastelen ilmiöitä, joissa kääntäminen näyttäytyy lähtömerkin siirtymisenä uuteen kanavaan. *Intersysteemisessä* kääntämisessä sitä vastoin on kyse merkkijärjestelmien välisestä kääntämisestä, jonka myötä lähtöjärjestelmän merkit suhteutetaan tulojärjestelmän merkkeihin. Lajienvälisen kääntämisen kuudesta merkityksestä intersysteeminen kääntäminen vastannee parhaiten yleistä käsitystä siitä, mistä kääntämisessä on kyse – tulkitaanhan siinä lähtökoodia tulokoodin puitteissa. Kun kääntäminen ymmärretään laajasti, koodit voivat kuitenkin olla mitä hyvänsä merkkijärjestelmiä – ei vain kieliä vaan myös esimerkiksi endosemioottisten mekanismien muodostamia kokonaisuuksia, etologisia säännöstöjä, kulttuurisia symboliikkoja, kehonkieliä tai käsitteellisiä metarakenteita.³¹⁶ Intersysteemistä näkökulmaa voi soveltaa eliöiden endosemioottisiin toimintoihin mutta myös eläinten käyttäytymiseen sekä ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja kulttuuriin, kuten metatason mallien tuottamiseen. Myös esimerkiksi mittayksikön vaihtaminen soveltuu oivallisesti esimerkiksi intersysteemisestä kääntämisestä, ellei siihen liity tilannekohtaista puntarointia.

Fenomenologisia maailmoja, joihin perehdymme tarkemmin seuraavissa luvuissa (ks. esim. 5.1.2), voi niin ikään pitää semioottisina järjestelminä, ja usein intersysteeminen kääntäminen kohdistuukin sellaisiin kategorioihin, jotka ovat intermondiaalisesta näkökulmasta relevantteja. Tiettyjen piikkikaloiden reagoimista avainärsykkeisiin on tutkittu Niko Tinbergenistä lähtien, ja sen lisäksi, että tutkijat ovat havainnoineet kalojen reaktioita vasiten kehitettyihin malleihin, tiettyjen piikkikaloiden on huomattu muuttuvan hyökkääväisiksi, kun he ovat nähneet punaisen postiauton ikkunasta (Barrett 2010: 12). Jos ambulanssi ajaa vesirajaa myötäilevää tietä pitkin, villien piikkikaloiden kerrotaan ryhtyvän takaa-ajoon, koska punainen risti muistuttaa erehdyttävästi piikkikaloiden avainärsykettä (ks. <<http://www.sparknotes.com/biology/animalbehavior/instinct/section1.rhtml>>). Intersysteeminen käännöstutkija voisi intoutua luotaamaan ihmisten ja piikkikaloiden visuaalisten koodien välisiä yhtymäkohtia, kun taas intermedialisti voisi pohtia, kuinka piikkikala näkee punaisen ristin ja mitä se tälle merkitsee.

³¹⁶ Joissain yhteyksissä kaikkia merkkijärjestelmiä pidetään kielinä (ks. esim. Federici 2009: 90); monet biosemiootitot tekevät kuitenkin selvän eron kielellisten ja ei-kielellisten järjestelmien välille (ks. esim. Sebeok 1991a: 55). Toisaalta kielellisestään järjestelmät eivät ole pelkkiä kieliä vaan myös murteita, rekistereitä ja idiolekteja.

Intersysteemisen kääntämisen tulkinnallinen ulottuvuus on useimmiten ilmeinen, mutta aina siinä ei ole kyse lähtömerkin ymmärtämisestä. Lähtömerkin dekodeeraus voi tapahtua täysin tiedostamattomasti, niin kuin endosemioottisissa prosesseissa usein tapahtuu. Tällöinkin kyse on eräänlaisesta tulkitsemisesta, jossa erehtyminen on mahdollista; esimerkiksi vatsan sisäinen tekijä saattaa sitoutua B 12 -vitamiinin sijaan sinimailasen idusta tulleeseen analogiseen molekyyliin. Endosemioottisissa tilanteissa kääntämisestä puhutaan yleisimmin elämän perusprosesseihin kuuluvan proteiinisynteesin yhteydessä; suomenkieliseen käyttöön on vakiintunut termi *translaatio*. Neil A. Campbellin ja kumppaneiden (2015: 392) mukaan translaatiossa kieli vaihtuu: solun on käännettävä lähetti-RNA:n nukleotidijakso polypeptidin aminohappojaksoksi. Translaatiota edeltävässä *transkriptiossa* sitä vastoin on kyse saman kielen eri muodoista; proteiinin rakennusohjeet sisältävä deoksiribonukleinihappo (DNA) saa uskollisen transkription (*faithful transcript*) ribonukleinihaposta (RNA). Translaatioon verrattuna transkriptiossa näyttäisivät siis korostuvan interformaalinen ja intermediaalinen kääntäminen. Antroposemiosiksen piirissä automaattikäntäminen ilmentää ennen muuta intersysteemistä ulottuvuutta.

Intersysteemiseksi käännökseksi tuotettu ulkonainen merkki voi konkretisoida lausumaksi tai kirjoitukseksi, joka saattaa muuttaa tai rikastuttaa tulojärjestelmää. Kun lähtömerkkiä tulkitaan tulojärjestelmän logiikan mukaisesti, tämän sääntöjä voidaan joutua muuttamaan. Toiskulttuuristen ilmiöiden intersysteemisen kääntämisen myötä käsitteiden semanttiset kentät voivat laajentua – esimerkiksi alkuperäiskansan aseet voivat muuttua taideteoksiksi, kun länsimaalainen harrastaja sisällyttää ne kokoelmiinsa. Vastaavasti esimerkiksi lauluksi on totuttu nimittämään toislaajisten käyttäytymistä, jonka funktio ei ole yksiselitteisen esteettinen.

Puhtaasti peirceläisessä katsannossa olisi vaikeaa vetää raja intersysteemisen ja intermondiaalisen kääntämisen välille. Yhtäältä Peirce (*EP 2: 338–341*) katsoo, että merkin merkitys muodostuu sen pragmaattisista vaikutuksista, jotka toteutuvat usein interpersoonaisessa tilanteessa. Toisaalta hän toteaa, että jokainen ajatus on merkki ja että ihminenkin on merkki (*EP 1: 54; EP 2: 324*). Uexküll (1934/2010), jota voisi pitää eräänlaisena intermondiaalisen kääntämisen uranuurtajana, lähestyi maailman muodostumista sensorisen koodin käsitteen kautta. Kääntäjän tai käännostutkijan on kuitenkin mahdollista painottaa jompaakumpaa toisiaan täydentävistä lähestymistavoista: kyse voi olla merkeistä tai merkitysmaailmoista. Esimerkiksi kotiseutumuseossa intersysteeminen opas voisi tyytyä nimeämään esillä olevat esineet ja selittämään niiden käyttötarkoituksen. Intermondialisti sitä vastoin pyrki havainnollistamaan ruraalista mielenlaatua konkreettisten objektien avulla, päästämään kuuluviin menneisyyden ääniä ja eksplikoimaan elämäntyyliin liittyviä perusoletuksia.

Yhteenveto

Edellä olen pyrkinyt selittämään, kuinka kolme persoonatonta merkitystä eroavat toisistaan ja toisaalta interpersoonaisista merkityksistä. Interformaalisen kääntämisen lähtökohtana on merkin aistittava muoto, intermediaalisessa kääntämisessä semioottinen energia virtaa kanavasta tai olomuodosta toiseen, kun taas intersysteemisessä kääntämisessä merkkijärjestelmiä suhteutetaan toisiinsa. Seuraavaksi pyrin vielä valaisemaan interpersoonaisen kääntämisen luonnetta sekä kolmen interpersoonaisen merkityksen erityispiirteitä.

5.1.2 Interpersoonaisen kääntämisen kolme merkitystä

Interformaalisessa, intermediaalisessa ja intersysteemisessä kääntämisessä on kyse pikemminkin asioista kuin ihmisistä. Douglas Robinsonin (1997/2003: 62–63) käsitteitä soveltaen voisi sanoa, että persoonattomasta kääntämisestä puhuttaessa kääntäjä mielletään ennen muuta sisältövetoiseksi oppijaksi (*content-driven learner*). Intersubjektiiivinen, interaktantiaalinen ja intersysteeminen kääntäminen sitä vastoin ovat vahvasti interpersoonaisia lähestymistapoja, jotka soveltuvat suhdevetoisille oppijoille (*relationship-driven learners*) (ks. Robinson 1997/2003: 62).³¹⁷ Jaottelu vastaa pitkälti Cecilia Wadensjön (1998b: 30–31) tapaa mieltää kääntäjät yhtäältä tiedonkäsittelyjärjestelmiksi, toisaalta ihmisiksi. Interpersoonainen näkökulma käänösilmioihin kontekstualisoi ne viestinnän osapuolten tunteelliseen, motivationaaliseen ja kognitiiviseen vuorovaikutukseen. Interpersoonaisia ilmiöitä ei ole mahdollista havainnoida suoraan vaan niiden ymmärtäminen edellyttää päätelemistä ja introspektiota. Interpersoonaisen vuorovaikutuksen konkreettisetkin ilmentymät ovat usein monitulkintaisia. Pohjimmiltaan interpersoonainen kääntäminen kytkeytyy vierassieluisuuden ongelmaan. Se herättää kysymyksen, kuinka tilallisesta objektista voi tulla elävästä olennoista kertova jälki (ks. Merleau-Ponty 1945: 401).

Koska biosemiosikseen ei tarvita subjektiivisia, intentionaalisia tai ajattelevia olentoja, interpersoonaisen kääntämisen käsitettä voi soveltaa lähinnä eläinsemioottisissa yhteyksissä, mukaan lukien ihmisten kohdalla. Arkikielessä ”persoonat” ovat tavallisimmin ihmisiä, mutta yhtä lailla persoonina voi pitää toislaajaisia eläimiä, joilla on tunteita, intressejä ja/tai ajatuksia. Yksilöiden välisen vuorovaikutuksen ohessa interpersoonaisen kääntämisen teoria mahdollistaa kollektiivisten subjektien tai yksilöjoukkojen välisen viestinnän käsitteellistämisen. Myös persoonien ja persoonattomien tekijöiden välinen suhde on monitulkintainen. Yhtäältä persoonattomia tekijöitä voi pitää välineinä, joita ”persoonat” käyttävät ilmaistessaan itseään; toisaalta persoonat on mielletty välikappaleiksi, joissa anonyymit voimat jylläävät. Jotkut pitävät esimerkiksi runoilijaa poeettisen muodon ilmaisuväylänä, ja Friedrich von Schillerin tapaan saatetaan esittää, että kieli ajattelee puolestasi (viitattu Klemperer 1947/1996: 40).³¹⁸ Näissä yhteyksissä persoonaton tekijä personifoidaan sen semioottisen toimijuuden korostamiseksi.

Interpersoonaisen kääntämisen kolme merkitystä luotaavat Thomas Sebeokin viestintämalliin kuuluvien lähteen, kohteen ja tarkoitteen käsitteiden tai Roman Jakobsonin jäsenyykseen sisältyvien lähettäjän, vastaanottajan ja kontekstin käsitteiden translatologista merkitystä. Interpersoonaisen lähestymistavan ansiosta vuorovaikutusta voi tarkastella eri näkökulmista analyttisesti, erottamalla kolme keskeistä ulottuvuutta. Liu Yameng (2007: 64) esittää kääntämisen päämääräksi sitä, että kosmopoliittisen keskuksen ihmisiä autetaan ymmärtämään, mitä periferioiden ihmiset tuntevat, tavoittelevat, ajattelevat ja haaveilevat. Jos muotoilun ihmiskeskeisyys ohitetaan, nämä tavoitteet vastaavat pitkälti interpersoonaisen kääntämisen eri merkityksiä, joita esittelen tässä luvussa. Eläintutkimuksen puolella esimerkiksi Erika Ruonakoski (2011: 123) pohtii, onko empatian kohteena toisen kokemus, toisen keho liikkeineen, toisen tilanne vaiko näiden yhdistelmä, ja jälleen vastaavuus kolmen interpersoonaisen merkityksen kanssa on hahmotettavissa. Kokonaisuudessaan interpersoonaista

³¹⁷ On kuitenkin huomattava, että Robinson (1997/2003: 62) liittää tekstin aineelliseen puoleen kohdistuvan mielenkiinnon kääntämisen interpersoonaiseen ulottuvuuteen, kun taas tässä tutkimuksessa kehittämäni interformaalinen käänöstutkimus tarkastelee merkittävää ainesta persoonattomassa kontekstissa.

³¹⁸ Schillerin väitteen kanssa käyvät pääpiirteissään yksiin useamman filosofin ja teoreetikon käsitykset kielestä. Stéphane Mallarmé (1945: 366) puhui runoilijan antautumisesta sanojen aloitteille, kun taas Martin Heidegger (1993: 12, 13, 16, 19, 20, 28, 30, 32, 33) julisti kielen puhuvan. Maurice Blanchot (1949: 337; 1955: 34) puolestaan katsoi kielen puhuvan itsensä ja pohti sanojen omia päämääriä. Myös Jacques Lacan (1966: 283) otaksui, että subjekti ei niinkään puhu kuin tulee puhutuksi, ja Hélène Cixous (1976: 7) on esittänyt kielen puhuvan meidän.

kääntämistä on mahdollista tutkiskella dialogisen filosofian viitekehyksessä, Arnaud Layguesin (2007: 19–20, 52–53, 54, 139–140, 151) ja Anthony Pymmin (2010: 11) ehdottamalla tavalla. Olennaista on lähteen mieltäminen *sinäksi* sen sijaan, että lähde syyttäisiin kolmannen persoonan asemaan (Laygues 2007: 104–106, 121–122; Pym 2010: 11).

Intersubjektiiivinen kääntäminen

Intersubjektiiivisessä merkityksessä on kyse kääntämisestä jonkun toisen tunteiden tunnistamisena – olipa sitten kyse lajitoverista tai toislajisesta.³¹⁹ Vaikka intersubjektiiivisuudesta usein puhutaan yleisen interpersoonaisessa merkityksessä, intersubjektiiivisessä kääntämisessä tulkitaan nimenomaan subjektiiivisiä tiloja; ulkoisia objekteja koskevien havaintojen päättelemistä ja esittämistä nimitän intermondiaaliseksi kääntämiseksi. Intersubjektiiivisen kääntämisen käsitteen puitteissa sopii tutkiskella sitä, kuinka subjekteiksi miellettyihin olioihin liitetään mentaalisia ominaisuuksia, mutta yhtä lailla intersubjektiiivisina ilmiöinä näyttävät tunnetartunnan kaltaiset tiedottomat prosessit. Intersubjektiiivisesti on mahdollista tulkita myös elottomia ilmiöitä, kuten auringonpaistetta, tuulta tai veden liikkeitä. Eläinten kohdalla intersubjektiiivisen tulkinnan saattaa saada sellainenkin piirre, joka ei todellisuudessa kerro mitään olion subjektiiivisesta tilasta. Samojedinkoira saattaa näyttää ihmisestä hymyilevältä ja bokseri apealta, ja vastaavasti peippo voi kuulostaa iloiselta ja pajulintu tai leppälintu surumieliseltä. Toisin sanoen intersubjektiiivisen käännöksen lähtömerkkinä ei aina ole tunnelaatu vaan se saattaa perustua pelkkään ulkoiseen muotoon tai interaktantiaaliseen vetoomukseen.

Intersubjektiiiviset tulkinnat voivat perustua kineettisiin, taktiilisiin, olfaktiivisiin, auditiivisiin, visuaalisiin tai kielellisiin merkkeihin. Koska intersubjektiiivisellä kääntäjällä ei ole suoraa yhteyttä siihen, mitä toinen tuntee, todellisen lähtötunteenkin jäljittäminen vaatii merkkien aktiivista prosessointia. Joissakin empaattisissa prosesseissa toisen subjektiiivinen tila näyttäisi heijastuvan välittömästi tulkitsijan kehollisuuteen, mutta intersubjektiiiviseen kääntämiseen voi liittyä myös kompleksista päättelyä, yksilöiden tai lajienvälisten analogioiden rakentamista, personifikaatiota ja kulttuurista oppimista. Tulkintaprosessin tuloksia tai välivaiheita on mahdollista tavoittaa ulkonaisin merkein erilaisissa kanavissa, jolloin muotoiluun vaikuttaa esimerkiksi se, tahtooko kääntäjä samastua lähtötunteisiin vai ottaa etäisyyttä niihin. Useimpia intersubjektiiivisiä tulkintoja ei missään vaiheessa välitetä kolmannelle osapuolelle, mutta joillakin julkistetuilla tulkintoilla on keskeinen rooli kulttuurissa. Varsinkin iltapäivälehtien uutisotsikoissa tulkitaan usein ihmisryhmien tai tunnettujen ihmisten tunteja. Jos intersubjektiiivinen tulkinta suunnataan yleisölle, tulosubjekti saattaa liikuttua syvästi mutta yhtä lailla hän voi pysyä välinpitämättömänä, etenkin jos käännös ei vetoa yhteiseen kehollisuuteen vaan älyyn. Peirceläisittäin ilmaistuna intersubjektiiivinen käännös voi tuottaa vastaanottajassa emotionaalisen, energettisen tai loogisen interpretantin (*EP* 2: 409–412; ks. myös 3.1.1). Myös ilmeisen objektiiivisiä kuvauksia jonkun toisen tuntemuksista on mahdollista tarkastella intersubjektiiivisesti, vaikka lähtötunteesta tällöin tulee pikemminkin viittauskohde kuin eletty kokemus.

Intersubjektiiivisen kääntämisen erityislaadun tähdentämiseksi sitä voi verrata kahteen muuhun interpersoonaisen kääntämisen puoleen. Intersubjektiiivisessä kääntämisessä huomio keskittyy lähtötunteeseen itsessään. Tunnekohte saatetaan mainita tunteen laadun täsmentämiseksi, aivan kuten Peircekin puhuu mieluiten tietynlaisista kivun ja mielihyvän vivahteista, viittaamatta silti eksplisiittisesti haluan lähestyä tai välttää tiettyjä asioita. Siinä missä tahto kuuluu Toiseuden piiriin, representaatio

³¹⁹ Mainittakoon, että kielitieteen kaltaisissa logosentrisissä perinteissä on tapana pitää subjekteina yksinomaan ihmisiä. Antrozoologit ja muut ei-kielellisestä viestinnästä kiinnostuneet tutkijat soveltavat kuitenkin intersubjektiiivisuuden käsitettä ihmisten ja muiden eläinten väliseen vuorovaikutukseen.

ilmentää Kolmannuutta. Ensiydessään intersubjektiiivinen käännös ei näin ollen tavoittele uutta näkökulmaa tunnettuihin objekteihin vaan ainoastaan eräänlaista lähtösubjektin tunteen uusintamista. Kääntäessään metsään eksyneen ihmisen kokemusta intersubjektiiivisti omistautuisi hämmennykselle, jota lähtösubjekti kokee harhaillessaan vieraalla seudulla vailla tuttua kiinnekohtaa. Interaktantiaalisti kiinnostuisi lähtöaktantin pyrkimyksistä selviytyä tilanteesta ja lähestyä asutusta. Intermondialisti puolestaan keskittyisi siihen, kuinka eksynyt herkistyy ympäristön pienimmillekin vihjeille ja lukee omalla tavallaan luonnon kirjaa. Käytännössä interpersoonaisen kääntämisen kolme merkitystä kytkeytyvät läheisesti yhteen. Intressit perustuvat tunteisiin, ja niin tunteet kuin intressitkin voivat suuntautua objekteihin, jotka ovat paikalla tai poissa. Siitä huolimatta kolmen tekijän keskinäinen dynamiikka vaihtelee tilanteen mukaan. Käännöstutkimuksessa kolme näkökulmaa interpersoonaisiin ilmiöihin auttavat ottamaan huomioon ainakin osan vuorovaikutuksen olennaisista ulottuvuuksista.

Interaktantiaalinen kääntäminen

Interaktantiaalisen merkityksen valossa kääntäminen hahmottuu jonkun toisen intressien ja toimijuuden semioottiseksi prosessoimiseksi. Kuten Philip Armstrong ja Laurence Simmons (2007: 4) kirjoittavat, toimijuutta ei tarvitse typistää rationaaliseksi laskelmoinniksi, tietoiseksi päätöksenteoksi tai yksilölliseksi valitsemiseksi vaan toimijuus voi olla tiedostamatonta, vaistonvaraista, ennustamatonta. Yksilökeskeisyyden sijaan toimijuuden voi katsoa ilmenevän tilannekohtaisesti erilaisissa tekojen ja seurausten verkostoissa. Samankaltainen toimijuuskäsitys on tunnusomainen kääntämisen sosiologialle, jossa mikä hyvänsä voima voi periaatteessa tulla toisen voiman kääntämäksi. Bruno Latour (2005: 40, 71, 74, 75, 77, 79) tarkastelee välittäjinä, toimijoina tai toiminnan osanottajina materiaaleja, kuten silkkiä, esineitä, kuten erilaisia tarvekaluja, rakenteita, kuten seiniä ja aitoja, sekä fysikaalisia voimia, kuten tulta. Omassa lähestymistavassani painottuvat interpersoonaiset suhteet, erityisesti sellaisten eläinten väliset suhteet, joilla voi olettaa olevan intressejä. En kuitenkaan rajoita interaktantiaalisen kääntämisen sovellusala tapauksiin, joissa toimija ryhtyy lähtötoimijan todellisten intentioiden äänitorveksi. Mielestäni on relevanttia ottaa huomioon myös tavat, joilla muihin toimijoihin liitetään enemmän tai vähemmän kuvitteellisia intressejä, samoin kuin lähtötoiminnan tahattomat vaikutukset tulotoimintaan.³²⁰ Interaktantiaalisen kääntämisen rajatapauksina voi pitää tilanteita, joissa tiedoton voima personifoidaan tai välitetään kollektiivin toimijuutta.

Interaktantiaalisen kääntämisen käsitteen taustalla voi nähdä myös kääntämisen sosiologien käsityksen kääntämisestä neuvotteluina, juonina, vakuutteluina, laskelmina ja väkivaltaisuuksina, joiden kautta toimija tai voima katsoo tai esittää oikeudekseen puhua tai toimia toisen toimijan tai voiman nimissä (Callon & Latour 1981/2006: 12–13). Puhuessaan ”meistä” toimija kääntää Michel Callonin ja Latourin (1981/2006: 12–13) mukaan muita toimijoita yhdeksi tahdoksi, jonka sanansaattajana hän itse toimii. Oma käsitykseni interaktantiaalisesta kääntämisestä ei ole näin skeptinen vaan uskon, että kääntäjä voi vilpittömästi pyrkiä tuomaan esiin tukahdutettuja intressejä tai vahvistamaan yhteisön moniäänisyyttä. Usein kuitenkin esimerkiksi tuotantoeläinten tilanne käännetään tarkoitushakuisesti ensiluokkaiseksi eläintenpidoksi, ja tuhatpäisten laumojen hyvinvointia markkinoivat tyypillisesti tahot, jotka eivät ole omistaneet edes muutamaa minuuttia lähtöeläinten tarpeiden kuuntelemiselle ja heidän toimijuudelleen altistumiselle.

³²⁰ Puhetekoteorian mukaan perlokutiiviset vaikutukset ylittävät puhujan intentiot (ks. Austin 1962: 105, 125; ks. myös Katan 2002: 179). Tältä kannalta näyttäisi mielekkäältä tutkia samaan aikaan tavoiteltuja ja todellisia vaikutuksia, jotka vastaavat Peircen (*EP* 2: 478) teorian intentionaalisia ja efektiivisiä interpretanteja (ks. 3.1.1).

Interaktantiaalinen käänös voi perustua lähtötoimintaa koskevaan havaintoon tai kielelliseen merkkiin. Usein interaktantiaalinen kääntäminen edellyttää enemmän tai vähemmän kompleksista päättelyä koskien lähtötoimintaan kytkeytyviä intressejä. Myös tahattoman vaikutuksen kohdalla on mahdollista pohtia tietoisesti lähtötoiminnan ja tulotoiminnan välistä suhdetta. Ymmärryksen roolia korostaa se, että intressit jäävät usein implisiittisiksi; kuten J. L. Austin (1962: 30) huomauttaa, kun kielellä pyritään tekemään jotakin, on usein tehokkainta olla eksplikoimatta sitä, mistä puheteosta on kyse. Lähtömerkistä tuotettu interaktantiaalinen käänös voi olla tunne, teko tai ajatus, Peircen (*EP 2*: 409–412) interpretanttijaottelun mukaisesti (ks. 3.1.1). Lähtöaatteen edistämiseksi interaktantiaalinen kääntäjä voi tarttua toimeen, mutta hän voi myös viitata lähtötoimintaan enemmän tai vähemmän puolueettomasti. Lähtömerkin perlokutiivinen voima voi välittyä interaktantiaalisesta käänöksestä esimerkiksi käskyn muodossa, mutta yhtä lailla käänös voi kuvailla lähtöintressiä ulkokohtaisesti. Lähtötoimijan vahvistamisen ohessa interaktantiaalista tulkitsemista saattaa toisinaan motivoitua vastuun pakoilu. Tätä ilmentävät Susan Oyaman (2006: 63) tarjoamat esimerkit, joissa ihminen käskyy syyttämään teostaan geenejä tai väittää juomansa alkoholin puhuneen kauttaan. Tavallisemmin tällaisia vaikutteita jäsennetään pikemminkin intermediaalisiin kuin interaktantiaalisiin sanakääntein.

Intermondiaalinen kääntäminen

Intermondiaalisen merkityksen tavoittamiseksi on ajateltava maailmaa (*monde*) sanan fenomenologisessa tai sosiaalisessa merkityksessä.³²¹ Arkikielessä maailmalla tarkoitetaan usein monistista kaikkeutta, kun taas ihmistieteellisessä tutkimuksessa maailmoista puhutaan yleisesti monikossa. Sosiologit Peter L. Berger ja Thomas Luckmann (1966: 39–40) katsovat arkitodellisuuden rinnalla olevan muita todellisuuksia, kuten unitodellisuus, teoreettisen ajattelun todellisuus ja leikin todellisuus. Kullakin todellisuudella on omat merkityksensä ja järjestyksensä, ja ihminen pystyy siirtymään tilapäisesti todellisuudesta toiseen, vaikka hänellä onkin taipumuksena kääntää kaikki kokemuksensa arkitodellisuuden kielelle. Tieteenfilosofiassa puhutaan toisinaan sosiaalisista maailmoista vastakohtana maailmalle itsessään (*the world*) (ks. Lacey 1999: 149–154); toisaalta maailmojen moninaisuus voi saada myös yksilöllisempiä painotuksia, kuten fenomenologiassa usein käy.

Intermondiaalisen kääntämisen tavoitteena on siis ymmärtää, mitä jonkun toisen henkilökohtaisessa tai ryhmäkohtaisessa todellisuudessa on tekeillä. Inhimillisissä yhteyksissä puhutaan usein maailmankuvasta, kun taas Jakob von Uexküllin (1936/2001: 108) kehittämä *Umweltin* käsite pyrkii ottamaan huomioon muutkin kuin inhimilliset näkökulmat todellisuuteen. *Umwelt* perustuu tietyn lajin anatomisiin rakenteisiin, jolloin se voi rakentua esimerkiksi sellaisten aistien varaan, jotka inhimillisessä maailmankuvassa jäävät sivuosaan. Toisaalta myös yksilökohtaiset erityispiirteet ovat tunnusomaisia monen eläimen *Umweltille*. Vaikka *Umwelt* lähtökohdiltaan on lajisidonnaiseen fysiologiaan perustuva malli ympäristöstä, se aktualisoituu suhteessa elion ainutkertaiseen olinpaikkaan. Kuten Maurice Merleau-Ponty (1945: 220–221, ks. Ruonakoski 2011: 189–190) selittää, elävän olennon läsnäolo luo fyysiseen

³²¹ Edmund Husserlin (1936/1970) kehittämä elämismaailman (*Lebenswelt*) käsite on pikemminkin kollektiivinen kuin henkilökohtainen; myös aiemmassa tuotannossaan Husserl puhuu maailmasta, jota ei voi pelkistää objektiiviseksi todellisuudeksi. Maurice Merleau-Ponty (1945: 409–410) puolestaan viittaa välimaailmalla (*intermonde*) rakennelmaan, jossa minä tarjoaa yhtä paljon tilaa jollekulle toiselle kuin itselleen; näin ollen kysymys välimaailmasta koskettaa kaikkia kolmea intersubjektiveen kääntämisen merkitystä. Klassiset fenomenologit liittivät maailman käsitteen ennen muuta ihmisiin. Esimerkiksi Max Scheler (1928/1930, viitattu Ruonakoski 2011: 174) esitti, että toislajinen eläin liikkuu ympäristössä ”ekstaattisesti” ja vain ihminen on ”maailma-avoin”. Husserl puolestaan katsoi, että toislajisilta puuttuu historiallisesti kehittyvien merkitysten maailma, osallisuus kulttuuriseen maailmaan ja käsitys maailmasta kaikkeutena (ks. Ruonakoski 2011: 195–199).

maailmaan uusia merkityksiä, kuten 'ravintoa' ja 'piilopaikka', eivätkä eläimet tietenkään voi asettua tismalleen samaan paikkaan samaan aikaan. Joskus tulkittu maailma on pelkkä mahdollinen maailma, kuten kuviteltaessa kierrätetyn tavaran seikkailuita, ja vaikka lähtöolennolla todella olisi maailma, sillä ei välttämättä ole mitään tekemistä tulkin oletusten kanssa.

Intermondiaalinen tulkinta voi perustua esimerkiksi visuaalisiin, akustisiin, olfaktorisiin tai kielellisiin merkkeihin, minkä lisäksi ihminen pystyy asettumaan tuntemattoman eliön tai jopa artefaktin asemaan ja kuvittelemaan maailman tämän perspektiivistä. Tällöin tulkintaa määräävät ensisijaisesti tulkin ennako-oletukset. Lähtömaailman ollessa jossain määrin yhteinen kääntämistä helpottavat kummankin osapuolen maailmaan sisältyvät tekijät eli yhteismieli – kaikki se, mikä osapuolten on ymmärrettävä, jotta viestintä kävisi mahdolliseksi (EP 2: 478; ks. myös 3.1.1). Vaikka tulkittava maailma olisi täysin vieras, käännös voi toisaalta pohjautua osittain oheiskokemukseen (EP 2: 498; ks. myös 3.1.1) eli kaikkeen siihen, mikä ympäröi käännettävää näkökulmaa.

Fenomenologinen maailma ei ole suoraan havaittavissa, eikä toisen ajatuksia voi lukea, mutta joskus intermediaalinen kääntäminen tuottaa ulkonaaisia representaatioita kääntäjän fenomenologisesta maailmasta – ajatellaan vaikkapa Mara Millerin (2007: 302) käsitystä puutarhasta arkkitehdin maailmankuvan sosiokosmisena mallina. Intermondiaalinen käännösprosessi lähtee liikkeelle lähtömaailmaan kuuluvien tai siihen viittaavien ikonisten, indeksaalisten tai symbolisten merkkien semanttisesta tulkitsemisesta. Usein intermondiaalinen päättely perustuu siihen, kuinka lähtöolento suuntautuu ympäristönsä objekteihin. Tiettyyn objektiin viittaavien merkkien käyttäminen viittaa siihen, että tämä objekti kuuluu lähtömaailmaan ja että tulkittu olento pitää sitä merkityksellisenä. Kielellisten vihjeiden puuttuessa katse ja liikkeet saattavat auttaa selvittämään, mitä joku toinen ottaa huomioon.

Ymmärtävä tulkitseminen on olennaista intermondiaalisessa kääntämisessä, vaikka toisinaan lähtömaailma objektivoidaan mekaanisiksi ärsykeiksi. Kokonaisvaltainen tulkitseminen voi lähteä liikkeelle siitä, että tunnistettu lajienvälinen yhtymäkohta mielletään eräänlaiseksi avaimenreiäksi kokonaiseen toiseen maailmaan. Kuten Kalevi Kull (1998) huomauttaa, esimerkiksi 'ruoka' voi merkitä hyvinkin eri asioita esimerkiksi kissan tai ihmisen *Ummeltissa*. Vaikka toverukset jakaisivat konkreettisen ruokansa, toiselle se voi merkitä hengissä selviämistä, toiselle makuelämystä. Monet intermondiaalisen prosessin myötä syntyvät interpretantit ovat ajatuksia sanan laajassa merkityksessä. Usein intermondiaalinen tulkinta jää mielensisäiseksi, mutta sitä voidaan myös esittää ulkonaisten merkkien avulla. Tulkitsija voi representoida intermondiaalisen prosessin tuloksena kehittyntä sisäistä mallia esimerkiksi abstrakteihin, yksittäisiin tai kollektiivisiin olioihin viittaavilla käsitteillä ja niiden yhdistelmillä. Kun loogista interpretanttia tulkitaan edelleen, voi syntyä myös emotionaalisia tai energettisiä interpretantteja (ks. EP 2: 412; ks. myös 3.1.1); vastaanottajan katse esimerkiksi kulkeutuu tiettyyn suuntaan tai hän nolostuu tajutessaan joutuneensa itse huomion kohteeksi. Koska loogiset interpretantit eivät ole suoraan havaittavissa, intermondiaalisia prosesseja voi kuitenkin olla vaikea seurata ulkoa käsin.

Yhteenveto

Avattuani luvussa 5.1.1 kolmen persoonattoman merkityksen luonnetta esittelin tässä luvussa kääntämisen kolmea interpersoonaista merkitystä. Aluksi tarkastelin toisen tunteiden tulkittamista intersubjektiviisena kääntämisenä – translatologisena ilmiönä, jonka myötä muodostuu suhde lähtösubjektin ja tulosubjektin välille. Sitten esitin, että toisen intressejä välittävää tai hänen puolestaan puhuvaa viestintää nimitettäisiin interaktantiaaliseksi kääntämiseksi, jossa on kyse lähtö- ja tulotoimijoiden tai -aktanttien verkostoitumisesta. Lopuksi puhuin pyrkimyksestä kääntämällä ymmärtää ja tehdä ymmärrettäväksi jonkun toisen näkökulmaa tai suhteuttaa toisiinsa fenomenologisia maailmoja.

Intermondiaalisen kääntämisen myötä tietyn lähtömaailman piirteet tai osaset välittyvät tulomaailmaan. Esiteltyäni näin kuusi merkitystä ja selitetyäni niiden keskinäisiä suhteita kerron seuraavaksi tarkemmin merkitysten yhteydestä kolmeen fenomenologiseen kategoriaan.

5.1.3 Kuuden merkitysten yhteys kolmeen kategoriaan

Kuten edellä totesin, lajienvälisen kääntämisen kuusi merkitystä on helpompi hahmottaa käsitteelliseksi kokonaisuudeksi, jos ne kytketään Charles S. Peircen kolmeen fenomenologiseen kategoriaan – Ensiyteen, Toiseuteen ja Kolmannuuteen. Kolme kategoriaa esiteltiin perusteellisesti luvussa 2.1. Tässä luvussa perustelen tarkemmin kunkin merkityksen yhteyttä tiettyyn kategoriaan ja laajennan fenomenologista tarkastelua esittämällä, että kääntämisen ulottuvuuksia olisi mahdollista arvioida kategorioita vastaavien normatiivisten tieteiden perusteella. Normatiivisten tieteiden joukossa Ensiyttä vastaa estetiikka, Toiseutta etiikka eli pragmatiikka, Kolmannuutta logiikka eli semiotiikka, ja seuraavassa kytken kääntämisen kuusi merkitystä näihin oppialoihin. Käytännössä jokainen kuudesta merkityksestä ilmentää kaikkia kolmea kategoriaa, mutta kategorioiden mukainen hahmotus tuo merkitysjäsennykseen rakennetta ja auttaa oivaltamaan kunkin merkityksen prototyyppisen olemuksen.

Interformaalinen ja intersubjektiiivinen Ensiys

Vaikka Ensiys on erottamaton osa Peircen fenomenologista teoriaa, interformaaliset tekijät eivät lopulta saa kaikkea ansaitsemaansa huomiota peirceläisessä semiotiikassa. Peirce (esim. *EP* 2: 203) ei pohdi syvällisesti merkkien ulkoista muotoa vaan väittää, että sama merkki voi kuulua useampaan eri kieleen. Toisin sanoen samaa sääntömerkkiä voi ilmentää useampi yksittäismerkki, jotka viittaavat kaikki samaan objektiin (ks. 3.1.1). Uuspeirceläisessä katsannossa interformaalinen kääntäminen ilmentää ensisijaisesti Ensiyttä – välittömyyden ja ehdottoman läsnäolon kategoriaa (ks. 2.1; 2.4.1). Merkkien välitöntä laatua voi pitää myös itseisarvona, jolloin interformaalista kääntämistä sopii arvioida estetiikan puitteissa – ensimmäisen normatiivisen tieteen, joka Peircen (ks. *EP* 2: 142–143, 203, 204) mukaan koskee arvoja ja merkkien ilmaisuvoimaa. Representaatioille tunnusomainen esteettinen arvo on ekspressiivisyys (*EP* 2: 203), jonka voisi olettaa ohjaavan niin interformaalisia kuin intersubjektiiivisiäkin kääntäjiä. Yhtenä mahdollisena interformaalisten käännosten arviointikriteerinä voisi näin ollen pitää sitä, missä määrin ne auttavat vastaanottajaa kuvittelemaan poissaolevia muotoja, arvostamaan lähtömerkkejä ja herkistymään niiden esteettiselle erityislaadulle.

Intersubjektiiivisen kääntämisen ytimeen sijoittuva tunne kytkeytyy Ensiyteen niin tiiviisti, että Peirce (*CP VIII.256*) viittaa toisinaan Ensiyteen tunteena (*Feeling*).³²² Esimerkkeinä tunteista Peirce (*CP I.304*, 424) mainitsee rakkauten tunnelaadun ja hammassärlyn. Peirce (*CP I.314*) oli vakuuttunut siitä, että myös toislaisilla eläimillä on tunteita, ja hän piti näitä myös omina intersubjektiiivisinä tulkkeinaan: pääsihän hän kokemaan koiransa kiintymyksen, hevosensa myötätunnon ja kanarialintunsa kanssa hassuttelun. Ensiyden ja tunteen perustavan yhteyden vuoksi paitsi interformaalinen myös intersubjektiiivinen kääntäjä voisi arvioida työtään peirceläisen estetiikan valossa. Hallitsevana arvona olisi tällöin ilmaisuvoima (ks. *EP* 2: 203), jonka voisi mieltää merkin kyvyksi välittää tunteita lähtösubjektilta

³²² Tällöin tunteen käsite pitää sisällään myös ensivaikutelmat siitä, mitä maailmassa on tekeillä (ks. *CP I.304*, 314; *CP VIII.346*). Huomattakoon kuitenkin, että intersubjektiiivisen kääntämisen Ensiys perustuu tunteeseen kääntäjän tai käännoistutkijan mielenkiinnon kohteena. Representaatioprosessina intersubjektiiivinen kääntäminen ilmentää Kolmannuutta, samoin kuin viisi muutakin merkitystä (ks. *CP I.337*, 339). Sitä paitsi Peirce (*CP I.337*) käsittelee sympatiaa esimerkkinä Kolmannuudesta.

tulossubjektille. Tässä katsannossa intersubjektiviisen kääntäjän ei pitäisi rajoittaa tarkastelua lähtösubjektin mahdolliseen nautintoon tai kärsimykseen vaan pyrkiä välittämään tunnelaatu mahdollisimman ennakkoluulottomasti (ks. *EP 2*: 199, 272).

Intermediaalinen ja interaktantiaalinen Toiseus

Jos interformaalisessa ja intersubjektiviisessa kääntämisessä painottuu Ensiys, niin intermediaalisen kääntämisen voisi liittää Toiseuteen – toiminnan ja kausaalisten suhteiden kategoriaan (ks. 2.1; 2.4.2). Kun merkkejä tutkiskellaan interformaalisesta näkökulmasta, korostuu läsnä olevien merkkien vertailu, kun taas intermediaalisessa katsannossa huomio kiinnittyy ajallisten ja suuntautuneiden prosessien ehtoihin. Intermediaalisen kääntämisen prototyypinä voisi pitää tilannetta, jossa aktuaalinen energia tuottaa todellisia vaikutuksia. Siinä missä muodollisia ominaisuuksia arvioidaan esteettisin kriteerein, näiden välittäminen muihin kanaviin kuuluu pikemminkin etiikan eli pragmatiikan kenttään, jonka Peirce (ks. *EP 2*: 200) määrittä tahalliseksi toiminnalle omistetuksi normatiiviseksi tieteksi. Merkkien eettisyys ilmenee niiden todenmukaisuudessa (*EP 2*: 203), mitä voisi soveltaa intermediaaliseen kääntämiseen selvittämällä, käykö uuteen kanavaan välittynyt merkki yhteen lähteen kanssa ja onko se syntynyt lähtömerkin vaikutuksesta. Intermediaalista työtä voisi näin ollen arvioida sillä perusteella, kanavoiko se merkityksiä toivotulla tavalla.³²³ Lajienvälisessä vuorovaikutuksessa intermediaalisia kysymyksiä ilmentää jännite halutun vastaanottajan tavoittamisen ja yleisön tahattoman laajenemisen välillä. Tältäkin kannalta intermediaalisten tekniikoiden soveltaminen toislaajisten merkkien kääntämiseksi ihmiskulttuurin piiriin on eettinen kysymys. Yleisesti ottaen intermediaalinen pohdiskelu ei kuitenkaan ole eettistä sanan tavanomaisessa merkityksessä vaan pikemminkin teknistä tai pragmaattista.

Intermediaalisen kääntämisen ohessa interaktantiaalinen kääntäminen liittyy Toiseuteen ymmärrettyinä egon ja ei-egon välisen vuorovaikutuksen kategoriaksi (ks. *CP I.332*, 334; ks. myös 2.1) – tavalla tai toisella lähtötoiminta vaikuttaa tulotoimintaan. Toiminnan semioottinen luonne on ilmeistä eräissä Peircen tarjoamissa esimerkeissä; mieltäähän hän dyadisiksi esimerkiksi valon luomisen Jumalan sanan voimasta (*CP I.327*). Translatologisesta näkökulmasta Jumalan sanaa voisi pitää lähtötoimintana, joka tuottaa tulotoimintana sähkömagneettista säteilyä. Peircen (*CP I.333*) mukaan tahallinen toiminta aiheutuu kokemuksen houkuttavasta tai luotaantyöntävästä luonteesta. Tahto näyttäytyy näin ollen eräänlaisena tunteena, joka aktualisoituu suhteessa käsillä olevaan kokemukseen. Normatiivisista tieteistä interaktantiaalisen kääntämisen arviointiin soveltuu etiikka, jossa on kyse estetiikan puitteissa määräytyneiden arvojen sekä toiminnan välisestä suhteesta (ks. *CP I.191*, 272). Tällöin interaktantiaalisen kääntämisen tavoitteena olisi ymmärtää, mikä lähtötoimijaa vetää puoleensa ja mitä tämä välttelee, sekä kunnioittaa lähtötoimijan intressejä tulotoiminnan määräämisessä. Intermediaalinen kääntäminen edustaisi etiikan teknis-viestinnällistä puolta, kun taas interaktantiaalisuuden etiikkaan kytkeytyisi syvällisempää toimijuuden puntarointia.

Intersysteeminen ja intermondiaalinen Kolmannuus

Interformaalisen kääntämisen ilmentäessä Ensiyttä ja intermediaalisen kääntämisen Toiseutta intersysteeminen kääntäminen on luontevinta sijoittaa Kolmannuuden piiriin: onhan siinä kyse kompleksisista merkkiyhdistelmistä sekä semioottisessa järjestelmissä havaituista säännönmukaisuuksista. Siinä missä interformaalinen kääntäminen voi olla enemmän tai vähemmän spontaanista ja

³²³ Interaktantiaalisessa yhteydessä todenmukaisuus voisi merkitä eturistiriitojen ja representaatioiden puolueellisuuden vilpittöntyä tiedostamista.

intermediaalinen kääntäminen vaikuttaa toisinaan sangen mekaaniselta, intersysteeminen kääntäminen edellyttää toimintoja, joita Peirce olisi voinut nimittää päättelemiseksi tai älyksi (ks. 2.1) – olipa sitten kyse luontaisesta tai tekoälystä. Normatiivisista tieteistä intersysteemisen prosessin arvioimiseen voisi soveltua semiotiikka eli logiikka, joka tutkii itsekontrollia älyllisissä toiminnoissa (*EP 2: 200–201, 260*). Intersysteemisessä kääntämisessä on kyse vieraiden merkkien tunnistamisesta, niiden merkityksen päättelemisestä sekä ymmärrettävien käännosten tuottamisesta.³²⁴ Intersysteemisen käännostudkimuksen kautta voisi pyrkiä selvittämään, kuinka käännoös tarjoaa vastaanottajalle kognitiivisen otteen lähtömerkkijärjestelmästä. Koska kolmas normatiivinen tiede eli logiikka tutkii merkkien roolia totuuden löytämisessä (ks. *CP V.36; CP VIII.378*), intersysteemisiä oivalluksia voisi arvioida myös sillä perusteella, kuinka valaisevia suhteita ne luovat merkkijärjestelmien välille. Sitäkin perustavanlaatuisempana intersysteemisenä päämääränä näyttäytyy Walter Benjaminin (1921/1972: 13–14, 18–19) ajatus luovana sanana (*schöpferisches Wort*) ilmenevästä ”puhtaasta kielestä” (*die reine Sprache*), johon koodien synteesi voisi johtaa.

Näin viisi kuudesta merkityksestä ovat löytäneet paikkansa Peircen fenomenologisessa järjestelmässä. Intersysteemisen kääntämisen rinnalla katson intermondiaalisen kääntämisen edustavan Kolmannuutta – merkin ja representaation kategorioita (ks. *CP I.339*; ks. myös 2.1). Intermondialisteina kääntäjät kiinnittävät huomiota siihen, mikä merkitsee jotakin lähtömaailmassa. Lähtömaailma asetetaan objektiivisen todellisuuden ja tulomaailman väliin, mikä tuo mieleen Kolmannuuteen kytkeytyvän jatkuvuuden käsitteen (ks. *CP I.340*; ks. myös 2.1). Arvioidakseen intermondiaalista työtään kääntäjä voi turvautua semiotiikkaan ja kysyä itseltään, palveleeko hänen tulkintansa totuuden löytämistä, joka on kolmannen normatiivisen tieteen päämäärä (ks. *EP 2: 204*). Vaikka todellisuus olisi liian kompleksinen, jotta sen voisi tuntea läpikotaisin, dynaamisia objekteja koskevat käsitykset kehittyvät ja täydentyvät uusien merkkien ja interpretanttien ansiosta (ks. *EP 2: 322–324; CP II.228*; ks. myös 3.1.1). Dynaamisen objektin eri puoliin suuntautuva ristivalotus kasvattaa ymmärrystä, jolloin tulkitsija lähestyy lähtömerkkiä saavuttamatta sitä milloinkaan.

Seuraavaksi kysyn, kuinka kuuden merkityksen jäsenystä voin soveltaa erilaisten semioottisten ilmiöiden tutkimiseen ja mitä merkitystä kääntämisen eri ulottuvuuksien tarkastelemisella on.

5.1.4 Kuusi merkitystä analyttisenä työkaluna

Kun laajasti ymmärretyyn kääntämisen kuusi merkitystä on alustavasti esitelty, herää kysymys, mitä käyttöä jäsenyksellä on käytännön tutkimustyössä. Yhtenä esimerkkinä kuuden merkityksen soveltamisesta tekstiaineistoon toimii artikkeli, jossa tarkastelen sosiaalisen median lokkitekstejä jäsenyyksen valossa (Vihelmaa 2015); tämän monografian luvussa 8 puolestaan sovellan merkityksiä Luontoon-sivuston kansallispuisto-esittelyihin. Koska tutkimukseni tarkoituksena on kuitenkin ennen muuta teoreettisia, on paikallaan pohtia merkitysten soveltamista nimenomaista tapaustutkimusta laajemmin. Semioottisten näköalojen avaaminen tarjoaa perspektiiviä myös luvun 8 tekstianalyysiin. Tässä luvussa luotaan aluksi yleisesti kuuden merkityksen semioottista sovellusala (5.1.4.1). Sitten paneudun tarkemmin seikkoihin, joilla voi perustella merkitysten soveltamista tekstin tutkimukseen (5.1.4.2). Lopuksi luon katseen merkitysten merkityksiin eli siihen, mitä mieltä muotoa, välittymistä, merkkijärjestelmää, subjektiivista tilaa, toimijuutta ja maailmaa koskevien kysymysten esittämisellä on (5.1.4.3).

³²⁴ Intermondiaalisessa tulkittamisessa samat päämäärät ohjaavat prosessia epäsuoremmin.

5.1.4.1 Suuntaviivoja soveltamiselle

Seuraavassa havainnollistan merkitysjäsennyksen toimintaa luonnehtimalla kunkin merkityksen sovellusmahdollisuuksia ikonin, indeksin ja symbolin käsitteiden (ks. 4) kautta. Pohdin merkkien syntyprosessin vaikutusta sovellusmahdollisuuksiin ja käyn läpi rajatapauksia, joihin merkityksiä teoreettisesti voisi soveltaa – näihin kuuluvat esimerkiksi näennäiskäännökset ja elottoman luonnon ilmiöt. Varsinkin interpersoonaisien merkitysten kohdalla on syytä kysyä, mitä olioita voimme tulkita intersubjektiiivisesti, interaktantiaalisesti tai intermondiaalisesti. Kuten Erika Ruonakoski (2011: 122) huomauttaa, voimme osallistua toisen kokemukseen ”emotionaalisesti, kinesteettisesti ja mielikuvitustamme käyttäen”, mutta entä jos tulkittavalla oliolla ei ole omaa kokemusta? Vaikka Ruonakosken jäsenitys vastaa pitkälti kolmea interpersoonaista merkitystä, on myös huomattava, että esimerkiksi tunteita ei aina tulkita emotionaalisesti vaan vallitseva ulottuvuus voi muuttua käännösprosessin myötä; esimerkiksi subjektiiivisesta tilasta voi tulla kuviteltu viittauskohde. Tällöin katson lähteen määrittävän tarkoituksenmukaisimman lähestymistavan; esimerkiksi intersubjektiiivinen kääntäminen voi johtaa lähtötunteen objektivointiin ja muuntumiseen jonkun toisen maailman osaksi.³²⁵

Ilmiöiden interformaalisuus

Interformaalista lähestymistapaa on mahdollista soveltaa yhtäältä merkkiin, joka näyttää kääntävän toisen merkin muotoa, toisaalta merkkiin, jonka mahdollinen suhde lähtömuotoon syystä tai toisesta kiinnostaa tutkijaa. Interformaalisen mielenkiinnon voisi herättää esimerkiksi tietyn merkin kuvallinen ilmaisuvoima – voihan kirjainmuodostelmakin näyttää esimerkiksi kyyhkyseltä (ks. Apollinaire (1913–1916/1925: 74; ks. myös 4.1, 4.2). Interformaalisen kääntämisen käsite ei kuitenkaan sovellu yksinomaan ikonisten suhteiden tutkiskeluun vaan interformaalista merkitystä voi olla myös lähtömuodon ja tulomuodon välisen suhteen mielivaltaisuudella ja muodon muuttumisella. Esimerkiksi Antoine Bermanin (1986: 66) mukaan käännös irrottaa merkityn kiinnittääkseen sen toiskieliseen merkitsijään.³²⁶ Tässä katsannossa interformaalinen näkökulma soveltuu muodonmuutosten tutkiskeluun silloinkin, kun lähtömuoto korvataan tulomuodolla pragmaattisin tai semanttisin perustein.

Prototyypin kieltenvälisen kääntämisen tekee mahdolliseksi merkitsijöiden oletettu arbitraarisuus ja merkittyjen oletettu yleisluontoisuus. Kiinnittämällä symbolien väliseen siirtymään interformaalista huomiota voisi olla mahdollista osoittaa, että muodon muuttuminen vaikuttaa jossain määrin vastaanottoon. Tämä koskee varsinkin onomatopoeettisia ja mimeettisiä sanoja, joiden huomioimista käännöksessä esimerkiksi Hiroko Inose (2008: 115) suosittelee. Lisäksi on mahdollista kiinnittää huomiota homofonisiin miellelyhtymiin, joita voi herättää niin lähtömuoto (Bruno 2006: 232) kuin tulomuotokin (Venuti 2002: 224). Koska muodolla on havaintopsykologista merkitystä, interformaalista kehittelyä voi puoltaa paitsi kieltenvälisen viestinnän tarve myös tarve ajatusten uudistamiseen. Jo venäläiset formalistit tähdensivätkin poeettisen kielen merkitystä havaintojen

³²⁵ Empatiatutkimuksessa toisen tulkittamiseen liittyvästä etäisyydenotosta puhutaan kognitiivisen empatian, tematisaation ja reflektion käsitteiden kautta (Ruonakoski 2011: 123–126); Ruonakosken (2011: 123) sanoin empatia voi olla ”toisen ymmärtämistä” tai ”aistimellista asettumista toisen asemaan”.

³²⁶ Mildred Larson (1984: 3) mieltää muodon muuttumisen (kieltenvälisen) kääntämisen perusolemukseksi. André Lefevere (1975: 95–96) vieläpä ajattelee, että puhtaasti foneettinen käännösstrategia ei olisi hyödyllinen, koska se ei hänen mukaansa edistä millään tavoin lähtötekstin ymmärtämistä. Toisaalta myös niin sanottu materiaallinen kääntäminen edellyttää itse asiassa lähtötekstin merkittävää työstämistä (ks. Folkart 1991: 356).

tuoreuttamiselle (ks. esim. Sklovski 1917/2001).³²⁷ Lajienvälisessä käännöstutkimuksessa olisi vastaavasti mielenkiintoista etsiä käännöksiä, jotka erkanevat vakiintuneista tulomuodoista tarjoten siten uuden tulokulman lähtömuotoon.

Myös indeksaalisesti painottunutta prosessia on mahdollista analysoida interformaalisesta näkökulmasta, jos huomio keskitetään lähtömuodon kohtaloon. Esimerkiksi ontogeneettisiin ja fylogeneettisiin prosesseihin liittyy indeksaalisia jatkumoa, joita voi lähestyä vaihtuvien muotojen sarjoina – ihmistä voisi nykytiedon valossa pitää käännöksenä päästäismäisestä hyönteissyöjästä ja talitiaista dinosauruksesta. Fylogeneettisilla prosesseilla on myös lajienvälistä mielenkiintoa, sikäli kuin toislaajiset vaikuttavat lopputulokseen. Ajatellaan vaikkapa ihmisiä, jotka kääntävät esteettiset mieltymyksensä näkyviksi merkeiksi seuraeläimiä ”jalostaessaan” ja joiden ahneus on lyönyt leimansa tuotantoeläinten evoluutioon.

Jos merkki tuntuu muodoltaan myötäilevän toisen merkin muotoa, herää kysymys, onko vaikutelma ikonisesta vastaavuudesta historiallisesti perusteltu. Joissain tapauksissa samankaltaisuus selittyy kahden merkin välisellä käännössuhteella, kun taas osa samankaltaisuuksista on katsojan silmässä – suhteellisen kehittyneillä eläimillä on synnynnäisenä taipumuksena muodostaa luokkia ja arvuutella, mihin ne perustuvat. Jotta samankaltaisuuden muodostumisen mekanismeista saataisiin selkoa, voi olla tarpeellista tarkastella interformaalisina käännöksinä sellaisiakin vastaavuuksia, joiden alkuperästä ei ole tietoa. Esimerkiksi lintutieteilijä voi uumoilla, että laulava lintu jäljittelee ympäristönsä ääniä toimien näin interformaalisena kääntäjänä. Tällaiset oletukset ovat pelkkiä hypoteeseja, kunnes todellisesta riippuvuudesta saadaan näyttöä. Joissain tapauksissa samankaltaisuus aiheutuu esimerkiksi muotojen konvergentista evoluutiosta samankaltaisissa ympäristöoloissa, eikä muotoa tällöin voi pitää toisen muodon käännöksenä. Periaatteessa käännöstutkija voisi kiinnostua myös muodollisista vastaavuuksista, joista tulee merkkejä tulkitsijan katseen vaikutuksesta. Tällöin symbolinen interformaalisuus laajenisi epäorgaanisiin vastaavuuksiin, kuten kalliosta veteen lankeavaan kuvajaiseen, jonka joku havaitsee.³²⁸

Ilmiöiden intermediaalisuus

Intermediaalisen kääntämisen käsitteen puitteissa on mahdollista tutkiskella merkkejä, jotka näyttävät tulevan toisesta kanavasta tai kanavoivan niiden nykyisestä olomuodosta poikkeavaa energiaa. Esimerkiksi käsin kirjoitettu teksti voi tuoda mieleen kirjoittajan kehollisuuden. Käännöstutkija voisi kiinnostua merkin intermediaalisesta ulottuvuudesta myös selvittääkseen mekanismeja, jotka tuottavat tiettyjä semioottisia ilmiöitä. Esimerkiksi taiteen syntyä voisi selittää intermediaalisesti vetoamalla sopimattomien impulssien sublimaatioon, henkilökohtaisten kokemusten tulkittamiseen tai olemassa olevan teoksen soveltamiseen (ks. Krobb 2011: 18). Tällaisissa prosesseissa lähtöenergia näyttäisi siirtyvän toiseen kanavaan muodossa, jota määräävät pitkälti tulkitsijan symboliset taipumukset.

Käytännössä intermediaalisella käännöksellä on usein vahva indeksaalinen yhteys lähtökanavaansa. Koska indeksaalinen merkki voi myös muistuttaa objektiaan (ks. esim. *EP* 2: 163, 171–172, 274), heräte intermediaaliseen tutkimukseen saattaa perustua eri kanavissa esiintyvien merkkien samankaltaisuuteen. Esimerkiksi emakkohäkkiin joutuneet siat pureskelevat usein häkin putkia ja muita rakenteita raskausaikanaan, siinä missä vapaat emakot kokoilevat aineksia pesää varten. Siksi etologit pitävät häkkiin suljettujen emakkojen häiriökäyttäytymistä sisäsyntyisen pesänrakennustarpeen ilmentyminä (ks. Wischner *et al.* 2009: 4).

³²⁷ Filosofisen ajattelun yhteydessä Jacques Derrida (1985/1990: 380) puhuu kääntämisestä muotojen transformaationa, joka mahdollistaa uudistuvan suhteen yleismaailmallisiin kysymyksiin.

³²⁸ Siirtymää kalliosta kuvajaiseen voisi tuki tarkastella myös intermediaalisesta näkökulmasta.

Intermediaalisten (sub)indeksien epistemologinen asema vaihtelee laidasta laitaan. Osaa intermediaalisista prosesseista voi pitää tunnustettuina tieteellisinä tosiasioina – ajatellaan vaikkapa sitä, miten ravinto muuntuu liike-energiaksi ruoansulatuksen ja soluhengityksen myötä. Myös oletus stressin aiheuttamista psykosomaattisista ongelmista ja käytöshäiriöistä hyväksytään yleisesti psykologian, hyvinvointitutkimuksen ja (eläin)lääketieteen piirissä, kun taas vaikkapa ajatus sublimaatiosta on jo paljon kyseenalaisempi. Kuten esimerkeistä voi huomata, intermediaalisiin prosesseihin ei läheskään aina liity tietoista kääntäjää – usein merkit pikemminkin kääntyvät kuin tulevat käännetyiksi. Joissain tapauksissa intermediaalisella käännoksellä on kuitenkin tietoinen tekijä, joka voi selittää esimerkiksi elokuvansa perustuvan tiettyyn kirjaan.

Joskus intermediaalinen prosessi muistuttaa olennaisesti elottomaan luontoon kuuluvia prosesseja – ajatellaan vaikkapa ääniaaltojen välittymistä korvassa tai sähkömagneettisen säteilyn etenemistä silmässä. Jos elämä mielletään semiosiksen ja sitä kautta kääntämisenkin ehdoksi (ks. 1.3), herää kysymys, missä vaiheessa tällaisista tapahtumista tulee semioottisia ja missä mielessä niitä voisi tarkastella käännoksiksi. Jos prosesseja tarkastellaan liian läheltä, miltei kaiken voi redusoida fysikaaliseksi vuorovaikutuksiksi. Mahdolliseksi ratkaisuksi rajanvetoon tarjoutuu kontekstuaalinen lähestymistapa: olomuodon muuttumista on mielekästä tutkia intermediaalisena kääntämisenä silloin, jos prosessiin kuuluu elävä lähettäjä tai vastaanottaja. Intermediaalinen tutkimus voisi käsitellä myös epäorgaanisia muutoksia, kuten lumen sulamista, jos ilmiötä tarkasteltaisiin niiden reaktioiden valossa, joita se herättää eliöissä. Periaatteessa intermediaalisten käännosten sarjana voisi kuvata myös biosemiosiksen syntyä lähtien liikkeelle alkuräjähdyksessä vapautuneesta energiasta – onhan tämäkin prosessi johtanut elävien tulkitsijoiden reflektioon.

Ilmiöiden intersysteemisyys

Intersysteemisestä näkökulmasta sopii tutkia merkkejä, joiden väitetään tietyn merkkijärjestelmän puitteissa edustavan toiseen systeemiin kuuluvia merkkejä. Jos vaikkapa ilmoitetaan, että tietty teksti on käännetty englannista, englannin ja tulokielen välille muodostuu intersysteeminen suhde. Intersysteeminen viitekehys on tarkoituksenmukainen myös silloin, kun tarkastellaan mahdollisuutta mieltää kaksi ilmiötä kahden toisistaan poikkeavan merkkijärjestelmän osiksi. Ajatellaan vaikkapa *Raamatun* ja ”luonnon kirjan” välistä suhdetta ja sitä koskevaa laajamittaista intersysteemistä työtä.

Merkit, jotka toimivat toistensa käännoksinä kahdessa eri järjestelmässä, voivat olla jossain määrin samavuhteisia, tai vaihtoehtoisesti niillä voi olla samankaltainen pragmaattinen tehtävä viestinnässä. Tällöin järjestelmien välille voidaan olettaa diagrammaattisia vastaavuuksia, mutta tyypillisesti symbolisuus hallitsee niiden välille hahmottuvaa suhdetta: tulkitaanhan useamman järjestelmän olemassaolo usein todisteeksi arbitraarisesta ulottuvuudesta semioottisten järjestelmien rakentumisessa. Ellei intersysteeminen kääntäjä tunne lähtöjärjestelmää, käännoksien voi perustua esimerkiksi satunnaiseen ikonisuuteen. Tällä tavoin on mahdollista kääntää ainoastaan yksittäisiä lähtöjärjestelmästä irrotettuja osia. Lajienvälisessä kääntämisessä mimologismien eli äänisanoitusten luomista voi pitää tällaisena intersysteemisenä menettelynä, joskin sillä on myös vahva interformaalinen ulottuvuus. On huomattava, että interformaalisiin transformaatioihin ja intermediaalisiin välitysprosesseihin liittyy usein koodinvaihdos; siksi persoonattoman kääntämisen kolmea merkitystä voitaisiin monissa tapauksissa tutkia rinnakkain. Merkitysten vuorovaikutusta havainnollistaa myös esimerkiksi interlineaarinen kääntäminen, joka pyrkii Anne Schjoldagerin (2008: 168) mukaan heijastamaan lähtöjärjestelmää sellaisen käännoksen kautta, jota kuuden merkityksen jäsenyyksen puitteissa voisi luonnehtia interformaaliseksi.

Intersysteemistä kääntämistä mietittäessä herää kysymys, mitkä ovat oikean intersysteemisen käännökseen ehdot – tulisiko käännökseen esimerkiksi noudattaa tiettyjä sääntöjä? Intersysteemisinä käännoksinä voi tilapäisesti tarkastella sellaisiakin semioottisia tapahtumia, joissa merkkijärjestelmien välinen suhde ei perustu sen paremmin semanttiseen samaviitteisyyteen kuin yhteiseen tehtäväänkään. Olennaista on se, että kääntäjä muodostaa kahden merkkijärjestelmän välille suhteen, perustuipa tuo suhde sitten oikeutettuun sääntöön tai satunnaiseen päähänpistoon. Usein intersysteemiset hypoteesit ovat jossain määrin väärillä jäljillä, mutta peirceläisessä hengessä sopii odottaa, että virheet lopulta korjautuvat semioottisen prosessin tuloksena.³²⁹ Intersysteemisiä harharetkiä voi pitää myös semioottisen yltäkylläisyyden erottamattomana osana tai merkkien moninaisuuteen myötävaikuttavana tekijänä, vaikka toisaalta korostettaisiin tarvetta keskittyä totuuden etsimiseen.

Intersysteemisinä käännoksinä olisi mahdollista tarkastella myös sellaisia prosesseja, joissa kääntäjästä riippumattonta lähtömerkkijärjestelmää ei ole olemassa. Biosemioottisesta näkökulmasta esimerkiksi taivaankappaleiden liikkeillä ei itsessään ole merkitystä, mutta kuitenkin astrologit käyttävät niitä lähtöjärjestelmänä, ja tästä näkökulmasta käsin mekaanisetkin liikkeet saavat semioottisen ulottuvuuden. Useimmiten astrologit ovat kiinnostuneita vastaavuuksista taivaankappaleiden asemien ja inhimillisten sattumusten välillä, mutta avaruuden tapahtumia voisi suhteuttaa myös lähtökohtaisesti elottomaan tulojärjestelmään, kuten maapallon säätiloihin. Näin intersysteemisen kääntämisen kenttä laajenee elävistä tai eliöiden tuottamista järjestelmistä elottomiin systeemeihin, jotka saavat huomiota elolliselta tulkitsijalta.

Ilmiöiden intersubjektivisuus

Intersubjektivistä lähestymistapaa kannattaa soveltaa tapauksiin, joissa kääntäjä pitää lähtömerkin tuottajaa subjektina tai käännostutkija kannattaa tämän subjektuuden tunnustamista. Empatian syntyyn liittyy ikoninen käännosprosessi lähtösubjektin ja tulosubjektin välillä. Mahdollisesti intersubjektivinen prosessi lähtee muutoinkin liikkeelle ikonisesta samastumisesta lähtötunteeseen, mutta käytännössä subjektien välille rakentuu muitakin kuin ikonisia suhteita. Esimerkiksi lähtösubjektin kokemana pelko voi herättää yhdessä tulosubjektissa ärtymystä, toisessa huvittuneisuutta, kolmannessa lempeyttä. Tulotunteita voikin pitää osittain indeksaalisina reaktioina lähtötunteisiin tai symbolisina tulkintoina siitä, mitä lähtötunne edustaa tulosubjektille.

Nykytutkimuksen valossa vaikuttaa siltä, että tunteita kokevat ainakin suuret selkärankaisten ryhmät, kuten nisäkkäät, linnut ja kalat; myös huomattava osa selkärangattomista osoittaa merkkejä tuntoisuudesta (ks. esim. Balcombe 2006/2014: 242–256). Kasvien tunne-elämästä sitä vastoin ei ole tieteellistä näyttöä. Sikäli intersubjektivinen näkökulma on relevantti varsinkin tietyillä eläinsemiotiikan osa-alueilla, mukaan lukien antroposemiotiikassa. Paul Taylorin (1981: 199–200, 210) tapaan on mahdollista puhua myös tiedottomien eliöiden, kuten kasvien, omasta hyvästä. Elottomista objekteista poiketen kasvi ilmentää Ruonakosken (2011: 119) mukaan ”hidasta, tiedotonta suuntautuneisuutta ympäristöönsä”, ja niinpä käännostutkijakin voisi perehtyä subjektiviisiin metaforiin, joilla tällaisia olioita tulkitaan.

Lisäksi käännostutkija voi pyrkiä löytämään käännöksestä intersubjektivisia projektioita riippumatta siitä, mistä lähtömerkit ovat peräisin. Jos vaikkapa lapsi väittää aaltojen liplattavan iloisesti, häntä voisi pitää aaltojen intersubjektivisena tulkkina tai käännostutkijana, joka olettaa aaltojen kääntävän

³²⁹ Charles S. Peirce (*EP* 2: 419) puolustaa ehdollista idealismia, jonka mukaan riittävä tutkimus johtaisi lopulta objektiiviseen totuuteen. Hän puhuu myös finaalisesta interpretantista, jota semioottinen prosessi lähestyy äärettömästi (*EP* 2: 499, ks. myös 496; ks. myös 3.1.1).

omaa ilon tunnettaan. Theodor Lipps (1903: 162–164, ks. Ruonakoski 2011: 83) ymmärtää tämän niin, että paitsi kasveissa myös elottomassa luonnossa on ”asenteita ja suuntia, joille löytyy vertauskohta omasta itsestämme”. Lisäksi ihmisellä on taipumusta eläytyä aggressiivisen toiminnan kohteeseen, vaikka hän ei tiedollisesti olettaisi sen kärsivän. Kinesteettis-emotionaalisen empatian vuoksi esimerkiksi puun kaataminen mutta myös kallion murskaaminen voi tuntua ihmisestä kehollisesti epämiellyttävältä. (Ruonakoski 2011: 119–120.) Silloinkaan kun kaksi subjektia oikeasti tuntevat jotakin, kyse ei välttämättä ole intersubjektiiivisestä käännokestä: yhtäläinen tunne voi johtua esimerkiksi siitä, että sama tekijä liikuttaa subjekteja. Yhtenä intersubjektiiivisen käännoestutkimuksen päämäärstä voisikin olla todellisten intersubjektiiivisten vaikutteiden paikantaminen.

Ilmiöiden interaktantiaalisuus

Interaktantiaalisesta näkökulmasta voi analysoida käännoeksiä, jotka näyttävät tunnustavan lähtömerkin tuottajan toimijuuden. Lisäksi käännoestutkija voi tarkastella interaktantiaalisena käännoksenä mitä hyvänsä representaatiota merkeistä, joiden tuottajaa hän pitää toimijana – otettiinpa tuottajan aktiivisuus huomioon käännokestä tai ei. Tällöin käännoestutkija voi kiinnittää huomion käännoestilanteeseen liittyvään vallankäyttöön tai käännoestajan valintoihin, jotka vaiantavat lähtötoiminnan. Poliittisesta näkökulmasta olisi erityisen tärkeää tarkastella interaktantiaalisina käännoksina tekstejä, joiden laatija väittää puhuvansa jonkun toisen puolesta. Eksplisiittinen puolestapuhujisuus ei kuitenkaan ole välttämätöntä, varsinkaan jos käännoestajaa pidetään yleisesti lähtötoimijan äänitorvena tuloyhteisössä.

Joskus interaktantiaaliseen tarkasteluun houkuttavat merkit ovat indeksaalisia reaktioita lähtöintressiin tai lähtötoimintaan. Siksi interaktantiaalinen tutkimus voisi lähteä liikkeelle sellaisten toimijoiden vuorovaikutuksesta, jotka ovat tekemisissä keskenään tai jotka voisivat kohdata sattumoisin. Interaktantiaalinen käännoestutkija voisi vaikkapa kysyä, kuka käännoestää tiaisen varoitushuudon metsäisessä ekosysteemissä, kuinka luonnonsuojelun alueen asukkaat tulkitsevat alueella vierailevien ihmisten intressejä tai millainen käsitys sikafarmarilla on kasvattiansa intentioista.

Hypoteettisessa mielessä myös sellaista tekoa, joka muistuttaa jotakin edeltävää tekoa, voi tarkastella edeltävän teon interaktantiaalisena käännoksenä. Kuvitellaan mielenosoitus, jonka esikuva kannustaisi käyttämään ruskeaa paitaa tietyn viikon ajan. Tällöin keneltä hyvänsä ruskeaan paitaan pukeutuneelta voitaisiin kysyä, onko hän mukana kampanjassa. Ruskea paita voi kuitenkin olla myös sattumaa, ja toisaalta kaksi toimijaa voivat samanaikaisesti käännoestää kolmannen toimijan tahtoa. Näin ollen interaktantiaalisen semiosiksen reittejä on tutkittava huolellisesti. Koska lähtötoimintaa tulkitsee persoonallinen toimija, tulotoiminnassa on aina myös symbolinen ulottuvuus. Näin ollen on tärkeää havainnoida, kuinka tietyn kulttuuripiirin hallitsevat ryhmät tulkitsevat muiden ryhmien intressejä ja tavoitteita. Tältä kannalta olisi mielenkiintoista tutkia esimerkiksi diskurssia, joka liittyy vieraslajeihin intressejä – esitetäänhän vieraslajit usein ympäristökatastrofin alkuunpanijoina.

Interaktantiaalinen paradigma soveltuu mainiosti eläin- ja antroposemioottisten ilmiöiden tutkiskeluun. Periaatteessa interaktantiaalinen analyysi voisi kohdistua myös ekologisiin tapahtumiin, joihin ei liity eläinten toimijuutta – ajatellaan vaikkapa bakteeritoimintaa, joka johti ilmavehän happipitoisuuden merkittäväseen lisääntymiseen (*oxygen revolution*) ja uudenlaisten eliöiden kehittymiseen (ks. esim. Campbell *et al.* 2015: 592). M. A. K. Halliday (1990/2001: 194) valittelee, että englannin kielioppi ei jäsennä elottomia objekteja toiminnan alkuunpanijoina muuten kuin luonnonkatastrofien yhteydessä, mikä hänen mukaansa estää kielenkäyttäjää ymmärtämästä ekologisten prosessien merkitystä. Näin voisi perustella interaktantiaalisen tarkastelun laajentamista eläinkunnan ulkopuolelle. Sitä paitsi myös eläinten toiminta on suurelta osin tahatonta, jolloin interaktantiaalisuuden väljä määrittelyminen ehkäisee

takertumista rajanvetoon. Toisinaan myös projektioita on mielekästä tarkastella interaktantiaalisina käännoksinä, mutta interaktantiaalisen tutkimuksen keskeisenä päämääränä voisi ehkä sittenkin pitää tietoisien toimijoiden intressien sovittamista yhteen. Biosemioottisessa viitekehyksessä sovellukset toisaalta havainnollistavat biologisten tapahtumien merkitystä kaikille eliölle ja osoittavat niin sanottujen ekosysteemipalvelujen arvon.

Ilmiöiden intermondiaalisuus

Intermondiaalisessa katsannossa sopii tutkia käännoksia, jotka pyrkivät tulkitsemaan jonkun toisen elettyä maailmaa, mutta myös muiden käännosten suhteita näkökulmiin, joita käännoistutkija pitää relevantteina. Esimerkiksi behavioristinen kuvaus ärsykeistä, joihin tietty eläin reagoi, soveltuisi intermondiaalisen analyysin aineistoksi, vaikka kääntäjä ei pyri tulkitsemaan lähtömaailmaa vaan ainoastaan havaittavaa käyttäytymistä. Yksi intermondiaalisissa käännoksissa käytetty erityistekniikka on antropomorfisten elementtien korvaaminen zoomorfisilla asioilla. Esimerkiksi Babarin valtakunnan norsumaiset muodot tai Pekka Töpöhännän ympäristöön kuuluvat kissamaiset esineet houkuttavat intermondiaaliseen analyysiin, joskin niillä on myös interformaalista mielenkiintoa.

Intermondiaaliset ilmiöt ovat vahvasti symbolisia: ymmärtäminen on mahdollista ainoastaan tulomaailmasta käsin. Oheiskokemuksen (ks. *EP 2*: 404–409, 494–498) eli vuorovaikutuksen osapuolten ja fyysikaalisen maailman osien välisten indeksaalisten yhteyksien ansiosta lähtömaailma ja tulomaailma voivat kuitenkin alkaa muistuttaa toisiaan. Näin lienee kehittynyt Peircen (ks. *EP 2*: 478) yhteismieleksi nimittämä ilmiö. Ikonisten merkkien avulla on myös mahdollista sisällyttää uusia elementtejä tulomaailmaan, johon entuudestaan kuuluvat aistillisia muistumia (ks. *CP III.433*). Koska kaikkia fenomenologisia maailmoja määrää osittain fyysikaalinen todellisuus, ne voivat muistuttaa toisiaan myös ilman intermondiaalista kääntämistä. Jos kaksi henkilöä ilmaisee itseään tavalla, joka viittaa heidän maailmojensa yhdenmukaisuuteen, onkin syytä kysyä, johtuuko samankaltaisuus osittain intermondiaalisesta kääntämisestä vai tyystin muista tekijöistä.

Joskus intermondiaalinen kääntäminen täydentää tulopersonan käsityksiä todellisen maailman objekteista. Aina vastaanottaja ei kuitenkaan suhtaudu lähtönäkökulmaan vakavasti. Kuten intersubjektiviisesta kääntämisestä puhuessani mainitsin, tulosubjekti voi eläytyä kehollisesti lähtötunteeseen mutta myös liittyy tietyn tunteen lähtösubjektiin liikuttumatta itse. Vastaavasti tulotoimija voi ymmärtää lähtötoimijan intressit mukautumatta tämän tahtoon, ja tulomaailman rakentaja voi tunnistaa lähtönäkökulman, ilman että se muuttaisi hänen käsitystään kyseisestä objektista.

Toisen ajatuksiin ei ole helppoa perehtyä edes ulkokohtaisen kognitiivisella tasolla, ja suuri osa intermondiaalisista tulkinnoista on itse asiassa harhaan johtavia projektioita. Olivatpa tulkinnat oikeutettuja tai eivät, niitä on mahdollista tutkia intermondiaalisina käännoksinä. Erityisen tärkeää tällainen tutkimus on silloin, jos suuri yleisö pitää tiettyä käännoista todenmukaisena esityksenä siitä, mitä tietty ryhmä ajattelee. Intermondiaalista kääntämistä tutkittaessa onkin syytä kiinnittää huomiota enemmän tai vähemmän perusteltuihin päätelmiin, jotka mahdollistavat uskomusten liittämisen toisiin – esimerkiksi siihen, mitä Todd Jones (2003: 47–52) nimittää käyttäytymiseen perustuviksi strategioiksi, ympäristöön perustuviksi strategioiksi ja analogioiksi. Intermondiaalisen kääntämisen käsite soveltuu myös kompleksisempiin tapauksiin, joissa henkilö A tulkitsee sitä, mitä henkilö B olettaa A:n ajattelevan B:stä. Tällöin intermondiaalisen kääntäjän rooli vuorottelee intermondiaalisen käännoistutkijan tehtävän kanssa.

Yhteenveto

Tässä luvussa olen luodannut kääntämisen kuuden merkityksen ikonisia, indeksaalisia ja symbolisia mahdollisuuksia sekä soveltamisen rajoja. Usein toislaajisten merkkien tulkitsemista pidetään humanistien keskuudessa eriskummallisena ajatuksena, mutta kuuden merkityksen viitekehyksessä lajienväliset käännökset eivät ajaudu marginaaliin vaan näyttäytyvät osana kunkin merkityksen ydinainesta. Toisaalta kuuden merkityksen kautta on mahdollista tutkia myös suhdettamme muihin eliökuntiin ja elottomaan luontoon. Koeteltuani tässä luvussa kuuden merkityksen rajoja paneudun seuraavaksi siihen, kuinka merkityksiä sovelletaan tekstintutkimukseen.

5.1.4.2 Kuuden merkityksen tunnistaminen tekstiaineistossa

Periaatteessa tietyn translologisen lähestymistavan tai lähestymistapojen yhdistelmän valitseminen on arvokysymys.³³⁰ Kun kuuden merkityksen jäsenystä sovelletaan kokonaisuudessaan tiettyyn aineistoon, on kuitenkin päätettävä, mitkä yksityiskohdat ovat relevantteja minkäkin merkityksen kannalta. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa kuusi merkitystä täytyisi operationalisoida eksplisiittisesti ja perustella operationalisointia koskevat valinnat, vaikka ne lähtökohdiltaan olisivatkin intuitiivisia. Tähän tutkimukseen ei sisälly kvantitatiivisia analyysejä, mutta koska sovelletaan merkityksiä tekstiaineistoihin, on mielekästä luoda jo tässä vaiheessa silmäys niiden ilmenemiseen kielenkäytössä. Millaiset kielelliset vihjeet kuljettavat käännöstutkijan ajatukset esimerkiksi interformaalisiin kysymyksiin? Entä millaisiin seikkoihin tutkija voi kiinnittää huomiota, jos hän on tekstiä näkemättä päättänyt tarkastella sitä esimerkiksi intersubjektiiivisesta näkökulmasta?

Tekstien interformaalisuus

Kirjallisesta aineistosta on mahdollista löytää lauseita, joissa lajienvälinen kääntäjä ilmaisee halunsa välittää lukijalle lähtömerkin aistittavia muotoja tai ihastelee muiden kääntäjien interformaalisia pyrkimyksiä. Useimmiten tekstifragmenttien valikoiminen interformaaliseen tarkasteluun perustuu kuitenkin hypoteettiseen päätelmään. Tästä herää kysymys, milloin kirjoitusta voi pitää toislaajisen eläimen tuottaman merkin interformaalisena käännöksenä. Jos lajienvälinen kääntäjä, kuten tekstin kirjoittaja, viittaa eksplisiittisesti tiettyyn eläimeen, on mahdollista tarkastella tulomuotoa tulkintana lähtömuodosta, vaikka samankaltaisuuksia ei olisi havaittavissa. Koska lukija assosioi automaattisesti tulomuodon lähtömuotoon, satunnaisiakin piirteitä saatetaan pitää ikonisina representaatioina.³³¹ Toisaalta esimerkiksi kielelliset tulkinnat eläinten äänistä ovat usein vahvasti lähtömuotojen motivoimia. Kirjallisia tekstejä tutkittaessa käännöstutkija on samaan aikaan lukija, joka saattaa huomata tai olla huomaamatta muodollisia samankaltaisuuksia käännöksen ja eläinmerkin välillä. Koska ikonisuuden rajat ovat epämääräisiä, käännöstutkija voi turvautua heuristiseen intuitioonsa löytääkseen ilmiöitä, joita on mielekästä tarkastella

³³⁰ Esimerkiksi Douglas Robinson (1993: 114, viitattu Shamma 2009: 186) huomauttaa, että Euroopan käännöshistorian voi joko formalisoida monoliittiseksi kielellisten normien ja konventioiden järjestelmäksi tai vaihtoehtoisesti politisoida geopolittisen vallankäytön vaiheiksi. Toisin sanoen samat translologiset faktat voi alistaa esimerkiksi persoonattomalle tai interpersoonaiselle tarkastelulle.

³³¹ Kielitieteen piirissä kielellisten ilmausten motivoituneisuus on kiistanalainen aihe. Ludovic De Cuyper (2008: 81–82, 254–255) pyrkii ratkaisemaan ristiriidan esittämällä, että vaikka kielellinen merkki on lähtökohtaisesti arbitraarinen, sillä voi olla ikoninen perusta (*iconic ground*), mikä mahdollistaa toissijaisen ikonisuuden. Moni kielentutkija katsoo toisaalta esimerkiksi onomatopoeettisten sanojen olevan lähtökohtaisesti kielenukkoisten ilmiöiden determinoimia.

interformaalisesta näkökulmasta; esimerkiksi epätavallinen äänneketju voi viitata siihen, että kyseessä on onomatopoeettinen ilmaus. Interformaalista tekstintutkimusta voisi puoltaa myös konventionaalinen konnotaatio tai suggestiivinen muoto – ajatellaan vaikkapa typografisia hymiöitä tai kuvarunoja (ks. 4.1; 4.2). Mitäänsanomattoman tulomuodon voisi toisaalta katsoa vihjaavan, että lähtömuodolla ei ole merkitystä.

Interformaalisuudessa ei kuitenkaan ole kyse pelkästä jäljittelystä vaan huomioon voidaan ottaa myös käänno-prosessiin liittyvät muodonmuutokset. Samankaltaisuuksien lisäksi interformaalista tutkimusta voisi perustella sillä, että tiettyä tekstiä pidetään yleisesti tiettyjen eläinten edustajana tietyssä kulttuurissa. Kriitikön lukija voisi jopa unohtaa, että tällainen representaatio on vain yksi mahdollinen tulkinta lähtöeläimen merkeistä. Jos interformaalista ulottuvuutta pidetään keskeisenä osana suhdettamme lähtöeläimeen, on mielekästä selvittää, otetaanko tämä ulottuvuus huomioon tulkinnoissa. Siksi onkin mielenkiintoista verrata totunnaista muotoilua esimerkiksi tietyn lajin äänestä tehtyyn huolelliseen transkriptioon tai äänitalenteeseen. Tällöin on syytä huomata, että onomatopoeettisten ja typografisten ilmausten esiintymistiheys vaihtelee kielestä toiseen (ks. Fruchart 2000: 36–37, 43). Jos pitää paikkansa, että lukijoiden herkkyyks tällaisille tehosteille korreloi negatiivisesti niiden yleisyyden kanssa (ks. Fruchart 2000: 43–44), käänno-stutkijoiden tulisi kiinnittää huomiota myös hienovaraisempiin samankaltaisuuksiin tarkastellessaan esimerkiksi englannin- tai ranskankielistä käänno-stä. Olisi myös mahdollista vertailla lähtömuodosta eri tulokielille tehtyjä käänno-ksiä, mikä voisi auttaa ymmärtämään eri kansojen luontosuhdetta (ks. Fruchart 2000: 36–37).

Tekstien intermediaalisuus

Intermediaalisen kääntämisen käsitteen sovellusmahdollisuudet tekstintutkimuksessa ovat laajat – viittaaahan melkein teksti kuin teksti kielenulkoiseen todellisuuteen, jonka käänno-ksenä tekstiä näin ollen voi pitää. Erityisen relevantti intermediaalinen näkökulma on silloin, kun teksti viittaa eksplisiittisesti lähtömediaan. Esimerkiksi talitaisen ääntelyn kirjallisessa käänno-ksessä saatetaan ohimennen reflektoida siirtymää äänestä sanoiksi pyrkien näin kompensoimaan sitä, mikä jää kääntymättä. Reflektion puuttuessa käänno-stutkija voi kiinnittää huomiota konventionaalisiin tapoihin esittää intermediaalisia katkelmia tai siihen, mitä Fernando Poyatos (1993) nimittää kirjallisuuden ei-kielelliseksi viestinnäksi. Periaatteessa intermediaalisten mahdollisuuksien kirjo on laaja. Clive Scott (2011: 227) rohkaisee kääntäjää tekemään oikeutta fenomenologiselle kokemukselleen lähtötekstistä turvautumalla paitsi eri kieliiin myös välimerkkeihin, diakriittisiin merkkeihin, kirjasintyyppisiin, taittoon, *scriptio continua*an, erilaisiin riviväleihin, riipusteluun, yliviivauksiin, päälle kirjoittamiseen, piirtelyyn ja väreihin.

Yksi intermediaalisen kääntämisen erityiskysymyksistä on suullisen puheen kirjallinen esittäminen, jonka voi laajentaa kysymykseksi toislaajisista äänistä kirjoittamisesta. Stéphanie Fraix'n (2000) mukaan kirjallisessa tekstissä suullisuuden merkkeinä toimivat muun muassa kursivoinnit, isot kirjaimet, välimerkit ja äänneleikit.³³² Rachel Ward (2002: 106, 110) puolestaan katsoo välilyöntien poistamisen heijastavan puheen taukoamatonta luonnetta. Basil Hatim (2007: 91–92) uskoo, että kokonaisessa kielessäkin voi olla taipumusta residuaaliseen suullisuuteen, joka voi ilmetä esimerkiksi äänneiden voimana, sanojen mahtina, sanojen määrääminä ajatusprosesseina sekä ajatusten jäsentymisenä rytmisiksi kuvioiksi, toistoiksi ja antiteeseiksi, allitteraatioiksi ja assonansseiksi sekä kaavamaisiksi ilmauksiksi. Näin ollen käänno-ksen poikkeukselliset muodot voivat kertoa paitsi lähtömuodon laadusta myös siitä, että kirjallinen teksti tulkitsee arabikadulla kaikuvaa julistusta tai torin yllä kiirivää kalalokin kirkkaisua.

³³² Muita Fraix'n mainitsemia suullisuuden merkkejä ovat vastakohdat, syntaksi, elliptiset lausumat, kanoniset lausumat, saranailmaukset sekä tietyt aikamuodot.

Eräitä merkkityyppejä voi yleisesti pitää kielenulkoisten merkkien intermediaalisina käännoksinä – esimerkkinä tästä mainittakoon onomatopoeettisten ilmausten kulttuurinen asema. Tällaisessa tapauksessa intermediaalista tarkastelua puoltaa yleinen mielipide: jos onomatopoeettiset ilmaukset saattavat ääniä kirjalliseen muotoon, kuinka intermediaalinen siirtyminen tapahtuu? Käännös voi sisältää myös indeksaalisia jälkiä lähtökanavista. Psykoanalyttisessa perinteessä tiettyjen kirjoitusvirheiden (*lapsus calami*) kuviteltiin paljastavan salattuja haluja (ks. esim. Freud 1915–1917/1926: 61–62), mutta nykyisinkin käsialaa pidetään intermediaalisena käännoksenä kirjoittajan terveydentilasta.³³³ Joissain tapauksissa käsiala kertoo jotakin myös kirjoittajan subjektiivisesta tilasta, kuten kiireen ja keskittymisen vaihteluista, jolloin psyykkisen ja kirjallisen välinen raja ylittyy.

Erittäin mielenkiintoinen on myös Scottin (2011: 226–227) ajatus käsikirjoituksesta puheäänien kirjallisenä vastineena. Töhertelemällä käsin kirjainten päälle Scott vapauttaa ne painetun sanan kahleista, samalla kun kirjallisiin käytöstapoihin tottumattomaan käteen kanavoituu uudenlaisia koreografioita, joiden kieltä emme vielä ymmärrä. Toislaajisten eläinten tuottamat merkit ovat niin ikään käännoksia heidän kehollisesta läsnäolostaan – ajatellaan vaikkapa maahan painuneita tassunjälkiä, reviiirilaulua tai taideteoksia, jotka on tehty yhteistyössä toislaajisen kanssa (ks. esim. Burt 2007 Ollysta ja Suzista). Ihmisen tuottamiin teksteihin toislaajisen läsnäolo voi suodattaa vain epäsuorasti, kun kääntäjä altistuu lähtöeläimen vaikutukselle.

Tekstien intersysteemisyys

Jos interformalisti huomaa lehdessä susia käsittelevän jutun, hän ryhtyy arvioimaan, tekeekö tulkinta oikeutta ulvonnin vivahteille tai karvojen kauneudelle, kun taas intermedialistin huomio kiinnittyy joskus melko mutkikkaaseenkin matkaan erämaasta toimitukseen. Kun tutkitussa tekstissä vain mainitaankin susien kaltainen toissysteeminen ryhmä, intersysteemisesti suuntautuneessa käännostudtkijassa saattaa vastaavasti herätä kysymys, onko käännoksen tulojärjestelmästä löydettävissä jälkiä lähtöjärjestelmän vaikutuksesta. Esimerkiksi susien ääntelyä käsittelevää tekstiä voitaisiin arvioida sillä perusteella, kuinka tarkkanäköistä intersysteemistä tulkintaa on. Lisäksi intersysteemistä tutkimusta voisivat motivoida käännoksesta löydetty sanastolliset tai rakenteelliset vihjeet. Siinä missä kuvailevat sanat kannustavat interformaaliseen lähestymistapaan ja viestintäkanavien mainitseminen saa käännostudtkijan harkitsemaan intermediaalista analyysia, metasemioottiseen diskurssiin kuuluvat käsitteet johtavat helposti ajatukset intersysteemisiin kysymyksiin.

Rakenteista intersysteemiseen tarkasteluun voi houkuttaa esimerkiksi toissysteemisten ja tuttuun elementtien rinnastaminen – ajatellaan vaikkapa kaksikielisiä sanakirjoja tai Rosettan kiven kaltaisia esineitä. Tässä yhteydessä on syytä puntaroida intersysteemisen vuorovaikutuksen mekanismeja ja niiden merkitystä.³³⁴ Kokonaisten rinnastettujen tekstien ohessa intersysteeminen käännostudtkija voi kiinnittää huomiota siihen, mitä Michael Cronin (2000: 41) kutsuu sanastolliseksi eksotiikaksi –

³³³ Esimerkiksi tietyissä dystonioissa käsialasta tulee yhä sotkuisempaa, kun sairaus etenee (ks. esim. Hermsdörfer *et al.* 2011).

³³⁴ Jean-Louis Cordonnier (1995: 59) syyttää piilevästä etnosentrismistä käännoksia, joissa kotouttavan version ohkeen on liitetty yleisölle täysin käsittämätön lähtöteksti. Hänen mukaansa lähtötekstin eristämisen sijaan tulokulttuuriin tulisi sisällyttää vieraita elementtejä (Cordonnier 1995: 164, 177). Vastaavasti Marilyn Gaddis Rose (1997: 29) esittää, että kaksikieliset painokset tarjoavat kääntäjille liikaa vapauksia ja että heidän työnsä korjaaminen jää kielitaitoisien lukijan tehtäväksi. Tässä Rose ei viittaa interlineaarisiin käännoksiin vaan käännettyihin kirjoihin, joissa esimerkiksi vasemmanpuoleiset sivut ovat lähtökielisiä ja oikeanpuoleiset tulokielisiä. Kathleen Shields (2000: 120, 123) sitä vastoin ajattelee, ettei kaksikielistä versiota tarvitse mieltää kaksoisjärjestelmäksi, jonka puoliskot ovat keskenään symmetriset – parhaassa tapauksessa kaksikielinen versio tarjoaa lukijalle binokulaarisen näkymän lähtökulttuuriin ja estää käännosta jättämästä lähtöteosta varjoonsa.

toiskielisiin ilmauksiin, jotka on kursivoitu tai sisällytetty käännökseen vaivihkaa. Myös useamman kielimuodon esiintyminen käännöksessä voi kertoa kääntäjän intersysteemisistä pyrkimyksistä.³³⁵ Vaihtoehtoisten käännösten moninaisuus (ks. 3.2.5.2) problematisoi osaltaan yksinkertaistavia käsityksiämme lähtöjärjestelmästä. Joskus jälkiä lähtöjärjestelmästä on havaittavissa tulojärjestelmän eri tasoilla. Esimerkiksi mimologismeissa eli äänisanoituksissa lähtöjärjestelmästä muistuttavat samaan aikaan poikkeavat foneettiset ja syntaktiset rakenteet sekä absurdi semantiikka. Tietyn lähtöjärjestelmän ulottuvuuden voi myös liittää systemaatisemmin tiettyyn tulojärjestelmän ulottuvuuteen; esimerkiksi David Mollett (2000: 12) esittelee vieraannuttavan käännösstrategian, jossa tulojärjestelmän sanasto yhdistetään lähtökielen rakenteisiin.

Intersysteemisistä kysymyksistä kiinnostunut käännöstutkija voi myös keskittää huomionsa sellaisiin teksteihin, joita tuloyhteisössä on tapana pitää käännöksinä lähtöjärjestelmästä. Voidaanko esimerkiksi kollokaatiota ”koirat haukkuvat” pitää käännöksenä kokonaisesta haukkumerkkien järjestelmästä? Mitä pitäisi ajatella tällaisen käännöskonvention yksinkertaistavasta luonteesta suhteessa lähtöjärjestelmän rikkauteen? Helmut Braem (1971: 121–124) pohtii erilaisten koirakielten kääntämiseen liittyviä vaikeuksia huumorimielessä antaen ymmärtää, että koirien kielet ovat inhimillisiä projektioita. Etologinen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että myös toislaisilla on kompleksisia merkkijärjestelmiä. Jos merkkijärjestelmien tulkinnalliset suhteet ovat kovin pinnallisia ja epäsuhtaisia, pelkkä lähtöjärjestelmän ilmentymien omakohtainen havainnointi voi herättää intersysteemisen tietoisuuden. Siksi esimerkiksi koiran kanssa elävällä ihmisellä voi olla tavallista vivahteikkaampi käsitys haukkumisesta, ja jos hän kielentää huomionsa yhteiseen käyttöön, perinteinen ”hau hau” saa uusia merkityksiä.

Tekstien intersubjektiivisuus

Vastaavasti kuin persoonattomien merkitysten kohdalla, lajienvälinen kääntäjä saattaa eksplisiittisesti ilmaista halunsa tulkita jonkun toisen subjektiivista tilaa, eläytyä laiturille rientävän lehmän riemuun tai uppoutua poikasiaan puolustavan emon huoleen. Vähimmillään *intersubjektiivisen* tarkastelun perusteena voi kuitenkin toimia pelkkä viittaus eläimeen, jonka käännöstutkija katsoo ansaitsevan intersubjektiivista huomiota. Erityisen tärkeää on vaikutusvaltaisten representaatioiden tutkiminen – ajatellaan vaikkapa vakiintuneita intersubjektiivisia sanontoja, kuten ”iloinen kuin peipponen”. Tärkeitä tutkimuskohteita ovat myös tulkinnat sellaisista lähtöeläimistä, joiden hyvinvoinnin ihmiset vaarantavat. Eräistä tekstityypeistä, kuten lääketieteellisistä tai taloudellisista raporteista, subjektiiviset ainekset on tapana poistaa, jolloin tutkimus voi kohdistua subjektiivisuutta häivyttäviin tekniikoihin, kuten mekanistisiin metaforiin (ks. 4.7.3). On kuitenkin tehtävä ero esineellistävän häivyttämisen ja kunnioittavan hiljaisuuden välille. Kuten Roy Porter (1994: 108, viitattu Jackson (2003: 190) huomauttaa, kuvaileva sanasto voi väheksyä ja latistaa väkevimmät tilat, joista on usein parempi vaieta.

Intersubjektiivinen tulkinta voidaan sisällyttää käännökseen kielen eri tasoja hyödyntämällä. Kognitiiviset kielitieteilijät ovat tutkineet empatian kieliopillisiä ilmentymiä; heidän mukaansa empatia saattaa suuntautua esimerkiksi lauseen subjektiin (Tuuli pesee Tessun), passiivista predikaattia edeltävään objektiin (Tessu pestään) tai suhdetta ilmaisevan rakenteen genetiiviseen osapuoleen (Tuulin koira).³³⁶

³³⁵ Alessandra Rizzo (2000: 77) toteaa, että kääntäessään englanninkielistä kirjallisuutta italiaksi hän käyttää murteita, jotta lukijat tajuaisivat englannin kielen monimuotoisuuden. Myöskään lähtöeläinmerkkiä ei voisi sisällyttää kirjalliseen tekstiin sellaisenaan, jolloin intersysteeminen kääntäjä voi vain yhdistellä toisiinsa enemmän ja vähemmän tuttuja elementtejä.

³³⁶ William Croftin ja D. Alan Crusen (2004: 61–62.) mukaan puhujan empatian katsotaan kohdistuvan Johniin, jos Billista puhutaan Johnin veljenä. Passiivilause voi ilmentää teon kohteeseen suuntautuvaa empatiaa; esimerkiksi lauseessa ”Bill was hit by John” empatian ajatellaan kohdistuvan Billiin.

Kieliopilliset rakenteet suuntaavat tuntemista, kun taas tunnesisältöjä ilmentävät lekseemit, jotka symbolisoivat tunteita tai joilla on tunnepitoinen denotaatio (ks. Mounin 1963: 155–156, 179, 183–184), vaikka lähtötunteen epäsuora ilmaiseminen onkin ehkä tunnesanoja vaikuttavampi käänösratkaisu. Kuten Inkeri Vehmas-Lehto (1989: 95–97) huomauttaa, emotiivinen merkitys on toisaalta useimmiten vain osa sanan konnotatiivista merkitystä.³³⁷ Tunteisiin viittaavien sanojen ohessa niitä kielentävät lukuisat ekspressiiviset interjektiot, ja jopa äänneet voivat tuoda mieleen tunteita (ks. esim. Darwin 1872/1999: 92–93; Morton 1994: 350–360). Tunnelatauksia sisältyy myös moniin syntaksiltaan poikkeaviin idiomeihin: ”voi kuinka onnellinen olenkaan”, ”miten hirveää”, ”hyi olkoon”, ”kauhistus sentään”... Joskus lähtösubjektin tunteista puhutaan ensimmäisessä persoonassa, sisäistä elämää koskevana suorana esityksenä, mikä kenties rohkaisee lukijaa eläytymiseen.

Wilhelm von Humboldt (1816/1977: 43, 44) tähdentää, että tekstuaalinen rytmi ilmentää tunteen hämärää puolta, joka ei ole vielä sanallistunut; lisäksi välittävien lauseiden puute kertoo hänen mukaansa tunteen syvyydestä. Osaltaan rytmiin vaikuttavat välimerkit, jotka kääntävät tunteita monin hienovaraisin tavoin. Nathan Gudger (2000: 89) selittää, että käänöksessä Rainer Maria Rilken pantterirunosta välimerkkien puute tähdentää vangitun eläimen puutunutta tunne-elämää. Lisäksi lukijan on käännettävä paperia pystyäkseen seuraamaan spiraalimaista tekstiä, ikään kuin runo vangitsisi hänet sisäänsä, mikä herättää myötätuntoa pantteria kohtaan (Gudger 2000: 89). Gudgerin (2000: 89) mielestä rengasmaisen muoto ja välimerkittömyys kompensoivat lähtörunon tunneilmaisua, joka käänöksestä jää puuttumaan: sanastollista ja fonologista toistoa, riimejä, mittaa sekä eufoniaa. Näin intersubjektiviisen pantteritulkinnan kieltenväliset käänökset ilmentävät moninaisia keinoja, joilla tietty subjektiivinen tila voidaan kielentää. Kuten Eugene A. Nida (1996: 16) huomauttaa, esteettinen kielenkäyttö ja poeettiset muodot voivat ilmaista monia muitakin subjektiivisia tiloja. Kaikkiaan tunteiden ilmeneminen kielessä vaikuttaakin hyvin kompleksiselta ilmiöltä.

Periaatteessa on syytä tehdä ero koettujen tunteiden intermediaalisen kääntämisen sekä jonkun toisen tunteiden intersubjektiviisen tulkittamisen välille. Merkitykset lähestyvät toisiaan, jos intersubjektiviinen kääntäjä eläytyy omakohtaisesti lähtötunteeseen. Koetut tunteet jättävät jälkensä kieleen miltei indeksaalisella tavalla, varsinkin rytmin ja käsialan kaltaisia hienovaraisia ilmiöitä ajatellen. Intersubjektiviinen kääntäjä puolestaan saattaa tietoisesti hyödyntää näin tuotettuja vaikutuksia – erityisesti kirjallisuudessa tunteikkaat piirteet ovat yleensä punnitumpia kuin spontaanissa puheessa. Ian Higgins (1998: 203) olettaa, että tunteita ilmaistaan toisinaan vasiten runomuodossa empatian tai ihailun herättämiseksi.³³⁸ Lajienvälinen kääntäjä voi pyrkiä välittämään vastaanottajalle spontaanisuuden illuusion tai ottaa etäisyyttä lähtötunteisiin referentiaalisten tai metasemioottisten rakenteiden avulla. Tavoitteena voi olla tilanteesta riippuen hallitsematon tunnetartunta tai lähtötunteen attribuominen tietylle subjektille. Brian Mossop (2007: 19) huomauttaa, että lääketieteelliset termit, kuten *myalgia*, rakentavat tekstiin autoritatiivisen, teknisen tai etäisen äänen, kun taas *lihaskipu* tuo mieleen tasavertaisen suhteen. On helppo kuvitella lihaskipuakin tunnevoimaisempia sanavalintoja, kuten *helvetillinen särky*. Käänöstudkijan tehtävänä on pohtia, kuinka subjektiivisuus rakentuu erityyppisissä teksteissä.

³³⁷ Vehmas-Lehdon (1989: 62, 86–95) tutkimuksen perusteella neuvostoliittolaiset lehtikirjoitukset sisältävät sanaston ohessa runsaasti muitakin ekspressiivisiä tehokeinoja, kuten metaforia, vertauksia, poikkeavia lauserakenteita, huudahduksia, kysymyksiä ja vastauksia, retorisia kysymyksiä, elliptisiä rakenteita, lukijan puhutteluita, nominaalilauseita, toistoja ja parallelismeja. Osa näistä rakenteista vaikuttaa pikemminkin konatiivisilta kuin ekspressiivisiltä, mutta jonkinlaista inspiraatiota luettelo voi tarjota myös intersubjektiviiselle tutkijalle.

³³⁸ Higginsin analyysi Jean Racinen näytelmästä *Andromaque* osoittaa yksityiskohtaisesti, kuinka sanajärjestys, mykkä *e*, kesuura ja riimitys tuottavat vaikeasti kääntyviä tunnevaikutuksia.

Tekstien interaktantiaalisuus

Edellisten merkitysten tapaan *interaktantiaalisen* näkökulman soveltaminen voi perustua siihen, että tarkastellussa tekstissä viitataan potentiaaliseen toimijaan. Toisaalta interaktantiaalinen mielenkiinto voi viritä konatiivisen kielenkäytön johdosta. Siinä missä kirjoittajan tunnetila sävyttää kieltä, niin Albrecht Neubertin ja Gregory Shreven (1992: 71) mukaan myös kirjoittajan ohimenevätkin intentiot jättävät jälkensä tekstiin. Jälkien luonne kuitenkin vaihtelee hienovaraisista vihjeistä käskyihin. Jotta interaktantiaalisen kääntämisen käsitettä voitaisiin soveltaa kielelliseen käännökseen, käännöstudkija voi kiinnittää huomiota muun muassa puhetekoihin, jotka asettavat muille vaatimuksia. Performatiiviset etuliitteet, kuten ”minä lupaan”, auttavat toisinaan tunnistamaan suoritettun teon, mutta usein esimerkiksi pyyntö kielellistetään syntaktisten tai prosodisten keinojen kautta sen sijaan, että tietyt sanat ilmentäisivät sitä (Harnish 1992: 62). Totunnaisten kaavojen ja julkilausuttujen tavoitteiden sijaan on usein tehokkaampaa pyytää asioita implisiittisesti (ks. 5.1.2).³³⁹ Siksi lähtötoimijasta tehtyjä kielellisiä tulkintoja ei voi paikantaa yksinkertaisten peukalosääntöjen avulla vaan pikemminkin kontekstuaalisen päättelyn kautta. Kuten Tiina Puurtinen (2000: 184) huomauttaa, yksittäiset kielelliset valinnat eivät myöskään aina ole ideologisesti motivoituja vaan niitä on tarkasteltava suhteessa tekstuaaliseen kokonaisuuteen.

Siinä missä lähtösubjektin tunteita on mahdollista välittää empaattisesti tai etäisesti, interaktantiaalinen käänнос voi olla sitoutunut julistus tai puolueeton kuvaus. Yhtenä käännöstudkijan tehtävänä onkin tutkia näitä vaihtoehtoja ja niiden välimuotoja. Kuten Jim Martin (1985: 33–50) osoittaa, vaikka esitys tekeytyisi objektiiviseksi persoonattomien rakenteiden ja nominalisaatioiden avulla, se voi kuitenkin olla aivan yhtä puolueellinen kuin avoin kehotus. Puurtisen (2000: 180–185) mielestä kääntäjän pitäisikin tiedostaa esimerkiksi passiivin ja nominalisaation ideologinen merkitys, jotta hän pystyisi tekemään tarkoituksenmukaisia valintoja. Cecilia Wadensjö (1998a: 159; 1998b: 240–241, 284) katsoo, että vaikka tulkin täytyisi pysyä puolueettomana, hänen tulisi myös välttää liian muodollista tyyliä, jotta viestinnän ilmapiiristä tulisi luottamuksellinen, tarkkaavainen, empaattinen ja avoin. Tulkattujen puheiden esittelyn sijaan olisikin joskus parempi esittää ne uudelleen (Wadensjö 1998b: 272–274).³⁴⁰

Interaktantiaalinen ulottuvuus saattaa ilmetä pelkkänä toimijuuden liittämisenä tiettyihin olioihin: esimerkiksi transitiiviset rakenteet ilmentävät epäsuorasti toimijan mahtia.³⁴¹ Interaktantiaalisesta näkökulmasta subjektin asema onkin mielenkiintoinen, ja on syytä selvittää, kenelle se yleisimmin myönnetään. Toisaalta transitiiviset ratkaisut voivat konstruoida yleisempää toimintakeskeisyyttä – Charlotte Bosseaux’n (2007: 49–51) mukaan transitiivinen järjestelmä rakentuu toimijan ympärille, kun taas ergatiivinen järjestelmä keskittyy välikappaleisiin, jolloin järjestelmiä koskevat valinnat ilmentävät kykyä kontrolloida asioita. Alison Sealey ja Lee Oakley (2013) havaitsivat englanninkielisten

³³⁹ Käännösratkaisujen tehokkuudesta riippumatta sopii kysyä, missä tilanteissa kääntäjällä on oikeus manipuloida vastaanottajaa. Kuten Robert Harnish (1992: 70) huomauttaa, puhuja voi myös kertoa, mitä hän on tekemässä, jotta toinen ymmärtäisi hänen intentionsa kontekstuaalisen informaation ollessa riittämätöntä.

³⁴⁰ Wadensjö (1998b: 283) esittää myös, että prosodisten, gesturaalisten ja verbaalisten keinojen avulla tulkki pystyy erottamaan sen, mitä hän sanoo omissa nimissään, siitä, mitä hän sanoo muiden puolesta. Anneleen Spiessens (2013) puolestaan osoittaa, kuinka Rudolf Hessin omaelämäkerran kääntäjät vastustavat kirjoittajan ajatuksia.

³⁴¹ Kuten Ronald Langacker (1991: 310–312) toteaa, transitiivinen lause voi kuvata myös staattista tilannetta; Langackerin tarjoamissa esimerkkilauseissa esiintyy sellaisia predikaatteja kuin *ympärii* (*surrounds*) ja *sisältää* (*contains*). Lisäksi subjektin ja objektin välinen suhde voi olla symmetrinen, kuten predikaatin *muistuttaa* (*resembles*) yhteydessä. Kuten Langacker huomauttaa, lause ”Joshua resembles Jonathan” poikkeaa sittenkin jollain tapaa lauseesta ”Jonathan resembles Joshua”. Poikkeavien lauserakenteiden vuoksi kuvatut tilanteet käsitteellistetään eri tavoin, jolloin transitiivinen subjekti hahmottuu subjektiivisesti aktiiviseksi. Langacker katsookin, että transitiivisen rakenteen avulla myös epäaktiivisen osallistujan voi konstruoida aktiiviseksi. Sanajärjestyksen merkitystä pohdin laajemmin käsitteellisten diagrammien yhteydessä (ks. 4.2).

luontodokumenttien kielenkäyttöä koskevassa tutkimuksessaan, että erityisesti pronominin *she, he* tai *who* yhdistyminen tavoitteellisuutta ilmentävään verbirakenteeseen (*so that* tai *to* + infinitiivi) on tehokas tapa esittää toislaajinen eläin tahtovana ja tarkoitushakuisena toimijana. Suomessa vastaavia kielellisiä ilmiöitä ovat esimerkiksi *bän*-pronomini, *jotta*-alkuiset sivulauseet, translatiivimuotoiset A-infinitiivit (*tehdäkseen*) ja adessiivimuotoiset MA-infinitiivit (*tekemällä*). Vaativammin toimijoiden tahtoa tulkitsevat huutomerkkien kaltaiset tyylikeinot sekä imperatiivit, samoin kuin eräät muut toisen persoonan puoleen suuntautuvat rakenteet. Kieliopin ohessa käännostutkijan interaktantiaaliset pohdiskelut voivat lähteä liikkeelle sanastosta, joka liittyy tahtoon, tarpeeseen, aikomukseen, velvollisuuteen tai haluun.

Välttämättä interaktantiaalinen tulkinta ei vaadi mitään lukijalta, mutta joskus sillä on myös poliittinen ulottuvuus. Kuten Edwin Gentzler ja Maria Tymoczko (2002: xx) huomauttavat, mitään yksittäistä käännosstrategiaa ei voi samastaa sortovaltaan tai vastarintaan; päinvastoin tutkijan tulisi tunnustaa käännosprosessien heterogeenisyys. Joissain tapauksissa kääntäjä saattaa avoimesti manipuloida lähtötekstejä tietyn ideologian tai ryhmän puolustamiseksi (ks. esim. Zauberga 2001: 318; manipuloimisesta ks. myös Paloposki & Oittinen 2000: 387; Katan 2002: 181; Maier 2007b: 7–8). Tätä voi pitää interaktantiaalisen kääntämisen synteettisenä ilmentymänä (ks. 3.2.3): hyväksi katsottuja arvoja käännetään tekstiin, jossa ne ovat heikoilla. Interaktantiaalisen manipulaation käännökseen jättämät jäljet epäilemättä vaihtelevat sen mukaan, mistä aatteesta on kyse, mutta kyseeseen tulee esimerkiksi valikoiva kääntäminen sekä vastaanottajan johdattelu.³⁴² Jotta tällaiset piirteet pystyisi huomaamaan käänöksessä, sitä on hyödyllistä verrata lähtömerkkiin tai muihin käänöksiin. Eräänlaisena manipulaationa voisi pitää myös toislaajisten intressien kielellistä tulkitsemista; Sealeyn ja Oakleyn (2013: 416–417) mielestä ihmiset eivät voi tuntea toislaajisten motiiveja eikä ihmiskieli sovellu toislaajisten kokemusten kuvaamiseen. Kuitenkin toislaajisten intressejä on jo pitkään selvitelty tieteellisesti, ja monet pitävät puolesta puhumista poliittisesti perusteltuna.

Tekstien intermondiaalisuus

Myös intermondiaalinen tarkastelu voi lähteä liikkeelle siitä, että tekstissä ylipäänsä mainitaan olento, jolla oletetaan olevan maailma – tältä pohjalta voi ryhtyä selvittämään, onko lähtömaailma otettu huomioon käänöksessä ja jos niin miten. Huomio kääntyy tällöin esimerkiksi erilaisiin fokalisaation ja raportoidun puheen muotoihin (ks. esim. Bosseaux 2007: 54–67).³⁴³ Joissain tapauksissa lähtömaailmaa kehystävät kognitiivisia tapahtumia symbolisoivat sanat (*bavaita, tuntea, ajatella...*).³⁴⁴ Myös havaitsemiseen liittyviä verbejä voi pitää intermondiaalisen tulkinnan avaimina, sillä usein ne kytkeytyvät havaittuihin ilmiöihin, jotka ovat tulkintoja lähtömaailmasta. Vaihtoehtoisesti näkökulmaa voi ilmaista esimerkiksi suomen allatiivilla (*oravalle*). Bosseaux (2007: 28–35, 161–180, 202–222) kiinnittää huomiota myös deiktisiin elementteihin, joita tiettyyn näkökulmaan kytkeytyy. Esimerkiksi persoona- ja demonstratiivipronomineja, ajan ja paikan adverbejä sekä aikamuotoja on mahdollista käyttää

³⁴² Mirra Ginsburgin (1971: 357) ja Ieva Zaubergan (2001: 319–322) tutkimuksissa neuvostoideologian kääntämisestä huomio kiinnittyy käännettävien teosten, lukujen ja kappaleiden valitsemiseen, tiettyjen kohtien painottamiseen, sopimattomien oletusten häivyttämiseen, kyseenalaisten ilmausten pehmentämiseen sekä lukijaa opastaviin esipuheisiin ja huomautuksiin.

³⁴³ Bosseaux (2007: 47) suosittelee tällöin erottamaan toisistaan mielellisiä reaktioita, ajatuksia ja havaintoja kuvaavat verbit. Bosseaux'n ohessa kääntämistä tarkastelevat raportoituna puheena esimerkiksi Roman Jakobson (1959/1966: 233), Brian Mossop (1983: 249–252, 256, 265, 277), Barbara Folkart (1991), kääntämisen terminologiaa käsittelevä teos (*Terminologie* 1999: 83), Susan Petrilli (2003a: 21) sekä Kristiina Taivalkoski-Shilov (2003: 43–46).

³⁴⁴ Mentaaliverbeistä kirjoittaa myös Marjatta Lehtinen (2007: 138).

indeksaalisesti viitteinä lähtömaailman toiseskesisyyteen (ks. myös Lehtinen 2007: 139). Ikonisesti lähtömaailmaa tulkitsevat esimerkiksi näkökulmasidonnaiset diagrammit (ks. 4.2).

Mentaaliverbien ohessa Bosseaux (2007: 35–44, 180–191) tutkiskelee modaliteettien vaikutusta käännöksen näkökulmaan (ks. myös Lehtinen 2007: 139). Siinä missä toimijalähtöiset transitiiviset verbit ja modaliteetit mahdollistavat fokalisaation tutkiskelun, ei-agentiiviset subjektit ja intransitiiviset rakenteet voivat tähdentää havaitsemisen tahattomuutta ja tilanteita sellaisina kuin ne ilmenevät jollekulle (ks. Lehtinen 2007: 138, 140–141, 145–146, 148). Marjatta Lehtinen (2007: 146, 148, 151–152) pitääkin intransitiivisia rakenteita sellaisia rakenteita subjektiivisempina, jotka liittävät havainnot eksplisiittisesti tiettyyn subjektiin. Vaikka olisi kyse tahattomasta rakenteesta, kuten ”metsä tuoksu syksyltä”, on siis mahdollista kysyä, kenen maailmaa tämä tuoksu muodostaa. Vahvaa näkökulmasidonnaisuutta sitä vastoin ilmentävät nähdäkseni tietyt essiivi- ja translatiivirakenteet (oravan *kotimetsänä* on vanha kuusikko; orava valitsi *pesäpuukseen* vanhan kuusen). Kyseiset rakenteet ei edellytä tulkittavalta oliolta tietoisuutta, mutta kuitenkin ne alkavat rakentaa maailmaa sen ympärille.

Yleisellä tasolla intermondiaalisen työn tekstuaaliset ilmentymät vaihtelevat sen mukaan, onko kääntäjä valinnut emisistisen (*emic*) vai etisistisen (*etic*) lähestymistavan. Käsiteparin kehitti kielitieteilijä ja antropologi Kenneth L. Pike (1967: 37–41), joka luonnehtii emisistisistä tutkimusotetta kokonaisvaltaiseksi ja kulttuurikohtaiseksi, emisististä analyttiseksi ja vertailevaksi. Kuten Kate Sturge (2007: 22) kiteyttää, emisistinen lähestymistapa pyrkii löytämään tutkimuskohteesta itsestään käsitteellisiä kokonaisuuksia, joiden sisäiset kontrastit ja komplementaarisuudet jäsentävät vierasta maailmaa; etisistinen tutkimus sitä vastoin tavoittelee teoreettista todellisuutta, joka toimii viitekehysenä tutkituille käsitteille (ks. myös Dal Brun 2003: 73–74). Myrdene Anderson (2003: 391) katsoo, että etisistinen näkökulma soveltuu funktionaaliseen analyysiin, kun taas syvämerkitysten tavoittaminen edellyttää emisististä lähestymistapaa.³⁴⁵ Lajienvälisessä kääntämisessä biologisten yleiskäsitteiden suosiminen viitanee etisismiin, kun taas emisismiiä voisi nähdä deiktisissä ilmauksissa, impressionistisissa käsitteissä ja antropomorfismissa, eläin- ja ihmiskeskeisyyden asteen vaihdellessa tapauskohtaisesti. Syvällisen emisistisen näkemyksen saavuttaminen edellyttää pitkäjänteistä työtä, omien ennako-oletusten kyseenalaistamista ja heittäytymistä vuorovaikutukseen.

Joissain tapauksissa intermondiaalinen kääntäjä tekee avoimesti selkoa pyrkimyksistään tulkita jonkun toisen näkökulmaa, mihin voi liittyä myös lähtömaailman objekteja esittävän kielen problematisoimista. Tällöin intermondiaalisen lähestymistavan relevanssi on ilmeinen. Kompensoidakseen yleisön kulttuurisen tietämyksen puutteita kääntäjä voi lisätä käännökseen selittäviä tietoja (ks. esim. Neubert & Shreve 1992: 54–55; Svane 2002: 26) – tästä syystä kääntäjän selityksillä ja huomautuksilla on myös intermondiaalista mielenkiintoa. Kenties vakavasti otettavan intermondiaalisen pohdiskelun voisi erottaa satunnaisista attribuutioista kiinnittämällä huomiota tiettyihin kielellisiin ilmiöihin, kuten uudenlaiseen syntaksiin ja viittauskohteita selittävien sanojen runsauteen.³⁴⁶ Kuten Peter Fawcett (1998: 121) huomauttaa, selitykset voivat kuitenkin turhauttaa lukijan, mistä syystä kääntäjä voi pidättäytyä selittämästä ennako-oletuksia. Intermondiaalisen käännöstutkijan tulisikin pysyä avoimena mitä yllättävimmille tavoille esittää lähtömaailmaa, varsinkin kaunokirjallisia tekstejä tutkiessaan.

³⁴⁵ Siinä missä Sturge ja Anderson puhuvat etisismistä ja emisismistä yksipuolisen inhimillisessä tai kulttuurisessa merkityksessä, Dario Martinelli (2007: 128–130; 2010: 82–86) soveltaa käsitteitä eläinsemitiikkaan, erityisesti zoomusikologiaan, tarkoituksenaan rohkaista eläintutkijoita emisistiseen lähestymistapaan. Jälkimmäisen kirjoituksen loppupuolella käsitteet ilmeisesti vaihtavat tahattomasti paikkaa, jolloin *etic* kolmessa yhteydessä tarkoittaa *emic*.

³⁴⁶ Mollett (2000: 17) katsoo, että tällaisten tekijöiden ansiosta olisi mahdollista esittää englannin kielellä yhtä lailla hopi-intiaanien kuin kvanttifysiikan aikakäsitys, mistä ei ole kovin pitkä matka esimerkiksi hirven kehollisten rytmien tulkitsemiseen.

Tymoczko (1999b: 25) mainitsee, että englanniksi kirjoitetussa teoksessaan kenialaiskirjailija Ngũgĩ wa Thiong'o nostaa esiin paikallisten kasvien nimiä ilman minkäänlaista selitystä, jolloin lukijan tehtäväksi jää sanojen kategorian päättelyminen kontekstin tai kollokaation perusteella. Tällaisen käännöstekniikan voisikin olettaa herättävän uteliaisuutta tietotulvan kuormittamassa lukijassa. Pohtia sopii, voisiko myös toislaajisten eläinten erityisasiantuntemusta tulkita muotoon, joka vapauttaisi lukijan pätevän aikuisen positiosta tietämättömän oppilaan asemaan. Toisaalta hyvinkin toisenlainen tyylipiirteiden kokonaisuus voi olla intermondiaaliselta kannalta punnittu valinta. Esimerkiksi Jouni Teittisen (2016: 154) tarkastelemassa kertomuksessa toislaajista kokemusta pyritään välittämään eloisien liikesanojen, yksinkertaisen kieliopin ja toiston kautta. Tällainen teksti voisi aktivoida ennakkoluulottoman lapsenomaista ajattelua ja helpottaa siirtymää totunnaisesta hahmotuksesta vieraille vesille.

Yhteenveto

Edellä olen selvittänyt muotojen, olomuotojen, merkkijärjestelmien, subjektiivisten tilojen, toiminnallisten intressien ja fenomenologisten maailmojen osien kielentymistä sekä tekstuaalisia piirteitä, jotka voivat toimia translatologisen tutkimuksen lähtökohtina. Kielellisen käännöksen ääressä *interformalisti* voisi alkajaisiksi tarttua poikkeuksellisiin muotoihin, kuten epätavallisiin äänneyhdistelmiin tai kuvan muotoon aseteltuihin kirjaimiin. *Intermediaalista* huomiota tutkija voi kiinnittää typografisiin tehosteisiin, kuten kursivointeihin ja isoihin kirjaimiin, tai ääneen luettuun tekstiin kantautuviin suullisuuden jäänteisiin, kuten rytmeihin ja äänneleikkeihin. *Intersysteemisinä* johtolankoina voi pitää rinnakkain käytettyjä koodeja, koodien risteytyksiä sekä metasemioottisia käsitteitä. *Intersubjektiivista* mielenkiintoa on esimerkiksi rytmillä sekä tunnesanoilla ja -rakenteilla. *Interaktantiaalisti* panisi oitis merkille imperatiivit ja vastaanottajaan vaikuttavat puheteot, mutta vaikka teksti ei avoimesti pyytäisi mitään, interaktantiaalista ajattelemisen aihetta tarjoaisivat esimerkiksi transitiiviset rakenteet. *Intermondiaaliin* kysymyksiin taas kuljettaa ajatuksia fokalisaation kielioppi, outoja ilmiöitä koskevat selitykset tai selittämättömyys.

Kunkin merkityksen mukaista tarkastelua voi perustella sillä, että tutkittava teksti esittää oliota, jonka muotoa, esiintymiskanavaa, semioottisuutta, tuntoisuutta, toimijuutta tai näkökulmaa tutkija pitää relevanttina. Varsinkin kulttuurisesti keskeisten käännösten analysointia voi pitää eläinsuhteidemme kannalta olennaisena, vaikka toisaalta marginaalisista käännöksistä on mahdollista löytää avaimia uudenlaisiin tulkintoihin. Jos kääntäjä tekee selkoa omista pyrkimyksistään, tietyn merkitysulottuvuuden ilmenemistä käännösratkaisuissa voi havainnoida myös siltä pohjalta. Toisaalta tutkija voi keskittää huomionsa tiettyyn merkitykseen riippumatta kääntäjän ratkaisuista, ja arjessa kukin voi soveltaa käsitteitä parhaaksi katsomallaan tavalla. Mielenkiinto tiettyä merkitystä kohtaan on viime kädessä tilannesidonnaista, mutta seuraavassa kysyn yleisesti, mitä merkitystä minkäkin merkityksen reflektoinnilla voisi olla.

5.1.4.3 Kuuden merkityksen merkityksestä

Koska kuuden merkityksen jäsenystä ei ole vielä kovinkaan monipuolisesti sovellettu tutkimustyöhön, tahdon tässä luvussa visioida, mitä merkitystä syvällisellä perehtymisellä kuhunkin merkitykseen voisi olla lajienvälisille suhteillemme. Osittain esitykseni mukaista kehitystä on myös havaittavissa lajienvälisessä vuorovaikutuksessa, joka on riippumaton kuuden merkityksen jäsenyksestä mutta joka sisällöltään soveltuisi sen piiriin. Alkajaisiksi on kysyttävä, mitä mieltä lajienvälisen käännösten aistillisten yksityiskohtien *interformaalisessa* tarkastelussa on. Melkein missä hyvänsä lajienvälisessä aineistossa on

havaittavissa mimeettisiä ja imitatiivisia ilmiöitä, olipa sitten kyse leikkillisestä jäljittelystä tai sosiaalisesta kanssakäymisestä. Olisi kuitenkin vaikeaa vetää rajaa todellisten interformaalisten käännosten ja satunnaisten samankaltaisuuksien välille. Hermeneuttisena työkaluna interformaalisen kääntämisen käsite auttaa kartoittamaan mahdollisia käännoksiä ja arvioimaan interformaalisuuden merkitystä, kun suhdettamme toislaajisiin kehitetään entistä eloisammaksi, herkemmäksi ja värikkäämmäksi. Interformaalisten kysymysten pitkäjänteinen pohdiskelu voisi myötävaikuttaa siihen, mitä Antoine Berman (1999: 73) nimittää vierauskasvatukseksi (*une éducation à l'étrangeté*), ja ehkäistä turhaa hermostumista sellaisten muotojen äärellä, jotka eivät vastaa ihmisten kulttuurisidonnaisia odotuksia.

Tietoisesti tai tiedostamatta eläintekstin muodolliset yksityiskohdat otetaan huomioon, kun lukija rakentaa käsitystä lähtöeläimestä. Jos esimerkiksi lapsi tottuu lukemaan toislaajisista pääosin alasteen koulukirjoista, hänen eläinkäsityksessään saattavat korostua lajityypillisuus ja säännönmukaisuus verrattuna lapseen, jolla on piilossa pulpetin alla hevoslehti tai kissoista kertova fantasiakirja. Olipa kääntäjä kiinnittänyt tyyliseikkoihin huomiota tai sitten ei, valitun tyylin odotetaan usein vastaavan objektin ominaisuuksia. Susan Oyama (2006: 57) huomauttaakin, että tapoihimme kuvata luontoa sisältyy uskomuksia siitä, miten luonto puhuu. Vastaavasti Michael J. McDowell (1996: 373) kannustaa ekokriitikoita analysoimaan maiseman osiin liitettyä kieltä kirjallisen teoksen moniäänisyyden ymmärtämiseksi. Käännöstutkija voisikin kiinnittää huomiota muotoon arvioidakseen erilaisten idiolektien läsnäoloa lajienvälisessä käännoksessä. Jos elonkirjoa pidetään itseisarvona, myös lajienvälisiltä käännoksiltä voisi kenties odottaa vastaavaa rikkautta ja vivahteikkuutta.

Intermediaalisen kääntämisen käsite auttaa mieltämään käänno-prosessin viestin leviämiseksi lähtökanavasta uusiin viestintävälineisiin tai olomuotoihin. Sen puitteissa voi tutkia kääntäjän ratkaisuja, jotka liittyvät tiedon suodattamiseen sekä lähtökanavalle tunnusomaisten piirteiden kääntymättömyyteen tai korvattavuuteen uudessa olomuodossa. Jotta tutkija voisi ymmärtää muutoksia, jotka liittyvät intermediaaliseen katkokseen, kuten siirtymään suullisesta kirjalliseen moodiin, intermediaaliset näkökohdat tulisi kuitenkin yhdistää interformaaliseen ja intersysteemiseen havainnointiin. Intermediaalinen pohdiskelu voisi osaltaan tukea viestintävälineiden vastuullista käyttöä. Kyse on pitkälti levittämisen etiikasta, joka kääntää huomion muodollisista ja systeemisistä yksityiskohdista kulttuurisen ja teknisen uudelleen kontekstualisoimisen oikeutukseen. Intermediaalinen kritiikki saakin kaikupohjaa Anthony Pymmin (1997: 16, 99) esittämästä peruskysymyksestä: pitääkö kääntää (’faut-il traduire?’). Esimerkiksi kulttuurienväliset käänno-tutkijat ovat vaatineet kyseenalaistamaan museoesittelyn kaltaiset käytännöt, jotka helposti tekevät esineiden valmistajista pelkkiä visuaalisen kuluttamisen kohteita (Sturge 2006: 431–432). Peruskysymykseen on mahdollista vastata kieltävästi myös lajienvälisestä kääntämisestä puhuttaessa; ajatellaan vaikkapa Randy Malamudin (2007) semioottiseen kuluttamiseen kohdistamaa kritiikkiä tai David Rothenbergin (2001) ja David Dunnin (2001) näkemyksiä luontolähtöisten äänitehosteiden käytöstä.

Mitä merkitystä *intersysteemisellä* tutkimuksella sitten on lajienvälisille suhteillemme? Koska merkkijärjestelmät ovat kytköksissä tietynlaisiin maailman malleihin, niiden välinen vuorovaikutus vaikuttaa syvällisesti käännoksen luonteeseen. Lajienvälisen kääntäjän intersysteeminen tietoisuus voisi ehkäistä esimerkiksi käsitteellistä interferenssiä, joka vääristää käsitystämme toislaajisten erityislaadusta. Kari Weil (2012: 5–16) pohtii, voivatko englantia oppineet simpanssit ja gorillat tosiaankin kertoa elämästään ihmisille vai onko heidän puheessaan kyse pikemminkin inhimillisten arvojen ja näkökulmien jäljittelystä. Kun toislaajisten elämästä kertovat ihmiset, tilanne mutkistuu entisestään. Koska tietyt kielellisesti lahjakkaat toislaajiset kuitenkin käyttävät ihmiskieltä luovasti ja omaperäisesti (ks. esim. Martinelli 2007: 239–240; ks. myös 4.7.3), sopii olettaa, että kielellinen järjestelmä voi joissain tapauksissa ottaa vastaan ei-kielellisen järjestelmän toiseutta.

Yleisemmin intersysteemisen ulottuvuuden merkitys perustuu mahdollisuuden tunnustaa vieras merkkijärjestelmä, jota edustavia merkkejä ei voi kääntää miten hyvänsä. Vaikka kielet poikkeavat vähemmän tietoisista ja reflektiivisistä merkkijärjestelmistä, toislaajisten merkkijärjestelmät ovat yhtä lailla ihmeellisiä. Ajatellaan vaikkapa sammen aistijärjestelmää, punarintojen reviiirijärjestelmää tai mehiläisten maineikasta tanssia. On helpompaa kunnioittaa toislaajisia eläimiä, jos heidän semioottisen elämänsä kompleksisuus otetaan huomioon. Kuten R. M. W. Dixon ja Alexandra Y. Aikhenvald (2002: 2–4, 32) huomauttavat, kieltenväliset vertailut auttavat ymmärtämään, mistä kielitieteen yksiköissä, kuten sanassa, oikeastaan on kyse. Lajienväliset tarkastelut johtaisivat kenties sitäkin radikaalimpiin uudistuksiin. Myös silkka merkkijärjestelmien yhteismitattomuudesta syntyvä semioottinen hämmennys voi edesauttaa ihmisten logosentrismien purkautumista.

Intersubjektiiivinen käänöstutkimus voisi auttaa ymmärtämään, miksi ihmisten on melko helppoa asennoitua myötätuntoisesti karismaattiseen megafaunaan, samalla kun otamme etäisyyttä kalojen, äyriäisten ja pääjalkaisten tunne-elämään. Vertaamalla kulttuurisia käänöksiä tieteelliseen tietoon toislaajisten tunteista käänöstutkija voi arvioida, kuinka johdonmukaisesti tunteita tulkitaan. Lisäksi tutkimus voisi kiinnittää huomiota menettelyihin, joilla subjektiivisuus evätään toislaajisilta sen ollessa kääntäjän etujen mukaista. Koska intressit perustuvat usein tunteisiin, intersubjektiiivinen käänöstutkimus toimii perustana interaktantiaalisen ulottuvuuden tutkimiselle. Kun tiedämme, miten tunteita attribuoidaan toislaajisille tulokulttuurissa, on helpompaa siirtyä tutkimaan heihin liitettyjä intressejä. Toiminnallisen magneettikuvauksen kautta neurologit ovat osoittaneet, että eettisistä syistä vegaanisen ruokavalion valinneiden ihmisten aivot reagoivat toislaajisten eläinten ja lajitoverien kärsimykseen eri tavoin kuin sekasyöjien aivot (ks. Filippi *et al.* 2010). Tämä viittaa osaltaan siihen, että intersubjektiiivisten taipumusten ja toislaajisten hyvinvoinnin kannalta ratkaisevien valintojen välillä on dynaaminen yhteys.³⁴⁷

Interaktantiaalista käänöstutkimusta voisi perustella sillä, että se tuo näkyviin valtasuhteet, joita toislaajisten puolesta puhuminen ilmentää. Kun valtamekanismeja paljastetaan, käy helpommaksi hahmottaa, kuka puhuu kenenkin puolesta. Olisi hyödyllistä tietää, jaetaanko interaktantiaalista huomiota toislaajisille tasapuolisesti vai mielletäänkö tietyt eläimet tyytyväisiksi tai vaativaisiksi sillä perusteella, kuinka hienovaraisesti he ilmaisevat tarpeitaan. Interaktantiaalisen asiantuntemuksen ansiosta toislaajisten etua voitaisiin ajaa suoremmin kuin mukautumalla intresseihin, joita lähtötoimijoihin liitetään satunnaisesti. Analyyttisen lähestymistavan kautta voisi mahdollisesti myös erottaa toisistaan lähtötoimijan välittömät pyyteet sekä kauaskantoiset tulevaisuudennäkymät.

Koska toislaajisten tunteita on vaikeahkoa todentaa tieteellisesti, tietyt etologit, kuten Marian Stamp Dawkins (2008), ovat päätyneet siihen, että tunteiden sijaan kannattaa keskittyä eläinten intresseihin, joiden huomioiminen parantaisi merkittävästi heidän asemaansa. Lisäksi interaktantiaalinen ymmärrys auttaisi hahmottamaan, millaiset käänökset koituvat lähtöeläimen kohtaloksi. J. L. Austiniin viitaten Leo Hickey (1998b: 220) huomauttaa, että ihminen saattaa jopa ampua jonkun vastaanottamansa viestin perlokutiivisena seurauksena. Toislaajisia eläimiä tulkittaessa tämä on huomattavasti todennäköisempää kuin ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa, mutta myönteiset perlokutiiviset vaikutukset ovat yhtä lailla mahdollisia (ks. Hickey 1998b: 220, 226). Interaktantiaalisen pohdiskelun seurauksena voisi käydä hitusen helpommaksi sovitella toislaajisten intressejä yhteen inhimillisten intressien kanssa, minkä lisäksi on tärkeää ylipäänsä ymmärtää, että vangittukaan eläin ei ole pelkkä kärsivä uhri vaan myös turhautunut toimija (ks. Muurimaa 2018: 113–114). Interaktantiaalisen

³⁴⁷ Tutkimustuloksesta voisi päätellä, että empaattinen ihminen ryhtyy myötätunnotonta todennäköisemmin vegaaniksi; toisaalta lienee mahdollista, että kasvissyöjällä on varaa kasvaa lihansyöjää empaattisemmaksi.

käännöstutkimuksen kehittäminen voisi edistää myös intermondiaalista käännöstutkimusta, koska intressit saavat eläimet suuntautumaan tarkoituksenmukaisiin objekteihin heidän elinympäristöissään.

Intermondiaalisen tutkimuksen tehtävänä on tunnustaa eri tapoja todellisuuden hahmottamiseen, kuvitella eriskummallisia kokemuksia sekä tunnistaa ihmistoiminnan muuttamissa ympäristöissä joukko limittäisiä maailmoja. Translatologisen työn kautta voitaisiin pyrkiä tiedostamaan, mitä kokemusmaailmoissa on tekeillä, ja opetella arvostamaan fenomenologista monimuotoisuutta. Mary Snell-Hornbyn (2006: 168) mukaan käännöstutkimus saa ihmiset tunnustamaan maailmankuviansa suhteellisuuden (ks. myös Hemmat 2009: 167), ja tällainen eetos olisi tervetullut myös lajienväliseen kanssakäymiseen. Joissain tapauksissa kokemuksemme kulttuurienvälisestä kääntämisestä voisi osaltaan kasvattaa lajienvälistä mielikuvitusta. Esimerkeiksi Sudanissa puhutussa gaamin kielessä kehon (*iing*) käsite uhmaa eurooppalaista käsitystä kehosta kontrolloitavana objektina (Okazaki 2003: 165–166). Tästä herää kysymys, voisivatko toislaajisten kokemukset kehollisuudesta vastaavasti avartaa käsityksiämme. Maorit puolestaan pitävät perinteisesti ihmisiä maan osina, eivät omistajina, mikä on tuottanut päänvaivaa tärkeiden sopimusten kääntäjille (Fenton & Moon 2002: 35–36). Samankaltaisena intermondiaalisena pähkinänä sopii kysyä, onko mahdollista määrittää sellaisten ekosysteemien todellinen omistaja, joissa limittyvät toisiinsa lukuisten eri eliöiden *Umweltit*.

Äkkiseltään varsinkin interpersoonainen kääntäminen näyttäisi tukevan huomaavaista vuorovaikutusta subjektien, toimijoiden ja fenomenologisten olentojen kesken. On kuitenkin huomattava, että tunteita, pyrkimyksiä ja näkökulmia voidaan tulkita myös tiedollisesta näkökulmasta, vaikka pyrkimystä lajienväliseen diplomatiaan. Tulkintoja voidaan käyttää myös toista vastaan, mikä on ilmeistä esimerkiksi perinteisissä metsästyskäytännöissä. Kuten Anna Williams (2004: 51–54) huomauttaa, jopa teollista lihantuotantoa on voitu tehostaa interpersoonaiseksi kääntämiseksi nimittämieni menettelyjen avulla – karja saadaan astelemaan teurastukseen omin jaloin, kunhan lähtöeläimen näkökulma ja välittömät intressit on otettu huomioon tiloja ja käytäntöjä suunniteltaessa. Käännöksen kääntyminen tulkittua eläintä vastaan luo osaltaan tarvetta tutkimukselle, joka reflektoi toislaajisten merkkien kääntymistä tunteiksi, teoiksi ja ajatuksiksi.

5.1.1–5.1.4 Yhteenveto

Luvussa 5.1 olen laatinut lajienvälisen kääntämisen kuudesta merkityksestä jäsenyyksen, jossa merkitykset yhtäältä jaotellaan persoonattomiin ja interpersoonaisiin, toisaalta risteytetään Charles S. Peircen fenomenologisten kategorioiden kanssa. Luvuissa 5.1.1 ja 5.1.2 esittelin laajasti ymmärretyyn kääntämisen persoonattomia ja interpersoonaisia merkityksiä. Esitin erinäisiä huomioita merkityksiin liittyvistä terminologisista seikoista, määritin merkityksiä intensiivisesti ja ekstensiivisesti sekä havainnollistin sitä, kuinka merkitykset poikkeavat toisistaan. Luvussa 5.1.3 perustelin kunkin merkityksen yhteyttä tiettyyn fenomenologiseen kategoriaan ja tulkitsin merkitysten kytkeytymistä kategorioita vastaaviin normatiivisiin tieteisiin. Luvussa 5.1.4 luonnostelin suuntaviivoja kuuden merkityksen soveltamiselle semioottisessa tutkimuksessa.

Edellä olen myös luonut katsauksen siihen, kuinka merkitysulottuvuuksiin syventyminen voisi vaikuttaa lajienvälisiin suhteisiimme (ks. 5.1.4.3). *Interformaalinen* käännöstutkimus voisi kasvattaa arvostustamme pyrstömuotojen, lentoäänien ja kovakuoriaisten siipikuvioiden monimuotoisuutta kohtaan. *Intermediaalinen* pohdiskelu tukee viestintävälineiden vastuullista käyttöä ja levittämisen etiikan kehitystä. *Intersysteemisellä* työllä voi ehkäistä merkkijärjestelmien välistä interferenssiä ja kyseenalaistaa metasemioottisia perusoletuksia. *Intersubjektiiiviselle* ulottuvuudelle omistettu tutkimus voi auttaa

oivaltamaan, kuka suo kenellekin myötätuntoista huomiota. *Interaktantiaalinen* reflektio edesauttaa toislaajisten intressien tasapuolisempaa tunnustamista. *Intermondiaalinen* tietoisuus suhteellistaa tapamme jäsentää ympäröivää maailmaa ja nostaa esiin toislaajisia näkökulmia.

Kuuden merkityksen soveltamista käsittelevässä lukukokonaisuudessa 5.1.4 olen monin paikoin viitannut käännöstutkijoiden käsityksiin siitä, miten keskeiset teemat ilmenevät kielessä (ks. 5.1.4.2) ja mitä merkitystä translatoologisella työllä on maailmankuvallemme. Olen myös pohtinut ulottuvuuksien merkitystä lajienvälisen suhteidemme rakentumiselle. (Ks. 5.1.4.3.) Luvussa 5.2 kartoitan laajemmin kuuden merkityksen yhtymäkohtia käännöstutkimukseen, minkä jälkeen perehdyn luvussa 5.3 tutkijoiden käsityksiin toislaajisten tulkitsemisen ulottuvuuksista.

5.2 Kuusi merkitystä ja kääntäminen

Rajapintojen näkökulmasta tarkasteltu semiosis eli käännöstoiminta on niin moniulotteinen tutkimuskohde, että luvussa 5.1 esitelty semanttinen jäsenitys on tarpeen siihen tarttuvalle tutkijalle. Kuusi merkitystä erittelevät kääntämisen käsitteen semanttista potentiaalia ja helpottavat sen soveltamista epätyypillisiin ilmiöihin, kuten lajienväliseen viestintään ja biosemiosikseen. Lisäksi kuusi merkitystä jäsentävät käännöstutkimuksen monimuotoisia lähestymistapoja ja tarjoavat mahdollisen ratkaisun terminologiseen sekaannukseen, joka moninaisuudesta seuraa. Käännöstutkimuksen kenttään sovellettuna jäsenitykseni auttaa ryhmittelemään kääntämisen implikoituja ja eksplikoituja merkityksiä määrättyjen kriteerien mukaan ja hahmottamaan kokonaiskuvaa lähestymistapojen moninaisuudesta. Tässäkään yhteydessä kuusi merkitystä eivät toimi objektiivisena leikkurina, joka muuttaa teoreettisen tähtisumun kuudeksi helposti käsiteltäväksi palaseksi. Pikemminkin merkitykset tarjoavat valikoiman käsitteellisiä magneetteja, joiden käyttö riippuu tutkijasta.

Tässä luvussa ryhmittelen magneettien avulla translatoologisia ajatuksia muodostaen niistä uudenlaisia käsityskollaaseja. Esiin nousee myös marginaalisia lähestymistapoja, mutta kaikkiaan käy ilmeiseksi, että mikään kuudesta merkityksestä ei ole vieras menneinä vuosikymmeninä ja -satoina tehdyille käännöstutkimukselle. Kun käännöstutkimuksen kenttää järjestetään jäsenitykseni perusteella ja kysymyksiä muotoillaan kuuden merkityksen ympärille, myös vastaavuudet käännöstutkimuksen ja etologian, eläinsemiotiikan tai eläinsuhdetutkimuksen välillä alkavat käydä ilmeisiksi. Translatoologisista teksteistä vapautuu ideoita, joita on luontevaa soveltaa myös lajienvälisen suhteiden tutkimiseen. Kiinnittämällä huomion yhteisiin kysymysytimiin pyrin osoittamaan, että lajienvälisestä kääntämisestä voisi tulla elimellinen osa käännöstutkimusta.

5.2.1 Käsittämättömät äänet. Interformaalisuus käännöstutkimuksessa

Interformaalisesta näkökulmasta käännösprosessit näyttävät lähtöviestin transformaatioina. Interformalisti voikin tunnistaa merkeissä muiden merkkien muodollisia jälkiä ja muunnelmia. Havainnollisuuden vuoksi interformaalisen kääntämisen voi mieltää jonkinlaiseksi jäljittelyksi, mutta kyse ei ole yksinomaan ikonisten vastineiden tuottamisesta lähtömerkistä (ks. 4.6.1, 4.6.2) – interformaaliset käännökset muodostavat jatkumon pikkutarkasta jäljenteestä täydelliseen muodonmuutokseen. Käännöstutkijoiden esittämät määritelmät auttavat osaltaan täsmentämään, mistä interformaalisessa kääntämisessä on kyse: kopioimisen ohessa kääntäminen on rinnastettu esimerkiksi vaatteiden

vaihtamiseen ja sielunvaellukseen.³⁴⁸ Antiikin ajattelijoista varsinkin Augustinus katsoi, että kääntämisen mahdollisuus ei perustu jäljittelyyn vaan siihen, että sama merkitys (*significatio*) voidaan ilmaista useammassa erilaisessa muodossa (*sonus*) (Kelly 1979: 7–9; Chesterman 1997a: 20–21). Vastaavia näkemyksiä on esitetty meidän päiviimme asti; esimerkiksi Mildred L. Larson (1984: 3) pitää muodon vaihtumista kääntämisen perusolemuksena, ja Michael Cronin (2017: 49) näyttää samastavan kääntämisen transformaatioon kirjoittaessaan: ”There is no *translatio* without transformation, translation.” Lähtömerkin ja tulomerkin välistä muodollista suhdetta voidaan siis pitää merkityksellisenä, vaikka ne eivät millään tapaa muistuttaisi toisiaan.³⁴⁹

Lähtömuodon kohtalosta riippumatta interformaaliseen käännoistutkimukseen soveltuu Paul Ricœurin (2004: 68) kirjaimellisesta kääntämisestä esittämä luonnehdinta, jonka mukaan kääntämisessä on osittain kyse äänestä, suutuntumasta, rytmistä, sijoittelusta, sanojen välisestä hiljaisuudesta, mitasta ja riimistä. Huomion keskipisteeseen ei tällöin nouse vastaavuuksia tuottava prosessi vaan tekstien aistillinen olemistapa, josta edellä olen puhunut Ensiyden yhteydessä (ks. 2.3.1, 2.4.1). Toisaalta muodollista jäljittelyä pidetään usein kieltenvälisen kääntämisen tyyppinä, jota voisi hyvinkin soveltaa lajienväliseen käännoisteoriaan. Arnt Lykke Jakobsenin (1994: 51) tapaan sopii myös ajatella, että muodollinen jäljittely ei olisikaan tyyppi vaan kaikkea kääntämistä koskeva muuttuja. Kalevi Kull ja Peeter Torop (2003: 321) pitävät kuitenkin jäljittelyä ja kääntämistä perustavalla tavalla erilaisina prosesseina.³⁵⁰ Kaikkiaan muotoa koskeva translatologinen pohdiskelu näyttäisi keskittyvän kahden peruskysymyksen ympärille. Yhtäältä siinä on kyse muodon asemasta translatologisissa luokituksissa; toisaalta tutkijoita kiehtoo merkityksen ja muodon dialektinen suhde.

Käännettävä muoto

Kysymys muodosta nousee toistuvasti esiin, kun puhutaan tietyn tyyppisten tekstien kääntämisestä kieleltä toiselle. Kuten Bronislaw Malinowski (1935: 213–216) osoittaa, maagista kieltä käännettäessä on olennaista välittää eteenpäin sen prosodinen luonne. Suuri osa käännoistutkijoista pitää foneettisen tai typografisen muodon huomioimista olennaisena myös silloin, kun käännetään sanaleikkejä, sanamuunnoksia, runoutta, lauluja, näytelmiä, puheita, sarjakuvia, mainoksia tai vastaavia tekstejä.³⁵¹

³⁴⁸ Andrew Chestermanin (1997a: 4) läpikäymistä kääntämisen metaforista interformaalinen käännoistutkimus voisi käsittää ajatuksen kääntämisestä taideteoksen kopioimisena mutta myös kääntämisen samastamisen vaatevaihtoon (ks. myös Nida 1964: 2; Nigro 2003: 97). Intialaisen metafysiikan puitteissa kääntäminen liitetään sielunvaellukseen (Devy 1999: 187), mikä korostaa ilmeistä muutosta. Ganesh Devy (1999: 187) tähdentääkin, että intialaisessa kirjallisuusteoriassa kirjallisen erinomaisuuden kriteerinä on kirjailijan kyky muunnella, kääntää ja elvyttää lähtöteosta.

³⁴⁹ Esimerkiksi Haroldo de Campos (1981: 181–185, viitattu Vieira 1999: 110) esittää, että kääntäminen ei ole ääniaiheen jäljittelyä vaan mukaelman tuottamista lähtömuodon uutena ilmentymänä.

³⁵⁰ Jotta jäljittely olisi kääntävää, jäljittelijän tulisi Kullin ja Toropin mukaan tunnustaa mallinsa päämäärä. Tämä kriteeri liittyy intersubjektiveihin kääntämisen ehtoihin, joita omasta puolestani en pidä ratkaisevina interformaalisen kääntämisen määrittelmälle.

³⁵¹ Ajatus muodon genesidonnaisesta merkityksestä kertautuu useiden käännoistutkijoiden kirjoituksissa (ks. esim. Campos 1981, viitattu Vieira 1999: 110; Newmark 1988: 58, 70–72, 165; Hatim & Mason 1990: 13–15; Hervey & Higgins 1992: 68, 76; Ingo 1993: 129; Connolly 1999; Ballard 2000; Delesse 2000; Kyritsi 2002; Lehto 2009). André Lefevere (1975) osoittaa, että foneemisen käännostrategian ohessa runouden kääntäjä voi valita esimerkiksi sanatarkan kääntämisen, mitallisen kääntämisen, riimikääntämisen tai silosäekääntämisen, joissa kaikissa kysymys muodosta on ratkaiseva. Gordana P. Crnković (2009: 88) puolestaan tähdentää äänen merkitystä proosan kääntämisessä. Muodon merkitys kytkeytyy myös pohdintoihin kääntämisen mahdollisuudesta; Roman Jakobsonin (1959/1966: 238) mukaan runollisia sanaleikkejä ei voi kääntää vaan ainoastaan luova transpositio on mahdollinen. Merkityksellisen muodon semanttinen tulkitseminen muuntaa sanaleikin eksplisiittiseksi toteamukseksi ja pakottaa vastaamaan kysymyksiin, jotka lähtömuoto jättää avoimiksi.

Yksittäisenä esimerkkinä interformaalisesta otteesta lähtötekstiin Michelle Bourjea (1986: 263–264, 268) katsoo, että Clarice Lispectorin kaltaista kirjailijaa käännettäessä äylyllistäminen ei ole mielekästä; siksi on viisainta kiinnittää huomio sanojen konkreettisuuteen, äänellisiin raaka-aineisiin ja musiikkiin. Selittämisen sijaan Bourjea suosittelee äänteellistä jäljittelyä ja jättäytymistä sanojen vietäväksi.

Toisaalta selkokielisimmällä asiatekstilläkin on muoto. Suullisissa teksteissä muoto ilmenee ääninä, mutta Ibrahim Muhawi (2006: 374, 377) katsoo, että kirjallisiinkin teksteihin toistuvat kuviot tuovat suullisen ulottuvuuden. Katharina Reißin ja Hans Vermeerin (1984/2013: 83) mielestä muodon merkitys ei viime kädessä ole kiinni tekstityypistä vaan käännoösidonnaisesta skopoksesta. Jos tavoitteena on havainnollistaa toiskulttuurisen tekstin tunnuspiirteitä, muotoon on kiinnitettävä huomiota, mutta informatiivista tarkoituspäätä palvelee paremmin tuloyhteisössä normaalina pidetty rakenne (ks. myös Diller & Kornelius 1978: 4). Sándor Hervey ja Ian Higgins (1992: 78–80) puolestaan esittävät, että foneemista käännoöstä ymmärrettävästä (*sensible*) lähtötekstistä ei voi ottaa vakavasti, kun taas vaikkapa nonsense-runouden kääntämiseen foneeminen jäljittely on omiaan. Vaikka interformaalisuutta ei vietäisi näin pitkälle, Muhawi (2006: 377) väittää, että kääntäjällä ei ole varaa jättää huomiotta tulokielessä toistuvia kieliopillisia ja äänikuvioita.

Kun siirrytään tekstityypistä konkreettisiin yksityiskohtiin, kääntämisen kannalta mielenkiintoisia interformaalisen semiosiksen ilmenemismuotoja ovat muun muassa onomatopoeettiset ilmaukset, allitteraatiot ja assonanssit (ks. esim. Hervey & Higgins 1992: 75–78; Ballard 2000; Delesse 2000: 326–331; Fruchart 2000). Runsaasti leksikalisoitumattomia elementtejä sisältävän intiaanirunouden yhteydessä Jerome Rothenberg (1969/1971: 211–212) puhuu totaalista kääntämisestä, joka pyrkii vastaamaan kaikkiin lähtötekstin ääniteisiin. Välttämättä interformaalinen kääntäjä ei kuitenkaan välitä lähtömerkin foneettisesta ilmiästä vaan kyse voi olla myös verbaaliseen hahmoon kohdistuvasta tunnollisuudesta. Esimerkiksi Eugene A. Nida ja Charles Taber (1969/1982: 21–22) puhuvat sanojen, esitysjärjestyksen, lausepituuden ja sanaluokkien formaalista yhdenmukaisuudesta vastakohtana funktionaalille yhdenmukaisuudelle. Aisteihin vetoavien lähtömerkkien lisäksi syntaktisen muodon kunnioittaminen ja sanasanaisuus näyttäisivät olevan tunnusomaisia tietynlaisten asiakirjojen ja juridisten tekstien kääntämiselle (ks. esim. Jakobsen 1994: 49). Vastaavasti lajienvälisessä kääntämisessä muodon jäljittely voi liittyä joko lähtömerkin esteettisten ominaisuuksien korostamiseen tai yksityiskohtaiseen dokumentointiin.

Interformaaliset prosessit

Kielen ulottuvuuksiin perustuvissa käännoösluokituksissa interformaalisia prosesseja ovat varsinkin foneeminen kääntäminen (*phonological translation*, ks. Catford 1965: 23, 48, 56–61; Hervey & Higgins 1992: 78–80) ja graafinen kääntäminen (*graphological translation*, ks. Catford 1965: 23, 48, 62–65). Transkriptio sitä vastoin kytkeytyy vahvasti kaikkiin kolmeen persoonattoman kääntämisen puoleen: muodonmuutoksen ohessa kanava saattaa vaihtua ja tulokoodi vaikuttaa olennaisesti lopputulokseen.³⁵² Transkription käsitettä käytetään hieman vaihtelevasti, mutta yhtenä merkityksenä käsitteellä on puheen saattaminen kirjalliseen muotoon. Intermediaalisen siirtymän lisäksi kielelliset rekisterit tai muut semioottisten sääntöjen järjestelmät päätyvät vuorovaikutukseen transkription yhteydessä. Kuten Barbara Folkart (1991: 57–59) huomauttaa, transkriptiossa standardista poikkeavat piirteet jäävät yleensä vaille

³⁵² Jotkut tutkijat, kuten Brinkley Messick (2003: 180), pitävät transkriptiota ja translitteraatiota kääntämisen sukulaisina tai kääntämisen tukirakenteena (*scaffolding for translation*). Transkription ja translitteraation yhteydestä kääntämiseen kirjoittavat jo käännoöstutkimuksen klassikot (ks. esim. Nida 1964: 193–195; Catford 1965: 23–24, 66–70).

huomiota, jolloin lopputulos ei vastaa foneettista todellisuutta vaan oikeinkirjoitussääntöjä. Tästä huolimatta interformaalinen ulottuvuus on olennainen kaikessa äänen saattamisessa kirjalliseen muotoon, varsinkin jos käännöstä yhdistävät lähtömerkkiin ikoniset, deskriptiiviset tai onomatopoeettiset tekijät.

Jollekin käännöstutkijoille muoto ei ole niinkään funktionaalinen kuin metodologinen kysymys. Eräissä lähestymistavoissa foneettinen substanssi, merkitsijöiden aineellisuus tai alkuperäiskirjain saa miltei ideologisen merkityksen.³⁵³ Jo vuonna 1661 Pierre-Daniel Huet luonnosteli nöyryyden etiikkaa, jossa vaadittiin kirjailijan värin (*la couleur de l'auteur*) kääntämistä mitä huolellisimmin (Bury 1990: 257, viitattu Cordonnier 1995: 114–116). Klassikoista klassikoin, Friedrich Schleiermacher (1813/1999: 52–66, 70, 90–92; 1813/2007: 17–25, 35), suosittelee lähtötekstin käänteisiin mukautumalla säilyttämään lähtökielen toiseuden, milloin vain tilanne sen sallii.³⁵⁴ Sen sijaan, että kääntäjä johdattaisi toislaajisen ihmisen luo kesyttämällä tämän tyyliä, sopii siis kysyä, olisiko mahdollista saatella ihminen toislaajisen luokse korostamalla lähtömuodon omintakeisuutta.

Antoine Berman (1986) viittaa ruumiin, kirjaimen ja merkitsijän käsitteillä siihen, mitä kutsun aistittavaksi muodoksi. Hän toteaa, että kääntämisellä on taipumusta mennä aistittavan tuolle puolen ja yläpuolelle, erottaa kirjain ja merkitys toisistaan, saattaa se mitä käännetään uudelleen muotoilun tilaan (*espace de la re-formulation*) (Berman 1986: 64, 66, 70). Tämä johtaa lähtömuodon vääristymiseen, turmeltumiseen ja köyhtymiseen (Berman 1986: 72; Berman 1999: 47, 49–68, 69). Gordana P. Crnković (2009: 88) varoittaa niin ikään korvaamasta lähtötekstin käsittämätöntä ääntä ymmärrettävällä merkityksellä. Ensivaikutelman merkitystä korostaa myös Michel Ballard (2000: 17), jonka mukaan merkityksettömäksi ääneksi mielletyssä kielessä voi olla tutkimatonta mutta sitäkin houkuttavampaa autenttisuutta. Yunte Huang (2009: 54) puolestaan pitää äänen epäluotettavuutta ja tavoittamattomuutta tunnusomaisena homofoniselle kääntämiselle, joka pitää merkit ennakoimattomassa liikkeessä ja saa ne luistamaan käsistä. Tällaiset pohdinnat kytkevät interformaalisen kääntämisen Ensiyden piiriin (ks. 2.4.1). Perimmältään siinä on kyse aistillisista laaduista, vaikka käytännössä interformaalisuus voikin merkitä altistumista yksilöityneille äänille, näyille, tuoksuille ja tuntemuksille ja niiden tulkitsemista kompleksisten merkkijärjestelmien puitteissa.

Lajienvälisessä kääntämisessä ääniaines säilyy läpinäkymättömänä paljon useammin kuin kieltenvälisessä tulkitsemisessa. Funktionaaliset selitykset voivat kuitenkin hylätä lähtömuodon merkityksen, kun taas tulokoodin konventiot saattavat Bermanin (1999: 58–60) mukaan johtaa laadulliseen ja määrälliseen köyhtymiseen. Myös Ballard (2000: 30–38) moittii kieliä kuuluvan todellisuuden vääristelystä ja jäykästä esittämisestä, vaikka hänen katsauksensa onomatopoeettisten ilmausten kieltenväliseen kääntämiseen ilmentää toisaalta myös äänen esittämiseen käytettyjen keinojen monivivahteisuutta, foneettisista valinnoista täsmentäviin adjektiiveihin. Jean-Louis Cordonnier (1995: 131) pitää erityisen tärkeänä merkitsevyyden (*signifiance*) kääntämistä; tällä hän tarkoittaa jonkinlaista tyyllillistä ainutkertaisuutta. Vastaavasti Kathleen Shields (2011: 88–94, 105) korostaa semanttisen merkityksen ja kielen leikillisyyden erottamattomuutta. Malinowski (1935: 10–11) huomauttaa, että kaikkialla maailmassa ihmisten täytyy syödä, nukkua, kaivaa maata ja teroittaa keppejä. Kulttuurikohtaisia

³⁵³ Foneettinen substanssi (*substance phonétique*) ja merkitsijöiden aineellisuus (*matérialité des signifiants*) ovat Folkartin (1991: 58, 233) käyttämiä käsitteitä.

³⁵⁴ Schleiermacherin (1813/1999: 52–55, 66–70, 88; 1813/2007: 17–19, 23–25, 34) mukaan vieraannuttavan käännösметodin soveltuvuus riippuu kääntäjästä (tämän tulisi olla alansa mestari), tekstityypistä (kevyen keskustelun tai kaupallisen tekstin sijaan tarvitaan filosofinen tai kirjallinen lähtöteksti), tulokoodista (tulokieleltä vaaditaan joustavuutta tiukan normatiivisuuden sijaan) sekä lukijasta (tämän täytyisi olla melko oppinut, vastaanottavainen vieraudelle, valmis näkemään vaivaa ja laittamaan itsensä likoon). Lisäksi vieraannuttavien kokeilujen menestys riippuu ajan hengestä.

sitä vastoin ovat sanat, joilla näitä toimintoja kuvataan. Malinowski pitää foneettista jäljentämistä välttämättömänä lukijoiden herkkyyden ruokkimiseksi, vaikka siitä ei käykään ilmi, mitä nativit ovat tekemässä. Tätä antropologisen kääntämisen ulottuvuutta voi hyvin soveltaa lajienväliseen kääntämiseen, jolloin se ilmentää toislajisen samanaikaista tuttuutta ja vierautta.

Jotkut teoreetikot katsovat myös kielen oppimisen edellyttävän kääntämistä. Willard Van Orman Quine (1960/1999: 59) esittää, että homofoninen käännösmetodi on olennainen äidinkielen oppimisessa. Folkart (1991: 208) puolestaan rinnastaa kääntämiseen sen, kuinka vieraan kielen opiskelijat jäljittelevät vieraita foneemeja: vieraus saattaa herättää molemmissa tapauksissa samankaltaista kiusaantuneisuutta. Quinen (1960/1999: 88) mukaan ihmiskielen jäljittely poikkeaa lintujen huutojen matkimisesta lähinnä siinä, että viimeksi mainittua eivät normit sido. Nähdäkseni onomatopoeettiset lajinimet ja totunnaiset mimologismit kuitenkin osoittavat, että myös lajienvälinen jäljittely on jossain määrin konventionaalista – puhumattakaan tilanteista, joissa villieläintä koetetaan houkutellessa esiin ääntelyä jäljittelemällä. Ellei ääni vastaa lajisidonnaisia normeja, eläin ei tule paikalle.³⁵⁵

Yhteenveto

Kaikissa edellä esitellyissä lähestymistavoissa on kyse muodosta, jota jäljitellään ja muutetaan, ihailaan ja käytetään hyväksi, otetaan haltuun ja välitetään eteenpäin. Strategisesta näkökulmasta myös lajienvälisen kääntäjän olisi syytä pohtia luovan vapauden, lähtömuodon vierauden ja konventionaalisuuden keskinäisiä suhteita työssään. Interformaalisen käännöstutkijan puolestaan sopii kysyä, kertautuuko tietyissä merkissä aistillinen lähtövaikutelma, määräytyykö sen luonne jostakin nimenomaisesta aistimuksesta käsin tai ilmentääkö se konventionaalista tapaa representoida lähtömuotoa. Aiemmissa luvuissa esitellyt kolme fenomenologista kategoriaa (ks. 2) ja käännöstekniikkajäsennys (ks. 4) auttavat tunnistamaan interformaalisuuden eri vivahteita. Omalla tavallaan monisäikeinen ilmiö on myös kääntämisen intermediaalisuus.

5.2.2 Eläimyyden jälkeen. Intermediaalisuus käännöstutkimuksessa

Intermediaalisessa käännöstutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu siihen, kuinka merkit kanavoituvat lähtöväylistä tuloväyliin – suullisesta kirjalliseen, visuaalisesta taktiiliseen, kokemuksesta ilmaukseen ja niin edelleen. Intermediaalisessa katsannossa kääntämistä voisi luonnehtia vaikkapa meemien leviämiseksi ja selviytymiseksi (ks. Chesterman 1997a: 1–3, 5–7), osaksi yleistä kiertoliikettä (ks. Ross 1996: 343–345) tai kulttuurisen pääoman liikkuvuuden ilmentymäksi (ks. Lefevere 1998). Kalevi Kull ja Peeter Torop (2003: 317, 319, ks. myös 320) samastavat kääntämiseen elollisen järjestelmän siirtymisen makrosysteemistä toiseen sillä edellytyksellä, että järjestelmä pysyy elossa kontekstin vaihtuessa. Tekstien siirtyminen ympäristöstä toiseen taasen ilmentää heidän silmissään kääntämisen ekologiaa. Michael Cronin (2017: 4, 33, 35–38) puolestaan pitää kääntämistä uusiutuvana energiamuotona, joka myötäilee kierrätyksen syklistä periaatetta. Myös käännössfäärin (*tradosphere*) käsite tuo mieleen intermediaalisuuden sikäli, että siinä on kyse tavoista, joilla tieto kiertää elollisten ja elottomien olioiden välillä (Cronin 2017: 5, 71).

Yleisesti intermediaalisuudella voidaan tarkoittaa sitä, kuinka merkit liikkuvat olotilasta toiseen. Intermediaalinen pohdiskelu kytkeytyi elimelliseksi osaksi käännöstutkimusta silloin, kun Roman

³⁵⁵ Myös Charles S. Peirce piti ilmeisenä, että ikoniset merkit, jotka välittävät merkityksiä jäljittelemällä niitä (*EP* 2: 5), ovat aina jossain määrin konventionaalisia (*EP* 2: 273–274).

Jakobson (1959/1966: 233) otti käyttöön käsitteen intersemioottinen kääntäminen (*intersemiotic translation*). Jakobson viittasi käsitteellä siihen, kuinka kielelliset merkit saavat ei-kielellisiä tulkintoja – olipa kyse musiikista, tanssista, elokuvasta tai maalaustaiteesta (Jakobson 1959/1966: 238). Toislajisten merkkien kielentämisessä prosessin suunta on tietenkin päinvastainen. Jakobsonin intersemioottiselle kääntämiselle asettamat rajoitukset ovat kismittäneet monia, ja Clive Scott (2011: 214–215) perustelee määritelmän suppeudella sitä, että hän omassa tutkimuksessaan puhuu mieluummin intermediaalisesta kääntämisestä. Mielestäni intermediaalinen kääntäminen on myös intersemioottista täsmällisempi termi, jos semiosis ymmärretään kaikessa peirceläisessä moniselitteisyydessään. Yleisemmin intermediaalinen ulottuvuus saa kaikupohjaa käsityksistä, jotka tähdentävät kääntämiseen liittyvää siirtymää – erityisesti silloin, jos liike mielletään transmediaaliseksi tapaukseksi verraten kääntämistä esimerkiksi pianosonaatin soittamiseen pasuunalla (ks. 2.4.2).

Käsitykset intermediaalisuudesta perustuvat usein prototyyppisiin esimerkkeihin intersemioottisesta kääntämisestä, sellaisiin kuin kirjallisen teoksen sovittaminen näyttämölle. Henrik Gottliebin (2008a: 39–46) mielestä semioottisessa käännostutkimuksessa on kyse siitä, että käännon viestintäkanava ei aina ole sama kuin originaalilla; viestintävälineiden lisäksi Gottlieb puhuu myös merkkijärjestelmistä lähestyen näin intersysteemisen kääntämisen käsitettä. Toropin (2003) käsitys intersemioottisesta kääntämisestä on laajempi: siihen sisältyy monenmoisia tekstuaalisia, metatekstuaalisia, tekstinsisäisiä, tekstienvälisiä ja tekstinulkoisia menettelyitä. Intermediaalisesta näkökulmasta erityisen kiintoisalta vaikuttaa tekstinulkoinen kääntäminen, joka tarkoittaa siirtymää olomuodosta (*substance*) toiseen (Torop 2003: 271–272). Tekstinulkoinen kääntäminen mahdollistaisi esimerkiksi lajienvälisen kokemuksen moniaistisen olemuksen kääntymisen kielellisiksi merkeiksi.

Mediamoninaisuus

Kauaskantoisista visioista huolimatta intermediaalinen käännostutkimus ei edelleenkään ole valtavirtaistunut tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta. Multimedialisessa ja multimodaalisessa kääntämisessä kuvan, äänen ja kielen välinen suhde on olennainen (ks. esim. Chaume Varela 1998: 16; Snell-Hornby 2006: 85). Suulliselle tulkkaukselle taasen on Cecilia Wadensjön (1998a: 27, 38–45; 1998b: 21–23) mukaan tunnusomaista jännite kirjallisen ja suullisen välillä, puhetekstin (*tal som text*) ja puhetoiminnan (*tal som agerande*) välillä. Intermediaaliset kysymykset nousevat etualalle myös viittomakielen kääntämisessä (ks. Tweney & Hoemann 1976) sekä simultaanitulkkauksessa, joka vaatii huomion jakamista kuvan ja äänen välille (ks. Sile 2003: 154–157).³⁵⁶ Teknisen kehityksen johdosta intermediaaliset kysymykset ovat viime vuosikymmeninä saaneet käännostutkimuksessa yhä enemmän painoarvoa, vaikka ruohonjuuritasolla huomio keskittyy usein edelleen kirjallisiin aineistoihin.³⁵⁷

Teknisten välitysprosessien helpottuminen on myös herättänyt kritiikkiä. Richard Rottenburg (2003: 41) katsoo, että pelkkää intermediaalista siirtymää ei pitäisi nimittää kääntämiseksi.

³⁵⁶ Tässä yhteydessä mainittakoon myös *prima vista* -kääntäminen, jossa kirjoitettu teksti muuntuu puhutuksi viestiksi, puhuttaviksi kirjoitettujen audiomedialisten tekstien kääntäminen sekä erilaisia graafisia merkkijärjestelmiä käyttävien multisemioottisten tekstien kääntäminen (Weller 2002; Snell-Hornby 2006: 85; ks. myös Kaindl 2002).

³⁵⁷ Karin Littau (2011: 277–278) katsoo, että intramedialista ja intermediaalista käännostutkimusta ei sovi marginalisoida varsinkaan tilanteessa, jossa viestintäteknikka muuttuu nopeasti. Tähdentääkseen viestintävälineen merkitystä Littau vielä puhuu käännostutkimuksen medialisesta käänteestä. Myös Anthony Pym (2010: 13–14) korostaa viestintävälineiden merkitystä kaikessa etäviestinnässä. Ubaldo Steconi (2004a: 17) puolestaan huomauttaa, että tietotekniikan kehitys on vienyt intersemioottista käännostutkimusta käytännönläheisempään suuntaan, mutta syvällisempäänkin muutosta lienee tapahtunut. A. L. Beckerin (1995: 385) mukaan olemme myös alkaneet tiedostaa aiempaa paremmin kielten ja kulttuurien välisiä intersemioottisia suhteita.

Hän kuvittelee etnografin, joka kuuntelee huoneessaan toisella puolella maailmaa äänittämäänsä keskustelua. Täsmällisestä toistosta huolimatta tutkija saattaa kuulla pelkkää jäsentymätöntä melua, eikä ”käännös” tee oikeutta lähteen merkitykselliselle toiseudelle. Laajemmassa filosofisessa viitekehyksessä Paul Ricœur (1976/2000: 76) väittää, että ”valokuvaus – ainakin taidoton valokuvaus – tavoittaa kaiken, mutta ei sisällä mitään”.³⁵⁸ Kääntävä representaatio osoittautuu mekaanisia reproduktioita arvokkaammaksi, jos se lisää kulttuurien välistä ymmärrystä.

Cronin (2017: 6, 16, 17, 108–111) pohtii samoja ilmiöitä ekokääntämisen näkökulmasta. Hänen mielestään rajattoman kasvun malli ja tuottavuuden maksimointi tulisi kyseenalaistaa myös käännösosalalla, sillä tuloksena voi olla yksikielinen monokulttuuri. Sen sijaan tulisi suosia resiliентtejä ja monipuolisia tietotiloja. Cronin (2017: 22–23, 26) kiinnittää huomiota myös siihen, että vaikka kääntämisestä automatisaation avulla tehtäisiin massatuotantoa, ihmisten huomiokykyä sitovat edelleen fysiologis-kognitiiviset rajoitteet; sitä paitsi tietotekniikka kuormittaa kohtuuttomasti ympäristöä (Cronin 2017: 96–108, 111, 113, 119; ks. myös Vihelmaa 2009b). Siksi pitäisi entistä enemmän keskustella siitä, mille huomiota suodaan (Cronin 2017: 24, 107, 113).

Suullisesta kirjalliseen, kirjallisesta suulliseen

Teknisistä apuvälineistä riippumatta kysymys suullisten tekstien kääntämisestä on intermediaaliselta kannalta kiinnostava. Vaikka suullinen tulkkaus on sinänsä yleinen ja vakiintunut kieltenvälisen kääntämisen muoto, Maria Tymoczko (2006: 17; 2007: 61) valittelee sen marginaalista asemaa länsimaisen käännöstutkimuksen historiassa. Suullisen kulttuurin saattaminen kirjalliseen muotoon asettaa kääntäjälle omat haasteensa, minkä vuoksi moni nykyantropologi tunnustaa intermediaalisten kysymysten merkitysten (ks. esim. Rubel & Rosman 2003a: 13, 17–18).³⁵⁹ Jotkut käännöstutkijat, kuten Gregory Rabassa (1971: 82), jopa katsovat kirjoituksen olevan aina äänen korvike. Kuten Jean-Louis Cordonnier (1995: 60–62) huomauttaa, siirtyä kirjoitukseen voi johtaa näön ylivaltaan kuulon kustannuksella, lineaariseen aikakäsitykseen ja kokemuksen sirpaloitumiseen; näin ollen intermediaalisten valintojen vaikutus ulottuu kääntämisen intermondiaaliseen ulottuvuuteen asti (ks. myös Federici 2009: 95).³⁶⁰

Suullisen kulttuurin saattaminen kirjalliseen muotoon muistuttaa monessa suhteessa toislaajien kirjallista representaatiota. Ensiksikin suulliset tekstit muuttuvat esityskerrasta toiseen; kääntäjällä ei ole käytössään alkuteosta vaan pikemminkin hänen täytyy konstruoida lähtöteksti itse (ks. esim. Barbin 2000: 299–303; Muhawi 2006: 365, 376; Sturge 2007: 6, 8, 101); vaihtoehtoisesti kääntäjä saattaa työskennellä kokonaisen suullisen perinteen inspiroimana (Bandia 2006: 355). Vastaavasti lajienvälisen kääntäjän täytyy usein rajata lähtömerkkiä jossain määrin mielivaltaisella tavalla voidakseen kääntää sen (ks. 3.2). Toiseksi suullinen lähde on eräänlainen performanssi, johon sisältyviä kielenulkoisia elementtejä on vaikea ilmaista kirjallisesti (ks. esim. Rabassa 1996: 191; Barbin 2000: 296–298; Muhawi 2006: 366, 373, 375; Sturge 2007: 101, 106–112; Maher 2012: 126). Talal Asad (1986: 159) huomauttaa, että kääntäjän tehtävä olisi helpompi, jos hän voisi itsekin turvautua performanssiin; niin ei kuitenkaan

³⁵⁸ Sitaatin on suomentanut Heikki Kujansivu.

³⁵⁹ Transkriptiokäytäntöjen monenkirjaisuus voi toki tuottaa kääntäjälle päänvaivaa silloinkin, jos lähtökansa on luku- ja kirjoitustaitoinen (ks. Becker 1995: 195, 388). Transkriptio- ja käännösprosesseja on tarkasteltu jatkumoisesti paitsi antropologiaan myös kirjallisuudentutkimukseen kytkeytyvässä käännöstutkimuksessa (ks. esim. O’Sullivan 2006: 390).

³⁶⁰ Sitä paitsi kielen suullisen ja kirjallisen rekisterin välinen ero on niin suuri, että kirjoittaminen merkitsee myös intersysteemistä siirtymää (ks. esim. Buckley 2000: 266–269; Muhawi 2006: 365; Federici 2009: 95). Tymoczkon (1999a: 68) mukaan tekstin suullinen tausta heijastuu myös sen muotoon, mikä näkyy esimerkiksi toistona ja epäjohdonmukaisuutena.

aina ole laita vaan yleisö odottaa antropologilta kielellisiä representaatioita ei-kielellisestä.³⁶¹ Toisaalta kirjallinenkin käänös voi olla jossain määrin performatiivinen (ks. Orwin 2006: 408). Performatiivisuutta koskevat pohdiskelut ovat huomion arvoisia myös lajienvälisen kääntämisen näkökulmasta. Esimerkiksi David Rothenberg (2014: 53–55) katsoo, että osa toislaajisten äänistä on musikaalisia performansseja, joita ei olisi mielekästä kääntää semanttisesti saati sitten funktionaalisesti.

Kirjallisten merkkien kääntäminen suulliseen muotoon muistuttaa jossain määrin eläinäänten kirjallisten esitysten tulkitsemista. Deborah Kapchan (2003: 145) katsoo, että pelkkä lukeminenkin on kääntämistä, ja tarinankertoja voi kääntää kirjallisia merkityksiä suulliseen kanavaan, siirtyä visuaalisuudesta auditiivisuuteen ja performatiivisuuteen, kuljettaa yleisöä mielikuvitusmaailmasta toiseen (Kapchan 2003: 135, 137, 146–147). Tällainen kääntäjä ei saisi antaa kirjallisen muodon johtaa itseään harhaan vaan hänen tulisi pystyä sisäistämään persoonattomaan muotoon varastoidut tunteet ja halut.

Risteilyä kielen ja aistien välillä

Suullinen tulkkaus korostaa siis viestintäväliseen merkitystä, minkä lisäksi sen myötä nousee esiin muitakin intermediaalisen lähestymistavan kannalta relevantteja kysymyksiä. Jos ajattelemme konkreettista tulkin työtä, kuurosokeille tulkkaamiseen kuuluu myös visuaalisen ja fyysisen ympäristön kuvailua (Lahtinen 2006: 184–185). Kuvailutulkkauksessa (ks. Gottlieb 2008b: 206) taasen kuvaillaan kulttuurisen tuotteen visuaalista puolta, jotta näkövammaisetkin saisivat siitä käsityksen. Umberto Eco (2003: 110–111) rinnastaa toisiinsa intersemioottisen kääntämisen ja ekfrasiksen, joka tarkoittaa näköhavainnon kielentämistä. Kaikissa näissä tapauksissa havainnot käännetään sanoiksi, aivan kuten lajienvälisessä vuorovaikutuksessamme.

Tulkit ja tekstitysten kääntäjät tietävät senkin, että kulttuurienväläinen viestintä edellyttää toisinaan kanavan vaihtamista. Kuten Christiane Nord (1997/2008: 39) huomauttaa, siinä missä ranskalainen kiittää lausumalla ”merci”, hindu kiittää asettamalla kämmenensä yhteen. Lajienväläinen kääntäminen vilisee vastaavia esimerkkejä, sillä aistien tärkeysjärjestys vaihtelee lajikohtaisesti.³⁶² Koiran tervehdyksessä haju-, tunto- ja näköaisti näyttäisivät olevan keskeisiä, monet lintutervehdykset vaikuttavat pikemminkin auditiivis-visuaalisilta, ja ihmisen tervehdys voi olla esimerkiksi käden heilautus, huudahdus tai kättely. Tästä herääkin kysymys, pitäisikö koiramerkkejä kääntävän ihmisen pyrkiä tulkitsemaan hajuja olomuotoon, jonka tuloleisö pystyy näkemään, kuulemaan tai kuvittelemaan. Myös Cronin (2017: 81–82) tähdentää, että toislaajisten kääntämistä tutkittaessa on tärkeää ottaa huomioon aistijärjestelmien lajikohtainen vaihtelu ja sen vaikutukset viestintään.

³⁶¹ Välttämättä tätä ei tarvitse mieltää ongelmaksi; esimerkiksi tamilinkielisen laulun englanninkieliseen romaaniinsa kääntänyt S. Shankar (2009: 159) selittää, että laulua ympäröivä romaanitexti korostaa sen musikaalisuutta ja kuvaa laulajan esitystä, jolloin sen musikaalisuus käy selväksi puutteista huolimatta.

³⁶² Kuten Constance Classen (1993) havainnoi, aistien keskinäinen tärkeysjärjestys vaihtelee myös kulttuurista toiseen.

Ilmaiseminen ja todeksi eläminen kääntämisenä

Jotkut käännöstutkijat hyväksyvät kääntämisen käsitteen soveltamisen edellä kuvattujen intermediaalisten prosessien mallintamiseen. Sitä paitsi intermediaalisuuden käsitettä on mahdollista laajentaa niin, että se sisältää myös vuorovaikutuksen sosiaalisen viestintävälineen ja sisäisen merkityksen kantajan välillä. *Translation Studies* -journaalissa julkaistussa artikkelissaan kenialaiskirjailija Ngügi wa Thiong'o (2009: 18) selittää pitävänsä itkuaan ja nauruaan tunteidensa ja tarpeidensa käännöksinä; kääntämistä on hänelle myös omien kokemusten kuvailu äidinkielellä sekä suullisena opitun kielen kirjoittaminen.³⁶³ Tämä ilmentää hyvin intermediaalisen kääntämisen kytköstä kaikkeen kielentämiseen ja ei-kielilliseenkin ilmaisuun.

Varsinaisen käännöstutkimuksen ulkopuolella esimerkiksi sosiologit Peter L. Berger ja Thomas Luckmann (1966: 40, 54–55) kuvaavat, kuinka unia, uskonnollisia kokemuksia, taiteellisia luomuksia ja fysiikan käsitteitä pyritään kääntämään arkikielelle ja kuinka subjektiivisuutta objektivoidaan ulkoisiksi merkeiksi (Berger & Luckmann 1966: 49–50). Clarice Lispectorin ajattelua tulkitseva Michelle Bourjea (1986: 268) katsoo, että nautinnon (*jouissance*) kääntäminen sanoiksi edellyttää elämisen ja kirjoittamisen välisen kuilun kaventamista. Myös Idoia Gomez Olsen (2002: 38, 61) sanoo, että käännämme ajatuksiamme ja tunteitamme sanoiksi, kun puhumme; lisäksi taide kääntää todellisuutta, jonka osia lähtötekstit ovat. K. Chellappan (1988: 159) luonnehtii runoutta sisäisen sävelmän kääntämiseksi sanoiksi. Jean Jackson (2003) puolestaan pitää kivun käsitteellistämistä kääntämisenä, joskin vain kuvaannollisessa mielessä.

Intermediaalisessa katsannossa psykoanalyttikon tehtäväksi voi määrittää tiedostamattoman kääntämisen tietoisuuteen (ks. Arrojo 2004: 171). Yleisemmin kääntämistä voi pitää aivoperäisten kokemusten verbalisointina (ks. Segal 2003: 231). George Steiner (1975: 283–284, ks. myös 77, 415) puhuu kielellisiksi yksiköiksi kääntyvistä aistiärsykkeistä. Maria Giovanna Nigro (2003: 108) luonnehtii tutkimaansa kirjallisuutta inhimillisen tietoisuuden vuorovetien kirjalliseksi käännöksiksi. Nigro (2003: 104, 105) pohtii myös visuaalisten kuvien intersemioottista kääntämistä kirjalliseksi merkeiksi. Pierpaolo Martino (2003: 47) olettaa, että psyykkisten ilmiöiden kielentämisen lisäksi unen voi kääntää moniulotteiseksi tilaksi. Michael Holman ja Jean Boase-Beier (1999: 2) ajattelevat, että ihmiset kääntävät havaintonsa todellisuudesta käsitteelliseksi tiedoksi tai mielikuviksi, jotka vuorostaan saattavat kääntyä maalauksiksi, veistoksiksi tai teksteiksi. Brigid Maher (2012: 133–134) puhuu henkilökohtaisten kokemusten kääntymisestä kulttuurisiksi genreiksi. Florian Krobb (2011: 14) pitää kääntämisenä kaikkea tunteiden kanavoimista ilmaistavissa olevaan muotoon, kun taas Marilyn Gaddis Rose (1996: 1–2) pohtii kääntämisen ja ilmaisemisen limittäisyyttä sekä kielellisen ja ei-kielillisen vuorovaikutusta kääntämisessä. Toisinaan kääntäminen korostaa myös subjektiviteetin ja kielen välistä eroa (ks. Simon 1992: 173).

Tom Conley (1992: 177) tarkastelee taidekriitikoita ja runoilijoita kääntäjinä, jotka muuntavat ei-kielilliset vaikutelmat toistettavissa oleviksi merkeiksi.³⁶⁴ Liselotte Gumpelin (1998: 47, 49) mukaan kieli kääntää havaitut maailmat suoraan sanoiksi, uusintaen näin todellisuutta. Alessandra Rizzo (2003: 2–4) esittää, että matkakirjailijat kääntävät lähtökokemuksiaan (*source experiences*) teksteiksi, jotka on suunnattu määrätylle yleisölle. Käsityksen ilmaisemisesta kääntämisenä jakaa myös antropologi Myrdene Anderson (2003: 396), jonka mukaan kaikki mitä koemme täytyy kääntää, jotta siitä tulisi yhteistä todellisuutta. Stanley N. Salthe (2003: 283–285, 291) puolestaan mieltää kääntämisen avainkysymykseksi

³⁶³ Jacques Chevrierin (1978) havaintoihin viitaten Paul Bandia (2006: 352) selittää, että joillekin ranskaksi kirjoittaville afrikkalaiskirjailijoille ranska on pelkkä käännöskieli, kanava tai väline laajemman lukijakunnan tavoittamiseen. Tässäkin yhteydessä on siis tavallaan kyse sisäisten käsitysten kääntämisestä sanoiksi.

³⁶⁴ Taustavaikuttajina tälle näkemykselle toimivat Albert Thibaudet ja David Scott (ks. Scott 1988: 21).

sisäisen ulkoistamisen ja ulkoisen sisäistämisen. Tämän tyyppiset käsitykset kaventavat kuilua, joka on perinteisesti erottanut luovaa kirjoittamista kääntämisestä (ks. myös Foiera 2003: 54–55).

Intermediaalisen kääntämisen lähde voi olla myös jotakin omakohtaista kokemusta kollektiivisempaa. Martino (2003: 48) pitää kirjallisuutta ihmisen (*man*) käännökseenä, kun taas S. Shankar (2009: 157) mieltää kirjallisuuskriittisen tulkittamisen kääntämiseksi. Tähän ekokriittiset kirjallisuudentutkijat (esim. Lummaa 2017) voisivat huomauttaa, että ihmisten ohessa toislaisilla on oma kontribuutionsa niin kirjallisuuden tuottamiseen kuin sen tulkittamiseenkin; esimerkiksi linturunoa voisi näin ollen pitää paitsi ihmisen myös linnun käännökseenä. Volker Heeschen (2003: 124) puhuu tietyn kulttuurin keskeisten käsitteiden kääntämisestä erilaisiksi performansseiksi sekä näiden kääntämisestä kieleksi. Jan P. Sterk (2004: 131) pohtii paitsi kielentämisprosesseja myös kieleltämisprosesseja, jotka liittyvät kieltenväliseen kääntämiseen. Myös filosofi Martin Heideggerin huomio kohdistui pikemminkin kielen kääntämiseen ajatukseksi kuin ajattelun kielentämiseen (ks. Pym 2010: 14). Alan F. Segal (2003: 240) puolestaan tutkiskelee mystiseksi kääntämiseksi nimittämäänsä ilmiötä: pyhän tekstin kääntämistä henkilökohtaiseksi kokemukseksi ja nousua taivasten valtakuntaan (Segal 2003: 213, 225, 227–229, 240–241).

Edellä esitellyt käsitykset kääntämisen luonteesta poikkeavat akateemisen käännoistutkimuksen valtavirrasta, mutta useissa kielissä ’siirtäminen’, ’ilmaiseminen’ ja ’ilmentäminen’ kuuluvat kääntämistä tarkoittavan sanan perusmerkityksiin (ks. Berman 1984: 136–137; ks. myös 2.4.2).³⁶⁵ Luontosuhdetta ajatellen niitä lähestyy ekokriitikko Scott Slovicin (1996: 351–352, 367–368) käsitys, jonka mukaan luonnosta kirjoittaminen on pitkälti oman mielenmaiseman tutkiskelua sekä sisäisten tapahtumien kielentämistä. Slovicin (1996: 367–368) mukaan itsereflektio johtaa tietoisuuden kehittymiseen, jota epäilemättä tarvitsisimme myös suhteissamme toislaisiin.

Käännös tulkintana maailmalle, jatkona elämälle

Myös eräät filosofiset pohdiskelut kääntämisestä ovat päätyneet lähelle intermediaalisen kääntämisen käsitettä. Universaaleimmalla tasolla Jacques Derrida (1985/1990: 390) puhuu Schelling-luennassaan kääntämisestä luonnon ja kielen välisenä vaihtona (*transposition*) siirtymänä (*transfert*) tai liikenteenä (*transport*). Hänen tulkintansa mukaan itse kukin tuottaa absoluuttisesta maailmasta käännökseen, joka voi saada tiedon tai toiminnan muodon (Derrida 1985/1990: 387). Intermediaalisen ulottuvuuden lisäksi kääntämiselle asetetaan intersysteemisiä vaatimuksia: luonnon kirjaa tulisi kääntää filologin pätevyydellä (Derrida 1985/1990: 390). Saksalaiseen romantiikkaan perehtynyt Antoine Berman (1984: 136–137) puhuu yleistetystä kääntämisestä, joka voidaan tulkita paljolti ajatusten, tosiasioiden ja tunteiden kielentämiseksi. Esimerkiksi Friedrich Schlegelille kuvaukset ja selitykset olivat eräänlaisia käännoiksi (ks. Lefevere 1977: 62). Walter Benjamin (1916/1977: 147–157) pohtii eläinten nimeämistä luomistyön

³⁶⁵ Englannin verbin *translate* nykyinen päämerkitys on *The Oxford English Dictionaryn* (1989 XVIII: 409) mukaan ’kääntää kieleltä toiselle’, ’vaihtaa kieltä säilyttäen merkityksen’ tai ’ilmaista toisin sanoin’, mikä korostaa käsitteen intersysteemistä ulottuvuutta; sama koskee kääntämisen biologista merkitystä. Sanakirjan mukaan *translate* tarkoittaa kuitenkin myös leimallisen intermediaalisen semioottisia ilmiöitä: siirtämistä, kuljettamista, tulkittamista, ilmaisemista, tiedon lähettämistä edelleen, liikuttamista ja ilmenemistä. ’Muuttua muodoltaan’ tuo merkitysten kirjoon interformaalisenkin ulottuvuuden. Ranskan kielen *Grand Robert* (2001 VI: 1365–1366) -sanakirjan verbiille *traduire* (’kääntää’) antamista merkityksistä ’siirtää’, ’ilmaista’ sekä ’ilmentää havainnoijalle’ vastaavat jotakuinkin intermediaalisen kääntämisen määritelmää. Intersysteemisen kääntämisen piiriin sijoittuvat ’esittää kielellinen lausuma toisella kielellä’ sekä ’siirtää toiseen järjestelmään’. Kääntäminen ’oikeuteen haastamisena’ tuo mieleen myös interaktantiaalisen kääntämisen käsitteen. Suomen kielellä ilmaisemisesta puhutaan tavallisemmin esimerkiksi sanoiksi pukemisena kuin kääntämisenä, eikä kääntäminen etymologisen taustansa vuoksi tuo mieleen myöskään siirtämistä.

yhteydessä kääntämisen näkökulmasta; hänen mukaansa ensimmäinen ihminen käänsi nimettömyyden nimeksi, epätäydellisen kielen täydellisemmälle kielelle. Tässä yhteydessä nimettömän ja nimen välistä suhdetta voi pitää intermediaalisena, kun taas täydellistymään pyrkivien kielten suhteet ovat pikemminkin intersysteemisiä.

Muutamat 2000-luvun käännöstutkijat ovat tahollaan kehittäneet yhtä kauaskantoisia pohdintoja kääntämisen ulottuvuuksista. Antonio Luigi Palmisano (2003: 147–148) puhuu totuudesta, joka syntyy tullakseen käännettyksi, ja äänistä, jotka muuntuvat sanoiksi. Kate Sturge (2007: 19) toteaa, että fyysikaalinen todellisuus on altis useille vaihtoehdoille ja yhteensopimattomillekin käännoksille. Brynja Svanen (2002: 3, 16) käsitys kääntämisen ja todellisuuden suhteesta on maltillisempi: hänen mukaansa todellisuuden kääntäminen on käytännössä todellisuuteen viittaavien ilmausten kääntämistä. Svane pitää todellisuussuhdetta siksi keskeisenä kääntämisen ulottuvuutena, että käännöstutkijan olisi hyödyllistä tuntee kielifilosofisia teorioita. Raymond Queneau'n kääntämistä koskevia ajatuksia analysoiva Federico Federici (2009: 89–99, 106) puhuu taiteellisista ilmaisumuodoista keinoina todellisuuden tai sitä koskevien havaintojen kompleksisuuden kääntämiseen. Emily Salinesin (1999: 27, 29) mukaan myös Baudelaire katsoi maailman olevan käännettävissä ja samasti runoilijan kääntäjään.³⁶⁶ Ajatus maailman kääntämisestä näyttää olevan keskeinen myös Croninille (2017: 7, 70–71), jonka mukaan maailmasta ja sen olioista välittyvän informaation kääntäminen esimerkiksi tieteen kielelle tai lapsuuden murteille (”dialects of childhood”) on tapa kiinnittää maailmaan huomiota, ymmärtää ja muuttaa sitä.

Intermediaalisesti voi tulkita myös ajatusta kääntymisestä lähtötekstin selviytymisenä, eloonjäämisena, elämän jatkumisena (Benjamin 1921/1972: 10–11), joka toisinaan mielletään lähtötekstin kuolemanjälkeiseksi elämäksi.³⁶⁷ Lajienvälisessä viitekehityksessä tämä herättää kysymyksen, voivatko inhimilliset representaatiot korvata aidon toislaajisen aikana, jolle Derridan (2006: 46) mukaan on tunnusomaista lajien tuhoaminen keinotekoisessa elossa pitämisen (*survie*) kautta. Intermediaalisen kääntämisen ansiosta vaikkapa uhanalainen jääkarhu voi vallata alaa logoissa, mainoksissa, televisiodokumenteissa, oppikirjoissa, saduissa, ilmastonmuutosvalistuksessa ja eläintarhavieraiden Instagram-kuvissa. Jääkarhuesitykset jäävät jäljelle yksittäisten malliensa menestyttyä, ja mahdollisesti jääkarhut kukoistavat länsimaisessa semiosfäärissä vielä senkin jälkeen, kun koko laji on kuollut sukupuuttoon. Toisaalta intermediaalinen kääntäminen voi tukea esimerkiksi interaktantiaalista kääntämistä ja jääkarhujen edun puolustamista.

³⁶⁶ Kaunokirjallisuudesta käännoksenä kirjoitti myös Marcel Proust (1927/2007: 241): ”[M]inä huomasin että oleellista kirjaa, ainoaa todellista kirjaa ei suuren kirjailijan oikeastaan tarvitse keksiä, sanan tavallisessa merkityksessä, koska se on jo olemassa meissä kaikissa, vaan hänen pitää kääntää se. Kirjailijan velvollisuus ja tehtävä on olla kääntäjä.” Sitaatin on suomentanut Annikki Suni.

³⁶⁷ Moni myöhempi käännöstutkija soveltaa tai kehittää edelleen Benjaminin ajatusta käännoksestä jatkona lähtötekstin elämälle (ks. esim. Steiner 1975: 27–31; Lefevere 1975: 106–107, 119–120; Benjamin 1989: 90, 106–108; Bankier 1996: 121; Broeck 1998: 11; Davis 2001: 40–43; Foiera 2003: 50, 65; Ponzio 2003b: 65; Merrill 2006; Merrill 2009). Caroline Disler (2011) käsittelee artikkelissaan erityisesti Benjaminin sanavalintoja kiinnittäen huomiota siihen, että Benjamin suosii tekstissään elämän jatkumista korostavaa erikoistermiä *Fortleben*, lisäksi sana *Überleben*, jonka voi suomentaa ’eloonjäämiseksi’, esiintyy Benjaminilla yhden kerran lainausmerkeissä. Tältä kannalta yleinen tulkinta käännoksestä lähtötekstin tuonpuoleisena elämänä (*afterlife*) on harhaanjohtava, vaikka sekin mitä ilmeisimmin puhuttelee useita käännöstutkijoita.

Yhteenveto

Katsaus käännoistutkimuksen intermediaaliseen ulottuvuuteen nostaa esiin kieltenväliseen kääntämiseen kuuluvat olomuodon muutokset, kuten tulkkaukseen ja etnografiaan liittyvän suullisen lähtötekstin siirtymisen kirjalliseen muotoon. Toisaalta kanavan vaihdokset itsessään sijoittuvat intersemioottisen kääntämisen piiriin. Intermediaalisen kääntämisen kannalta erittäin mielenkiintoisia ovat myös filosofiset pohdiskelut siitä, kuinka tunteita, havaintoja ja muita kokemuksia käännetään kieleksi ja kuinka luonto kielentyy. Intermediaalinen kääntäminen on persoonattoman kääntämisen ulottuvuuksista toiminnallisiin: siihen kytkeytyvät klassisen käännoistutkimuksen pohdiskelut käännoksestä eräänlaisena lähtötekstin jälkikasvuna sekä huomiot kääntämisestä kirjoittamisena, puhumisena, soittamisena tai kuvittamisena. Intersysteeminen käännoistutkimus sitä vastoin keskittyy kysymyksiin merkkijärjestelmien suhteutumisesta toisiinsa, vastaavuuksista ja yhtymäkohdista.

5.2.3 Luonnosta lainatut sanat. Intersysteemisyys käännoistutkimuksessa

Intersysteemisellä käännoistutkimuksella tarkoitan näkökulmia ja lähestymistapoja, jotka keskittyvät lähtökoodin tulkitsemiseen tulokoodin puitteissa. Koodit voi mieltää merkkijärjestelmiksi, jotka punoutuvat yhteen muodostaen yhä kompleksisempia polysysteemeitä. Esimerkiksi Kalevi Kull (2010: 49) mieltää kääntämisen yhteen järjestelmään kuuluvien merkkien ymmärtämiseksi toiseen järjestelmään kuuluvien merkkien kautta. Kuten edellä selitin, jotkut käännoisteoreetikot vieroksuvat ajatusta erillisistä merkkijärjestelmistä, joiden välillä kääntäminen tapahtuu (ks. 1.5). Peirceläisessä viitekehityksessä Ritva Hartama-Heinonen (2008: 313) ei tahdo tehdä eroa systeemin sisäisen ja systeemienvälisen kääntämisen välille, koska nämä kietoutuvat toisiinsa ja toisaalta menettävät merkitystään, kun kääntäminen ymmärretään laajasti. Kaikkiaan merkkien asemalle erillisten merkkijärjestelmien osina on kuitenkin suotu paljon translatologista huomiota, ja näistä lähtökohdista on päästy ihmettelemään myös toissysteemisten vaikutteiden ujuttautumista kieleen.

Kielten systeeminen luonne tunnustettiin jo 1800-luvun alussa, jolloin Friedrich Schleiermacher (1813/1999: 83–85; 1813/2007: 31) kirjoitti: ”jokainen kieli sisältää erilaisista nykyhetkisistä tai peräkkäisistä näkemyksistään huolimatta yhden käsitejärjestelmän, ja juuri koska käsitteet koskettavat toisiaan, yhdistyvät ja täydentävät toisiaan samassa kielessä, ne muodostavat kokonaisuuden, jonka eri osat eivät vastaa mitään muiden kielten järjestelmän osaa, paitsi Jumalaa ja olemista, perimmäistä substantiivista ja perimmäistä verbiä”.³⁶⁸ Myös käännoistutkimukseen intersysteemisyyden käsite alkoi juurtua jo vuosikymmeniä sitten: Gideon Toury (1980: 12) määrittelee intersysteemisen prosessin siirroksi, jossa tiettyyn järjestelmään kuuluva semioottinen kokonaisuus synnyttää semioottisen kokonaisuuden toisessa järjestelmässä. Toury (1986) myös jäsentää kääntämistä lähtöjärjestelmän (*source system*) ja tulojärjestelmän (*target system*) käsitteiden kautta ja erottaa toisistaan

³⁶⁸ Sitaatin on suomentanut Maija Ollikainen. Myöhemmin ymmärrettiin, että edes Jumalan käsite ei ole yleismaailmallinen (ks. esim. Mish 1971: 244–245). 1970-luvulla Robert Payne (1971: 362, 364) esitti, että kasvun käsite voisi olla universaali, mutta sittemmin M. A. K. Halliday (1990/2001: 192–193) osoitti, että kasvuun assosioituu tavanomaisissa kollokaatioissa arvoja, jotka ovat hyvin kulttuurisidonnaisia. Osittain merkkijärjestelmien yhteismitattomuus liittyy representoitujen *Umweltien* moninaisuuteen – tähän kysymykseen palaan luvussa 5.2.6. Yleiskäsitteiden kulttuurikohtaisuuden tunnustamista on pidetty myös yhteiskunnalliseen aktivismiin kytkeytyvän käännoistoiminnan välttämättömänä edellytyksenä (ks. Butler 2003: 204–205).

systeminsisäisen (*intrasystemic*) ja systeemienvälisen (*intersystemic*) kääntämisen. Implisiittisemmin intersysteeminen ulottuvuus on keskeinen useissa klassisissa lähestymistavoissa kääntämiseen.³⁶⁹

Luonto ja kulttuuri merkkijärjestelminä

Lajienvälisessä kääntämisessä merkkijärjestelmän käsite on syytä ymmärtää kieltä väljemmin; esimerkiksi Michael Cronin (2017: 71) pitää kielen tai koodin vaihtoa käännösprosessin elimellisenä osana, vaikka hänen käsityksensä kääntämisestä on äärimmäisen laaja. Kull ja Peeter Torop (2003: 319, 320) ovat vakuuttuneita, että kääntäminen on mahdollista paitsi kielten myös syntaksittomien systeemien välillä; heidän mielestään kääntäminen edellyttää vain kaksi erillistä mutta joissain suhteissa samankaltaista merkkijärjestelmää.³⁷⁰ Vastaavasti Ubaldo Steconi (2004a: 18, 23) ajattelee, että käännettävät tekstit voivat olla kielellisiä tai ei-kielellisiä, kunhan kahden järjestelmän välillä on merkityksellinen ero. Hyvin perustavalla tasolla romantikot pitivät ihmiskieltä merkkijärjestelmänä muiden joukossa; tässä katsannossa pyrkimykseksi nousi ihmiskielen saattaminen lähemmäksi yleismaailmallista kieltä mystisiä vastaavuuksia tunnistamalla (Berman 1984: 141, 149). Nykyisin moni teoreetikko pitää ajatusta ihmisestä universaalien kielen tulkkina ongelmallisena. Chuck Dyken (2006) mukaan puhuvan luonnon kielikuva on jäänne käsityksestä, jonka mukaan jumala tai jumalat puhuvat ihmiselle luonnon kautta; tällainen asenne ilmentää hänen mielestään ylimielistä ihmiskeskeisyyttä. On kuitenkin syytä muistaa, että romantikot pitivät ihmiskieltä alempiarvoisena maailman lakkaamattomaan viestintään nähden (Berman 1984: 141, 149).

Tieteilijöiden tapa tulkita luonnon puhetta rinnastuu siihen, miten antropologit kääntävät vieraita kulttuureita – varsinkin jos perinteitä tarkastellaan postkolonialistisesta näkökulmasta. Huomattava osa antropologeista katsoo, että etnografisen kirjoittamisen tarkoituksena on implisiittisten merkitysten tunnistaminen tilannekohtaisen puheen takaa (Asad 1986: 160; ks. myös Dal Brun 2003: 70–71). Lähtömerkkien moninaisuus pelkistetään muutamaksi avainkäsitteeksi, taksonomiseksi luokaksi tai pöleväksi rakenteeksi (Sturge 2006: 432, 433); paikalliset merkitykset käännetään analyyttisiksi kategorioiksi, jotka mahdollistavat kulttuurienvälisen vertailun (Ingold 1993: 217–219, 223–225; Rubel & Rosman 2003a: 12, 16, 19, 20; Dal Brun 2003: 74).³⁷¹ Tutkimustyöhön liittyvää käsitteellistä siirtymää saatetaan pitää väistämättömänä – filosofi Donald Davidsonin (1980/1982: 239) mielestä kielen ymmärtäminen merkitsee sen kääntämistä omalle käsitejärjestelmälle. Kun tutkimusaineistoa käännetään tieteelliseksi diskurssiksi, lähtökäsitejärjestelmä ja tulokäsitejärjestelmä näyttävät kuitenkin sijaitsevan eri tasoilla, jolloin niiden välinen suhde on pikemminkin hierarkkinen kuin horisontaalinen.³⁷² Volker

³⁶⁹ Walter Benjamin (1921/1972: 12) katsoo kääntämisen ilmentävän kielten välisiä suhteita, kun taas Annie Brisset (1990/1996: 166) pitää kääntämisen tehtävänä kielen esittämistä. Myös Cronin (2017: 61–62) liittyy käännösastineiden etsintään kielenkäytön hidastumisen ja kielen merkityksen tiedostamisen. Marianne Lederer (1976/1984: 69) ja Danica Seleskovitch (1982/1984: 307) ajattelevat, että *kielen* kääntäminen on tarkoituksenmukaista joissain nimenomaisissa tilanteissa, kouluharjoituksesta kielitieteelliseen kuvaukseen; yleensä tulisi heidän mielestään kääntää pikemminkin ajatuksia. J.-L. Ferri de Saint-Constant (1811: 194, viitattu D'hulst 2000: 248) sitä vastoin suosittelee kirjaimellista kääntämistä, koska se tuo esiin kahden kielen välisen eron. Deborah Kapchanille (2003: 147) taasen kääntäminen merkitsee jonkinlaista kielten sovinnontekoa.

³⁷⁰ Omasta tutkimuksestani poiketen Kull ja Torop eivät erota toisistaan kääntämisen persoonatonta ja interpersoonaista puolta – pikemminkin vaikuttaa siltä, että he pitävät merkkijärjestelmän käsitettä *Umweltin* synonyymina (Kull & Torop 2003: 320).

³⁷¹ Ingold (1993: 217–218, 229–230) kyseenalaistaa sen, voiko antropologien harjoittamasta vertikaalisesta tulkitsemisesta edes puhua kääntämisestä. Kääntäminen edellyttäisi hänestä tasaveroista suhdetta toisen ihmisen ”maailmankuvaan”, joka ilmenee tälle ainoana todellisuutena.

³⁷² Myös tieteidenvälisessä ja poikkitieteellisessä tutkimuksessa käsitteiden siirtyminen alalta toiselle käsitteellistetään usein kääntämiseksi. Stefan Herbrechterin (2002: 3) mukaan tällöin ei käännetä yksinomaan

Heeschenin (2003: 125, 126, 131–132) mukaan kulttuurinen kääntäminen muodostaa väkisinkin eräänlaisen metakoodin suhteessa lähtötekstiin. Siitä huolimatta hän ajattelee, että kääntäjän kielestä ei pitäisi tulla metakieltä.³⁷³ Lähtökoodin ja tulokielen välistä suhdetta olisi nähdäkseen syytä pohtia myös eläintieteellisessä ja etologisessa kuvauksessa, jotta tulisimme tietoisiksi lajienvälisten suhteidemme rakentumisesta.

Intersysteeminen vieraanvaraisuus

Vaikka aineiston ja tieteellisen kielen välinen suhde olisi väistämättä hierarkkinen, siihen kuuluu myös vuorovaikutusta. Stanley Jeyaraja Tambiah (1990: 3) uskoo kulttuurienvälisen kääntämisen muuttavan länsimaisia kategorioita, jotka yleensä muodostavat antropologien tulokoodin, mikä johtaa antropologisen kielen kehittymiseen. Muutenkin eräät käännoistutkijat suhtautuvat myötämielisesti merkkijärjestelmien vuorovaikutukseen nähden siinä edellytyksen näiden kehittymiselle. Benjaminin (1921/1972: 13–20) mielestä merkkijärjestelmien välinen kääntäminen kulkee kohti puhdasta kieltä.³⁷⁴ Toisaalta kääntäminen tekee tutun vieraaksi (Berman 1984: 159–160; Ricœur 2004: 15, 65–66) muuttaen ainakin tulokieltä (ks. Prasad 1999: 41, 46–47, 56; Sturge 2007: 179). Kääntämisen ansiosta tulokieli voi rikastua lainasanoilla, uudissanoilla, metaforilla, syntaktisilla rakenteilla ja kokonaisilla tyyeillä (Lefevre 1975: 105; Neubert & Shreve 1992: 3; Holman & Boase-Beier 1999: 15–16). Käännöstä voidaankin pitää keinona tulokielen syventämiseen (Pannwitz 1917, viitattu Benjamin 1921/1972: 20), sen rajojen venyttämiseen (Mollett 2000: 18) tai jonkin sellaisen ilmaisemiseen, mille kielessä ei entuudestaan ollut ilmaisumuotoa (Eco 2003: 74, 76).³⁷⁵ Benjaminin ajatuksia deleuzelaiseen kielikäsitteeseen risteyttävä John Johnston (1992: 54) esittää, että työtavasta riippuen käänнос voi säilyttää tulokielen ennallaan tai myötävaikuttaa sen tulemiseen joksikin uudeksi. Käänнос voi myös merkitä paluuta sukulaiskielten yhteisille alkujuurille (Bourjea 1986: 264) tai palvella kaksikielistä lukijaa (Folkart 1991: 212); kääntäjän tahtomattakin tekstitysten lisääminen vieraskieliseen ohjelmaan voi herättää vaikkapa englantia taitavassa suomalaiskatsojassa intersysteemistä kritiikkiä (ks. Gottlieb 2008a: 48–49).

oppialoja vaan myös kieliä, kulttuureita, metodologioita ja mentaliteetteja. Tieteidenvälinen käänносprosessi voi olla horisontaalinen, joskin poikkitieteellisessä tutkimuksessa saatetaan myös nivoa monella taholla kehitettyjä käsitteitä yhtenäiseen viitekehykseen, jolloin lähtöalat päätyvät tavallaan aineiston asemaan.

³⁷³ Myös kielioopin laatimista voi pitää käänносprosessina (ks. esim. Heeschen 2003: 127), ja Lawrence Venutin (2008: 30, 32) mielestä käänносksessä kuin käänносksessä on kyse metakiielestä.

³⁷⁴ Unelma puhtaasta kielestä tuo joissain suhteissa mieleen romantikkojen pyrkimykset kääntää luonnon kieltä taiteen kielelle; tavoitteena on tuottaa kaikista sisällöistään ja luonnollisista siteistään tyhjennetty kieli tai sanojen laulu, joka vaihtaa rajalliset merkitykset äärettömään merkitykseen (Berman 1984: 141, 154, 156, 160–161). Ajatus puhtaasta kielestä saa kaikupohjaa myös Ortega y Gassetin (1957, viitattu Becker 1995: 285, 414) ajatuksesta, jonka mukaan käännettäessä sanotaan tietyllä kielellä se, mistä sillä on tapana vaieta.

³⁷⁵ Vaikutteiden kulkusuunnan ratkaisee usein kielten välinen prestiisihierarkia (ks. esim. Pym 2009: 82–83), ja siksi vuorovaikutuksessa voidaan nähdä myös ongelmallisia puolia. Esimerkiksi Ilse Feinauer (2001: 170–171) ajattelee, että englannin käsitteiden yletön siirto afrikaansiin johtaa tämän identiteetin ja arvovallan menettämiseen. Douglas Robinson (1980: 297–298) väittää, että vieraat elementit eivät voi rikastuttaa epäkypsää tai pois raiteiltaan joutunutta järjestelmää. Siksi intersysteemisen tuonnin tulkitsemiseen tarvitaan Robinsonin mielestä kaksi metaforaa: tilanteesta riippuen toisesta järjestelmästä tulevat vaikutteet voi rinnastaa *ebtoolliseen* tai *tartuntatautiin*. Samaan ilmiöön viitaten D. J. Fourie (1993: 189–190) puhuu *leksikaalisesta saasteesta*; hänen mukaansa lainat siirtomaavaltioiden kielistä eivät tee oikeutta tulokulttuurille ja johtavat terminologisiin sekaannuksiin. Jos vähemmän arvovaltaisen kielen puhuja olisi kompetentimpi kuin arvovaltaisemman kielen puhuja, vaikutussuhde voisi kuitenkin kääntyä ylösalaisin (ks. Prasad 1999: 46–47). Itamar Even-Zohar (1978/2004: 200–201) puhuu intersysteemisen kääntämisen rikastuttavasta vaikutuksesta kirjallisen polysysteemin tasolla ja esittää, että kääntäminen uudistaa kirjallista repertuaaria varsinkin tietyissä tilanteissa.

Käsitys intersysteemisestä kääntämisestä osana kielen perusluonnetta ei ole pelkkää spekulatiota vaan sen tueksi on esitetty myös konkreettisia esimerkkejä. Schleiermacher (1813/1999: 90–92; 1813/2007: 34–36) katsoi saksan kielen kauneuden kehittyneen paljolti kääntämisen ansiosta. Sitten Jean-Louis Cordonnier (1995: 131–132) otti asiakseen puolustaa kieltenvälisiä risteytyksiä sanoen, että kääntäjien kehittämät sanat muodostavat olennaisen osan ranskan sanastosta. Yleisemmin voi väittää, että luonnolliset kielet rakentuvat osittain kieltenvälisen kääntämisen kautta (ks. Pedersen 1988: 43–44; Davis 2001: 21; Petrilli 2003a: 23; Ricœur 2004: 64, 66–67, 69). Joissain tapauksissa tulokieli on syntynyt eri murteita kääntämällä (ks. Brisset 1990/1996: 164). Kaikkiaan Cronin (2017: 18, 152) katsoo kieli- ja käännohistorian osoittavan, että millään kielikunnalla ei ole aihetta yksikieliseen hybridiksiin.

Vastaavalla argumentilla voi puolustaa lajienvälistä kääntämistä. Vielä Charles Darwinin aikoina eräs varteenotettavista kielen syntyä koskevista teorioista piti toislaajisten ääntelyn jäljittelyä ja muuntelua yhtenä artikuloitun kielen lähteistä (ks. Darwin 1871/1981: 56–57, 59; Fitch 2013: 493; ks. myös 2.3.2). Nykytutkimuksen valossa hypoteesi pitää osittain paikkansa. Kuten Annu Marttila (2009) osoittaa, ainakin joidenkin kielten sanasto muodostuu osittain onomatopoeettisista tai muulla tapaa ekspressiivisistä sanoista, jotka välittävät kieleen ei-inhimillisen luonnon ominaisuuksia. Damien Fruchart (2000: 43) suosittelee, että englannin kaltaisten kielten sanastoa laajennettaisiin kääntämällä englanniksi japanin onomatopoeettista sanastoa; toisaalta englantiin voisi kaiketikin luoda onomatopoeettista sanastoa myös kääntämällä luonnon ääniä suoraan englanniksi. Kielen pintapiirteiden ohessa käsitemaailmamme voi mieltää luonnon tarjoaman älyllisen vastarinnan tuotteeksi ja käännokeksi luonnollisten ärsykkeiden moninaisuudesta. Holmes Rolston III (1988: 19) esittää, että ihmismielestä on kehittynyt kompleksinen evoluution saatossa, kun se on joutunut tutkiskelemaan monenkirjavaa mutta yhdistävien tekijöiden sitomaa maailmaa. Myös kielellisten kategorioiden muodostamiseen kuuluu yhdistävien ja erottavien piirteiden etsimistä (ks. Shands 1971: 369).³⁷⁶ Dinda L. Gorlée (1994: 171) mielestä kääntämisessä on kyse saman ja toisen yhteenotosta, joka voi rikastuttaa merkkiä ja koodia. Gorlée semioottista tarkastelutapaa voi mainiosti soveltaa myös lajienvälisiin suhteisiin.

Tulojärjestelmää vierailta vaikutteilta puolustava purismi voi siis vaikeuttaa sen kehittymistä, mutta lisäksi siitä voi olla haittaa lähtökoodille. Cordonnierin (1995: 133) mukaan risteytymisen estäminen merkitsee Toisen haltuunottoa, kun taas Barbara Folkart (1991: 206–208) puhuu väheksytyyn lähtökielen hylkimisestä ja vääristelystä.³⁷⁷ Vaikuttaa siltä, että purismi koskee paitsi kieltenvälisiä suhteita (ks. esim. Cordonnier 1995: 127–130) myös lajienvälisiä suhteita. Tämä ilmenee esimerkiksi siinä, kuinka kielitieteilijät pitkään torjuivat ja marginalisoivat sen tosiasian, että kielellisiin järjestelmiin sisältyy luonnonääniä jäljitteleviä onomatopoeettisia ilmauksia (ks. Marttila 2009: 10–15; ks. myös Ballard 2000: 17) huolimatta siitä, että onomatopoeettiset sanat ovat jo suodattuneet tulokielen fonologisen järjestelmän läpi (Folkart 1991: 203). Sopii kysyä, voisiko purismi vaihtua johonkin sellaiseen, mitä Paul Ricœur (2004: 19–20) nimittää kielelliseksi vieraanvaraisuudeksi – voisiko vieraan puheen vastaanottaminen omaan puheeseen tuottaa mielihyvää? Sherry Simon (1999: 72–73) puhuu koodien sekoittuessa kehkeytyvän kulttuurisen pluralismin estetiikasta, kun taas Samia Mehrezin (1992: 137) mielestä maailmaa täytyy kääntää hellittämättä, jotta voisi ymmärtää monikielisyyttä pelkistämättä sitä

³⁷⁶ Kuten luvussa 2.3 tuli esiin, oletus kielen kehittymisestä ympäristön mallintamista varten on keskeinen muiden muassa Thomas A. Sebeokin (ks. esim. 1991a: 71–72) ajattelussa, kun taas Paul Shepard (1996: 86–87) olettaa, että kielen synnystä lähtien siihen on vaikuttanut tarve viitata eläinten toimintaan tekemättä eroa eläimen ja hänelle luonteenomaisen käyttäytymisen välille.

³⁷⁷ Koodien risteytymisestä ks. myös 3.2.5.3.

vallitsevaksi kieleksi. Lisäksi herää kysymys, miten vieraanvaraisuus suhteutuu intersysteemiseen interferenssiin, jolla Ilze Plauden (2003) tarkastelun valossa on omat haittansa mutta myös etunsa.³⁷⁸

Systemaattiset lähestymistavat

Systeemin käsite näkyy käännoistutkimuksessa paitsi merkkijärjestelmien konvergoitumista koskevinä pohdintoina myös useissa muissa lähestymistavoissa, joista eräät ovat kiinnostavia myös lajienvälisen kääntämisen näkökulmasta.³⁷⁹ Kontrastiiviseen kielitieteeseen perustuvassa käännoistutkimuksessa pyritään löytämään lähtöjärjestelmän ja tulojärjestelmän välisiä vastaavuuksia. Esimerkiksi Jean-Paul Vinay ja Jean Darbelnet (1958/1975: 23–27) ovat kiinnostuneita intersysteemisten suhteiden säännönmukaisuuksista ja haluavat tuoda esiin käännoismahdollisuuksiin vaikuttavia metalingvistisia samankaltaisuuksia ja eroavuuksia (Vinay & Darbelnet 1958/1975: 46).³⁸⁰ Albrecht Neubert ja Gregory M. Shreve (1992: 19–22) puolestaan puhuvat kääntämisen kielitieteellisestä mallista, jossa on kyse lähtökielen ja tulokielen systeemisistä suhteista. Roman Jakobson (1960/1971: 576) samastaa kielitiedettä ja viestintäteoriaa koskevassa luennossaan kääntämisen uudelleen koodaukseen tai siirtymään koodista toiseen, mikä viittaa niin ikään intersysteemiseen perspektiiviin.

Säännönmukaisuuksia korostava kielitieteellinen analyysi on johtanut myös automaattikääntämisen hankkeisiin, joista moni on epäonnistunut (ks. esim. Seleskovitch 1980/1984: 117–118; Hatim & Mason 1990: 22–25; ks. myös Neubert & Shreve 1992: 27, 36). Esimerkiksi Paul Bennett (1998) tekee kuitenkin automaattikääntämisestä inhimillisen kääntämisen mallin. Dynaamisemman version tällaisesta lähestymistavasta esittelee Ricœur (2004: 63–69), joka puhuu kääntämisestä vertaussuhteiden rakentamisena (*construction des comparables*). Stecconi (2004b: 164–165) puolestaan ehdottaa, että kääntämistä ei enää pidettäisi vastaavuuksien etsiskelynä vaan päättelyprosessina, joka edellyttää paitsi kahden merkkijärjestelmän tuntemusta myös taitoa saattaa ne yhteen. Lajienvälisessä kääntämisessä vahvasti intersysteemistä lähestymistapaa edustaa eläintutkija Con Slobodchikoff, joka suosittelee tietokonevälitteistä vuorovaikutusta toislaajisten kanssa (Garber 2013). Croninin (2017: 85–86) esittelemässä hankkeessa preerikoiden varoitushuutoja analysoidaan tilastollisesti ja niiden akustiset ominaisuudet ajetaan ristiin huutojen kontekstia koskevan tiedon kanssa. Slobodchikoff luonnehtii huutoja Rosettan kiveksi, jonka koodin voi murtaa konteksteja tarkastelemalla. Perimmäisenä tavoitteena on valmistaa laite, jonka avulla ihmiset voivat keskustella lemmikkiensä sekä mahdollisesti myös tuotanto- ja villieläinten kanssa ja siirtyä toislaajisten hyväksikäytöstä kumppanuuteen. (Garber 2013.) Hanke herättää kysymyksen, eikö kehollinen vuorovaikutus ole teknistä laitetta toimivampi väylä ihmisten ja lemmikkien väliseen kanssakäymiseen ja eikö toislaajisten viestien kielentäminen vaadi tilannekohtaista harkintaa.³⁸¹ Cronin (2017: 86) pitää kääntämistä koskevan kyberutopismin ongelmana sitä, että se voi väheksyä kulttuurieroja sekä moniselitteisyyden ja konnotaation kaltaisia ilmiöitä.

³⁷⁸ Intersysteemiseltä kannalta huomion arvoisia ovat myös merkkijärjestelmien välisiä rajoja koskevat pohdinnat, joita on luontevaa laajentaa kieltenvälisestä kääntämisestä lajienväliseen kääntämiseen (ks. 1.5).

³⁷⁹ Toislaajisten merkkijärjestelmien ja kulttuuristen järjestelmien väliseen vuorovaikutukseen voisi mahdollisesti soveltaa myös esimerkiksi polysysteemiteoriaa (ks. esim. Even-Zohar 1978/2004; Folkart 1991); seuraavassa en pysty käymään läpi läheskään kaikkia sovellusmahdollisuuksia.

³⁸⁰ Intersysteemisesti painottuneita ovat myös eräät kääntämisen Kolmannuuden yhteydessä esittelemäni lähestymistavat (ks. 2.4.3).

³⁸¹ Garberin (2013) artikkelissa Slobodchikoffin tarjoamat esimerkit toislaajisten äänten mahdollisista englanninnoksista kuulostavat hämmäntävän arkikielisiltä: "Do you know where Sam was last night?", "I want to eat chicken tonight", "You haven't cleaned my litterbox recently."

Korostetun rationalistisista lähtökohdista kieltä lähestyy myös generatiivinen kielitiede. Transformaatiokieliopin translatoologisissa sovellutuksissa asetetaan usein vastakkain tietyille järjestelmälle tunnusomaiset rakenteet ja ”yleismaailmalliset” piirteet, joiden kautta rakenteiden merkitykset kääntyvät toisiksi rakenteiksi. Kuten Anne Schjoldager (2008: 142) huomauttaa, teorian inspiroimat käännöstutkijat pitävät usein kääntämistä kielellisenä koodinvaihtona. Transformatiiviset vaikutteet ovat ilmeisiä esimerkiksi Eugene A. Nidalla (1964: 68; Nida & Taber 1969/1982: 39–40), jonka suosittelemassa menettelyssä lähtöteksti pelkistetään ydinlauseiksi ja näistä koostetaan tulokielessä uusia pintalauseita. Nidan (1996: 10) mielestä juuri kaikkien kielten rakenteellinen samankaltaisuus mahdollistaa kieltenvälisen viestinnän.³⁸² Vastaavasti lajienvälinen kääntäminen voi lähteä liikkeelle yhteisten ydinmerkitysten tunnistamisesta ja muotoilla ne sitten uusiksi tulojärjestelmän sääntöjen puitteissa.³⁸³ Sopii kuitenkin kysyä, eikö lähtömerkistä pelkistysvaiheessa karsiudu pois jotakin olennaista.

Intersysteeminen epäsuhta

Jotkut käännöstutkijat ja kääntämistä pohtineet filosofit kyseenalaistavat mahdollisuuden löytää intersysteemisiä vastaavuuksia.³⁸⁴ Wilhelm von Humboldt (1816/1977: 40) toteaa, että eri kielten sanat eivät täydellisesti vastaa toisiaan lukuun ottamatta puhtaasti fyysisiin objekteihin viittaavia sanoja. Humboldtin näkemyksen mukaan kieli ei ole niinkään sääntöjärjestelmä kuin holistinen rakenne, ja tässä viitekehityksessä väärinkäsityksiä voi syntyä jopa näennäisesti samaa kieltä puhuvien yksilöiden välillä (Lafont 1993/1999: 25–26, 52). Myös Schleiermacher (1813/1999: 38–40; 1813/2007: 10–11) tähdentää kielioppien ja sanastojen eroavaisuutta ja suosittelee käännösmetodia, jossa kääntäjä auttaa lukijaa ymmärtämään lähtökieltä (Schleiermacher 1813/1999: 48–50, 90–92; 1813/2007: 15, 35). Näin kääntäjän tehtäväksi tulee pikemminkin intersysteemisten erojen korostaminen kuin vastaavuuksien löytäminen. Myös kansallisromantikot painottivat kansallishengen ilmentymien monenkirjavuutta.

Strukturalismin myötä kielten systeemiluonnetta alettiin ymmärtää yhä paremmin, mikä johti vastaavuusjärjestelmien laatimiseen (ks. Margot 1979: 73) mutta myös intersysteemisen vuorovaikutuksen uudenlaiseen problematisoimiseen (ks. Pym 2009: 85). Sanastojen vertailu sai tutkijat huomaamaan kasvavassa määrin esimerkkejä siitä, kuinka vaihtelevasti kielet segmentoivat kokemusta. Kun konkreettisista havainnoista siirrytään kohti kulttuurisia käsityksiä, luokittelujärjestelmät lähtevät yhä vahvemmin omille teilleen, minkä lisäksi monimerkityksisten sanojen alle ryhmittyy kielikohtaisesti vaihtelevia merkityskimppuja. Kääntäjälle päävaivaa tuottavat esimerkkitaipaukset tarjoavat ympäristöön tuoreita näkökulmia; esimerkiksi espanjan kieli tekee eron rakennuksen sisä- ja ulkonurkan välille, ja sambianssa puhutussa bemban kielessä kasvit luokitellaan sillä perusteella, ovatko lehtisuonet samansuuntaisia vai haarautuvia.³⁸⁵ (Nida & Taber 1969/1982: 19–21; ks. myös Nida 1964: 50–51,

³⁸² Nidan näkemys kääntämisestä ei kuitenkaan kiteydy intersysteemisyydeksi vaan hän käsittelee yhtä lailla foneettisen muodon (ks. esim. Nida 1964: 30–31, 124–125, 159, 169, 170, 176, 224; Waard & Nida 1986: 87–89, 100), kanavan (Nida 1964: 121–125), tunteiden (Nida 1964: 54–55, 103, 113–114; Nida 1996: 16), intentioiden (Nida 1964: 43–46, Nida 1996: 16–17) ja kulttuurienvälisyyden (Nida 1964: 50–51, 55, 78–81, 94, 168, 216–219; Nida 1996: 17–19) merkitystä kääntämiselle.

³⁸³ Jean-Louis Cordonnier (1995: 52) kritisoi tällaista lähestymistapaa kolonialistisesta asenteesta; kolonialistisessa tilanteessa jopa Toisen kieleen perehtyminen ymmärryksen lisäämiseksi palvelee haltuunottoa.

³⁸⁴ Tavallisimmin skeptisismi kohdistuu mahdollisuuteen löytää täsmällinen käännösvastine. Esimerkiksi Mary Snell-Hornbylle (1988: 22) vastaavuuden käsite edustaa kieltenvälisen symmetrian illuusiota – todellisuudessa kielten välillä on vain likimääräisiä lähentymiä. Kuten George Steiner (1975: 94) huomauttaa, kieltenvälinen viestintä kävisi mahdottomaksi, ellei kielillä olisi mitään yhteistä.

³⁸⁵ Monissa kulttuureissa lehtisuoniin kiinnittävät tietoista huomiota lähinnä vain kasvitieteilijät ja muut kasvien ystävä; useimmat suomalaiset tuskin tekevät eroa esimerkiksi silposuonisten ja kourasuonisten kasvien välillä.

79–80.)³⁸⁶ Näin intersysteeminen vertailu muistuttaa mahdollisten jäsenyskriteerien moninaisuudesta ja dynaamisen objektin semioottisesta ehtymättömyydestä (ks. 3.1).

Willard Van Orman Quinen (1960/1999) teeseissä kääntämisen epämääräisyydestä kysymystä kielten yhteismitattomuudesta kehitellään pidemmälle kuin kansallisromanttikojen pohdinnoissa: merkkijärjestelmien holistisen luonteen vuoksi käy mahdottomaksi määrittää täsmällisiä vastaavuuksia yksittäisten elementtien välille. Periaatteessa holismi ei koske yksinomaan Quinen tutkiskelemaa semantiikkaa vaan myös muita merkkijärjestelmien ulottuvuuksia, mikä nousee esiin lukuisten käännoistutkijoiden kannanotoissa.³⁸⁷ Toislaajisten merkkijärjestelmät poikkeavat luonnollisesti omistamme vielä radikaalimmin kuin vieraat kielet. Kuten Antoine Berman (1984: 298; 1999: 42) huomauttaa, kääntymättömyyden voisi kuitenkin mieltää puutteen sijaan arvoksi. Lajienvälisissä tapauksissa ylittämättömien esteiden tunnustaminen voisi jopa edesauttaa logosentrismin purkamista. Toury (1980: 43–44) väittää, että käydäkseen käännoksestä tekstillä ei myöskään tarvitse olla tietynlaista suhdetta toiseen tekstiin – olennaista on se, pidetäänkö tiettyä tekstiä tietyssä järjestelmässä toiseen järjestelmään kuuluvan tekstin käännoksenä. Näin huomio kääntyy normeihin, jotka säätelevät intersysteemistä vuorovaikutusta tietyssä tilanteessa. Herää kysymys, voisivatko olemassa olevat normit osaltaan edistää toislaajisten merkkijärjestelmien ymmärtämistä.

Merkkijärjestelmien moninaisuus

Luonnollisten kielten lisäksi ihmiset ovat kehittäneet joukon muita enemmän tai vähemmän kääntyviä tai kääntymättömiä merkkijärjestelmiä – kirjallisuudenlajeja (ks. esim. Souchier 1991: 259; Tymoczko 1999a: 91; Rubel & Rosman 2003a: 20–21; Maher 2012: 133–134), diskursseja (ks. esim. Gentzler 1993: 186), kulttuureja (ks. esim. Nida 2003) ja kielellisiä rekisterejä (ks. esim. Heeschen 2003; Kapchan 2003: 137; Sturge 2006: 432). Tällaiset merkkijärjestelmät eivät ole suljettuja järjestelmiä sen enempää kuin kielikään vaan kääntäminen voi olennaisesti muodostaa ja muuttaa niitä; John Hollanderin (1959/1966) mukaan esimerkiksi englanninkielinen runous muodostuu suurelta osin käännoksista. Kuten Karoliina Lummaa (2017) osoittaa, suomenkielinen runous on puolestaan muodostunut osittain lintujen ääniä kääntämällä. Jotkut käännoistutkijat pyrkivät analysoimaan käännoisprosesseja alakohtaisten erityiskoodien välillä; esimerkiksi Alfio Leottan (2012: 185, 187, 190–191) tarkastelussa elokuvan kieli ja turismin kieli ovat koodeja, joille paikka voi kääntyä. Myös toislaajisten merkkijärjestelmissä lienee mahdollista tunnistaa vastaavanlaisia alajärjestelmiä; usein esimerkiksi tietyn lintulajin laulu ja huudot erotetaan toisistaan.³⁸⁸ Lajienvälisessä kääntämisessä lähtömerkin sijoittaminen tiettyyn alajärjestelmään saattaa vaikuttaa tulossysteemin valintaan. Siinä missä kieltenvälinen kääntäminen voi sijoittua filosofian ja fiktion tai tieteen ja runouden väliin (ks. Souchier 1991: 259), lajienvälisen kääntäjän on lähtökohtaisesti valittava tulogeneri kaikkien mahdollisten lajityyppien ja tyylien joukosta tai kenties kehitettävä uudenlainen merkkijärjestelmä.

³⁸⁶ Samansuuntaisia havaintoja ovat tehneet antropologit, joiden intohimona on ollut radikaalisti erilaisen kulttuurin kääntäminen (ks. esim. Malinowski 1935: 12–14).

³⁸⁷ Payne (1971: 361) vertaa kieliä monimutkaisiin ristikoihin, joiden kantavat rakenteet ja silmukat käyvät vain harvoin yksiin. A. L. Beckerin (1995: 7, 285) mukaan kieliä erottavat kääntäjien sivuuttamat ”hiljaisuudet”, jotka kytkeytyvät kieliopillisiin ja loogisiin rakenteisiin sekä julkilausumattomaan tietoon. Ricœur (2004: 53) puhuu kielellisestä diversiteetistä ”lähtökääntymättömänä” (*intraduisible de départ*) tähdentäen sitä, että foneettinen, artikulatorinen, leksikaalinen ja syntaksinen jäsenys vaihtelee kielijärjestelmästä toiseen (Ricœur 2004: 27–29, 54). Nida (1996: 7) puolestaan korostaa sitä, että sanojen väliset suhteet eivät ole yksi yhteen -vastaavuuksia vaan aina monta moneen -suhteita. Joidenkin tutkijoiden huomio kiinnittyy tietyn kieliparin kieliopillisten kategorioiden välisiin eroihin (ks. esim. Rubel & Rosman 2003a: 2, 8).

³⁸⁸ Charles Hartshorne (1973/1992: 4, 66–67) jopa erottaa toisistaan laululinnut ja puhelinnut.

Yhteenveto

Intersysteemisestä näkökulmasta merkkien voi katsoa muodostavan järjestelmiä, jotka eivät koostu niinkään siirrettävistä osasista kuin verkostoituneista suhteista. Intersysteemiset kysymykset ovatkin tuottaneet käännöstutkijoille melkoisesti päänvaivaa. Kuten edellinen katsaus osoittaa, käsitykset intersysteemisen kääntämisen mahdollisuuksista ovat kuitenkin vaihdelleet optimistisesta vastaavuussääntöjen etsimisestä skeptisismiin sekä kääntymättömyyden ja erojen arvostamiseen. Vaikka järjestelmien väliltä ei löytyisi suoranaisia vastaavuuksia, ne voivat siitä huolimatta olla tekemisissä keskenään. Monen käännöstutkijan huomio on kiinnittynyt siihen, kuinka käännöstoiminta on kehittänyt ja rikastuttanut tulokieliä, ja samaa voi sanoa toislaajisten merkkijärjestelmien vaikutuksista ihmiskieleen. Tulojärjestelmän ollessa metakieli systeemien välille rakentuu hierarkkinen suhde, mutta tähänkin voi puuttua translatologisella reflektiolla. Tarkasteltuani näin käännöstutkimuksen näkökulmasta interformaalista, intermediaalista ja intersysteemistä ulottuvuutta katse suuntautuu interpersoonaisiin merkityksiin.

5.2.4 Kärsimysten kieli. Intersubjektivisuus käännöstutkimuksessa

Intersubjektiviseksi käännöstutkimukseksi nimittämäni lähestymistapa kokoaa yhteen pohdiskelut, jotka koskevat myötätunnon merkitystä kääntämisessä sekä tunteiden tulkitsemista kääntämisen päämääränä. Tällainen näkökulma kääntämiseen ei ole aivan tavallinen – usein kääntäjiltä odotetaan pikemminkin neutraaliutta kuin eläytymistä (ks. esim. Dragovic-Drouet 2007: 29, 36). Kuitenkin kysymys empatiasta liittyy vahvasti itseään ilmaisevien subjektien vuorovaikutukseen ja tulkinnan problematiikkaan, mikä näkyy myös monen käännöstutkijan tuotannossa. Vahvasti intersubjektivisessa hengessä esiintyy myös Douglas Robinson (1991: 17–18) puhuessaan kääntämisestä natiivin kehoon eläytymisenä ja somaattisen ekvivalentin tuottamisena. Ekokääntämisestä kirjoittava Michael Cronin (2017: 5) puolestaan puhuu eläinsubjektin palauttamista arvoonsa (*rehabilitation*) kääntämisen avulla. Siinä missä valistushenkiset kääntäjät auttoivat palauttamaan ihmisyyden raa’asti kohdelluille kansoille, nykykääntäjien tulisi ottaa tehtäväkseen sellaisten eläinkäsitysten konstruoinen, joiden ansiosta sukupuuttoon kuolevat ja massatuotantoon alistetut eläimet näyttäytyisivät subjekteina (Cronin 2017: 74, 77).

Kääntäminen subjektiivisten tilojen tulkitsemisena

Intermediaalisen käännöstutkimuksen yhteydessä puhuin jo kääntämisestä tunteiden ilmaisemisena ja intuitioiden ulkoistamisena. Intersubjektivinen kääntäminen voisi yhtäältä merkitä toisen subjektin tunneilmausten tulkitsemistä; kääntämisen lisäksi sitä voisi näin ollen pitää takaisinkääntämisenä.³⁸⁹ Toisaalta ihmiset voivat pyrkiä käsitteellistämään tunteitaan paitsi muuntaakseen kokemuksensa sanoiksi myös saadakseen toiset ymmärtämään heitä; esimerkiksi Jean Jackson (2003: 172, 174, 175–176, 177–178, 183) kertoo potilaiden yrityksistä ”kääntää” tuntemuksensa ilmaisuvoimaisiksi metaforiksi. Tässä tapauksessa lähtösubjekti toimii itse omana intersubjektivisena kääntäjänään.

³⁸⁹ Etnografisen kääntämisen yhteydessä Myrdene Anderson (2003: 392) määrittelee takaisinkääntämisen (*back-translation*) syvämerkitysten tulkitsemiseksi niiden havaittavissa olevista ilmentymistä käsin. Määritelmää on mahdollista soveltaa intersubjektiviseen käännöstutkimukseen, vaikka etnografisessa työssä ei käännetäkään tunteita vaan kulttuurisia merkityksiä.

Tunteiden merkitystä viestinnälle tähdensi jo Frierich Schleiermacher (1813/1999: 30; 1813/2007: 7), jonka mukaan meidän täytyy usein kääntää toisten puhetta, ”jos toinen on aivan itsemme kaltainen, mutta tuntemis- ja luonteenlaadultaan erilainen”. Toisin sanoen kääntämisen tarve juontaa toisinaan juurensa intersubjektiviisiin eroihin. Siksi toisekseen kääntäjän täytyisi ”välittää myös se, mikä tekee herkkään alkuperäisteoksen lukijaan vaikutuksen äänensävyille ja mielenvireelle luonteenominaisena” (Schleiermacher 1813/1999: 60; 1813/2007: 20).³⁹⁰ Vielä yleisemmällä tasolla Jackson (2003: 172, 184) pohtii, voiko empatiaa pitää eräänlaisena käännoksenä. Tällöin tulosubjekti tulisi saada tuntemaan tai muistamaan tietty tunne ja liittämään se lähtösubjektiin (ks. Jackson 2003: 175, 184). Douglas Robinson (1991: 18) väittää lähteen ja kohteen vastaavuuden olevan aina ensisijaisesti somaattinen, kun taas Cormac O. Cuilleanain (2011: 73) puhuu jatkumosta lähtöpuhujan tunteiden, käännosvastineessa havaittavissa olevien tunteiden ja lopullisten vastaanottajien tunteiden välillä.

Tunneilmaisun kirjo

Jotkut teoreetikot tarkastelevat intersubjektiviiseksi kääntämiseksi kutsumaani ilmiötä funktionaalisessa viitekehityksessä (Reiß 1971: 85–88; Nord 1997/2008; Cuilleanain 2011). Katharina Reiß (1971: 85) ja Cuilleanain (2011: 71) huomauttavat, että käännettävät tunteet eivät aina ole kiteytyneet sanoiksi; ihmisten tai toislajisten tunteet voivat kuitenkin jättää jälkensä kieleen, ja niitä on mahdollista kuvata sanallisesti (Cuilleanain 2011: 70, 72). Tästä herää kysymys, kuinka suullisen performanssin tunneulottuvuutta on mahdollista kääntää kirjalliseen muotoon (ks. Rubel & Rosman 2003a: 13). Christiane Nord (1997/2008: 58) vaatii tulkitsemaan lähtötekstin ekspressiivistä funktiota tulokulttuurin arvojärjestelmän puitteissa; kieltenvälisestä viitekehityksestä vapautumiseksi voitaisiin puhua myös lähtökyksilöistä, lähtöryhmistä tai lähtölajeista, minkä lisäksi Nordin linjaus herättää kysymyksen arvojärjestelmän avartumisen mahdollisuudesta. Lajienvälisissä sovelluksissa on otettava huomioon myös se, että eläinsanoihin liittyy usein vahva tunnelataus (ks. Reiß 1971: 86–87).

Kuten seuraavassa käy ilmi, toislajiset eläimet pyrkivät toisinaan kätkemään subjektiivisen tilansa (ks. 5.3.4); vastaavasti eri kulttuureissa vallitsee erilaisia käsityksiä siitä, tulisiko kielen olla ilmaisuvoimaista ja kannattaisiko tunteet kielentää vai pitää ne omana tietonaan (ks. esim. Katan 1999/2004: 289–291). Kokemuksia kulttuurienvälisestä tunteiden tulkittamisesta olisikin luontevaa soveltaa lajienvälisen suhteiden kehittämiseen, kuten hienovaraisten vihjeiden ja hiljaisuuden ymmärtämiseen. Eri kulttuureissa ilmaisutavat vaihtelevat, mikä on otettava huomioon intersubjektiviisessa kääntämisessä (ks. esim. Anderman 1993: 386). Esimerkiksi tietyllä eleellä voi olla päinvastaiset merkitykset kahdessa eri kulttuurissa (ks. esim. Nida 1959/1966: 11–12). Lajienvälisessä kääntämisessä täytyy sitäkin tarkemmin miettiä, ymmärtääkö tulosubjekti tietyn ilmauksen merkityksen, ilman että kääntäjä selittää sitä.

Myös tapa käsitteellistää tunteita ja tuntemuksia riippuu kielestä (ks. esim. Braem 1971: 125–127; Scarpa 2002: 143; Rubel & Rosman 2003a: 13; Kinsella 2011: 60, 64–65; Cuilleanain 2011: 72–73; ks. myös Clarke 2011: 47–54). Kuten Catherine A. Lutz (1988, viitattu Sturge 2007: 23) osoittaa, tunteiden merkitykset ja niiden väliset rajat vaihtelevat kulttuurikohtaisesti, minkä ansiosta voimme kyseenalaistaa itsestään selviltä tuntuvat tunnekategoriat. Stanley Jeyaraja Tambiah (1990: 111) esittääkin, että toiskulttuurisen subjektiviteetin kääntäminen länsimaiselle kielelle voi käynnistää itsereflektiivisen prosessin, joka syventää ymmärtämystämme. Toislajisten tunne-elämän kääntäminen voisi kenties johtaa sitäkin radikaalimpaan itsetietoisuuden kasvuun. Toisaalta kielen sisälläkään ei aina ole selvää, mitä tietty

³⁹⁰ Sitaatit on suomentanut Maija Ollikainen.

lause, kuten ”Minulla on nälkä”, merkitsee lausujalleen (Mounin 1963: 277). Georges Mounin (1963: 277–278) kuitenkin olettaa, että keskustelukumppaneita yhdistävien tilanteiden ansiosta viestintä on mahdollista jopa tunteellisen ja subjektiivisen kokemuksen alueilla. Koska tunteiden kokeminen pohjautuu hermoston toimintoihin, jotka kehittyivät jo ennen ihmisen lajinkehitystä, ja etologisten avaintilanteiden asettamiin vaatimuksiin, monet ihmiset pystyvät tunnetasolla ymmärtämään myös toislajisia eläimiä.

Kääntäjä empaattikkona

Sen lisäksi, että tunteiden tulkitseminen itsessään voi näyttäytyä kääntämisenä, tietäntyyppisten tekstien kääntäminen voi edellyttää intersubjektiivista lähentymistä. Usein sanotaan, että kääntäjän tulisi samastua lähtötekstin kirjoittajaan tai että kirjailijalla ja kääntäjällä tulisi olla jotain yhteistä (ks. esim. Hatim & Mason 1990: 11; Rubel & Rosman 2003a: 8). Wilhelm von Humboldt (1816/1977: 43) julistaa, että runouden kääntäjän tulisi päästä sisään lähtörunoilijan ilmapiiriin ymmärtääkseen syvästi koetut tunteet. Vastaavasti Börje Söderlund (1965: 187) puhuu herkkyyden ja empatian merkityksestä runouden kääntämiselle, ja Irene Rübberdt ja Heidemarie Salevsky (1997: 310) katsovat *Raamatun* tarinan kääntämisen edellyttävän empaattista projektiota. Unni Wikan (1993) pitää empaattista resonanssia tärkeänä osana antropologista tulkintatyötä. Yleisemmin Reiß (1971: 111) edellyttää kääntäjiltä halua alistua lähtökirjoittajien intentioihin, kun taas Cuilleánain (2011: 70) pitää myötätuntoa välineenä käännettävän tunteen uusintamisessa. Michelle Bourjea (1986: 268–269) puhuu kääntämisestä rakkauden tekona, lihallis-mystisenä seikkailuna, minuuden hajottamisena, omien rajojen ylittämisenä, tekstin hengitykseen eläytymisenä, liukumisena toisen nahkoihin. Andrew Chesterman (2001: 147) mainitsee empatian kääntäjän hyveiden joukossa; tässä tapauksessa myötätunto ei kohdistu yksinomaan lähtötekstin kirjoittajaan vaan myös toimeksiantajaan ja käännökseen lukijaan.

Ellen Elias-Bursac (1988: 97) katsoo, että kääntäjän ammattiin hakeutuvilla ihmisillä on taipumuksena eläytyä muiden pyrkimyksiin, tarpeisiin ja ilmauksiin ja että kääntäjän roolia voi luonnehtia empaattiseksi. Kathleen Shieldsin (2000: 140) mukaan myötätunto voi myös kehittyä kieltenvälisen työskentelyn myötä. Brigid Maher (2012: 126–127) puolestaan huomauttaa, että konfliktialueilla työskentelevät tulkit eläytyvät toisinaan haastateltujen kertomuksiin ja heidän tuskaansa. Clara Malraux (1971: 198–199, 201) puhuu symbioosista, jonka hän saavuttaa kääntäessään omia kehollisia rytmejään vastaavia teoksia; tässä katsannossa on tosiaanakin helpompaa kääntää itsensä kaltaisia subjekteja. Robinson (1991: 17) ajattelee, että onnistuakseen työssään kääntäjän on eläydyttävä syntyperäisen puhujan kehollisuuteen. Ylettömän alistumisen seuraukset tulevat esiin Robinsonin (2001: 2–3, 7–12, 15–16, 19–26, 36–65; ks. myös Palmisano 2003: 147) tutkiskelemassa ajatuksessa kääntäjästä lähtösubjektiviteetin riivaamana.³⁹¹ Tässä tapauksessa kääntämisen intersubjektiivinen ulottuvuus lähestyy intermediaalista välittymistä – tulehan kääntävästä subjektista pelkkä lähtökirjailijan jatke (*channel*) (Robinson 2001: 158). Hieman vastaavia painotuksia kääntäminen saa yksipuolisen rakkauden ilmentymänä, kuten Dorothy Bussylla, joka André Giden teoksia englannintaessaan kokee tutustuvansa muutoin saavuttamattomaan mieheen (Briggs 2012).

Toiset käännoistutkijat suhtautuvat eläytymiseen varautuneemmin. Elsa Gress (1971: 61) uskoo vahvojen tunteiden vaarantavan käännökseen laadun, olipa kyse rakkaudesta tai inhosta.³⁹²

³⁹¹ Kääntäjän samastumisesta kääntämäänsä kirjailijaan ks. myös Malraux (1971: 199–201) ja Marilyn Gaddis Rose (1997: 31).

³⁹² Esimerkkinä eläytymisen voimasta Gress kuitenkin kertoo *Tohtori Živagon* kääntäjästä, joka samastui vahvasti päähenkilöön.

Robinsoniin verrattuna myös Tambiah (1990: 111) edustaa maltillista kantaa intersubjektiiiviseen kääntämiseen. Hänen mielestään kulttuurien kääntäminen kysyy empatiaa mutta myös etäisyyttä ja puolueettomuutta. Kääntäjällä tulisi olla eräänlainen kaksoissubjektiviteetti, joka mahdollistaisi toimijoiden subjektiiivisen ymmärtämisen mutta myös sitä seuraavan etäisyydenoton, jonka ansiosta subjektiviteetti voidaan kääntää sanoiksi ja kategorioiksi. Tambiahin ajatusten perusteella näyttäisi siltä, että toisen tunteiden ymmärtäminen edellyttää empaattista asennetta, kun taas ymmärryksen kielentämiseen tarvitaan sosiaalista etäisyyttä.

Toisen tunteiden välittäminen

Joskus käännökseen on määrä tuottaa tunnevaikutelma lukijan sydämessä (ks. Breitinger 1740/1977: 24, 25) tai herättää myötätuntoa vastaanottajassa (ks. Higgins 1998: 203); tällaisten pyrkimysten tarkoitushakuisuus edustaa osittain interaktantiaalista kääntämistä. Cuilleánin (2011: 85) vieläpä pitää itkun ja naurun välittymistä kääntäjän moraalisenä velvollisuutena. Yhteiskunnallisemmassa katsannossa Liu Yameng (2007: 64, 69) valittelee sitä, miten vähän myötätuntoa kehittyvissä maissa elävät sotien, miehitysten, terrorin, tautien ja köyhyyden uhrit saavat osakseen. Hän ajattelee, että kääntäjät ja käännoistutkijat voisivat muuttaa tilannetta, ja peräänkuuluttaa käännoiksi, jotka syventävät lukijoiden tietoisuutta yhteisestä ihmisyydestämme. Lajienvälistä kääntämistä ajatellen olennaista olisi yhteisen elämyyden tunnustaminen – sen tajuaminen, että hengitämme samaa ilmaa ja että kullakin meistä on sykkivä sydän ja että nosireseptorit tekevät meistä kaikista herkkiä kivuliaalle ärsykkeille.

Ulkoisen kääntäjän ja itseään kääntävän subjektin välinen suhde ei aina ole mutkaton (ks. Jackson 2003: 174, 186), ja kääntäjän oikeus omia lähtötunne voidaan kyseenalaistaa (Cuilleánin 2011: 73). Jackson (2003: 172, 174, 185–187) selittää, että kroonisesta kivusta kärsivät potilaat tuntevat usein hoitohenkilökunnan kääntävän kipuaan puutteellisesti, kun taas henkilöstö ei välttämättä ota potilaiden tuottamia käännoiksi vakavasti. Lasten ja toislaajisten tunteiden intersubjektiiivinen kääntäminen on erityisen vaikeaa (ks. Jackson 2003: 175), ja joskus tulkittuja tunteita tarkoitushakuisesti vääristellään. Cronin (2017: 84–85) esittää, että nykyisin kielensisäistä kääntämistä käytetään eläinten kärsimyksen kätkemiseen tai vähättelyyn sen sijaan, että heidän äänensä päästettäisiin kuuluviin. Toisaalta yhteinen kärsimys voi häivyttää lajienvälisiä rajoja; Gilles Deleuzen (1996b: 21, viitattu Fontenay 1998: 36) mukaan ”kärsivä ihminen on eläin, kärsivä eläin on ihminen”.

Yhteenveto

Katsaus intersubjektiiivisuuden ilmenemiseen translatologisessa diskurssissa osoittaa, että intersubjektiiivisten erojen on havaittu aiheuttavan tarvetta kääntämiseen. Samalla muutamat tutkijat mieltävät kirjailijan ja kääntäjän hengenheimolaisuuden kääntämisen edellytykseksi. Vaikka kääntäjältä ei vaadittaisi ennakoivaa samastumista lähtömerkin tuottajaan, intersubjektiiivinen side saattaa muodostua prosessin myötä. Eräät translatologit katsovat kääntämisen merkitsevän eläytymistä tai somaattisten vastineiden tuottamista, joskin tällaisten näkemysten vastapainoksi on korostettu myös tarvetta irtautumiseen ja puolueettomuuteen. Jotkut taas pitävät rajoja uhmaavan myötätunnon kasvua käännoistoiminnan päämääränä, vaikka toisaalta on ilmeistä, että intersubjektiiiviset tulkinnat voivat myös tarkoitushakuisesti laimentaa lähtösubjektin tunnetiloja. Lajienvälisen kanssakäymisen haasteisiin rinnastuu myös se, kuinka tunneilmaisuus vaihtelee kulttuurista toiseen. Interaktantiaalisessa käännoistutkimuksessa huomio siirtyy sisäisistä tunnetiloista toisen puolesta puhumiseen ja toimimiseen.

5.2.5 Asianajajat ja poliisit. Interaktantiaalisuus käännostutkimuksessa

Interaktantiaalisella käännostutkimuksella tarkoitan kääntämisen tutkimista sosiaalisen toiminnan näkökulmasta. Tässä katsannossa kääntäminen näyttäytyy puolestapuhujan roolin omaksumisena, toisen intressien manipuloimisena sekä vastaanottajaan vaikuttamisena. Interaktantiaalinen käännostutkimus voi ottaa vaikutteita aktantin ja kääntämisen käsitteistä toimijaverkkoteoriassa (ks. esim. Callon & Latour 1981/2006: 12–13).³⁹³ Varsinaisen käännostutkimuksen puolella vastaanottajan merkitys tunnustettiin jo antiikin aikoina, mutta Andrew Chestermanin (1997a: 24–25) mukaan renessanssin myötä tapahtui memeeittinen muutos, joka antoi retorille tekijöille uuden painoarvon. Entistä vakiintuneemman aseman vastaanottaja sai käännostutkimuksessa 1900-luvun jälkipuoliskolla syntyneiden käsitteiden myötä.³⁹⁴ Funktionaalisissa käännosteorioissa korostuu muutenkin kääntämisen toiminnallinen luonne. Katharina Reiß ja Hans Vermeer (1984/2013: 85) tahtovat tarkastella kääntämistä yleisen toimintateorian viitekehyksessä; käännostoiminnan erityispiirteenä on heidän mukaansa se, että tarkasteltavaan tilanteeseen sisältyy aina edeltävä teko eli lähtöteksti ja kyse on siitä, miten edeltävää tekoa jatketaan eli käännetään.

Vaikutusvaltainen käännos

Pitkään käännoksen vaikuttavuutta pohdittiin melko teknisessä ja kriitikittömässä hengessä, mutta vähitellen painotukset alkoivat muuttua. Edwin Gentzler ja Maria Tymoczko (2002: xvi; ks. myös Tymoczko 2007: 42–45; Shamma 2009: 186) katsovat, että vallasta tuli käännostutkimuksen avainkysymys kulttuurisen käännoksen myötä ja että toimijuuden pohdiskelu kuuluu erottamattomasti jälkistrukturalistiseen ja postkolonialistiseen tutkimukseen. Eläinten kääntämistä koskevassa kirjoituksessaan Michael Cronin (2017: 5, 73–74, 77–78) rinnastaa lajisorron kolonialistiseen tilanteeseen ja kysyy, missä nyt ovat välittäjät, jotka nousisivat vastustamaan ihmiskeskeistä järjestystä ja saattaisivat sorrettujen lajien äänet ihmisten tietoisuuteen.

Postkolonialistisen käännostutkimuksen piirissä oletetaan, että kääntäjä voi parhaassa tapauksessa tukea positivististen objektien – orjien, kolonisoitujen ja sorrettujen – muutosta hermeneuttisiksi subjekteiksi ja poliittisiksi toimijoiksi (ks. Cronin 2017: 74, 77). Abstraktimmalla tasolla Ubaldo Steccoli (2004a: 23) ajattelee, että lähtöteksti valtuuttaa käännoksen puhumaan puolestaan – käännoksen on määrä esittää originaali agenttina. Näin interaktantiaalisuudesta tulee elimellinen osa kääntämisen määritelmää. Interaktantiaalisesta näkökulmasta kääntäminen hahmottuu intentionaaliseksi toiminnaksi, joka vaikuttaa tahallisesti ja tahattomasti vastaanottajiin, toimeksiantajiin ja kokonaisuun kulttuureihin (ks. Schäffner 2002: 46; Gentzler & Tymoczko 2002: xvi). Ensiksikin yhteiskunnalliset toimijat ohjaavat käännosprosessia lähtötekstin valinnasta aina käännoksen käyttötapoihin. Siksi

³⁹³ Interaktantiaalisia ilmiöitä on löydettävissä myös kansanterveyden alalta, missä translaatiotutkimus (*translational medicine*) pyrkii kohentamaan väestön terveydentilaa kääntämällä tieteelliset löydöt diagnoosivälineiksi, hoidoiksi ja ennaltaehkäiseviksi toimiksi. Translaatiotutkimuksen kaltaiset suuntaukset osoittavat, että kääntäminen mielletään laajalti tarkoitushakuiseksi merkien prosessoimiseksi.

³⁹⁴ 1900-luvun jälkipuoliskolla käännostutkimuksen klassikoihin kuuluva Eugene A. Nida (1964: 159–160, 166; Nida & Taber 1969/1982: 24) alkoi puhua *dynaamisesta ekvivalenssista*, Hans Vermeer (1989/2004) *skopokesesta*. Siinä missä Gideon Toury (1980: 43–44, 1982: 27) mieltää vastaanottajan henkilöksi, joka tunnustaa tietyt tekstit käännoksiksi, Nida ja Vermeer korostavat käännoksen vaikutusta vastaanottajaan. Tältä kannalta on olennaista kysyä, missä tarkoituksessa tietty teksti käännetään ja kenelle käännos on suunnattu (Reiß 1971: 90, 93–106). Näitä pohdintoja voi soveltaa myös lajienvälisiin yhteyksiin – toislaajistenkin merkkejä käännetään monenmoisissa tarkoituksperissä, eikä vastaanottaja välttämättä tunnusta monenkirjavia, keskenään ristiriitaisia eläintulkintoja käännoksiksi.

toisekseen monet tekstuaaliset piirteet liittyvät ideologiaan (ks. esim. Schöffner 2002: 34). Lajienvälisen käännöstutkijan onkin mielekästä kysyä, minkä lajien toimijuutta ylipäänsä representoidaan ihmisdiskursseissa ja millä tavoin.

1900-luvun lopulta lähtien moni tutkija onkin pohtinut kääntämisen yhteyttä tekijään, jota saatetaan nimittää ideologiaksi, vallaksi tai maltillisemmin pragmaattisiksi vaikutuksiksi.³⁹⁵ Joanna Bankier (1996: 125) väittää käännöksen toimivan useinkin ideologisenä työkaluna, joka saa ihmiset tulkitsemaan maailmaa tietyllä tavoin ja tietystä näkökulmasta. Emma Wagner, Svend Bech ja Jesús M. Martínez (2002: 62–63) olettavat, että lähtökirjailijoilla on enemmän valtaa, jos heitä käännetään muille kielille. Kuten Cronin (2000: 66) huomauttaa, kääntäminen muille kielille kasvattaa kirjailijan arvovaltaa myös lähtökulttuurissa, minkä lisäksi sillä on vaikutusta tulokulttuuriin.³⁹⁶ Toisaalta esimerkiksi Euroopan unionin asiakirjat on käännettävä monille kielille, koska käännökset vastaanottavilla kansalaisilla on yhtäläinen oikeus vaikuttaa unionin asioihin (Wagner *et al.* 2002: 62–63). Simon S. C. Chau (1999) ajattelee, että käännöksen yhteiskunnallinen tehokkuus tulisi asettaa etusijalle etenkin kehittyvässä maailmassa, missä edistys riippuu paljolti feminismiin, kasvissyönnin, imetyksen ja luomuviljelyn kaltaisten aatteiden kääntämisestä. Koska toislaajisten sortaminen ja elinympäristöjen riistokäyttö lienee kuitenkin laajamittaisinta teollisuusmaissa, maailmanparannushenkisen kääntämisen merkitystä ei sovi väheksyä missään ihmisyyhteisössä.

Kun tietty teksti on päätetty kääntää tietylle kielelle, vaikutusta ei kuitenkaan ole lyöty lukkoon vaan paljon on kiinni siitä, millaisen konkreettisen hahmon käännös saa. Usein käännösprosessi esitetään valintojen sarjana, mikä korostaa kääntäjän vaikutusmahdollisuuksia (Lane-Mercier 1997: 63 ym.; Pym 1997: 135 ym.; Katan 2002: 179, 184, 186, 192–193; Hewson 2010: 21, 23–24; ks. myös Tabakowska 1993: 25; Megrab 1999: 63–65; Tymoczko 2007: 189; Vidal Claramonte 2009: 44, 47; Hemmat 2009: 171–172). Kiinnittämällä erityistä huomiota siihen, kuinka nämä valinnat vaikuttavat tulokulttuuriin ja sen jäseniin, kääntäjä voi Liu Yamengin (2007: 64, 67–69) mukaan pyrkiä representationaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Myriam Salama-Carrin (2007: 7) mukaan kääntäjän uudelleenmuotoilut voivat johtaa yhtä lailla konfliktialttiisiin representaatioihin kuin myös rakentavaan vuoropuheluun (ks. myös Megrab 1999: 64). Tekniset valinnat saattavat ruokkia paitsi konflikteja myös alistussuhteita, jos kääntäjä esimerkiksi tyrkyttää alkuperäiskansoille länsimaisia kategorioita (ks. esim. Rubel & Rosman 2003a: 16, 19). Näin kääntäjän valinnoilla kääntäjänä voi olla vaikutusta monenmoisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin (ks. myös 1.3). Pienetkin yksityiskohdat vaikuttavat osaltaan siihen, kuinka esimerkiksi toislaajiset saavat äänensä kuuluviin tuloyhteisössä. Toisaalta sopii kysyä, kuinka pitkälle kääntäjän valinnanvapaus ulottuu vaikkapa aatteellisesti kyseenalaista tekstiä käännettäessä.³⁹⁷

Toimijuuden ymmärtäminen

Interaktantiaalisen kääntämisen toimijaa ei ole tarpeen mieltää rationaaliseksi oman etunsa ajajaksi vaan käsitysten avartamiseksi on syytä pohtia eri tapoja toimijuuden ymmärtämiseen. Stanley Jeyaraja Tambiah (1990: 134) esittää, että intialaisessa ajattelussa yksilöllisen minuuden mielletään olevan huokoinen ja

³⁹⁵ Chestermanin (2002: 9) mukaan pragmatiikka tutkii merkkien suhteita niiden käyttöehtoihin, kuten tulkitsijaan, ideologiaan, valtaan ja viestinnän vaikutukseen.

³⁹⁶ Myös Manuela Foiera (2003: 53) puhuu kirjasta, josta on tullut klassikko peräkkäisten käännösten ansiosta.

³⁹⁷ Monen käännöstutkijan tavoin Benjamin Heyden (2010: 55) ajattelee, että kääntäjän tulisi joko kieltäytyä käännöstehtävästä tai toistaa tunnontarkasti kaikki kunniattoman tekstin päättelyvirheet ja silmäkääntötemput. Toiset katsovat, että vaikka käännettävä teksti olisi omien arvojen vastainen, ideologisista kysymyksistä tietoinen kääntäjä saattaa aina eksplikoida tekstin ideologisen luonteen ja peräänkuuluttaa lukijalta kriittistä asennetta toimien eräänlaisena ideologisenä välittäjänä (Wing-Kwong Leung 2006: 141, 142).

avoin ulkoisille vaikutuksille. Minää ei pidetä tapahtumien liikkeelle panevana voimana vaan pikemminkin vuorovaikutusten lopputuloksena, jäännöksenä tai kiteytymänä. Tällainen lähestymistapa soveltuu mielestäni oivallisesti myös toislaajiseen eläimeen, joka ei ole itse valinnut, syntykö hän tuotantokoneiston osaksi vai lemmikiksi. Toislaajinen olento ei pysty vaikuttamaan sisäsyntyisiin tarpeisiinsa eikä myöskään kuuluttamaan niitä maailmalle; näin toimijuudesta tulee perustavalla lailla suhteellinen ilmiö.

Lajienvälisessä tulkitsemisessä ehkä tyypillisimmin nousee esiin kysymys siitä, kuinka ihmiskääntäjä puhuu toislaajisen puolesta tai hakee tästä kaikupohjaa inhimillisille intentioille. Usein projisoinnista pilkataan ennen muuta menneen maailman kummia kulttuureita tai Walt Disneyn eläinhahmoja, mutta filosofi Déborah Danowski ja antropologi Eduardo Viveiros de Castro (2014: 285, viitattu Cronin 2017: 79, 92–93) tarjoavat aiheeseen toisenlaisen näkökulman. Heidän mukaansa maailmankuvaltaan animistiset intiaanit olettavat modernin kuluttajan näkevän ympärillään pelkkiä heijastuksia itsestään, kun taas intiaanit verkostoituvat osaksi toimijuuksien äärettömyyttä (*l'infinité d'agences*). Kuten Cronin (2017: 79–80) toteaa, tässä tapauksessa projisointi tarkoittaa outojen toimijuuksien tarkastelua inhimillisten halujen puitteissa, esineellistämistä ja välineellistämistä.

Mitä intressejä on mielekästä kääntää?

Eläinten intresseissä on melkoisesti lajirajat ylittäviä perustarpeita, joten absoluuttista estettä toislaajisten interaktantiaaliselle tulkitsemiselle outous tuskin muodostaa. Kalevi Kull ja Peeter Torop (2003: 318, 319) edellyttävät maailmoilta tai kehoilta, joiden välillä viestejä käännetään, funktionaalista samankaltaisuutta. Esimerkiksi hömötiaainen voi kääntää töyhtötiaaisen varoitushuudon, koska kumpikin laji välttelee kissoja. Kull ja Torop (2003: 320) olettavat, että vaikka tiaisten varoitushuudoilla on sama funktio, ne poikkeavat toisistaan – tämä tuo mieleen dynaamisen vastaavuuden käsitteen, jonka kriteerinä on lähtötekstin vaikutusta vastaava käännöksen vaikutus (Nida 1964: 159; Nida & Taber 1969/1982: 24). Ihmisen kannalta kissavaroitus ei ole relevantti, ja tulkintatyössä hän voi risteyttää piipityksen mihin hyvänsä inhimillisiin intresseihin; toisaalta huudot voisi saattaa sellaiseenkin muotoon, jossa niiden hälyttävyys aukenee kissojen kanssa liittoutuneille kädellisille. Kissan sijaan voisi kenties puhua tiikeristä, hiipivästä pedosta tai ylimalkaisemmin uhasta, tai sitten kiristyvän ilmapiirin voisi pyrkiä välittämään muilla keinoin.

Toisaalta sopii kysyä, eikö varoitushuutoa tulkitsevaa tekstiä sovi pitää käännöksenä, jos funktiona onkin vaikkapa metsän äänimaiseman havainnollistaminen tai huomion kiinnittäminen suojelutarpeisiin. Tätä problematiikkaa varsinkin funktionalistiset käännöstutkijat ovat pohtineet paljon.³⁹⁸ Toislaajisten tulkitsemista ajatellen tutustumisen arvoinen on Christiane Nordin näkemys, joka pyrkii saattamaan käännösten monikäyttöisyyden kestäväälle eettiselle pohjalle. Nord (1997/2008: 12, 33) katsoo, että käännöksen tarkoituserä voi poiketa lähtötekstin tarkoituserästä tähdentäen kuitenkin, että käännöksen päämäärän määrittävän toimeksiantajan vapautta kompensoi uskollisuusperiaate: käännöksen tarkoituserän tulisi sopia yhteen lähtötekstin kirjoittajan intentioiden kanssa (Nord 1997/2008: 150, 152). Käytännössä lienee mahdotonta yksiselitteisesti määrittää, onko tietty tarkoitus oikeutettu tai onko se ristiriidassa lähtöintentioiden kanssa. Ilmeistä kuitenkin on, että toislaajisten tulkin on usein mielekästä nousta yksittäiseen lähtötilanteeseen kytkeytyvien intressien yläpuolelle. Jos

³⁹⁸ Reiß (1971: 90–91, 93) esittää, että tekstin poiketessa funktioltaan lähtötekstistä sitä ei pitäisi nimittää käännökseksi vaan adaptaatioksi. Myöhemmässä vaiheessa hän kuitenkin näyttää päätyneen siihen, että käännöstoiminnassa mikä hyvänsä ”oikeutettu” (*justifiable, reasonable*) tarkoitus pyhittää keinot (Reiß & Vermeer 1984/2013: 90). Myös Vermeer (1989/2004: 229) myöntää, että käännöksen tarkoituserä ei välttämättä ole sama kuin lähtötekstillä (ks. myös Göpferich 2004: 29).

lähtötiainen varoittaakin tietystä nimenomaisesta pedosta, ihmisille suunnattu viesti voisi liittyä yleisemmin vapaiksi päästettyihin lemmikkieläimiin tai turvallisten piilopaikkojen tarpeeseen.

Monissa tapauksissa on toki tarpeellista vastata myös yksittäisen eläimen tilannekohtaisiin viesteihin. Eläinten kääntämistä käsittelevässä tekstissään Cronin (2017: 85–86) kuvailee käyttäytymistutkija Con Slobodchikoffin visioimaa laitetta, jonka avulla esimerkiksi koiran haukun voisi kääntää toiveeksi kanaillallisesta tai kissan maukumisen siivouskehotukseksi. Lisäksi ihminen voisi kääntää oman viestinsä lemmikilleen. Slobodchikoffin käsitys äänten kielentämisen mahdollisuudesta kuulostaa melko utopistiselta, sillä välttämättä toislaajiset eivät vaadi ääntelyllään mitään spesifiä. Välttämättä eläin ei tiedä tarvitsevänsä tai toivovansa jotakin, jolloin interaktantiaalisen tulkinnan muodostaminen vaatii hienovaraista päättelytyötä. Croninin kuvaama tutkimushanke herättää myös kysymyksen, kuinka eri eläinten äänet pääsisivät riittävästi kuuluviin. Jos laite kertoo koiran himoitsevan kanaa, kuka puhuisi tehotuotantolaitoksessa kasvatetun kanan puolesta? Perustavoitteeltaan Slobodchikoffin hanke näyttää kuitenkin vastaavan interaktantiaalisen kääntämisen perusidea: toislaajisen intresseistä tehty tulkinta saa ihmisen tekemään jotakin tämän hyväksi, jolloin toislaajinen voi vuorostaan vastata ihmisen tekoon.

Interaktantiaalinen diplomatia

Interaktantiaalisessa prosessissa kääntäjän ja käännettävän henkilön roolit voivat vaihdella, ja tältä kannalta kääntämistä voi pitää eräänlaisena keskusteluna (ks. esim. Hermans 1999: 52; Ha *et al.* 2010: 358; Beals 2014).³⁹⁹ Joissain suhteissa kääntäminen muistuttaa neuvottelua; esimerkiksi Tymoczkon (1999a: 298) mielestä on erityisen tärkeää, että kääntämistä ei mielletäisi lähteen korvaamiseksi soveliilla sanoilla vaan valtakysymykseksi ja osaksi ideologiaa neuvottelua.⁴⁰⁰ Ekokääntämisestä kirjoittava Cronin (2017: 79–80) tähdentää neuvottelun merkitystä myös lajienvälisen suhteiden kehittämisessä – hänen mielestään ympäristökriisin syynäkin on pitkälti ekstraktivistien kieltäytyminen neuvotteluluonteisesta kääntämisestä. Cronin tahtoo saattaa käännettävien tietoisuuteen Danowskin ja Viveiros de Castron (2014: 279, 335, viitattu Cronin 2017: 79, 93) näkemyksen intiaanien ympäristökäsityksestä: kyseessä on yhteiskuntien yhteiskunta, kansainvälinen arena, kosmopoliittinen kokonaisuus (*cosmopoliteia*), jota kansoittavat poliittiset oliot. Heidän mukaansa ekologinen kriisi vaatii avoimuutta dialogille, diplomaattista keskustelua niiden kansojen ja toislaajisten kanssa, jotka joutuvat todistamaan modernin ihmisen vastuuttomuuden seurauksia (Danowski & Viveiros de Castro 2014: 335, viitattu Cronin 2017: 79, 93). Cronin (2017: 80) katsoo, että näkökulmien moninaisuuden voi ottaa vakavasti ainoastaan kääntämisen viitekehityksessä ja että intiaanitkin implisiittisesti mieltävät lajienväliset suhteensa käännettäviksi.

Samalla kun oletus kääntämisen yksisuuntaisuudesta kyseenalaistetaan, sopii kuitenkin kasvattaa myös kääntäjän vastuullisuutta toimijana muiden joukossa (ks. Koskinen 2002: 124; Salama-Carr 2007: 2, 7). Sitä paitsi kääntäjä ei ole mikä hyvänsä toimija vaan erityiskykyjensä ansiosta hänen on tärkeää osallistua aktiivisesti yhteiskunnallisiin prosesseihin (ks. esim. Calzada Pérez 2007: 157, 162). Ehdottoman puolueettomuuden sijaan interaktantiaaliseen kääntämiseen voisikin liittyä aktiivista

³⁹⁹ Chesterman (2003: 40) pitää myös toimijaverkkoteorian kaksisuuntaisia ja kompromissihakuisia prosesseja relevantteja kääntämisen näkökulmasta.

⁴⁰⁰ Kääntämisen ja neuvottelun yhtäläisyyksiin ovat kiinnittäneet huomiota lukuisat käännettävien ja kääntämisen teoreetikot (ks. esim. Hatim & Mason 1990: 65; Schäffner 1993: 164; Gentzler & Tymoczko 2002: xix; Eco 2003: 6, 34 ym.; Rizzo 2003: 18; Foiera 2003: 65; Stecconi 2004a: 20; Chakladar 2009: 198; Merrill 2009: 175, 184, 187, 188; Callon & Latour 1981/2006: 12–13).

diplomatiaa ja heikoimman puolustamista.⁴⁰¹ Kuten Ieva Zauberga (2001) huomauttaa, kääntämisen ideologinen ulottuvuus on aina läsnä, ja kääntäjän voisi olla parempi manipuloida lähtötekstiä avoimesti ja tietoisesti kuin jättäytyä vallitsevan ideologian vietäväksi.⁴⁰² Vastaavasti Yameng (2007: 54–55) vakuuttaa, että kääntäminen on aina interventionistista ja että kääntäjät ovat osittain vastuussa globaalista epäoikeudenmukaisuudesta. Kääntäminen näyttäytyy vallankäyttönä myös käännoistutkimuksen feministisissä suuntauksissa, jotka tähdentävät aatteellisen vakaumuksen ensisijaisuutta suhteessa ammatilliseen kuuliaisuuteen (ks. esim. Koskinen 2002: 123–124).

Kääntäjän roolit ja mahdollisuudet

Käytännössä ammattikäntäjän ratkaisevin ideologinen kannanotto lienee usein työnantajan valitseminen enemmän tai vähemmän vapaasti: sitoumus edeltää tällöin käännoistutkimusta (ks. esim. Koskinen 2002: 123–124). Lajienvälistä kääntämistä ajatellen olisi vaikea kuvitella esimerkiksi eläinoikeusaktivisti lihateollisuuden tiedottajaksi, neuvottelemaan vastakkaisista intresseistä tuotantoeläinten eduksi. Suuri osa kääntäjistä ei kuitenkaan ole minkään nimenomaisen aatteen kannattajia; kuten Yves Gambier (2004: 67) toteaa, sama kääntäjä voi kääntää vastakkaisia ideologioita edistäviä tekstejä. Tällaista katsantokantaa ruokitaan usein esimerkiksi kääntäjäkoulutuksessa ja käytännönläheisessä käännoistutkimuksen kirjallisuudessa. Esimerkiksi Cecilia Wadensjö (1998a: 159–160) ajattelee, että tulkin tulisi samastua pikemminkin koko yhteiskunnalle ja kaikille sen jäsenille uskolliseen poliisiin kuin asianajajaan, joka ajaa tietyn henkilön etua (ks. myös Wadensjö 1998b: 6). Kriittisestä näkökulmasta vallitsevan yhteiskunnan rakenteet ovat kuitenkin tilapäisiä konstruktioita, joiden varjelemisen edelle voi perustellusti asettaa jonkin ratkaisevan lähtöarvon, kuten elämän puolustamisen.

Kriittiset käännoistutkijat korostavat sitä, että kääntäjä ei ole pelkkä kääntäjä; vaikeissakaan tilanteissa hän ei voi luopua subjektiivisuudestaan saati kiistää häneen liitettyjen roolien moninaisuutta (ks. Salama-Carr 2007: 2–3; Palmer 2007: 14; Dragovic-Drouet 2007: 29, 31, 36; Wong 2007: 42; Maier 2007a: 260). Siinä missä kääntäjää on perinteisesti kannustettu suitsimaan ihmisyytään, kriittisessä viitekehäksessä ”pelkäksi kääntäjäksi” supistuminen näyttäytyy ongelmallisempana. Sen sijaan, että kääntäjät pitäytyvät tekstuaalisiin ongelmiin, he voisivat pyrkiä tiedostamaan toimintansa yhteiskunnallisia ulottuvuuksia (Koskinen 2002: 124–125). Tästä herää kysymys, minkä verran kääntäjällä on liikkumavaraa paremman yhteiskunnan rakentamiseksi huolimatta toimeksiantajan taholta tulevista paineista (ks. esim. Dragovic-Drouet 2007: 31; Vihelmaa 2009b; Heyden 2010: 55) ja valintamahdollisuuksia rajoittavasta aikapulasta (ks. esim. Cronin 2000: 112 ja 2017: 118–119; Hewson 2010). Riippumatta ulkoisten tekijöiden asettamista reunaehdoista ajatus interaktantiaalisesta kääntämisestä kyseenalaistaa passiivisen ja puolueettoman välittäjän stereotyypin.

On myös huomattava, että vaikka kääntäjä pyrkisi parhaansa mukaan toimimaan huono-osaisten äänitorvena, vaikutus yleisöön voi käytännössä olla päinvastainen. Toisen puolesta puhuminen tai hänen tahtonsa kääntäminen edellyttää siis kykyä ottaa huomioon tulotoimija – hänen subjektiviteettinsa, intressinsä ja maailmankuvansa, johon sisältyvät ristiriidat voi toisinaan kääntää

⁴⁰¹ Päinvastaista katsantokantaa edustavat esimerkiksi käännoistutkijat Basil Hatim ja Ian Mason (1990: 90); he pitävät ilmeisenä, että tulkin kuuluu toistaa valtasuhteet esittämällä viestinnän osapuolten illokutiivinen voima sellaisena kuin se toteutuu.

⁴⁰² Jokseenkin samoille linjoille asettuu Margherita Ulrych (2003: 143). Avoimuutta kannattavat myös Sabine Fenton ja Paul Moon (2002: 41), joiden mukaan kääntäjän tulisi välitystehtävässään tehdä toisen ryhmän intentiot ja odotukset selviksi kohderyhmälle sen sijaan, että hän kätkee ne saadakseen kohderyhmän hyväksymään käännoksen.

lähtötoimijan eduksi.⁴⁰³ Kuten edellä mainitsin, joissain käännöstutkimuksen lähestymistavoissa korostetaan käännöksen vaikutusvaltaa ja vuorovaikutusta vastaanottajan kanssa; funktionalististen lähestymistapojen ohessa esimerkiksi pragmaattiset käännöstutkijat tarkastelevat kääntämistä tekoina, joilla on seurauksia.⁴⁰⁴ Basil Hatimin ja Ian Masonin (1990: 60, 63–65) sekä Chestermanin (2002: 10–12) mukaan puhetekoteoria tuo esiin mahdollisen jännitteen lähettäjän intention ja toteutuvan vaikutuksen välillä.⁴⁰⁵ Lajienvälisen kääntämisen piirissä kiinnostava tutkimuskohde voisikin olla se, millaisia perlokutiivisia vaikutuksia toislaajisten puolesta puhuvilla teksteillä todellisuudessa on. Kuten Anneke van Luxemburg-Albers (1991: 177; ks. myös Hatim & Mason 1990: 63–65, 86, 88; Harnish 1992: 56, 59; Plaude 2003: 137) huomauttaa, puhetekoteoria korostaa viestinnällisen kompetenssin välttämättömyyttä käännöstyössä. Koska toislaajiset eivät voi tuntea ihmisten normeja yhtä hyvin kuin ihmiset, he tarvitsevat päteviä kääntäjiä, joten myös lajienvälisen käännöstutkimuksen kehittäminen on tältä kannalta olennaista. Vaikka sika ei vaadi kasvattajaa tilille tekemisistään eikä siika vastusta ääneen ilmaston muuttamista, kääntäjä voi saattaa lähtöeläimen intressit kieliyhteisön tunnustamaan muotoon.

Yhteenveto

Edellä kartoitin käännöstutkimuksen interaktantiaalisia äänenpainoja kiinnittäen huomiota käännöksen vaikuttavuuteen sekä lähteen, kääntäjän ja vastaanottajan toimijuuteen. Moni käännöstutkija kyseenalaistaa oletuksen, että kääntäjä voisi olla puolueeton yleisen edun ajaja – siksi kääntäjiä kannustetaan nykyisin pohtimaan, kenen etua heidän työnsä edistää ja kenen äänen he päästävät kuuluviin. Viime aikoina käännöstutkimukseen on rantautunut myös eläintutkimuksen kannalta mielenkiintoisia pohdintoja, jotka tosin toistaiseksi lymyävät marginaalissa. Toislaajisten tarpeiden tulkitsemista on alustavasti tarkasteltu kääntämisen viitekehityksessä, ja ihmiskeskeisestä kansainvälisyydestä on jo siirrytty piirun verran kohti lajienvälistä diplomatiata. Vaikka varsinainen lajienvälinen pohdiskelu on vielä niukkaa,

⁴⁰³ Jotta käännös vaikuttaisi vastaanottajaan halutulla tavalla, kääntäjän voi olla tarpeen puntaroida viestinnän psykologiaa sekä keskustelumaksimien kaltaisia periaatteita (ks. esim. Hatim & Mason 1990: 62–64; Neubert & Shreve 1992: 75–84; Gutt 1998: 29–31; Malmkjær 1998). Börje Söderlund (1965: 124–142) tähdentää, että kaupallisia ja poliittisia mainoksia käännettäessä ei voi sivuuttaa psykologisia ja kulttuurisia tekijöitä, jotka tekevät käännöksestä huomiota herättävän ja vakuuttavan. Nord (1997/2008: 60) otaksuu vastaanottajan kokemuksen ja herkkyyden ratkaisevan, ryhtyykö hän yhteistyöhön.

⁴⁰⁴ Puhetekoteoriaa sovelletaan laajalti pragmaattisiin kysymyksiin erikoistuneessa käännöstutkimuksessa; esimerkiksi Chestermanin (2002: 27–28) mukaan kääntäminen ei ole pelkästään representoiva teko vaan myös sitoutuva ja niin ollen perustavalla tavalla eettinen teko. Puhetekoihin viittaavat muutenkin lukuisat käännöstutkijat (ks. esim. Velde 1986: 93–97; Doctor 1988; Snell-Hornby 1988: 86–93; Hatim & Mason 1990: 59–62, 76–92; Brisset 1990/1996: 109–113, 127, 159–160; Bell 1991: 172–183; Folkart 1991: 24; Luxemburg-Albers 1991; Harnish 1992; Souza Filho 1992; Anderman 1993; Trosborg 1994; Hervey 1998; Hickey 1998b; Higgins 1998; Hermans 1999: 88; Tymoczko 1999a: 297; Chesterman 2002: 10–13, 27–28; Katan 2002; Plaude 2003: 131–137). Esimerkkinä käännöksen vaikutusten tarkastelusta puhetekoteorian puitteissa Raiomond D. Doctor (1988) vaatii, että vaikutus vastaanottajaan otettaisiin huomioon perlokutiivisia tekstejä käännettäessä (Doctor 1988: 149, 151–152; ks. myös Hatim & Mason 1990: 65), vaikka viime kädessä kääntäjän on tietenkin mahdotonta tietää, mihin käännösprosessi johtaa (ks. Hatim & Mason 1990: 79; Hickey 1998b: 217–218). Doctor (1988: 149, 152) korostaa muodon ja semanttisten konnotaatioiden merkitystä perlokutiivisten tekstien kääntämisessä (ks. myös Snell-Hornby 1988: 86–93; Hervey 1998: 23–24; Higgins 1998); tältä kannalta interaktantiaalinen kääntäminen on tiivissä yhteydessä interformaaliseen ja intermondiaaliseen kääntämiseen.

⁴⁰⁵ Toteutuvan interpretantin ja intentionaalisen interpretantin välistä epäsuhtaa tarkastelin jo luvussa 3.1.1. Leo Hickey (1998b: 218) katsoo, että kääntämisen perlokutiivisuutta tutkittaessa intentiot voi sivuuttaa, elleivät ne ilmene objektiivisesti tekstissä. Eräät tutkimusmenetelmät kuitenkin mahdollistavat myös psyykkisten ilmiöiden ottamisen huomioon. Siksi toisekseen Pierre Bourdieu (1982, viitattu Hatim & Mason 1990: 86) esittää, että lausuman illokutiivinen voima ei tule sanoista vaan keskustelukumppanien sosiaalisesta asemasta; sikäli interaktantiaalisessa tutkimuksessa kannattaisi tarkastella myös tilannekohtaisia tekijöitä.

myös perinteisempiä lähestymistapoja on mahdollista soveltaa uusiin yhteyksiin. Elämistä puhuminen ei ole pelkkää tosiasioihin reagoimista vaan strategisia tekoja, kannanottoja ja neuvottelua. Ellei kääntäjä tyydy puhumaan vain *elämästä* vaan tämän *puolesta*, huomio kiinnittyy kykyyn ymmärtää tulkittavan tarpeita ja tehdä niille oikeutta ihmisten keskuudessa. Jos interaktantiaalinen käännostutkimus keskittyy siihen, millä on välitöntä merkitystä yhteisön toiminnan järjestämiselle, niin intermondiaalinen lähestymistapa kääntyy lähteen puoleen silkasta mielenkiinnosta.

5.2.6 Nokkosperhosen aikamuodot. Intermondiaalisuus käännostutkimuksessa

Intermondiaalisen käännostutkimuksen piiriin ryhmittyvät sellaiset lähestymistavat, joissa kääntäminen näyttäytyy keinona attribuoida toisille fenomenologisia maailmoja tai elettyjä ympäristöjä (*Umwelten*). Tutkimuskohteeksi nousevat semioottiset prosessit, jotka pohjustavat intermondiaalista mielikuvitusta ja eri näkökulmien vuorovaikutusta. Jotkut käännostutkijat luonnehtivat kääntämistä tavoilla, joka korostaa intermondiaalisen ulottuvuuden keskeisyyttä. Lajienvälisen kääntämisen käsitteen keksineet Kalevi Kull ja Peeter Torop (2003: 318, 320) määrittelevät kääntämisen *Umweltien* välitysprosesseiksi tai yhden *Umweltin* merkkien asettamiseksi vastaavuussuhteeseen toisen *Umweltin* merkkien kanssa; näkemyksessä korostuu vahvasti kääntämisen intermondiaalinen ulottuvuus. Michael Croninin (2017: 80, 89) käsityksessä eläinten kääntämisestä intermondiaalisuus nousee esiin yhtäältä intiaanikulttuuriin liitettyä perspektivisminä, toisaalta Bruno Latourin (2014) esittämässä toiveessa löytää uuden mantereen sijaan uusia tapoja, joilla mikä hyvänsä kappale maata voi olla olemassa kulkijoilleen. Kieltenvälisen kääntämisen tutkijoista Elzbieta Tabakowska (1993: 128) asettaa kääntämisen päämääräksi kokemuksellisen vastaavuuden, mikä niin ikään tähdentää intermondiaalisten pyrkimysten keskeisyyttä. Ylipäänsä monet kieltenvälisen käännostutkimuksen piirissä esitetyt teesit ja teoriat soveltuvat intermondiaalisten kysymysten käsittelyyn myös laajemmassa semioottisessa viitekehityksessä.

Kokemuksen yleismaailmallisuus ja moninaisuus

Intermondiaalisen kääntämisen yhteydessä maailmoista puhutaan monikossa, mikä on itsessään eräänlainen käännosteoreettinen kannanotto. Eräs käännosteoraa pohjustavista peruskysymyksistä liittyy siihen, kiinnittyykö puheemme yhteiseen kokemusmaailmaan ja kuinka kääntäminen ylipäänsä on mahdollista, jos kokemuksemme ovat yhteismitattomia. Georges Mounin (1963: 169) väittää, että antiikin aikaan kaikki kääntämistä koskevat päätelmät perustuivat oletukseen ihmisen hengen ykseydestä, kokemuksen yhtenäisyydestä ja tiedon muotojen yleismaailmallisuudesta. Sittemmin maailmankuvien monimuotoisuus kävi ilmeiseksi, eikä intermondiaalisen kääntämisen haasteita voitu enää sivuuttaa. Jos ulkoista toimintaa onkin vielä suhteellisen helppoa tulkita, toisten uskomusten selvittäminen ja viestiminen on moninaisuuden vuoksi hyvin kompleksista ja riskialtista (Sturge 2007: 19–20). Mouninin (1963: 219) mielestä yhteisymmärrykseen on helpointa päästä tietyn diskurssin puitteissa; kun maailmaa tarkastellaan tieteellisten metodien mukaisesti, kulttuurisidonnaiset kategoriat käyvät irrelevanteiksi ja ajatukset kulkeutuvat samoille laduille. Tästäkään kaikki eivät olisi yhtä mieltä, sillä sitten 1960-luvun kielen merkitys on entisestään korostunut jopa fyysikaalisessa ajattelussa.

Jotkut käännosteoreetikot otaksuvat edelleen, että erojen taustalla on inhimillisen kokemuksen syvä ykseys (ks. esim. Rubel & Rosman 2003a: 6).⁴⁰⁶ Theodore Savory (1957/1968: 13–14) uskoo lajisidonnaiseen ajattelun ekvivalenssiin, joka tekee kääntämisen mahdolliseksi eroista huolimatta. Myöskään Stanley Jeyaraja Tambiah (1990: 112) ei pidä oppia ykseydestä ja oppia moninaisuudesta ristiriitaisina dogmeina; poikkeustapauksia lukuun ottamatta tietyt liikunnalliset, aistimelliset ja kognitiiviset kyvyt yhdistävät hänen mukaansa kaikkia ihmisiä (ks. myös Tymoczko 2007: 221–222). Tambiah (1990: 114) kiinnittää huomiota myös fyysisen ympäristön yhtenäisyyteen: vähintäänkin tietyt fysiikan ja kemian lait ovat voimassa kaikkialla. Toisaalta myöskään ihmiset ja toislajiset eläimet eivät ole täysin erilaisia; kuulumme samaan taksonomiseen kuntaan ja olemme kehittyneet samalla planeetalla, jonka elinehdot meidän on lajista riippumatta täytynyt ottaa huomioon. Vaikka kaikkien ihmisten aistimet toimivat samaan tapaan, toislajisia maailmoja on mahdollista verrata toiskulttuurisiin maailmoihin. Luovina ja sosiaalisina olentoina ihmisetkin ovat kehittyneet eri suuntiin eri ympäristöissä, ja samankaltaisiin kokemuksiin on voitu liittää erilaisia merkityksiä (Tambiah 1990: 112). Tässä katsannossa intermondiaalinen kääntäminen on mahdollista yhteisen ihmisyyden vuoksi ja välttämätöntä kulttuurikohtaisten (ks. esim. Cordonnier 1995: 30), kielisidonnaisten ja yksilöllisten erojen vuoksi.⁴⁰⁷ Myös suhteessamme toislajisiin eläimiin syvä yhteenkuuluvuus yhdistyy ylittämättömään monimuotoisuuteen.

Yksilöllinen, kulttuurinen, lajikohtainen konteksti

Yleisellä tasolla intermondiaalisuuden voi kytkeä kääntämisen referentiaalisuutta koskevaan pohdiskeluun.⁴⁰⁸ Wilhelm von Humboldtin vanavedessä kääntämistä voidaan jopa pitää siirtymänä maailmankuvasta toiseen (ks. Heeschen 2003: 116). Metatasolla George Steiner (1975: 235) esittää, että kääntäjä tulee tuntemaan kielten ja maailmojen väliset ristiriitaiset suhteet ja testaa niitä työssään. Eletty ja viitattu maailma on kytköksissä konkreettiseen elinympäristöön, ja intermondiaalinen käännoistutkimus onkin hyvin kontekstisidonnaista.⁴⁰⁹ Friedrich Schleiermacherin (1838/1977: 78, viitattu Heeschen 2003: 121, ks. myös 127) mukaan toisen puheen ymmärtäminen vaatii sen sijoittamista elämän kokonaisuuteen, johon se kuuluu; tämä ajatus havainnollistaa intermondiaalisuuden tutkimuksen kokonaisvaltaista luonnetta. Vastaavasti Todd Jones (2003: 58) olettaa, että toisten uskomusten ymmärtämiseksi on otettava huomioon niiden tehtävät kognitiivisessa lähtöjärjestelmässä (*native cognitive economy*). Jones tarkoittaa

⁴⁰⁶ Eräät käännoistutkijat painottavat kokemusten vastaavuuksia hyvinkin pontevasti. Marianne Ledererin (1976/1984: 69) mielestä ei ole minkäänlaisia perusteita olettaa, etteikö ihmisillä kielestä riippumatta olisi samat mahdollisuudet nähdä samoja asioita, ajatella samoja ajatuksia ja ilmaista niitä. Myös John L. Mish (1971: 241) ajattelee, että ihmisen aivot tuottavat kaikkialla samankaltaisia ajatuksia, kun taas tavat ilmaista niitä vaihtelevat mielikuvitusta kiehtovalla tavalla. Eugene A. Nida (1964: 2) puolustaa aikansa kielitieteellisellä ja antropologisella tiedolla oletusta, että ihmiskuntaa yhdistävät tekijät ovat eroja suurempia. Yhteisen kokemusperustan ansiosta viestinnän pitäisi hänen mukaansa olla mahdollista etäisimpienkin kielten ja kulttuurien välillä.

⁴⁰⁷ Samankaltaista ajattelua edustaa maineikas käännoistutkija Eugene A. Nida (1964: 2, 53–55; 1974/1975: 187–188; 1996: 18–19), joka tekee eron kokemuksen jäsentämiseen käytetyn sanaston ja kokemuksen itsensä välille pitäen viimeksi mainittua jossain määrin yleismaailmallisena.

⁴⁰⁸ Barbara Folkart (1991: 50, 53, 59) edellyttää uudelleenlausujalta referentiaalista kompetenssia; hänen mukaansa viittausmaailmojen epäyhteneväisyys vääristää sisältöä. Jean-René Ladamiral (1994: 178) puhuu referentiaalisesta substraatista, jonka kääntäminen kysyy perilingvistisiä kykyjä (Ladamiral 1994: 61).

⁴⁰⁹ Toki konteksti on konkreettista elinympäristöä moniulotteisempi ilmiö; esimerkiksi Marjatta Lehtinen (2007: 139) erottaa toisistaan puhujan konkreettisen ja episteemisen kontekstin. Toislajisilla episteeminen konteksti ei välttämättä aina ole kovin vivahteikas, mutta on muistettava, että myös ”konkreettinen” konteksti tosiasiaa riippuu aistien toiminnasta ja muista lajikohtaisista tekijöistä. Näin ollen samaan konkreettiseen tilanteeseen sijoitetut toislajiset poikkeuksetta oivaltavat myös jotakin sellaista, mikä meiltä jää huomaamatta.

kääntämisellä toisten uskomusten selvittämistä ja viestimistä, joten häntä voi muutenkin pitää intermondiaalisuuden asiantuntijana (ks. 4.6.2).⁴¹⁰ Jef Verschueren (2007: 76) puolestaan katsoo, että viestinnän kontekstin määrittää osapuolten suuntautuminen elementteihin, jotka valitaan huomattavasti laajemmasta kontekstipotentialista. Hän epäilee, että käännösprosessiin liittyviä (uudelleen)kontekstualisointeja ei voi selvästi erottaa ”normaaliin” kielenkäyttöön kuuluvista (uudelleen)kontekstualisoinneista. Verschuerenin (2007: 79–80) mielestä mitä hyvänsä kielellistä (uudelleen)kontekstualisointia voikin pitää käännöksenä. Tässä tapauksessa konteksti näyttäisi olevan samaan aikaan merkkijärjestelmä ja näkökulma maailmaan.

Jonesin ja Verschuerenin näkemykset siirtävät kääntämisen painopisteen kansainvälisyydestä yleiseen kognitiiviseen monimuotoisuuteen. Universalismille vastakkaisesti myös Gregory Rabassa (1996) huomauttaa, että sanojen merkitykset vaihtelevat kulttuuri- ja jopa yksilökohtaisesti, mikä vaatii kääntäjältä luovia ratkaisuja.⁴¹¹ Steiner (1975: 294) pohtii intermondiaaliseksi kääntämiseksi nimittämäni ilmiötä yksilötasolla mieltäessään puheen osittaiseksi kuvaukseksi maailmasta. Viestintä tarkoittaa Steinerin mielestä tämän osittaisuuden kääntämistä rinnastamalla se muihin osittaisuuksiin. Myös Eugene A. Nida (1964: 53) tähdentää, ettei ole olemassa kahta ihmistä, jotka viittaisivat tismalleen samoilla symboleilla samantyyppisiin kokemuksiin. Näin käännöstoiminnan lähtökohdat erkanevat tavanomaisesta toiskielisyyden vaatimuksesta. Jones (2003: 45) tarkastelee kääntämistä uskomusten attribuoimisena jollekulle ja yrityksenä sanoa nämä uskomukset uudelleen käyttäen kääntäjän äidinkielen intentionaalista terminologiaa. Jonesin (2003: 56) mielestä samat ydinkysymykset yhdistävät käännöstutkimusta sekä apinoiden tai rottien mielen tutkimista. Tulkitsemista tarvitaan riippumatta siitä, onko vastatusten kaksi lajia, kulttuuria tai yksilöä; kuten Viggo Hjørnager Pedersen (1988: 42) toteaa, kaksi yksilöäkään eivät milloinkaan ymmärrä toisiaan täydellisesti.

Kaikkein ilmeisimmäksi kääntäjän intermondiaalinen tehtävä kuitenkin tulee kollektiivisella tasolla. Kulttuurien monimuotoisuutta ajatellen sopii Umberto Eco (2001: 17; 2003: 82) tavoin olettaa, että kääntäminen tapahtuu kahden kulttuurin tai kahden ensyklopedian välillä. Tällainen lähestymistapa on tunnusomainen varsinkin kääntämisestä kiinnostuneille antropologeille; vastakohtana sanakirjamaisten vastaavuuksien etsimiselle jo Bronislaw Malinowski (1935: 11–22) tähdentää käännettävien merkkien kontekstualisoimista lähtökulttuuriin. Kuten Talal Asad (1986: 142) osoittaa, 1950-luvulta lähtien antropologit ovat eksplisiittisesti määrittäneet tehtäväkseen kaukaisten kulttuurien ajattelutapojen (*modes of thought*) kääntämisen omalle kielellemme. Tambiah (1990: 3, 111) puhuu antropologiasta kulttuurien kääntämisenä, jonka tavoitteena on muiden yhteisöjen ajattelutapojen ja toiminnan ymmärtäminen heidän omilla ehdoillaan mutta tutkijan kielellä.⁴¹² Ylipäänsä valtaosa intermondiaaliselle lähestymistavalle relevantista käännöstutkimuksesta keskittyy kulttuurin merkitykseen kieltenvälisessä kääntämisessä. Monimuotoisuuden vuoksi kullakin kulttuurilla on omat omittuiset viittauskohteensa, ja samakin objekti voidaan havaita monesta eri näkökulmasta. Kuten A. L. Becker (1995: 285, 414) huomauttaa, hahmotamme maailmaa kielentämällä sitä, ja ääneen lausumaton vaihtelee

⁴¹⁰ Myös Axel Bühler (2002: 71) katsoo kääntäjän esittävän, että lähtötekstin kirjoittajalla on tiettyjä propositionaalisia asenteita, vaikkakin hän tähdentää sitä, että käännös muodoltaan poikkeaa normaalista toisen ihmisen ajatusten raportoinnista.

⁴¹¹ Merkitysten idiosynkraattista luonnetta tähdentää myös William H. Snyder (1996: 145-6, 152).

⁴¹² Antropologien suosimaa etnografista menetelmää tarkastelevat kääntämisenä esimerkiksi Myrdene Anderson (2003) ja Ilaria Dal Brun (2003). Kate Sturge (2007: 7) mieltää kulttuurin tekstiksi, jonka merkitykset sijoitetaan uuteen kulttuuristen kategorioiden kokonaisuuteen etnografisen kääntämisen myötä. Richard Rottenburgin (2003: 30) mielestä etnografisessa tutkimuksessa käännetään elämän merkitystä koskevia tarinoita yhdestä kulttuurisesta viitekehystä toiseen. Tällaiset pohdinnat helpottavat osaltaan kääntämisen merkityksen avartamista myös lajienväliseen suuntaan.

kulttuurista toiseen.⁴¹³ Lähtöteksteihin sisältyykin konnotaatioita tai implisiittistä tietoa, jonka kääntäjä voi eksplikoida itseään tai yleisöä varten.⁴¹⁴ Lajienvälisessä kääntämisessä selittämisen tarve on myös ilmeinen, sillä ympäristötekijöiden merkitykset vaihtelevat lajista toiseen.

Intermondiaalinen maailmankuva

Intermondiaaliseen epäsuhtaan kytkeytyy myös tulkittamisen merkitys maailmankuvan muodostumiselle. André Lefeveren (1975: 105) mukaan kirjallisuuden kääntäminen mahdollistaa uusien tulkintojen omaksumisen tietystä teemasta. Carrol F. Coates (1996: 222) esittää, että lähtöyhteisön ulkopuolelta saapuvan kääntäjän motiivinakin tulisi olla halu löytää uudenlainen maailmankuva. Vastaavasti Rabassa (1996: 189) pitää käännösyriytyksiä välineenä toiskielisen ajattelun ymmärtämiseen. I. A. Richards (1932/1964: 3–5) osoittaa, että vieras ajattelu auttaa tiedostamaan käsitteellisiä erontekoja, joita käytämme ikään kuin ne kuuluisivat asioihin itseensä. Luontosuhteen kannalta mielenkiintoista on se, että eräänä tällaisena erontekona Richards nostaa esiin ihmisluonnon ja ulkoisen luonnon vastakkainasettelun. Kuten Rottenburg (2003: 32, 41) huomauttaa, omasta viitekehystä ja siihen sisältyvistä ennakkoletuksista vieroittautumisen voi asettaa myös etnografisen kirjoittamisen päämääräksi.⁴¹⁵ Myös toislajisten hahmotusten kuvittelu kyseenalaistaa itsestäänselvyydet mielenkiintoisella tavalla. Ajatellaan vaikkapa kaikuluotaavia delfiinejä, jotka näkevät toistensa sisälle ja kiinnittävät huomiota pikemminkin keuhkoihin kuin äärioviivoihin (Telkänranta 2015: 23–24).

Erilaisuuden korostamisen ohessa sopii ajatella, että intermondiaalisessa kääntämisessä pyritään löytämään ilmeisen diversiteetin takaa denotatiivisen merkityksen vakioinen vähimmäismäärä (ks. Mounin 1963: 215), denotatiivinen tai referentiaalinen vastaavuus (ks. esim. Mounin 1963: 215; Eco 2003: 9–10, 62) tai se, mitä Basil Hatim ja Ian Mason (1990: 105) luonnehtivat jaetuksi kokemukseksi (*shared experience*). Puhuessaan tekijöistä, jotka mahdollistavat kääntämisen, Mounin (1963: 222, ks. myös 75, 196–215) tähdentää yhteisten viittauskohteiden joukkoa, joka perustuu kosmologien, biologien, fysiologien, psykologien, sosiologien, kulttuuriantropologien ja kielitieteilijöiden löytämiin ihmisiä yhdistäviin piirteisiin. William H. Snyder (1996: 150–152) puolestaan puhuu sukupuolisuuden kaltaisista konteksteista, jotka säilyvät melko muuttumattomina ajasta ja kulttuurista toiseen eivätkä siksi edellytä kääntäjältä selityksiä. Osa jaetuista kokemuksista ja konteksteista on lajikohtaisia, mutta varmasti on olemassa myös lajirajat ylittäviä viittauskohteita. Tähän liittyen Sturge (2007: 21) puhuu biologisesti määräytyneistä kategorioista, joista osa voisi kaiketikin olla relevantteja myös toislajisille.

⁴¹³ Joskus puhutaan myös korkean ja matalan kontekstin kulttuureista, sillä yleinen taipumus eksplikoida tietoja tai luottaa keskustelukumppanin ymmärrykseen vaihtelee kulttuurista toiseen (ks. esim. Usunier 1992/2000: 418–420). Korkean ja matalan kontekstin käsitteet kehitti antropologi Edward T. Hall (1976/1981: 101–128).

⁴¹⁴ Kääntämiseen liittyvää eksplikointia käsittelevät lukuisat kirjoittajat (ks. esim. Englund Dimitrova 1993: 288–294; Ladmiral 1994: 178; Cordonnier 1995: 180–184; ks. myös Hatim & Mason 1990: 92–94, 209; Schaffner 1993: 159–160; Snyder 1996: 149–150, 152; Katan 1999/2004: 174–183; Cronin 2000: 73; Svane 2002: 26; Dal Brun 2003: 74). Eräät käännöstutkijat kirjoittavat myös eksplikointiin liittyvistä ongelmista (ks. esim. Asad 1986: 160–163; Tymoczko 1999b: 29).

⁴¹⁵ Katso myös luku 5.1.4.3, jossa Mary Snell-Hornby esittää näkemyksensä käännöstutkimuksen päämäärästä. Näkökulmien epistemologinen arvo tunnustetaan useiden muidenkin tutkimussuuntausten piirissä. Feministitutkijat ovat korostaneet naisnäkökulman merkitystä vallitsevien käsitysten tunnistamisessa ja kyseenalaistamisessa, ja samaa logiikkaa voi soveltaa muidenkin sorrettujen ryhmien edustajien näkökulmiin (Phillips & Jørgensen 2002: 190–192). Louise Phillips ja Marianne W. Jørgensen (2002: 193–194) pitävät näkökulmateoriaa joissain suhteissa ongelmallisena, sillä se voi vahvistaa ryhmien välisiä vastakkainasetteluita ja luoda deterministisen käsityksen katsantokantojen muodostumisesta. Kuitenkin he suosittelevat tutustumista täysin vieraisiin maailmankuviin omien ennakkoletusten tiedostamiseksi ja uudenlaisten kysymysten esittämiseksi.

Käytäntöjen ja arvostusten monimuotoisuus

Vastaavuuksien löytämistä vaikeuttaa kyvyttömyys nähdä erojen taakse, mutta ensi alkuun olennaisinta kenties olisi sen tunnustaminen, että toislaisilla ylipäänsä on maailmoja – maailmoja, jotka ovat kehittyneet samassa biosfäärissä kuin inhimilliset maailmat ja täyttäneet samankaltaisia evolutiivisia tehtäviä. Hans Vermeer (1987: 29, viitattu Nord 1997/2008: 23) tutkii kokemuksen kulttuurikohtaisia eroja funktionaalisessa viitekehyksessä: intialainen ja saksalainen saattavat hoitaa aamutoimensa hieman eri tavalla ja kuvailla niitä valikoiden, poimien kertomuksiinsa elementtejä, jotka heidän kulttuureissaan on soveliasta jakaa, mutta molemmilla kuvauksilla on Christiane Nordin mukaan jokseenkin sama funktio. Vaikka kokemuksiaan eivät kielellisesti kuvaile juuri muut kuin ihmiset, herää kysymys, voisiko toisten lajien mentaalilla käsikirjoituksilla olla samankaltaisia tehtäviä kuin ihmisten tuottamilla kuvauksilla. Voisiko toislaistenkin kohdalla puhua aamutoimista, kun he aloittavat päivänsä venyttelemällä, siistiytymällä ja syömällä jotakin? Voiko toisen maailmasta puhua, ellei tämä itse kielennä sitä?

Nord (1997/2008: 57) nostaa esiin intermondiaalisen kääntämisen kannalta keskeisen ongelman puhuessaan kääntämisen referentiaalisesta funktiosta: tulokulttuurin vastaanottajien käsitys viittauskohteesta voi poiketa radikaalisti lähtökulttuuristen vastaanottajien käsityksistä (ks. myös Newmark 1988: 164). Kuten Eco (2001: 17–18) osoittaa, näennäisen vastaavat sanat voivat kulttuurista riippuen assosioitua eri ilmiöihin. Samaa ajatusta voi soveltaa lajienvälisiin eroihin. Suurimmalla osalla ihmisistä esimerkiksi heräämisen käsite assosioituu aamuun. Joskoetamme vastata Thomas Nagelin asettamaan haasteeseen ja esittää puheenaiheet lähtömaailman valossa, on tehtävä selväksi, että lepakot heräävät illalla ja ovat sopeutuneita yöelämään esimerkiksi kaikuluotauskykyjensä ansiosta.⁴¹⁶ Ellei hyönteisiä pidetä ruokana tulokulttuurissa, täytyy myös kiinnittää huomiota niiden jäsentämiseen herkkupaloiksi. Tällöinkin vastaanottaja saattaa suhtautua lähtömaailmaan varautuneesti, mutta ainakin hänen tajuntaansa hipaisee aavistus vieraasta kokemuksesta. Syötävän käsite, jonka Snyder (1996: 145) on valinnut esimerkiksi kulttuurin merkityksestä kääntämiselle, soveltuu erityisen hyvin lajienväliseen problematiikkaan. Esimerkiksi hyönteiset ovat arvossa pidettyä ravintoa suurelle osalle ihmisistä siinä missä lepakoillekin, kun taas osa ihmisistä ei ikimaailmassa pistäisi toukkaa suuhunsa. Jos Franck Barbinin (2000: 314–315) pohdintoja sovelletaan lajienväliseen tulkittamiseen, voisi sanoa, että näiden ihmisten ja lepakkojen välinen ero tulee esiin suhteessa ruokamieltymyksiin tai että ihmiset ja valaat eivät arvioi ruokaa samojen kriteerien perusteella.

Sen lisäksi, että toiseen maailmaan kuuluvan viittauskohteen kuvittelemisen voi olla vaikeaa, vastaanottajat voivat liittää siihen erilaisia arvoja. Kuten Jean-Claude Usunier (1992/2000: 430) toteaa, esimerkiksi mainoslause ”Put a Tiger in your Tank” ei avautuisi thaimaalaiselle, joka on tottunut pitämään tiikereitä vaaratekijänä. Sama koskee monia toislaisia aasialaisia. Vastaavasti saksalaislukijan saattaa olla vaikea arvostaa *Raamatussa* kuvatun Uuden Jerusalemin estetiikkaa – kuten Nord (2004: 303–304) toteaa, sitä koskevat kirjoitukset on suunnattu autiomaakulttuurin edustajille. Robert Payne (1971: 364) esittää, että edes taivas ei merkitse samaa asiaa Arabian autiomaiden asukkaille ja niille, jotka näkevät sen New Yorkin pilvenpiirtäjien lomasta. Lajienvälinen kääntäjä törmää samankaltaisiin haasteisiin. Sopii kysyä, kuinka esimerkiksi arktisten habitaattien kotoisuutta voisi esittää ihmisyleisölle. Payne (1971: 362) otaksuu, että jopa syntymän ja kuoleman kaltaiset biologiset ilmiöt saavat värinsä, energiansa ja muotonsa kulttuurista. Toislaisten keskuudessa niiden merkitykset epäilemättä vaihtelevat myös lajin ja tilanteen mukaan.

⁴¹⁶ Kuuluisassa artikkelissaan ”What is it like to be a bat?” Nagel (1974) pohtii toislaisten elämaailmoja koskevan ulkoisen ja sisäisen tiedon välistä jännitettä.

Omalatautiset objektit, tuntemattomat tilanteet

Saman objektin voi siis käsittää, kuonottaa tai turvattaa monin eri tavoin, mutta lisäksi toislaajisen *Umwelt* voi sisältää ainutkertaisia elementtejä, jotka vastaavat kieltenvälisen kääntämisen *realioita* ja muita paikallisia erikoisuuksia (ks. esim. Malinowski 1935: 12, 17–18). Michael Croninin (2017: 147) tavoin diversiteetin voi mieltää rikkaudeksi ja ajatella, että kielen arvo perustuu osittain juuri kääntämistä uhmaavaan sanastoon, joka mahdollistaa vaikkapa paikallisen elonkirjon hahmottamisen ja eläinten tapojen tuntemisen. Käännöstutkimuksen piirissä tavallisempaa on lähestyä realioita ongelmina. Kuten Nord (1997/2008: 57) toteaa, lähtökulttuurin erikoisuuksia koskeva tieto voi olla puutteellista tuloyleisön keskuudessa (ks. myös Schaffner 1993: 157–158; Svane 2002: 48). Vaikka ilmiötä voisi verrata toisiinsa, prototyyppinen viittauskohde ei välttämättä ole sama eri kulttuureissa. Tämä on ilmeistä, jos ajatellaan vaikkapa puutarhan (ks. Malinowski 1935: 18–19), koiran (ks. Payne 1971: 361–362), leivän (ks. Katan 2002: 179) tai kahvin (ks. Katan 2002: 191–193) kaltaisia kulttuurisesti monimuotoisia ilmiötä.⁴¹⁷

Entä millainen pesä ilveksellä on? Millaisia ruohoja lähimmän kansallispuiston hirvi mieluiten märehit? Lajikohtaisista erikoisuuksista emme välttämättä tiedä senkään vertaa kuin muiden kulttuurien kommervenkeistä. Lajienväliseen kääntämiseen kuuluukin paljon lähtömaailmalle tunnusmerkillisten objektien ja tilanteiden kuvailua – outoihin elinympäristöihin asettumista, epäsovinnaisiin sosiaalisiin kuvioihin eläytymistä sekä tottumuksistamme poikkeavan ajankäytön ymmärtämistä. Realit kuuluvat kollektiiviseen todellisuuteen, jota etnografinen kirjoittaminen osaltaan konstruoi (ks. Asad 1986: 160). Elämismaailmat (*Umwelten*) kuitenkin vaihtelevat paitsi taksonomisen ryhmän mukaan myös yksilökohtaisesti (Kull & Torop 2003: 325). Snyder (1996: 145–147, 152) puhuu kunkin kielenkäyttäjän idiosynkraattisesta ympäristöstä sekä asuinpaikan mukaan vaihtelevasta fyysikaalisesta ympäristöstä, jotka vaikuttavat viestien tulkitsemiseen. Snyderin mukaan tulkitsemme spontaanisti puheena olevan kontekstin omaksi ympäristöksemme, mikä voi johtaa väärinkäsityksiin. Newyorkilainen lukija sijoittaa trooppisessa Indonesiassa kehkeytyneen kertomuksen omiin kotiympyröihinsä, ellei kääntäjä ennakoil tilannetta ja kiinnitä tarinaa oikeaan kontekstiinsa. (Snyder 1996: 145–147, 152.) Myös toislaajisilla lajitovereilla voi olla erilaisia maailmankuvia; esimerkiksi kaatopaikan liepeillä elävä harmaalokki ei näe samaa maailmaa kuin kaukaisen luodon asukas. Tilannekohtainen kontekstualisointi on siis paikallaan myös toislaajisten maailmoista puhuttaessa.

Jotta lähtömaailman dynaaminen rakentuminen tulisi ilmi, voidaan José Lambertin (2004: 322) tapaan puhua myös konkreettisista tilanteista ja niihin liittyvistä odotuksista. Tämäkin ajatus on sovellettavissa toisten ihmisten tulkitsemisesta lajienväliseen kanssakäymiseen; Vilmos Csányin (1992: 29) mukaan kaikki kehittyneet eläimet elävät jäsentyneissä tilanteissa sen sijaan, että he reagoisivat kaavamaisesti yksittäisiin ärsykkeisiin. Tilanteiden erityisyyttä korostaa myös kääntämisen kontekstin tuominen esiin sen sijaan, että tähdennettäisiin kulttuurin merkitystä (ks. esim. Gutt 1998: 42–43). Kontekstiin sisältyy ympäristöä koskevaa tietoa, ja siitä voi puhua yhtä lailla lajienvälisen kuin kieltenvälisenkin kääntämisen yhteydessä. Jos vaikkapa halutaan ymmärtää, miksi biisonilauma säntää pakoon tiettyssä tilanteessa, täytyy kysyä, mitä eläimet tuolloin kuulevat, tuntevat tai uumoilevat. Erityisyyden tähdentäminen ei sulje pois kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jota Maria Tymoczko (2007: 233, ks. myös 232–249) suosittelee.

Jotkut käännöstutkijat pyrkivät ymmärtämään kognitiivista diversiteettiä skeeman (*schema*, *scheme*), kehyksen (*frame*) ja skriptin (*script*) käsitteiden kautta – yleisluontoisuudessaan ne soveltuvat

⁴¹⁷ Kulttuurikohtaisista viittauskohteista kirjoittavat myös Pedersen (1988: 99–100) ja Snyder (1996: 152).

mainiosti myös toislaajisten tulkittamiseen.⁴¹⁸ Varsinkin silloin jos toislaajista maailmaa koskeva informaatio uhkaa jäädä irtonaiseksi, poikkeama metatasolle saattaisi helpottaa kognitiivisten rakenteiden tunnistamista ja ymmärtämistä tulomaailman puitteissa. Kuten David Katan (1999/2004: 199–215) osoittaa, kääntämiseen liittyvän kulttuurisen välitystyön voi suurelta osin mieltää kehysten kytkemiseksi yhteen liikkumalla notkeasti kulttuurin tasojen ja samaan tasoon kuuluvien vaihtoehtojen välillä. Vastaavaa liikettä on havaittavissa lajienvälisessä tulkittamisessa. Jos sikojen tulkitsija kertoo yksioikoisesti mudassa ryppemisestä, urbaani vastaanottaja saa näistä helposti sotkuisen vaikutelman. Jotta mutaa ei tulkittaisi sotkuksi, kääntäjän voi olla tarpeen kohottaa konkreettisesta käyttäytymisestä arvojen tasolle ja selittää mudan merkitys vilvoittavana ja auringolta suojaavana tekijänä. Näin muta voi sotkun sijaan rinnastua suihkuun, vaatteisiin, voiteisiin ja muihin hyvinvointiarvoja palveleviin tulomaailman elementteihin.

Intermondiaaliset vihjeet

Kulttuurisen relativismin puitteissa käännettäviä kielellisiä rakenteita pidetään usein lähtökulttuurin konventioiden, kokemusten ja arvojen ruumiillistumina (ks. House 2002: 96). Paul Ricœur (2004: 54–55) ei kuitenkaan paikanna perustavanlaatuisia eroja kielijärjestelmiin vaan teksteihin, jotka ilmaisevat erilaisia maailmankuvia. Lajienvälinen kääntäjä ei saa eteensä kielellisiä tekstejä, mutta jotta tulkinnasta ei tulisi mielivaltaisen, hän voi pyrkiä löytämään muunlaisia lähtömaailmaa ilmentäviä merkkejä. Mutta kuinka kääntäjä pystyisi tunnistamaan intermondiaalisen kääntämisen kannalta relevantteja merkkejä?

Kulttuurienvälisen kääntäjän voidaan ajatella tarvitsevan etnografista pohjatietoa lähtökulttuurista, jotta hän voisi ymmärtää sen piirissä tuotettuja merkkejä (ks. esim. Schaffner 1993: 163; House 2002: 96). Kirjatiedon ohessa lähtökulttuurin piirissä elämisen oletetaan tarjoavan avaimia intermondiaalisuuteen. Vastaavasti lajienvälinen kääntäjä voi koettaa eläytyä lähtöeläimeen tämän omassa elinympäristössä ja perehtyä etologian piirissä kertyneeseen tietoon toislaajisten maailmasuhteista. Päätelyn merkitystä intermondiaalisesti kääntämiseksi kutsumissani prosesseissa ei myöskään sovi väheksyä (ks. Gile 1993: 85; ks. myös Schaffner 1993: 160) – eläimen käyttäytymistä havainnoimalla on mahdollista tehdä päätelmiä ympäristötekijöiden merkityksestä hänelle. Esimerkiksi pesänsä rakentava tiainen ei kiinnitä huomiota samoihin asioihin kuin poikasiaan ruokkiva tiainen. Toisaalta päätely voi johtaa tilanteeseen, jossa kääntäjä ei enää käännä lähtöhenkilön tunnustamia ilmiöitä vaan analysoi implisiittisiä merkityksiä (ks. Asad 1986: 160–162).

Maailman kielellisyys

Yleisluontoisista kognitiivis-kontekstuaalisista sanoista poiketen kulttuurin käsite tuo mieleen inhimillisen diversiteetin (ks. esim. House 2004: 494–495), ja samaa voi sanoa kielen käsitteestä. 1900-luvun jälkipuoliskolla kääntämistä koskeva pohdiskelu lähti usein liikkeelle siitä oletuksesta, että kulttuuri ja kieli kietoutuvat läheisesti yhteen. Esimerkiksi Steiner (1975: 86–87) puhuu kielellisestä maailmankuvasta ja

⁴¹⁸ Kognitiivisessa psykologiassa *skeemalla* tarkoitetaan sisäistä mallia, jonka kautta ihminen jäsentää ympäristöään. *Kehys* on tietorakenne, jonka puitteisiin ilmiöt sijoitetaan, kun taas *skripti* asettaa tapahtumat järjestykseen ennakoiden samalla tulevaa. Käsitteitä käyttävät lukuisat käännoistutkijat (ks. esim. Hatim & Mason 1990: 35, 159–160; Höning 1991: 78–80; Neubert & Shreve 1992: 59–68; Pöchhacker 1993: 92; Schaffner 1993: 160, 164; Hietaranta 1993: 119–126; Englund Dimitrova 1993: 286; Tabakowska 1993: 22–23; Anderman 1996: 51; Wilss 1996: 60–74; Katan 1999/2004: 49–52, 168–170; Svane 2002: 45–46). Pertti Hietaranta (1993) soveltaa kehysteoriaa lähinnä kielelliseen päätelyyn, jolloin painopiste siirtyy intermondiaalisesta kääntämisestä intersysteemiseen kääntämiseen.

hahmoista, joihin eri kielet pakottavat kokemuksen.⁴¹⁹ Payne (1971: 363) sitä vastoin väittää jokaisen kielen kumpuavan erilaisesta kokemuksesta. Nidan (1964: 81) tekstissä korostuu kielen ja käsitysten välisen suhteen vastavuoroisuus: kieli heijastaa maailmankuvaa ja toisaalta vaikuttaa siihen. Erityisen paljon kielenkäyttäjän maailmasta kertovat Nidan mukaan ylä- ja alakäsitteiden muodostamat hierarkiat, joista 'ihmisen' ja 'eläimen' välinen suhde on saanut runsaasti huomiota myös eläintutkimuksessa.⁴²⁰ Kieli on siis yksi inhimillisen maailman rakennetekijöistä mutta myös ulkoisesti ilmenevä koodi, jonka avulla voi päätellä toisten henkilöiden näkökulmia ja välittää intermondiaalisia tulkintoja (ks. 2.3.3). Tässä katsannossa intermondiaalista tutkimusta ei ole mielekästä tiukasti erottaa intersysteemisestä tarkastelusta. Silloin kun lajienvälisen kääntämisen tulokoodina on kieli, metalingvistisiä havaintoja voi soveltaa myös siihen. Lisäksi kielellisiä maailmankuvia koskevaa ymmärrystä voi joiltain osin laajentaa ei-kielelliseen ajatteluun.

Merkkijärjestelmien ja merkitysten välisiä yhteyksiä tähdentävät käännostutkijat saattavat väittää, että kieliopilliset rakenteet ovat yhteismitattomia tapoja jäsentää maailmaa, mikä tekisi kääntämisestä mahdotonta.⁴²¹ Lisäksi tulokielen rakenteet voivat pakottaa kääntäjän eksplikoimaan määrättyjä tietoja (ks. esim. Nida 1959/1966: 22–25; Jakobson 1959/1966: 235–236; Hatim & Mason 1990: 30; Usunier 1992/2000: 427–428; Ingo 1993: 130–131). Kun toislaajisia merkityksiä käännetään kielellisiksi merkeiksi, tulokielen kategoriat tuovat tullessaan viittauksia tietynlaiseen kokemistapaan. Lajienvälisessä kielenopetuksessa bonobot ovat oppineet käyttämään sanoja *eilen* ja *tänään*, mutta villien lajitoverien ei ole havaittu viittaavan menneeseen ja tulevaan (Savage-Rumbaugh *et al.* 2005, viitattu Ruonakoski 2011: 234–235). Sitä suuremmalla syyllä sopii kysyä, mitkä suomen aikamuodoista soveltuvat jäsentämään nokkosperhosen kokemusta tai mitkä tapaluokat ovat relevantteja sammakkoperspektiivistä. Kullin (2010: 49) mukaan kääntäminen hyönteisen tai sienen merkkijärjestelmästä ihmisen merkkijärjestelmään on haasteellista osittain siksi, että lähtöjärjestelmässä ei ole verbejä tai substantiiveja. Epäsuhdan vuoksi kääntäminen edellyttää toisjaksoisen tai toiskuntaisen mallinnusprosessin kokonaisvaltaista, kontekstuaalista tarkastelua.

Kieliopillisten rakenteiden näkökulmasidonaisuus tuo mieleen kielellisten relativistien puntaroiman kysymyksen, elävätkö eri kieliyhteisöt erillisissä maailmoissa.⁴²² Koska kääntämistä kuitenkin tapahtuu eivätkä kaksikieliset ihmiset ole skitsofreenikkoja, Ricœurin (2004: 27–29) kaltaiset käännostutkijat eivät hyväksy käsitystä, jonka mukaan kielelliset jaottelut voisivat määrätä ihmiselle tietynlaisen maailmankuvan (ks. myös Usunier 1992/2000: 431). Kuten Mounin (1963: 273) toteaa, ihmiskokemuksen muutokset eivät myöskään automaattisesti heijastu kieleen, mikä tuo esiin kokemusmaailmojen osittaisen riippumattomuuden kollektiivisista merkkijärjestelmistä (ks. myös Braem 1971: 125).

⁴¹⁹ Huolimatta kielen ja maailmankuvan oletetuista kytköksistä kulttuurin merkitystä korostavat käännostutkijat joutuvat toisinaan napit vastakkain kielitieteellisesti suuntautuneiden kollegoidensa kanssa (ks. esim. Eco 2003: 82).

⁴²⁰ Nykytutkijoista Usunier (1992/2000: 429) luonnehtii kieliä kannanotoiksi suhteestamme todellisuuteen. Hän vieläpä väittää, että ranskaa voi pitää tunteen kielenä, englantia toiminnan kielenä ja saksaa ajattelun kielenä. Postkolonialistisen kääntämisen yhteydessä Paul Bandia (2006: 359) esittää, että kielet merkitsevät mitä merkitsevät omien merkitsevien rakenteidensa kautta.

⁴²¹ Tällaista käsitystä kritisoivat muiden muassa Hatim ja Mason (1990: 29–30, 104–105). Jakobsen (1994: 42) ajattelee, että kielet heijastavat maailmaa eri tavoin mutta puhtaaseen tieteeseen sisältyy myös yleismaailmallisia merkityksiä ja ilmauksia.

⁴²² Käännostutkijoista kielellistä relativismia pohtivat muiden muassa Steiner (1975: 86–94), Pedersen (1988: 30–46), Hatim ja Mason (1990: 29–30), Nida (1996: 21), Michael Cronin (2000: 145–146), Juliane House (2002: 95–96) sekä Paula G. Rubel ja Abraham Rosman (2003a: 12). Pohdintojen taustalla vaikuttavat esimerkiksi Edward Sapirin (1929/1970: 69) ajatukset siitä, että kieliyhteisöt elävät omissa maailmoissaan ja että kieli ohjaa yksilön ajattelua.

Yllättävät näkökulmat

Kielellisen determinismin sijaan lienee perusteltua olettaa, että jokaisen kielen käsitejärjestelmä ja syntaksi käsittää joukon hypoteettisia jäsenysmalleja, jotka on mahdollista kyseenalaistaa muiden kielijärjestelmien avulla tietoisesti, ilman että pää sekoaisi.⁴²³ Näin menettelevät ekolinguistit, jotka vertaavat esimerkiksi intiaanikielten rakenteita Englantiin etsiessään kestäväää elämäntapaa tukevaa maailmankuvaa (ks. Chawla 1991/2001). Englannin kieli virittää helposti esimerkiksi lineaarisia aikakäsityksiä ja lietsoo kiireen tuntua, jota heijastavat *deadlinen* kaltaiset käsitteet (ks. Usunier 1992/2000: 427). Intiaanikieliet sitä vastoin esittävät ajan jatkumona (ks. Chawla 1991/2001).⁴²⁴ Koska villieläimet ovat sopeutuneet paikallisiin luonnonoloihin, myös toislaajisten näkökulmat voisivat opastaa ihmisiä uudelleenlaiseen ekologiseen ymmärrykseen.

Tiettyä kokemusaluetta jäsentävän sanaston vivahteikkuus vaihtelee kielikohtaisesti, ja myös toislaajiset eläimet voivat tehdä eron sellaisten asioiden välille, joita ihmiset eivät helposti onnistu tunnistamaan.⁴²⁵ Yhtenä intermondiaalisen kääntämisen tehtävänä voisikin olla sellaisten merkityserojen paikantaminen, jotka jäävät ihmisaistien ulottumattomiin. Tällaisten vivahteiden tajuaminen on luonnollisesti vielä paljon vaikeampaa kuin sellaisten aistimusten merkille paneminen, jotka tulokieli sivuuttaa mutta jotka kumminkin kuuluvat inhimilliseen repertuaariin. Kieltenvälisessä kääntämisessä haasteita tuottaa esimerkiksi värisanojen kääntäminen, sillä näkyvän valon aallonpituuksia jäsennetään eri kielissä hyvinkin eri tavoin (ks. esim. Mounin 1963: 274; Eco 2003: 183–192). Toislaajisten tappisolut ovat useinkin erikoistuneet aallonpituuksiin, joita ihmissilmä ei lainkaan tunnista, ja toisaalta joillekin lajeille värit ovat irrelevantteja. Intermondiaalisen kääntäjän täytyykin puntaroida, ottaako hän poikkeavat värihavainnot jollain tapaa huomioon kuvauksessaan eläimen habitaatista tai *Umweltista*.

Semanttiset erot voivat olla hyvinkin hienovaraisia, mitä havainnollistaa Willard Van Orman Quinen (1959/1966; 1960/1999) kehittämä radikaalikääntämisen teoria. Quine kehottaa kuvittelemaan antropologin kohtaaman heimon, jonka jäsenet huutavat ”Gavagai!” aina nähdessään kaniinin. Quinen mukaan tämä ei tarjoa riittävää perustetta kääntää huudahdus kaniiniksi, sillä lausuma voi olla sidoksissa tietynlaisiin pragmaattisiin tilanteisiin. Huolellisenkin tutkimuksen jälkeen voisi olla mahdotonta ratkaista, tarkoittaako *gavagai* kaniineja, kaniinien vaiheita, kaniinien lyhyitä ajallisia segmenttejä, kaikkia osia, joista kaniinit muodostuvat, kaniinien yhteen sulautumaa, ”kaniutta” vai kenties prosessia, ”kanistamista” (Quine 1959/1966: 153–154; 1960/1999: 51–52; Wright 1997: 402). Kuten Sturge (2007: 19) esittää, fyysinen todellisuus mahdollistaa monenlaiset teoreettiset tulkinnat, vaikka hätäiset analogiat helposti pelkistävätkin kognitiivisen diversiteetin tutuiksi kategorioiksi.

Myös etologisten havaintojen muuntaminen kielellisiksi käsitteiksi voi olla ongelmallista. Etologinen tutkimus on osoittanut, että Quinen ja Crispin Wrightin esittämissä mahdollisissa käännoöksissä ei välttämättä ole kyse pelkästä teoreettisesta spekuloinnista. Edellä tuotiin jo esille vaikeus määrittää, onko esimerkiksi tietyn tyyppisestä pedosta varoittava huuto pikemminkin käsky vai toteamus, ja lajienvälinen viestintä tuo toisinaan esiin sitäkin mielenkiintoisempia merkitysvivahteita. Amerikkalaista

⁴²³ Lisäksi koska samankin kielen tyrkyttämät jäsenyykset ovat usein keskenään ristiriitaisia, myös kielikohtainen reflektio voi synnyttää oivalluksia.

⁴²⁴ Toki muidenkin kieliryhmien välillä on vastaavia luontosuhteen kannalta merkityksellisiä eroja; käännoestutkijoista esimerkiksi D. J. Fourie (1993: 190) sivuaa sitä, kuinka afrikkalaiskielten verbit ja prepositiot suuntatuvat aikaan ja tilaan länsimaisesta normista poikkeavalla tavalla.

⁴²⁵ Yhteismitattomat terminologiat tuottavat kääntäjille paljon päänvaivaa, ja aihetta ovatkin pohtineet monet käännoestutkijat (ks. esim. Mounin 1963: 74–78, 192–194; Braem 1971; Newmark 1988: 94–95; Usunier 1992/2000: 431; Newmark 1996: 58; Wagner *et al.* 2002: 62–63; Heesch 2003: 121–122; Eco 2003: 22–25, 183–192; Ingo 1993: 130; Hopley 2012).

viittomakieltä osannut simpanssi Washoe (1965–2007) piirsi pallon sarjana kaaria, jotka toivat mieleen pallon liikeradan (Martinelli 2007: 271–272). On vallan mahdollista, että toislaisiset hahmottavat yhteiseen todellisuuteen sisältyviä objekteja eri tavoin kuin me ihmiset – kenties jotkut heistä mieltävät esimerkiksi kanin ”kanistamiseksi” ja pallon pyörimiseksi. Toisaalta vaikkapa norsun piirtämisessä on Helena Telkänrannan (2016: 45) mukaan ylipäänsä kyse liikkeen rytmistä ja erilaisten liikeratojen kokeilemisestä, jolloin kuvilla ei välttämättä ole yhteyttä siihen, kuinka toislainen havaitsee maailman.

Myös antropologiset käännoistutkijat ovat esittäneet, että eri kulttuureissa maailman havaitsemisessa saattaa olla perustavanlaatuisia eroja. Tambiahin (1990: 134) mukaan intialaisen maailmankaikkeuden mielletään koostuvan virtauksista ja eri tasojen välisistä vuorovaikutuksista. Kuten edelläkin tuli esiin, maailman havaitseminen voi koodautua myös kielijärjestelmään tai kielen voi katsoa vaikuttavan maailman jäsentämiseen (ks. esim. Steiner 1975: 88–93). Ekologisesti Saroj Chawlan (1991/2001) mukaan intiaanikielien kannustavat rakenteillaan maailman holistiseen tarkasteluun – esimerkkinä tästä mainittakoon Andrew Goatlyn (1997/2001: 231) kirjaama havainto, jonka mukaan siksikan kieltä voi puhua koko päivän lausumatta ainuttakaan substantiivia. Kieltenvälisestä vertailusta voikin parhaimmillaan muodostua löytöretki erilaisten merkitysvivahteiden maailmoihin. Sukulaiskieltenkin väliltä voi löytyä yllättäviä eroja; esimerkiksi Hanne Jansen (2004) osoittaa, että tanskan kielelle tyypilliset rakenteet tuottavat vahvemman tilan tunnun kuin italian rakenteet. Kun tiedostaa valintojensa kognitiiviset vaikutukset, toislaisten kokemusmaailmojen kielellinen rekonstruointi saa uusia vivahteita.

Yleisemmällä tasolla Doris Bachmann-Medickin (2009: 10) mielestä on ensiarvoisen tärkeää, että näennäisen universaalien kategorioiden asiallisuutta arvioidaan ja kulttuurien välille oletettu *tertium comparationis* tiedostetaan (ks. myös Pedersen 1988: 33; Rottenburg 2003: 30; Shamma 2009: 186). Myös lajienvälisessä kääntämisessä yleiskäsitteiden kyseenalaistaminen voisi auttaa tavoittamaan lähtömaailman erityislaadun, vaikka kääntäjän täytyisikin tukeutua oletettuun yhteisyyteen päästäkseen työn alkuun. Uudenlaisia lähtökohtia intermondiaaliseen tulkitsemiseen voisi tarjota esimerkiksi Jonesin (2003) kuvaama menettely, jossa ajatuksia, ärsykeitä ja käyttäytymismuotoja suhteutetaan toisiinsa uskomuslauseiden muotoilemisen sijaan.

Yhteenveto

Intermondiaalisilla kysymyksillä on käännoistutkimuksessa keskeinen sija. Käännoistutkijat joutuvat alati pohtimaan, kuinka toiskulttuuriset ihmiset hahmottavat puheeksi nousevat kaniinit ja kahvikupilliset, ja toislaisten kohdalla tilannetta mutkistavat entisestään omistamme poikkeavat kehon rytmit, liikkumismuodot ja aistimukset. Lajista riippumatta toisen maailmasuhteen tulkitsemiseen voi poimia ideoita käännoistutkijoiden kehittämistä menettelyistä. Jotkut kannustavat etsimään ilmeisen moninaisuuden taustalta yhteisiä ympäristötekijöitä, funktioita tai tilanteita, joihin käännois voisi pohjautua. Toisaalta vierasta kontekstia suositellaan rakentamaan käännoikseen esimerkiksi eksplikoimalla itsestäänselvyksiä tai suhteuttamalla toisiinsa kognitiivisen järjestelmän elementtejä. Hienovaraisten ratkaisujen myötä toismaailmaisuus voi kääntyä ongelmasta maailmankuvaa rikastuttavaksi tekijäksi.

5.2.1–5.2.6 Yhteenveto

Tässä luvussa olen rakentanut teoreettisia kollaaseja näkökohdista, jotka ilmentävät kääntämisen kuuden merkityksen translatalogista relevanssia. Kartoituksen tarkoituksena on helpottaa suuntautumista eläintekstien puoleen ja paikantaa lajienvälisen käännösprosessien mahdollisia haasteita. Vaikka moni käännöstutkija asettaa keskiöön (ihmis)kielten välisen kääntämisen, katsaus osoittaa, että käännösteoreettisia oivalluksia on mahdollista jäsentää myös kuuden merkityksen mukaisesti. *Interformaalisessa* hengessä käännöstutkijat ovat tarkastelleet lähtömuodon pysyvyyttä ja muodonmuutoksia, joista kääntämisessä on kyse. Translatalogista huomiota ovat saaneet myös monet *intermediaaliset* tapahtumakulut, kuten kielentyminen. *Intersysteemisen* käännöstutkimuksen ydinaluetta on merkkijärjestelmien välisiä vastaavuuksia, epäsuhtaisuuksia ja limittäisyyksiä koskeva keskustelu. Käännöstutkimuksen *intersubjektiiivista* ulottuvuutta taas ilmentävät pohdinnat myötätunnosta kääntämisen edellytyksenä tai päämääränä. *Interaktantiaaliset* kysymyksenasettelut ovat löytäneet tiensä käännöstutkimukseen yhtäältä pragmaattisten, toisaalta kriittisten suuntausten myötä. *Intermondiaaliseen* tutkiskeluun taipuvaiset translatalogit ovat puolestaan luodanneet vieraiden maailmojen arvoituksia, kuten odottamattomia merkitysvivahteita ja kaukaisen arjen kulmakiviä.

Kokonaisuudessaan kuusi merkitystä jäsentävät kääntämisen kenttää uudella tavoin ja auttavat huomaamaan yllättäviä yhteyksiä translatalogisten tekstien välillä. Kuuden merkityksen mukaisiin kysymyksiin liitettyinä monet käännösteoreettiset ongelmat laajenevat koskemaan paitsi lajinsisäistä myös lajienvälistä kanssakäymistä. Näin kuutta merkitystä voi pitää eräänlaisena karttana tai informaatioarkkitehtonisena mallina, joka tukee translatalogisen kirjallisuuden poikkitieteellistä luentaa. Kuusi merkitystä eivät tee oikeutta kaikille käännöstutkimuksen vivahteille, mutta ne auttavat tarttumaan siihen kuuden perustavanlaatuisen kysymyksen kautta. Kun käännöstutkijoiden mietteet irrotetaan kielten- tai kulttuurienvälisestä viitekehyksestään, ne syventävät ymmärrystämme kuudesta merkityksestä ja tarjoavat ideoita, jotka ovat sovellettavissa lajienväliseen tutkimukseen. Merkitysten alustavan esittelyn ja translatalogisen sovelluksen jälkeen on aika siirtyä etsimään eläintutkimuksen ja käännöstutkimuksen välisiä yhtymäkohtia tutuksi tulleen jäsenyyksen kautta.

5.3 Kuusi merkitystä toislajisten tulkitsemisessä

Lajienvälisen kääntämisen kuusi merkitystä avaavat käännoistieteellistä diskurssia poikkitieteellisille sovelluksille, sillä jäsenyys irrottaa oivallukset ihmiskeskeisestä viitekehyksestä. Merkitysten kautta hahmotettuna translatologinen tutkimus näyttää mielekkäältä myös eläintutkijan näkökulmasta. Jos kognitiiviseen etologiaan perehtymätön humanisti vuorostaan pyrkii tutustumaan alaan semioottisesta näkökulmasta, kuusi merkitystä toimivat yhtenä mahdollisena jäsenyyksenä, jonka kautta tutkimusasetelmien luonnetta voi alkaa kartoittaa. Etologi saattaa lähestyä eläinsemiosista mistä hyvänsä kuudesta näkökulmasta, joskin osa merkityksistä selvästi painottuu alan tutkimuksessa. Varsinkin intersubjektiiivinen tulkitseminen näyttäisi nousevan paremmin esiin eläinten hyvinvointitutkimuksessa kuin etologisessa työssä. Joissain tapauksissa etologit kysyvät, miten toislajiset tulkitsevat toistensa merkkejä – translatologisesta näkökulmasta kyse on siis tällöin viitakerttusista ja valaista kääntäjinä. Seuraavassa en pyri kartoittamaan nykyetologista tutkimusta vaan nostan esiin ainoastaan muutamia sisällöllisiä näkökohtia, jotka valaisevat kuuden merkityksen työnjakoa toislajisten tulkitsemisessä. Käsittelen suppeasti myös sitä, miten kuusi merkitystä näkyvät yhteiskunnallis-kulttuurisessa eläintutkimuksessa – millaisia epäilyksiä ja toiveita tulkitsemisen eri ulottuvuuksiin kohdistuu. Eläintutkijat korostavat varsinkin interpersoonaisen kääntämisen merkitystä, ja usein tähän liittyvät kannanotot jäsentyvät sellaisin sanakääntein, jotka ovat rinnastettavissa interpersoonaisen kääntämisen kolmeen merkitykseen.⁴²⁶

Persoonattoman ja interpersoonaisen kääntämisen välinen eronko nostaa esiin erään eläinsuhteemme olennaisista muuttujista: toisen eläimen voi mieltää maailmaan kuuluvaksi elementiksi tai omalle persoonalle rinnasteiseksi olennoksi. Vastakkainasettelun sijaan kysymyksen interpersoonaisuudesta voi jäsentää myös jatkumoksi; esimerkiksi Barbara Smuts (2001/2013: 273–276) esittää itsen ja toisen (eläimen) suhdetta kuvaavan seitsenportaisen hierarkian, joka etenee refleksinomaisista reaktioista yhteiseen intersubjektiiiviseen tilaan.⁴²⁷ Persoonan käsite on mahdollista ymmärtää myös vuorovaikutteisesti. Dominique Lestel (2004: 36, 57–58, 135, 137) esittää, että kukaan ei ole persoona sisäsyntyisesti mutta eräistä eläimistä tulee persoonia ihmisten ja toislajisten eläinten muodostamissa hybridisissä yhteisöissä. Persoonaksi tuleminen on Lestelin mukaan samaan aikaan fylogeneettinen, kulttuurinen ja elämäkerrallinen prosessi, joka edellyttää eläimeltä tietynlaisia kognitiivisia kykyjä. Omassa työssäni en aseta interpersoonaiselle tulkitsemiselle vastaavia ehtoja vaan katson, että sitä esiintyy myös toislajisten keskinäisessä kanssakäymisessä (ks. 5.3.4–5.3.6).

Interpersoonaisen vuorovaikutuksen solmukohtana toimii keho, jonka fenomenologit katsovat olevan samaan aikaan objektivoitavissa oleva kappale ja kokeva subjekti (ks. Ruonakoski 2011: 56–64, 90, 103, 140, 254). Siinä missä oma tietoisuus on koettavissa suoraan, toinen tietoisuus on husserlilaisen näkemyksen mukaan annettu toisen kehon liikkeiden myötä (ks. Ruonakoski 2011: 69, 78, 91–92). Samansuuntaisesti Maurice Merleau-Ponty (1945, ks. Ruonakoski 2011: 106–111) korosti toisen tietoisuuden katseeseen ja käyttäytymiseen jättämää jälkeä ja kehollisia ilmenemismuotoja, joihin katsoja mukautuu. Ulkokohtaisten havaintojen painoarvo on suurimmillaan lajienvälisessä vuorovaikutuksessa.

⁴²⁶ Esimerkiksi Jopi Nyman ja Nora Schuurman (2016: 2) luonnehtivat yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tutkimusalojen animaalista käännettä seuraavasti: ”it places the animal at the centre and perceives it as a subject and an agent contributing to the encounters observed and studied”. (Toislajisen) eläimen asettaminen keskiöön tuo mieleen interaktantiaalisen kääntämisen, subjektiuden tunnustaminen intersubjektiiivisen kääntämisen. Toislajisen havaitseminen agenttina kytkeytyy interaktantiaaliseen kääntämiseen mutta myös lähtöeläimen asemaan dynaamisena objektina.

⁴²⁷ Kuten Smuts (2001/2013: 276) huomauttaa, seitsemännen tason kuvaaminen suhteeksi on sikäli paradoksaalista, että siinä itsen ja toisen välinen ero hetkellisesti raukeaa.

Toinen ihminen voi kuvailla kokemuksiaan ensimmäisessä persoonassa, mutta toislaajisen eläimen kokemuksesta on jäljitettävä tämän käyttäytymisestä sekä korrelaatioista, jotka osoittavat käyttäytymisen olevan yhteydessä tietynlaisiin neurologisiin tapahtumiin (Ruonakoski 2011: 145, ks. myös 139).

Tietyllä tapaa persoonattomat merkitykset voi mieltää interpersoonaisten tulkintojen edellytyksiksi; kuten Thomas Sebeok (2001: 77–78) huomauttaa, toista eläintä havainnoidaan aina ulkoa käsin. Jotta koiran tajuaisi olevan hermostunut, on ensin pantava merkille joukko ulkokohtaisia ominaisuuksia liikkumistavasta haukun vivahteisiin. Jotta voisi puhua sian intressien puolesta, täytyy antaa äänensä hänen käyttöönsä ja viedä viestiä eteenpäin. Jotta lepakon maailmasta voisi esittää tulkintoja, on ensin mietittävä, millaisilla asioilla on hänelle merkitystä ja miten ne suhteutuvat toisiinsa. Jos persoonatonta puolta laiminlyödään, interpersoonaista käännoistyötä voi olla vaikea toteuttaa laadukkaasti – kuten Erika Ruonakoski (2011: 89) huomauttaa, maallikon tulkinnat toislaajisen tunnetiloista voivat osoittautua kestäättömiksi, kun eläintä havainnoidaan pitkäjänteisesti. Toisaalta muoto on myös itsessään merkityksellinen, merkkien saattelu olomuodosta toiseen oma taiteenlajinsa ja merkkijärjestelmät sinänsä kiehtovia.

Interpersoonaiseen kääntämiseen kuuluu elimellisesti jonkun toisen tunteiden, intressien tai käsitysten ottaminen huomioon. Silloinkin kun käännoksessä ei ole eksplisiittisesti kyse näistä seikoista, kieltenvälisen kääntäjän odotetaan usein tulkitsevan lähteitä myös tunnelatausta, tavoitteita tai merkityksmaailmaa koskevan tiedon valossa. Ihmisellä näyttää olevan lajityypillinen taipumus interpersoonaisiin tulkintoihin, ja lajinsisäisessä viestinnässä sitä usein pidetään hyvänä. Vaikka tulkinnat ovat osittaisia ja spekulatiivisia, ne auttavat ihmisiä tulemaan toimeen keskenään (Sperber 1993: 168). Toisaalta tulkitsemista on joissain yhteyksissä pyritty rajoittamaan puolueettoman tiedon saamiseksi. Toislaajisten tulkitsemiseen ja tulkitsemattomuuteen on pitkään vaikuttanut esimerkiksi Morganin kaanon – periaate, jonka mukaan tekoja ei pitäisi tulkita korkeampien psyykkisten kykyjen harjoittamiseksi, jos ne on mahdollista selittää alempien kykyjen harjoittamiseksi (Morgan 1894: 53, 241–242, 287).

Morganin kaanonია on ollut tapana soveltaa toislaajisiin eläimiin, siinä missä ihmisiä tulkittaessa ovat olleet voimassa suopeuden ja ihmisyyden periaatteet. Suopeuden periaate vaatii etsimään toisen puheesta mieltä, vaikka se vaikuttaisi sekavalta (Kim 2006: 243–244). Richard E. Grandyn (1973: 443) kehittämään ihmisyyden periaatteeseen taasen kuuluu asettuminen tulkittavan ihmisen asemaan. Tähän ajatellaan liittyvän muun muassa käännettävän henkilön aistien toiminnan, koulutuksen ja kokemusten huomioon ottamista (Hale & Wright 1997: 678). Grandyn (1973: 443, 452) mielestä paras käänno eli tulkinta toisen ihmisen puheesta on sellainen, jossa suhteet käännettävän ihmisen kokemien ärsykkeiden, hänen uskomustensa ja halujensa välillä muistuttavat omiamme mahdollisimman suuressa määrin. Donald Griffin (1976: 71–72) katsoo, että Morganin tavoitteena on ollut ylettömän antropomorfismin välttäminen mutta yhdistyessään ihmisten ylemmydentuntoon kaanon on johtanut toislaajisten psyykkisten kykyjen aliarviointiin.⁴²⁸ Suopeuden periaate tekisi kaiketikin kaanonია paremmin oikeutta toislaajisten kognitiivisille kyvyille. Kuten Sandra Laugier (2001: 76) huomauttaa, liiallinen rationalisoiminen voi toisaalta häivyttää mielenkiintoisen jännitteen ”meidän ajattelumme” ja ”villin ajattelun” välillä.

Ihmisyuden periaatteen soveltamista eläimiin pohdiskeli jo Grandy (1973: 452). Hän katsoi, että joillain eläimillä voi olla yksinkertaisia uskomuksia, joita voitaisiin kääntää ihmiskielelle tutkimalla

⁴²⁸ Morganin kaanon on huonossa huudossa myös nykyisten eläintutkijoiden keskuudessa (ks. esim. Martinelli 2010). Bernard E. Rollin (1990: 381–386) kuitenkin katsoo, että Morgan ei suhtautunut torjuvasti toislaajisten eläinten tietoisuuteen. Morganin keskeisenä kritiikin aiheena oli se, että toislaajisten tai ihmistenkin järkeen vedotaan usein tilanteissa, joita olisi luontevampaa selittää uusiin tilanteisiin mukautuvalla *älyllä*. Vasta kun kaanon valjastettiin behaviorismin käyttöön, siitä tuli Rollinin mukaan toislaajisten mentaalisten kykyjen väheksymisen väline.

heidän käyttäytymistään (ks. myös Grandy 1973: 442). Sellaisenaan ihmisyyden periaate on toki kovin ihmiskeskeinen, mistä herää kysymys, olisiko sitä mahdollista kehittää lajienvälisen semiosiksen haasteiden ottamiseksi huomioon. Sitten eläinten mieltenfilosofiasta on kehkeytynyt kokonainen filosofian tutkimussuuntaus, jonka piirissä selvitetään toislaajisten mielen luonnetta, etsitään epistemologisesti kestäviä ratkaisuja heidän halujensa ja uskomustensa ymmärtämiseen sekä kuvataan todellisia tulkintakäytäntöjä (ks. Lurz 2009: 4–5). John Dupré (1990: 442, 445–446) katsoo, että joissain tilanteissa ihmisten ja toislaajisten eläinten uskomuksia tulkitaan pitkälti samalla tavalla käyttäytymisen perusteella. Jos koira täyttää kriteerit, joiden perusteella sanoisimme toisen ihmisen uskovan jotakin, voimme Duprén mielestä liittää häneen kognitiivisen tilan siinä missä lajiveriimmeekin. Koiran uskomuksesta puhuminen ei edellytä sitä, että ”kissa kiipesi vaahteraan” olisi korrekti käännös tietyistä koirankielisestä lauseesta – eiväthän kaikki ihmistenkään uskomukset ole ratkaisevasti kielisidonnaisia.

Vaikka toislaajisten tulkitseminen on epistemologisesti haastavampaa kuin toisten ihmisten, Dupré (1990: 445–446) pitää mielentiloja koskevan käsitteistön lajienvälisestä laajentamista tärkeänä eettisistä syistä. Kun puhumme esimerkiksi kivusta myös toislaajisten kohdalla, kytkemme heidät osaksi käsitteellistä viitekehystä, joka kannustaa kohtelemaan heitä paremmin. Donna Harawayn (2003: 49–51) mukaan filosofisesti epäilyttäväkin kieli muistuttaa esimerkiksi eläinten kouluttajia siitä, että he ovat tekemisissä tietoisien olentojen kanssa; siksi mentalistiset kielelliset käytännöt ovat monessa tilanteessa pragmaattisesti tarkoituksenmukaisia. Samansuuntaisesti ajattelee Elisa Aaltola (2004: 82). Hänen mukaansa toislaajisten uskomusten sanallinen tulkitseminen on tärkeä osa lajienvälisestä arkesta, vaikka suora kääntäminen saattaa kuulostaa koomiselta ja inhimillistää käsityksiä.

Jos ihmisyyden periaatetta halutaan kehittää eläimyyden periaatteen suuntaan, liikkeelle voinee lähteä yhteisestä kehityshistoriastamme ja altistumisestamme samankaltaisille luonnonoloille. Sukulaisuuden ja analogisten piirteiden vuoksi meillä on enemmän tai vähemmän yhteistä eri ryhmiin kuuluvien eläinten kanssa. Perustavalla yhteenkuuluvuudella sopii joissain tilanteissa perustella antropomorfisina pidettyjä tulkintoja, joissa itse asiassa onkin kyse yhteisestä eläimyydestämme. Kuten Dieter Lohmar (2007: 57) huomauttaa, antropomorfismin ohessa toislaajisten tulkitsijan täytyisi varoa eläimellistämistä (*bestialization*), joka avaa ihmisten ja toislaajisten välille ylittämättömän kuilun. Yhdistävät piirteet voivat olla luonteeltaan melko yksinkertaisia ja alkukantaisiakin, mutta on myös muistettava, että kukin laji on tahollaan kehittynyt omaan ainutlaatuihin suuntaansa. Kun erilajisten eläinten tiet risteytyvät, tuttuakin tunne voi kätkeytyä outojen eleiden taakse, arvaamattomat aloitteet yllättävät, ja arkisiin esineisiin löytyy uusia näkökulmia. Ennen intersubjektuaalista pohdiskelua käsittelemme kuitenkin lyhyesti sitä, kuinka kolme persoonatonta merkitystä nousevat esiin eläintutkimuksessa.

5.3.1 Kauneimman valinta. Interformaalisuus suhteessamme toislaajisiin

Moni ihminen arvottaa luontoa kauneuden perusteella, mutta myös toislaajiset näyttäisivät pitävän esteettisiä seikkoja merkityksellisinä. Ilmeisimpiä esimerkkejä tästä on sukupuolivalinta, jonka tiettyjä puolia David Rothenberg (2011; 2014: 59) luonnehtii ilmauksilla esteettinen valinta (*aesthetic selection*) ja kauniin selviytyminen (*survival of the beautiful*). Tällöin kyseessä ei tietenkään ole ihmisten maku vaan lajin naaraisten esteettiset mieltymykset. Kuten Charles Hartshorne (1973/1992: 4–12) argumentoi, tuntuu uskottavalta olettaa vaikkapa laulavan linnun viihdyttävän myös itseään, sen sijaan, että hän vain laskelmoisi lisääntymismenestystään. Lisäksi eläimet tunnistavat lajiöverinsä ja usein myös tutut yksilöt esteettisten yksityiskohtien kautta (ks. esim. Hartshorne 1973/1992: 15, 17). Ulkokohtaiset havainnot

voivat kertoa yhtä ja toista myös tuntemattoman lajitoverin tilasta ja tilanteesta (ks. esim. Constantine 2006: 87, 93, 109–114, 116–117, 175).

Ihmiset ja toislaisiset interformaalisina kääntäjinä

Lajienvälisessä kääntämisessä interformaalinen ulottuvuus on keskeinen jäljittelykäyttäytymisessä, jonka ansiosta eläimet voivat rikastuttaa merkkirepertuaarejaan ja oppia asioita mallia havainnoimalla. Esimerkiksi koira voi oppia uutta ihmisen tai toisen koiran esimerkistä (Raevaara 2011: 196–197). Kehonkielen hetkellinen jäljittely edistää myös lajienvälistä empatiaa (ks. esim. Decety & Meltzoff 2011), ja muotojen samankaltaisuus helpottaa usein eläinryhmien määrittelyä. Metamorfoosikertomukset ovat silkkaa mielikuvituksen tuotetta, mutta ihmiset voivat myös konkreettisesti jäljitellä toislaajisten ulkomuotoa ja elintapoja – ajatellaan vaikkapa naamiaisia tai biomimeettisiä tekniikoita.⁴²⁹ Jotkut vieläpä muokkaavat kehoaan toislaajisen esikuvan mukaiseksi tatuointien ja kirurgisten toimenpiteiden avulla.⁴³⁰ Interformaalisesta näkökulmasta kloonausta voi pitää lajinsisäisenä kääntämisinä, kun taas geenimuuntelussa toislaajinen piirre käännetään tuloeliöön.⁴³¹

Usein interformaalista kääntämistä pidetään tietyille toislaajisille luonteenomaisena kääntämisen muotona; puhutaan apinoimisesta ja papukaijamaisesta toistelusta. Käännöstutkija Gregory Rabassa (1996: 189, 191) varoittaa, että tietämättömyys kulttuurisidonnaisista eroista ajattelutavassa saa ihmisen käyttämään vierasta kieltä papukaijamaisesti (”prating like parrots in a kind of Pavlovian infancy”), ääntäen sanat jumalaisesti ymmärtämättä niiden sisältöä, vaikka hän sitten muistuttaakin äänen keskeisestä merkityksestä kielellisissä ilmauksissa. Kyky jäljitellä ääniä pohjustaa myös rytmitajua. Ihmisten, norsujen ja papukaijojen kaltaisilla etevillä jäljittelijöillä aivojen tyvitumakkeet ovat kehittyneet tukemaan kuulohavainnon mukailua omilla liikkeillä. (Telkänranta 2016: 43–45.) Monet eläimet jäljittelevät toisten liikkeitä myös näköhavainnon perusteella, ja ainakin kädelliset, norsut ja uudenkaledonianvarikset omaksuvat uusia taitoja matkimalla (Telkänranta 2016: 117).

Muodon merkitykset

Jos muodon merkitystä onkin esimerkiksi kielitieteessä joskus väheksytty, toislaajisten kyky tuottaa omintakeisia muotoja ja joidenkin eläinryhmien alttius merkkien jäljittelemiseen kielivät muodon painoarvosta ekologisissa prosesseissa. Lajintunnistus perustuu ihmisellä niihin toislaajisten ominaisuuksiin, jotka hän pystyy havaitsemaan, mutta sama koskee toisia eläinlajeja ja -yksilöitä. Kun esimerkiksi kanarialintukoiras laulaa houkutellakseen naarasta, hänen on erottauduttava muiden lajien edustajista yhdistelemällä ääniä kanarialinnuille tunnusomaisella tavalla. Toisaalta hän pyrkii erottautumaan edukseen lajitovereistaan, mikä tapahtuu omintakeista laulutapaa kehittämällä. Lintu voi esimerkiksi rikastuttaa lauluun äänimaisemasta lainatuilla elementeillä. Interformaalinen kääntäminen on

⁴²⁹ Käännöstutkijoista G. Gopinathan (esim. 2006) ja Christi Ann Merrill (2006) rinnastavat kääntämisen sielunvaellukseen.

⁴³⁰ Esimerkkeinä vahvasta samastumisesta toislaajiseen eläimeen toimivat ”Stalking Cat” Dennis Avner, ”The Leopard Man of Skye” Tom Leppard ja ”The Lizardman” Erik Sprague. Eläintutkimuksen näkökulmasta tämän tyyppistä kehon muokkausta tarkastelee Annie Potts (2007).

⁴³¹ Endosymbiontiteorian mukaan aitotumaisten solujen mitokondriot ja plastidit ovat lähtöisin proteobakteereista ja syanobakteereista, jotka toiset solut ovat ottaneet sisäänsä (ks. esim. Campbell *et al.* 2015: 592–593). Endosymbioottista prosessia voi pitää kahden muodon synteettisenä käännöksenä, mutta myös intersysteeminen tarkastelu olisi mahdollinen. Vastaavasti jäkälä syntyy sienien ja fotobiontin symbioosin tuloksena (ks. esim. Campbell *et al.* 2015: 724).

usein lajienvälistä, sillä varsinkin monet linnut jäljittelevät lukuisten eläinlajien ja myös ihmisten laitteiden ääniä (ks. esim. Salwiczek & Wickler 2004: 170–171). Suomessa esimerkiksi viitakerttunen tuo sydänkesän öihin intialaista äänimaisemaa. Sitäkin useammilla lajeilla lajinsisäinen kääntäminen on olennaista lajityypillistä laulua opeteltaessa (ks. esim. Salwiczek & Wickler 2004: 170).

Tutkimusten valossa on ilmeistä, että monilla lintulajeilla koiraiden lisääntymismenestys on kiinni laulutaidosta, jolla on siis tärkeä merkitys sukupuolivalinnassa.⁴³² Donald Kroodsma (1976) osoitti, että naaraskanarialinnut rakentavat pesänsä nopeammin ja munivat enemmän munia altistuessaan sellaisen koiraan laululle, jolla on tavallista vaihtelevampi repertuaari. Eric Vallet ja kumppanit (1998) puolestaan havaitsivat, että koiraan trillejä (*the repetition of a complex but brief two-note syllable*) kuulevat naaraat valmistautuvat paritteluun, mikä viittaa siihen, että trillit auttavat heitä tunnistamaan kyvykkäimmät koiraat. Kuten John Krebs (1977; ks. myös Krebs *et al.* 1978) huomauttaa, laaja laulurepertuaari näyttää myös tehostavan toisten koiraiden torjumista reviiriltä. Toisaalta esimerkiksi punatulkut ovat etevää oppimaan ihmisen viheltämiä sävelmiä, vaikka he eivät laululla puolusta reviiriä (Birkhead 2008/2009: 238–243). Charles Hartshorne (1973/1992: 4–12) otaksuu, että vaihtelevalla laululla on myös esteettinen tehtävä: se estää lintuja pitkästyästä. Myös David Rothenberg (2014: 58) esittää, että kukin laulava eläinlaji on evoluution myötä kehittänyt omanlaisensa musiikillisen estetiikan; kauneimmat ovat tulleet valituiksi. Sama koskee toki monia sellaisiakin lajeja, joiden estetiikka ei avaudu ihmisille ja joiden tuottamia merkkejä ei näin ollen verrattaisi taiteeseen (ks. Rothenberg 2014: 52).

Taipumusta vaihteluun jossain määrin rajoittaa se, että tietyissä tilanteissa käytännöllisten viestien välittyminen jopa lajirajojen yli on selviytymisen kannalta olennaista. Tämän vuoksi esimerkiksi eri lintulajeilla esiintyy hyvinkin samankuuloisia varoitushuutoja (Salwiczek & Wickler 2004: 174; ks. myös Telkänranta 2016: 17). Lajinsisäiseen viestintään kuuluu sitäkin runsaammin ääniä, ilmeitä, asentoja ja liikkeitä, joiden muotoa ei pyritä tieteen tahtoon muuntelemaan. Hiljattain on havaittu, että kompleksisiin äänikuvioihin voi joillain toislaisilla sisältyä osasista rakentuneita merkityksiä, joiden kautta välitetään ympäristöä koskevaa tietoa (ks. 4.7.2). Esimerkiksi linnunlaulussa kompositionaalista syntaksia tuskin kuitenkaan esiintyy vaan se lienee tältä kannalta lähempänä musiikkia kuin kieltä.

Interformaalisuuden rajat

Vaikka länsimaisilla ihmisillä on taipumuksena arvostaa lähinnä kompleksista linnunlaulua, kaikenlaisten eläinäänten interformaalinen kääntäminen on esteettisesti rikastuttavaa. Ihmisen ei tarvitse valita kauneinta toislaisista tämän omien standardien mukaisesti vaan hänellä on varaa nauttia moninaisuudesta ja tarkata esteettiseltä kannalta muitakin kuin sukupuolivalinnan tuloksena kehittyneitä piirteitä. Toisaalta ihmiset eivät aina pysty havaitsemaan tekijöitä, jotka toislaisten esteettisessä elämässä näyttäisivät olevan avainasemassa. Helena Telkänranta (2015: 14) huomauttaa, että monilla lintukoirailla on naaraan lumoavia ultravioletteja kuvioita, vaikka ihmissilmään molemmat sukupuolet näyttäisivät samanlaisilta. Emme myöskään kuule suurta osaa sukupuolivalinnassa merkityksellisistä äänistä, ja silloinkin kun kuulemme jotakin, tarkastelemme ääniä eri näkökulmasta kuin toislaiset. Kun mittapuuna toimii ihmispuhe, merkkien asemaa tulkitun lajin muotojärjestelmässä voi olla vaikeaa ottaa huomioon. Esimerkiksi useimmat pikkulintujen äänet kuulostavat ihmisestä korkeilta, vaikka niiden korkeus itse asiassa vaihtelisi huomattavasti.

Yksittäisten aistien ohessa esteettisten muotojen tulkitsemiseen vaikuttavat esiintymisyhteys ja yleinen kokemistapa. Hartshorne (1973/1992: 79, 107–109) rinnastaa lintusydänten

⁴³² Sama koskee monia muidenkin eläinryhmien ominaisuuksia, joilla ei ole suoraa käytännöllistä merkitystä.

nopean sykkeen heidän laulunsa nopeuteen ja esittää, että lintukorvan ajallinen äänien erotuskyky on monin verroin suurempi kuin ihmiskorvan. Ihmiskuulon hitauden vuoksi äänitetyn linnunlaulun soitt nopeutta voidaan vaihtaa esimerkiksi 1/8:aan, 1/16:aan, 1/32:aan tai jopa 1/64:aan lähtönopeudesta, jotta sen esteettinen arvo tulisi paremmin esiin (ks. Hartshorne 1973/1992: 79, 107–109). Jonathan Balcombe (2006/2014: 82) kuvittelee, kuinka hienolta peukaloisen säe mahtaisi kuulostaa hidastettuna niin, että hän tunnistaisi kaikki ”kahdeksan sekunnin mittaiseen aariaan puristetut sata nuottia” – puhumattakaan vielä nopeatempoisemmista lauluista.⁴³³ On kuitenkin vaikea tietää, paljonko laulua tarkkaan ottaen tulisi hidastaa, ja vielä kauemmaksi lähtömuodosta tietenkin siirrytään silloin, jos esimerkiksi ultravioletteja kuvioita tulkitaan erityissuotimella varustetulla kameralla. Tältä kannalta interformaalinen kääntäminen kytkeytyy läheisesti intermediaalisuuden problematiikkaan (ks. 5.3.2). Onnistumisen mahdollisuudesta kuitenkin kertoo Sándor György Feketen tutkimus, jossa nopeatettu ja kahdella oktaavilla korotettu ”pikkuoravaversio” klassisesta musiikista rentoutti laboratoriorottia tehokkaammin kuin tavalliseen tapaan soitettu sävellys (ks. Telkänranta 2016: 48).

Aistien toiminnan ja kehon rytmien ohessa toislaajisten havaitsemiseen vaikuttavat yksilölliset preferenssit ja kulttuuriset käsitykset. Kun lähtömuotoa lähestytään kielellisten merkkien avulla, saattaa tapahtua melkein mitä hyvänsä: kieli voi rajoittaa ymmärrystä ja suunnata huomion harhateille mutta myös tarjota uusia näkökulmia ja auttaa ennakkoluuloista vapautumisessa, jolloin lähtömuotoja pystyy katselemaan, kuuntelemaan, haistelemaan ja tunnustelemaan avoimin mielin. Ilmiömaailman monimuotoisuuden arvostaminen on myös Charles S. Peircen (ks. *EP* 2: 199–201, 272) estetiikan ytimessä: hänen mukaansa objektien esteettinen arvo ei ole riippuvainen ihmisten arvostuksista, joita Toiseuden pelko, näkemyksen puute tai ymmärtämyksen kapea-alaisuus voi vinouttaa.

Toisaalta on muistettava, että interformaalisuus on vain yksi lajienvälisen kääntämisen kuudesta ulottuvuudesta. Interformaalinen kääntäminen on tietyllä tapaa ulkokohtaista, ja kokonaiskuvan saamiseksi varsinkaan interpersoonaisen kääntämisen merkitystä ei sovi unohtaa. Tarkkakaan havainnointi ei kerro kaikkea toislaajisesta eläimestä, sillä tällä on myös sisäinen elämänsä, johon kuuluvia mielentiloja, intressejä ja näkökulmia ei voi tavoittaa samalla tavoin kuin siipikuvioita ja äänisarjoja. Kuten sosiaalipsykologisessa viitekehyksessä on käynyt ilmeiseksi, ulkoisella olemuksella voi kuitenkin olla ratkaiseva merkitys myös käsityksillemme toisten olentojen luonteenlaadusta. Vastaavasti vaikkapa kalalokki tunnetaan kiltin oloisena lintuna vastakohtana häijyn näköiselle harmaalokille (ks. esim. Pedersen 2012: 87, 90). Interformaalinen reflektio auttaa paitsi nauttimaan monimuotoisuudesta myös tiedostamaan lajienväliseen estetiikkaan liittyviä ennako-oletuksia, harhaluuloja ja sudenkuoppia, jotka joskus koituvat inhottujen eläinten kohtaloksi.

Interformaalisuus lajienvälisissä suhteissamme

Ympäristökasvatuksessa omakohtaisia luontoelämyksiä pidetään usein liikkeelle panevana voimana (ks. esim. Nordström 2004: 116), sillä niistä herää mielenkiinto luonnon salaisuuksia kohtaan ja halu toimia ihmistä ihmeellisemmän maailman puolesta.⁴³⁴ Ympäristöestetikko Emily Brady (2013: 200–201) esittää, että esteettinen arvonanto ei aina johda eettiseen huolenpitoon mutta joissain tapauksissa moraalinen arvo pohjautuu osittain esteettiseen arvoon. Vaikka esteettiseen asenteeseen usein liitetään tietty pyyteettömyys (ks. esim. Guyer 2006: 579), aistimusten tavoittelu ei aina ole objektin kannalta

⁴³³ Sitaatin on suomentanut Eila Salomaa.

⁴³⁴ *Ihmistä ihmeellisempi maailma* on vapaa suomennos David Abramin (1996) termistä ”more-than-human world”, jonka Larissa Budden (2014: 126) inspiroimana huomasi soveltuvan myös teoreettiseen käyttöön. Abram (1996: ix–x, 321) tarkoittaa käsitteellään aistillista todellisuutta, johon ihminenkin kehollisuudessaan kuuluu.

harmitonta.⁴³⁵ Toislaiset voivat häiriintyä ihailijoista – puhumattakaan siirtymästä etäaistien piiristä lihasten maisteluun, sulkien keräilyyn ja turkisten kosketteluun. Monien kasvien ja eläinten piikeillä, pahanmakuisuudella ja suoranaishalla myrkyllisyydellä on tarkoituksensa, sillä eläinkunta on riippuvainen toisten eliöiden kuluttamisesta, ja esteettinen epämieluisuus vähentää ennenaikaisen kulutetuksi tulemisen riskiä. Aistillinen arvostus sitä vastoin saattaa koitua toislaisen kohtaloksi siinä missä ennakkoluulokin. François Rabelais'n (1534/1947) teos *Suuren Gargantuan birmuinen elämä* havainnollistaa kaunistelemattomasti ihmisen taipumusta toislaisien ennenkuulumattomaan hyväksikäyttöön.⁴³⁶ Massiiviset teurastajaiset ja eläinperäiset vaatteet eivät riitä vaan jättiläislapsen innovatiivisuus ilmenee pyllään pyyhkimisenä erilaisiin eläimiin. Viimein hän esittelee keksintönsä ylpeälle isälleen:

– Mutta loppuponneksi sanon ja väitteessäni pysyn, että paras keino on pyyhkiä pyllensä oikein untuvaiseen hanhenpoikaan, mikäli sen päätä pidetään jalkojen välissä. Ja kautta kunniani, uskokaa minua, peräaukkonne nauttii siitä sanomattomasti, ja siihen on syytä tämän untuvasen pehmeys sekä hanhenpojan suloinen lämpö, mikä helposti siirtyy peräsuoleen ja muihinkin suoliin ja saavuttaa lopulta sydäneläin ja aivot. (Rabelais 1534/1947: 75, suomentanut Erkki Ahti)

Teoksen suomentanut Erkki Ahti (1947: 10) luonnehtii Rabelais'ta suureksi inhimilliseksi ymmärtäjäksi, jonka ”teoksilla on ikuinen arvonsa”. Mielenkiintoista onkin, että hyvinvointi-Suomessa markkinoidaan vuosikymmenestä toiseen karitsa-aiheista wc-paperia, joka näyttäisi vetoavan jokseenkin samoihin fantasioihin kuin renessanssihuumori. Kuten hanhenpoikasen kohtalo osoittaa, aistillisinkaan interformaalinen tulkinta ei tee oikeutta lähtöeläimelle, jos tämä redusoidaan vietteleväksi pehmeudeksi tai herkulliseksi mauksi. Aina tulkitseminen ei jätä lähtömuotoa koskemattomaksi vaan joiltain osin siihen pääsee käsiksi vain kuluttamalla lähtöeläintä konkreettisesti tai kuvitteellisesti. Lisäksi eläinten interformaalinen jäljittely esimerkiksi lintupillien ja houkutuslintujen muodossa vaikuttaa todellisten eläinten liikkeisiin. Yksi näkökohta, johon lajienvälisen kääntäjän on syytä kiinnittää huomiota, onkin intermediaalisten siirtymien etiikka.

5.3.2 Esiintyminen ja esitetyksi tuleminen. Intermediaalisuus suhteessamme toislaisisiin

Intermediaalisesta näkökulmasta voi tutkia, kuinka ulkoinen todellisuus suodattuu toislaisien eläinten kokemusmaailmoihin, subjektiivinen kokemus kanavoituu käyttäytymiseksi, synnynnäiset käyttäytymismallit ilmenevät eläimen taipumuksissa tai niin sanotussa häiriökäyttäytymisessä. Toislaisien eläinten elämän avaintekijäksi intermediaaliseksi kääntämiseksi nimittämäni ilmiö hahmottuu Jesper Hoffmeyerin (2003: 335–336, 342) näkemyksessä, jonka mukaan eläimet jatkuvasti kääntävät käyttäytymiseksi ympäristönsä tarjoamia vihjeitä. Osittain kyse on elottomaan luontoon liittyvien tekijöiden, kuten tuulten ja lämpötilojen, tulkitsemisesta, osittain eliöiden keskinäisestä viestinnästä. Osa toislaisien viesteistä tavoittaa myös ihmisen, vaikka viestejä vaihdetaan myös ihmiseltä puuttuvilla aisteilla, meille vierailta taajuuksilla tai aallonpituuksilla sekä elementeissä, joissa ne jäävät

⁴³⁵ Emily Brady (2003: 25) puhuu kokemusten janosta esteettisenä intressinä, mikä ilmentää perinteistä lähestymistapaa paremmin esteettisen toimijan tarpeita.

⁴³⁶ Toislaisien ohessa teoksen jättiläinen on epähuomiossa vähällä syödä joukon pyhiinvaeltajia (Rabelais 1534/1947: 180–183). Rabelais'n tuotanto ei rakentele hierarkkista dualismia ihmishengen ja eläimellisyyden välille vaan eläinsuhteessa on kyse pikemminkin hurmioituneesta ahmimisesta (ks. 2.4.2).

ulottumattomiimme (ks. esim. Telkänranta 2016: 18).⁴³⁷ Kadri Tüürin (2014: 274) mukaan jopa kaukaisten eläinlajien välillä on kuitenkin yleensä löydettävissä yhteinen kanava, joka mahdollistaa vastavuoroisen havaitsemisen, vaikka kanavassa välitettyjen merkkien tulkinnat sitten vaihtelisivatkin lajikohtaisesti.

Kuten Thomas Sebeok (2001: 107–108) huomauttaa, kullakin eläinten käyttämällä viestintäkanavalla on omat etunsa ja haittansa. Viestintäkanava vaikuttaa siihen, kuinka kestävä tuotettu merkki on ajallisesti ja miten se leviää tilaan. Kanavien vaatima energiamäärä vaihtelee, ja osa niistä on riippuvaisia esimerkiksi valosta. Myös tuotettujen merkkien monivaihteisuus on kanavasta kiinni, jolloin semioottisten päämäärien toteutumista edistää tarkoituksenmukaisen viestintäkanavan käyttö. Toislaajisten eläinten semioottiselle toiminnalle onkin tunnusomaista tiettyjen viestintäkanavien suosiminen lajista riippuen. Esimerkiksi linnuilla näkö ja kuulo ovat keskeisimmät aistit, mutta niiden suhteellinen merkitys riippuu lajin elämäntavasta ja habitaatista. Yleisesti ottaen vaikuttaa siltä, että näköaisti hallitsee avointen maisemien lajeilla, kun taas kuulo on tärkeämpi metsien ja tuuheiden pensaikkojen linnuille (Hooker 1968: 331). Myös valailla äänenkäyttö saattaa korostua ilmeiden ja eleiden kustannuksella siksi, että heidän elinympäristössään näkyvyys on heikko (Bateson 1972: 370–371).

Evoluution myötä aistit ovat kehittyneet kunkin lajin elämäntavan kannalta tarkoituksenmukaiseen suuntaan, mutta samalla lajienväliseen viestintään on tullut uusia mutkia. Eri viestintäkanaviin erikoistuneet eläimet eivät läheskään aina pysty havaitsemaan toistensa merkkejä. Ihmisellä on käytössään joukko teknisiä apuvälineitä, joilla voidaan todentaa meille näkymättömillä aallonpituuksilla ja meidän korvaamme kuulumattomilla taajuuksilla liikkuvien viestien olemassaolo, huomata hajureseptoreistamme karkaavien molekyylien merkitys ja yllättävien fyysikaalisten ilmiöiden kantamat merkitykset. Lisäksi näyttää siltä, että monet meistä tuntevat myötäsyttyistä kutsumusta eläinhavaintojemme tallentamiseen, jakamiseen ja välittämiseen. Viestintäteknikan kehittyessä toislaajisten eläinten intermediaalinen kääntäminen on saanut mittasuhteet, joita moni tutkija pitää kestävämmän. Jean Baudrillardin hengessä jotkut pelkäävät, että huomiomme kiinnittyy eläinsimulaatioihin samaan aikaan, kun todelliset eläimet joutuvat entistä ahtaammalle (ks. esim. Bergman 2005: 255, 266–268; Stibbe 2012: 1–2, 190). Pitkälle viedyllä simulaatiolla ei ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa tai korkeintaan se peittää todellisuuden; niinpä esimerkiksi Cathy Glenn (2004: 67, 72–76) mieltää ruokamainosten puhuvat lehmät, kanat ja tonnikalat virtuaaliolentoiksi, joiden puhe on jatketta tehotuotannon oikeuttavalle resurssidiskurssille.

Intermediaalinen käänöskritiikki

Varsinkin ihmisten ollessa tekemisissä muiden eläinten kanssa intermediaaliseen kääntämiseen liittyy monenlaista luonnollisen ja kulttuurisen, tiedostamattoman ja tietoisin, aistillisen kokemuksen ja kirjoitetun sanan välistä risteilyä. Vaikka esitettävä eläin näyttäisi päällisin puolin jäävän rauhaan ihmiseltä, Randy Malamud (2007) rinnastaa toislaajisten lassoamisen kulttuuriin ja semioottisen kuluttamisen fyysiseen hyväksikäyttöön. Lähtökohtaisesti sama ilmiö näyttyy hyvin erilaisessa valossa, jos sen käsitteellistää päinvastaisin metaforin; esimerkiksi Mark Cocker (2013: 9) hämmästelee, kuinka linnut ovat kansoittaneet ihmisten mielikuvituksen, ikään kuin olisimme heille uusi elinympäristö, jonka voi valloittaa ja käyttää hyväkseen. Kari Weil (2012: 25–26) puolestaan pohtii mahdollisuutta, voisivatko toislaajiset tuottaa omat representaationsa ja tulla nähdyiksi omilla ehdoillaan sen sijaan, että he pysyvät näkymättömissä tai jäävät inhimillisten kategorioiden ja merkitysten vangeiksi.

⁴³⁷ Infraäänit ihminen tosin saattaa Helena Telkänrannan (2015: 22) mukaan aistia rintakehässä ”jonkinlaisena läsnäolon tunteena”. Näin esimerkiksi norsun tuottamalla infraäänellä voi olla omanlaisensa faattinen merkitys, vaikka aistikanava vaihtuu kuulosta tuntuun.

Representaatiovastaisuudelle on myös käytännönläheisempiä perusteita. Arran Stibbe (2012: 186) pitää ristiriitaisena sitä, että ympäristökasvatuksessa käytetään erilaisia välineitä luonnon esittämiseen – eihän representaatio voi milloinkaan korvata suoran kokemuksen aistillisuutta. Tältä kannalta intermediaalisen kääntämisen haasteena ei näyttäydä niinkään lähtöeläinten välittäminen eri medioihin kuin välittömään yhteyteen kannustaminen. Stibben (2012: 175, 177, 186–187) mielestä kentälle viedyt retkeläisetkin voivat tarvita apua luonnon näkemisessä sen sijaan, että heitä kannustetaan kyseenalaistamaan ja mittaamaan näkemäänsä. Kulttuurisena kädenojennuksena voi hänen mukaansa toimia tavallisen luonnon yksityiskohdan, kuten sammakon, kehystäminen sekä mielekkään katsomistavan mallintaminen vaikkapa sammakkoa ihastelevan ihmishahmon kautta.

Joidenkin tutkijoiden erityisen huolen aiheena on eläinmerkkien kääntäminen tiettyyn mediaan; esimerkiksi Charles Bergman (2005) pohtii radiotelemetrian vaikutuksia lajienvälisiin suhteisiimme. Bergman (2005: 257, 266, 267–269) pahoittelee sitä, että telemetriaa käytettäessä todellinen eläin häviää näkyvistä ja korvautuu radiolähettimen piippauksilla. Tutkimuksen yhteydessä esimerkiksi panamanara-yksilöihin viitataan heihin kiinnitettyjen lähetinten yksilöllisillä aallonpituuksilla lintujen omien tuntomerkkien sijaan (Bergman 2005: 258, 260, 264). Kun villieläimiä tarkkaillaan alinomaan ja heitä koskevaa tietoa kootaan populaatiota tai lajia koskeviksi diagrammeiksi ja kartoiksi, he muuntuvat toimijoista biovallan kohteiksi, vaikka tarkoituksena olisi suojella eläimiä (Bergman 2005: 255, 256, 261–265).

Yleisemmin visuaalisuuden on katsottu korostuvan liikaa lajienvälisissä suhteissamme. Kuvaavaa kyllä, joissain kulttuureissa jopa lintuharrastajat ovat epävarmoja, voivatko he lukea ääneen perustuvan lintuhavainnon havainnoksi, vaikka monen lajin tunnistaminen on helpointa äänen perusteella (ks. Mynott 2009: 147–148). John Berger (1977/1980: 14) esittää, että kuvavälitteisessä eläinsuhteessa toislaajiset alistetaan tarkkailun kohteiksi, joita katselemme ikään kuin akvaarion lasin läpi, ilman mahdollisuutta katseiden risteytymiseen. Samaan aikaan kun kuvasto paisuu, todelliset eläimet joutuvat Bergerin (1977/1980: 24) mukaan entistä ahtaammalle. Adam Doddia (2014: 116–117) mietityttää erityisesti tekniseltä tasoltaan yhä laadukkaampien valokuvien vaikutus hyönteissuhteisiimme. Hän epäilee, että visuaalinen yhteys hyönteisiin on saanut meidät oudoksumaamme heitä yhä enemmän, sillä kuvissa nousee pintaan inhimillisestä normista poikkeava käyttäytyminen. Myös eläinpolitiikkaan kytkeytyvä visuaalinen kamppailu ja läpinäkyvyyden korostaminen voi lopulta ohentaa yhteyttä eläimiin itseensä (ks. Armstrong 2007). Kuten Saara Kupsala (2015: 82) huomauttaa, kuvat eivät ole niin kokonaisvaltaisesti kehollisia kuin vaikkapa omakohtaisesti todistettu toislaajinen kärsimys, jolloin etäisyyden säilyttäminen lähtöeläimeen on helpompaa.

Median luonteen ohessa ongelmallisena voidaan pitää intermediaalisen kääntämisen saamia mittasuhteita. Antti Nylén (2015: 33) katsoo, että Internetissä ”kaikki on aineiston loputtoman runsauden vuoksi merkillisen samantekevää”. Nylén (2015: 24) mieltää eläinaktivistien salakuvien julkaisemisen esimerkilliseksi tavaksi käyttää Internetiä, mutta samaan aikaan hän toivoo, että tärkeimmät kuvat irrotettaisiin verkon kuvamassoista. Tämä toteutuu Juho Kerolan ja Kristo Muurimaan valokuvia esittelevässä teoksessa *Eläintehtaat* (Muurimaa 2018). Kuvauksia reflektoidessaan Muurimaa (2018: 121–123, ks. myös 61) esittää, että kuvan ottaminen tunnustaa lähtöeläimen tärkeyden ja mahdollistaa tämän muistamisen kuoleman jälkeen. Samalla tuotantoeläimen muistokuvan julkaiseminen ”politisoi kysymyksen siitä, kuka on muistamisen arvoinen”. Kun kuvaaja oivaltaa ruoaksi kasvatettavien eläinten ainutkertaisuuden, kuvat saavat ennalta arvaamattomia merkityksiä. Ne eivät yksistään dokumentoi tuotanto-oloja tai verifioi aktivistien väitteitä vaan tutkivat arjen kätkeytyä puolia. Verkkojulkaisuissa ja niihin pohjautuvassa julkisessa keskustelussa tämä ulottuvuus voi unohtua, mutta valokuvateoksen muodossa se pääsee oikeuksiinsa.

Tietotekniikan problematisoimisen lisäksi saatetaan kysyä, onko toislaajisten sanoittaminen oikeutettua. Robert Harrison (1996: 427, siteerattu Glenn 2004: 75) väittää, että puhuvat eläimet eivät olisi enää eläimiä vaan eräänlaisia ihmisiä; tällöin käännoistyö on epäilemättä viety liian pitkälle. Totoroa ja kissabussia koskevassa tulkinnassaan Stibbe (2012: 185) pitää ympäristökasvatuksen kannalta olennaisena sitä, että hahmot eivät puhu; puhumattomuuden ansiosta ne eivät välitä lapselle abstraktioita tai käsitteellistyksiä vaan ainoastaan ihmetuksen tunnetta, joka ulottuu myös hahmojen luontaiseen ympäristöön. Toisaalta puhuvat eläinhahmot herättävät luottamusta, koska niillä on käytössään samat viestintävälineet kuin ihmisillä (Glenn 2004: 75). Joskus kritiikki ulottuu toislaajisten vuorosanojen rustaamista laajemmalle; varsinkin tiettyinä ajanjaksoina ja tietyissä diskursseissa kielivälitteistä luontosuhdetta on vahvasti vieroksuttu (ks. Lummaa 2017: 214–215). Kielitieteilijät Alison Sealey ja Lee Oakley (2013: 407, 416–417) kyseenalaistavat koko mahdollisuutemme tulkita toislaajisten oletettuja tunteita, intentioita tai ajatuksia varsinkaan kielellä, joka on auttamattomasti kytköksissä omaan lajiimme. Etologit Paul Martin ja Patrick Bateson (2007: 63) kuitenkin katsovat, että toislaajisten käyttäytymisen sanallista kuvailua tarvitaan varsinkin epämuodollisissa pilottitutkimuksissa, harvinaisten tapausten raportoinnissa sekä kompleksisen käyttäytymisen dokumentoinnissa.

Kielellisen tulkitsemisen puolesta puhuu se, että ihminenkin on alkujaan ei-kielellinen olento, jolla on paljon yhteistä toislaajisten sukulaistensa kanssa (ks. esim. Griffin 1976: 69–71, 98). Fenomenologi Dieter Lohmar (2007: 70) katsoo, että kielen tehtävänä on nykyisinkin ei-kielellisten ajatusten kiteyttäminen tai kertaaminen, jolloin toislaajisen kielellinen tulkitseminen ei lähtökohdiltaan ratkaisevasti poikkea omien tunteidemme kielentämisestä.⁴³⁸ Dale Jamieson (2009: 32–33) asettuu samoille linjoille todetessaan, että omien tunteidemme, käyttäytymisemme ja päätöstemme tulkitseminen voi olla niin haasteellista, että toisinaan ymmärrämme paremmin muita kuin itseämme.⁴³⁹ Toislaajisten merkkien kielentäminen ja itsereflektio kietoutuvat yhteen myös Minna Santaajan (2013: 54) kuvauksessa siitä, kuinka vaikkapa linnuista kentällä saadut havainnot ja kokemukset eivät käänny yksi yhteen standardoidulle tieteen kielelle, taulukoiksi ja kartoiksi. Välitysprosessien vaikeuksissa ei ole kyse yksinomaan lintujen ei-kielellisyydestä vaan ylipäänsä siitä, että kentällä toimiminen on luonteeltaan tunnepitoista, ”moniaistillista ja ruumiillista” ja tilanteet ainutkertaisia (Santaoja 2013: 54). Näin kysymys toislaajisten merkkien kielentämisestä kietoutuu yleisempään ei-kielellisen kielentämisen problematiikkaan.

Kielen rajoituksista huolimatta se voi välittää jossain määrin tietoa lajitoveriemme subjektiivisista kokemuksista, ja myös muutamat toislaajiset ilmaisevat itseään kielellisesti (Griffin 1976: 97). Sen sijaan, että toislaajisten merkkien kielellinen tulkitseminen lopetettaisiin, onkin ehkä viisaampaa pyrkiä refleктоimaan kielen puutteita ja mahdollisuuksia. Jotta voisimme kehittää lajienvälisiä suhteitamme mielekkääseen suuntaan, on tärkeää ymmärtää, että intermediaalisen käännoksen ei tarvitse merkitä samaa kuin lähtömerkin. John Dupré (1990: 443–445) kuvittelee tilanteen, jossa kääntäisimme leijonan käyttäytymisen lauseella ”minuun sattuu”. Leijonalaumassa lause epäilemättä kytkeytyisi hyvin erilaiseen merkitysten verkostoon kuin ihmisyyhteisössä, mutta kuten Dupré huomauttaa, keskeistä on kysyä, mitä *me* tarkoitamme puhuessamme leijonan kivusta ja millaisia eettisiä merkityksiä kytkemme kipuun. Prosessuaalisesta näkökulmasta on luonnollista, että vaikutteet risteytyvät ja merkeistä tulkinnan myötä kehkeytyy jotakin uutta (ks. 3.2.3, 3.2.6.3). Karoliina Lummaa (2017: 156, 244) huomauttaa, että

⁴³⁸ Lohmar (2007: 57) myöntää, että tulkinnallisten virheiden korjautuminen edellyttää viestintää, mutta viestintä on mahdollista myös lajirajojen yli.

⁴³⁹ Toisaalta on esitetty, että emme käännä puheeksi tunteita ja ajatuksia, jotka olemme ensin tunnistaneeet itsessämme, vaan opimme kielestä, että meillä ja muilla on mentaalisia tiloja (Fisher 1990: 113–114). Jo Wilhelm von Humboldt väitti, että kieli paitsi ilmaisee myös aiheuttaa tunteita (ks. Lafont 1993/1999: 50). Vaikka kieli epäilemättä vaikuttaa olennaisesti mielentilojen kokemiseen, on toisaalta selvää, että emme ala tuntea esimerkiksi kipua vasta siinä vaiheessa, kun opimme puhumaan siitä (Dupré 1990: 444; ks. myös Griffin 1976: 69).

ihmiskieli kehittyi alusta lähtien samassa ympäristössä kuin linnunlaulu, toislaisille vaikutteille altistuen. Nykyisinkin kieli uusiutuu, kun tulkitsemme intermediaalisesti kielenulkoisia vaikutteita. Ellei pensaikossa helisevän laulun ja omien ääntemme välillä ole ylittämätöntä kuilua, kielen voi olettaa soveltuvan myös linnunlaulun sanoittamiseen.

Näkyvyys ja reflektio

Kritisoinnin ohessa ekolinguistit ja ekokriitikot kysyvät, millaiset representaatiövälitteet auttaisivat meitä kehittämään eläinsuhteitamme. Representaatiokriittinen Weilkin (2012: 26) pitää ilmeisenä, että jonkinlainen näkyvyys on tarpeen toislaisten pelastamiseksi kauhealta kohtalolta, ja laajemmin samaa aihetta pohtii Siobhan O’Sullivan (2011, viitattu Kupsala 2015: 79–80), jonka mukaan toislaisten ryhmien kohtelu on vahvasti sidoksissa niiden näkyvyyteen. Akateemisissa tilanteissa huomion kiinnittäminen toislaisia edustavien välitysprosessien ongelmiin saattaa toimia keinona, jolla kiusalliset puheenaiheet karsitaan keskustelusta. Jos opiskelija-aktivisti valittelee sikojen tai kanojen tilannetta, häneltä saatetaan kysyä, millä oikeudella hän ihmisenä puhuu toislaisten puolesta. Oikeastaan jo pelkkä puhumattoman olion nimittäminen siaksi tai kanaksi on niin röyhkeää väkivaltaa, että opiskelija-aktivistin olisi parasta vetäytyä miettimään asioita *eettisestä* näkökulmasta. Mielenlennyksen jälkeen lähdetään lounastauolle, ja välikohtaus unohtuu. Vaikka näkyvyyden lisääminen voi johtaa yleisön turtumiseen, kaiken kaikkiaan se luultavasti eheyttäisi monilajista yhteisöä, jossa elämme.

Näkyvyydellä tarkoitetaan usein metonymisesti muutakin kuin visuaalista esilläoloa. Länsimaisten kulttuurien katsotaan olevan visuaalisesti painottuneita, mutta yhteiskunnallisen toimijuuden muodostumisessa erityisen merkityksen saa ääni. Jo Jean-Jacques Rousseau (1755/1781/1905: 402) ja Georg Wilhelm Friedrich Hegelin (1830/1974: 433) kaltaiset filosofit korostavat eläimen äänen semioottista erityislaatua, ja nykyisinkin toislaisten puolestapuhujat turvautuvat usein puoliksi kuvaannolliseen äänen käsitteeseen. Mikä hyvänsä ääneen pääseminen ei kuitenkaan palvele moniäänisen yhteisön muodostumista. David Rothenberg (2001: 8) ja David Dunn (2001: 100) ajattelevat, että välitettäessä luonnon ääniä kulttuuriin on tärkeää tehdä oikeutta niiden eheydelle ja intentionaalisuudelle. Stibbe (2012: 189) puolestaan otaksuu, että suullisista diskursseista voisi löytyä varteenotettavia vaihtoehtoja eläimistä puhumiseen; lisäksi valokuva tai elokuva voi tarjota otollisia katsomistapoja, joita voi soveltaa todellisten eläinten kohtaamiseen (Stibbe 2012: 190). Sen sijaan, että lähtöeläin lassottaisiin kulttuuriin, intermediaalista tulkintaa voi pyrkiä muodostamaan hänen ehdoillaan. Tältä kannalta kiinnostavan sovelluskohteen intermediaalisuudelle muodostavat taidesuuntaukset, joissa toislaiset osallistuvat teoksen luomiseen (ks. esim. Burt 2007).

Intermediaaliseen kääntämiseen kytkeytyy erottamattomasti kysymys representaatioprosessin reflektiivisyydestä. Kun eläinten merkkejä kielellistetään, paljonpuhuvia jälkiä käännösprosessista ovat episteemistä modaliteettia ilmaisevat foneettiset, sanastolliset ja kieliopilliset piirteet. Semioottisten prosessien reflektointi vaihtelee kielikohtaisesti; esimerkiksi Peter Mühlhäusler (1994/2001: 162) tarjoaa kiinnostavan esimerkin Papua-Uuden-Guinean kielistä, joiden kielioppi pakottaa ilmaisemaan, onko puhuja omakohtaisesti havainnut vaikkapa sian rikkomassa aitaa vai päätelty asian epäsuorista todisteista, kuten sian jätöksistä tai kuulopuheista. Tällaisessa kielessä intermediaaliset ketjut tulevat näkyvämmiksi kuin esimerkiksi suomen kielessä, jossa välivaiheiden esille tulo on paljolti kääntäjän valinnoista kiinni. Kirikkaampaan valokeilaan merkkijärjestelmien erityispiirteet pääsevät intersysteemisen kääntämisen viitekehäksessä.

5.3.3 Kissa joka sanoo vain miau! Intersysteemisyys suhteessamme toislaajisiin

Lajienvälisessä viestinnässä merkkijärjestelmien tutkiskelu voi auttaa tunnistamaan merkityksiä siellä, missä muuten nähtäisiin pelkkää satunnaista hälyä. Esimerkiksi Martin Lindauerin luottamus pienten erojen merkitykseen eläinten käyttäytymisessä johti mehiläisten tanssin tulkitsemiseen (ks. esim. Griffin 1976: 19–24, 54–55; Alcock 2001: 222–224). Vaikka mehiläiset maallikon silmin vain pörräisivät ympäriinsä, ympäristön tarjoamista resursseista kertovaan tanssiin kytkeytyy monimutkaisia intersysteemisiä käänösprosesseja. Auringon laskettua mielenkiintoisia löytöjä tehneen mehiläisen täytyy kääntää aurinkovihjeet painovoimaan perustuvaksi suuntautumiseksi, ja toisten mehiläisten on tulkittava tanssi (Tetzlaff & Rey 2009: 77). Viimeaikaiset tutkimukset ovat tuoneet yhä vahvemmin esiin merkityksellisen vaihtelun toislaajisten ääntelyssä, kuten koirien haukkumisessa (ks. esim. Yin & McCowan 2004). Jotta toislaajisten ymmärtäminen kävisi mahdolliseksi, monia asioita on myös eksplikoitava, mikä korostaa intersysteemisen kääntämisen merkitystä. Lajirajoja uhmaava intersysteeminen tutkimus kasvattaa paitsi toislaajisia myös ihmiskieltä koskevaa ymmärrystä, ja tällä vuosikymmenellä se onkin saanut uudet mittasuhteet (ks. esim. Bolhuis & Everaert (toim.) 2013).

Toislaajisten kyky intersysteemiseen kääntämiseen ei ole yhtä ilmeinen kuin heidän valmiutensa interformaaliseen ja intermediaaliseen käyttäytymiseen. Kalevi Kull ja Peeter Torop (2003: 318–320) tarkastelevat kääntämisenä varoitushuutojen lajienvälistä tulkitsemista, ja varoitustilanteella on ilmeinen intersysteeminen ulottuvuutensa, vaikka kyse olisikin vain yksittäisten merkkien ymmärtämisestä. Monilla lajeilla esimerkiksi sukupuolten merkkijärjestelmät ovat eriytyneet toisistaan siinä määrin, että intersysteemistä kääntämistä kenties tarvitaan myös lajin sisällä. Esimerkiksi kanan on opittava tulkitsemaan kukon kiekaisuja, ja koska kukko saattaa esittää ruokakutsun myös kanaa huijatakseen (Balcombe 2006/2014: 69–70; Martinelli 2007: 47–48), kana hyötyisi melko kompleksisestakin intersysteemisestä päättelystä. Mahdollisesti kotieläin voi oppia tulkitsemaan useamman lajin merkkejä, mikä auttaa tulemaan toimeen monilajisessa yhteisössä.

Toislaajiset ja ihmiskieli

Eniten toislaajisten intersysteemisiin mahdollisuuksiin on kiinnitetty huomiota suhteessa ihmisiin. Monet eläimet oppivat ymmärtämään tai jopa tuottamaan ihmiskieltä tai muita ihmisten kehittämiä merkkijärjestelmiä.⁴⁴⁰ Tutkittaessa toislaajisten kykyä oppia ihmiskieltä on pohdittu, milloin oppilas ”todella tietää objektin nimen” ja milloin on kyse pelkästä pragmaattisten sääntöjen tajuamisesta (ks. Ruonakoski 2011: 219, 229–230). Helena Telkänrannan (2016: 30) mukaan esimerkiksi koira voi kuitenkin tunnistaa muun muassa sanat ’pallo’, ’kissa’, ’ruokaa’ ja ’ulos’ ”eräänlaisina nimilappuina tosimaailman ilmiöille”. Tulkinnan mukaan koiran kielellisissä kyvyissä on kyse pikemminkin yhteisen todellisuuden ja sanojen välisestä risteilystä kuin kahden merkkijärjestelmän välisestä vuorovaikutuksesta. Toisaalta myös ihminen ryhtyy tyypillisesti tulkitsemaan tuiki tuntematonta kieltä etsimällä sanojen ja objektien välisiä kytköksiä; intersysteemiset ongelmat nousevat pintaan vasta tulkintaa kielellistettäessä. Koiran ja ihmisen vuorovaikutuksessa jonkinasteista intersysteemisyyttä on havaittavissa myös eleiden

⁴⁴⁰ Lajienvälisestä semioottisesta koulutuksesta ovat kirjoittaneet sekä toislaajisten kouluttajat (ks. esim. Pepperberg 2005) että ulkopuoliset kommentoijat (ks. esim. Griffin 1976: 16–19; Dawkins 1993/1998: 119–127; Salwiczek & Wickler 2004: 176–177; Balcombe 2006/2014: 66–67; Martinelli 2007: 230–275; Ruonakoski 2011: 213–235; Telkänranta 2015: 158–162; Telkänranta 2016: 30–34), joiden tuotanto on usein ensimmäisen käden lähteitä helpommin saatavissa. Myös esimerkiksi YouTubesta löytyy runsaasti videoita ihmiskieltä oppineista toislaajisista.

tulkitsemisessa. Ihmisen aaltopituudelle virittyvä koira saattaa kääntää lajityypilliset tunneilmauksemme koiramaisiksi eleiksi ja asennoiksi.

Siinä missä 'pallon' tunnistava koira kääntää sanan pikemminkin liikkeeksi tai mielikuvaksi kuin toiseksi sanaksi, englantia puhuva papukaija tai viittova simpanssi tuskin kääntää merkkejä lajityypillisestä viestintäjärjestelmästä ihmiskielelle. Pikemminkin puhumisessa lienee kyse sellaisten tarpeiden ja havaintojen kielentämisestä, joilla on merkitystä lajista, lahkosta tai jopa luokasta riippumatta. Kari Weil (2012: 5–16) pohtii, pystyvätkö viittomakieltä taitavat simpanssit ja gorillat todella kertomaan omasta elämästään vai jäljittelevätkö he puheessaan inhimillisiä arvoja ja näkökulmia. Sama kysymys on relevantti myös puhumaan opettelevan ihmisen kohdalla. Jos kuitenkin ajatellaan englannin tekevän paremmin oikeutta *Homo sapiensin* kuin *Pan troglodytesin* tunnoille, Washoen kaltaisten heimotoveriemme viittomia on mahdollista tulkita paitsi intermediaalisessa myös intersysteemisessä viitekehyksessä.

Toislaajisten omien merkkijärjestelmien luonteesta on esitetty monenlaisia teorioita, jotka usein korostavat ihmiskielen poikkeuksellisuutta. Ernst Cassirer (1944/1972: 31–32) myöntää, että joskus toislaajisillakin eläimillä on varsin kompleksisia merkki- ja signaalijärjestelmiä, mutta ne koostuvat hänen mukaansa aina pelkistä fyysisen maailman operaattoreista (*operators*). Symbolit sitä vastoin kuuluvat inhimilliseen merkityksen maailmaan. Siinä olennaista on arkkitehtoninen muoto ja rakenne, ei aistien kautta saatava materiaali (Cassirer 1944/1972: 35–36). Chomskylaisen näkemyksen mukaan ihmiskieli mahdollistaa uudenlaisten kognitiivisten perspektiivien tuottamisen (ks. McGilvray 2012: 177). Gregory Bateson (1972: 417–418) ei näe jatkumoa toislaajisten viestinnästä ihmiskieliin vaan katsoo näiden merkkijärjestelmien olevan samaa juurta kuin ilmeet, eleet, äänenpainot ja muut ”ikonisen” viestinnän keinot, jotka ihmisilläkin kukoistavat kielten rinnalla. Delfiinien viestinnän Bateson (1972: 371–372) uumoilee jollain tapaa poikkeavan muiden toislaajisten ilmaisuvoimaisista parakielistä, vaikka toisaalta hänen on vaikea uskoa, että delfiinit tarvitsisivat mihinkään myöskään kielen kaltaista merkkijärjestelmää. Nykytutkijat pohtivat edelleen, voisiko delfiineillä olla tiedonvälitysjärjestelmä, joka poikkeaa tyystin kielestä (ks. Telkänranta 2015: 162; Telkänranta 2016: 17).

Biosemiotikassa kielen käsite on perinteisesti liitetty ihmiskieleen toislaajisten semioottisia kykyjä väheksymättä. John Deely (2005: 39) rinnastaa kielen erityislaadun muiden lajityypillisten merkkijärjestelmien omalaatuisuuteen tähdentäen samalla, että eri lajien merkkiprosessit ovat kytköksissä ja ruokkivat toisiaan. Jotkut tutkijat pitävät myös toislaajisia kielellisinä olentoina. Lucie Salwiczek ja Wolfgang Wickler (2004: 165, 169, 177) katsovat, että konvergentti evoluutio on johtanut kielen kaltaisen opitun äänimerkkijärjestelmän syntyyn ainakin viidesti: kädellisillä, valailla, papukaijoilla, kolibreilla ja laululinnuilla. Tutkijat soveltavatkin lintuäänten tarkasteluun useita kielitieteellisiä käsitteitä, kuten *semantiikka*, *syntaksi*, *sanasto*, *lause*, *pubuttelu*, *vuorottelu* ja *salakuuntelu*. Mitä ilmeisimmin ihmiskieli tarjoaa toimivan analogisen mallin eräiden toislaajisten merkkijärjestelmien kuvaamiseen.

Suomen sana *kieli* viittaa metonymisesti yhteen ruumiinosaamme, ja tältä kannalta linnunlaulun tai häntämerkkien nimittäminen kieleksi saattaa vaikuttaa antropomorfiselta. Toisaalta kielen käsite auttaa suhtautumaan toislaajisten tuottamiin merkkeihin vakavasti tilanteessa, jossa käsittämättömät viestit usein mielletään pelkiksi ääniksi ja toisen ihmisenkin puheeseen usein viitataan torjuvasti jyrksijämäisenä *vikinä*nä, sonninaisenä *mylvimisenä*, hevosmaisena *birnumisena*, koiramaisena *haukkumisena*, korvia särkevä *kiekausuna* tai avuttomana *piipityksenä*. Eläinten käyttäytymiseen erikoistunut emeritusprofessori Con Slobodchikoff katsoo, että monien lajien viestintä osoittautuu kieleksi heti, kun sitä alkaa tarkastella siitä näkökulmasta. Jatkuvuuden hahmottamisessa auttaa Slobodchikoffin mielestä se, jos merkkien sijaan kiinnitetään huomio biologiseen järjestelmään, jota kielen tuottaminen ja tulkitseminen edellyttää: hänen mukaansa useilla lajeilla on samankaltaisia viestintään erikoistuneita anatomisia rakenteita. Toisaalta myös toislaajisten merkkijärjestelmät osoittautuvat usein hämmentävän

hienostuneiksi. Esimerkiksi Slobodchikoffin tutkimat preerikot yhdistelevät sanan kaltaisia äänteitä lausemaisiksi huudoiksi, joilla he voivat viitata esimerkiksi erilaisten petojen lajiin, kokoon ja väriin. (Garber 2013.)

Intersysteeminen tarkkaavaisuus

Lajienvälisen viestinnän haasteena on Slobodchikoffin mukaan usein se, että ihmiset eivät tunnista merkityksellisiä eroja toislajisten merkkien välillä. Esimerkiksi Slobodchikoff ei ensi alkuun erottanut huutoja, joilla preerikot varoittavat toisiaan koirista ja kojooteista, mutta harjaannuttuaan hänen on helppo huomata, kummasta on kyse. Slobodchikoff kuitenkin epäilee, että pitkällisen tutkimustyönkin jälkeen suuri osa eroista jää häneltä huomaamatta. (Garber 2013.) Vastaavasti Helena Telkänranta (2016: 17–18) pohtii, että lampaiden ääni on monen ihmisen korvissa ”aina samanlainen mää”, vaikka itse asiassa määkimisessäkin on monia vivahteita. Sama ongelma on periaatteessa tiedostettu pitkään, ja siinä on nähty kytkös toislajisten merkkien kielellisiin tulkintoihin. Esimerkiksi Buffon (1771: 84) pahoittelee, että ranskan kielessä ei ole sanoja, joilla voisi ilmaista kanan, kukon ja tipujen erilaisia huutoja, ja hänen mukaansa jo antiikin latinalaiset pahoittelivat repertuaarinsa niukkuutta, vaikka heillä sanasto oli huomattavasti vivahteikkaampaa. Nykykäsityksen mukaan jo kananpojillakin on 25–30 kutsuääntä, jotka tarkkaavainen ihminen pystyy erottamaan (Balcombe 2006/2014: 69), jolloin on helppoa kuvitella, kuinka suuri osa merkityksellisistä eroista jää meiltä huomaamatta. Tunnetussa lastenkirjassa Pekka Töpöhännän pentu Mai joutuu väärin ymmärretyksi perimmältään hyväntahtoisten ihmisten kielitaidottomuuden vuoksi:

Postikonttorissa Kalle Janhunen otti varovasti pikku Main esille säkistä ja näytti ylpeänä häntä tovereilleen.

– Siinäpä on herttainen kissa! sanoivat postisedät. Onko hänessä osoite? Leimataanko hänet myös?

– Mai kotiin Harjukujalle, Mai sanoi, mutta valitettavasti postiväki sen enempää kuin muutkaan ihmiset eivät ymmärrä kissojen kieltä, joten sedät luulivat että Mai sanoi vain Miau!

– Tahtooko joku teistä hänet? kysyi Kalle Janhunen.

– Mai tahtoo kotiin Harjukujalle, Mai yritti vielä kerran melkein vihaisesti.

– Kyllähän minäkin ottaisin mielelläni tuommoisen pienen kissanpoikasen, sanoi eräs postisetä, jonka nimi oli Akseli Antamoinen, – mutta kun minä joudun olemaan niin kovin paljon poissa kotoa, niin ei siitä taida tulla mitään, ikävä kyllä.

(Knutsson 1948/2009: 379–380, kääntänyt Terttu Liukko)

Vivahde-erojen oivaltaminen edellyttää harjaantumista, mutta myös teknisin keinoin on mahdollista kasvattaa intersysteemistä tietoisuutta. Äänimerkkien havaitsemista terästävät sonagrammit, ja eri eläinlajeille tunnusomaisten ilmeiden tunnistamiseksi on kehitetty kasvonilmeiden luokittelujärjestelmä FACS (*facial action coding system*) (ks. Telkänranta 2016: 19). FACSin kaltaisen järjestelmän puitteissa kasvoilla häivähtävät ilmeetkin alkavat näyttää eräänlaiselta kieleltä, joka muodostuu motorisista perusyksiköistä. Toislajisilla kädellisillä eleistä rakentuu monipuolisia viestintäjärjestelmiä; esimerkiksi luonnonvaraisten simpanssien on havaittu käyttävän 120 eri elettä vakiintuneessa merkityksessä, elemurteiden vaihdellessa aluekohtaisesti (ks. Telkänranta 2016: 25–26), ja norsuilla on tunnistettu 75 erilaista kutsuhuutoa (ks. Aaltola 2004: 85). Ehkä ilmeisin yhteys ihmiskieleen on kuitenkin useiden eläinlajien varoitusäänillä, joilla viitataan erilaisiin vaaroihin ja joita joskus myös yhdistellään toisiinsa (ks. esim. Evans & Marler 1995: 345–364; Telkänranta 2016: 23–24). Martha B. Manser (2013) katsoo, että semanttinen lähestymistapa, johon kuuluu kielitieteellisten käsitteiden soveltaminen huutoihin, merkitsee

suurta edistysaskelta toislaajisten viestinnän kognitiivisen ulottuvuuden ymmärtämisessä. Mutta kuinka etologisen havainnon voisi kääntää ihmiskielen käsitteiksi?

Ei-kielelliset merkkijärjestelmät

Kielessä ei ole kyse pelkästä viestintäjärjestelmästä vaan myös inhimillistä ajattelua pidetään usein kielellisenä. Eläinten mieltenfilosofiassa yksi suurista kysymyksistä kytkeytyy siihen, mitä toislaajisten on mahdollista ajatella ilman kieltä. Fenomenologisesta näkökulmasta kysymystä lähestyy Dieter Lohmar (2007), joka pyrkii tunnistamaan kielelle vaihtoehtoisia representaatiojärjestelmiä.⁴⁴¹ Tällaisia ovat Lohmarin mukaan kuvitteelliset aistimukset ja tunteet sekä ei-kielelliset eleet ja äänet, joita toki käytetään myös viestinnässä. Esimerkiksi mehiläisten ajattelun voi kuvitella perustuvan syntaktisesti jäsenyviin representaatioihin pesästä, kiinteistä ympäristötekijöistä ja Auringosta (Tetzlaff & Rey 2009: 77, 88). Toislaajisten eläinten on myös esitetty muodostavan sanattomia käsitteitä, jotka voisivat olla mielikuvia, hajuihin tai kuuloon liittyviä assosiaatioita tai jonkinlaista mielessä olemista (ks. Aaltola 2004: 78). Vaihtoehtoisten representaatiojärjestelmien ansiosta toislaajiset suoriutuvat Lohmarin (2007) mukaan monenlaisista kognitiivisista tehtävistä; ihmiset turvautuivat niihin ennen kielen kehittymistä, ja edelleen kielellinen ajattelu punoutuu monin tavoin yhteen ei-kielellisen ajattelun kanssa. Ihmiselläkin kieli kaikessa monimuotoisuudessaan on siis vain yksi monista merkkijärjestelmistä. Lohmar (2007) katsoo kielen soveltuvan oivallisesti julkiseen viestintään, mutta kaikissa tapauksissa intersysteemisen kääntämisen tulojärjestelmäkään ei ole kieli.

Jotkut käännöstutkijat problematisoivat käännöksen ennalta määrätyn tulokielen; esimerkiksi Petrilli (2003b: 44–45) pitää kääntämisen vaikeutena sitä, että luonnollinen kieli rajoittaa tulkintamahdollisuuksia. Erityisiä haasteita tämä tuottaa lajienväliselle kääntämiselle. Eräät eläintutkijat ovatkin ehdottaneet, että toislaajisten ääniä tulisi lähestyä pikemminkin musiikkina kuin kielellisinä arvoituksina (Lauhakangas & Lauhakangas 2002: 259). Vastaavasti David Rothenberg (2001: 1) huomauttaa, että sivullisen on mahdollista kuunnella toisten ääniä ikään kuin musiikkia. Erityisen perustellulta musiikiksi kääntäminen näyttää silloin, jos lähtömerkkikin on luonteeltaan musikaalinen, ja esimerkiksi Charles Hartshorne (1973/1992) katsoo osan lintuäänistä olevan puheen kaltaista viestintää, siinä missä osa niistä jäsenyy musikaalisiin perusteisiin. Vaikka esimerkiksi linnunlaululla on kiistaton etologinen funktionsa, rakenteeltaan se ei välttämättä ole kompositionaalinen. Kirjailijoiden ohessa lintujen ääniä ovatkin tulkinneet monet säveltäjät (ks. esim. Järvinen 2000: 174–175; Baptista & Keister 2005), kenties tunnetuimpana esimerkkinä Olivier Messiaen. Eurooppalainen taidemusiikki on oma semioottinen järjestelmänsä, johon tässä yhteydessä ei ole mahdollista laajemmin perehtyä.

Toisaalta myös kieltä on mahdollista käyttää musiikinomaisesti (ks. 2.3.1). Kun vaikkapa laulurastaan tarinointia sanoitetaan suomeksi, foneettinen vastaavuus peittoaa loogisen semantiikan – äänirunoista puhumattakaan. Erika Ruonakoski (2002: 231; 2015: 276) esittää, että kielen suullis-musikaalinen ulottuvuus luo suoran kehollisen tai emotionaalisen yhteyden muihin, ja tältä kannalta se avaa mahdollisuuksia myös interpersoonaiselle tulkittamiselle. Käännöksen koskiessa toislaajisen subjektiivista tilaa fonetiikan painottaminen ja tulojärjestelmän rajojen koetteleminen voi tukea tunteiden välittymistä.

⁴⁴¹ Yleisluontoisemmin ei-kielellisten representaatiojärjestelmien mahdollisuutta pohtii Dale Jamieson (2009: 21).

5.3.4 Mistä papukaija pitää? Intersubjektiivisuus suhteessamme toisilajisiin

Douglas R. Andersonin (2004a: 91) tulkinnan mukaan Charles S. Peirce edellyttää, että toisiin eläimiin kohdistuva tutkimus lähtee liikkeelle heidän elämänsä fenomenologisesta tutkiskelusta. Tämä kysyy tarkkaavaista havainnointia ja myötämielistä ymmärrystä. Anderson katsookin, että jokaiselta eläinten elämän tutkijalta tulisi vaatia tietynlaista semioottista yhteensopivuutta (*semeiotic compatibility*), kykyä myötätuntoon ja vuorovaikutukseen, joka on rinnastettavissa taiteilijoiden poikkeukselliseen havainnointikykyyn (ks. *EP* 2: 193). Myös John O’Neill (2006: 273) ajattelee, että äänettömien olentojen puolestapuhujat voivat vedota paitsi tietämykseensä myös siihen, että he välittävät tulkitsemistaan olennoista. Pragmaattisesta näkökulmasta lajienvälisen kääntäjän pätevyyteen voisikin sisältyä paitsi episteeminen myös affektiivinen ulottuvuus. Eläinten tunteita on mahdollista tulkita paitsi affektiivisista myös ulkokohtaisista lähtökohdista, mutta tällöinkin johtopäätöksillä on emotiivista merkitystä. Helena Telkänrannan (2016: 163; ks. myös 2015: 11) mielestä toisilajisten olentojen kärsimyksen ja onnen ymmärtäminen yhä paremmin antaa ihmisyyteemme ”yhdessä arvokkaan ulottuvuuden lisää”.

Kun ihmiset kääntävät toisilajisia merkkejä, prosessin intersubjektiivinen ulottuvuus mahdollistaa tietyn empatian toisia selkärangaisia ja selkärangattomiakin kohtaan. Kohdatessaan vivisektion ja tehotuotannon kaltaisiin käytäntöihin liittyvää kärsimystä suuri osa ihmisistä ryhtyy spontaanisti pohtimaan, mitä kyseinen eläin tuntee. Jotta kärsimystä voitaisiin arvioida systemaattisemmin, eläinlääkärit ovat kehittäneet virallisia luokituksia ja mittareita. Suuri osa intersubjektiivisesta kääntämisestä liittyy kuitenkin arkiseen vuorovaikutukseen lajien kesken, eikä kyse ole pelkästään kivusta vaan myös mielihyvystä, innostuksesta, vihasta, levottomuudesta ja pelosta.

Lajikohtaiset ja tilannekohtaiset tunteet

Monet intersubjektiiviset tulkinnat ovat pelkkiä stereotyyppisiä mielikuvia, ”iloinen kuin peipponen”. Toisaalta sopii vakavastikin pohtia, miten toisilajisen tunneskaala ja vallitsevat taustatunteet poikkeavat omistamme. Kaikkia inhimillisiä tunteita toisilajiset eivät alkuunkaan tunne, ja yhteistenkin tunteiden kohdalla painotukset voivat olla erilaisia. Aikuisesta ihmisestä poiketen useimmat toisilajiset näyttävät elävän hetkessä (ks. esim. Telkänranta 2016: 67). Tämä tarjoaa jonkinlaista tukea uskomuksille, joiden mukaan toisilajisten elämä on huoletonta – toisilajiset eivät tosiaanakaan jännitä pääsykokeita, synnytyksen käynnistämistä tai eläköitymistä. Äkkiseltään päinvastaiselta vaikuttaa Gilles Deleuzen (1996a, viitattu Fontenay 1998: 35) näkemys, jonka mukaan eläimet ovat alati varuillaan (*aux aguets*). Deleuzen mielestä eläimen asemaa, ravintoa, puolisoa ja elämää uhataan jatkuvasti, mikä edellyttää tältä hellittämätöntä valppautta. Mahdollisesti monissa toisilajisissa yhdistyvät vapaus länsimaisen aikuisen huolista ja käsillä olevaan tilanteeseen liittyvä epävarmuus. Kenties tunnetilat vaihtelevat myös fysiologisen tyyppin mukaan ja savanninorsun vallitseva tunnetila on toisenlainen kuin nopeasykkeisen metsähiiren.

Käytännössä eniten merkitystä on kuitenkin tietyn eläimen vaihtelevilla tunnetiloilla, sillä niiden tunnistaminen auttaa vaalimaan subjektiivista hyvinvointia. Tietyn eläimen systemaattinen havainnointi auttaa myös pääsemään eroon mielivaltaisista tunneprojektioista (ks. Fox 1990: 428–430). Marian Stamp Dawkins (1985/2013) esittää, että eläinten kärsimyksen tieteellinen arvioiminen voi perustua terveydentilaan, fysiologisiin merkkeihin, käyttäytymiseen tai kokeisiin, joissa he voivat ilmaista preferenssejään.⁴⁴² Kaikissa menetelmissä on omat ongelmansa, mutta Dawkins (1985/2013: 46–47)

⁴⁴² Kivusta ja tunnetiloista kertovia fysiologisia merkkejä ovat muiden muassa sisäeritys, pulssin vaihtelut, hengitys, aineenvaihdunta, lämpötilan muutokset esimerkiksi silmässä ja aivojen pintaosissa sekä silmänliikkeet (ks. esim. Birkhead 2013: 191, 202; Telkänranta 2015: 51–56, 60, 62, 180–183, 215–216, 221, 225–227, 231, 233, 234, 245).

olettaa, että runsas ja monipuolinen perustutkimus kokonaisuudessaan parantaa mahdollisuuksia toislaajisten mentaalisten tilojen oikeansuuntaiseen tulkitsemiseen. Komplementaarisen semiosis-mallin (ks. 3.2.2) mukaisesti voi olettaa, että jos esimerkiksi eläimen kokemaan stressiin viittaavat samaan aikaan sekä fysiologiset mittaukset että käyttäytyminen, lähtöobjektista tehty tulkinta on luultavasti oikeansuuntainen. Tieteenfilosofiassa vastaavasta menettelystä puhutaan joskus triangulaationa.⁴⁴³ Toislaajisia on myös koulutettu raportoimaan omista tuntemuksistaan joko teknisten laitteiden avulla tai sanallistamalla niitä (ks. esim. Telkänranta 2015: 46–47, 218–220). Monissa tilanteissa triangulaatioon ei kuitenkaan ole mahdollisuutta, jolloin intersubjektiiivinen tulkinta saattaa perustua esimerkiksi spontaaniin eläytymiseen.

Kivusta elämänriemuun

Ympäristödiskurssissa toislaajiset eläinyksilöt harvemmin esiintyvät subjektiivisina kärsijöinä, vaikka ympäristömuutoksista aiheutuu myös suoraa haittaa yksilöille (ks. esim. Donaldson & Kymlicka 2011: 218 ym.). Varsin tavallista toislaajisten intersubjektiiivinen tulkitseminen sitä vastoin on eläinten hyvinvointitutkimuksessa ja eläinlääketieteessä. Tällöin huomio keskittyy usein toislaajisten kokemaan kipuun ja muuhun kärsimykseen, kuten pelkoon ja turhautumiseen. Helena Telkänranta (2015: 41, 172) esittää, että eläinten kokemusmaailman yleismaailmallisimpiin elementteihin kuuluu kipuaisti, jolla oli tärkeä tehtävä jo kaikkien selkärankaisten yhteisen esi-isän selviytymisessä. Selkärankaisten lisäksi kipua näyttäisivät tuntevan ainakin eräät äyriäiset sekä mustekalat, luultavasti myös jotkin hyönteiset (Telkänranta 2015: 59, 173–174; 2016: 22). Kivusta tekee kipua juuri sen tunteminen (Telkänranta 2015: 171), ja sikäli kivun tunteminen edustaa tietoisuuden yksinkertaisinta muotoa, tajuisuutta: kipeä eläin kokee tuntemuksia, joilla on hänelle väliä (Telkänranta 2015: 58). Kivun kokeminen ei edellytä itsetietoisuutta vaan Michael Mendlia lainaten kipua voi pitää kipuna riippumatta siitä, onko eläimen kokemus ”minuun sattuu” vai ”tämä sattuu” (Telkänranta 2015: 78). Myös elimistön sisäisestä tilasta kertovat tasapaino- ja liikeaisti tuottavat Telkänrannan (2015: 41) mukaan samansuuntaisia kokemuksia lajista riippumatta.

Varsinaisten tunteidenkin Telkänranta (2015: 49, 178–179) otaksuu yhdistävän sellaisia eläinryhmiä, joiden älylliset kyvyt olennaisesti poikkeavat toisistaan. Nisäkkäiden tunnekokemukset perustuvat samankaltaisiin aivojen rakenteisiin ja aivokemiallisiin tapahtumaketjuihin, ja samankaltainen limbinen järjestelmä on löydetty myös matelijoilta (Telkänranta 2015: 61–62, 179). Kaloilla limbistä järjestelmää ei ole vaan heidän tuntemuksensa perustuvat toisenlaisiin aivorakenteisiin (Telkänranta 2015: 63, 183). Myös nisäkkäiden ja lintujen aivot poikkeavat joiltain osin toisistaan, mutta niissä, niiden säätelemässä sisäerityksessä ja niiden synnyttämässä tuntemuksissa on myös paljon yhteistä.⁴⁴⁴ Telkänrannan (2015: 61, 178–179) mukaan kaikki tutkitut nisäkkäät ja linnut näyttävätkin kokevan

⁴⁴³ Esimerkiksi oletusta toislaajisten kyvystä kivun kokemiseen tukee olennaisesti se, että kaikilla selkärankaisilla esiintyy samankaltaista kipukäyttäytymistä, kipureseptoreita, kipuhermoja ja kipua vaimentavien aineiden tuotantoa (Telkänranta 2015: 172). 1990-luvun lopulta lähtien tutkijoiden huomio on kiinnittynyt myös siihen, miten toislaajiset reagoivat esimerkiksi ahdistaviin ja ahdistuslääkkeisiin sekä kipulääkkeisiin (ks. esim. Telkänranta 2015: 46–47, 63, 169–170, 173, 182–183).

⁴⁴⁴ Niin nisäkkäillä kuin linnuillakin pelottavien asioiden käsittely painottuu oikeaan aivopuoliskoon ja miellyttävien vasempaan. Muun muassa manteliumake aktivoituu molemmilla pelon aikana. (Telkänranta 2015: 180–181.) Sisäerityksessä luokkien välisiä yhtymäkohtia on havaittavissa sitäkin runsaammin: esimerkiksi hoivatunteisiin liittyy oksitosiini (Telkänranta 2015: 229–330), ja pöllön lentäessä yli talitiaisien stressihormonien erityks kiihtyy, mikä viittaa pelkoon (Birkhead 2013: 191).

pelkoa, aggressiota ja surua.⁴⁴⁵ Myönteisistä tunteista laajimmalle levinnyt on mielihyvä ja sen tavoittelu, joiden kokeminen perustuu samankaltaisiin fysiologisiin prosesseihin kaikilla tasalämpöisillä eläimillä. Iloiseen odotukseen tai tavoitteluun liittyy voimistunutta dopamiinin erityistä, jota seuraa opioidien siivittävä nautinto tai onnistumisen tuottama mielihyvä (Telkänranta 2015: 215–217, 221). Myös leikkisyys, seksuaaliset tunteet ja hoivatunteet ylittävät taksonomisia rajoja, ja esimerkiksi kiintymykseen liittyvä oksitosiini on avaintekijä niin nisäkkäiden kuin lintujenkin tunne-elämässä (Telkänranta 2015: 61, 229–230; ks. myös 2016: 158–159).

Jeremy Benthamista (1789/1976: 130) lähtien lajienvälisten käytäntöjen avainkysymykseksi on hahmottunut toislaajisten kyky kärsimykseen. Eläineettisessä diskurssissa korostuvat kipu ja kärsimys, mutta myös vastusten kääntöpuoli on saanut huomiota toislaajisista kirjoitettaessa. Yrjö Kokko (1966: 169) pohdii, että koska vaikkapa allien laulua ei voi selittää reviiirin puolustamisella, se voisi saada alkunsa jonkinlaisesta *elämänriemusta*. Vitalistinen elämänilo saa keskeisen sijan myös Pentti Linkolan tulkinnoissa toislaajisista. Hänen mukaansa luonnossa vuorottelevat lyhytaikainen kärsimys ja pitkäaikainen riemu (Linkola 1994/2004: 109). ”Elämää luonnehtii elämänilo” -otsikoidussa kirjoituksessaan Linkola (1998/2004a) tulkitsee villilintujen elämää muun muassa sanoilla *jubla*, *hauska* ja *kiva*. Barbara Smuts (2001/2013: 261) puolestaan kuvaa, kuinka paviaanit riemuitsevat kollektiivisesti ravinnosta. Telkänranta (2015: 216, 221–223) esittelee monipuolisen kirjon esimerkkejä toislaajisten kokemasta mielihyvystä: pesänsä suojiin kömpivä orava tuntee nautintoa yrityksensä onnistumisesta, lintukoiraasta laulaminen on hauskaa, iguaani nauttii salaatin mausta. Jonathan Balcombe (2006/2014) on omistanut toislaajisille nautinnoille kokonaisen kirjan, jossa hän kuvailee esimerkiksi mäyräperheen kiireettömiä iltapuuhia – rapsuttelua, kujeilua, telmimistä ja muita elämänilon ilmentymiä (Balcombe 2006/2014: 260).

Toisen tunteiden tulkitseminen

Toislaajisilla näyttäisi siis esiintyvän monenlaisia tunteita, mutta lisäksi he pystyvät toisten kokemien tunteiden tulkitsemiseen. Telkänranta (2015: 260–261) pitää ihmisen myötäelämisen kykyä ylivertaisenä muihin lajeihin nähden mutta nostaa esiin monia esimerkkejä toislaajisten intersubjektiivisista taidoista, jotka huipentuvat toisen olon helpottamiseen hankalassa tilanteessa. Varislinnut, koiraeläimet, norsut, preeriamyyrät ja ihmisapinat näyttävät lohduttavan kärsiviä kumppaneitaan, ja muiden muassa papukaijat, stellerindugongit, delfiinit, norsut, rotat ja ihmisapinat pyrkivät auttamaan pulaan joutuneita eri menetelmin (Telkänranta 2015: 24–25, 251–259; 2016: 109). Sue Savage-Rumbaugh (*et al.* 2005, viitattu Ruonakoski 2011: 223) kertoo, kuinka symbolikielen oppinut Panbanishba-bonobo ollessaan poissa toisten bonobojen luota ilmaisee ”huolta siitä, saavatko laboratorioon jääneet bonobot tarpeeksi syödäkseen ja ovatko ne tyytyväisiä, vai ovatko ne kenties sairastumassa tai peloissaan”. Savage-Rumbaugh uskoo Panbanishban tällöin ennen muuta eläytyvän inhimillisen huolenpitäjän rooliin, mutta sopii kuvitella, että eläytymistä pohjustaa jonkinasteinen luonnonoloissa kehittynyt taipumus kantaa huolta lauman jäsenistä.

Ihmisten tuottamat tunnetulkinnat ovat usein kompleksisempia kuin toislaajisissa ilmenevä intersubjektiivinen semiosis. Erika Ruonakoski (2011: 136–137) määrittelee empatian omasta näkökulmasta käsin tapahtuvaksi eläytymiseksi toisen keholliseen tilanteeseen, jossa on tilalliskinesteettinen, emotionaalinen, historiallinen ja kulttuurinen ulottuvuus. Empatian tilanteellisuuden

⁴⁴⁵ Aggressio jakautuu nisäkkäillä kolmeen tyyppiin, jotka perustuvat erilaisiin aivomekanismeihin ja -kemiaan: pelon sekaiseen puolustusaggressioon, miellyttävään saalistusaggressioon sekä kilpailulliseen aggressioon (Telkänranta 2015: 186–188). Pelkoa tuntevat Telkänrannan (2016: 22) mukaan luultavasti paitsi selkärangaiset myös mustekalat, eräät äyriäiset sekä jotkin hyönteiset.

vuoksi ihminen pystyy eläytymään sellaisiin eläimiin, jotka ruumiinmuodoltaan poikkeavat hänestä. Kun vangittu norsu ojentaa kärsänsä koskettakseen muurin raosta norsun poikasta, ihmisen on kärsättömänäkin helppo ymmärtää eleen merkitys. (Ruonakoski 2011: 154–157, 162.) Erityisesti emotionaalisen empatian voisi ajatella olevan keskeistä intersubjektiiivisessa tulkitsemisessa, mutta toisaalta toisen mielentilaa koskeva tulkinta voi perustua myös yksipuolisen kognitiiviseen empatiaan (ks. Ruonakoski 2011: 124).

Intersubjektiiivista tulkitsemista helpottaa osaltaan myös se, että tunneilmaukset eivät ole täysin mielivaltaisia; esimerkkinä tästä mainittakoon Eugene S. Mortonin (1994) tutkimus lepyttelevien äänten korkeudesta ja aggressiivisten äänten mataluudesta linnuilla ja nisäkkäillä. Telkänrannan (2016: 50–51) raportoiman Jaan Pankseppin tutkimuksen mukaan näyttää siltä, että nopeasti voimistuva kirkas ääni tuo monenlaisten eläinten mieleen poikasen kutsuhuudon ja vetoaa siten näiden sosiaalisiin ja hoivatunteisiin. Telkänrannan (2015: 232) kuvaamassa Susan Linglen tutkimuksessa taasen selvisi, että kaurisemot häkeltyvät kuullessaan minkä hyvänsä nisäkkään poikasen hätääntyntä ääntelyä – olipa kyse sitten hylkeestä, kissanpennusta tai ihmisvauvasta. Tämänkin tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että paitsi perustunteissa myös ilmaisu- ja tulkintatavoissa on lajirajat ylittävää yhtenäisyyttä. Telkänrannan (2016: 47) esittelemän Charles Snowdonin tutkimuksen mukaan nisäkkäiden ystävälliset äänet muodostuvat usein ”puhtaista sävelistä ja harmonisista sävelkuluista”, mikä kenties selittää klassisen musiikin rauhoittavaa vaikutusta koiriin. *Heavy metal* puolestaan teki Snowdonin tutkimat koirat levottomiksi, sillä riitasoinnut ja hakkaava rytmi kertovat nisäkkäiden keskuudessa aggressiivisuudesta.

Gregory Bernsin tutkimus osoittaa, että ihmisten ja koirien aivot reagoivat samaan tapaan lajitovereidensa äänten myönteisiin ja kielteisiin tunnesisältöihin. Näin ollen sopii olettaa, että tunteiden tunnistamiseen tarvittavat mekanismit ovat kehittyneet jo evoluution varhaisessa vaiheessa. (Telkänranta 2015: 53.) Monessa tilanteessa kyky tunteiden tulkitsemiseen näyttää myös evoluution kannalta tarkoituksenmukaiselta. Esimerkiksi kanaemo kokee Christine Nicolin tutkimuksen valossa aitoa huolta outoon tilanteeseen joutuneista poikasistaan (Telkänranta 2015: 233), jolloin tulkitsija näyttäisi suorastaan kiiruhtavan lähtösubjektien kokemuksen edelle. Yksilötasolla lajitovereiden ilmeiden ja eleiden tulkitseminen on Telkänrannan (2016: 20, 103–104) mukaan useimmilla nisäkkäillä opittu taito, jonka kehittyminen edellyttää lajinsisäistä kanssakäymistä pentuikässä. Riittävän kanssakäymisen puuttuessa esimerkiksi koirasta kehkeytyy Telkänrannan mukaan kielipuoli, joka aikuisenakin tulkitsee väärin toisten koirien viestejä.

Kyky tulkita toisen subjektiiivista tilaa ei aina johda myötätuntoiseen käyttäytymiseen; siksi esimerkiksi saaliseläimet pyrkivät piilottamaan kipunsa ja pelkonsa (ks. esim. Telkänranta 2015: 176, 181).⁴⁴⁶ Silti monilla sosiaalisilla eläimillä esiintyy Telkänrannan (2015: 253; 2016: 106) mukaan tunteiden tarttumista, jonka vuoksi toisilleen läheiset yksilöt virittyvät helposti samaan tunnetilaan. Tunnetila voi tarttua vaikkapa siten, että nisäkäs haistaa lajikumppaniensa pelkohormonin ja kieltäytyy sen tähden menemästä eläinlääkəriin (Telkänranta 2015: 184). Varsinainen empatia edellyttää tulkitsijalta myös jonkinlaista mielen teoriaa ja sen hahmottamista, että toisen tuntemukset voivat poiketa omista tuntemuksista (Telkänranta 2016: 107–108). Kehittymättömän otsalohkonsa vuoksi useimmat toislaajiset eivät kuitenkaan pysty ymmärtämään muille aiheuttamaansa kärsimystä (Telkänranta 2015: 185). Pedon silmissä saalis on kiehtova haaste tai kaivattua ruokaa, eikä hänelle tule mieleen, että ruoan sätkiminen kertoisi kivusta tai pelosta (Telkänranta 2016: 109). Esimerkiksi kissa on Telkänrannan (2015: 76) mukaan

⁴⁴⁶ Elisa Aaltola erottaa affektiivisesta ja reflektiivisestä empatiasta kognitiivisen empatian, johon voi ihmisten kesken liittyä pyrkimystä manipulaatioon sekä empatian torjumista manipulaation pelosta (Aaltola & Keto 2017: 46–61, 113–114). Lajienvälisissä suhteissa Aaltola (2015: 304) kytkee kognitiivisen empatian esimerkiksi metsästyksen ja teurastukseen.

”autuaan tietämätön siitä, että hiirelläkin on tunteita”. Toislajisten kärsimyksen ymmärtäminen on useimmille eläimille erityisen haasteellista, mutta lajitoverinkaan tunteita he eivät aina tunnista; esimerkiksi naapurinsa höyheniä kiskova tuotantokana ei tajua aiheuttavansa tälle kipua (Telkänranta 2016: 109, 160).

Lajienväliset haasteet

Intersubjektiivinen tulkitseminen on tarpeen myös monilajisissa yhteisöissä, ja esimerkiksi koirat ovat taitavia lukemaan tunteita ihmisten liikkeistä ja äänensävyistä (Telkänranta 2015: 74, 75; 2016: 30). Hiirtä kohtaan armoton kissakin ymmärtää ihmisensä perustunteita (Telkänranta 2015: 75). Ihmiselle toislajisten tunteiden tulkitseminen asettaa omat haasteensa. Useimmiten tehtävää helpottaa selkärankaisten yhteinen evolutiivinen tausta, mutta selkärangattomien tunne-elämää on huomattavasti vaikeampi hahmottaa. Esimerkiksi mustekalat näyttäisivät kokevat niin myönteisiä kuin kielteisiäkin tunteita, mutta Telkänrannan (2015: 224–225) mukaan mustekalan tunteet ovat luultavimmin kehittyneet ”omaa erillistä evoluutiopolkuaan pitkin”. Vaikka mustekalan ja ihmisen käyttäytymiseen liittyy tiettyjä kemiallisia yhtäläisyyksiä, kuten adrenaliinin erittyminen stressitilanteissa, Telkänranta (2015: 225) pitää mahdollisena, että meille tutuille tunteilla, kuten pelolla ja mielihyvällä, ei ole ”mitään vastinetta mustakalojen maailmassa” vaan nämä kokevat ”täysin toisenlaisia tuntemuksia”. Toisaalta on uumoiltu, että norsujen kaltaisilla luokkatovereillammekin olisi ”yhteisten tunnekokemusten ohella [...] sellaisia tunteita, joista emme tiedä mitään” (Balcombe 2006/2014: 83).⁴⁴⁷

Silloinkin kun tunne mahdollisesti on samankaltainen, ongelmaksi voi muodostua se, että ihminen ei huomaa omistaan poikkeavia ja joskus hyvinkin hienovaraisia tunneilmauksia. Kuten Balcombe (2006/2014: 235–236) huomauttaa, koukkuun joutunut kala ei huuda eikä irvistele, jolloin joku saattaa erehtyä pitämään häntä tunteettomana; jollekin toiselle ilmaa haukkova suu taas kertoo järkytyksestä tai kauhusta. Balcomben (2006/2014: 74, 236) mukaan kalat kuitenkin ilmaisevat tunteitaan muilla tavoin, samoin kuin luokkatoverimme delfiinit ja valaat, joiden ilmeitä ihmisten on yhtä lailla vaikea havaita. Kipeä maanisäkäsään ei välttämättä vaikeroi tuskaansa julki, minkä vuoksi ihminen voi erehtyä pitämään kroonisesti kipeää eläintä tyytyväisenä (Telkänranta 2016: 160).⁴⁴⁸ Sama koskee toislajisen pelon huomaamista (Telkänranta 2016: 109). Toisaalta tunteiden tulkitsemisessa ei ole kyse pelkästä fysiologiasta. Elisa Aaltola epäilee kalasuhtemme ongelmien juontavan juurensa suurelta osin kulttuuriin, joka häivyttää kalojen yksilöllisyyden viittaamalla heihin kiloina ja tonneina (Aaltola & Keto 2017: 120).

Kasvojen lihakset kytkeytyvät toisiinsa eri tavoin nisäkkäiden eri laukoissa, minkä vuoksi esimerkiksi hevosen ilmeitä ymmärtää vain hevostuntijoiden parhaimmisto (Telkänranta 2016: 19). Lisäksi ihmisiltä ja lähimmiltä sukulaisiltamme puuttuu joukko muille nisäkkäille keskeisiä tunneilmaisun välineitä: olemme hännättömiä, emme pysty liikuttamaan korviamme, eikä turkkimme pörhistry (Telkänranta 2016: 20). Toislahkoisten nisäkkäiden korvien ilmeikkyyden ymmärtäminen vaatiikin ihmiseltä tarkoituksellista harjoittelua. (Telkänranta 2015: 47.) Tuttujenkin eläinten kehonkielestä löydetään jatkuvasti uusia vivahteita. Harva koiraihminen osaa tulkita koiran tunteita sillä perusteella, kummalla sieraimella tämä haistelee tiettyä objektia tai kummalle puolelle koiraa hännän heiluminen painottuu (ks. Telkänranta 2016: 84–85). Välttämättä koiran heiluva häntä ei kerro riemusta vaan yhtä

⁴⁴⁷ Sitaatin on suomentanut Eila Salomaa.

⁴⁴⁸ Telkänrannan (2016: 109) mukaan kivusta saattaa kertoa vaikkapa laukkaavan hevosen avoin suu tai turistien ratsuna käytetyn norsun jalkojen jäykkyys.

laila kyse voi olla pelosta omistajaa kohtaan, varsinkin jos heilutus suuntautuu vasemmalle (Telkänranta 2016: 22, 85).⁴⁴⁹

Hännän ilmaisuvoimasta tiedetään yleisesti, mutta kuinka moni pyrkii tulkitsemaan vaikkapa vesilintujen tunteita? Yrjö Kokko (1966: 139–140) väittää, että monella linnulla pyrstö on ”tunne-elämän seismografi”. Joskus ihmisellä ei myöskään ole riittävää intermediaalista pohjaa toislaajisten tunteiden spontaaniin ymmärtämiseen. Jyrsijöillä kipuhuudot ovat useimmiten niin korkeita, että ihminen ei kuule niitä, ja saaliseläimet pyrkivät käyttäytymään normaalin näköisesti, vaikka heihin sattuisi tai heitä pelottaisi (Telkänranta 2015: 176, 181–182). Toisaalta ihminen saattaa tulkita ilmeiksi sellaisiakin anatomisia piirteitä, jotka todellisuudessa eivät ilmaise tunteita: monen ihmisen silmissä kameli näyttää arrogantilta, kotka päättäväiseltä, pöllö hämmästyneeltä ja delfiini ystävälliseltä (Guthrie 1993/1995: 93; Mynott 2009: 291; ks. myös Balcombe 2006/2014: 58). Ulkoinen olemus vaikuttaa myös siihen, kuinka korkea kynnyksellä ihmisellä ylipäänsä on tunnustaa toinen eläin subjektiksi. Jo Konrad Lorenz (1971: 167–172) valitteli jalostuksen muokanneen kotieläinten ulkonäköä epäedulliseen suuntaan, ja monilla ihmisillä tämä voi vaikeuttaa samastumista. Adrian Franklin (1999: 139) kiinnittää huomiota siihen, että edes eläinten oikeuksien puolestapuhujat eivät puhu broilereista järin samastuttavin sanakääntein. Vinksahanteen jalostusprosessin, viallisuuden ja kaikinpuolisen keinotekoisuuden korostaminen saa broilerin näyttämään pikemminkin epäonnistuneelta tuotteelta kuin kanssasubjektilta.

Silloin kun ihminen panee merkille toislaajisen tunneilmauksen, hän voi erehtyä pitämään sitä jonakin muuna kuin mistä on kyse. Lähisukulaistemme kasvojen tutunomaisuus voi joskus helpottaa ilmeiden tulkitsemista, mutta esimerkiksi ”hammastahnahymy” ilmentää simpansseilla ja bonoboilla pelkoa, ei hyvätuulisuutta (ks. esim. Telkänranta 2015: 196; ks. myös Balcombe 2006/2014: 58).⁴⁵⁰ Vastaavia virhetulkintoja tehdään toislahkoisten käyttäytymisestä. Jatkuva pelko tai toimettomuudesta aiheutuva apatia saattaa tehdä esimerkiksi häkkilemmikistä pelkän varjon siitä, mitä hän voisi olla, jolloin kania tai jyrsijää erehdytään pitämään tyhjänä tai tylsänä (Telkänranta 2015: 165, 181–182; ks. myös 2016: 160). Stereotyyppinen käyttäytyminen saattaa näyttää ihmisen silmään hassulta leikiltä, ja hupaisalta voi vaikuttaa myös pelosta hoikistuva lintu, joka painaa höyhenet itseään vasten (Telkänranta 2015: 198; 2016: 109). Krooninen kipu puolestaan saattaa ilmetä esimerkiksi koiran ärtyisyytenä tai kissan hitautena (Telkänranta 2015: 177), jolloin sitä ei välttämättä oteta vakavasti. Tunneyhdistelmiä ei myöskään aina tulkita riittävän perusteellisesti, jolloin vaikkapa puolustusaggression taustalla oleva pelko voi jäädä havaitsematta (Telkänranta 2015: 187).

Tunnelaattujen ja ilmaisumuotojen ohessa tulkintamahdollisuuksiin vaikuttavat olennaisesti tilanteet. Tunnistettavat tilanteet auttavat ymmärtämään sellaistakin tunneilmaisua, joka poikkeaa omastamme. Ruonakoski (2011: 154) katsoo bonobojen tunneilmaisujen tulkitsemisen olevan ihmiselle suhteellisen helppoa juuri siksi, että niiden esiintymisyhteydet vastaavat tilanteita, joissa itse koemme samankaltaisia tunteita. Muidenkin nisäkkäiden tutunomaisiin tilanteisiin ihminen usein eläytyy voimakkaasti niin liikkeillään kuin tunteillaankin (Ruonakoski 2011: 193). Itse asiassa toislaajisten kokemat tunteet liittyvät melko usein tilanteisiin, joiden merkitys on ihmiselle ymmärrettävä. Leikkivien pentujen riemuun, oudon tilanteen herättämään pelkoon tai emon hellyyteen on monen ihmisen helpompi eläytyä kuin terrori-iskua juhlihan kansan, kukkia pelkäävän antofoobikon tai nahkafetisistin tuntoihin.

Kuten Telkänranta (2015: 61, 63, 74–76, 79–80, 166–167, 178, 183–184, 231–232) huomauttaa, lajienvälistä tulkitsemista mutkistaa kuitenkin edelleen se, että ihmisellä ajattelu muokkaa perustunteita synnyttäen uudenlaisia tunneivahteita ja tunteellisesti koettuja tilanteita. Siksi ihmiset ovat

⁴⁴⁹ Toinen koira sitä vastoin osaa yleensä lukea lajitoverinsa häntää – heilutuksen suuntautuessa vasemmalle hänen pulssinsa kiihtyessä ja käyttäytyminen muuttuu huolestuneemmaksi (Telkänranta 2016: 22, 85).

⁴⁵⁰ Koiralla hampaiden näyttäminen on uhkausele (Raevaara 2011: 207).

taipuvaisia kuvittelemaan, että heidän toislaiset lemmikkinsäkin tuntisivat esimerkiksi häpeää, syyllisyyttä ja uhmaa, vaikka nämä vain reagoivat ihmisen tunnetilaan. Inhimillinen järkeily mutkistaa tunteiden tulkitsemista myös välillisesti. Jos ihminen tietää eläimen olevan turvassa, hänen voi olla vaikea ymmärtää tämän pelkoja. Poikkeavan aikakäsityksen vuoksi ihmisen voi olla vaikea tajuta, että tässä ja nyt elävästä eläimestä kipu saattaa tuntua ikuiselta. Toisaalta ihminen voi juuri tiedon avulla kehittää kykyään lajirajat ylittävään empatiaan. (Telkänranta 2016: 75, 109.) Vaikka esimerkiksi broileriin on vaikea välittömästi samastua, lintua voi pyrkiä ymmärtämään esimerkiksi historiallisen lähestymistavan kautta (Armstrong 2007: 124).

Intersubjektiiivinen kieli

Antroposemiosiksen erityispiirteenä on myös se, että intersubjektiiivinen käänös saa toisinaan kielellisen muodon. Kielen soveltuvuutta toislaisten tunteiden tulkitsemiseen voisi perustella sillä, että sitä käytetään myös ihmistunteiden ilmaisemiseen. Johann Gottfried von Herder (1772/2002: 72–74) esittää, että luonnollisten äänemme tehtävänä on tunteiden ilmaiseminen; siksi ekspressiiviset äänet koskettavat meitä sydänjuuriamme myöten, olipa sitten kyse ihmisen tai kotieläimen valituksesta. Herder otaksuu myötätunnon olevan saumattominta toislaisten kesken, jotka jakavat mekaanisesti toistensa tuskan, mutta kielessäkin on hänestä tallella alkuperäinen tunneulottuvuus.

Ehkä ilmeisimmäksi kielen tunneulottuvuus käy suullista puhetta kuunneltaessa. I. Murray ja J. Arnott (1993: 1106) huomauttavat, että ihmisten keskuudessa erittäin nopea puhe ilmaisee pelkoa, epäselvä ääntäminen viittaa suruun, kun taas rintaääni voi liittyä vihaan tai inhoon. Äänen voimakkuus voi kertoa vihasta mutta myös onnesta, siinä missä vaimeus ilmentää usein surua tai inhoa. Korkeuden Murray ja Arnott yhdistävät pelkoon, vihaan ja onneen, mikä korostaa foneettisten tekijöiden moniselitteisyyttä. Kuten Murray ja Arnott (1993: 1106) tähdentävät, tunteen vaikutusta ääneen on tarkasteltava suhteessa peruspuheeseen, joka vaihtelee paitsi yksilö- myös lajikohtaisesti. Ihmisääneen verrattuna esimerkiksi useimpien laululintujen äänet ovat korkeita ja nopeita, ja tyyppillisesti pikkulintuja pidetäänkin pieninä mutta pippurisina ilonpitäjinä. Vivahteikas tulkitseminen edellyttää tietyn eläimen tunneilmaisun pitkäjänteistä seurantaa.

Intersubjektiiivisen kääntämisen haasteellisuutta kuvastaa se, että tunteita ja mielentiloja kuvastavat käsitteet ovat kielikohtaisia; kaikkia tunneilmiöitä ei ilmeisesti edes ole olemassa kaikissa kulttuureissa (Mühlhäusler 1994/2001: 162). Kääntäjän onkin valittava sanansa tarkoin, jos hän tahtoo sukeltaa kulttuurisesta kokemistavasta vaikkapa tasalämpöisten yhteiseen tunneperustaan. Joidenkin perustunteiden kohdalla sanat ja fysiologiset prosessit näyttävät vastaavan toisiaan melko hyvin, mutta poikkeuksiakin on. Esimerkiksi hoivaamiseen tai leikkimiseen liittyviä ilon alalajeja (ks. Telkänranta 2015: 61) ei voi suomen kielellä sanallistaa yhtä luontevasti kuin surua tai pelkoa. Hyvin yleisellä tasolla kieli näyttäisi kumminkin soveltuvan toislaisten subjektiiivisten tuntojen kuvailuun siinä missä ihmistenkin. Tähän viittaa esimerkiksi Michel Cabanacin tutkimus, jossa harmaapapukaija Aristote oppi luonnehtimaan hyviksi (*bon*) monenlaisia asioita, jotka miellyttivät häntä, ja soveltamaan käsitettä uusiin käyttöyhteyksiin (Birkhead 2013: 201; Telkänranta 2015: 218–220).

Epistemisten tekijöiden ohessa intersubjektiiiviseen tulkitsemiseen vaikuttavat pragmaattiset seikat. Kuinka moni on valmis tunnustamaan, että kulinaristisen nautinnon lähde aiheuttaakin jollekin toiselle kärsimystä (ks. Aaltola 2015: 285–286)? Vaikka kieli periaatteessa taipuu monenlaiseen tunneilmaisuuksiin, ongelmaksi voi muodostua diskurssikohtainen toislaisten subjektiiiviteetin sivuuttaminen. Intersubjektiiivisen ja interaktantiaalisen ulottuvuuden laiminlyömiseen lajienvälisessä kääntämisessä puuttuu Cathy Glenn (2004: 75–76) ruokamainosten puhuvia eläimiä koskevassa

tarkastelussaan. Mainosten eläinten ei anneta puhua omasta puolestaan, tuoda julki kärsimystään tai protestoida vaan heidän suuhunsa laitetaan tuotantoteollisuuden markkinointipuhetta. Sama ongelma koskee suomalaista mainospuhetta; vuoden 2018 alkupuoliskolta esimerkeiksi käyvät BurgerKingin ”Kotkotusta koko rahalla!” -kampanja ja Sokos Hotel Edenin maisemaravintolan ”Nyt loppui kotkotus” -annos, joissa onomatopoeettinen kanasana valjastetaan kananuggettien markkinointiin. Joan Dunayerin (2001: 3, 29–37; ks. myös Glenn 2004: 76–77) mukaan yhtenä ratkaisuna turtumukseen voisi olla esineellistettyjen eläinten kielentäminen uudelleen subjekteina.

Tieteellis-taloudellis-hallinnollisissa diskursseissa toislaajisten tunteita ei väheksytä niinkään onomatopoeettisilla fetisseillä kuin kiertoilmauksilla. Käsitteellisten kuvien yhteydessä huomio kiinnittyy jo siihen, kuinka esimerkiksi toislaajisten tappamiseen viitataan tunnesisällöstä tyhjennetyillä sanoilla (ks. 4.7.1). Michael W. Fox (1990: 422–423) varoittaa, että kielellinen etäisyydenotto kärsivästä eläimestä kaventaa ymmärrystä, rajoittaa luovuutta ja sokeuttaa eettisille epäkohdille. Siksi toislaajisiin liitettyjä tunnesanoja ei kannattaisi panna lainausmerkkeihin tai vaihtaa teknisiin kiertoilmauksiin. Samaan tapaan Bernard E. Rollin (2000/2013: 63) valittelee, että tieteen kielestä on eliminoitu ”moraalisesti latautuneet tavat kuvailla kipua tuntevien eläinten käyttäytymistä”; näiden sijaan turvaudutaan neutraaleilta kuulostaviin ilmauksiin. Rollin suosittelee, että arkikielen puhutavat palautettaisiin kunniaan tulkintana siitä, millä on merkitystä eläimelle. Jouni Teittinen (2016: 158) esittää, että jonkun tai jonkin kivusta puhuminen merkitsee usein samastuvaa tai myötätuntoista suhtautumista toisen kokemukseen. Tältä kannalta toisen vaivoista puhuminen voisi ajatella merkitsevän niiden kääntämistä eettisen huomioonoton piiriin (vrt. Dupré 1990: 443–445). Teittisen (2016: 155) mielestä toislaajisten kärsimystä voi välittää lukijalle myös antropomorfisin keinoin, sikäli kuin antropomorfismi tukee ihmisen oman elämyyden oivaltamista.

Kivun aistiminen ja perustunteet ohjaavat monien toislaajisten motivaatiota, ja toisaalta tärkeiden asioiden tavoittelu ja siinä onnistuminen tuottavat eläimelle mielihyvää (ks. esim. Telkänranta 2015; Muurimaa 2018: 113). Näin siirrymme intersubjektiivisestä tulkitsemisesta interaktantiaalisen kääntämisen piiriin.

5.3.5 Kotieläinten elämäntavat. Interaktantiaalisuus suhteessamme toislaajisiin

Eläinsemioottisesta näkökulmasta vaikuttaa siltä, että monet eläimet mieltävät toiset eläimet toimijoiksi, joiden intressit käyvät yksin tai poikkeavat heidän omista pyrkimyksistään. Siksi toislaajisetkin voivat reagoida toisten toimintaan mielekkäällä tavalla. Varsinkin sosiaalisten eläinten keskinäisessä viestinnässä interaktantiaalisuudella näyttäisi olevan keskeinen asema. Leikin yhteydessä monet eläimet, kuten koirat ja leijonat, kertovat leikillisistä aikeistaan metasemioottisilla signaaleilla (ks. esim. Viitala 2003: 142–143; Burghardt 2005: 90–92; Balcombe 2006/2014: 92; Raevaara 2011: 232–233). Kädelliset pystyvät tulkitsemaan yhteisönsä jäseniä ja ottamaan näiden intentiot huomioon omissa suunnitelmissaan ja toiminnassaan (Lohmar 2007: 65). Norsut ja delfiinit puolestaan osoittavat kykyä ongelmien tilannekohtaiseen ratkaisemiseen toisen näkökulmasta, kun he pelastavat jopa ventovieraita ja toislaajisia yksilöitä (Telkänranta 2015: 72, ks. myös 256). Villieläinyhteisöjen lisäksi nykyisin on olemassa miljardeja kotieläimiä, joiden toimintamahdollisuudet riippuvat ihmisistä. Eläinten hyvinvointitutkimuksessa onkin tärkeää tutkia toislaajisten intressejä esimerkiksi preferenssikokeiden avulla.

Sosialisaation myötä monet eläimet oppivat ymmärtämään toisensa aikomuksia (ks. esim. Telkänranta 2016: 20, 37–38), ja jos toislaajinen eläin varttuu ihmisten keskuudessa, hänestä voi kehkeytyä

etevä ihmisten toiveiden tulkki.⁴⁵¹ Esimerkiksi koirat ovat evolutiivisistakin syistä taitavia ilmaisemaan tarpeitaan ihmisille ja ymmärtämään näiden mielentiloja, motiiveja ja aikomuksia (Raevaara 2011: 201–212, 229). Alkuvaiheessa pyrkimykset opettaa toislaisille esimerkiksi kieltä tai matematiikkaa kariutuivat toisinaan siihen, että opetettavan asian sijaan koulutettava eläin oppi lukemaan kouluttajan odotuksia minimaalisten vihjeiden perusteella (ks. esim. Wilder 1990; Martinelli 2007: 251; Telkänranta 2016: 34–35). Toisaalta tarkoituksenmukaisten ohjeiden antaminen ja kysymysten esittäminen toislaiselle antaa osviittaa siitä, missä määrin hän ymmärtää ihmisen käyttämiä merkkejä (ks. esim. Martinelli 2007: 235–237; Raevaara 2011: 199–201; Telkänranta 2016: 30–34). Lisäksi toislaisia tottelevat kouluttajat ovat motivoineet ihmisapinoita ja papukaijoja oppimaan ihmisten kehittämiä symboleja, joista on tullut heille väline pyyntöjen esittämiseen, tavoitteiden saavuttamiseen ja uteliaisuuden tyydyttämiseen (ks. esim. Martinelli 2007: 236–237; Telkänranta 2016: 32, 34, 36). Tunnetuimpia esimerkkejä tästä on Irene Pepperbergin (2005: 247–248) kouluttama harmaapapukaija Alex (1976–2007), joka sovelsi erilaisia konatiivisia fraaseja (”tule tänne”, ”haluan mennä X:ään”, ”haluan Y:tä”) ja yhdisteli sanoja pyytääkseen tai torjuakseen asioita, muuttaakseen ympäristöään tai kysyäkseen tietoja objekteista. Tavallisimmin toislaisten interaktantiaalinen tulkitseminen kuitenkin perustuu heidän liikkeidensä ja valintojensa havainnointiin.

Toislaisen toimijuuden ulottuvuudet

Interaktantiaalisessa tulkitsemisessä päämääräsuuntautunut (*goal-oriented*) käyttäytyminen erotetaan toisinaan päämäärähakuisesta (*goal-directed*) käyttäytymisestä (Saidel 2009). Päämäärähakuisessa käyttäytymisessä eläin representoi mielessään yhtäältä päämäärän, toisaalta keinot sen saavuttamiseksi, jolloin Eric Saidelin (2009) mukaan voimme selittää käyttäytymistä lähtöeläimen haluilla ja uskomuksilla. Esimerkkinä tästä Saidel (2009: 45–50) tarkastelee toislaisten yhteisöissä havaittua uusien keinojen kehittämistä päämäärien tavoitteluun sekä näiden välittymistä yhteisön jäseneltä toiselle. Näin määriteltynä päämäärähakuisuus näyttäisi jäävän lähes kaikilla selkärangkaisillakin marginaaliseen asemaan. Useimpia eläimiä yhdistävänä erityispiirteenä pidetään usein sitä, että motorisesti kyvykkäinä eliöinä heidän selviytymistään palvelee koettu pyrkimys lähestyä suotuisia asioita ja välttää vahingollisia asioita. Tältä kannalta tarpeiden kokeminen näyttäisi kytkeytyvän eliön teknisiin taitoihin: porkkanan olisi turha kokea pakokauhua hampaiden iskeytyessä siihen, koska se ei pystyisi kumminkaan juoksemaan karkuun. Ei kuitenkaan ole perusteita olettaa, että pitkälle kehittynyt keinorationaalisuus mitenkään korreloisi koetun tarpeen polttavuuden kanssa. Ihminen voi keksiä monia hienostuneita strategioita vaikkapa šakissa menestymiseen, ja kuitenkin pelaaminen on varsin etäinen johdannainen pelaajan perustarpeista.

Kuinka intressejä itsessään sitten voisi ryhmitellä? Käyttäytymistarpeissa on Helena Telkänrannan (2015: 188–190, 220; 2016: 157–159) mukaan kyse siitä, että tiettyjen asioiden tekeminen tuntuu eläimestä välttämättömältä tai palkitsevalta. Jos eläin ei voi riittävästi toteuttaa käyttäytymistarpeitaan, hänen aivojensa kemiallinen tasapaino häiriintyy ja turhautuminen saattaa ajaa toimijan stereotyyppiseen käyttäytymiseen. Täyttymättömät tarpeet saattavat myös suuntautua väärin kohteisiin, mikä näkyy tuotanto-oloissa höyhenten nokkimisena ja hännänpurentana (Telkänranta 2015: 185). Käyttäytymistarpeiden lisäksi myös toislaisilla näyttää olevan toissijaisia toiveita ja mieltymyksiä, joiden toteutuminen parantaa elämänlaatua, ja toisaalta ulkopuolinen tulkitsija voi tunnistaa sellaisiakin intressejä, joita lähtötoimija ei pysty itse kokemaan. Näin ollen lähtötoimija saatetaan vaikkapa viedä eläinlääkäriin oman etunsa vuoksi, vaikka hän ei tahtoisi mennä sinne. Interaktantiaalisen tulkitsemisen

⁴⁵¹ Toisaalta Helena Telkänranta (2016: 120) pitää toisen aikomusten tulkitsemista vielä vaativampana kuin toisen näkökulman oivaltamista.

avulla voi pyrkiä varmistamaan, että yksilön elämä pysyy mielekkäänä ja lajienvälinen yhteisö kyllin moniäänisenä, vaikka toisaalta varsinkin eturistiriidoissa intressejä voidaan lähteä tulkitsemaan pelkän tiedon vuoksi. Interaktantiaalisen kääntämisen piiriin kuuluu myös tempautuminen mukaan toimintaan oman edun vuoksi. Kun vaikkapa oranki yksilö tekee teknisen keksinnön, lajitoverit seuraavat sivusta hänen puuhiaan, ja jos niistä näyttää seuraavan jotakin hyvää, he alkavat jäljitellä uutta toimintatapaa (Telkänranta 2016: 116).

Puheessa eläinten oikeuksista taustalla vaikuttaa paitsi utilitaristinen pyrkimys kärsimyksen minimointiin myös liberalistinen ajatus, että toislaajisten tulisi saada elää omaa elämäänsä, tehdä mitä he tahtovat ja toteuttaa itseään. Ihmiset eivät saisi estää toislaajisia elämästä, liikkumasta tai tapaamasta toisiaan, ja joidenkin mielestä heidän tulisi myös proaktiivisesti luoda toislaajisille onnistumisen edellytyksiä tai kompensoida näille asettamia rajoituksia. Toislaajisten eläinten puolesta puhuminen on pitkälti heidän etujensa puolustamista ja heidän asioidensa ajamista. Koska ihmiset voivat olla haluttomia tinkimään omasta edustaan, toislaajisten interaktantiaaliseen tulkitsemiseen kuuluu myös sen osoittaminen, kuinka ihmisten ja muiden eläinten edut käyvät yksiin (ks. esim. Donaldson & Kymlicka 2011: 9–10, 252–257). Orankien tavoin ihmisilläkin on taipumuksena seurata niitä, joiden puuhat näyttävät johtavan menestykseen, mutta viime kädessä inhimillisesti palkitsevaksi voi osoittautua myös sellaisen hahmon toimijuuden vahvistaminen, joka on joutunut heikoille. Kestävän yhteiskunnan oletetaan usein perustuvan kaikkien osapuolten väliseen neuvotteluun, ja näin interaktantiaalinen käänösprosessi voi edetä yksilön tulkitsemisesta laajojen eläinjoukkojen poliittisen edustuksen pohtimiseen.

Intressien tulkitseminen

Toislaajisista puhuttaessa toimijuuden käsite liitetään usein preferensseihin ja niihin liittyviin valintoihin. Käytännössä valinnanvapaus riippuu yhtäältä ulkoisista tekijöistä, kuten ihmisen kotieläimelle asettamista elinoloista, toisaalta eläimestä itsestään. Kuten Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 66) huomauttavat, eläimen tarpeet voivat olla enemmän tai vähemmän joustavia, minkä lisäksi heillä on vaihtelevassa määrin kognitiivista liikkumavaraa vaihtoehtojen tutkiskeluun. Ihmisen käsitys omista intresseistä on sidoksissa hänen minäkuvaansa ja arvoihinsa, minkä vuoksi se voi laajeta sisältämään toislaajistenkin olentojen intressejä (ks. Donaldson & Kymlicka 2011: 254). Toisaalta inhimilliset arvostukset voivat vaikeuttaa interaktantiaalisten oivallusten syntyä. Arkikielessä toislaajisten toimijuutta ilmentäviä sanoja sovelletaan usein pejoratiivisesti ihmisiin. *Märehtimisellä* tarkoitetaan vastentahtoista salaatin syömistä tai kognitiivista takertumista vastoinkäymisiin, *rypemisellä* kokonaisvaltaista uppoutumista niihin. *Pesjytymisellä* viitataan ei-toivotun toimijan uhkaan tietystä paikasta. Toislaajisten intressien ottaminen todesta edellyttää kunnioittavaa suhtautumista lähtöeläinten Toiseuteen, kun taas kielteiset metaforat syövät pohjaa toislaajisten oikeudelta lajityypilliseen käyttäytymiseen. Lajienvälisen yhteisön vahvistamiseksi tarvitaan tulkintoja, jotka havainnollistavat outojen toimintamuotojen mielekkyyttä ja niistä syntyvää mielihyvää.

Kuinka toislaajisesta eläimestä tekemämme interaktantiaalinen tulkinta sitten saa alkunsa? Brian Boydin (2007: 221–222, 226) mukaan ihmisillä on sisäsyntyisenä taipumuksena tulkita itseaiheutettu liike mahdolliseksi toimijuudeksi, johon kytkeytyy samankaltaisia motiiveja ja aikeita kuin meillä itsellämme. Puhutaan myös kinesteettisestä eli liike-empatiasta, jonka tuomaa ymmärrystä kognitiivinen empatia voi täydentää (ks. Ruonakoski 2011: 124). Niin arjessa kuin tutkimuksessakin interaktantiaaliset tulkinnat perustuvat usein liikkeiden havainnointiin ja mahdolliseen toisen intentioiden elämiseen omassa kehossa (ks. Ruonakoski 2011: 106–107). Rantakahvilassa ihmisen tulkinta lokin aikomuksista perustuu tämän kehon suuntautuneisuuteen ja saa vahvistusta lokin syöksähtäessä kakun

kimppuun (Ruonakoski 2011: 145). Myös moni etologi on korostanut toisen asemaan asettumisen metodologista merkitystä, mutta tällöin on Ruonakosken (2011: 143–144) mukaan erityisen tärkeää erottaa toisen kokemus omasta, reflektoida kriittisesti ymmärryksen rajoja ja esittää tarkentavia kysymyksiä. Liikkeitä voi tutkia myös ulkokohtaisen matemaattisilla menetelmillä, mutta tällöinkin eläytymisellä voi olla merkitystä hypoteesien rakentumiselle ja tulosten tulkitsemiselle.

Etologisessa tai käyttäytymisekologisessa tutkimuksessa liikkeet voivat kertoa toislajisten mielenkiinnon kohteista, päämääristä, pyrkimyksistä, päätöksenteosta ja strategioista. Esimerkiksi ravintoa hankkivien lintujen on tehtävä valintoja kauppamatkustajan ongelman kaltaisessa tilanteessa, kun he pyrkivät optimoimaan ravinnon saannin ja minimoimaan lentorasituksen (Rosenzweig 1990: 169–171). W. A. Mitchellin (1989) kolibri-kenttätutkimuksen pohjalta Michael L. Rosenzweig (1990: 171) uskoo, että vapaina elävät linnut tutkivat mahdollisia elinympäristöjä ensin etäisyyden päästä, arvioivat niiden tarjoamia resursseja ja etäisyyttä ja päättävät sitten, lentävätkö he paikan päälle. Nykyinen hyvinvointitutkimus perustuu niin ikään pitkälti liikkeinä ilmenevien valintojen ja vaivannäön seuraamiseen. Ympäristöön suuntautuvien liikkeiden ohessa lähtötoimijan tunneilmaisu tarjoaa viitteitä hänen aikomuksistaan. Ilmeitä ja eleitä ei kuitenkaan voi irrottaa kontekstistaan; kuten Ruonakoski (2011: 153) huomauttaa, esimerkiksi koiran murina ei kerro aggressiosta, jos koira samalla heiluttaa häntäänsä leikkiinkutsuasennossa.

Koska joudumme jatkuvasti sovittelemaan pyrkimyksiämme yhteen monenlaisten eläinten kanssa, Boyd (2007: 221–222, 226) uskoo evoluution suosineen kykyä ottaa heidän tarkoituksensa huomioon. Toisaalta ihmisten voi olla vaikea huomata toislajisten käyttäytymisessä tahdon ilmauksia, varsinkin lähtötoimijan pyrkimysten ollessa tulkitsijalle käsittämättömiä. Tunteehan esimerkiksi haapaperhonen vetoa hienhajuisiin ihmisiin ja rantakäärme lantakasoihin. Lajienvälisen erojen vuoksi analogista tulkittamista on kritisoitu. Esimerkiksi puhe preerikoiden suukoista perustuu pintapuoliseen samankaltaisuuteen – ihmisillä käsitteeseen *suukko* kytkeytyy kompleksinen intentioiden, kognitioiden, tunteiden ja sosiaalisten suhteiden kokonaisuus, josta preerikoilla ei ole tietoa (Fisher 1990: 103–104). Toisaalta kaikkia antropomorfisilta vaikuttavia tulkintoja ei John Andrew Fisherin (1990: 106) mukaan tulisi kategorisesti hylätä. Sen sijaan on mahdollista tutkia empiirisesti, täytyvätkö esimerkiksi tervehtimiselle asettamamme edellytykset norsujen kohdalla. Fisherin mukaan toislajisista tehtyjä tulkintoja ei myöskään voi automaattisesti leimata antropomorfisiksi. Jos peura syö pihassa nurmikkoa, katsoja tulkitsee hänen olevan nälkäinen, mutta tämä ei perustu siihen, että tulkitsija itse söisi nälkäänsä nurmikkoa (Fisher 1990: 113).

Teoreettisia malleja ja lajikohtaisia peukalosääntöjä voi perustella sillä, että ne auttavat irrottautumaan omista ennakkoluuloista ja lähestymään toislajista yleisluontoisten skeemojen kautta. Thomas Sebeok (2001: 89) pitää varsinkin eläinpsykologi Theodore Christian Schneirlan kehittämää lähestyminen / vetäytyminen -mallia (A/W) supermerkkinä, jonka kautta on luontevaa jäsentää eri lajien selviytymispyrkimyksiä. Mallilla on merkitystä myös toislajisten maailmoja koskeville tulkinnoille (ks. 5.3.6), sillä se jäsentää asiat tavoiteltaviin ja kaihdettaviin (Sebeok 2001: 89). Toisaalta liikkeillä on muitakin vivahteita; kuten Ruonakoski (2011: 163) huomauttaa, lähestyminen voi olla uteliasta tai uhkaavaa, vetäytyminen pelokasta tai välinpitämätöntä. Kaikki eläimet eivät myöskään vetäydy juoksemalla, uimalla tai lentämällä pois vaan esimerkiksi kuoreensa sulkeutumalla (ks. Ruonakoski 2011: 163).

Käytännössä tavoittelu ja välttäminen ilmenevät siis eläinten liikkeissä ja muussa suuntautumisessa. Donaldsonin ja Kymlickan (2011: 65–66) mukaan villitkin toislajiset äänestävät jaloillaan, jolloin esimerkiksi ihmisasutuksen tai yksittäisten ihmisten lähestyminen tai kaihtaminen näyttää intensionaalisenä toimintana. Joidenkin villieläinten intentioita on opittu tulkitsemaan erityisen

vivahteikkaasti. Esimerkiksi naurulokilla on tunnistettu viisi erilaista uhkauselettä, joiden esittämisen jälkeen lintu pakenee tai hyökkää tietyllä todennäköisyydellä (Viitala 2003: 124). Kotieläimillä on Donaldsonin ja Kymlickan (2011: 101–102) mukaan erityisen hyvät edellytykset toimijuuteen, yhteistyöhön ja aktiiviseen osallisuuteen monilajisessa yhteisössä, vaikka ihmiset eivät useinkaan tunnusta heidän kykyjään. Monenlaisin äänin, elein, liikkein ja signaalein kotieläimet kertovat, mitä he haluavat ja tarvitsevat ihmisiltä (Donaldson & Kymlicka 2011: 109). Jos toisilajisen liikkumavara minimoidaan, hän saattaa edelleen ilmentää toimijuutta stereotyyppisellä käyttäytymisellä. Toistamalla merkityksetöntä liikettä eläin voi nimittäin saada elimistönsä erittämään hivenen endorfiineja (Telkänranta 2015: 190; 2016: 42).

Toimijuuden laajentaminen

Toisilajisten toimijuuden eri ulottuvuuksien tunnistamiseksi Miriam Jones (2014, viitattu Donaldson & Kymlicka 2015: 57) jakaa sen mikrotoimijuuteen (*micro-agency*), joka tarkoittaa jokapäiväisiä valintoja, ja makrotoimijuuteen (*macro-agency*), jossa on kyse perustavanlaatuisista elämänvalinnoista. Siinä missä Jones luonnehtii mikrotoimijuutta vaelepaudeksi, Donaldson ja Kymlicka (2015: 57) katsovat, että ennalta määrättyissä puitteissa tapahtuvat ruokaa, olinpaikkoja, ajanvietteitä ja seuraa koskevat valinnat eivät ole millään muotoa näennäisiä tai triviaaleja. Heidän mielestään mahdollisuudella yksilöllisten preferenssien toteuttamiseen on merkitystä, vaikka liikkumavaraa olisi niukasti. Esimerkiksi koiralle mahdollisuudella vaikuttaa omaan ruokavalioon ja kävelyreitteihin voi olla hyvinkin suuri merkitys (Donaldson & Kymlicka 2011: 109). Silti Donaldson ja Kymlicka (2015: 57) ovat Jonesin kanssa yhtä mieltä siitä, että kesyillekin toisilajisille on tärkeää myöntää myös makrotason vapautta. Jonesin (2014) tavoin he kyseenalaistavat sellaisetkin karsinat, ruttiinit, lääketieteelliset toimenpiteet ja ruokavaliot, joiden tarkoituksena on toisilajisten auttaminen mutta jotka ihmisiin sovellettuina näyttäisivät kyseenalaiselta holhoamiselta. Holhoamisen sijaan Donaldson ja Kymlicka (2015: 57, 67–68) toivovat kotieläimille mahdollisuutta erilaisten elämäntapojen ja mahdollisuuksien kokeilemiseen, vaikka tämä pakottaisi muuttamaan ihmisten suunnittelema institutionaalisia rakenteita.

Tilannekohtaisten oikkujen taustalla vaikuttavat evoluution myötä kehittyneet perustavoitteet; esimerkiksi Saidelin (2009: 41) mukaan jokainen eläin pyrkii hankkimaan ravintoa, välttämään petoja ja lisääntymään. Hienosyisemmin toisilajisten intressejä tulkitaan lajityypillisten käyttäytymistarpeiden puitteissa. Jo Aristoteles (1989/2005: 193) esittää, että ”hevosella, koiralla ja ihmisellä on erilaiset nautinnot”, jotka liittyvät heille ominaisiin tehtäviin ja heidän toimintaansa.⁴⁵² Kunkin eläinlajin sisällä Aristoteles otaksuu nautintojen olevan samanlaisia ihmistä lukuun ottamatta. Myös nykyaikaisessa hyvinvointitutkimuksessa lajityypillisten intressien selvittely on saanut keskeisen sijan. Tietyn lajin intressejä on pyritty ymmärtämään havainnoimalla lajin edustajia sellaisessa ympäristössä, missä he evoluution saatossa ovat sopeutuneet elämään (ks. Jensen 2002: 10; Telkänranta 2004: 22; Valros 2005). Jos vaikkapa punaista viidakkokanaa koskevia havaintoja sovelletaan kotikanoihin, käyttäytymistarpeiksi hahmottuvat jalkojen ojentelu, siipien räpyttely, maan kuopsuttelu, hiekkakylvyt, höyhenten sukiminen nokalla, muniminen rauhalliseen paikkaan sekä yön viettäminen puun oksalla (ks. Keeling 2002: 104–111; Telkänranta 2004: 16–22; 37–38). Lajikohtaiset kysymyksenasettelut ovat tunnusomaisia myös preferenssi- ja motivaatiotesteille (ks. esim. Dawkins 1993/1998: 143–159; Balcombe 2006/2014: 279–280), joissa vaikkapa sika pääsee valitsemaan mieluisimmat kuivikkeet tai minkki ilmaisee vaivannäöllään, kuinka tärkeänä hän pitää uimista.

⁴⁵² Sitaatin on suomentanut Simo Knuuttila.

Donaldson ja Kymlicka (2015: 67) pitävät toislaajisten intressien tulkitsemista lajityypillisen käyttäytymisen puitteissa arvokkaana heuristiikkana ja hyvänä lähtökohtana peräänkuuluttaen kuitenkin uudenlaista toislaajisten vapauden kunnioittamista. Heidän mukaansa toislaajisilla on yksilöllisiä mieltymyksiä ruoan, seuran ja ajanvietteiden suhteen (Donaldson & Kymlicka 2011: 109–112). Tässä kohden Donaldsonin ja Kymlickan käsitykset saavat kaikupohjaa eläinsuhteemme Ensyyttä ja Toiseutta koskevista pohdinnoista (ks. 2.2.1, 2.2.2): jokainen yksilö on omanlaisensa, ja myös motivaatiotesteissä yksilölliset erot purtyvät selvästi esiin. Käytännössä kotieläimen ymmärtäminen lähtee Donaldsonin ja Kymlickan (2011: 109–110, 153) mukaan liikkeelle hänen viestintäpyrkimyksensä tunnistamisesta, minkä jälkeen häntä on havainnoitava huolellisesti käyttäytymisen tulkitsemiseksi. Lopuksi eläimen pyyteisiin on vastattava tarkoituksenmukaisesti, jotta hänen toimijuutensa vahvistuisi. Jotta kotieläimet pääsisivät vaikuttamaan myös poliittiseen päätöksentekoon, heidän taitavimmat tulkkinsa tulisi tutkijoiden mielestä kytkeä institutionaalisesti päätöksentekijöihin – kotieläinten tulisi saada edustajansa esimerkiksi lainsäädännöstä, maankäytöstä ja julkisista palveluista päättäviin elimiin. Kotieläimen toimijuudesta saadaan parhaiten selkoa, jos sille annetaan sijaa, kun taas toimintakyvyttömyydestä tulee helposti itseään toteuttava ennuste.

Donaldsonin ja Kymlickan (2015: 67) mukaan yksilön hyvä elämä voi poiketa odottamattomin tavoin lajikohtaisesta normista, ja kotieläinten kohdalla siihen voi kuulua sellaisiakin tyydytyksen lähteitä, jotka lajienvälinen elämä tekee mahdolliseksi. Näin ollen kesy-eläinten intressejä tulisi ryhtyä tulkitsemaan avoimin mielin, tarjoten heille erilaisia mahdollisuuksia, sen sijaan, että pyritään palaamaan kesyentymättömien kantamuotojen elämäntapaan. Ihmisten kanssa yhteen lyöttäytyneiden eläinten erityislaatuisiin intresseihin uskoo myös Donna Haraway (2003: 43–46, 51–54), jonka mukaan koiran hyvään elämään voisi kuulua palkitseva suhde kouluttajaan, oppimaan oppimista, itsestään aktivoituvaa motivaatiota, tiivistä harjoittelua, erinomaisuuden tavoittelua ja haasteista selviytymistä. Myös villieläinten kohdalla on huomattava, että saman lajin eri populaatioilla voi olla hyvinkin erilaisia elämänmuotoja suhteessa ihmiseen; näin ollen esimerkiksi citykanien intressit poikkeavat villikanien intresseistä, eikä yksittäisen cityketun voi väittää kuuluvan luontoon sillä perusteella, että osa hänen lajitovereistaan elää kaupungin ulkopuolella (ks. Donaldson & Kymlicka 2011: 216–221).

Lajienvälisten vaikutusten tunnustaminen

Yksilötason huomioimisen ohessa Donaldson ja Kymlicka kannustavat laajemminkin puhumaan toislaajisista historiallisina yhteisöinä, jotka ovat tekemisissä ihmisyyhteisöjen kanssa. Heidän mukaansa ihmisten kontolla on monia historiallisia rikoksia eläinyhteisöjä kohtaan, ja mahdollisuuksien mukaan tällaisia vääryyksiä pitäisi pyrkiä hyvittämään. Vaikka toislaajiset eivät pidä kirjaa huonosta kohtelusta, ihmisten tulisi tunnustaa historiallinen epäoikeudenmukaisuus koulutuksen, muistomerkkien ja kollektiivisten anteeksipyyntöjen kautta. (Donaldson & Kymlicka 2011: 195–196, 258; ks. myös Muurimaa 2018: 122.) Kuvitelma entisiin teurastamoihin nakutettavista muistolaatoista ja historian tunnin broileridokumenteista raottaa ikkunan kulttuuriseen murrokseen, jonka interaktantiaalinen tulkitseminen voisi saada aikaan. Pienimuotoisena anteeksipyyntönä voisi pitää esimerkiksi Andy Bestin ja Merja Puustisen (2000) teosta ”Hiljaisuuden jalanjäljet” Helsingin Simonkadulla (ks. <<http://taidemuseo.hel.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=66>>). Teos muodostuu katukivien lomaan sijoitetuista pronssilaatoista, jotka kuvaavat uhanalaisten tai sukupuuttoon kuolleiden nisäkkäiden ja lintujen jälkiä. Jos samassa hengessä tuotettaisiin runsaammin kulttuurisia teoksia ja tapahtumia, viestiä sivuutetuista intresseistä olisi vaikeampi ohittaa, kun ihmiset suunnittelevat uusia valloituksia.

Kun toislaajisten toimijuus kytketään lajisidonnaisten tarpeiden tyydyttämistä laajempaan viitekehykseen, sitä on mahdollista tarkastella myös eläinten ekologisen merkityksen kautta. Tietyllä tasolla toislaajisten vaikutukset rinnastuvat ihmisten suorittamaan ympäristön muuttamiseen ja hoitoon. Nykyisin puhutaan paljon ei-inhimillisten toimijoiden tarjoamista ekosysteemipalveluista, mutta vastaava idea nousee esiin jo varhaisemmasta luontokirjallisuudesta. Esimerkiksi Henry David Thoreau (1860/2007: 113–115, 119–120; 1862/2007b: 171–174) kuvaa esseissään, kuinka oravat omanlaisellaan menetelmällä kylvävät metsää ja naudat harventavat sitä, muutkin toislaajiset keräävät, levittävät ja kylvävät siemeniä tai naudat tuottavat itselleen ja pikkulinnuille suojaa ja ravintoa ja vieläpä kehittävät uusia omenalajikkeita lehmämäisellä menetelmällään. Monesti toislaajisten toiminnasta on hyötyä ihmisillekin, mutta Thoreau'n kirjoituksissa olennaisempaa näyttää olevan toimijuuden itsensä hehkuttaminen, vastavoimien osoittaminen ihmisten ylivallalle sekä lajienvälisen vuorovaikutussuhteiden ilmentäminen. Välttämättä toislaajinen eläin ei kylvä puuta juuri siihen paikkaan, mihin ihminen sen pistäisi, mutta thoreaulaisittain juuri tätä voi pitää merkittävänä tekijänä luonnon viehätysvoimassa. Näin eläimet konkreettisesti muuttavat maailmaa, minkä lisäksi kukin heistä on oman maailmansa keskipiste.

5.3.6 Mielikuvitus koetuksella. Intermondiaalisuus suhteessamme toislaajisiin

Lajienvälisen maailmakäsityksen ehdoton edelläkävijä oli eläintieteilijä Jakob von Uexküll (1934/2010; 1936/2001). Giorgio Agambenin (2004: 39) mukaan Uexküll hylkäsi varauksettomasti ihmiskeskeisen näkökulman, kun taas Dorion Sagan (2010: 7–8, 11–12) mieltää Uexküllin erityisansioksi kokonaisvaltaisuuden; vallitsevien tieteellisten käytäntöjen vastaisesti hän siirsi huomion yksittäisistä ärsykkeistä ja reaktioista systeemiin kokonaisuuksiin, joiden puitteissa eri lajiset eläimet kokevat maailmaa. Uexküll (1934/2010: 41) itse luonnehti *Umwelt*-teoriaansa retkeksi tuntemattomiin ja näkymättömiin maailmoihin, joiden olemassaolon monet eläintieteilijät kiistävät. Hän piti fysikaalista puhetta ärsykkeistä ja reaktioista riittämättömänä siitä syystä, että jonkun on pantava ärsyke merkille (Uexküll 1934/2010: 46). Uexküll (1934/2010: 45) katsoikin jokaisen elävän olennon olevan subjekti ja oman maailmansa keskipiste.⁴⁵³ Uexküll teki toislaajisten maailmoja koskevia päätelmiä näiden käyttäytymisen ja fysikaalisten rakenteiden perusteella. Hänen mielestään ei ole tarpeen kysyä, miltä esimerkiksi voihappy maistuu tai haisee punkista; intermondiaalista ymmärrystä tuottaa jo se, että ymmärtää voihappy on olevan punkille havaintomerkki (Uexküll 1934/2010: 53).

Jesper Hoffmeyer (2003: 335–336) jatkaa toislaajisten maailmojen mallintamista semioottiselta pohjalta. Koska esimerkiksi ekologisen lokeron käsitteeseen ei sisälly semioottista ulottuvuutta, hän suosittelee korvaamaan sen semioottisen lokeron (*semiotic niche*) käsitteellä. Semioottinen lokero muodostuu paikallisen ekosysteemin ulottuvuudesta, jonka kontrolloimisesta tietyn lajisten eliöiden menestys riippuu. Mikä hyvänsä ympäristön piirre voi osoittautua johtolangaksi, joka eliön on syytä ottaa huomioon käyttäytymisessään. Esimerkiksi linnun maailmaan voi kuulua paitsi ravintoa ja suojapaikkoja, joihin hän on konkreettisesti kosketuksissa, myös ääniä, tähtikuvioita sekä tuulen, lämpötilan ja valaistuksen muutoksia, jotka linnun on opittava kääntämään tarkoituksenmukaiseksi käyttäytymiseksi. Vaihtelevassa määrin eliöt myös valitsevat itselleen elinympäristöjä, kumppaneita ja resursseja, tuottavat jätettä ja rakentavat itse osan ympäristöstään (Hoffmeyer 2003: 341; ks. myös Kull

⁴⁵³ Tarkkaan ottaen Uexküll (1934/2010: 42, 49) ajatteli eläimellä olevan kaksi maailmaa – havaintomaailma (*Merkwelt*) ja vaikutusmaailma (*Wirkwelt*), joiden vuorovaikutus muodostaa jäsentyneen kokonaisuuden, funktionaalisen syklin. Vaikutusmaailman käsitettä voisi soveltaa myös interaktantiaalisessa käännoistutkimuksessa, mutta intermondiaalisessa viitekehyksessä se muistuttaa havaintomaailman rakentumisen toiminnallisesta puolesta.

2010: 46).⁴⁵⁴ Toislaajisten intentionaalisen käyttäytymisen seuraaminen toimii usein myös intermondiaalisen tulkitsemisen lähtökohtana; jos vaikkapa koira kävelee ovelle, kun hänen tarvitsee pissata, saatamme liittää häneen uskomuksen, jonka mukaan oven toisella puolella on sopiva pissapaikka (Jamieson 2009: 31).

Maailmojen moninaisuuteen kohdistuva mielenkiinto

Jos kaikilla eläimillä onkin maailma, läheskään kaikki heistä eivät kykene intermondiaaliseen tulkitsemiseen. Helena Telkänrannan (2016: 36) mukaan näyttää siltä, että kykyä asettua toisen näkökulmaan esiintyy vain ihmisen lähimmissä sukulaislajeissa, eikä se näilläkään ole kovin pitkälle kehittynyt. Toiset kädelliset kuitenkin ilmeisesti pystyvät jossain määrin päättelemään, mitä toiset näkevät ja mitä eivät, ja joskus heillä näyttäisi olevan käsitys myös aiempiin havaintoihin perustuvasta tietämyksestä (ks. Fitzpatrick 2009: 259, 261). Esimerkiksi karhumakakit ovat kiinnostuneita seuraamaan toisen katsetta; luultavasti makakeilla on myös käsitys siitä, mitä lahkotoveri näkee ja mitä ei (Telkänranta 2016: 120). Joidenkin tutkimusten mukaan koirat ymmärtävät, mitä ihminen näkee, ja ottavat sen huomioon toiminnassaan (Raevaara 2011: 197–198). Myös eräät linnut pystyvät toisen näkökulman hahmottamiseen; esimerkiksi kalifornianpensasnrähi ja korppi panevat merkkille, näkevätkö lajitoiverit hänen piilottavan ruokaa (ks. Dally *et al.* 2005; Dally *et al.* 2006; Telkänranta 2015: 72–74).⁴⁵⁵ Ihmisellä intermondiaaliset kyvyt lienevät muihin lajeihin verrattuna ylivertaiset, vaikka emme harjoitakaan näkökulman vaihtelua siinä määrin kuin olisi mahdollista.

Interaktantiaalisen kääntämisen tavoin intermondiaalinen kääntäminen näyttäytyy joskus laiminlyötynä eläinsuhteidemme osa-alueena. Hoffmeyer (2010: 31) huomauttaa, että Uexküllin jälkeinen etologia on paljolti korvannut kysymyksen eläimen hahmottamasta ympäristöstä luonnonvalintaan palautuvilla selityksillä. Toisaalta lintu- ja sammakkoperspektiivit maailmaan kiehtovat alati ihmisiä yksittäisen tieteenalan kehityskuluista riippumatta, ja tutkimustulokset tarjoavat aineksia intermondiaaliseen kuvitteluun, vaikka toislaajisen kokemusta ei metodologisistakaan syistä nimettäisi suoranaiseksi tutkimuskohteeksi.

Umwelt-teoriassa eläimismaailman ajatellaan pohjautuvan eläimen keholliseen rakenteeseen, josta on mahdollista tehdä ulkokohtaisia havaintoja. Fysiologisten erojen ollessa merkittäviä sopii kuitenkin kysyä, missä määrin pystymme ymmärtämään toislaajisten kokemuksia saati sitten puhumaan niistä. Tämän kysymyksen ympärillä pyörivät eräät humanistisen eläintutkimuksen klassikkotekstit, kuten Thomas Nagelin (1974) ”What is it like to be a bat?”. Viime vuosikymmenten etologinen tutkimus on tehnyt selväksi sen, että maailma näyttäytyy eri lajeille vielä monimuotoisempana kuin olisimme voineet kuvitella. Telkänranta (2015: 10) katsookin uuden tutkimustiedon mullistavan käsityksemme eläinten kokemusmaailmoista. Yksilötasolla omakohtainen oppiminen tekee maailmoista ainutlaatuisia, minkä lisäksi eri lajien kokemukset poikkeavat radikaalisti toisistaan; kuten Telkänranta (2015: 10) asian ilmaisee, ”[m]aailma hirven silmin on hyvin erilainen kuin joutsenen”. Aistimusten laadun lisäksi uusi fysiologinen tieto herättää pohtimaan toislaajisten maailmojen jäsentymistä.

⁴⁵⁴ Käsitys, jonka mukaan eliöt tuottavat itse elinympäristönsä, on ekologisen lokeron rakentamisen (*niche construction*) teorian ydinajatus.

⁴⁵⁵ Kalifornianpensasnrähien hämmästyttävää käytöstä voisi analysoida myös interaktantiaalisesta näkökulmasta.

Toislajinen fysiologia

Näköaisti on ihmisille keskeinen, mutta lajienvälisessä katsannossa katseemme rajat käyvät ilmeisiksi. Ihmissilmän rekisteröimästä säteilystä puhutaan yleisesti ”näkyvänä valona”, mutta monet toislajiset näkevät sellaistaakin säteilyä, joka meille on näkymätöntä. Lisäksi näkemiseen vaikuttaa se, että eri lajien tappisolut ovat erikoistuneet eri aallonpituuksiin ja tappisolutyyppeiden määrä vaihtelee. Suuri osa hyönteisistä näkee lähiultraviolettisäteilyn ja valon polarisaatiosuunnan, joskaan heidän kohdallaan ei tiedetä, liittyykö näköaistimuksiin tietoisia kokemuksia. Myös monet kalat ja sammakkoeläimet näkevät meille tuttuun värien ohessa ultraviolettia. Eräät matelijat näkevät infrapunasäteilyä ja kuulevat maan värähtelyjä. Linnut näkevät ihmisille tutut värit toisin kuin me, minkä lisäksi useimmat heistä näkevät myös ultraviolettia valoa ja erottavat värit toisistaan ihmistä tarkemmin. Ihmiselle tavoittamattomien aallonpituuksien ohessa linnut ilmeisesti näkevät magneettikentän.⁴⁵⁶ Pussieläinten värinäkö ulottuu punaisesta ultraviolettiiin, ja myös eräät öisin liikkuvat istukkanisäkkäät näkevät ultravioletin erillisenä värinä, vaikka heidän värinäkönsä muutoin onkin päivänisäkkäitä suppeampi. (Viitala 2003: 27–40, 88–89, 105, 151–154; Telkänranta 2015: 15–20, 38.) Länsimaisissa kielikuvissa tietäminen assosioituu vahvasti näkemiseen, jolloin toislajisilla voi ajatella olevan omastamme poikkeavaa tietoa maailmasta.

Toislajisten herkkä kuulo on monien tiedossa, mutta vaimoiden äänten lisäksi monet toislajiset kuulevat taajuuksia, joita ihmiskorva ei tavoita. Sini- ja sillivalaat, krokotiilit, norsut sekä metsot aistivat infraääniä, jyräjät puolestaan ultraääniä (Viitala 2003: 41; Balcombe 2006/2014: 80; Telkänranta 2015: 21–23; Telkänranta 2016: 18). Ultraäänten käyttöön perustuu myös lepakkojen, delfinien ja eräiden lintujen kaikuluotaus, jonka vuoksi delfiini saattaa hahmottaa laumansa parveksi keuhkoja ääriäviivoihin perustuvan näkemyksen sijaan (Viitala 2003: 40–41; Birkhead 2012: 206; Telkänranta 2015: 23–25).⁴⁵⁷ Muita vaikeasti kuviteltavia aisteja ovat esimerkiksi kalojen kylkiviiva-aisti ja sähköaisti, joka on todettu myös amazonindelfiinillä, vesinokkaeläimellä, nokkasiileillä ja erällä sammakoilla (Viitala 2003: 25–27, 43, 93–94; Telkänranta 2015: 33–36). Kuten Jussi Viitala (2003: 43) kirjoittaa, tällaisten eläinten ”maailma olisi meistä täysin outo ja epäuskottava”. Toisaalta maailmankuvaan vaikuttavat myös tuttuun aistien keskinäiset painotukset. Ainakin länsimaisen ihmisen voi olla vaikea mieltää itsensä hajujen sekoitukseksi, vaikka oma koira tai kissa hahmottaisi hänet tällä tavoin (ks. Telkänranta 2015: 27). Vaikka ihminenkin jollain tapaa tiedostaa hajunsa, siihen kytkeytyy tyypillisesti tunnepitoinen arvolataus, kun taas lemmikille haju voi välittää monisista tiedosta objektista. Toisaalta koirien haju aistii auttaa ihmisiäkin saamaan ympäristöstä sellaista tietoa, joka muuten jäisi ulottumattomiimme (ks. Ruonakoski 2011: 197).

Vaikka vastaavuutta toislajisen elämämaailman ja inhimillisen representaation välille ei voisikaan saavuttaa, intermondiaalisella kääntämisellä voi sittenkin olla merkitystä ihmisen maailmankuvalle. Boria Sax (2007: 43) toteaa, että toislajisten aisteja koskeva tutkimus voi kyseenalaistaa käsityksemme ajasta, tilasta, kuolemasta ja elämästä, asettaen mielikuvituksemme koetukselle. Vastaavia näkemyksiä on esitetty esimerkiksi tieteenfilosofian piirissä. Nancy Tuana (1996: 27–28) katsoo, että toislajisten aistimusten kuvittelu horjuttaa länsimaista käsitystä havaittajasta riippumattomasta, aineettomasta, näköaistiin perustuvasta tiedosta. Esimerkiksi sammakon näkö toimii aivan toisella tavoin kuin omamme, ja koiran maailma rakentuu pitkälti hajujen varaan. Omakin suhteemme toiseen eläimeen

⁴⁵⁶ Magneettiaistin kohdalla näyttää siltä, että ainakin erällä linnuilla on tavallaan kaksi magneettiaistia, joista toinen on kytköksissä näköön. Lintujen ohessa magneettiaisti on todettu useilla hyönteisillä, kaloilla, sammakkoeläimillä ja matelijoilla. (Viitala 2003: 27–29, 89–94; Telkänranta 2015: 36–40.) Myös eräiden peto- ja sorkkaeläinten liikkeissä ja asennoissa on havaittavissa magneettikentän vaikutus, ikään kuin he kokisivat pohjoiseen päin viittaavan tuntemuksen suuntautuessaan mihin hyvänsä muuhun ilmansuuntaan (Telkänranta 2015: 39–40).

⁴⁵⁷ Delfinin näkemästä keuhkojen parvesta puhuu Telkänranta (2015: 24).

voi olla paitsi visuaalinen myös kinesteettinen ja taktiilinen, jolloin näköhavainto kytkeytyy erottamattomasti muuhun kehollisuuteen.

Aistien toiminnan ohessa muu toislaajinen fysiologia voi monin tavoin kyseenalaistaa oman maailmamme kulmakiviä. Reaktiivisuudeltaan vikkelät pienvipeltäjät ja päiväsiivekkäät saattavat kokea hyvinkin lyhyitä hetkiä erillisinä tapahtumina (ks. Telkänranta 2016: 72–73), ja on kiehtovaa kuvitella, kuinka tämä vaikuttaa heidän maailmankuvaansa verrattuna vaikkapa valtavaan valaaseen. Lisäksi toislaajisille tyypilliset eliniät vaihtelevat laidasta laitaan. Vuosi- ja vuorokausirytmien voi ajatella kytkevän inhimillistä kokemusta monien toislaajisten elämää jaksottaviin ilmiöihin, mutta vuoroveden säätelystä meriäyriäisen elämää (ks. Viitala 2003: 79–80) on jo paljon vaikeampi kuvitella. Tilassa toislaajiset asemoituvat moniin ihmiselle outoihin ympäristöihin, kuten puun latvojen lomaan tai multatunneliin. Erika Ruonakoski (2011: 168) huomauttaakin, että erilaiset eläimet voivat ”eleillään ja liikkeillään tuoda inhimilliseen maailmaan uusia merkityksiä”. Lintujen ansiosta ilma näyttäytyy lentämisen elementtinä, ja kalat tekevät vedestä mahdollisen elinpaikan. Myös yksittäiset paikat ”saavat merkityskerrostumia vieraslaajisten eläinten elintavoista”, jotka rikastuttavat siten ihmisten mielikuvitusta ja osoittavat oman kehollisuutemme yhdeksi olemisen tavaksi muiden rinnalla. (Ruonakoski 2011: 137, 168–170, 251–252, 254.)

Johtolangat toislaajisiin maailmoihin

Intermondiaalisesta kääntämisestä on kyse kaikenlaisessa toislaajisten näkökulmien ja elämissämaailmojen kuvittelemisessa ja tulkitsemisessa. Pelkkä itsensä kuvittelu toisen paikalle tarjoaa uusia näkökulmia ympäröivään tilaan, ja nykyisin tiedetään entistä enemmän siitä, millaisissa paikoissa toislaajiset liikkuvat. Kulkijoita voidaan seurata esimerkiksi satelliittien avulla (ks. esim. Balcombe 2006/2014: 277), ja ihmiselle soveltumattomat reitit ovat tunnetusti kiehtoneet mielikuvitusta ainakin Selma Lagerlöfin (1906–1907/1929) ajoista lähtien. Intermondiaalinen käänös voi pyrkiä kertomaan, mitä toislaajiset aistivat kulloisistakin olinpaikoistaan, mutta lisäksi se esittää hypoteeseja siitä, millä on merkitystä toislaajisille ja miten he jäsentävät ja luokittelevat ympäristönsä merkityksellisiä ilmiöitä. Usein tulkinta perustuu havaintoihin eläimen asemoitumisesta tilaan, liikkeistä ja aistien toiminnasta. Uusi fysiologinen tieto tarjoaa mielenkiintoisia johtolankoja toislaajisten jäsenuskäytäntöihin. Nykyisin tiedetään, että monilla nisäkkäillä, linnuilla, matelijoilla ja kaloilla toinen silmä on erikoistunut ravinnon etsimiseen ja toinen ympäristön tarkkailuun vaarojen varalta. Ainakin koirat pyrkivät myös haistelemaan miellyttäviä ja uhkaavia kohteita eri sieraimilla. (Telkänranta 2016: 81–84.) Kysyä sopii, tuntuuko tämä työnjako millään tavoin kauriin tai jäniksen koetussa maailmassa vai sulautuvatko ulottuvuudet saumattomaksi kokonaisuudeksi. Jommankumman sieraimen tai silmän käytöstä voi myös pyrkiä päättelemään, missä valossa toislaajinen hahmottaa tietyn objektin.

Vain poikkeustapauksissa ihmiset pääsevät tulkitsemaan viestinnällisiä merkkejä, joilla toislaajiset kertovat maailmoistaan. Ihmisiin verrattuna intermondiaalinen viestintä saattaa olla monien toislaajisten keskuudessa suhteellisen niukkaa. Tähän voisi viitata se, että ihmiskieltä oppineet toislaajiset eivät kovin vuolaasti kerro kokemuksistaan tai kommentoi maailman menoa (ks. Ruonakoski 2011: 220–221; Telkänranta 2016: 36; ks. myös Herman & Morrel-Samuels 1990). Toisaalta ihmiset tuntevat vasta pienen osan toislaajisten viestinnän sisällöistä – sata vuotta sitten kukaan ei välttämättä osannut kuvitella, että mehiläiset pystyvät välittämään toisilleen tietoa tarpeellisten asioiden etäisyyksistä, suunnista ja sijainneista (ks. esim. Tetzlaff & Rey 2009: 77, 88). Sitä paitsi toislaajisten kielelliset huomautukset ovat harvasanaisuudessaankin valaisevia. Harmaapapukaija Alex oppi nimeämään kolme kategoriala (väri, muoto, materiaali), seitsemän väriä, viisi muotoa, kuusi määrää sekä lukuisan joukon esineitä, minkä lisäksi

hän yhdisteli sanoja luonnehtiakseen objekteja (Pepperberg 2005). Kuten Helena Telkänranta (2015: 161) huomauttaa, ihmisten ajattelutapaan pohjautuva representaatiojärjestelmä saattaa olla hyvinkin erilainen kuin harmaapapukaijan tai pullokuonodelfiinin luontainen tapa hahmottaa asiat. Toislajisten kielelliset taidot viittaavat kuitenkin siihen, että inhimilliset jäsenuskäytännöt eivät ole heidän kannaltaan täysin mielettömiä.⁴⁵⁸ Maailman hahmotuksessa täytyy olla lajienvälisiä yhtymäkohtia, joskaan tavoitteelliset koulutustilanteet eivät suoraan paljasta, mistä objekteista oppilas lähtökohtaisesti välittää. Eräät ihmiskieltä tuottavat toislajiset toisaalta käyttävät oppimiaan merkkejä viitatakseen omasta näkökulmastaan relevantteihin objekteihin. Esimerkiksi papukaijat saattavat oma-aloitteisesti ottaa puheeksi pähkinät tai muun mieluisan asian, mikä auttaa jäsentämään maailmaa linnun näkökulmasta.

Myös lemmikin tunnistamien ihmissanojen viittauskohteita voisi tietyn varauksin pitää kyseiselle yksilölle relevantteina ympäristön osasina. Tiina Raevaara (2011: 198–199) kertoo muassa Chaser-koirasta, joka ehti tutkimushankkeen aikana oppia 1022 esineen nimet, mutta ilman koulutustakin koira voi ymmärtää elinpiiriinsä liittyvää sanastoa. Koiran nimeltä tunnistama lelu on kuitenkin kaukana luonnonvaraisten eläinten maailmoihin kuuluvista objekteista. Villiä viestintää tutkimalla on saatu alustavaa tietoa esimerkiksi siitä, kuinka toislajiset luokittelevat heitä uhkaavia petoja. Kuten Christopher S. Evans ja Peter Marler (1995, viitattu Salwiczek & Wickler 2004: 174; ks. myös Vihelmaa 2015: 34–35) selittävät, varoitushuutojenkin kohdalla on vaikea selvittää, merkitseekö tietty huuto petoeläintä, vaaratilannetta vai kehotusta toimintaan. Telkänranta (2016: 23–24) tulkitsee varoitushuutoja korostuneen intermondiaalisesta näkökulmasta esittäessään, että ne ovat eri eläimiin viittaavia symboleja. Hän pitää todennäköisenä, että esimerkiksi käärmehälytyksen kuuleminen saa vihermarakatissa aikaan uskomuksen, että lähistöllä liikkuu käärme.

Toislajisten omien intermondiaalisten merkkien tulkitseminen on usein pulmallisempaa kuin ihmiskieltä taitavien eläinten, eikä aina ole selvää, onko niissä kyse mistään nimenomaisesta objektista. Omat mallinnusjärjestelmämme vaikuttavat osaltaan kokemustemme luonteeseen, mikä voi tuottaa yllättäviä eroja elämisaailmojen välille. Tältä kannalta mielenkiintoisia ovat tulkinnot, jotka kyseenalaistavat viittauskäytäntöjemme peruspilareita. Gregory Bateson (1972: 478, ks. myös 372) väittää, että avatun jääkaapin ääressä äännelevä kissa ei suinkaan puhu maksasta tai maidosta vaan suhteestaan ihmiseen; sanoiksi käännettynä viesti voisi kuulua: ”riippuvuus, riippuvuus, riippuvuus”. Toisaalta Bateson ei kiistä sitä, etteikö kissan halu kohdistuisi maitoon tai maksaan; näin ollen niitä voisi pitää kissan maailman osina, vaikka viesti ei suoranaisesti niitä koskettaisikaan. Sitäkin suuremmalla syyllä intermondiaalisuutta voi nähdä merkeissä, joita determinoi tietty havaittavissa oleva tapahtuma. Vaikka varoitushuutoja tulkittaisiin interaktantiaalisesti, näyttää ilmeiseltä, että niitä kirvoittavat pedot ovat varoittajille myös merkityksellisiä ympäristötekijöitä. Sama koskee yksilön identifioivia merkkejä. Esimerkiksi valaiden ääntelyn kohdalla Telkänranta (2016: 28–29) pitää epävarmana, onko kyseessä ympäristöä koskevaa tietoa välittävä uutisvirta vai valtiolippu, joka kertoo, mihin joukkoon valas kuuluu. Valasmaista maailmankuvaa muokkaavana uutisena voisi kuitenkin yhtä lailla pitää sitä, että tietty valas liikkuu kuuloetäisyydellä.

Toislajinen hahmottaminen ja arvottaminen

Lajienvälisessä vuorovaikutuksessa intermondiaalinen ulottuvuus korostuu esimerkiksi kognitiivisessa etologiassa, jonka piirissä tutkitaan eläinten suuntautumista tilaan ja heille merkityksellisten objektien

⁴⁵⁸ Ruonakoski (2011: 229–230) kylläkin tähdentää, että sanoja tunnistava koira saattaa liittää ne tietynlaiseen toimintaan tajuamatta niiden viittaavan objektikategorioihin. Vakuuttavampaa näyttöä luokittelusta tarjoavat englantia oppineet papukaijat.

tunnistamista. Nagelista lähtien myös filosofit ovat kasvavassa määrin pohtineet toislajisten maailmojen rakentumista. Kathleen Akins (1990: 421) esittää, että kokemuksen laatua olennaisempi kysymys on toislajisen representaatiojärjestelmän rakenne. Tavoittamattomia aistimuksia on aina mahdollista esittää tavalla tai toisella, kuten muuntamalla lepakon kaikuluotausaistimukset elokuvaksi, jossa värimuodot syöksähtelevät kaleidoskooppimaisesti. Elokuvassa värit vastaisivat ääniaaltojen taajuutta ja syvyytä näkymä sitä, missä ajassa lepakon tuottama ääniaalto kimpoaa takaisin. Kaikuluotauksella ei ole mitään tekemistä näkyvän valon kanssa, ja muutenkin simulaatio yksinkertaistaisi tilannetta, jossa kaikuluotaus kytkeytyy liikkeisiin ja muihin fysiologisiin järjestelmiin. Suurimpana ongelmana olisi Akinsin (1990: 416–423) mukaan kuitenkin se, että kaikesta vaivannäöstä huolimatta näytös jäisi katsojalle käsittämättömäksi. Hän ei pystyisi kytkemään valoja lepakkomaiseen viitekehukseen vaan liittäisi niihin inhimillisiä mielle yhtymiä. Vaikka ihminen riippuliitosimulaattorissa saa käsityksen jostakin, mitä hän ei ole koskaan kokenut, lepakon todellisuuteen olisi Akinsin mukaan mahdotonta eläytyä.

Jos ihminen ei voikaan kokea maailmaa lepakon kaikuluotaimin, näyttää selvältä, että toislajisten asemoituminen tilaan ruokkii monin tavoin intermondiaalista mielikuvitustamme. Nykytutkimuksen ansiosta myös tiedämme yhä enemmän paitsi toislajisten aistien toiminnasta myös tiettyjen eläinten kyvystä tunnistaa lajitovereita ja muistaa asioita. Tämä auttaa osaltaan kuvittelemaan, millaisista asioista tuntematon maailma rakentuu. Evoluutio on alkanut suosia suurenevia aivoja lajeilla, joilla menestys riippuu sosiaalisten suhteiden hahmottamisesta (Telkänranta 2015: 164), ja tämä tarjoaa vihjeen tuntemattoman maailman sisällöstä. Lisäksi monet eläimet ovat etevä yksilöiden tunnistamisessa. Pikkujoutsenet tunnistavat toiset joutsenyksilöt nokkakuvioiden ja äänten perusteella (Sebeok 1986: 95), ja kotieläimistä esimerkiksi lampaat oppivat yksilöimään lajitovereitaan pelkkien kuvien perusteella, vaikka hajuaisti kaikkiaan hallinnee heidän maailmansa muodostumista (ks. esim. Balcombe 2006/2014: 76; Telkänranta 2015: 45, 245). Joillain lajeilla yksilöllinen tunnistaminen voi perustua vaikkapa kaikuluotausääniin tai hampaiden tunnusteluun (Telkänranta 2015: 250, 255–256), joten kaikissa tapauksissa lajitovereita ei voisi kehystää valokuvina kirjahyllyn reunalle. Tuttavien ohessa monet eläimet tunnistavat ja ryhmittelevät uhkatekijöitä, mikä on havaittavissa heidän käyttämistään äänimerkeistä.

Ystävien ja vihollisten ohessa toislajisen maailmaan voi sisältyä mielikuva ravinnosta. Oppimisen myötä esimerkiksi lintu voi oppia mieltämään tietynlaiset hyönteiset syömäkelvottomiksi tai pitämään ihmisen tarjoiluja ruokana (ks. esim. Telkänranta 2015: 86, 91). Lisäksi toislajisilla on käsitys omasta elinpiiristä – se voi käsittää mitä hyvänsä mannertenvälisistä taipaleista pesäpiiriin, jonka yksilö tuntee kuin omat taskunsa. Erityisen kompleksinen *Umwelt* on eläimillä, joiden ravintolähteet sijoittuvat pieninä laikkuina laajoille alueille, ja selviytymisen haasteet näkyvät tässäkin tapauksessa aivojen evolutiivisena kasvuna (ks. Telkänranta 2015: 164). Esimerkkeinä ravinnon löytämisen edellyttämästä hahmotuskyvystä Telkänranta (2015: 164–165) mainitsee apinat ja papukaijat, joiden on pysyttävä kärryillä hedelmäpuiden satokausista, delfiinit, jotka saalistavat valtamerissä liikkuvia kalaparvia, varislinnut, jotka piilottavat raatoja ja pähkinöitä eri paikkoihin ja pyrkivät löytämään toisten kätköjä, sekä norsut, joiden juomapaikat ehtyvät ja täyttyvät kausittain. Sopii kuvitella, millaista mallintamista tällainen toiminta edellyttää, ja yhtä lailla merkilliseltä tuntuu vaikkapa muuttolintujen magnetisoitunut maailmankartta. Toisaalta on kiehtovaa kuvitella toislajisten arkiseen elinpiiriinsä kytkeviä merkityksiä:

Kun kottarainen lentää suorassa linjassa pellon yli, pitäisikö meidän uskoa, ettei sillä ole mitään käsitystä siitä, minne se on menossa? Vai olisiko sillä sittenkin mielessään tietty päämäärä kuten pesä, lempioksa tai pensas, jonka marjat ovat kypsyneet? (Balcombe 2006/2014: 74, suomentanut Eila Salomaa)

Koska toislaajista maailmaa koskeva tieto perustuu enimmäkseen ulkokohtaisiin havaintoihin, sen kokonaisrakennetta on edelleen vaikea hahmottaa. On vaikea kuvitella, mitä tietty lajitoveri todella merkitsee tietylle lampaalle tai miten pikku preerikko kokee ihmisen kannalta harmittoman kojootin. Vaikka lähtömaailmaan kuuluva objekti olisi tutunomainen, toislaajinen saattaa hahmottaa sen odotuksistamme poikkeavalla tavalla; esimerkkinä tästä mainittakoon simpanssin kaarisarjana kuvaama pallo (ks. Martinelli 2007: 271–272). Kuinka vaikkapa tällaista prosessuaalisuutta olisi luontevaa esittää kielellisesti? Kielentutkijoiden näkemykset prosessiksi hahmottuvan objektin tulkitsemisesta menevät ristiin. M. A. K. Halliday (1990/2001: 189–190) katsoo, että puhekieli tekee parhaiten oikeutta asioiden virtaavalle ja määrittämättömälle luonteelle, kun taas nominalisoiva tieteellinen kieli esineellistää ilmiöt. Andrew Goatly (1996/2001) puolestaan esittää, että nominalisoitu muoto olisi kelvollinen tapa korostaa todellisuuden prosessuaalisuutta. Esimerkiksi ”pallon pyöriminen” on kahdesta substantiivista muodostuva nominilauseke, joka kuitenkin tuo mieleen tapahtuman. Goatly (1996/2001: 219, 1997/2001: 230) katsoo, että tällaisten nominalisaatioiden suosiminen voisi johdattaa ihmiset ajattelemaan, että itse asiassa jokainen nomini viittaa prosessiin. Sitäkin vakuuttavampi ratkaisu olisi nominien karsiminen tyystin, mikä joissakin kielissä näyttää olevan mahdollista (Goatly 1997/2001: 231).

Toislaajisten kokemusmaailmojen representoiminen on kokeellista työtä, johon kaikilla kielenkäyttäjillä ei välttämättä ole edellytyksiä. Arkikielen kannalta kenties relevantimpaa on kysyä, millaisessa valossa esitämme ympäristön elementtejä, jotka ovat toislaajisille ilmeisen merkityksellisiä. Beth Schultz (1992/2001: 112) on havainnut, että luonnonympäristöihin viitataan usein pejoratiivisilla ilmauksilla, jotka oikeuttavat hyväksikäytön. Esimerkiksi humuksesta ja metsänpohjan kasviaineksesta saatetaan puhua *roskana*, vaikka oikeampia ilmauksia olisivat Schultzin mukaan *kastemadon ruoka* ja *eläinten kodit*. Pejoratiivisten ilmausten ohessa elinympäristöistä puhutaan usein resursseina (Schultz 1992/2001: 110, 114). Eufemistiset ilmaukset puolestaan tekevät ihmisten muokkaamista maisemista ihanteen; englannin kielessä metsän *raivaamista* tarkoittava sana (*clearing*) assosioituu myönteisesti valoon ja avoimuuteen, ja myös suomen raivaaminen merkitsee eräänlaista siivoamista. Lisäksi esimerkiksi talousmetsää voidaan kutsua normaaliksi metsäksi ja suojelualuetta pejoratiivisesti steriloiduksi alueeksi (Schultz 1992/2001: 111–112), vaikka suojelualuekin luonnollisesti on lukuisten eliöiden koti. Ekologivistit kritisoivat myös tapaa kutsua *rikkaruohoiksi* kaikkia niitä kasveja, joilla ei ole käyttöä tietyssä ihmisyhteisössä (Harré *et al.* 1999: 146–147); lajienvälisestä näkökulmasta tähän liittyy sekin ongelma, että moni ”rikkaruoho” on jonkun toislaajisen parasta herkkua tai suoranainen elinehto. Vastaavia esimerkkejä utilitaristisesta ihmiskeskeisyydestä nostaa esiin Reinhard Heuberger (2017: 343): *no-man’s land, badland, wasteland*... Intermondiaalisen kääntäjän haasteena onkin kehittää kunnioittavia ilmauksia, jotka tekevät oikeutta toislaajisten merkitysmaailmoille.

Intermondiaalinen ympäristöpolitiikka

Toislaajisten tilanteisiin voi eläytyä silkasta mielenkiinnosta, mutta intermondiaaliselle tarkastelulle on myös käytännöllisiä perusteita. *Umweltin* käsitteen kautta on mahdollista kuvata monilajista eliöyhteisöä erilaisten maailmojen välisenä verkostona (Kull 2010: 44). Sama fyysikaalinen tekijä voi merkitä eri asioita eri eliöille, jolloin intermondiaalinen työ luo pohjaa lajienväliselle huomaavaisuudelle. Pragmaattiselta kannalta intermondiaalisen tulkitsemisen merkitys kytkeytyy siihen, millaiset elinolot ihmisten parissa eläville toislaajisille järjestetään. Autonomisten toislaajisten intermondiaalinen tulkitseminen puolestaan voisi tarjota eväitä ympäristöpoliittiseen päätöksentekoon. Mahdollisesti intermondiaalisen kääntämisen käsite voisi kytkeä yhteen ympäristöliikkeen ja eläinoikeusliikkeen, joiden ääripäävät ovat ajautuneet turhan

kauas toisistaan.⁴⁵⁹ Tässä hengessä vegaanitutkijat Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 6, 9, 10, 192–196, 217) vaativat, että yleismaailmallisten eläinten oikeuksien ohessa tulisi puhua paikallisten elinympäristöjen ja niiden rajojen kunnioittamisesta, yhteisten asuinpaikkojen politiikasta ja oikeudenmukaisesta rinnakkainelosta. Suoran tappamisen lisäksi pitäisi kiinnittää huomiota siihen, kuinka vaikkapa saastuttaminen vaikuttaa välillisesti toislajisten yksilöiden elinehtoihin.⁴⁶⁰

Samaan aikaan ympäristönsuojeluun voisi tulla uutta innostusta, jos ympäristömuutosten ymmärrettäisiin ilmenevän toislajisten omissa ympyröissä. Kirjassa *Unohdetut ympäristöongelmat* Jari Lyytimäki (2006: 34, 58, 74, 76–77, 111, 121, 132) puhuu rakennetussa tai äkillisesti saastutetussa joessa harhailevista lohista, kaikuluotainten ääniä pakenevista merinisäkkäistä, moottorikelkkailun ja öisen rekkaliikenteen häiritsemistä toislajisista, valaistua tietä pelkäävistä yöeläimistä, valolähteiden harhauttamista muuttolinnoista ja kilpikonnista, jotka kuolevat uupumukseen. Lisäksi reviiirihajut voivat olla eläinsuojelullinen ongelma esimerkiksi turkistarhoilla (Lyytimäki 2006: 33). Joissain yhteyksissä ympäristön kokemiseen viittaavat sanat voivat olla metaforisia. Valosaasteen vuoksi esimerkiksi eläinplankton ei ehkä uskaltaudu pintakerroksiin syömään levä (Lyytimäki 2006: 77), mutta epäselväksi jää, mitä uskaltaminen merkitsee planktoneläimelle. Kaikkiaan näyttää kuitenkin ilmeiseltä, että toislajisten kannalta ympäristöongelmissa ei ole kyse pelkästä elintoimintojen muuttumisesta tai lajien taantumisesta vaan ongelmilla on kokemuksellinen ulottuvuus. Myös monet lastenkirjat kannustavat tarkastelemaan ympäristöä monenkeskisesti. Jukka Parkkinen (1996) pohtii, mitä laskettelukeskuksen rakentaminen merkitsee tunturisopuleille, kun taas Paula Noronen (2009) tarkastelee meren saastumista silakkaperspektiivistä. Robert C. O’Brienin (1971/1977) satuklassikossa metsähiiret joutuvat varomaan alati kissaa ja pakenemaan kyntötraktoria:

Sillä heti kun sää sallii, Fitzgibbonin traktori tulla jyristää puutarhaan ja kiskoo perässään teräväteräistä auraa, joka kääntää maasta nurin jokaisen kämmenenalankin. Tuskin yksikään puutarhassa kyntöpäivänä tavattu eläin selviytyy hengissä; kaikki talviasunnot, kaikki tunnelit, kolot, pesät ja kotelot revitään hajalle. Auran jälkeen tulee äes raskaine kitisevine kiekkoineen, ja sitten tulevat ihmiset kuokkineen ja siemenineen.

(O’Brien 1971/1977: 27, suomentanut Mikko Kilpi)

Kaikkietävässä geneerisyydessään O’Brienin tulkinta ei tee oikeutta yksittäisen hiiren traktorikokemukselle, mutta hiirten ympäristöarvoja se tulkitsee varsin uskottavasti. Leena Vilkkä (1995: 26, ks. myös 31, 45) kannustaakin ihmisiä selvittämään, millä asioilla on välinearvoa eri eläimille. Ihmislajin valtakaudella sisällyimme yhä useamman lajin eläinmaailmoihin; vaikutamme myös siihen, ketkä ylipäänsä löytävät jalansijaa maailmasta ja keillä kukoistuksen mahdollistava kupla vaihtuu sukupuuton partaaseen, hentoon oljenkorteen tai laadultaan kyseenalaiseen marginaaliin. Muutosten merkityksen tavoittamiseksi on hyödyllistä pyrkiä katsomaan maailmaa niveljalkaisen verkkosilmin, kalan luomettomien silmin, tähtitaivaalla suunnistavan linnun silmin. Jari Kärkkäinen (2017: 38) esittää, että luonnonympäristöt ovat ”kokijan muodostamia konstruktioita” tai ”koosteita toisiinsa ajallisesti ja paikallisesti vain löyhästi sidoksissa olevista olioista”. Siksi on mielekästä olettaa, että niillä ei ole riippumatonta itseisarvoa vaan ”kokija antaa niille arvon omista lähtökohdistaan” (Kärkkäinen 2017: 39). Kärkkäisen mukaan erilaisia ”luonnon koosteita” tulisi kohdella arvokkaina monenlaisten eliöiden arvokokemusten perusteella. Toisaalta ympäristöongelmien ongelmallisuutta voi perustella sillä, että

⁴⁵⁹ Nykytilanteessa ympäristönsuojelija saattaa hyvillä mielin metsästää vahingollisten tulokaslajien edustajia, eivätkä kaikki vegaanit näe ongelmaa maapallon valloittamisessa ihmisten infrastruktuurien, kuten rakennusten, viljelmien ja liikenneväylien käyttöön.

⁴⁶⁰ Kuten Donaldson ja Kymlicka (2011: 67) huomauttavat, tiettyyn elinympäristöön erikoistuneet villieläimet voivat tavallaan olla jopa kotieläimiä tai kaupungin villieläimiä riippuvaisempia ihmisistä.

toislajisten yksilöiden, populaatioiden ja kokonaisten lajien hupetessa hupenee samalla koettujen maailmojen monimuotoisuus, jota voi pitää itsessään arvokkaana (Lummaa 2017: 245–246).

Joskus intermondiaalista tulkitsemista motivoi pyyteetön halu ymmärtää jonkun toisen näkökulmaa, mutta lähtömaailman sisältöä voidaan myös ylenkatsoa tai esineellistää sen sijaan, että sen merkitys tunnistettaisiin. Esimerkiksi behavioristit puhuvat ärsykkeistä ottamatta huomioon niiden merkitystä kyseisen eläimen *Umweltissa*; näin lähtönäkökulmasta relevantit tekijät muuntuvat mekaanisiksi vaikutteiksi. Sitä paitsi intermondiaalista ymmärrystä sovelletaan yleisesti toislajisia vastaan. Tätä ilmentää esimerkiksi Vesa Markukselan (2017: 20) huomio, jonka mukaan kalastajan on ”osattava ounastella minkälaiset värit, liikkeet tai hajusteet vetoavat kalan aisteihin” ja ”*aistittava kuin kala*”. Kovin toisenlaisia ilmenemismuotoja intermondiaalinen tulkitseminen saa Minna Santaojan (2013: 255–256) luontoharrastajia koskevassa tutkimuksessa. Eräät harrastajat ”asettuvat lintujen asemaan, katselevat Lokkisaarta ja sen ympäristöä ikään kuin lintujen silmin ja ymmärtävät tätä kautta saaren vetovoiman linnuille”. Tältä pohjalta harrastajat myös rakentavat linnuille sopivaa ruokailu-, pesimis- ja levähdysympäristöä. (Santaoja 2013: 255–256.) Ajatusten lukeminen itsessään ei paranna toislajisten oloja, ellei intermondiaalista ymmärrystä tulkita eläineettisessä viitekehyksessä tai elämyksellisesti, mikä auttaa antamaan arvoa monimuotoisille elinympäristöille. Parhaassa tapauksessa tulkinta kuitenkin konkretisoituu toislajisten elinympäristöjen vaalimisena.

5.1–5.3 Yhteenveto

Luvussa 5 olen tarkastellut eri näkökulmista viimeistä tässä kirjassa esittelemistäni jäsenyksistä ja malleista – lajienvälisen kääntämisen kuutta merkitystä. Kuuden merkityksen tarkoituksena on tunnustaa kääntämisen käsitteen moniselitteisyys sen sijaan, että osa merkityspotentialista torjuttaisiin käsitteellisen anarkian pelossa. Jäsenyys auttaa tunnistamaan eräitä käännöstutkimusta ja eläintutkimusta yhdistäviä ydinkysymyksiä helpottaen siten lajienvälisen merkityksenmuodostumisprosessien tarkastelua kääntämisen näkökulmasta. Kuuden merkityksen puitteissa translatologisen näkökulman soveltaminen aineistoon voi pohjautua arvoihin ja tutkimusintresseihin sen sijaan, että satunnaiset seikat määräisivät sitä. Tässä tutkimuksessa tarkastelenkin käännöksinä Luontoon-sivuston tulkintoja kansallispuistojen asukkaista (ks. 8), ja aiemmin olen tutkinut käännöksinä muun muassa sosiaalisen median lokkikirjoituksia (Vihelmaa 2015).

Luvuissa 5.1 ja 5.1.3 esittelin muuttujat, joiden perusteella kääntämisen kuusi merkitystä ovat hahmotettavissa. Yhtäältä tein eron kääntämisen persoonattoman ja interpersoonaisen puolen välille: tässä katsannossa kääntämistä voi tarkastella merkkien toimintana tai vuorovaikutuksena. Toisaalta jaottelin merkityksiä Charles S. Peircen fenomenologisten kategorioiden (ks. 2.1) mukaan, jolloin kääntäminen näyttäytyi Ensiydessään aistillisten tai koettujen ominaisuuksien vaihteluna, Toiseudessaan informaation tai toiminnallisten impulssien siirtymisenä, Kolmannuudessaan tietyn merkkijärjestelmän tai maailmankuvan puitteissa tapahtuvana representaationa. Esittelin lyhyesti niin interformaalista, intermediaalista, intersysteemistä, intersubjektiiivista, interaktantiaalista kuin intermondiaalistakin merkitystä (ks. 5.1.1, 5.1.2). Pohdin myös kunkin merkityksen soveltamisen rajoja, tekstuaalisia ilmentymiä sekä tutkimuksellista merkitystä (ks. 5.1.4).

Luvuissa 5.2 ja 5.3 loin katseen siihen, kuinka kuusi merkitystä ilmenevät yhtäältä käännöstutkimuksessa, toisaalta eläintutkimuksessa. *Interformaalisessa* kääntämisessä on kyse lähtömerkin aistittavien ominaisuuksien toistamisesta ja muuntelusta käännöksessä. Käännöstutkijat ovat kiinnittäneet huomiota muodon merkitykseen etenkin maagisia ja poeettisia tekstejä käännettäessä; perustavammalla

tasolla lähtömuodon noudattamista on pidetty edellytyksenä käsittämättömyyden kohtaamiselle (ks. 5.2.1). Interformaalisina kääntäjinä toimivat myös toislaiset eläimet, ja ihmiset pyrkivät tahollaan heidän tuottamiensa merkkien esteettiseen tulkitsemiseen, niistä nauttimiseen ja niiden ominaislaadun kunnioittamiseen (ks. 5.3.1). Interpersoonaisella puolella interformaalisuutta vastaa *intersubjektiiivinen* kääntäminen, joka tarkoittaa toisen sisäisen tilan tunnistamista, siihen eläytymistä tai sen välittämistä. Käännöstutkimuksessa intersubjektiiivisuus nousee esiin eläytymistä, somaattista ekvivalenssia ja tunnekategorioita koskevissa pohdintoissa (ks. 5.2.4). Toisten ihmisten intersubjektiiivinen tulkitseminen on yksi etiikan osatekijä, ja vastaavasti eri eläinryhmien tunne-elämää ja ilmaisutapoja on pyritty selvittämään osittain eettisistä syistä (ks. 5.3.4).

Intermediaalisen kääntämisen piiriin kuuluu merkkien kanavoituminen uusiin olomuotoihin. Käännöstutkimuksessa intermediaalisuuden otsikon alle voi ryhmittää keskustelut suullisen ja kirjallisen, visuaalisen ja auditiiivisen välisistä siirtymistä. Syvällisiä intermediaalisia kysymyksiä kytkeytyy myös tunteen kääntymiseen nauruksi, ajatusten sanoittamiseen ja todellisuuden kielentymiseen. (Ks. 5.2.2.) Eläintutkijoiden paikantamat intermediaaliset haasteet liittyvät eläinmerkkien irrottamiseen alkuperäisistä yhteyksistään, läsnäolon korvautumiseen piippauksilla tai abstrakteilla käsitteillä ja representaatioiden massatuotantoon (ks. 5.3.2). Intermediaalisen kääntämisen interpersoonaisena vastinparina on *interaktantiaalinen* kääntäminen, jonka myötä intentionaaliset olennot altistuvat toistensa toimijuudelle. Interaktantiaalisesta näkökulmasta mielenkiintoisia ovat käännöstutkijoiden pohdinnat, jotka liittyvät kääntäjän puolueellisuuteen, toisten puolesta puhumiseen ja käännöstehtävien vaikutuksiin (ks. 5.2.5). Eläintutkimuksessa yhdeksi vahvaksi teemaksi ovat nousseet toislaajisten mahdollisuudet omia elinoloja koskevaan päätöksentekoon. Toislaajisten toimijuus on tunnustettu monella taholla, ja parhaillaan heille kehitellään väsymättömään tulkintatyöhön perustuvia vaikuttamisen väyliä. (Ks. 5.3.5.)

Interformaalisuuden ja intermediaalisuuden ohessa kolmantena persoonattoman kääntämisen ulottuvuutena on *intersysteemisyys*: kääntäminen merkkijärjestelmien kytkeytymisenä toisiinsa. Käännöstutkimuksessa intersysteeminen merkitys on perinteisesti saanut paljon huomiota. Tutkijat ovat paikantaneet ja problematisoineet kielten välisiä vastaavuuksia, ja toisaalta yhteismitattomien lähtökohtien on havaittu johtavan merkkijärjestelmien rikastumiseen käännösprosessin myötä. (Ks. 5.2.3.) Semiootikot ovat perinteisesti tarkastelleet ihmiskieltä yhteydessä muihin merkkijärjestelmiin, ja viime vuosikymmeninä esimerkiksi kielen ja lintuäänten välille on rakennettu innokkaasti analogioita semiootista poikkeuksellisuuttamme korostaneen vaiheen jälkeen. Toisaalta toislaajisia merkkejä pyritään edelleen kääntämään myös ei-kielellisiksi merkeiksi. (Ks. 5.3.3.) Lajienvälisen kääntämisen *intermondiaalinen* merkitys laajentaa tarkastelua merkkijärjestelmistä koettujen maailmojen vuorovaikutukseen. Kuten käännöstutkijat tietävät, näennäisesti sama objekti voi merkitä eri asioita eri kulttuurien edustajille, ja siksi kääntäminen tarjoaa uusia näkökulmia tuttuhinkin ilmiöihin (ks. 5.2.6). Myös toislaiset eläimet mallintavat maailmaa omilla ehdoillaan, mikä tuo uudenlaista suhteellisuutta ihmiskatsojaa ympäröiviin itsestäänselvyksiin (ks. 5.3.6).

Teoreettisessa vuoristossa olen esitellyt joukon jäsenyyksiä ja malleja, joiden kautta voimme kiinnittää tietoisuutta huomiota ”inhimillisen” ja ”luonnollisen” rajapintoihin, lajienvälisiin merkityksenmuodostumisprosesseihin, toislaajisten kielentämisen tekniikoihin sekä kääntämisen ulottuvuuksiin. Seuraavaksi näemme, miltä suomalaisen nykykulttuurin eläintekstit näyttävät näiden jäsenyyksien ja mallien valossa. Käsitteellisistä sfääreistä sukellamme keskelle vaihtelevia sanakäänteitä, joilla tekstuaaliset toimijat tulkitsevat toislaajisia tovereitamme.

III SUKELLUKSIA AINEISTOIHIN

Tekstien meressä käsittämättömät elämänmuodot piirittävät vierailijan. Huonosti valmistautuneelle meri voi olla pelkkä vellova massa, joka mittasubteillaan uhkaa tajuntaa. Akateemista sukeltajaa suositellaan usein vetämään kauhkot täyteen teoriaa, valitsemaan määränpänsä ja puhaltamaan kysymyksensä veteen. Toisena mahdollisuutena olisi antautua veden keimutettavaksi, mutta seuraavissa sukelluksissa noudatamme teoreettisia tienviittoja.

Vuoriston mittasubteet voivat lentokyyryttömästä kädellisestä tuntua kouriin tuntumattomilta hermoansoilta. Aineistot sitä vastoin tulevat iholle kaikessa moniulotteisuudessaan. Jos vuoristosta avautuvat kokonaisnäkemykset pitkästyttävät, niin meri on yllätyksiä täynnä. Vaikka et jaksaisi seurata jutun juonta, voit aina ihmetellä veden varaan uskoutuvaa meduusaa, ruskolevien metsää tai juovikasta kalaa.

Sukeltajan kohtaamat oliot vaihtelevat sen mukaan, missä päin maailmaa hän painuu pinnan alle. Seuraavissa sukelluksissa liikutaan enimmäkseen arkisissa vesissä. Odotettavissa ei ole korallien rusotusta saati sitten vaeltavia pingviiniparvia. Ellet tunne vetoa niihin nimenomaisiin maailmoihin, joihin sukellukset suuntautuvat, voit yhtä lailla jäädä polskimaan rannalle. Vaikka mukana olisi kokonainen teoreettinen happisäiliö, hetki ei välttämättä ole otollinen koulukirjojen epäonnistuneille kilpikonnille tai kansallispuistojen tammukoille.

Jos jokin sukelluskohdeista on sinulle entuudestaan tuttu, opastettu kierros voi saada sinut huomaamaan jotakin uutta. Emme tunne läpikotaisin työympäristöämme, lähipiiriämme tai omaa itseämme, ja sokeiden pisteiden tiedostaminen voi auttaa vapautumaan laiminlyönneistä. Välttämättä sukelluskierrosta ei kuitenkaan tarvitse sulloa ylitsepursuvaan aikatauluun vaan tietoisuuden kasvattamiseksi voit katsahtaa ympärillesi, missä ikinä oletkaan.

Sukellusten perimmäisenä tarkoituksena ei ole epäkohtien osoittelu. Jos panemmekin merkille kyseenalaisia vuorovaikutustilanteita, niin ennen muuta retket opettavat tuntemaan pinnanalaisten maailmojen rikkautta ja mahdollisuuksia. Vaikka aineistot ovat jossain muodossa osa arkeamme, sukelluksissa emme lähesty niitä funktionaalisina pintoina vaan merkillisinä ilmiöinä, joiden olemassaolo ei ole itsestäänselvyys.

Ensimmäisessä sukelluksessa palaamme koulun penkille. Tavaamme ekaluokan ympäristöoppia ja luemme yläasteen bilsan kokeeseen. Jos koululaisena et ollutkaan kiinnostunut sinisorsan munaluvusta, niin sukelluksessa lähestymme oppikirjoja fenomenologisesta näkökulmasta. Nautimme rehevien vesien tarjoamasta ravinnosta, pyristelemme tankkialuksesta karanneesta öljyssä ja etsimme saalista tuntoviiksien avulla. Alinomaan viittaamme kysyäksemme, mihin tulkinnat perustuvat ja kuinka voimme tulkita tapaamiamme toislaajisia.

Toinen sukellus vie meidät keskelle monilajisen yhteisön sydämellistä suhdverkostoa. Tunnistamme eläinyksilöistä versovia merkkiketjuja ja -kehiä, jotka kaikessa rikkaudessaankaan eivät ammenna tyhjiin tulkinnallisia mahdollisuuksia. Näemme, kuinka lajikohtaiset tekijät risteytyvät keskenään ja vaihtavat merkitystä tilanteen mukaan. Sopii kysyä, eikö läsnäolomme häiritse käynnissä olevaa kanssakäymistä – kukoistavaan yhteisöön tuskin kaivataan ulkopuolisia tunkeilijoita. Hyytävin semioottinen virtaus kuitenkin tulee toisaalta, ja jotta oppisimme vastustamaan sitä, nostamme esiin vaihtoehtojen kirjjon.

Kolmannessa sukelluksessa seikkailemme kansallispuistoissa. Jos et olisikaan suunnitellut lähtöä mihinkään nimenomaiseen erämaahan, sukelluksessa huomaat puistojen asukkaiden ympäröivän sinut unenomaisina ja painottomina. Kohtaamillamme eläimille tarjoamme peilin mutta myös avoimen sydämen. Keskustelemme heidän kanssaan näkyvyydestä ja toimijuudesta, etsimme yhteistä kieltä ja vieraillemme heidän kodeissaan. Kysymme myös, kuinka he polventuvat aktuaalisten eläinten libasta ja verestä, sillä lopultakin kyse on pelkistä tekstuaalisista olennoista.

Tekstuaaliset eläimet ovat tulkintoja lajienvälisistä kohtaamisista, siitä miten toislaajiset olennot meille ilmenevät. Käsitteellisten kudemien rikkaus ja sanavivahteiden kirjo ovat jälkeä jostakin, mitä emme voi vangita tietoisuutemme piiriin mutta minkä kanssa jatkuvasti olemme tekemisissä. Sukeltamalla rakkaalta rantakalliolta syvälle tekstuaalisiin kerrostumiin voimme aavistaa ikiaikaisen osallisuutemme monilajiseen kokonaisuuteen. Kun sukelluksen jälkeen ravistamme turkistamme pisarat biekkaan, olemme kenties valmiit kohtaamaan valkoposkibanhet uteliai mielin.

6 ENSIYS, TOISEUS JA KOLMANNUUS PEDAGOGISISSA TEKSTEISSÄ

Charles S. Peircen kehittämässä fenomenologiassa kokemuksen väitetään asettuvan kolmen kategorian puitteisiin. Kuten luvussa 2 selvitin, Ensiys tarkoittaa kokemuksen laadullista ulottuvuutta, Toiseudessa on kyse riippuvuussuhteista, kun taas Kolmannuus tuo kokemukseen säännönmukaisuutta. Tässä luvussa sukellan ympäristöopin ja biologian oppikirjojen kansien väliin ja luotaan kolmen kategorian valossa niihin sisältyviä tulkintoja toislajisista eläimistä ja ihmisten eläimyydestä. Oppikirjojen tutkiskelua edeltää luku 6.1, jossa asetan peruskoulun opetussuunnitelman perusteet kolmen kategorian väliseen ristivaloon. Kun opetussuunnitelman asettamiin reunaehtoihin ja mahdollisuuksiin on luotu silmäys, on aika sukeltaa varsinaiseen aineistoomme – ala-asteen ympäristöopin kirjasarjaan *Pisara 1–6* sekä yläasteen biologian kirjasarjaan *Koodi Elämä / Luonto / Ihminen*. Luvussa 6.2 kysyn, millaisia fenomenologisia suhteita oppikirjat rakentavat ihmiskehoon sekä ”kesyihin” ja ”kesyttömiin” eläimiin. Kategorioiden avulla keräilen reflektion piiriin myös oppikirjojen tulkintoja siitä, kuinka Ensiys, Toiseus ja Kolmannuus voisivat ilmetä toislajisille eläimille. Luvussa 6.3 jäsennän kategorioiden puitteissa oppikirjoista välittyviä vaikutelmia kielen ja eläimyyden välisistä suhteista. Luvussa 6.4 risteytän kategorioihin oppikirjoissa esiintyviä näkemyksiä toislajisten tulkittamisesta käännettäjä-oppilaan suhteissa. Kukin alaluku on jatkoa teorialuvun 2 rinteille ja niiden vaihtoehtoisille näkökulmille. Nyt kuitenkin laskeudumme näköalapaikalta pinnan alle – oppikirjadiskurssiin, joka on osa 2000-luvun alkupuolella syntyneiden koululaisten arkea. Kategorioiden kautta pyrin kuvittelemaan, millaisina oma keho ja toislajiset eläimet ilmenevät ympäristöopin tai biologian kirjaa lukevalle koululaiselle, millaista kielikäsitystä oppikirjat ruokkivat ja millainen kääntäjä oppilaasta kehkeytyy harjoitusten myötä.

Luvussa 2 esittelin peirceläisen fenomenologian kolme kategorialausta ja tarkastelin Ensiyden, Toiseuden ja Kolmannuuden kautta ihmisen suhdetta luontoon, kielen suhdetta muuhun maailmaan sekä käännökseen suhdetta lähteisiinsä ja vastaanottajiinsa. Kolmea kategorialausta on mahdollista soveltaa myös konkreettisempaan tekstintutkimukseen, kuten teen tässä luvussa. Rakenteeltaan sukellus 6 mukailee vuoristoluvun 2 tarjoamaa pohjaa; lähdän liikkeelle kategorioiden yleisistä ilmenemismuodoista *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014* (6.1), minkä jälkeen tarkastelen kategorioiden valossa oppikirjojen käsityksiä toislajisista eläimistä ja ihmisen eläimyydestä (6.2), kielen suhteesta eläimiin (6.3) sekä lajienvälisestä kääntämisestä (6.4). Näkökulmat oppikirjoihin ovat vahvasti limittäisiä, sillä tässä vaiheessa kysymykset eläinsuhteesta, kielestä ja kääntämisestä kietoutuvat yhteen. Kuitenkin kukin alaluku seuraa omaa punaista lankaansa ja kytkeytyy vastaavan teorialuvun näkökohtiin. Aineistolukuihin ei ole sisällytetty yhtä perusteellisia viittauksia tutkimuskirjallisuuteen kuin vastaaviin teoreettisiin lukuihin, ja joissain tapauksissa viittaa yksittäistä lähdettä laajemmin vuoristossa esitettyihin pohdintoihin.

Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden kehitysohjelmaan osallistuivat lukuisat järjestöt ja yksityishenkilöt, ja eläinkysymys sai merkittävästi enemmän huomiota kuin aiemmissa opetussuunnitelmissa. Lisäksi kaikkia oppiaineita koskevaan perusopetuksen arvoperustaan kuuluu ekososiaalinen sivistys, johon kytkeytyy ajatus ihmisestä osana luontoa (OPS 2016: 16).⁴⁶¹ Toislajiset eläimet liittyvät tavalla tai toisella jokseenkin kaikkiin peruskoulun oppiaineisiin. Eläineettiset kysymykset kuuluvat yläasteen evankelilaisluterilaisen uskonnon opetussuunnitelmaan (OPS 2016: 408), ja yläasteen elämäntutkimustiedossa perehdytään eläinten oikeuksiin (OPS 2016: 413), joten ainakin näiden

⁴⁶¹ Opetushallitus hyväksyi *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet* 22.12.2014, mutta uusi opetussuunnitelma otettiin käyttöön vasta elokuussa 2016, ja yleisesti se tunnetaan nimellä OPS 2016. Viitatessani suunnitelmaan käytän tätä lyhennettä, mutta kirjallisuusluettelossa opetussuunnitelma on aakkostettu virallisen nimensä mukaisesti P:n kohdalle.

oppiaineiden kirjoissa eläinkysymysten voisi olettaa nousevan esiin; toisaalta eläinsuhteisiin voivat vaikuttaa kokonaisvaltaisesti vaikkapa äidinkielen eläinhahmot. Käytännön syistä rajoitan tässä tutkimuksessa tarkasteluni ympäristöoppiin ja biologiaan, joissa elänteemat ovat erityisen keskeisiä. Opetussuunnitelman perusteissa tämä näkyy siten, että luokkien 3–6 ympäristöopissa pohditaan oman toiminnan vaikutuksia ”eläinten hyvinvointiin” (OPS 2016: 242) ja luokkien 7–9 biologiassa puntaroidaan edelleen ”eläinten hyvinvointia” (OPS 2016: 381).

Mielenkiintoisena vertauskohtana oppikirjojen eläinten tarkastelulle toimivat tutkimukset, jotka käsittelevät inhimillisten vähemmistöryhmien asemaa oppikirjoissa. Akateemisessa kielenkäytössä vähemmistöryhmällä ei välttämättä viitata ryhmän suhteelliseen kokoon vaan pikemminkin asemaan suhteessa hallitsevaan ryhmään. Suomen toislaisista eläimistä tällaisia vähemmistöjä olisivat yhtä lailla harvalukuiset tunturipöllöt kuin runsaslukuiset kanat, jotka eivät kuitenkaan merkittävästi vaikuta yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Erona ihmisvähemmistöihin on tietenkin se, että toislaiset eläimet eivät käy koulua vaan oppikirjat vaikuttavat heidän elämäänsä välillisesti. Suomenkielisten oppikirjojen ihmisvähemmistöjä koskevista tutkimuksista mielenkiintoinen on Ihmisoikeusliiton selvitys, joka tarkastelee oppikirjojen roolia stereotyyppien muodostamisessa, syrjinnässä ja positiivisten suhteiden rakentumisessa (Lampinen 2013: 5–6). Tutkimuksessa huomautetaan, että vähemmistöjen esittäminen kuvissa ei riitä; toisaalta niitä koskevaan kielenkäyttöön on kiinnitettävä erityistä huomiota. Vähemmistöryhmään kuuluvaa ihmistä tulisi käsitellä ihmisarvoisena subjektina, ei yhteiskuntaa hyödyttävänä objektina. Ihmisistä puhuttaessa tulisi välttää (elottomaan) luontoon viittaavia ilmauksia, kuten *pakolaisvirta*, eivätkä tekstit saisi rakentaa stereotyyppisiä käsityksiä ihmisryhmistä. (Lampinen 2013: 32.) Omissa oppikirja-analyyseissani kyseenalaistan myös toislaisten konstruoinen resursseiksi tai stereotyypeiksi.

Oppikirjojen eläintulkintoja analysoivien lukujen 6.2–6.4 aineistona toimii ala-asteen ympäristöopin kirjasarja *Pisara (1–6)* sekä yläasteen biologian kirjasarja *Koodi*. *Koodi*-sarja muodostuu kolmesta osasta, joilla on alaotsikkoina *Elämä*, *Luonto* ja *Ihminen*; takakansien perusteella oletuksena näyttäisi olevan, että kirjat käsitellään tässä järjestyksessä kunkin teeman vastatessa yhtä yläasteen luokka-astetta. Aineiston valintaan vaikutti ratkaisevasti se, että kustantaja Sanoma Pro lahjoitti tutkimuskäyttöni mainitut kirjasarjat, kun taas kilpailevan kustantamon sarjoihin perehtyminen olisi vaatinut enemmän vaivannäköä. Laajemman tutkimuksen puitteissa olisi kuitenkin mielenkiintoista vertailla eri kirjasarjojen tulkintoja, kuten myös eri aikoina ilmestyneitä oppikirjoja. Yläasteen biologia ei ole suoraa jatkoa ala-asteen ympäristöopille, sillä ympäristöoppi on integroitu oppiaine, joka muodostuu biologiasta, maantiedosta, fysiikasta, kemiasta ja terveystiedosta. Näin ollen *Pisara*-kirjoissa toislaisia eläimiä lähestytään paitsi biologisessa myös esimerkiksi maantieteellisessä viitekehyksessä, ja ihmisen eläimyyttä koskevien tulkintojen olennainen viitekehys on terveystieto. Viitataan kirjoihin lyhenteillä *Pisara 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6* ja *Koodi Elämä / Luonto / Ihminen*; kirjallisuusluettelossa *Pisara*-kirjat on aakkostettu Johanna Asplundin (1–2) ja Hannele Cantellin (3–6) kohdalle, *Koodi*-kirjat Päivi Happonen kohdalle. Kullakin oppikirjalla on useita tekijöitä, eivätkä niihin sisältyvät näkemykset välttämättä edusta tekijän henkilökohtaista kantaa vaan tekijöiden välistä kompromissia tai vallitsevaa ideologiaa, joka on elimellinen osa koko yhteiskuntaa (ks. Mikander 2016: 70; Aarnio-Linnanvuori 2018: 37).

Käsittelen oppikirjoja irrallisena kulttuurisena aineistona, vaikka ne yleensä toimivat osana ympäristöopin tai biologian kouluopetusta. Kuten oppikirjoja tutkinut Pia Mikander (2016: 16–17) huomauttaa, oppikirjan ohessa koululaisten käsityksiin vaikuttavat muun muassa media ja opettaja. Aina oppikirja ei ole pääosassa opetuksessa, ja sitä voidaan käyttää monin tavoin, kuten lukemalla kirjasta vain osia (Mikander 2016: 17–18, 56; ks. myös Lampinen 2013: 25; Aarnio-Linnanvuori 2018: 37). Silti Mikander (2016: 15–17, 78) uskoo, että oppikirjojen tutkiminen auttaa tavoittamaan yhteiskunnan

vallitsevan ideologian ja koulutukselliset ihanteet. Oppikirjojen vaikutusvaltaa kasvattaa laaja levitys sekä niiden mieltäminen oikean tiedon lähteiksi.

Oppikirjan roolin puntaroimisen ohessa sopii kysyä, ovatko tekstuaaliset ilmiöt, joihin tutkija kiinnittää huomiota, relevantteja luokkahuoneen todellisuudessa (Mikander 2016: 74). Keskittyminen oppimateriaaliin mahdollistaa kuitenkin virittymisen tekstin hienovaraisiin vivahteisiin; lisäksi soveltamani semioottis-fenomenologinen lähestymistapa nostaa esiin seikkoja, jotka kasvatustieteellisessä tutkimuksessa voisivat jäädä vaille huomiota. Tekstien ohessa katseeni kiinnittyy oppikirjojen kuviin, sillä oppikirjoissa kielen ja kuvan välinen yhteys on vielä tiiviimpi kuin muissa tutkimusaineistoissani. Varsinkin alaluokilla kuvalla saattaa olla lapselle suurempi merkitys kuin tekstillä, mutta kuten luvussa 1.2 esitin, kielelliset eläintulkinnat vaikuttavat joka tapauksessa ratkaisevasti siihen, kuinka eläimiä lähestymme.

Oppikirjoista poimitut sisennetyt sitaatit on numeroitu sarjalla, jossa kyseisen luvun numeroa seuraa luvun sisäinen järjestysnumero. Esimerkiksi [6.2.1.1] on luvun 6.2.1 ensimmäinen sisennetty esimerkki. Tekstiesimerkkejä analysoidessani esitän toisinaan oppikirjatekstilte vaihtoehtoisia käänösratkaisuja, jotka merkitsen tähdellä (*). Keksityt käänösvaihtoehdot eivät ole kirjoihin painettuja vaihtoehtoja huonompia tai parempia vaan niillä on tarkoitus selvittää, mistä kääntäjän valinnassa on kyse ja mitä se sulkee pois. Mikander (2016: 77–79) ehdottaa, että faktojen opettelu kytkettäisiin kouluissa tiedon reflektointiin, mikä kasvattaisi koululaisia opetussuunnitelmassa peräänkuulutettuun kriittiseen ajatteluun. Osana tiedon kyseenalaistamista oppitunneilla voitaisiin muotoilla oppimateriaalien tekstejä uudelleen, mikä auttaisi tiedostamaan vaihtoehtoisia näkökulmia ilmiöihin (Mikander 2016: 79).

Mikanderin (2016: 74–76) mukaan opettajat luottavat helposti tosiasioiden tajuamatta tiedon arvosidonnaisuutta. Kielellinen tarkkaavaisuus voi kuitenkin havahduttaa lukijan pedagogisten tekstien poliittisuuteen; esimerkiksi historian kirja saattaa puhua orjuudesta omistajien tai orjien itsensä näkökulmasta. ”Tuohon aikaan ihmisillä oli orjia” edustaa erilaista ideologiaa kuin ”Tuohon aikaan ihmiset olivat orjia”.⁴⁶² Tutkimiaan maantiedon, historian ja yhteiskuntaopin oppikirjoja Mikander (2016: 78–79) pitää lähtökohtaisesti poliittisempina kuin biologista kuvausta hämähäkin anatomiasta, mutta yhteiskunnallisessa tilanteessa viimeksi mainittukin voi hänen mukaansa politisoitua. Eläintutkimuksessa toislaajien esittäminen mielletään kuitenkin yhtä lailla poliittiseksi ilmiöksi kuin toisista ihmisistä puhuminen, eikä kirjallisessa tulkittamisessa toisaalta ole kyse yksinomaan politiikasta. Fenomenologisesta näkökulmasta oppikirja voi lähestyä tulkittavaa eläintä esimerkiksi esteettisenä hahmona, konkreettisenä oliona tai säännönmukaisena lajina, ja erilaisten fenomenologisten asenteiden tunnistaminen on olennainen osa lajienvälistä kasvatusta.

Tarkastelen aineistoon kuuluvia oppikirjoja semioottisen eläintutkimuksen ja lajienvälisen kääntämisen näkökulmista ottamatta huomioon kyseisten oppiaineiden pedagogista kirjallisuutta. Yleiskielen mukaisesti puhun esimerkiksi oppikirjojen oletuslukijasta lapsena, oppilaana tai koululaisena, koska oppijan käsite kytkisi tekstin tiettyyn kasvatustieteelliseen diskurssiin. Didaktinen näkökulma oppikirjoihin on tietenkin sinänsä perusteltu, mutta tässä yhteydessä kirjat näyttävät yhtenä eläinsuhteidemme rakentumisen areenana Tuulispään asukasesittelyiden ja Luontoon-sivuston kansallispuistotekstien rinnalla. Pedagogiseen eläintutkimukseen analyyseja kuitenkin sitovat viitteet Helena Pedersenin sekä Matthew Colen ja Kate Stewartin tuotantoon. Väljästi tulevia analyyseja kytkee kasvatustieteelliseen ajatteluun sekin, että ympäristökasvatuksessa korostetaan usein tasapainoa elämysten, konkreettisen tekemisen ja tiedon rakentumisen välillä (ks. esim. Nordström 2004). Kolmen kategorian

⁴⁶² Mikanderin (2016: 74) englanninkielinen lausepari kuuluu: ”In those days, people had slaves” versus “In those days, people were slaves”.

mukainen ajattelu tukee tällaista monipuolisuutta, minkä lisäksi se tekee näkyviksi oppikirjojen kytkökset luontosuhdetta, kieltä ja kääntämistä koskeviin peruskysymyksiin.

6.1 Kategoriat ympäristöopin ja biologian opetussuunnitelmassa

Opetussuunnitelman perusteissa ei anneta täsmällisiä ohjeita oppimateriaalien käytöstä, mutta käytännössä peruskoulun oppikirjoilla pyritään tukemaan opetussuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden toteuttamista. Tässä luvussa luenkin ympäristöopin ja biologian opetussuunnitelman perusteita kolmen kategorian kautta, minkä jälkeen voin tarkastella oppikirjoja paitsi kategorioiden puitteissa myös opetussuunnitelman muodostamaa taustaa vasten (ks. 6.2–6.4). Ympäristöoppi on ala-asteen 1.–6. luokilla opetettava aine, jonka tunneilla tutustutaan muun muassa eliöiden elinympäristöihin, ravintoketjuihin, eläinten lisääntymiseen sekä siihen, miten oma toiminta vaikuttaa eläinten hyvinvointiin (OPS 2016: 242). Biologia puolestaan on yksi aineista, joiksi ympäristöoppi yläasteen puolella eriytyy (OPS 2016: 280). Opetussuunnitelman perusteissa kummankin oppiaineen tehtäväkuvauksessa, tavoitteissa, sisältöalueissa ja arviointikriteereissä korostuvat ilmiöt, jotka Charles S. Peirce luokitteli Kolmannuuden piiriin. Muut kategoriat ovat alisteisia Kolmannuudelle, mutta sen puitteissa kullakin on oma painoarvonsa.

Kuinka ympäristöopin opetussuunnitelman perusteissa siis tuntuu Ensiys, värikkään läsnäolon ja vehmaiden unten valtakunta? Opetussuunnitelman tyyppisessä asiatekstissä Ensiys ei ole kovin vahvoilla, mutta abstraktit käsitteet tuovat mieleen ominaislaatuja, jotka on mahdollista kytkeä Ensiyttä edustaviin avainkäsitteisiin – aistimuksissa aktualisoituviin mahdollisuuksiin, tunteeseen, kontrolloimattomaan moninaisuuteen (ks. *CP I*; *CP V*; *CP VI*; *CP VIII*; *EP 1*; *SS*; *EP 2*):

AISTIMISEN JA HAVAITSEMISEN MAHDOLLISUUS

Ympäristöopissa alaluokkien tavoitteena on tukea *ympäristöherkkyyden* kehittymistä (OPS 2016: 131), mikä vie huomion lapsen aistillisiin mahdollisuuksiin. Oppilasta myös tuetaan tekemään havaintoja eri *aisteja* käyttäen (OPS 2016: 132, 240, ks. myös 244). Tehtäväkuvauksen mukaan alaluokkien ympäristöopissa ylipäänsä ”virittetään uteliaisuutta ja kiinnostusta ympäristön ilmiöitä kohtaan”. Ilmiöihin suuntautuessaan kiinnostuksesta tulee dyadista, mutta sen taustalla voi nähdä myös laadullista *uteliaisuutta*. Tällaista tulkintaa puoltaa se, että uteliaisuuden virittämisen ohessa oppilaalle tarjotaan ”mahdollisuuksia toteuttaa luontaista uteliaisuuttaan” (OPS 2016: 131). Työtavoissaan ympäristöoppi pyrkii *elämyksellisyteen* (OPS 2016: 133, 242).

Yläasteen biologiassa aistillisuus ei nouse yhtä vahvasti esiin, mutta tehtävä- ja työtapakuvausten mukaan biologian oppiminen on *elämyksellistä* (OPS 2016: 379, 381).

TUNNE JA ELÄMÄ

Ympäristöopin yleisenä lähtökohtana on tehtäväkuvauksen mukaan ihmisoikeuksien mukainen *arvokas elämä* (OPS 2016: 130, 239). Tunteet kytkeytyvät ympäristöoppiin siten, että alaluokilla tavoitteena on *iloita* ympäristöopin oppimisesta, osaamisesta ja uusista haasteista. Myös ympäristöopin sisältöalueisiin liittyy tunnekysymyksiä, kuten sen pohdimista, mitkä asiat ”tuottavat ihmiselle hyvää mieltä ja iloa”. Ympäristöopin tehtäväkuvauksessa puhutaan myös *terveyden ja hyvinvoinnin* merkityksestä ja niitä tukevasta osaamisesta. (OPS 2016: 131–133, 239.) Tavoitepuoleen kuuluu *tunnetaitoja* ja mielen hyvinvointia (OPS 2016: 132, 239, 240, ks. myös 133, 241–242, 244).

Biologian tehtäväkuvauksen mukaan aineessa viritetään *oppimisen iloa* (OPS 2016: 379, ks. myös 382). Kauaskantoisemmaksi tavoitteeksi tulee lähiympäristön säilyttäminen *elinvoimaisena*, ja sisältöalueisiin kuuluu eläinten *hyvinvoinnin* pohtimista (OPS 2016: 380, 381).

KONTROLLOIMATON MONINAISUUS JA IDIOSYNKRATIA

Ympäristöopin tehtäväkuvauksen mukaan aine auttaa selviytymään *erilaisissa* tilanteissa, ymmärtämään erilaisia alueita ja havaitsemaan erilaisia aineita (OPS 2016: 131, 239, ks. myös 132, 133, 240–244), mikä tuo mieleen Ensiydelle tunnusomaisten kontrolloimattoman moninaisuuden. Toisaalta erilaisuuden käsitteessä voi nähdä Kolmannuutta ennakoivan luokittelun siemenen. Kolmannelta luokalta lähtien oppisisällöissä näkyvät kuitenkin vahvasti *monimuotoisuuden* vaaliminen, ”luonnon ja kulttuurien moninaisuuden arvostaminen” sekä ”monikulttuurisessa maailmassa eläminen” (OPS 2016: 241, 242, 245). Lisäksi opetuksessa pyritään *monipuolisuuteen* (OPS 2016: 131–134, 240–244). Idiosynkratia nousee esiin myös *eriyttämisessä* yksilöllisten tarpeiden mukaan ja erilaisten vahvuuksien hyödyntämisessä (OPS 2016: 133, 242).

Biologian tehtäväkuvauksessa halu vaalia luonnon *monimuotoisuutta* näyttäytyy jälleen keskeisenä tavoitteena (OPS 2016: 380, ks. myös 384). Sisällöllisten tavoitteiden kognitiivisia rakennuspalikoita ovat *erilaiset* ekosysteemit ja elinympäristöt ja niistä kehkeytyvä monimuotoisuus (OPS 2016: 380, 381, 383). Opiskelukäytännöissä korostuvat *monipuolisuus* ja oppilaiden erilaisten tarpeiden huomioiminen (OPS 2016: 379, 381–382).

Aistimus, tunne ja moninaisuus nousevat opetussuunnitelmassa esiin arvoina ja eettisen toiminnan kohteina. Monet opetussuunnitelman ihanteista ja tavoitteista eivät ole aistittavia ominaisuuksia vaan yleisiä ideoita, jotka Peirce (ks. esim. *CP I.217*) sijoittaa Kolmannuuden piiriin: kestävä kehitys, luonnon kunnioittaminen, ihmisoikeuksien mukainen arvokas elämä, yhdenvertaisuus, tasa-arvo... (ks. esim. OPS 2016: 130, 131). Ympäristöopin tiedonaloista ihanteet nousevat vahvimmin esiin terveystiedossa, joka pyrkii edistämään ”terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta” tukevaa osaamista (OPS 2016: 131, 239). Sitä paitsi terveystiedon johtotähdet tulevat kestävästä kehitystä lähemmäksi laadullisia mahdollisuuksia – onhan helppo kuvitella, miltä terveys näyttää, hyvinvointi kuulostaa tai turvallisuus tuoksuu. Eettisen ulottuvuuden lisäksi aistien käytöllä, oppimisen ilolla ja monimuotoisuuden tuntemisella on epistemologinen merkitys, mutta puhtaimmin Ensiys ilmenee asioiden arvostamisessa niiden itsensä vuoksi.

Kolmansien periaatteiden ja kognitiivisten prosessien puitteissa opetussuunnitelmaan sisältyy paitsi Ensiydelle tunnusomaista aistillisuutta myös yhteyksiä konkreettiseen todellisuuteen. Vaikka opetussuunnitelman perusteet liikkuvat paljolti Kolmannuuden tasolla, ne kannustavat kautta linjan kytkemään oppisisällöt käsillä oleviin tosiasioihin ja aktualisoimaan yleisluontoisia suuntaviivoja kontekstisidonnaisessa Toiseudessa. Selvimmin tämä näkyy oppilaan asettamisessa ympäristön keskiöön, kokeellisuudessa ja kokemuksellisuudessa. Tältä osin opetussuunnitelman sisältöä voi jäsentää Toiseutta luonnehtivien käsitteiden kautta – kyse on tilallis-ajallisista tapahtumista, olemassaolosta dynaamisten reaktioiden maailmassa, egon ja ei-egon välisistä vaikutussuhteista, kokemuksen vastaanottamattomuudesta ja ainutkertaisuudesta (ks. *CP I; CP V; CP VI; CP VIII; EP 1; SS; EP 2*):

TILALLIS-AJALLISET TAPAHTUMAT

Ympäristöopin tehtäväkuvauksen valossa ”keskeistä on tutkia omaa lähiympäristöä”, ja varsinkin luokilla 1–2 oppiaineessa ”tarkastellaan oppilaiden omaa ympäristöä” (OPS 2016: 131, 239). Oppimisympäristöjen ja sisältöjen valinnassa hyödynnetään ”paikallisia

mahdollisuuksia” (OPS 2016: 132, 133, 241, 242). Luokkien 1–2 sisältöalueisiin kuuluu oman ikäkauden kasvun ja kehityksen ymmärtämistä sekä lähiympäristössä tehtäviä kokeiluja ja tutkimuksia, kun taas luokilla 3–6 ”kiinnitetään huomiota kehityksen ajankohtaisiin muutoksiin ja niiden yksilöllisen luonteen ymmärtämiseen” sekä annetaan oppilaalle ”omaan elinympäristöön liittyviä tutkimustehtäviä” (OPS 2016: 132, 133, 241, 242). Ympäristöopin työtapoja ja oppimisympäristöjä valittaessa ”lähtökohtana ovat oppilaiden omat kokemukset”; lisäksi ”ilmiöitä pyritään tutkimaan luonnollisissa tilanteissa ja ympäristöissä”, ja oppilaat pääsevät työskentelemään ajankohtaisten ongelmien parissa (OPS 2016: 133, 242).

Biologian tehtäväkuvauksessa mainitaan tiedon soveltaminen ”ajankohtaisten biologiaan liittyvien uutisten” seurantaan (OPS 2016: 380). Arviointikriteerinä mainitaan kyky havainnoida ja tutkia lähiympäristössä tapahtuvia muutoksia, ja opetus tarjoaa valmiuksia ”biologiaa hyödyntävien alojen opiskeluun sekä työelämään” (OPS 2016: 380, 383). Kaikkiaan painopiste kuitenkin siirtyy omasta tilanteesta yleisemmälle tasolle.

OLEMASSAOLO DYNAAMISTEN REAKTIOIDEN MAAILMASSA

Ympäristöopin tehtäväkuvauksen mukaan ”oppilaat nähdään osana ympäristöä, jossa he elävät” (OPS 2016: 130, 239). Alaluokilla ympäristöopin tavoitteena on ”ohjata oppilasta tutkimaan ja toimimaan sekä liikkumaan ja retkeilemään lähiympäristössään” sekä ”innostaa kokeilemaan, keksimään, rakentamaan ja luomaan uutta” (OPS 2016: 131, 132). Sisältöalueisiin liittyy myös osallistumista oman lähiympäristön tilan edistämiseen (OPS 2016: 133). Luokilla 3–6 tavoitteena on ”ohjata oppilasta toimimaan ja vaikuttamaan lähiympäristössään ja -yhteisöissään kestävä kehityksen edistämiseksi” (OPS 2016: 240). Erityisen selvästi Toiseus nousee esiin kestävä tulevaisuuden rakentamisen sisältöalueella, kun pohditaan ”oman toiminnan vaikutuksia itselle, toisiin ihmisiin, eläinten hyvinvointiin, luontoon ja yhteiskuntaan” sekä harjoitellaan ”ympäristövastuullista toimintaa omassa lähiympäristössä sekä toisista huolehtimista” (OPS 2016: 242).

Biologian arviointikriteereissä mainitaan osallistuminen ”lähiluonnon vaalimisprojektiin”, mutta enimmäkseen toiminnallisuus siirtyy kuvailevalle tasolle: oppilas tietää, miten ”biologisia tietoja ja taitoja voi hyödyntää omassa arjessa ja yhteiskunnassa”, miten luonnossa toimitaan kestäväällä ja monimuotoisuutta säilyttävällä tavalla ja miten toimitaan ”kestävän tulevaisuuden rakentamiseksi” (OPS 2016: 384).

EGON JA EI-EGON VÄLISET VAIKUTUSSUHTEET

Oppilaslähtöisyys on avainasemassa ympäristöopin opetuksessa, jossa ”otetaan huomioon oppilaiden aikaisemmat tiedot ja taidot sekä [...] erityistarpeet” ja ohjataan oppilaita ”kunnioittamaan jokaisen oikeutta yksityisyyteen itseään koskevilla henkilökohtaisilla asioilla” (OPS 2016: 133, 242). Luokkien 3–6 sisältöalueisiin kuuluu ”oman kehon ja mielen” viestien tunnistamisen harjoittelua; lisäksi tavoitteena on ”innostaa oppilasta ilmaisemaan itseään ja kuuntelemaan muita” (OPS 2016: 240, 241).

Biologian opetuksen tavoitteena on vahvistaa oppilaan luontosuhdetta (OPS 2016: 380, ks. myös 382, 384). Opetusta järjestettäessä otetaan huomioon ”oppilaiden mahdolliset vaikeudet laboratorio- ja maastotyöskentelyssä” (OPS 2016: 382).

VASTAANSANOMATON JA AINUTKERTAINEN KOKEMUS

Alaluokilta lähtien ympäristöopin tavoitteisiin kuuluu havaintojen tekeminen ”eri aisteja ja yksinkertaisia tutkimusvälineitä käyttäen”. Sisältöalueisiin kuuluu lähiympäristön muutosten havainnointi, mikä vie huomion havainnon vastaanottomuuteen. (OPS

2016: 132.) Ylemmillä luokilla tavoitteena on tehdä havaintoja ”monipuolisissa oppimisympäristöissä eri aisteja ja tutkimus- ja mittausräikkeitä käyttäen” (OPS 2016: 240, ks. myös 244).

Biologian sisältöalueisiin kuuluu muun muassa maastotyöskentelyä, jonka puitteissa ”havainnoidaan ja arvioidaan ympäristöä ja siinä tapahtuvia muutoksia”. Oppilasta ohjataan ”omakohtaiseen havainnointiin”, ja työtapojen valinnassa pyritään monipuolisuuteen, jotta oppilas saisi ”erilaisia kokemuksia”. (OPS 2016: 381, 282.)

Opetussuunnitelman valossa oppilasta ontologisesti ympäröivät *tilallis-ajalliset tapahtumat* ovat epistemologisesti vartenotettava tutkimuskohde, koska niitä voi omakohtaisesti havainnoida. Näin *vastaansanomaton kokemus* tuo tietoisuuteen sellaistaakin informaatiota, mikä poikkeaa ennako-oletuksista. Toisaalta oma tilanne tarjoaa mahdollisuuden tietojen soveltamiseen, millä voi olla eettistä tai käytännöllistä merkitystä. Osittain oma kokemus saa epistemologisen merkityksensä suhteessa Kolmannuuteen – yleisluontoisiin periaatteisiin, joiden valossa kokemuksia tiedostetaan, suodatetaan ja selitetään. Toisaalta säännönmukaisuudet jäisivät etäisiksi, ellei niitä liitettäisi omakohtaisiin havaintoihin. Perinteisesti käsitteitä ja teoriaa on kouluopetuksessa pyritty havainnollistamaan konkreettisilla esimerkeillä, jotka ovat näyttäneet eräänlaisena järkkymättömien luonnonlakien kuvituksena. Kolme kategorialla kuitenkin herättävät kysymään, pitäisikö oppilaita herkistää tunnistamaan myös sääntöjä uhmaavia anomalioita ja aktuaalisten tapausten erityispiirteitä, jotka eivät fenomenologisina ilmiöinä palaudu sääntöihin. Ikävaiheeseen liittyvien muutosten kohdalla opetussuunnitelmassa puhutaankin niiden yksilöllisen luonteen ymmärtämisestä, mutta etäisempien luonnonilmiöiden kohdalla tapahtumien ainutkertaisuudesta ei puhuta.

Ellei Toiseutta alisteta Kolmannuudelle, yleiskäsitteet voivat osaltaan tukea tapauskohtaisuuden oivaltamista. Esimerkiksi kehityksen yksilöllisyyttä ja kehon viestejä käsittävän sisältöalueen otsikko ”Minä ihmisenä” (OPS 2016: 241) ohjaa tarkastelemaan yksilöä lajikategorian, siihen liittyvän yleistiedon ja käsitysten puitteissa, ja pienellä lisäjohdattelulla se voisi kannustaa hahmottamaan omaa asemaa ainutkertaisena kädellisenä, jossa vuosimiljoonien myötä kehittyneet elintoiminnot kytkeytyvät yksilölliseen elämäntapaan. ”Minä ihmisenä” korostaa otsikkona myös sitä, että minää voi tarkastella muistakin näkökulmista kuin ihmisyyden kannalta. Kaikkiaan opetussuunnitelman oppilas on yksilö, jolla on paljon ”omia” asioita, mutta mihin liikkumavara hukkuu ”eläimiin” ja ”eliöihin” tultaessa? Johtaisiko minän ymmärtäminen ihmisenä myös toislaajaisia koskeviin analogisiin oivalluksiin? Vaikka toislaajiset eläimet nousevat opetussuunnitelman tasolla esiin vain yleisenä puheena eläimistä ja eliöistä, oppilas voisi kenties mielessään konstruoida näille omaa asemaansa vastaavat otsikot: naapurin Tessu koirana, takapihan siivekäs punarintana, muuan sorkkaeläin tulevana joulukinkkunani.

Paikoitellen oppisisältöjen yhteys omakohtaiseen todellisuuteen näyttää ohentuvan oppilaan kasvaessa; siinä missä vuosiluokkien 1–2 tavoitteena on ohjata oppilasta ”liikkumaan ja retkeilemään lähiympäristössään”, vuosiluokkien 3–6 oppilasta ohjataan ”liikkumaan ja retkeilemään luonnossa ja rakennetussa ympäristössä” (OPS 2016: 131, 240, ks. myös 244). Vuosiluokilla 1–2 tehdään ”havaintoja ja kokeiluja koulussa ja lähiympäristössä” ja havainnoidaan lähiympäristön muutoksia, kun taas vuosiluokilla 3–6 toteutetaan pieniä tutkimuksia ja tehdään havaintoja ”monipuolisissa oppimisympäristöissä” (OPS 2016: 132, 240, ks. myös 244). Kaikkiaan arjen ja oppimisen kytkös kuitenkin pysyy lujana ala-asteen loppuun asti, ja vielä yläasteen biologiaankin sisältyy tutkimusretkiä lähiympäristöön, sen tyypillisten lajien tunnistamista ja muutosten tiedostamista (OPS 2016: 381, 383).

Oppilaan osallisuus elinympäristöönsä on opetussuunnitelman ontologinen lähtökohta tai lähestymistapa, mutta lisäksi *yksilöllinen olemassaolo dynaamisten reaktioiden maailmassa* tarjoaa tilaisuuden soveltaa käytäntöön Kolmannuuteen kuuluvia toimintasuosituksia ja toteuttaa turvallisuuden,

kestävyyden ja ympäristövastuun kaltaisia yleisluontoisia periaatteita omassa lähiympäristössä (OPS 2016: 131–133, 240, 242, 382, ks. myös 243). Tässäkin yhteydessä herää kysymys Toiseuden itsensä merkityksestä – onko Kolmannuuden tarkoituksena kytkeä hassut pikku yksityiskohdat yleisluontoisempaan merkitysrakenteeseen vai onko konkretia olemassa yksinomaan normin toteutumista varten? Kun oppilas vaikkapa soveltaa terveysosaamistaan arjessa (OPS 2016: 241), rohkaistaanko häntä tunnistamaan ja arvostamaan omia fysiologisia erityispiirteitään vai tuleeko hänen kehostaan säännöille alistainen suorittaja? Kun oppilas harjoittelee ympäristövastuullista toimintaa omassa lähiympäristössään, kuinka paikalliset realiteetit suhteutuvat ekologisiin lainalaisuuksiin? Opetussuunnitelman perusteella Toiseuden asema jää viime kädessä soveltajan virkeyden varaan.

Egon ja ei-egon väliset vaikutussubteet asettuvat opetussuunnitelmassa vahvasti eettiseen valoon. Ihmisen tulisi kuunnella oman kehonsa viestejä sekä toisten aloitteita, ja opettajaa vaaditaan ottamaan huomioon kunkin oppilaan yksilöllinen suhde ympäröivään todellisuuteen. Lisäksi opetussuunnitelman arvoperustan puolella todetaan: ”Ihminen on osa luontoa ja täysin riippuvainen ekosysteemien elinvoimaisuudesta.” (OPS 2016: 16.) Näin luontosuhteemme todellisuus nousee esiin hyvin yleisellä tasolla. Paikoitellen suunnitelman kielessä on havaittavissa hienoisia vihjeitä, että ihmisten tiedetään poikkeavan normista, siinä missä muun luonnon odotetaan noudattavan sääntöjä. Näin voisi tulkita yksikön ja monikon vaihtelua rakenteissa, joissa rinnastetaan luonnollisia ja inhimillisiä tekijöitä. Kun oppilasta ympäristöopissa ohjataan hahmottamaan ”ympäristöä, ihmisten toimintaa ja niihin liittyviä ilmiöitä” (OPS 2016: 240, 245), ympäristö näyttäytyy lähtökohtaisesti yhtenäisenä kokonaisuutena ja ihmiset heterogeenisinä tekijöinä. Kun pyritään ”ymmärtämään ihmisten tekemien valintojen vaikutuksia elämälle ja ympäristölle” (OPS 2016: 131, 239), ihmiset esiintyvät jälleen tilannekohtaisina toimijoina, jotka aiheuttavat muutoksia muuten staattiseen taustaan. Ympäristöopin suunnitelma myös rinnastaa toisiinsa monikkomuotoiset yhteisöt ja yksikköön puristetun lähiluonnon, lähiympäristön tai rakennetun ympäristön (OPS 2016: 133, 240, 242, 243).⁴⁶³ Näin huomio ohjautuu luonnon muuttumattomaan säännönmukaisuuteen, ja myös ihmisen rakennelmat otetaan annettuina.

Toisaalta myös tiedosta, oppimisesta ja representaatiosta puhuttaessa suunnitelmatekstin käsitteistöä voi nostaa esiin monia Kolmannuudelle tunnusomaisia ilmiöitä – yhdistelyä, jatkuvuutta, prosessuaalisuutta, kasvua, merkitysten tulkittamista, sympatiaa, representaation kaltaisia välityssuhteita, älyä, päättelyä, ajattelua, oppimista, ennakointia, kohtuutta, käyttäytymistä ja tapojen omaksumista (ks. *CP I; CP V; CP VI; CP VIII; EP 1; EP 2*):

YHDISTELY JA JATKUVUUS

Oppiaineen tehtäväkuvauksessa ympäristöopin todetaan olevan ”integroitu oppiaine”, jolla on ”monitieteinen perusta” ja jossa ”yhdistyy sekä luonnon- että ihmistieteellisiä näkökulmia”. Yhdistely näkyy myös huomion kiinnittämisenä ”kestävän kehityksen ekologiseen, kulttuuriseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen ulottuvuuteen”. (OPS 2016: 130–131, 239, ks. myös 133, 242.)

⁴⁶³ Nopeasti muuttuvista tieto- ja viestintäteknologisista ympäristöistä puhutaan näissä yhteyksissä kuitenkin monikossa. Lisäksi luonnonympäristöt, rakennetut ympäristöt ja kotiseudun erilaiset ympäristöt jäsentyvät poikkeustapauksissa monikkoon (OPS 2016: 132, 242) ja elin- ja oppimisympäristöistä puhutaan monikossa, vaikka mainituissa rinnastuksissa korostuukin moninaisen ihmisyyden ja yhtenäisen luonnon välinen vastakohta. Opetussuunnitelman *yhteisöjä* ei oletettavasti mielletä lajienvälisiksi yhteisöiksi, vaikka suunnitelma ei eksplisiittisesti suljekaaneen pois tällaista tulkintaa.

Biologian tehtäväkuvauksessa ja tavoitteissa jatkuvuutta korostaa se, että biologian tietoja ja taitoja sovelletaan omaan elämään sekä yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon (OPS 2016: 380, ks. myös 384).

PROSESSUAALISUUS JA KASVU

Ympäristöopin tehtävänä on tukea ”oppilaiden ympäristösuhteen rakentamista, maailmankuvan kehittymistä sekä kasvua ihmisenä” kiinnittäen huomiota myös ”kriittisen ajattelun kehittämiseen” (OPS 2016: 131, 239). Tähän liittyen oppilasta ohjataan 3. luokalta lähtien ”tunnistamaan omaa kasvuaan ja kehitystään” (OPS 2016: 240). Tehtäväkuvauksen mukaan ympäristöoppiin sisältyy myös ”kestävän kehityksen näkökulma” (OPS 2016: 130, 239). 3. luokalta lähtien tavoitteena on myös ohjata oppilasta ”kehittämään käsiterakenteitaan ennakkokäsityksistä kohti käsitteiden täsmällistä käyttöä” (OPS 2016: 240).

Biologian tehtävänä ja tavoitteena on oppia ymmärtämään ”elämää ja sen kehittymistä”, ihmisen kehityksestä perinnöllisyyteen ja evoluutioon. Toisaalta biologia tukee ”yhteisöllisyyden kehittymistä” ja tarjoaa valmiuksia osallistua oman lähiympäristön kehittämiseen. Tavoitteiden piiriin kuuluu myös luonnonympäristössä tapahtuvien muutosten arvioimista sekä kestävän tulevaisuuden rakentamista. (OPS 2016: 379, 380, ks. myös 383, 384.)

MERKITYKSEN TULKITSEMINEN JA SYMPATIA

Ympäristöopin tavoitteena on, että oppilas kokee ympäristöopin asiat ja tiedonalat merkitykselliseksi itselleen ja jäsentää tai hahmottaa ”ympäristöä, ihmisten toimintaa ja niihin liittyviä ilmiöitä” ympäristöopin käsitteiden avulla (OPS 2016: 131–132, 240, ks. myös 243). Yhtenä opetuksen tavoitteena on tukea oppilaan ympäristöherkkyyden (luokat 1–2) tai ympäristötietoisuuden (luokat 3–6) kehittymistä (OPS 2016: 131, 240). Osana kestävän elämäntavan sisältöaluetta luokilla 1–2 ”[p]ohditaan omien tekojen merkitystä itselle, muille ihmisille sekä omalle lähiympäristölle” (OPS 2016: 133), ja kasvun ja kehityksen sisältöalueeseen liittyen harjoitellaan ”itsensä ja muiden arvostamista” (OPS 2016: 132).

Myös biologian opetuksen tehtävänä on ”kehittää oppilaiden ympäristötietoisuutta”. Muuten kysymys merkityksestä liittyy spesifimmin tietosisältöihin: tavoitteena on ymmärtää ”erilaisten elinympäristöjen merkitys luonnon monimuotoisuudelle” sekä ”ekosysteemipalvelujen merkitys”. (OPS 2016: 380, ks. myös 383.) Tiedon merkitys nousee esiin myös sen soveltamisessa.

REPRESENTAATIO

Ympäristöopin tavoitteena on ohjata oppilasta jäsentämään (luokat 1–2) tai hahmottamaan (luokat 3–6) ilmiöitä ympäristöopin käsitteiden avulla (OPS 2016: 131–132, 240, ks. myös 132, 245): erityisesti luokilla 1–2 tehtävänä on harjoitella ”ympäristön jäsentämistä ja nimeämistä” (OPS 2016: 131). Luokille 1–2 asetetaan myös monia representaatioon liittyviä tavoitteita: oppilas esittelee tutkimustuloksiaan eri tavoin, kuvailee, vertailee ja luokittelee ilmiöitä monipuolisesti sekä nimeää niitä, taltioi ja esittää havaintojaan tieto- ja viestintäteknologian avulla, ymmärtää ”yksinkertaisia kuvia, malleja ja karttoja ympäristön kuvaajina”, ilmaisee itseään sekä harjoittelee näkemystensä perustelemista. Lisäksi alaluokkien arvioinnissa tähdennetään sitä, että oppilaat voivat osoittaa oppimistaan ”kirjoitetun tekstin sijaan myös toimintana ja muuna ilmaisuna”. (OPS 2016: 132–134.) Luokilla 3–6 tavoitteena on kehittää käsiterakenteita ”ennakkokäsityksistä kohti käsitteiden täsmällistä käyttöä”, ilmaista perustellen erilaisia näkemyksiä, esittää tuloksia ja tutkimuksia

eri tavoin, käyttää tieto- ja viestintäteknologiaa tiedon esittämisessä sekä ymmärtää, käyttää ja tehdä ”erilaisia malleja, joiden avulla voidaan tulkita ja selittää [...] ilmiöitä” (OPS 2016: 240–241, ks. myös 244–245). Ala-asteen päättyessä monet arviointikriteerit liittyvät representaatioon: oppilaan tulisi dokumentoida tutkimustuloksia ”ohjeiden mukaisesti”, ”esittää tuloksiaan selkeästi”, kuvata ilmiöitä ”ympäristöopin tiedonalojen keskeisillä käsitteillä ja omin sanoin”, ”käyttää ja tulkita erilaisia konkreettisia malleja” sekä harjoitella ”abstraktien mallien käyttöä” (OPS 2016: 244–245).

Biologian opetussuunnitelmassa jäsentämisen, mallintamisen ja representaation kysymykset eivät nouse vastaavalla lailla esiin. Oppimisympäristöistä ja työtavoista puhuttaessa huomautetaan, että tarkoituksena on esittää tietoa myös sähköisesti ja raportoida opittua (OPS 2016: 381). Myös oppimisen arvioinnissa mainitaan taito ”esittää erilaisia aineistoja”, ja päättöarvioinnin kriteereihin liittyy jonkin verran nimeämistä ja kuvailua sekä ”taito käyttää biologialle ominaisia peruskäsitteitä” (OPS 2016: 382, 383).

ÄLY, PÄÄTTELY, AJATTELU JA OPPIMINEN

Oppimisprosessin jatkuvuutta korostaa ympäristöopin tehtäväkuvauksessa se, että ”tavoitteena on herättää ja syventää oppilaiden kiinnostusta ympäristöopin eri tiedonaloja kohtaan”; lisäksi opetuksessa pyritään oppijaminäkuvan vahvistumiseen (OPS 2016: 131, 133, 240, 242). Päätelyn merkitys ilmenee siinä, kuinka ”oppilaat harjaantuvat hankkimaan, käsittelemään, tuottamaan, esittämään, arvioimaan ja arvottamaan tietoa erilaisissa tilanteissa” (OPS 2016: 131, 239). Alaluokilla päätteley nousee esiin esimerkiksi tutkimisen ja kokeilemisen sisältöalueeseen kuuluvissa ongelmaratkaisu- ja tutkimustehtävissä (OPS 2016: 133). Luokilla 3–6 tavoitteena on tunnistaa syy-seuraussuhteita, tehdä johtopäätöksiä tutkimustuloksista sekä tottua ekologiseen ajatteluun (OPS 2016: 240, 241, ks. myös 244, 245). Ala-asteen päättyessä osaamista arvioidaan muun muassa sen valossa, osaako oppilas ”yhdistää käsitteitä loogisesti toisiinsa” (OPS 2016: 245).

Biologian tehtävänä on kehittää ongelmanratkaisua ja eettistä pohdintaa. Tavoitteisiin sisältyy ”luonnontieteellistä ajattelutaitoa sekä syy- ja seuraussuhteiden ymmärtämistä”. (OPS 2016: 380, ks. myös 383.)

ENNAKOINTI, KOHTUUS, KÄYTTÄYTYMINEN JA TAPOJEN OMAKSUMINEN

Ympäristöopissa oppilaille annettavalla palautteella pyritään tukemaan tutkimisen taitojen kehittymistä (OPS 2016: 133, 243), mutta lisäksi ympäristöopissa harjoitellaan kestäviä ja terveellisiä elämäntapoja. Luokilla 1–2 ympäristöopin tavoitteena on oppia toimimaan ”kestävällä tavalla lähiympäristössä ja koulu yhteisössä”, ja sisältöalueisiin kuuluu muun muassa arjen käyttäytymistapojen sekä terveystottumuksiin liittyvien taitojen harjoittelua (OPS 2016: 131–133). Luokilla 3–6 oppilas tottuu edistämään lähiympäristönsä kestävästä kehityksestä, hyvinvoinnista ja turvallisuudesta sekä ”soveltamaan terveysosaamistaan arjessa” (OPS 2016: 240, 241). Sisältöalueiden puitteissa tutustutaan ”ympäristössä toimimisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin” sekä harjoitellaan ”ympäristövastuullista toimintaa omassa lähiympäristössä” (OPS 2016: 242).

Biologian opetuksen tavoitteena on ”ohjata oppilasta tekemään eettisesti perusteltuja valintoja” ja innostaa tätä ”vaikuttamaan ja toimimaan” kestävästä kehityksestä hyväksi. Peruskoulun päättyessä osaamista arvioidaan sen mukaan, tuntee oppilas ”kestävän elämäntavan perusteet ja jokamiehen oikeudet ja velvollisuudet” ja osaako hän ”työskennellä turvallisesti ja tavoitteellisesti laboratoriossa ja maastossa”. (OPS 2016: 380, 383.)

Yhdistely ja jatkuvuus näkyvät varsinkin ympäristöopin epistemologisessa otteessa: kyse on eri tieteenalojen ja näkökulmien sovittelusta yhteen, kun taas biologiassa tiedosta tulee osa elämää ja yhteiskunnallista vaikuttamista. *Prosessuaalisuus ja kasvu* näyttäytyvät osana ympäristöopille tunnusomaista maailmankuvaa; oppilaat kasvavat itse ja heidän ympäristönsä on muutoksessa. Suuri osa prosessipuheesta on myös eettisesti väritynyttä – ympäristöopin opiskelulla tavoitellaan kehitystä niin oppilaan ajattelussa kuin koko maailmassakin. Biologiassa prosessuaalisuuden piiri laajenee evoluutioon ja ympäristömuutosten ymmärtämiseen. *Merkitysten tunnistaminen ja sympatia* nousevat esiin pitkälti etiikan arvoperustan rakentumisen kautta. Tavoiteltava *käyttäytyminen* muodostuu kummassakin oppiaineessa yhtäältä ajatteluun ja oppimiseen liittyvistä toiminnoista, toisaalta tietynlaisten tapojen omaksumisesta. Toisaalta käytöstapoja lähestytään myös neutraalin epistemologisesta näkökulmasta, jolloin oikeudet ja velvollisuudet otetaan annettuina mutta oppilaalta ei vaadita sitoutumista niihin. Myös ympäristöopin oppimisen arviointia koskevassa tekstissä tähdennetään sitä, että arviointi ei perustu oppilaan arvoihin, asenteisiin tai terveystyöskentelyyn vaan tietoihin ja taitoihin (OPS 2016: 134, 243). *Ajattelu ja oppiminen* näyttäytyvät epistemologisina arvoina mutta kytkeytyvät myös etiikkaan näkemysten perustelemisen myötä. *Representaatiosta* puhutaan kaikkiaan melko normatiiviseen sävyyn, jolloin arvoiksi nousevat monipuolisuus, ohjeiden noudattaminen ja selkeys.

Eettinen Kolmannuus tuntuu vahvasti myös perusopetuksen arvoperustaan kuuluvassa kohdassa ”kestävän elämäntavan välttämättömyys”, jota voi pitää ympäristökasvatuksen kannalta keskeisimpänä arvoperustan osa-alueena. Kestävän elämäntavan välttämättömyyttä käsittelevä teksti korostaa *tulevaisuuden* ennakoimista, *kasvua* ja *kehitystä*. *Yleisluontoiset toimintamallit* korostuvat, kun oppilaita ”ohjataan [...] kestävän elämäntavan omaksumiseen”, minkä lisäksi ”kestävän kehityksen ja ekososiaalisen sivistyksen” *välttämättömyys* kuuluu Kolmannuuden piiriin. Myös *äärettömyyden* idea nousee esiin, sillä tarkoituksena on avata ”näköalaa sukupolvien yli ulottuvaan globaaliin vastuuseen”. (OPS 2016: 16.)

Opetussuunnitelma tarjoaa yleisen käsityksen siitä, mistä Ensiydessä, Toiseudessa ja Kolmannuudessa voisi olla kyse peruskoulun ympäristöopin ja biologian opetuksessa. Ensiys nousee esiin varsinkin oppimiseen ja osaamiseen liittyvinä arvoina, kuten elämyksellisenä oppimisena sekä moninaisuuden, elinvoiman ja hyvinvoinnin vaalimisena maailmassa. Toiseuteen kytkeytyy epistemologisesti ja eettisesti merkittävää havainnointia ja soveltamista sekä oppilaskeskeisiä lähestymistapoja. Kolmannuus ilmenee opetussuunnitelmassa monenlaisina kognitiivisina toimintoina, representaatiosta laajojen tietokokonaisuuksien muodostamiseen, sekä tavoitteiden mukaisina kehitysprosesseina. Tältä pohjalta voimme ryhtyä havainnoimaan kategorioiden ilmenemismuotoja oppikirjoissa, lähtien liikkeelle siitä, miten kirjoissa tulkitaan eläimen Ensiyttä, Toiseutta ja Kolmannuutta.

6.2 Oppikirjojen suhde eläimiin

Satunnaisen oppilaitoksen käytävällä liikkuessani satuin keskellä 2010-lukua kuulemaan kappaleen oman aikamme lajienvälistä oppituntia. ”Lampaasta saa villaa. Lampaasta saa villaa. Kana munii kananmunia. Kana munii kananmunia...” Hieman vastaavasti stereotyyppinen käsitys eläinasioiden opiskelusta korostaa eläinten säännönmukaista Kolmannuutta, oppimismenetelmän väkinäistä Toiseutta ja oppimistilanteen kuplamaista Ensiyttä: ”Hauki on kala, hauki on kala, hauki on kala...”. Tässä luvussa kartoitan, mistä muusta perusopetuksen eläintulkinnoissa voi olla kyse, tutkimalla ympäristöopin ja biologian oppikirjojen fenomenologiaa. Kuinka oppikirjat tekevät oikeutta eläinten ihmeelliselle moninaisuudelle ja tunnesiteille, jotka yhdistävät meitä niin toisilajisiin kuin omaankin eläimyyteemme?

Missä mielessä oppikirjan eläin voi olla lihaa ja verta, sinnitellä hengissä ja tuottaa yllätyksiä toisille eläimille? Kuinka eläinlajeja ja -luokkia koskevat totuudet kytkeytyvät kompleksisiin biologisiin järjestelmiin nykyaikaisissa oppikirjoissa?

Luvussa 2.2 kävin läpi monenkirjavia näkemyksiä ihmisen luontosuhteen kehitysmahdollisuuksista, joita jäsenin kolmen fenomenologisen kategorian mukaisesti. Luontosuhdediskurssien kautta pyrin havainnollistamaan Ensiyden, Toiseuden ja Kolmannuuden merkitystä suhteessamme toisilajisiin. Tässä luvussa tarkastelen kolmen kategorian kautta sitä, miten peruskoulun ympäristöopin ja biologian oppikirjat tulkitsevat toisilajisia eläimiä ja ihmisen eläimyyttä. Kunkin kategorian kohdalla tutkin eläimyden ilmenemistä neljästä näkökulmasta:

Miten tulkinnat ihmisen eläimyydestä ilmentävät kategoriaa?

Miten kategorian puitteissa tulkitaan yhtäältä ”kesyjä” toisilajisia, toisaalta ”kesyttömiä” eläimiä?

Miten kategorian tulkitaan ilmenevän toisilajisille eläimille?

Vaikka kesyn ja villin välinen vastakkainasettelu on problemaattinen (ks. esim. Willamo 2005: 163–165; Donaldson & Kymlicka 2011: 62–65, 67–69, 210, 216–217), oppikirjoissa se vaikuttaa yhtenä taustatekijänä ja näyttää siten mielekkäältä kriteeriltä esitykseni jäsentelyyn. Kesyn ja kesyttömän välisen rajan katson kuitenkin olevan joustava.⁴⁶⁴ Kesyistä ja kotieläimistä puhutaan Suomessa usein synonyymisesti, mutta esimerkiksi Helena Telkänranta (2016: 156–157) erottaa toisistaan yksilölliseen oppimisprosessiin perustuvaan kesyyntymisen ja geneettisiin muutoksiin liittyvän domestikaation. Seuraavassa kuitenkin tarkoitan kesyillä eläimillä domestikoituneita muotoja, joita joskus kutsutaan myös kotieläimiksi, riippumatta siitä, luottaako tietty eläin ihmiseen vai ei. Massatuotannossa yksilön suhde ihmiseen on usein etäinen ja epäluuloinen, mutta lähtökohtaisesti myös geneettinen domestikaatio auttaa toisilajista populaatiota tulemaan toimeen ihmisten kanssa. Toisaalta *kotieläimistä* puhuminen näyttää kyseenalaiselta eufemismilta, jos eläimet käytännössä elävät jättimäisissä teollisuushalleissa. *Luonnonvaraisen* eläimen käsitettä vierastan jossain määrin siitä syystä, että katson koneistuneimmankin tuotantolaitoksen toimivan ekologisten prosessien varassa.

6.2.1 Kevään eläimiä. Ensiys oppikirjojen eläinsuhteissa

Luvussa 2.2.1 pohdin teoreettisella tasolla Ensiyden merkitystä luontosuhteellemme. Näin Ensiydestä hahmottui elämyksellinen väylä toisilajisten tarkastelemiseen. Ensiys tekee tyhjiksi totunnaiset rajanvedot ja auttaa tuntemaan yhteenkuuluvuutta muuhun luontoon. Ensiyden piirissä identiteetit korvautuvat virtauksilla, aistillisilla häivähdyksillä, olotiloihin uppoutumisella. Hallintaa ja itsetehostusta tähdellisemmäksi osoittautuu omakohtainen tunteminen ja maailmaan sukeltaminen, jota David Abramin (1996) kaltaiset fenomenologit, runoilijat ja mystikot suosittelevat. Eläintutkimuksen piirissä Dario Martinelli (2007) assosioi Ensiyteen eläinten subjektiivisuuden ja persoonallisuuden tunnustamisen. Ensiydelle tunnusomainen lähestymistapa näyttää äkkiseltään olevan kaukana oppikirjojen asiatyylistä. Kuinka ympäristöopin ja biologian eläintulkinnat siis ilmentävät Ensiyttä ja kenen Ensiydestä tulkinnoissa on kyse?

⁴⁶⁴ Tätä lukua laajemmassa oppikirja-aineiston analyysissä olisi mielekästä noudattaa vaikkapa Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan (2011: 13–15) suosittamaa tietoisten toisilajisten jaottelua kesyihin kansalaisiin, suvereneihin villieläimiin ja rajamaaston asukkaisiin (*denizens*).

Ensiyden ilmeneminen ihmisissä

Opetussuunnitelman (ks. 6.1) mukaisesti *Pisara*-sarjan kirjoissa pohditaan useinkin, mikä ihmisen kannalta on iloista, mieluisaa ja mukavaa (ks. esim. *Pisara 1*: 30–31, 63, 67, 69; *Pisara 2*: 57, 69; *Pisara 3*: 27, 91, 112–113; *Pisara 4*: 39), joten ihmisen kohdalla Ensiys pääsee suhteellisen hyvin oikeuksiinsa. Poikkeuksellisesti huomio siirtyy myös siihen, että ihmiskeho tarjoaa ”suotuisat olot” bakteereille (*Koodi Ihminen*: 111), mutta yleensä ihminen on se, jolle Ensiys ilmenee. Erilaisia elinympäristöjä esittävää kuvaa kehoitetaan katsomaan muun muassa siitä näkökulmasta, missä lukija itse viihtyy parhaiten (*Pisara 4*: 5). Kun tämän jälkeen etsitään kuvasta hirven, ritariperhosen, poron ja hauen elinympäristöt, näihinkin saattaa tarttua aavistus omakohtaisesta tunnelatauksesta. Luokan oppilaat saattavat olla mieltyneitä erityyppisiin paikkoihin, jolloin syntyy vaikutelma elinympäristöjen monimuotoisuutta säästävästä fenomenologisesta moninaisuudesta. Kun toisaalta suon sanotaan tuntuvan ”jopa eksoottiselta” (*Koodi Luonto*: 90), korostuu ihmisen tunneside vieraaseenkin elinympäristöön.⁴⁶⁵

Tunteiden ilmaiseminen määritellään ympäristöopissa tapahtumaksi, jossa ”ihminen osoittaa ja näyttää tunteitaan” (*Pisara 6*: 120), vaikka toislaajisetkin kertovat monin tavoin tunteistaan ja tartuttavat niitä toisiinsa (ks. 5.3.4). Tunne-elämän tavoitteeksi asetetaan tosin ihmiselläkin tunteiden hallinta (*Pisara 4*: 39; *Pisara 6*: 43), siinä missä Ensiyttä ilmentäisi puhtaimmin kyseenalaistamaton tunne. Paitsi koettujen ominaisuuksien ihmiskeskeisyytenä Kolmannuuden vastavoimat ilmenevät *Pisara*-teksteissä myös tietynlaisena ihmiskuvana: ihmistä lähestytään tuntumien kautta ainutkertaisena yksilönä, jolla on omanlaisensa preferenssit. Tehtäviin liittyvien ennako-oletusten lisäksi tämä näkyy teksteihin sisältyvissä teeseissä. Ihmisyksilöiden välistä erilaisuutta luonnehditaan luonnolliseksi ja normaaliksi (*Pisara 6*: 47), minkä lisäksi ihmisten persoonallisuuden tulkitaan olevan rikkautta (*Pisara 4*: 39).⁴⁶⁶ Ihmisen identiteetistä puhuttaessa hyväksytään myös jatkuva muutos ja erilaiset välimuodot (*Pisara 6*: 47). Ihmisen perhe voi olla juuri sellainen, millaiseksi hän itse sen haluaa määritellä (*Pisara 6*: 44), vastakohtana vaikkapa majavalle, joka ”[s]lynnyttää touko–kesäkuussa kolme poikasta” (*Pisara 3*: 44).

Luvussa 2.2.1 hahmotellun mystisen luontoyhteyden ohessa Ensiydessä on kyse siitä, missä määrin ihminen samastuu omaan kehoonsa. Ihmisen anatomiaa ja fysiologiaa esittelevät ympäristöopin piirroskuvat rohkaisevat katsojaa tunnustamaan sisuskalunsa omaksi itsekseen. Luurankoa ei esitetä irrallisena objektina vaan osana jalkapalloa pelaavaa lasta (*Pisara 2*: 56). Toisella pelaajalla on sitäkin enemmän lihaksia (*Pisara 2*: 56), kun taas hengitys- ja verenkiertoelimistö kuuluvat käsipalloa pelaaville lapsille (*Pisara 2*: 60). Ruoansulatuselimistön toimintaa havainnollistava lapsi haukkaa parhaillaan omenaa (*Pisara 2*: 58). Aivoja ja hermostoa puolestaan käyttää juokseva lapsi (*Pisara 2*: 62). Tällaiset kuvat tuntuvat vastaavan Theodore Roszakin (1992) toiveeseen, että kovia tosiasioita ei tieteen nimissä erotettaisi elämästä, läsnäolosta ja luovuudesta. Vielä syvällisemmin fysiologinen eläimeksi tuleminen toteutuisi, jos myös toislaajisia esitettäisiin vastaavissa kuvissa.⁴⁶⁷ Yläasteen puolella villit lihakset ja eläväiset sisäelimet

⁴⁶⁵ Yläasteen biologiassakin ihmisten yksilöllisille mieltymyksille tehdään oikeutta esimerkiksi selvittämällä haastattelulla vesistön merkityksiä erilaisille ihmisille (*Koodi Luonto*: 112). Yhtä lailla olisi mahdollista eläytyvästi kuvitella vesistön arvoa toislaajisista näkökulmista.

⁴⁶⁶ Esimerkiksi kasvamisen ja kehittymisen kerrotaan olevan jokaisella ihmisellä ”hieman erilaista” (*Pisara 6*: 41). Toisaalta erilaisuuden normalisoiminen vie toki painopistettä Ensiydestä Kolmannuuteen, eivätkä ihmisetkään ole täysin yksilöllisiä. Globaaleista hyvinvointikysymyksistä puhuttaessa nousee esiin ihmisten perustarpeiden samankaltaisuus (*Pisara 6*: 91), johon olisi luontevaa rinnastaa myös lajirajat ylittävät yhtäläisyydet.

⁴⁶⁷ Ihmisteemaan palataan viidennellä luokalla, jolloin palloa potkivat luurangot ja lihaksistot, kävelevät verenkiertoelimistöt, veitsin ja haarukoin varustautuneet ruoansulatuselimistöt, keskittyneet hengityselimistöt ja vasaran iskuun reagoivat hermostot ovat edelleen keskeisessä asemassa (*Pisara 5*: 60–62, 64, 66, 68). Näiden rinnalla on kuitenkin kuvia, joissa luuranko tai hermosto esitetään perusasennossa (*Pisara 5*: 60–61, 70). Myös ihmisen,

korvataan staattisen mallinukkemaisilla piirustuksilla (ks. esim. *Koodi Ihminen*: 24–25, 29, 46, 51, 63, 70, 75), jolloin siirrytään omakohtaisesta Ensiydestä yleisluontoisen Kolmannuuden ja kenties myös aikuiselta odotetun säntillisen käytöksen piiriin.

Ensiyden kautta voi yrittää ymmärtää myös epäjohdonmukaisuutta, joka leimaa anatomisten ja fysiologisten käsitteiden määrittelyä viidennen luokan sanastossa. Kaikki verenkiertoon, hengitykseen ja ruoansulatukseen liittyvät käsitteet sekä sana *libas* määritellään mainitsematta, kenellä tai millä näitä asioita esiintyy; ainoan poikkeuksen muodostaa *aortta*, jonka kerrotaan olevan ”ihmisen suurin valtimo” (*Pisara 5*: 133).⁴⁶⁸ Yleisluontoinen määrittely tukee osaltaan systemaattista ajattelua; onhan anatominen tietämyksemme alusta lähtien kehittynyt lajienvälisessä viitekehyksessä. Yleispätevien määritelmien rinnalla sanastoa on kuitenkin rakennettu myös toisista lähtökohdista, tavoitellen mahdollisesti omakohtaisempia mielikuvia fyysisestä olemistavastamme. Tällaista lähestymistapaa pohjustaa sana *kebo*, jonka merkitykseksi oppikirja antaa ”[j]hminen kokonaisuutena” (*Pisara 5*: 135). Jos tästä määritelmästä pidetään kiinni, ihmisestä kylläkin tulee myös verenkiertoon, hengitykseen ja ruoansulatukseen tarvittavien elimistöjen yksinvaltiainen; onhan *elin* määritelmän mukaan ”[j]oluista koostuva kehon osa” (*Pisara 5*: 133). Eräillä muilla anatomian ja fysiologian osa-alueilla määritelmät perustuvat eksplisiittiseen ihmiskeskeisyyteen.

Iho määritellään yläasteella ihmisen suurimmaksi elimeksi (*Koodi Ihminen*: 143), mikä korostaa eroa aistillisten ihmisten ja nahkaa tuottavien toislaajisten (ks. *Pisara 4*: 99) välillä. Esimerkiksi Joan Dunayer (2001: 184, 200) toivookin, että nahan (*leather*) käsite korvattaisiin naudan iholla (*cow skin*). Hermoston osista *ainoja*, *selkädintä* ja *bermoja* ei viidennen luokan kirjassa sidota ihmiseen, ja myös aisti on määritelmän mukaan ”[j]hmisten ja muiden eläinten keino tehdä havainnot ympäristöstä” (*Pisara 5*: 133, 134, 140). Yllättävää kyllä kaikki omina hakusanoinaan määritellyt viisi aistia selitetään kuitenkin ihmisen aisteiksi, joiden kautta ”ihminen saa tietoa ympäristöstä” tai ”pystyy erottamaan” asioita (*Pisara 5*: 134, 136, 138, 139, 142). Intermondiaaliselta kannalta (ks. 5.3.6) olisi tärkeää pitää mielessä toislaajisten näkökulmat ympäristöön, ja siksi ratkaisu vaikuttaa yllättävältä. Yhtenä mahdollisena selityksenä on se, että näkö, kuulo, tunto, haju ja maku prototyypillisesti tuovat mieleen inhimillisen ajattelun, eikä tätä ennakkokäsitystä suppeissa määritelmässä haluta järkyttää. Syystä tai toisesta myös *luun* ja *tukirangan* määritelmässä viitataan ihmiseen (*Pisara 5*: 137, 141), mikä kenties vastaa kulttuurisidonnaisia mielikuvia ihmisen luurangosta. Vahvimmin antropomorfista on lisääntymiseen liittyvien käsitteiden määrittely. Yleisellä tasolla määritellään ainoastaan *sukuelimet*, kun taas kaikki neljä esiteltyä sukuelimistön osaa ja kaksi sukuolua määritellään viidennellä luokalla mieheen tai naiseen viitaten (*Pisara 5*: 136, 138, 141):

[6.2.1.1] munasarjat (ovaries) Naisen sukuelimistön osa, jossa munasolut kehittyvät.
(*Pisara 5*: 138)

Mahdollisena selityksenä tälle on se, että muutoin sukupuoli jäisi vaille täsmennystä tai jouduttaisiin turvautumaan eläimellisen kuuloihin naaraan ja koiraan käsitteisiin. Tältä kannalta on mielenkiintoista havainnoida, millaisia määritelmiä *munasolulle* ja siihen kytkeytyvälle *naaraan* käsitteelle annetaan kautta peruskoulun. Naaraalla tarkoitetaan naispuolista tai munasoluja tuottavaa eläintä (*Pisara 2*: 100; *Koodi*

simpanssin ja kissan luurangon vertailevassa kuvassa kyse on klassisesta perusmallista, eivätkä toislaajisten luustot näytä sen elävämmiltä (*Pisara 5*: 58).

⁴⁶⁸ Verenkiertoon liittyvästä käsitteistöstä sanasto tarjoaa aortan ohessa määritelmän sanoille *sydän*, *syke*, *verisuonisto*, *valtimo*, *hiussuoni*, *laskimo*, *punasolu* ja *valkosolu*. Hengitykseen liittyvistä kehon osista määritellään *henkitorvi*, *keuhkoputki*, *keuhkot* ja *keuhkorakkelet*, kun taas ruoansulatukseen liittyvistä tekijöistä määritelmän saavat *hampaat*, *sylki*, *ruokatorvi*, *maha*, *ruoansulatusnesteet*, *maksa*, *obutsuoli*, *paksusuoli*, *peräsuoli* ja *uloste*. (*Pisara 5*: 134–142.) Missään näistä määritelmistä ei mainita, että kyse olisi erityisesti ihmisen kehon osista.

Elämä: 156), mutta toisaalta kasveillakin kerrotaan olevan naaraspuolisia sukusoluja (*Pisara 6*: 118). Munasolu puolestaan määritellään milloin naaraan, milloin naisen sukusoluksi riippuen pitkälti siitä, missä yhteydessä kirjassa on puhuttu munasoluista (*Pisara 4*: 121; *Pisara 5*: 138; *Pisara 6*: 118; *Koodi Ihminen*: 145). Jos kyseisessä oppikirjassa on käsitelty ihmisen biologiaa, sanastossa unohdetaan se, kuinka laajalle levinnyt ilmiö munasolu on eliökunnassa. Naisen munasoluista puhuttaessa sanastot myös täsmentävät, että munasolut kehittyvät munasarjoissa, kun taas naaraiden sukusoluista puhuttaessa tuodaan esiin niiden yhteys lisääntymiseen:

[6.2.1.2]	naaras – female	Nimitys, jota käytetään naispuolisesta eläimestä. (<i>Pisara 2</i> : 100)
[6.2.1.3]	munasolu (egg cell)	Naaraan sukusolu, jota tarvitaan eläinten lisääntymiseen. (<i>Pisara 4</i> : 121)
[6.2.1.4]	munasolu (egg)	Naisen sukusolu. Munasolut kehittyvät munasarjoissa. (<i>Pisara 5</i> : 138)
[6.2.1.5]	munasolu (egg)	Naaraspuolinen sukusolu sekä kasveilla että eläimillä. (<i>Pisara 6</i> : 118)
[6.2.1.6]	naaras	Suvullisesti lisääntyvillä eläimillä munasoluja tuottava sukupuoli. (<i>Koodi Elämä</i> : 156)
[6.2.1.7]	munasolu	Naisen sukusolu, joka valmistuu munasarjassa. (<i>Koodi Ihminen</i> : 145)

Ehkä viestinä on, että naaraille pyrkimys lisääntymiseen on itsestäänselvyys, kun taas naisen munasolun kohtalo jää avoimeksi. Ensiyden näkökulmasta munasolu tarkoittaa hieman eri asiaa riippuen siitä, onko kyse naisesta, naaraasta vai kasvusta. Ihmiskeskeisesti määritellään viidennellä luokalla myös *sikiö*, jonka kerrotaan olevan ”[k]ohdussa kehittyvä ihmisen alku” (*Pisara 5*: 141). Raskausajan määritelmä on kuudennella luokalla ihmiskeskeinen (*Pisara 6*: 118), viidennen luokan kirjassa hieman moniselitteisempi:

[6.2.1.8]	raskausaika (pregnancy period)	Aika, jolloin äidin kohdussa kasvaa sikiö. Raskaus kestää ihmisellä yleensä yhdeksän kuukautta. (<i>Pisara 5</i> : 140)
-----------	-----------------------------------	--

Antropomorfisten ja yleisluontoisten määritelmien käsittekohtainen vaihtelu voi periaatteessa johtua silkasta sattumasta. Herää kuitenkin kysymys, ovatko ympäristön aistiminen ja lisääntyminen sellaisia kehon toimintoja, joissa ihmiset mielellään hahmottavat poikkeavansa toislajisista eläimistä.⁴⁶⁹ Kytkeytyyhän näihin asioihin paljon tunteita ja kulttuurisia merkityksiä, joihin ei välttämättä koululuokassa haluta oitis sekoittaa ihmisen eläimyyden problematiikkaa. Tällöin tiettyjen elinten ja solujen omiminen ihmiselle olisi Ensiyteen nojautuvaa hienotunteisuutta. Biologisessa katsannossa munasarjoja toki on yhtä lailla sammakoilla, kilpikonnilla ja leijonilla kuin naisillakin, ja monille toislajisille lisääntyminen on myös tunnepitoinen ilmiö.

⁴⁶⁹ Yläasteen ihmisen biologiaan keskittyneen kirjan sanastossa ihminen, mies tai nainen sisältyy määritelmään *ihon, lihaksiston, luuston, viruksen* sekä useiden lisääntymiseen liittyvien sanojen kohdalla (*alkio, estrogeeni, eturauhanen, kivekset, munanjohdin, munasarjat, munasolu, rakkularauhanen, siemenjohdin, siitin, siittiö, sikiö, sukupuolikeromosome, sukupuolirauhaset, testosteroni*), esimerkkitapauksena eräiden muidenkin genetiikkaan tai sisäeritykseen liittyvien sanojen kohdalla (*adrenaliini, kromosomi*) (*Koodi Ihminen*: 142–149). Kymmeniä muita käsitteitä määritellään ilman viittausta ihmiseen, ja vaikka kyse on ihmisen biologiasta, sopii kysyä, eikö *ihon, viruksen* ja *sikiön* kaltaiset tunnepitoiset sanat voisi lajienvälisen yhteenkuuluvaisuuden nimissä selittää sitomatta niitä ihmiseen.

Kaikkiaan ihmisen Ensiys näkyy ympäristöopin kirjoissa tunteiden ja ainutlaatuisuuden attribuomisena ihmisille, kehollisuuden korostumisena sekä kulttuurisesti latautuneiden aistimis- ja lisääntymistoimintojen konstruomisena inhimillisiksi ilmiöiksi. Lajienvälisen solidaarisuuden kasvattamiseksi olisi kuitenkin toivottavaa selvittää lapsille, mikä on kananmunan yhteys naisen munasoluun tai nahkatakkin suhde ihoon. Myös kehosta olisi mielekäästä puhua paitsi ihmisten myös toislaajisten kohdalla, jotta oppisimme ymmärtämään heitä aiempaa kokonaisvaltaisemmin. Fenomenologi Maurice Merleau-Pontyn (1945: 116, ks. Ruonakoski 2011: 60) mukaan keho ”koetaan jakamattomana ykseytenä, jonka myötä subjektilla on jatkuva kokonaisvaltainen tuntuma ruumiinjäsentensä asentoon ja asemaan havaitussa tilassa”. Filosofin Erika Ruonakoskelle (2011: 121, 145) on luontevaa kirjoittaa esimerkiksi vieraslajisten eläinten kehoista ja lokin kehosta. Kehollisuuden tunnustaminen auttaa mieltämään toislaajiset vuorovaikutteisiksi subjekteiksi ja toimijoiksi, jolloin maailma näyttää entistä mielenkiintoisempaan. Edmund Husserlin (1952: 158–159, ks. Ruonakoski 2011: 58–59) mukaan kehot ovat maailmaan suuntautumisen nollapisteitä, mikä ehkä osaltaan selittää, miksi meidän on joskus vaikea hahmottaa ruoaksi kasvatettavien eläinten kehollisuutta.

Ensiyden ilmeneminen ”kesyissä” eläimissä

Kesyeläinsuhteidemme kannalta mielenkiintoisia ovat kaksi maatalouseläimiä esittelevää maalausta neljännen luokan ympäristöopin kirjassa. Toisessa näistä korvamerkittömät lampaat käyskentelevät kesän rajattomalla niityllä (*Pisara 4*: 8). Toisessa kuvassa näkyy ”KOTIELÄINTILA”, jolla vasikka laidunaa emonsa seurassa, hevonen ja lampaat nauttivat elämästä vehreällä yhteislaitumella, kanat ja kukot tepastelevat vapaina ja sika tonkii multaa (*Pisara 4*: 98). Kuten Dunayer (2001: 125) huomauttaa, karjateollisuus on yleensäkin tapana verbaalisesti naamioida maaseudun pienyrityksiksi; kuvan yläpuolella tosin on suuri otsikko: ”Karjatalous on eläinten kasvattamista ravinnoksi”. Tässä yhteydessä kuvan Ensiys merkitsee laadullista mahdollisuutta tai unelmaa (ks. *CP I*; *CP V*; *CP VIII*; *EP 2*), jolla ei ole kovin paljoa tekemistä eläintuotannon realiteettien kanssa. Tutkijan silmään katteettoman idyllin ja ravinnoksi kasvattamisen rinnakkaiselo näyttää ristiriitaiselta. Eläinsuhdekasvatusta tutkineet Matthew Cole ja Kate Stewart (2014: 4, 21–23) ovat kuitenkin havainneet, että lapset totutetaan pienestä pitäen lihan kulutuksen ja fiktiivisten eläinhahmojen yhdistelmään. Yhtenä kasvatuksen nimenomaisena tavoitteena näyttäisi olevan se, että toislaajisiin muodostuvista tunnesiteistä huolimatta lapset mieltävät hyväksikäytön väistämättömäksi (Cole & Stewart 2014: 116–117, 120–122).

Osittain samaan sarjaan kotieläintilan kanssa voi lukea myös valokuvaamalla toteutetut tuotantoeläinpotretit (*Pisara 2*: 20; *Pisara 4*: 109), sillä näissäkin eläimet viettävät parhaita päiviään ihanteellisissa oloissa. Esimerkiksi porsaas tonkivat maata emonsa ympärillä ja kanat käyskentelevät pihamaalla. Pia Smeds (2017: 50, 56) huomauttaa, että koululaisilla on usein vanhanaikaisen romantisoitu käsitys eläintiloista. Smedsin suorittamissa haastatteluissa koululaiset ovat maininneet eläintiloja koskevan tietonsa lähteiksi median, kuten televisio-ohjelmat, sarjakuvat ja mainokset, mutta oppikirjojen tarkastelu osoittaa, että myös koulu välittää lapsille harhaanjohtavia mielikuvia sorkkaeläinten ja kanojen eläinoloista.

Teksteihin idylli ujuttautuu siten, että maatalouden tuotantoeläimistä puhutaan maatilain eläiminä ja kotieläiminä (*Pisara 1*: 90; *Pisara 2*: 20–21, 88; *Pisara 4*: 99–100, 109). Tämä valaa luottamusta siihen, että lihapyörykät ovat tosiaankin peräisin KOTIELÄINTILAN tuoksuvilta niityiltä; vasta yläasteella ruoan tai materiaalien vuoksi kasvatettuja eläimiä aletaan nimittää tuotantoeläimiksi (*Koodi Elämä*: 135). Realiteetteja häivytetään jossittelulla: ”[J]os kanalassa on kukko”, munista voi kehittyä poikasia, ja [J]os sikaa pidetään ulkona”, hän tonkii maata (*Pisara 4*: 99, 101). Vasikan kokema puute

kääntyy oppikirjatekstissä runsaudeksi: (lehmän) maidon paljastetaan olevan ”oikeastaan vasikan ravintoa”, mutta lehmästä ”saadaan maitoa [...] paljon enemmän kuin vasikka tarvitsee” (*Pisara 4*: 99). Mielikuvia vaalitaan myös piirtämällä tai askartelemalla ”maatilan malli”, jolla metsätalouden ja peltoviljelyn harjoittamisen ohessa kasvatetaan sekä nautoja, sikoja, hevosia että kanoja (*Pisara 4*: 109). Tällainen teos ei niinkään mallinna maaseudun nykytodellisuutta kuin sitä koskevia haavekuvia.

Ensiys on vahvoilla myös ala-asteen tuotantoeläimiä esittävässä lajikuviissa ja näitä otsikoivassa käsitteessä ”Maatilan eläimiä” (*Pisara 2*: 88; *Pisara 4*: 100), joka vie ajatukset satukirjan pientilalle. Neljännen luokan kirjassa (*Pisara 4*: 100–101) kuvat kylläkin muuttuvat huomattavasti tummemmiksi ja yksityiskohtaisemmiksi kuin toisen luokan kirjassa (*Pisara 2*: 88–89). Siinä missä tokaluokkalaisten porsas vilkuilee lystikkäästi sivulle saparo pystyssä ja emakko raottaa suutaan (*Pisara 2*: 88), neljäsluokkalaisten sika on sangen vakava, massiivinen, omaan olemukseensa sulkeutunut eläin (*Pisara 4*: 101). Tokaluokkalaisten hummien turkissa voi aistia auringon kilon (*Pisara 2*: 88), kun taas neljäsluokkalaisten hevosen karva ikään kuin kiiltää itsessään (*Pisara 4*: 101). Neljännen luokan lampaat (*Pisara 4*: 100) ovat pörheämpiä ja tummasilmäisempiä kuin tokaluokkalaisten pumpulipallerot (*Pisara 2*: 88), joita voisi halata muutta mutkitta niin kuin pehmoeläintä. Kaikkiaan maatilan eläimet näyttäytyvät tokaluokkalaiselle helpommin lähestyttävänä kuin neljäsluokkalaiselle, minkä ehkä voi tulkita niin, että vuosien vieressä lapsenomaisen yhteenkuuluvaisuuden odotetaan vaihtuvan konkreettisempiin mielikuviiin, Ensiyden antaessa sijaa Toiseudelle.

Muiden kuvatyyppejen ohessa *Pisara*-kirjoihin sisältyy suuria ja maalauksellisia tilannekuvia, jotka esittävät erilaisia elin- ja toimintaympäristöjä.⁴⁷⁰ Alimpien luokkien tilannekuviissa korostuu lajienvälinen yhteenkuuluvaisuus hetkellisissä tilanteissa, ja staattisen mallinnuksen ohessa ne näyttäisivät edustavan Andrew Goatlyn (1996/2001) peräänkuuluttamaa prosessuaalista lähestymistapaa luontoon. Kuvissa on useimmiten mukana ihmisiä, jotka tarjoavat katsojalle samastumiskohteita; kuvien lapset saattavat katsoa, nuuhkia tai käsitellä kasveja tai leikkiä niillä (*Pisara 1*: 4, 8, 21, 77; *Pisara 2*: 8, 12, 18, 72), kun taas suhde toislaajisiin eläimiin näyttäytyy esimerkiksi lemmikin pitona (*Pisara 1*: 25, 51, 70). Joskus lemmikki on hihnassa tai lasin takana, mutta kevät kuvassa vapaa koira koettaa tassulla vettä näyttäytyen aistillisena tutkijana siinä missä kirjan lapsetkin (*Pisara 1*: 70).⁴⁷¹ Peltokuvassa lapsi näyttää kulkevan maantietä yhtä matkaa irtokissan kanssa tai suorastaan seurailevan tätä (*Pisara 2*: 18). Yläasteen puolella liki symbioottista Ensiyttä välittyy valokuvasta, jossa tyttö pitää kaniinia sylissä tarjoten tälle voikukan lehtiä (*Koodi Ihminen*: 8). Näin suhteessa lemmikkeihin rakentuu syvempi yhteenkuuluvaisuus kuin suhteessa idyllisen tuotantotilan eläimiin, jotka esitetään omassa kuplassaan erossa ihmisistä. Lemmikitulkinnat tulevatkin tuotantoeläintulkintoja lähemmäksi sellaista Ensiyttä, josta John Shotterin (2006) ja Barbara Smutsin (2001/2013) kaltaiset luontosuhdeteoreetikot unelmoivat.

⁴⁷⁰ Luokkien 1–2 suurten akvarellien aiheisiin kuuluvat koulun piha (*Pisara 1*: 4–5), tie (*Pisara 1*: 6–7), luokkahuone (*Pisara 1*: 8–9, 50–51), tienvarsi (*Pisara 1*: 12–13), metsänreuna (*Pisara 1*: 16–17, 72–73, 76–77), piha (*Pisara 1*: 18–19, 20–21, 24–25, 70–71, 74–75, 78–79), koti (*Pisara 1*: 28–29), urheilukenttä (*Pisara 1*: 30–31), kaupungin talvi (*Pisara 1*: 42–43), metsän talvi (*Pisara 1*: 44–45), lintulauta (*Pisara 1*: 46–47), uimahalli (*Pisara 1*: 52–53), ranta (*Pisara 1*: 54–55; *Pisara 2*: 14–15), puisto (*Pisara 2*: 8–9), marjametsä (*Pisara 2*: 12–13), sienimetsä (*Pisara 2*: 14–15), puutarha (*Pisara 2*: 16–17), pelto (*Pisara 2*: 18–19), aurinkokunta (*Pisara 2*: 44), valkovuokkometsä (*Pisara 2*: 72), keväinen pihamaa (*Pisara 2*: 76–77) ja niitty (*Pisara 2*: 78).

⁴⁷¹ Lemmikkien roolissa eläimet nousevat esiin myös sarjakuvatyylisissä suurkuviissa (*Pisara 2*: 35, 38, 52; *Pisara 3*: 70, 72, 94, 98; *Pisara 4*: 48, 56, 57, 62, 70). Sarjakuvakoiralla on samanlainen vihreä huivi kuin kirjan lapsilla, mikä vahvistaa hänen kuuluvan samaan joukkoon ihmisten kanssa. Sarjakuvamaisissa suurkuviissa näkyy myös monenmoisia toislaajisen eläimen muotoisia esineitä, kuten leluja ja vaatteita (*Pisara 1*: 62; *Pisara 2*: 38; *Pisara 3*: 56, 70, 102; *Pisara 4*: 36, 56, 72).

Ensiyden ilmeneminen ”kesyttömissä” eläimissä

Pisara- ja *Koodi-*sarjojen oppikirjoissa Ensiyttä ruokkii vahvimmin kuvitus. Kunkin kirjan kantta koristaa idiosynkraattinen eläinmuotokuva; ihmislapsen pään mittoihin suurennettu pöllö katsoo oppilasta suoraan silmiin (*Koodi Luonto*), orava kiinnittää huomionsa toisaalle (*Pisara 1*), ja karhunpentu kurkottaa keloon (*Pisara 2*). David Abramin (1996) suositusta noudattaen kuvat saattavat katsojan kosketuksiin aistittavan todellisuuden kanssa, tuottaen visuaalisuuden kautta myös taktiilisen ja kinesteettisen yhteyden lähtöeläimeen. Kaikkein ilmeisintä Ensiys lienee juuri kansissa, jotka tarjoavat kirjasta ensivaikutelman suhteuttamatta kuvattua yksilöä esimerkiksi muihin lajeihin muuten kuin kirjasarjan muodostamassa jatkumossa. Jos kansia tarkastellaan jatkumona, ajatukset kulkeutuvat lajienväliseen yhteenkuuluvaisuuteen. Yläasteen kansista *Koodi Elämä* edustaa kaloja, *Koodi Luonto* lintuja ja *Koodi Ihminen* nisäkkäitä, joista huomion kohteena on ihminen, silmänsä sulkenut lajiverimme.⁴⁷²

Yhtenä ulottuvuutena Ensiys on läsnä kuvassa kuin kuvassa – vaikka kuva hahmottuisi osaksi laajempaa kokonaisuutta, poeettisessa hengessä on aina mahdollista pysäyttää katse kehyksen sisäpuolelle. Eläinlajistoa esitellään alimpien luokkien kirjoissa hempeiden piirroskuvien kautta. Vaikka kuvat sijoittuvat valkeiden suorakulmioiden puitteisiin, toislajisia luokittelevien yläotsikoiden alle, orava on saanut terhakas asennon, simpukka kuulteleo arvoituksellisesti, ja räkättirastaan värit hehkuvat (*Pisara 1*: 84, 85, 88). Esimerkiksi nisäkkäiden esimerkillisiin edustajiin ei lukeudu ihmistä, mikä heikentää epistemologisen yhteenkuuluvuuden rakentumista; siitä huolimatta lasten silmiin luultavasti vetoavat rusakon tumma katse ja ketun kesken kaiken seisahtuneet askeleet (*Pisara 1*: 84). Vaihtoehtoisia luokittelutapoja esittelevissä kuvissa tuoreutta tosin jossain määrin heikentää se, että samat hirvet ja joutsenet toistuvat eri luokissa (*Pisara 1*: 90–91). Tämä siirtää huomiota eläimen aistillisesta olemistavasta abstraktimpaan hirviyteen tai kukkouteen ja ylimalkaisiin luokittelukriteereihin, kehittäen Kolmannuudelle tunnusomaista reflektiota.

Luonnonvaraisia nisäkkäitä esittämissä lajikuviissa huomio kiinnittyy alaluokilla eläisiin asentoihin. Niin hirvi kuin puolivilli porokin on kuvattu sorkka ilmassa, ja ilveksen asento auttaa kuvittelemaan eläimen liikkeeseen (*Pisara 1*: 84, 89–91). Talven eläimiin virtaavuutta tuovat myös heidän peräänsä piirretyt jälkijonot (*Pisara 1*: 88–89). Neljäs- ja viidesluokkaliselle niin sorkkaeläimet (hirvi, poro, valkohäntäkauris, villisika ja mufloni) kuin pedotkin (mäyrä, ilves, kettu, susi ja karhu) (*Pisara 4*: 24–25; *Pisara 5*: 88–89) esitetään jalat maassa, mikä tehnee eläimistä vaikeammin samastuttavia; mäyrä kylläkin nuuskii näkymätöntä tannerta tunnusomaiseen tapaansa, ja usein toinen rinnakkaisista jaloista on aavistuksen edempänä kuin toinen. Tokaluokkalaistenkin eläinpiirroksissa asentovalikoima on loppujen lopuksi hyvin rajallinen; pitkin pituuttaan makoileva hirvi saati sitten kyyryssä vaaniva peto ei ilmeisesti tarjoaisi lajista tarpeeksi edustavaa kuvaa, eikä kaikkiin asentoihin välttämättä olisi edes helppo eläytyä. Silti luokkien 4–5 lajikuviissa siirrytään virtaavista vaikutelmista kohti staattisia lajikategorioita.

Yleisesti ottaen ensimmäisen ja toisen luokan lajikuvat saavat rajat liukenemaan ja auttavat lasta kuvittelemaan ihanteellisia kohtaamisia toislajisten kanssa. Kuvien eläimet näyttävät kilteiltä, pehmeiltä, hieman lapsenomaisilta silmäniskuilta lukijalle. Kolmannen ja neljännen luokan lajikuviissa eläimistä tulee jossain määrin luoksepääsemättömiä, vaikka he edelleen tarjoavat katsojalle väkeviä aistimuksia, värien hehkua, käsin kosketeltavaa sileyttä ja pörheyttä. Esimerkiksi vesien ja rantojen lajeja esittelevässä kuvastossa aisteihin vetoavat simpukan hohde, ahvenen vastavärit, vesilintujen höyhenkirjo ja rantanisäkkäiden veden sukimat turkit (*Pisara 3*: 36, 40–41, 44–45, 48). Kuitenkaan lajikuvat eivät enää solju silmien editse harmittomana virtana vaan ominaisuudet pistävät silmään entistä väkevämmin ja

⁴⁷² Ympäristöopin kirjoissa jokainen kansikuva-eläin on nisäkäo, tyypillisimmin peto mutta ekaluokalla orava (*Pisara 1*).

yksityiskohdat terävämminä. Kuvien hämäryys tuo mieleen myös todellisiin eläinkohtaamisiin liittyvän vastuksen – usein toislaiset nisäkkäät liikkuvat hämärissä eivätkä ihmisten seurassa esiinny järin vapautuneesti. Yläasteen kirjoissa Kolmannuus-painotteinen mallinnustyö lankeaa tyypillisesti piirroskuville, kun taas valokuvat mahdollistavat irrottelun. Usein valokuvat esittävät aktuaalisia tilanteita, joissa eläinten Toiseus pääsee oikeuksiinsa, mutta myös Ensiys on vahvoilla monessa kuvassa. Aistillisuuden lisäksi Ensiys toteutuu ilmeikkyytenä, kuten kuvassa, jossa tunturisopuli syöksähtää suu auki kirkkaaseen talvi-ilmaan (*Koodi Luonto*: 102).

Aukeaman laajuisissa maalauksissa suhteemme toislaisiin ilmenee usein leppoisana rinnakkaiselona (*Pisara 1*: 14–15, 20–21, 54–55, 70–71; *Pisara 2*: 8–9). Objektivoiva eläinsuhde vilahtaa näkyviin rantakuvissa, joissa lapset onkivat (*Pisara 1*: 14, 79), sekä niittykuvassa, jossa lapsi kulkee perhoshaaavi kädessä (*Pisara 2*: 78): vieraan elementin arvoituksellisesta asukkaasta on tulossa konkreettinen kappale, joka voi hajota lapsen käsiin. Ihmisen ja toislaisen väliset intressiristiriidat eivät näissäkään tapauksissa nouse pintaan vaan takaa-ajoon liittyvä jännite sulautuu Ensiyteen. Visuaalinen idylli säilyy rikkumattomana, vaikka kohta joku voi haukkoa henkeään koukku kiduksissa. Varsinkin isän ja pojan onkijetkeä esittävässä kuvassa yleistunnelma on seesteinen huolimatta siitä, että etualalla lokki jo nokkii saalistamaansa kalaa (*Pisara 1*: 14). Näyttää siltä kuin saaliseläinten säikähdyksistä voisi kohottaa kokonaisuuden kauneuteen – vai onko sittenkin kyse vain saalistajien huolettomuudesta kalaisien vetten äärellä? Tunnelmallisten maalausten ohessa kuvituksena on käytetty hieman sarjakuvamaisia piirustuksia. Yhteenkuuluvaisuutta vahvistava analogia toislaisen ja ihmisen välille rakentuu tällaisessa kuvassa, jossa ilmapallossa matkustavien ihmisten rinnalla linnut tarkastelevat maisemaa omasta perspektiivistään (*Pisara 3*: 18).

Jos alaluokkien *Pisara*-kirjojen kuvitus vetää yhteyksiä meidän ja muiden välille, niin tekstit monessa tapauksessa katkovat niitä, luokittelevat ja erittelevät. Kun alaluokkien pedagogiikkaan kuitenkin kuuluu elämyksellisyys, vastakkainasettelujen syytä täytyy mahdollisesti etsiä Ensiydestä: kirjoittajat hakevat vastakaikua opetuksilleen alaluokkalaisten intuitiivisista ennako-oletuksista. Kuten luvussa 2.3.3 totesin, arkikielessä yleiskäsitteitä helposti sovelletaan piittaamatta tarkoitteiden tilastollisesta edustavuudesta tai laadullisesta kattavuudesta. Semanttisista teorioista prototyypiajattelu tulee lähelle Ensiyttä, sillä prototyypissä ei ole kyse käsitteiden välisten suhteiden systemaattisesta määrittelystä vaan niiden ydinolemuksen liittyvistä mielikuvista. Alaluokkien ympäristöopissa otsikkotasolla esiintyviä luokituksia ovat esimerkiksi ”Talven lintuja”, ”Talven eläimiä”, ”Kevään eläimiä” ja ”luon-nos-sa e-lä-vi-ä e-lä-mi-ä”; viimeksi mainitussa yhteydessä eläimiä kerrotaan luokiteltavan elinpaikan mukaan (*Pisara 1*: 46–47, 88–89, 90, 94–95). Kun vaikkapa orava luokitellaan talven eläimeksi, kyse ei ole siitä, että orava kesällä lakkaisi olemasta; sen sijaan otsikko rakentaa holistista mielikuvaa hangella risteilevistä jäljistä ja lunta oksalta pudottavasta oravasta. Mielikuvien tasolla luokat eivät ole ristiriitaisia – ihmiselle ilmenevän Ensiyden kannalta lumenvalkoa metsäjänis tai harmaa talviorava on eri asia kuin kesään pesiytyneet lämpimänruskeat otukset. Kokonaisuudessaankin ensimmäisen luokan kirja myötäilee vuodenaikoja, mikä voi sulattaa saman tunnelman piiriin lapsen oman elämän, kouluopetuksen sekä kirjassa tulkitun toislaisen. Prototyypisestisesti sopii puhua myös luonnossa elävistä eläimistä vastakohtana kotieläimille, vaikka teoreettiselta kannalta ”luonto” on kovin moniselitteinen elinpaikka.

Samaan tapaan kuin ihmisten ja eläinten välinen eronteko tukee alaluokkalaisten oletettuja intuitioita, myös toislaisten eläinten välille hahmottuu samankaltaisia vastakkainasetteluita. Suomen luonnossa retkeilemistä koskevassa sääntötaulussa ”ET SAA” -sarake kieltää eläinten ja kasvien vahingoittamisen, mutta ”SAAT”-sarake antaa luvan muun muassa onkimiseen (*Pisara 1*: 76). Näin sääntöjen yhteys siihen, mitä toislaisille konkreettisesti tehdään, jää hentoiseksi. Systemaattisen ympäristöetiikan sijaan sääntötaulussa näyttäisi olevan kyse pikemminkin kahdesta laadullisesta

ulottuvuudesta, joiden valossa onkiminen saa aikuisten siunauksen mutta vahingoittaminen onkin pahasta. Vaikka taustalla vaikuttavat ihmisenä olemisen realiteetit, kuten ravinnonhankinnan välttämättömyys, luvat ja kiellot hahmottuvat tunteenomaisiksi tuhmuuden ja kilttiyden prototyypeiksi, joiden puitteissa vaikkapa ongittava kala ei olekaan sanan täydessä merkityksessä eläin. Sen sijaan eläimen vahingoittaminen voisi tarkoittaa vaikkapa jäniksen kivittämistä tai linnunpoikasen rusementamista.

Ensiyden aistillinen täyteläisyys voi johtaa itseriittoiseen sulkeutumiseen ja omakohtaisten vaikutelmien ylivaltaan, mutta toisaalta Ensiys sulkee piiriinsä myös monimuotoisuuden. Kolmannen luokan kirjaan sisältyy vain jokunen tunnelmallinen suurmaalaukset, mutta ne ovat sitäkin kauniimpia. Nämä kuvat eivät kerro ihmisten ja toislaajisten vuorovaikutuksesta vaan niissä esiintyy yksinomaan toislaajisia: eläinkunnasta kuviin on poimittu rannan lajikirjoja, vesilintuja, majavia, rannan selkärangattomia sekä lumisen metsän asukkaita (*Pisara 3*: 30, 38, 42, 46, 60). Ihmisen läsnäolo tuntuu kuvissa lähinnä vain lajistoa indeksoivien numeroiden muodossa, tunnelmaan kuulumattomina nimilappuina.⁴⁷³ Kauneudessaan lumisen metsä tai linturanta näyttää pitävän pilkkanaan ihmisen luokittelupyrkimyksiä, ja sikäli tällaiset kuvat varmasti palvelevat ympäristöopin opetussuunnitelmaan kuuluvaa moninaisuuden arvostamista (ks. 6.1). Vielä yläasteella silkkuikun synnyinseutua esittävissä maalauksissa on unenomaista tunnelmaa, vaikka siihen liittyykin kasvityyppejä esitteleviä tekstilaatikoita (*Koodi Luonto*: 118–119); samaa voi sanoa suuresta tunturimaalauksesta (*Koodi Luonto*: 100–101).

Yläasteen kirjojen tekstityksissä Ensiyttä ilmentää monimuotoinen elämä, josta puhutaan muun muassa vesieläimiä käsittelevässä luvussa (*Koodi Luonto*: 126). Elonkirjo ilmenee esimerkiksi värien muunteluna, jota ei tekstissä sidota ekologisiin välttämättömyyksiin: järvisimpukan sävykirjo ulottuu jatkumoisesti ”vaalean kellertävästä ruskeanvihertävään tai -mustaan” (*Koodi Luonto*: 126). Ilahduttavaa kyllä, *Koodi*-sarjassa monimuotoisuuden tähdennetään ilmenevän useammalla eri tasolla, ja myös yksilöiden välinen erilaisuus tunnustetaan (*Koodi Elämä*: 138–139, 156). Näin idiosynkratista laajenee koskemaan paitsi ihmisiä myös muiden lajien edustajia. Evoluution viitekehityksessä yksilöllinen muuntelu mahdollistaa luonnonvalinnan, ja myös luonnonvalinnalle tarjoutuvana mahdollisuutena yksilöllisyys on luontevaa assosoida Ensiyteen. Ensiyden näkökulma tunnustaa niidenkin yksilöiden ainutlaatuisuuden, jotka eivät osoittaudu elinkelpoisiksi tai menesty lisääntymisessä; viime kädessä lajitasonkin monimuotoisuus on toki samalla tapaa katoavaista. Hetkellisenä tai puhtaasti laadullisena ilmiönä monimuotoisuuden itseisarvo on helppo tunnustaa:

[6.2.1.9] Puusta toiseen hyppivät oravat näyttävät hyvin samanlaisilta. Tarkemmin katsottuna osalla on kuitenkin tuuheampi ja isompi häntä tai pienemmät tupsut korvissa. Lisäksi osa oravista on käytökseltään arkoja ja osa rohkeita. (*Koodi Elämä*: 40)

Ihastuttavasta aistillisuudesta painopiste on yläasteelle tultaessa siirtynyt villieläinten monimuotoisuuteen. Vaikka tulkinnessa [6.2.1.9] on Kolmannuudelle tunnusomainen vertaileva ja tilastollinen ote, taustalla tuntuvat vahvoina oravamaiset ominaisuudet. Näin Ensiys pääsee paikoitellen pintaan paitsi aisteihin vetoavissa kuvissa myös teksteissä.

⁴⁷³ Myös neljännen luokan suurmaalauksissa ihminen on läsnä välillisesti; metsän selkärangattomista kertovassa kuvassa hänestä muistuttavat lähinnä vain abstrahoidut suurennuslasit ja indeksaaliset sanat (*Pisara 4*: 30), kun taas muissa maalauksissa esiintyy ihmisen muokkaamia maisematyyppejä (*Pisara 4*: 4–5, 20).

Ensiyden ilmeneminen toislaajisille eläimille

Kuten edellä osoitin, ympäristöopin ihmiskuvassa korostuvat ainutlaatuisuus, kehollisuus ja tunteellisuus. Toislaajisilta sitä vastoin odotetaan ympäristöopin oppikirjateksteissä pitkälle menevää säännönmukaisuutta, lajityypillisyyttä ja ihmisten tarpeisiin mukautumista (ks. 6.2.3). Yhtenä tällaisten odotusten ilmentymänä voisi pitää yleisluontoista puhetta luonnon hyvinvoinnista, joka ohittaa tyystin elämänmuotojen moninaisuuden. Kuten Risto Willamo (2012: 47) huomauttaa, esimerkiksi Itämeren rehevöittäminen johtaa käytännössä eräiden eliöiden ja prosessien kukoistukseen. Vaikka rehevöittämisen seurauksista puhutaan usein luonnon pahoinvointina, niitä olisi periaatteessa mahdollista tulkita myös myönteisillä otsikoilla, kuten ”Itämeren sinileväkannat voivat vuosi vuodelta paremmin” tai ”Fotosynteesin riemujuhlaa Saaristomerellä”. Tältä kannalta hyvinvointi on kovin ylimalkainen tulkinta jännitteisen systeemin tilasta. Myös ympäristöopin kirjassa luonto kokonaisuudessaan näyttäytyy yksituumaisena kokonaisuutena, jonka vastakohtana ovat ihmisten yksilölliset tarpeet:

[6.2.1.10] [Y]mpäristöasioissa ja alueiden suunnittelussa pitää ottaa huomioon sekä ihmisten tarpeet että luonnon hyvinvointi. (*Pisara 6: 6*)

Opetussuunnitelma viitoittaa helposti tietä tulkinnan [6.2.1.10] tyyppiseen lähestymistapaan puhuessaan luonnosta ja ympäristöstä yksikössä (ks. 6.1), vaikka suunnitelma ei sulkisi pois myöskään monenkeskisiä tulkintoja. Oppikirjan sanastossa ja aihetta käsittelevässä luvussa hyvinvointi määritellään ihmiskeskeisesti (*Pisara 6: 91, 115*), joten sikäli viittausta luonnon hyvinvointiin voisi pitää myönteisenä merkinä heräämisestä muiden lajien kukoistuksen arvoon. Samalla kuvitelma luonnon hyvinvoinnista kuitenkin pyyhkäisee näkyvistä Ensiyden vivahteet kääntäen siinä sivussa intressien moninaisuuden yhdeksi tahdoksi. Abstraktista ”luonnosta” voi olla vaikea tehdä eettisen huolenpidon kohdetta (ks. Plumwood 1991), ja sikäli ihmisten ja luonnon välinen dikotomia kannattaisi hajottaa monenlaisten olioiden yhteismitattomiksi ja toisaalta limittyviksikin mieltymyksiksi. Enemmän ajattelemisen aihetta tarjoaa kuvapari, jossa vertaillaan luonnontilaista ja ”ihmisen hoitamaa” metsää (*Pisara 4: 20*). Kummassakin tyyppissä on toislaajiset eläinasukkaansa: hakkuuaukeaan rajautuvassa vesakossa käyskentelee hirvi, ja naavaholveissa käpytikka nakuttelee lahoppua. Ensimmäisellä luokalla opetettiin hirvenkin elävän ”luonnossa” (*Pisara 1: 90*), mutta viimeistään neljännellä luokalla alkaa valjeta, että luonto ei olekaan kaikille yksi ja sama ja hirvi voi hyvin toisenlaisessa luonnossa kuin käpytikka.⁴⁷⁴

Ympäristöopin teksteissä toislaajisten tunnoille ja yksilöllisyydelle ei juuri riitä tilaa; paikoitellen esiin sentään nostetaan ympäristömuutoksista kärsiviä eläimiä (*Pisara 4: 91; Pisara 6: 70*) ja esitetään, että ihmisten saalistamien eläinten ei pidä joutua ”turhaan kärsimään” (*Pisara 5: 15*). Piirroskuvissa toislaajiset saavat toisinaan käyttäytyä tekstipuolta kurittomammin, mutta tällöinkin on tavallisimmin kyse koirista, jotka vaivihkaa ujuttautuvat ihmisten rinnalle saaden samalla ilmeen ja leikkimielen (ks. esim. *Pisara 1: 70; Pisara 2: 52; Pisara 3: 98, 100; Pisara 4: 48, 70; Pisara 6: 3*). Yläasteen biologian oppikirjoissa tilanne jossain määrin muuttuu. Luonnon hyvinvoinnin sijaan teksteissä aletaan viljellä viittauksia tietyn tyyppisten eläinten kokemuksiin ominaisuuksiin. Ominaisuuksia havainnoidaan esimerkiksi Toiseudelle tunnusomaisten houkutusten kautta: oppilasta kehoitetaan tutkimaan, mikä ruoka on lintulaudan vieraiden *suosikki*, mikä on ilveksen *lempiruokaa* tai mitä linnut ja rusakot syövät *mieluiten* (*Koodi Luonto: 12, 38, 68*). Susilaumassa arvoasteikon huipulla olevat yksilöt myös syövät ”parhaat palat”

⁴⁷⁴ Yläasteen biologiassa ”luonnon hyvinvointi” korvautuu kasvavassa määrin lajikohtaisella kukoistuksella; esimerkiksi ilmastonmuutos ja kaupungistuminen ovat joillekin lajeille uhka, joillekin toisille tie menestykseen (ks. *Koodi Elämä: 126; Koodi Luonto: 144, 149*).

(*Koodi Luonto*: 75). Linnut syövät *mielellään* myös näsiän marjoja (*Koodi Luonto*: 47), mikä korostaa mieluisuuden kokijakohtaisuutta. Myös puheeseen *hyvistä* pesäpaikoista tai *suojasta* liittyy koetun ominaisuuden mahdollisuus (*Koodi Luonto*: 78, 79, 99, 104, 126).

Kun toislaajisten tulkitaan *viihtyvän* tietynlaisissa ympäristöissä (ks. esim. *Koodi Luonto*: 57, 65, 70, 93) tai *kärsivän* tietyistä ympäristömuutoksista (ks. esim. *Koodi Luonto*: 137, 141), ekologisiin todennäköisyyksiin sisältyy ajatus kukoistuksen tai taantumisen laadullisesta ulottuvuudesta; sama koskee elinvoiman käsitettä (ks. *Koodi Luonto*: 72). Koettuna kipuna ilmenevästä kärsimyksestä puhutaan lähinnä loukkaantuneiden villieläinten yhteydessä (*Koodi Luonto*: 67). Merikotkien uuteen kukoistukseen assosioituvat *rauboittaminen* ja *ruokinta* (*Koodi Luonto*: 141). Puhe lintuvesistä (*Koodi Luonto*: 128) tuottaa vaikutelman rikkumattomasta onnelasta, jossa mikään ei uhkaa lintuja. Kaupunkikin tarjoaa monille eläimille runsain mitoin ruokaa ja suojaa; esimerkiksi *pullasorsan* käsite tuo mieleen Ensiyteen liittyvän vastuksen puutteen (*Koodi Luonto*: 144, 147–149). Koska kaupungissa jotkin lajit kukoistavat ja toiset taantuvat, ylimalkainen luonnon hyvinvointi vaihtuu tässäkin yhteydessä tietynlaiseen kokijakohtaiseen onneen. Jo ala-asteen ympäristöopissa elinympäristöistä puhutaan satunnaisesti arvolatautunein käsittein; sammakot viettävät *mieluiten* talvensa lähteessä tai virtaavassa lammessa, ja saukko *viihtyy* ”virtapaikkojen lähellä” (*Pisara 3*: 63). Tällaiset tulkinnat ovat arvokasta valmennusta monenkeskiseen ympäristöetiikkaan.

Vaikutelman Ensiydestä tuottaa myös runsaus, joka liittyy esimerkiksi kesään (*Koodi Luonto*: 34), rehevien vesien tarjoamaan ravintoon (*Koodi Luonto*: 126), metsämyyrien lisääntymiseen suotuisassa ravintotilanteessa (*Koodi Luonto*: 62) tai siihen kytkeytyvään yltäkyläiseen petoelämään (*Koodi Luonto*: 26). Niukkuuden lisäksi Ensiyttä uhkaisi ravinnon kitkeruus, sitkeys tai piikikkyys, kun taas vaikkapa vastikään kuorta vaihtanut rapu on pehmeudessaan pedolle ”helppo saalis” (*Koodi Luonto*: 125). Ihmisestä kiinnostuneella hyttysellä on ”varaa valita sopiva pistokohta”, verta on ”helppo imeä” ja siinä on ”paljon erilaisia ravintoaineita” (*Koodi Ihminen*: 36). Näin toislaajistenkin eläinten voi tulkita kokevan Ensiydelle tunnusomaista vapautta, läsnäoloa ja riittoisuutta (ks. *CP I*; *CP V*; *CP VI*; *EP 1*; *EP 2*). Sanoja viitteellisemmin toislaajisten tunteja tulkitsevat valokuvat, joissa simpanssi- ja gorillaemot kantavat poikasias hartioillaan (*Koodi Ihminen*: 7). Ainakin ihmisäidin on helppo eläytyä kuvista välittyvään lämpöön ja läheisyyteen. Kuviteltavissa oleva Ensiys huikaisee myös kuvassa, jossa terhakka telkänpoikanen hyppää ensimmäistä kertaa pöntöstä maahan (*Koodi Elämä*: 35). Jotta toislaajisille ilmenevä Ensiys välittyisi myös teksteihin, toislaajisia täytyisi tarkastella yksilöinä. Kuten Jonathan Balcombe (2006/2014: 262) kirjoittaa, juuri yksilöt kokevat hetken, rypevät antaumuksellisesti, paistattelevat aamuauringossa, rentoutuvat kaverin kosketuksesta. Sikäli kuin tarkastelemme eläimiä ainoastaan lajinsa edustajina, emme pysty eläytymään heidän tunteisiinsa ja aistillisuuteensa (ks. Balcombe 2006/2014: 262).

Yhteenveto

Tulkintani mukaan Ensiyden hallitsema suhtautuminen toislaajisiin eläimiin ja ihmisen eläimyyteen näkyy oppikirjoissa aistittavina ominaisuuksina, tunnetiloina, subjektiivisten ennako-oletusten mukaisina jäsenyyksinä ja toisaalta kasvuna yhteenkuuluvuuteen. Ensiys tuntuu varsinkin monista kuvista välittyvissä vaikutelmissa, mutta vahvoilla se on myös yltäkyläisyyteen, ominaisuuksiin ja kokonaisvaikutelmiin liittyvässä sanastossa. Kuten seuraavassa huomaamme, Toiseus nostaa päätään melko toisenlaisin tekstuaalisin keinoin.

6.2.2 *Hengästyt.* Toisuus oppikirjojen eläinsuhteissa

Luvussa 2.2.2 esitin, että Toisuus tuntuu luontosuhteessa konkreettisenä kädenvääntönä ja altistumisena vieraille vaikutuksille. Toisuudessaan muu luonto muodostaa moniäänisen ja arvaamattoman voiman, jonka kanssa kukin ihmisyksilö on vuorovaikutuksessa. Kuten vuoristosta käsin näimme, ihmiset ovat monessa tilanteessa pyrkineet nitistämään luonnon Toisuuden, mutta toisaalta ihmisestä riippumattoman luonnon arvoa on myös puolustettu painokkain puheenvuoroin. Valistuksen ja varhaisromantiikan rajamaastossa esimerkiksi luonnonhistorioitsija Buffon (1771) havahtui puhumaan villin luonnon puolesta, ja myöhemmin kesyttömyyttä ihannoivat varhaiset luonnonsuojelijat, kuten Henry David Thoreau (1862/2008). Tässä valossa luonnon kukistaneen ihmisen voitonriemu ei näyttänyt enää sankarilliselta vaan moukkamaiselta. Edelleen kysymys eläinten Toisuudesta on kovin ajankohtainen kulttuurisen eläintutkimuksen piirissä, sillä ihmisten voi olla vaikea suhtautua toislajisten arvaamattomuuteen tai oman kehonsakaan oikkuihin.

Toisuuden ilmeneminen ihmisissä

Toislajisia ilmeisemmin ympäristöopin oppikirjatekstit tunnustavat Toisuuden suhteessa lukijaan. Puhuttelut saavat ihmistä koskevat yleiskäsitteet konkretisoitumaan toisella tavoin kuin toislajisista puhuttaessa. Kun lukijalle sanotaan: ”[k]ypärä suojaa aivojasi” (*Pisara 3*: 13), puhe on aktuaalisesta kudokskonaisuudesta, joka on vuorovaikutuksessa muun maailman kanssa mutta jonka merkityksen lukija itse tuntee parhaiten. Muukaan ihmiskudos ei ole satunnaista biomassaa vaan kyse on *sinun* kehostasi, luistasi, lihaksistasi, aivoistasi, ruoansulatuselimistöstäsi, munuaisistasi, ihostasi ja soluistasi tai *meidän* soluistamme, elimistämme, jäsenistämme, hengityksestämme, kasvustamme ja kehostamme (*Pisara 2*: 56–63; *Pisara 5*: 59, 61, 63–66, 69, 71, 73; *Koodi Ihminen*: 20, 22, 24, 25, 28, 34, 55, 68). Lukijaa myös kannustetaan pohtimaan, mitä tapahtuu, ”[k]un ajat polkupyörällä”, ”[k]un syöt ruokaa” tai ”[k]un juokset” (*Koodi Ihminen*: 24, 33, 42). Toisella tapaa ihmisen Toisuus konkretisoituu tehtävässä, jossa havainnoidaan Joelin ulkonäössä vuosien varrella tapahtuneita muutoksia (*Pisara 6*: 41). Havainnoinnin kohteena ei ole laji vaan yksilö, jota toisaalta tarkkaillaan ulkokohtaisesti kuin mitäkin luontokappaletta; biologian ohessa Joelin ulkonäköön toki vaikuttaa myös kulttuuri. Siinä missä vapaasti samastuttavat ihmiskuvat kutsuvat Ensiyteen (ks. 6.2.1), lukija ja Joel ovat ankkuroituneet lihaansa ja vereensä.

Ulkokohtaista Toisuutta edustavat myös geneettinen ainutkertaisuus ja yksilölliset tuoksuaineet (*Koodi Ihminen*: 125, 134–135, 141), jotka poikkeavat Ensiydelle tunnusomaisesta arvolutautuneesta omalaatuisuudesta (ks. 6.2.1). Tuoksun ominaislaatu kuuluisi sinänsä Ensiyden piiriin, mutta toisen yksikön tuoksuaineet vaikuttavat käyttäytymiseen tiedostamattomasti (*Koodi Ihminen*: 125), jolloin ne eivät välttämättä integroidu aistilliseksi vaikutelmaksi. Toisuuden ylläpitäminen näyttäytyy oppikirjoissa toisaalta myös tavoitteena: ”Sinä päätät, kuka saa koskea kehoasi ja miten.” (*Pisara 2*: 69.)

Lukijalle annetaan myös monenlaisia tehtäviä, jotka hän toteuttaa omilla ehdoillaan. Varsinkin ihmiskehoon ja ihmisen hyvinvointiin pureutuviissa luvuissa esitetyt harjoitukset tarjoavat mahdollisuuden oman elämyksen kouriintuntuvaan oivaltamiseen. Lukijaa kehoitetaan tunnustelemaan ihonsa läpi omia luitaan ja lihaksiaan, valtimoidensa sykettä ja hengityksensä liikettä, pohtimaan ruoansulatusjärjestelmässään paraikaa matkustavaa ravintoa sekä tunnistamaan esineitä muiden kuin näköaistin varassa (*Pisara 5*: 63, 65, 67, 69, 73; *Koodi Ihminen*: 48, 66, 108). Kun oppilasta kehoitetaan liikkumaan ”niin, että hengästyt” (*Pisara 2*: 61; *Pisara 5*: 67) tai tarkkailemaan hengästymistään hyppyharjoituksessa (*Pisara 4*: 37), hän pääsee tuntemaan Toisuuteen kuuluvan vastuksen omassa sisuksissaan. Kun peukalo kokeeksi teipataan kiinni kämmeneen, lukija voi huomata, kuinka monien

lajillemme tyypillisten asioiden tekeminen vaikeutuu (*Pisara 5: 59*). Omia solujakin raaputetaan tutkittaviksi posken limakalvon sisäpinnalta (*Koodi Ihminen: 20*).

Kurinalaiset harjoitukset voi suorittaa ohimennen, mutta jos niihin uppoutuu kokonaisvaltaisemmin, ihmisen erityisyys saattaa muuntua transsendentaalisesta olemistavasta tietynlaiseen anatomiaan pohjautuvaksi omalaatuisuudeksi. Kuten luvussa 2.2.2 tuli esiin, oman kehollisuuden kohtaamista tähdentävät Harold Frommin (1978/1996) ja Risto Willamon (2005) kaltaiset ympäristöajattelijat, ja opetussuunnitelmassakin kannustetaan tunnistamaan omasta kehosta tulevia viestejä (ks. 6.1). Samastumisen kautta kehotietoisuus voisi auttaa ymmärtämään myös toislajisia, jotka yhtä lailla liikkuvat, sykkivät ja hengittävät. Tällainen soveltaminen jää kuitenkin lapsen oman aktiivisuuden varaan, sillä oppikirjojen lähestymistapa on ansioistaan huolimatta kovin ihmiskeskeinen. Itsessään oivallisten harjoitusten rinnalla olisi tältä kannalta paikallaan kertoa, kuinka nopeasti hippiäisen sydän lyö tai kuinka pitkälle tiikeri pystyy hyppäämään.

Ihmisbiologian oppikirja muistuttaa moneen otteeseen siitä, että ihminen ei pysty tahdonalaisesti hallitsemaan esimerkiksi kaikkien lihastensa liikkeitä (*Koodi Ihminen: 53, 64, 65, 71, 86, 88*). Hyvänä esimerkkinä tästä on hengittäminen: ”Ihminen hengittää koko ajan, vaikka ei sitä ajattelisikaan.” (*Koodi Ihminen: 54, 55*.) Toisaalta tahallinenkin liike vaatii tahdonvoimaa ja joskus suoranaista ponnistusta. Oman kehon kouriintuntuvan kohtaamisen lisäksi oppikirjat sisältävät runsaasti muistutuksia siitä, kuinka ihminen Toiseudessaan on altis erilaisille fysikaalisille, kemiallisille ja biologisille vaaroille. Ihmistä voi vahingoittaa vaikkapa liikkuva auto, ase, pommi, melu, sähkövirta, ydinjäte, ultraviolettisäteily, valosaaste, pakkanen, tuli, ilmansaasteet, veden varaan joutuminen, syövyttävä aine, myrkyt, haitallinen lääke, päihde, makeiset tai mikrobi (*Pisara 3: 11, 57, 72–73, 96–97, 100–101; Pisara 4: 37, 42, 54–55, 64–65; Pisara 5: 106–107; Pisara 6: 53–55, 69, 89; Koodi Luonto: 145, 150; Koodi Ihminen: 69, 85, 89, 95, 107, 110–111, 116, 128*). Haavoittuvuus korostuu kohtuun sulkeutuneen sikiön kohdalla (*Koodi Ihminen: 128*). Muutaman näsiän marjan syöminen tappaa ihmislapsen, ja kielon sisältämät yhdisteet vaikuttavat sydämen toimintaan (*Koodi Luonto: 47; ks. myös 85–86; Koodi Elämä: 83; Pisara 5: 6–9*).⁴⁷⁵

Ihminen puolustautuu ulkoisia uhkatekijöitä vastaan esimerkiksi toimintansa, ihonsa, limakalvojensa, ruumiinnesteidensä ja valkosolujensa avulla (*Koodi Ihminen: 104, 105, 107, 112, 113, 116*). Esimerkiksi bakteereista haitallisimpia ovat sellaiset, joiden kanssa tietty ihminen ei ole tottunut elämään (*Koodi Ihminen: 110*) ja joiden Toiseus niin ollen korostuu suhteessa Kolmannuuteen. Vierauden torjuminen voi aiheuttaa myös ongelmia, kuten antibioottien tuhotessa hyödyllisiä bakteereita sekä elimistön puolustautuessa vaarattomia aineita vastaan tai hylkiessä siihen siirrettyä elintä (*Koodi Ihminen: 111, 115, 117*). Kamppailevan Toiseuden käänköpuolena ihminen on aivoja myöten riippuvainen muun muassa ruuan tuomasta energiasta ja vitamiineista (ks. esim. *Pisara 5: 4–17; Koodi Elämä: 146; Koodi Luonto: 65, 82–89, 97; Koodi Ihminen: 64–65, 77*). Myös aistien kautta rakentuva maailma pohjautuu fysikaalisiin ympäristötekijöihin, kuten valoon, ja moni koettu ominaisuus on kiinni biokemiallisista ärsykkeistä: mielihyvän lähteenä voi olla vaikkapa välittäjäaineisiin vaikuttava yhdiste, makeuden aiheena makunystyröihin osuva molekyyli, kylmyyden syynä tiettyyn kämmenselän pisteeseen osuva metallitikku (*Koodi Ihminen: 89, 92, 98–102, 108*). Kokonaisvaltaisemminkin ulkomaailma vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin, ”vaikka hän ei erityisemmin edes pitäisi luonnosta” (*Koodi Luonto: 82*).

Epämukavuudesta huolimatta Toiseuden täysipainoisuus tekee hyvää ihmiselle, kun taas ”laiskottelu [voi] lyhentää elinikää” (*Koodi Ihminen: 49*). Myös allergia voi johtua siitä, että ”ihmisen puolustusjärjestelmä kohtaa nykyään liian vähän haasteita” (*Koodi Ihminen: 115*). Varsinkin pojilla subjektiivisena kutsumuksenakin on oppikirjan tulkinnan mukaan testata omia rajoja ”voimaa ja

⁴⁷⁵ Ihmiseen kohdistuviin biologisiin uhkatekijöihin palaan ”kesyttömien” eläinten Toiseuden yhteydessä.

rohkeutta vaativissa suorituksissa” (*Koodi Ihminen*: 118). Toisinaan Toiseus tuottaa merkittäviä lajienvälisiä oivalluksia. Esimerkiksi veden vastus on evoluution saatossa vaikuttanut vesieliöiden muotoon, mutta ihminenkin voi tuntea, kuinka ”vesi vastustaa liikkumista” ja siellä käveleminen on raskasta (*Koodi Luonto*: 106). Omassa elämässään ihminen voi myös tulla tuntemaan lajimme *tyyppivikoja*: ihmisen muisti ”tekee monesti tepposia”, suuntavaistomme on heikko ja lisääntymisemme ”hidasta ja työlästä”, onhan raskaus naiselle ”iso voimanponnistus” (*Koodi Ihminen*: 13).

Toiseus tuntuu myös ihmisyksilön sisäisinä vaikutussuhteina ja jännitteinä. Hormonit vaikuttavat ihmiseen tahdosta riippumatta: adrenaliini valpastuttaa ja melatoniini unettaa (*Koodi Ihminen*: 74, 78–80). Aina hormonien toiminta ei ole optimaalista vaan esimerkiksi ykköstyypin diabeteksessa insuliinin puute heikentää solujen glukoosin saantia; sokeriaineenvaihdunnan sanotaan tällöin *häiriintyneen* (*Koodi Ihminen*: 81). Rakastuminen on ”aivojen kemiallisia ja sähköisiä toimintoja”, joiden laukaisevana tekijänä saattaa toimia toisen ihmisen geeneihin, hormoneihin ja bakteereihin pohjautuva ominaistuoksu (*Koodi Ihminen*: 125). Geenit vaikuttavat myös kantajansa sairauksiin ja ulkomuotoon, ja älykkyys riippuu useista konkreettisista tekijöistä, kuten geeneistä ja ravinnosta. Tässä kohden oppikirjat kannustavat nuorta ottamaan Toiseuden haltuun Kolmannuuden kautta ja vaikuttamaan suotuisilla elintavoilla elämän ”laatuun ja pituuteen”. (*Koodi Ihminen*: 138–139, ks. myös 77, 81.) Kaikkiaan ympäristöopin ja biologian oppikirjat tekevät kuitenkin selväksi, että ihminen ei ole pelkkä järki- tai virtuaaliolento. Luonto on läsnä kaikissa ihmisen toimissa, ja esimerkiksi lihaksia ei tarvita yksinomaan urheiluun vaan yhtä lailla tekstiviestin kirjoittamiseen (*Koodi Ihminen*: 65).

Toiseuden ilmeneminen ”kesyissä” eläimissä

Oppikirjojen kielellisissä tulkinnoissa tuotantoeläimistä Kolmannuus korostuu suhteessa muihin ulottuvuuksiin (ks. 6.2.3). Kuten edellä esitin, opetussuunnitelmakin pohjustaa osaltaan tulkintatapaa, joka pitkälti sivuuttaa toislaajisten yksilöllisyyden (ks. 6.1). Joissain tapauksissa Toiseudelle ominainen tilannekohtaisuus kuitenkin nostaa päätään. Neljännellä luokalla tuotantoeläinten lajiesittelyihin sisältyy tieto siitä, kuinka monta kanaa, sikaa ja nautaa Suomessa elää (*Pisara 4*: 100–101). Likimääräisyydessäänkin luvut kumpuavat aktuaalisesta todellisuudesta, eläinten lukumääristä tietyssä ajallis-paikallisessa tilanteessa. Yläasteen kirjassa kerrotaan tuotantoeläinten olevan ”alun perin luonnossa eläneitä eläimiä”, jotka ovat nykyään ”riippuvaisia ihmisestä” (*Koodi Elämä*: 135). Näin tähdennetään tuotantoeläinten kytköstä elinehtoihinsa. Tuotantoeläimistä tekee konkreettisia myös se, että ihmisen kerrotaan saavan heistä maitoa, lihaa, kananmunia, villaa, nahkaa ja turkiksia (*Pisara 2*: 20–21; *Pisara 4*: 98–101; *Koodi Elämä*: 135), jotka kuuluvat useimpien peruskoululaisten arkeen. Konkreettisuutta kasvattaisi entisestään se, jos villan ja nahan sijaan puhuttaisiin lampaan karvoista ja nautan ihosta Joan Dunayerin (2001: 184, 200, 201) suositusten mukaisesti.

Edellisessä luvussa esitin, että oppikirjojen lajikuvastossa toislaajisen katsojalle asettama vastus kasvaa hienovaraisesti alaluokilta ylemmille luokille edettäessä (ks. 6.2.1). Kaikkiaan ala-asteen kotieläinkuvasto vaalii haavetta paratiisista, jossa kaikki elävät sovinnossa keskenään, mutta jo neljännellä luokalla lajikuvien eläimet näyttävät jossain määrin läpitunkemattomina ja tummuudessaan vakavasti otettavina (*Pisara 4*: 100–101), vaikka suuremmat kuvat pitävät yllä uskoa idylliin (ks. 6.2.1). Toisen luokan kirjaan sisältyy myös muotokuvamaisia valokuvia tuotantoeläimistä (*Pisara 2*: 20). Kuvissa katsoja kohtaa joukon eläintuotannon erityistapauksia – maata tonkivia sikoja ja pihalla astelevia kanoja. Nämä eläimet ovat toki aktuaalisia yksilöitä mutta myös katteettomia käsityksiä vaalivia haavekuvia – käytetäänhän heitä kaikessa poikkeuksellisuudessaan eläintuotannon havainnollistamiseen. Joskus tuotantoeläin osallistuu kuvaan tuotteen muodossa – lasillisena maitoa, kanankoipena, leikkeleenä (*Pisara 1*: 26–27; *Pisara 5*: 98;

Koodi Ihminen: 18). Toisen luokan maatilalla eläimiä käsittelevän luvun valokuvissa ihmiskädet käsittelevät lihanpaloja ja rikkovat kananmunaa (*Pisara* 2: 21), mikä tekee tuotantoeläimistä kirjaimellisesti kouriintuntuvia. Tuotteisiin liittyy kuitenkin tiettyä tottumusta, kun taas sian sydän hätkähdyttää rintakehästä irrotettunakin katsojaa verisuonien verkostollaan (*Koodi Ihminen*: 43). Toisella tavoin ihmisen ja tuotantoeläimen välinen yhteys aktualisoituu silloin, kun virus siirtyy esimerkiksi siasta ihmiseen (*Koodi Ihminen*: 112).

Yläasteen kirjoissa eläintuotantoa ei juuri käsitellä, mutta pihattonavettaa esittävä valokuva (*Koodi Elämä*: 135) tarjoaa jo paljon realistisemman käsityksen nautojen elämästä kuin neljännen luokan kesäinen idylli (*Pisara* 4: 98). Päivä on pilvinen, lattia sotkuisten heinien peitossa. Metallitankojen jakamassa tilassa näkyy etualalla yksi korvamerkitty nauta ja taempana rivistö anonyymeja peräpäitä. Kuvatekstin mukaan pihattonavetan naudat ”voivat elää lajilleen tyypillisellä tavalla” (*Koodi Elämä*: 135), ja kun kuvaa katsoo todisteena tästä väitteestä, sekin näyttää loppujen lopuksi kovin idylliseltä. Navetta avautuu tunnelmalliseen pihapiiriin, heiniä on yltäkyläisesti, ja kaksi vasikkaa kuljeskelee samassa tilassa täyskasvuisten nautojen kanssa, mikä ei vastaa useimpien tuotantotilojen arkea.⁴⁷⁶ Jos vaikkapa Internetin hakukoneella etsii kuvia pihattonavetoista, vastassa on ahdistavia teollisuushalleja, jotka herättävät kysymyksen, kuuluuko nautojen lajityypilliseen elämään navettaa laisinkaan. Metallitankoineen ja korvamerkkeineenkään valokuva ei kerro koko totuutta pihattotuotannosta vaan se on valittu niin, ettei kysymyksiä heräisi. Villieläinten kohdalla vastaavaa tarvetta tulkittujen eläinten valikointiin ei ole, koska heidän elinolosuhteensa eivät ole sillä tapaa arkaluontoinen aihe kuin karjatalous.

Toiseuden ilmeneminen ”kesyttömissä” eläimissä

Opetussuunnitelman perusteissa korostuva ympäristöopin kokemuksellisuus (ks. 6.1) näkyy monin tavoin *Pisara*-sarjan oppikirjoissa. Kun oppilasta kehoitetaan havainnoimaan ilmiöitä omin aistein, teksti avautuu ympäröivän maailman arvaamattomuudelle. Samalla tehtävät vastaavat Arran Stibben (2012) esittämään haasteeseen korvata ympäristökasvatuksen yleiskäsitteitä konkreettisella luontoyhteydellä. Välillisesti havainnointi- ja kokemustehtäviin liittyvät puhuttelut avaavat ikkunoita myös toislajisten eläinten suuntaan. Vastikään kouluun menneeltä ekaluokkalaiselta kysytään: ”Mitä eläimiä voit havaita kotisi lähellä?” (*Pisara* 1: 17), minkä jälkeen omakohtaiseen havainnointiin ja kokemukseen perustuvat tehtävät jatkuvat vuodesta toiseen. Havainnoinnin kautta tekstit altistuvat toislajisten aloitteille. Esimerkkitehtävän *voiminen* ei ole kiinni yksinomaan havaitsijasta itsestään vaan hyvin pitkälti siitä, keitä kodin läheisyyteen tulee ja kuinka piilossa he pysyvät. Osittain kysymykset jäsentävät sitä, mitä oppilas voi havaita; kun vaikkapa neljäsluokkalaista kehoitetaan seuraamaan ”yhden muurahaisen kulkua” (*Pisara* 4: 35), havainnointiohjeessa korostuu aktuaalisen niveljalkaisen merkitys. Toisinaan tehtävänanto jättää oven raolleen jollekin täysin yllättävälle:

[6.2.2.1] Mitä muuta havaitset eläimestä? (*Pisara* 2: 81)

Toislajisen arvaamattomuudelle voi antaa sijaa myös väitelauseessa. Toislajinen saattaa yllättää ihmisen pelkällä olemuksellaan – esimerkiksi matelijat kuvitellaan kirjan mukaan usein limaisiksi ja niljakkaiksi, vaikka todellisuudessa ”niiden iho tuntuu kuivalta” (*Koodi Elämä*: 116). Tavallisimmin yllätys perustuu lähtöeläimen tekoihin. Jos ihminen kiinnittää ikkunaansa petolinnun siluetin, saaliiksi joutumista varova lintu *ehkä* väistää (*Koodi Luonto*: 67); viime kädessä on siis yksilöstä kiinni, noudattaako tämä silhuettien

⁴⁷⁶ Usein vasikka saa imeä maitoa vain vastasyntyneenä, minkä jälkeen hänet erotetaan emostaan ja maito lypsetään ihmisten käyttöön. Emolehmätillä vasikka voi kuitenkin viettää useita kuukausia emonsa seurassa.

merkitsemiä liikennesääntöjä. Hauki syö yleensä toisia kaloja, mutta ”joskus se voi napata ateriakseen vesilinnun poikasen” (*Koodi Luonto*: 124) – hetkeä milloin näin käy, ei voi kukaan tietää. Sama koskee hyljettä, joka *ponkaisee* välillä pintaan hengittämään, ja merikilpikonnän poikasta, joka *kiiruhtaa* kohti merta (*Koodi Elämä*: 121; *Koodi Luonto*: 139). Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (1980) arvaamattomia eläinjoukkoja edustavat ainakin hyttyset, joita ”kuhisee soilla” (*Koodi Luonto*: 90, 93). Toisinaan toislaisista on suoranaista vaaraa ihmisille, mikä käy selväksi yläasteen kirjoja lukiessa: pahimmillaan eläimet nykypäivänäkin saalistavat ihmisiä, rikkovat, sotkevat ja tuhoavat omaisuutta ja levittävät tauteja.⁴⁷⁷ Yläasteen biologiassa lukijaa muistutetaan myös todellisten eläinkohtaamisten yllättävästä aktualisuudesta; esimerkiksi lepakosta ”voi nähdä vilahduksen”, jos on oikeassa paikassa oikeaan aikaan (*Koodi Luonto*: 32).⁴⁷⁸

Pehmeämmässä muodossa villieläinten Toiseus näkyy siinä, kuinka heidän kokemuksensa poikkeaa lukijan tottumuksista. Useimmille koululaisille esimerkiksi lumi merkinnee kylmyyttä, jota vastaan suojaudutaan vaatteilla; toislaiset eläimet kuitenkin saavat lumesta ”suojaan kylmyyttä vastaan” (*Koodi Luonto*: 99, ks. myös 104). Hieman toisesta suunnasta lähtöeläinten Toiseutta lähestyvät metsän eläimistä kertovat tekstit, joissa toislainen asetetaan havaitsijan tai intentionaalisen toimijan rooliin. Neljännen luokan ympäristöopin ”Tutkitaan suomalaista luontoa” -jaksoon sisältyy runsaasti lajiesittelyitä, joissa esimerkiksi toislaisen ruokavaliosta kerrotaan persoonattomalla kaksoispisterakenteella. Toisaalta samassa luvussa on muutamia virkkeitä, joissa lähtöeläintä tulkitaan intentionaalisenä toimijana.⁴⁷⁹

[6.2.2.2] metsämyyrä

[...]

Ravinto: kasvien lehdet, varret, kukat ja silmut, marjat, pähkinät ja hedelmät, joskus myös sienet ja pienet selkärangattomat eläimet (*Pisara 4*: 24)

[6.2.2.3] Metsämyyrä löytää metsästä monenlaista syötävää, esimerkiksi siemeniä, marjoja, juuria, lehtiä ja sieniä. Se syö myös hyönteisiä ja joskus linnunmunia. (*Pisara 4*: 23)

Kumpikaan tulkinta ei tarinoi metsämyyrän etsinnöistä kovin yksityiskohtaisesti; myös ruokalista esitetään jonkinlaisena tilastona, josta puuttuu hetkellisyys ja yllätyksellisyys. Kuitenkin tulkinnan [6.2.2.3] eläinsubjekti luo vaikutelman yksilöllisestä toimijasta, joka vipeltää metsän pohjassa omien intentioidensa mukaisesti. Siksi leipätekstin lauseet ovat Toiseuden näkökulmasta hyvin perusteltuja verrattuina kuvitteelliseen Kolmannuudella heruttelevaan rakenteeseen:

⁴⁷⁷ Eläinten vahingollisuus nousee biologiassa esiin useiden lajien kohdalla. Teitä ylittävät hirvet aiheuttavat vaaratilanteita, joihin ihmiset vastaavat hirviesteitä pystyttämällä (*Koodi Luonto*: 63). Sudet ja muut suurpedot voivat aiheuttaa ”vahinkoa”, ”tuhoja”, ”haittaa” ja ”häiriötä”, minkä vuoksi he herättävät ihmisissä pelkoa ja vihaa (*Koodi Luonto*: 72–73). Rotat sotkevat paikkoja, pilaavat elintarvikkeita, jyrsvät poikki sähkökaapeleita ja -johtoja sekä levittävät kirppuja ja sairauksia, kuten rotanpuremakuumetta ja salmonellaa (*Koodi Luonto*: 148). Krokotiilien saaliiksi ”joutuu vuosittain myös ihmisiä” (*Koodi Elämä*: 117). Laivamadot puolestaan tuhoavat historiallisesti arvokkaita hylkyjä (*Koodi Luonto*: 134). Hylkeiden ja ihmisten välillä on sitäkin enemmän *ristiriitoja*, sillä hylkeet ”haittaavat kalastusta rikkomalla pyydyksiä ja syömällä niistä kaloja” (*Koodi Luonto*: 139). Kalanpyydyksiä vahingoittavat myös vieraslajit (*Koodi Luonto*: 143). Yleisemmin todetaan, että eläinten pistoista ja puremista voi tarrtua tauteja (*Koodi Ihminen*: 111).

⁴⁷⁸ Tavoittamattomuus voi toisaalta perustua myös ihmisten keskinäiseen vuorovaikutukseen; esimerkiksi haineväkeitto on ”varakkaiden ihmisten herkkua” ja kilpikonnakeitto ”kallis ruokalaji” (*Koodi Elämä*: 101, 119).

⁴⁷⁹ Vastaavasti hömötiäisen ravintoa kuvataan paitsi kaksoispisterakenteen myös aktiivimuotoisen lauseen kautta (*Pisara 4*: 27, 29).

[6.2.2.3]* Metsämyyrän ravintoa ovat esimerkiksi siemenet, marjat, juuret, lehdet ja sienet, hyönteiset ja linnunmunat.

Tulkinnan [6.2.2.3] tapaan toimivat monet toislaajisten havainnoista kertovat virkkeet: tiaisparvessa ”linnut huomaavat saalistajat helpommin” (*Pisara 4: 27*), kun taas hirvi ”tarkkailee ympäristöään” ja ”haistaa suden jo kaukaa” (*Pisara 4: 23*). Vaikka havainnot ja löydöt viittaavat yleisiin säännönmukaisuuksiin, eläinsubjektit muistuttavat siitä, että säännönmukaisuudet viime kädessä rakentuvat konkreettisten metsämyyrien hampaisiin musertuvista mustikoista ja sarvipäiden säpsähdyksistä.

Yläasteen biologian kirjoissa eläinten Toiseus nousee pintaan toisessa määrin kuin ala-asteelle tunnusomaisissa peukalosäännöissä ja stereotypioissa. Kieleen tämä heijastuu paitsi toiminnasta ja havainnoista kertovina lauseina myös esimerkiksi monikkomuodon yleistymisenä toislaajisista puhuttaessa. Kun puhutaan vaikkapa ketuista eliöinä, yksilöön viittaava yksikkö vaihtelee kollektiivisen monikon kanssa (*Koodi Elämä: 8–9*). Ketuissa ei ole kyse ikuisesta ideasta tai prototyypistä vaan eliöryhmästä, jonka edustajia maapallolla elää tietty määrä tiettyä ajanjaksona. Eläinten yksilöllisyydestä puhutaan myös yleisemmällä tasolla (*Koodi Elämä: 40–41, 45*). Yksilökeskeisyyden rinnalla keskeinen tapa tähdentää tulkittujen eläinten aktuaalista olemassaoloa on eläinmäärien kertominen. Yläasteen biologiassa yksilömäärien ilmoittamista on pidetty relevanttina saimaannorpan ja ahman kaltaisten uhanalaisten lajien, ristiriitaisia tunteita herättävien suurpetojen sekä rotan kaltaisten ”haittaeläinten” kohdalla (*Koodi Luonto: 72, 105, 133, 148*).⁴⁸⁰ Harvinaisuuksia saatetaan lähestyä myös yksilöllisessä yksikössä, mistä selvimpänä esimerkkinä toimivat kattohaikarakuuluisuudet Kinttu ja Kontti (*Koodi Elämä: 127*). Myös paikallisten olojen vaikutus kasvuun ja käyttäytymiseen tulee monin paikoin esiin (ks. esim. *Koodi Luonto: 12, 135, 137*).

Oppikirjojen kuvituksessa Toiseus nousee esiin valokuvissa, joita teknisistä kommervenkeistä huolimatta liittyy lähtöeläimeen suurempi fysikaalinen prosessi kuin piirroksia. Representaatiokeinona valokuvalla on tunnusomaista indeksaalisuus, eli valokuva syntyy reaktiona objektin aktuaalisuuteen (ks. *CP IV; EP 2*). Lähtökohtaisesti valokuva on ikään kuin pakko ottaa todesta; esimerkiksi haavillisen kaloja onkin seurue tuntuu arvaamatta tulevan lukijaa vastaan pensaikon kätköistä (*Pisara 1: 60*). Tässä vastaansanomattomassa todellisuudessa ihminen näyttää monesti vieneen voiton toislaajisesta: lajienvälisestä reaali maailmasta kumpuavat pikselit kertovat varsinkin kalojen pyydystämisestä, kuivatuksesta ja ruoaksi muuttamisesta (*Pisara 1: 26, 60; Pisara 3: 53, 63; Pisara 5: 14; Koodi Elämä: 98, 101; Koodi Ihminen: 9, 10*). Neljännen luokan eläinkuvastoon kuuluvat kuivumaan ripustetut kalat, kuollut lohi ja katkaravut, ja yläasteen biologiassa tarjolle joutuvat kalojen ohessa simpukat (*Pisara 4: 82, 106; Koodi Luonto: 126*). Valokuvien yksilöt ja heidän osasensa ovat kuitenkin viime kädessä kesyttömiä – vaikka eläin olisi päätenyt proteiiniliseksi lautaselle, katsoja ei mahda mitään hänen menneisyydestään kertoville kudusrakenteille (ks. *Pisara 1: 26*).

Nykyihmiset ovat tottuneita monin tavoin manipuloituihinkin valokuviin, mutta siitä huolimatta valokuvat parhaimmillaan auttavat tajuamaan, että toislaajiset aivan oikeasti ovat olemassa. Vaikka eläintä ei tuntisi painona haavissa tai pureskeltavana palana suussa, hänen Toiseutensa on silti potentiaalisesti ihmisen koettavissa. Kun konkreettinen toislaajinen pääsee sorkkimaan peltoa tai jyrsimään puuta ilman inhimillistä kommentaaria (*Pisara 4: 22; Pisara 3: 43*), lukija joutuu tekemisiin omista käytöstavoistaan poikkeavien realiteettien kanssa. Valokuvatut eläimet eivät ole ainakaan pelkkiä symboleja, joita Henni Ilomäen ja Outi Lauhakankaan (2002) kaltaiset kulttuuriset eläintutkijat kritisoivat, vaikka kuvat onkin sijoitettu tarkoin harkittuihin paikkoihin, kuvittamaan tiettyjä asioita.

⁴⁸⁰ Toisaalta kirjassa kerrotaan laskentojen merkityksestä myös varpusen kaltaisten suhteellisten tavallisten lajien kohdalla ja kannustetaan oppilasta laskemaan kotikaupunkinsa varislintuja (*Koodi Luonto: 150, 151*).

Lajivalokuviin on haettu edustavia otoksia hyväkuntoisista yksilöistä, jotka kuitenkin ovat toisella lailla arvaamattomia kuin piirrosten eläimet. Kalliolle kiivennyt ilves hiipii seuraavassa hetkessä ihmisen tavoittamattomiin, eikä metso suo lukijalle katsettaan (*Pisara 4: 22, 26*). Kansikuvien eläimet ovat kaikkein riippumattomimpia Kolmannuuteen kuuluvista asiakokonaisuuksista, kuten ekosysteemeistä ja luokitusjärjestelmistä. Idiosynkraattisen Ensiyden (ks. 6.2.1) ohessa niistä onkin paikannettavissa toinen ulottuvuus: leskenlehtien ylitse kurkistava mäyrä on paitsi itseriittoinen ihme myös haaste katsojan omakuvulle kosteine kuonoineen ja väpättävine tuntokarvoineen (*Pisara 4*). Ylästeen biologiassa tasokkaiden eläinvalokuvien määrä moninkertaistuu ympäristöopin kirjoihin nähden. Näin ollen villieläintulkintojen yleiseksi tendenssiksi voisi mieltää kasvun kohti Toiseuden tunnustamista.

Toiseuden ilmeneminen toislajisille eläimille

Biologian oppikirjojen eläintulkintoihin liittyy runsaasti huomioita toislajisten elämään vaikuttavista yllätyksistä ja vastoin käymisistä. Kärjistyneimmässä muodossaan Toiseus ilmenee tilanteessa, jossa lintu ”ei tunnista estettä siitä heijastuvan maiseman takia” ja törmää ikkunaan (*Koodi Luonto: 67*). Viitekehyksenä törmäyksille toimii kysymys, kuinka ihmiset voivat auttaa luonnonvaraisia eläimiä, mutta fenomenologiselta kannalta ikkunaan törmäminen on Toiseudesta muistuttava takaisku. Ikkunaan törmäävän linnun kokema yllätys voikin näyttäytyä ihmiselle metafysisenä merkkitapauksena ja kuvastaa tosiasioiden armottomuutta kaikilla elämänalueilla. Paavo Haavikko (1987/2014: 631) kirjoittaa: ”Sokeat voimat ovat ennaltamäärättyjä / lentämään päin sokeata ikkunaa”, jolloin linnun konkreettisuus vie voiton petollisista havainnoista. Karoliina Lummaan (2017: 213–215) tarkastelema Sauli Sarkasen runo taasen puolustaa lintuja representaatioon ja muuhun Kolmannuuteen assosioituja ikkunoita vastaan. Näin törmäys toimii jyrkänä esimerkkinä siitä, miten Toiseus ujuttautuu Kolmannuuden puitteisiin.

Tuotantoeläinten kohtaamista vastuksista oppikirjoissa ei juuri puhuta. Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 132–134, 214) pitävät kesyeläimiä ihmisyyhteisön kansalaisina, joita ihmisillä on erityinen velvollisuus suojella, kun taas itsenäinen elämä on väistämättä riskialtista. Ylästeen biologiassa villieläinten elämään kytkeytyykin jatkuva painiskelu vastoin käymisten kanssa. Vaeltavat hyönteiset ovat ”tuulten armoilla”; toisaalta hyttyset ja mäkäräiset *keiusaavat* poroja, jotka välttelevät heitä siirtymällä ”tuulisille tuntureiden ylärinteille” (*Koodi Luonto: 66, 103*). Koskissa eliöiden on ”vaikea pysyä paikoillaan ja liikkua voimakkaan virtauksen takia” (*Koodi Luonto: 113*). Koska virtaus voi ”viedä eläimen mukanaan”, eläinten on vastustettava sitä käyttämällä ”energiaansa paikallaan pysymiseen ja liikkumiseen”, kaivautumalla pohjasoraan, liikkumalla ”tiivisti pohjaan painautuneina” ja kehittämällä vastusteluun vaadittavia rakenteita, kuten vahvoja lihaksia ja jäseniä tai kiinnittymistä helpottavia väkäsiä, kynsiä ja imukuppeja (*Koodi Luonto: 113*). Vastauksena veden vastukseen monet vesieläimet ovat myös virtaviivaisia, ja heillä voi olla esimerkiksi vettä hylkivä turkki (*Koodi Luonto: 106, 129*).

Vaikka ulkoisia haasteita ei ajateltaisi, Toiseus liittyy erottamattomasti eläinten fysiologiseen olemistapaan. Kuluttajina kaikki eläimet ovat riippuvaisia ravintoketjujen silmukoista – esimerkiksi jänis käyttää kasveista saamaansa energiaa elintoimintoihinsa ja lihasmassansa kasvattamiseen (*Koodi Luonto: 16*). Evolutionaaristen kehityspaineiden lisäksi Toiseus aktualisoituukin vaihtuvissa ekologisissa tilanteissa. Saaliseläinten kannat eivät kasva eksponentiaalisten yhtälöiden mukaisesti vaan lisääntymistä rajoittavat pedot ja ravinnon niukkuus (*Koodi Luonto: 60, 66*).⁴⁸¹ Saaliin ollessa niukkaa petoeläin voi joutua matkaamaan satoja kilometrejä tai muuttamaan ruokavaliotaan (*Koodi Luonto: 26*). Siksi toisekseen Suomen

⁴⁸¹ Harvinaisen selvästi tämä näkyy diagrammissa, jossa eläinplanktonin määrä moninkertaistuu planktonlevien ja syanobakteerien kukoistuskauden seurauksena (*Koodi Luonto: 132*).

talvi on ”liian haastava” monille lajeille (*Koodi Luonto*: 34), minkä vuoksi useat linnut joutuvat muuttamaan talveksi toisiin maihin.

Toiseudessaan oppikirjojen toislaisiset ovat myös auttamattomasti sidoksissa tietynlaisiin ympäristötekijöihin – teeri on ”riippuvainen keski-ikäisistä koivikoista” (*Koodi Luonto*: 65). Ylimääräistä vaivannäköä vaatii asettuminen sopivan elinympäristön rajamaastoon; esimerkiksi Itämeressä elävät merilajit joutuvat käyttämään paljon energiaa ”elimistönsä suolapitoisuuden säätelyyn” (*Koodi Luonto*: 135). Vedessä elämiseen mukautuneet nisäkkäät joutuvat sopeutumistaan huolimatta käymään välillä pinnalla hengittämässä (*Koodi Luonto*: 129). Lisäksi peto voi milloin hyvänsä käydä toislaisen kimppuun. Haahkoja uhkaavista saalistajista puhutaan biologian kirjassa melko yleisluontoiseen sävyyn, pohtien syytä haahkojen vähentymiseen (*Koodi Luonto*: 137), kun taas *yllätyshyökkäyksen* tekevä ilves ja 700 hampaallaan saalista satimessa pitävä hauki (*Koodi Luonto*: 68, 124) muistuttavat lukijaa Toiseuden voimista.

Ihminen vaikuttaa osaltaan siihen, kuinka kategoriat ilmenevät toislaisille. *Rauhoittamisen* ja *suojelun* voi katsoa ilmentävän Ensiyttä toislaisen suhteessa ihmiseen, mutta Toiseus puuttuu peliin, kun metsästyksen myönnetään *poikkeuslupa* ja kiväärin piiput kohdistuvat ”nuoriin ja häiriötä aiheuttaneisiin yksilöihin” (ks. *Koodi Luonto*: 72–73). Rottia vastaan käydään erityistä *rottasotaa*, ja kanejakin pyydetään verkoilla, loukoilla sekä kesyhillerien ja frettien avulla (*Koodi Luonto*: 148). Muutenkin monet toislaisisten kohtaamat vastukset ovat ihmisten aiheuttamia. Vielä ala-asteen ympäristöopissa konflikteja pyritään pehmentämään, mutta yläasteen biologiassa niistä puhutaan kaunistelematta. Toiseus korostuu suhteessa Ensiyteen mutta myös Kolmannuuteen, joka hallitsee Donaldsonin ja Kymlickan (2011: 211–214) ajatusta oikeudenmukaisuusnormien ulottamisesta kaupunkitilan kesyttömiin eläinasukkaisiin (*denizens*).

Paitsi luoti tai loukko eläinyksilön kohtaloksi voi koitua myös ylitse porhaltava auto tai metsään viety roska, joka voi myrkyttää, tukehduttaa tai haavoittaa jotakuta (*Koodi Luonto*: 81, 145). Kalanpyydyksiin kuolee hylkeitä, mukaan lukien saimaannorpan kuutteja (*Koodi Luonto*: 133, 139). Merilohien matkantekoa häiritsevät padot ja kalastajat, ja tankkialuksilta karannut öljy estää vesilintuja lentämästä ja sukeltamasta (*Koodi Elämä*: 101, 128; *Koodi Luonto*: 137, 140, 141). Haitalliset aineet ja ympäristömyrkyt vaikeuttavat muutenkin toislaisisten elämää, mutta myös aineettomat päästöt, kuten keinovalo ja melu, aiheuttavat paineita monille eläimille (*Koodi Luonto*: 71, 138, 140, 141, 145; *Koodi Ihminen*: 73). Monille toislaisille myös ihminen itsessään on häiriötekijä, jota he väistävät ja varovat (*Koodi Luonto*: 67, 72, 138). Häirinnällä voi olla vakavat seuraukset, jos kyseessä on esimerkiksi munia hautova lintu tai pesässään lämmittelevä kuutti (*Koodi Elämä*: 126; *Koodi Luonto*: 133). Viime kädessä eläimet joutuvat myös yksilöinä sopeutumaan metsän hakkuun ja rakentamisen kaltaisiin ympäristömuutoksiin (*Koodi Elämä*: 126; *Koodi Luonto*: 71, 138, 145–146, 149). Koskettavana esimerkkinä globaalimuutoksen aiheuttamasta uhasta toislaiselle mainittakoon se, että saimaannorpan ”pesä romahtaa”, jos lumet sulavat liian aikaisin, jolloin kuutti voi kuolla kylmyyteen (*Koodi Luonto*: 133).⁴⁸² Oppikirjateksti kantaa saimaannorpista huolta pitkälti lajin uhanalaisuuden vuoksi, mutta on helppo kuvitella, että yksittäinen norppa myös järkyttyy katon pudotessa ja pakkasen kiristyessä yötä kohden.

Toiseuden kokeminen on monessa käänteessä välttämätöntä eläimen selviytymiselle, mistä traagisena esimerkkinä toimivat Galápagossaarten ihmistä pelkäämättömät eläimet (ks. *Koodi Elämä*: 47). Niukemmalle huomiolle oppikirjoissa jää se, miten jokin yksittäinen asia voi olla myönteisessä mielessä eläimen oma. Biologian kirjassa mainitaan, että merilohi ”vaeltaa kutemaan synnyinjokeensa” (*Koodi Luonto*: 156), ja vastaavassa hengessä olisi mahdollista tulkita muitakin toislaisisten kannalta merkityksellisiä ilmiöitä. Monella eläimellä on oma pesä, reviiri tai elinpiiri, johon hän on konkreettisesti sitoutunut ja johon hän on jättänyt jälkensä. Monella on myös erityislaatuinen suhde tiettyihin nimenomaisiin

⁴⁸² Pikkuisella jäälautalla seilaava jääkarhu (*Pisara 6*: 70) edustaa vakiintuneempaa kuvastoa.

lajitovereihin, kuten elinikäiseen puolisoon tai omaan poikaseen; tästä muistuttavat eräiden pikkulintujen keskinäisessä viestinnässään käyttämät ”salasanat” (*Koodi Elämä*: 122). Tuomalla monipuolisesti esiin toislaajisten elämän yksilöllisiä kiinnekohtia koululaisia voisi mahdollisesti kasvattaa heidän ainutkertaisuutensa täysmittaiseen tunnistamiseen.

Yhteenveto

Edellisen tarkastelun valossa monista oppikirja-aineistoon kuuluvista eläinvalokuvista välittyy eläimen Toiseus joko materiaalisessa tai persoonallisemmassa mielessä. Entä tekeekö kielellinen puoli oikeutta Toiseuteen assosioiduille yksittäisyydelle, aktualisuudelle ja yllätyksellisyydelle (ks. *CP I*; *CP V*:41; *CP VI*; *CP VIII*; *EP 1*; *SS*; *EP 2*)? Ala-asteen ympäristöopin teksteissä Toiseus kytkeytyy tavallisimmin lukijaan ja hänen tekemiinsä havaintoihin. Yläasteen biologian kirjoissa myös toislaajisten Toiseus vahvistuu suhteessa ensiksi mieleen tuleviin prototyyppisiin ja myös yksinkertaistetusti kolmansiin sääntöihin.

6.2.3 *Eläimistä saadaan ruokaa*. Kolmannuus oppikirjojen eläinsuhteissa

Jos Ensiyden huomaan heittäytynyt ihminen käpertyy tiettyyn tunnetilaan ja Toiseuden tunnustaja jättäytyy tosiasioiden armoille, Kolmannuus mahdollistaa ihmiselle älyllisen aitiopaikan tavoittelun suhteessa muuhun luontoon. Tällöin ihminen näkee myös itsensä ulkoapäin ja oivaltaa olevansa yksittäinen solmukohta kompleksisessa kokonaisuudessa, joka taholta sidoksissa toisiin tekijöihin. Luontosuhteemme Kolmannuuden yhteydessä nostinkin esiin Gregory Batesonin (1972), Arne Næssin (1989) ja Michel Serresin (1990/1994) ajatuksia kompleksisista järjestelmistä ja luontosuhdediplomatiasta (ks. 2.2.3). Aineiston oppikirjoissa Kolmannuuden voi olettaa olevan kova sana – onhan niissä tavallaan kyse lakisääteisen oppivelvollisuuden ja sen johdannaisten tulkitsemisesta, mutta on kiinnostavaa tutkia, millä nimenomaisella tavalla lajienvälisiä järjestelmiä niissä jäsennetään ja millaisia normeja lajienväliseen vuorovaikutukseen kytketään. Rakentavatko oppikirjat syväekologista elonyhteisöä vai ihmisen ehdoilla toimivaa yhteiskuntaa?

Kolmannuuden ilmeneminen ihmisissä

Varsinkin ala-asteen ympäristöopin kirjoissa ihmisiä tulkitaan ensi alkuun pitkälti tunne- ja impressiopohjaisin kriteerein (ks. 6.2.1, 6.4.3), mutta vähitellen lähestymistapa muuttuu älyllisemmäksi. Esimerkiksi hymykuopista tulee osa säännönmukaista risteytyskaaviota (*Koodi Ihminen*: 136–137). Yläasteen biologiassa ihmiskehoa esittelevät kuvat eivät ole enää samastuttavia lapsia vaan asiakeskeisiä malleja (*Koodi Ihminen*: 16, 24, 25, 29, 34, 46, 47, 51, 53, 61, 63, 69, 70, 75, 76, 80, 84, 88 ym.). Ihmiskehon osista ja toiminnoista puhutaan yläasteella yhä useammin välineinä jonkin tehtävän suorittamiseen. Esimerkiksi uloshengitys tehostuu ”supistamalla vatsalihaksia”, ja valkosolut tuhoavat mikrobeja ”**vasta-aineiden** avulla” (*Koodi Ihminen*: 53, 113). Myös osasta kehomme bakteereja ”on meille hyötyä” vitamiinien valmistuksessa ja ravintoaineiden pilkkomisessa (*Koodi Ihminen*: 110). Samalla kun ihmiskeho alkaa näyttäytyä järjestäytyneenä kokonaisuutena, siirrytään myös makrotasolla systemaattisempaan ihmisen paikan määrittelyyn.

Eri tilanteissa ihmiset ovat kokeneet eläimyytensä kovin eri tavoin. Parhaimmillaan eläimeksi tunnustautuminen kasvattaa ihmisen itsekunnioitusta; esimerkiksi Donna Haraway (2000/2004:

200) kirjoittaa, kuinka lajin jäsenyys ja kuuluminen kädellisten lahkoon on kiinteä osa hänen minäkuvaansa sekä ehtymätön mielihyvän ja ihmetyksen lähde. Toisaalta eläimyyttämme pidetään yleisesti arkaluontoisena aiheena, mikä näkyy myös oppikirjoissa – ihmisen kuuluvaisuus suurempiin biologisiin järjestelmiin nostetaan esiin vähitellen, ikään kuin järkytysten välttämiseksi. Ensimmäiseltä luokalta lähtien ihmisen todetaan olevan eliö (*Pisara 1: 15*), mitä varmaankin helpottaa se, että ’eliö’ on käsitteenä varsin neutraali ja arkikieleen kuulumaton. Käsitteiden ’luonto’ ja ’eläin’ kanssa ei lähdetä liikkeelle yhtä puhtaalta pöydältä, mikä selittänee dualistiselle maailmankuvulle tehdyt myönnytykset oppikirjateksteissä (ks. 6.4.3). Ihmisen eläimyyden tunnustava katsantokanta vahvistuu teksteissä neljänneltä luokalta lähtien, vaikka sen rinnalla puhutaan edelleen ihmisistä ja eläimistä erillisinä ryhminä. Vaikka eläimet ja ihmiset kuuluvat vaikkapa metsien käyttäjinä eri kategorioihin (*Pisara 4: 15*), ravintoketjuja käsittelevä luku nostaa ensimmäisen kerran esiin ajatuksen ihmisestä eläimenä.⁴⁸³ Aiempien tekstien valossa käänteentekevältä kuulostaa varsinkin ”muista eläimistä” puhuva lause:

[6.2.3.1] Ihmisten ja muiden eläinten on hankittava ravintonsa syömällä, koska ne eivät pysty valmistamaan ravintoa itse. (*Pisara 4: 33*)

Kysymystä ihmisen eläimyydestä ei tässäkään yhteydessä eksplikoida vaan lukijan odotetaan hiljaisesti hyväksyvän oletuksen ihmisestä eläimenä muiden joukossa. Tällaista ihmiskuvaa syventävät edelleen ihmiseen päättyvän ravintoketjun piirtäminen sekä omien syömisten pohtiminen ravintoketjumallin puitteissa (*Pisara 4: 33*; ks. myös *Koodi Elämä: 30*).⁴⁸⁴ Syöminen on konkreettinen esimerkki ihmisiä ja toislaisia kuluttajia yhdistävistä tekijöistä, jolloin voi olla strategisesti viisasta kytkeä ihmisen eläimyyden ravintokysymykseen. Jos neljäsluokkalainen päätyy lukemaan kirjan sanaston, ihmisen asema saa myös taksonomista täsmennystä. *Luontoa* tai *eläintä* ei ympäristöopin sanastoissa yritetäkään määritellä, mutta käsitteen *nisäkä*s määritelmä sijoittaa ihmisen taksonomisesti oikeaan luokkaansa:

[6.2.3.2] nisäkä (*mammal*) Eläinryhmä, joka synnyttää eläviä poikasia ja imettää niitä maidolla. Nisäkkäitä ovat esimerkiksi ihminen, kissa, majava ja valas. (*Pisara 4: 121; Pisara 5: 138*)

Samassa sanastossa ihmiset kuitenkin erotetaan eläimistä viljan määritelmässä: viljan jyviä ”käytetään ihmisten tai eläinten ravinnoksi” (*Pisara 4: 124*). Lukijan oletetaan muutta mutkitta tulevan toimeen käsitteellisen ristiriidan kanssa. Ehkä hänen odotetaan dialektisena sieluna hyväksyvän sen, että ihminen samaan aikaan sekä on eläin että ei ole, tai sitten oppilaan pitäisi konstruoida monenkirjavien tulkintojen pohjalta omanlaisensa käsitys ihmisen paikasta. Jossain määrin ongelman polttavuutta kaiketikin lievittää se, että esimerkiksi ihmisen nisäkkyydestä puhutaan Kolmannuudelle tunnusomaisin yleiskäsittein. Ihmisen nisäkkyydessä ei ole kyse poikasen ensiparkaisusta, oksitosiiniryöpyistä tai maidosta pakahtuvista rinnoista vaan synnyttämisen ja imettämisen hoitaa kollektiivisesti ja asiallisesti ”[e]läinryhmä”. Jos *eläinryhmän* käsitettä ryhtyy syvällisemmin puntaroimaan, sen voisi toisaalta tulkita tekevän synnyttämisestä ja imettämistä lajirajat ylittäviä ryhmäytymisen perusteita.

Viidennellä luokalla ihmisen ja eläimen vastakkainasettelu problematisoituu ihmisen hyvinvointia käsittelevän osion avausluvussa. Vielä muutamaa sivua aiemmin on puhuttu eläimistä ja

⁴⁸³ Ravintoketjulukua edeltävässä, eläinten luokittelua esittävässä suuressa kuvassa esimerkkinä nisäkkäistä toimii kettu (*Pisara 4: 7*), eikä ihmisen eläimyydestä ole tohdittu suoraan puhua myöskään kirjasarjan aiemmissä osissa. Kotitaustasta riippuen osa lapsista mieltää tietenkin itsensä eläimiksi pienestä pitäen.

⁴⁸⁴ Ihmisen eläimyyden vilahda näkyviin myös kuudennen luokan yhteyttämisestä kertovan luvun kuvatekstissä: ”Eläimet hengittävät kasvien vapauttamaa happea ja syövät kasvien tuottamaa sokeria. Ilman happea ja kasvien tuottamaa ravintoa mekään emme voisi elää.” (*Pisara 6: 75*.)

ihmisistä (*Pisara* 5: 55), mutta luvussa ”Ihminen osana eliökuntaa” viidesluokkalaiselle paukautetaan, että ihminen ei olekaan oma taksonominen kuntansa vaan kuuluu ”eliökunnan luokittelussa” eläimiin (*Pisara* 5: 58). Tällä kertaa asemamme oivaltaminen ei jää pienellä painetun sanaston varaan vaan se tuodaan esille kursailematta, kaksi lausetta käsittävässä ingressissä:

[6.2.3.3] Ihminen eli tieteelliseltä nimeltä *Homo sapiens* kuuluu eliökunnan luokittelussa eläimiin. Miten me eroamme muista maapallon eläinlajeista? (*Pisara* 5: 58)

Luvussa ihmistä vertaillaan simpansseihin ja muihin nisäkkäisiin mutta myös muurahaisiin ja mehiläisiin. Koululaista totutetaan uudelleen puhetapaan:

[6.2.3.4] Mainitse viisi asiaa, jotka erottavat ihmisen muista eläimistä. (*Pisara* 5: 59)

Jos lapsi on totunut saamaan oppikirjoista tukea intuitiolleen ihmisen erityisasemasta, vaihteittain yltyvä antroposentrisen veneen keikuttaminen voi äkkiseltään järkyttää maailmankuvaa. Joissain tilanteissa näyttää siltä kuin oppikirjat olisivat varautuneet tähän, ja viidennellä luokalla ihmisen eläimyyttä kehystävätkin erinäiset lieventävät asianhaarat. ”[M]uista eläimistä” puhutaan virkkeissä, jonka ennakkoletuksiin ja kognitiivisiin tavoitteisiin lukeutuu ihmisen erityislaatu (ks. [6.2.3.4]). Ihmisen eläimyyttä ei myöskään tähdennetä päällekkäivästi vaan sitä käsitellään Kolmannuuden tasolla (ks. [6.2.3.2]). Eläimyytemme ei ole itsestäänselvä tosiasia vaan sidoksissa tiettyyn viitekehykseen, eliökunnan luokitteluun. Lisäksi eläimyydessä on kyse ihmisestä latinaksi nimettynä lajina, eikä sitä välttämättä tarvitse ottaa henkilökohtaisesti. (Ks. [6.2.3.3].) Varovaisuutta puoltaa kenties maailmankatsomusten moninaisuus ja se, miten arka asia ihmisen eläimyyks voisi olla joillekin kulttuuripiireille. Siksi oppikirja kaihtaa rohkeampia muotoiluita, joita lajienvälisen kääntäjän on helppo kehittää:

[6.2.3.4]* Sinä olet eläin, ja sinulla on paljon yhteistä toislajistenkin eläinten kanssa.

Yläasteen ihmisbiologiassa ihmisen eläimyydestä puhutaan mutkattomammin. Ihmisen evoluutiota tulkitaan tekstein ja kuvin, ja lajiamme vertaillaan varsin asiallisesti muihin ihmisapinoihin, gnuantilooppiin, hylkeeseen, lintuihin ja amebaan (*Koodi Ihminen*: 6–14, 50; ks. myös 35, 58, 67). Kirjan avausluvussa esitetään rinnakkain kuvat ihmis-, simpanssi- ja gorillaemoista poikasineen ja todetaan ihmisen kuuluvan ”eläinkuntaan yhdessä 1,4 miljoonan muun tunnetun eläinlajin kanssa” (*Koodi Ihminen*: 7). Ihmisellä kerrotaan olevan 46 kromosomia, simpanssilla 48 ja sudella 78 (*Koodi Ihminen*: 16), mikä vähentää ihmisen ja muiden eläinten välisen vastakkainasettelun uskottavuutta. Geenien samankaltaisuuden mainitaan kertovan ”lajien sukulaisuussuhteista”, jolloin ihmistä ja simpanssia lähentää entisestään se, että heidän geeneistään vain muutama prosentti on erilaisia (*Koodi Ihminen*: 16). Sitä paitsi sian sydän ja nautan luu kelpaavat havaintomateriaaliksi, vaikka kyse on periaatteessa ihmisen biologiasta (*Koodi Ihminen*: 43, 66).

Kuten luvussa 2.2.3 selitin, Kolmannuuden näkökulmasta ei ole mielekäästä tapella verkostoa vastaan vaan Kolmannuus puoltaa diplomaattisempaa asennetta lajienväliseen kanssakäymiseen. Tällaista lähestymistapaa ovat suositelleet esimerkiksi Bateson (1972; 1979) ja Serres (1990/1994), minkä lisäksi erityisesti eläinlajien välisiin suhteisiin on vaadittu eettistä periaatteellisuutta. Ihmisen biologisen aseman tiedostaminen ei kuitenkaan automaattisesti johda luontokeskeisyyteen aksiologisissa tulkinnoissa. Tässä suhteessa vahvoilla on kulttuurisidonnainen arvojärjestelmä, joka tähdentää ihmisen erityisasemaa. *Pisara*-sarjan eetoksessa ihmislähtöinen utilismi on kyseenalaistamaton lähtökohta. Moni luonto- ja eläintyyppiä käsittelevä kuvaus huipentuu tietoon siitä, mitä hyötyä

puheenaiheesta on ihmiselle. Viidennen luokan ympäristöopin vuoristoluvun leipäteksti päättyy seuraavasti:

[6.2.3.5] Vuorten rinteillä kasvaa usein metsää. Metsien yläpuolella on **vuoristoniittyjä**. Niitä käytetään kesäisin karjan laitumina. Talvella nämä jyrkät, metsättömät rinteet soveltuvat hyvin lasketteluun. (*Pisara 5*: 45)

Luonnon mallintamista hallitsevaa eetosta kuvastaa oivallisesti se, että vuoristoniittyjen merkitys kuvataan yksinomaan ihmislajin näkökulmasta. Ihmiskeskeisyys on sikäli perusteltua, että lajimme lienee niittyjen näkyvin hyödyntäjä. Siinä missä toisten lajien kehittämistä käyttötavoista kerrotaisiin todennäköisesti aktiivimuotoisissa lauseissa, inhimillistä käyttöä tulkitsevat lauseet on kuitenkin passivoitu. Vastaavasti saman sivun kuvatekstissä todetaan, että Andien vuoristossa *kasvatetaan* laamoja. Näin vuoriston toislaisista tulee itsestäänselvän ihmistoiminnan objekteja. Tulkinta pitää ihmisten puolia myös todetessaan, että samat rinteet ”soveltuvat hyvin” lasketteluun. Näin tiettyjen ihmisten mieltymyksestä lasketteluun tulee vuoristosuhteemme ratkaiseva tekijä ja subjektiivinen Ensiys kääntyy aluepolitiikkaa määrääväksi Kolmannuudeksi. Lukija jää pohtimaan, voisiko vuoristoniityillä liikkua kukaan muu toislainen kuin laamat ja muu ihmistä palveleva karja.⁴⁸⁵

Ihmiskeskeisyys näkyy myös turvallisuuden ja haitallisuuden suhteuttamisena ihmiskehoon. Kun tehtäväksi annetaan suunnitella ”turvallinen onkiretki” (*Pisara 3*: 53), lapsen oletetaan mitä ilmeisimmin pelastavan oman nahkansa saaliin hengestä puitaamatta. Muutenkin turvallisuusasioita käsitellään runsaasti ihmisen näkökulmasta (ks. esim. *Pisara 3*: 13, 96–97, 100–101, 105; *Pisara 5*: 106–107, 119). Vastaavasti neljännellä luokalla *haitallinen aine* määritellään aineeksi, joka on ”[h]misen terveydelle haitallinen” (*Pisara 4*: 118; ks. myös *Pisara 5*: 141).⁴⁸⁶ Hyvinvointi on oppikirjamääritelmän mukaan tilanne, jossa ”ihmiset voivat hyvin jollakin alueella” (*Pisara 6*: 115) tai heillä on ”mahdollisuus hyvään elämään” (*Pisara 6*: 91). Adjektiivien kautta oppikirjan kirjoittaja heijastaa omia arvostuksiaan maailmaan, jolloin ne sekoittuvat tosiasioihin, samoin kuin Pirjo Karvosen (1995: 212) tutkimissa oppikirjoissa. Toisaalta vegaaniperheen lapsi voisi kirjoitustehtävässä suunnitella onkiretken, jossa kalat jätetään rauhaan.

Ihmiskeskeisyyttä voi jossain määrin selittää pyrkimyksellä vastata keskivertolapsen intuitioihin (ks. 6.2.1), minkä lisäksi oppilaslähtöisyyteen väkisininkin liittyy tiettyä ihmislähtöisyyttä (ks. 6.2.2). Toisaalta ympäristöopin kirjoissa tunnutaan tietoisesti kasvatettavan lasta ihmiskeskeiseen ajatteluun. Tämä selittää ihmiskeskeisyyden eräissä määritelmissä, jotka kirjan käsittehakemisto tarjoaa opeteltaville sanoille. *Harvaan asuttu* tai *harva asutus* on oppikirjan mukaan ”[a]lue, jossa on vähän asukkaita” (*Pisara 3*: 118). Eksplikoimatta jää se, että tällöin puhutaan yleensä ihmisistä eikä esimerkiksi erämaan sääkipopulaatioita tunnusteta asukkaiksi. *Rakennettu ympäristö* tarkoittaa tietenkin ihmisen muokkaamaa ja rakentamaa elinympäristöä (*Pisara 4*: 122; *Pisara 6*: 118), eikä majavan patoja oteta lukuun.⁴⁸⁷ *Sosiaalisen ympäristön* puolestaan muodostavat ”[y]stävät, perhe, sukulaiset ja muut ihmiset

⁴⁸⁵ Myöhemmin kirjassa esitellään lyhyesti kaksi Euroopan vuoristojen eläinlajia, mufloni ja alppimurmeli (*Pisara 5*: 89).

⁴⁸⁶ Haitallisten ja terveydelle haitallisten aineiden ihmiskeskeisyyttä kompensoi se, että *myrkyllisen* kerrotaan olevan ”haitallinen elolliselle luonnolle” (*Pisara 5*: 138). *Ydinjätteen* määritelmässä taas puhutaan yksinomaan ihmiselle vaarallisista aineista (*Pisara 6*: 121), ja *sodan* tulkitaan sanastossa aiheuttavan ”kärsimystä ihmisille” (*Pisara 6*: 119). *Orja* määritellään ihmiseksi, joka on ”toisen ihmisen vallan alla työssä ilman palkkaa ja vapautta” (*Pisara 6*: 118), vaikka ekolinguistit ovat suosittelleet myös eräiden toislaisten nimittämistä orjiksi (ks. Berman 1994/2001: 264).

⁴⁸⁷ Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan (2011: 67–68) mukaan kulttuurisen ja luonnollisen tilan välinen vastakkainasettelu pohjustaa tietynlaista käsitystä eläinten ja yhteiskunnan välisistä tilallisista suhteista, jolloin vastakkainasettelusta puitaamattomat eläimet alkavat näyttää moraalisesti kyseenalaisilta. Lisäksi rakennetun ympäristön käsite välittää kovin hallitun vaikutelman ihmisen muokkaamista ympäristöistä. Rom Harré, Jens

yhdessä” (*Pisara 3*: 122).⁴⁸⁸ Kuitenkin monen ihmisen sosiaaliseen ympäristöön kuuluvat erottamattomasti myös toislaiset toverit. Yhtä ihmiskeskeisesti määritellään *yhteisö*, jonka oppikirjan mukaan muodostaa ”[j]oukko ihmisiä” (*Pisara 5*: 143), ja *ystävä*, joka on tietenkin ”toinen ihminen” (*Pisara 6*: 121). Yhteisöksi ei siis oppikirjoissa katsota esimerkiksi monilajisen maatilán asukkaita, eikä toisaalta maatilán eláinten joukossa näy jok’ikiseltá tilalta löytyvää lajia, nimittäin ihmistä (*Pisara 2*: 88–89). *Tasa-arvo* taas tarkoittaa tilannetta, jossa ”kaikilla ihmisillä on samat oikeudet” (*Pisara 4*: 123).

Kaikkiaan ihmiskeskeisyys tuntuu ympäristöopin kirjasarjassa niin vahvana, että se on mahdollista tulkita Kolmannuuden kautta, kasvatukseksi ihmiskeskeisen maailman konventioihin. Helena Pedersenin (2011a: 11) mukaan muodollisen koulutusjärjestelmän ihanteena on ihmiseksi tuleminen. Tavoitteeseen pyritään kasvattamalla oppilaista autonomisia ja rationaalisia ihmishenkilöitä, eikä eláinkysymystä tässä viitekehyksessä voida punnita vakavasti. Kriittisen ajattelun kehittämiseksi oppikirjoihin olisi kuitenkin mielekástá sisályttää erilaisia tapoja määritellä yhteisö, ystävyys, tasa-arvo. Esimerkiksi Dominique Lestel (2007a: 116–117) puhuu hybridisistä yhteisöistä, joihin voi kuulua paitsi ihmisiä myös toislaisia eláimiá, kasveja ja artefakteja; lisäksi Lestel (2007b) tarkastelee ihmisten ja toislaisten tai artefaktien välistä ystävyyttä sekä toislaisten keskinäisiä ystävyys-suhteita, jotka voivat olla poliittisia, seksuaalisia tai tunnevoittoisia (Lestel 2007b: 77–80). Erika Ruonakoski (2011: 200) puolestaan pohtii, eikö yhteisön määritelmässä kannattaisi kiinnittää huomiota (ihmis)yhteisön muodostumiseen ”jälkeláisyys-suhteiden kautta sekä erityisená tapana elää erityisen muotoista kehoa”. Tällaista määritelmää olisi luontevaa soveltaa myös toislaisten keskinäisiin yhteisöihin. Sen sijaan, että käsitteet, luokitukset ja määritelmät esitettäisiin oppilaalle valmiina ja kiistattomina, hänet voitaisiin myös osallistaa niiden tuottamiseen (Karvonen 1995: 210–211, 213).

Kuten Stewart Elliott Guthrie (1993/1995: 88) huomauttaa, ihmisten ja ei-ihmisten välisen rajan vaalimiseen on useita käytännöllisiä perusteita – rajanveto paitsi oikeuttaa toislaisten eláinten hyväksikäytön myös estää muita ihmisiä kohtelemasta meitä kaltoin. Vastaavat argumentit nousevat esiin myös tällä vuosituhannella (Tuomivaara 2015). Mahdollisesti *Pisara*-sarjan ihmistä eristävien määritelmien tarve nousee osittain siitä, että vallitsevat eláinkäytännöt perustuvat toislaisten hyväksikäyttöön. Pitkälti taloudellisista syistä ”ihminen” opitaan asettamaan etuoikeutettuun ontologiseen ja eettiseen asemaan suhteessa ”eláimeen” (Pedersen 2011a: 18–19). Tämä näkyy varsinkin valokuvissa, jotka esittävät meidän ja muiden välistä kanssakäymistä: ihminen pyydystää, tappaa ja syö toislaisia.⁴⁸⁹ Usein tällaiset käytännöt myös esitetään hyväksyvässä valossa; maatilán eláimiá käsittelevän luvun valokuvassa nauravainen lapsi rikkoo kulhoon kananmunaa (*Pisara 2*: 21). Kaikkiaan varsin monet eláinsuhteitamme tulkitsevat *Pisara*-sarjan valokuvat pistävät miettimään ihmisten ja toislaisten välistä epäsuhtaista kamppailua. Silloinkin

Brockmeier ja Peter Mühlhäusler (1999: 98–99) kritisoivat käsitettä siitä, että jokseenkin kaikilla maapallon alueilla tuntuvat kymmeniá tuhansia vuosia jatkuneen ihmiskäytön seuraukset.

⁴⁸⁸ Kuudennen luokan leipätekstin mukaan sosiaalinen ympäristö tarkoittaa ”ihmisten välistä vuorovaikutusta ja yhteistä toimintaa” (*Pisara 6*: 5). Tämä määritelmä on kolmasluokkaisille esitettyä toiminnallisempi mutta yhtá kaikki ihmiskeskeinen. Kuudennen luokan sanastossa sosiaalinen ympäristö määritellään ihmistä mainitsematta; siihen kuuluvat ”asiat, jota ei voi nähdá maisemassa”, kuten ”viihtyisyys ja ystävällinen käytös” (*Pisara 6*: 119). Tämä määritelmä on muotoilultaan hátiköidyn olinen; kirjoitusvirheen ohessa näkymättömyys ihmetyttää sosiaalisen ympäristön kriteeriná, minká lisäksi käsitys sosiaalisen ympäristön laadusta vaikuttaa pikemminkin prototyyppiseltá kuin tiedeperustaiselta.

⁴⁸⁹ Kuolleita toislaisia näkyy kuvissa, joissa lapsi kuljettaa haavissa kaloja metsán läpi (*Pisara 1*: 60) ja pilkkijá esittelee saalistaan (*Pisara 3*: 63). Onkivat koululaiset vasta odottelevat tilaisuutta toislaisten pyydystämiseen (*Pisara 3*: 53; *Pisara 5*: 14). Inhimillinen ja toislainen kytkeytyvät vahvasti toisiinsa myös kirjolohiannosta esittävässä suuressa valokuvassa (*Pisara 1*: 26), muissa eláinperáistä ruokaa esittävässä valokuvissa samoin kuin kouluruokailukuvissa (*Pisara 1*: 27). Neljannen luokan eláinsuhdekuvastoon kuuluvat kuivumaan ripustetut kalat, kuollut lohi ja katkaravut (*Pisara 4*: 82, 106). Leikellyssä muodossa jokin toislainen eláin esiintyy myös viidennen luokan kuvassa (*Pisara 5*: 98).

kun valokuvan toislaajinen on selvinnyt mitteloista hengissa, han on monesti ihmisen palveluksessa. Puolikesyjen porojen erotuksista kertovat valokuvat (*Pisara 1: 39; Pisara 4: 79*) pistavat miettimaan, eiko saamelaisten luontosuhteesta voisi ammentaa ymparistoopin kirjoihin toislaajisten kannalta hieman lempeampia aineksia. Toislaajisia on kuvattu myos tyossa: kantamassa ihmista ja muuta lastia seka opastamassa nakovammaista (*Pisara 1: 21; Pisara 5: 52, 53; Pisara 6: 16*; ks. myos *Koodi Ihminen: 90*). Naissa kuvissa he lahestyvat ihmisten rooleja, ja varsinkin opaskoira voi pitaa arvostettuna aistiauktoriteettina.

Hyvaksikaeyton ohessa perusteena lajienvaliselle kamppailulle on se, etta toislaajisesta elaimesta voi olla haittaa ihmiselle (ks. 6.2.2). Talloinkin ihmisen intressista tulee usein merkitysten pakopiste, jota kohti tulkinat kulkevat. Ylaasteen biologiassa hyonteisten nakoastia kasitteleva tekstikappale paattyy pohdintoihin siita, kuinka verkkosilmä vaikeuttaa karpasen nitistamista (*Koodi Elämä: 90*); näin huomio fokusoituu maapallon hyonteisista niihin yksiloihin, jotka harhautuvat ihmisten koteihin. Juuri selkarangattomista kertovan tekstin loppuhuipennuksena kysymys ihmiselle aiheutuvasta vaarasta on suosittu käännösratkaisu, vaikka sisempänä tekstissa muistutettaisiin vaikkapa hyttysten merkityksesta lintujen ravintona (*Koodi Elämä: 91, 93*). Loppuhuipennuksen ohessa ongelmallinen suhde ihmiseen voi läpäistä toislaajisen elaimen esittelyä siinä määrin, etta sopii kysyä, onko keskeisimpänä lähtöeläimenä sittenkin ihminen. Luteita kasittelevän luvun kantavana ajatuksena on hyökkääjien välttäminen, hävittäminen, torjuminen, tappaminen ja tuhoaminen (*Koodi Elämä: 95*), eika siinä ole tietoaakaan Joan Dunayerin (2001: 201) toivomasta lajienvälisestä diplomatiasta.⁴⁹⁰ Hieman vastaavasti hirven vuodesta kertovassa tekstissä kesänvietto aiheuttaa ”haittaa metsätaloudelle” ja keväinen vaeltelu ”vaaratilanteita liikenteelle” (*Koodi Luonto: 63*). Näin ollen teksteissä ei tulkita niinkään hirviä tai luteita kuin lajienvälisiä suhteita.

Muutamassa ymparistoopin valokuvassa ihminen ja toislaajinen eläin ovat paatyneet samaan kuvaan myos leppoisammilla merkeilla: lapsi ja koira käyvät kävelyllä, ihminen kohtaa islanninhevosen, paimen viettää aikaa laamojen läheisyydessä (*Pisara 4: 46, 87; Pisara 5: 45*). Lajienvälisiä hengailua harrastetaan kuvissa kesytettyjen eläinten kanssa, mutta yläasteen puolella myos villieläinsuhdekuvasto monipuolistuu. Toislaajiset paatyvät edelleen ihmisten saaliiksi (*Koodi Elämä: 98, 101; Koodi Luonto: 126; Koodi Ihminen: 9*), mutta toisaalta varpunen hakee ruokaa terassin lautaselta (*Koodi Luonto: 151*) ja paarma laskeutuu ihmisen kädelle (*Koodi Luonto: 93*). Valokuvien ihmiset myos auttavat loukkaantuneita tai sairastuneita toislaajisia, huolehtivat merikilpikonnien pesimärauhasta ja pukeutuvat krokotiileiksi vastustaakseen nahkakauppaa (*Koodi Elämä: 71, 119, 121; Koodi Luonto: 67*). Lisäksi yhden kalastuskuvan teksti kyseenalaistaa kuvatuun käytännön kertoessaan, kuinka hai pyydystetään, evät leikataan irti ja hai heitetään takaisin mereen kuolemaan (*Koodi Elämä: 101*). Näin ihminen kasvaa eläinten käyttäjästä ja työnantajasta kohti toislaajisen ravintolähteen ja auttajan rooleja. Suhteessa tuotantoeläimiin vastaavaa käännettä ei tapahdu vaan he pysyvät yläasteellakin hyvin pitkälti ihmisten alamaissina.

”Kesyjen” eläinten Kolmannuuden ilmeneminen

Vaikka yhteisön laajentaminen lajirajojen yli näyttää monen nykyihmisen mielestä tuiki tarpeelliselta, ymparistoopin kirjoissa keskitytään yhä vaalimaan lajitoverien keskinäistä yhteishenkeä, kuten edellä esitellyissä määritelmässä nousi esiin. Käänöpuolena ihmisten tasa-arvolle on se, etta toislaajiset eivät pääse järin hyviin neuvotteluasemiin oppikirjojen tulkinnoissa. Varsinkin tuotantoeläimiä koskevissa tulkinnoissa toislaajiset pelkistyvät järjestelmiksi, jotka vastineeksi ihmisen panostuksesta tuottavat

⁴⁹⁰ Dunayerin (2001: 201) suosittomia vaihtoehtoja tuholaisten torjunnalle (*pest control*) ovat muiden muassa toislaajisten joukkotuhonta (*nonhuman genocide*) ja toislaajisten massamurha (*mass murder of nonhumans*). Olisi mielenkiintoista kuulla, mitä Dunayer käytännössä ajattelee esimerkiksi ihmiskirppujen hävittämisestä.

käyttökelpoista biomassaa (*Pisara 2*: 20–21; *Pisara 3*: 87). Näin oppikirjat tukevat kouluruokailuistakin välittyvää viestiä toislaajisista eläimistä ruokana (ks. esim. Cole & Stewart 2014: 111–115). Lapset opetetaan sisäistämään ja uusintamaan käsitteellistä mallia, joka sijoittaa toislaajiset eläimet omille paikoilleen ja kertoo, kuinka kuhunkin heistä tulee suhtautua (Cole & Stewart 2014: 8–9). Ympäristöopin naudat, siat, lampaat ja kanat jäävät hyvin kauaksi kansalaisuusmallista, jota Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 101–155, 213–214) kehrittelevät teoksessaan *Zoopolis*; sen sijaan heidän tulkitsemistaan hallitsee tuotannollinen viitekehys:

[6.2.3.6] **E-läi-mis-tä saadaan ruokaa**

Lehmä on nau-ta-e-läin. Lehmä asuu na-ve-tas-sa. Se syö heinää, ohraa, kauraa ja **rehua** eli eläinten ruo-ka-se-koi-tus-ta. Lehmästä saadaan maitoa ja lihaa.

Sika asuu si-ka-las-sa. Se syö mo-nen-lais-ta ruokaa. Siasta saadaan lihaa.

Kana asuu ka-na-las-sa. Kana syö jyviä ja rehua. Kanasta saadaan ka-nan-mu-ni-a ja lihaa.

Lammas asuu lam-po-las-sa. Lammas syö heinää ja rehua. Lampaasta saadaan lihaa ja villaa. (*Pisara 2*: 21)

Tuotantoeläimessä on kyse yksinkertaisesta *input/output*-koneistosta, jolla ei ole mitään tekemistä Kolmannuuden hienostuneempien muotojen, ristiriitojen tunnustamisen ja tinkimättömän oppimisprosessin (ks. 2.2.3) kanssa. Tuotantoeläinten yksilöllisyyden kyseenalaistaa se, että hänestä puhutaan korvattavissa olevana tuotantotekijänä: elintarvikkeita ja materiaaleja saadaan *kanasta, lehmästä, siasta ja lampaasta*, jotka eivät ole nimenomaisia Potseja ja Päkäpäitä vaan teoreettisia eläintyyppisiä, joita Dunayer (2001) kritisoi. Yksikkömuoto on varsinkin alaluokkaliselle monikkoa selkeämpi, mutta lukemisen lisäksi se helpottaa hyväksikäyttöä koskevan tiedon vastaanottamista. Kun tuotantoeläimistä puhutaan monikossa, he uhkaavat muuntua maidon- ja lihantuotantoyhtälöistä eläviksi olennoiksi, joita syntyy, kasvaa ja päättyy teuraaksi tietty määrä. Neljännen luokan ympäristöopin siirrytäänkin tämän tyyppiseen kielelliseen jäsenyykseen: nyt *kanoista* ja *naudoista* saadaan lihaa ja *sikoja* ”kasvatetaan lihan vuoksi”; oppilaalle myös ilmoitetaan tuotantoeläinten lukumäärät Suomessa (*Pisara 4*: 99–101). Tätä voi pitää selvänä edistysaskeleena oppilaan ja tuotantoeläinten välisessä neuvotteluprosessissa, vaikka kuvitus onkin harhaanjohtava.

Varsinkaan toisen luokan tuotantoeläintulkinnat eivät myöskään valmista lasta pohtimaan oman toiminnan vaikutuksia eläinten hyvinvointiin, mikä kuuluisi ympäristöopin keskeisiin oppisisältöihin kolmannelta luokalta lähtien (OPS 2016: 242). Päinvastoin lapsia sosialisoidaan määrätietoisesti toislaajisten eläinten hyväksikäyttöön (ks. Cole & Stewart 2014: 6). Tuotantoeläinten kohtelu esitetään väistämättömänä käytäntönä, mitä korostaa passiivimuotojen runsas viljely: tuotantoeläimiä *tuotetaan, pidetään, kasvatetaan ja syötetään* (*Pisara 2*: 20, 21; *Pisara 4*: 99–101, 121), heistä *saadaan* tai *hyipsetään* ruokaa ja materiaaleja (*Pisara 2*: 20, 21; *Pisara 3*: 87; *Pisara 4*: 98, 99), joita *kuljetaan, ostetaan, käytetään ja syödään* tai joista *valmistetaan* tai ”voidaan valmistaa” jotakin (*Pisara 2*: 20, 21; *Pisara 4*: 98–101).⁴⁹¹ Tämä ilmentää oppikirjoille tyypillistä tapaa saada valinnat näyttämään itsestään selviltä ja terveen järjen mukaisilta sen sijaan, että tulkinnan taustalla vaikuttavat arvot kirjoitettaisiin auki (ks. Karvonen 1995: 213, 216, 219). Jo vuosikymmenten ajan kriittiset kielentutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka passiivimuodoilla pyritään häivyttämään vastuullisuutta ja oikeuttamaan asiointiloja (ks. Martin 1985; Kahn 1992/2001; Goatly 1996/2001; Schleppegrell 1997/2001).

⁴⁹¹ Vastapainona lukuisille passiiville neljännen luokan kirjassa esiintyy myös aktiivimuotoisia lauseita, joissa ”ihmiset käyttävät” (lehmien) maitoa ja ”[s]iat kasvavat nopeasti ja tuottavat siksi paljon lihaa” (*Pisara 4*: 99). Tällöinkin sian toiminnassa on tosin kyse pelkästä kasvusta ja tuottamisesta – ei esimerkiksi tonkimisesta, tutkimisesta, löytämisestä, juoksemisesta tai leikkimisestä. Kriittinen kielentutkija huomauttaisi myös, että (lehmien) maitoa eivät suinkaan käytä kaikki ihmiset, mutta epätarkkuudesta huolimatta aktiivimuoto tukee kriittistä ajattelua.

Kolmannuuden palveluksessa passiivi siirtää huomion vaihtoehtoisista mahdollisuuksista ja yksilöllisistä valinnoista tuotantokoneiston armottomaan toimintaan. Nautojen, sikojen ja kanojen tarkoituksena on tulla ruoaksi, samaan tapaan kuin muidenkin eläintutkijoiden tarkastelemissa oppimateriaaleissa (ks. esim. Cole & Stewart 2014: 122–128). Tuotantoeläimet itse eivät oletettavasti ymmärrä teollista logiikkaa vaan heille tuotantotaipeuden koettelemuksissa korostunee Toiseus.

Opetussuunnitelman mukaan ympäristöopissa tulisi kiinnittää huomiota kriittisen ajattelun kehittämiseen (ks. 6.1), joten sikäli vallitsevan tilanteen naturalisoiva puhetapa vaikuttaa jossain määrin yllättävältä. Kontrastina tyllylle kielenkäytölle kylläkin toimii toisella luokalla tunnelmaltaan liki pastoraalinen valokuvakollaasi, joka saattaa lukijan kasvotusten taivasalla kuvattujen tuotantoeläinten kanssa (*Pisara 2*: 20). Neljännen luokan kotieläintilaa esittävästä kuvasta katse liikuu huomaamatta idyllin kruunaavaan otsikkoon: ”Karjatalous on eläinten kasvattamista ravinnoksi” (*Pisara 4*: 98). Mahdollisesti tekstuaalisten ja kuvallisten tulkintojen välinen jännite herättää oppilaan siihen, kuinka ristiriitaisten viitekehysten puitteissa tuotantoeläimiä kulttuurissamme tulkitaan. Jos lapsella on taipumusta tällaiseen problematisointiin, huomio saattaa kiinnittyä myös siihen, kuinka peräkkäisillä aukeamilla esitellään maatilan eläimiä ja lemmikkieläimiä (*Pisara 2*: 88–91). Lapsi voi havahtua kysymään, miksi mäyräkoiraa pidetään lemmikkinä mutta yhtä lailla suloinen porsas kuuluu hyötykäytön piiriin (ks. *Pisara 2*: 21). Helposti Kolmannuus kuitenkin jäänee vallitsevien luokittelujärjestelmien ja niihin kytkeytyvien käytäntöjen sisäistämisen tasolle – koululainen oppii tekemään eron lemmikin ja syötäväksi kasvatetun eläimen välille (ks. Cole & Stewart 2014: 126). Kuten Pia Mikander (2016: 15–16, ks. myös 51) huomauttaa, koulujen oppikirjat heijastavat yhteiskunnan vallitsevia arvoja, ja tämä näkyy myös lajienvälisten suhteiden tekstuaalisessa rakentumisessa – välttämättä kriittisen ajattelun oppimiselle ei jää sijaa (ks. Mikander 2016: 77–79). Kriittisen eläintutkimuksen näkökulmasta koulutus näyttää edelleen yhteiskunnallisena toimijana, joka uusintaa valta-asetelmia, ruokkii spesismin kaltaisia ideologioita ja pyrkii tekemään oppilaista kuuliaisista kuluttajia (Pedersen 2017).

Kolmannelta luokalta lähtien ihmisten ja toislaisten yhteiseloa esitellään sarjakuvamaisissa piirroksissa, joita on jonkin verran jo alempien luokkien kirjoissa. Nämä kuvat pyrkivät havainnollistamaan tekstien sanomaa tunnistettavien tilanteiden kautta. Ensiyteen liittyvä aistillisuus ja varsinkin Toiseuteen kuuluva vastus jäävät vähemmälle, ja kuvat voi pitkälti tulkita keskeisiä näkökohtia kiteyttäväksi visuaalisiksi malleiksi. Vallitsevan järjestyksen mukaisesti koira pääsee kuvissa jokseenkin tasaveroiseen asemaan ihmisten kanssa: koira odottaa näiden seurassa veneretkeä pelastusliivit päällä, toruu varomattomia sähkön käyttäjiä yhdessä lasten kanssa, käy uimassa samalla rannalla, odottaa vesi kielellä ruoan valmistumista ja osallistuu lasten ja villieläinten rinnalla nuotiopiiriin, jonka keskellä paistuu todennäköisesti sorkkaeläinperäinen makkara (*Pisara 3*: 70, 72, 94, 98, 100). Koirien asema voi problematisoida ihmisten ja toislaisten välisen vastakkainasettelun, mutta harmillisesti teemaa ei kirjoissa kielellisesti käsitellä vaan tyydytään kulttuurillemme tunnusomaisten tilanteiden visuaaliseen kuvaamiseen.

Oppikirjojen kesyeläintulkinnossa Kolmannuus nousee pintaan välineellistävän rationaalisuuden ja vakiintuneiden normien muodossa. Luontosuhdefilosofien peräänkuuluttamasta johdonmukaisuudesta saati reflektiivisestä kokonaisvaltaisuudesta (ks. esim. Horkheimer & Adorno 1944/2008; Horkheimer 1947/2008; Bateson 1972; Bateson 1979; Singer 1974/1976; Ryder 1975; Regan 1975/1976; 1986/1989; Næss 1989) ei kesyeläinten kohdalla juuri ole tietoa vaan kanoja ja koiria iskostetaan päättäväisesti sosioekonomisen järjestelmämme puitteisiin. Vasta yläasteen biologiassa esitetään, että tuotantoeläinten kohteluun ”on olemassa tarkat säännöt” ja että heidänkin ”pitäisi pystyä elämään lajilleen tyypillisellä tavalla” (*Koodi Elämä*: 135). Näin mielivaltaiset eettiset koodit suhteellistuvat ja ala-asteella vaalittu tuotantoeläinten kategoria sijoitetaan samaan viitekehykseen kesyttömien eläinten kanssa. Vastaväitteenä tulkinnalle voisi tosin esittää, ettei eläimistä pitäisi lainkaan käyttää sellaisia

nimityksiä, jotka esittävät tietyssä tilanteessa olevan eläimen tietyn tyyppisenä eläimenä (Dunayer 2001: 181). Kuten Donaldson ja Kymlicka (2011: 68) huomauttavat, mielikuva ihmisen talutushihnassa pysyvistä lemmikeistä, maatilalle kuuluvista tuotantoeläimistä ja neitseellisessä erämaassa tai eläintarhassa elävistä villieläimistä ei vastaa todellisuutta, jolloin eläinsuhteemme käsitteelliseksi perustaksi tarvitaan kipeästi hienovaraisempia erontekoja.

”Kesyttömien” eläinten Kolmannuuden ilmeneminen

Omaehtoisen luontosuhteen riskitekijäksi Kolmannuus voi muodostua silloin, jos kaikenkattava näköala saa ihmisen väheksymään muita ulottuvuuksia, simpukan kuultoa ja hauen arvaamattomuutta, kuten lukuisten ajattelijoiden Kolmannuuteen liittyvässä kriitikissä tuli esiin (ks. 2.1, 2.2, 2.3). Edellä havaittiin, että oppikirjat eivät ilmennä yksipuolisesti Kolmannuutta vaan sisältävät runsaasti aistimusvoimaisia kuvia toislaisista eläimistä; alaluokilla eläimiä myös kielellisesti luokitellaan kohtaamistilanteen mukaan (ks. 6.2.1). Peter Mühlhäuslerin (1994/2001) ja Jesper Hoffmeyerin (2010) havaintojen mukaan länsimaisilla biologeilla on kuitenkin tapana mitätöidä elettyjen tilanteiden merkitys toislaisten tulkittamisessa ja kuvitella luonnon noudattavan jonkun asettamia sääntöjä. Myös oppikirjoissa eläinryhmät toimivat toisinaan koteloina, joihin yksilöiden ainutkertaisuus katoaa. Joskus ihmisillä on taipumuksena lukea muille lakia luodakseen staattisen taustan omien mielitekojensa toteuttamista varten, mikä on ilmeistä tuotantoeläinten kaltaisten hyväksikäytön kohteiden kohdalla. Villieläinten hyödyntäminen on pienimuotoisempaa, mutta toisinaan heitäkin pussitetaan helposti käsiteltäviin kognitiivisiin pakkauksiin sen sijaan, että itsereflektion kautta rakennettaisiin lajienvälistä verkostoa. Kokonaisvaltaisen katsantokannan sijaan Kolmannuus voikin näkyä maailmankuvassa yksittäisten ilmiöiden redusoituna säännönmukaisuutena.

Luonnonvaraisten eläinten jonkinlaisesta kunnioituksesta kenties kielii se, että kasveista poiketen heitä ei mainita luonnonvaroille annettussa ympäristöopin määritelmässä (*Pisara 5*: 112–113, 137; *Pisara 6*: 117).⁴⁹² Pitäähän Dunayerkin (2001) yhtenä lajisorrosta vapautumisen virstanpylväänä sitä, että eläinten ainutkertaisuutta ei sivuuteta nimittämällä heitä luonnonvaraksi.⁴⁹³ Metsästyksen, kalastuksen ja ravustuksen yhteydessä myös tuomitaan turhan kärsimyksen aiheuttaminen saaliseläimille ja kysytään oppilaiden mielipidettä metsästyksestä ja kalastuksesta (*Pisara 5*: 15; ks. myös *Koodi Elämä*: 104; *Koodi Luonto*: 31). Yleisempiä linjoja tarkasteltaessa huomio kuitenkin kiinnittyy siihen, kuinka vahvana oppikirjojen eetoksesta välittyy ajatus kalastuksen hyväksyttävyydestä. Lukuisat valokuvat esittävät onkimistilanteita tai kokonaisia kalasaaliita (ks. 6.4.2), kun taas metsästystä ei ole vastaavasti kuvitettu. Tehtävät kehottavat oppilasta suunnittelemaan onkiretkä (*Pisara 3*: 53) ja preparoimaan kuolleen kalan (*Koodi Elämä*: 104). Kalan aisteja käsittelevät tekstikappaleet päättyvät vinkkeihin siitä, kuinka tietoa voi soveltaa kalastuksessa (*Koodi Elämä*: 98, ks. myös 104); tämä herättää kysymyksen, onko kalan kokemusmaailmalla merkitystä vasta siinä vaiheessa, kun hän tarttuu syöttiin noustakseen omasta elementistään ihmisten keskuuteen (ks. 6.4.2). Ihmisten saalistamista kaloista puhutaan yhtenä massana Dunayerin (2001) vastustamalla tavalla: *kalaa* saadaan eri paikoista ja *silakkaa* käytetään rehuna (*Pisara 5*: 15), ikään kuin yksilöt olisivat pelkkiä jättiläiseläimen irtosuomuja.⁴⁹⁴

⁴⁹² Yläasteen biologiassa kalansaaliista puhutaan luonnonvaroina (*Koodi Elämä*: 147).

⁴⁹³ Ekolinguistisesti on toki mahdollista kyseenalaistaa myös kasvien, veden ja maan ja luonnonvoimien nimittäminen luonnonvaroiksi.

⁴⁹⁴ Eläintuotannon tavoin kalastusta normalisoivat osaltaan myös passiivimuodot: kaloja *saadaan*, *kalastetaan*, *kasvatetaan* ja *käytetään* (*Pisara 5*: 15). Sama koskee muun muassa ravustusta (*Pisara 5*: 15), metsästystä (*Pisara 5*: 15; *Koodi Luonto*: 139) sekä ”tuholaisten” torjuntaa (*Pisara 4*: 103).

Marginaalisessa muodossaankin eläinsuhteita säätelevät monenkeskiset normit ja reflektio ilmentävät myönteistä kehitystä kohti lajienvälistä diplomatiata (ks. esim. Leopold 1949; Næss 1989). Toisaalta sopii kysyä, kuinka suhteiden kehittymiseen vaikuttaa se, jos toislaiset neuvottelukumppanit eivät näyntyä niinkään autonomisina toimijoina kuin tyypeinä, todennäköisyyksinä tai ekologisten funktioiden osatekijöinä. Kolmannuuden etulyöntiasemaa havainnollistaa oppikirjateksteissä esimerkiksi toislaisten eläinten konstruointi lajeiksi ja muiksi taksonomisiksi yksiköiksi. Kolmannen luokan ”Tutkimusretki rannalle” -jaksossa (*Pisara 3*: 26–53) ei suinkaan retkeillä erilaisiin rantabiotooppeihin, joilla on tunnusomaiset asukkaansa. Sen sijaan jakso sisältää erilliset luvut rannan kasveista, kalasta, vesilinnuista, majavasta ja selkärangattomista. Lukujen kokonaisuudesta konstruoi ihanneranta, jonka puista majava rakentaa patoa ja jonka veteen platoninen kala laskee tuhansia mätimunia. Mallirannan yhteys lapsen omiin rantakokemuksiin voi jäädä epämääräiseksi, jos konkreettinen ranta pistää hanttiin ja paljaat kalliot pitävät pilkkanaan odotusrannalle nousseita sankkoja ruovikoita. Tällöin todellinen ranta voi alkaa tuntua hankalalta tapaukselta, jonka lajistossa on vakavia puutteita; toisaalta oppikirjan malli saattaa näyttää pelkältä todellisuudelle vieraalta spekulatiolta.

Taksonomisessa eläinpuheessa voi olla kyse ryhmää koskevista todennäköisyyksistä, joiden Kolmannuus perustuu laajoja joukkoja koskeviin laskelmiin. Esimerkiksi kalat ovat ”yleensä muodoltaan pitkiä ja kapeita”, ja heidän silmänsä ovat ”yleensä pään sivuilla” (*Pisara 3*: 35). Näin kalojen laadullinen monimuotoisuus pelkistyy kvantitatiiviseksi taipumuksiksi; vasta yläasteella oppilaalle eksplikoidaan, että kalalajien välillä ruumiin muodossa on ”suurta vaihtelua” (*Koodi Elämä*: 97). Vallitseva puhetapa keskittyy geneerisiin joukkoihin ja keskivertoedustajiin siinä määrin, että Dunayerin (2001) varoitukset yksilön unohtamisesta palaavat väistämättä mieleen. Herää kysymys, voisiko oppikirja yleistämisen rinnalla valmistaa oppilasta ainutkertaisen kalayksilön kohtaamiseen.

Suhteellisten jakaumien perusteella joukkoja jäsennellään paitsi taksonomisissa myös ekologisissa ja etologisissa yhteyksissä. Talven tullen ”osa eläimistä” muuttuu pois, ”[m]onet eläimet” ovat liikkeellä, kun taas ”[j]otkut eläimet” nukkuvat talviunta tai horrostavat (*Pisara 1*: 44). Tällainen muotoilu nostaa esiin vaihtoehtoisten talvenviettopojen moninaisuuden mutta sulkee laadullisen vaihtelun visusti kielellisen diagrammin sisään. Myös ihmisväestöstä puhutaan alusta lähtien vastaavin sanakääntein (ks. esim. *Pisara 1*: 37, 39, 65), mutta oman lajimme kohdalla kvantitatiivista lähestymistapaa tasapainottavat runsaat yksilöinnit ja tunnelmoinnit. Eläinsuhteidemme kehittämisen kannalta olisi toivottavaa, että säännönmukaisuuksien rinnalla kiinnitettäisiin kielellistä huomiota myös toislaisten eläinten yksilöllisyyteen ja laadulliseen läsnäoloon. Jos vastaan tulevassa silissä näkee ensisijaisesti yleisesti tunnetun säännönmukaisuuden ilmentymän, kohtaaminen jää väistämättä pintapuoliseksi. Fenomenologista painotusta vaihtamalla on mahdollista tavata juuri tietty siili tietynlaisessa valaistuksessa.

Ylemmillä luokilla tilastolliset tulkinnat hajottavat osaltaan idealisoituja käsityksiä ja auttavat mallintamaan luontoa aiempaa kompleksisemmin. Tilastolliset käsitteet eivät viittaa yksinomaan deterministisiin kategorioihin, kuten vaihtoehtoihin lisääntymismuotoihin, vaan myös yksittäisten eläinten kohtaloihin. Siinä missä ihmisen kehitys näyttäytyy oppikirjoissa yksilöllisenä ilmiönä (ks. 6.2.1), toislaisten yksilönkehityksestä kertovissa ympäristöopin teksteissä yksilöllinen vaihtelu ei tule vastaavasti esiin; esimerkiksi sammakon kehitys pelkistyy kolmeksi vaiheeksi (*Pisara 1*: 75). Vasta yläasteen biologiassa selviää, että suurin osa sammakoista itse asiassa kuolee keskenkasvuina (*Koodi Elämä*: 36). Näin puhe tilastollisesta joukosta siirtää huomiota teoreettisesta lajin edustajasta aktuaalisiin sammakoihin.⁴⁹⁵ Yleisemminkin biologian kirjassa todetaan, että monilla eläimillä ”[s]uuri osa poikasista kuolee

⁴⁹⁵ Sammakon yksilönkehitystä käsitellään yläasteen biologiassa myös toisessa yhteydessä (*Koodi Elämä*: 110); tässä tapauksessa peruskaavan Kolmannuutta tasapainottaa vivahteikas kielellinen kuvaus sekä ainutkertaisen valokuvien sarja.

ensimmäisen elinvuoden aikana” ja että luonnossa ”[v]ain harva eliö” kuolee vanhuuteen (*Koodi Elämä*: 36). Stereotyyppisiä käsityksiä korvataan sellaisilla säännönmukaisuuksilla, jotka perustuvat tosiseikkojen laajapohjaiseen havainnointiin. Kompleksisuudelle tekee oikeutta myös erilaisten välimuotojen nostaminen tietoisuuteen. Esimerkiksi Itämeressä elää sekä sisävesien lajeja että merilajeja, joiden edustajat eivät matalassa suolapitoisuudessa kasva samoihin mittoihin kuin valtameressä (*Koodi Luonto*: 134–137, 141).

Kolmannuus korostuu myös tulkinnoissa, joissa eläimessä on kyse ekologisesta funktiosta tai merkityksestä muille eliöille. Esimerkiksi ekosysteemipalveluiden käsitteen puitteissa ”hyönteisten suorittama kasvien pölytys” ja ”[k]astelierojen suorittama maaperän muokkaus” (*Koodi Luonto*: 82) näyttävät yleisluontoisina toimintoina, jotka voisi kilpailuttaa ja uskoa tehokkaimman palveluntuottajan tehtäväksi.⁴⁹⁶ Tällainen näkökulma eläimyyteen on ilman muuta valaiseva mutta kaipaava vastapainokseen eläinten aktuaalisuuden ja ainutlaatuisuuden täysmittaista tunnustamista. Ekosysteemitason Kolmannuus mahdollistaa yksilöiden ohittamisen sen piirissä hahmotetun kokonaisuuden edun nimissä; esimerkiksi naalien vanhojen pesäpaikkojen läheisyydestä ”poistetaan kettuja” siinä toivossa, että harvinaisempi laji vielä palaisi sijoilleen (*Koodi Luonto*: 103). Kolmannuudelle tyypillistä osasten arvottamista kokonaisuudesta käsin edustaa esimerkiksi tunturimittarin luokittelu tuhohyönteiseksi (*Koodi Luonto*: 103), joskin olisi toki mahdollista kuvitella myös tunturimittarin ehdoilla jäsenetty järjestelmä. Tyypillisemmin ihmiskielelle käännettyt järjestelmät kuitenkin tähtäävät ihmisen etuun; esimerkiksi porojen luontaista käyttäytymistä ”käytetään hyväksi” porotaloudessa (*Koodi Luonto*: 103). Abstraktimmalla tasolla esimerkiksi hain suomut, kuningaskalastajan nokka ja hämähäkin liikkeet ovat ”malleja, joiden perusteella ihmiset voivat tehdä uusia keksintöjä” (*Koodi Elämä*: 13).

Kapeimmillaan eläinpuheessa ei ole kyse edes tilastoista vaan yleisluontoisista tyypeistä, joiden yhteys ojassa räpistelevään siivekkääseen tai hännän läiskähdykseen lammen pinnassa käy äärimmäisen ohueksi. Ympäristöoppi totuttaa lapset tällaiseen lähestymistapaan pienestä pitäen. Mielenkiintoisena esimerkkinä mainittakoon kolmas- ja neljäsluokkalaisten esitetyt tulkinnat eläinlajien lisääntymisestä. Sama peruskaava toistuu niin lintujen (*Pisara 3*: 40–41, 53; *Pisara 4*: 28–29), nisäkkäiden (*Pisara 3*: 44–45; *Pisara 4*: 24–25) kuin selkärangattomienkin (*Pisara 3*: 48–49) kohdalla:

[6.2.3.7] **sinisorsa**
[...]
Pesintä: Munii 6–10 munaa kasvillisuuden suojaan. (*Pisara 3*: 40)

[6.2.3.8] **majava**
[...]
Lisääntyminen: Synnyttää touko–kesäkuussa kolme poikasta. (*Pisara 3*: 44)

[6.2.3.9] **liejukotilo**
[...]
Lisääntyminen: Munii munansa järven tai meren pohjalle. (*Pisara 3*: 48)⁴⁹⁷

Oppikirjateksteissä poikasia ei synnytä lisääntymisessään menestyksekkäs majavanaaras vaan munia ja poikasia tuottavat lajit. Lisääntymisessä on kyse taksonin vakiintuneisuudesta – ei siitä, että tietty sinisorsanaaras hautois sateisena keväämmänsä seitsemää munaansa tarkoin valitussa rantapoukamassa. Kolmannuuden tarjoama oikotie sivuuttaa eläimet, jotka jäävät vaille jälkikasvua, eikä

⁴⁹⁶ Vastaavaan tyyliin puhutaan esimerkiksi selkärangattomien *rooleista* luonnossa (*Koodi Elämä*: 93).

⁴⁹⁷ Selkärangattomien lisääntymiskuvauksissa on muita ryhmiä enemmän vaihtelua, mutta yhdenkään lajin kohdalla ei kerrota esimerkiksi sitä, että käytännössä naaras hoitaa munimisen.

sukupuolirooleillakaan tästä näkökulmasta ole merkitystä. Välttämättä 6–10 munaa tuottava lajityyppi ei kuitenkaan ole omiaan herättämään lapsissa intensiivistä mielenkiintoa, jolloin opetussuunnitelmassa tavoiteltu merkityksellisyyden tunne ja omaehtoisen oppimisprosessin käynnistyminen (ks. 6.1) eivät välttämättä toteudu.

Pia Sjöblomin (2012: 138–139, 206) kyselytutkimuksessa yksikään 678 lukioikäisestä vastaajasta ei nimennyt koulua tai tiettyä opettajaa luontoon kohdistuvan kiinnostuksensa lähteeksi. Tutkimuksen haastatteluosuuden perusteella koulu oli kylläkin tarjonnut luontotietoa ja vaatinut sen muistamista kokeessa, mutta vain yksi haastatelluista katsoi koulun edes jossain määrin vaikuttaneen kiinnostuksensa syntyyn. Tästä herää kysymys, olisiko oppikirjateksteihin mahdollista kehittää kompleksisempaa Kolmannuutta, joka sulkisi kokonaisvaltaisemmin syleilynsä sen, mitä ympärillämme todella tapahtuu. Oppikirjojen monipuoliset kuvat jakelevat toislaisille merkitystä melko avokätisesti, mutta niiden rinnalle tarvittaisiin kenties muodoltaan vaihtelevia tekstejä, joissa olisi vaikutteita muistakin diskursseista ja kirjallisuudenlajeista kuin perinteisestä oppikirjagenrestä. Helposti opetustekstit tarjoavat eläimistä ”pienen, selvän ja kaavamaisen kuvan”, kuten Marcel Proustin (1977: 256) havainnoimat opetuskuvat ”saman eläinlajin toisiaan muistuttavista edustajista”.⁴⁹⁸ Jotta eläinkäsitys pysyisi värikylläisenä ja yksilökohtaisena, pikku kaavioiden vastapainoksi kaivataan sointuvia, puhuttelevia ja arvoituksellisia sanoja.

Kolmannuuden ilmeneminen toislaisille eläimille

Oppikirjojen tulkintojen puitteissa vaikuttaa siltä, että maailma näyttäytyy säännönmukaisena ja tulkittavissa olevana paitsi ihmisille myös toislaisille eläimille. Joillakin eläimillä on omat tapansa, jotka voi mieltää Kolmannuuden ilmentymiksi – esimerkiksi huuhkaja ”viihtyy vuodesta toiseen samoilla paikoilla” (*Koodi Luonto*: 70). Tässä tulkinnassa eläin ei näyttäydy essentialisoiville luonnonlaeille alistaisena oliona vaan huuhkaja tuottaa aktiivisesti säännönmukaisuutta omalla toiminnallaan. On helppo kuvitella, että tiettyihin paikkoihin kiinnittyminen tuo huuhkajan elämään ennustettavuutta, joka vuorostaan kasvattaa toimintamahdollisuuksia Jesper Hoffmeyerin (1993/1996: 26–36; 2010: 33–35) kuvaamaan tapaan. Toisaalta toislaiset muokkaavat maailmaa itsensä näköiseksi myös tulkinnoillaan. Toislaisille tunnusomaisesta jäsennykäytännöstä käy esimerkiksi susilauman arvojärjestys (*Koodi Luonto*: 75). Jäsennykäytäntö ilmenee konkreettisesti susien vuorovaikutuksessa, mutta on mahdollista kuvitella, että susilla on myös normatiivinen kokemus siitä, kuinka lauman tulee järjestyä.

Toislaiset tulkitsevat omilla ehdoillaan paitsi lajinsisäisiä ilmiöitä myös ympäröivää todellisuutta. Varsinkin biologian kirjojen toislaiset näyttävät useinkin kokevan Kolmannuutta siinä mielessä, että jokin ilmenee heille jonakin tai merkitsee heille jotakin. Ympäristöopin kirjoissa esimerkiksi toislaisen näkökulmaa ilmaisevia allatiivimuotoja on niukasti; kuitenkin vaikkapa toisen luokan kirjassa kysytään: ”Miksi kukkivat kasvit ovat tärkeitä hyönteisille?” (*Pisara 2*: 79). Yläasteen biologiassa toislaiset ilmenevät monin paikoin toinen toisiaan varten. Kuolleet eläimet ovat ”ravintona joillekin eläimille” (*Koodi Luonto*: 78), ja selkärangattomat ovat ”ravintona monille kaloille” (*Koodi Luonto*: 126). Essiivien ja allatiivien yhdistelmät osoittavat, että samakin ympäristön elementti voi tulkitsijasta riippuen saada erilaisia tehtäviä ja merkityksiä. Myös translatiivit kertovat ympäristön elementtien merkityksistä toislaisille; esimerkiksi hauki ”voi napata ateriakseen vesilinnun poikasen” (*Koodi Luonto*: 124). Toisinaan toislaiset näkökohdat ilmaistaan (eksplisiittisen) semioottisin sanakäantein; esimerkiksi valon ja lämmön lisääntyminen on ”eläimille merkki kevään alkamisesta” (*Koodi Luonto*: 33) (ks. myös 6.3.1). Tulkintakyvyt

⁴⁹⁸ Sitaatit on suomentanut Inkeri Tuomikoski.

tunnustetaan jo selkärangattomien eläinten kohdalla – paarmalle lämpö ja hiilidioksidi ovat merkkejä ihmisestä (*Koodi Luonto*: 93).

Ilmiöiden tulkitseminen lajikohtaisten taipumusten puitteissa aiheuttaa myös virhetulkintoja. Merikilpikonnien kohdalla lajienväliseen kanssakäymiseen liittyvät virheet näyttävät erityisen kohtalokkailta, sillä poikaset saattavat luulla hotellin tai ravintolan valoja kimmeltäväksi mereksi (*Koodi Elämä*: 121), ja vartuttuaan he ”luulevat meressä ajelehtivia muovipusseja meduusoiksi” (*Koodi Elämä*: 142). Hirvikärpänenkin voi erehtyä luulemaan ”ihmistä hirveksi” (*Koodi Luonto*: 27). Toisaalta joustava tulkitseminen tarjoaa toislajisille uusia mahdollisuuksia; esimerkiksi kaupunkien seinät ja katot tuovat kyyhkyille ja lokeille mieleen heidän luontaiset pesimäpaikkansa, kallioseinämät ja rantakalliot, ja puistojen nurmikot ”näyttävät tundralta” hanhien näkökulmasta (*Koodi Luonto*: 147).

Kolmannuuden ilmentymiksi voi myös ymmärtää toislajisten eläinten keinot tavoitella haluamiaan asioita. Petoeläimillä on erilaisia saalistustapoja (*Koodi Luonto*: 155) ja vesieläimillä monenlaisia hapenottotapoja (*Koodi Luonto*: 127). Tapojensa ansiosta toislajiset voivat hyödyntää ympäristöään omiin tarkoituksiinsa. Tukkasotka ”etsii sukeltamalla” pohjaeläimiä ja kasvien osia (*Koodi Luonto*: 137), jolloin veteen suuntautuva liike toimii välineenä päämäärän saavuttamiseen. Saukko puolestaan ”löytää saaliinsa tuntoviikinsä avulla” (*Pisara 3*: 63). Myös monet toislajisten eläinten käyttämistä merkeistä (ks. 6.3.1) näyttävät keinoina jonkin tavoittelemiseen. Sopeutuessaan uusiin oloihin eläimet keksivät ympäristötekijöille etunsa mukaisia käyttötapoja, ja esimerkiksi kaupunkien talitaiset karkottavat pesälöisiä tupakantumpeista repimällä nikotiinilla (*Koodi Luonto*: 147). Toislajisten tavat konstruoida heille sopivia maailmoja toimivat vastapainona ihmiskeskeisille järjestelmille. Kolmannuudesta puheen ollen on mielenkiintoista huomata, kuinka ihmisen ehdoilla havaitut säännönmukaisuudet suhteellistuvat huomion siirtyessä toislajisille ilmenevään Kolmannuuteen.

6.2.1–6.2.3 Yhteenveto

Edellä tarkastelimme oppikirjojen ihmisiä ja muita eläimiä Ensiyden, Toiseuden ja Kolmannuuden näkökulmasta. Luvussa 6.2.1 puhuin ihmisen kehollisuudesta, toislajisten aistittavista ja samastuttavista ominaisuuksista, yhteenkuuluvuuden ja eksoottisuuden tunteista, jotka oppikirjoista välittyvät. Luuranko pelasi jalkapalloa, pürrosporsas kurkisteli ympärilleen, talven eläimet sointuivat lumeen, ja ruokaa oli tarjolla ylenpalttisesti. Luvussa 6.2.2 luotasin oppikirjojen kykyä ottaa todesta lukijan kehollisuus sekä metsissä ja maataloilla elävien eläinten aktuaalinen olemassaolo; lisäksi tarkastelin oppikirjojen tulkintoja elämän haasteellisuudesta. Valtimo sykki ihon alla, nauta sai korvamerkin, pihaan saapui yllätysvieraita, ja vesieläimet vastustivat virtausta. Luvussa 6.2.3 kartoitin sitä, kuinka oppikirjoissa ilmenee eläimenä olemisen säännönmukaisuus ja kuinka oppikirjaeläimet sijoittuvat laajempiin ekologisiin ja kulttuurisiin systeemeihin, kuten ravintoketjuihin sekä taksonomisiin ja taloudellisiin järjestelmiin. Ihmisestä tuli *Homo sapiens*, tuotantoeläimiä kasvatettiin ja käytettiin, sinisorsa muni 6–10 munaa, ja kilpikonna luuli muovipussia meduusaksi. Seuraavaksi selvitän, miten oppikirjojen kieli suhteutuu kielenulkoiseen maailmaan ja sitä kansoittaviin eläimiin.

6.3 Kielen ja maailman suhde oppikirjoissa

Hengen, järjen tai kielen vastakkainasettelua luonnon kanssa on usein pidetty yhtenä länsimaisen luontosuhteen kipupisteistä, ja siksi kieltä koskevien käsitysten tietoinen tarkastelu helpottaa osaltaan lajienvälisten suhteidemme kehittämistä. Luvussa 2.3 jäsenisin kolmen kategorian mukaisesti erilaisia tapoja puhua kielen suhteesta muuhun todellisuuteen. Ensiydessään kieli näyttäytyy kasvin tai veden kaltaisena hallitsemattomana entiteettinä, jota ei voi asettaa vastakkain muun maailman kanssa (ks. 2.3.1). Toiseuden näkökulmasta korostuvat dynaamiset vaikutteet maailmasta kieleen tai kielestä maailmaan päin. Kieli vaikuttaa maagisesti maailmaan, tai vaihtoehtoisesti kielen fysiikassa ja käsitteistössä nähdään ympäröivän luonnon leima (ks. 2.3.2). Kolmannuuden piirissä kielen ja maailman välinen suhde ei näyttäydy näin välittömänä vaan kieli voi toimia vaikkapa ihmisen välineenä maailman mallintamiseen (ks. 2.3.3). Tässä luvussa kysyn, millaisia rajapintoja ympäristöopin ja biologian oppikirjoissa hahmottuu kielen ja kielenulkoisen luonnon välille. Osittain huomioni kiinnittyy kuvituksen ja tekstin väliseen suhteeseen, ikään kuin se toimisi mallina maailman ja kielen välille kehkeytyvistä suhteista opetustilanteen ulkopuolella.

6.3.1 *Sademetsässä voi olla melkoinen meteli.* Kielen ja luonnon ykseys oppikirjoissa

Ensiydessään kieli on monivivahteista ja rönsyilevää kuin elämä itse (ks. 2.3.1), ja tässä mielessä oppikirjoja voi pitää kannanottona kielen ja elämän ykseyttä vastaan. Kirjoissa ei liiemmin leikitellä kielellä eikä päästetä luovuutta valloilleen. Ympäristöopin käsittehakemistoissa suomenkielisiä sanoja seuraavat sulkeiden sisällä niiden englanninkieliset vastineet (*Pisara 3*: 118–123; *Pisara 4*: 118–124; *Pisara 5*: 133–143; *Pisara 6*: 114–121), mikä tietyllä tapaa kiinnittää huomion kielelliseen muotoon, mutta tätä ei voi tulkita myönnötykseksi muunnelmille. Pikemminkin englannin kieli näyttäytyy riippumattomana kiinnekohtana, johon marginaalisen kielen sanasto suhteutetaan. Paremmiin kielellistä rönsyilyä ilmentää tehtävä, jossa etsitään vironkielinen käänös sanalle *kala* (*Pisara 4*: 89). Vastaavanlaista kielen tutkiskelua voisi ilmiökeskeiseen ympäristöopetukseen liittää enemmänkin. Sen lisäksi, että sanojen etsiminen tarjoaa maistiaisia vieraiden kielten fonetiikasta, se voi auttaa tiedostamaan taksonomisen sanaston metaforia ja miellyhtymiä sen sijaan, että esimerkiksi lajnimet esitellään lapselle absoluuttisina sääntöinä.

Kielellinen yltäkylläisyys

Vaikka kielellinen variointi on oppikirjateksteissä niukkaa, yhdessä suhteessa kieli näyttää kasvavan puheena olevien kalojen, sammakoiden ja sudenkorentojen lailla. Alimmilla luokilla tekstin määrä on hyvin vähäinen, ja kappaleiden pidentyessäkin kyse on toisinaan triviaalin oloisten pointtien listoista. Esimerkiksi viidennen luokan kalatekstissä on viisi lihavoitua alaotsikkoa valmiina nauliutumaan oppilaan mieleen: ”Kalan muoto sopii vedessä liikkumiseen”, ”Kala hengittää kiduksilla”, ”Kalalla on samoja aisteja kuin ihmisellä”, ”Kalan sisällä on sisäelimiä”, ”Kalat lisääntyvät kutemalla” (*Pisara 3*: 35).⁴⁹⁹ Vuosien vierieissä sanat itävät, versovat ja rönsyilevät ristiin rastiin helposti hallittavien faktaruukkujen ulkopuolelle. Yläasteen biologiassa esimerkiksi kalakuvaus saa uudet mittasuhteet (*Koodi Elämä*: 96–105).

⁴⁹⁹ Toisaalta *Pisara* voisi kirjasarjan nimenä viitata siihen, että tiedon valtamerestä esitellään oppilaalle vain irrallisia pisaroita.

Kaikki osoittautuu monin verroin kompleksisemmaksi kuin kolmannen luokan oppikirja antoi ymmärtää. Tavanomaisen muodon ohessa korostetaan kalojen monimuotoisuutta ja paikallista vaihtelua, ja aisteista esitellään myös eksoottista sähköaistia. Tässäkin yhteydessä esimerkiksi aisteista kerrotaan luettelomaisesti nivomatta niitä yhteen kysymyksellä, millaisessa maailmassa kala elää. Silkkä tiedon määrä jättää kuitenkin kokonaisvaikutelmaksi hallitsemattoman runsauden. Perusasioiden pönttämisen sijaan kuvauksen lukija saattaa hetkeksi heittäytyä ihmetyksen vietäväksi.

Äkkiseltään näyttää ilmeiseltä, että oppikirjojen kieli ei kannusta kielen ja äänteiden itseisarvoisuuden paljastamiseen, vahvista pyhiä sanoja tai saa toislaisia leijumaan luoksemme unen tavoin (vrt. Mallarmé 1897/2000; Eichenbaum 1919/2001; Jakobson 1960; Huang 2009). Periaatteessa oppikirjastakin voi silti tulla suullinen performanssi, jos kirjaa luetaan luokassa ääneen lause kerrallaan tai tiettyä kohtaa tankataan kerta toisensa jälkeen koetta varten. Perinteiseen biologian kokeeseen valmistautuvan koululaisen mielenkiinnon voisi kesken kaiken vangita foneemien satunnainen leikki: ”Afrikassa valtavat heinäsiirkkalaumat saattavat pimittää taivaan ja syödä tyhjäksi laajan viljapellon.” (*Koodi Elämä*: 93.)⁵⁰⁰ Raamatullisten kaikuja lisäksi virkkeen fonetiikassa on varsinkin suuontelon kokoon, äänen korkeuteen ja vääntäiskohteen mittasuhteisiin liittyviä korrelaatioita (ks. Diffloth 1994; Ohala 1994; Morton 1994): pienistä heinäsiirkkoista muodostuvat vAltAvAt lAumAt ottavat haltuunsa lAAjAn pellon kaukaisessa AfrikAssA. Vaikka äänteillä ei oppikirjoissa liiemmin herkutella, on mahdollista, että kielellisesti herkkä koululainen lumoutuisi lukemaan tämän kaltaisia lauseita itseisarvoisina foneettisina hahmoina ja muistaisi ne vielä aikuisena.

Ensiydessään kieli ei laadullisesti häviä maailmalle aistillisuudessaan, laulullisuudessaan, värikylläisyydessään. Oppikirjateksteissä nämä ulottuvuudet jäävät helposti sivuun, mutta paikoitellen kuvan ja tekstin välinen raja käy huokoiseksi. Yläasteen biologian kirjaan sisältyy aarniometsän tunnelmaa maalaileva teksti, jossa eläimet tulevat vähitellen esiin lahoavia puita lähestyttäessä (*Koodi Luonto*: 57). Viidennen luokan ympäristöopin sademetsä- ja savanniaukeaman vasenta puolta koristaa upea kuva sademetsän vehmauteen silautuvasta valosta, ja oikealla puolen yksi tekstikappaleista kertoo kasvillisuuden kätköissä piileskelevistä eläimistä:

[6.3.1.1] Suurin osa sademetsän eläimistä elää korkealla puiden latvuksissa. Ne piiloutuvat taitavasti saalistajilta ja liikkuvat lähinnä yöllä. Siksi niitä on vaikea nähdä. Yöllä sademetsässä voi olla melkoinen meteli, kun papukaijat ja muut linnut laulavat ja apinat huutavat kimeitä merkkiäänä muille lauman jäsenille. Oksilla liikkuu myös hiljaisia saalistajia, esimerkiksi kuristajakäärmeitä ja leopardia. Leopardit ovat isoja kissaeläimiä. (*Pisara* 5: 51)

Vaikka tekstikatkelma ei välttämättä vedä vertoja maailmankirjallisuuden metsäkuvauksille, se tuo virkistävää vaihtelua ulkokohtaiseen asiatyylisiin. Vasemmanpuoleisen sivun valokuvassa näkyy pelkkää vehreyttä, mutta teksti synnyttää vaikutelman rikkaasta eläinkirjosta. Varsinkin ääniä kuvaavat laatusanat tuovat tekstiin sademetsän kaikuja, ja ”melkoinen meteli” leikittelee alkusoinnuilla. Lisäksi teksti kokonaisuudessaan jäsentyy ikonisen logiikan mukaisesti (ks. 4.2). Eläinkappaletta edeltää sademetsän kasveista kertova kappale, mikä rakentaa vaikutelmaa asukkaita ympäröivästä vihreästä tilasta. Sivulle levittäytyvän tilan ohessa tulkinta käyttää hyväkseen tekstissä virtaavaa aikaa. Eläimet lähtevät liikkeelle vasta yön tullen, herättävät metsän äänillään ja houkuttelevat kintereilleen saalistajia. Näin tekstistä muodostuu jännitteinen kenttä, jossa on aavistus satujen sademetsän yllätyksellistä yltäkylläisyyttä.

Toisella tavoin kielen Ensiyttä ilmentää kokeellinen kielenkäyttö, jota oppikirjoissa niin ikään esiintyy niukasti. Viidennen luokan ympäristöopissa pienimuotoista kielellä leikkelyä esiintyy ruuansulatuksesta kertovan luvun ingressissä:

⁵⁰⁰ Oppikirjassa tämä virke kylläkin alkaa sanalla *esimerkiksi*.

- [6.3.1.2] On olemassa sanonta: ”Ihminen on sitä mitä hän syö.”
Ranteissamme ei kuitenkaan ole ruista eikä polvissa hyytelöä.
Mitä ruualle tapahtuu elimistössä? (*Pisara 5*: 64)

Ihmisen valmistusaineita koskeva naiivi ihmettely pysäyttää asiakeskeisen ajattelun tunteisiin vetoavalla muodollaan. Ingressin poeettisuus lähtee liikkeelle rivityksestä, joka ei ole sattumanvarainen vaan myötäilee tekstin rytmiä. Näin ingressi lähestyy ääniaaltoina toteutuvaa oraalista kielenkäyttöä, jota voi pitää yhtenä kielen ja maailman ykseyden ilmenemismuotona (ks. 2.3.1). Kuvastonsa ansiosta ingressi myös luo uutta todellisuutta ja on sikäli biologisen maailman veroinen. Totunnaiset kielikuvat purkautuvat aistimusvoimaisiksi mielikuviksi, joista kehkeytyvä arvoitus luo mahdollisuuden uusien ajatusten omaksumiselle. Automatisoitunutta kielenkäyttöä purkaa myös biologian kirjan toteamus, että monet kovakuoriaistoukat ”kirjaimellisesti elävät puun ja kuoren välissä” (*Koodi Luonto*: 62); koska kielikuvasta on totuttu siirtymään muutta mutkitta muihin maailmoihin, on mielenkiintoista pysähtyä kokeeksi puun ja kuoren väliseen rakoon ja huomata sen olevan toukalle täyspainoista todellisuutta.

Merkillinen maailmankaikkeus

Sanan, kuvan ja maailman välistä yhtenäisyyttä kasvattaa paitsi aistit vangitseva tekstimateria myös merkitykselliseksi hahmottuva kielenulkoinen maailma – peircelandinen merkkejä pursuava maailmankaikkeus (ks. *CP I*; *CP V*; *EP 2*). Ympäristöopin ja biologian oppikirjoissa biosemioottisia näkökohtia nousee pintaan paikoitellen. Geenejä luonnehditaan ihmisen rakennusohjeiksi (*Pisara 5*: 77), mikä keskittää endosemioottisen huomion oman lajimme läpikotaiseen merkillisyyteen.⁵⁰¹ Ihmiskehossa jossain määrin semioottisina tekijöinä näyttäytyvät myös puolustusjärjestelmän muistisolut (*Koodi Ihminen*: 113, 115) sekä sisäeritys: eri solut tunnistavat eri hormoneja, ja hypothalamus mittaa hormonien määrää veressä (*Koodi Ihminen*: 75–76). Mikä olennaisinta, semioottisen sanaston kautta kuvataan ihmisen hermoston toimintaa. Aistisolut lähettävät aivoille *viestejä*, jotka välittävät *tietoa* tai *kertovat* ympäristöstä ja elimistön tilasta. Aistimusten *tulkitseminen* aivoissa mahdollistaa tarkoituksenmukaisten *käskeyjen* lähettämisen lihaksille. Muistikin on ”hermosolujen kyky säilyttää tietoa”. (*Koodi Ihminen*: 54, 78, 82–89, 90–91, 95–96.) Yleisemmin esitetään hermoston ja hormonien huolehtivan elimistöjen välisestä tiedonkulusta (*Koodi Ihminen*: 24). Näin oppikirjoissa nousevat esiin useimmat Thomas Sebeokin (1991a; 1994/2001; 2001) tunnistamista endosemioottisista koodeista.

Lisäksi toislaajisten käyttäytymisessä ja ulkomuodossa on usein kyse viestinnästä. Lintujen keskuudessa ”koiraat houkuttelevat naaraita laululla ja värikkäällä höyhenpeitteellä” (*Pisara 3*: 109; ks. myös *Pisara 4*: 27, 35, 123). Käytännössä soitimeen liittyvien äänten kirjo käsittää paljon muutakin kuin ”laulua”: huuhkajalla ”soidinääni on huhuilu”, teerikoiraat ”hyppelävät ja päästelevät suhahtelevia ääniä”, kun taas metsoilla esiintyy ”nokan naksauttelua, kulautuksia ja hiontaa muistuttavaa ääntä” (*Pisara 4*: 27–28). Lajinsisäisillä merkeillä voi olla myös torjuva funktio; esimerkiksi tikka ”ilmoittaa reviiiristään” puunrunkoa rummuttamalla (*Pisara 4*: 27). Yläasteen puolella kerrotaan, kuinka koiraslinnut laulullaan tiedottavat reviiiristään ja houkuttelevat naaraita; myös värikkäillä höyhenillä he ”mainostavat hyviä

⁵⁰¹ Saman kirjan sanastossa geenien selitetään hieman luontokeskeisemmin olevan ”ihmisen (tai jonkin muun eliön) rakennusohjeet” (*Pisara 5*: 139). Yläasteella DNA:ta luonnehditaan *tietovarastoksi* ja geenien kerrotaan sisältävän *ohjeet* solun toimintaa ja ihmisen ominaisuuksien muodostamista varten (*Koodi Ihminen*: 16, 19). Endosemioottisen merkityksensä lisäksi geenit kertovat ihmiselle evoluutiosta ja lajien välisistä sukulaisuussuhteista (*Koodi Elämä*: 44). Ihmiskehossa jossain määrin semioottisina tekijöinä näyttäytyvät myös puolustusjärjestelmän muistisolut (*Koodi Ihminen*: 113, 115).

ominaisuuksiaan”. Lisäksi kuunnellaan tilhen ”tiukumaista ääntä” ja teerien pulputtavaa soidinääntä ja kehoitetaan havainnoimaan peippokoiraan reaktiota lajiverinsa lauluun. Myös telkkien keskinäinen viestintä sekä kerjääviltä pesäpoikasilta vaaditut salasanat kaventavat kielellisen ja luonnollisen välistä kuilua. (*Koodi Elämä*: 14, 35, 122, 125, 127; *Koodi Luonto*: 33, 60, 65.)⁵⁰² Selväksi käy, että sanojen lisäksi maailma totisesti kuhisee kielestä riippumattomia merkkejä.⁵⁰³ Värien, muotojen, äänten ja hajujen ohessa näkymättömyys ja kuulumattomuus voi toimia merkkinä, jolla esimerkiksi selkärangattomat eläimet, lepäävät tai pesivät linnut sekä saalistetut nisäkkäät hämäävät saalistajia (ks. *Pisara 4*: 31; *Koodi Elämä*: 124, 126, 135; *Koodi Luonto*: 26, 27).⁵⁰⁴

Joskus toislaajisten merkit on suunnattu ihmisille: sinisorsia ”näkee usein kerjäämässä ihmisiltä ruokaa” (*Pisara 3*: 39). Ihmiset puolestaan tuottavat toislaajisille suunnattuja merkkejä, kuten uistimia, jotka jäljittelevät saaliskaloja, ja petolintujen siluetteja, joita pikkulinnut kaihtavat (*Koodi Elämä*: 100; *Koodi Luonto*: 67). Ihminen voi antaa toislaajisten merkeille myös omanlaisiaan merkityksiä; tältä kannalta peippojen laulu on ”yksi tutuimmista kevään merkeistä” (*Pisara 4*: 29), kun taas fossiilit ”kertovat eliöiden evoluutiosta” ja muinaisten eläinten tavoista (*Koodi Elämä*: 44, 63). Syöntijälkien avulla ihminen voi erottaa toisistaan kaarnakuoriaislajeja (*Koodi Luonto*: 62). Jalan- ja hampaanjälkiä, ulosteita ja karvoja opitaan tulkitsemaan merkkeinä, jotka kertovat nisäkkäiden läsnäolosta, vaikka heitä ei näkyisi lähimetsässä (*Pisara 4*: 35). Myös ihmisen biologisia ominaisuuksia voi tulkita merkkeinä: veriartot ja virtsa kertovat terveydentilasta, kun taas lajien geenit ja yksilöiden geneettiset sormenjäljet auttavat selvittämään rikoksia ja sukulaisuussuhteita (*Koodi Ihminen*: 16, 41, 71–72, 141).⁵⁰⁵ Ilmeiden ja eleiden merkitys ihmisten välisessä viestinnässä on myös ilmeinen (*Koodi Ihminen*: 58, 62).

⁵⁰² Lintuesimerkkien monipuolisuuden vuoksi keskityn edellä niihin, mutta jo ympäristöopin *Pisara*-kirjoissa muihinkin luokkiin kuuluvien toislaajisten käyttäytymistä tulkitaan silloin tällöin merkkeinä. Nisäkkäistä apinat huutavat merkkiääniään (ks. [6.3.1.1]), kun taas ”majavat läiskäyttävät hännällään vettä varoittaakseen muita majavia uhkaavasta vaarasta” (*Pisara 3*: 43). Susien keskuudessa reviiri ”merkitään virtsaamalla”, ja lisäksi sudet ulvovat ”ilmoittaakseen muille susilaumoille oman reviirinsä” ja kutsuakseen ”koolle lauman muita jäseniä” (*Pisara 4*: 23, 25). Nisäkkäiden merkeistä puhutaan lintuja useammin intentionaalisin termein. Selkärangattomista leppäkerttujen ”väri varoittaa saalistajia pahasta mausta” (*Pisara 4*: 12). Biologian *Koodi*-sarjassa puhutaan muun muassa suoja- ja varoitusväreistä, joita esiintyy monissa eläinryhmissä (*Koodi Elämä*: 29, 51; *Koodi Luonto*: 27; ks. myös *Pisara 3*: 122). Eräät hämähäkit osaavat valmistaa lehdenpaloista itsensä kopion, jonka avulla he voivat hämätä saaliseläimiä (*Koodi Elämä*: 88). Hyönteiset näyttävät kasvien värikkäiden ja tuoksuvien houkuttusten tulkitsijoina (*Koodi Elämä*: 35, 72, 73, 76; *Koodi Luonto*: 42, 47, 48) tai isäntäeläinten bongareina (*Koodi Luonto*: 27), ja mustekalat naamioituvat tarpeen tullen myrkyllisiksi merikäärmeiksi (*Koodi Elämä*: 29; ks. myös *Koodi Luonto*: 27). Kalojen keskuudessa esiintyy monenlaista houkuttelua ja uhittelua (ks. esim. *Koodi Elämä*: 100); lisäksi huulikaloilla johtajakoiraan kuolema toimii signaalina, joka saa voimakkaimman naaraan muuttumaan koiraaksi (*Koodi Elämä*: 39, 64). Sammakkokoiraat houkuttelevat naaraita kurnuttamalla ja kertovat tai viestivät joskus kirkkailla väreillään pedoille olevansa myrkyllisiä tai pahanmakuisia (*Koodi Elämä*: 34, 107, 110, 113). Kameleontin väri voi kertoa tunnetilasta, ja käärme voi värityksellään pelotella toisia tai kätkeytyä näiltä (*Koodi Elämä*: 114, 116). Nisäkkäiden merkeistä esimerkkeinä toimivat biologiassa metsäjäniksen ja saimaannorpan suojavärit, susilauman sisäiset korva-, häntä-, asento- ja ääniviestit ja ulkopuolisille suunnatut virtsamerkit sekä vasan haju, jonka perusteella emo tunnistaa omansa (*Koodi Elämä*: 42, 43, 45; *Koodi Luonto*: 67, 75).

⁵⁰³ Toisinaan toislaajisten ääniä tulkitaan vähemmän semioottisin sanakääntein: esimerkiksi laulujoutsenen sanotaan päästelevän muuttomatikallaan törähdyksiä (*Pisara 3*: 40).

⁵⁰⁴ Suojaväri on harvinaisen selvä esimerkki merkistä, joka on ikään kuin yhtä ympäristönsä kanssa. Toki myös saalistajat pyrkivät huomaamattomuuteen (ks. esim. *Koodi Elämä*: 135; *Koodi Luonto*: 68).

⁵⁰⁵ Usein tällaiset merkit toimivat indeksaalisesti ja sikäli Toiseus-painotteisesti, mutta Ensiyden näkökulmasta huomio kiinnittyy siihen, kuinka ne kurovat umpeen kielen ja todellisuuden välisen kuilun.

Yhteenveto

Tulkintojen valossa lajienvälinen yhteisö ja ihmiskeho puhuttelevat meitä siinä missä kielelliset diskurssitkin, mutta eläinsemioottiset huomiot jäävät hajanaisiksi. Kumpaankaan oppikirjasarjaan ei sisälly lukua, jonka nimenomaisesti teemaksi olisi nostettu eläinten tuottamat merkit ja niiden tulkitseminen. Kaikkiaan näyttää siis siltä, että oppikirjat tarjoavat lukijalle häivähdyksiä kielen itseisarvoisuudesta ja maailman merkillisyydestä, mutta niiden läsnäoloa olisi varaa vahvistaakin. Vaivihkaisten vihjeiden sijaan kielen ja luonnon mahdollisen ykseyden voisi punoa erottamattomaksi osaksi oppikirjan tekstuaalista kudosta, jos sen katsottaisiin kasvattavan opetussuunnitelmassa arvostettuja ympäristöherkkyyttä, elämyksellisyyttä ja oppimisen iloa (ks. 6.1).

6.3.2 *Teippaa peukalosi kiinni kämmeneen.* Kielen ja luonnon köydenvetoa oppikirjoissa

Toiseuden näkökulmasta luonnon ja kielen välillä näyttää vallitsevan dynaaminen suhde: luonto lyö leimansa kieleen, joka vuorostaan voi töytäistä kielenulkoiset tapahtumat uusille raiteille. Toiseudessaan kieli ei sulaudu muuhun maailmaan vaan ankkuroituu siihen esimerkiksi referentiaalisin keinoin. (Ks. 2.3.2.) Oppikirjojen kielessä on paljonkin kaksinapaista osoittelua, varsinkin kuvien yhteydessä. Alaluokilla tunnelmallisiin akvarelleihin on liitetty sanoja, jotka antavat nimen kuvassa näkyville asioille, kuten eläimille (*Pisara 1*: 15–17, 20–21, 44–47, 74–75; *Pisara 2*: 9, 78). Kuviin sisällytettyjen sanojen kirjasinlaji on arkinen, mikä korostaa tekstin asemaa kuvan vastapainona. Vaihtoehtoisesti nimet saatetaan sijoittaa eläinkuvien ylle, alle tai viereen (ks. esim. *Pisara 1*: 17, 75, 84–85, 88–91, 94–95; *Pisara 2*: 23, 79, 82–83, 88–91, 93). Myös ihmisen kehon osia ja tunnetiloja otetaan haltuun sanoilla (ks. esim. *Pisara 1*: 25, 30–31; *Pisara 2*: 54, 56, 57, 58, 60, 62). Toisinaan nimikyltit kuuluvat kuvan sisäiseen maailmaan (*Pisara 1*: 34), mutta tällöin niiden asema on kovin erilainen kuin päälle liimattujen nimitysten. Kun kuvan luokahuoneessakin on nimikyltillä ”kar-hu” varustettu kuva, oppikirjan representaatiokäytännöt nousevat tietoisuuteen, eikä nimitys enää näytäkään yhtä itsestäänselvältä. Kolmannelta luokalta lähtien käyttöön tulevat myös kehittyneemmät indeksointimenetelmät, kuten eläinsanojen yhdistäminen kuvaan numeroiden välityksellä (*Pisara 3*: 38, 46, 60, 62).

Myös leipäteksti voi epäsuoremmin osoitella siihen kytkeytyvään kuvitukseen; esimerkiksi kolmannen luokan kalateksti käy läpi samoja kalakehon osia kuin viereisen sivun kaavakuva nuolineen (*Pisara 3*: 34–35). Ehkä tehokkaimmin kielen osoittelevaa luonnetta ilmentävät tehtävät, joissa oppilaan tulee itse osoitella asioita. Oppilasta kehoitetaan esimerkiksi piirtämään majavan kuva ja merkitsemään siihen nuolella ”tekstissä olevia tuntomerkkejä” (*Pisara 3*: 43). Myös piirrettyihin vesilintuihin merkitään tehtävissä tuntomerkkejä ja muita tietoja (*Pisara 3*: 39, 53). Näin kieli painaa taka-alalle eläinkuvan sellaisena kuin pikkulapsi sen havaitsisi, nautitsee huomion määrättyihin tekijöihin ja valmistaa oppilasta biologiseen hahmottamiseen (ks. 6.3.3). Tunteenomaisesta kokonaiskuvasta siirrytään nimittelevään haltuunottoon. Osoittavaa luontosuhdetta muodostetaan myös oppilaan omaan kehoon:

- [6.3.2.1] Luettele kehon osia.
Näytä ne kehostasi. (*Pisara 1*: 25)

Osoittelevat sanat eivät yksinomaan mallinna maailmaa (ks. 2.3.3) vaan ne ikään kuin painiskelevat viittauskohteidensa kanssa. Enää kehon osat eivät ole hämäriä lämmön häivähdyksiä, painopisteen

heilahduksia ja niveliin virittyviä jännitteitä vaan epämääräisyyden vastapainoksi tarjoutuu ääneen lausutun sanan järkkymätön mittatikki.

Luontosuhteesta puhuttaessa hahmotin Toiseuden puutteeksi sen, miten Herbert Marcusen (1964/1969) mukaan vaikkapa kulkuneuvot latistavat laadultaan vastakkaiset alueet yksiulotteiseksi totaliteetiksi. Vaikka lopputuloksena on Toiseuden mitätöinti, tekona siirto toisaalta yhtäälle on kuitenkin vahvasti dyadinen. Myös nimeämisen voidaan ajatella siirtävän tunnelmia merkkipaalutetun valtakuntamme piiriin. Sanan painoarvo suhteessa maailmaan kasvaa silloin, jos viittauskohde on irrotettu luontaisesta ympäristöstään esimerkiksi lajikuvaksi tai anatomiseksi tutkimuskohteeksi. Siinä missä anatomiaa havainnollistavat lapset pelaavat jalkapalloa ja syövät omenoita (ks. 6.2.1), anatominen kala on asetettu yksikseen keskelle valkeaa sivua (*Pisara 3*: 34). Näyttää kuin elottoman oloisen kalapolon kylkeen olisi leikattu aukko, jonka kautta elimiä osoitellaan. Konkreettisestikin oppilasta kehoitetaan painelemaan ja koputtelemaan sukkapuikolla halkaistua sian tai naudan luuta ja nimeämään sen osia (*Koodi Ihminen*: 66). Kriittinen kielentutkija voisi väittää, että karkuun uivia ja laukkaavia eläimiä pyritään tavoittamaan osoitusten ja otsikoiden kautta; tästä näkökulmasta missä hyvänsä eläinkuvaan kiinnitetystä nimilapussa voi nähdä Toiseuden työssään.

Maurice Blanchot'ta (1949/2001) mukaillen voisi myös ajatella, että osoittava sana kumoaa lihaa ja verta olevan tarkoitteensa ja antaa sen takaisin vaillinaisena. Tältä kannalta nimetty neitoperhonen ja nimetty varis (ks. *Pisara 2*: 78; *Pisara 1*: 74) olisivat ei-neitoperhonen ja ei-varis, kaksi varjo-olentoa, joita kieli kieltää olemasta olemassa. Eläimellisyyden sijaan 'neitoperhonen' ja 'varis' olisivat olemassa sanoina, joiden materiaalisuudessa olemasta lakanneet eläimet ponnistelevat etsien ulospääsyä. Vaikka elävän olennon kuittaaminen sanalla ei tietenkään tapa konkreettista yksilöä, kielenkäyttäjän suhde tähän muuttuu Blanchot'n kaltaisten ajattelijoiden mielestä kohtalokkaalla tavalla. Jos oppikirjoja tulkitaan näin, voisi kenties ajatella, että yläasteelle ehdittäessä kielen kellarissa alkaa tapahtua, kun sanoiksi ty pistetyt varikset osoittautuvat liskojen jälkeläisiksi (ks. *Koodi Elämä*: 122) ja neitoperhosella kerrotaan olevan hengitysaikkoja eri puolilla kitiinikuorta (ks. *Koodi Elämä*: 90). Ehkä eläimet eivät tyydykään olemaan pelkkiä ei-neitoperhosia ja ei-variksia vaan uudessa elementissäänkin he ryhtyvät pyristelemään vapaiksi ja ilmentämään jotakin odottamatonta. Vaihtolahjaksi välittömistä vaikutelmista oppilas saa käsitteiden rajoja koettelevat kielelliset eläimet.

Toislajisen kirjoittautuminen kieleen

Viittauskohteiden väheksymisen lisäksi kielen ja maailman kaksinapaisessa suhteessa voi olla konkreettisemminkin kyse siitä, kuinka luonto determinoi kieltä ja päinvastoin (ks. 2.3.2). Vaikka oppikirjojen kielessä on niukanlaisesti poissaolevien viittauskohteiden poeettista hellittelyä, sitä ei käy kieltäminen, että toislajiset ovat monin tavoin lyöneet leimansa oppikirjojen teksteihin. Naurulokin ja rusakon vastaansanomaton olemassaolo ympäröivässä todellisuudessa pakottaa ottamaan heidät huomioon ympäristöopin oppikirjassa (ks. *Pisara 1*: 14–15, 17). Eläinten liikkeitä ja ruokataivoja vaikuttavat siihen, mitä heistä voidaan sanoa, ja toisinaan eläimet määräävät myös sanomisen tapaa. Varsinkin lintujen ääntelyä kuvataan onomatopoeettisin sanoin: metsästä ja taivaalta tihkuu kirjan sivuille *hubuilua, naksauttelua, kulautuksia, pulputtavia* ja *suhabtelevia* ääniä (*Pisara 4*: 27, 28; *Koodi Luonto*: 60). Laulujoutsenen nimen kerrotaan tulevan siitä, että ”se päästelee muuttomatallaan torvimaisia törähdyksiä” (*Pisara 3*: 40); näin eläimestä kieleen suuntautuva liike päätty tietoisien huomion kohteeksi. Yläasteen puolella luonto myös kasvavassa määrin törmäilee kielellisten kategorioiden rajoihin, kun käy ilmi, että erilaiset eläimet voivat toisinaan lisääntyä keskenään, että joillain lajeilla hedelmöittyneitä munasoluja kantaa koiras ja että

jotkin eläimet eivät milloinkaan vartu toukasta aikuiseksi (*Koodi Elämä*: 26, 96, 106). Ihmiselläkin intersukupuolisuus mutkistaa jaottelua miehiin ja naisiin (*Koodi Ihminen*: 124).

Omakohtaisesti oppilas saa tuntea toislaajisten vaikutuksen teksteihin tehtävissä, joissa kirjoitetaan luontoa koskevista havainnoista. Objekti determinoi aina joiltain osin representamenia, ja tieteellisen tutkimuksen teko-ohjeissa oppilasta nimenomaisesti kehoitetaan kirjoittamaan ”tarkka kuvaus” havainnoistaan, kuten muurahaisten kuljettamista kuormista tai peippokoiraiden käyttäytymisestä (*Koodi Elämä*: 14). Digitaalisen eliökokoelman laatijaa opastetaan kirjoittamaan kokoelmaan kuvauspäivät ja -ajat (*Koodi Elämä*: 15; *Koodi Luonto*: 13), jolloin aktuaalinen kuvaustilanne pääsee oikeuksiinsa indeksaalisen käännotekniikan mukaisesti (ks. 4.7.4).⁵⁰⁶ Lisäksi oppilasta neuvotaan sijoittamaan kuviinsa nimikylytin tai muun tunnusteen, joka muistuttaa kuvan ottajasta (*Koodi Elämä*: 15). Tekijänoikeusnäkökohtien lisäksi nimikylytti muistuttaa siitä, että joku on ollut paikalla kuvaustilanteessa tai vähintäänkin käynyt asettamassa kameran kuvausvalmiuteen. Näin sekä kuvauksen kohde että kuvaaja kirjoittautuvat kieleen. Tulevaa havainnointia ohjaavien tehtävien ohessa toislaajisen taholta tuleva determinatio tuntuu tehtävissä, joissa oppilas kielentää aiempia eläinkokemuksiaan, kuten ”omia kokemuksia kalanpoikasista” (*Pisara 3*: 35), tai muistelee, millaisissa paikoissa hän on nähnyt sinisorsia, lokkeja ja silkkiuikkuja (*Pisara 3*: 39). Neljäsluokkalaiselta kysytään, onko hän nähnyt ”luonnossa” metson, käpytikan, hömötiaisen tai huuhekajan, ja jos linnuista on havaintoja, oppilaan on vielä kerrottava, ”missä ja milloin” lintu on tavattu (*Pisara 4*: 27). Tällöinkin toislaajinen saa ilmaantua kieleen jossain määrin omilla ehdoillaan.

Sanan mahti

Kielen vaikutus luontoon tapahtuu pitkälti välillisesti: oppikirjojen tapa mallintaa lajienvälisiä suhteita kasvattaa taipumusta kohdella toislaajisia tietyllä tavalla. Tällaisia vaikutussuhteita on luontevinta mallintaa Kolmannuuden kautta (ks. 2.3.3), mutta monipuolisuuden vuoksi voimme kokeilla myös luontovaikutusten tulkitsemista Toiseuden puitteissa. Kuvitellaan vaikkapa kouluikäinen ihminen, joka on kumartunut iltalampun valossa oppikirjansa puoleen. Äkkiä hän syöksähtää pystyyn, säntää toiseen huoneeseen, palaa teippirullan kanssa, sitoo peukalonsa ja tavoittelee kynää teipin tyypistämään käteensä. Kaiken tämän fyysikaalisen aktiviteetin saavat aikaan oppikirjan sanat:

[6.3.2.2] Teippaa peukalosi kiinni kämmeneen. **a)** Yritä kirjoittaa kynällä ja poimia esineitä pöydältä. **b)** Kokeile muita asioita, joita on vaikea tehdä ilman peukaloa. **c)** Kirjoita tai kerro muille kokemuksistasi. (*Pisara 5*: 59)

Sen lisäksi, että kielellinen tehtävä kuin ihmeen kaupalla aiheuttaa lihasten liikkeitä, harjoitus muistuttaa luonnon kouriintuntuvasta vaikutuksesta kieleen. Ilman peukaloa kirjoittaminen havainnollistaa kielen kehollisuutta ja rinnastuu siihen, kuinka vaikeaa Marie Darrieussecqin siaksi muuttuneen kertojan on pitää kynää kädessään (ks. Pick 2011).

Kolmannuuden näkökulmasta on mahdollista ymmärtää melko yksityiskohtaisesti prosesseja, joiden kautta kielelliset konstruktiot vaikuttavat maailmaan. Silti myös yksinkertaistava tulkintatapa on omalla tavallaan mielenkiintoinen. Juuri pedagogisella puheella on joissain tilanteissa erityistä auktoriteettia, jonka ansiosta voi näyttää siltä kuin kieli ylikuonnollisen mahdin tavoin taivuttaisi maailman tahtoonsa (ks. 2.3.2). Oppilaan roolissa vastaanotettu puhe saattaa ohittaa kriittisen kontrollin, ja oppikirjojen sanojen ohjauksessa ihminen helposti tekee sellaistaikin, mikä hänelle ei muuten tulisi

⁵⁰⁶ Myös selkärangattoman tarkkailutehtävissä oppilaalta kysytään, missä eläintä on tarkkailtu ja kuinka kauan (*Pisara 4*: 31).

mieleen – pusertaa linssin ulos kalan silmän sisältä tai nyppii pinseteillä selkärangattomia rantavedestä (*Koodi Elämä*: 94, 104). Erityisesti leikkely opettaa oppilasta esineellistämään eläimen kokoelmaksi ruumiinosia (Pedersen 2011a: 15–16; Pedersen 2017), samalla kun hän itse samastuu luontoa kurittavaan oppikirjan sanaan.⁵⁰⁷ Oppikirjojen sanominen voi myös johtaa jonkin konkreettisen olemassaoloon (ks. 2.3.2), sillä kirjoissa kehoitetaan lukijaa valmistamaan muun muassa lintuseurantalista kuvineen ja päivämäärineen (*Pisara 1*: 49), eläinperheperi (*Pisara 2*: 23), kelluva vesihyönteinen (*Koodi Elämä*: 94), uusi kalalaji (*Koodi Elämä*: 104) sekä seinällä pysyvä gekkolisko (*Koodi Elämä*: 120).

Yhteenveto

Edellisen katsauksen valossa luonto vaikuttaa melko olennaisesti siihen, mistä oppikirjoissa puhutaan; harjoituksissa oppilaskin tottuu myötäilemään sanoilla luontoa koskevia havaintoja. Teoreettisesta näkökulmasta riippuen voi myös ajatella oppikirjan jakelemien nimilappujen tekemisen viittauskohteista jotakin muuta kuin ne itsessään olisivat, mutta vaikka blanchotlainen käsitys sanojen ja asioiden välisestä dramatiikasta ei tuntuisi perustellulta, pedagoginen teksti mitä ilmeisimmin lyö leimansa oppilaiden tekoihin ja ajatteluun. Dyadisten vaikutussuhteiden sijaan oppikirjojen teksteissä voi toisaalta nähdä väliseen eläinhavaintojen ja -tiedon jäsentelyyn.

6.3.3 Ihminen ja mustikka. Kielen konstruoima luonto oppikirjoissa

Kolmannuuden näkökulmasta kielen vaikutusvalta ei perustu maagiseen sanan mahtiin vaan ihmiset käyttävät kieltä maailman mallintamiseen, mahdollisuuksien konstruoimiseen ja käsitystensä työstämiseen. Myöskään luonnon vaikutus kieleen ei ole suoraa vaan esimerkiksi toislaiset vaikutteet suodattuvat kieleen erilaisten näkökulmien, ennako-oletusten ja tarkoituksien puitteissa. Toisinaan fyysinen ja lajienvälinen todellisuus voi myös toimia mallina, joka havainnollistaa käsitteellisiä rakenteitamme. (Ks. 2.3.3.) Kolmannuuden näkökulmasta luonto ja kieli eivät kamppaile keskenään vaan tekevät toisensa mahdollisiksi. Oppikirjoissa tämä näkyy varsinkin siinä, miten luonto levittäytyy näkyviin kielellisten mallien ja käsiterakenteiden varassa. Kielitieteilijä Pirjo Karvosen (1995: 216–219) tutkimassa oppikirja-aineistossa kielen ja maailman välinen suhde esitetään luonnollisena, ikään kuin oikeat ja objektiiviset ilmaukset juontuisivat suoraan maailmasta. Karvonen peräänkuuluttaa oppikirjoihin tekstireflektiivisyyttä, joka kasvattaisi oppilaan kielitietoisuutta ja auttaisi tätä ymmärtämään luokituksen näkökulmasidonnaisuutta, kielellisiin valintoihin kytkeytyviä arvoja ja puhetaiposten ideologista taustaa.

Jäsentävä kieli

Opetussuunnitelman perusteissa maailman mallintaminen näyttää yhtenä keskeisenä ympäristöopin tehtävänä. Ympäristösuhteen rakentelussa, maailmankuvan kehittämisessä, tiedon käsittelyssä ja ekologisessa ajattelussa (ks. 6.1) on kyse pitkälti jäsentämisestä, jonka yhtenä tärkeänä välineenä kieli toimii. Varsinkin ympäristöopin harjoittelemassa jäsentämisestä ja nimeämisestä (ks. 6.1), jolloin kielen asemassa suhteessa luontoon korostuu Kolmannuus – maailman hahmottaminen kielen puitteissa.

⁵⁰⁷ Helena Pedersenin (2011: 15) mukaan luonnontieteellisenä esimerkkitapauksena käytetystä eläimestä tehdään ”luonnon” lakeja, ehtoja ja funktioita koskevan tiedon kantaja. Tässäkin tapauksessa korostuu vastakkainasettelu yksittäisen ruumiin ja sitä hallitsevan kielen välillä.

Oppikirjoissa jäsentelijän roolia tarjoavat oppilaalle varsinkin tehtävät, paikoitellen myös ingressit johdattelevine kysymyksineen. Kirjoittaminen itsessään toimii jäsentämisen välineenä, ja tehtävissä sitä usein jäsentävät ennalta asetetut kysymykset. Koululaista kehoitetaan esimerkiksi pitämään päiväkirjaa nukkumisistaan, syömisistään ja liikkeistään (*Pisara 2: 11; Pisara 5: 80*), jolloin arkinen elämä alkaa jäsentyä terveyden kannalta relevanttien kysymysten mukaiseksi. Tehtävien myötä lukija tottuu myös luokittelemaan asioita tiettyihin kategorioihin; häntä kehoitetaan esimerkiksi listaamana päivän aikana syömänsä asiat ja alleviivaamaan niitä eri väreillä sen mukaan, onko ruoka peräisin kasveista vai eläimistä (*Pisara 4: 33*). Eläinperäisten ruokien kohdalla pohditaan sitäkin, keistä eläimistä mikäkin ruoka tulee (*Pisara 4: 108*). Näin elämäntavat joutuvat uudenlaisen reflektion kohteeksi, jolloin oppilas helpommin hahmottaa myös vaihtoehtoisia valintoja.

Omakohtaiset eläinkokemukset päätyvät kielellisen jäsennyksen piiriin, kun oppilasta ohjataan kirjoittamaan tai kertomaan niistä (*Pisara 1: 75; Pisara 2: 9, 21, 77; Pisara 3: 35, 39; Pisara 4: 27*) ja havainnoimaan toislaajisia kielentäen huomionsa vastauksiksi tiettyihin kysymyksiin (*Pisara 1: 17, 49; Pisara 2: 79, 81; Pisara 4: 9, 31*). Mallinnusjärjestelmiä pyritään kehittämään tiettyyn suuntaan; oppilasta kehoitetaan esimerkiksi selvittämään eläin kirjasta tai netistä, mihin ryhmiin hänen havaitsemansa eläimet kuuluvat (*Pisara 2: 81*). Näin kielelliset kategoriat ja rakenteet säätelevät todellisuuden hahmottumista myös ennakoivasti.

Kokemusten ohessa ulkoisista tietolähteistä selvinneiden asioiden jatkoprosessointi on olennaista. Eräässä tehtävässä etsitään ensiksi kiinnostavia tiedonmuruja ihmiskehosta, minkä jälkeen paperilapuille kirjoitetut seikat liimataan paikoilleen ”isoon piirrettyyn ihmiskehoon” (*Pisara 2: 65*). Tuttu ihmiskeho toimii tehokkaana jäsennyksiperusteena, ja tässä tapauksessa voisi sanoa kielenulkoisen mallin tukevan kielellisen aineksen hahmottamista. Muissa tehtävissä organisoidaan kielen avulla toislaajisia eläimiä ja ihmisenkin eläimyyttä koskevaa semioottista aineistoa. Tekstimateriaaleja jäsennellään edelleen esimerkiksi asettamalla eläimistä kertovia lauseita ”järkevään tapahtumajärjestykseen” (*Koodi Luonto: 74*). Toisaalla amylaasin, glyserolin ja pepsiinin kaltaisista irtosanoista rakennetaan kokonaisuus kirjoittamalla tarina voileivän matkasta elimistössä (*Koodi Ihminen: 34*).

Oppikirjasta ja muista tiedonlähteistä hankittua tietoa jäsennelläessä myös kysymykset ohjaavat maailmankuvan rakentumista. Esimerkiksi kuviin liittyvissä kielentämistehtävissä totuttaudutaan biologian kannalta relevanttiin hahmottamiseen; neljäsluokkalaiset kuvailevat kuvissa esiintyvien lajien tuntomerkkejä sekä vertailevat toisiinsa kuvien hyönteisiä ja hämähäkkejä (*Pisara 4: 26–27, 30–31*; ks. myös *Pisara 3: 53; Koodi Luonto: 74*). Valokuvatuista lintuyksilöistä ja metsän hämyssä asustavista piirroshahmoista huomio siirtyy näin Kolmannuudelle tunnusomaisiin vertailuihin ja säännönmukaisuuksiin. Yläasteella myös *Homo sapiensista* laaditaan lajikuvaus, jossa kerrotaan ”tuntomerkeistä, elinympäristöstä, levinneisyydestä [...], ravinnosta, liikkumisesta, lisääntymisestä ja käyttäytymisestä” (*Koodi Ihminen: 12*). Näin päädyimme samaan viitekehykseen muiden eläinten kanssa.

Prosessuaalisuus

Harjoitusten tarjoamia mallinnustapoja voi arvioida esimerkiksi siltä kannalta, vastaavatko ne Andrew Goatlyn (1996/2001) asettamaan haasteeseen mallien muuttamisesta prosessuaalisemmiksi ja vuorovaikutteisemmiksi. Vuorovaikutteisuuden ja prosessuaalisuuden nimissä voisi olla syytä kyseenalaistaa jotkin spontaanit kategorijaot, kuten ihmisen erottaminen monissa yhteyksissä muista eläimistä (ks. 6.2.1, 6.2.3). Kokonaisvaltaisen maailmankuvan kehittymistä helpottaisi ihmisen ja muiden lajien mieltäminen systemaattisesti osaksi suurta evoluutioprosessia. Konkreettisissa vuorovaikutustilanteissakin oppikirjojen tarjoama hahmotustapa on paikoitellen melko staattinen:

[6.3.3.1] Retki veden äärelle
[...]
Tee ha-vain-to-ja e-läi-mis-tä, kas-veis-ta ja ih-mi-sen toi-min-nas-ta. (*Pisara 1: 60*)

Toislajisten kohtaamiseen valmentava ohjeistus [6.3.3.1] on osa laajempaa tehtäväkokonaisuutta, johon liittyy myös sään ja veden havainnointia. Retki itsessään on toteutuessaan prosessuaalinen tapahtuma, mutta tehtävänanto asettaa vastakkain ihmisen toiminnan sekä eläimet ja kasvit, jotka vain ovat. Elävät villieläimet kuitenkin harvoin tyytyvät patsastelemaan ihmisen katseen alla, joten lajienvälistä kasvatusta ajatellen olisi perustellumpaa kehottaa lapsia havainnoimaan eläinten liikkeitä tai käyttäytymistä. Vegetatiivisia prosesseja on vaikeampi suoraan havaita, mutta radikaali ympäristökasvattaja voisi pyrkiä puhumaan myös kasveista tapahtumina. Ihmisenkään kohdalla tehtävänanto ei puhu katkeamattomasta virrasta vaan pysyvän hahmon isännöimästä tekemisestä. Jos lapsia tahdottaisiin toisissaan kasvattaa prosessuaaliseen ajatteluun, retken havaintoja kannattaisi jäsentää toisista lähtökohdista:

[6.3.3.1]* Retki veden äärelle
[...]
Ha-vain-noi kas-vu-a, lii-ke-tä ja muu-tok-si-a.

Kuten Goatly (1996/2001) toteaa, prosessuaalinen mallintaminen ei välttämättä keskity verbeihin vaan kieli voi monin tavoin muistuttaa ihmistä siitä, että pysyvätkin näyttävät oliot ovat itse asiassa muutoksen momenteja. Nominien epävakaisuuteen kytkeytyvää muutoksen tajua virittää ensimmäisen luokan ympäristöopissa tekstitetty kuvasarja, joka esittää sammakon kolmea kehitysvaihetta (*Pisara 1: 75*). Toukka ei ole pelkkä toukka vaan entinen muna ja tuleva aikuinen sammakko. Yläasteella nokkosperhosen muodonvaihdosta kuvataan samankaltaisen kuvasarjan kautta (*Koodi Elämä: 91*). Siinä missä sammakon vaiheet näyttävät peräkkäisyydessäänkin toisistaan riippumattomilta, biologian kirjan kuvissa munasta on juuri kuoriutumassa toukka ja kotelosta aikuinen perhonen (*Koodi Elämä: 91*). Näin hyppely vaiheesta toiseen vaihtuu jatkumoiseen muutokseen monine välimuotoineen. Lapsuuden ja aikuisuuden jatkumaisuutta puolestaan havainnollistaa kuvasarja Joelista eri ikävaiheissa vauvasta 17-vuotiaaksi (*Pisara 6: 40*). Hyvin yleisellä tasolla muutosta tähdentää muuttuvalle maailmalle omistettu ympäristöopin luku, joka nivoo yhteen eliölajien kehittymisen, ihmisen keksinnöt sekä kielten ja kulttuurien muutoksen (*Pisara 6: 87*).⁵⁰⁸

Vuorovaikutteisuus

Goatlyn peräänkuuluttama mallien vuorovaikutteisuus voisi ilmetä esimerkiksi siinä, miten oppikirjat valmistavat koululaisia toislajisten eläinten kohtaamiseen. Tehtävänannoissa toislajiset sijoittuvat usein objektin asemaan. Lapselta kysytään esimerkiksi, mitä kotieläimiä hän on ”nähty tai hoitanut” (*Pisara 2: 21*). Lupaavaa vuorovaikutteisuutta sisältyy niihin tehtäviin, joissa oppilasta kehoitetaan alkajaisiksi valitsemaan jokin eläin ja sitten etsimään tästä tietoa (*Pisara 1: 23, 49; Pisara 2: 11, 77; Pisara 3: 39, 53; Pisara 4: 109; Koodi Elämä: 38, 94, 104, 144; Koodi Luonto: 38, 96, 113, 132, 143*). Suhde rakentuu myönteiselle pohjalle, kun koululainen pääsee keskittymään eläimeen, joka lähtökohtaisesti vetää häntä

⁵⁰⁸ Myös yläasteella muistutetaan monin paikoin nykyisten lajien olevan jatkuvan ja jatkumaisen evoluutioprosessin osia (ks. esim. *Koodi Elämä: 114, 123*).

puoleensa.⁵⁰⁹ Kun eläin kerran on valittu, tästä saatetaan puhua kieliopillisena subjektina (*Pisara 1*: 23, 49; *Pisara 3*: 53; *Pisara 4*: 109) tai hänen näkökulmaansa saatetaan eläytyä (*Koodi Elämä*: 144):

[6.3.3.2] **Eläinten talvi**

- Valitse jokin Suomessa elävä eläin.

Etsi siitä tietoa.

- Mitä eläintä tutkit? Kirjoita otsikoksi eläimen nimi.
- Viettäkö eläin talven Suomessa?
- Miten eläin viettää talvea?
- Mitä eläin syö talvella?

- Piirrä kuva eläimestä talvella. (*Pisara 1*: 49)

Peirceläisestä näkökulmasta objektikaan ei ole toiminnan tai havaitsemisen passiivinen kohde vaan lähtökohtaisesti juuri objekti determinoi semioottista prosessia (ks. 3.1.1). Suomen kielessä tätä ilmentävät eräät rektioon liittyvät seikat, joiden ansiosta kieleemme mallintaa suhteellisen hyvin peirceläistä objektikäsitystä. Kun vaikkapa tutkitaan tiettyä *eläintä*, kieliopillisen objektin sijana on partitiivi, joka alun perin on ilmaissut jostakin lähtemistä (ks. Ikola 1979: 29); tutkimisen kohteen voi näin ollen tulkita lähtökohdaksi, josta tutkimustulokset kumpuavat.⁵¹⁰ Kun piirretään kuva *eläimestä* tai etsitään hänestä tietoa, adverbiaalimääritteen sijana on vastaavasti elatiivi eli sisäeronto (ks. Ikola 1979: 31). Tällöin eläin näyttää toimivan peirceläisen käännosteorian mukaisesti lähteenä, jota erilaiset representaatiot edustavat ammentamatta sitä tyhjiin.

Sen lisäksi, että luontoa mallinnetaan kielen avulla, luonnosta tulee toisinaan kielellisten käsitteidemme malli (ks. 2.3.3). Oppikirjoissa luontoon viitataan pääosin luontona, ei analogiana inhimillisille ilmiöille, mutta sivumennen häivähtää näkyviin myös taipumuksemme mallintaa toislaajisten kautta sosiologisia käsityksiämme. Yksilöllinen vaihtelu tekee eläinyhteisöstä helpommin samastuttavan ja kasvattaa siten lajienvälistä yhteenkuuluvaisuutta. Evoluution kannalta muuntelu vaikuttaa osaltaan populaation kehityssuuntaan (ks. 6.2.1), mutta helposti siihen projisoidaan myös yhteiskunnallisia arvostuksia. Esimerkiksi mehiläisyksilöiden vaihtelevaa aktiivisuutta tulkitaan biologian kirjassa niin, että ”joukossa on sekä laiskureita että ahkeria työntekijöitä” (*Koodi Elämä*: 79). Tällöinkin mehiläisyhdyskunta näyttää kuitenkin ensisijaisena mallinnuksen kohteena, ja työyhteisöanalogialla pyritään luultavasti lähinnä herättämään oppilaassa mielenkiintoa toisiin pääjaksoihin.

Kokonaishahmotus

Edellä tarkasteltujen sana- ja lausetason yksityiskohtien ohessa laajemmat tekstirakenteet asettuvat jäsentävään suhteeseen tulkittujen eläinten kanssa. Kirjatasolla *Pisara 1* myötäilee osittain vuodenaikoja, mutta muuten ympäristöopin kirjojen yleisjäsenitys on melko hajanainen. Kolmannella luokalla vietetään aikaa rannalla (*Pisara 3*: 26–53) ja neljännellä metsässä (*Pisara 4*: 14–31), mutta suhteessa kirjan kokonaisuuteen luontotyyppiotsiot jäävät irtonaisiksi retkiksi.⁵¹¹ Lukutasolla jäsenysten toimivuus vaihtelee. Paikoitellen ympäristöopin teksteissä on mukaansa tempaavaa kerronnallisuutta; esimerkiksi majavan padon rakennus kuvataan syistä seurauksiin etenevänä prosessina (*Pisara 3*: 43). Toinen toimiva

⁵⁰⁹ Kun etsitään tietoa valituista Itämeren vieraslajeista, lähtökohdat ovat kylläkin kielteiset, sillä edeltävässä tekstissä kerrotaan vieraslajien aiheuttavan usein haittaa ”alkuperäisille lajeille” ja ihmiselle (*Koodi Luonto*: 143).

⁵¹⁰ Kuten Osmo Ikola (1979: 29) huomauttaa, partitiivin paikallissijaluonteen jäänteinä ovat kielessämme säilyneet sellaiset ilmaukset kuin *kaukaa, takaa, luota* ja *kotoa*.

⁵¹¹ Rannalta siirrytään oikopäätä mittaamaan lämpötiloja, ja metsämietteiden jälkeen on luvassa nukkumistottumisten reflektointia.

jäsennysperiaate on tilallisen rinnakkainelon myötäileminen. Rannan kasveista kertovassa luvussa samassa elinympäristössä kasvavia lajeja koskevat tiedot sijoittuvat vierekkäisiin tekstitupsuihin, joiden suojissa lymyää myös eläimiä (*Pisara 3: 31*); samalla teksti jäsentää viereisen kuvan sisältöä (*Pisara 3: 30*). Kovin toisella tavoin mallinnetaan kaloja, jotka paloitellaan erilaisiksi ruumiinosiksi ja toiminnoiksi (*Pisara 3: 34–35*).

Biologian kirjoista *Koodi Elämä* kertoo elämänmuodoista evoluution ja systematiikan viitekehyksessä, mikä tarjoaa loistavan ylätasoin rakenteen tiedon jäsentelylle. Suuren kertomuksen puitteisiin on sommiteltu koko joukko onnistuneita pikku tarinoita, joiden myötä evoluutio saa ordoviikkikauden oikosarvisen ja puolitoistametrin panssarisammakon kasvot (*Koodi Elämä: 55, 106*). Toinen biologian kirja kertoo tarinaa vuodenaajoista liittäen laajat kaaret paikoitellen varsin aistimusvoimaisiinkin mielikuviin kiven kolossa jököttävästä sisiliskosta ja kuusikon kätköissä vieressä yötä viettävistä tiäisistä (*Koodi Luonto: 32–37*). Tekstin mallintavaa luonnetta korostavat kuitenkin yksittäisiin eläinlajeihin osoittavat sanat *kuten* ja *esimerkiksi*, joita kaihdetaan lähinnä vain kuvateksteissä ja mielenkiintoa herättävissä intresseissä. Sitten retkeillään maisematyypistä toiseen – metsästä suolle, tunturille, vesille ja kaupunkiin (*Koodi Luonto*). Kolmannessa yläasteen biologian kirjassa katse risteilee ihmiskehon eri osajärjestelmien välillä (*Koodi Ihminen*). Sinänsä mielenkiintoista on sekin, että oppivelvollisuuteen sisältyvä biologian opiskelu ja ympäristöopista alkanut kansikuvasarja huipentuu ihmiseen. Ihmisen biologian ajoittuminen pääasiassa yhdeksänteen luokkaan ei ole kustantajan valinta, mutta ihmisen asema tuo auttamattomasti mieleen perinteisen *scala naturaen*, vaikka yhtä lailla kirjan huipentumaksi voisi mieltää ihmisen asettumisen toisten eläinten rinnalle.

Merkitseminen

Kielelliset mallit ja ilmaisutavat avaavat uusia tapoja vastata asioihin (ks. 2.3.3), joten myös eläinsuhteemme kehittyvät uusien kielellisten jäsennysten myötä. Jos lapsi on tottunut mieltämään kalan pinnan alla häivähtäväksi salaperäiseksi kokonaisuudeksi, kalan sisäelimiä osoittelevat sanat (*Pisara 3: 34*) saattavat madaltaa kynnystä kalalle suoritettuun ruumiinavaukseen. Jos toisaalta kalasta tulevat mieleen nielussa pistelevät ruodot, ”ruotojen” kielentäminen kalan luiksi (*Pisara 3: 34*) tuottaa oivalluksen, ettei kala kiusallaan ole ruotoinen. Usein mallin toimivuus on kiinni lukijan kognitiivisesta taustasta. Tästä näkökulmasta voi pohtia vaikkapa ekaluokkalaiselle esitetyn siilitekstin logiikkaa:

- [6.3.3.3] Siili on selkärankainen.
Se on nisäkäs.
Se herää keväällä horroksesta.
Se liikkuu iltaisin ja öisin. (*Pisara 1: 75*)

Siilitulkinnassa ajalliset mittakaavat kytkeytyvät toisiinsa mielenkiintoisella tavalla. Siili saapuu luoksemme aikojen alkuhämärästä, jolloin maapallolle ilmaantui selkärankaisia eläimiä ja jotkut heistä alkoivat vähitellen ruokkia poikasiaan maitomaisilla eritteillä. Vielä meidänkin aikanamme joukko siilejä herää keväällä horroksesta, ja jonakin kesäisenä iltana siili saattaa hyvinkin tepastella lukijaa vastaan. Ekaluokkalainen tuskin kuitenkaan hahmottaa tekstiä näin. Lapsen aikakäsitys poikkeaa aikuisesta, eikä hän välttämättä tiedä juuri mitään evoluutiosta. Ekaluokkalaiselle kirjan siilitulkinta saattaa näyttäytyä mitäänsanomattomien ominaisuuksien luettelona, jolloin tekstistä hahmottuva malli helposti romahtaa kasaan sen sijaan, että siitä uusien tietojen myötä kehkeytyisi antoisan siilisuhteen kognitiivinen perusta. Kuten Karvonen (1995: 214–216) huomauttaa, pyrkimys lyhyisiin teksteihin ja yksinkertaisiin lauseisiin muuntaa helposti semioottisen prosessin hajanaiseksi väitteiden luetteloksi.

Ympäristöopin opetussuunnitelman perusteissa on keskeistä tiedon merkityksellisyyden oivaltaminen (ks. 6.1), ja tältä kannalta laajoja kokonaisuuksia jäsentävillä ylärakenteilla lienee suuri merkitys. Mukaansa tempaavien kertomusten ja ilmiösilppua kokoavien konstruktioiden kautta sellainenkin tieto voi tuntua merkitykselliseltä, jota ei voi välittömästi soveltaa käytäntöön, jolloin yleinen merkityksellisyyden tunne alkaa kannatella oppijaa. Jotta esimerkiksi siili ei jäisi irrallisten piirteiden kimpuksi, lahkojenväliseksi liimaksi kenties tarvittaisiin aavistus eheyttävää fenomenologista perspektiiviä, kuten huomion kiinnittämistä siiliin arvoituksellisena hahmona tai kertomusta ihmisen ja siilin kohtaamisesta. Kokemuksella ympäristötiedon merkityksellisyydestä lienee yhteys kokemukseen ympäristön itsensä merkityksellisyydestä, jolloin mielekkäillä tietorakenteilla voi olla arvaamattoman kauaskantoiset seuraukset. Toimivat tulkintamallit voivat vaikuttaa siihen, ketkä kaikki ihminen ottaa huomioon pohtiessaan tekojensa seurauksia ja mitä ympäristötekijöitä sisältyy hänen käsitykseensä hyvästä elämästä.

Mallikelpoisuus

Luvussa 2.3.3 huomaustin, että kieli ei mallinna yksinomaan realisoitunutta todellisuutta. Thomas Sebeokin (1986; 1991a; 1994/2001; 2001) mukaan kielen avulla paitsi jäsennellään maailmaa myös rakennellaan mahdollisia maailmoja. Roy Harris (2001) puolestaan tähdentää mahdollisuutta ilmaista kielen kautta moraalisia totuuksia, jotka viitoittavat tietä kestävään elämäntapaan. Kielen kokonaismerkityksen kannalta onkin ratkaisevaa, kuinka kielelliset käytännöt muokkaavat tulevaa – millaisia mahdollisuuksia ne avaavat ja millaista suhtautumista ruokkivat. Mikä hyvänsä kielen osatekijä voi vaikuttaa puhujien liikkumavaraan; pelkät kielelliset kategoriakin toimivat helposti itseään toteuttavana ennusteena, joka jyrkentää olemassa olevia eroja. Toisaalta mahdottomatkin visiot jäsentyvät kielen kautta puheenaiheiksi. Oppikirjoissa kuvitteellisten tulevaisuuksien rakentelun vievät pisimmälle harjoitukset, joissa suunnitellaan siirtokunnan perustamista toiselle planeetalle ja ihmisen vikojen korjaamista (*Koodi Ihminen*: 12, 13).

Oppikirjateksteihin sisältyy runsaasti myös ilmeisen tulevaisuussuuntautuneita normeja ja visioita, jotka valmistavat koululaista tietynlaiseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi ekaluokkalaista kehoitetaan syömään *monipuolisesti* kasviksia, maitotuotteita, rasvoja, viljatuotteita, kalaa, lihaa ja kananmunaa (*Pisara 1*: 27) ja jatkamaan siten sekasyönnin perinnettä.⁵¹² Välttämättä tällaisia ohjenuoria ei ole mielekästä mieltää mahdollisten tulevaisuuksien mallinnusvälineiksi vaan toivottua käyttäytymistä edistäviksi ohjelmistoiksi kielellisessä työkalusarjassamme (vrt. Rorty 1979/1980). Ympäristöeettistä reflektiota saattavat suosia ehdottomia normeja tehokkaammin kuvaukset mahdollisista ympäristösuhteista. ”Tulevaisuuteen voi vaikuttaa”-luvussa ala-astetta päätteleville koululaisille esitellään joukko fiktiivisiä nuoria, jotka esittelevät puheenvuoroissaan maailmanparannusunelmiaan (*Pisara 6*: 94–95). Ympäristöopissa kysymys tuotantoeläinten hyvinvoinnista nousee ainoan kerran esiin esimerkikikaartiin kuuluvan Millan puheenvuorossa:

[6.3.3.4] Milla: Haluan huolehtia eläinten hyvinvoinnista

”Olen kiinnostunut eläimistä. Minua huolestuttaa se, että eläimiä kohdellaan huonosti joillakin maatiloilla ja kodeissakin. Eläinten kohtelu on minulle tärkeää myös ruuantuotannossa. Siksi syön yhä enemmän kasvisruokaa ja vain luomulihaa, -maitoa ja -kananmunia.” (*Pisara 6*: 95)

⁵¹² Yläasteella kasvisruokaa aletaan puolustaa ekologisista ja eläineettisistäkin perusteista (*Koodi Elämä*: 149–152).

Periaatteessa on mahdollista, että Millan hahmo perustuu todelliseen henkilöön, mutta luultavammin hän tarjoaa esimerkin siitä, kuinka kielellisillä merkeillä voi rakentaa jotakin uutta. Eläinten kohtelusta huolestuneet teinit päätyvät usein luomulihaa radikaalimpiin valintoihin, kuten veganismiin. Kun nuori havahtuu eläinkysymykseen, hän tiedostaa helposti kertaheitolla myös luomutuotantoon liittyvät hyvinvointiongelmät; sitä paitsi monen koululaisen lienee käytännössä vaikeampi järjestää lautaselleen kallista luomulihaa kuin papuja. Oppikirjan tekijät ovat kuitenkin konstruoineet tulevaisuuden toivoksi teinin, joka ratkaisee hyvinvointiongelmät luomulihaa kuluttamalla. Oppimateriaaleille tavanomaiseen tapaan toislaajisten konstruointia ruoaksi ei haluta kyseenalaistaa vaan heidän hyvinvointiinsa vaikutetaan pakkausmerkintöjä tarkkailemalla – näin huolimatta siitä, että kirjaa lukeva koululainen saattaa olla vegaani (ks. Cole & Stewart 2014: 125–128). Millan harmittomuutta korostaa se, että hän ei suunnittele huoltensa purkamista yhteiskunnalliseen aktivismiin muuten kuin kulutuksen muodossa. Ulkomuodoltaankin Milla on herttainen rusettipäinen tyttö, jonka myötä eläinkysymys saa stereotyyppioista poikkeavat kasvot. Näin kynnys maltilliseen tuotantoeläinten huomioimiseen saattaa madaltua huolimatta alempien luokkien normistosta, joka luonnollistaa eläintuotteiden kuluttamisen.

Metasemioottinen reflektio

Vaikka kielen rakenteet helposti sitovat ajattelua, kielen tarjoama mahdollisuus merkkien kyseenalaistamiseen ja vaihtoehtoisten käytäntöjen kehittelyyn toisaalta kasvattaa semioottista liikkumavaraamme. Kuten luvussa 2.3.3 selvisi, John Deely (2005) ja eräät muut semiootikot pitävät ihmisen erityisominaisuutena metatason semioottista toimintaa – kykyä merkkien reflektointiin toisten merkkien avulla. *Pisara*-sarjan kirjoissa tämä kielimaailmasuhteen ulottuvuus jää niukalle huomiolle. Oppilaan odotetaan ottavan annettuina tarjotut jäsenystavat, eikä niitä juuri perustella tai problematisoida. Yhtenä harvoista poikkeuksista on viidennen luokan kirja, jonka mukaan *Homo sapiens* kuuluu eläimiin ”eliökunnan luokittelussa” (*Pisara 5*: 58). Tämä antaa ymmärtää, että vaihtoehtoisia luokitteluperusteita on useampia, mutta kaikkiaan yhteismitattomille jäsenyskriteereille suodaan ympäristöopissa yllättävän vähän huomiota.

Implisiittisesti metatason ymmärrystä voi kasvattaa myös yhteensopimattomien luokittelumenetelmien rinnakkaiselo. Esimerkiksi ykkösluokan liitesivuilla eläimiä luokitellaan taksonomisten ryhmien, talviaktiivisuuden, asuinalueen, kesyyden, jalkojen määrän ja ihon pinnan perusteella (*Pisara 1*: 84–85, 88–91, 94–95). Kun sama eläin esiintyy useamman otsikon alla, sanojen suhteellisuus saattaa valjeta oppilaalle. Metasemioottisten taitojen siemeniä voisi nähdä myös *mise en abyme*-tekniikassa, jossa kuva sisältyy itseensä. Esimerkkinä tästä kolmannen luokan ympäristöopin kuvassa tyttö lukee käsillä olevaa saukkokantista kirjaa (*Pisara 3*: 102), mikä kenties valmistaa lasta oppikirjojen itsestäänselvyyksien kyseenalaistamiseen.

Metasemioottisen reflektion niukkuus *Pisara*-sarjassa vastaa Karvosen (1995: 208–209, 211) havaintoa, jonka mukaan oppikirjoissa ei reflektoida tiedonhankinnan prosessia tai vaihtoehtoisia näkemyksiä. Yläasteen biologian kirjat vastaavat huomattavasti paremmin oppilaan metasemioottiseen mielenkiintoon, jolloin käsitteet eivät jää pelkiksi sanoiksi vaan niiden pohjalta on helpompi konstruoida omakohtaista eläinsuhdetta. Yksinkertaisimmillaan metatasoa viritellään eksplikoimalla käsitteiden teonkaltainen luonne. Näin tehdään paikoitellen jo ala-asteen ympäristöopissa (ks. myös *Pisara 4*: 99–101; *Pisara 5*: 142): ruohon uudelleen pureskelua *kutsutaan* märehkimiseksi (*Pisara 4*: 100), ja ihmisen metsästämiä eläimiä *sanotaan* riistäeläimiksi (*Koodi Luonto*: 87). Märehkiminen saa siis äänneasunsa ihmisen suussa, eikä hirvi ole syntynyt riistaksi vaan tulee sellaiseksi ihmisen toiminnan seurauksena. Joskus nimityskäytäntöä myös perustellaan: nykyihmistä ”kutsutaan yksinkertaisesti ihmiseksi” siksi, että muut

ihmislajit ovat kuolleet sukupuuttoon (*Koodi Ihminen*: 7, 11). Vaikka metakielelliset sivujuonteet jäisivät lukijalta huomaamatta, paikoitellen kategorioiden ihmettelystä tulee oppilaan keskeisin haaste. Biologian kirjan tehtävässä koululainen pistetään pohtimaan sitä, että niinkin erilaiset oliot kuin ”ihminen ja mustikka ovat eliöitä” (*Koodi Elämä*: 12); näin eliön käsitettä vastustavat spontaanit ennakkoluulot joutuvat tietoisien reflektion piiriin. Myös eliöluvun sisältöä tiivistävässä tekstissä on otettu huomioon, että eliön käsite voi lähtökohtaisesti oudoksuttaa oppilasta:

[6.3.3.5] Kärpässieni, voikukka ja kettu ovat eliöitä eli eläviä olentoja. Niillä on monia samankaltaisia ominaisuuksia, vaikka ne näyttävät meistä hyvin erilaisilta. (*Koodi Elämä*: 12)

Kun Ensiyden piiriin kuuluvat vaikutelmat saatetaan vuorovaikutukseen yleiskäsitteiden kanssa, synteesin tuloksena voi rakentua jotakin uutta ja mielenkiintoista. Reflektio auttaa myös ymmärtämään, että käsitteet eivät ole itsestäänselviä vaan häilyvärajaisia konstruktioita. Yläasteen biologiassa todetaan esimerkiksi lajin määritelmän olevan ”ihmisen tekemä ja siksi keinotekoinen”. Lajin käsitettä problematisoidaan esittelemällä sukulaislajien välisiä risteymiä, ja myös lajien tieteellisistä nimeämiskäytännöistä keskustellaan eksplisiittisesti. (*Koodi Elämä*: 26–27, 31.) Laajemmat taksonomiset ryhmät ovat yhtä lailla vaikeasti määriteltäviä; eläimistä useimmat pystyvät liikkumaan ”ainakin jossakin elämänsä vaiheessa”, mutta esimerkiksi korallieläimet elävät jatkuvasti merenpohjaan kiinnittyneinä (*Koodi Elämä*: 88). Jotkin eläimet pystyvät myös suvuttomaan lisääntymiseen tai fotosynteesiin (*Koodi Elämä*: 23, 89). Myöskään eläinryhmiä koskevat stereotypiat eivät ole kattavia vaan on olemassa esimerkiksi lentokyvyttömiä lintuja ja toisaalta lentäviä ja munivia nisäkkäitä (*Koodi Elämä*: 122, 128, 134).

Yläasteen tekstuaaliset tulkinnat herättelevät myös tietoisuutta siitä, että tietyn kategorian muodostuminen voi olla kiinni ihmisestä itsestään. Maatilan eläintä tai lemmikkieläintä ei enää yläasteella esitellä oppilaalle luonnollisena luokkana vaan kesyjen eläinten selitetään polveutuvan luonnonvaraisista sukulaisistaan (*Koodi Elämä*: 44, 135). Tämä edesauttaa paitsi kategorioiden kriittistä reflektointia myös prosessuaalisten ja vuorovaikutteisten mallinnustapojen omaksumista (vrt. Goatly 1996/2001). Reflektiota tukee myös kategorioiden näkökulmasidonaisuuden tunnustaminen: rotta on haittaeläin ”[i]hmisen kannalta” (*Koodi Luonto*: 148), siinä missä vielä ala-asteella puhutaan muutta mutkitta *tuholaisista* (*Pisara 4*: 103). Täsmällisempää toki olisi sanoa, että rotta on haittaeläin joidenkin ihmisten kannalta; jonkun muun elämän saattaa pelastaa rotilla tehty lääketieteellinen koe, ja jollekulle rotta saattaa olla paras kaveri. Vastapainoksi ihmiskeskeisille luokituksille oppikirja voisi myös suoda huomiota rotille ihmisyhteisön rajamaaston asukkaina (*liminal animals, denizens*), joita kohtaan ihmisillä on velvollisuuksia (ks. Donaldson & Kymlicka 2011: 68, 210–251).

Mainittujen esimerkkien ohessa luokitusperusteita olisi syytä avata eräiden muidenkin keskeisten käsitteiden kohdalla. Erityisen ongelmalliselta vaikuttaa tässä suhteessa ’ihmisen’ käsitteen suhde ’eläimeen’ tai ’luontoon’. Kuten edellä on tullut esiin, saatamme spontaanisti puhua ihmisestä muiden lajien vastakohtana, minkä lisäksi ihmisen erityisasemaa tähdennetään esimerkiksi keho-, turvallisuus- ja yhteisöpuheessa. Biologisessa katsannossa olemme kuitenkin eliöitä muiden joukossa. (Ks. 6.2.1, 6.2.3.) Vaikka ympäristötietoisuuden katsotaan edellyttävän ihmisen eläimyyden tiedostamista, maankäyttöön ja ympäristönsuojeluun liittyvissä diskursseissa ihminen halutaan usein eriyttää ympäristöstään. Ympäristöopin oppikirjan mukaan ympäristövaikutukset kohdistuvat ”alueen kasveihin, eläimiin ja ihmisiin”, ja ympäristöasioissa tulee ottaa huomioon ”sekä ihmisten tarpeet että luonnon hyvinvointi” (*Pisara 6*: 6, ks. myös 8, 9). Avainkäsitteen ollessa näinkin moniselitteinen voisi olla perusteltua perehtyä eksplisiittisesti sen semanttisiin vivahteisiin. Myös esimerkiksi biologisten yleistysten suhde tapauksiin ja omakohtaisiin vaikutelmiin kaipaisi tietoista reflektointia. Helposti yleistykset näyttäytyvät röyhkeinä päällepäsmäreinä, jotka riistävät merkityksen muilta luontosuhteen

ulottuvuuksilta, vaikka parhaimmillaan yleistason mallinnus jopa helpottaa ainutkertaisuuden havaitsemista tai huoletonta tunnelmointia.

6.3.1–6.3.3 Yhteenveto

Kaikkiaan katsaus kielen ja luonnon välisiin suhteisiin oppikirjoissa osoittaa, että itsessään täyspainoista kieltä tarjoillaan ympäristöopin ja biologian oppilaalle lähinnä satunnaisina herkkupaloina; toisaalta oppikirjat kylläkin ruokkivat käsitystä, jonka mukaan luonto on täynnä merkkejä siinä missä puhekin (ks. 6.3.1). Vahvasti jännitteisiä suhteita eläinten ja sanojen välille virittävät esimerkiksi kuvat nimilappuineen. Havaintoja kirjattaessa eläin näyttää olevan suhteen määräävä osapuoli, kun taas oppilasta ohjeistettaessa sanat voivat näkyvästi vaikuttaa konkreettisiin tapahtumiin. (Ks. 6.3.2.) Opetussuunnitelmankin valossa olennaista on myös se, kuinka oppikirjatekstien kautta mallinnetaan oppilaalle ympäristön ilmiöitä. Varsinkin ympäristöopissa oppilasta ohjataan tietynlaisten suuntaviivojen mukaiseen ajatteluun, kun taas biologiassa käsitteiden problemaattisuus ja suhteellisuus nousee vahvemmin esiin, Pirjo Karvosen (1995) kaltaisten kielentutkijoiden suosituksen mukaisesti. (Ks. 6.3.3.) Kun siirrymme tarkastelemaan eläinten *kääntymistä* oppikirjateksteiksi ja näihin sisältyvää lajienvälistä kääntäjäkoulutusta, tutustumme yksityiskohtaisemmin tulkintamahdollisuuksien kirjoon.

6.4 Toislajisten tulkittavuus oppikirjoissa

Edellä selvitin, millaisina me ja toislajiset eläimet ilmenemme ympäristöopin ja biologian oppikirjoissa (6.2) ja millaisia suhteita oppikirjat rakentavat kielen ja luonnon välille (6.3). Seuraavaksi on aika pohtia, millaisia käännösratkaisuja oppikirjateksteihin sisältyy ja miten kirjat ohjaavat oppilasta tulkitsemaan toislajisia ja omaa kehoaan. Luvussa 2.4 jäsenin kääntämisen ulottuvuuksia kolmen kategorian mukaisesti. Käännöstutkimuksessa Ensiys korostuu näkemyksissä, joissa korostetaan kääntämisen mahdollisuuksia tai merkeillä leikittelevää luonnetta. Toiseuden myötä lähtömerkki ja käännös saavat painoarvonsa erillisinä tapahtumina, joiden välillä vallitsee riippuvuussuhde. Kolmannuuden näkökulma sijoittaa yksittäiset käännösteot yleisluontoisten suositusten tai odotusten piiriin. Tässä luvussa kysyn, millainen käsitys toislajisten tulkitsemisestä ja tulkittavuudesta välittyy aineistoon kuuluvista oppikirjoista. Pyrin tunnistamaan kääntämistä koskevia näkemyksiä kysymällä, kuinka oppikirjoissa käytännössä tulkitaan toislajisia eläimiä ja ihmisen eläimyyttä, kuinka näitä tulkintoja reflektoidaan ja kuinka oppilasta kasvatetaan eläinten ja eläimyyden tulkitsijaksi. Kirjan tekijän ohessa oppilas toimii lajienvälisenä kääntäjänä varsinkin harjoituksissa. Aineiston tarkastelussa kiinnitänkin erityistä huomiota tehtäviin, jotka voi mieltää lajienvälisen kääntämisen ja ihmiskehon tulkitsemisen peruskoulutukseksi. Toisaalta etsin myös leipäteksteistä implisiittisiä tulkintaperiaatteita.

6.4.1 *Olette metsän eläimiä.* Kääntämisen Ensiys oppikirjoissa

Ensiyden näkökulmasta kääntäminen on luova prosessi, jolle on tunnusomaista uusien tulkintamahdollisuuksien avautuminen ja hetkessä eläminen: käännökseen seurassa ei muistella lähtötekstiä. Kääntämisen Ensiys nousee helposti esiin esimerkiksi runouden kääntämistä pohdittaessa (ks. 2.4.1), mutta kuinka on toislajisten tulkittamisen laita? Toislajisen eläimen tulkittamiseen voisi soveltaa vaikkapa romanttista ajatusta koko maailman merkitsevyydestä (ks. Berman 1984); käytännössä tekstityyppiin liittyvät konventiot kuitenkin suitsivat sitä, mitä missäkin yhteydessä sopii sanoa. Ympäristöopin ja biologian oppikirjoissa ei juuri esiinny Ensiyteen liittämiä näkemyksiä kääntämisestä, käsittämättömyyden arvosta, impressionismista tai foneettisesta tunnelmoinnista (ks. esim. Malinowski 1935; Malraux 1971; Payne 1971; Berman 1984; Oittinen 2008; Crnković 2009). Jossain määrin rohkaisua spontaani käännot saa kuitenkin eräistä oppikirjojen tehtävistä.

Tulkinnallinen mielikuvitus

Ensiyden päästää oikeuksiinsa unelmoiva asenne (ks. Payne 1971), jolla on oma merkityksensä myös toislajisten tulkittamisessa. Tämä on oivallettu eräissä biologian oppikirjojen tehtävänannoissa. Oppilas lähtee mielikuvitusmatkalle eläinsoluun, kuvittelee viherhiukkasia kaapanneen ihmisen ja hylätyn kaupungin elämää, keksii mielikuvituslajeja, laatii pesusienen ja trilobitien vuoropuhelun (*Koodi Elämä*: 22, 23, 31, 53, 104; *Koodi Luonto*: 150). Yläasteen kirjasarja kannustaa luovuuteen myös ilmaisumuodoissa: zoologisista ilmiöistä tuotetaan esimerkiksi seikkailukertomuksia, runoja, sarjakuvia, animaatioita, radiomainoksia, videoita ja julisteita (*Koodi Elämä*: 22, 38, 112, 121, 144; *Koodi Luonto*: 80, 132; *Koodi Ihminen*: 34). Ylipäänsä niin ympäristöopin kuin biologiankin harjoituksissa piirretään paljon kielenkäytön rinnalla; ala-asteen puolella tulkinnallista vapautta tarjoaa varsinkin kamelitehtävä, jossa piirtämisen ja kirjoittamisen sijaan on mahdollista tehdä kamelista ”jokin muu esitys” (*Pisara* 5: 53). Kolmannuutta edustavia mallejakin pyritään toisinaan mehustamaan Ensiydellä; esimerkiksi yläasteen tehtävässä asetetaan alkajaisiksi järjestykseen 12 hengitykseen ja verenkiertoon liittyvää anatomista termiä, minkä jälkeen kirjoitetaan tarina happimolekyylin matkasta (*Koodi Ihminen*: 56).

Varsinkin tulkintaprosessin alkuvaiheessa liukuminen realiteeteista toiseen todellisuuteen voi helpottaa eläytymistä toislajiseen. Mielikuvitus toimii lähtökohtana rationaalisemmille päätelmille kolmannen luokan ympäristöopin harjoituksessa, jossa lapset eläytyvät metsän eläimiin:

[6.4.1.1] Kuvittele, että olette metsän eläimiä. Tee parin kanssa suunnitelma siitä, miten selviäisitte talven yli. Mitä asioita pitää ottaa huomioon? (*Pisara* 3: 61)

Harjoituksessa talvehtimista lähestytään jäniksen tai karhun metsittyneestä merkitysmaailmasta käsin, ja jotta oppilas lunastaisi paikkansa tässä sisäpiirissä, hänen on alkajaisiksi päästettävä mielikuvitus valloilleen. Pragmaattiset päätelmät rakentuvat maagisen yhteenkuuluvaisuuden luomaa taustaa vasten ja tuntuvat toisella tapaa merkityksellisiltä kuin puhtaan tekniset näkökohdat. Eläytymisen ansiosta koululainen voi hahmottaa talvehtimisen haasteet ja etsiä niihin mahdollisia ratkaisuja vararavinnon ja suojavärien ulkokohtaisen tiedostamisen ja oppikirjatekstin toistamisen sijaan. Ensiyden näkökulmasta luonnon säännönmukaisuuksia ei oteta annettuina vaan lähdetään liikkeelle mahdollisuuksien kartoittamisesta. Ympäristöopin ingressit kannustavat osaltaan hypoteettisiin tulkintaprosesseihin (vrt. Hartama-Heinonen 2008):

[6.4.1.2] Vesilinnut sukkeltelevat päivät pitkät kylmässä vedessä.
Miksi niitä ei palele niin kuin ihmistä? (*Pisara 3: 38*)

[6.4.1.3] Karhu ei syö mitään talvella.
Miten se selviää puoli vuotta ilman ruokaa? (*Pisara 3: 60*)

Tähän tapaan esitettyinä toislaajisten ihmisestä poikkeavat tottumukset tarjoavat otollisen maaperän ihmettelylle. Tulkinnat nostavat esiin erilaisuuden ja samankaltaisuuden, joita jotkut teoreetikot pitävät kääntämisen loogis-semanttisina ehtoina (ks. Stecconi 2004a); vesilinnut ja karhu näyttävät omanlaisiltaan eläjiltä, mutta kuitenkin heissä on niin paljon samaa kuin meissä, että erityispiirteisiin on mahdollista ponnistaa yhteiseltä biosemioottiselta pohjalta. Vastaavasti ingressi ohjaa samankaltaisuuden perustalta lähtien erottamaan toisistaan taitavan uimarin ja kalan (*Pisara 3: 34*). Ensiyden näkökulmasta maailma näyttää tuoreelta ja arvoitukselliselta; samanaikaisesti se on kääntymätön mutta myös tulvillaan semioottisia mahdollisuuksia.

Omaakohtainen intuitio

Eläimistön yltäkylläinen käännettävyys nousee vahvimmin esiin tehtävissä, joissa oppilasta kehoitetaan valitsemaan mieleisensä eläin- tai eliöryhmä syvällisempää tulkinta- ja representaatioprosessia varten (*Pisara 1: 23, 49; Pisara 2: 11, 77; Pisara 3: 39, 53; Pisara 4: 109; Koodi Elämä: 38, 94, 104, 144; Koodi Luonto: 38, 96, 113, 132, 143*). Valintatilanteeseen kuuluu Ensiyteen liittyvä perusvapaus seurata houkuttavalta tuntuvan lähtöeläimen kutsua. Käytännöllisiä perusteita tietyn lähtöeläimen valitsemiseen ei välttämättä ole, jolloin Ensiydelle tunnusomainen intuitio pääsee oikeuksiinsa; ellei oppilaalla ole kosketusta omiin intohimoihinsa, voi toki käydä niinkin, että valinnan ratkaisee mekaanisesti kirjan sivulta silmään pistävä eläin. Ensiydelle on enemmän sijaa silloin, jos eläimen saa valita vapaasti, kuin silloin, jos valinta tehdään esimerkiksi selkärangattomien pääjaksojen välillä (*Koodi Elämä: 94*). Toisaalta omaakohtaisen suhteen muodostaminen selkärangattomien pääjaksoihin voi johtaa sitäkin mielenkiintoisempaan vuorovaikutukseen Ensiyden ja Kolmannuuden välillä. Ensiydestä lähdetään liikkeelle myös tehtävässä, jossa kirjoitetaan paperille kymmenen ensimmäisenä mieleen tulevaa nisäkästä, vaikka seuraavaksi siirrytäänkin kohti Kolmannuutta vertailemalla listan eläimiä ja etsimällä heitä yhdistäviä ominaisuuksia (*Koodi Elämä: 136*).

Toisella tapaa Ensiys nostaa päätä tehtävissä, joissa kysytään oppilaan näkökulmaa asioihin. Neljäsluokkalainen saa kertoa, missä maisemakuvan elinympäristössä hän viihtyy parhaiten (*Pisara 4: 4–5*); näin kysymys mielipaikasta tuo elinympäristöteemaan tunneulottuvuuden häivyttäen samalla ihmisen ja toislaajisten välistä kuilua. Viidesluokkalaiselta tiedustellaan mielipidettä metsästyksen tai kalastukseen (*Pisara 5: 15*; ks. myös *Koodi Luonto: 31*), jolloin vaikeutakaan tunteita ei tarvitse heittää yli laidan. Luvussa ”Kalaa, rapuja ja riistaa” (*Pisara 5: 14–15*) toislaajisten pyydystäminen ja tappaminen näyttäytyy tavoitteena, mikä voisi saada myötätuntoisen lapsen kotoisaksi tai luopumaan luontaisesta empatiastaan, ellei mahdollisuutta oman näkemyksen kielentämiseen tarjoutuisi. Yläastealaiset saavat ottaa kantaa myös eläinten itseisarvoon, ihmisapinoiden oikeuksiin ja vankeuteen, eläintarhoihin, delfinaarioihin ja kloonaamiseen, ja yhtenä tulkintamuotona on mielipidekirjoitus (*Koodi Elämä: 136, 137, 144, 145, 152*). Periaatteellisuudessaan mielipiteet muodostavat Kolmannuutta, mutta niiden lähtökohtana lienee usein vaistomainen oivallus epäkohdasta.

Aistillinen ymmärrys

Valintatehtävissä kääntäminen näyttäytyy mahdollisuutena (ks. Fang 2002b; Stecconi 2004a), joka jo itsessään rikastuttaa lajienvälisiä suhteitamme. Erityisesti paperiin ja kynään perustuvat tulkintakäytännöt ovat ekologisesti varsin harmittomia, eikä lähtöeläintäkään yleensä tarvitse vaivata. Vielä hulvattomampaan semioottiseen kanssakäymiseen päästäisiin, jos tietokorttien, julisteiden ja esitysten (ks. esim. *Pisara 2: 11*) ohessa eläintulkintoja kannustettaisiin ympäristöopissakin saattamaan taiteelliseen muotoon tai kiinnitettäisiin huomio siihen, miten asiallisimmallakin esityksellä on myös materiaallinen puolensa. Ensiyden näkökulmasta vaikkapa sanalla *reviiri* on oma foneettinen hahmonsa yhtä lailla kuin huuhkajan soidinääntä kielentävällä ilmauksella *hubuilu* (ks. *Pisara 4: 27*).

Havainnoinnille leimallista on altistuminen Toiseudelle, mutta sitä on mahdollista tehdä myös Ensiyden hengessä. Tuore aistimus saattaa edellyttää irrottautumista totunnaisista havaintomalleista ja suuntautumista maiseman merkkeihin ikään kuin ensikertalainen:

[6.4.1.4] Suomi on ulkomaalaisten silmin pelkkää metsää. Kun ajaa autolla etelästä kohti pohjoista, tien varrella vuorottelevat vihreät metsät ja siniset järvet. Asutusta tulee vastaan vain harvoin kaupunkien ulkopuolella. Myös metsien hiljaisuus on ulkomaalaisille eksoottinen kokemus. Me emme tule itse ajatelleeksi, miten harvinaista on olla sellaisessa paikassa, jossa ei kuulu muuta kuin tuulen suhinaa ja lintujen laulua. (*Koodi Luonto: 40*)

Ensiyden fenomenologista porttia raottaa myös biologian kirjassa annettu tehtävä, jossa kehoitetaan seuraamaan, ”miltä kevät kuulostaa” (*Koodi Luonto: 38*). Ensimmäisessä osatehtävässä pyritään nimeämään ääniä, mutta sitten palataan abstraktimpaan kysymykseen, millaisia äänimaisemat ovat. Tehtävän puitteissa oppilas saa kiinnittää huomionsa ensivaikutelmaan (ks. Oittinen 2008), vetää henkeä siinä, mistä yleensä riennetään oikopäätä teoreettisiin tai pragmaattisiin päätelmiin. Näin havainnointia ohjataan laadulliseen suuntaan: kevät ei ole pelkkä tähtitieteellinen säännönmukaisuus tai metsien, järvien ja soiden noudattama perinne vaan kokonaisvaltainen tila, joka koskettaa myös ihmistä itseään. Mikään ei estäisi vastaamasta kysymykseen esimerkiksi foneettisella runolla, joka muodostaisi oman itseriittoisen kevätkuulumansa.

Luvussa 2.4.1 esittelin Gordana P. Crnkovićin (2009) näkemyksen, jonka mukaan kääntäjä tarvitsee vastapainoksi tiedolle aistillista ymmärrystä. Oppikirjoissa tieto menee tunnelmoinnin edelle, mutta kuulostelutehtävän ohessa oppikirjojen kuvitusta voisi monilta osin pitää kannanottona kääntämisen Ensiyden puolesta. Kauneudessaan kuvat herkistävät oppilasta luonnon mystiselle puolelle; esimerkiksi luonnontilaisessa metsässä on satumaista hämyä (*Pisara 4: 20*), ja lammen usvassa mikä hyvänsä näyttää mahdolliselta (*Koodi Luonto: 118–119*). Vaikka tekstit tekeytyvät objektiivisiksi esityksiksi lajienvälisestä tilanteesta, valokuvien, akvarellien ja sarjakuvapiirrosten mosaiikki on myös konkreettinen esimerkki tulkinnallisesta pluralismista. Moninaisuutta voisi tulkita niin, että käännos on omanlaisensa luomus ja lähtömerkin merkitystä voi vain arvuutella (ks. 2.4.1). Mitä ikinä teksteissä väitetäänkään, lähtöeläintä ei voi typistää yleisluontoisiksi lauseiksi eikä mikään kuvista ole se ainoa oikea tulkinta toislaajisesta. Pikemminkin tulkinnat elävät omaa semioottista elämäänsä, eikä lähtömerkki viime kädessä häiriinny sen liepeillä kukoistavasta diversiteetistä.

Yhteenveto

Aineiston oppikirjoissa kääntämisen Ensiys näyttäisi korostuvan tietyissä tekstityypeissä, kuten ingresseissä ja tehtävissä. Ensiys ilmenee vapautena valita tulkittava lähtöeläin, merkitysten ennakkoluulottomana arvuutteluna sekä käännösten luovana konstruointina. Ensiyden läsnäolo oppikirjoissa totuttaa oppilasta toislajisten kokonaisvaltaiseen tulkitsemiseen, johon kuuluu myös omien vaikutelmien ja tunteiden puntarointi. Jos Ensiys tuo kääntämiseen luovaa nostetta, niin Toiseus palauttaa jalat maan pinnalle – ilmeneehän se pitkälti lähtömerkin vastarintana, tulkitsemisen työläytenä ja törmäyksinä tuntemattomaan.

6.4.2 *Aivoissa loisiva sien.* Kääntämisen Toiseus oppikirjoissa

Toiseuden näkökulmasta kääntäminen on helpommin sanottu kuin tehty. Merkeillä leikittelyn sijaan kääntäjä joutuu painiskelemaan vastahakoisten tekstien kanssa ja kuljettamaan rimpuilevia merkkejä vastavirtaan (ks. 2.4.2). Vähintäänkin hänen on otettava lähtömerkki todesta ja altistuttava vieraille vaikutteille. Toiseus tekee käännösprosesseista ennakoimattomia. Lähtömerkin taholta voi odottaa melkein mitä hyvänsä, eikä vuorovaikutuksen lopputulosta voi kukaan tietää. Toisaalta Toiseuden tunnustaminen voi voimauttaa kääntäjää ymmärtämään oman painoarvonsa. Toiseudessaan kääntäjänkin on lihaa ja verta, ja nöyrän hännystelyn sijaan hän voi tuottaa maailmaan jotakin konkreettista.

Helpommin sanottu kuin tehty

Tehdäkseen oikeutta lähtöeläinten Toiseudelle kääntäjä ei voi tukeutua yksinomaan valmiisiin lainalaisuuksiin; jokainen tapaus on omanlaisensa. Esimerkiksi saimaannorpan radiolähetin, suden kaulaan asetettu gps-panta ja ihmisen henkilötunnukseen verrattu linnun jalkarengas kertovat juuri kyseisen yksilön liikkeistä, sosiaalisista suhteista ja muusta elämästä (*Koodi Luonto*: 39, 73, 133). Toiseudessaan kääntäminen on totista työtä (ks. Folkart 1991; Cronin 2000; Cronin 2017), mikä oppikirjoissa näkyy lähinnä vaivannäköä edellyttävinä tehtävinä. Kohdatakseen tulkittavan eläimen oppilaan on monesti lähdettävä liikkeelle varautuen tuuleen ja sateeseen (*Pisara 3*: 29). Jos lähtöeläimen toisaalta tahtoo houkutelua luokseen, sekin vaatii aherrusta ja ennakkotulkintaa eläimen intresseistä. Esimerkiksi hyönteishotellin rakentaminen edellyttää paitsi konkreettista rakentamista myös maailman tarkastelua hyönteisperspektiivistä (ks. *Koodi Elämä*: 94), jolloin hotellia itsessäänkin voi pitää eräänlaisena pääjaksojen välisenä käännöksenä tai vieraiden vaikutteiden majatalona (ks. Berman 1999). Myös siilin talvipesän rakentaminen lähtee liikkeelle luontaisen pesän tutkiskelusta (*Koodi Luonto*: 38). Toisaalta kohtaamisen puitteisiin voi liittyä myös luovaa kokeellisuutta ja toislajisten aloitteille avautumista; esimerkiksi lintujen talviruokintaan suositellaan monipuolista tarjontaa (*Koodi Luonto*: 38), jolloin nähtäväksi jää, mitä linnut syövät mieluiten.

Jotkin eläimet näkyvät ”vain mikroskoopilla” (*Koodi Luonto*: 116, 125), mikä osaltaan muistuttaa siitä, että tulkintaprosessin on käynnistytävä toislajisen ehdoilla. Kaikkein vaivalloisimmalta näyttää ahmojen tulkitseminen:

[6.4.2.1] Ahmojen ravinnonkäyttöä on tutkittu ulosteiden sisältämien luiden ja karvojen avulla. Ravinnon selvittäminen vaatii tutkijoilta kovaa kuntoa, koska ulostetta on maastossa hyvin harvakseltaan. Yhden ulostekasan löytämiseksi tutkija joutuu yleensä hiihtämään useita tunteja. (*Koodi Luonto*: 105)

Myös eläintulkintojen konstruointiin liittyy luovan vapauden vastapainona monenlaista konkreettista tekemistä: eläinsolun rakentamista muovailuvahasta (*Koodi Elämä: 22; Koodi Ihminen: 20*), hyönteisen rakentamista (*Koodi Elämä: 94*), pesän rakentamista (*Pisara 2: 81; Koodi Elämä: 128*), maatalan mallin askartelemista (*Pisara 4: 109*).⁵¹³ Tällöin vastus aiheutuu suurelta osin tulopuolen taipumattomuudesta; esimerkiksi kovettumaan päässestä muovailuvahasta voi olla vaikea pyöritellä mitokondrioita, eikä oppilaalta vaaditulla työllä tällöin ole juuri mitään tekemistä lähtömerkin luonteen kanssa. Tältä kannalta ulkonaisen esityksen tuottamiseen liittyvää vaivannäköä olennaisempaa lienee se, altistaako tulkitsija itsensä lähtöeläimen tuottamille yllätyksille.

Arvaamattomuus ja helpotukset

Oppikirjoissa tulkitsijan ja lähtöeläimen välinen jännite korostuu varsinkin biologian kirjan harjoituksessa, jossa oppilas kaivaa lumen alta metsämaata ja sulattaa sen lämpöpatterin vieressä (*Koodi Luonto: 80*). Lopputulosta ei pyritä ennakoimaan vaan oppilas saa avoimin mielin odottaa toislaajisten vastausta:

[6.4.2.2] Seuraa, mitä eliöitä sieltä kömpii esille. Videoi tapahtuma. (*Koodi Luonto: 80*)

Pintapuoliseksi tehtävänanto jää siltä kannalta, että lopulta siinä tyydytään laskemaan eliöitä ja määrittämään lajeja; avoimeksi jää, mitä eläimille tapahtuu tutkimuksen jälkeen. Paikoitellen oppikirjoista löytyy katetta myös Michael Croninin (2017) huolelle, että toislaajisten tulkit päästävät itsensä liian helpolla. Alaluokkien ympäristöopissa varsinkin Juju Saukon puhekuplia voisi pitää esimerkkinä monille lastenkirjoille tunnusomaisesta tulkintatyylisestä: saukko kehottaa käyttämään pyöräilykypärää, puhuu Maamme-laulusta, kertoo auttavansa kotitöissä ja pyytää älypuhelimella kaveria ulos (*Pisara 1: 7, 35, 63, 67*). Toisaalta saukko myös tunnustautuu eliöksi ja toteaa avannossa polskiessaan olevansa virkeä talvellakin (*Pisara 1: 15, 45; ks. myös 6.4.3*).⁵¹⁴

Saukkotulkinnat vastaavat pääosin Helena Pedersenin (2011a: 12–13) käsitystä varhaiskasvatukselle tyypillisestä eläinkuvastosta: saukko kantaa normatiivisia viestejä, jotka liittyvät moraalikasvatukseen tai sosialisatioprosessiin ja joiden katsotaan olevan helpommin sisäistettäviä saukon hahmossa. Myös ympäristöopin kirjoissa opettajan, lapsen ja eläimen perspektiivien sekoittaminen saattaa madaltaa opetuksiin samastumisen kynnystä. Piirretty toislaajinen poikkeaa ihmisestä, mutta koska sellaisella ei ole kenenkään nimenomaisen ihmisen tuntomerkkejä, se samalla viittaa keneen hyvänsä (Boyd 2007: 228, 237). Monien synteettisten käänösprosessien tavoin saukkotulkintoja voisi kuitenkin moittia lähtöeläimen Toiseuden väheksymisestä – onhan puheenvuorot kirjoitettu inhimillisten tarkoituksien ehdoilla sen sijaan, että toislaajiset töytäisisivät merkityksenmuodostumisprosessimme uusille raiteille (ks. 3.2.6.3).

Hienovaraisemmin lajienvälisen kääntämisen näennäinen helppous ilmenee isommille koululaisille suunnatuissa kirjoissa, joiden tulkinnat perustuvat tutkimustietoon. Yläasteen biologiassa Toiseuden kiistaa kuvapari, joka esittää unikkoniityn ”sellaisena kuin me sen näemme” ja ”mehiläisen silmin” (*Koodi Elämä: 79*). Ihmisen lienee mahdotonta kuvitella, miltä mehiläisen aistimaailmassa niin keskeinen ultravioletti väri näyttää, eikä kirjan sivullekaan niin ollen voi painaa sitä, minkä mehiläinen näkee. Sitä paitsi mehiläisen näkemyksessä ei ole kyse pelkästä ultravioletista vaan Michael Tetzlaffin ja

⁵¹³ Muovailuvahasta pääsee tehtävissä tekemään myös kopioituneita kromosomeja ja munuaisen (*Koodi Ihminen: 26, 72*). Vaihtoehtona muovailulle on piirtäminen, mutta tällöinkin muovailun mahdollisuus saattaa saada piirtäjän pohtimaan objektin aktuaalista kolmiulotteisuutta.

⁵¹⁴ Kolmannelta luokalta lähtien saukko ei enää puhu, vaikka esiintyykin *Pisara*-sarjan kuvituksessa ala-asteen loppuun asti.

Georges Reyn (2009) tapaan voi olettaa, että mehiläinen käyttää ajattelussaan syntaktisesti järjestyneitä representaatioita, jotka välittävät tietoa etäisyydestä, ajasta, suunnasta sekä erilaisten maamerkkien sijainnista. Vastaavaa oppikirjamaista yksioikoisuutta liittyy kuvaan, jossa on ”[k]äärmeen lämpöaistinsa avulla näkemä hiiri” (*Koodi Elämä*: 118). Vähäisellä episteemisen modaliteetin muutoksella olisi mahdollista tuoda esiin toislaajisen maailman perimmäinen tavoittamattomuus.

Eläin tulkitsejan luokse vai tulkitseja eläimen luokse?

Kääntämisen työläyden ohessa esittelin luvussa 2.4.2 joukon näkemyksiä kääntämisestä liikkeenä, joka Friedrich Scheiermacherin (1813/1999) klassisen teorian mukaan suuntautuu joko kirjailijasta lukijaan tai lukijasta kirjailijaan päin. Oppikirjoissa näyttää usein siltä, että ihmistä halutaan säästää liialta vaivannäöltä ja toislaajisia hivutetaan tulkinnoissa kohti ihmisten maailmaa. Kuten edellä selitin, harjoituksissa ja tutkimustyössä ihmiset kyllä joutuvat näkemään vaivaa kohdatakseen toislaajisia, mutta oppikirjatekstit vievät lukijan tavallisimmin oikotietä lähtöeläimen luokse. Jossain mielessä oppikirjan eläinesittelyä voisi verrata maailmankirjallisuuden klassikosta tehtyyn muutaman virkkeen tiivistelmään. Tiivistelmän ansiosta lukija saa muutta mutkitta kokonaiskäsityksen siitä, mistä on kyse, mutta suhteen syventäminen edellyttäisi pitkällisempää semioottista prosessia epävarmuuksineen, turhautumisineen ja tilannekohtaisine erityispiirteineen. Toisaalta liike ihmisen puoleen näkyy myös tekstirakenteiden semantiikassa ja visuaalisessa kuvastossa. Oppilasta kehoitetaan keksimään erilaisia keinoja rapujen, simpukoiden, kotiloiden, hyönteisten, hämähäkkien ja nivelmatojen pyydystämiseen (*Pisara 3*: 47–49). Ympäristöopin kaloilla on taipumusta päätyä oppikirjoissa ongen jatkeeksi, ikään kuin heistä tulisi olemassa olevia tai relevantteja vasta siinä vaiheessa, kun heidät tempaistaan valtakunnastaan ihmisten keskuuteen.⁵¹⁵ Tuotantoeläimiä ei etenkin teksteissä juuri tulkita pelkkinä eläiminä vaan heitä kääntävät tekstikappaleet päätyvät usein ihmisen ruokapöytään tai vaatekaappiin (ks. *Pisara 4*: 98–99).

Vaikka oppikirjoissa esiintyy melkoisesti semioottista tuontia toislaajisten maailmoista ihmisen hyötykäytön piiriin, vahvoilla on myös päinvastainen taipumus erillisyyden konstruointiin (ks. Cronin 2000; Cronin 2017). Tunnistettavan asuinpaikan ja toimijuuden myöntävät toislaajisille etenkin sellaiset tekstit, joissa heidät sijoitetaan omiin ympyröihinsä, hoitamaan omia asioitaan itsensä kaltaisina. Aineiston oppikirjoissa tämän tyyppinen tulkinta myönnetään esimerkiksi metsäkanoille, jotka napsivat vanhoista havumetsistä löytämiään silmuja ja kokoontuvat aukeille paikoille kosintamenoihin (*Koodi Luonto*: 65). Jotta omiin ekologisiin lokeroihinsa poteroituneiden toislaajisten ja kosmopoliitin ihmisen välille ei muodostuisi harhaan johtavaa hierarkiaa, ihmisyksilönkin olisi hyvä mieltää tietty konkreettinen

⁵¹⁵ Jos ympäristöopin kalakuvastoa verrataan biologian kalakuvastoon, huomataan ympäristöopin painottavan ympäristöstä erotettujen tyyppikuvien ohessa kalojen pyydystämisestä ja käyttöä vastakohtana esimerkiksi linnuille, jotka tavallisimmin kuvataan villoin ja vapaina. Biologian kuvastossa sitä vastoin korostuvat omassa elinympäristössään kuvatut kalat. Seuraavan katsauksen alleviivatuiista luvuista ensimmäinen esittää kuvamäärän *Pisara*-sarjassa, toinen *Koodi*-sarjassa: Oppikirja-aineiston kalakuvien kalat esiintyvät irralisina tyyppinä 12/9 kuvassa (*Pisara 1*: 90; *Pisara 2*: 91; *Pisara 3*: 36 x 4, 37 x 4; *Pisara 4*: 7; *Pisara 5*: 14; *Koodi Elämä*: 52, 89, 99 x 5; *Koodi Luonto*: 141, 157), läpileikkauksina 2/2 kuvassa (*Pisara 3*: 34 x 2; *Koodi Elämä*: 3, 97), suomuja esittävinä yksityiskohtina 1/2 kuvassa (*Pisara 3*: 34; *Koodi Elämä*: 13, 97), omassa elementissään joskin ehkä saalistajan tavoittelemina 5/52 kuvassa (*Pisara 1*: 16; *Pisara 3*: 30, 35, 38, 62; *Koodi Elämä*: 28, 34, 37, 39 x 2, 52, 64?, 96, 97, 98, 100 x 3, 102 x 7, 103 x 8, 105 x 2, 139 x 6; *Koodi Luonto*: 108 x 2, 109 x 2, 114, 119, 124, 127, 128 x 2, 137 x 2, 141, 143 x 2; *Koodi Ihminen*: 73), näkymättömissä mutta onkijan tavoittelemina 4/1 kuvassa (*Pisara 1*: 14, 79; *Pisara 3*: 53; *Pisara 5*: 14; *Koodi Ihminen*: 10), ihmisen, muun nisäkkään tai linnun pyydystämistä 5/5 kuvassa (*Pisara 1*: 37, 60; *Pisara 3*: 62, 63; *Pisara 4*: 82; *Koodi Elämä*: 58, 98, 101; *Koodi Luonto*: 114; *Koodi Ihminen*: 9), sisätiloihin sijoitetussa akvaariossa 1/0 kuvassa (*Pisara 1*: 51), ruoaksi katettuina 6/0 kuvassa (*Pisara 1*: 26, 27 x 2; *Pisara 2*: 59?; *Pisara 4*: 106; *Pisara 6*: 18), biojätteenä 1/0 kuvassa (*Pisara 2*: 36). Yksistään ruokakuvia esiintyy siis ympäristöopin kirjoissa enemmän kuin kaloja vedessä, minkä lisäksi monet kuvat esittävät kalojen hyväksikäytön muita vaiheita.

paikka elinympäristökseen. Ympäristöopin kirjoissa tätä tukee oman lähiympäristön tutkiskelu, johon opetussuunnitelmakin kannustaa (ks. 6.1). Sitoutuminen paikkaan ei tuota ahtaan paikan kammoa, jos paikka ymmärretään vuorovaikutteiseksi prosessiksi eikä muita olioita esineellistetä vaisuksi irtaimistoksi vaan tunnustetaan Toiseuden mahti.⁵¹⁶

Kamppailu ja vastarinta

Vaikka Toiseudessa tavallaan on kyse juuri ilmenemisen esineellisestä ulottuvuudesta, yksikään fysikaalinen kappale ei ole tältä kannalta mitäänsanomaton. Toiseudessaan kullakin kappaleella on oma painovoimakenttensä ja massansa, joka pakottaa ottamaan itsensä huomioon. Arjessa väistelemme vastaan tulevia esteitä enempiä ajattelemta, mutta fenomenologia nostaa maailman vastarinnan tietoisien ihmettelyn piiriin. Ihminen voi myös altistaa itsensä Toiseudelle hallitusti, kuten sitaatin [6.4.2.2] kuvaamassa tehtävässä. Vaikka tehtävän säännöt sanelee ihminen, niihin kuuluu implisiittisesti lähtömerkin havainnointi aktiivisena tekijänä ja tulkintojen tilapäisyyden tunnustaminen.

Luvussa 2.4.2 liitin Toiseuteen yksilöiden väliset kohtaamiset vastakohtana yhteisöllisille suhteille, joita laki säätelee (ks. Ross 1996). Oppikirjojen tehtävissä tyypillisenä lähtöoletuksena on toislajisten havainnointi kolmannessa persoonassa, mutta jotkin niistä mahdollistavat myös ensimmäisen persoonan käytön (ks. esim. *Koodi Elämä*: 144) ja toislajisen hahmottamisen toiseksi minäksi. Muuten oppikirjojen eetosessa korostuu lajienvälisen suhteiden normatiivinen Kolmannuus; uhanalaisia eläimiä suojellaan kansainvälisillä sopimuksilla, eläinsuojelulaki ”velvoittaa auttamaan kärsivää eläintä”, riistaeläimiä saa metsästä tietyillä ehdoilla metsästysluvalla, ja kalojen kohtelua säätelevät jokamiehenoikeudet, kalastusluvut ja WWF:n kalaoppaan liikennevalot (*Koodi Elämä*: 100–101, 143; *Koodi Luonto*: 66, 87). Myös tuotantoeläinten kohteluun ”on olemassa tarkat säännöt”, ja kuluttajan tulisi varmistaa, että eläimiä on kohdeltu ”säännösten mukaisesti” (*Koodi Elämä*: 135, 150). Eläimistä puhutaan järjestään kolmannessa persoonassa toisen persoonan puhutellessa lukijaa. Kuitenkin myös kahdenkeskisen kohtaamisen mahdollisuus pilkahtaa esiin tulkinnoissa; esimerkiksi villieläimen auttamiseen liittyy paljon tilannekohtaista harkintaa (*Koodi Luonto*: 66). Kalastusta, ravustusta ja metsästystä käsittelevässä luvussa ihmisen toiminnasta puhutaan pitkään passiivissa (ks. 6.4.3) ja saalistettavissa eläimistä osittain yksilöllisyyttä väheksyvässä yksikössä (ks. 6.2.3), mutta viimeisessä virkkeessä yksilöt nousevat esiin:

[6.4.2.3] Metsästäjien, kalastajien ja ravustajien täytyy huolehtia siitä, etteivät saaliiksi saadut eläimet joudu turhaan kärsimään. (*Pisara 5*: 15)

Sitaatissa [6.4.2.3] tulkinnan kohteena on metsästäjän käsiin kuoleva eläin, joka on konkreettinen, aktuaalinen ja ainutkertainen mutta auttamattomasti alakynnessä. Vaikka saaliiksi *joutuneen* eläimen kärsimys otetaan huomioon, verbivalinta päästää saalista *saaneen* niskan päälle. Toiseudessaan kääntämisen voi mieltää myös kamppailuksi (ks. Chesterman 1997a; Holman & Boase-Beier 1999), jota käydään esimerkiksi toislajisten ja ihmiskeskeisten äänenpainojen välillä. Postkolonialistisen tilanteen (ks. Tymoczko 2000) tavoin lajienvälinen kriisi vaatii sitoutumista ja toimintaa, mutta toisaalta ihmiset tahtovat pitää kiinni saavutetuista eduistaan. Alaluokilla tilanne ilmenee paikoitellen ristiriitaisenakin ohjeistuksena (ks. 6.2.1), kun taas ylemmillä luokilla pyritään kompromissiin luontokeskeisten ja

⁵¹⁶ Toki muuttolintujen kaltaiset toislajisetkin ovat synnynnäisiä kosmopoliitteja (ks. *Koodi Luonto*: 39).

ihmiskeskeisten arvojen välillä.⁵¹⁷ Varsinkin suurpedot herättävät nykysuomalaisissa niin rakkautta kuin vihaakin, jolloin sovitteluun oppikirjatulkintaan helposti virittyy pinnanalisia riitasointuja lähtöeläimen painuessa taka-alalle. Kaukaisempien eläinten kohdalla ristiriidat tuodaan esiin avoimemmin. Krokotiilien kerrotaan saalistavan myös ihmisiä, mutta toisaalla ihmiset osoittavat mieltä heidän puolestaan krokotiileiksi pukeutuneina (*Koodi Elämä*: 117, 119). Toiminnassa toislajisten hyväksi on kyse myös siitä, miten heitä jätetään tulkitsematta. Yläasteen biologian kirjassa todetaan, että Luonnonvarakeskus ei julkaise susien gps-pannoista saatuja tietoja heidän lisääntymisaikanaan ja pentujen ollessa pieniä (*Koodi Luonto*: 73); näin oppilas saa aavistuksen siitä, kuinka välitysprosessin keskeyttäminen voi palvella lähtöeläintä.

Pedersen (2017) huomauttaa, että vaikutusvallastaan huolimatta koulutuksen suunnittelija ei voi kontrolloida oppimisprosesseja. Nähdäkseni esimerkiksi kirjoitustehtävät tarjoavatkin sijaa spesististä järjestystä horjuttaville teoille. Kuten Matthew Cole ja Kate Stewart (2014: 9) toteavat, lapsi voi harjoittaa eettistä toimijuutta kyseenalaistamalla omaa sosialisatioprosessiaan hallitsevat lajienväliset käytännöt. Silloinkin jos oppikirja näyttää mitäöivän toislajisen Toiseuden tai hyväksyvän jonkin toislajisten hyväksikäytön muodon, tehtäviä suorittava oppilas voi lajienvälisenä kääntäjänä nousta vastarintaan. Jos sisäiset vahvuudet kehittyvät suhteessa käänno toimintaan kohdistuviin rajoitteisiin (ks. Holman & Boase-Beier 1999), oppivelvollisuuttaan suorittava koululainen voi mieltää tilanteensa koetuksiksi, joka voimistaa hänen kykyjään. Kun vaikkapa vegaanikoululaiselta kysytään, mitä ruokaa maatilan eläimistä saadaan (*Pisara 2*: 21), hän saattaa vastauksellaan uhmata kysymykseen sisältyviä normeja ja puhua ”ruoan saamisen” sijaan konkreettisesti esimerkiksi eläinyksilön teurastamisesta jonkun toimesta ja jotakuta varten. Kun kysymykset ohjaavat tulkitsemaan toislajista eläintä ulkokohtaisesti, lukujen ja luokkien puitteissa, vastauksen esitystapa voisi kirjallisesti taitavalla koululaisella muistuttaa eläimen ainutkertaisuudesta tai kokemuspuolesta. Yhteenvedo varislintujen esiintymisestä kaupungissa (*Koodi Luonto*: 150) voisi laajentua numeeristen havaintojen vertailusta kuvaukseksi nähtyjen lintujen suhteesta havaintopaikkaan.

Outouden lumous

Vaikka oppikirjoista ei välity kovin radikaalia näkemystä eläineettisistä kysymyksistä eikä eläimiä juuri tarkastella yksilöinä, epistemologisessa mielessä yläasteen biologian kirjat palvelevat neuvottelua tutun ja tuntemattoman välillä. Luvussa 2.4.2 liitin kääntämisen Toiseuteen ajatuksen kaukaisen tuomisesta lähelle ja läheisen tekemisestä vieraaksi. Oppikirjojen näkökohdat ja harjoitukset ohjaavat usein lähestymään arkisia ilmiöitä uudesta näkökulmasta; esimerkiksi luokkakavereiden hiuksia tutkitaan tuloksena geenien ja ympäristön aiheuttamasta muuntelusta (*Koodi Elämä*: 45) tavanomaisen esteettisen arvioinnin sijaan. Myös järven vesi osoittautuu joksikin muuksi kuin totunnaiset kuvitelmat:

[6.4.2.4] Kun uit järvessä, uit oikeastaan eliösopassa. Vedessä on pieniä eliöitä, jotka voi nähdä vilkkaasti liikkuvina pienen pieninä pisteinä, jos katsoo tarkasti. Ottamalla järvestä vettä läpinäkyvään astiaan uimakavereita pystyy tutkimaan tarkemmin. Jos haluaa saada selville, keitä kaverit ovat, astiasta voi ottaa vettä pienen määrän, valmistaa siitä näytteen ja tutkia sitä mikroskoopilla. Pisteet ovat erilaisia pieniä syanobakteereita, leviä ja eläimiä. (*Koodi Luonto*: 116)

⁵¹⁷ Esimerkiksi metsästyksen kerrotaan noudattavan kestävän kehityksen periaatetta, mikä käytännössä merkitsee tasapainoilua lajityypillisen elämän mahdollistavan lihantuotannon, saaliseläimen turhan kärsimyksen välttämisen, sopivina pidettyjen populaatioiden säilyttämisen, uhanalaista lajia edustavien eläinten suojelemisen, vieraslajien suitsimisen, metsästyshalujen hallitun toteuttamisen sekä ihmisille aiheutuvien vahinkojen minimoimisen välillä (*Pisara 5*: 15; *Koodi Luonto*: 31, 72–73, 84, 87).

Samalla kun järvi täsmentyy oudoksi eliösojaksi, tulkinta tuo planktoneliöt lähemmäksi oppilasta siirtämällä heidät tavalliseen astiaan, rinnastamalla heidät soppaan ja kavereihin ja nimeämällä heidät. Näin pieneliöiden vieraus hipaisee oppilaan arkista kokemusta.

Jonkun mielestä oppikirjat kenties sisältävät konventioiden vaalimisen ohessa liian outoa Toiseutta (vrt. Cordonnier 1995), sellaista joka uhkaa kääntyä tarkoitustaan vastaan. Yläasteen biologian kirjassa kerrotaan esimerkiksi loissienestä, joka saa muurahaisen käyttäytymään itsetuhoisesti – puolen sivun teräväpiirtoisessa valokuvassa loissieni on jo tuhonnut muurahaisen, josta kasvaa kaksi voitonriemuista itiöemää (*Koodi Elämä: 87*). Muurahaisen ja loissienen vuorovaikutusta tulkitseva tarina soveltaa joiltain osin kauhukertomuksen retoriikkaa; loissienen vaikutuksesta muurahaisista tulee ”käveleviä zombeja”, ja ”aivoissa loisiva sieni saa muurahaisen käyttäytymään oudosti, kuten kiipeämään puuhun todella korkealle” (*Koodi Elämä: 87*). Tyyllillisiä valintoja olennaisempaa lienee kuitenkin se, että lähtöeläimeksi on päätetty valita juuri loissienen vaivaama muurahainen, anonyymeihin ihmismassoihin rinnastettu eläin, jonka elämä voi olla yllättävän karmeaa.

Joku voi kokea abjektina myös muurahaisten valtaaman linnun raadon (*Koodi Luonto: 78*) tai anakondan, joka on nielimässä haikaraa (*Koodi Elämä: 117*), mutta kaikkein kammottavinta lienee havaijinalbatrossin raadosta paljastuva muovijäte (*Koodi Elämä: 142*), jossa ihminen voi huomata tekojensa seuraukset. Alaluokkien leppeiden karitsojen vaihtuminen kauhukuvastoon lienee strateginen valinta, sillä monet teinit tuntevat vetoa rajuihin juonenkäänteisiin. Lisäksi *Koodi*-sarjan yhtenä päämääränä näyttäisi olevan jonkinasteinen vierauskasvatus (ks. Berman 1999). Sammakkoeläimiä käsittelevän luvun ingressi ohjaa oppilasta tunnistamaan mahdollisen viehtymyksensä outouteen:

[6.4.2.5] Jos haluaa tarkkailla oudon otuksen elämää, akvaarioonsa voi hankkia aksolotlin. Se on jopa 30 senttimetrin pituiseksi kasvava meksikolainen sammakkoeläin, jolla on poikkeava yksilönkehitys. Aksolotlit eivät kehity aikuisiksi, vaan pysyvät koko elämänsä toukkavaiheessa. Siitä huolimatta ne pystyvät lisääntymään. Toukkavaiheelle tyypilliset pensasmaiset kidukset säilyvät aksolotilla koko sen eliniän. (*Koodi Elämä: 106*)

Yhteenveto

Edellinen analyysi osoittaa, että oppikirjojen eläintulkinnoissa on mahdollista tunnistaa monia käännostutkijoiden pohtimia teemoja. Tekstit kuljettavat outojakin toislaajisia koululaisen luokse, mutta toisaalta tehtävät edellyttävät myös konkreettista vaivannäköä, eläinten luokse hakeutumista ja oman tulkinnan ilmaisemiseen liittyvää työtä. Toiseuden kohtaaminen näyttäytyy myönteisenä arvona, jonka vuoksi on mielekästä kuopia jäistä maata, rakentaa majatalo vieraudelle tai hankkia akvaarioon mahdollisimman outo olento. Joskus meidän ja muiden välistä aitaa madalletaan kenties liikaakin tai toislaajisia hinataan tarjolle vasten tahtoaan. On kulttuurista kiinni, kuinka itse kunkin Toiseutta tai tavoitettavuutta arvostetaan, ja näin huomio siirtyy kääntämisen Kolmannuuteen.

6.4.3 Tiedon ja arvausten varassa. Kääntämisen Kolmannuus oppikirjoissa

Kolmannuuden kautta kääntämistä on mahdollista tarkastella kompleksisena ilmiönä, jossa ei ole kyse yksinomaan lähteen ja käännökseen kaksinaapaisesta suhteesta vaan tulkinnan tuottamisesta jostakin jotakin varten. Käännökseen tavoittellessa jotakin tai suuntautuessa vastaanottajan puoleen se samalla kurkottaa tulevaisuuteen, jolloin herää kysymys kääntämistä koskevista normeista ja yksittäistapauksia yhdistävistä säännönmukaisuuksista. (Ks. 2.4.3.) Kolmannuusvetoinen kääntäminen voi ilmetä lähteiden sullomisena tulokulttuurin muotteihin, mutta parhaimmillaan kääntäjä onnistuu tasapainoilemaan maailmojen välillä ja kehittämään entistä kompleksisempaa ymmärrystä ilmiöiden välisistä suhteista.

Tulokulttuurin ehdoilla

Voimien yhdistymiseen liittyvää rakentavaa Kolmannuutta (ks. Vieira 1999) voi nähdä käännosprosessissa, jotka pyrkivät kehittämään vastavuoroista suhdetta toislaajiseen eläimeen. Molemmat osapuolet hyötyvät esimerkiksi hyönteishotellista tai lintujen ruokintapisteestä (ks. *Koodi Elämä*: 94; *Koodi Luonto*: 38). Toisaalta Kolmannuus korostuu tulkinnoissa, joissa katse kääntyy lähtöeläimestä itsestään siihen, mitä tämä merkitsee muille eliöille. Tutkimuksessa saatetaan esimerkiksi poistaa maaperästä tietty laji, kuten kunnattamato, merkityksen ymmärtämiseksi (*Koodi Luonto*: 79), ja myös oppilasta kehoitetaan pohtimaan, mitä kastelierojen katoamisesta seuraisi (*Koodi Luonto*: 21). Usein tulokulttuurin tarkoitukselliset leimaavat lajienvälisten tulkintojen pragmaattista puolta. Mahdollisesti oppikirjojen tekijät tai toimeksiantajat pyrkivät sanelemaan lapsille omat kulttuurisidonnaiset sääntönsä koskien ihmisten ja muiden lajien välisten suhteiden hahmottamista (ks. 6.2.3). Toisaalta tietynlaiset tulkinnat vastaavat keskiverto-oppilaan odotuksiin siitä, miten toislaajisia on tapana kohdella. Konstruktivistisesta näkökulmasta esimerkiksi oppikirjojen kalatulkinnat rakentavat koherenttia maailmankuvaa kalastusmyönteisen perheen lapselle, ennen koulua muodostuneen uskomusperustan varaan. Samalla tulkinnat vahvistavat käsitystä kalastuksesta kulttuurisena normina, jonka kyseenalaistaja joutuu altavastajaan asemaan. (Ks. 6.2.3.)

Vaikka toislaajisia ei pyrittäisi konkreettisesti auttamaan tai hyödyntämään, Kolmannuus tuo kääntämiseen muille kategorioille vierasta normatiivisuutta ja periaatteellisuutta. Kuten luvussa 6.4.1 tuli esiin, varsinkin biologian oppikirjoihin sisältyy runsaasti luovia tulkintatehtäviä, jotka kannustavat luomaan toislaajisiin eläimiin omakohtaisia suhteita tiedon toistamisen sijaan. Vaikka tällaiset tehtävät päästävät valloilleen tulkitsijan Ensiyden, tunteet ja luovuuden, niitä säätelee myös konventionaalinen Kolmannuus. Esitysmuodot ovat vahvasti sidoksissa tiettyyn kulttuuriin, ja on helppo kuvitella, ettei 200 vuotta sitten elänyt koululainen olisi pitänyt luontevana tehtävänä kaakkurin Facebook-sivun laatimista tai metsämyyrän käyntikortin kirjoittamista (*Koodi Luonto*: 30, 96). Ihmisen ihmeet -matkatoimistolle suunniteltava mainos ruuansulatuskanavan nähtävyyksistä ja suolahappomyrskyistä (*Koodi Ihminen*: 34) nivoutuu erottamattomasti turismin kehitykseen. Myös muuttolintu-uutinen, suopöllömainos, liroposteri, ruskosammakkosarjakuva ja kirjanpainaja-animaatio (*Koodi Elämä*: 112; *Koodi Luonto*: 10, 80, 96) ovat ilmeisen kulttuurisidonnaisia hankkeita, vaikka samat lintulajit olivat jo esi-isiemme seurana. Lisäksi tehtävänannot itsessään välittävät käsityksen toislaajisten tulkittamisesta vaihtelevien sääntöjen hallitsemana prosessina.

Kesyttävät metaforat vai vierauskasvatus?

Suuntautuminen tulokulttuuriin näkyy myös valmiissa käännöksissä, joita eläimistä tarjotaan peruskoululaiselle. Toislaajisten olemuksissa, ruumiin toiminnoissa, viesteissä ja kokemuksissa on paljon sellaista, mitä heitä tuntematon ihminen tuskin voi kuvitella, mutta tutun kuuloiset tulkinnat lieventävät vierauden aiheuttamaa turhautumista. Varsinkin ympäristöopin kirjojen suoraviivaisista vastauksista ja tulokielen kategorioiden mutkattomasta soveltamisesta saattaa välittyä oppilaalle sellainen käsitys, että toislaajiset eläimet ovat helposti käännettävissä ihmiskielelle. Joissain tapauksissa kotouttavakin käännostekniikka saattaa kuitenkin kasvattaa käännöksen näkyvyyttä. Kun lähtömerkkejä kesytetään oppilaalle esimerkiksi metaforisia käännostekniikoita (ks. 4.3) soveltamalla, syntyy vaikutelma, että käännöksen tuolla puolen on jotakin, mitä kieli ei tunnista.

Monet metaforat rantautuvat vedestä ja villiyydestä kuivan maan ja kulttuuristen artefaktien tutulle kamaralle. Villieläimistä hallin pään tulkitaan olevan *koiramainen* (Koodi Luonto: 139), maakilpikonnaan jalat ovat *norsumaiset* (Koodi Elämä: 115), ja ankerias on rakenteeltaan *käärmemäinen* (Koodi Elämä: 105), kun taas rauskut liikkuvat ”siipimäisten eviensä avulla kuin linnut” (Koodi Elämä: 97). Meduusan saaliin lamaanuttavat lonkeroista sinkoutuvat myrkkyyharppuunat (Koodi Elämä: 48.). Uimarakko on ”kuin ilmapallo kalan sisällä” (Koodi Elämä: 97), lahnan suu on *torvimainen* (Koodi Elämä: 99) ja lasisammakon iho *lasimainen* (Koodi Elämä: 107).

Toislaajisten ulkomuotoa tulkitaan usein vaatetukseen liittyvin termein: linnuilla on *höyhenpukuja* ja *-kaulureita*, ja käärmeen suomupeitteen väritys voi auttaa *naamioitumisessa* (Koodi Elämä: 116, 125). Lumikko luonnehditaan *puhtaanvalkoiseksi* ja *leivinhiivapakettia* kevyemmäksi (Koodi Luonto: 71). Susilauma kääntyy *perheyhteiseksi* (Koodi Luonto: 75), vaikka ala-asteella on kerrottu yhteisön tarkoittavan ihmisjoukkoa (Pisara 5: 143, ks. 6.2.3). Käärmeiden lämpöaisti rinnastuu *lämpökameraan* (Koodi Elämä: 118) ja sammakoiden äänekäs kurnutus *rockkonserttiin* (Koodi Elämä: 107). Laulujoutsenen törähdyksiä luonnehditaan *torvimaisiksi* (Pisara 3: 40). Metaforisesti kesytetään myös ihmisruumiiseen liittyviä asioita. Orvaskeden sanotaan olevan saman paksuinen kuin ”tämän kirjan sivu” (Koodi Ihminen: 105), ja isoaivojen pinta-ala vastaa kahta A4-arkkia (Koodi Ihminen: 84). Nivelä verrataan tavalliseen tapaan *saranoihin* ja *palloihin*, kun taas pääkallon luiden välissä on *saumoja* (Koodi Ihminen: 60).

Toisaalta metafora voi myös auttaa ottamaan etäisyyttä siihen, mikä on lähellä (ks. 4.3); esimerkiksi ”[j]hmisen veri on loistava pika-ateria hyttysnaaraalle” (Koodi Ihminen: 36). Kertomus merihevesten elämästä puolestaan pakottaa kyseenalaistamaan totunnaiset kategoriat, kuten inhimillisen perhemallin ja kaloja koskevat stereotypiat, toimien siten biologisena vierauskasvatuksena (ks. Berman 1999). *Ihotasku* rinnastuu tosin tässäkin tulkinnassa ihmisten vaatetukseen:

[6.4.3.1] Merihevesten ulkomuodosta ei arvaisi, että ne ovat kaloja. Myös niiden lisääntymistapa on kalalle varsin erikoinen. Uros kantaa hedelmöityneitä munasoluja pussimaisessa ihotaskussa. Kun poikaset ovat kehittyneet valmiiksi, uros pusertaa ne ulos ihotaskusta. Kerralla poikasia voi syntyä jopa 2 000. Veteen päästyään minikokoiset merihevoset joutuvat selviämään itseksensä.
(Koodi Elämä: 96)

Oppikirjojen pedagogisten tarkoituserien vuoksi mitä hyvänsä kirjojen semioottista piirrettä on perusteltua tulkita pyrkimyksenä vaikuttaa lukijaan, kasvattaa ja kouluttaa tätä valittujen arvojen ja päämäärien mukaisesti. Luvussa 6.4.2 käsittelin Toiseuden näkökulmasta oppikirjatekstiä muurahaisen aivoja näivettävästä sienestä. Tässäkin tapauksessa ihmistä ihmeellisemmän maailman Toiseutta seuloa ja suodattaa tulkkien kulttuurinen harkinta; tekijät ovat arvioineet, että yläasteelaisten hätkähdyttäminen kehittää heidän luontosuhdettaan myönteiseen suuntaan, ja päättäneet esittää Toiseuden tietyllä tavalla.

Sienen asuttamien muurahaisten nimittäminen zombeiksi soveltaa outojen lähteiden tulkitsemiseen populaarikulttuurin kieltä Lawrence Venutin (1998) suosituksen mukaisesti.

Translatologinen reflektio

Toislajisten tulkitsemiseen liittyvistä vaihtoehtoisista normeista ei juuri eksplisiittisesti keskustella oppikirjoissa. Teknisiä tulkintavälineitä kirjoissa esiintyy runsaasti; esimerkiksi biologian kirjan metsän ja vesien tutkimusta esittävässä kuvissa ja niihin liittyvässä teksteissä toislajisia eläimiä kiikaroidaan, katsotaan suurennuslasilla, pyydystetään haaviin ja kuvataan kännykkäkameralla. Havaintojen raportointiin suositellaan kirjallisia ja suullisia esityksiä, kuvia, taulukoita ja diagrammeja, jotka mainitaan luettelomaisesti enempiä reflektoimatta. (*Koodi Luonto*: 58–59, 114–115; vrt. *Pisara 1*: 22; *Pisara 4*: 35.) Implisiittisesti oppikirjat voivat kuitenkin välittää ideoita siitä, kuinka ketäkin on parasta tulkita. Ensimmäisen luokan ympäristöopin kirjassa on tutkimista käsittelevä aukeama, jonka ensimmäinen lause kuuluu: ”Sinäkin voit olla tutkija”. Kahdelle sivulle ulottuvassa luokkahuonepiirustuksessa yksi lapsista ottaa valokuvaa akvaarion kaloista, toinen haastattelee luokkatoveriaan. (*Pisara 1*: 50–51.) Tämä kertoo jotakin siitä, kuinka erilaista on toimia lajitoverin tai lasin takana uivan toislajisen tulkkina.

Metasemioottisten taitojen kehittymisen kannalta olisi epäilemättä hyödyllistä sisällyttää kirjoihin avointa pohdintaa siitä, miten kirjojen erilaiset kuvatyytit ja tekstitkin lähestyvät eläimiä, ja kannustaa lukijaa vertailemaan näitä muihin eläintulkintoihin. Vaikka metasemioottinen reflektio kaikkiaan jää vähiin, biologian kirjassa sivutaan lintutulkintojen historiaa ja nykyisiä seurantamenetelmiä (*Koodi Luonto*: 39), mikä luo vaikutelman tulkintataitojen kehittymisestä kulttuurievoluution myötä. Lisäksi ahman lajinimeen assosioituvaa ahneutta reflektoidaan ja problematisoidaan biologisen tiedon valossa (*Koodi Luonto*: 105), ja nisäkkäiden kerrotaan saaneen nimensä nisistä (*Koodi Elämä*: 133). Yläasteen biologian kirja nostaa esiin tulkitsijakohtaiset erot siinä, kuinka muinaisia eliöitä tulkitaan fossiilisten vihjeiden perusteella:

[6.4.3.2] Kuvien piirtäjät piirtävät kuvia muinaista eliöistä fossiileista saadun tiedon ja arvausten varassa. Osa heistä saattaa villiintyä arvaamaan kaikenlaista, osa pidättäytyy piirtämään vain varmimman tiedon puitteissa. (*Koodi Elämä*: 63)

Tekstin tunnistamat tulkintatyytit vastaavat jossain määrin jännitettä abduktiivisen päättelyn tuottoisuuden ja deduktiivisen päättelyn varmuuden välillä (ks. *CP VIII*.383–388; ks. myös *EP 2*: 463–474). Kolmannuuden piirissä tapahtuva tulkitseminen voi olla kaavoihin kangistunutta mutta eittämättömän johdonmukaista, kun taas Ensiyteen tukeutuva tulkitsija saattaa saada yllin kyllin ideoita, joiden varteenotettavuudesta ei kuitenkaan ole takeita. Muuten oppikirjoissa pohdiskellaan eksplisiittisesti yksittäisiä lajienväliseen kääntämiseen liittyviä ilmiöitä; tehtävien kautta oppilaan huomio kiinnitetään esimerkiksi ihmisten käärmepekkoon sekä tietyn tyyppisten eläinten suosimiseen mainoksissa (*Koodi Elämä*: 120, 144). Implisiittisemmin tulkintakäytäntöihin liittyvän ymmärryksen esiasteita kehittävät sellaiset tehtävät, joissa oppilasta kehoitetaan tekemään esitystapaa koskevia päätöksiä. Oppilas pääsee esimerkiksi valitsemaan, saattaako uhanalaisen eläinlajin näkökulmaa koskevan tulkintansa videon, julisteen, kertomuksen vai runon muotoon (*Koodi Elämä*: 144).⁵¹⁸ Vaihtoehtoisten toteutustapojen puntarointi vie huomion representaation ja retorikan kysymyksiin, jotka ovat kääntämisen Kolmannuuden kannalta keskeisiä (ks. 2.4.3).

⁵¹⁸ Kiistellä toki sopii, voiko eläinlajilla olla näkökulma vai ovatko näkökulmat sidoksissa yksilöihin.

Tulkintatyöliien suhteellisuus tunnustetaan myös Opetussuunnitelman perusteissa, kun ympäristöopin tavoitteeksi asetetaan ympäristön kuvailu paitsi ”ympäristöopin tiedonalojen keskeisillä käsitteillä” myös ”omin sanoin” (OPS 2016: 244–245, ks. 6.1).⁵¹⁹ Oppikirjoissa omin sanoin tulkitsemista tukevat tehtävät, joissa oppilas ei pelkästään vedä viivoja käsitteiden ja määritelmien välille vaan pääsee käyttämään sanataiteellisia kykyjään (ks. 6.4.1). Samalla oppikirjat kasvattavat koululaista yhteismitattomien tulkintatyöliien hyväksymiseen; yläasteen tehtävässä jokaisen oppilaan pitää yhtäältä valita itselleen turkis ja toisaalta perustella turkisten tarpeettomuutta (*Koodi Luonto*: 88), mikä kannustaa roolien ja näkökulmien kokeilemiseen ehdottomien näkemysten sijaan.⁵²⁰ Toisaalta ympäristöopin lähtökohdissa korostuvat luonnon tulkitsemiseen liittyvät normit. Esimerkiksi kvantitatiivista mallia tulkittaessa tarkoituksena ei ole jäädä ihastelemaan satunnaisuutta vaan tunnistaa yleisiä sääntöjä ja tendenssejä. Kun yläasteen biologian tehtävissä sitten tulkitaan aktuaalisten eläinten ohessa eläinmääriä kuvaavia diagrammeja (*Koodi Luonto*: 30, 105, 132, 142), yksityiskohdat perustuvat osittain konkreettisten eläinten liikkeisiin, mutta tulkinta kulkee yksittäisestä yleiseen, ja näin Kolmannuus pääsee vahvoille.

Käsitteiden täsmentyminen – ihminen, eläin, luonto

Yhtenä ympäristöopin tavoitteena on käsitteiden käytön täsmentyminen (ks. 6.1), minkä voi rinnastaa kääntämiselle tunnusomaiseen pyrkimykseen tehdä oikeutta lähtötekstille yhä paremmin ja paremmin (ks. 2.4.3). Oppikirjoissa on havaittavissa vähittäistä siirtymää ennakkokäsityksistä kohti käsitteiden täsmällistä käyttöä. Jo edeltävissä luvuissa sivuamani kysymys vastakkainasettelusta ihmisen ja eläimen tai luonnon välillä (ks. 6.2.1, 6.2.3, 6.3.3) on mielenkiintoinen myös lukijaan suuntautuvan kääntämisen näkökulmasta, sillä biologista maailmankuvaa lähdetään oppikirjoissa rakentamaan tietynlaisen yleisön oletetun maailmankuvan pohjalle. Arkikielessä eläimistä ja luonnosta puhutaan spontaanisti ihmisen vastakohtina, vaikka puhuja asiaa kysyttäessä tunnustaisikin ihmisen olevan eläin ja osa luontoa. Myös oppikirjoissa on nähty käteväksi käännösratkaisuksi puhua luonnosta makrotasolla, jonkinlaisena metsän laajentumana. Materiaalit ovat ”peräisin luonnosta” (*Koodi Elämä*: 146, 151), mistä herää kysymys, eivätkö molekyylit ihmisen käytössä enää ole luontoa. Metsästä otettuja näytteitä voidaan tutkia luonnossa tai luokassa (*Koodi Luonto*: 58), ja tuotantoeläimet ovat ”alun perin luonnossa eläneitä eläimiä” (*Koodi Elämä*: 135). Raato määrittellään ala-asteella luonnossa kuolleeksi eläimeksi (*Pisara 4*: 122), ja muovipulloa luonnehditaan esineeksi, joka ”ei häviä luonnossa” (*Pisara 5*: 116).⁵²¹

Varsinkin koulutaipaleen alkupuolella näyttää siltä, että oppikirjojen tulkinnoilla vaalitaan ennen kouluikää kehkeytyneitä käsityksiä ihmisen erityisyydestä (ks. 6.2.1). Eriyttävän intuition mukaisesti vielä neljännellä luokalla todetaan, että ”[j]hmiset ja eläimet tarvitsevat metsiä” (*Pisara 4*: 15), ja viidesluokkalaiselle kerrotaan, kuinka kylmien alueiden ”eläimet ja ihmiset” saavat ravintonsa (*Pisara 5*: 55). Näin ihmisen ja muiden lajien välinen kuilu kuovitaan syvemmäksi kuin vaikkapa jääkarhun ja pingviinin välinen ero. Ekaluokalla etäisyydenottoa eläimyyteen tukee esimerkiksi otsikko ”Ympäristön eläimiä” (*Pisara 1*: 16), jonka alla oleva kuvakin sysää ”eläimet” metsään ja rannalle. Tämä tukee subjektiivista oletusta eläimistä muina kuin meinä, outojen kivenkolojen ja salaperäisten pensaikkojen

⁵¹⁹ Opetussuunnitelman perusteiden mukaan ympäristöopin oppilasta myös ohjataan tekemään erilaisia malleja ympäristön ilmiöistä (ks. 6.1); tässäkin tapauksessa mallinnustapojen moninaisuuden oivaltaminen voisi auttaa ymmärtämään objektin ja representamenin tai lähteen ja käännöksen välisiä suhteita.

⁵²⁰ Vastaavasti suurpetoja pohditaan taustoiltaan ja intresseiltään yhteismitattomien ihmisten näkökulmista (*Koodi Luonto*: 74).

⁵²¹ Luonnossa kuoleminen käsite esiintyy myös yläasteella, kun kerrotaan, että ”[j]ain harva eliö kuolee luonnossa vanhuuteen” (*Koodi Elämä*: 36). Luonnon käsitettä ajatellen mielenkiintoinen tulkinta on myös se, että alkuperäiskansat ”saavat usein elantonsa suoraan luonnosta” (*Pisara 5*: 57).

asukkaina. Ennen siirtymää ympäristön tarkastelusta ihmiskehoon toislaiset ja lajitoverit asetetaan vielä selvemmin vastakkain:

[6.4.3.3] Luonto ja ihmiset valmistautuvat talveen. (*Pisara 1: 20*)

Joskus luonnolla tarkoitetaan maailmankaikkeutta fysikaalisena kokonaisuutena, mutta talveen valmistautumisesta on tietenkin mielekästä puhua vain kotoisan biologisessa tai kulttuurisessa viitekehyksessä. Tällöin luonnossa on kyse ilmassa tanssivista ruskalehdistä ja taivaanrantaan ilmestyvistä kurjista, jotka säestävät arkisia askareita. Aukeaman kuvassakin nähdään metsäinen pihapiiri ruskaan puhjenneine puineen, muuttoauroineen, haravoivine äiteineen, pihakalusteita suojaan kantavine isineen, ruokaa varastoivine oravineen ja väriä vaihtavine jäniksineen (*Pisara 1: 20–21*). Vaikka kuvan itsessään voisi hahmottaa hyvinkin jatkumoisesti, teksti tukee intuitiota, jonka mukaan äidin lihakset eivät ole luontoa ja karviaishillon keittäminen on ihan eri asia kuin sienien kätkeminen oksanhankaan. Tulkinta [6.4.3.3] lienee tarkoitettu kädenojennukseksi lapselle, joka on tottunut pitämään luontoa ja ihmisiä irrallisina maailmoina. Tällainen eronteko ei liene sisäsyntyinen vaan lapsia saatetaan pienestä pitäen totuttaa ajattelutapaan, jonka mukaan luonto tarkoittaa vaikkapa etäistä metsää, jonne on erikseen lähdeittävä luontoretelle (Willamo 2005: 170).

Nykyisessäkin varhaiskasvatuksessa luontoa konstruoidaan innokkaasti ulkotilaksi. 31.1.2018 lähetettyyn *Pikku Kakkoseen* sisältyvässä ohjelmassa *Rikun ja Ramin outo tapaus* kysymys kuuluu: ”Mitä luonto on?” Ohjelman mukaan ”tiedemiehet ovat havainneet, että luonto koostuu ilmasta, vedestä, maasta, kasveista ja eläimistä”.⁵²² Lisäksi ”tutkimuksissa on selvinnyt, että luonnossa liikkuminen tekee hyvää”. Koirahahmo Riku pitää kuitenkin ulkoilua liian epämurkavana, mikä saa hänet pohtimaan: ”jos meidän ei tarvitsisikaan mennä luontoon vaan [...] se luonto tulis niin ku meille... saisi elämyksen sillä tavalla helpommin”. Riku perustaa sisäluonnonpuiston, jossa hän pyrkii selvittämään, ”mistä luonto tulee ja mitä se aiheuttaa”. Riku-koiran tutkimuksessa ”koehenkilö altistetaan maalle, vedelle, ilmalle ja kasveille plus eläimille ja katsotaan mitä tapahtuu”. Koehenkilönä toimiva ihminen Rami istutetaan tuoliin, ja Riku altistaa hänet ilmapuhaltimelle, letkusta vatiin valuvalla vedellä sekä lintukuville ja matkituille lintuäänille, ovathan eläimetkin ”tärkeä osa luontoa”. Ramia ”jäljitelmät” eivät kuitenkaan vakuuta vaan hän jää kaipaamaan ”aitoa, oikeaa luontokokemusta”, kuten linnunlaulua keväisessä metsässä: ”Siitä tulee sellainen *luonnollinen* olo.” (Palosaari 2018.) Ohjelman opetuksena näyttäisi olevan, että luontoa kannattaa lähestyä Ensiyden kautta tunnelmoiden, minkä lisäksi Toiseudelle tunnusomaiset kenkien kastumiset kytkeytyvät aitoihin luontoelämyksiin. Kolmannuus jää heikoille, koska analyttisestä määritelmästä pidetään kiinni eivätkä ihminen ja koira, joka tosin onkin nukke, missään vaiheessa huomaa muodostuvansa itsekin eläinsoluista ja pieneliöistä, jotka vuorostaan sisältävät vettä ja monia muita aineita. Ympäristöopin kirjassa hieman kokonaisvaltaisempaa ajattelutapaa voisi rakentaa teksti, joka välttäisi rinnastamasta toisiinsa sisäkkäisiä asioita:

[6.4.3.3]* Pihlajat, kurjet, jänikset, oravat ja ihmiset valmistautuvat talveen.

Jos alaluokilla kylvetään lapsen lajienvälisen yhteenkuuluvaisuuden siemen aistillisten kuvien ja ihmiskehon ihmeisiin eläytymisen myötä (ks. 6.2.1), neljänneltä luokalta lähtien oppilaita herätellään

⁵²² Tutkivan ihmisen ja tutkittavan luonnon välisen vastakkainasettelun lisäksi tässä tuoteselosteessa on tietenkin monia ongelmia, kuten useimpien eliökuntien sivuuttaminen sekä sisäkkäisten asioiden, kuten eläinten ja heidän sisältämänsä veden, rinnastaminen. Koska jokainen suomalainen lapsi lienee nähnyt ulkona sienten itiöemiä ja juonut vettä, määritelmän voisi odottaa herättävän kysymyksiä myös kohderyhmässä. Hienostuneempi määritelmä ottaisi huomioon myös energian sekä maata, ilmaa ja vettä vähemmän prototyyppiset aineen ilmentymät.

vähitellen eläimyyteensä myös teoreettisemmalla tasolla. Oppikirjojen eläinsuhteiden Kolmannuuden yhteydessä (ks. 6.2.3) käsittelin jo ihmistä ravintoketjujen ja taksonomisten järjestelmien osana; systemaattisuuden ohessa yhteenkuuluvuus voi toki pohjautua myös eläytymiseen. Pehmeä lasku ihmiskeskeisyydestä kohti biologista maailmankuvaa suuntautuu tietynlaisen oletuslukijan puoleen – eiväthän kaikki lapset tunnusta samoja vastakkainasetteluita. Lisäksi ihmisyyttä ja eläimyyttä tulkitseviin teksteihin vaikuttanee se, että ympäristöoppi integroi useamman alan tietoa. Maantieto ja terveystieto ovat biologiaa ihmiskeskeisempiä aloja, mikä vaikuttanee tulkintojen monenkirjavuuteen ympäristöopin kirjoissa. Kaikkiaan Kolmannuus ilmenee alaluokkien kirjoissa suurelta osin tietynlaisen lukijan ennakkoletuksiin vastaamisessa ja maailman muokkaamisena tulokategorioihin sopivaksi (ks. Sturge 2007). Tässä yhteydessä herää kysymys, kenen ehdoilla oppikirjojen eläimiä tulkitaan. Yleisön puoleen kääntyvä Kolmannuus ei ole millään muotoa absoluuttista vaan tulkintaa hallitsevat normit ovat taustasta kiinni; kun kääntäjä menee yhtä yleisöä vastaan, hän samalla erkanee toisesta siinä missä lähtömerkistäkin (ks. 2.4.3). Tietynlaisin ennakkoletuksin varustetun koululaisen puoleen kääntyy esimerkiksi ensimmäisen luokan ympäristöopin kirjan tulkinta ihmisen paikasta:

[6.4.3.4] Ih-mi-set, e-läi-met, kas-vit ja sie-net e-lä-vät. Ne kuu-lu-vat e-lol-li-seen luon-toon. (*Pisara 1: 14*)

Aikuisen lukijan huomio kiinnittyy tekstissä siihen, että ihmiset esitetään rinnasteisena ryhmänä tunnetuimmille aiotumaisten kunnille – kasveille, sienille ja eläimille. Jäsennys on biologisesti mieletön ja pakottaa lukijan pohtimaan vaihtoehtoisia muotoiluita:

[6.4.3.4]* Eläimet, kasvit ja sienet elävät. Ne kuuluvat elolliseen luontoon.

[6.4.3.4]** Ihmiset ja muut eläimet, kasvit ja sienet elävät. Ne kuuluvat elolliseen luontoon.

[6.4.3.4]*** Sinä ja muut eläimet, kasvit ja sienet elätte. Te kuulutte elolliseen luontoon.

Vaihtoehto [6.4.3.4]* olisi taksonomisesti asiallinen, mutta retorisesti siinä on se ongelma, että lukiessaan eläimistä lapsi ei välttämättä ymmärtäisi kuuluvansa itsekkin luontoon. Herää kysymys, miksi kirjoittaja ei ole päätenyt muotoiluun [6.4.3.4]** tai [6.4.3.4]***. Ainoana yksinkertaisena selityksenä tulee mieleen, että osa lukijoista voisi pitää ihmisen luokittelua eläimeksi šokeeraavana. Hätkähdyttämisen sijaan tulkki tahtoo lähteä liikkeelle lukijan ennakkoletuksista ja välttää käsitysten ennenaikaisen yhteentörmäyksen. Osa ekaluokkalaisista tietenkin mieltää itsensä eläimiksi, mutta mahdollisesti oppikirjan tekijä ei huolehdi heistä sen vuoksi, että tällaiset lapset oppivat jo varhaisessa vaiheessa tiedostamaan näkökulmien moninaisuuden. Ennen kouluikää joku lastentarhanopettaja tai isovanhempi on luultavasti ehtinyt läksyttää lasta tämän puhuessa ihmisestä eläimenä. Toisaalta sopii kysyä, eikö luontoa koskevat käsiterakenteet kannattaisi alusta lähtien rakentaa lujalle biologiselle perustalle, keskustellen avoimesti erilaisista ennakkokäsityksistä – asettaahan opetussuunnitelmakin tavoitteeksi kriittisen ajattelun kehittämisen (ks. 6.1).

Jossain määrin yhteenkuuluvuuden tajua toki herättelee sekin, että ihmiset ja eläimet mainitaan peräkkäin. Tässä suhteessa ikoninen jatkumoisuus kasvaisi edelleen, jos eläinten jälkeen mainittaisiin sienet, jotka ovat meille kasveja läheisempää sukua. Maailmanjärjestyksen [6.4.3.4] rinnalla ihmisen suhde eliökuntiin esitellään ekaluokkalaisille hieman toisin sanoin, jolloin kokonaiskuva on aivan erilainen:

[6.4.3.5] Kas-vit, e-läi-met ja sie-net o-vat e-li-öi-tä. Ih-mi-nen-kin on e-li-ö. (*Pisara 1: 15*)

Erityisen mielenkiintoisen tästä muotoilusta tekee se, että saman sivun aforistisia opetuksia laukova sarjakuvavasaukko toteaa: ”Saukkokin on eliö!” (*Pisara 1*: 15). Implisiittisesti tekstit vihjaavat, että ihmisen erityisasema on lopultakin näkökulmakysymys. Opetussuunnitelman arvoperustaan kuuluu ajatus ihmisestä luonnon osana (ks. 6.1), joten sikäli tekstien tulisi viime kädessä häivyttää ihmisten ja muiden eläinten välistä vastakkainasettelua. Ympäristöopin opetussuunnitelmassa ihmisen ja luonnon välinen totunnainen eronteko näkyy siinä, miten tarkoituksena on integroida tieteenaloja sekä yhdistellä ihmis- ja luonnontieteellisiä näkökulmia (ks. 6.1). Jos irtonaisista epistemologisista lähtökohdista halutaan rakentaa jotakin orgaanisista, se kenties vaatisi kieleen koodautuneiden vastakkainasetteluiden purkamista luovin keinoin, mihin saukon puheenvuoroa voi pitää varovaisena yrityksenä. Vaikka alaluokan kirjoissa tullaan yli puolitien vastaan ihmisen ja luonnon vastakkainasetteluun orientoitunutta lukijaa, eliöksi tunnustautuva saukko tuo mieleen strategisesti valitun minorisoivan elementin (ks. Venuti 1998), joka leikkimielisesti horjuttaa lukijan itsekeskeisyyttä heti ekaluokalla.

Ihmisen ja eläimen vastakkainasettelun retorinen merkitys nousee osuvasti esiin myös biologian kirjan kuvauksessa kuvamerkkien avulla kommunikoivasta Kanzi-bonobosta (*Koodi Elämä*: 137). Tekstin ensimmäinen väliotsikko kuuluu: ”Eläin voi oppia ihmisen kieltä”, ja myös luvun avausvirke asettaa ihmisen erityisasemaan: ”Yksi ihmisen haaveista on ollut oppia ymmärtämään eläinten kieltä.” (*Koodi Elämä*: 137.) Seuraavassa tekstissä ihmisestä kuitenkin puhutaan ainoana eläinlajina, joka ”osaa puhua”, ja simpansseihin ja gorilloihin viitataan käsitteellä ”muut ihmisapinat” (*Koodi Elämä*: 137). Totunnaisten vastakkainasettelujen varaan rakentuvan aloituksen odotetaan kaiketikin spontaanisti puhuttelevan ihmisen erityisasemasta vakuuttunutta lukijaa ja estävän tätä torjumasta tulkintaa (vrt. Katan 2002). Kun lukija on tempaistu mukaan, koittaa kuitenkin vierauskasvatuksen vuoro, ja viime kädessä teksti johdattaa lukijan alas antroposentrisestä aitiostaan. Ovelien ja osittain epätäsmällistenkin käännösratkaisujen kautta voi olla mahdollista aidosti uudistaa lajienvälisiä suhteita.

Yläasteen ihmisbiologiaan ehdittäessä oppilailta tunnutaan odottavan, että hän on sinut elämyytensä kanssa. Kirjan alussa ihmistä tarkastellaan varauksettomasti osana eläinkuntaa (ks. 6.2.3), minkä jälkeen elämyyttämme ei tarvitse lähestyä kierrellen ja kaarrellen vaan yleisesti hyväksyttynä lähtökohdana. Kirjassa todetaan esimerkiksi, että ihmisellä on *nisäkkääksi* ”poikkeuksellinen tapa hoitaa jälkeläisiään” (*Koodi Ihminen*: 125). Tätä käännoästä kohti on kuljettu pitkä matka ensimmäisen luokan ympäristöopista, jonka mukaan ”[h-mi-set, e-läi-met, kas-vit ja sie-net e-lä-vät” (ks. [6.4.3.4]). Matkan varrella eläinkunta on osoittautunut niin ihmeelliseksi, että lukijan lienee aiempaa helpompaa tunnustaa kuuluvansa siihen.

6.1–6.4 Yhteenveto

Luvussa 6 olen tarkastellut peruskoulun opetussuunnitelman perusteita sekä ympäristöopin ja biologian oppikirjoja kolmen fenomenologisen kategorian puitteissa. Ympäristöopin ja biologian opetussuunnitelman perusteissa Ensitys esiintyy myönteisessä valossa joskin melko marginaalisena ilmiönä. Varsinkin ympäristöopin suunnitelmassa Ensitys tuntuu muun muassa aistillisuuden, elämyksellisyyden ja monimuotoisuuden arvostamisena. (Ks. 6.1.) Oppikirja-aineiston eläintulkinnoissa Ensitys on vahvoilla pürroskuvissa sekä tunnepohjaisissa kategorioissa (ks. 6.2.1). Oppikirjojen kieli ei heittäydy suin päin Ensityteen vaan leikittelee sen kanssa vain poikkeustilanteissa; lähtöeläinten ja tulkitsevan kielen välistä kuilua kuitenkin kaventaa se, että eläimet pyörittävät siinä sivussa omia semioottisia prosessejaan (ks. 6.3.1). Vaikka oppikirjojen tekijät joutuvat pitämään kielen keskellä suuta, oppilaita rohkaistaan lajienvälisinä kääntäjinä luovaan ja tunteelliseenkin työotteeseen (ks. 6.4.1).

Toiseus näyttäytyy opetussuunnitelman perusteissa melko keskeisenä kategoriana, joka ankkuroi opetukset oppilaaseen ja lähiympäristöön (ks. 6.1). Oppikirjojen eläintulkinnossa korostuu lukijan omakohtainen kehollisuus – toislaiset konkretisoituvat eläinperäisiksi tuotteiksi mutta myös arvaamattomiksi toimijoiksi (ks. 6.2.2). Toiseudessaan oppikirjojen kielelliset tulkinnat pitävät tulkittuja eläimiä aisoissa ohjaamalla ja osoittelemalla, mutta toisaalta kieli kaikuu heidän ääniään ja noudattaa heidän oikkujaan (ks. 6.3.2). Toiseus estää ihmisiä kääntämästä toislaisia kuin tyhjää vain. Oppikirjateksteissä ja harjoituksissa havaitaan tulkittamisen vaativan vaivannäköä ja kummallisuuden kohtaamista, mutta juuri tätä voi pitää yhtenä käännöstoiminnan perusarvoista. Toisaalta ihminen pääsee monessa lajienvälisessä tulkintaprosessissa niskan päälle, jolloin matkan mutkistuminen on kirjan käyttäjän vastahankaisuudesta kiinni. (Ks. 6.4.2.)

Kolmannuutta ilmentää opetussuunnitelman perusteissa pyrkimys kehitykseen, ilmiöiden mallintamiseen sekä tiedon yhdistelyyn ja soveltamiseen (ks. 6.1). Oppikirjojen eläintulkintoihin Kolmannuus tuo systemaattisen ulottuvuuden; tulkittu eläimet kytkeytyvät yhtäältä biologisiin järjestelmiin, toisaalta omiin maailmoihinsa sekä eläimiä hyväksi käyttävään yhteiskuntaan. Kolmannuudessaan eläinten käyttäytyminen näyttää helposti simppeliltä ja säännönmukaiselta, mutta peruskoulun loppua kohti säännöt kehittyvät yhä kompleksisemmiksi. (Ks. 6.2.3.) Oppikirjojen kieli mallintaa toislaisia rakentaen vaihtoehtoisia teorioita siitä, mistä tulkituissa eläimissä voisi olla kyse (ks. 6.3.3). Kolmannuus kuljettaa tulkintaprosesseja kohti vastaanottajaa, jonka ennako-oletukset ja tottumukset voivat vaikuttaa käännöksen luonteeseen. Aineiston oppikirjat näyttäisivät tasoittavan tietä sellaiselle lukijalle, joka kouluun tullessaan tekee eron meidän ja muiden välille, mieltää toislaiset eläimet pikemminkin luokiksi kuin yksilöiksi eikä problematisoi eläinten tappamista. Kaikkiaan aineistossa kuitenkin esiintyy monenlaisia ja keskenään ristiriitaisiakin äänenpainoja, minkä vuoksi olisi kenties paikallaan kasvattaa metasemioottisen pohdinnan osuutta ympäristöopin ja biologian opetuksessa. (Ks. 6.4.3.)

Oppikirjat tarjoavat kulttuuriselle eläintutkijalle otollista aineistoa monesta eri näkökulmasta. Huomionarvoisiin erityiskysymyksiin lukeutuvat muiden muassa tulkittujen eläinten geneerisyys, yksittäisyys ja kollektiivisuus, käsitteisiin ja teksteihin piilotetut ennako-oletukset sekä ihmisten ja (muiden) eläinten yhteenkuuluvuuden ja erillisyyden konstruoiminen. Koska alaluokkien tekstit ovat yksinkertaistavaa selkokieltä, olisi mielenkiintoista tutkia kokonaisvaltaisen ympäristökäsityksen (ks. Willamo 2005) tekstuaalista rakentumista oppikirjoissa. Esimerkiksi prosessuaalisuuden ja jatkumaisuuden kielelliset ilmentymät nousivat paikoitellen esiin teksteistä tekemissäni analyyseissa. Koska pedagogiseen kielenkäyttöön vaikuttavat ratkaisevasti lasten kognitiivisia kykyjä koskevat odotukset, erityisen tärkeää olisi selvittää toimivia vaihtoehtoja yleisluontoisille tosiasialauseille. Voisiko oppisisältöjä lähestyä esimerkiksi singulaaristen tarinoiden kautta? Kuvituksen suhde tekstiin voisi muodostaa oman tutkimuskysymyksensä, samoin tulkintojen muuttuminen aikojen saatossa. Jotta aineistoa koskeva ymmärrys syvenisi, olisi syytä vertailla toisiinsa myös eri kustantamojen oppikirjoja, haastatella oppikirjojen tekijöitä käännösratkaisujen perusteista ja tutkia, millaisen vaikutuksen eri vaihtoehdot tekevät kohdeyleisöön.

Monografiani juonen mukaisesti saatoin tässä luvussa yksinomaan osoittaa, millaisia ulottuvuuksia kolme fenomenologista kategoriaa tuovat suppeahkon kielellis-kuvallisen aineiston tarkasteluun. Kategorioita olisi mahdollista soveltaa myös tietyn eläinryhmän tulkittamiseen keskittyvässä analyysissä, mutta koska tämän työn päätavoitteena on jäsenysten ja mallien esittely, oppikirjalukua ei ole jäsennetty eläinten vaan kategorioiden mukaisesti. Tutkimustekstiä on luettava avoimin ja kiireettömin mielin, jotta tarkasteluun nousevien tulkintojen lähtöeläimet – 700-hampaiset hauet ja hautovat sorsat – pysyisivät mielessä. Nähdäkseni eläintutkijan on mahdollista lähestyä teksti- ja kuva-aineistoja melko

ennakkoluulottomasti kategorioiden kautta, vaikka toisaalta voisi olla perusteltua keskittää huomio johonkin yksittäiseen elämän ja kuoleman kysymykseen, kuten eläintuotannon normalisoimiseen tai luonnonvaraisten eläinten merkityksellistymiseen. Kategorioiden puitteissa aineistoon kuitenkin lähtökohtaisesti orientoidutaan hermeneuttisessa hengessä; niitä ei voi asettaa yksiselitteiseen arvojärjestykseen, mutta ne auttavat hahmottamaan tulkintojen vahvuuksia ja sokeita pisteitä.

Kuten tekstianalyysit osoittavat, kategorioiden keskinäiset painotukset voivat vaihdella myös tulkinnan kohteen mukaan. Oppikirjojen fenomenologiassa lukijalle suodaan yksilöllistä Toiseutta huomattavasti avokätisemmin kuin toislajisille eläimille, jotka ovat pitkälti alisteisia biologisille ja yhteiskunnallisille lainalaisuuksille. Kun Toiseudelle suodaan huomiota, se toimii melko suurelta osin Kolmannuuden ehdoilla. Toislajisten Ensiys ilmenee huomattavasti vahvemmin kuvissa kuin kielessä, mikä herättää kysymyksen, pidetäänkö sitä pitkälti vain esteettisenä arvoulottuvuutena. Lisäksi Kolmannuus kokonaisuudessaan vie oppikirjoissa voiton tunnelmoinnista ja erityistapauksista. Jos asetelman tiedostaa, oppikirjaa on kuitenkin mahdollista käyttää tavalla, joka suo huomiota tasapuolisesti kaikille kategorioille. Karitsan hellyttävä olemus voi tuottaa tokaluokkalaiselle valaisevampaa oivalluksen kuin sen muistaminen, että lampaista ”saadaan lihaa ja villaa” (*Pisara 2: 21*). Yksittäisen muurahaisen seuraaminen (*Pisara 4: 35*) puolestaan edellyttää lapselta siinä määrin kärsivällisyyttä ja tarkkaavaisuutta, että hän tehtävästä suoriuduttuaan saattaa kunnioittaa selkärangattomia enemmän kuin niveljalkaisten anatomian asiantuntija.

Jos kategoriat operationalisoitaisiin määrittämällä niille suuntaa-antavat kielelliset vastineet, olisi mielenkiintoista vertailla niiden ilmentymiä erityyppisissä eläintulkintoissa. Seuraavassa luvussa tarkastelemani lajienväliset käännökset ovat toista maata kuin oppikirjat; lajienvälisen kääntämisen sijaan olisi Tuulispään kohdalla ehkä perustellumpaa puhua yksilöidenvälisestä kääntämisestä. Tuulispään eläinesittelyissä en kuitenkaan kiinnitä huomiota niinkään kategorioiden ilmenemiseen kuin ketjuuntuviin, täydentyviin ja risteytyviin tulkintaprosesseihin.

7 TUULISPÄÄN ASUKASESITTELYT MERKKIPROSESSEINA

Charles S. Peirce piti merkkiä kolmijakoisena suhteena, jossa objekti määrittää merkkivälineen kautta tulkinnallista tekijää eli interpretanttia. Semioottisessa prosessissa merkistä kehkeytyy uusia merkkejä, ja luvussa 3 pohdinkin paitsi merkin luonnetta myös vaihtoehtoisia tapoja, joilla merkit ketjuuntuvat, täydentyvät ja punoutuvat toisiinsa. Tässä luvussa sovellan semioottisia malleja kielellisiin eläintulkintoihin. Luvussa 7.1 selvitan, kuinka merkkisuhteen osatekijät ilmenevät eläinsuojelukeskus Tuulispään asukasesittelyissä ja edesmenneiden asukkaiden muistokirjoituksissa. Esitän eläintulkintoille merkkimallista juontuvia kysymyksiä: missä mielessä tekstit edustavat jotakin suurempaa kuin konkreettiset puheenaiheet ja millä tavoin lähtöeläimet voivat tulkintojen kautta vaikuttaa ihmisten tunteisiin, tekoihin, ajatuksiin ja viime kädessä omiin elinehtoihinsa? Luvussa 7.2. siirryn osatekijöiden keskinäisestä dynamiikasta prosesseihin ja pyrin tunnistamaan Tuulispään tarinoissa kolmen prosessimallin mukaisia semioottisia kehityskulkuja. Asukkaiden elämäntarinoissa on havaittavissa yhtä lailla tietylle polulle urautumista, moneen suuntaan avautuvia mahdollisuuksia kuin myös odottamattomia kohtaamisia. Lukuihin on sisällytetty teoriapuolella esitellyt käänöstutkimuksen ja eläintutkimuksen näkökulmat, eikä näille luvusta 6 poiketen ole omistettu erillisiä lukuja. Tuulispää-tekstien tutkiskelu havainnollistaa semioottisten mallien toimintaa ja merkityksiä. Lisäksi luku tarjoaa mahdollisuuden pysähtyä harvinaislaatuisten tekstuaalisen aineiston äärelle, hahmottaa hevosen, sian ja kukon tarinoissa merkityksellisiä kehityskulkuja ja pohtia tietoisesti, miten lajienvälisessä yhteisössä tulkitaan toisilajisia.

Luvussa 3 esittelin Charles S. Peircen käsitystä merkistä ja laadin sen pohjalta visuaalisen merkkimallin (ks. 3.1.1), joka esittää merkkisuhteen dynaamista muotoutumista. Pohdin, mitä peirceläisen merkkikäsitteksen keskeiset piirteet, kuten merkkien monimuotoisuus ja prosessuaalisuus, merkitsevät kääntämisen ja eläinsuhteidemme kannalta (ks. 3.1.2, 3.1.3). Lisäksi kehittelemme kolme rinnakkaista mallia, jotka kuvaavat semioottisten prosessien toimintatapaa ja mahdollisuuksia. Konsekutiivisessa semiosiksessa (ks. 3.2.1) päädytään tulkitsemaan tulkintojen tulkintoja; komplementaarisessa semiosiksessa (ks. 3.2.2) samaa objektiä koskevat tulkinnat täydentävät toisiaan, kun taas synteettinen semiosis (ks. 3.2.3) risteyttää toisiinsa useampia objekteja. Peircea tuntemattomille merkki- ja semiosismallit saattavat kenties näyttää teoreettisista viritelmistäni kaikkein vaikeaselkoisimmilta, mutta tässä luvussa ne punoutuvat yhteen tekstuaalisten eläintulkintojen sydäntäsärkevien määkäisyjen ja kananeitojen edesottamusten kanssa. Merkkien ja merkityksenmuodostumisprosessien tarkasteluun valitsemani korpus on kiehtova ja ajankohtainen – muodostuuhhan se eläinsuojelukeskus Tuulispään asukasesittelyistä.

Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2015) toteavat, että eläinten turvakodit (*animal sanctuaries*) suovat hyväksikäytetyille ja kaltoin kohdelluille toisilajisille tilaisuuksia alkutaivalta laadukkaampaan loppuelämään ja lajityypilliseen käyttäytymiseen.⁵²³ Joissain tapauksissa turvakodit myös välittävät eläimiä uusiin koteihin, mutta tällöinkin lähtökohtana on toisilajisten auttaminen – ei ihmisten palveleminen tai varsinkaan rahan hankkiminen. Konkreettisen eläinsuojelutyön lisäksi turvakodit avaavat silmiä toisilajisten arvolle ja haastavat totunnaiset käsitykset massatuotantoeläimistä. Tällainen vaikutus on varsinkin tuotantoeläinten pelastamiseen erikoistuneilla laitoksilla (*farmed animal sanctuaries*). Barney Nelson (2000: 21, 130) huomauttaa, että kotieläimiä pidetään usein alistuvaisina, passiivisina, tietämättöminä ja ekologisesti vahingollisina, siinä missä villieläimet liitetään vapauteen, älykkyyteen ja

⁵²³ Turvakodista puhuessani seuraan Eveliina Lundqvistin esimerkkiä. Tuulispäätä nimitän kuitenkin eläinsuojelukeskukseksi yhdistyksen oman käytännön mukaisesti.

elinvoimaisuuteen. Nelsonin (2000: 6, 18, 21, 24, 130–137) mielestä tällainen vastakkainasettelu ei vastaa todellisuutta, minkä vuoksi se tulisi korvata syklisellä villiyyden ja kesyyden käsitteellä. Kuten tulevat analyysit osoittavat, Tuulispään asukasesittelyt ilmentävät monin paikoin kotieläinten yhteyttä muuhun luontoon, mihin osaltaan vaikuttavat esimerkiksi eläinten ulkoilumahdollisuudet.

Kyse ei kuitenkaan ole pelkästä kotieläinten villistä ulottuvuudesta vaan eläinten kohtelu vaikuttaa muutenkin siihen, millaisina he näyttäytyvät. Arvoisissaan puitteissa eläimet käyttäytyvät toisin kuin ahdingossa, jolloin kasvatusolot helposti perustelevat itse itsensä. Lisäksi eläimet voivat näyttäytyä tylsinä tai kiinnostavina riippuen siitä, miten heistä puhutaan. Semioottisena toimijana Tuulispää sijoittaa toislaajisia sellaisiin kertomuksiin, joista tuotantoeläimet yleensä jäävät osattomiksi. Tulkinat kertovat elämän itseisarvosta, yksilöllisyydestä, antoisasta vuorovaikutuksesta, kauneudesta, kuolemaa uhmaavasta merkityksellisyyden kokemuksesta. Näin asukkaita esittelevät tekstit auttavat tajuamaan, kuinka monta hukattua mahdollisuutta tehotuotantolaitoksiin uppoaa. Paikan päällä vastaavanlainen vaikutus on oppaan kertomuksilla. Suomessa lähestymistapa on uusi, mutta maailmalla tuotantoeläinten turvakodeilla on noin kolmen vuosikymmenen perinteet ja niiden käytäntöjä ovat tutkijatkin ehtineet analysoida.

Donaldson ja Kymlicka (2015: 51–52) nimittävät tyypillisen tuotantoeläinten turvakodin toimintaperiaatteita turva + puolustus -malliksi (*refuge + advocacy model*). Mallille on tunnusomaista huolenpito, lajityypillisen kukoistuksen edistäminen, yksilöllisyyden tunnustaminen, hyväksikäytön välttäminen, lisääntymisen estäminen sekä ihmisten valistaminen – turvakodin asukkaat toimivat eräänlaisina kärsivien lajitovereidensa sanansaattajina. Donaldsonin ja Kymlickan (2015: 50) mukaan näiden suuntaviivojen mukainen turvakotiliike sai alkunsa, kun New Yorkin osavaltioon vuonna 1986 perustettiin Watkins Glen. Nykyisin Yhdysvalloissa on yli 50 tuotantoeläinten turvakotia, jotka julkisella toiminnallaan vaikuttavat ihmisten käsityksiin lajienvälisen suhteiden mahdollisuuksista (Donaldson & Kymlicka 2015: 50). Suomen ensimmäisenä toislaajisten turvakotina voi pitää eläinsuojelukeskus Tuulispäätä, jonka Piia Anttonen perusti Somerolle vuonna 2012. Tuulispää on tarjonnut turvapaikkoja varsinkin tarpeettomiksi jääneille tuotantoeläimille, vainotuille karkulaisille ja hylätyille seuralaisille levittäen samalla tietoa eläinten oikeuksista. Lisäksi Porvoossa aloittelee toimintaansa Eveliina Lundqvistin perustama Saporomäki (ks. <saporomaki.fi>).

Turvakodin asukkaat näyttäytyvät tyypillisesti lähettiläinä, jotka edustavat tuotantoteollisuuden kynsiin jääneitä lajitovereitaan (Donaldson & Kymlicka 2015: 52). Lähettiläät ovat tavattavissa turvakodeissa, minkä lisäksi heidän tarinoitaan kerrotaan turvakotien verkkosivuilla, opastetuilla kierroksilla ja kirjoissa. Tarinoissa on usein kyse selviytymisestä, toipumisesta ja elämänilon elpymisestä; kuten Donaldson ja Kymlicka (2015: 55) toteavat, monet turvakoteihin päässeet eläimet kuntoutuvat ihmeen hyvin. Vaikka jalostusongelmat saattavat lyhentää heidän elinikäänsä, hyvässä hoidossa moni tauti paranee, surkastuneet lihakset voimistuvat, höyhenet kasvavat takaisin ja psykososiaaliset traumat lievittyvät. Samastuttavien selviytymisprossien lisäksi tarinat kiinnittävät huomion ristiriitaan turvakotien asukkaiden kohtelun ja normaalien tuotantoeläinten tilanteen välillä (Donaldson & Kymlicka 2015: 52). Donaldson ja Kymlicka (2015: 67–68) kumminkin toivovat, että turvakotien asukkaat alettaisiin mieltää pikemminkin oikeudenmukaisemman tulevaisuuden uranuurtajiksi kuin epäreilun nykyisyyden lähettiläiksi. Jos asukkaita ei pidettäisi humanitaarisen avun kohteina vaan lajienvälisen yhteisön tasavertaisina ja täysvaltaisina jäseninä, heidän kohtaamisensa mullistaisi elämäntapaa entistäkin syvällisemmin. Vastakohtana turva + puolustus -mallille Donaldson ja Kymlicka (2015: 66) nimittävät tällaista lähestymistapaa intentionaalisen yhteisön malliksi (*intentional community model*).

Osittain yleisölle tarjottava jäsenystapa on kiinni turvakodin tai intentionaalisen yhteisön konkreettisista ratkaisuista, kuten tilankäytöstä ja raja-aidoista, mutta osaltaan siihen vaikuttaa myös

eläinten kielellinen esittely. Tuulispää tarjoaa kielentutkijalle mielenkiintoista aineistoa senkin vuoksi, että siellä ei hyväksytä ”eläimiä alentavaa kielenkäyttöä” (<<https://tuulispaa.org/vierailut/>>). Asukkaiden esittelyissä on siis pyritty kiertämään spesistisen kielen sudenkuopat, ja samalla ne ehkäisevät pintapuolista kommentointia ja ajattelemattomia heittoja, joihin monet sortuvat esimerkiksi eläintarhoissa vieraillessaan.⁵²⁴

Seuraavassa tarkastelen Tuulispään asukkaiden kirjallisia esittelytekstejä peircelandaisen merkkimallin (ks. 3.1) ja kolmen semiosis-mallini (ks. 3.2) välityksellä. Analyysit kytkeytyvät monin tavoin luvun 3 semioottisiin, käännösteoreettisiin ja eläintutkimuksellisiin pohdintoihin, enkä sisällytä aineistolukuihin yhtä perusteellisia viittauksia tutkimuskirjallisuuteen kuin vastaavissa vuoristoluvuissa. Vältän asettamasta vastakkain turvakotimaisuutta ja yhteisöllisyyttä, sillä suomalaisessa viitekehityksessä kumpikin lähestymistapa näyttää tällä hetkellä vallankumoukselliselta. Siksi toisekseen Tuulispää ei edusta puhtaasti kumpaakaan tyyppiä vaan sen piirissä kerrottavissa tarinoissa on tunnistettavissa aineksia yhtä lailla synkkää taustaa vasten tapahtuvasta pelastumisesta kuin yhteisöllisestä kukoistuksesta. Eläinten vapaudesta puhutaan sivustolla utopistisena ihanteena ja Tuulispäässä eläminen tulkitaan vankeudeksi (ks. <<https://tuulispaa.org/ukk/>>), mutta käytännössä lajienvälinen kanssakäyminen näyttäytyy usein molemmin puolin antoisana Donaldsonin ja Kymlickan (2015) oletamaan tapaan.

Eläinsuhteitamme ajatellen on tärkeää kysyä, kuinka tarinalliset eläintulkinnat herättävät lajienvälistä myötätuntoa ja auttavat ymmärtämään toislajisten näkökulmia. Darwinistinen kirjallisuudentutkija Joseph Carroll (2004: 216) esittää, että (kauno)kirjallisuus tarjoaa tärkeää tietoa ihmisluonnosta. Hänen mukaansa lajityypilliset käyttäytymismallimme muodostavat viitekehityksen, jota vasten kirjalliset representaatiot saavat merkityksensä. Vetoamalla yleisinhimillisten motiivien muodostamaan yhteiseen pohjaan kirjailijat ja lukijat saavuttavat yhteisymmärryksen, vaikka representaation kohteena olisi lajityypillisestä poikkeava käyttäytyminen. (Carroll 2004: 204.) Toisaalta Carroll (2004: 194) katsoo monien toimintojen yhdistävän eliöitä lajista riippumatta; tällaiset toiminnot hän jakaa somaattisiin (syntyminen, kasvu, kuolema) ja reproduktiivisiin (parittelu, vanhemmuus). Lisäksi erityisesti ihmisille on tunnusomaista kognitiivisen järjestyksen tavoittelu, jota taide osaltaan ilmentää (Carroll 2004: 159, 198). Jos Carrollin teoria mielenkiintoisten teemojen biologisesta perustasta pitää paikkansa, kertomukset toislajisista eivät enää näytä pelkältä naiivilta sepittelyltä vaan lähtökohtana ovat yhteiset biologiset haasteet.

Tuulispään verkkosivusto elää asukkaidensa mukana. Suojelukeskukseen tulee uusia asukkaita, asukkaita koskevat tekstit muuttuvat ja täydentyvät, ja viimein eläimet siirtyvät asukkaista iltatuulen tuudittamiin. Ryhdyin kirjoittamaan asukaslukua kesällä 2016, mutta keväällä 2018 päivitin vielä viittauksia siten, että verkko-osoitteet vastaavat senhetkistä tilannetta. Kesällä 2016 keräämäni aineistoon viittaa ainoastaan silloin, jos relevanttia tekstikohtaa ei enää lainkaan löydy sivustolta. Leipätekstiin ei ole sisällytetty aineiston verkko-osoitteita vaan viittaa ”Vakituiset asukkaat” -osioon muodossa ”Asukkaat: X”, jossa X:n korvaa tietty eläinryhmä (esim. ”Asukkaat: Hanhet”). Jos tarkasteleman tekstikohta on poistettu sivustolta ennen kevättälveä 2018, viittaus on muodossa ”Asukkaat 16: X”. Iltatuulen tuudittamat -osiosta taksonominen jäsenitys puuttuu, ja siihen viittaa yksinkertaisesti muodossa ”Iltatuuli”. Verkko-osoitteet päivämäärineen löytyvät monografian lopusta, ja lukija voi tutustua sivuston tämänhetkiseen tilanteeseen osoitteessa <<https://tuulispaa.org>>. Sisennettyjen sitaattien numeroinnissa luvun numero edeltää siihen sisältyvän esimerkin järjestysnumeroa; esimerkiksi [7.1.1] on luvun 7.1 ensimmäinen sisennetty esimerkki. Asukastulkintojen semioottinen tarkastelu alkaa luvusta 7.1, jossa keskityn teksteissä representoituihin eläinmerkkeihin, tulkittujen eläinten ja anonyymien massojen

⁵²⁴ Eläintarhan asukkaiden tavanomaista kielellistä tulkittamista havainnollistaa oivallisesti Katariina Nummisen näytelmä *Zoo*, jonka vuorosanojen aineistona toimivat Korkeasaaren kävijöiden salaa nauhoitetut puheet.

väliseen suhteeseen sekä eläinmerkkejä tulkitsevien tunteiden, tekojen ja tapojen kirjoon. Luvussa 7.2. huomio siirtyy merkkisuhteen osatekijöistä semioottisiin prosesseihin. Tuulispään kertomuksissa esiintyy sekä kohtalonomaista konsekutiivisuutta (ks. 7.2.1), vivahteikasta komplementaarisuutta (ks. 7.2.2) että ennakkoluulotonta synteettisyyttä (ks. 7.2.3).

7.1 Merkkisuhteen hahmottuminen Tuulispään asukasesittelyissä

Luvussa 3.1.1 esittelin Charles S. Peircen merkkikäsitystä, joka avartaa merkin käsitettä ihmiskielestä toislaajisten eläinten signaaleihin, järjeenkäyvistä rakenteista tunteisiin ja tekoihin. Peirce (*CP I; CP II; CP VIII; EP 2*) mielsi merkin kolmijakoiseksi suhteeksi, jossa tulkitsijan huomio kiinnittyy ensiksi merkkivälineeseen eli *representameniin*. Representamenin välityksellä merkin *objekti* eli tulkittava olio tuottaa *interpretantin*, joka edustaa objektia suhteessa *perustaan* tai näkökulmaan, jonka perusteella representamen on valittu. Merkin tavoittamaa osaa objektista Peirce nimittää *välittömäksi objektiksi*, jonka tuolla puolen *dynaaminen objekti* tarjoaa aineksia jatkotulkinnoille. Myös interpretanttia on mahdollista tulkita edelleen, jolloin siitä tulee seuraavan semioottisen vaiheen representamen. Peircen teoriassa sekin mitä tulkitaan voi siis olla merkki, mikä osaltaan puoltaa hänen käsitystensä soveltamista kääntämiseen. Luvussa 3.1.2 kartoitin peirceläisen merkkikäsitteen ja käännöstutkimuksen välisiä yhtymäkohtia kiinnittäen huomiota muun muassa käännösten osittaisuuteen ja tulkinnallisten prosessien jatkuvuuteen. Luvussa 3.1.3 pohdin alustavasti, mitä tällainen merkkikäsitys merkitsee eläinsuhteidemme kannalta. Peircen teoria tukee ajatusta toislaajisten aktiivisesta panoksesta heitä koskeviin tulkintoihin, minkä lisäksi eläintutkijatkin ovat puhuneet paljon tulkintojen osittaisuudesta ja eläinsuhteidemme välillisyydestä. Tässä luvussa tarkastelen merkkisuhteen ilmenemistä Tuulispään asukasesittelyissä.

Hanhjet ja vuohet semioottisina olentoina

Esittelyteksteissä suojelukeskuksen asukkaiden ulkomuoto, liikkeet ja äänet näyttävät representameneina, jotka mahdollistavat tutustumisen toislaajiseen yksilöön. Asukkaiden yksilöllinen tunteminen on edellytys hyvälle kohtelulle, mutta lisäksi näyttää siltä kuin kanaan tai kissaan tutustuminen olisi itsessään palkitsevaa. Paikoitellen eläinmerkkien merkillisyyttä tulkitaan metasemioottisella sanastolla. Sorsat ”kommunikoivat keskenään erilaisin äänin”, jutustelevat ja ”juoruavat” (Asukkaat: Sorsat). Tuisku-ponia, Nappi-kissaa sekä Minni- ja Sanni-marsuja luonnehditaan *puheliaiksi* (Iltatuuli). Lisäksi asukkaat *kuusuvat* ja *houkuttelevat* toisiaan, *varoittavat* vaaroista ja *ilmoittavat* kiinnostavista löydöistä (Asukkaat 16: Kanat; Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Naudat). Tällöin merkeille hahmottuu erillinen objekti: kyse on toislaajisen lajitoverista, vaarasta tai löydöksestä. Tekstit ilmentävät myös luottamusta ihmisten mahdollisuuksiin tulkita toislaajisia. Hanhien kohdalla tulkinta etenee käyttäytymisen havainnoinnista selitykseen:

[7.1.1] Hanhet päästävät hauskoja ääniä ja kommunikoivat selkeästi toisilleen: oma kaveri on tosi tärkeä. (Asukkaat: Hanhet)

Ingrid- ja Gunnar-hanhjet näyttävät muutenkin suhteellisen helposti tulkittavina toislaajisina; kaksikon löytyessä mökkirannasta arvataan heti, että ”kyseessä on pariskunta” (Asukkaat: Hanhet). Kaaleppi-kukon tulkitsemisesta kerrotaan: ”tarkkaavainen havainnoija kyllä huomaa, mitä milloinkin on Kaalepin mielessä” (Asukkaat 16: Kanat). Toislaajiset osaavat vuorostaan tulkita ihmisten tuottamia

representameneja; Isabella-, Inkeri- ja Agda-kanat tunnistavat (ruoka)kutsun, ja Sulo- ja Osku-siatkin juoksevat kutsuttaessa luokse (Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Siat; Iltatuuli). Myös vuohet ”tuntevat itsensä nimeltä ja laukkaavat kutsusta luokse” (Asukkaat: Vuohet).

Monien merkityksellisiltä kuulostavien äänien merkitys jää Tuulispäässä arvoitukseksi. Tulkki ei selitä, mistä sorsat juttelevat tai mistä poni puhuu, mikä ei estä nauttimasta äänten sorinasta. Metasemioottiseen sanastoonkaan ei tulkinnoissa alinomaa turvauduta vaan merkityksellisyyteen viittaa yksistään sekin, että tärkeiltä tuntuviin seikkoihin kiinnitetään käänöksissä huomiota. Jossain mielessä pelkän merkille panemisen voi katsoa kertovan, että ympäröivien objektien merkkiluonne on tunnustettu ja yksi käänösprosessin olennaisimmista lähtökohdista saavutettu (ks. 3.1.2). Myös muistokirjoituksissa on kyse ainutkertaisen yksilön merkityksellisyyden tunnustamisesta ja semioottisen prosessin jatkuvuudesta. Eläinaktivisti Kristo Muurimaa (2018: 121) katsoo muistelijan kirjoittavan vainajalle ”sielun, olemuksen, joka elää hänen jälkeensä”.

Tuntemattomat joukot, unohdetut ulottuvuudet

Peirceläisen merkkikäsitteksen valossa tulkintoja määräävät objektien tuottamat representamenit, jotka kuitenkin tavoittavat vain tietyn puolen lähtöobjektista (ks. 3.1.1). Käänöstudkijat näkevät tässä yhteyden käänöksen osittaisuuteen, ja toisaalta eläintutkijat ovat tahollaan pohtineet tulkintojemme epätäydellisyyttä (ks. esim. Stecconi 2004a; Stecconi 2004b; Jacobs & Stibbe 2006). Tuulispään asukasesittelyihin ei sisälly juuri lainkaan metasemioottista reflektiota. Ajatus välittömästä objektista tulkittavan jäävuoren huippuna saa kuitenkin vastakaikua siitä, kuinka Tuulispään asukkaat näyttäytyvät anonyymien eläinmassojen edustajina turvakodeille tunnusomaiseen tapaan (ks. 7). Massatuotannosta sattumoisin pelastuneita yksilöitä koskevat tulkinnat tuovat mieleen keskitysleiriltä tai suuronnettomuudesta selvinneet ihmiset, joiden kautta on mahdollista punnita tuhon suuruutta:

[7.1.2] Inkeri oli kotoisin tehotuotantokanalasta, jossa oli noin 13 000 kanaa. Inkeri pelastettiin yhdessä Ilon, Isabellan ja Iidan kanssa kesäkanoiksi mökille, mutta syksyn saapuessa tilojen puutteen takia nelikko odotti uusi kuolemantuomio. Tuulispää päätti ottaa siinä vaiheessa nelikon hoiviinsa ja he saivat elää kanan elämää elämänsä loppuun saakka. [...] Nelikon ainoa elossa oleva kana on tällä hetkellä enää Isabella, ja onkin surullista, miten sairaita ja lyhytikäisiä pitkälle jalostetut tehokanat ovat. (Iltatuuli)

Dynaamisen ja välittömän objektin välinen jännite heijastuu tulkintaan siten, että vaikka Inkeri ja kumppanit ovat itsessään täydellisiä kanapersoonia, tulkittu yksilö on toisaalta yksi monista mahdollisista kanoista, joita ihminen voisi ryhtyä tulkitsemaan. Inkerillä on oma ainutkertainen tarinansa, joka kulkee tehotuotantolaitoksesta tunnelmalliseen kesäiltaan, ja suotuisassa semioottisessa ympäristössä hänestä rakentuu omanlaisensa persoonallisuus, mutta muut 13 000 kanaa jäävät tuntemattomiksi. Kuitenkin kuka hyvänsä heistä voisi olla yhtä mielenkiintoinen tuttavuus kuin Inkeri. Pelastetusta kananelikostakin osa kuolee nopeasti, ja jopa pitkäikäisimmän Isabellan kuolema näyttää ennaikaiselta jalostuksen lieveilmiöltä (Iltatuuli). Näin ollen edes harvat ja valitut kanat eivät pääse leväyttämään tulkitsijan eteen semioottisten mahdollisuuksiensa koko potentiaalia. Sama koskee monia muitakin Tuulispään asukkaita. Unelma-lampaan lauma menee teuraaksi, mutta Unelman henki säästyy, koska hänen epäillään olevan tiineenä (Asukkaat: Lampaat). Vippa-lehmä kuuluu eläinsuojelusyistä lopetettavaan nautakarjaan, mutta hetken mielijohteesta omistaja vie hänet metsään piiloon juuri ennen teurasauton tuloa; sittemmin lehmä vasikkoineen päättyy Tuulispäähän. Pelastumisen hetkellä Vippa odottaa vasikkaa, joka ehtii syntyä ennen muuttoa. (Asukkaat: Naudat.) Vippa on erotettu esikoisestaan maidontuotantoa varten, mutta Konstin

kohdalla hän saa toteuttaa täysin rinnoin äidinvaistojaan, jolloin lehmän äidillisyyks samalla nousee kirjallisen tulkitsemisen piiriin.

Tehotuotannossa kasvatetut eläimet ovat äärimmäinen esimerkki siitä, kuinka niukasti tulkinnallista huomiota ihminen suo huomassaan elävälle toislaiselle. Broilerifarmilla, missä Eveliina Lundqvist (2014: 233) suorittaa työharjoittelua, isäntä havainnoi yksittäistä kanaa keskimäärin 0,06 sekuntia päivässä. Tuulispään tulkinnoissa semioottinen reduktio korostuu toisaalta muidenkin ihmisten kasvattamien eläinlajien kohdalla. Kesyn villisikalauman kohdalla tulkinnalliseksi pullonkaulaksi muodostuu tappotuomio, jonka vuoksi useimmat jäsenet tapetaan ja loputkin katoavat (Asukkaat: Siat, ks. myös 7.2.2). Koiria ”teetetään jatkuvasti lisää”, vaikka kaduilla viruu ”miljoonia koiria omaa kotia odottamassa” (Asukkaat: Koirat). Myös tulkittavien kanien kohdalla ongelmaksi muotoutuu runsauden pula:

[7.1.3] Amandalla on sama tarina kuin monella muulla Tuulispäässä asustelevalla pupulla. Amandalle oli kauan yritetty etsiä uutta kotia, mutta tuloksetta. Pupuja tarjotaan Tuulispäähän todella paljon ja vain murto-osalle pystytään antamaan koti. Tilannetta hankaloittaa myös se, että puput ovat hyvin reviiritietoisia eivätkä kauhean helposti laumaudu keskenään. (Asukkaat: Puput)

Amanda kuuluu siihen kanien vähemmistöön, jolle Tuulispää on pystynyt tarjoamaan kodin. Myös hänen tarinansa edustaa suurta pupulaumaa, vaikka samalla Amanda on ainutkertainen tapaus. Yksilön kunnioittamisen kanssa käy käsi kädessä huoli yksilöiden suuresta määrästä ja siitä, että laadukkaat eläinsuhteet korvataan ylimalkaisesti noteeratuilla joukoilla. Tuulispään asukkaita estetäänkin lisääntymästä (ks. esim. <<https://tuulispaa.org/ukk/>>), ja lukijaa suositellaan tahollaan keskittymään olemassa olevien eläinten tulkitsemiseen. Kun lukija adoptoi kotia etsivän kissan, koiran tai pupun tai antaa kodin kelvottomana pidetylle hevoselle (Asukkaat: Kissat; Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Puput; Asukkaat: Hevoset), avautuu mahdollisuus tulkinnan täydentymiseen ja siitä syntyvään mielihyvään. Kuten Tuulispään asukkaiden tuottamat interpretantit ja luvussa 7.2 tarkastellut merkityksenmuodostumisprosessit osoittavat, yhdessäkin eläimessä riittää ihmeteltävää. Tämä pistää miettimään, millaista semioottista tuhlausta tehotuotanto aiheuttaa ja miten vähistäkin aineksista kehkeytyy suuria tarinoita.

Kuten edellä mainitsin, eläimen kuolema voi saada tulkitsijan tuntemaan, ettei ole ehtinyt tutustua kunnolla läheiseen eläinyksilöön. Monen entisen asukkaan kohdalla huomautetaan yhteisen ajan jääneen lyhyeksi tai kuoleman yllättäneen äkillisesti (Iltatuuli). Vaikka lajienvälisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksiin kaikkiaan suhtaudutaan optimistisesti, paikoitellen tulkintoja leimaa huoli ja epävarmuus. Lyyti-marsun kuoleman sanotaan olleen ”toivottavasti rauhallinen ja kivuton” (Iltatuuli), mikä heijastaa tiedon aukkoja. Viime kädessä eläimen lopullinen kohtalo jää useinkin leijumaan hyvän tahdon varaan: Alex-kanin ”uudessa paikassa” on *toivottavasti* vehreää, ja Viljami- ja Vanja-puput ovat *toivottavasti* kuoltuaan jälleen yhdessä (Iltatuuli). Elinaikanaan toislaiset eivät voi sanoilla rauhoitella tulkitsijaa, jolloin tätä saattavat kalvaa epäilykset työnsä onnistumisesta. Epävarmuus kannustaa osaltaan kehittämään tulkintoja ja huomioimaan lähtöeläintä yhä paremmin.

Toisaalta asukastulkinnoissa suodaan roppakaupalla huomiota lähtöeläinten laiminlyödyille puolille, mikä kasvattaa niiden oikeutusta. Osa lähtöeläimistä edustaa ryhmiä, jotka eivät yleensä saa ääntään kuuluviin inhimillisessä semiosfäärissä senkään vertaa kuin esimerkiksi lemmikit – kuuluuhan asukkaisiin esimerkiksi kananmunateollisuuden tehorodun edustajia (Iltatuuli). Samalla tulkinnat tarttuvat usein yksittäisen eläimen väheksytyihin tai sivuutettuihin puoliin, jolloin toteutuu Ubaldo Stecconin (2004a; 2004b) ihannoima ”välittömän originaalin” uudistuminen käänösprosessissa. Tuulispään asukastulkinnoissa korostuu tavanomaisten lajikohtaisten normien sijaan toislaisen yksilön itseisarvoinen

olemassaolo. Esimerkiksi Jutalla ”ei voi tehdä mitään” (Asukkaat: Hevoset), mutta Tuulispäässä katse kääntyy hevosen käyttökelvottomuudesta silkkään elämäniloon. Jossain mielessä toislaajisen elämän ominaislaatu näyttää ylittävän tulkitsijan järjellisen käsityskyvyn. Tätä ilmentää yhtäältä asukasesittelyjen hallitsematon moninaisuus, toisaalta muistokirjoitusten väkevä tunteisuus. Rajanylitysten voi ajatella viittaavan lähtöeläinten semioottiseen ehtymättömyyteen, mikä käännoesteoreettisessa katsannossa näyttää hyvinkin suotavalta (ks. 3.1.2).

Toislaajisten semioottinen toimijuus

Peircläisessä viitekehyksessä tulkittava objekti voi samalla olla toista objektia edustava representamen (ks. 3.1.1, 3.1.2), mikä käy yhteen Tuulispään eläintulkintojen syvyyden sekä edellä käsitellyn metasemioottisen näkökulman kanssa. Lisäksi objektin ajatellaan aktiivisesti vaikuttavan representameniin (ks. 3.1.1), kuten käy myös lähtötekstin säädellässä kääntäjän kielenkäyttöä (ks. esim. Gorlée 2004; Holman & Boase-Beier 1999) tai toislaajisen eläimen lyödessä leimansa kulttuuriseen esitykseen (ks. esim. Snyder 1990; Lestel 2007a; Lummaa 2017). Tuulispään esittelyteksteissä erityisen aktiivisena lähtöeläimenä näyttäytyy Simsalabim-kukko, jonka kerrotaan *bankkineen* itselleen monta lempinimeä (Asukkaat: Kanat; ks. myös [7.2.2.5]). Vaikka vaikutussuhteita ei aina eksplikoida, sopii ajatella, että kasvoista kasvoihin kohdatut toislaajiset muutenkin innostavat hoitajaansa kaiken kiireen keskellä puhumaan ja kirjoittamaan heistä. Tuulispään asukasesittelyt ja muistokirjoitukset on ilmeisesti laatinut keskuksen perustanut Piia Anttonen, joka kesäisin vetää tilalla opastettuja tutustumiskierroksia.⁵²⁵ Anttonen on myös yksi tilan asukkaista, jonka erityisenä kutsumuksena on toislaajisten tulkitseminen:

[7.1.4] Erityisen mielellään Piia puhuu erilajisten eläinten oikeuksien puolesta ja kertoo miten ihania, älykkäitä ja tunteikkaita nämä väärinymmärretyt erilajiset yksilöt ovat, ja miten niillekin kuuluisi oikeus elää rauhassa vapaana. (Asukkaat: Ihmiset)

Toislaajisten representamenit määräävät heitä tulkitsevassa ihmisessä kehkeytyviä dynaamisia interpretantteja, jotka voivat olla tunteita, kokemuksia, tekoja, ajatuksia tai tottumuksia (ks. 3.1.1). Toisinaan käänнос mielletään lähtömerkin interpretantiksi (ks. esim. Gorlée 1994; Short 2003; Petrilli 2003a; Petrilli 2003b), ja Tuulispään eläinesittelyissä on osittain kyse toislaajisen ihmisessä tuottamien interpretanttien kielentämisestä. Tämä tuo mieleen Scott Slovicin (1996) ajatuksen luontokirjoittamisesta omien reaktioiden tutkiskeluna ja sitä seuraavana tietoisuuden kasvuna. Tuulispään asukkaat herättävät tulkitsijassa monenlaisia eläytyviä tunteita, eikä tunteista puhuminen ole tässä yhteydessä kiellettyä. Erilleen joutuneen lampaan määkiminen on *sydäntäsärkevää*, ja sorsien kanssakäymistä on *hauska* seurata (Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Sorsat). Ihmisen lisäksi heitä tulkitsevat tunteenomaisesti muutkin tilan eläimet; sorsien kohtaamiset ovat *iloisia* jälleennäkemisiä, muut kissat ovat Kostin mielestä ensi alkuun ”vähän jännittäviä”, ja Dasu-koiraa *harmittaa*, kun hän ei saa kaveriaan Oanaa kiinni (Asukkaat: Sorsat; Asukkaat 16: Kissat; Asukkaat: Koirat). Toislaajisten uskotaan myös *kaipaavan* edesmenneitä tovereitaan (Iltatuuli). Eläinten enneaikainen menehtyminen jalostuksesta aiheutuviin sairauksiin puolestaan tuntuu myös ihmistulkista *raskaalta*, *kurjalta* ja *säälittävältä* (Iltatuuli). On helppo kuvitella, kuinka tällaiset interpretantit ovat omiaan motivoimaan ihmistä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen epäkohtien oikomiseksi. Toisaalta *surua*, *ikävä* ja *tyhjyyden* tunnetta sekä *kiitollisuutta* yhteisistä hetkistä herättävät myös jalostuksesta riippumattomat menetykset, vaikka keskuksen tavoitteena periaatteessa onkin toislaajisten

⁵²⁵ En saanut Tuulispäästä vastausta tekstien alkuperää koskevaan sähköpostitiedusteluuni.

vapaus ja se, ettei eläimiä syntyisi lisää vankeuteen (Iltatuuli; Asukkaat: Ihmiset; <<https://tuulispaa.org/ukk/>>).

Tunteiden lisäksi eläinten hoitaja pääsee kokemaan asukkaiden fysiologisia erityispiirteitä, kuten Unelma-kanan erikoisen potpotusäänen, Siru-lampaan jykevät kasvot tai Aamu-lampaan mustan kielen (Iltatuuli; Asukkaat 16: Lampaat). Tekointerpretanteiksi voi tulkita eläin kohtaisten hoitotoimien toteutumisen: hevosen kaviot vuollaan, marsulle tarjotaan kovaa purtavaa, ja vasikkaa juotetaan tuttiämpäristä (Asukkaat: Hevoset; Asukkaat 16: Marsut; Asukkaat: Naudat). Teot tuskin kuitenkaan seuraavat välittömästi toislaajisen tuottamaa merkkiä vaan niitä edeltäneen eläytyminen koettuun epämukavuuteen ja opittu tieto siitä, kuinka toislaajisen hyvinvointia tulkitaan.⁵²⁶ Joskus teolla vastataan yksittäisen hevosen tuottamiin merkkeihin. Kun Igor-hevosen huomataan avaavan ovet huulillaan, talliin johtavien ovien kahvat suojataan (Asukkaat: Hevoset). Myös toislaajisten keskinäiseen kanssakäymiseen kuuluu tekointerpretantteja: Jim- ja Igor-hevoset usuttavat Tommia kauemmaksi, ja tämä väistää laiskasti, tai Vipppa-nauta koettaa pysytellä poikansa perässä (Asukkaat 16: Hevoset; Asukkaat: Naudat). Erityisen kauaskantoisia seurauksia on Viljami-kanin kuolemalla, jota tulkitaan tuntein, teoin, ajatuksin ja uudenaikaisin käytännöin:

[7.1.5] Oli syyskuun aurinkoinen keskiviikkopäivä ja puput olivat olleet päivän ulkona niin kuin aina ennenkin. Illalla menin hakemaan pupuja sisälle, mutta yksi puuttui. Etsin Viljamia tunteja, päiviä, viikkoja, kuukausia. Edelleen kun katsan keittiön ikkunasta, toivon että Viljami olisi ilmestynyt aitaukseen. Mitään pakoreittä ei ikinä löydetty, vaikka aitaus käytiin monta kertaa läpi. Viljami oli luonteeltaan myös enemmänkin arka, eikä olisi ikinä jättänyt Vanja-kaveriaan. Ainoaksi vaihtoehdoksi päädyimme siihen, että haukka on käynyt nappaamassa Viljamin. Sellainen kun satuttiin seuraavana päivänä tässä lähistöllä näkemään. Viljami oli koko elämänsä täysin terve ja surettaakin miten monta vuotta Viljamilla olisi ollut vielä edessään. Tulevaisuudessa pupuilla tulee olemaan vain ja ainoastaan katetut ulkoaitaukset. Lepää rauhassa pieni ystävä! Ikävä on kova ja syylisyyks kohtalostasi painaa mieltä. (Iltatuuli)

Elinaikanaan kaniini on totuttanut läheisensä laadulliseen läsnäolonsa; sitaattia edeltävässä esittelytekstissä Viljamin kerrotaan olleen ”aina niin kiltti ja hyväntahtoinen” (Iltatuuli). Kun Viljami sitten menehtyy epätavallisella tavalla, tämä herättää tulkitsijassa paitsi surua ja ikävää myös syylisyyttä. Pakonomaisesti hän kulkee etsimässä kaniinia ja kurkistelee ikkunasta jälleennäkemisen toivossa. Katoaminen tuottaa myös monenlaisia hypoteeseja siitä, mitä on tapahtunut, ja johtaa pysyvään muutokseen eläinsuojelukeskuksen käytännöissä. Vaikka ihmistulkki kokee toimineensa väärin, inhimilliset interpretantit korostavat osaltaan toislaajisen eläimen merkitystä. Tulkinnan myötä kaniinin olemassaolosta tulee suuri kysymys sekä eksistentiaalisesti että moraalisesti. Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011: 133) katsovat, että ihmisten tulee suojella pedoilta kesyjä eläinkansalaisia, ja samansuuntaisen eetosksen valossa Viljamin tulkitsija konstruoi ehdottomaksi normiksi ulkoaitausten kattamisen, vaikka haukat toki jatkuvasti pyydystävätkin villejä toislaajisia.

Kohti parempaa tulkintaa

Tuulispään eläintulkintojen taustalla vaikuttaa ajatus toislaajisten eläinten ymmärtämisestä väärin (ks. [7.1.4]). Peircelandisittain voidaan sanoa, että toislaajisella eläimellä on intentionaalinen interpretantti, joka ei käy yksin häntä tulkitsevassa ihmisessä kehkeytyvän efektuaalisen interpretantin kautta (ks. *EP 2*).

⁵²⁶ Tiedon merkitystä korostaa se, että eläimet eivät aina näytä ymmärtävän omaa parastaan vaan esimerkiksi kanat pitävät joitain hoitotoimenpiteitä ikävinä ja oppivat välttelemään niitä (Asukkaat: Kanat). Asukkaiden intentioneihin ei myöskään aina myönnäty vaan vaikkapa Urhea-kanan sinnikkäästi hautomat munat korvataan avokadon kivillä, koska Tuulispäähän ei haluta jälkikasvua (Asukkaat: Kanat).

Tuulispää pyrkii korjaamaan tilannetta edistämällä viestinnällisten interpretanttien (ks. *EP 2*) syntyä. Viestinnällisessä interpretantissa intentionaalinen ja efektiivinen interpretantti lomittuvat toisiinsa. Jotta viestinnällisten päämäärien toteutumista voitaisiin arvioida, täytyisi viime kädessä tutkia eläintulkintojen vastaanottoa, mihin tässä yhteydessä ei ole mahdollisuutta. Koska tulkintaprosessit peirseläisen semiotiikan puitteissa voivat johtaa uudenlaisiin tunteisiin, tekoihin ja tottumuksiin, julkaistuilla tulkinnoilla on epäilemättä esteettistä ja eettistä merkitystä T. L. Shortin (2004) ennakoimaan tapaan.

Samalla tulkintojen vastaanottoon liittyy aina myös arvaamattomia muuttujia (ks. esim. Jamieson 1998/2013; Katan 2002; Shamma 2009). Vaikka Tuulispään eläintulkintoihin sisältyy ilmeisiä intentionaalisia interpretanteja, kuten lukijalle osoitetut imperatiivit ja deonttisen modaalisuuden ilmaukset (ks. esim. [7.2.2.8]), vastaanottaja saattaa periaatteessa provosoitua suosituksista ja menetellä tismalleen päinvastoin. Ylipäänsä eläinyksilön tunnettuus ei takaa hyvinvointia, kuten Randy Malamudin (2007) tutkimus eläinjulkiksista osoittaa. Tuulispään asukkaita ei tulkita ensisijaisesti siksi, että heistä tulisi kuuluisuuksia, vaan ymmärryksen kasvu tuo heille mahdollisuuksia reaaliseen itsetoteutukseen. Kuitenkin sopii toivoa, että tulkintojen jakaminen muuttaa vastaanottajien havaitsemistapoja, tietämystä ja kieltä eläinmyönteisempään suuntaan ja tuottaa interpretanteikseen vastauksia toislaajisten tarpeisiin (vrt. Holman & Boase-Beier 1999; Donaldson & Kymlicka 2015). Kuten Malamud (2007: 5) huomauttaa, parhaimmillaan kuuluisuus voi johtaa empaattiseen ymmärrykseen ja kulttuurin uudistumiseen.⁵²⁷

Vaikka tutkimusta ei ulotettaisi vastaanottoon asti, pelkkiä tekstejä tarkastelemalla on mahdollista tunnistaa ydinviestejä, jotka ovat tulkintoja toislaajisten intentionaalisista interpretanteista. Lajityypillisten ja yksilöllisten käyttäytymistarpeiden toteuttamisesta puhutaan paljon, mutta lisäksi teksteihin sisältyy erityislaatusempi näkemys kenen hyvänsä lintu- tai nisäkäyksilön itseisarvosta. Arvossa ei ole kyse tarpeista vaan silkasta olemisesta tai elämisestä, jonka mielekkyyttä ei tarvitse lunastaa sen paremmin elinvoimalla kuin uhanalaisuudellakaan, hyödyllisyydellä kuin karismaattisuudellakaan. Viesti itseisarvosta tuntuu tavoittavan toislaajisen olemassaolon arvoituksen – sen mikä ei pelkisty intressien luetteloksi tai perustelluksi oikeudeksi. Mitä ikinä lukija tekeekään teksteiksi kiteytyneillä tulkinnoilla, lähtöeläimen ja tulkin välinen viestintäprosessi on historiallista todellisuutta, eikä sitä voi mitätöidä ostoskärryllisellä eläinperäisiä tuotteita. Jos käännökset herättävät lukijassa epäilyksiä, hän voi myös vierailta Tuulispäässä, kohdata asukkaat silmästä silmään ja oheiskokemuksen (ks. *EP 2*) valossa punnita lukemaansa.

Tuulispään asukkaiden persoonallisuudet puhuvat puolestaan, ikään kuin heidän yhteisenä tavoitteenaan olisi ihmisten silmien avaaminen. Kertomuksista välittyy myös mielenkiinto tulkintojen täydellistymiseen, mistä Charles S. Peirce (*CP VIII; EP 2*) puhuu finaalisena interpretanttina. Finaalisten interpretanttien kautta avautuu mahdollisuus mieltää asukkaat Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan (2015) peräänkuuluttamiksi oikeudenmukaisemman tulevaisuuden uranuurtajiksi, vaikka polku tulevaan onkin hento ja päämäärä etäinen. Sitä mukaa kun toislaajisten oikeuksia pannaan täytäntöön, lähestytään ihannetilaa, joka kuitenkin viime kädessä jää saavuttamattomiin, kuolemaa tulkitsevan *ikiimen* piiriin (Iltatuuli). Munanjohdinten tulehdukseen kuolleen Isabella-kanan ja ”kaikkien maailman kanojen puolesta” toivotaan, että ”ihmiset ymmärtäisivät asioiden todellisen laidan ja lakkaisivat tukemasta eläimillä tehtävää bisnestä, joka vääjäämättä aiheuttaa kärsimystä” (Iltatuuli). Tällaisessa ymmärtämisessä on mitä ilmeisimmin kyse utopistisesta prosessista, jota ei koskaan saada päätökseen mutta joka näyttää suuntaa yksittäisen pikku kanan tulkitsemiselle. Muistokirjoitus lähettää Isabellan käyskentelemään ”maailmassa, jossa kaikki ovat vapaita” (Iltatuuli), mikä selvästi viittaa loppuun vietyyn tulkintaan toislaajisten oikeuksista. Hieman vastaavasti Alex-pupulle toivotaan uutta paikkaa, jossa on ”paljon vihreitä

⁵²⁷ Tuulispään asukastulkinnat ovat kuitenkin kovin toisenlaisia kuin Malamudin (2007: 5–7) hehkuttamat Britta Jaschinskin valokuvat.

niittyjä ja hyviä ystäviä” (Iltatuuli); tämäkin mielenmaisema tulkitsee kaniinin parasta mahdollista maailmaa.

Yhteenveto

Edellisen analyysin valossa vaikuttaa siltä, että Tuulispään eläinesittelyihin sisältyy melkoisesti implisiittistä tulkintojen vajavaisuuden reflektointia suhteessa lähtöeläinten ehtymättömään merkityspotentiaaliin. Toisaalta esittelyt tuovat esiin lähtöeläinten laiminlyötyjä puolia, mikä korostaa niiden arvoa translologisesta näkökulmasta. Tavallisesti tuotantoeläimet ovat nykyihmiselle ulkoryhmää, jonka edustajia hänen on vaikea erottaa toisistaan (ks. Martinelli 2010: 305). Tuulispäässä tehorotujakin edustavat yksilöt näyttävät merkille pantavina persoonallisuuksina, jotka käynnistävät ihmistulkissa monenlaisia semioottisia prosesseja. Osittain lähtöeläinten merkityksellisyys nousee esiin interpretanttien kautta: asukkaiden intresseille kehitellään jopa finaalisia interpretantteja kuvittelemalla kanojen ja pupujen tuonpuoleisia paratiiseja. Koska Tuulispään eläintulkinnat ovat vahvasti tarinallisia, niitä on mielenkiintoista tarkastella myös kolmen semiosis-mallin puitteissa.

7.2 Tuulispään asukkaiden esittelyt semioottisina prosesseina

Luvun 3.2 alaluvuissa esittelin kolme prosessimallia, jotka olen kehittänyt Charles S. Peircen merkkikäsitteiden pohjalta. Konsekutiivisessa semiosiksessa tietyn representamenin tuottamaa interpretanttia tulkitaan edelleen, jolloin merkit ketjuuntuvat ja välimatka alkupeiräiseen tulkinnan kohteeseen kasvaa (ks. 3.2.1). Komplementaarisessa semiosiksessa on edelliseen nähden se ero, että lähtöobjekti pysyy jatkuvasti näköpiirissä, jolloin uudet tulkinnat voivat nostaa siitä esiin uusia puolia (ks. 3.2.2). Synteettisessä semiosiksessa käy niin, että lähtöobjektin ohessa aletaan tulkita samanaikaisesti muita objekteja, jolloin tulkintaa värittävät erilaiset tilannekohtaiset, yksilölliset, kulttuuriset tai lajisidonnaiset vaikutteet (ks. 3.2.3). Tässä luvussa luen Tuulispään eläintarinoita kolmen prosessimallini kautta. Asukasesittelyt soveltuvat erityisen hyvin semioottisten prosessien tutkiskeluun, koska tekstit tulkitsevat todellisia eläimiä kerronnallisella otteella.

Esitystä tiivistääkseni en eksplisiittisesti sijoita kaikkia tekstuaalisia elementtejä teoreettisessa vuoristossa kehittämiini visuaalisiin malleihin vaan osoitan epäsuoremmin, kuinka teksteissä voi tunnistaa konsekutiivisia, komplementaarisia ja synteettisiä piirteitä. Vaihe vaiheelta havainnollistan malliin perustuvaa jäsenystä vain kolmessa esimerkissä kunkin prosessimallin yhteydessä. Luvussa 7.2.1 paikannan asukastulkintoja prosesseja, joissa eläin näyttää toistavan itseään tai kulkevan ennalta määrättyllä radalla kohti loppuaan. Luvussa 7.2.2 hahmotan tekstuaalisia prosesseja, jotka ilmentävät eläimen moniselitteisyyttä tai kokonaisvaltaisen kukoistuksen ulottuvuuksia. Luvussa 7.2.3 ihmettelen elämänpolkuihin vaikuttavia sattuman oikkuja sekä lähtöeläimen ja tulkitsijan vuorovaikutuksessa rakentuvia eläinpersoonia. Kuhunkin alalukuun on sisällytetty translologisista ja eläintutkimuksellisia näkökohtia, mikä ilmentää prosessien kytkeytymistä lajienvälisen kääntämisen viitekehukseen.

7.2.1 Täyttä ravia teurastamolle. Konsekutiivinen semiosis Tuulispään tarinoissa

Luvussa 3.2.1 esittelin semioottista prosessia kuvaavan ketjumallini, jossa merkki seuraa toistaan. Konsekutiivisessa ketjussa interpretanteja tulkitaan edelleen ja edetään vähitellen yhä kauemmaksi lähtöobjektista. Tällöin lähtöobjekti saattaa uudistua ja suuntautua tulevaisuuteen, mutta toisaalta osa siitä karsiutuu pois, jolloin lopputulos voi näyttää hyvinkin erilaiselta kuin lähtöobjekti. Kun luvussa 3.2.5.1 hain konsekutiiviselle mallille kaikupohjaa kääntötutkimuksesta, huomio kiinnittyi muun muassa epäsuoraan kääntämiseen, lähtömerkin pelkistymiseen ja säilymiseen. Luvussa 3.2.6.1 taasen hahmoteltiin yhtymäkohtia konsekutiivisen mallin sekä toislaisten kausaalisen tulkittamisen välille, etsittiin eläimiä eufemismien taustalta ja kerittiin auki kausaalisia ketjuja. Tietynlainen välillisuus hahmottui konsekutiivisen semiosiksen avaintekijäksi niin translatologisesta kuin eläintutkimuksellisestakin näkökulmasta. Jos nyt ketjumallin puitteissa luomme katseen Tuulispään asukasesittelyihin, millaisia kantavia säikeitä nousee esiin? Millaisia merkityksiä konsekutiivinen semiosis saa eläinten tarinallisissa tulkinnoissa?

Elämäntarinoiden konsekutiivista ketjuuntumista voi tunnistaa oman tiensä kulkijoissa, peräänantamattomissa jääräpäissä ja piintyneissä erityistapauksissa, joiden omalaatuisuutta koettelemukset tuntuvat vain vahvistavan. Kovin konsekutiiviselta kuulostaa esimerkiksi Kassu-hevosien kohtalo ennen Tuulispään päätymistä. Kassu on syntynyt ravihevosen säätyyn, mutta integroituminen kilpailullisiin kuvioihin ei ole onnistunut. Niin Kassu on ravannut elämänsä läpi kiinnittymättä mihinkään – omana itsenään, joka kuitenkin vanhenee vääjäämättä eikä koettelemusten keskellä puhkea parhaaseen kukoistukseensa:

[7.2.1.1] Kassun tarina on todella tyypillinen ravihevosen tarina. Se ei pärjännyt kisoissa tarpeeksi hyvin ja vaihtoi omistajaa moneen otteeseen. Jossain vaiheessa Kassusta yritettiin tehdä ratsua, mutta kun sekään ei onnistunut, niin kiertolaisen elämä jatkui edelleen. Kassulle alkoi kertyä ikää, eikä sille löytynyt enää ottajaa ja seuraava osoite olisi ollut teurastamo. (Asukkaat: Hevoset)

Konsekutiivisen mallin (ks. 3.2.1) kautta Kassun tarinan voisi tulkita menetysten kierteeksi:

Kolmio 1

O₁ Kassu
R₁ sopimattomuus ravuriksi
I₁ lähtötallista luopuminen

Kolmio 2

O₂ sopimattomuus ravuriksi
R₂ lähtötallista luopuminen
I₂ kilpailusta luopuminen

Kolmio 3

O₃ lähtötallista luopuminen
R₃ kilpailusta luopuminen
I₃ elämästä luopuminen

Kolmesta semiosis-mallista konsekutiivinen ketju tuo usein esiin Kolmannuuden ja Toiseuden epäsuhdasta juontuvan traagikan; Kassu ei ole sen paremmin ratsu kuin ravurikaan vaan juuri Kassu. Normien puristuksissa yksilö on yksin – hänen ei auta muu kuin juosta läpi elämänsä siinä toivossa, ettei

jäisi kiinni erityisyydestään. Yleensä elämänmuotoja ei räätälöidä hevoskohtaisesti vaan kysyntää on vain tietyn tyyppisille polleille. Kun ravipiirit eivät kunnolla avaudu Kassulle eikä hän taivu ratsuksikaan, elämä näyttäytyy pelkkänä vanhenemisena, irrallisen lihaskimpun väistämättömänä rapistumisena. Toistuvien epäonnistumisten vuoksi ihmisten kiidättäjäksi tyypitetyn eläimen katsotaan jo joutuvan teurastamolle. Vasta Tuulispäässä vaatimukset raukeavat, ja lopulta Kassu vapautuu konsekutiiviselta radaltaan.

Varsin monen Tuulispään asukkaan tarina lähtee liikkeelle ennalta määrätystä kohtalosta, jota vastaan pyristeleminen näyttää turhalta; tuotantoeläin ei totisesti ole oman onnensa seppä. Joskus kohtalo on automaattista seurausta kuulumisesta tiettyyn eläinryhmään: tavallisen sian määränpäänä on lihatiski, sonnivasikalle ”ei ole tilausta maidontuotannossa”, lihakarjaan kuuluva lammas päätyy teuraaksi nuorella iällä, ”häiriökettu” lopetetaan, ja kukkotipun ”kohtalo on joutua ensimmäisenä elinpäivänään silppuriin tai kaasutettavaksi” (ks. Asukkaat: Siat; Asukkaat: Naudat; Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Ketut; Iltatuuli). *Kesäkanoinne* taas ei ole paikkaa tarjolla enää syksyn tullen (Asukkaat: Kanat; Iltatuuli). Lisäharmia voi koitua siitä, jos ei täytä eläinryhmään kohdistuvia odotuksia; esimerkiksi lypsylehmäksi syntynyt Jennifer on vähällä päättää päivänsä vain siksi, ettei pienen kokonsa vuoksi kelpaakaan siemennettäväksi (Asukkaat: Naudat). Nuori ja villi Jutta-hevonen puolestaan on ollut vähällä päätyä koiranmakkaraksi, koska jalkavamman vuoksi hänestä ei ole ravihevoseksi (Asukkaat: Hevoset).

Konsekutiivisille prosesseille tunnusomaisesti kategoria voi myös johtaa samojen kuvioiden toistumiseen päivästä toiseen; esimerkiksi Tommin on täytynyt ratsastuskouluhevosenä ”kiertää hiekkakenttää päivästä toiseen” (Iltatuuli). Toisinaan kohtalo toimii ihmisten keskinäisen sopimusetiikan välityksellä. Kaaleppi-kukko sekä sorsat Iines, Minni ja Riki on *luvattu* metsästäjän pataan, ja villisika Osku on saanut *tappotuomion*, joka useimpien lauman jäsenten kohdalla on jo pantu täytäntöön (Asukkaat: Sorsat; Asukkaat: Siat; ks. myös 7.1). Ylipäänsä moni eläin on saanut ”muuten vaan kuolemantuomion” (Asukkaat: Ihmiset; ks. myös [7.1.2]). Näin oikeusjärjestelmäkin alkaa näyttää armottomalta koneistolta, joka pyyhkii tiheensä eloisia sorsia ja riehakkaita sikoja. Välillisemmin eläinkohtaloita säätelee jalostus:

[7.2.1.2] Sulo on minipossuille tyypilliseen tapaan todella herkkä lihomään. [...] Sulo on toistaiseksi ollut terve, mutta vanhemmiten se tulee todennäköisesti kärsimään nivelkivuista. Minipossuja on yritetty jalostaa mahdollisimman pieniksi ja lyhyiden jalkojen päällä lepääkin suhteettoman suuri paino. Myös pitkä selkä vaipuu vanhemmiten notkolle ja tulee aiheuttamaan kulumia tukirankaan. (Asukkaat: Siat)

Konsekutiivisen mallin puitteissa katkelmassa korostuvat jalostuksen väistämättömät vaikutukset yksilön elämänkulkuun:

Kolmio 1

O₁ minipossun jalostus
R₁ Sulon geenit
I₁ lyhyet jalat ja taipumus lihomiseen

Kolmio 2

O₂ Sulon geenit
R₂ lyhyet jalat ja taipumus lihomiseen
I₂ niveliin kohdistuva paino

Kolmio 3

O₃ lyhyet jalat ja taipumus lihomiseen
R₃ niveliin kohdistuva paino
I₃ nivelkivut

Kolmio 4

O₃ niveliin kohdistuva paino
R₃ nivelkivut
I₃ tuskainen vanhuus

Jalostetun eläimen geeneihin on kirjoitettu, kuinka hänelle luultavimmin tulee käymään, minkä lisäksi jalostusprosessia itsessään voi tulkita konsekutiivisena muodonmuutoksena (ks. 3.2.6.1). Surullista kyllä paraskaan hoito ei voi pelastaa Suloa nivelkivuilta. Vastaavasti kiinanharjakoira Mikin osaksi on jalostaja määrännyt heikot hampaat sekä iho- ja sydänongelmia (Asukkaat: Koirat). ”[M]aksimaaliseen munintaan jalostetut kanat” kuolevat nuorina ”munintaperäisiin sairauksiin” (Iltatuuli).

Jalostuksesta riippumattakin pienet fyysiset muutokset voivat pistää liikkeelle kauaskantoisia tulkintaketjuja (ks. 3.2.1, 3.2.6.1). Kaaleppi-kukolla munuaiskasvain vaikuttaa hermoihin ja sitä kautta jalan toimintaan, minkä vuoksi Kaalepin kävely näyttää ihmiskatsojasta hassulta (Asukkaat 16: Kanat). Joskus vähäinenkin fyysinen vamma saa aikaan sen, että ihminen päättää lopettaa toislaisen, kuten ihanan ihmisystävälliselle Kosti-kissalle on uhannut käydä – Nuppu puolestaan uhkaa menettää henkensä siksi, että on pentueen viimeinen (Asukkaat: Kissat). Eläinkaupassa silmätulehduksesta kärsivä hamsteri ei ole myyntikelpoinen vaan joutuu lopetetuksi (Iltatuuli). Toisaalta poikasten suosiminen karsii mahdollisia koteja niin vanhojen kanojen, hevosten, koirien kuin kaniengin kohdalla (Iltatuuli; Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Hevoset; Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Puput), mikä ilmentää konsekutiivisille prosesseille tunnusomaista mahdollisuuksien kapenemista. Osaltaan vanhuksen mahdollisuuksia supistavat myös fysiologiset prosessit, kuten Milla-vuohta kohdannut kuuroutuminen (Asukkaat: Vuohet). Lopulta eläin saattaa hiipua pois; esimerkiksi Unelma- ja Pilvi-kanat löydetään kuolleina heidän oltua jonkin aikaa apeita tai nuupallaan (Iltatuuli). Kuolema kuvataan monessa tapauksessa siirtymänä ikiuneen (Iltatuuli), joka riisuu eläimeltä paitsi sensomotoriset ja sosiaaliset mahdollisuudet myös erityistarpeet.

Myös eläinyksilön luonne voi näyttäytyä sisään rakennettuna kohtalona, joka ajaa elämän tietynlaisille raiteille. Tasmina-koira on joutunut vaihtamaan kotia moneen kertaan haukkuherkkyyden vuoksi, ja Aprilli-vuohesta on haluttu päästä eroon hänen hankaluutensa takia (Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Vuohet). Onni onnettomuudessa on tietenkin se, että juuri sopeutumattomuutensa vuoksi moni eläin on päätenyt Tuulispäähän. Tuulispäähän ei kuitenkaan ole paratiisi vaan sinne päässeen Vanja-kanin kohtaloksi koituu utelias luonne:

[7.2.1.3] Vanja oli älykäs, utelias ja rohkea ja näiden ominaisuuksien avulla karkasikin monesta eri häkistä ja tilasta, joka kai osaltaan koitui myös sen kohtaloksi. Vanjalta leikattiin nisäkasvain 2012 ja vuonna 2014 Vanjalle tuli hammasongelmia. Muuten Vanja eli terveenä läpi elämänsä, kunnes eräänä aamuna kuoli tapaturmaisesti. Puput olivat selvittäneet jotenkin käsittämättömällä tavalla itsensä tallista yön aikana ulos ja Tasmi-koira löysi Vanjan aamulla ensimmäisenä kohtalokkain seurauksin. Eläinlääkäri sanoi, että Vanja menehtyi ennemminkin sydänkohtaukseen kuin pieneen haavaan, jonka Tasmi oli sille aiheuttanut kantaessaan sitä tallin ovelle. (Iltatuuli)

Konsekutiivisen mallin kautta Vanjan kohtalo voisi jäsentyä tragediaksi, joka juontaa juurensa sinänsä myönteisiin luonteenpiirteisiin:

Kolmio 1

O₁ älykäs, utelias ja rohkea luonne
R₁ taito löytää pakoreittejä
I₁ öinen karkumatka

Kolmio 2

O₂ taito löytää pakoreittejä
R₂ öinen karkumatka
I₂ koiran hampaisiin joutuminen

Kolmio 3

O₃ öinen karkumatka
R₃ koiran hampaisiin joutuminen
I₃ sydänkohtaus

Luonne voi muotoutua pentuajan kokemusten myötä, kuten Dasu-koiran kohdalla oletetaan (Asukkaat: Koirat), eikä se kerran vakiinnuttuaan välttämättä ole avoin muutoksille. Myös Tuulispäässä on osittain kyse oman olemisen jatkamisesta särmineen kaikkineen. Siksi asukastulkinnossa tähdennetään usein pysyvyyttä ja kiertolaisten täsmentymistä Tuulispään asukkaiksi. Ilo, Iida, Inkeri ja Isabella saavat Tuulispäässä ”elää kanan elämää elämänsä loppuun saakka” (Iltatuuli). Oliver-lammas elelee Tuulispäässä ”niin kauan kuin elinvuosia riittää”, pupusisarukset Emma ja Tellu saavat olla ”kahdestaan niin kauan kuin yhteistä taivalta riittää”, ja Vanja- ja Viljami-kanit olivat elinaikanaan pitkäaikaisia ystävyksiä (Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Puput; Iltatuuli). Myös emon ja lapsen yhteenkuuluvuutta vaalitaan: Konsti-vasikkaa ei viedä Vippa-emolta pois (Asukkaat: Naudat). Myös Dasu-koira, Karl-kani, Jutta-hevonen, Unelma-uuhi ja Sulo-possu ovat tulleet Tuulispäähän ”loppuelämän kotiin” (Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Puput; Asukkaat: Hevoset; Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Siat). Välttämättä konsekutiivisessa semiosiksessa ei siis ole kyse traagisen kohtalon toteutumisesta, vaan yhtä lailla se voi tarkoittaa onnellista jatkuvuutta elämän loppuun asti.

Syklinen uudistuminen kuuluu elämän perusluonteeseen, ja varsinkin vaikeaa taustaa vasten näyttää arvokkaalta turvallisten kuvioiden toistuminen loppuun asti. Tavallaan oman paikan löytäminen merkitsee ikkunoiden sulkeutumista, mutta samalla siihen liittyy kytkeytymisen tuomaa positiivista vapautta. Aloilleen asetuttuaan eläimen voi loppujen lopuksi olla helpompi elää täysillä kuin irtolaisen, sillä vakaa tilanne saattaa tarjota tilaisuuden komplementaariseen kukoistukseen (ks. 7.2.2). Turvallisessa ympäristössä eläimet kehittävät yksilölliset rutiininsa, joita heille omistetuissa muistikirjoituksissa tulkitaan hellyttävään sävyyn: esimerkiksi kanoista Pisara oli yleensä ”viimeisenä menossa karsinaan nukkumaan”, kun taas Inkeri viipotti ”aina talliin mennessä vastaan ja tuli kutsusta luokse hakemaan ruokaa” (Iltatuuli). Konsekutiivinen prosessi voi näyttäytyä myös yksilöllisen kutsumuksen noudattamisena ympäristön asettamista paineista piittaamatta. Tilannekohtaista omapäisyyttä ilmentää Unna-uuhien käyttäytyminen:

[7.2.1.4] Rohkea Unna ei tunnu pelkäävän mitään vaan sukkuloi nautojen välistä nopein liikkein ja hyppää usein heinäkatoksen keskelle paraatipaikalle syömään. (Asukkaat: Lampaat)

Kuvauksen perusteella Unna osaa olla oma itsensä, jatkaa matkaansa piittaamatta esteistä, risteytyvistä katseista ja kohtaamisista. Joskus määrätietoinen konsekutiivisuus mahdollistaa hyvinkin omalaatuisia kehityskulkuja:

[7.2.1.5] Agda syntyi kanana. Se oli sekä äitinsä että muiden kanojen hyljeksimä, joten se muutti asumaan kotioloihin ihmisen ja koiran kanssa saman katon alle. Agda alkoi yksin ollessaan vähitellen saamaan yhä enemmän kukkomaisia piirteitä. Kun Agda alkoi vieläpä kiekua, tarjottiin sitä naapurisovun säilyttämiseksi Tuulispäähän. Kanat saattavat vaihtaa sukupuoltaan, jos esimerkiksi laumasta kuulee kukko. Näiden yksilöiden elimistö alkaa tuottamaan testosteronia ja ne alkavat muuntautumaan kukon oloisiksi.

Agda tykkää olla sylissä ja tulee kutsusta luokse. Se ei osaa lentää ja sen juoksu on hassunnäköistä laukkaa. Agda on monella tapaa erityinen pikkuinen, joka ei juurikaan välitä muiden kanojen seurasta. (Asukkaat: Kanat)

Vaikka kukoksi muuntumiselle tarjoutuu myös synteettisen mallin mukainen ulkokohtainen selitys, Agda esitetään pienestä pitäen erityistapauksena. Erossa laumasta Agda kulkee yhä kauemmaksi tavallisesta kanamaisuudesta kasvaen omaksi itsekseen. Tulkintaprosessissa yhä agdamaisemmat interpretantit seuraavat toisiaan; toisaalta prosessin voisi mieltää myös komplementaariseksi itsetoteutukseksi, mutta konsekutiivinen tulkinta korostaa Agdan tarinan alkuarvoherkkyyttä ja yksilöllisyyden huipentumista, kun linnun annetaan kulkea kaikessa rauhassa polkuaan ja tulkita kiekaisu toisensa jälkeen, mistä hänessä itsessään on kysymys. Tavanomaisiin kategorioihin mukautumisen sijaan Agdan ympärille rakentuu ainutkertainen maailma omine tapoineen ja kuvioineen. Tässä suhteessa tarina tuo mieleen konsekutiivisen emergenssin: näyttää siltä kuin lähtöeläimellä olisi sisäsyntyinen valmius kehkeytyä joksikin, kunhan hänen annetaan olla oma itsensä. Siinä missä Agdan tarina näyttäytyy jossain määrin mystisenä muodonmuutoksena, joidenkin asukkaiden tarinoissa voi hahmottaa laadullisia jatkumota ja tunnelman vaihdoksia, joita edellä tarkastelin konsekutiivisina prosesseina (ks. 3.2.1, taulukko 1). Esimerkiksi lampaiden arka alkutila tempautuu kasvun kierteeseen, kun vapaaehtoistyöntekijät tulkitsevat sen merkiksi lammaslähtöisen lähestymistavan tarpeesta. Silmät puoliummessa rapsutuksista nautiskelevan Sirun silittäminen saa uutta syvyyttä, kun tietää, että vähän aiemmin hän ei sietänyt minkäänlaista kosketusta:

[7.2.1.6] Lampaat olivat tosi arkoja Tuulispäähän muuttaessaan, eivätkä ne antaneet koskea itseensä Aamua lukuun ottamatta ollenkaan. Vähitellen luottamus kasvoi ja kiitos kuuluu rauhallisille ja kärsivällisille vapaaehtoistyöntekijöille, jotka ovat silitelleet ja tutustuneet lampaisiin niiden omilla ehdoilla. Nyt lampaat tulevat uteliaina tervehtimään vierailijoita ja hakemaan rapsutuksia. [...] Sirusta on kehkeytnyt rapsutusten rakastaja ja se painaa päänsä rapsuttajan syyliin ja nauttii silmät puoliummessa. (Asukkaat: Lampaat)

Rohkaistumisen voi tulkita myös ulkoisen intervention tulokseksi ja sitä kautta synteettiseksi prosessiksi, josta tulkinta kiittää rauhallisia ja kärsivällisiä vapaaehtoistyöntekijöitä. Konsekutiivinen malli tuo kuitenkin lähtölaumaan oman mielenkiintoisen näkökohtansa, sillä sen puitteissa kyse on viime kädessä lampaiden omasta rohkaistumisesta, heidän psyykkisen tilansa vaiheittaisesta muutoksesta. Tuulispään tekstuaalisessa tulkinnassa tähän suuntaan viittaa puhe *kasvusta ja kehkeytymisestä*, jotka riippuvuuksistaan huolimatta ovat jossain mielessä autopoieettisia prosesseja (ks. 3.2.1). Yksittäisten lampaiden esittelyissä rohkaistumista tulkitaan paikoitellen eskaloituvien äänenpainoin; esimerkiksi Elli on rohkaistunut *huimasti* ja tulee rapsuteltavaksi ”niin liki rapsuttajaa kuin mahdollista” (Asukkaat: Lampaat). Eräissä tarinoissa korostuu sitäkin selvemmin askel askeleelta tapahtuva rohkaistuminen:

[7.2.1.7] Heppu oli monta vuotta hyvin arka kissa ja piiloutui aina vierailta, mutta kotiväen läsnäollessa sai uskomattomia hellyyskohtauksia. Nykyään Heppu hengaillee sujuvasti samassa huoneessa erilaisten vieraidenkin läsnäollessa ja saattaa käydä heitä kehräten puskemassa. Heppu on ollut koko elämänsä täysin terve. Ulkoillessa Heppu on edelleen hyvin arka ja livahtaa äkkiä sisään, jos jostain kuuluu joku epäilyttävä ääni. (Asukkaat: Kissat)

[7.2.1.8] Olavi on arka, mutta utelias. Ensin Olavi opetettiin syömään ihmisen läheisyydessä, sitten kädestä ja pian saikin jo silittää ja selvittää turkkia. Äkkinäiset liikkeet edelleen pelottavat, niin kuin monia muitakin eläimiä. (Aukkaat 16: Puput)

Niin Heppu-kissa kuin Olavi-kanikin rohkaistuvat vähitellen. Hepulla mukavuusvyöhyke laajenee kotiväestä vieraisiin mutta ei vielääkään sulje piiriinsä ulkomaailman tapahtumia. Olavilla kesyyntyminen etenee ihmisen läheisyydessä syömisestä kädestä syömiseen ja silittämiseen. Ilmeiseltä näyttää, että tapahtumien täytyy edetä tietyssä järjestyksessä, konsekutiivisen logiikan mukaisesti. Edeltävä kehitysvaihe tarjoaa pohjan seuraavalle, ja hiljalleen suojatit tottuvat uusille tavoille. Myös toislaajien keskinäinen ystävystyminen voi olla vähittäinen vakiintumisprosessi, kuten esimerkiksi Manta- ja Muru-marsujen tarina, Amanda-kanin laumautuminen Jalon, Patrikin ja Karlin kanssa tai hevosten ja vuohien kanssakäyminen osoittaa (Iltatuuli; Aukkaat: Puput; Aukkaat: Vuohet). Doriksen liittyminen lammaslaumaan tapahtuu sitäkin selvemmin askel askeleelta: ennen Tuulispäähän tuloaan hän on tottunut elämään ilman muita lampaita, ja aluksi hän jännittää lajitovereitaan ja ottaa näihin etäisyyttä, mutta vähitellen hän alkaa ”hakeutua lammaskavereiden seuraan” (Aukkaat: Lampaat).

Useissa semioottisissa prosesseissa lähtöeläinten varautuneen kuoren säröillä löydetään jotakin muuta kuin alussa olisi kuviteltu. Esimerkiksi Oana-koirasta *kuoriutuu* ”kärsivällisellä totuttelulla [...] hyvin kärsivällinen hännänheiluttaja” (Aukkaat: Koirat). Konsekutiivisessa katsannossa kovia kokeneiden tai tyypistettyjen eläinten kuntouttamisen voi yleisemminkin jäsentää prosessiksi, jonka myötä kuoritaan esiin kaikkea sitä, mistä lähtöeläimessä perimmältään on kyse tai mitä hän parhaimmillaan voisi olla. Edellä pohdin ketjumallin puitteissa varsinkin eläinperäisen tuotteen taustan selvittelyä (ks. 3.2.1, 3.2.6.1), mutta yhtä lailla on mahdollista palauttaa mieleen tuotannon ehdoille alistetun eläimen lähtökohdat. Käännöstutkimuksessa konsekutiivisuutta ilmentävät erityisesti välillistä kääntämistä koskevat pohdinnat: käännös saattaa perustua käännöksen käännökseen (ks. Cordonnier 1995; Shields 2000). Tuulispäessä on kyse eräänlaisesta takaisin kääntämisestä – esimerkiksi Amanda liittyy lemmikkimäisestä olemuksestaan huolimatta citykanien laumaan ja kaivautuu Tuulispään multiin toteuttamaan kaniutta (ks. Aukkaat: Puput). Pyrähdys pyrähdykseltä myös kanat palaavat lähemmäksi sitä elämää, jota heidän esiäitinsä viettivät ennen tuotantokäyttöön valjastamista. Arastelu vähenee, sulat alkavat kasvaa takaisin, ja nimet vapauttavat kanat tuotantohallista myös symbolisella tasolla – erityisesti tietyn ryhmän jäsenillä ne muistuttavat kanojen osallisuudesta avaraan maailmaan (ks. [7.2.3.2]).

Prosessi huipentuu kuvitelmaan menehtyneiden kanojen siirtymisestä maailmaan, jossa ”kaikki ovat vapaita” (Iltatuuli); peircläisittäin voisi ehkä puhua finaalisesta interpretantista (ks. *CP VIII; EP 2*; ks. myös 7.1). Tietenkään takaisinkääntämisen lopputulos ei ole sama tilanne, josta lähdettiin liikkeelle, ja sikäli voi kysyä, eikö ketju toisaalta johdata kanoja yhä kauemmaksi Aasian viidakoista, joskin ehdottomasti kanoja kunnioittavassa hengessä. Konkreettisesta lähtöeläimestä erkaneminen on ilmeisintä edesmenneiden eläinten muistelussa. Joillekin eläimille toivotetaan hyvää matkaa, ja aktuaaliseen kanssakäymiseen liittyvät haasteet vaihtuvat tunnelmallisiin mielikuviin (vrt. 3.2.1, taulukko 1):

[7.2.1.9] Nappi nukutettiin ikiuneen 14.10.2013 oltuaan elämässäni yli yhdeksän vuotta. Hyvää matkaa pikkuinen, olit todella persoonallinen ja ihana kissa. Kaikki muistavat sinun puheliaisuutesi, ystävällisyytesi, uteliaisuutesi ja kehräyksesi. Kaikki ikävöivät sinua. Olkapääni tuntuu kovin tyhjältä ilman sinua. (Iltatuuli)

Semioottiselta kannalta mielenkiintoiselta näyttää se, että semioottiset prosessit jatkuvat vielä lähtöeläimen menehdyttyä ”Iltatuulen tuodittamat” -osastolla. Suojelukeskuksen eläimet eivät kuoltuaankaan muunnu tuotteiksi vaan abstrakteiksi vaikutelmiksi ja kuvitelmiiksi tuonpuoleisesta. Tämä korostaa osaltaan eläinten merkityksellisyttä; suojelukeskuksen toiminnassa ei ole kyse pelkästä

utilitaristisesta kärsimyksen minimoinnista vaan ainutlaatuisten eläinpersoonien tulkitsemisesta. Metatasolla Tuulispään eläintulkintoja ohjaavat tietyt eettiset periaatteet. Tuulispään perustaja Piia Anttonen näyttäytyy peirceläisen etiikan (ks. *EP 2*) mukaisena johdonmukaisena arvojen toteuttajana, jonka teot ovat linjassa hänen ihanteidensa kanssa:

[7.2.1.10] Piia on kiltti ja rauhallinen, mutta hyvin päättäväinen ihminen. Piian mielestä tässä maailmassa on liikaa epäreiluja asioita ja siksi kokee tärkeäksi tehdä asioille jotain. (Asukkaat: Ihmiset)

Sen lisäksi, että Anttonen toimii toislaajisten puolestapuhujana (ks. [7.1.4]), hän auttaa näitä konkreettisesti. Anttonen tunnustamat ihanteet muuntuvat paitsi puheteoiksi myös kanan kylvettämiseksi, lannan luomiseksi ja automatkaksi eläinlääkäriin, kuten kollektiivisesta objektista tekomerkeiksi kääntyvälle konsekutiiviselle prosessille on tunnusomaista (ks. 3.2.1, taulukko 1). Tuulispään syntytarina vetoaa konsekutiiviseen ajatteluun omaehtoisuudellaan. Näyttää siltä kuin tapahtumien päästyä vauhtiin mikään ei voisi enää pysäyttää niiden vyöryä. Tavanomaiseen maalaiselämään kuuluvat koirat ja kissat ikään kuin vetävät puoleensa yhä uusia eläimiä, ja heidän kasautumisensa Anttonen huomaa muuttaa vaivihkaa paikan luonnetta – lopulta maatilasta on tullut eläinsuojelukeskus:

[7.2.1.11] Vuonna 2006 Piia muutti Tuulispään tilalle. Silloin Piian kanssa eleli koirat ja kissat ja vasta vuonna 2012 ensimmäisen hevosen ja muiden eläinten saavuttua alkoi tilojen rakentelu uusia asukkaita varten. Piia alkoi ottamaan tilalleen erilaisia eläimiä, joilla ei ollut paikkaa minne mennä tai olivat saaneet muuten vaan kuolemantuomion. Hän päätti antaa niille mahdollisimman luonnollisuutta jäljittelevät tilat asuttavakseen, koska vapaudessa nämä yksilöt eivät Suomessa pärjäisi. Tämä johti samana vuonna Eläinsuojelukeskus Tuulispään perustamiseen. (Asukkaat: Ihmiset)

Kun toislaajisten vastaanotto paisuu ja vakiintuu, kohottaudutaan jälleen konkreettisista teoista Kolmannuuteen (ks. 3.2.1, taulukko 1). Tekojen myötä syntyy uudenlaisia käytäntöjä, tottumuksia ja instituutioita. Vastaavasti yksittäiset eläimet muuttuvat vieraista asukkaiksi; esimerkiksi Dasu-koira on tullut Tuulispäähän tilapäiseen hoitoon, mutta muutamassa päivässä on käynyt selväksi, että hän jäisi Tuulispäähän loppuelämäkseen (Asukkaat: Koirat). Ennen pitkää Dasu on saanut nettisivuille oman esittelytekstin, ja hänen tarpeensa ovat sulautuneet osaksi Tuulispään arkirutiineja. Näin myös yksittäiset eläimet kasvavat osaksi suurempaa instituutiota.

Yhteenveto

Analyyysin perusteella näyttää siltä, että konsekutiivinen semiosis ilmenee Tuulispään esittelyissä tietynasteisena determinisminä. Eläimet ovat omanlaisiaan persoonallisuuksia, heidän kehonsa ja luonteensa asettamia rajoituksia ei voi sivuuttaa, ja lisäksi yhteiskunnalliset lokerot ohjaavat eläimiä ennalta arvattaville poluille. Tuotantoeläimen päivät on usein luettu jo ennen hänen syntymäänsä, minkä lisäksi jalostukset aiheuttamat terveysongelmat ovat kuin tikittävä aikapommi. Myönteisimmillään konsekutiivinen semiosis voi kuitenkin tarkoittaa sitä, että eläin saa jatkaa elämäänsä omana itsenään tai rohkaistua pikkuhiljaa, mihin Tuulispää tarjoaa tilaisuuksia sinne päätyneille onnenpekoille. Siinä missä konsekutiivinen semiosis etenee askel askeleelta urallaan, komplementaarisessa semiosiksessa puhkeaa näkyviin mahdollisuuksien kirjo.

7.2.2 Monta lempinimeä. Komplementaarinen semiosis Tuulispään tarinoissa

Luvussa 3.2.2 luonnehdin komplementaarista semiosista merkityksenmuodostumisprosessiksi, jossa uudet representamenit interpretantteineen täydentävät käsitystä lähtöobjektista. Komplementaarista prosessia kuvaavassa pyörämallisessa objektia koskevan ymmärryksen kasvu näyttäytyy tulkinnallisen sektorin laajenemisenä ja objektia valaisevien näkökulmien karusellina. Luvussa 3.2.5.2 liitin komplementaarisen semiosiksen käännoistutkijoiden pohdintoihin mahdollisten käännoisten moninaisuudesta. Luvussa 3.2.6.2 eläinten monitulkintaisuus, vaihtoehtoiset tulkintasuunnat ja tulkintaprosessin päättymättömyys asettuivat komplementaariseen viitekehukseen. Pyörämalli innostaa tutkiskelemaan tutunomaistenkin objektien semioottista ehtymättömyyttä ja aavistamaan, kuinka saavuttamattomia ne pohjimmiltaan ovat. Tässä luvussa kartoitan Tuulispään asukasesittelyiden komplementaarisia piirteitä. Kuinka tekstuaaliset tulkinnat tekevät oikeutta lähtöeläinten monisärmäisyydelle?

Tuulispää-sivuston komplementaarisessa tarkastelussa liikkeelle kannattaa lähteä informaatioarkkitehtuurista. Etusivun (<<https://tuulispaa.org>>) otsikkopalkkiin sisältyvän ”Eläinten turvakoti” -otsikon alta avautuu kohta ”Vakituiset asukkaat”, jota tämä luku suurelta osin käsittelee. Vakituiset asukkaat ryhmittyvät eläinlajin mukaan, jolloin lajiluettelo täydentää kohta kohdalta lukijan käsitystä lajitason monimuotoisuudesta Tuulispäässä. Kyse ei ole sianlian tai kananmunien tuotantolaitoksesta vaan monilajisesta yhteisöstä. ”Ihmiset” esiintyvät nimenhuudossa omalla aakkosjärjestyksen osoittamalla paikallaan, hevosten ja kanojen välissä, mikä on lajienvälisen suhteiden kannalta käänteentekevä ele. Useinhan ihmiset sivuutetaan eläinluetteloissa tai vähintäänkin sijoitetaan alkuun tai loppuhuipentumaksi; esimerkiksi ympäristöopin oppikirjoissa ihmistä ei suinkaan esitellä maatilan eläinten joukossa (ks. 6). Tuulispää-sivustolla ihmisiä ei myöskään esitetä pelkkänä metatason suojelijoina vaan lajina muiden joukossa. Esittelyjä determinoivat lajikohtaiset erityispiirteet, ja ihmisten kohdalla silmään pistää perverssiltä vaikuttava mielenkiinto toisilajisten vangitsemiseen:

[7.2.2.1] Ihmisillä on outo tapa ottaa muita lajeja vangikseen. Osa ihmisistä syö vankinsa, osa pitää niitä muuten vaan häikeissä, aitauksissa tai lasikopeissa kunhan saavat vain tihrustaa tai silittellä niitä. Ihmisillä on myös tapana juoda vankina pitämänsä lajin äidinmaitoa. (Asukkaat: Ihmiset)

Komplementaarisen mallin (ks. 3.2.2) kautta jäsennettynä tekstikatkelma voisi hahmottaa ihmisten erityispiirteitä tulkitseväksi semioottiseksi prosessiksi, jota ihmettely vie eteenpäin:

Kolmio 1

O ihmisten erityispiirteet
R₁ muiden lajien ottaminen vangiksi
I₁ vangitseminen outona tapana

Kolmio 2

O ihmisten erityispiirteet
R₂ vangitseminen outona tapana
I₂ syötävät vangit ja muuten vaan pidettävät vangit

Kolmio 3

O ihmisten erityispiirteet
R₃ syötävät vangit ja muuten vaan pidettävät vangit
I₃ vankien tihrustaminen, silittely, äidinmaidon juominen

Ihmislajin esittely poikkeaa tyyliltään muiden lajien esittelyistä, sillä siinä käytetään kielteisesti sävyttyneitä sanoja, kuten sitaatissa esiintyvät ”outo tapa” ja ”tührustaa”. Viulumusiikista tai hiukkasfysiikasta ei puhuta, vaan valokeila suuntautuu sellaisiin dynaamisen objektin puoliin, joita tottumus ehkä yleensä estää näkemästä mutta jotka etäisyyden päästä pistävät silmään. Yksilötasolla Piia-ihmisen esittely kuitenkin muistuttaa monessa suhteessa toislajisten elämäntarinoita ja luonnekuvauksia. Vaikka Piia toimii myös toislajisten tulkkina, hän ei ole näkymätön hyväntekijä tai neutraali välittäjä vaan kaukaasialaiseen rotuun kuuluva nainen, jolla on oma historiansa, temperamenttinsa ja intressinsä (Asukkaat: Ihmiset). Vastaansanomattomat tosiasiat määräävät sitä, mitä Piista voidaan sanoa, ja kaiken tämän lajienvälinen yhteisö sulkee syleilyynsä. Vaikka yhteisön toimintaa säätelevät pitkälti ihmisen määrittämät periaatteet, ihminen myös kuuluu yhteisöön täyspainoisesti eikä pääse liukenemaan paikalta transsendentaalista kiertotietä pitkin. Piian läsnäolo toimii myös siltana toislajisten asukkaiden ja satunnaisen lukijan välillä; ihmisasukkaan kautta lukija tajuaa, että voisi itsekkin kuulua samaan joukkoon sorkkaeläinten ja siivekkäiden kanssa.

Jos komplementaarista esittelyprosessia jatkettaisiin, olisi luontevaa ottaa huomioon myös maatilalla asuvat villieläimet. Tämä täydentäisi osaltaan kokonaiskuvaa ja muistuttaisi yhteiskunnallisen asukkaaksi ottamisen kietoutumisesta konkreettisempaan taloksi asettumiseen. Kuten edellä on tullut esiin, Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011) kannustavat ihmisiä viemäreissä ja räystäissä majailevien, roskiksista ruokaa etsivien ja valtalajin katveesta suojaa hakevien toislajisten aseman tunnustamiseen ja heidän etunsa huomioimiseen päätöksenteossa. Yhteisön täysmittaisia jäseniä esimerkiksi maatilalla hengailevat villieläimet eivät kuitenkaan ole, ja lajienväliselle kääntäjälle heidän tulkitsemisensa asettaisi omat haasteensa. Kesyttömiin kanssaeläjiin lukeutuu muun muassa kesäasukkaita, jotka pesivät tilan mailla, tullen ja menen omia aikojaan. Sitä paitsi villieläimistä ei aina ole mahdollista pitää lukua yksilötasolla, varsinkin jos siirrytään selkärangattomien pariin. Villieläinten erityismieltyyksillä ei toisaalta ole samanlaista käytännöllistä merkitystä kuin yhteisön asukkaiden kuuntelemisella. Tuulispään asukasestelyissä villieläimet vilahtavat näkyviin sorkkaeläimiä häiritsevinä ötököinä, rehusta kiinnostuneina hiirinä sekä vaaratekijänä haukan napatessa Viljami-kanin (Asukkaat: Naudat; Asukkaat 16: Kissat; Iltatuuli). Samalla villieläimiä halutaan suojella vapaina ulkoilevilta kissoilta ja tappavilta loukuilta (Asukkaat: Kissat), mikä vastaa Donaldsonin ja Kymlickan ajatusta villieläimistä loukkaamattomina yhteisinä. Mahdollisesti Tuulispään villieläinsuhteita voisi vastaisuudessa kehittää siten, että villit vieraat tulkittaisiin paitsi haasteeksi myös rikkaudeksi – vakituisten asukkaiden rinnalla voitaisiin kertoa vaikkapa linnunpöntössä varttuvista untuvikoista ja perinnemaisemassa viihtyvistä perhosista.

Tuulispään kaltaisessa monilajisessa yhteisössä pieneen tilaan lomittuu monta maailmaa. Tekstuaalisissa tulkinnoissa kunkin yhteisöön kuuluvan eläinlajin ympärille rakentuu toisiaan täydentävien luonteenpiirteiden, toimintojen ja ympäristötekijöiden kupla. Näin esimerkiksi oljet, kepit, ruuantähteet, muta, piha ja ovet järjestyvät tekstissä possukeskeisen maailman osasiksi. Lukija oppii tulkitsemaan ihmisen näkökulmasta ehkä yhdentekeviäkin asioita omastaan poikkeavan elämäntavan representameneina ja siirtämään huomiota objektista toiseen sen mukaan, minne kärsä kulloinkin johdattaa. Muta saa useampia merkityksiä avaimena hyvinvointiin: mutakuoren suojissa olo viilenee, ultravioletti säteily kilpistyy turvallisen matkan päähän ihosta, ja hyönteisetkin kaikkoavat ympäriltä:

[7.2.2.2] Possut tekevät itselleen pesän oljista, jonne kaivautuvat nukkumaan. Nukkumisen lisäksi niiden lempipuuhaa on maan tonkiminen, keppien kantelu sekä kuumalla ilmalla mudassa rypeminen, jolloin ne viilentävät ihoaan, koska eivät osaa hikoilla. Muta toimii myös aurinkorasvana sekä ötököiden karkoittajana. Välillä possut saavat myös viljejä hepulikohtauksia ja viilettävät pitkin pihaa kovaan ääneen röhkien. Possut syövät valmista sianrehua, ruuantähteitä, kasviksia, leipää ja heinää.

Possut ovat hyvin kekseliäitä ja oppivat nopeasti yhdistelemään asioita. Osku on oppinut avaamaan säppejä ja se tietää minkä oven takana kannattaa milloinkin päivystää.
(Asukkaat: Siat)

Komplementaarisenä semioottisena prosessina tekstikatkelma avaa porsaiden toimijuuden eri ilmenemismuotoja. Tulkitsija pysyy avoimena sille, mitä kaikkea possut keksivätään tehdä, ja esitysjärjestyksen osittainen satunnaisuus korostaa porsaiden yllätyksellisyyttä:

Kolmio 1

O possujen toimijuus
R₁ pesän tekeminen oljista
I₁ kaivautuminen nukkumaan

Kolmio 2

O possujen toimijuus
R₂ kaivautuminen nukkumaan
I₂ (valveilla) maan tonkiminen

Kolmio 3

O possujen toimijuus
R₃ (valveilla) maan tonkiminen
I₃ (maasta löydettyjen) keppien kantelu

Kolmio 4

O possujen toimijuus
R₄ (maasta löydettyjen) keppien kantelu
I₄ kuumalla säällä rypeminen

Kolmio 4₁

O rypeminen
R₁ ihon viilentäminen
I₁ muta aurinkorasvana

Kolmio 4₂

O rypeminen
R₂ muta aurinkorasvana
I₂ muta ötököiden karkoittajana

Kolmio 5

O possujen toimijuus
R₅ kuumalla säällä rypeminen
I₅ arvaamattomat hepulikohtaukset

Kolmio 6

O possujen toimijuus
R₆ arvaamattomat hepulikohtaukset
I₆ kekseliäs säppien avaaminen

Kolmio 7

- O possujen toimijuus
- R₇ kekseliäs säppien avaaminen
- I₇ oikean oven takana päivystäminen

Sisällöllisen komplementaarisuuden lisäksi prosessissa [7.2.2.2] on havaittavissa toisiaan täydentävien koodien merkitys. Sikoja tulkitseva spesiaalisanasto (*tonkiminen, rypeminen* jne.) yhdistyy konnotaatioiltaan inhimilliseen käsitteistöön: sioilla on omat lempipuuhanansa, he saavat villedä hepulikohtauksia, viiletävät pihalla, päivystävät ovien takana ja käyttävät mutaa aurinkorasvana. Siat ovat toislaisia mutta myös keskenkasvuisia yksilöitä, ja sikäli heitä on perusteltua tulkita useammasta näkökulmasta samaan aikaan. Tunnesidettä toislaisiin rakentaa myös se, että sikojen sijaan tulkinnassa puhutaan possuista, ja vastaavasti kaneihin viitataan pupuina (Asukkaat: Puput); kuten käännostutkijat ja eläintutkijatkin ovat havainneet, kokonaisvaltainen tulkitseminen edellyttää useiden esitystapojen tai koodien ristivaloa (ks. 3.2.5.2, 3.2.6.2). Vastaavasti vaikkapa Tuuli-kanasta puhuttaessa kanalääketieteen erityiskäsitteistöä täydentävät sinuttelu, hellittelynimet sekä merkityksellisyyttä korostava puhe kohtalosta:⁵²⁸

[7.2.2.3] Tuuli löytyi jouluaattona 2015 kuolleena ilman mitään ennakkovaroitusta. Mitään ulkoista syytä kuolemalle ei löydetty. Todennäköisesti taustalla on ollut monen muunkin kanan kohtaloksi koitunut munanjohtimen tulehdus. Lepää rauhassa pieni, urhea kananen. (Iltatuuli)

Komplementaarinen jäsennyys auttaa erittelemään kanan kuoleman semioottisia ulottuvuuksia:

Kolmio 1

- O kuollut Tuuli-kanan
- R₁ jouluku
- I₁ arvaamattomuus

Kolmio 2

- O kuollut Tuuli-kanan
- R₂ arvaamattomuus
- I₂ kuolinsyy ei löydettävissä

Kolmio 3

- O kuollut Tuuli-kanan
- R₃ kuolinsyy ei löydettävissä
- I₃ kanoilla yleisin kuolinsyy munanjohtimen tulehdus

Kolmio 4

- O kuollut Tuuli-kanan
- R₄ kanoilla yleisin kuolinsyy munanjohtimen tulehdus
- I₄ sinä

Kolmio 5

- O kuollut Tuuli-kanan
- R₅ sinä
- I₅ pieni, urhea kananen

⁵²⁸ Munanjohtimen tulehdukseen voi sairastua myös naispuolinen ihminen, ja tästä näkökulmasta se ilmentää lajirajat ylittävää yhteenkuuluvaisuutta. Varsinkin tuotantoeläimistä puhuttaessa lääketieteellisissä käsitteissä on kuitenkin usein kliininen sävy, eikä munanjohtimen tulehdukseen assosioitu vastaavaa tunnelatausta kuin monen ihmisen kohtaloksi koituvien infarkteihin ja keuhkosyöpiin.

Inhimillistävillä metaforilla ja puhetavoilla on myös synteettinen ulottuvuus (ks. 3.2.3, 3.2.6.3, 7.2.3), mutta komplementaarista näkökulmasta ne ennen muuta pyöristävät eläintulkintoja tunnustaen lähtöeläinten sosiaalisen ulottuvuuden. Komplementaarisen mallin mukaisesti monet käännökset myös tekevät oikeutta lähtöeläinten ekologiselle puolelle, kun näille palautetaan mahdollisuus lajityypilliseen toimintaan (ks. 7.2.1) tai kun nämä päästetään vuorovaikutukseen kesyttömän luonnon kanssa (ks. 7.2.3). Pitkäjänteinen havainnointi monia mahdollisuuksia tarjoavassa ympäristössä tuo lajeista esiin uusia puolia jopa siinä määrin, että Tuulispään asukkaisiin tutustuvalla 'sika', 'kana' tai 'lehmä' voi tulla merkitsemään paljon enemmän kuin ennen, luvussa 3.2.2 kuvatun muutosprosessin mukaisesti (ks. myös 3.5.3). Tutunkin lajin edustajat osoittautuvat ehtymättömän merkillisiksi (vrt. Telkänranta 2015), ja vapautuminen ahtaista parsista ja karsinoista tarjoaa myös semioottisille prosesseille kasvun mahdollisuuksia. Esimerkiksi nautojen tulkitseminen vaihtuvien vuodenaikojen ristivalossa kytkee heidät erottamattomaksi osaksi luonnon syklejä:

[7.2.2.4] Naudat nauttivat makuullaan märehimisestä, mutta ovat myös yllättävän liikkuvaisia. Samoin kuin hevoset, ne ovat aktiivisimmillaan, kun ilmat viilenevät. Kesällä naudat viettävät aikaansa enemmän pihatossa, jonne ne pääsevät suojaan niin aurinkoa kuin ötököitäkin. (Asukkaat: Naudat)

Eläintarhojen ja kotieläinpihojen ylpeyden aiheena on yleensä mahdollisimman laaja lajikirjo. Eläintarhojen historiallisena edeltäjänä toimivat valtiaan vaurautta tai siirtomaavallan mahtia esittelevät eläinkokoelmat (ks. esim. Kiser 2007; Hancocks 2007), ja nykyisinkin karismaattiset villieläimet toimivat tarhojen statussymboleina.⁵²⁹ Tuulispäässä lajimäärän kasvattaminen ei kuitenkaan ole itse tarkoitus, eikä keskukseen vasiten tavoitella eksoottisten, harvinaisten tai vaarallisten lajien edustajia. Sen sijaan taiteenlajina on tuttujen tuotantoeläinten mahdollisuuksien tulkitseminen, mitä tukee visuaalisuuden vaihtuminen monipuolisempaan lähestymistapaan. Tuulispään vieraat eivät kierrä katselemassa eläimiä omin päin vaan tulkintoja täydentävät sian silmäykset, naudan tönäisyt ja oppaan kertomukset.

Lajikohtaisen havainnoinnin ohessa kutakin lajia edustavien yksilöiden kirjo ja kunkin yksilön monisärmäisyys korostavat semioottista rikkautta. Esimerkiksi Tuulispään vuohet eivät ole keitä hyvänsä vuohia vaan Aprilli tekee mitä tahansa päästäkseen herkkuihin käsiksi, Anselmi pitää hassuja ääniä, Milla nauttii sarvien hivelemisestä ja Olviira käyttää takkia ulkoillessaan (Asukkaat: Vuohet). Kana kuin kana saattaa olla kiinnostunut kylpemisestä ja kuopsuttelusta, mutta Tuulispään kanat eivät ole *pelkkiä* kanoja – Unelmalla on matala potpotusääni, Rikulla riittää temperamenttia, kun taas Urhea on kova hautomaan. Pippuri on ”iloinen, eloisa ja kaunis kana”, Pisara puolestaan ”itsenäinen, omapäinen ja rohkea”. (Iltatuuli; Asukkaat: Kanat). Myös kukkoja on moneksi, ja heidän persoonallisuutensa inspiroi toisinaan antamaan samallekin yksilölle joukon toisiaan täydentäviä lempinimiä:

[7.2.2.5] Eloisa, utelias ja atleettinen Simsalarane on jo ehtinyt hankkia monta lempinimeä, muun muassa Rane, Simsalarane, Prinssi, Prinssi Jusuf ja Simo. Aina niin suoraryhtisenä Simo ilmestyy paikalle juosten, jos jotain jännää tapahtuu. Tämä ketterä kukkojengin nousukas on myös kova kiekumaan. (Asukkaat: Kanat)

⁵²⁹ Esimerkiksi Korkeasaaren eläintarha käytti vielä hiljattain logoa, jossa leopardi makoilee tekstin ZOO päällä. Ähtärin eläintarhan uusimmassa logossa keskiöön on valittu jättiläispanda, jonka alla lukee ÄHTÄRI ZOO. Uhanalaisiin lajeihin keskittymistä on pidetty merkittävänä käännekohtana eläintarhojen historiassa (ks. esim. Franklin 1999: 74–75), mutta kaikkiaan Korkeasaaren ja Ähtärin lajistosta vain murto-osa on uhanalaisia, ja suurelta osin suosimisella on ilmeisen populistiset perusteet.

Lempinimet rinnastuvat siihen, kuinka eri kieliin suuntautuvien käännosten ajatellaan täydentävän lähtötekstistä tehtyä tulkintaa (ks. esim. Rose 1997; Tourniaire 1999): mukaan mahtuu maagista sanoilla leikittelyä, arabialaista tarustoa, rap-kulttuuria ja mutkatonta tuttavallisuutta. Tulkintojen monivivahteisuus on ihailtavaa ottaen huomioon, että suurin osa Suomen kukoista teloitetaan liukuhihnalla kohta kuoriutumisen jälkeen. Hevosmaailmasta tuttuun tapaan monella muullakin asukkaalla on sekä virallinen nimi että lempinimi. Tyypillisesti lempinimi lyhentää lähtönimeä: Tasminasta tulee Tasmi, Taneli Tunturi Kravattipakosta Nunu, Laurista Late, Oskarista Osku, Olavista Olli, Peukaloisesta Peukku (Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Naudat; Asukkaat: Siat; Iltatuuli). Usein virallinen nimi samalla kääntyy suomeksi: Judit Iver eli Jutta, Taika-Jim eli Jimi, Caster Special eli Kasso, Kaarlo von Kiljunen eli Kalle, Zhannel's Affable Icestar eli Miki, Dazzle eli Dasu, Spiertačáhppes Njecon eli Jekku (Asukkaat: Hevoset; Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Naudat). Poikkeustapauksissa lempinimi leikittelee perusnimellä pidentäen sitä (Jennifer eli Jenniferrari (Asukkaat: Naudat)).

Muodollisen vaihtelun ohessa nimitysten rinnakkaiselo syventää asukkaiden sosiaalista läsnäoloa – näin eläimestä on mahdollista puhua vuoroon muodollisesti, vuoroon tuttavallisesti. Läheskään kaikilla lempinimiä ei kuitenkaan näytä olevan, eikä eläimen myöskään ole pakko tehdä mitään erikoista yksilöityäkseen. Pikemminkin esimerkiksi kanan lajityypilliseen käyttäytymiseen kuuluvat puuhut saavat konkreettisen nokan, varpaat ja höyhenet, kun juuri Isabella pääsee elämään ne todeksi:

[7.2.2.6] Isabella kuului Kallen laumaan siitä asti, kun Kalle muutti tänne, ja eli Tuulispäässä oikeata kanan elämää kuopsutellen maata etsiessään ruokaa, ottaen hiekkakylpyjä ja nukkuen pimeän tullen orrella. (Iltatuuli)

Siinä missä kanaudella on monenlaisia representameneja kuopsuttelusta orsiuniin ja matalasta potpotuksesta hautomisintoon, vauhdikkaiden Siiri- ja Saara-porsaiden ympärille kiertyy yhtä vivahteikas lempiasioden rinki: ”[m]olemmat tykkäävät juoksemisesta, tonkimisesta, masurapsutuksista, ruuasta, kepeistä ja palloista” (Asukkaat 16: Siat). Late-naudan kohdalla huomio kiinnittyy kehollisen läsnäolon vivahteisiin: hyppimiseen ja loikkimiseen, nokosten ottamiseen, syömiseen, tarkkaavaiseen liikuskeluun, makoiluun ja märehkimiseen (Asukkaat 16: Naudat). Tällaisissa kuvauksissa tulkitaan mahdollisimman laajasti tietyn eläimen täyspainoista kukoistusta yksilöllisenä komplementaarisen prosessina (ks. 3.2.2), kun taas eläinten rohkaistumista kuvaaviin tarinoihin liittyy usein mukavuusvyöhykkeen laajenemista ilmentävien representamien sarja – esimerkiksi Nuppu-kissan sosiaalinen piiri venyy vähitellen syyliin ja sitä tietä Otto-kettuunkin (Asukkaat: Kissat). Myös yksittäinen luonteenpiirre voi saada monenlaisia ilmenemismuotoja. Esimerkiksi tietyn pupun temperamentti voi toteutua tömistyksenä, hyökkäyksenä lapion kimppuun tai komennon pitämisenä:

[7.2.2.7] Emma on temperamenttinen pupu, joka ei epäröi tömistellä tai jopa hyökkäillä siivouslapion kimppuun, jos se sattuu olemaan neidin reitillä. Emma on leikkisä, mutta selkeästi määrää kaapin paikan. (Asukkaat: Puput)

Kussakin eläinyksilössä laji ja luonne konkretisoituvat ainutkertaisella tavalla, mutta lisäksi yksilössä voi olla sisäistä särmikkyyttä, joka korostaa hänen semioottista ehtymättömyyttään. Usein yksilön eri puolet nousevat esiin eri yhteyksissä; esimerkiksi Emma tulee temperamentistaan huolimatta mainiosti toimeen veljensä kanssa (Asukkaat: Puput). Heppu-kissa piiloutui pitkään vierailta mutta saa kotiväen kesken ”uskomattomia hellyyskohtauksia”, vaikka ei tulekaan toimeen Nuppu-siskonsa kanssa (Asukkaat: Kissat). Milla-vuohi ei puske ihmisiä mutta komentaa tarvittaessa muita vuohia, ja Tommi-hevonen kulkee rauhallisesti mutta pomppii ja pukittelee silloin, kun laumassa on muutenkin säpinää (Asukkaat: Vuohet; Asukkaat 16: Hevoset).

Eri piirteet voivat korostua myös eri elämänvaiheissa. Agda on syntynyt kanaksi mutta muuttunut kukoksi, hyökkääväinen Kaaleppi-kukko on vanhemmiten rauhoittunut, ja entiset häkkikanat ovat rohkaistuneet monen muun asukkaan tavoin (Asukkaat: Kanat; Asukkaat 16: Kanat; Iltatuuli; Asukkaat: Ketut; Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Kissat).⁵³⁰ Sosiaaliset muutokset voivat osaltaan jäsentää eläinyksilön pyöritymistä monisärmäiseksi hahmoksi; toveritilanteesta riippuen esimerkiksi Manta-marsussa on havaittavissa mököttävä ja sopeutuvainen puoli, ja Nunu-härän elämään on kuulunut niin suoraa huutoa, alistumista kuin uutta alkuakin (Iltatuuli; Asukkaat: Naudat). Sulo-possussa naksutinkoulutus on tuonut pintaan tyynen puolen vauhkun itsepuolustuksen sijaan (Asukkaat: Siat). On kiinnostavaa pohtia, millaisen muiston vaikeat vaiheet, oppimisprosessit ja ratkaistut ongelmat jättävät eläimeen – kenties monipolvisesta tarinasta koettelemuksineen ja onnistumisineen tiivistyy toislaajiseen sanantonta viisautta.

Persoonan eri ulottuvuudet voivat nousta esiin paitsi eri tilanteissa myös omilla ehdoillaan, ilman havaittavaa säännönmukaisuutta, mikä estää eläinsuhdetta kangistumasta kaavoihinsa. Asukkaita ei arvioida yksioikoisella asteikolla vaan luonnehdinnat pyörityvät ainutkertaisiksi yhdistelmiksi: Muru on ”sähkö, utelias ja iloinen pieni marsutyttö”, Vanja ”älykäs, utelias ja rohkea” pupu ja Tuisku ”pirteä ja puhelias poni” (Iltatuuli). Joissain tapauksissa eläimen ulkomuodon ja luonteen välillä vallitsee mielenkiintoinen jännite. Tommi on päällisin puolin suloisen lempeä karvakasa mutta pohjimmiltaan hyvin lujatahtoinen, Pilvi ja Tuuli ovat pieniä mutta urheita kanoja, kun taas Late-härkä on iso mutta ”todella kiltti” (Iltatuuli; Asukkaat: Naudat). Tuulispään ponia ja yhtä kukoista vieläpä luonnehditaan oksymoronilla ”pieni suuri” (Iltatuuli). Kana nimeltä Helmiäinen uhmaa stereotyyppioita sillä, että hän on ”iästään huolimatta tomera ja tarkka” (Asukkaat: Kanat).

Luonne itsessäänkin on monisäikeinen ilmiö. Olavi-pupua luonnehtii arkuuden ja uteliaisuuden liitto, Nunnussa tunnustetaan rauhallisuuden ja lujatahtoisuuden välinen jännite, ja Aprillivuohen tulkitaan olevan oveluudestaan huolimatta kiltti (Iltatuuli; Asukkaat: Naudat; Asukkaat: Vuohet). Osku-sikakin on ”ihan kiltti” mutta villiintyessään vaarallinen (Asukkaat: Siat). Jollain tapaa vastakkaisten taipumusten läsnäolo samassa yksilössä tekee Tuulispään asukkaista vakavasti otettavia persoonia, joita on mielekästä kääntää uudestaan ja uudestaan kompleksisuuden hahmottamiseksi (vrt. 3.2.5.2). Eri ominaisuudet myös säätelevät toistensa ilmenemistä; esimerkiksi Tuulispään sorsat ”pyrähvät välillä lentoon” pysytellen kuitenkin pihapiirissä (Asukkaat: Sorsat). Lisäksi lähtöeläin voi samaan aikaan toimia vastakkaisiin suuntiin vetävien impulssien vallassa (ks. Bateson 1972), minkä tunnustaminen helpottaa osaltaan semioottista kanssakäymistä.

Kaikkiaan lähtöeläimet näyttävät niin kompleksisina, että lopulliseen tulkintaan ei välttämättä ole päästy vielä siinäkin vaiheessa, kun kuolema keskeyttää komplementaarisen prosessin. Sosiaalipsykologisesti ehkä mielenkiintoisin moniselitteisyyden ilmentymä on se, kuinka sama eläin voi hahmottua yhtäältä tuotantovälineeksi, toisaalta itseisarvoiseksi olennoiksi. Esimerkiksi Unelma edustaa kananmunateollisuuden tehorotua, mutta Tuulispäässä hän näyttää mielenkiintoisena tuttavuutena, jolla on omanlaisensa ääni, ulkomuoto ja kanaystävät; ihmistenkin sylissä Unelma viihtyy (Asukkaat 16: Kanat). Monen muunkin asukkaan kohdalla tulkinta pyörähtää välineellisistä lähtökohdista kohti itseisarvoa. Esimerkiksi sonnivasikoille ”ei ole käyttöä maidontuottajina” vaan heidät yleensä tapetaan heidän ehdittyään ”sopivaan teuraspainoon”. Naudan arvon tulkittamista voi kuitenkin jatkaa maidon hinnan ja lihan maun tuolle puolen; esimerkiksi ”Nunnussa nähtiin muutakin arvoa ja sitä tarjottiin Tuulispäähän”. (Asukkaat: Naudat.) Kysymys hevosen arvosta nousee yksilötasolta lajitasolle:

⁵³⁰ Kanojen lisäksi rohkaistumisesta puhutaan ainakin lampaiden, turkistarhalta karanneen Otto-ketun, Oana-koiran sekä Heppu- ja Nuppu-kissojen kohdalla.

[7.2.2.8] Igor on todella kiltti ja sympaattinen hevonen, varsinainen herrasmies. Igorilla on ollut nuoruudessaan monenmoista kotia ja Igorilla on kokeiltu sekä ravurin että ratsun uraa. Vanhemmalle hevoselle uuden kodin löytyminen on erittäin vaikeaa ja omistaja päätti antaa Igorin tänne eläkekotiin. [...] Suomi on pullollaan kotia etsiviä entisiä ravihevosia. Näissä kotia etsivissä hevosissa ei ole mitään vikaa, vaan ravibisneksessä sitäkin enemmän. Annathan kodin hevoselle vaikka se ei osaisi juosta tarpeeksi lujaa tai täyttäisi ratsun kriteerejä. Jokaisen yksilön elämä on arvokas. (Asukkaat: Hevoset)

Tekstissä hevosen elämäkerta jäsentyy sen mukaan, millaista arvoa ihminen kulloinkin on hänessä tunnistanut. Jos lähtömerkiksi ajatellaan mielikuva herrasmieshevosesta, havaitaan ravuritulkinnan kuljettavan prosessia huomattavasti välineellisempään suuntaan. Vauhdin hidastuessa ravurin rooli vaihtuu ratsun tehtäviin, mitä osittain selittänee se, että ravuritaustan ohessa tulkitsija tunnistaa Igorissa ratsun hyveitä. Lopulta etusijalle pääsee Igorin itseisarvo, mikä ei olisi mahdollista, ellei tulkitsija onnistuisi näkemään elinyksilöä tilapäisen käyttötavan takaa. Jotain olennaista jää jäljelle vielä sittenkin, kun kaikki hyöty on saatu hevosesta irti – yksilön elämän arvo, jota lukijankin toivotaan puolustavan kohdalleen osuvia hevosia tulkitessaan.

Arvotulkinnasta riippuen eläinyksilölle aukeaa useampia vaihtoehtoisia kohtaloita, joita asukasesittelyissä usein puntaroidaan rinnakkain. Iines-, Minni- ja Riki-sorsien ja Kaaleppi-kukon kohtalo on ollut veitsenterällä, kun heidät on jo luvattu metsästäjän pataan mutta luovutettu ”[p]äivää ennen surmanluotia” Tuulispäähän kuljeskelemaan pihalla ja kaakattamaan jälleennäkemisen riemua (Asukkaat: Sorsat; Iltatuuli). Turkistarhalla karanneen Unelma-ketun kohdalla on harkittu lopettamista, ”luontoon” jättämistä, tarhalle palauttamista ja lopulta elämää Tuulispäässä. Myös Otto-naalista huomautetaan, että teollisuusalueella hän altistui monille vaaroille, kun taas sieltä hädättyään hän olisi todennäköisesti tullut lopetetuksi ”häiriökettuna”. (Asukkaat: Ketut.) On hämmentävää tajuta, kuinka yksilön koko elämä voi puntaroinnin lopputuloksesta riippuen ajautua onnekkaille tai epäonnekkaille raiteille. Vaihtoehtoisten kohtaloiden realisoituminen konkretisoituu villisika Oskun kohdalla. Osku on kuulunut kuuden tai seitsemän kesyn villisian laumaan, jolle poliisi on antanut tappotuomion ja Tuulispää tarjonnut turvapaikkaa; myös sivulliset ovat ruokkineet villisikoja ja painostaneet perumaan tuomion. Lopulta on käynyt niin, että sioista neljä on ammuttu, yhden tai kahden toivotaan pysyneen vapaina, kun taas Osku elää Tuulispäässä tonkien maata, pyörien ojissa ja nauttien rapsutuksista. (Asukkaat: Siat.)

Kun eläinyksilön itseisarvo tunnustetaan, sen merkiksi saattaa käynnistyä uusi komplementaarisen tulkittamisen kehä, jonka myötä eläimelle pyritään turvaamaan esimerkiksi edellä mainitut mahdollisuudet lajityypilliseen käyttäytymiseen. Lähtöobjektina voi pitää yleisluontoista eläinoikeusaatetta, jota tulkitaan mahdollisimman monipuolisesti tekojen kautta (vrt. 3.2.2, taulukko 2). Toisaalta kunkin yksilön auttaminen on oma tarinansa, jossa ihmiset kerta toisensa jälkeen kysyvät, mitä voisivat kulloinkin tehdä eläimen parhaaksi. Esimerkiksi Laten syntyessä sivullinen nainen hälyttää apua vaikean näköiseen synnytykseen. Sitten sonnivasikan elämän lyhyys alkaa surettaa häntä, ja hän ostaa Laten ystävänsä kanssa. Näin Late pelastuu, mutta ystävyksillä ei ole tälle sopivaa paikkaa, jolloin Late muuttaa Tuulispäähän. Vasikalla on kova imemisen tarve, joten Tuulispäässä Latelle tarjotaan monta kertaa päivässä maidonkorviketta tuttiämpäristä. (Asukkaat: Naudat.) Hyvinvoinnin tulkitsijan täytyy olla alati hereillä ja avoin muutoksille, vaikka lajikohtainen tieto olennaisesti tukeekin tulkintatyötä. Toisaalta toislaajinenkin voi huolehtia varsin kokonaisvaltaisesti lajitoveristaan:

[7.2.2.9] Kalle on aina ollut varsinainen herrasmies. Kalle vahtii ja pitää huolta kanastaan hyvin tunnollisesti. Kun Kalle löytää ruokaa, hän kutsuu Kasteen paikalle ja antaa syödä ensin. Kalle myös puolustaa Kastetta muilta kukoilta ja kukkoa muistuttavilta kanoilta (Agdalta) ja varoittaa oudoista hüppareista ja epäilyttävistä äänistä. (Asukkaat 16: Kanat)

Yhteenveto

Kuten lukuisat Tuulispään asukastulkinnat osoittavat, komplementaarisesti etenevä semioottinen prosessi voi täydentää käsityksiämme siitä, mistä kaikesta lähtöeläimessä on kyse. Tulkintojen lukeminen tuottaa vaikutelman lukuisista sisäkkäisistä todellisuuksista: käsitteellinen kotieläin poikii näkyviin kokonaisen luonnekirjon, eivätkä yksilötkään toisaalta näyttäyty pelkkänä temperamenttipaletina tai erikoisuuksien luettelona vaan kunkin heistä ympärille rakentuu toisiaan täydentävien mieltymysten, tekojen ja taipumusten kupla. Komplementaarinen tulkitseminen synnyttää sellaisen vaikutelman, että viimeistä sanaa kenestäkään ei ole sanottu vaan dynaamiset objektit ovat ehtymättömiä merkityksen lähteitä – olipa sitten kyse eläinluokasta, -ryhmästä tai -yksilöstä. Entisestäään semioottisia mahdollisuuksia rikastavat synteettiset prosessit, joissa objektien tiet risteytyvät.

7.2.3 Lampaanalkuja ja marsumummoja. Synteettinen semiosis Tuulispään tarinoissa

Luvussa 3.2.3 esittelemäni synteettisen prosessimallin ideana on useamman objektin tulkitseminen samaan aikaan ja vaikutteiden risteytyminen uudenaikaisiksi merkityskokonaisuuksiksi. Synteettistä semiosista havainnollistavassa kruunumallissa lähtöobjektia tulkitaan suhteessa muihin tekijöihin, kuten todellisuutta koskeviin jäsenyyksiin tai pragmaattisiin intresseihin, ja näin rakentuu ennalta arvaamattomia näkökohtia. Joskus objektien kytkeytyminen yhteen on hyvinkin satunnaista; joskus taas synteettinen malli kuvaa lähtöobjektin eri puolien tavoittamista tulkinnassa komplementaarisen mallin vaihtoehtona. Käännöstutkimuksessa synteettisen risteytymisen tuovat mieleen pohdinnat kääntäjän mielentilan, intressien ja käsitysten vaikutuksesta lähtötekstin tulkittamiseen sekä kulttuurisen tulkintatilanteen käännökseen lyömästä leimasta (ks. 3.2.5.3). Lajienvälisestä kääntämisestä puhuttaessa on relevanttia kysyä, miten ihmislähtöiset tekijät vaikuttavat toisilajisten tulkittamiseen (ks. 3.2.6.3). Kulttuurisen eläintutkimuksen kestopuheenaiheita on antropomorfismin vaikutus lajienvälisiin suhteisiin, mutta yhtä lailla synteettisiä kysymyksiä ovat lajienvälinen ystävyys ja semioottinen yhteistyö. Seuraavassa pohdin, kuinka synteettinen semiosis osaltaan rakentaa lajienvälistä yhteisöä Tuulispään eläintulkintoissa.

Tuulispää-sivuston eläintarinoihin sisältyy koko joukko synteettisen mallin mukaisia odottamattomia käännteitä (ks. 3.2.3). Kohtalon kelkan voi kääntää kuolemantapaus, sairastuminen, ihmisen suunnitelmien tai elämäntilanteen muuttuminen, muutto kaupunkiin tai kerrostaloon, auttajan kohtaaminen tai niinkin ennakoitavissa oleva ilmiö kuin syksyn tulo (Asukkaat: Hevoset; Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Ketut; Asukkaat: Kissat; Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Naudat; Asukkaat: Puput; Asukkaat: Siat; Asukkaat: Sorsat; Iltatuuli). Myös lajinsisäiset eroamiset ja tapaamiset voivat olla ratkaisevia käännekohtia vaikkapa nautan tunne-elämässä (Asukkaat: Naudat). Konkreettisten muutosten ohessa eläimiä määritellään uudelleen, jolloin he siirtyvät uusiin systeemeihin ja odotusarvoiset kohtalot muuttuvat sen mukaisesti.

Yksittäisenkin ihmisen väliintulolla voi olla ratkaiseva merkitys eläimen kohtalolle, ja niinpä lemmikistä haaveilevaa lukijaa kannustetaan adoptoimalla tarjoamaan jollekulle ”mahdollisuuden uuteen elämään” (Asukkaat: Koirat). Vaikka eläimeen olisi jo ennen syntymää lätkäisty tietty nimilappu, lajienvälinen vuorovaikutusprosessi saattaa kaikessa mielivaltaisuuksaan saada tietyn ihmisen kiintymään tiettyyn eläimeen niin, että se pakottaa muuttamaan suunnitelmia ja puuttumaan tuotantoeläimen kohtalon kaavaan. Sadan lehmän navettaan syntynyt Lennu pelastuu tilan tyttären kiinnittyä häneen, ja toisella tilalla tytär on tahtonut antaa Jekku-vasikalle ”mahdollisuuden elämään”

(Asukkaat: Naudat). Unna- ja Runo-lampaat on tahtonut pelastaa ”eräs heitä pienestä asti hoitanut” (Asukkaat: Lampaat). Tällaisissa tarinoissa tuotantoeläimen eristys ei ole totaalinen vaan yksilöllä on minimaalinen mahdollisuus kiinnittyä systeemin ulkopuolelle kurkottuvaan oljenkorpeen. Kaikista Tuulispään tarinoista hämmästyttävimpiä on Kaaleppi-kukon monivaiheinen seikkailu tuotantokoneistojen syövereissä:

[7.2.3.1] Kananmunantuotannossa syntyville kukkotipuille on tapana käydä huonosti pian kuoriutumisen jälkeen, sillä niiden kohtalo on joutua ensimmäisenä elinpäivänään silppuriin tai kaasutettavaksi. Kaaleppi oli onnekas ja vahingossa läpäisi seulan, koska sitä luultiin kanaksi, joten se päätyi asumaan häkkikanalaan. Sieltä se ostettiin taas onnekseen kanalauman kanssa kotikanoiksi. Omistajan muuttuneen elämäntilanteen vuoksi kukolle ei jossain vaiheessa enää ollutkaan paikkaa ja päivää ennen metsästäjän surmanluotia Kaaleppi sai paikan Tuulispäästä yhdessä myskisorsien kanssa. Varsinainen onnenkukko! (Iltatuuli)

Synteettisen mallin (ks. 3.2.3) mukainen tulkinta Kaalepin tarinasta korostaa inhimillisten käytäntöjen ja sattumusten vaikutusta kukon kohtaloon:

Kolmio 1

O₁ munantuotannossa kukkotiput silputaan tai kaasutetaan ensimmäisenä elinpäivänään
R₁ Kaaleppi vaikuttaa kanalta
I₁ Kaaleppi päätyy häkkikanalaan

Kolmio 2

O₂ häkkikanalasta hankitaan lintuja kotikanalaan
R₂ Kaaleppi päätyy häkkikanalaan
I₂ Kaaleppi ostetaan kanalauman kanssa kotikukoksi

Kolmio 3

O₃ elämäntilanteen muututtua omistajan täytyy luopua kukosta
R₃ Kaaleppi ostetaan kanalauman kanssa kotikukoksi
I₃ metsästäjän on määrä surmata kotikukko Kaaleppi

Kolmio 4

O₄ sijattomia tuotantoeläimiä varten on äskettäin perustettu eläinsuojelukeskus
R₄ metsästäjän on määrä surmata kotikukko Kaaleppi
I₄ Kaaleppi saakin paikan Tuulispäästä

Vastakuoriutunut Kaaleppi matkaa liukuhihnalla hyvää vauhtia kohti silppuria, kun inhimillinen erehdys puuttuu peliin ja Kaaleppi päätyy kanaksi luokiteltuna munantuotantolaitokseen. Näin mahdollinen elinaika pitenee yhdestä päivästä jopa reiluun vuoteen. Ennen kuin tuotannollisten seikkojen määrittämä elinikä tulee täyteen, häkkikanalassa sattuu vierailemaan kotikanalan perustaja, jonka silmissä Kaalepissa on ainesta kotikukoksi. Näin Kaaleppi saa mahdollisuuden paitsi pidempään elämään myös mukavan kokoisen kanalauman paimentamiseen, ulkona liikkumiseen ja muihin kotitarvetilalla elävän kukon erityisoikeuksiin. Edelleen hänen kohtalonsa on kuitenkin yksittäisen ihmisen elämäntilanteesta kiinni; jatkuvuutta tuovia institutionaalisia rakenteita ei ole vaan tilanteen muuttuessa Kaaleppi uhkaa joutua metsästäjän hoideltavaksi. Kaikeksi onneksi vuotta aiemmin on sattumoisin perustettu Tuulispää, ja niin Kaaleppia onnistaa vielä kerran.

Kotieläimiä voi määritelmällisesti pitää eräänlaisina inhimillisten tarpeiden ja villin luonnon risteytyksinä. Usein ihmisten on vaikea lähestyä kotieläimiä pelkkinä eläiminä, jolloin heitä luokitellaan käyttötarkoituksen mukaan (ks. esim. Berger 1977/1980). Tuotantotaloudessa esimerkiksi vasikka voi

näyttäytyä pelkkänä maidon sivutuotteena, joka onneksi kelpaa itsekkin ruokapöytään. Synteettisestä näkökulmasta vaikkapa Kassun ja Igorin seikkailut (ks. [7.2.1.1], [7.2.2.8]) ilmentävät hevosten tulkitsemista vaihtelevien tarkoituserien puitteissa, vaikka hevonen ei aktiivisesti hankkiutuisikaan yhteistyöhön. Usein ihmislähtöinen funktio kaventaa ratkaisevasti toislaisen liikkumavaraa ja sysää eläimen konseptiivisille raiteille (ks. 7.2.1). Jos orava tuntuukin ihmisestä talven eläimeltä (ks. 6.2.1), siitä ei välttämättä koidu haittaa lähtöeläimelle, mutta kun kana hankitaan *kesäkanaksi* (ks. Asukkaat: Kanat; Iltatuuli), ihmisen armoilla elävä lintu voi joutua vaikeuksiin syksyn tullen. Joskus käyttötarkoitus voi toisaalta pelastaa toislaisen. Kun Siiri ja Saara valitaan vaaleanpunaisesta massasta *messupossuiksi*, heidän elämänsä ei enää palaa entiselleen. Hygieniasyistä heitä ei voi palauttaa sikalaan vaan heidät adoptoidaan Tuulispäähän. (Ks. Asukkaat: Siat.)

Kun synteettisten prosessien periaatteista pääsee jyvälle, on helpompi huomata ajoissa tuleviakin tienristeyksiä ja punnita osapuolten intressejä mahdollisimman oikeudenmukaisesti. Kotieläimen osaan kuuluu määritelmällisesti liikkumavapauden rajoittaminen, mutta rajoitusten luonne vaihtelee laidasta laitaan. 0,8 neliömetrin häkissä ikänsä asuva turkiskettu elää toisessa todellisuudessa kuin hihnan päässä maailmaa kiertävä seurakoira. Perheenjäseneksi otetulla lemmikkipossulla riittää virikkeitä toisin kuin lihasialla, jonka maailma mahtuu neljän seinän sisään, betonilattian ja loistavan katon lomaan. Antti Nylén (2015: 23) vertaa eläinteollisuutta laskeuma-alueeseen, joka on tarkoin eristetty muusta maailmasta. Tuulispää pyrkii purkamaan totunnaisia tehotuotannon kronotooppeja ja saattamaan asukkaansa uuteen yhteyteen ulkomaailman kanssa. Sen lisäksi, että liikkumatilaa avarretaan määrällisesti ja laadullisesti, tuotantohallien seinät saadaan rakoilemaan semioottisin keinoin:

[7.2.3.2] Kanat olivat tullessaan todella arkoja, mutta rohkaistuivat nopeasti. Niiden sulkapeite puuttui paikoin ja pyrstösulat olivat nokittu hapsuisiksi. Kanojen nimistä järjestettiin nimikilpailu ja voiton vei luonnonilmiöistä koostuva nimisarja, joka on muistona kaikille vankeudessa eläville kanoille, jotka eivät saa koskaan elämässään kokea nimien mukaisia asioita. (Iltatuuli)

Synteettisenä prosessina kanojen elpymisessä korostuu uusien mahdollisuuksien avautuminen ja semioottisten siltojen rakentuminen eri suuntiin, lajienvälisestä yhteisöstä ympäröivään luontoon ja kaukaisiin tuotantolaitoksiin:

Kolmio 1

O₁hankaluudet kanojen pidossa
R₁ kanojen koettelemukset
I₁arat ja sulkapeitteeltään rikkonaiset kanat

Kolmio 2

O₂ ympäristönvaihdos
R₂ arat ja sulkapeitteeltään rikkonaiset kanat
I₂rohkaistuminen yhteisön jäseniksi

Kolmio 3

O₃tapa nimetä asukkaat
R₃ rohkaistuminen yhteisön jäseniksi
I₃ etuoikeutettuihin yksilöihin kohdistuva semioottinen huomio

Kolmio 4

O₄kanojen ulkoilumahdollisuus
R₄ etuoikeutettuihin yksilöihin kohdistuva semioottinen huomio
I₄luonnonilmiöistä koostuva nimisarja

Kolmio 5

O₅ tuotantolaitoksiin suljetut kanamassat

R₅ luonnonilmiöistä koostuva nimisarja

I₅ nimet muistuttavat kanoista, jotka eivät koskaan saa kokea sadetta ja tuulta

Nimeäminen kytkee Tuulin, Pisaran, Kasteen, Usvan, Pilven, Lumin ja Sateen uuteen käsitteelliseen viitekehykseen. Eristynyt keinotodellisuus vaihtuu suureen kokonaisuuteen, veden kiertokulkuun ja muuttuviin olomuotoihin. Näin häkkikanalasta kesäkanalan kautta Tuulispäähän siirtynyt ryhmä uhmaa vakiintuneita luokituksia ja eheyttää maailmankuvaa – pohjimmiltaan myös tuotantohalleihin suljetut linnut ovat punaviidakkokanan jälkeläisiä ja kotoisin tästä maailmassa, jossa vesi höyrystyy ja tiivistyy pisaroiksi. Paluuta luontoon olisi luontevaa tarkastella myös konsekutiivisena takaisinkääntämisenä (ks. 7.2.1), jolloin painottuu huonoon jamaan ajautuneiden kanojen palautuminen koettelemuksista sekä kanojen ja ekosysteemin alkuperäinen yhteenkuuluvuus. Synteettisestä näkökulmasta huomio siirtyy siihen, kuinka kanat pääsevät tekemisiin erilaisten luonnonvoimien kanssa.

Komplementaarille prosesseille tunnusomaiseen näkökulman vaihteluun liittyy myös synteettisen semiosiksen siemeniä, sikäli kuin siihen kytkeytyy lähtöobjektin ja tarkasteluposition punoutumista uudennlaiseksi kokonaisuudeksi. Pyörämallisissa oletuksena on, että semioottinen prosessi tuo esiin lähtöobjektissa alusta lähtien läsnä olevia puolia, kun taas kruunumallisissa korostuu vuorovaikutus. Samaa tekstiä on usein mahdollista tulkita kumman hyvänsä mallin puitteissa. On pitkälti tarkastelutavasta kiinni, ajatellaanko vaikkapa siassa itsessään olevan ekologinen, etologinen ja inhimillinen ulottuvuus, joille vaihtelevat käsitteet tekevät oikeutta, vai katsotaanko hänen kaikessa sikamaisuudessaan päätyvän vuorovaikutukseen erilaisten tekijöiden kanssa. Inhimillistävien sanavalintojen kautta vaikkapa täyspainoista sian elämää tulkitseva esimerkki [7.2.2.2] tunnustaa toislaajisten roolin yhteisön jäsenenä. Sen lisäksi, että tulkinta murtaa sikojen sosiaalisen eristyneisyyden suhteessa ihmisiin, se saattaa heidät yhteyteen maaperän, paahtavan auringon, luonnon antimien ja villien hyönteisten kanssa. Synteettisestä näkökulmasta tätä voi tulkita niin, että siat pääsevät samaan aikaan ekosysteemin, sikayhteisön ja lajienvälisen instituution jäseniksi.

Komplementaarista näkökulmasta Tuulispään asukkailla on olemassa vieras ja tutunomainen puolensa, joiden valottamiseksi heihin sovelletaan kielellisissä tulkinnoissa eri paradigmoja. Synteettisessä katsannossa tämä johtaa uudennlaisen lajienvälisen todellisuuden rakentumiseen, ikään kuin käännökset rakentuisivat useammasta lähteestä poimituista aineksista – kielistä, myyteistä ja mielentiloista (ks. esim. Simon 1992; Holman & Boase-Beier 1999; Gomez Olsen 2002). Teoreettisessa vuoristossa ehdotin metaforaa yhdeksi lajienvälisen kääntämisen tekniikaksi, jonka esitin toimivan synteettisen semiosiksen periaatteiden mukaisesti (ks. 3.2.3, 4.3). Tuulispään asukasesittelyissä metaforat ja konnotaatioiltaan inhimilliset käsitteet vahvistavat osaltaan asukkaiden osallisuutta yhteisöön ja pehmentävät vastakkainasetteluita. Tietyissä tulkinnoissa on perimmältään kyse Joseph Carrollin (2004) tunnistamista lajirajat ylittävistä teemoista, joita on vain totuttu tulkitsemaan ennen muuta ihmisten yhteydessä. Kuitenkin myös toislaajiset syntyvät, kasvavat, lisääntyvät ja kuolevat, ja nämä tapahtumat voivat näyttäytyä merkityksellisinä lahkosta ja luokasta riippumatta.

Tuulispään asukasesittelyissä tunnistettava elämänvaihe saa uusia merkityksiä *lampaanalun* ja *marsumummon* kaltaisissa käsitteissä (Asukkaat: Lampaat; Iltatuuli). Kissa voi olla *pienoinen* siinä missä ihmislapsikin, ja yhtä luontevaa on puhua iäkkäistä koirista ”*vanhuksina*” tai hevosista *eläkeläisinä* (Asukkaat: Kissat; Asukkaat: Koirat; Asukkaat 16: Hevoset). Tuttu ja vieras sulautuvat yhteen myös yhdyssanoissa *marsutyttö* ja *kanatyttö* (Iltatuuli). Tavallinen lemmikin omistaja puhuisi luultavasti tyttömarsusta, jolloin huomio kiinnittyisi lajien väliseen railoon; marsutyttössä sitä vastoin marsuus

määrittää laji-, laho- ja luokkarajat ylittävää tyttöyttä. Muutenkin marsut ja lampaat näyttäytyvät *tyttöinä*, *tyttöleinä* tai *typpinä*. Nuoria mutta vaivaisia kanoja tituleerataan *neidoiksi* ja kania *neidiksi*; yksi pienimmistä asukkaista tunnettiin *marsuneitinä*. (Iltatuuli; Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Puput.) Vastaavasti *poikina* viitataan koiriin, vuohiin, nautoihin ja kaneihin (Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Vuohet; Asukkaat: Naudat; Asukkaat: Puput). Monilajisessa yhteisössä hevonen tai kukkokin voi olla *herrasmies*, ja yksi kukoista tunnetaan nimellä ”Kaarlo von Kiljunen” eli ”Kiljusen Kalle” (Asukkaat: Hevoset; Asukkaat: Kanat). Lisäksi ihmisvauvojenkin ristimisessä käytetty almanakka päättyy tekemisiin sorkkien ja siipien kanssa asukkaisiin viittaavissa erisnimissä.

Monen korvissa von Kiljuset ja lampaanalut kuulostavat epäilyttävältä inhimillistämiseltä, mutta Suomen ensimmäisen tuotantoeläinten turvakodin tulkintatyölä ei voi sivuuttaa ylimielisellä hymähdyksellä. Siinä vaiheessa kun kipeää kanaa ruokitaan ruiskulla tai kanille rakennetaan turvallista aitausta, teoreettinen puhe itseisarvosta ei tuo riittävää pontta aherrukseen vaan huolenpidon kohteet on kohdattava kokonaisvaltaisesti. Nimitykset toivottavat toislaajiset tervetulleiksi monilajiseen yhteisöön samaan tapaan kuin ihmiselle sosialisatioprosessissa annetut identiteetit. Vaikka toislaajinen itse ei tiedostaisi rooliaan, ihmisten keskuudesta tempaistut käsitteet saattavat toimia analogisena mallina, joka tuo uusia vivahteita lajienväliseen kanssakäymiseen. Hoitajalle ajatus kukosta herrasmiehenä, kanasta neitona tai kissasta pienokaisena saattaa olla toimiva tulkinnallinen hypoteesi, joka auttaa suuntautumaan lähtöeläimeen ja luo arkirutiineihin runollisen hohteensa. Kyse ei ole pelkästä syöttämisestä ja siivoamisesta vaan yhteisössä kaikki on mahdollista. Leikkisän päättäväisesti käännökset liittävät käsitteellisiä sfäärejä yhteen ja luovat perustaa yksilöllisen olemassaolon, tunteiden ja tarpeiden tunnustamiselle. Vuorovaikutteisessa tulkintaprosessissa rakentuva lintu ei enää ole pelkkä kana tai puhdas kukko, mutta tämä ei välttämättä ole huono asia (ks. esim. Donaldson & Kymlicka 2015). Kun eläin joka tapauksessa elää läheisessä yhteydessä ihmisiin, hänelle on sangen luontevaa rakentaa hybridi-identiteetti (ks. Bhabha 1994; Gentzler & Tymoczko 2002). Eläimen vaikutuksesta ihmisenkin neitous tai eläkeläisyys saattaa tuntua erilaiselta kuin ennen, ja parhaassa tapauksessa ihmisen näkeminen toislaajisessa valossa vapauttaa kokemaan omat elämänvaiheet entistä täyspainoisemmin.

On myös huomattava, että korostetun inhimillinen mielikuvasto on vain yksi juonne eläintulkinnossa. Komplementaarisen mallin mukaisesti (ks. 7.2.2) siihen punoutuu jatkuvasti toislaajisten toiseutta korostavia ilmauksia. Jos synteettinen mielivalta pääseekin karkaamaan käsistä tilanteissa, joissa lähtöeläimeen ei ole konkreettista yhteyttä tai hänen kohtaamistaan halutaan tarkoitushakuisesti vältellä, niin kenestä hyvänsä Tuulispään asukkaasta voi saada tietoa useampaa reittiä pitkin: lukemalla esittelytekstin, katsomalla valokuvaa, kuuntelemalla keskuksessa vierailleen ystävän kertomusta. Jos lähtöeläimen tapaa henkilökohtaisesti, kohtaaminen ja kielellinen tulkinta voivat näyttäytyä saman kokonaisuuden puoliskoina, jotka tuovat toisilleen lisäarvoa (vrt. Folkart 1991). Myös esittelytekstien sisällä puhutaan neitojen ja herrasmiesten rinnalla *oinaista* ja *rupukeista* (Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Vuohet). Näin lähtöeläin näyttäytyy kaikessa särmikkyydessään kunnioitusta herättävänä persoonana. Sen sijaan, että haluja muutta mutkitta projisoitaisiin eläimiin, näyttää siltä, että heidän erilaisuuteensa pyritään esittelyteksteissä suhtautumaan neuvottelevasti (ks. Cronin 2017), tehden vieraudelle tilaa tuttujen kategorioiden sisällä ja toisaalta sisällyttäen käännöksiin vieraampiakin käsitteitä.⁵³¹

⁵³¹ Oinaan ja rupukin käsitteistä huomautettakoon, että ne viittaavat kastroituihin uroksiin, jotka ovat tavallaan ihmisen aikaansaannosta. Kuten Tuulispään sivulla huomautetaan, kastroidu ei myöskään ole eettisesti täysin ongelmaton <<https://tuulispaa.org/ukk/>>. Toisaalta kastroiduna uroksena eläminen kuuluu kokemuksellisesti lampaan tai vuoheen läpitunkemattomaan sisäiseen todellisuuteen, jolloin käsitteet osaltaan luovat kontrastia inhimillisille äänenpainolle.

Kulttuurisesta viitekehuksesta poimitut käsitteet voivat osaltaan helpottaa siirtymää ulkokohtaisesta havainnoinnista ymmärtämiseen (ks. Lummaa 2017). Sosiaalipsykologisissa tulkinnoissa toislaajisen ja inhimillisen risteyttävät yhdyssanat jäsentävät lampaiden liitot merkityksellisiksi suhteiksi – seuraa tarjoavat *lammasjengi*, *lammasjengiläiset*, *lammaskaverit* ja *lammasystävät* (Asukkaat 16: Lampaat; Asukkaat: Lampaat; Iltatuuli). Tuisku-ponilla on *paras kaverinsa*, ja ylipäänsä hevosten elämään kuuluvat hevuskaverit (Iltatuuli; Asukkaat: Hevoset; Asukkaat: Vuohet). Myös marsuista, kaneista, kanoista, sorsista, ankoista ja hanhista puhutaan toistensa *kavereina*, *ystävinä* ja *kämppiksinä*, kukot muodostavat oman *jenginsä*, myskisorsa Rikillä on *mielitietynsä*, kun taas Jennifer on nautalauman, Jimi ja Jutta heppalauman *pomoja* (Iltatuuli; Asukkaat: Puput; Asukkaat: Hanhet; Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Sorsat; Asukkaat: Naudat; Asukkaat 16: Hevoset; Asukkaat: Hevoset). Hanhet muodostavat *pariskunnan*, kanasta, koirasta, lampaasta tai naudasta voi tulla poikimisen myötä *äiti*, ja vasikka saa parhaimmillaan olla emonsa *lapsi* ja *silmäterä* (Asukkaat: Hanhet; Asukkaat: Kanat; Asukkaat: Koirat; Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Naudat). Joissain tapauksissa jääminen ”perheen ainoaksi lampaaksi” (Asukkaat: Lampaat) muistuttaa ainoaksi lapseksi jäämisen kollokaatiota, ja vaikka nämä tilanteet ovat monessa suhteessa yhteismitattomat, tutut sanakäänteet tuovat luontevuutta toislaajisista puhumiseen.

Tuulispään asukkaat ovat päätyneet eri suunnilta osaksi monilajista yhteisöä, jonka elämistä useimpien kerrotaan tulevan ”varsin hyvin toimeen keskenään” (<<https://tuulispaa.org/ukk/>>). Esittelyteksteihin sisältyykin paitsi lajinsisäistä vuorovaikutusta myös monenlaista näyttöä lahko- ja luokkarajat ylittävästä kanssakäymisestä. Yllättävät yhteistoiminnan muodot käyvät esimerkiksi siitä, kuinka domestikaatio parhaimmillaan tarjoaa toislaajiselle aivan uudenlaisia mahdollisuuksia (ks. esim. Donaldson & Kymlicka 2015); esimerkiksi Tuisku-ponin kerrotaan leikittävän toisinaan possuja (Iltatuuli). Aprilli-vuohi ja Jimi-hevonen lyöttäytyvät yhteen ja ystäväystyvät, minkä lisäksi vuohet muun muassa hankkiutuvat salavihkaa ulos hevosten kintereillä (Asukkaat: Vuohet). Kosti-kissa tulee hyvin toimeen ”rauhallisten koirien kanssa” (Asukkaat: Kissat). Ihmiselle esimerkiksi Minni on *marsuystävä* ja Miki *koiraystävä* (Iltatuuli); päinvastoin kuin seurakoiran tyyppiset käsitteet puhe koiramaisesta tai marsumaisesta ystävästä tähdentää ystävyuden yleismaailmallisuutta lajien hyötykäytön sijaan. Yhdyssanojen toislaajiset määritteet tunnustavat erilaisuuden, mutta perusosat kutsuvat varauksettomaksi luokse. Näin keskiöön nousee vuorovaikutus, jonka myötä erilaiset olennot saavat merkityksensä (vrt. esim. Oyama 2006; Shotter 2006; Jamieson 2009; Cocker 2013).

Sosiaaliin suhteisiin liittyvät käsitteet eivät ole pelkkiä sanoja vaan niihin kytkeytyy oletuksia tietynlaisista sosiaalisista tilanteista. Erika Ruonakosken (2011: 136–140, 146, 162) mukaan empatia merkitsee eläytymistä toisen keholliseen kokonaistilanteeseen omasta näkökulmasta käsin. Tältä kannalta esimerkiksi äitiyden viitekehys voi kehittää olennaisesti lajienvälistä ymmärrystä. Kun Vippa-äiti yrittää pysytellä vauhdikkaan Konsti-vasikan perässä (Asukkaat: Naudat), ihmisäidin on helppo eläytyä naudan tarkoitushakuisiin liikkeisiin.⁵³² Vipan äitiydessä tuskin on kyse pikkumaisten sosiaalisten käytäntöjen projisoimisesta eläimiin (vrt. Berger 1977/1980); pikemminkin tulkinta auttaa paikantamaan avainkokemuksen, joka saattaa langeta niin sorkikkaan kuin kädellisenkin eläimen osaksi. Synteettisyydestä huolimatta Tuulispään tulkinnat tarttuvat lähtöeläimessä havaittuihin seikkoihin; esimerkiksi kaveruksiksi luonnehdittujen eläinten saatetaan kertoa viettävän paljon aikaa ”kylki kyljessä” (Asukkaat: Lampaat). Näin ollen käännökset poikkeavat radikaalisti monille lasten animaatioille tunnusomaisesta synteettisestä tulkintatyylisestä, jossa kaksijalkaiset leijonat, krokotiilit ja flamingot matkustavat samassa autossa ja kilpikonnan parhaana kaverina on karhu. Tosiasioita ei kiistetä, ja todellisen eläimen läsnäolo pitää tulkintaa aisoissa. Sopii toki kysyä, johtavatko inhimilliset käsitteet

⁵³² Maurice Merleau-Ponty (1942/1990: 188, 191, 195–196, ks. Ruonakoski 2011: 186–187) tosin tähdentää sitä, että ihmisen kohdalla vitaalisetkin toiminnat muuntuvat inhimillisiksi.

jossakin yhteydessä harhaan ja kirjoitetaanko lähtöeläimen vierauteen tuttuja ajatuskulkuja (vrt. Cordonnier 2005; Venuti 2000/2004). Sopiiko esimerkiksi pomouden käsite yhteen sen kanssa, että toislaajisten yhteistyö on Helena Telkänrannan (2016: 100–102) mukaan itseorganisoituvaa ja riippumatonta johtajuudesta? Jonkinlaisia valtakuvioita toislaajisillakin kuitenkin esiintyy, ja vaikkapa toislaajisten keskinäisestä ystävyydestä kirjoittaa myös Telkänranta.

Tuulispää-tekstien synteettiset käännösratkaisut tuovat toislaajiset lähemmäksi ihmistä ja toisaalta auttavat ottamaan etäisyyttä omaan lajiin. Ihmislajia esitellään vieraantuneen ulkokohtaisesti, ikään kuin lajienvälisestä näkökulmasta, outoja tapoja kummeksuen, ja suojelukeskuksen perustaja Piia esittäytyy sivustolla muiden asukkaiden rinnalla (Asukkaat: Ihmiset). Toislaajisten esittelyissä Doris-uuhta kiinnostavat lammaskavereiden ohessa *ihmisystävät* (Asukkaat: Lampaat), jolloin ihminen lakkaa olemasta merkitsemätön perusmuoto ja suhteellistuu ystäväksi muiden joukossa.

Toisaalta ihminen menettää käsitteellisen etuoikeutensa paitsi elämänvaiheisiin ja sosiaalisiin rooleihin myös moniin lajiimme assosioituviin toimintoihin ja attribuutteihin. Eläinten viestintä jäsentyy keskusteluksi ja taiteeksi: sorsat jutustelevat ja ”juoruavat”, ja Unelma-kanan ääni on ”kuin alavireinen torvi” (Asukkaat: Sorsat; Iltatuuli). Jotkin toiminnalliset metaforat viittaavat toislaajisten sinnikkyyteen, taitoihin ja nokkeluuteen: Osku-sika *pänyystää* ovien takana, Unna-lammas *sukekuloi* nautojen välistä nopein liikkein, ja Riki-sorsa *paimentaa* ahkerasti Iinestä (Asukkaat; Siat; Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Sorsat). Anselmi-vuohella on erilaisia *puskutaktiikoita*, ja ylipäänsä vuohien kanssa neuvoteltaessa turvaudutaan joskus lahjuksiin (Asukkaat: Vuohet). Imemisen lahorajat ylittävää merkitystä ilmentää se, että karitsaa saatetaan kirjaimellisesti juottaa tuttipullosta ja vasikkaa tuttiämpäristä (Asukkaat: Lampaat; Asukkaat: Naudat), vaikka *tutti* tuo helposti mieleen ihmisvauvan. Suhteessa elinympäristöön eläytymisen tietä tasoittaa puhe Tuulispäästä *eläkekotina* ja *vanhainkotina* sekä Agda-kanan ja Minni-sorsan jakaman karsinan sekä kanien asumuksen luonnehtiminen *kämpiksi* (Iltatuuli; Asukkaat: Vuohet; Asukkaat: Sorsat; Asukkaat: Puput).

Erityisen vahvasti kulttuurisidonnaisia ovat luonnehdinnat, jotka rinnastavat asukkaiden olemukset satuolentoihin. Lajienvälinenkin käänнос voi perustua osittain kääntäjän keräämiin myytteihin ja tarinoihin (vrt. Holman & Jean Boase-Beier 1999), jolloin Nunnu-härästä tulee mieleen *Ihaa-aasi* ja Tommi-hevonen on ”rauhallinen muumipappa” (Asukkaat: Naudat; Iltatuuli). Pilkku-, Punikki- ja Kallekukkoja taas luonnehditaan *muskettisotureiksi* (Asukkaat: Kanat). Mytologinen ulottuvuus luo osaltaan vaikutelmaa, että koko maailma mahtuu pienelle maatilalle. Jennifer-lehmä puolestaan on saanut vauhdikkuudestaan nimen *Jenniferrari*, ja Riki-sorsa muistuttaa ääneltään ”isoa sihisevää höyryveturia” (Asukkaat: Naudat; Asukkaat: Sorsat). Tulkinnat osoittavat, että konemetaforat eivät automaattisesti kytkeydy mekanistiseen eläinkäsitykseen vaan niistä voi yhtä lailla tulla kunnianosoituksia yksilön erityispiirteille. Viimeisenä pisarana käsitteellisestä karnevalismista ärtyneelle kriitikolle voisi toimia se, että Tuulispään traktorikin on nimeltään Armas; traktorilla on oma Facebook-sivu, jolla sitä sinutellaan ja siihen viitataan *hän*-muodossa.⁵³³ Totisen antropomorfismikritiikin vastavoimaksi hahmottuu Tuulispäässä kokeellinen leikki, joka tekee traktorin korjaamisesta tai kanan viemisestä eläinlääkäriin iloisempaa ja palkitsevampaa. Edes traktori ei ole ongelmaton ihmisvoimien jatke vaan sillä on oma Toiseutensa ja toimijuutensa. Traktorin ja ihmisen kohtaaminen synnyttää tunteita ja konkreettisia ympäristömuutoksia, ja Tuulispäässä tätä prosessia tulkitaan myöntämällä traktorille oma semioottinen lokeronsa. Näyttää siltä, että inhimillistäminen tukee kompleksisen todellisuuden hahmottamista jopa traktorin kohdalla (vrt. Guthrie 1993/1995).

⁵³³ Armas Traktorin kotisivu löytyy osoitteesta <<https://www.facebook.com/Armas-644336695776614/?fref=ts>>, luettu 13.3.2018.

Myös eläinten ulkomuotoa lähestytään inhimillistä uteliaisuutta kiihottavien metaforien kautta. Metaforat eivät toista lähtömerkkejä sellaisinaan vaan pikemminkin ne tarjoavat käsitteelliset silmälasit, jotka auttavat kuvittelemaan asukkaita ja tukevat valokuvissa nähtyjien tai kasvotusten kohdattujen eläinten havainnointia. Yleiskielestä tuttuun tapaan eräät toislaajisten yksityiskohtat rinnastuvat ihmisten varusteisiin: kukolla on *kannuskynnet*, ja kovia kokeneiden kanojen *sulkapeitteessä* on Tuulispäähän saavuttaessa vaurioita (Asukkaat 16: Kanat; Iltatuuli). Käännökset ylittävät kuitenkin vakiintuneen kuvaston rajat ja haastavat kiinnittämään huomiota asukkaiden yksilöllisiin yksityiskohtiin. Näin tuttuun vertaaminen vie tulkitsijaa askel askeleelta kohti ymmärtämistä (vrt. Shamma 2009). Asukkaiden ulkomuotoa tulkitaan vaatemetaforien kautta: Unelma-kanalla on ”persoonallisen isot lahkeenpunit”, Paavo-kukolla on ”[a]mutossut jalassa”, ja Otto-kukko on ”pitsirintainen komistus” (Asukkaat 16: Kanat; Asukkaat: Kanat). Ilman katsetta terästäviä metaforia tottumattoman voisi olla vaikea havaita höyhenten erityispiirteitä. Miellyttäviä miellelyhtymiä herättää myös Urhea- ja Lotta-kanojen värin luonnehtiminen kauniin *toffeensuskeaksi* (Asukkaat: Kanat). Unelma-uuhi muistuttaa pörheimmillään *leijonaa* (Asukkaat: Lampaat), jolloin kesyvä väheksyvä katse vaihtuu villiyyden ihmettelyyn. Lajirajoja hämmentävät myös ulkomuodoltaan koiramaisen Otto-naalin liikkeet:

[7.2.3.3] Otto on salamyhkäinen sekoitus koiraa ja kissaa. Otolla on paljon koiramaisia piirteitä, mutta kissan ketteryys ja itsenäisyys. (Asukkaat: Ketut)

Jos sitaattia tulkitaan muodollisesti synteettisen mallin kautta, huomio kiinnittyy kissamaisen ja koiramaisen yllättävään sekoittumiseen:

Kolmio 1

O₁ koiraeläimet
R₁ Otto-naali
I₁ koiramaiset piirteet

Kolmio 2

O₂ kissan ketteryys ja itsenäisyys käyttäytymisessä
R₂ koiramaiset piirteet
I₂ salamyhkäinen sekoitus koiraa ja kissaa

Eläinten vammoillakin on oma kauneutensa, mikä vastaa Isacco Turinan (2018: 250) havaintoa siitä, kuinka eläinoikeusaktivistit oppivat rakastamaan rumia, viallisia, rampoja, sairaita tai traumatisoituneita eläinraunioita. Oliver-lampaan jalkavammasta aiheutuva erikoinen seisontatapa tuo mieleen *prima ballerinan*, vaikka useimmat Oliverista kiinnostuneet ihmiset olisivat tahtoneet tehdä hänestä paistia. Kokonaisvaltaisessa vuorovaikutuksessa sitä vastoin taru risteytyy todellisuuteen: Doris-uuhi on ”hurmaava yksisarvinen”. (Asukkaat: Lampaat.) Tässä kohden synteettiset tulkinnat uhmaavat koskettavasti vahvimman oikeutta korostavaa ideologiaa, jota toislaajisiin usein sovelletaan. Akuuttia kärsimystä ei estetisoida, mutta sen tulkinnat tekevät selväksi, että Oliver ja Doris ovat arvokkaita vammoineen kaikkineen. Lulle-kanasta taas puhutaan *näkövammaisena* (Iltatuuli), mikä herättää pohtimaan, keihin kaikkiin itsessään asiallisen kuuloista käsitettä normaalisti sovelletaan. Vaikka kanalla mitä ilmeisimmin on silmät, ajatus näkövammaisesta kanasta kuulostaa äkkiseltään epäsovinnaiselta rajanylitykseltä. Jos kielelliseen esittämiseen joka tapauksessa sisältyy yhteiskunnallisia vaikutteita tai kulttuurisia arviointeja (ks. esim. Sapir 1912/2001; Hjelmslev 1954), lienee kuitenkin paikallaan tarkastella lähtöeläimiä monenlaisissa viitekehyksissä sen sijaan, että lukkiudutaan tavaksi tullessiin käsitteellisiin mausteisiin.

Asukkaiden entiseen elämään liittyviä vaaratilanteita merkityksellistetään dramaattisin ilmauksin: puhutaan *ampumavälikohtauksesta* ja *surmanluodista* (Asukkaat: Siat; Asukkaat: Sorsat; Iltatuuli). Myös asukkaiden kuolemasta puhuttaessa inhimilliset sanakäänteet punotaan tilanteeseen, jossa niitä ei ole totuttu kuulemaan. Kuolema sinänsä on merkityksellinen ilmiö muidenkin kuin ihmisten elämässä (ks. 7), mutta kuinka toislaajisten kuolemasta tulisi puhua? *Iltatuulen tuudittamien* asukkaiden muistokirjoituksissa kuullaan, kuinka Tommi-ruunan *kunto romahtaa* äkillisesti, Tuisku-poni *menehtyy sairaskohtaukseen* ja Inkerikana *kuolee traagisesti* syöttäjän syliin (Iltatuuli). Lopetuksessa eläimet nukutetaan *ikiuneen* (Iltatuuli). Lemmikkien kohdalla on tavallista surra toislaajisen toverin kuolemaa, mutta Tuulispään tulkinnat hipovat tässäkin soveliaisuuden rajoja: voiko kana tosiaankin kuolla traagisesti? Lähtökohtaisesti kuolema on kuitenkin biologinen tapahtuma, olipa sitten kyse hamsterista tai presidentistä, ja kulttuuristen merkitysten liittämisen tällaiseen ilmiöön ei pitäisi olla eläinlajeista kiinni. Iltatuulen tuudittamat -sivuilla eläimiä ei olekaan sijoitettu taksonomiseen järjestykseen vaan vainajat esitellään kuolinjärjestyksessä. Kuolema yhdistää heitä riippumatta siitä, ovatko asukkaat elinaikanaan nauttineet kipeilystä vai silittelystä, hiekkakylvyistä vai karkailusta.

Klassisessa biosemiotiikassa semiosis samastetaan elämään (ks. Sebeok 1986; Sebeok 1991a; Sebeok 1994/2001; Sebeok 2001), ja yksilön elämän päättyessä hän lakkaa tuottamasta uusia merkkejä itsensä ja läheistensä tulkittaviksi. Lähipiiri kuitenkin jatkaa niiden merkkien tulkittamista, jotka vainaja elinaikanaan ehti tuottaa, ja tähän tulkittamiseen liittyy myös surutyötä. Rakastetun kuolemaan saattaa liittyä semioottinen tarve kääntää tilanne parhain päin tai vaalia kaunista hautaa tyhjiössä, jonka menetys on jättänyt jälkeensä. Tuulispään muistokirjoituksissa tulkinnallinen surutyö laajenee perinteisistä lemmikkilajeista tuotantorotuihin. Kuollut munijakana saa useimmiten uuden merkityksen turkisketun rehun tai kanaviillonkin ainesosana, mutta Tuulispään tulkinnat osoittavat, että toisenkinlainen semioottinen prosessi on mahdollinen. Konkreettiset ruumiit haudataan tai toimitetaan niistä huolehtiviin laitoksiin (<<https://tuulispaa.org/ukk/>>), mutta muistoja prosessoidaan persoonan menehtymisen viitekehityksessä. Tämä tuo mieleen Karoliina Lummaan (2017) ajatuksen ruumiin semanttisesta tyhjyydestä, jonka ihminen voi täyttää merkityksillä tai johon hän voi liittää inhimillisiä tunnereaktioita. Eräänlaisena finaalisena interpretanttina kunkin kanan ja kukon tulkinta päätetään lopullisuutta korostavaan puhutteluun: ”[l]epää rauhassa pieni ystävä”, [k]iitos yhteisestä ajasta pikkuinen”, ”[b]yvää matkaa pieni kaunis kananen” (Iltatuuli). Sama koskee muunkin lajisia asukkaita, mutta kanojen kohdalla kontrasti tavanomaiseen kohteluun lienee ilmeisin.

Kuolleille puhuminen tuottaa vaikutelman rajojen raukenemisesta. Lausahdukset ”[o]let ikuisesti kanssamme” ja ”olet aina sydämessämme” (Iltatuuli) tekevät edesmenneistä poneista puhekumppaneita ja kertovat näiden kuuluvan saumattomasti lajienväliseen yhteisöön. Samalla puhuttelut liudentavat todellisuuden ääriäivoja. Kuollut ei olekaan olematta vaan nukkuu *rauhassa* tai *kevutissa*; joskus kuolemaan liittyy myös mielikuvia ystäväysten kohtaamisesta, vihreistä niityistä ja vapaudesta (Iltatuuli; ks. myös 7.1). Tulkitsijan mielikuvituksen ohessa ympäröivästä tilasta pyritään löytämään merkityksiä vainajille, jotka eivät enää kerro mitään itsestään. Vaikka kuoleva tavallaan käpertyy itseensä, ulkopuolinen mieltää tilanteen kokonaisvaltaiseksi arvoitukseksi. Tuuli-kana löydetään kuolleena jouluaattona, kun taas Aamu-lampaalla kuolema osuu vuoden ensimmäiseen päivään (Iltatuuli). Usva-kana nukkuu pois marraskuisena aamuna (Iltatuuli), ikään kuin muuntuisi jäätyneillä tanhuvilla leijuvaksi sumuksi. Inkerikana sitä vastoin menehtyy alkukesästä, ja hänen muistoa kunnioitetaan sitaatilla unien kultalaan saattelevasta linnunlaulusta (Iltatuuli). Samalla kuolemantapaukset tietenkin vaikuttavat ihmisen kokemukseen joulusta, uudestavuodesta tai kesän koitteesta.

Yhteenveto

Edellisen analyysin valossa synteettinen semiosis näyttäytyy hyvin merkityksellisenä osana Tuulispään asukkaiden tulkitsemista. Vaikka moni lajienvälisten suhteiden reflektioja kyseenalaistaa toislaajisten inhimillistämisen tai pitää antropomorfisia metaforia epäkorrekteinä, väheksytyjen eläinten uudelleen merkityksellistämiseksi synteettiset hypoteesit puoltavat paikkaansa. Synteettisen semiosiksen humoristisen kokeilevaa puolta ilmentää se, että myös Tuulispään traktoria tulkitaan animistisesti – näin lähestymistapa poikkeaa jyrkästi toislaajisten hyväksikäyttöön liittyvästä vaivihkaisesta projektiosta. Toisaalta Tuulispään asukkaat ovat vierailijan tavattavissa kaikessa kehollisuudessaan, jolloin voisi ajatella lähtöeläimen ja käännökseen tuovan toisilleen lisäarvoa ja valottavan toistensa merkityksiä (vrt. Folkart 1991).

Synteettisten silmälasien läpi maailma näyttää värikylläisemmältä ja ehjemmältä kuin oikeaoppisen eläintieteen puitteissa, mutta niillä voi olla myös syvempää merkitystä eläinsuhteidemme jäsentymiselle. Parhaimmillaan synteettinen prosessi voi saattaa yhteen asioita, joiden vastakkainasettelu saa meidät kohtelemaan toislaajisia välinpitämättömästi, tyydyttäen samalla tarvettamme kognitiivisten välimuotojen löytämiseen (ks. Harrison 1996; Glenn 2004). Tuulispään asukastulkinnossa eri eläimiin liitetään ihmisten keskinäiselle vuorovaikutukselle tunnusomaista kunnioituksen sekaista tuttavallisuutta, vivahdetajua ja tunnelatauksia, ilman että toislaajisen erityisyys mitätöityisi. Monin paikoin inhimillistäminen toimii varovaisuusperiaatteen tavoin ja pakottaa suuntaamaan toislaajiseen samankaltaista kunnioitusta kuin lajitoveriin, jolla on omat oikkunsa ja tottumuksensa. Eräänlaisena näyttönä inhimillistämisen puolesta voisi toimia sekin, että kanoja ja nautoja kohdellaan parhaimmin siellä, missä tulkit pidättyväisen etäisyyden sijaan leikkivät huolettomin mielin lajienvälisissä risteyksissä ja viljelevät sydämensä kyllyydestä tunnepitoista sanastoa. Taiten käytettyinä metaforat eivät ole pelkkää antropomorfista roinaa vaan ne auttavat tunnustamaan kesyt toislaajiset yhteisön jäseniksi.

7.1–7.2 Yhteenveto

Luvussa 7 olen tutkiskellut Tuulispään asukasesittelyitä ja edesmenneiden asukkaiden muistokirjoituksia peirseläisen merkkimallin ja kolmen semioottisen prosessimallin puitteissa. Tuulispään eläintulkintoihin sisältyy melko paljon mainintoja lähtöeläinten tuottamista merkeistä ja sitäkin enemmän implisiittisiä viitteitä eläinten merkityksellisyyteen. Käsiteltyjen merkkien ja lähtöeläinten taustalla häilyy anonyymien eläinmassojen varjo, jolloin merkille pannut eläimet näyttävät tuotantolaitoksiin suljettujen tai kodittomina viruvien lajitoveriensa edustajina. Samaan aikaan lähtöeläimet kuitenkin ovat yksilöitä, jotka tekevät tulkitsijaansa vaikutuksen ja auttavat sitä kautta luomaan itselleen suotuisat elinolot. Vaikka tulkinnat jäävät yksilötasollakin vajavaisiksi, niillä on huomattava pragmaattinen merkitys arkisessa kanssakäymisessä lajien kesken, minkä lisäksi ne tarjoavat suurelle yleisölle tuoreen näkökulman eritoten tuotantoeläimiin. Funktionalismin sijaan huomio kiinnittyy yksilöihin itseisarvoisina olentoina. Tulkintoihin sisältyy myös finaalisia interpretantteja, joiden kautta lukija voi kuvitella kanojen onnelan tai pupujen paratiisin. (Ks. 7.1.)

Luvussa 7.2 huomio liikui merkkisuhteiden dynamiikasta merkityksenmuodostumisprosesseihin. Tuulispään eläintulkinnossa on tunnistettavissa monenkirjavia *konsekutiivisia* säikeitä johtuen muun muassa merkkiketjujen alkuarvoherkstä luonteesta. Yleisesti konsekutiivisissa prosesseissa on kyse jonkinlaisesta jatkuvuudesta tai kehkeytymisestä. Konsekutiivisen mallin puitteissa yksilö näyttöä suhteellisen suljettuna järjestelmänä, oman tiensä kulkijana tai tietylle

radalle sysättyinä kulkurina, jonka kohtalon voi päätellä heti kättelyssä. Konsekutiivisessa tapahtumasarjassa muutos on sisäsyntyistä tai lähtötilanteeseen sisältyvän järjestelmän määräämää. Näin ollen konsekutiivisuus painottuu tarinoissa, joissa eläin ei pääse itsestään – olipa sitten kyse fyysisestä viallisuudesta, jalostuksen vääjäämättömistä seurauksista, hankalasta luonteesta tai institutionaalisesta asemasta. Konsekutiiviseen kohtaloon liittyy tyypillisesti syvää yksinäisyyttä tai puuduttavaa toistoa. Jos lähtökohdat ovat suotuisat, esiin toisaalta nousee konsekutiivisen semiosiksen myönteinen kääntöpuoli. Kyse voi olla paitsi armottomasta kohtalosta myös onnellisesta jatkuvuudesta, jonka ansiosta eläin voi olla oma itsensä, omaksua yksilöllisiä tapoja ja kehittää erityispiirteitään melko kärjistyneeseenkin muotoon asti. Konsekutiivisesta näkökulmasta on luontevaa tarkastella myös omalla painollaan eteneviä muutosprosesseja, kuten eläimen vähittäistä sosialisoitumista tai paluuta kohti luonnontilaa. Suojelukeskuksen toiminnassa konsekutiivisuutta voi nähdä arvojen toteuttamisessa, keskuksen toiminnan vakiintumisessa ja eläinten valikoitumisessa pysyviksi asukkaiksi. (Ks. 7.2.1.)

Komplementaarisia kehityskulkuja on tunnistettavissa Tuulispään eläintulkinnoissa monella sisäkkäisellä tasolla. Asukasesittelyn kokonaisuusjärjestelmä tähdentää yhteisön monilajisuutta – ihmiset esitellään lajina muiden joukossa aakkosjärjestyksen määräämällä paikallaan. Tilalla viihtyviä villieläimiä sivusto ei kuitenkaan esittele. Esittelyteksteissä asukkaista puhutaan osittain lajitasolla, jolloin kunkin lajin ympärille rakentuu luonteenomaisten kiinnostuksen kohteiden ja toimintojen kupla. Suotuisassa ympäristössä lajityypillinen käyttäytyminen ilmenee vivahteikkaampana kuin tuotannon ehdoilla toimivissa laitoksissa. Kun lajista siirrytään konkreettisiin asukkaisiin, pääsee oikeuksiinsa kutakin lajia edustavien yksilöiden kirjo. Komplementaarinen prosessi ei kuitenkaan pysähdy yksilöllisten tuntomerkkien kartoittamiseen vaan kunkin yksilön ympärille muodostuu toisiaan täydentävien merkkien kehä. Luonteenpiirteiden yksilölliset yhdistelmät ja ristiriitaistenkin puolien läsnäolo samassa eläimessä tekee asukkaista täyspainoisia persoonia, joiden tulkitsemista ei milloinkaan saada päätökseen. Lopulta yksittäinen luonteenpiirrekin voi saada monenlaisia ilmenemismuotoja. Komplementaarisesti voi ymmärtää myös ihmisen tapaa tulkita toislaajista. Kotieläimessä voidaan nähdä monenlaisia arvoja, joista juontuu vaihtoehtoisia kohtaloita. Lisäksi lähtöeläimen esitystavassa on valinnanvaraa, jolloin vaikkapa kielellisten rekisterien ja tyyllilajien vaihtelu käänöksessä havainnollistaa osaltaan monitulkintaisuutta. (Ks. 7.2.2.)

Jos konsekutiivinen semiosis pitää lähtöeläimen erossa muusta maailmasta, niin *synteettinen* semiosis päinvastoin suosii vuorovaikutusta. Synteettisen mallin kautta voi tulkita sitä, kuinka altis eläinyksilö on ulkoisille vaikutteille, satunnaisille takaiskuille ja onnenpotkuille. Yksittäisten tapahtumasarjojen mallintamisen ohessa semioottinen kruunu rakentaa kestäviä yhteyksiä eliöiden välille. Tuulispään eläintulkinnoissa muusta maailmasta eristetyt tuotantoeläimet saatetaan vuorovaikutukseen luonnonvoimien kanssa konkreettisesti mutta myös semioottisesti, kuten antamalla heille luonnonläheisiä nimiä. Toisaalta synteettiset prosessit tunnustavat ihmisten ja toislaajisten kohtaloiden punoutumisen yhteen sen sijaan, että ihannoitaisiin erillisyyttä ja riippumattomuutta. Tulkinnat rakentuvat lähtöeläimen ja kääntäjän yhteistyössä, eikä kääntäjän tarvitse tukahduttaa persoonallista luovuuttaan (vrt. Gomez Olsen 2002). Vaikka inhimillistäviä ja antropomorfisia eläintulkintoja usein kritisoidaan, Tuulispäässä niillä näyttää olevan rakentava rooli lajienvälisen yhteisön muodostumisessa. Kun konkreettisten toislaajisten elämänvaiheita, sukupuolta ja sosiaalisia kuvioita tulkitaan konnotaatioiltaan inhimillisin sanakääntein, asukkaiden osallisuus yhteisöön vahvistuu. Lajirajat ylittävä semioottinen leikkittely voi kannustaa tulkitsemaan toislaajisia entistä paremmin. Esimerkiksi eläinyksilöiden ulkomuotoa tulkitsevat metaforat terästävät katsojan huomiokykyä, ja myös sosiaalipsykologisissa yhteyksissä inhimillinen viitekehys saattaa kasvattaa tarkkaavaisuutta. Näin ollen ihmisten keskuudessa kehittyneitä käsitejärjestelmiä voisi pitää tulkinnallisena kehikkona, joka auttaa tunnistamaan uusia vivahteita

toislaajien käyttäytymisessä. Etäisyyden päästä katseleminen tuskin johtaisi kovinkaan mielekkääseen kanssakäymiseen kukon tai lampaan kanssa, mutta kun tulkki heittäytyy lupaa kysymättä synteettiseen pyörteeseen, lopputuloksena voi yllättäen olla yhteyden löytäminen. Jos tulkinta väistämättä sisältää inhimillisiä aineksia, luovien synteettisten kokeilujen voisi myös olettaa korjaavan tulkinnallisten konventioiden aiheuttamia vinoutumia. (Ks. 7.2.3.)

Lajienväliselle käännoistutkijalle Tuulispään eläintulkinnat ovat tavattoman antoisa aineisto. Monista asiategsteistä poiketen tekstit tekevät oikeutta lähtöeläinten yksilöllisyydelle ja arvaamattomalle toimijuudelle sen sijaan, että eläimet esitetäisiin säännönmukaisina tyypeinä tai funktioina. Tulkinnossa tuntuu asukkaiden vastaansanomaton läsnäolo, ja samalla ne kiinnittävät huomiota lajienvälisiin suhteisiin ja niiden kautta muodostuviin persoonallisuuksiin. Tunteiden sävyttämästä kielestä huolimatta tai mahdollisesti sen ansiostakin tulkinnat eivät ole itsekeskeisiä vaan lajienvälisen vuorovaikutus rakentuu rajoja rikkovan oikeudenmukaisuuden perustalle. Hellyttäviä tekstejä lukiessa saattaa herätä kysymys, mitä mieltä on alistaa niitä vaikeatajuiselle analyysille. Ennen muuta asukasesittelyjä toki kannattaakin lukea sellaisinaan, eläinyksilöihin tutustumisen merkeissä, mutta tutkimus saattaa tuoda luentaan teoreettista syvyyttä auttaen tietoisesti ymmärtämään, kuinka antoisa eläinsuhde muodostuu. Tämä tasoittaa osaltaan tietä lähestymistavan omakohtaiselle soveltamiselle, mutta toisaalta tuulispäämäistä tulkintatyölä voi kokeilla myös yksittäisiä käännostratkaisuja mukailemalla.

Jos eläimet voisivat kertoa, mitä he ovat kokeneet, Tuulispään asukkailla olisi epäilemättä erityisen paljon sanottavaa. Toislaajien puheenvuoroa odoteltaessa asukkaita esittelevät tekstit antavat ajattelemisen aihetta niin eläimistä kiinnostuneelle lukijalle kuin tutkijallekin. Usein toislaajien elämä mielletään sykliseksi ja kaavamaiseksi, mutta tulkinnat osoittavat, että siinä on ainesta kertomuksiin. Tulkintojen yksityiskohdissa inhimillisen kuuloiset sanakäänteet pakottavat pohtimaan, mitä käsitteet kirjaimellisesti merkitsevät – onko niiden soveltaminen toislaajisiin metaforista vai olemmeko vain tottuneet assosioimaan tunteenomaiset äänenpainot lajitovereihimme tai sitäkin suppeammin lähipiirin hahmoihin, joista aidosti välitämme. Kielellisen huomion kautta tekstit myös onnistuvat merkityksellistämään jotakin sellaista, mitä yleensä pidetään sivuseikkana. Tulkinnat auttavat uskomaan, että yksittäisen kanan kuulumisilla on välillä, jolloin ihmisen on helpompi suhtautua itseensäkin lempeämmin. Tuulispää-luku on keskittynyt sellaisten kesyjien tai puolikesyjien eläinten tulkittamiseen, jotka elävät tiiviissä vuorovaikutuksessa tulkkinsa kanssa. Seuraavassa luvussa painopiste siirtyy kansallispuistojen asukkaisiin, joiden kohtaamiset ihmisten kanssa ovat satunnaisia ja joita siksi tulkitaan tavallisemmin lajeina tai joukkoina kuin yksilöinä. Onko kansallispuistojen asukastulkinnossa sijaa lähtöeläimen tunteille, toimijuudelle ja näkökulmalle?

8 KÄÄNNÖSTEKNIKOIDEN ILMENTYMIÄ LUONTOON.FI-SIVUSTOLLA

Lajienvälinen kääntäminen on moniulotteinen ilmiö, minkä vuoksi sille tekevät oikeutta monivivahteiset jäsenyykset. Luvussa 5 erotin toisistaan laajasti ymmärretyyn kääntämisen kuusi merkitystä, ja luvussa 4 käsittelin viittä tekniikkaa, joiden kautta esimerkiksi toislaajiset lähtömerkit kääntyvät ihmiskielen merkeiksi. Tässä luvussa risteytän toisiinsa lajienvälisen kääntämisen merkitykset ja tekniikat ja tutkiskelen niiden valossa Luontoon-sivuston kansallispuistotekstien eläintulkintoja. Kansallispuistot tarjoavat oivan mahdollisuuden toislaajisten eläinten maailmoissa kyläilemiseen, ja Metsähallituksen tuottamat esittelytekstit tulkitsevat kielellisesti lajienvälisiä kohtaamisia. Siksi onkin mielenkiintoista selvittää, kuinka kääntämisen eri ulottuvuudet nousevat esiin teksteissä ja kuinka tekniikoita sovelletaan välitystyössä. Luvuissa 8.1–8.3 perehdyn eläintulkintojen interformaaliseen, intermediaaliseen ja intersysteemiseen ulottuvuuteen. Selvitän, millaisin kielellisin keinoin esittelyteksteissä tulkitaan lapinpöllön huutoja, sinipyrstön tavoitettavuutta ja peuran jälkiä. Luvuissa 8.4–8.6 huomio kääntyy lajienvälisen kääntämisen interpersoonaiseen puoleen: intersubjektiviiseen, interaktantiaaliseen ja intermondiaaliseen kääntämiseen. Paikannan kansallispuistoteksteistä kohtia, joissa käännostekniikoita sovelletaan majavan tunnetilojen, ilveksen tavoitteellisen toiminnan tai liito-oravan näkökulman kielentämiseen. Kuhunkin alalukuun on sisällytetty teoriapuolelta poimittuja translatologisia ja eläintutkimuksellisia näkökohtia. Kokonaisuudessaan luku auttaa katsomaan asiallisia eläintekstejä uusin silmin ja hahmottamaan vaihtoehtoisia käännostratkaisuja, joita kansallispuistojen asukkaiden tulkilla on käytettävissään. Kirjallisuudessa samojen lajienvälisen edustajia tulkitaan toisin, ja luontokirjoittamisesta kiinnostunut lukija voi tahollaan jatkaa käännostyötä.

Teoreettisessa vuoristossa kehitin joukon malleja ja jäsenyyksiä, jotka mahdollistavat eläintekstien ja muiden representaatioiden tutkiskelun lajienvälisinä käännosteinä. Jotta teoreettiset käsitteet saisivat merkityksen arkisen tekstiympäristömme jäsentämisen työkaluina, tahdon soveltaa lajienvälisen kääntämisen tekniikkajäsenyyttä (ks. 4) sekä kuuden merkityksen jäsenyyttä (ks. 5) Metsähallituksen Luontoon-sivuston teksteihin, joissa esitellään retkeilijöille Suomen kansallispuistoja. Tekstien pääasiallisia kirjoittajia ovat Metsähallituksen luontopalvelujen työntekijät, joiden työlle tarjoavat suuntaviivoja muun muassa käyttötilastot, palaute sekä luontomatkailua koskevat tutkimukset (Hopponen 2016). Sivusto pyrkii tarjoamaan ”ajantasaiset tiedot Metsähallituksen luontopalvelujen retkikohteista retkeilijöille ja luontomatkailijoille” (Hopponen 2016). Jotta lukijoiden olisi mahdollisimman helppoa ”saada selville samat asiat eri kohteista”, tekstit ovat määrämuotoisia (Hopponen 2016). Kullakin kohteella on esimerkiksi aktiviteetteihin, luontoon ja reitteihin keskittyvät alaosiot. Asiategsti mielletään helposti pelkäksi faktojen latelemiseksi, mutta esimerkiksi toislaajisista eläimistä kirjoittaminen on myös tulkitsemista ja ei-kielellisten merkkien kääntämistä sanoiksi. Monissa maissa esimerkiksi luonto-opastuksesta puhutaankin tulkitsevänä työnä, jota varten koulutetaan erityisiä luontotulkkeja (ks. Vihelmaa 2009a).

Luontoon-sivuston ”Retkikohteet” -osiossa esitellään Suomen kansallispuistoja, retkeilyalueita, erämaa-alueita, tupia, vaellusreittejä, luontokeskuksia, maailmanperintökohteita, historiakohteita, esteettömiä kohteita ja muita luontokohteita. Sivustolla julkaistusta aineistosta olen poiminut tarkasteluun 40 kansallispuiston esittelytekstien eläimiä koskevat kohdat, joista valitut esimerkit havainnollistavat lajienvälisessä kääntämisessä sovellettuja tekniikoita (ks. 4). Paikoitellen viitataan myös ruotsin- ja englanninkielisiin versioihin.⁵³⁴ Kokonaisuudessaan katsaus jäsenyyttä lajienvälisen kääntämisen

⁵³⁴ Luontoon-sivuston tekstit on osittain käännetty inarinsaameksi, pohjoissaameksi, ruotsiksi, venäjäksi, englanniksi ja kiinaksi.

kuuden merkityksen (ks. 5) mukaisesti, ja kunkin merkityksen kohdalla kiinnitän huomiota viiden tekniikan käyttöön. Soveltuvien osin tarkastelen tulkintoja niiden translatoologisten ja eläintutkimuksellisten näkökohtien ristivalossa, joita teoreettisessa vuoristossa nousi esiin. Pyrin selvittämään, mitkä merkitysulottuvuudet ja tekniikat painottuvat kansallispuistoteksteissä ja millaisia sokeita pisteitä tarkasteluun mahdollisesti jää. Näin tutkimus herättää pohtimaan, miltä pohjalta kohtaamme kansallispuistojen asukkaat. Panen merkille myös yksittäiset mielenkiintoiset käännösratkaisut, jotka auttavat huomaamaan luontokirjoittajalle tarjoutuvien vaihtoehtojen kirjjon.

Tiivyyden vuoksi viittaan kuhunkin kansallispuistoon nimen alkuosalla; esimerkiksi Päijänne tarkoittaakin jatkossa Päijänteen kansallispuistoa. Luettelo viitatuista verkkosivuista löytyy työn lopusta. Tutkin aineistoa alustavasti lukuvuonna 2015–2016, ja koska osaa siteeraamistani teksteistä on sittemmin muutettu, viittaan joidenkin tekstien osalta keväällä 2016 käytössä olleeseen versioon. Muilta osin tarkistin verkko-osoitteiden toimivuuden syyskesällä 2018, ja samalla sisällytin mukaan aineistoa Suomen neljännenkymmenennen kansallispuiston, Hossan, verkkosivuilta sekä Linnansaaren uutta tunnuslajia, saimaannorppaa, esittelevältä sivulta. Sisennetyt tekstisitaatit on numeroitu samalla periaatteella kuin edeltävissä sukelluksissa; esimerkiksi [8.1.2.1] on luvun 8.1.2 ensimmäinen sisennetty esimerkki. Alleviivauksilla kiinnitän tarvittaessa huomion kulloinkin tarkasteltavana olevaan ilmiöön. Lukujen sisällössä on tiettyä limittäisyyttä, sillä tarkastelen toisinaan samojakin tekstuaalisia piirteitä eri näkökulmista. Näin osoitan, kuinka käännösratkaisujen perusteleminen tai kritisointi on sidoksissa käännökselle asetettuihin tavoitteisiin ja lukutapaan. Aineistossa esiintyneitä kirjoitusvirheitä en ole korjannut.

Otsikoissa puhun kansallispuistojen *asukkaiden* tulkitsemisesta, vaikka kaikki alueilla havaitut toislaiset eivät tarkkaan ottaen asu siellä. Muuttava lintu saattaa ohimennen liikkua kansallispuiston ilmatilassa, ja toisaalta ihminen voi asua puiston rajamaastossa ympäri vuoden ja hankkia sieltä merkittävän osan ravinnostaan. Käytännössä suuri osa kansallispuistossa vierailevista ihmisistä jää kuitenkin turistin asemaan, kun taas villeille toislaisille puisto näyttäisi olevan ellei asuinpaikka niin sittenkin väistämätön välietappi. Osaltaan sanavalintaani puoltaa se, että Luontoon-sivuston teksteissä on monin paikoin matkailullinen henki. Lukijan ei oleteta elävän puistossa vaan hän tulee sinne harrastamaan, kokemaan elämyksiä tai kiertämään muutaman päivän reitin. Toislaisista sitä vastoin puhutaan monin paikoin puistojen asukkaina.

8.1 Kansallispuistojen asukkaiden interformaalinen tulkitseminen

Alkajaisiksi kiinnitän huomion lajienvälisen kääntämisen tekniikoiden interformaalisiin sovelluksiin Luontoon-sivustolla. Toisin sanoen analysoin sitä, kuinka toislaisten tuottamien lähtömerkkien aistittavat ominaisuudet välittyvät kansallispuistotekstien lukijalle (ks. 5.1.1). Interformaalisen ulottuvuuden puitteissa on mahdollista havainnollistaa paitsi käsitteellisiä myös aistimusvoimaiseen jäljittelyyn perustuvia menettelyitä, jolloin käännöstekniikoiden koko kirjo nousee esiin. Toki interformaalinen näkökulma on relevantti paitsi teoreettisesti myös lajienvälisiä suhteita ajatellen (ks. 5.1.4.3). Aistimusten tulkitseminen vaikuttaa olennaisesti esteettiseen kokemukseemme toislaisista, ja sitä kautta sillä lienee myös käytännöllistä merkitystä. Michelle Bourjean (1986: 263–264, 268) kaltaiset käännösteoreetikot ovat puolustaneet interformaaliseksi nimeämiäni painotuksia sillä, että kaikissa tilanteissa älyllistäminen ei ole mielekäästä. Joskus etusijalle menee käsittämättömyys tai tyylillinen leikittely. Esteettinen avarakatseisuus on yksi osatekijä myös toislaisten eläinten kunnioittamisessa, vaikka toisaalta on varottava heidän pelkistämistään aistillisen nautinnon lähteiksi.

8.1.1 *Kaksijalkaiset ja kahdeksanjalkaiset*. Interformaaliset kuvat

Kuten luvussa 4.1 esitin, kuvatekniikka pyrkii tuottamaan laadullisia vastaavuuksia lähtömerkin ja tulomerkin tai tulkitsijan mielen välille. Kuvastamisen interformaaliseksi tavoitteeksi hahmottuu niin ollen käänнос, joka näyttää, kuulostaa, tuoksuu, maistuu ja/tai tuntuu samalta kuin lähtömuoto. Myös esteettisten kokonaisvaikutelmien välittäminen sisältyy interformaalisen kääntämisen piiriin.

Kansallispuistokuvausten kaltaisissa asiateksteissä aistillisen vastaavuuden mahdollisuudet eivät juurikaan aktualisoidu vaan foneemit jakautuvat jokseenkin satunnaisesti tulkituille eläimille. Foneettista kuvallisuutta ilmentävät lähinnä vakiintuneet onomatopoeettiset sanat, joihin tiivistyy tietyn eläinmerkin aistittava luonne: esimerkiksi Sipoonkorvessa voi kuulla huuhkajan *huhuilun*, jonka [u]-voittoisuus aavistuu tekstistä lintua kuulemattakin – [u]:n hallitsema akustinen väritys on siis foneettinen kuva huuhkajan äänestä. Huhuilevissa kansallispuistoteksteissä [u]:n vaikutus ei ulotu transkriboitua ääntelyä ja huuhkajan lajinimeä laajemmalle. Jotta foneettisen kuvan mahdollisuuksista saataisiin laajempi käsitys, huhuilun kolmea [u]-äännettä sopii verrata vaikkapa luvussa 4.1 siteerattuun huuhkajarappiin. Kansallispuistoteksteihin sisältyy kuitenkin myös huhuilua hieman laajempi esimerkki foneettisesta kuvasta. Päijänteen selkälökkien ääniä tulkitsevilla transkriptioissa ”kao” ja ”ka-ka-ka-ka” toistuva [a] kuvastaa selkälökin huutojen suhteellista mataluutta. Vakiintuneeseen sanastoon kuulumaton transkriptio vahvistaa tässä yhteydessä äänteiden merkitystä, ja koska [a] toistuu kahdessa eri ilmauksessa, siihen kiteytyvää äänenlaatua ei käy kyseenalaistaminen. Tässä yhteydessä on toki huomattava, että *a* tietokonenäytön pikselikiemurana ei tietenkään millään tavoin muistuta selkälökin huutelua vaan teksti on luettava ääneen, jotta samankaltaisuus tulisi esille.

Vaikka suoraan aisteihin vetoavia kuvia on kansallispuistokielessä niukasti, Luontoon-sivuston kuvastoa rikastuttavat lukijan mielikuvitukseen vetoavat käsitteelliset kuvat. Interformaalisissa käsitteissä on kyse eläinten ulkoisesta olemuksesta, johon usein perustuvat myös interpersoonaiset päätelmät heidän luonteestaan ja mielenliikkeistään. Lajienvälisessä kääntämisessä kuvien onnistunut käyttö vaikuttaa olennaisesti siihen, vastaako tulkinta käänноstutkija André Lefeveren (1975: 102, 106) ajatusta kääntämisestä uudelleen luomisena. Aistimusvoimaiset kuvat tuottavat lukijalle elämyksiä, vaikka tämä ei koskaan omin jaloin kiipeäisi Itäisen Suomenlahden lintutorniin saati kohtaisi lapinpöllöä. Silti mielikuvien arvo näyttäisi osittain perustuvan indeksaaliin tekijöihin: Hiidenportissa totisesti elää lapinpöllöjä, ja Suomenlahden ylittävien muuttoparvien koko ylittää käsityskyvyn. Kansallispuistoihin sidottu kuvallisuus tuskin antaa aihetta Carol O’Sullivan (2006: 381) huoleen siitä, että käänнос voisi syrjäyttää käännettävän. Vaikka tekstin synnyttämät mielikuvat itsessäänkin ovat ihmeellisiä, niiden tuolle puolen jäävät välittömät vaikutelmat ja niitä tuottavat toislaiset eläimet.

Omakohaisten aistimusten ohessa mielikuviiin kytkeytyy sosiaalisia konventioita (Tabakowska 1993: 25–27, 128), ja tämä näkyy myös toislaisia tulkitsevassa käsitteellisessä kuvastossa. Kuten Philippe Devienne (2010: 30) huomauttaa, ihmisillä on taipumusta tarkastella kotieläimiä yksilöinä ja villieläimiä lajeina. Kansallispuistoteksteissäkään eläimiä ei juuri käsitteellistetä yksilöinä, joskin Syötteen vierailijaa kannustetaan lähtemään matkaan koiriensa kanssa: ”Musti ja Rekku mukaan!” Jos Musti ja Rekku mielletään käsitteellisiksi kuviksi, kyse ei kuitenkaan ole kenestäkään aktuaalisesta koirayksilöstä vaan generisistä lenkkitovereista. Musti ja Rekku eivät tuo mieleen esimerkiksi villakoiraa, chihuahuaa tai perhoskoiraa vaan suomalaisen talveen sopeutuneen, keskikokoisen tai sitä isomman,

turkkinsa ansiosta pakkasen ja lumikuurot voittavan ja luonteeltaan reippaan koiran.⁵³⁵ Villieläimistä yksilöinä tarkastellaan Linnansaaren saimaannorppia, joita kerrotaan olevan kaikkiaan 370–380 ja joista *Viljo* mainitaan nimeltä. Norppien ravintoeläimistä sitä vastoin puhutaan massana; yhden norpan kerrotaan syövän noin ”1000 kiloa kalaa vuodessa”.

Useimmiten eläimistä puhutaan aineistossa lajitasolla – toisinaan myös sukuina, heimoina, lahkoina, luokkina, alajaksoina tai kuntana. Jim R. Martinin (1985: 48–49) tunnistamista ekologisen väittelyn äänenpainoista kansallispuistotekstit edustavat näin ollen maltillista luonnonsuojeludiskurssia. Taksonit mielletään ehkä yleisemmin kollektiivisanoiksi kuin abstrakteiksi laaduiksi, mutta niiden voidaan ymmärtää viittaavan myös ominaisuuksiin. Ilmeisintä tämä on yksikkömuodossa esiintyvien nimien kohdalla; esimerkiksi sana *huuhkaja* herättää monessa kuulijassa mielikuvan huuhkajamaisuudesta, huuhkajien erityislaadusta. Ominaisuusulottuvuus on läsnä, vaikka geneeristä eläinsanaa käytettäisiin monikossa tai puhuttaisiin yksittäisestä lajin edustajasta. Kun mainitaan vaikkapa Valkmusan ”suoluonto lintuineen ja perhosineen”, linnut ja perhoset hahmottuvat kansallispuiston ominaisuuksiksi siinä missä luonnontilaisuus ja koskemattomuuskin. Vaikka foneettinen vastaavuus puuttuu, komitatiivirakenteeseen kytketyt suosiivekkäät heittävät lepattavan varjonsa aluetta tuntemattoman lukijan mielikuvitukseen. Tällaista tulkintaa kuvallisuudesta tukee Peircen (*CP I.426*) käsitys, jonka mukaan oma ominaislaatusa (”its quality *sui generis*”) on kaikella mahdollisella riippumatta siitä, kuinka kompleksisesta ja heterogeenisestä asiasta onkaan kyse.

Muodon kokonaisvaltaista hahmottamista kuvastaa myös se, miten moni tunnistaa ulkonäöltä vaikkapa harakan, ilman että pystyisi kysyttäessä kertomaan, kuinka linnun mustat ja valkoiset höyhenet sijoittuvat suhteessa toisiinsa. Näin hahmottuvaan ominaislaatuun viitataan toisinaan käsitteellä *ἰδέξις* (Mynott 2009). Ihmisyydelle, inhimillisyydelle tai ihmismäisyydelle rinnasteisia käsitteitä olisivat näin ollen rupikonnuus, liito-oravuus ja lapinpöllöys, jotka välkkyvät kansallispuistoteksteissä itseriittoisina lajityypeinä. Toki kansallispuistojen tunnuslajien esittelyt myös osaltaan rakentavat käsitystä siitä, mitä esimerkiksi lapinpöllöys on. Lajiolemuksissa on kyse muustakin kuin siitä, miltä eläin näyttää ja kenties kuulostaa – Luontoon-sivuston teksteissä tulevat vahvasti esille myös eläinten tavoitettavuus, heidän toimintansa ja heidän elinpiirinsä. Jotta kuvallisesta suhteesta lapinpöllön ja lukijan mielikuvan välillä voitaisiin puhua, lukijan tulisi sulauttaa vaikkapa Hiidenportin lapinpöllöä koskevan tekstin eri ulottuvuudet ja mahdolliset muut lapinpöllökäsityksensä yhteen kuin tehosekoitin. Jättimäinen pää, vaikeasti tajuttava *huu*-ääni, myyrämieltymys ja lukuisat muut piirteet pitäisi yhdistää kokonaisvaikutelmaksi, yhtä kiinteäksi kuin vaikkapa jonkun ystävän ainutlaatuinen olemus monen kokemuksessa varmaankin on. Tällaisen kuvan muodostaminen tietystä eläimestä vaatii kuitenkin tietojen pitkälistä prosessoimista. Siksi tutkimuksessa lienee tarkoituksenmukaista tarkastella kuvina lajiesittelyä suppeampia tekstifragmentteja ja lähteä liikkeelle siitä, että käsitteellinen kuvallisuus koodautuu kielioppiin lähinnä yksittäisinä sanoina, lausekkeina ja ydinlauseina.

Lajinimen välittämää mielikuvaa eläimestä sävyttävät toisinaan adjektiiviattribuutit sekä muihin lauseenjäseniin sijoittuvat aistijäljet. Näin lukija voi kuvitella, miltä eläin näyttää, tuntuu, tuoksuu, kuulostaa ja maistuu: kuvallisuus ei suinkaan ole sidoksissa pelkkään näköaistiin. Kolin kävijän sydämen vievät ”pienet palleroiset karitsat”, ja paimeneksi tarjoutuvaa odottaa ”villantuoksuinen elämysloma”. Hiidenportin lapinpöllön soidinääni on *kuumea* ja ahvenet *meheviä*. Käsitteelliset elementit synnyttävät mielikuvia lähtömerkkiin kuuluvista osaobjekteista, jotka lukijan on sommiteltava yhteen kieliopin tarjoamien vihjeiden avulla. Adjektiiviattribuutin ja eläinsanan tuottama mielikuva palleroisesta karitsasta tai mehevästä ahvenesta on hyvin kiinteä; ”villantuoksuinen elämysloma” taasen abstrahoi tuoksun eroon

⁵³⁵ Toisaalta ”sinun koirasi” ajaisi jokseenkin saman asian kuin stereotyyppiset koirannimet, ja siltä kannalta kehotuksessa on kyse indeksaalisesta käännöstekniikasta.

eläimistä. Viimeksi mainittu rakenne jättää kaikessa ihmiskeskeisyydessään eläimen itsensä koskemattomaksi, kun taas eläimeen liitetty adjektiiviattribuutti saattaa rajoittaa havaitsemista. Herbert Marcusen (1964/1969: 108, 112, 113, 116) kritiikkiä mukaillen esimerkiksi kollokaatiota ”meheviä ahvenia” voi pitää hypnoottisena kaavana, joka saa kalan syömisen näyttämään väistämättömältä ja katkaisee ahventa koskevien merkitysten muodostumisen. Jos ahvenen tahtoo kuvitella muualle kuin ruokapöytään, mehevän kalan mielikuva on hajotettava alkutekijöihinsä. Toisaalta ahvenesta puserrettu mehevyys olisi mahdollista korvata myös kokonaisvaikutelmalla kalan esteettisestä olemuksesta.

Edellä käsitellyt käsitteelliset kuvat tulkitsevat paljolti eläinten olemuksia, mutta kansallispuistoteksteissä tulkitaan myös prosessuaalisemmin eri tapoja, joilla he elävät elämyttään. Sekä persoona- että nominaalimuotoiset verbit liittyvät eläinsanoihin niin elimellisellä tavalla, että lukijan on helppo hahmottaa kokonaisuus myös lauseenjäsenrajojen yli. Esimerkiksi eläimen liikkeestä syntyviä visuaalis-kinesteettisiä vaikutelmia välittävät aineistossa lukuisat vivahteikkaat teonsanat: Kolin kansallispuistossa liito-oravat *singahtavat*, maatiaiskanat *tepastelevat*, saaliskalat *polskeivät*, huhtasinisiivet *liihottavat*, aarnisääsket ja isopehkiäiset *surisevat* ja *mönkeivät*. Kuten edellä todettiin, myös tällaisten sanojen äänneasussa on usein ikonisia piirteitä: mielikuva liikkeen laadusta voimistuu sanan foneettisten ominaisuuksien kautta, muita äänteitä korkeammalla liihottavan [i]:n ja polskahtavan konsonanttiyhdistelmän ansiosta. Tuomo Jämsän (2001: 37–38) mukaan useimmat suomen kielen onomatopoeettiset verbit on ensisijaisesti tarkoitettu ilmaisemaan liikettä ja äänen ilmaiseminen on liikkeestä puhumisen sivutuote; sanojen synnyttämissä vaikutelmissa molemmat tekijät kumminkin tuntuvat sulautuvan yhteen.

Käsitteelliseltä kannalta olennaista on se, että prosessuaalisetkin mielikuvat ovat mielikuvina eheitä ja orgaanisia. Tepasteleva maatiaiskana liikkuu ikuisessa nykyhetkessä, eikä tässä yhteydessä tarvitse tietää, minne hän on menossa.⁵³⁶ Itseisarvoisessa päämäärättömyydessään verbirakenteet tuovat mieleen Peter Mühlhäuslerin (1983/2001: 37) esimerkin engan kielestä, jossa olemista tarkoittava verbi vaihtelee sen mukaan, mikä on olemassa. Hieman vastaavasti monimuotoisuus alkaa näyttää prosessiluonteiselta, kun kana tepastelee staattisen mainoskuvaston tavoittamattomiin, liito-orava singahtaa logosta lentoon ja hyönteiset surisevat vastalauseen nuppineulaa asettavalle tutkijalle.

Kuvassa on kyse objektin ominaislaadusta, tietystä erityisvivahteesta, ainutkertaisesta luonteesta, jota ei voi purkaa osatekijöihinsä. Koska sanoja on kuitenkin rajallinen määrä, kääntäjä voi joutua turvautumaan yksittäistä sanajuurta mutkikkaampaan rakenteeseen tehdäkseen oikeutta aistimalleen ominaisuudelle. Tällöin käsitteellisen kuvan toimivuus voi olla kiinni siitä, onnistuuko kääntäjä sitomaan elementtejä yhteen esimerkiksi semanttisin tai foneettisin keinoin. Joskus useamman sanan muodostama lauseke synnyttää yhden kiinteän mielikuvan: esimerkiksi Itäisellä Suomenlahdella voi luontotornista käsin seurata ”suurten parvien majesteettista ylilentoa”. Vaikka muodollinen toisto tässä tapauksessa puuttuu, vaikutelmat suuruudesta, majesteettisuudesta ja yläpuolella olemisesta tukevat semanttisesti toisiaan; lisäksi ihmisen on noustava torniin päästäkseen lähemmäksi muuttolintuja. Niin mielikuvat parvien laajuudesta, monilukuisuudesta ja lentokorkeudesta sulautuvat yhteen kokonaisvaltaiseksi kuvitelmaksiksi.

Kielentutkimuksessa toistosta puhutaan usein koheesion yhteydessä: niin muodollinen toisto kuin semanttiset kytkökset ja parafrasitkin auttavat osaltaan tekemään tekstistä yhtenäisen ja ymmärrettävän. Koheesiolla on muitakin ilmenemismuotoja, mutta nähdäkseni keskeisen ominaisuuden onnistunut toisto ja muunteleminen voi ratkaista sen, kuinka ilmaisuvoimainen interformaalisesta kuvasta muotoutuu. Kuten edellä huomattiin, [u]-äänteen toistuminen vahvistaa olennaisesti foneettisen kuvan

⁵³⁶ Aineistossa osa esimerkkiverbeistä esiintyy persoonamuodoissa, osa nominaalirakenteissa. Tässä yhteydessä en pohdiskele tarkemmin sitä, onko eri rakenteiden synnyttämien mielikuvien kiinteydessä systemaattisia aste-eroja.

luonnetta erilaisia huhuiluita tulkittaessa, kun taas muuttolintuestetiikassa semanttinen jatkuvuus sitoo moneuden ja ylemmyyden käsitteistöä elämykseksi.

Kansallispuistotekstien vertailussa nousee esille myös kolmas toiston laji: yksittäisiä sanavalintoja ratkaisevampana käsitteellisenä kuvana voi toimia sellaisenaan tai erilaisissa johdoksissa ja yhdyssanoissa toistuva käsite. Näin neutraali anatominen sanakin voi osoittautua mielenkiintoiseksi toislaajista muotomaailmaa jäsentäväksi tekijäksi ja tuoreuttaa havaintoa venäläisten formalistien (esim. Sklovski 1917/2001) luonnostelevaan tapaan. Tätä ilmentää se, miten Pyhä-Häkin esittelyteksteissä puhutaan kautta linjan *jalattomista*, *kaksijalkaisista*, *nelijalkaisista*, *kuusijalkaisista* ja *kahdeksanjalkaisista* eläimistä. Käännöstekniikka aktivoi tehokkaasti mielikuvitusta ja auttaa hahmottamaan puiston monimuotoisuutta omankin lajimme jakaman ominaisuuden, jalkaisuuden, kautta. Kuten Risto Willamo (2005: 163) toteaa, ihminen unohtuu helposti sellaisistakin lajioppaista, jotka väittävät tarjoavansa kattavan käsityksen esimerkiksi tietyn alueen nisäkkäistä. Pyhä-Häkin kansallispuistossa ”kaksijalkaiset linnut ja ihmiset” kuitenkin viisaasti rinnastetaan muunjalkaisiin eläimiin; käsitteistö auttaa näkemään hyvinkin erilaisissa eläimissä jotakin samankaltaista (ks. Mühlhäusler 1994/2001: 161).⁵³⁷ Tämä osoittaa, kuinka interformaalinen ennakkoluulottomuus avaa uusia uria luontosuhteen kehittämiseksi – morfologisten rakenteiden tulkitseminen asettaa ihmisen omalle paikalleen monimuotoisessa kokonaisuudessa.

Interformaaliset kuvat välittävät lukijalle aistillisia abstraktioita, jotka tulkitsevat yksittäistä lähtöeläimen puolta tai tulkille välittyntä kokonaisvaikutelmaa. Interformaalisissa diagrammeissa yksittäiset kuvat järjestyvät kompleksisemmiksi kokonaisuuksiksi.

8.1.2 *Kuuk-kukuuk-kukuuk*. Interformaaliset diagrammit

Kuten luvussa 4.2 todettiin, diagrammin laatimisessa eli suhteuttamisessa on kyse esimerkiksi kirjainmerkkien, äänteiden tai käsitteiden järjestämisestä niin, että järjestys jossain suhteessa vastaa lähtömerkin osien välistä järjestystä. Äänneistä rakennettuja diagrammeja ei kansallispuistoteksteissä juurikaan esiinny. Yhtenä harvoista poikkeuksista ovat kuikkia käsittelevä teksti: Hossan kuikka huutaa *kuuuuik*, ja Petkeljärvellä kajahtavaa huutoa tulkitaan sitäkin yksityiskohtaisemmin:

[8.1.2.1] Heti jäidenlähdon jälkeen kiirii järvenselkiä pitkin kuikan reviihuuto "kuuik-kukuuk-kukuuk", joka tyynellä säällä voi kantaa jopa 11 km päähän.
(<http://www.luontoon.fi/petkeljarvi/luonto>>)

Kuikan laulu on rytmiltään melko kompleksinen, ja *Lintuoppaassa* siitä esiintyy kansallispuistoesittelyä pidempi versio ”kuui-ko-kuuu-ko-kluui-ko-kluu” (Svensson 1999/2010: 61). Äänneet [k], [u] ja [j] kuitenkin toistuvat samassa järjestyksessä paitsi eri transkriptioissa myös sanassa *kuikka*, joka on yksi suomen lukuisista onomatopoeettisista lajinimistä (ks. Häkkinen 2004: 43; Marttila 2009: 130–131, 197). Toisena esimerkkinä foneettisesta diagrammista mainittakoon Päijänteen selkälökkien ”ka-ka-ka-ka”, jossa toistuvaa [a]-äännettä käsittelevä edellä foneettisena kuvana. Interformaalisissa diagrammeissa toisto on rytmiä ilmentävä tekijä, kun taas kuvallisuudessa keskeistä on toistuvan äänneen luoma yleisväritys. Kolmas puolittain foneettinen esimerkki jäljittelee Hiidenportin lapinpöllöjen huutoja:

⁵³⁷ Ihmisestä kaksijalkaisena kulkijana puhutaan myös Patvinsuon esittelyssä; tällöin kaksijalkaisuutemme toimii kontrastina ahmojen, karhujen ja susien nelijalkaisuudelle. Tässäkin yhteydessä jalkaisuuden valitseminen vertailun kriteeriksi uhmaa ihmisten ja eläinten välistä dikotomiaa.

[8.1.2.2] Soidinäni on kymmenisen kertaa vajaan sekunnin välein toistettu erittäin matala, kumea ja vaikeasti tajuttava huu, sarja on laskeva ja vaimeneva. Naaras vastaa hyvin heikosti tsjipp-tsjipp-tsjipp. (<<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/luonto>>)

Esimerkin [8.1.2.2] foneettisia diagrammeja ovat ”huu” ja ”tsjipp-tsjipp-tsjipp”. Jälkimmäisessä sama äänneyhdistelmä toistuu kolmasti, mikä kuvaa lapinpöllön äänen etenemistä ajassa. Lyhyet [i]:t pyrkivät myötäilemään yksittäisten äänten kestoa, ja niitä kehystävät soinnittomat umpiäänteet eli eksploosivit [t] ja [p] vahvistavat vaikutelmaa äkkinäisesti alkavien ja loppuvien äänten sarjasta. Koska [i] on kieleemme korkein vokaali, myös huudon korkeus käy ilmeiseksi. Esimerkiksi *Lintuoppaassa* lapinpöllönaaraan kutsu on transkriboitu muotoon ”tsiepp-tsiepp-tsiepp” (Svensson 1999/2010: 224), mikä osoittaa foneettisen diagrammin tosiaan vastaavan tyypillistä lähtömuotoa, sikäli kuin tulkintoja pidetään toisistaan riippumattomina. Foneettiset diagrammit sijoittuvat laajemman keskusteludiagrammin [8.1.2.2] sisälle, jossa soidinäni toistuu ja viimein vaimenee tehden tietä naaraan vastaukselle.

Kaikki edellä käsitellyt foneettiset diagrammit esiintyvät kansallispuistosivujen yhteyteen liitetyissä tunnuslajien esittelyissä, jotka on jäsennetty paljolti samaan tapaan kuin erilaisten lajioppaiden tekstit. Lajioppaissa foneettiset diagrammit ovatkin tavallisia, mutta lisäksi niillä on mahdollista luoda tunnelmaa impressionistisempiin luontokuvauksiin. Kansallispuistojen luontokuvauksissa on ilmeisesti pyritty yleiskielisyyteen, eikä kielen konventioita uhmaavia transkriptioita ole haluttu käyttää muuten kuin tunnuslajien tuntomerkkeinä.

Viestinnällisten merkkien ohessa suhteuttamalla voi tulkita vaikkapa lähtöeläimen ulkomuotoa. Jørgen Dines Johansen (2003: 381) mieltää diagrammiksi esimerkiksi anatomian oppikirjan kuvan standardoidun ihmisen luustosta ja lihaksistosta. Kansallispuistojen tunnuseläinten ulkoista olemusta tulkitsevat Luontoon-sivustolla paitsi valokuvat myös käsitteelliset diagrammit, joissa käydään läpi silmäänpistäviä värejä ja muotoja. Diagrammina huomion arvoinen on myös loppilajien morfologisia eroja käsittelevä teksti:

[8.1.2.3] Musta selkä ja koko parhaat tuntomerkit

Selkä- ja harmaalokki ovat mielenkiintoinen pari, jossa yhden kantalajin eriyminen kahdeksi eri lajiksi on nähtävissä. Ne muodostavat liukuvan sarjan rotuja, joiden selän väriyty vaihtelee harmaalokin vaaleanharmaan ja selkälokin pikimustan välillä. Rajanveto lajien välillä on joskus vaikeaa.

Toinen mustaselkäinen loppimme merilokki erottuu selkälokista selkeimmin kokonsa puolesta. Merilokki on huomattavasti kookkaampi ja nimensä mukaisesti pesii lähinnä merenrannikolla. Selkälokin jalat ovat keltaiset, merilokin vaalean punertavat tai harmaat. (<<http://www.luontoon.fi/paijanne/luonto>>)

Ensimmäisessä kappaleessa käydään rajaa selkä- ja harmaalokin välillä; yhdestä kantalajista polveutuu kaksi eri lajia tai oikeastaan sarja rotuja, jota havainnollistaa jatkumo vaaleanharmaasta pikimustaan. Tässä kohden interformaalinen diagrammi jäsentää loppkien värieroja evolutiivisten suhteiden kautta, tapahtumakulkuna jostakin johonkin. Jos ensimmäinen kappale tuo jatkumaisuudessaan mieleen kaksihaaraisen puukuvion, joka lopuksi hajoaa pistesumuksi, niin toinen kappale sitä vastoin tuntuu hyppelävän kahden sarakkeen välillä. Se rakentuu vastakkainasettelujen varaan nostaen esiin mustaselkäisiä lokkeja erottavat piirteet. Selkälokin tunnistamisen kannalta olennainen tieto on nostettu otsikkoon; ilmeisenä tavoitteena on kansallispuiston tunnuslajin bongaminen, mitä diagrammissa esitetty interformaalinen tieto palvelee.

Pyhä-Häkin siivekkäitä ja jalakkaita koskevassa tekstissä paitsi käsitteellinen kuvallisuus myös diagrammaattisuus on vahvaa. Paikoitellen teksti tuo mieleen pylväsdiagrammin, jossa vertaillaan jalkamäärien suhteellista runsautta:

[8.1.2.4] Kahdeksanjalkaiset hämähäkit, nelijalkaiset hiiret ja myyrät tai kaksijalkaiset linnut ja ihmiset häviävät kaikki yksilömäärässä kuusijalkaisille. Määrällisesti eniten Pyhä-Häkissä, niin kuin monin paikoin muuallakin luonnossa, on kuusijalkaisia kekemuurahaisia. Olipa jalkoja kaksi tai kahdeksan, kaikilla kulkijoilla on oma rauhansa puistossa.
(<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/luonto>)

Puiston muotokielellä on myös antropomorfinen puolensa, mutta diagrammi tekee mittasuhteet selviksi: muiden jalkamäärien ohi kiihi kuusijalkaisuus, jonka tavallisin ilmentymä saa muurahaisen muodon. Jo ennen sitaattia on todettu, että Pyhä-Häkissä ”tavanomaisin matkaja tulee ja menee lentäen”, jolloin ihminen näyttäytyy muodoltaan melko marginaalisena olentona. Diagrammi jatkuu päätelmänä, joka koskee kaikkia mainittuja jalkaryhmiä. Virkistävän syväekologisella otteella tekstissä todetaan: ”Olipa jalkoja kaksi tai kahdeksan, kaikilla kulkijoilla on oma rauhansa puistossa.”

Jos interformaalisen kääntämisen yhtenä olennaisena päämääränä pidetään luontoarvostusten kehittymistä, varsin tarkoituksenmukaisilta vaikuttavat myös edellisiä näkökulmasidonnaisemmat diagrammit, jotka tulkitsevat eläimen läsnäolon esteettisiä vaikutuksia. Tällainen diagrammi seisauttaa hienovaraisen tapahtumasarjan ja jäsentää sen dynamiikkaa järkeenkäyvin sanakääntein. Teoreettisia perusteita ihmisen ja toislaajisen vuorovaikutusta tulkitseville diagrammeille voi hakea esimerkiksi bahtinilaisesta kirjallisuudentutkimuksesta (Bakhtine 1975/1978: 109–110), jonka mukaan juuri kontekstuaalinen vuorovaikutus muuntaa kuvauksen kohteen moniäänisen vuoropuhelun osapuoleksi. Toisaalta myös esimerkiksi Scott Slovic (1996) pitää kokijan edesottamusten puntarointia luontokirjoittamisen elimellisenä osana. Esimerkki [8.1.2.5] lähtee liikkeelle kuikan huudon havaitusta seurauksesta, Petkeljärven erämaisesta tunnelmasta, ja kertoo lukijalle sen oletetun syyn:

[8.1.2.5] Erämaista tunnelmaa Petkeljärven kesään tuo puiston tunnuseläin kuikka kutsuhuudoillaan.
(<http://www.luontoon.fi/petkeljarvi/luonto>)

Diagrammi [8.1.2.5] on rakenteeltaan selittävä: kokonaisvaltaisen erämaafiliksen syyksi osoittautuu kuikan huutelu. Liikkeelle lähdetään abstraktista luontokokemuksesta, jonka kautta luodaan merkityksellinen yhteys tiettyyn kansallispuiston asukkaaseen. Tällainen rakenne palvelee lukijaa, jonka on helpointa lähestyä toislaajisia omakohtaisen tunnelmoinnin kautta. Jos selityksen sijaan todettaisiin kausaalisesti, että kuikan kutsuhuudot tuovat Petkeljärvelle erämaista tunnelmaa, tunnelmasta redusoituisi pois selittämätön viehätysvoima, ensikäden kosketus luonnon arvoituksellisuuteen. Rakenteensa ansiosta diagrammi [8.1.2.5] mallintaakin kuikkaestetiikkaa hyvin aistimusvoimaisella tavalla. Diagrammi [8.1.2.6] sitä vastoin luettelee ensin Oulangan äänimaisemaa hallitsevat linnut ja luonnehtii sitten viimeksi mainitun järripeipon ääntelyn synesteettisiä vaikutuksia:

[8.1.2.6] Puiston runsaslukuisimpia lintuja ovat pajulintu ja leppälintu sekä järripeippo, jonka ryystävä ääni värittää laajoja mäntymetsiä. (<http://www.luontoon.fi/oulanka/luonto>)

Tämäkin rakenne on mielestäni yhteydessään hyvin perusteltu. Kuivakkaa lajiluetteloa seuraa yllättävä käänne – kokonainen mäntymetsä saa uuden äänilajin monen maallikon silmissä mitäänsanomattoman lintuesiintymän seurauksena. Valaistuksen vaihtuminen herättää uteliaisuuden ja herkistää aisteja uudelleen yhteistyöhön: toislaajinen eläin ei olekaan pelkkä havaintokohde vaan esteettinen toimija,

joka kasvattaa maiseman arvoa. Lähtökohteisesti lukija ei välttämättä miellä ryystöäntä merkitykselliseksi, jolloin tulkinta toimii eräänlaisena vierauskasvatuksena (ks. Berman 1999: 73). Muissakin yhteyksissä esimerkiksi Pallas-Yllästunturin eläinten kerrotaan *elävöittävän* tai *vilkastuttavan* maisemaa; Torronsuolla taas kurkien ja hanhien muutto saa karun suoluonnon puhkeamaan täyteen elämää, ja Hossassa laulujoutsen ja metsähanhi *komistavat* maisemaa. Kaikkiaan tunnelmadiagrammeja saa kuitenkin hakemalla hakea. Vertailukohdaksi sopivat esimerkiksi äänimaisemien kielentämiseen erikoistuneen Jussi Sepän (esim. 1945) tekstit, joissa lintuäänten vaikutusta tunnelmaan tulkitaan tuon tuostakin runollisin sanakääntein. Silti aineiston esimerkitkin riittävät osoittamaan, että diagrammin lähtömerkki ei ole irrallaan ihmisestä vaan interformaalinen kaavio myötäilee esteettisiä suhteita sellaisina kuin ne ovat lajienväliselle kääntäjälle hahmottuneet. Siinä missä diagrammi saattaa suhteuttaa toisiinsa maiseman osia ja siinä liikkuvan kulkijan vaikutelmia, metafora hyppää tulkitun kokonaisuuden sisältä toiselle kokemusalueelle.

8.1.3 Yölaulajien konsertti. Interformaaliset metaforat

Interformaalisessa metaforassa lähtömerkin muodolle haetaan vastaavuuksia muista aistimuksista, yleensä siten, että vertauskohdan oletetaan olevan lukijalle tutumpi kuin lähtömerkki (ks. 4.3). Tavallisimpiin metaforisiin käännostekniikoihin kuuluu lintujen äänten samastaminen musiikkiin. Luontoon-sivustollakin mainitaan muun muassa Linnansaaren lehtimetsissä *laukelevat* linnut, Kauhanevan-Pohjankankaan leppälinnun *aamulaulu*, Sipoonkorven *yölaulajien konsertti*, Kolin *moniääninen kuoro*, Nuuksion ”musiikista vastaavat” pikkulinnut, Koloveden kuhankeitäjän *huilumainen* vihellys ja Oulangan tikkojen *rummuttelu*.⁵³⁸ Tällaiset metaforat ovat lintuäänten kuvauksessa varsin vakiintuneita, ja joissakin tapauksissa sanoja saatetaan käyttää melko kirjaimellisesti: monet zoomusikologit ajattelevat, että linnuilla on musiikkia siinä missä ihmisilläkin (ks. Hartshorne 1973/1992; Rothenberg 2014). Viime kädessä kirjaimellisen ja metaforisen kielenkäytön välinen raja onkin kiinni ihmisryhmästä (Harré *et al.* 1999: 92–93), ja samalla metafora toimii heuristisena työkaluna (Harré *et al.* 1999: 57–63 ym.), joka voi kannustaa vaikkapa toislaajisten äänten musiikkitieteelliseen tarkasteluun. Toisaalta kukaan tuskin uskoo, että eri lajiset linnut yhteistuumiin tuottaisivat musiikkia; näin ollen esimerkiksi Kauhaneva-Pohjankankaan moniäänisesti konsertoiva *linnusto* täytyy ymmärtää metaforisesti. Hossan esittelytekstissä taas puhutaan *soidinkonsertista*, jolloin etologinen käsite tasapainottaa konsertin kulttuurisidonnaisuutta.

Linnunlaulun ohessa on tullut tavaksi puhua lintujen esittämistä *säkeistä*. Kansallispuistoteksteissä esille nousevat Lauhanvuoren kulorastaan *laulusäkeet*, Pyhä-Häkin hippiaisten ja sinipyrstöjen säkeet sekä yleisemminkin puistossa kaikuvat *kauniit säkeet*. Draaman puolelle siirtyvät Itäisen Suomenlahden ylittävät arktiset muuttolinnut *kevätnäytelmineen* sekä Puurijärvi-Isosuo lintumaailmaan sijoittuvat *kiehtovat näytelmät*. Samalla kun metaforat suovat linnuille esteettiset arvomerkinsä, ne myös tuulettavat runonlausuntaan ja teatteritaiteeseen kytkeytyviä miellelyhtymiä – metaforisen etäisyyden päästä kulttuuri asettuu sopusointuiseksi osaksi luonnon kauneutta. Kuvataiteesta vertauskohtia lähtömuodolle haetaan harvemmin, mutta Petkeljärven kuikka on ”kuin graafikon uljas taidonnäyte”. Myös muut artefaktit havainnollistavat eläinten ulkomuotoa luoden samalla miellelyhtymiä, joiden luonne vaihtelee kuninkaallisesta makaaberiin ja arkipäiväiseen. Hirvi on Salamajärven *krumunpää*, kun taas Hiidenportin lapinpöllö ”vaikuttaa edestä ikäänkuin poikkisahatulta”. Selkämeren isokoskelon

⁵³⁸ Linnut laulavat myös Hiidenportin, Kolin, Lemmenjoen, Oulangan, Pallas-Yllästunturin, Patvinsuon, Pyhä-Häkin, Rokuan ja Saaristomeren kansallispuistoissa; lisäksi monin paikoin pesii *laulujoutsen*.

nokka on kaartunut *koukuksi*, ja Saaristomeren merikotka tuo ulkomuodoltaan mieleen monenlaisia tarvekaluja:

- [8.1.3.1] Siivet ovat leveät ja suorakaiteen muotoiset "ladonovet". Lentävän merikotkan siluettia on myös verrattu räsymattoon, sillä siipisulat harittavat voimakkaasti. Merikotkan pyrstö on lyhyt ja hieman kiilamainen. Nuoren linnun tummanruskeassa höyhenpuvussa on vaaleita sulkia kirjavoittamassa vatsanseutua, kainaloita ja siipiä. Pää on tumma, samoin jykevän nokan kärki. Kestää noin viisi vuotta ennen kuin aikuispuku on saavutettu. Vanhalla merikotkalla on valkoinen pyrstö ja keltainen nokka. Höyhenpeite on tasaisemman ruskea.
(<http://www.luontoon.fi/saaristomeri/luonto>)

Arkinen kuvasto auttaa lukijaa luomaan tuttavallisemman suhteen merikotkaan, kun taas hirven nimittäminen kruunupääksi saattaa toimia jonkinlaisena kunnianpalautuksena niiden silmissä, jotka yhdistävät mytologisen voimaeläimemme ennen muuta kolareihin, taimituhoihin tai ruokapöytään. Sitäkin intiimimpi on morfologinen rinnastus linnun ja nisäkkään välillä: Sipoonkorven huuhkajalla on *kulmakarvat*. Myös eläinten liikkuminen rinnastuu ihmiselle tutumpaan muotokuvastoon: Selkämeren isokoskelot uivat *viuhkamaisissa* muodostelmissa, ja ketun jäljet juoksevat *helminauhana* Pyhä-Häkin soilla. Vieraannuttava vaikutus sitä vastoin olisi viuhkan vertaamisella uivaan isokoskeloryhmään tai helminauhan rinnastamisella ketun jälkikuvioon – ylellisyysesineet ovat nykyihmiselle tutumpia ja helpommin lähestyttäviä kuin luonnon ilmiöt.⁵³⁹ Kesyn ja kesyttömän rajamaastossa tasapainoilee perinteinen käsitys Hiidenportin susista, karhuista, ahmoista ja ilveksistä Hiiden *karjana*.

Yleisemmällä tasolla muotojen moninaisuutta ilmentävät niin ikään visuaaliset metaforat: Valkmusan lintu*kirjo*, Pyhä-Häkin ”[A]iaisten koko kirjo”, Pallas-Yllästunturin ”pikkunisäkkäiden kirjo”. Vaikka myös väriyty vaihtelee lajista toiseen, kirjolla viitataan tässä yleisluontoisemmin lajiston runsauteen; sanasto muuntelee biodiversiteetille esitettyä suomenkielistä vastinetta elonkirjo. Palettikuvaston ohessa monimuotoisuutta mallintavat varakkuuteen ja monitahoisuuteen liittyvät käsitteet: Pyhä-Luoston lintulajisto on *riikas*, Torrnsuon lintu- ja hyönteislajisto *monipuolinen*. Myönteiset monimuotoisuusmetaforat kätkevät vaivihkaa näkyvistä luonnontieteellisen diskurssin ja moraalidiskurssin väliset siirtymät (Harré *et al.* 1999: 47–50), mitä tässä yhteydessä kuitenkin voinee pitää oikeutettuna vastavetona vallitsevalle ihmiskeskeisyydelle.

Synesteettisissä metaforissa vertauskohta lähtömerkille löytyy toisen aistin alueelta; Constance Classenin (1993: 54–55) mukaan useimpia aistimuksia voidaan luonnehtia taktiilisin sanoin, muita kuin kosketusta myös gustatiivisin adjektiivein ja ääniä lisäksi visuaalisin termein. Ääni tulee näkyväksi, kun Oulangan järripeipon äänen kerrotaan *värittävän* laajoja mäntymetsiä tai kun Pyhä-Häkin sinipyrstön säettä luonnehditaan *kirkarsointiseksi*. Äänestä tuntoaistin piiriin siirrytään, kun Sipoonkorvessa kuullaan pähkinähakin *pehmeää* raakuntaa tai Oulangalla palokärjen *terävää* rummutusta. Hiidenportin peukaloisen *ponnekas* laulu liikkuu akustisen ja kinesteettisen rajamaastossa; tarkoittaahan ponsi työkalun varren päätä tai kädensijaa (Itkonen & Joki 1962: 600). Myös eläimen ulkomuotoa saatetaan luonnehtia osittain taktiilisin sanakäantein: Saaristomerellä vanhan merikotkan väriyty on *tasaisemman* ruskea kuin nuoren. Pyhä-Häkin rupikongan visuaalinen olemus taas saa Classenin (1993: 55) teorian kannalta poikkeuksellisen akustisen tulkinnan, kun konna astelee varjoisalla polulla *tummanpubuvana*. Inhimillistävät ja synesteettiset metaforat tukevat kukin tavallaan toislajisten holistista hahmottamista, kun taas indeksaaliset käännökset herättävät kysymyksen tosiasiallisista yhteyksistä.

⁵³⁹ Myös eläinten väriytystä kuvaavat metaforat viittaavat usein ihmistoiminnasta tuttuihin aineisiin: Seitsemisen näätää luonnehditaan *kultakurkuksi*, Patvinsuon (ja Ruunaan luonnonsuojelunalueen) liekohärän väriä *hiilenmustaksi*.

8.1.4 *Ihastele lampaita*. Interformaaliset subindeksit

Edellä esitellyt kuva, diagrammi ja metafora ovat kaikki samankaltaisuuteen perustuvia käännostekniikoita. Ne pyrkivät rakentamaan vastaavuuksia eläinmerkkien, niitä kääntävän tekstin sekä lukijan kokemusten välille. Käännöksen ikonisuuden ansiosta tietokoneen ääreen hankkiutunut ihminen ikään kuin näkee omin silmin Päijänteen selkälokin värityksen, eläytyy Pyhä-Häkin eläinten liikkumuotoihin ja on kuulevinaan Petkeljärven kuikan reviirihuudon. Lukija unohtaa oman fyysisen todellisuutensa ja täytyy heijastuksilla, kunnes peliin puuttuu indeksaalinen merkki – muistutus tulkittujen eläinten todellisesta olemassaolosta tai vielä tyyppillisemmin yksikön toinen persoona, tekstin rajoja uhmaava pronomini, joka osoittaa suoraan lukijaan (ks. 4.4). Indeksaaalisuudessaan Luontoon-sivuston tekstit luotaavat todellisten kansallispuistojen ja todellisten lukijoiden välistä suhdetta.

Indeksaaalisella käännostekniikalla eli altistamisella on kaksi perusmuotoa. Yhtäältä kyse on lähtömerkin käännoksen jättämistä jäljistä, suorasta vaikutussuhteesta merkkien välillä; toisaalta indeksaalinen merkki voi osoittaa tavoitettavissa olevaan objektiin. Kansallispuistoteksteissä ei ole liiemmin eksplisiittisiä vihjeitä eläinlähteisistä vaikutteista, mutta ikonisissakin merkeissä vaikutussuhde on toki ilmeinen. Tulkinnat kumpuavat kielenulkoisista sysisulista, jalkapareista ja kuikutuksista, minkä ansiosta ikonisin keinoin ilmaistut värit, muodot ja äänet todella muistuttavat juuri tietyn kansallispuiston eläimistöä. Yhteyden tekevät ilmeiseksi paikannimet, jotka ilmentävät indeksaaalisuuden toista perusmuotoa – osoittamista.⁵⁴⁰ Peirce'n (*EP 2: 307, 172*) erisnimiteoriaa soveltaen paikannimen luoma yhteys on täysin mentaalinen, mutta kumminkin kyse on yhteydestä todelliseen paikkaan:

[8.1.4.1] Astu kesäisen kansallispuiston siimekseen tai ihaile ruskamaisemaa vaaran huipulta. Syötteen ikikuusikoiden huminassa voit kuulla sinipyrstön liverryksen ja luontopoluilla tunnelmoidsa vanhan Naavaparran tarinoita. (<<http://www.luontoon.fi/syote/aktiviteetit>>)

Jos sitaatista [8.1.4.1] halutaan paikantaa kohta, joka ankkuroi abstrakteja muotoja todellisuuteen, huomio kiinnittyy ilman muuta paikannimeen *Syöte*. Kyse ei ole pelkästä virtuaalitodellisuudesta vaan puistoa omakohtaisesti tuntematonkin lukija luottaa siihen, että *Syöte* on konkreettisesti olemassa. Samaan aikaan esimerkki ilmentää pyrkimystä sitoa lukija osaksi maisemaa puhuttelemalla tätä. Persoonamuodot ilmentävät kielen indeksaaalisuutta vielä selvemmin kuin erisnimet, koska niiden merkitys vaihtelee tilanteen mukaan (ks. *CP IV; CP VIII; EP 1; EP 2*). Myös matkamainosmaisen tulkinnan [8.1.4.1] puhutteleman sinän saappaisiin joutuu sovittautumaan kuka hyvänsä, joka on päätenyt lukemaan *Syötteen* aktiviteeteista kertovan sivun patikointikohtaa. Kaikkein useimmin puhuttelija esiintyykin juuri aktiviteetisivuilla; aktiviteeteista kiinnostunut lukija haastetaan toden teolla pohtimaan, tahtoisiko hän omille verkkokalvoilleen *Syötteen* ruskan vai sittenkin kuuloluihinsa sinipyrstön liverryksen.

Sinän vaikutuksesta käännoksessa [8.1.4.1] ei ole kyse pelkästä toislaajisten tulkitsemisesta; pikemminkin käännoks kertoo, mitä tapahtuisi lukijan ja sinipyrstön kohdatessa. Ikonisten käännostekniikoiden yhteydessä tarkastelemistamme esimerkeistä poiketen [8.1.4.1] ei ole niinkään itseriittoinen kuin metatekstimäinen käännoks (vrt. Shields 2000: 123); se pääsee oikeuksiinsa vasta lukijan saadessa omakohtaisen kosketuksen *Syötteen* metsiin. Sinipyrstön liverrys ja Naavaparran tarinat rinnastuvat toisiinsa todellisuuden johdannaisina – osina *Syötteen* luontoa, johon sinän läsnäolo on jo lyönyt kulttuurisidonnaisen leimansa. Sinän ja *Syötteen* välistä suhdetta hallitsee voimisen modaaliteetti (ks. Greimas 1976: 100): lukijalle tarjoutuu kauneudenkaipuunsa tyydyttämiseen lukuisia mahdollisuuksia,

⁵⁴⁰ Peirce (*CP VIII.368*, note 23) puhuu objektin vaikutukselle altistuvista reagenteista (*reagents*) ja huomiota suuntaavista designaatioista (*designations*) indeksaalisten merkkien kahtena päätyyppinä.

joista hän voi valita mieluisimmat. Vastaavasti esimerkiksi Sipoonkorvessa ”[p]oit nähdä metson ja kuulla huuhekajan huhuilun tai yölaulajien konsertin”, ja Pallas-Yllästunturilla ”[p]oit kuulla pulmuseen laulun kiirivän tunteiden huipulla”. Skeptisempi lukija tosin voisi tulkita tekstistä välittyvät voimat pelkiksi mahdollisuuksiksi: saatat kuulla pulmuseen laulun, jos olet paikalla oikeaan aikaan ja onnistut identifioimaan äänen. Joskus sinuttelu kuitenkin siirtyy mahdollisuuksien maalailusta täytymisen modaliteettiin (ks. Greimas 1976: 100).

”Näe hallin polskinta, kuule kirjokertun laulu”, kehoitetaan Saaristomeren sivuston lukijaa. ”Tule keväällä kuuntelemaan lintujen konserttia”, opastetaan Kauhaneva-Pohjankankaan sivustosta kiinnostunutta. ”Kokeile vaihteeksi koiravaljakolla tai porolla ajelua ja elämysratsastusta”, komennetaan Pallas-Yllästunturin lukijaa. Imperatiivit tekevät elämyshakuisuudesta suoranaisten velvollisuuden. Hedonismiin kytkeytyy myös ympäristöesteettinen vaatimus: lukijan tulisi kyetä arvostamaan toislaajien tarjoamia elämyksiä urbaanimpien nautintojen sijaan. ”Thaile arktisten lintujen kevätmuuttoa”, Itäisen Suomenlahden tekstissä käsketään, kun taas Liesjärven kävijälleen asettama vaatimus kuuluu: ”ihastele lampaita”. Jotta lukija pääsisi sopusointuun kulttuuriekologisen kokonaisuuden kanssa, hänen odotetaan ihastelevan myös luontaisten elinkeinojen jäänteitä, kuten Tammisaaren saariston kalastajamökkiä.

Lukijan kaikkivoipaisuutta korostavien luontomainosten vastapainona ovat indeksaaliset diagrammit, jotka asettavat ehtoja toislaajien tarjoamille esteettisille elämyksille. Euroopan hienimpien kevätnäytelmien tai pikkulintujen kuoron seuraamiseksi lukijaa kehoitetaan hankkiutumaan oikeaan aikaan oikeaan paikkaan, Itäiselle Suomenlahdelle tai Kolille. Kolovedellä maaston ehdoilla liikkuminen näyttäytyy edellytyksenä puiston ihmeiden ihasteluun; koska toinen persoona *pääsee* ihastelemaan niitä, ihastelussa myös säilyy hienoinen etuoikeuden vivahde. Lukijalle ei tarjota niinkään laatu-tietoisien asiakkaiden kuin osaansa tyytyvän norppafanin identiteettiä. Ihastelun huipentuminen saimaannorppaan on useamman lisäehdon takana: *kenties* jakaa kohtaloita, ja attribuutti *harvainen* muistuttaa, että saimaannorppa on paitsi arvaamaton myös tilastollisesti epätodennäköinen vastaantulija melontareiteillä:

[8.1.4.2] Melen pääset erämaisen luonnon keskelle ihastelemaan Saimaan hiljaisuutta, kalliojyrkänneitä ja kenties myös harvinaista saimaannorppaa. (<<http://www.luontoon.fi/kolovesi/aktiviteetit>>)

Käännöksen [8.1.4.2] lukija lipuu erämaiseen luontoon kuin taidenäyttelyyn. Lukijan haasteeksi tulee tarkoituksenmukaisen asenteen säilyttäminen, sulautuminen hartaaseen ja kiitolliseen mielenvireeseen mahdollisista vastoinkäymisistä huolimatta. Ehkä puhuttelu kuitenkin tarkentaa tehtävään soveltuvan lukijan katsetta ja johtaa kohdalle osuvien toislaajien olemusten kirkastumiseen laajasta riippumatta. Puhuttelu osoittaa lukijalle toimintamallin, jonka joku toinen määrittää (Marcuse 1964/1969: 109), mutta ympäristöesteettisten kykyjen kehittämiseksi tämä lienee monen mielestä tarkoituksenmukaista. Lisäksi matkamainoksista tuttu puhetapa tehnee kansallispuistosta varten otettavan vaihtoehdon kaukokohteille. Myös symbolisuudessaan käännös kääntyy vastaanottajan puoleen, mutta tällöin se vetoaa implisiittisemmin lukijan oletettuihin semioottisiin taipumuksiin.

8.1.5 *Kaunein sammalikon asukas*. Interformaaliset symbolit

Symbolisuutensa vuoksi lajienvälisen kääntämisen tulomerkit determinoituvat osittain tulkitsijastaan käsin (ks. 4.5). Samaa lähtömuotoa on mahdollista hahmottaa ja tarjoilla yleisölle eri tavoin riippuen tulkinnallisista taipumuksista ja konventioista (ks. Saussure 1916/1955: 102). Tältä kannalta on kiinnostavaa vertailla kansallispuistotekstien foneettisten diagrammien ruotsin- ja englanninkielisiä versioita.⁵⁴¹ Joskus foneettinen muoto on päätetty säilyttää sellaisenaan kieltenvälisissä käännöksissä, mutta esteettinen efekti voi vaihtua, kun äänteet sijoitetaan uuteen tulokieleen. Petkeljärven kuikan "kuuik-kukuuik-kukuuik" kuulostanee villimmältä englanninkielisestä kuin suomenkielisestä lukijasta.⁵⁴² Koska kielten fonologiset järjestelmät poikkeavat toisistaan, transkriptio voidaan myös mukauttaa kohdekieleen. Ruotsinkielisessä käännöksessä Petkeljärven kuikka ei huudakaan "kuuik-kukuuik-kukuuik" vaan "klääi, kāk-klääi, kāk-klääi". Vaikka kumpaakaan transkriptiota ei ole täysin sulautettu alkuperäisen kohdekielen foneettisiin konventioihin, niiden väliset erot saavat pohtimaan, vaikuttaako esimerkiksi kuikan onomatopoeettinen lajinimi siihen, miten suomenkieliset laulun kuulevat.⁵⁴³

Kieltenvälisistä eroista huolimatta foneettisissa tulkinnoissa näyttäisi olevan myös yleisinhimillisiä, ihmisen lajikohtaisiin taipumuksiin perustuvia piirteitä. Hiidenportin lapinpöllökoiras huutaa suomeksi "huu", ruotsiksi "oo" ja englanniksi "whooo". Ääneen lausuttuina kaikissa näissä käännöksissä toistuu [u:], jota edellä luonnehdittiin matalia huutoja vastaavaksi foneettiseksi kuvaksi. Kussakin käännöksessä tätä foneettista kuvaa kuitenkin symboloi omanlaisensa kirjoitusasu, joka kohdekieleessä lausutaan halutulla tavalla. Silloin kun suomen sana *huhuilu* on käännetty toisille kielille, sitä vastaavat ruotsin *boande* ja englannin *booting*.⁵⁴⁴ Nämä sanat ovat mukautuneet kohdekielensä morfologisiin konventioihin, joskin kaikissa toistuu [u]. Myös matalien lintuäänten ja [u]:n välinen yhteys on sikäli konventionaalinen, että se perustuu ihmiselle tunnusomaiseen aistien toimintaan.⁵⁴⁵ Infraäänillä viestivän eläimen korvaan huuhkajan ääni ei välttämättä kuulostaisi niinkään matalalta.

Foneettiset tekniikat ovat suurelta osin semanttisesti läpinäkymättömiä; ihmisen on mahdotonta tietää, mitä kaikkea äänet merkitsevät huhuilijoiden ja kuikkajien lajitovereille. Sikäli transkriptioita voi pitää myös sellaisina symboleina, joiden tulkitseminen jää huuhkajien ja kuikkien tehtäväksi. Toisinaan äänisymboliikka kumminkin ylittää lajirajat. Fysikaalisista syistä mataluus assosioituu äänilähteen suuruuteen ja korkeus pienuuteen (Ohala 1994: 330; Morton 1994: 353). Monenlaisilla eläimillä korkeat äänet näyttäisivätkin ilmaisevan alistumista ja sovittelevaa asennetta, matalat äänet puolestaan ylivaltaa ja aggressiota (ks. esim. Darwin 1872/1999: 92–93; Morton 1994: 350–360). Näin ollen edes foneettinen transkriointi ei jää vaille symbolisia kerrostumia.

Käsitteellisten kuvien ymmärrettävyys on kiinni paitsi lukijan käyttämästä kielestä myös tämän oppineisuudesta. Siinä missä *karhu* tuo monen mieleen vahvan kuvan eläimen ominaislaadusta, *rosopehkiäinen*, *liekobaräkä* ja *tubkalatikka* eivät välttämättä soita kelloja keskivertolukijan aivoissa. Mielessä saattaa häilähtää yksittäisiä eläimiin assosioituja ominaisuuksia: epätasaisuutta? vantteruutta?

⁵⁴¹ Artikkelissa käsiteltyjä foneettisia kuvia ja diagrammeja ei ole otettu mukaan kaikkiin käännösversioihin, mikä rajoittaa tarkastelua.

⁵⁴² Foneettisten jäljitelmien arvioiminen "villiyden" ja "kesyyden" akselilla on Richard Rhodesin (1994: 279) idea.

⁵⁴³ Vaikka aineiston kuikkatulkinnessa suomen [u]-vokaalia vastaavat ruotsin [ɔ] ja [o:], tiedossani on myös sellaisia ruotsinkielisiä kuikkalaulun transkriptioita, joissa pyöreistä vokaaleista esiintyy suomenkielisten tapaan [u].

⁵⁴⁴ Aineiston huhuilijoita ovat Oulangan helmipöllö, Repoveden huuhkaja ja Sipoonkorven huuhkaja. Näistä kaikkiin kolmeen sovelletaan ruotsin sanaa *boande*, kun taas englannin *booting* esiintyy ainoastaan Oulangan helmipöllöjen yhteydessä. Repoveden soidinhuuilut on käännetty funktionaalisella ilmauksella "mating calls", ja Sipoonkorven huuhkajaa kehoitetaan kuuntelemaan äänen laatua täsmentämättä.

⁵⁴⁵ Vastaavasti Päijänteen selkälökin "parhaat tuntomerkit" on luonnollisesti määritetty ihmisen näkökulmasta.

kulomaisemaan sointuvaa suojaväriä? Monelle lukijalle luetteloidut lajinimet varmaankin symboloivat hallitsematonta lajirikkautta, joka haastaa karismaattiseen megafaunaan henkilöityvän käsityksen diversiteetistä. Söpön karisman (*cuddly charisma*) rinnalla vahvistuu ajatus villistä karismasta (*feral charisma*) (Lorimer 2007, ks. Santaoja 2013: 53–54). Yksittäisten nimien synnyttämät assosiaatiot saattavat myös vaihdella kielikohtaisesti. Rosopehkiäisen ruotsinkielinen nimi ”skrovlig flatbagge” virittää mielikuvan rosoista tasaisuudessa, kun taas liekohärkään viittaava *svartoxe* kertoo oitis vallitsevan värin sanomatta mitään asuinpaikasta. Englanninkielinen yleisö joutuu tyytymään latinankielisiin lajinimiin *Calitys scabra*, *Ceruchus chrysomelinus* ja *Aradus laeviusculus*, jotka eivät välttämättä herätä oppimattomassa lukijassa mielikuvia edes eläinten osaominaisuuksista.⁵⁴⁶

Symboliset tekniikat sovittelevat lähtömuodon oudoiksi oletettuja piirteitä yhteen lukijan oletettujen odotusten kanssa. Pohjoismainen maku asettuu esteettiseksi mittapuuksi käänöksessä, jossa Koloveden keltamustaa kuhankeittäjää luonnehditaan *eksoottiseksi*. Vaikka linnut toki kiinnittävät paljonkin huomiota höyheniinsä, kukaan tuskin pitää omaa lajityypillistä väritystään eksoottisena – suomalaiset ihmiset sitä vastoin eivät miellä laajoina pintoina ja jyrkkinä kontrasteina leimuavaa keltaista luonnolliseksi linnun väriksi. Joskus käänös ottaa huomioon taustalla vaikuttavan kulttuurin sitoutumatta sen tarjoamiin lähtöoletuksiin. Hiidenportin lapinpöllöllä *sanotaan* olevan ”pirullinen ulkonäkö”, mutta raportoiva lauserakenne ja lainausmerkit tekevät selväksi, että lukijan tulee suhtautua luonnehdintaan varautuneesti ja siirtyä pohtimaan lapinpöllön mittoja senttimetreissä.

Kansallispuistotekstien ihannelukija jakaa tietyt esteettiset lähtökohdat ja taipumuksen preferoida tietynlaisia muotoja. Näin ollen eläinten ulkomuotoa voidaan luonnehtia arvolatautuneilla sanoilla ilman sen kummempia lisäselityksiä. Päijänteen selkälokki on ”kaunis mustaselkäinen” lintu, jonka vähenemistä pidetään valitettavana. Repoveden kaakkurit ovat niin ikään ”kauniita lintuja”, ja Seitsemisen nädällä on ”kauniit parijäljet”. Pyhä-Häkissä metsäsopuli on ”[k]aunein sammalikon asukas”, joka ”selvästi erottuu edukseen hiiristä ja myyristä”. Myyrät ovat kylläkin ”merkittävä osa luonnon kiertokulkua ja ravintoketjua”, mutta heidän esteettisestä merkityksestään ei sanota mitään. Näissä yhteyksissä ulkopuolisen esteettisen konvention läsnäolo näyttää ilmeiseltä: kauneus korreloi positiivisesti harvinaisuuden kanssa, joten kenties valtavirrasta poikkeava muoto aktivoi ihmiskatsojan esteettistä tajua, samalla kun kauneutta käytetään perusteena ekologisesti verrattain vähämerkityksisten lajien suojelemiselle. Tavallisuudestaan huolimatta metsämyyrä saattaa olla hyvinkin mieltynyt omiin selkäläikuttomiin poikasiinsa, ja myös metsäsopuli voi nauttia hännästään ja turkistaan omilla ehdoillaan.

Lukijan odotetaan myös keskittävän esteettisen huomionsa tiettyihin kohteisiin, kuten jo indeksiluvun ihailua koskevat ohjeet osoittivat. Pyhä-Häkin sinipyrstön kirkassointinen säe tulkitaan palkinnoksi onnekaalle kävijälle, ja Päijänteen retkeilijä ”voi vielä onneksi ihailta taivaalla liitävää puhtaan mustavalkoista selkälokkia”. Näissä yhteyksissä herää kysymys, olisiko variksenhuuto Pyhä-Häkin polulla jonkinlainen rangaistus kulkijalle tai onko väreiltään pehmeämpi, röyhkeäksikin moitittu harmaalokki hyvän maun vastainen ilmestys. Peircen (*EP* 2: 199, 201, 272) mukaan mikä hyvänsä ominaisuus voi olla täydellisyyteen vietyä ihailtava ja vain inhimilliset rajoitukset estävät meitä arvostamasta monia niistä. Ennakkoluulottomuuden estetiikan hengessä olisi ehkä mahdollista pysähtyä ihaillemaan täysipainoisesti kutakin lajia, mutta kansallispuistoteksteissä periaatteena näyttää olevan harvinaisten suosiminen. Koska monet suomalaiset inhoavat kaikkia lokkeja, teksti tavallaan haastaa lukijan avartamaan mieltymyksiään, vaikka harvinaistuvia lajeja nostetaankin valokeilaan jossain määrin vertauskohtiensa kustannuksella.

⁵⁴⁶ Kolilla elävän tuhkalatikan latinankielistä nimeä *Aradus laeviusculus* tosin selvennetään ilmauksilla ”a flat bug”, ’litteä lude’ sekä ”that thrives on burnt wood”, ’joka viihtyy palaneessa puussa’, ja liekohärästä on liitetty Patvinsuon sivuille myös kokonainen englanninkielinen artikkeli.

Metsämyyrälle, varikselle ja harmaalokille olisi ehkä helpompaa suoda interformaalista oikeutta taiteellisemmassa luontokirjallisuudessa, joka tarttuu yksittäisen hetken ainutkertaisuuteen.

Arvohierarkioiden ohessa aineistossa kukoistaa myös moninaisuuden estetiikka. Selkämerellä ”linnusto on parhaimmillaan” muuttoaikaan, jolloin lajiversiteetti on suurin. Kauhaneva-Pohjankankaan linnustosta puhuttaessa ”monipuolinen ja arvokas” käyvät käsi kädessä; linnuston kerrotaan myös konsertoivan *moniäänisesti*, mikä osaltaan rikastuttaa kuvitelmaa esteettisesti arvokkaasta monimuotoisuudesta. Lukijan perusarvoihin tukeutuvat myös muutamat aineiston diagrammirakenteet:

[8.1.5.1] Myös merilinnusto on runsas, kävijän ilona on muun muassa isokoskeloita, tukkakoskeloita, kalatiiroja, lapintiioja, räyskiä ja luotokirvisiä. (<<http://www.luontoon.fi/selkameri/luonto>>)

Ennen Selkämeren lintulajien listaamista lukija viritetään pitämään tietoa emotionaalisesti merkityksellisenä: luvassa ei ole enempää eikä vähempää kuin ilonaiheita. Jotta luotokirvisten olemassaolosta iloitseminen ei kuulostaisi lukijan korvissa absurdilta, hänen on kuitenkin jaettava tietyn kulttuuriyhteisön käsitys mielihyvän ja mielihyvänsä perusteista. Ajatuksella monimuotoisuudesta ilonaiheena on sinänsä pitkät perinteet länsimaisessa kulttuurissa. Jo *Jobin kirjassa* (Job 39) Jumala kehottaa masentunutta nimihenkilöä katsomaan kotkan liitoa, hevosen hulmuavaa harjaa ja villiaasin juoksua, jotta tämä vakuuttuisi ihmistä ihmeellisempien voimien olemassaolosta. Virtuaalimaailmoiniin uppoutunut nykylukija saattaisi kuitenkin pitää merilintuheikutusta vaisun puoleisena uusien elokuva- ja pelimainosten rinnalla, ja kognitiivisesti kuormittunut tietotyöläinen ei välttämättä innostuisi evoluution rönsyistä. Parhaassa tapauksessa vastaanottajaksi osuu lukija, jonka ilolle monimuotoinen merilinnusto on otollinen kasvusuunta.

8.1.1–8.1.5 Yhteenveto

Tässä luvussa olen tarkastellut *interformaalisen kääntämisen* tekniikoita Metsähallituksen Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteissä. Interformaalisuudella tarkoitan tulkintoja siitä, miltä toislaajiset eläimet näyttävät ja kuulostavat, joissain tapauksissa myös tuntuvat, tuoksuvat ja maistuvat. *Kuvastamisen* osalta havaitsin, että foneettinen kuvallisuus on kansallispuistotekstien lajienvälisissä käännöksissä niukkaa ja typografinen kuvallisuus täysin olematonta. Tätä selittänee se, että tekstien ensisijaisena tavoitteena ei ole tuottaa lukijalle elämyksiä vaan saatella tämä retkelle kansallispuistoon. Siellä lukija voi halutessaan vastata linnuille tai rustata omia kuvarunojaan. Käsitteellisen kuvastamisen kautta tekstit kuitenkin tuottavat lukijassa monivivahteisia mielikuvia toislaajisten liikkeistä. Pyhä-Häkin esittelytekstissä kuvastaminen yltyy suoranaiseksi käsitteelliseksi leikiksi, jolla on keskeinen ympäristökasvatuksellinen sanoma. Usein käsitteelliset kuvat herättävät kunnioitusta toislaajisten arvoituksellista läsnäoloa kohtaan; paikoitellen käsite toisaalta kaappaa lähtöeläimen kitaansa rajoittaen havaitsemista. (Ks. 8.1.1.)

Subteuttamista koskevassa tarkastelussa totesin suoraan aisteihin vetoavan typografisen tai foneettisen diagrammin olevan kansallispuistoteksteissä jokseenkin yhtä harvinainen ilmestys kuin vastaava kuva. Harvat foneettiset diagrammit kuitenkin puolustavat paikkaansa tuoden tekstiin heikkoja kaikuja paikallisista äänimaisemista. Käsitteellisten ja tekstuaalisten diagrammien kautta teksteissä esitellään esimerkiksi lähtöeläinten ulkomuotoa ja morfologiaa. Käsitteellisin diagrammein tulkitaan myös toislaajisten esteettistä toimijuutta, kuten vaikutusta kansallispuiston tunnelmaan. (Ks. 8.1.2.) Lukijan luontosuhteen kehittämiseksi tällaisia interformaalisia käännöksiä olisi varaa viljellä teksteissä enemmänkin, sillä ne tavoittavat jotakin olennaista luonnon itseisarvolle herkistyneen ihmisen mielenmaisemasta.

Interformaalisen *samastamisen* suhteen huomasi, että kansallispuistot suosivat toislaisista saatujen aistillisten vaikutelmien rinnastamista taiteeseen. Tavallisin metaforisesti tulkittu lähtömerkki on aineistossa linnun ääni, joka samastuu musiikkiin. Kokonaisvaltaisemmin toislaisten esteettistä käyttäytymistä verrataan teatteritaiteeseen. Visuaalisten lähtömerkkien samastaminen on akustisia harvinaisempaa, mutta yksittäistapauksessa kuvataiteesta on haettu vertauskohta toislaisen ulkoiselle olemukselle. Taiteelliset metaforat korostavat toislaisten esteettistä arvoa, ja niiden rinnalla sovellettu tuttavallinen kuvasto kenties lieventää suuriin petolintuihin kohdistuvia pelkoja. Esimerkiksi huuhkajan ulkomuodosta nostetaan esiin kulmakarvat, jotka korostuvat myös ihmismäisellä Nalle Puhin pöllöllä. Metaforien avulla käännöksiin on vaivihkaa ujutettu luonnonsuojelumuonteisia arvoja, mikä näkyy myös monimuotoisuuden tulkittamisessa rikkaudeksi. (Ks. 8.1.3.)

Interformaalinen *altistaminen* näkyy kansallispuistoteksteissä erityisesti tulkintojen kytkeytymisenä todellisiin paikkoihin. Tekstit vilisevät paikkoihin osoittavia erisnimiä, ja varsinkin tietyissä tekstiosioissa lukijaa kutsutaan paikan päälle kuuntelemaan lintujen konsertteja tai ihastelemaan lampaita. Näin tulkintojen päähenkilöksi monin paikoin nousee *sinä*, ei kukaan kansallispuistojen asukkaista. Lukijalle esitetyt kutsut ovat kääntäjän lisäyksiä, sillä polskiva halli ei tietenkään kaipaa ihmistä todistajakseen eivätkä arktiselle alueelle muuttavat linnut välitä ihailustamme. Synteettisen semiosiksen (ks. 3.2.3) näkökulmasta kääntäjä pyrkii tulkitsemaan samaan aikaan toislaisten tuottamia merkkejä ja inhimillisiä intressejä, punomaan yhteen tietokoneen ääressä istuvan ihmisen ja kansallispuistossa konsertoivan kerttusen kohtalot. Jos linnut tekstissä laulavatkin kolmannessa persoonassa, kohtaamisen myötä toislaisesta voi tulla *minä* tai *sinä*. Altistaminen tuo interformaalisen kääntämisen hyvin lähelle intermediaalista kääntämistä. (Ks. 8.1.4.)

Interformaalinen *tarjoileminen* tekee muiden tekniikoiden sovelluksista sopivia tietynlaiselle lukijalle. Etenkin tulokieli vaikuttaa ratkaisevasti siihen, kuka pystyy lukemaan tietyn version kansallispuistoesittelystä. Interformaaliselta kannalta erityisen kiinnostavia ovat foneettisten diagrammien käännökset eri tulokielille. Tyypillisesti onomatopoeettisetkin ilmaukset muutetaan käännösprosessissa englannin- tai ruotsinkielisestä lukijasta luontevalta kuulostavaan muotoon. Jos muutosta ei tehdä, uuteen yhteyteen siirretty foneettinen diagrammi voi kuulostaa otollisesta lukijasta virkistävän vieraalta. Tulokieli ja kielitaito vaikuttavat myös siihen, millaisia esteettisiä mielle yhtymiä esimerkiksi eläinten lajinimet herättävät. Kielisyyden ohessa kansallispuistojen eläintulkintoihin sisältyy implikaatioita, jotka koskevat lukijan kulttuurisia arvostuksia. Lukijan oletetaan pitävän monimuotoisuutta ja -äänisyyttä suuremmissa arvossa kuin yksitotisuutta, tai ainakin häntä kasvatetaan tällaiseen arvomaailmaan. Lisäksi suhteellisen vähälukuisille lajeille suodaan avokätisemmin esteettistä ihastelua kuin runsaslukuisille verrokeille. Luonnonsuojelun kannalta kyseenalaisten kulttuuristen ennakkoluulojen olemassaolo tunnustetaan mutta ne kyseenalaistetaan samaan hengenvetoon: lapinpöllön pirullisesta ulkonäöstä sopii puhua vain lainausmerkeissä. Näin lukija haastetaan kehittymään ennakkoluulottomaksi esteetikoksi ja erikoisten elämänmuotojen ystäväksi. (Ks. 8.1.5.)

Luotuamme katseen siihen, *millaisia* eläimiä kansallispuistoteksteissä esiintyy, herää kysymys, *miten* heihin saisi yhteyden. Näin painopiste siirtyy interformaalisesta intermediaaliseen kääntämiseen.

8.2 Kansallispuistojen asukkaiden intermediaalinen tulkitseminen

Intermediaalisella kääntämisellä tarkoitan sitä, kuinka semioottinen energia virtaa olomuodosta toiseen (ks. 5.1.1). Luontokirjoittamisessa on usein kyse kielenulkoisen maailman, omakohtaisten kokemusten tai kulttuuristen luontokäsitysten kielentämisestä; lisäksi eläinrepresentaatioihin liittyy aistikanavan vaihdoksia, joita saatetaan reflektoida kielellisesti. Intermediaalinen näkökulma kiinnittää huomion siihen, kuinka kansallispuistotekstit tulkitsevat ihmisen ja toislaajisen välisen yhteyden ehtoja. Luontoon-sivuston lajienvälisen tulkintojen intermediaalisena erityispiirteenä on se, että ne ohjaavat kääntämään tekstejä omakohtaisiksi havainnoiksi. Näin ollen niissä voi nähdä analogian vaikkapa Alan F. Segalin (2003) tarkastelemaan mystiseen kääntämiseen, jossa pyhä teksti käännetään henkilökohtaiseksi kokemukseksi. Periaatteessa kenellä hyvänsä lukijalla on mahdollisuus kohdata kansallispuistossa monenlaisia eläimiä, ja tekstit keskittyvät lajienvälisestä todellisuudesta tuottavien intermediaalisten siltojen rakenteluun. Luontoon-sivustolla on myös valokuvia, mutta niiden intermediaalista vuorovaikutusta tekstin kanssa en tässä tutkimuksessa tarkastele.

8.2.1 *Hiljainen koputtelija*. Intermediaaliset kuvat

Käsitteellinen kuva (ks. 4.1) voi toimia paitsi eläimen aistittavan olemuksen tulkkina myös intermediaalisena jälkenä eläimen kohtaamisen edellytyksistä. Tällöin kääntäjä ottaa tehtäväkseen eksplikoida vuorovaikutustilanteen ehtoja. Tältä kannalta olennainen intermediaalinen jatkumo on lähtöeläimen tavoitettavuus. Siinä missä Petkeljärven kuikka on ”näkyvä ja kuuluva”, Selkämeren isokoskelo ”helposti tunnistettava, näkyvä ja yleinen”, Hossan kuukkeli *tuttavallinen* ja Pyhä-Häkin sisiliskot *kaikille tuttuja*, Pyhä-Häkin metsäkirvinen on *huonosti tunnettu* ja myyrät *lähes huomaamattomia*.⁵⁴⁷ Tavoittamattomuuteen voi liittyä määrättyä arvoituksellisuutta, joka näkyy myös kielikuvastossa. Repoveden pohjantikka on *hiljainen koputtelija*, Isojärven majava *salaperäinen* ja Hiidenportin lapinpöllö *hieman tarunomainen*. Joidenkin lajien lumo näyttää haihtuneen: Seitsemisen esittelytekstin mukaan hirvi ”on ollut myyttinen hahmo ja on yhä tärkeä saaliseläin”. Intermediaalisuudessaan huomautukset mallintavat erilaisia tapoja katsoa toislaajista eläintä (vrt. Stibbe 2012). Luontosuhteen kannalta rakentavina voi pitää varsinkin tavoittamattomuutta kuvastavia käsitteitä, jotka virittävät aistit heikoillekin signaaleille toisen läsnäolosta.

Objektiivisemmin puhutaan esimerkiksi *vaarantuneista*, *harvinaisista*, *yleisistä*, *tavallisista*, *tyypillisistä*, *satunnaisista*, *jokavuotisista*, *vähälukuisista*, *harvalukuisista* ja *runsaslukuisista* eläimistä. Intermediaalisia vihjeitä kytkeytyy myös nominaalimuotoisiin käsitteisiin *peruslajisto*, *valtalinnut* ja *tyyppilinnut*. Tällaisiin käsitteisiin sisältyvä intermediaalinen tulkinta perustuu lajin esiintymiseen tietyssä kansallispuistossa – ei niinkään siihen, kuinka helppo se on huomata. Toisaalta myös eläinesiintymiä koskevat arviot perustuvat toki lähtökohtaisesti toislaajisten merkkien intermediaaliseen tulkittamiseen. Kuten antropologi Myrdene Anderson (2003) huomauttaa, kaikki mitä koemme täytyy kääntää, jotta siitä tulisi yhteistä todellisuutta, ja tämä koskee yhtä lailla toislaajisista yhteisöistä kuin lajitovereista tekemiämme havaintoja. Minna Santaajan (2013) tutkimuksesta voi huomata, että toislaajisten kenttähavainnointiin liittyy monenlaista suodattumista, ja havaintojen kääntäminen tieteen kielelle pelkistää niitä entisestään. Myös *vaarantuneisuus* ja *runsaslukuisuus* ovat tulkintoja havainnoista, mutta populaatioekologiassa

⁵⁴⁷ Lähtöeläintä koskevien luonnehdintojen ohessa suhteen ehtoja täsmentävät adverbis: Päijänteen selkälökki huutelee *äänekkäästi*.

intermediaaliset tulkintaprosessit kulkevat määrätietoisesti kohti Kolmannuutta – satunnaisten kohtaamisten sijaan kiinnostus kohdistuu havaintojen säännönmukaisuuteen, tulevaan kehitykseen ja runsaussuhteisiin, joita kukaan yksittäinen ihminen ei todista.

Luontoon-sivuston eläintulkinnossa todellisuudesta tekstiin johtaneita intermediaalisia siirtymiä ei juuri eksplisiittisesti reflektoida, mutta episteemisen modaliteetin ilmaukset tarjoavat muutamia johtolankoja tulkintaprosesseihin. Esimerkiksi Patvinsuolla elävä lahkapon toukka syö *tiettävästi* sinistäjäsiestä; tietoa ei ole annettu ihmiselle välittömästi vaan käsitys perustuu ihmisen ja lahkapon väliseen suhteeseen kaikkine rajoituksineen. Verbin abessiivimuoto voi toimia vastaavalla tavalla kuin *tiettävästi*: erään Pyhä-Häkin lapinpöllöpoikueen kerrotaan häipyneen pesästä ”kenenkään tietämättä”, mikä ilmentää intermediaalisen yhteyden suhdetta lähtöeläimen semioottiseen ehtymättömyyteen.⁵⁴⁸ Paitsi kollektiivista tietotilaa episteeminen adverbi voi tulkita myös tulevia havaintoja. Oulankajoelta tapaa ”melko varmasti” koskikaran, jolloin mennyt kanssakäyminen, vahvistuvat odotukset ja niitä horjuttavat epävarmuustekijät kääntyvät säännönmukaisuudeksi ja tulevalle vierailijalle annetuksi lupaukseksi. Partisiippimuotojakin käytetään kuvaamaan yhteyden mahdollisuuksia: Pyhä-Häkin tiaiset ovat lapinpöllöjä merkittävästi helpommin ”nähtävissä ja kuultavissa”.⁵⁴⁹

Kaikkiaan aineiston intermediaalisessa sanastossa painottuu ajatus ihmisestä eläinten katselijana, jonka suhteesta toislajiin puuttuu vastavuoroisuus. Toissijaisesti ihminen kuuntelee toislaisia tai kohtaa heitä sattumoisin. Monessa yhteydessä intermediaalisia mahdollisuuksia tulkitaan verbeillä *tarkkailla, seurata, katsoa, havaita, nähdä, kuulla, bongailla, erottaa, löytää, tunnistaa, tavata, kohdata*. Toislaajinen objekti kytkeytyy tyypillisesti intermediaalisen verbin erottamattomaksi täydennykseksi, kun vaikkapa Valkmusan sivulla kehoitetaan: ”Kapua luontotorniin kiikaroimaan siivekkäitä!” Huomattavasti harvinaisempia ovat toislaajisen toimijuutta korostavat verbit, kuten *näyttäytyä, seuraila, tulla vastaan ja tulla tervehtimään*.⁵⁵⁰

Charles Bergmanin (2005) ja muiden valittelemasta simulaatioihin peittymisestä ei kansallispuistojen asukkaiden kohdalla ole huolta, sillä heihin suuntautuu lukemattomia tarkkaavaisia silmäpareja. Intermediaalisia käsitteitä ovat myös eläimen kohtaamista kuvaavat substantiivit, kuten *havainto, näky* ja *nähtävyys*. Lisäksi on mainittava havaitsemisvälineisiin ja tiedonvälitykseen liittyvä käsitteistö: *lintutorni, katselulava, tarkkailupaikka, luontopolku, opastuskatos*. Kansallispuistot näyttäisivät mahdollistavan Arran Stibben (2012) suosittelman välittömän yhteyden toislaajisiin eläimiin, mutta suorilla havainnoillakin on omat rakenteensa ja reittinsä. Tornien ja polkujen sijoittelu vaikuttaa siihen, mitä vierailijat havaitsevat, eikä opasteissa voi kertoa kaikkea. Esimerkiksi Salamajärven luontopolulla taulut *nostavat esiin* ”polun varren asukkeja, kasveja ja eläimiä”, jolloin yhteyksiä muodostuu mutta osa asukkaista jää piiloon. Rakennelmat ilmentävät myös sitä, kuinka aktiivisesti tavoittelemme yhteyttä moniin toislaajisiin, jotka tahollaan kaihtavat ihmisiä. Äärimmillen uteliaisuuden ja pakokauhun välinen jännite kasvaa silloin, kun ihminen ei tyydy katselemaan ja kuuntelemaan villiä toislaajista vaan tahtoo saada tästä kiinteän otteen. Esimerkiksi Syötteen sivulla toivotetaan: ”Kireitä siimoja!”

Intermediaalinen kuvastaminen tapahtuu käytännössä yksinomaan käsitteiden kautta, mutta muutamissa aineistoon sisältyvissä tulkinnossa siihen kytkeytyy foneettiselle kuvastamiselle tunnusomaista äänteiden toistamista. Patvinsuon polulla voi ”nähdä vilahduksen vikkelmästä näädestä”, jolloin alkusoinnut tehostavat olennaisesti käsitteellisten kuvien välittämiä käsityksiä. *Vikkelänsä* ja

⁵⁴⁸ Tarkkaan ottaen kyseessä on verbin MA-infinitiivin eli kolmannen infinitiivin abessiivimuoto. MA-infinitiiviksi sitä nimittää *Ison suomen kieliopin verkkoversio* (Vilkuna (toim.) 2008: VISK § 120).

⁵⁴⁹ Esimerkissä on käytössä ensimmäisen partisiipin passiivisen inessiivin monikkomuoto.

⁵⁵⁰ Subjektinakaan toislaajinen ei automaattisesti toimi omaksi parhaakseen; esimerkiksi Syötteen Naamankajärvessä ”koukkuun voi tarrata siika tai hauki”.

vilahduksessa toistuva korkea [i] havainnollistaa sitä, kuinka kevyesti näädän hahmo koskettaa näkymää. Lisäksi alkusoinnut sitovat yhteen havaitsijan ja havainnon kohteen, liikkeen ja liikkujan, vastaten siten Andrew Goatlyn (1996/2001) toiveeseen kokonaisvaltaisesta kieliopista. A-infinitiivi *nähdä* rinnastuu nähtyyn *näätään*, jota näkijä ei kontrolloi vaan joka elatiivimuotoisena tulee tätä vastaan.⁵⁵¹ Vastaavasti kietoutuvat yhteen *vikkeliä* ja *vilahdus*. Prosessuaalisuutta korostaa se, että jälkimmäisiin nomineihin rinnastuvat infinitiivimuotoinen verbi ja verbin nominalisaatio. Kokonaisuudessaan rakenne tuottaakin sellaisen vaikutelman, että kiinteitä havaintokohteita ei ole vaan kaikki on liikkeessä.

Siinä missä intermediaaliset kuvat välittävät kokonaistulkintoja yhteydestä lähtöeläimeen, diagrammi mahdollistaa kohtaamisen dynamiikan erittelyn.

8.2.2 *Kuukeli seurailee kulkijaa*. Intermediaaliset diagrammit

Siinä missä interformaalisissa diagrammissa on kyse esteettisistä suhteista, intermediaalinen diagrammi esittää tulkinnan eläinmerkin viestinnällisistä yhteyksistä (ks. 4.2). Tällainen diagrammi saattaa lähteä liikkeelle esimerkiksi eläinyhteyden edellytyksistä, kuten paikasta, vuodenajasta, vuorokaudenajasta tai havaitsijasta. Taiteellisessa luontokirjallisuudessa diagrammaattinen ikonisuus voi olla hyvinkin kompleksista: kirjailija ei oikopäätä ilmoita, mitä lajeja erämaassa tai aarniometsässä esiintyy, vaan eläinten ympärille on rakennettu kokonainen maisema, jossa kohtaamiset tapahtuvat. Laji- ja luonto-oppaissa sitä vastoin paikkojen lajikirjoa ei ole tapana piilottaa mimeettiseen viidakkoon vaan katse suunnataan oikopäätä keskeisinä pidettyisiin kohteisiin. Jossain mielessä Luontoon-sivuston intermediaaliset tulkinnat tuovat mieleen eläintarhan tai opastetun retken, missä sanojen tarkoituksena on tehostaa omakohtaista havainnointia. Yksinkertaisimmillaan yhteyden edellytys voidaan ilmaista virkkeen alkuun sijoitetulla adverbialilla tai subjektilla, joka ehdollistaa tai mahdollistaa kohtaamista. Esimerkki [8.2.2.1] etenee havaitsevasta ihmisestä viestintäkanavan kautta lintuun:

[8.2.2.1] Tarkkakorvainen lintuharrastaja voi äänen perusteella tunnistaa myös idänuunilinnun.
(<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/luonto>)

Diagrammi [8.2.2.1] on avoimen ihmiskeskeinen tuoden samalla esille sen, että ainakaan asiaan vihkiytymätön Pyhä-Häkin kävijä ei saa yhteyttä kaikkiin metsän asukkaisiin vaan havainnot perustuvat lintukorvan tarkkuuteen. Idänuunilinnun tunnistaja on harrastuksensa myötä pitkäjänteisesti suuntautunut lintuihin, ja vaikeasti havaittava eläin on oletettavasti erityisen haluttu havainto juuri lajitietoiselle vierailijalle. Ylimalkaisempaa havaitsijälähtöisyyttä edustavat eri kansallispuistojen yhteydessä esiintyvät ”näkemistä”-luettelot, joissa erilaiset suurpedot, liito-orava, euroopanmajava, saimaannorppa, kolopesijät, pöllöt, kalasääski, selkälokki, kuikka, kurki ja sudenkorennot listataan nähtävyyksiksi muiden joukossa. Esimerkiksi Koloveden nähtävyyksiä ovat ”jylhät rantakalliot ja uhanalainen saimaannorppa”, jolloin nisäkäs rinnastuu katsojan näkökulmasta yhtä lailla näkemisen arvoisiin kallioihin. Aina toislaiset eivät muutta mutkitta suostu nähtävyyksiksi – esimerkiksi Repoveden ”näkemisiin” lukeutuu ”arka kaakkuri, joka antaa äänensä kuuluu”. Tämä tuo mieleen käännöstutkijoiden huomiot siitä, kuinka kulttuurienvälinen viestintä saattaa edellyttää kanavan vaihtamista (ks. Nord 1997/2008: 39): lähtöeläintä ei pääse rapsuttelemaan eikä välttämättä näkemäänkään, jolloin kaakkurista

⁵⁵¹ A-infinitiiviä on perinteisesti kutsuttu ensimmäiseksi infinitiiviksi, mutta *Ison suomen kieliopin verkkoversio* (Vilkuna (toim.) 2008: VISK § 120, 73) käyttää infinitiiveistä niiden tunnuksiin perustuvia nimityksiä. A-infinitiivi tulee tunnuksesta *A*, joka *nähdä*-verbissä saa muodon *dä*.

kiinnostuneen kannattaa kulkea korva tarkkana. Havaittajavetoisia diagrammeja monenkeskisempää logiikkaa noudattavat myös harvinaislaatuiset rakenteet, joissa toislajinen omista lähtökohdistaan suuntautuu ihmisen puoleen:

[8.2.2.2] Uteliäs kuukkeli seurailee kulkijaa ja jos onni on mukana, voit kohdata myös harvinaisen sinipyrstön. (<<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/aktiviteetit>>)

Kuukkeli näyttäytyy Hiidenportin kulkijalle omilla ehdoillaan, oman uteliaisuutensa saattamana, kun taas sinipyrstön ja ihmisen väliset kohtaamiset ovat sattumasta kiinni. Varsinkin kuukkeli osallistuu liikkeillään omien representaatioidensa tuottamiseen (vrt. Weil 2012: 25–26), jolloin intermediaalinen prosessi on vastavuoroisempi kuin pakoilevan toislajisen bongaaminen. Tätä tukee foneettinen kuvallisuus – sitooahan alkusointu *kuukkelin* ja *kulkijan* yhteen. Aina toislajisten ensisijaisuus ei edellytä intentionaalisen subjektin asemaa. Toislajisen omaehtoista toimintaa ja ihmisen vastaanottavaisuutta ilmentää esimerkiksi Hossan eläimistä kertova diagrammi: ”Maa- ja merikotkien lentoakin on saatu Hossassa katsella.” Diagrammin lähtökohta on toislajisessa eläimessä, ja havaitsija ottaa kiitollisena vastaan sen, mitä on tarjolla. Ihmisvetoisten ja toislajisen ehdoilla etenevien rakenteiden ohessa aineisto käsittää intermediaalisia diagrammeja, joissa kohtaamisen lähtökohtana toimivat yhteydenpitoa varten rakennetut välineet ja infrastruktuurit. Kauhaneva-Pohjankankaalla tie kuljettaa lukijan lajienväliselle kohtauspaikalle: Kauhalammin luontotornille, jonka puitteissa suolintuja tarkkaillaan:

[8.2.2.3] Kyrönkankaan keskiaikainen tie vie sinut keskelle kansallispuiston kaunista suoluontoa. Kauhalammin pohjoispuolen luontotornista ihaillet hienoa näköalaa yli Kauhanevan keidassuon – näet kermiä, kuljuttajia ja allikot sekä tarkkailet suon lintujen liikkeitä. (<<http://www.luontoon.fi/kauhaneva-pohjankangas/aktiviteetit>>)

Välinelähtöisissä diagrammeissa korostuu mediumin vaikutus lajienvälisen suhteen luonteeseen. Joskus väline saa vieläpä subjektin roolin: tie vie lukijan kohti Kauhaneva-Pohjankankaan suolintuja, ja Torronsuolla ”[J]intorni kutsuu ihaillemaan kurkien ja hanhien muuttoa”. Ekolinguisti Andrew Goatly (2017: 244, ks. myös 233) käyttää subjektin asemaan päässeitä teitä ja polkuja esimerkkinä siitä, kuinka inhimillisen toimijan, passiivisen objektin ja satunnaisen ympäristön välistä roolijakoa voi lähteä kielipiiristä purkamaan. Toisaalta tiet ja lintutornit ovat tietenkin ihmisen tuottamia artefakteja, jotka kylläkin luovat lajienvälisiä yhteyksiä mutta voivat jossain tilanteessa myös tuottaa häiriötä kansallispuistojen asukkaille. Torni lienee lintujen kannalta varsin harmiton rakennelma, mutta esimerkiksi Syötteellä ”koukkuun voi tarrata siika tai hauki”, jolloin välikappale koituu tavoitellun toislajisen kohtaloksi. Vaikka kalat ovat lauseen vaihtoehtoisia subjekteja, tapahtumat lähtevät liikkeelle ihmistoimijan veteen asettamasta koukusta.

Paitsi ehtoja ja aloitteita käsitteellinen diagrammi saattaa ilmentää ajallisia suhteita. Näin näyttäisi toimivan diagrammi [8.2.2.4], joka etenee päivän näkymistä yön ääniin, katseen hallitsemasta maisemasta pimeyden tuomiin yllätyksiin. Diagrammissa [8.2.2.5] taasen yhteys vesieläimiin rakentuu ensiksi kirkkaaseen veteen luotuna katseena. Sitten lukija pääsee uimaan äyriäisten ja kalojen kanssa; viimeksi mainittujen tiedetään aistivan kylkiviivallaan ihmisen liikkeitä, mikä korostaa lajienvälisiä yhteyksiä. Kun lukija kerrankin on saatettu toisluokkaisten *seuraan*, harmiton rinnakkaiselo kuitenkin vaihtuu kouriintuntuvan kalasaaliin tavoitteluun:

[8.2.2.4] Näe suoluonto kurkineen ja Savojärven maisemat. Kuule sudet ja pöllöt. (<<http://www.luontoon.fi/kurjenrahka>>)

[8.2.2.5] Kurkista pinnan alle! [...] Seuranasi leväkasvustojen lomassa puikkelehtivat katkat, kalanpoikaset ja siirat. Sukelluskalastusta voit harrastaa valtion kalastuksenhoitomaksulla ja läänikohtaisella vieheluvalla. (<<http://www.luontoon.fi/selkameri/aktiviteetit>>)

Intermediaalisen diagrammin kautta voidaan esittää myös tulkinta eläinmerkin välittämistä edelleen. Diagrammeissa [8.2.2.6] ja [8.2.2.7] virke lähtee liikkeelle eläimistä ja muista luontokappaleista, jotka näyttäytyvät yhtäältä kuvaajalle tarjoutuvina mahdollisuuksina, toisaalta kuvauksellisina haasteina. Aktiviteettisivulla mahdollisuus kuvaamiseen on myös kehystetty otsikon ”valokuvaus” alle, osaksi lukijoiden kansallispuistossa harjoittamien toimintojen listaa, mikä sulkee *eläimistön* visusti inhimillisten tarkoituksien piiriin, kuvauskohteeksi muiden joukossa. Vaikka virke lähtee liikkeelle kuvauksen aiheista, kuvaus lähestymistapana edeltää puistoon saapumista. (Ks. [8.2.2.6].) Yleisessä esittelytekstissä [8.2.2.7] sitä vastoin kuvaaminen jää sivuseikaksi, jonka mahdottomuus tuntuu tähdentävän taimenen vapautta ja koskikaran salaisuuksia. Vesi kanavoituu monenlaisiksi elämänmuodoiksi, jotka kokonaisvaltaisesti koskettavat kulkijaa:

[8.2.2.6] **Valokuvaus:** Kansallispuiston nähtävyydet, ainutlaatuinen luonto, vuodenaikojen vaihtelut ja eläimistö tarjoavat erinomaiset mahdollisuudet valokuvaamiseen. (<<http://www.luontoon.fi/oulanka/aktiviteetit>>)

[8.2.2.7] Karhunkierroksen jylhissä maisemissa näet ikiaikaisen veden voiman. [...] Siellä villin taimenen hyyt, koskikaran sukellus, aapasoiden ääretön kauneus ja piilotteleva kasvikaunotar neidonkenkä haastavat kokeneenkin kuvaajan. (<<http://www.luontoon.fi/oulanka>>)

Sen lisäksi, että kansallispuiston kohtaamiset voivat kääntyä kulttuurisiksi representaatioiksi, lukijan hankkima toisen käden eläintieto voi saada uusia ulottuvuuksia omakohtaista kokemuksista. Helvetinjärven sivustolla huomautetaankin: ”Kirjoista opittu herää eloon luontoretkeillä.” Eräät diagrammit näyttävät tulkitsevan pikemminkin lähtökanavan muuttumista ajassa kuin potentiaalisen vuorovaikutuksen dynamiikkaa. Diagrammi [8.2.2.8] juontaa juurensa menneisyyteen, jolloin selkälökin saattoi noin vain tavoittaa näköaistin kautta, ja se kuvaa kärjistetysti viestintäkanavan muuttumista omakohtaisesta havainnosta pelkäksi maininnaksi lajilistassa:

[8.2.2.8] Kesäisenä päivänä 1950-luvulla saattoi vielä helposti tavoittaa selkälökin liitämässä avoimella järvenselällä. Nykyisin selkälökki valitettavasti löytyy harvinaistuneiden lajien listalta. Kesäpäivänä kansallispuistoon saapuva retkeilijä voi vielä onneksi ihaila taivaalla liitävää puhtaan mustavalkoista selkälökiä. (<<http://www.luontoon.fi/paijanne/luonto#selkis>>)

Järvenselällä liitävän lökin vaihtuminen harvinaistuneiden lajien listaan tuo mieleen Jacques Derridan (2006: 46) kritisoiman keinotekoisien elossa pitämisen, jonka siivellä lajeja tuhoetaan. Selkälökeistä puhutaan nykyisin enemmän kuin sata vuotta sitten, mutta minkään lajin antroposemioottinen kukoistus ei korvaa edustajien aktuaalista olemassaoloa. Yksilötasolla selkälökin voi *vielä* tavoittaa, mutta tulkinta herättää pohtimaan, onko selkälökeistä kohta jäljellä pelkkiä inhimillisiä representaatioita – valokuvia, muistoja, harvinaistumista koskevia selontekoja, kansallispuiston logotuotteita. Suojelutoimet edellyttävät linnun näkyvää edustusta kulttuurissa, mutta samaan aikaan kaikkinaiset muistomerkit kasvattavat ihmisen ja läsnäolevan selkälökin välistä etäisyyttä. Diagrammin [8.2.2.8] tehoa kasvattaa se, että kappale päättyy satunnaiseen selkälökin siivittämään kesäpäivään. Avoimeksi jää, kuinka monena kesänä selkälökin ihaileminen vielä onnistuu. Siinä missä monet diagrammit asettavat toislaajisten kohtaamiselle ehtoja, intermediaaliset metaforat ilmentävät luottamusta lajienväliseen tuttavuuteen.

8.2.3 Terveiset Afrikasta. Intermediaaliset metaforat

Aineiston intermediaaliset metaforat vahvistavat lukijan luottamusta siihen, että kansallispuistoissa on mahdollista solmia yhteyksiä toislaajisiin eläimiin. Yhteyksien luonne vaihtelee. Valkmusa tarjoaa *ikkunan* lintujen ja suoperhosten elämään, jotka asettuvat näin ihmisten havainnoitaviksi ilman molemminpuolista vuorovaikutusta luokkien välillä. Ikkunametafora näyttäisi viittaavan luonteeltaan tieteelliseen havainnointiin, jossa havainnoija on erossa havainnoitavasta, lasi kirkas ja vain rajattu osa kokonaiskuvasta tarkastelun kohteena. Toisenlaisia mielikuvia herättää *pöllörintama*, josta puhutaan kahdesti Pyhä-Häkin yhteydessä. Rintamalla vuorovaikutus vastapuolten välillä voi olla hyvinkin intensiivistä, ja pysähtyneinäkin hetkinä on pysyttävä valppaana odottamattomien siirtojen varalta. Lisäksi rintama rinnastaa kenties ironisella tavalla maastoon joutuneet sotilaat ja nykypäivän lintumiehet, joiden haasteena on saattaa salaperäisiä yöeläjiä tiedon piiriin.

Joissain tapauksissa metaforinen eläin kasvattaa puiston vetovoimaa, vaikka jäisi epäselväksi, pystyykö häntä edes havaitsemaan – Saimaannorppa on ”[u]lappojen uumenissa” majaileva Linnansaaren *aarre*. Esineellisyydestään huolimatta vertauskohta tuntuu kunnioittavalta; vaikka norppaturismiin liittyy myös merkittäviä rahavirtoja, metaforassa näyttäisi olevan kyse norpan itseisarvosta. Toiseen ääripäähän sijoittuu Teijon rapu, joka on ”erittäin tuttu kaveri paikkakuntalaisille”. Omassa elinpiirissään rapu lienee paikkakuntalaisillekin varsin vierassieluinen olento, jonka tuttuus perustuu paljolti siihen, että ihminen saattaa saalistuksen yhteydessä ja ruokapöydässä päästä konkreettisesti kosketuksiin hänen kanssaan. Vanhoissa pyyntikulttuureissa on tavanomaista, että saalistaja tunnustaa saaliin kaverikseen, minkä usein katsotaan ilmentävän lajienvälistä yhteisöllisyyttä (ks. esim. Chawla 1991/2001: 118). Toisesta näkökulmasta pyydystäminen, keittäminen ja syöminen mitätöi ravun sosiaalisen toimijuuden – tältä kannalta ajatus ravun kaveruudesta vie ajatukset pois rapusuhteemme todellisesta luonteesta. Rapuruoista pitävästä ihmisestä puhutaan helposti rapujen ystävänä, mutta käsitys ruoasta ruokailijan kaverina menee vielä kauemmaksi siitä, mitä käsitteellä yleensä tarkoitetaan. Toisinaan metafora kätkee näkyvistä sen, mistä jossakin oikeasti on kyse (ks. Crapanzano 2003), ja tässä tapauksessa kursailemattoman ruumiillinen yhteys verhoutuu mutkattomaan tuttavallisuuteen.⁵⁵²

Metaforassa mahdoton voi käydä mahdolliseksi ja vastakohtat lankeavat yhteen, mikä havainnollistaa läheisyyden ja tavoittamattomuuden välistä jännitettä suhteessamme toislaajisiin. Pyhä-Häkin kettujen ”juoksevat jäljet” yhtäältä pysäyttävät eläimen liikkeen, toisaalta tuntuvat jälkinäkin karkaavan kaukaisuuteen. Melko etäisiksi ja silti hassulla lailla tutunomaisiksi jäävät sudet, ilvekset ja ahmat, jotka jättävät *käyntikortikseen* jälkiä Patvinsuon hankiin. Ajatus suden käyntikortista luo uudenlaisen kosketuskohdan villiin eläimeen; jäljet herättävät kysymään, millaista olisi päätyä läheisempiin tekemisiin suden kanssa. Jos metaforat tosiaankin vaikuttavat olennaisesti siihen, kuinka kohtelemme toisia eläimiä (ks. Goatly 2006), niin käyntikorttimetaforan voisi olettaa johtavan asialliseen yhteistyöhön susien kanssa. Toisaalta metafora voi tehdä vaikutuksen lukijaan välittömän poeettisen efektin kautta. Käyntikorttimetafora dekonstruoi arkikielen kategorioita, kuten kesyn ja villin välistä vastakkainasettelua, tuoden käyntikortin ojentamiseen uusia merkitysulottuvuuksia.

Intermediaaliset metaforat kielentävät lajien välille rakentuneita suhteita; toisaalta metaforinen ajattelu tuottaa uudenlaista kanssakäymistä. Sipoonkorven vuorovaikutusta ilmentävä

⁵⁵² Kirjaimellisen käytön ohessa *tutulla kaverilla* viitataan joskus abstraktiin ilmiöön tai jonkinlaiseen viholliseen; syötävästä eläimestä harvemmin puhutaan kaverina, mikä korostaa luonnehdinnan metaforisuutta.

postikortti-metafora on vieläpä konkretisoitu luontopolun toteutuksessa. Postikortti luo kosketuskohdan kaukaiseenkin toislaajiseen jättäen samalla lukijan sivustakatsojaksi:

- [8.2.3.1] Luontopolun varrella on kuusi postilaatikkoa, joista kulkija löytää hauskaasti tehtyjä alueen eläimien toisilleen lähettämiä postikortteja eri aikakausilta. Postin tarkoitus on kiinnittää kulkijan huomio perinnemaiseman eri osiin ja lajistoon. (<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/reitit>>)

Postikortteja kirjoittavat toislaajiset altistuvat Arran Stibben (2012: 185) kritiikille, jonka mukaan kieli helposti korvaa aistillisuuden käsitteellistyksillä; puhuvien eläinten sijaan Stibbe suosittelee ympäristökasvatukseen puhdasta ihmettelyä ja sitä tukevan katsomistavan mallintamista. Toisaalta sopii kysyä, eikö eläinten avulla voi tavoitella myös teoreettisempaa ymmärrystä. Vaikka postikorttiteksteissä ei ole kyse puhtaasta läsnäolosta, ne konkretisoivat biologiset mallit paikalliseksi elämänmenoksi. Ylipäänsä kansallispuistossa voi toislaajisten ohessa saada yhteyden johonkin, mitä he edustavat. Leivonmäen tunnuslaji on kehrääjä, jonka ”rukin hyrinää muistuttavan [...] äänen kuulee nykyisin yhä harvemmin”. Koska vain harva nykyihminen on kuullut kehräyksen ääniä, metafora ei niinkään havainnollista linnun ääntelyä kuin tekee selväksi, että Leivonmäessä saattaa kehrääjän hyrinän kautta kuulla kaikuja entisaikojen maalaispirttien äänimaailmoista.⁵⁵³ Metsäkirvinen puolestaan tuo Pyhä-Häkkiin *terveiset* Afrikasta; tässä tapauksessa metafora muistuttaa linnun luomasta indeksaalisesta yhteydestä kaukaisiin maihin, joihin harva ihminen voi ainakaan ekologisesti kestäväällä tavalla itse matkustaa. Kansallispuistojen sitä vastoin oletetaan olevan lukijan tavoitettavissa, ja tämä näkyy myös tekstien indeksaalisissa käännostratkaisuissa.

8.2.4 *Voit nähdä metson*. Intermediaaliset subindeksit

Luontoon-sivuston indeksaalisuutta (ks. 4.4) vahvistavat olennaisesti sidokset konkreettisiin paikkoihin, minkä lisäksi teksteissä viljellään jonkin verran persoonamuotoja ja muita deiktisiä ilmauksia. Päijänteen tekstissä huomautetaan, että selkälokin alalaji *Larus fuscus fuscus* on levinneisyydeltään ”maailman suomalaisin lintu”. Siksi *meillä* on ”syytä olla lokistamme ylpeitä”, vaikka ”kaunis mustaselkäinen lokkilaji on vähentynyt sisävesissämme koko ajan”. Puhe *lokkilajin* vähentymisestä liittyy hieman kummallisesti abstraktin lajikäsittelyn konkreettisia joukkoja koskeviin kannanvaihteluihin, mutta muuten tekstin indeksaaliset kytkökset ovat ilmeiset. Teksti on suunnattu suomalaiselle lukijalle, joka voi liittyä alalajista ylpeiden ihmisten kollektiiviin ja puhua Suomen sisävesistä ja linnuista omistumuodossa. Vastaavasti merilokkiin viitataan parafrasilla ”[l]oinen mustaselkäinen lokkimme”. Monikon ensimmäisestä persoonasta luovutaan siinä vaiheessa, kun teksti siirtyy käsittelemään selkälökkien vähenemistä. Vähenemisen syiksi epäillään *ihmisten* suomaa ravintomahdollisuuksia, jotka suosivat harmaalokkeja, *lomailua*, *veneilyä* ja *ympäristömyrkyjä*. Indeksaaლისin keinoin lokista tehdään vastaanottajan ylpeyden aihe ja myös havaintokohde: ”Päijänteellä voit nähdä muun muassa [...] selkälokin.” Ympäristöongelmista sitä vastoin puhutaan yleisellä tasolla; lukija voi *nähdä* selkälokin, mutta linnun harvinaistumiseen hänellä ei ole omakohtaista yhteyttä.

Päinvastainen indeksaalisuus suhde muodostuu Linnansaaren saimaannorpan ja lukijan välille. Norpan kohtaaminen näyttäytyy epätodennäköisenä mahdollisuutena, johon kytkeytyy interaktantiaalisia ristiriitoja. Ihmisten ei pitäisi hankkiutua tekemisiin jällä pesivien norppien kanssa, ja

⁵⁵³ Kehräjän äänen vertaaminen rugin ääneen on itsessään lähinnä interformaalinen metafora, mutta tässä yhteydessä sitä on mielekästä tarkastella intermediaalisesta näkökulmasta.

tahatonta häirintääkin on varottava. ”Pidä silmät auki Saimaalla veneillessäsi”, teksti ohjeistaa, mutta päämääränä ei ole niinkään norppahavaintojen maksimointi kuin vaikeasti havaittavien norppien kiertäminen. Saimaannorpan havainnointi edellyttää hyvää onnea ja pidättyväisyyttä. Ensisijaisena tavoitteena ei ole norpan bongaaminen vaan tulevaisuuden turvaaminen:

[8.2.4.1] Saimaannorppilla on yleensä omat suosikkipaikkansa, joilla ne voivat loikoilla keväästä toiseen. Jos löydät norpan makuupaikan, älä lähesty sitä ja säikäytä eläintä. Hyvällä onnella voit seurata sen elämää vuosia. (<<http://www.luontoon.fi/saimaannorppa>>)

[8.2.4.2] Saimaannorppa jatkaa sukelluksiaan, kun suojelemme sitä yhdessä! Silloin myös tulevat sukupolvet voivat nähdä norpan luodoilla lepäilemässä tai sukeltellessa selkävesillä. (<<http://www.luontoon.fi/saimaannorppa>>)

Saimaannorppalla yleilemisen sijaan teksti pyrkii voimauttamaan lukijan osaksi uhanalaisesta alalajista välittävien ihmisten yhteisöä. Alaotsikko ”Minä ja norppa” rakentaa norppasuhdetta, joka ei perustu omin silmin havaitsemiseen vaan tekoihin. Lukijaa kehoitetaan norppaystävällisiin kalastusmenetelmiin, häirinnän välttämiseen ja kuolleista norpista ilmoittamiseen. Ilmastonmuutoksen kautta kaikilla maailman ihmisillä on yhteys norppaan:

[8.2.4.3] Vähentämällä omaa kulutustasi ja tekemällä luonnon kannalta eettisiä valintoja vaikutat myös saimaannorpan elinolosuhteiden parantamiseen. (<<http://www.luontoon.fi/saimaannorppa>>)

Kaikkiaan monikon ensimmäinen persoona on harvinainen ilmestys Luontoon-sivustolla. Tavallisemmin korostuneen indeksaaliset puheenparret ovat intermediaalisia tulkintoja sinutellun lukijan ja kansallispuiston välisestä suhteesta. Lukijalle puhutaan, ikään kuin hän olisi jo paikan päällä, ja mahdollisia lajienvälisiä kohtaamisia hehkutetaan etukäteen. Varsinkin toinen persoona kääntää monessa yhteydessä kansallispuistojen tarjoamia mahdollisuuksia mukaansa tempaaviksi käyttäytymismalleiksi. Toisinaan sinuttelu näyttääkin merkitsevän siirtymää yleistiedosta omakohtaiseen kokemiseen tai havainnointiin. ”Tervehdi lammella uivaa telkkää”, teksti opastaa Harjunkierroksen kulkijaa Leivonmäellä – linnun tervehtiminen näyttyy puolittain mystisenä rituaalina, joka tuo luontopolkuun alkukantaisen tunneulottuvuuden. Tyypillisesti intermediaalinen indeksaalisuus kannustaa kuitenkin asialliseen lajiston havainnointiin. Esimerkissä [8.2.4.4] esitellään ensin numeerisesti ja taksonomisesti Urho Kekkosen kansallispuiston nisäkäslajistoa; sitten toinen persoona ennakoii mahdollisia kohtaamisia lukijan ja toislaajisten välillä:

[8.2.4.4] Kansallispuiston alueella elää yli 20 nisäkäslajia. Suurpedot karhu, ahma, susi ja ilves näyttävät retkeilijöille vain harvoin; todennäköisemmin kohtaat puistossa poroja, jäniksiä, hirviä ja kettuja. (<<http://www.luontoon.fi/urhokekosenkansallispuisto/luonto>>)

Toisinaan mahdollinen lajienvälinen kohtaaminen saa pontta imperatiivista; esimerkiksi Linnansaaren kävijää yllytetään lintujen tunnistamiseen: ”Näe kalasääski, uhanalainen valkoselkätikka ja yli 70 muuta lintulajia.” Tällaiset muotoilut antavat ymmärtää, että villit toislaajiset ovat noin vain lukijan tavattavissa – oman etunsa vuoksi tätä patistetaan tarttumaan tilaisuuteen. Yllätyksellisten eläinyksilöiden sijaan nähtävillä on joukko lintulajeja, jolloin teoreettiset konstruktiot korvaavat satunnaiset törmäykset toislaajisiin. Monivivahteisemmin imperatiivi toimii Ruisitunturin tekstissä, joka kutsuu lukijan katsomaan eräitä avoimilla paikoilla viihtyviä muuttolintuja. Muita linnuista poiketen hiiripöllöä ei aseteta näytille vaan hän antaa vaimaan arvoituksellisesti aavistaa läsnäolonsa:

[8.2.4.5] Tule näkemään laulujoutsen, keltavästäräkki ja niittykirvinen. Myös hiiripöllö asustaa puistossa. (<<http://www.luontoon.fi/riisitunturi/aktiviteetit>>)

Jos tulevista tapaamisista voidaankin puhua vain säännönmukaisuuksien ja taipumusten valossa, niin menneet havainnot ovat tapahtuneita tosiasioita. Havainnot sidotaan lukijaan deiktisillä aikamuodoilla, adverbiaalimäärittelyillä ja kysymyksillä. Näin rakentuu välillinen yhteys toistenkin kohtaamiin toislaajisiin:

[8.2.4.6] Haluatko tietää, mitä lintuja Pallas-Yllästunturin alueella on viime aikoina nähty? Katso tuoreimmat lintuhavainnot. (<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/luonto>>)

Imperatiivia ja kysymystä tavallisemmin lajienvälisiä mahdollisuuksia esitellään lukijalle modaaliverbien *voida* ja *saattaa* kautta; usein verbiketjut kääntyvät suoraan lukijan puoleen, mutta myös nollapersoonaiset muodot ovat melko yleisiä. Modaaliverbit sävyttävät lajienvälisiä kohtaamisia tosiasiallisuudesta potentiaaliseen suuntaan; ne avartavat lukijan mahdollisuuksien avaruutta, vaikka kohtaamisten toteutumisesta ei annetakaan takeita. Mahdollisuudet kytkeytyvät yksittäisiin paikkoihin, joihin viitataan täsmällisillä erisnimillä (ks. [8.2.4.7]), joskus myös deiktisillä sanoilla, kuten *täällä* (ks. [8.2.4.8]):

[8.2.4.7] Byabäckenlaakso ja Hindsbyn metsäalueet tarjoavat oivat mahdollisuudet lintujen tarkkailuun niin päivä- kuin yöaikaan. Voit nähdä metson ja kuulla huuhekajan huhuilun tai yölaulajien konsertin. (<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/aktiviteetit>>)

[8.2.4.8] Täällä voit nähdä Euroopan hienoimpia kevätnäytelmiä, kun miljoonien arktisten lintujen muuttotarvet lentävät yli Itäisen Suomenlahden. (<<http://www.luontoon.fi/itainensuomenlahti>>)

Maantieteellisten kiintopisteiden vuoksi mahdollisuudet eivät jää ilmassa leijuviksi unelmiksi vaan ne näyttäytyvät varteenotettavina vaihtoehtoina retkipaikoiksi. Kävijöitä houkuttelevat tekstikohdat noudattavatkin Alfio Leottan (2012) tunnistamia matkamainosten periaatteita: ne tekevät nimenomaisesta paikasta mahdollisen matkakohteen sekä vahvistavat ihanneoppaan ja ihanneturistin välistä sidettä vastaanottajaa puhuttelemalla. Matkamainoksista muistuttaa myös lukijan ja kansallispuiston välisen jännitteen häivyttäminen; mielikuva kevätnäytelmästä ei katso vapaapäivien määrää, liikenneyhteyksiä tai terveydentilaa. Paikoitellen lukijan eteen rakentuu suorastaan satumaisia siltoja, jotka uhmaavat arjen lainalaisuuksia. Esimerkiksi Saaristomeren laidunmailla ”voit tehdä aikamatkan menneisyyteen”, ja Sipoonkorven kävijääkin käsketään sukeltamaan menneisyyteen. Elämyksellisen position lukijalle tarjoaa myös Oulangan esittelyteksti, jossa riemu läikkyi kulkijan rinnasta lumisiin metsiin ja äänimaisema laajenee omien lumikenkien narskeesta toislaajisten ääniin. Onomatopoeettisin sanoin ja synesteettisin metaforin käännettyt äänet on rinnastettu toisiinsa konjunktiolla *tai*, mikä tähdentää retken yllätyksellisyyttä:

[8.2.4.9] Koe lumikenkäilyn riemua lumen verhoamissa mäntymetsissä ja jokivarsimaisemissa. Kuuntele lumen narskuntaa ja talvisen luonnon omia ääniä: teeren kukerrusta, palokärjen terävää rummutusta tai helmipöllön huhuilua. (<<http://www.luontoon.fi/oulanka/aktiviteetit>>)

Aineiston tekstit suosivat suoria lajienvälisiä yhteyksiä ja kansallispuistojen elämän kääntymistä omakohtaisiksi näkö- tai kuulohavainnoiksi. Paikoitellen tekstit heijastavat myös toislaajisten kääntymistä kollektiivisen kulttuurin osiksi. Esimerkissä [8.2.4.6] suositellaan retkeilijälle havaintotietokantaa, joka toki kääntää katseen niihinkin eläimiin, jotka edelleen ovat havainnon ulottuvissa. Samaa voi sanoa kylttien ja näyttelyiden tulkitsemista eläimistä; esimerkiksi Tammisaaren saariston luontotuvassa ”perehdyt

haahkaporin elämään”, ja Vattukurun luontopolulla Syötteellä ”tutustut [...] erityisesti vanhaan metsään ja sen kasveihin ja eläimiin, joista kerrotaan polun luontotauluissa”. Opasteiden tulkitaan rakentavan jopa havaintoa läheisempiä suhteita toislaajisiin: kyse ei ole pelkästä näkemisestä ja kuulemisesta vaan *tutustumisesta ja perehtymisestä*. Lisäksi lukijan huomio kiinnitetään jälkiin, jotka tahattomasti kääntävät toislaajisten liikkeitä ja lajienvälistä kanssakäymistä havaittavaksi todellisuudeksi. Jälki toimii merkkinä toislaajisesta, ja siksi keskittän toislaajisten jälkiä koskevat huomioni intersysteemistä kääntämistä käsittelevään lukuun. Ennen perusteellisempaa katsausta aineiston intersysteemiseen ulottuvuuteen selvitan kuitenkin, kuinka intermediaaliset tulkinnat saavat merkityksensä tietynlaisten symbolisten konventioiden myötä.

8.2.5 Nähtävyys itsessään. Intermediaaliset symbolit

Kansallispuistojen todellisuus ei valu mutkattomasti Luontoon-sivuston lukijan tietoisuuteen vaan tekstien välittämät lajienväliset yhteydet vastaavat tietynlaisen vastaanottajan odotuksia. Vahvasti näkökulmasidonnaisia ovat esimerkiksi käsitteellisinä kuvina käsitellyt tulkinnat sisiliskoista *kaikille* tuttuina ja myyristä lähes *huomaamattomina* (ks. 8.2.1). Toisaalta esittelyteksteihin on punottu useammalle kohderyhmälle suunnattuja viestejä, mikä näkyy varsinkin aktiviteettisivuilla. Yhden odotetaan saapuvan kansallispuistoon *tarkkailemaan* lintuja, toisen *nappaamaan* kaloja. Lintujen nappaaminen tai kalojen tarkkaileminen vastaisi huonommin kulttuurimme intermediaalisia käytäntöjä, jotka osittain perustuvat koko ihmislajia koskeviin taipumuksiin. Hengitämme samaa ilmaa lintujen kanssa, kuulemme heidän äänensä ja näemme heidät kaloja helpommin. Siksi lintuihin on luontevaa pitää yhteyttä tarkkailemalla. Eri eläinryhmien kohtelua koskevat normit tuntuvat vahvoina myös Salamajärven esittelyssä:

[8.2.5.1] Vaella metsäpeuran jäljillä Peuran polulla ja kalasta taimenta kansallispuiston puhtaissa vesissä. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi>>)

Taimenet ovat kansallispuistossa pyydystämistä varten; metsäpeuran kohdalla teksti tunnustaa lukijan mahdollisen metsästysvietin, mutta tähtäämisen sijaan hänen on tyydyttävä jälkien seuraamiseen.⁵⁵⁴ Koko Salamajärven esittelyteksti lähtee liikkeelle siteeratusta virkkeestä, joka kääntyy lähinnä erähenkisten lukijoiden puoleen; vasta seuraavat lauseet vetoavat pyyteettömän tarkkailun ja tunnelmoinnin ystäviin. Oletetut kävijäryhmät näkyvät teksteissä myös eksplisiittisen henkilöityneissä muodoissa; esimerkiksi Oulangan sivulla tarjotaan vinkkejä ”lintujen tarkkailijalle”, mikä suuntaa seuraavat rivit tietynlaiselle vastaanottajalle. Erilaisiin kohderyhmiin vetoavat myös toislaajisten saavutettavuutta koskevat luonnehdinnat. Pyörätuolilla liikkuva voisi kiinnostua Puurijärvi-Isosuon lintujen katselulavalle johtavan polun *helppokulkuisesta* osuudesta, Syötteen *esteettömästä* reitistä ”Salojen siivekkäät” tai Hossan esteettömistä kalapaikoista. Melominen Patvinsuon majavanpatojen yli sitä vastoin sopii *seikkailumhaluisille*.

Erityisryhmien puoleen kääntymisen ohessa tekstit luottavat siihen, että vastaanottaja ymmärtää itseisarvoisen matkailun, turismin, kokemusten tavoittelun mielen. Esimerkiksi Torrnsuolla levähtävät kurjet ovat ”nähtävyys itsessään”, mikä ei välttämättä kävisi nälkävuosina eläneen suomalaisen järkeen. Itäisellä Suomenlahdella nähtävä arktisten vesilintujen muutto on eritoten lintuharrastajan *juhlaa*, ja linturetket Saaristomeren saarilla ovat *palkitsevia*. Näyttävien ihmeiden ohessa lukijan oletetaan

⁵⁵⁴ Metsäpeuratkin lukeutuvat Suomessa riistaeläimiin, mutta heitä metsästetään vain vähäisessä määrin lajin kertaalleen jo kadottua maamme alueelta liiallisen metsästyksen seurauksena.

tavoittelevan havaintoa mahdollisimman monesta lintulajista. Oulangan Pienellä karhunkierroksella ”lintulistan kartuttaminen on suhteellisen helppoa”; ”varmintaa aikaa useiden lajien havaitsemiseen” ovat siellä alkukesän aamut. Selkämerellä ”linnusto on parhaimmillaan” muuttoaikaan, jolloin alueella voi havaita epätavallistenkin lajien edustajia. Syötteellä kevät on ”lintuharrastajien kulta-aikaa” monipuolisen lajiston tarjoamien elämysten vuoksi.⁵⁵⁵ Harvinaisten lajien edustajia havaitaan eri kansallispuistoissa *hyvällä onnella* tai *hyvällä tuurilla*, ja niiden kohtaajaa luonnehditaan *onnekkaaksi kävijäksi* tai *kulkijaksi*. Kolin kansallispuiston nisäkkäitä ei näe kuka hyvänsä vaan elämyksen edellytyksenä on hyvä onni; tällöinkään kulkija ei pääse tekemään valintaa suurten silmien, isojen tassunjalkien ja hännän läimäytyksen välillä vaan kansallispuisto suorittaa arvonnän hänen puolestaan:

[8.2.5.2] Jos onni on matkassasi, saatat nähdä Kolin vanhoissa sekametsissä suurisilmäisen liito-oravan, törmätä ilveksen jälkiin tai kuulla lammen rannalla majavan hännän loiskeen. Kansallispuistossa on myös runsaasti hirviä. (<<http://www.luontoon.fi/koli/luonto>>)

Vaikka myös luonnon arvaamattomuuteen juurtunut indeksaalisuus tarjoaa lupauksen aktuaalisesta kohtaamisesta toislaajisten kanssa, lukija säilyttää ulkopuolisuutensa – liito-oravan silmistä ja majavan loiskutuksista tulee onnekkään ihmisen määreitä, joiden arvo ei perustu niinkään kohtaamisen luonteeseen kuin kulttuuriseen asteikkoon. Jo interformaalisten symbolien yhteydessä (ks. 8.1.5) kiinnitin huomiota monimuotoisuuden merkityksellistämiseen eri yhteyksissä. Intermediaalisesta näkökulmasta monimuotoisuudessa ei ole kyse niinkään erilaisten eläinten aistillisesta ihastelusta kuin rukseista lajilistalla. Silti yhteyksien tavoittelu osittain pohjautunee esteettisiin arvoihin, ja tulkinnassa [8.2.5.2] intermediaalisiin ilmauksiin kytkeytyy sävähdyttäviä aistimuksia. Vasta sitaatin viimeinen lause muistuttaa kohtaamisia koskevista ennakkoluuloista, joita ei voi perustella liito-oravan esteettisellä paremmuudella hirveen nähden. Hirvi on suhteellisesta yleisyydestään huolimatta vaikuttava ilmestys, mutta Kolin toislaajisten tulkki ei luota siihen, että vastaanottaja tahtoisi nähdä tai kuulla juuri hirven tai varsinkaan törmätä tähän. Tämä johtuu kenties tulokulttuurin ristiriitaisista hirviasenteista; lukija saattaa olla hirvimystikko mutta myös hirvensyöjä tai suoranainen hirvifoobikko, jonka mielestä hirvet olisi parasta hävittää Suomen metsistä. Siksi tulkki olettaa, että liito-oravan havaitseminen olisi kenelle hyvänsä kohderyhmän edustajalle suuri onni mutta hirven kohtaaminen ei. Näin käänös jättää rauhaan lukijan, joka suhtautuu Suomen suurimpiin nisäkkäisiin kielteisesti.

Harvinaisuuden ohessa Luontoon-sivuston oletuslukijan uteliaisuutta kiihottavat vaikeasti saavutettavat eläinyhteydet. Puurijärvi-Isosuon luontopolku kertoo ”suon salatusta elämästä”. Salatun elämän käsite viittaa kulttuurissamme siihen, että mitänsanomattoman julkisivunkin takana voi tapahtua kaikenlaista mielenkiintoista – peircläisittäin sen voisi sanoa ilmentävän välittömän ja dynaamisen objektin välistä jännitettä (ks. 3.1.1). Mielikuvitusta kiihottavat myös yhteydet menneeseen aikaan; esimerkiksi Oulangan poroerotusaidalla ”voi lähes kuulla menneiden koparoiden nakseen ja vinhan töminän”. Lajitovereitaan kansallispuistoon saapuva ihminen ei välttämättä välittäisi tavata vaan esimerkiksi Hossassa ”saa hiihdellä hyvän tovin seuranaan vain utelias käpytikka ja muutama tiainen”. Suositut reitit ja sesonkiaajat tarjoavat oivan tilaisuuden erilaisten ihmisten luontosuhteen havainnoimiseen, ja teltpaikoilla ihmisten salatut elämät voivat tulla näkyviin selvemmin kuin rakennetussa ympäristössä. Lisäksi kansallispuistossa on mahdollista hoitaa ihmissuhteita tai solmia uusia tuttavuuksia. Tämä ei kuitenkaan nouse esiin esittelyteksteissä vaan intermediaaliseen kudokseen on poimittu mukaan lukija ja kansallispuistossa tavattavat toislaajiset, joskus myös muinaisia ihmisiä. Tällöin

⁵⁵⁵ Poikkeuksena lajimäärien hehkuttamiseen mainittakoon, että Puurijärvi-Isosuolla lasketaan lajien ohessa yksilöitä: järvellä ”voi parhaimmillaan nähdä yli 400 laulujoutsenta sekä satoja metsähanhia”.

lukija irtautuu arkisesta verkostostaan maailman ainoan ihmisen positioon ja hänet haastetaan kehittämään lajienvälisiä suhteitaan. Kontekstinsa ulkopuolella käpytikan asettaminen ihmisseuran edelle voisi hätkähdyttää, sillä lajinsisäinen sosiaalisuus lienee yksi vahvimmista odotuksista, joita ihmiseen kohdistuu kulttuurissamme. Välttämättä ajatus hiihtoretkestä lintujen seurassa ei houkuttele myöskään kaikkia englanninkielisen käännöksen lukijoita. Kenties juuri siksi englanninkielisen version käpytikkaa ja tiaisia edeltääkin suomalaista arvomaailmaa valaiseva sanonta ”in peace and quiet”.

Erilaisin diagrammirakentein teksteissä tulkitaan myös luonnon tapahtumien kääntymistä kulttuurisiksi merkeiksi, joiden ymmärtäminen edellyttää antroposemioottisten erityiskäytäntöjen tuntemista. Niin ihmisen kuin toislaajisenkin biologista olemassaoloa voi seurata toisentyypinen semioottinen elämä, mikä tuo mieleen Walter Benjaminin (1921/1972) käsityksen käännöksestä eräänlaisena elämän jatkumisena. Urho Kekkosen kansallispuistossa edesmenneen Vanhan-Ponkun kerrotaan ajelevan kummituksena näkymättömällä porolla, ja Patvinsuon tietämällä karsikkopuita on tehty paitsi ihmisvainajille myös saaliskarhuille. Tällaisissa yhteyksissä ihmiset ja toislahkoiset nisäkkäät kääntyvät eläviksi muistoiksi samoilla periaatteilla. Kulttuuriimme kuuluu myös ajatus tarinoiden paikallisista juurista. Aineistossa tämä nousee esiin varsinkin Urho Kekkosen kansallispuiston kohdalla: tekstin mukaan ”alueelta on lähtöisin moni legenda”, ja Kullervo Kempin todetaan kirjoittaneen ”alueesta kaksi kirjaa: Poropolku kutsuu ja Lumikuru”. Tulkinnat tukevat hienovaraisesti ajatusta maailman ja matkakokemusten kääntymisestä teksteiksi (ks. esim. Derrida 1985/1990; Rizzo 2003). Kempin kirjoja ei ole käännetty edes ruotsiksi, ja ruotsinkielisessä tekstissä sulkeet ja lainausmerkit pehmentävät toiskielisten nimikkeiden mahdollista mitänsanomattomuutta. Tunnetumpi kulttuurinen alluusio liittyy Ilmari Kiannon runoon pohjautuvaan ”Nälkämaan lauluun”:

[8.2.5.3] Kirjailija Ilmari Kianto oli oikeassa: täällä soivat rastas ja metso.
(<http://www.luontoon.fi/hossa/luonto>)

[8.2.5.4] Författaren Ilmari Kianto hade rätt: här sjunger trast och tjäder.
(<http://www.utinaturen.fi/sv/hossa/natur>)

[8.2.5.5] The author Ilmari Kianto was right: here you can hear the sounds of the song thrush and the capercaillie. (<http://www.nationalparks.fi/en/hossa/nature>)

Kun tunnettua laulua sovelletaan käsillä olevaan kokemukseen, intermediaalinen kääntäminen suuntautuu tekstistä maailmaan päin. Kiannon runon mukaista rastaan ja metson kuulostelua voikin verrata kulttuuristen käsitteidemme kääntämiseen performanssiksi (ks. Heeschen 2003) tai pyhän tekstin kääntämiseen henkilökohtaiseksi kokemukseksi (ks. Segal 2003). Kianto-alluusio voisi vihjata, että Hossa tarjoaa matkailijalle yhteyden muinaiseen lintukokemukseen, kun rastas ja metso puhkeavat lauluun keskellä erämaata. Kainuuta on tallella siinä määrin, että nykyihminenkin voi elää todeksi korpien kuiskeen ja järvien loiskeen, katsoa vaaralta vapauteen ja laulella lahtien päissä. Mahdollisuuksien avautuminen kuitenkin edellyttää, että ”Nälkämaan laulu” on lukijalle jollain tasolla tuttu tai että soiva rastas viitteellisemmin koskettaa hänen kollektiivista alitajuntaansa. Kiannon 1911 kirjoittamassa runossa rastaasta ja metsosta lausutaan: ”Meille myös kevätkin keijunsa toi: / rastas ja metso täälläkin soi.” Menneinä vuosisatoina ihmiset saattoivat henkensä pitimiksi pyydystä lintuja soitimelta, mutta myös näytösten psyykinen merkitys on ilmeinen. Runon konstruoimalle yhteisölle soidin on ankaraa kevättalvea seuraava palkinto, joka tuo pohjoisen metsiin häivähdyksen lämpimille seuduille tunnusomaista eloisuutta. Retkeilijä kokee kenties jotakin samankaltaista, kun hän raskaan taipaleen päätteeksi lumoutuu rastaan iltasadusta.

Myös Hossan ruotsinkielisessä esittelyssä Kianto-viittaus puolustaa paikkaansa, vaikka runouden kääntäminen ei olekaan tehtävistä helpoimpia. Kirjailijan tyttären Raija-Liisa Kiannon ruotsinnoksessa ”Hungerlandets sång” vuodelta 2005 lauletaan: ”Vären ock hit med nymferna kom. / Trasten och tjädern här sjunger sin sång.”⁵⁵⁶ Lähtötekstissä soiminen ei tarkoita suoranaisesti musiikkia vaan soidinääntelyä; metson ääntelyä harvemmin luonnehditaan laulamiseksi. Etymologinen yhteys musiikkiin tuo kuitenkin suomenkieliseen versioon omanlaistaan maagista realismia, ja samaa voi sanoa linnuista kevään keijuina. Keijumisella tarkoitetaan perinteisesti leijumista, ja satuolentoon viittaava *keiju* on vain yksi arkisen sanan monista johdoista.⁵⁵⁷ Ruotsinkielisessä Hossa-tekstissä satumaisuutta tukee se, että linnut mainitaan pelkistetyssä yksikkömuodossa: kyse ei ole konkreettisista yksilöistä vaan ikiaikaisista arkkityypeistä. Englanninkielisen käännöksen lukijalle Kiannon laulu on mitä todennäköisimmin vieras, eikä lähtötekstin tunnelma välity käännökseen. Soimisen sijaan tekstissä puhutaan äänistä, jotka lähtevät tietyn lajisista linnuista, ja triviaali muotoilu tekee kirjailijaviittauksen mielettömäksi. Subjektiksi nousee lintujen sijaan *sinä* – kuka hyvänsä, joka kynnelle kykenee. Lintujen kevätrituaalit eivät näyttäydy paikallisten elämää pehmentävänä tekijänä vaan ihmiset saattavat vasiten matkustaa Kainuuseen metsoa bongaamaan. Näin Hossan esittelyteksteihin sisältyvät Kianto-alluusiot kertovat kontekstin myötä muuttuvista tulkinnoista.

8.2.1–8.2.5 Yhteenveto

Edellä olen paneutunut *intermediaalisen kääntämisen* tekniikoihin Luontoon-sivuston kansallispuisto-esittelyissä. Intermediaalisen kääntämisen käsitteen kautta olen kartoittanut sitä, kuinka teksteissä tulkitaan ihmisten yhteydenpitoa toislaajisiin eläimiin. *Kuvastamista* tutkiessani huomasin, että käsitteellisillä kuvilla luonnehditaan monin paikoin toislaajisen tavoitettavuutta tai tavoittamattomuutta. Kansallispuistot pyrkivät helpottamaan lajienvälistä yhteydenpitoa, mutta taiten valitut käsitteelliset kuvat voivat kytkeä saavuttamattomuuteenkin myönteistä salamyhkäisyyttä. Viime kädessä intermediaalisia tulkintoja ovat myös käsitteet, jotka kuvastavat toislaajisten populaatioiden kokoa ja tulevaa kehitystä. Objektiviisen oloisten tulkintojen vastapainona ovat käsitteelliset kuvat, jotka asettavat yhteydenpidon raameihinsa kertoen havaintokanavista tai tiedon rajoituksista. Kansallispuistotekstit korostavat ihmisen asemaa toislaajisten havainnoijana siinä määrin, että toislaajinen jää usein objektin asemaan. Virkistävää vaihtelua käsitteelliseen kuvastoon tuovatkin tulkinnat, joissa yhteys muodostuu toislaajisen aloitteesta tai joissa toislaajinen karkaa ihmisen ulottuvilta. (Ks. 8.2.1.)

Subteuttamalla kirjoittaja voi rakentaa kuvastoa analyttisempia tulkintoja ihmisen ja toislaajisen välisestä suhteesta. Luontoon-sivuston intermediaaliset diagrammit kertovat lukijalle, millä edellytyksillä tietynlaajisen eläimen voi havaita. Usein lajin nimeämistä edeltää tulkinta havaitssijalta edellytetyistä kyvyistä, havaitsemista tukevista infrastruktuureista tai siitä, minne ja milloin ihmisen täytyy mennä toislaajisen tavatakseen. Toisaalta teksteissä korostuu sattuman merkitys – monen kohtaamisen taustalla on silkkaa onnekkuutta. Vahvimmin lähtöeläin lyö itsensä läpi diagrammeissa, jotka lähtevät liikkeelle tulkintasta ja antavat ihmisen mukautua toislaajisiin lähtökohtiin. Toisaalta eläinlähtöisyys on vahvaa sellaisissakin diagrammeissa, jotka alkajaisiksi sukeltavat toislaajisen elinpiiriin. Ajassa etenevät

⁵⁵⁶ Lähtöruno ja laulun eri versiot on esitetty Kainuun liiton verkkosivulla <<https://www.kainuunliitto.fi/nalkamaan-laulu>>.

⁵⁵⁷ Koska nymfit ovat naispuolisia, runon ruotsinnos on kenties ymmärrettävä niin, että koiraslinnut esiintyvät keväisin nymfeille. Nymfi kuulostaa jossain määrin hienostelevalta verrattuna keijuun, jolla on suomalaisessa kansanperinteessä saatettu tarkoittaa melko hurjankin näköistä ilmassa liikkuvaa olentoa. Kokonaisuudessaan ruotsinnos on kuitenkin tunnelmaltaan juhlava.

intermediaaliset diagrammit eivät välttämättä kerro mitään toislaajisen kokemuksesta, mutta niillä voi olla ympäristöesteettistä tai ekologista mielenkiintoa. Päivällä ja yöllä saa yhteyden eri eläimiin, ja vuosikymmenten saatossa lajien runsaussuhteet muuttuvat. (Ks. 8.2.2.)

Intermediaalinen *samastaminen* saattaa lajienväliset suhteemme usein melko inhimilliseen valoon, mikä tuottaa uudenlaisia oivalluksia mahdollisista suhtautumistavoista toislaajisiin. Osa metaforista tulkitsee yhteydenpitoa kaukaisuuteen: menneen maailman eläimet kirjoittavat kansallispuiston kulkijalle postikortteja, ja Afrikan eläimet lähettävät terveisiä metsäkirvisen välityksellä. Moneen metaforaan sisältyy ajatus samanaikaisesta yhteydestä ja erillisyydestä. Suon eläimiä katsellaan ikkunan läpi – näkyvyys on hyvä, mutta kuitenkin on kyse pelkästä katseesta. Suurpetojen jäljet puolestaan toimivat käyntikorttina, mikä tuo konkreettisen kosketuskohdan itsessään etäisiin erämaan toimijoihin. Paikoitellen metaforat myös eriarvoistavat toislaajisia, kun harvinaisesta saimaannorpasta puhutaan Saimaassa piilevänä aarteena ja syötävästä ravusta tuttuna kaverina. (Ks. 8.2.3.)

Altistaminen on keskeinen tekniikka aineiston intermediaalisissa tulkinnoissa, sillä esittelytekstien keskeisenä tavoitteena on lukijoiden houkuttelemine lajienvälisille kohtaamispaikoille. Deiktisistä rakenteista suureen suosioon pääsee vastaanottajan sinuttelu, jonka avulla lukijalle esitellään lajienvälisiä mahdollisuuksia ja kehoitetaan tätä luomaan katse eläimiin. Matkamainosten tapaan kansallispuistotekstit korostavat vastaanottajan voimia ja mahdollisuuksien moninaisuutta; retkeilijän kohtaamia vastuksia ei juurikaan ennakoita vaan toislaajisten tavoittaminen käy kuin tanssi. Näin kansallispuistoista muodostuu varteenotettavia vaihtoehtoja turistien ehdoilla toimiville kaukokohteille ja ihmisten rakentamille maailmoille. Hienovaraisilla kielellisillä vihjeillä teksti voi kuitenkin muistuttaa lukijaa myös aktuaalisiin kohtaamisiin liittyvistä yllätyksistä. Siinä missä toinen persoona kutsuu lukijan paikan päälle, ensimmäisen persoonan kautta pyritään yksittäistapauksissa kasvattamaan kollektiivista ylpeyttä kansallispuistojen asukkaista. Esimerkiksi selkälökille raivataan paikkaa sellaisenkin suomalaisen sydämeen, joka ei tavoittele linnusta omakohtaista aistihavaintoa. (Ks. 8.2.4.)

Tarjoileminen mukauttaa intermediaalisia tulkintoja kohderyhmien odotuksiin. Kohderyhmät vastaavat kulttuurissamme vakiintuneita luontoharrastuksen muotoja, ja teksteissä puhutaan lomittain monenlaisista lajienvälisistä yhteyksistä, kuten siimasta siteenä ihmisen ja kalan välillä tai kiikaroinnista ihmistä ja lintua lähentävänä toimintona. Varsinkin lintuharrastajan oletetaan tavoittelevan havaintoa mahdollisimman monesta lajista ja harvinaisuuksista sen sijaan, että retken ideana olisi yksittäisen lajienvälisen suhteen syventäminen. Matkamainoksista poiketen kansallispuistotekstit eivät myöskään tähdennä lajinsisäistä yhteydenpitoa vaan toislaajisten keskuudessa retkeileminen saa omalaatuisen hohteen. Suomalaiset perinteet näkyvät myös aineiston kulttuurisissa alluusioissa, jotka nostavat esiin kansallismaisemista nousevia tarinoita. Itseisarvoisen matkailun ja kansainvälistymisen viitekehyyksessä perinteiset tulkinnat saavat uusia merkityksiä, kuten käy Kainuun kevään merkkien muuntuessa kansallispuiston nähtävyyksiksi tai kuultavuuksiksi. (Ks. 8.2.5.)

Intermediaalisena kääntämisenä olen edellä tarkastellut sitä, kuinka kansallispuistoteksteissä tulkitaan lajienvälistä yhteydenpitoa. Toislaajinen eläin ei ole mikä hyvänsä tavoitettava tai tavoittamaton objekti vaan elävä olento, jonka ääniä, liikkeitä ja asentoja voi pitää merkkeinä. Merkkien tunnistamista ja tulkitsemista toisen merkkijärjestelmän puitteissa nimitän intersysteemiseksi kääntämiseksi.

8.3 Kansallispuistojen asukkaiden intersysteeminen tulkitseminen

Intersysteemisenä kääntämisenä tutkin aineistoon sisältyviä vihjeitä merkkijärjestelmien välisestä vuorovaikutuksesta. Lajienvälisessä kanssakäymisessä intersysteemistä kääntämistä ilmentää se, kuinka toislaajisten merkkejä tulkitaan inhimillisten merkkijärjestelmien, kuten kielen, puitteissa. (Ks. 5.1.1; 5.1.4.2.) Intermediaalisesta näkökulmasta poiketen kieltä ei mielletä pelkäksi merkkien olomuodoksi, kielellisyydeksi, vaan huomio kiinnittyy merkkijärjestelmien syntaktiseen, semanttiseen tai pragmaattiseen vuorovaikutukseen. Intersysteeminen kääntäminen edellyttää, että tulkitseja tunnistaa toislaajisten merkkien läsnäolon kielenulkoisessa maailmassa ja pyrkii tekemään oikeutta niiden merkillisyydelle tai merkityksellisyydelle. Luontoon-sivuston kansallispuistoesittelyissä intersysteeminen ulottuvuus saa huomattavasti vähemmän sijaa kuin interformaalisuus tai intermediaalisuus. Kahteen edelliseen lukuun olen poiminut mahdollisimman valaisevia esimerkkejä laajan valikoiman piiristä, kun taas intersysteemisen kääntämisen kohdalla vaihtoehdot ovat joissain tapauksissa vähissä. Tästä syystä eräät intersysteemiset aineistoluvut ovat hieman lyhyempiä kuin vastaavat interformaaliset ja intermediaaliset luvut.

8.3.1 *Karhun jäljillä*. Intersysteemiset kuvat

Kansallispuistotekstien käsitteellisessä kuvastossa intersysteeminen huomio kiinnittyy metasemioottista diskurssia ilmentäviin käsitteisiin (ks. 5.1.4.2). Puistojen asukkaisiin sovelletuista metasemioottisista käsitteistä yleisimpiä on *jälki*. Esimerkiksi Pyhä-Häkistä löytyy monenlaisia lumijälkiä: oravan hyppelyjälkiä, näädän parijälkiä, saukon jalan- ja hännänjälkiä... Liikkuvien eläinten jättämät jäljet ovat merkeistä yksinkertaisimpia, ilmeisen tahattomasti tuotettuja, joten toislaajisten semioottisista kyvyistä kertoo enemmän se, että saalistajat näyttäisivät jollain tapaa tulkitsevan saaliseläinten jälkiä. Esimerkiksi Pyhä-Häkissä ”näädän [...] parijäljet saattavat hyvinkin seurata oravan polkua”. Tässä tapauksessa eläimet korvautuvat metonymisesti heidän jäljillään – näätä jäljittää oravaa lumeen tallatun polun kautta, ja ihminen päättelee vuorostaan näädän liikkeitä jälkien avulla. Monilla aineiston intersysteemisillä käännoöksillä onkin kiinteä yhteys intermediaaliseen tulkitsemiseen. Majavat näyttävät aineistossa muita eläimiä aktiivisempina jälkien tuottajina, joka ovat ”käyneet jättämässä jälkensä” Isojärven rannoille ja joiden liikkeet Petkeljärvellä eivät tuota mitään hyvänsä painautumia vaan *työnjälkiä*. Ihmisten ja toislaajisten jäljet erotetaan toisistaan alkuperän perusteella, vaikka semioottinen sanasto ei katso lajirajoja; esimerkiksi Hiidenportissa riittää ”eläinten ja ihmisten jälkiä”.

Joskus jälkien sijaan puhutaan *merkeistä*: Riisitunturilla nähdään joka vuosi ”merkkejä karhuista”, ja jäkäläkankaiden muuttuminen ruskeiksi kangasmaiksi on merkinä poronhoidosta. Nuuksiossa taas papanat ovat yleisin merkki liito-oravasta. Metsäpeuroista *kertovat* Salamajärvellä peurojen kaivamat kuopat ja papanat, Urho Kekkonen kansallispuistossa muinaisten ihmisten valmistamat hangasaidat ja peurakuopat. Näissäkin yhteyksissä merkit tulkitaan yksioikoisesti jäljiksi toislaajisen liikkeistä tai esiintymistä. Salapoliisitarinoista tiedämme, että fyysisistä jäljistäkin on mahdollista päätellä monenmoista, mutta kyse on tyypillisesti tarkoituksettomista toiminnan sivutuotteista – ei varsinaisista semioottisen toiminnan hedelmistä. Merkeistä ja kertomisesta huolimatta on selvää, että kansallispuistojen toislaajisilla ei varsinaisesti ole mitään sanottavaa ainakaan ihmisille, ja eläinten historiakin on kulttuurihistoriaa. Niin alkukantaisia kuin jäljet ovatkin, ne voivat osaltaan kiihottaa dynaamiseen objektiin kohdistuvaa mielenkiintoa. Ihmisen on jännittävää olla yhteydessä konkreettisiin eläimiin merkkien välityksellä ja kulkea vaikkapa ”karhun jäljillä” Patvinsuolla.

Kaikkiaan kansallispuistotekstien intersemioottinen kuvasto on varsin varovaista. Toislaajisten tulkitsemisesta aineistossa ei puhuta muuten kuin Etelä-Konneveden kalliomaalausten hirvien yhteydessä: ihmisten tuottama moniselitteinen kuva tulkitaan hirveksi. Todellisten toislaajisten tunnistamisessa apuna toimivat *tuntomerkit*, joita lajin määrittelyn jälkeen ei tarvitse tulkita edelleen. Eläinten viestintäjärjestelmien kompleksisuus ei nouse esiin, kun vaikkapa toislaajisen ääntelyä lähestytään intermediaalisena tuntomerkinä tai interformaalisen paradigman mukaisena helkkyvänä lauluna – ei paljonpuhuvana semioottisena aloitteena. Toisaalta *laulun* voisi toki mieltää semioottiseksi yksiköksi, joka sisältyy laajempaan musikaaliseen järjestelmään. Vaikka toislaajisten tuottamat merkit eivät näyttäyty kovinkaan monitulkintaisina, eläinten ekologinen merkitys toki tunnustetaan: esimerkiksi Pyhä-Häkin metsämyyrä on ”merkittävä osa luonnon kiertokulkua ja ravintoketjua”. Interaktantiaalisena ilmiönä merkittävyyden voi tulkita konkreettiseksi toimijuudeksi, mutta intersysteemisestä näkökulmasta myyrä kääntyy osaksi ekosysteemin dynamiikkaa, nuoliksi ja käyriksi, jotka osoittavat pöllön nokkaan joutumisen mielekkyyden. Eläimillä on myös monenlaisia kulttuurisia merkityksiä – Petkeljärven kuikat ovat *myyttien taikalintuja*, ja Pyhä-Luoston seidalle on viety *uhreiksi* peuran ja poron osia. Tällaiset käsitteet osoittavat, kuinka toislaajiset voivat saada aivan uudenlaisia tulkintoja kulttuuristen merkkijärjestelmien puitteissa. Suhteuttamalla kääntäjä voi halutessaan eksplikoida, kuka tulkitsee mitäkin miksin.

8.3.2 *Nimi joutsenista*. Intersysteemiset diagrammit

Intersysteeminen diagrammi saattaa suhteuttaa toisiinsa luonnollisen ja inhimillisen merkitysmaailman tai esittää toislaajisten keskinäisiä tulkinnallisia suhteita. Peirceläisen semiotiikan (ks. 3.1.1) mukaisesti merkkisuhteessa on kolme osatekijää: merkkiväline eli representamen, objekti ja interpretantti. Semioottisia suhteita esittävä diagrammi voi lähteä liikkeelle esimerkiksi merkkivälineestä tai objektista, kuten seuraavissa tulkinnoissa, joissa toislaajisista tulee merkkivälineitä:

[8.3.2.1] Tuntureiden, vanhojen metsien ja soiden kasvi- ja eläinlajisto antaa kävijälle oivallisen kuvan Lapin luonnosta. (<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/luonto>>)

[8.3.2.2] Menneestä ajasta kertovat perinnemaisemat, korpimetsät, jyrkät kalliot, erämaalajit metso, ilves ja huuhkaja. (<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/>>)

Diagrammi [8.3.2.1] pohjautuu luonnon moninaisuuteen, joka saa merkityksellisyytensä tulkitsijan luontokäsitysten täsmentäjänä. Oivallinen kuva Lapin luonnosta syntyy tulkitsijassa, joten sitä voi pitää pikemminkin interpretanttina kuin objektina. Diagrammi [8.3.2.2] sitä vastoin saa alkunsa menneestä ajasta, jonka semioottisina lähettiläinä nykyisessä Sipoonkorven kansallispuistossa toimivat metsot, ilvekset ja huuhkajat. Niin Pallas-Yllästunturilla kuin Sipoonkorvessakin merkit tarjoavat yhteyden johonkin, mitä ei voi nykyhetkestä käsin ainakaan kokonaisuudessaan tavoittaa, joten tässäkin yhteydessä intersysteeminen kääntäminen lähestyy intermediaalisuutta. Molemmissa tapauksissa myös liikutaan hyvin yleisluontoisten merkkijärjestelmien piirissä: kyse ei ole eläinyksilöistä merkkien käyttäjinä vaan luontokokonaisuuksien merkityksistä. Toisaalta myös yhteys lajeihin rakentuu viime kädessä niitä edustavien representamenien kautta. Tämä käy hyvin ilmi Hiidenportin kaksinkertaisessa representaatiosuhteessa:

[8.3.2.3] Eteläisiä lajeja edustaa peukaloinen, jonka ponnekkään laulun voi kuulla Porttijokilaakson rehevissä rinnemetsissä. (<<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/luonto>>)

Diagrammissa [8.3.2.3] ponnekas laulu toimii peukaloisen representamenina ja peukaloisen vuorostaan eteläisten lajien representamenina. Diagrammin edetessä laajat kokonaisuudet yksilöityvät ja muuntuvat laadullisiksi merkeiksi, jotka ovat itse kunkin havaittavissa. Lintujen ääntelyä käsitellään teksteissä monessa yhteydessä, mutta tavallisimmin se ei näydy merkkijärjestelmänä vaan epämääräisen merkityksellisenä ilmiönä. Silloin kun kansallispuistoteksteissä puhutaan yksittäisten eläinten käyttämistä merkeistä, kyse ei yleensä ole intentionaalisesta viestinnästä vaan toislaajisten tahattomasti jättämistä jäljistä:

- [8.3.2.4] Peurojen liikkumisesta alueella kertovat myös kankaalle jäkälän etsinnässä syntyneet kaivukuopat ja pienet mustat ulostepapanat. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>)
- [8.3.2.5] Näätä liikkuu loikkien: parijalkien etäisyys seuraaviin on 50-80 cm. (<<http://www.luontoon.fi/seitseminen/luonto>>)
- [8.3.2.6] Syrjäisessä erämaapuistossa on elinvoimainen karhukanta. Karhun jalkia näkee usein, mutta itse metsänvalti on taitava piileskelijä. (<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/luonto>>)

Diagrammi [8.3.2.4] etenee tiukan kausaalisesti objektista representameniin, jonka tulkitsijaksi kaiketikin tarvitaan jäljet tunnistava ihminen – peura itse tuskin mieltää kuopivansa merkkejä jäkälikkөөn, vaikka sorkkaeläimilläkin esimerkiksi sosiaalinen elämä ja petojen välttely on ilmeisen semioottista toimintaa.⁵⁵⁸ Sitäkin ilmeisempi ihmistulkin panos on diagrammissa [8.3.2.5], jossa loikkiminen kääntyy jälkipareiksi ja nämä senttimetreiksi. Diagrammi [8.3.2.6] sitä vastoin lähtee liikkeelle pikemminkin lähtöeläimen representameneista kuin aktuaalisista yksilöistä: saatamme puhua kannasta ja nähdä jälkiä. *Itse metsänvalti* sitä vastoin jää perimmältään tavoittamattomaksi. Vastaavasti Isojärven ”tunnetuin asukas on salaperäinen majava”, mikä ilmentää julkisivun takana piilevää ehtymätöntä vierautta. Myös toislaajisten eläinten esitetään tekevän päätelmiä jälkien perusteella, jolloin heidän tulkinnalliset kykynsä nousevat esiin huomattavasti paremmin kuin heidän kykynsä merkkien tuottamiseen. Esimerkissä [8.3.2.7] tulkitsijan roolia korostaa sen sijoittaminen diagrammin kärkeen, mikä Luontoon-sivustolla on poikkeuksellista:

- [8.3.2.7] Hirvienjäljillä kiertelevä otso huomaa nopeasti, että saaliin jäljet johdonmukaisesti kaartavat puiston rajoilta nuorempiin ja maukkaampiin metsiin. (<<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/luonto>>)

Tulkinnan mukaan karhukin pystyy oivaltamaan hirvimerkkejä koskevan säännönmukaisuuden, johdonmukaiset kaarrokset pois Pyhä-Häkistä. Silti ihmisten tuottamat luontomerkit nousevat kansallispuistoteksteissä keskeisempään asemaan kuin luontolähtöisten merkkien tulkinnanvaraisuus. Teksteissä pohditaan esimerkiksi kalliomaalausten, ympäristötaiteen ja nimistön merkityksiä. Näissäkin yhteyksissä diagrammin rakenne säätelee semioottisten suhteiden ilmenemistä:

- [8.3.2.8] Näädän turkki on ruskea ja kaulassa on keltavalkea laikku - tästä johtuu nimitys kultakurkku. (<<http://www.luontoon.fi/seitseminen/luonto>>)
- [8.3.2.9] Kuten jo saaren nimikin kertoo, kuuluvat hirvet saaren eläimistöön, mutta yleisempiä ja helpommin havaittavia ovat valkohäntäkauriit (ent. valkohäntäpeurat). (<<http://www.luontoon.fi/tammisaarensaaristo/luonto>>)

⁵⁵⁸ Vastaavasti Nuuksion liito-oravan hämärit liikkeet jättävät jälkeensä papanoita, joiden perusteella ihmiset voivat tehdä päätelmiään.

Diagrammi [8.3.2.8] etenee eläimestä nimeen, jonka motivaatio käy ilmeiseksi eläintä koskevien havaintojen perusteella. Diagrammi [8.3.2.9] puolestaan lähtee liikkeelle Älgön (Hirvisaaren) nimestä, jolle löytyy vastine paikan asujaimistosta. Hirvet eivät kuitenkaan ole kovin helposti havaittavia, minkä vuoksi paikannimi jää edustamaan heitä ihmisten merkkipaailmassa. Vastaavasti Kolovedellä ”Joutenveden kerrotaan saaneen nimensä Joutsenista”. Todennäköisessä tahattomuudessaankin joutsenten iso alkukirjain tuo mieleen konkreettiset joutsenet, jotka kerran ovat laskeutuneet veteen. Näin diagrammi johdattaa kulttuurisista merkeistä toislaajisten keskuuteen. Nimistöä determinoivilla eläimillä on lajirajat ylittävää semioottista voimaa, vaikka onomastinen vaikutus jääkin lähtöeläimen kannalta tiedottomaksi. Toisaalta joutsennimi saattaa viitata joutsenten metsästykselle otolliseen paikkaan. Eri kansallispuistoissa sijaitsevien Ahmasuon, Hanhilammen, Hirvihetteen, Hirvikummun, Karhulamminkankaan, Näätsalon, Oravivaaran, Peurasen, Peuransuon, Peurasaaren, Teerinevan ja Terrilampien nimet suhteutetaan oitis erätalouteen, mikä karistaa kuvitelmat toislaajisten reviiimerkkien tiikumisesta kieleen.

Siinä missä *kultakurkku* vetoaa aistilliseen mielikuvitukseen ja *Älgö* osoittaa hirvien konkreettista asuinsijaa, monet intersysteemiset tulkinnat liikkuvat kansallispuiston tapahtumista metatasolle. Siksi niihin voi soveltaa Kate Sturgen (2006) ja muiden antropologisten käännoistutkijoiden pohdintaa siitä, kuinka lähtömerkkien moninaisuus saatetaan pelkistää muutamaksi avainkäsitteeksi, taksonomiseksi luokaksi tai piileväksi rakenteeksi. Päijänteen tunnuslajia selkälokkia koskevassa otsikossa ”Musta selkä ja koko parhaat tuntomerkit” hetkellisiä havaintoja käännetään taksonomisen järjestelmän osiksi, jolloin diagrammin suunta ja keskeytyminen pakottaa kiinnittämään huomion käännoisprosessiin. Tavallisemmin näyttää siltä kuin lajisysteemiä käännettäisiin konkreettisten eläinten ja näitä koskevien laadullisten havaintojen puoleen. Näin käy Repoveden ja Sipoonkorven lajivetoisissa diagrammeissa ”Kaakkurin tuntomerkkejä ovat...” ja ”Huuhkan tuntomerkinä on...” Intermediaalisesta näkökulmasta samoja diagrammeja voisi tulkita niin, että perimmältään tuntemattomasta lähtöeläimestä välittyvät tuntomerkit rakentavat aistillisen yhteyden linnusta ihmiseen. Intersysteeminen näkökulma sitä vastoin problematisoi linnuille annetut nimet, jotka eivät itsestäänselvästi edusta lintuja vaan ovat tulkintoja siitä, mistä heissä on kyse.

Lajisysteemin ohessa lähtöeläimiä käännetään erilaisiin luokittelujärjestelmiin. Nuuksion liito-oravaa koskevassa tekstissä kerrotaan lajin esiintymistä ja suhteutetaan nämä lajin asemaan kansallispuiston tunnuseläimenä. Vastaavasti Patvinsuon liekohärän esiintymissä tapahtuneet muutokset johtavat tiettyyn paikkaan uhanalaisuusluokituksessa:

[8.3.2.10] Liekohärkään on aiemmin (1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla) voinut törmätä Etelä- ja Keski-Suomessakin, mutta nykyisin sitä tapaa lähinnä itärajan tuntumassa, esimerkiksi Patvinsuon kansallispuistossa tai Ruunaan luonnonsuojelualueella. Se luokitellaankin vaarantuneeksi lajiksi, mikä tarkoittaa sitä, että keskipitkällä aikavälillä lajiin kohdistuu suuri häviämishuuhka. (<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/luonto>>)

Tulkinnassa huomio kiinnittyy paitsi siihen, miten esiintymät käännetään luokittelujärjestelmään, myös intersysteemisen kielenkäytön subjektittomuuteen. Liekohärän tapaamisesta puhutaan nollapersoonaisessa muodossa, luokittelemisesta passiivissa, ja jo edellä Joutenveden nimen mahdollisesta alkuperästä kerrottiin passiivissa. Tekijän pudottaminen sujuvoittaa kielenkäyttöä ja tähdentää intersysteemisen kääntämisen persoonattomuutta. Implisiittisesti diagrammi [8.3.2.10] havainnollistaa tietyn merkkijärjestelmän toimintaperiaatteita ja luokittelun perusteita. Koska merkkijärjestelmät eivät ole universaaleja, kriittinen diskurssintutkija voisi kaivata lauseisiin vastuullisia subjekteja, jotka samalla ilmentäisivät uhanalaisuusluokituksen asemaa merkkijärjestelmänä muiden joukossa. Käytännössä systeemit toisaalta punoutuvat yhteen itse kunkin semioottisessa toiminnassa, jolloin persoonatonkin

tarkastelu voi kehittää intersysteemistä tietoisuutta. Luontoon-sivuston intersysteemisten tulkintojen persoonaton ote näkyy myös deiktisten muotojen niukkuudessa. Ennen indeksaalisten käännostekniikoiden tarkastelua kuitenkin selvitan lyhyesti, miten samastaminen palvelee intersysteemistä kääntämistä kansallispuistojen eläintulkinnoissa.

8.3.3 *Menneestä kertova metso*. Intersysteemiset metaforat

Intersysteemistä samastamista kansallispuistoteksteissä esiintyy niukanlaisesti. Vain yksittäistapauksissa luonnon toimintaa mallinnetaan merkkijärjestelmien kautta; ehkä ilmeisimpänä esimerkkinä sopii mainita Sipoonkorven ”erämaalajit metso, ilves ja huuhkaja”, jotka *kertovat* menneestä ajasta. Tämäkin metafora on niin vakiintunut, että sitä voi käytännössä pitää intermediaalisena tulkintana Sipoonkorven tuottamista luontoyhteyksistä. Samaa voi sanoa siitä, kuinka Pyhä-Häkin hanki *paljastaa* erilaisten nisäkkäiden olemassaolon. Jos ekosysteemin lajisto mielletään eräänlaiseksi merkkijärjestelmäksi, asiaankuuluvia metaforia löytyy enemmän. Pyhä-Luoston ja Valkmusan linnuston *rikkautta* voisi tällaisessa viitekehyksessä pitää samankaltaisena voimavarana kuin kielen rikkautta, joka on itsessäänkin metaforinen käsite.⁵⁵⁹ Kaikkiaan Luontoon-sivustolla ei kuitenkaan juuri viljellä joidenkin luontokirjoittajien suosimia intersysteemisiä metaforia, kuten toislaajisten merkkien samastamista kielellisiin ilmiöihin.

Metasemioottisten metaforien ohessa vastaavuuksien järjestelmiä voi hahmottaa ihmisten luokitusysteemien välille; esimerkiksi useammassa kansallispuistossa esiintyvä *kari**kukko* on saanut nimensä merellisenä vastineena kotoisalle kanakoiraalle. Hieman vastaavanlaisen tapauksena voi pitää Hiidenportissa ja Patvinsuolla esiintyvää lieko*härkää*. Urho Kekkosen kansallispuiston lapsille suunnattu *Vasalenkki* taas kannustaa ihmislapsia ja -vanhempia samastumaan toislaajisiin puistossa vieraillessaan. Merkkijärjestelmien lankeaminen yhteen voi purkaa vallitsevia dikotomioita, mutta kaikessa tavanomaisuudessaan Luontoon-sivuston intersysteemiset metaforat tuskin johdattavat lukijan ajatuksia uusille raiteille. Varsin vähiin jää kansallispuistoteksteissä myös intersysteeminen altistaminen.

8.3.4 *Löydätkö jälkiä?* Intersysteemiset subindeksit

Kuten interformaalista ja intermediaalista altistamista käsittelevissä luvuissa on käynyt ilmi, Luontoon-sivustolla sinutellaan usein lukijaa, jolle suositellaan omakohtaista vierailua kuhunkin kansallispuistoon. Intersysteeminen kääntäminen ei tuo sinutteluun merkittäviä lisäulottuvuuksia. Kuten intermediaalisen kääntämisen yhteydessä tuli esiin, kansallispuistotekstit kannustavat usein lukijaa näkemään toislaajiset omakohtaisesti (ks. [8.2.4]). Kohtaamisten merkkivälitteisyys tulee esiin vain paikoitellen; useimmiten havaitsemisen objektina on tiettyyn eläinlajiin viittaava sana, jolloin lukija näyttää kohtaavan eläimen itsessään. Intermediaalista altistamista käsittelevän luvun esimerkissä [8.2.4.9] tulevaa Oulangan kulkijaa kuitenkin kehoitetaan kuuntelemaan ”teeren kukerrusta, palokärjen terävää rummutusta tai helmipöllön huhuilua”. Lintuja ei tavoiteta kokonaisuudessaan vaan ihmisen huomio kiinnittyy ääniin, jotka edustavat kullekin lajille tunnusomaista merkkirepertuaaria. Äänimerkkien semioottista luonnetta ei kuitenkaan pohdita syvemmin vaan lukijalle välittyä lintusanoista epämääräinen merkityksellisyiden tunne.

⁵⁵⁹ Kuten Matthias Jung (1996/2001: 272, 282) huomauttaa, ekokriittisessä kielentutkimuksessa kieli rinnastetaan toisinaan ekosysteemiin ja sen yksiköt lajeihin; tällöin diversiteetti nousee keskeiseksi arvoksi molemmissa järjestelmissä.

Hieman pidemmälle meneviä tulkintoja nousi esiin interformaalisten subindeksien joukosta, kun lukijaa kehoitettiin kuuntelemaan lintujen lauluja tai konsertteja (ks. [8.1.4]). Musiikki on omanlaisensa merkkijärjestelmä, ja musikaalista tulkintaa voi pitää vaihtoehtona kielellisyydelle intersysteemisen vuorovaikutuksen paradigmatena (vrt. Lauhakangas & Lauhakangas 2002). Musikaalisen sanaston ohessa yksi harvoista aineistossa toistuvista metasemioottisista käsitteistä on *jälki*. Jälkien tulkitseminen vie huomion intermediaalisen ja intersysteemisen kääntämisen rajamaastoon; jäljen voi mieltää yhteydeksi menneeseen mutta myös semioottisen järjestelmän osaksi. Jäljen havaitseminen toimii vaihtoehtona eläimen näkemiselle, jota länsimaissa pidetään helposti todellisen eläinyhteyden takeena. Näyttävät jäljet saattavat tehdä piilotelevastakin eläimestä tunnetun ja luoda omakohtaisen suhteen lähtöeläimen salaperäisyyteen:

[8.3.4.1] Nyt, kun lentojätökät ovat lähteneet, puiston ahkerin metsuri ja tunnetuin asukas on salaperäinen majava. Sitä et välttämättä näe, mutta jälkiä et voi olla huomaamatta. (<<http://www.luontoon.fi/isojarvi>>)

Halutessaan kulkija voi ryhtyä tulkitsemaan majavan hampaanjälkiä ja rakennelmia vierasta semioottista järjestelmää edustavina merkkeinä. Majava on tekemisissä erilaisten vesivirtausten kanssa, ja hänellä on hammastuntuma eri lajisiin puihin; nämä voivat olla paksuja tai ohuita, eläviä tai kuolleita, pystyssä, maassa tai kaatumaisillaan. Jälkien välityksellä ihminen voi kuvitella kielelle vaihtoehtoisen representaatiojärjestelmän, jollaisista Dieter Lohmar (2007) puhuu – majavalle tunnusomaisen kuvitteellisten aistimusten systeemin, jonka avulla hän selviytyy vesi- ja puutöistään. Näin ymmärrettyinä merkkijärjestelmä tarkoittaa suurelta osin samaa kuin maailma intermondiaalisessa kääntämisessä. Moni retkeilijä kuitenkin tyytynee nimeämään lastujen vuolijan tai padon rakentajan, jolloin tulkinta pysähtyy taksonomiseen järjestelmään.

Muissakin yhteyksissä lukija pyritään altistamaan toislaajisten jäljille sinuttelun kautta. ”Löydätkö ikikuusikoista karhun jälkiä?” kuuluu Syötteen kulkijalle esitetty haaste. ”Patikoi karhun jäljillä”, sivusto kehottaa Patvinsuolle suuntaavaa, kun taas Salamajärven vierasta yllytetään vaeltamaan ”metsäpeuran jäljillä Peuran polulla”. Urho Kekkonen kansallispuiston tulevalle kävijälle luvataan: ”saatat nähdä saukon tai jälkiä sen kalastusretkistä”. Jälkien tulkitsemisesta ei puhuta vaan ne rinnastuvat saukon itsensä näkemiseen, jolloin painopiste pysyy intermediaalisessa tulkitsemisessä. Lajienväliset kohtaamiset ovat pitkälti mutkattomia kosketuksia toiseen lajiin, eikä niihin liity merkkijärjestelmien moninaisuuden saati kääntymättömien merkitysten ihmettelyä. Eräissä kansallispuistoissa, kuten Syötteellä, myös historiallisista tapahtumista tulee käsin kosketeltavia jälkien ja merkkien ansiosta:

[8.3.4.2] Kansallispuistossa voit yhä nähdä pyyntikuoppia ja muita jälkiä esihistoriallisen ajan ihmisistä. [...] Lisäksi saatat nähdä merkkipuita, joihin on kaiverrettu kuolinvuosia tai metsästystapahtumia. (<<http://www.luontoon.fi/syote/historia>>)

Paitsi jälkien merkillepanijana vastaanottaja näyttäytyy intersysteemisenä kääntäjänä, joka tulkitsee havaintoja taksonomisen järjestelmän puitteissa. Haapasaaren luontotuvan kirjastossa Itäisellä Suomenlahdella ”voit määrittää vaikkapa näkemäsi linnun lintukirjan avulla”. Kaikkiaan aineiston intersysteemiset subindeksit haastavat lukijan tulkitsemaan toislaajisten merkkejä ja antropozoosemioottisia järjestelmiä. Sinuttelu avaa lukijalle mahdollisuuden seurata metsäpeuran jälkiä niin pitkälle kuin hyväksi näkee tai tulkita majavan aikaansaannoksia omalla tavallaan. Indeksaalinen havainnointi on usein hajanaista, kun taas intersysteemiset symbolit tarjoilevat lukijalle konventionaalisia merkkijärjestelmiä tulkintana puistojen lajistosta.

8.3.5 *Sekä suomeksi että ruotsiksi*. Intersysteemiset symbolit

Luontoon-sivuston kansallispuistotekstit kiinnittävät vain niukasti huomiota merkkijärjestelmien moninaisuuteen. Vain yksittäistapauksissa tulokoodien tarjoamista vaihtoehdoista puhutaan eksplisiittisesti. Sipoonkorven tunnuseläimen huuhkajan ”vanha kansanomaisen nimi on hyypiä”, mikä muistuttaa toislajisia tulkitsevien sanojen arbitraarisuudesta. Välttämättä yksikään verkkosivun lukija ei käytä vanhaa kansankieltä, mutta toiskielinen sirpale herättää kuvittelemaan, kuinka toisenlaiselta suomalainenkin huuhkajakuvaus voisi kuulostaa. Luontoon-sivuston tekstit on osittain käännetty inarinsaameksi, pohjoissaameksi, ruotsiksi, venäjäksi, englanniksi ja kiinaksi, mutta tulokielen merkitystä tulkinnalle ei teksteissä reflektoida. Saaristomeren vedenalaisista luontopoluista tosin huomautetaan, että ”[t]ekstit on laadittu sekä suomeksi että ruotsiksi”. Tällaiset muotoilut pakottavat huomaamaan, että oma äidinkieli ei ole itsestäänselvyys ja että suomenkieliset tekstit on suunnattu varsin rajalliselle kohderyhmälle.

Teksteissä on havaittavissa myös implisiittistä monikielisyyttä: biologinen käsitteistö punoutuu yhteen impressionistisempien käänteiden kanssa, vaikka kokonaisilme onkin hyvin hallittu. Toislajisten merkkijärjestelmien moninaisuus merkkijärjestelminä ei nouse esiin senkään vertaa kuin ihmiskielten ja puhetapojen kirjo, joka kuitenkin tarjoaa vihjeen lähtöeläinten monitulkintaisuudesta. Intersysteemisiin kysymyksiin virittynyt lukija voisi innostua eritoten onomatopoeettisista sanoista ja lintuäänten transkriptioista, joita edellä tarkastelin interformaalisina käännöksinä lähtöeläinten äänistä. Mitä ilmeisimmin tällaiset ilmaukset jäljittelevät lähtömerkin aistittavaa muotoa, mutta intersysteemisestä näkökulmasta niitä voisi pitää myös lajienvälisinä lainasanoina tai interferenssinä, jonka kautta kielemme ottaa vastaan toislajisia vaikutteita. Asiakieli ei kuitenkaan oikopäätä avaa ovia vieraudelle vaan onomatopoeettiset ilmaukset solahtavat vakiintuneisiin muotoihinsa, ja transkriptiot venyttävät suomen rajoja lainausmerkkien sisältä käsin.

Kuten Thomas Sebeok (1991a) huomauttaa, toislajisia eläimiä on tapana tarkastella erilaisten tieteellisten ja kulttuuristen koodien ristivalossa. Myös Luontoon-sivuston lukijan oletetaan tuntevan erilaisia tulkinnallisia viitekehyksiä, kun luontoa käsitteellistetään ja arvotetaan milloin milläkin kriteerillä. Ekologisen merkkijärjestelmän puitteissa itse kunkin arvo on kiinni siitä, miten riippuvaisia muut ovat kyseisestä eliöstä, ja hieman vastaavaa välineellisyyttä ilmentää ekonominen luontopuhe. Lauhanvuoren ”[a]rvokkaat eränkävintialueet” vaativat lukijaa tunnistamaan keskiaikaisten metsästäjien tavan arvottaa luontoa, ja Seitsemisessä elävän hirven luonnehtiminen *tärkeäksi* saaliseläimeksi tuo vastaavan näkökulman nykypäivään. Myös Pyhä-Häkin metsämyyrä on *merkittävä* osa ravintoketjua, vaikka tässä tapauksessa ketjut eivät päätykään ihmisiin. Siinä missä ekologinen arvo nousee kokonaisuuden parhaaksi toimimisesta, evoluutiosysteemi asettaa arvoonsa menestyjät. Kun ”parhaat hirvaat” valikoituvat jatkamaan sukua Salamajärvellä, kyse ei ole mistään sen ylevämmästä kuin tappelutaidoista, jotka takaavat vahvimmille jopa muutaman kymmenen vaatimen haaremin. Kolmantena biologiaan perustuvana arvojärjestelmänä teksteissä erottuu itseisarvoinen monimuotoisuus, kuten jo edellisissä luvuissa on tullut esiin. *Linnustollisella arvolla* tarkoitetaan esimerkiksi Puurijärvi-Isosuolla, Selkämerellä ja Sipoonkorvessa pesivän lajiston monipuolisuutta lintujen käyttökelpoisuudesta riippumatta. Puurijärvellä *eurooppalaisittain arvokkaat* lajit ovat lintuja, joiden populaatiosta huomattava osa pesii Suomessa. Koodien moninaisuus kysyy lukijalta ympäristöfilosofisia taustatietoja, eikä välttämättä olisi pahitteeksi, vaikka tulkinnallisia lähtökohtia eksplisiittisesti käsiteltäisiin Luontoon-sivustolla.

Sopii kysyä, millaista lähtöjärjestelmää vaihtelevina puhetapoina ilmenevät tulkinnalliset koodit tulkitsevat. Useinhan puheena ovat eläimet ylipäänsä, eivät heidän viestinnässään käyttämänsä merkit. Toisinaan eläimet itsessään näyttäytyvät merkkeinä, joiden merkitys riippuu tulkitsijan

lähtökohdista. Kolovedellä ”harvinaisten lajien valikoima kuvaa vanhojen metsien arvoa”, jolloin lajivalikoimasta tulee representamen, joka edustaa jotakin jollekulle. Vastaavasti Linnansaassa uhanalaisten ja taantuneiden metsäkovakuoriaislajien runsaus ”kertoo alueen suuresta arvosta vanhojen lehtimetsien lajiston suojelussa”. Tulkinta kääntää kvantitatiivisen biologian inhimillisen toiminnan kielelle. Kulttuurisissa viitekehyksissä toislaisia eläimiä tai heitä edustavia merkkejä voidaan jäsentää osaksi symbolijärjestelmää, jonka merkit viittaavat inhimilliseen todellisuuteen. Pallas-Yllästunturilla Mats Wikströmin patsaiden ”oravat kuvaavat maailmanuskontoja ja luomakunnan ykseyttä”, jolloin oravan anatomia risteytyy uskonnollisten attribuuttien kanssa. Näin oravuus kääntyy maailmankatsomukselliseksi symboliksi. Intersysteemiset siirtymät näyttävät toisinaan hämmästyttäviltä hypyiltä yhteismitattomasta ulottuvuudesta toiseen. Hyppelyn suosio kuitenkin viittaa siihen, että systeemit rakenteellisesti muistuttavat toisiaan – jonkinlainen erojen ja samuuden kudos lienee tunnusomainen niin kulttuurisille kuin biologisillekin merkkijärjestelmille.

8.3.1–8.3.5 Yhteenveto

Intersysteemiseksi kääntämiseksi olen määritellyt kääntämisen merkkijärjestelmän tulkitsemisena toisen merkkijärjestelmän puitteissa. Luontoon-sivuston kansallispuistotekstejä koskeva tutkimus osoittaa, että ihmisen merkkijärjestelmä on vahvoilla lajienvälisissä tulkinnoissa. Tämä näkyy metasemioottisen reflektion niukkuutena ja selkokielenä. Intersysteeminen *kuvastaminen* perustuu aineistossa muutamaaan käsitteeseen, erityisesti sanoihin *jälki* ja *merkki* muunneltuihin. Käsitteillä viitataan tyyppillisesti eläinten toiminnan tahattomiin sivutuotteisiin tai kiinteisiin tuntomerkkeihin. Toislaisten viestinnällisiin merkkeihin ei kiinnitetä liiemmin metasemioottista huomiota vaan esimerkiksi linnunlaulua lähestytään pikemminkin miellyttävänä äänenä tai lajikohtaisena tuntomerkinä kuin vieraan merkkijärjestelmän ilmentymänä. Toisaalta laulunomainen äänikin on toki omanlaisensa merkki, ja foneettinen kuva voi ilmentää lähtöjärjestelmän kääntymättömyyttä paremmin kuin kymmenen käsitettä. Intersysteemisinä kuvina on mahdollista pitää myös toislaisten ekologista tai kulttuurista merkitystä kuvastavia käsitteitä, jotka voivat olla mitä suurimmassa määrin symbolisia. (Ks. 8.3.1.)

Subteuttamalla kansallispuistotekstit esittävät lukijalle intersysteemisiä tulkintoja toislaisten merkityksistä. Moni diagrammi lähtee liikkeelle siitä, mitä tietyn merkin ajatellaan esittävän, ja etenee siitä representameneihin. Esimerkiksi mennyt aika tai laaja lajikokonaisuus voi näyttäytyä eräänlaisena lähtöeläimen representoimana objektina, ja tätä edustavat vuorostaan jäljet, ääntely tai ihmisten tuottamat merkit, kuten nimitykset tai luokitukset. Jos tulosysteemi on luokittelujärjestelmä, lähtömerkki saattaa diagrammin myötä pelkistyä pelkistymistään; toisaalta laajoista biologisista järjestelmistä liikkeelle lähtenyt diagrammi voi huipentua yksittäiseen ääneen tai kohtaamiseen. Joissain tapauksissa diagrammin suunta on päinvastainen eli representaatioketjun mukaisen etenemisen sijaan lähtökohtana on tuttu representamen – esimerkiksi paikannimi, jonka toislaista taustaa ryhdytään selittämään. Toisinaan representamien taustalta löytyy jotakin selittämätöntä, kuten karhu, ”itse metsänvalti”. (Ks. 8.3.2.)

Samastamisella ei ole merkittävää roolia aineiston intersysteemisissä tulkinnoissa. Vakiintuneista metasemioottisista käsitteistä esimerkiksi *kertomisen* ja *paljastamisen* voi mieltää metaforiksi, minkä lisäksi metaforat yleisemmin leikittelevät vakiintuneilla merkitysrakenteilla, kuten kesyn ja villin tai ihmisen ja eläimen välisellä eronteolla. (Ks. 8.3.3.) *Altistamalla* kansallispuistotekstit kannustavat lukijaa tunnistamaan metsän kielen moninaisuuden, seuraamaan toislaisten jälkiä tai tarkastelemaan lajienvälisen kohtaamisen muistomerkkejä. Kaikkiaan altistamisessa kuitenkin painottuu intermediaalinen yhteyksien luominen, ei intersysteeminen tulkitseminen. (Ks. 8.3.4.) Intersysteeminen

tarjoileminen suosii lukijaa, joka tuntee valmiiksi useamman kulttuurisen merkkijärjestelmän tulkintakonventioita. Esimerkiksi eläimen arvo voi tulojärjestelmästä riippuen merkitä olemassaoloa, omaa selviytymistä tai muiden hyödyttämistä. (Ks. 8.3.5.)

Lukijan intersysteemisten taitojen kehittämiseksi teksteihin voisi kokeeksi sisällyttää enemmänkin metasemioottista käsitteistöä, joka helpottaisi merkkijärjestelmien välillä risteilemistä. Inhimillisten diskurssien rinnalla olisi mahdollista vahvistaa toislajisten äänien, liikkeiden ja hajujen asemaa merkkijärjestelminä. Näin kokonaisuuden intersysteeminen viesti kirkastuisi vähemmän ihmiskeskeiseksi. Teksteihin voisi sisällyttää nykytietoa toislajisten viestinnästä tähdentäen samalla tietämyksemme rajoja. Hyvänä lähtökohtana intersysteemisen ulottuvuuden syventämiselle toimivat teksteihin sisältyvät toislajisten äänten transkriptiot, joiden tulkinta jää avoimeksi. Koska äänikuvaukset ovat esteettisesti viehättäviä, ne auttavat tunnustamaan intersysteemisen kääntymättömyyden arvon.

Edellä olen käsitellyt persoonattoman kääntämisen tekniikoita Luontoon-sivuston kansallispuistotekstien eläintulkinnossa. Tekstit tulkitsevat lähtöeläinten aistittavia hahmoja, tavoitettavuutta ja jossain määrin myös heidän merkkijärjestelmiensä luonnetta monimuotoisuuden arvoa korostaen, tulevaa kävijää silmällä pitäen. Lukijan sinuttelu kytkee persoonattomankin kääntämisen interpersoonaiseen viitekehykseen, mutta seuraavaksi selvitän, kuinka aineistossa tulkitaan lähtöeläinten subjektiivisia tiloja, toimijuutta ja suhdetta elinympäristöön.

8.4 Kansallispuistojen asukkaiden intersubjektiivinen tulkitseminen

Intersubjektiivisen käännöstutkimuksen kautta selvitän, missä määrin ja miten kansallispuistotekstit tulkitsevat lähtöeläinten subjektiivisia tiloja (ks. 5.1.2). Jos intersysteeminen kääntäminen saa persoonattoman kääntämisen ulottuvuuksista niukimmin huomiota kansallispuistoteksteissä, niin interpersoonaisen kääntämisen merkityksistä samaa voi sanoa intersubjektiivisestä kääntämisestä. Silloinkin kun tunnesanoja teksteissä esiintyy, kyse on usein pikemminkin tunnelmoinnista kuin varsinaisista lähtösubjektin tunnetilaa koskevista hypoteeseista. Intersubjektiivisen kääntämisen asemaa aineistossa voi selittää tekstien ympäristöpoliittisilla tavoitteilla. Jim R. Martinin (1985) mukaan luonnon hyväksikäyttöä perustellaan puhumalla toislajisista eläimistä kaupallisina tuotteina tai ympäristönäkökohdat huomioiden uusiutuvina luonnonvaroina; luonnonsuojelijat taas keskittyvät puhumaan eläimistä (uhanalaisina) lajeina. Kaikki nämä puhuvat ilmentävät pitkälti persoonatonta kääntämistä, ja kansallispuistoteksteissä tavallisinta on suojeluhenkisen lajipuhe. Radikaalimmat toislajisten puolestapuhujat rinnastavat Martinin (1985) mukaan eläimet ihmisiin, kansalaisiin ja kansaeläjiin, mikä tuo mieleen interpersoonaisen kääntämisen periaatteet. Toisaalta lajien suojeleminen edellyttää, että harvinaistuvien eläinten edesottamukset, tavoitteet ja tilanteet otetaan huomioon, ja tältä kannalta interpersoonainen kääntäminen käy hyvin yksin lajien suojelun kanssa. Lisäksi suojelupuheen lomaan mahtuisi mainiosti paitsi toislajisten hyväksikäyttöä myös mielenkiintoa toislajisten läsnäoloon arvoituksellisina subjekteina.

8.4.1 Pöllöjen keväthuumo. Intersubjektiiviset kuvat

Käsitteellisten kuvien kautta välittyä paitsi persoonattomia vaikutelmia myös interpersoonaisia tulkintoja lähtöeläinten tunteista, toiminnasta ja paikkasuhteesta. Joissain tapauksissa eläinmerkistä syntyvä aistillinen vaikutelma pyritään välittämään tunteellisin tai toiminnallisoin käsittein, vaikka tarkoituksena ei olisi väittää mitään eläimen todellisesta luonteesta. Reuven Tsurin (2011: 233–234, 246–247) mukaan esimerkiksi musiikin luonnehtiminen surulliseksi ei tulkitse musiikin itsensä mielenmaisemaa saati sitten kuulijassa herääviä tunteita. Pikemminkin kyse on siitä, että kuulija on tunnistanut rakenteellisen samankaltaisuuden musiikin ja tunteen välillä. Esteettisesti neutraalien elementtien yhdistelmästä ei voi mekaanisesti johtaa niiden kokonaisuudessa hahmottuvaa tunnelaata, mutta esimerkiksi surullisuudelle on tunnusomaista matala energiataso, hidas liike sekä hajautuva rakenne. Musiikin ”surullisuudessa” ei ole kyse varsinaisesta tunteesta vaan esteettisestä laadusta, kun taas todellisia tunteita ilmentävät Tsurin mielestä esimerkiksi eläinten huudot.

Käytännössä myös tuntevien eläinten ääniä tulkittaneen usein pikemminkin esteettisten tunnevaikutelmien kuin etologisen havainnoinnin perusteella. Jos sairaiksi jalostettuja lintuja ei oteta lukuun, ei liene tieteellistä näyttöä siitä, että tietyn *lajiset* linnut olisivat toisia iloisempia tai surullisempia. Kuitenkin erilaisten lintujen kuunteleminen tuo helposti mieleen kokonaisen tunnekirjon. Pyhä-Häkin kuusikossa saattaa erottaa hippiaisen *iloisen* säkeen, kun taas Rokuan äänimaisemaan kuuluu leppälinnun *surumielinen* laulu.⁵⁶⁰ Torronsuon kapustarinta on *haikea* viheltäjä. Etelä-Konneveden kuikan huuto on *kaihoisa* ja Kauhaneva-Pohjankankaan kehrääjän hyrinä *hypnoottinen*. Ilo ja suru viittaavat perustunteisiin, joita linnutkin kokevat, mutta välttämättä hippiaisen ei ole leppälintua iloluontoisempi; sitä paitsi toinen ihminen saattaisi tulkita lähtösubjektin sävellajin toisin. Kaiho ja hypnoottisuus kuuluvat vahvemmin kulttuurisidonnaiseen sanastoon, jolla ei välttämättä ole mitään tekemistä lähtöeläinten tunne-elämän kanssa; kuitenkin ne tuntuvat tulkitsevan osuvasti villin äänimaailman monivivahteisuutta ja välitöntä vaikutusta kuulijan tunnelmaan. Vaikka valittuja sanoja ei ole tarkoitettu pitkälle meneviksi tulkinnoiksi, ne saattavat toisaalta vaivihkaa vahvistaa käsitystä hippiaisen hilpeydestä, kuikan melankoliasta ja kehrääjän mahdista.

Muutamissa tapauksissa aineiston käsitteet mitä ilmeisimmin kuvastavat vakavasti otettavia tulkintoja lähtösubjektin temperamentista ja toiminnasta. Vivahteikkain intersubjektiivinen tulkinta esitetään Isojärven majavien tunneskaalasta: majava on luonteeltaan *rauhallinen* ja *arkea* mutta Isojärvellä ”tottunut kulkijoihin”; ”äärimmilleen ärsytettynä ja ahdistettuna” majava kuitenkin puolustaa pesäänsä.⁵⁶¹ Araksi luonnehditaan myös Salamajärven metsäpeuraa, Petkeljärven kuikkaa sekä Repoveden kaakkuria ja liito-oravaa. Vaikka kyseiset eläimet epäilemättä arastelevat ihmisiä, pelokkuus on melko ahdas tulkinta lähtösubjektien tunneskaalasta – perustuuhan se yksinomaan lähtösubjektien taipumukseen vältellä ihmisiä. Kurjenrahkassa taas voi kokea ”pöllöjen keväthuuman”; tässä tapauksessa ihmisen kokemus ei asetu vastakkain puiston asukkaan tunnetilan kanssa vaan vieras tempautuu mukaan pöllöjen hurmioon. Lähtösubjektien arkuus vastaa Gilles Deleuzen (1996a, viitattu Fontenay 1998: 35) ajatusta valppaudesta toislaajisten vallitsevana subjektiivisena tilana, kun taas keväthuumo viittaa pidäkkeettömään elämäniloon (vrt. esim. Kokko 1966; Linkola 1998/2004a). Tunteen sitominen vuodenaikaan yhdyssanalla tavoittaa kokonaisvaltaisen tunneviivahteen tavalla, joka käy yksiin lähtösubjektin elämää hallitsevien rytmien kanssa.

⁵⁶⁰ Surumieliseksi luonnehditaan myös Hossan kuikan huutoa.

⁵⁶¹ Kulkijoihin tottuminen viittaa myös intermondiaaliseen tulkintaan siitä, mitä majava pitää asiaankuuluvana omassa elämismaailmassaan.

Jonkinlaisina intersubjektivisina tulkintoina voi pitää myös eläinten mieltymyksiä kuvastavaa käsitteistöä. Kun eläimen sanotaan tekevän jotakin *mielellään*, lukija assosioi teon mielihyvään, vaikka siitä ei aina kirjaimellisesti olisi puhe. Hossan porot menevät mielellään porotalleihin suojaan sääskiltä, Hiidenportin lapinpöllö pesii mielellään ”vanhaan petolinnun pesään”, muuttavat hanhet ”levähtävät mielellään” Patvinsuolla, ja Petkeljärven kuikka ”kalastelee mieluiten puhtaissa vesissä”. Norpat taas tekevät ”mieluisia pesäpaikkoja” Koloveden kinoksiin, Syötteen Vattukuru on ”mieluisa asuinympäristöä” liito-oravalle, ja Linnansaaren valkoselkätikalle ”mieluisin paikka on vanha ja avoin lehtimetsikkö”. Myös tietyt verbit viittaavat mielihyvään. Kolilla ”suomenpuukärpänen sekä salokääpiäinen” *nautiskelevat* vanhoista haavoista tai niillä kasvavista käävistä; ”kahlaajat ja vesilinnut” taas nauttivat merestä Selkämeren kansallispuistossa. Syötteellä ”[m]yös perheen karvaiset jäsenet saavat nauttia hiihtolenkeistä”. *Viihtymisestä* voidaan puhua myös kasvien yhteydessä, mutta eläimillä siihen kenties sisällytetään myös kokemuksellinen ulottuvuus – näin varsinkin lähipiirien koirista puhuttaessa. Samaa voi sanoa *suosimisesta*.⁵⁶² Linnansaaren saimaannorppaa luonnehditaan jäätä *rakastavaksi* hylkeeksi, jolloin tunnelatausta vahvistaa tavanomaisesta ekologisesta sanastosta poikkeava käsite. Kuten Jonathan Balcombe (2006/2014) esittää, toislaajisten mielihyvä on laiminlyöty tutkimuskohde, mutta ekologisessa puheessa paikkasuhdetta ilmentävät käsitteet raottavat ovea villieläinten subjektiviteetin tunnustamiselle.⁵⁶³

Subjektiiivinen elementti sisältyy myös eläinten tarpeita tulkitseviin käsitteisiin. Kolilla on rapsutuksia *janoavia* lampaita, ja Salamajärvellä laidunsi entisaikaan *nälkäistä* karjaa; näissä tapauksissa nälän ja janon voi ymmärtää tulkitsevan paitsi eläinten subjektiivista tilaa myös intressejä, jolloin siirrytään interaktantiaalisen kääntämisen puolelle. Kuitenkin on esitetty, että nisäkkäät kokisivat nälän ja janon myös aitoina tunteina (Telkänranta 2015: 61.). Interaktantiaaliset käsitteet kuvaavat yleisemminkin eläinten toimintaa ja pyrkimyksiä, jotka saavat kansallispuistoteksteissä tunnetiloja enemmän huomiota. Ennen toislaajisten toimijuuden tarkastelua luon kuitenkin katseen muiden intersubjektiiivisen kääntämisen tekniikoiden ilmentymiin aineistossa.

8.4.2 *Surumielistä ”kuuuuik”-huutoa*. Intersubjektiiiviset diagrammit

Interpersoonaisten diagrammien jäsenyykset sisältävät näkökulmia subjektien, toimijoiden tai kokijoiden sekä vaikuttimien ja vaikutusten keskinäisiin rooleihin eläinten elämässä. Intersubjektiiivisia tulkintoja kansallispuistoteksteissä esiintyy vain harvakseltaan, eikä niiden diagrammaattinen rakenne ole kovin monipuolinen. Vain poikkeustapauksissa diagrammi kulkee lähtöeläimen oletetusta tunteesta ulkonaiseen ilmaukseen: Hossassa kuunnellaan ”kuikan surumielistä ’kuuuuik’-huutoa”. Rakenteeltaan päinvastaisia, havaitun merkin subjektiivista taustaa selittäviä diagrammeja aineistossa ei esiinny lainkaan, ja Hossan kuikankin suru saattaa olla kuulijan korvassa. Usein subjektiivisia tiloja tulkitsevat diagrammit liittyvät kansallispuiston asukkaan rauhaa rakastavaan luonteeseen:

[8.4.2.1] Majava on rauhallinen ja väistää ihmistä, mutta äärimmilleen ärsytettynä ja ahdistettuna sekin puolustaa pesäänsä ja poikasiaan. (<<http://www.luontoon.fi/isojarvi/luonto>>)

⁵⁶² Viihtymisellä ja suosimisella luonnehditaan aineistossa monen laajisten eläinten suhdetta ympäristöönsä.

⁵⁶³ Elinympäristössä viihtymisen käsite nousi esiin myös oppikirjoja koskevassa tarkastelussa tulkintana Ensiyden ilmenemisestä toislaajisille eläimille (ks. 6.2.1).

Diagrammissa [8.4.2.1] tavallista vivahteikkaamman intersubjektiivisen tulkinnan välittää kaksoisrakenne. Yhtäältä virke käsittää kaksi pienoisiagrammia, jotka kuvaavat majavan tunnetilojen havaittavia seurauksia: rauhallisuus saa majavan väistämään ja ahdistuneisuus puolustautumaan. Kokonaisuudessaan virke muodostaa laajemman diagrammin, jossa veren adrenaliinipitoisuus tuntuu kasvavan ja leppoisuus kärjistyvän ärtymykseksi. Intersubjektiivinen diagrammi voi myös sisältää tulkinnan eläimen tunnetilan syystä:

[8.4.2.2] Arka kaakkuri viihtyy "pesäsaarensa", koska on siellä pesärosvoilta turvassa.
(<http://www.luontoon.fi/repovesi/luonto>)

Tässäkin tapauksessa toislaajisen tunnetila näyttää ilmenevän tulkitsijalle välittömästi tai olevan yleisesti tunnettu tosiasia. Diagrammin jatko antaa sille biologisesti mielekkään selityksen: arkuus ja eristyksestä nauttiminen auttavat lintua selviytymään. Välttämättä kääntäjä ei ole edes pohtinut, tunteeko kaakkuri tosiaan arkuutta ja viihtymistä, vaan kyse on siitä, miltä linnun käyttäytyminen ihmisen silmään näyttää. Toisessa kaakkuridiagrammissa tunne näyttäytyy seurauksena tulkitun linnun luonteesta. Kaakkuria luonnehditaan erämaalinnuksi, mistä seuraa kärsimystä, kun lintu joutuu tekemisiin ihmisten kanssa. Tässäkin tapauksessa on tosin epävarmaa, oletetaanko kaakkurin kärsivän subjektiivisesti vai pelätäänkö vain kannan taantuvan häirinnän seurauksena. Jean Jacksonin (2003) tapaan sopii ajatella, että kärsimystä on vaikea tavoittaa kielellisesti, jolloin tunteen itsensä sijaan kannattaa kuvata sen syitä ja seurauksia:

[8.4.2.3] Retkeilijän on syytä muistaa, että kaakkuri erämaalintuna kärsii ihmisen aiheuttama häiriöstä. Repoveden kaakkureille tulee suoda oma rauhansa ja tarkkailla niitä vain välimatkan päästä.
(<http://www.luontoon.fi/repovesi/luonto>)

Jos oletetaan kärsimisen viittaavan pelkkään käyttäytymiseen, käännöstä [8.4.2.3] voi pitää myös interaktantiaalisena tulkintana meidän ja kaakkurien vuorovaikutuksesta. Tällöin kyse on toislaajisen reaktiosta ihmisen toimintaan ja ihmisen vastatoimista. Kuten Jonathan Balcombe (2006/2014: 18–22) huomauttaa, tarkoituksenmukainen toiminta ja koettu tunne käyvät kuitenkin käsi kädessä. On hyvinkin mahdollista, että turvallinen pesä tuottaa kaakkurille subjektiivista mielihyvää, tunkeilija kärsimystä. Diagrammin eettistä painoarvoa kasvattaa se, että tulkinnan johtopäätökset vaativat suhtautumaan lähtösubjektiin vakavasti. Kun huomataan häiriön tuottavan kaakkurille kärsimystä, lintu päätetään jättää rauhaan. Stanley Jeyaraja Tambiahia (1990) mukaillen tulkinnan voisi ajatella ilmentävän kääntäjän kaksoissubjektiviteettia: kaakkurin tunteiden empaattista tunnustamista seuraa etäisyydenotto, jonka myötä subjektiivinen ymmärrys kääntyy yleisölle suunnatuksi ohjeistukseksi. Vaikka tekstin ensisijaisena tavoitteena on lajin varjeleminen, puhe kärsimyksestä ei ole metaforista.

8.4.3 *Käkättävä ääni*. Intersubjektiiviset metaforat

Joskus tulkitsija samastaa toislaajisen merkin inhimilliseen tunneilmaukseen, jolloin tutunomaisuus ja vierauden taju punoutuvat arvoituksellisesti yhteen. Kansallispuistoteksteissä esiintyy oikeastaan vain yksi tunnepitoinen metafora: Lauhanvuorella voi kuulla riekon *käkättävän* äänen. Tässäkin tapauksessa metafora näyttäytyy ensisijaisesti interformaalisena tulkintana siitä, miltä nauru kuulostaa, ja kuvitelma iloisena nauravasta linnusta on pelkkä sivujuonne. Sanan onomatopoeettisuus kasvattaa osaltaan kuulovaikutelman painoarvoa suhteessa toislaajisen tunnetilaan – varsinkin kun riekko ei käkätä saman tyyppisissä konteksteissa, joissa ihminen nauraa (vrt. Ruonakoski 2011: 152). Myös lähtökohdiltaan

esteettisiä käsitteitä täydennetään joskus intersubjektiviisin attribuutein, kuten käsitteellisten kuvien yhteydessä kävi ilmi (ks. 8.4.1). Kuikan kaihon ja kapustarinnan haikeuden voi mieltää metaforiksi, jos katsotaan käsitteiden yksinomaan havainnollistavan äänen foneettista luonnetta. Toisaalta Päijänteen kansallispuiston yhteydessä mainitaan majatalo Onnenmyyrä, jonka nimessä tulkitaan ihmisen tuntoja eläinkuvaston kautta. Tällaiset metaforat tekevät ihmisen rajoista epämääräisiä (ks. Guthrie 1993/1995: 79) ja myyrästä läpikuultavan tunnetunnuksen. Jos kääntäjä voi samastamalla hämmentää kategorioita, niin indeksaaliset käännostekniikat selkiyttävät lähtösubjektin ja tulkitsijan välistä eroa.

8.4.4 *Tarkkaile suon huumaa*. Intersubjektiviiset subindeksit

Indeksaaliset käännostekniikat pyrkivät altistamaan lukijan lähtösubjekteissa ilmeneville tunteille mallintaen samalla ihmisen ja toislajisen välistä suhdetta. Kääntäminen voi intensiivisimmillään merkitä liukumista toisen nahkoihin, minuuden hajoamista ja lihallis-mystistä seikkailua (ks. Bourjea 1986), ja tiivis toislajisen seuraaminen vieraaseen kehollisuuteen eläytyen voi saada ihmisen kokemaan jotakin vastaavaa. Kansallispuistoteksteissä altistaminen on kuitenkin varovaista; vahvakaan tunne ei riko asiatekstin kudosta vaan lähtötunteisiin otetaan etäisyyttä referentiaalisten käsitteiden ja objektivoivien rakenteiden kautta:

[8.4.4.1] Aisti metsäpeuran valtakunnan rauha ja tarkkaile kevääseen heräävän suon huumaa luontotornista. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi>>)

[8.4.4.2] Kurjenrahka on nimensä mukaisesti kurkien kotisuo, mutta täällä voit kokea myös pöllöjen keväthuman. (<<http://www.luontoon.fi/kurjenrahka>>)

Salamajärven tulkinnassa korostuu toislajisten huumen ja torniin linnoittautuneen ihmisen välinen jännite; ihmisen rooliksi hahmottuu intensiivisen tunteen tarkkaileminen. Huumaa lähemmäksi lukijaa tuodaan ”metsäpeuran valtakunnan rauha”, joka kietoo kulkijan otteeseensa ja pesiytyy korviin. Kurjenrahkassa ihminen voi saada osansa myös hallitsemattomasta huumasta, mutta samalla se muuttuu pidättemättömästä alkuvoimasta mahdolliseksi suoelämykseksi. Lähtötunnetta ei niinkään lietsota vaan se otetaan haltuun puhumalla siitä asiallisesti. Sittenkin altistus voi käynnistää empaattisen prosessin, kun huumen käsite muistuttaa tulosubjektia tietystä tunnelaadusta ja genetiiviattribuutti liittyy sen toislajiseen lähtösubjektiin, pöllöihin. Käsitteellisenä kuvana *suon huumaa* voisi pitää sitäkin väkevämpänä, sillä se ei sido lähtötunnetta yksittäiseen lajiin vaan tempaa mukaansa kaikki suon eläimet – kenties myös ihmisen, joka pudottaa kiikarit silmiltään ja laskeutuu luontotornista itsensä mittaiseksi.

Joskus sama tunne voi saada valtaansa niin ihmisen kuin toislajisenkin, mutta aina ihmisen kokemus ei millään tapaa vastaa toislajisen subjektiviista tilaa. Edellisten sitaattien vertaaminen muihin aineiston tunnesuosituksiin korostaa lähtösubjektin vaikutusta niiden muodostumiseen. Kun Pallas-Yllästunturin kävijää kehoitetaan kokeilemaan *vaihteeksi* koiravaljakolla ajelua ja *elämysratsastusta*, kyse on ihmisen vaihtelusta ja elämyksistä. Vetokoirille turistien ajeluttaminen on arkea, eikä ratsu luultavasti miellä tehtävänsä sykehdyttäväksi elämysmatkailuksi; pikemminkin ihmisen kokemat tunteet ilmentävät toislajisen toimijuutta. Erona tällaisiin tulkintoihin subindeksit [8.4.4.1] ja [8.4.4.2] altistavat lukijan jollekin, mitä lähtösubjekti mahdollisesti kokee. Puhuminen villieläinten kokemasta mielihyvästä on kulttuurissamme sangen harvinaista (ks. Balcombe 2006/2014: 12), mutta suotulkinnossaan kansallispuistotekstit laskevat varpaat näillekin tutkimattomille turpeille. Sukellus pintaa syvemmälle kuitenkin osoittaa, että kaikkia kulttuurisia tulkintatapumuksia aineisto ei suinkaan kyseenalaista.

8.4.5 *Kokeile kalaonneasi*. Intersubjektiiiviset symbolit

Symboliselta kannalta kansallispuistoteksteihin sisältyy sekä kulttuurisia tulkintatottumuksia vahvistavia että niitä haastavia tunneilmauksia. Intersubjektiiivisen kuvastamisen yhteydessä huomautin, että aineistossa puhutaan muun muassa pöllöjen keväthuumasta – tutuista käsitteistä sekoitettu vivahde poikkeaa totutuista tunnekategorioista ja venyttää näin kokemuksemme rajoja. Toisaalta käännösten kielellisyys toki vahvistaa inhimillisen ajattelun vaikutusta tunteiden ilmenemiseen (vrt. esim. Telkänranta 2015). Jos tunne näyttäytyy lähtösubjektiiille kertakaikkisena, niin kielen rakenteet tупpaavat suhteellistamaan tilanteen. Tulokielen ohessa intersubjektiiivisiin tulkintoihin vaikuttavat kulttuuriset käsitykset siitä, ketkä luetaan subjektien joukkoon. Paikoitellen teksti näyttäisi tunnustavan niin selkärankaisten kuin selkärangattomienkin vesieläinten subjektiiivisuuden:

[8.4.5.1] Kalan onni on happea ja ruokaa

Hossan järvien ja harjulampien kalat nauttivat harvinaisen monipuolisesta äyriäsravinnosta, joka viihtyy vedessä, johon runsas pohjavesi tuo happea. (<<http://www.luontoon.fi/hossa/luonto>>)

Diagrammissa [8.4.5.1] Hossan kalojen nautintoa selitetään äyriäisten monipuolisuudella ja näiden viihtymistä vuorostaan veden hapekkuudella. Kun tekstin asettaa kontekstiinsa, herää kuitenkin kysymys, tarkoittaako onni, nauttiminen tai viihtyminen tässä yhteydessä muuta kuin määrällistä kukoistusta. Toisaalla Hossan esittelyteksteissä vedet kutsuvat lukijaa kalastamaan, mikä luo vaikutelman, ettei kalojen nautintoon eläydytä kovin syvällisesti vaan kyse on pikemminkin ravintoketjun seuraavan lenkin kohtaamasta runsaudesta. Kalojen hyvinvointi ei ole itseisarvoinen tila vaan alkusoittoa kalastajan iloilille. Kalojen intersubjektiiivinen tulkitseminen on kytköksissä lajityypillisiin semioottisiin taipumuksiimme, joiden vuoksi meidän on vaikea tunnistaa kalan kipua ja muita tuntemuksia. Kuitenkin kalat tutkitusti tuntevat kipua, ja lisäksi heillä on limbiselle järjestelmälle rinnasteisia aivorakenteita, jotka mahdollistavat perustunteet (ks. esim. Telkänranta 2015). Kautta aineiston toistuvat kalastuskehotukset sivuuttavat kalojen tuntoisuuden, minkä lisäksi heidän subjektiiivisuuttaan häivyttävät näennäisen tunteikkaat ilmaukset. Osoivana esimerkkinä tästä mainittakoon ilmaus *kalaonni*, jota voi koetella ainakin Itäisellä Suomenlahdella, Petkeljärvellä ja Salamajärvellä. Käsitteellisenä kuvana kalaonnea voisi Herbert Marcusen (1964/1969) tapaan luonnehtia musertavaksi kokonaisuudeksi, joka valtaa mielen näennäisessä luonnollisuudessaan. Kalaonnen käsite tuottaa vaikutelman tunneulottuvuudesta kalojen tulkittamisessa, vaikka kalan suurin onni ei taatusti ole kalastetuksi joutuminen. Näin käsite peittää näkyvistä lähtösubjektiiin todellisen tilan, jonka tulkittamiselle *kalan onni* avaa mahdollisuuden.

8.4.1–8.4.5 Yhteenveto

Intersubjektiiivisen kääntämisen tekniikoita koskeva analyysi osoittaa, että Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteissä toislaajisten tunteiden tulkitseminen jää sivurooliin. Intersubjektiiivisessä *kuvastamisessa* käytetty käsitteistö on kaikkiaan melko monivivahteista; varsinkin lintujen ääniä tulkitaan sekä perustunteita että kulttuurisidonnaisia muunnelmia ilmentävien käsitteiden kautta. Tällaisissa tulkinnoissa äänestä syntyvä vaikutelma johtaa helposti stereotyyppiseen käsitykseen lähtösubjektiiin tunnetilasta. Kirjaimellisemmin tunteista puhutaan lähtösubjektiiin suhteessa ihmisiin; esimerkiksi

majavassa tunkeilija voi herättää arkuutta, ärtymystä tai ahdistusta. Tunteenomaisia konnotaatioita liittyy myös ekologisessa kielenkäytössä yleisiin käsitteisiin, joilla kuvataan toislajisten mieltymyksiä tietynlaisiin paikkoihin. Vaikka paikkasuhde tulkitaan helposti evolutiiviseksi sopeutumiseksi, tunnepitoiset käsitteet valmistavat tietä käsitykselle villieläimistä tuntevina subjekteina. (Ks. 8.4.1.)

Subteuttaminen johtaa kuvastamista analyttisempiin tulkintoihin toislajisten tunnetilojen syistä ja seurauksista. Jos lajienvälinen kääntäjä jakeleekin käsitteellisiä kuvia pelkkien vaikutelmien perusteella, niin diagrammi tuo tullessaan jonkinlaisen teorian subjektiivisuudesta. Aineistossa intersubjektiviivista suhteuttamista esiintyy niukasti. Useimmiten kyse on rakenteista, joissa subjektiivinen tila johtaa tietynlaiseen käyttäytymiseen: ääntelyyn, tietynlaisiin paikkoihin hakeutumiseen tai puolustautumiseen. Yksittäistapauksissa toislajisen tunnetiloista seuraa myös pragmaattisia suosituksia ihmiselle. Intersubjektiviivisiin diagrammeihin sisältyvät käsitteelliset kuvat ovat usein monitulkintaisia, mikä herättää kysymään, voiko niiden kirjaimellisesti katsoa tulkitsevan subjektiivisia tiloja vai paikkaillaanko tunnesanoilla tiedon aukkoja. Lajienvälisten suhteiden kehittämiseksi on kuitenkin mielekästä muodostaa hypoteeseja villienkin toislajisten tunne-elämän dynamiikasta, mikä puoltaa kielen tunneulottuvuuden ottamista tosissaan. (Ks. 8.4.2.)

Intersubjektiviivinen *samastaminen* on aineistossa melkein olematonta, vaikka kaikissa käsitteissä toisaalta on nähtävissä metaforinen ulottuvuus. Onomatopoeettinen *käkättäminen* tuo mieleen naurun, ja inhimillisten tunnesanojen soveltaminen toislajisiin lienee jossain määrin metaforista tunteiden tuulettamista. (Ks. 8.4.3.) *Altistamalla* kansallispuistotekstit saattavat lukijan tekemisiin toislajisissa tunnistettujen tunteiden kanssa. Indeksiaalset tulkinnat viittaavat siihen, että lukijakin voisi päästä osalliseksi kansallispuistojen elämän sykkeestä tai vähintään tarkkailla sitä turvallisen etäisyyden päästä. (Ks. 8.4.4.) *Tarjoileminen* mahdollistaa vastaanottajan käsitysten avartamisen; pehmeänä laskuna villieläinten ymmärtämiseen voi pitää tutuista käsitteistä muodostettuja omintakeisia risteytyksiä, kuten *pöllöjen kevätluoma*. Ilmaus luo vaikutelman jostakin, mikä on samalla kertaa pöllömäistä, keväistä ja huumaavaa, jolloin käsitteiden ristiveto pakottaa kyseenalaistamaan stereotyyppiat. Toisaalta kansallispuistotekstit pitävät kiinni püntyneistä intersubjektiviivisista ennakkoluuloista; esimerkiksi kalat tarjoillaan lukijalle mykkinä olentoina, jotka saavat tunteenomaisen merkityksen vasta kalastajan koukkuun tarttuessaan. Vaihtoehtona vallitsevalle tulkintatyylille Hossan esittelytekstissä esiintyy käsite *kalan onni*. (Ks. 8.4.5.)

Kansallispuistoteksteissä puhutaan tunnevaikutelmista yhtäältä interformaalisen kääntämisen yhteydessä, osana kansallispuistojen esteettistä vetovoimaa; toisaalta tunnepitoisilla sanoilla tulkitaan toislajisten tarvetta tietynlaisiin elinympäristöihin. Intersubjektiviivisen kääntämisen vähäisyyttä selittää osaltaan villien lähtöeläinten etäisyys – esimerkiksi Tuulispään asukkaista tehdyt mutkattoman intersubjektiviiviset tulkinnat perustuvat yhteenkuuluvuuteen ja siihen kytkeytyvään myötätuntoon, jonka lajienvälinen yhteisö mahdollistaa. Toisaalta villienkin eläinten subjektiivisista tiloista on kertynyt tutkimustietoa, jonka valossa kansallispuistojen asukkaita olisi mahdollista tulkita. Tunteiden huomioimisen ohessa sopii kysyä, kuinka ne kääntyvät ihmiskielelle. Luontoon-sivustolla kühkeinkään riemu ei sekoita asiatekstin järjestystä; tunteet eivät ole niinkään läsnä tekstissä kuin käsitteiden tuolla puolen. Tässä suhteessa tekstien intersubjektiviivinen ote rinnastuu interformaalisten tulkintojen pidättyväisyyteen.

Kaikkiaan Luontoon-sivuston eläimet eivät näyttäyty niinkään tunteellisina kuin tavoitteellisina olentoina, joilla on kiinteä yhteys omaan elinympäristöönsä. Seuraavaksi luonkin katsauksen kansallispuistotekstien interaktantiaaliseen ja intermondiaaliseen ulottuvuuteen.

8.5 Kansallispuistojen asukkaiden interaktantiaalinen tulkitseminen

Interaktantiaalisella kääntämisellä tarkoitan toisen toimijuuden semioottista prosessoimista, kuten puolesta puhumista tai virheellisiä projektioita (ks. 5.1.2). Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteissä toislaisiin liitetään monin paikoin jonkinlaista toimijuutta, ja siksi huomattava osa aineistosta avautuu interaktantiaaliselle tarkastelulle. Esiin nousevat toislaisten taidot, omaa selviytymistä edistävä toiminta sekä ekologiset vaikutukset. Joissain tapauksissa villit toislaiset näyttäytyvät toimijoina kesyeläimiä helpommin, koska he tulevat toimeen itsenäisesti ja jättävät jälkensä yhteiseen ympäristöömme. Toisaalta valtaosa villieläinten toiminnasta jää ihmiseltä huomaamatta – helpointa lienee tunnustaa sellaisen toimijan rooli, jonka kanssa ihminen on läheisissä tekemisissä. Esittelen interaktantiaalista kääntämistä melko laveasti, jotta tarkastelu tekisi oikeutta sen keskeiselle asemalle kansallispuistoteksteissä. Silti tarkastelemani esimerkit ovat vain poimintoja runsaasta aineistosta.

8.5.1 *Metsästäviä näätiä*. Interaktantiaaliset kuvat

Interaktantiaaliset käsitteet kuvastavat lähtöeläimen tulkittua toimijuutta. Kuvastamisessa ei kuitenkaan ole kyse pelkistä sanavalinnoista vaan myös kielipiillisiin muotoihin ja rakenteisiin sisältyy interaktantiaalisia viestejä. Foneettisia tehosteita Luontoon-sivuston interaktantiaalsiin tulkintoihin ei juuri sisälly – silti Petkeljärvellä päästään nauttimaan *kuikan kutsuista*, jolloin toislaisen äänneaineksen kertautuminen vahvistaa linnun toimijuutta.

Semanttisesta merkityksestään riippumatta useimmat verbit tuovat mieleen tavoitteellisen toiminnan esiintyessään translatiivimuotoisessa A-infinitiivissä tai adessiivimuotoisessa MA-infinitiivissä.⁵⁶⁴ Translatiivisesta infiniitivistä käyvät esimerkiksi Petkeljärven kuikat, jotka palaavat mereltä Petkeljärvelle ”pariutuakseen ja hakeakseen oman reviiirin” ja käyttävät vedenpintaa kiitoratana ”noustakseen lentoon” ja ”päästäkseen puiden latvojen yläpuolelle”.⁵⁶⁵ Adessiivisesti sitä vastoin toimivat Isojärven majavat, jotka laajentavat ruoanhankinta-alueitaan ”[p]atoamalla vesireittejä”.⁵⁶⁶ MA-infinitiivissä myös eläimen liikkuminen voi näyttäytyä tavallista tarkoitushakuisempaan: Isojärven majavat pääsevät pesälleen *sukeltamalla*, ja Nuuksion liito-oravat siirtyvät puusta toiseen *liitämällä*. Adessiivimuotoinen substantiivi voi toimia vastaavanlaisen välineellisyyden ilmauksena: Seitsemisen näätä löytää kätöksensä ”hajuainstinsa avulla”, ja kuikka tuo *kutsuubundoillaan* erämaista tunnelmaa Petkeljärvelle. Viimeksi mainitussa tapauksessa aikaansaannos ei kylläkään liity kuikan omiin motiiveihin vaan tähdentää huutojen vaikutusta ihmisen luontokokemukseen. Myös eläimestä itsestään voi tulla ihmisen toiminnan välikappale: Pallas-Ylläksellä voi kokeilla ”porolla ajelua”. Tällöin poro ei näyttäydy kielipiillisesti sen intentionaalisempaan toimijana kuin moottorikelkkakaan.

Transitiiviset rakenteet kannattelevat käsityksiä toimijoista ja toiminnan kohteista. Vaikka transitiivinen toiminta voi olla täysin tahatonta, monessa tapauksessa sanojen semanttiset vivahteet vahvistavat tekijän toimijuutta. Joskus kielipiillinen objekti täydentää verbiä, joka

⁵⁶⁴ Perinteisesti kolmanneksi infiniitiviksi nimitetty MA-infinitiivi kuuluu *Ison suomen kielipiin verkkoversion* käsitteistöön (Vilkuna (toim.) 2008: VISK § 120). Nimitys perustuu muotojen tunnukseseen *MA*.

⁵⁶⁵ Intressistä on yleensä kyse niissäkin tapauksissa, joissa onnistuminen ei ole kiinni eläimestä itsestään: Linnansaaren valkoselkätikka ”tarvitsee runsaasti kuollutta lehtipuuta löytääkseen riittävästi ravintoa”.

⁵⁶⁶ Vastaavasti Hiidenportin lapinpöllö hankkii ravintonsa ”iskemällä saaliin kimppeun joltain hyvältä tähytyspaikalta” ja Salamajärven ilves voi saalistaa peuran ”nopealla yllätyshyökkäyksellä”. Salamajärven metsäpeura puolestaan välttelee petoja *bakentamalla* ”lepäämään aukeille paikoille”.

tulevaisuussuuntautuneisuudessaan korostaa toiminnan tarkoituksenmukaisuutta: Repovedellä kaakkurin poikaset *harjoittelevat* uimataitoja.⁵⁶⁷ Myös Nuuksion liito-oravien ja Seitsemisen näätien harjoittama ruoan *keräily* ja *varastointi* on ilmeisen hyödyllistä toimintaa. Objekti näyttäytyy eläinsubjektin mahdollisuuksia kasvattavana voimavarana myös lauseissa, joissa eläimet *käyttävät* hyväkseen fysikaalisia prosesseja, rakenteita ja omaa kehoaan. Salamajärven metsäpeurat käyttävät tuulensuuntaa apunaan pedoilta suojautumisessa, siinä missä Hiidenportin lapinpöllö käyttää yksinomaan kuuloaan saaliin paikantamisessa, Nuuksion liito-orava käyttää samoja asuinkoloja vuositolkulla ja Isojärven majava käyttää pitkospuiden osia rakennelmiinsa. Näissä yhteyksissä välineellisyys viittaa siihen, että eläin pystyy soveltamaan ympäristönsä elementtejä omiin tarkoituksiinsa.⁵⁶⁸ Transitiivinen verbi tai siitä johdettu substantiivi on tiiviissä yhteydessä toiminnan kohteeseen, mikä vahvistaa kuvan kiinteyttä. Kielipiillisen objektin mahdollinen toimijuus näyttäytyy alisteisena subjektin toiminnalle, kun vaikkapa ihminen kalastaa *taimenta* Salamajärvellä tai nappaa Hiidenportin *abvenia*.

Myös monet modaaliverbin ja infinitiivin yhdistelmät käyvät esimerkiksi eläimille myönnetystä toimijuudesta. Apuverbin sävyttäessä pääverbiä toimintaan tulee modaalista monitasoisuutta, mikä syventää käsitystämme lähtötoimijasta. Toiminnan mieluisuuteen toislaajisen näkökulmasta viittaa se, kun hän *saa* tehdä jotakin; tällöin persoonamuotoista saamista seuraa toisen verbin A-infinitiivi. Hiidenportissa majavat ”saavat vapaasti rakentaa patojaan”, ja Syötteellä ”perheen karvaiset jäsenet saavat nauttia hiihtolenkeistä”. Päijänteellä taas kuikat ”saivat hautoa rauhassa” entisaikaan, kun asutus oli harvaa. Yhdessä monista erityismerkityksistään saaminen voi tosin liittyä myös eläimeen kohdistuvaan haasteeseen: Salamajärvellä metsäpeuran vasa ”saa tulla toimeen kasviraivinnolla”, kun emo on lopettanut imettämisen.

Lähtötoimijan saavutukset korostuvat usein silloin, kun hän *voi* tehdä jotakin, joskin voimisella voidaan viitata myös pelkkään mahdollisuuteen. Linnansaaren kalasääsket voivat muuttomatikallaan Etelä-Afrikkaan lentää 12 500 kilometriä. Patvinsuon karhu voi lyhyessä ajassa vaellella ”satoja kilometrejä”. Repoveden kaakkuri voi olla yli minuutin sukelluksissa. Petkeljärven kuikka voi sukeltaa satoja metrejä ja elää pitkään, ja hänen reviirihuutonsa ”voi kantaa jopa 11 km päähän”. Saaristomeren merikotka voi ”siirtyä hetkessä kymmeniä kilometrejä”, ja hänen siipiensä kärkiväli voi olla ”jopa 2,5 metriä”. Selkämeren isokoskelon vastuulla voi olla ”parikymmentäkin poikasta”. Seitsemisen näätä ”voi elää yli 10-vuotiaaksi, ja hänen hyppynsä ”voi kantaa 3–4 metriä”. Tällaiset eläinennätykset perustuvat yksilöiden väliseen vertailuun eivätkä välttämättä järin hyvin kuvasta yksilöllisiä pyrkimyksiä. Jokseenkin samassa merkityksessä puhutaan eläinten *pystymisestä*: Nuuksion liito-orava ”pystyy liitämään jopa 75 m”. Saaristomeren merikotka taas ”pystyy yllättämään saaliinsa” yllätyshyökkäyksellä. Tässä tapauksessa päästään ehkä lähemmäksi eläimen toiminnan dynamiikkaa tietystä tilanteesta: toislaajinen ei mitata metrejä tai minuuotteja vaan hänellä on kiire jonnekin.

Eksplisiittisen päämääräsuuntautuneita käsitteitä kansallispuistoteksteissä esiintyy melko niukasti. Ainoa eläin, jonka sanotaan *pyrkivän* johonkin, on Salamajärven metsäpeura, jonka pyrkimyksistä puhutaan peräti kolmessa yhteydessä. Metsäpeura ”pyrkii välttämään suurpetojen saaliiksi joutumisen” ja ”pyrkii pakenemaan myötätuuleen”. Näissä tapauksissa konkreettinen toiminta on siirretty nominaalimuotoon, MA-infinitiivin illatiiviin (*välttämään, pakenemaan*), jota edeltää persoonamuodossa

⁵⁶⁷ Ylipäänsä taitoihin liittyvä käsitteistö näyttäisi implikoivan, että taitava toiminta on myös eläimen intressien mukaista. Petkeljärven kuikkaa luonnehtiva sana *mestariikalastaja* ilmaisee ihailua, joskin kuikan kerrotaan olevan myös ”huono lentäjä”. Linnansaareissa taas sääsket ovat ”taitavia saalistajia”, ja Patvinsuolla karhu on ”taitava piileskelijä” ja ”taitava uimari”, samoin kuin Petkeljärven kuikka – kolmessa viimeksi mainitussa tapauksessa verbin tekijäjohdosta täsmentää partisippiimuotoinen adjektiivi.

⁵⁶⁸ Toisaalta ihmiset voivat valjastaa eläimen toimijuuden omaan käyttöönsä: esimerkiksi Salamajärven historian yhteydessä kerrotaan, että ihmiset käyttivät entisaikaan poroja ahdistamaan metsäpeuroja ampuijen luo.

toiminnan intentionaalisuutta alleviivaava verbi. Puhe *onnistumisesta* viittaa puolestaan tavoitteen täyttymiseen, mutta joskus jää epäselväksi, kenen intressistä on kyse. Kun Päijänteen kuikan pesintä tai Pyhä-Häkin lapinpöllön ”poikasten lähtö maailmalle” onnistuu, kyse on mitä ilmeisimmin paitsi eläimen itsensä myös luonnonsuojeluhenkisen ihmisen tavoitteesta. Jos taas Salamajärven ahma ”onnistuu saalistamaan peuran” tai peura onnistuu pakenemaan, toimijuuden painopiste sitä vastoin siirtyy lauseen subjektiksi asetettuun eläimeen.

Tulkittujen eläinten suhteessa paikkaan tahallisen hakeutumisen vivahteita voidaan ilmaista myös puhtaasti sanavalinnoilla. Theodore Christian Schneirlan mallin mukaisesti interaktantiaalisissa käsitteissä on tyypillisesti kyse lähestymisestä tai vetäytymisestä (ks. Sebeok 2001). Eläimen aktiivisuutta voidaan korostaa esittämällä liikkuminen ikään kuin vastavoimaa uhmaavana ponnistuksena: Seitsemisen näättä on *tunkeutunut* myös tiheämmin asutuille seuduille, ja vastaavasti maamme eteläisimmät pohjansirkut *sinnittelevät* Kurjenrahkassa. Liikkumisen tarkoituksenmukaisuus korostuu myös sosiaalisissa välttelytilanteissa, joskin toimintaimpulssi on tällöin lähtöisin toimijan ulkopuolelta: Syötteen vesissä *lymyilee* taimenia, ja Seitsemisen näättä *pakenee* puihin vihollisiaan. Kenties taimen polskisi useammin ilmaan jos uskaltaisi, ja ehkä näättä huvittaisi viettää enemmän aikaa maan pinnalla. Vastaavasti saalistaja joutuu liikkumaan saaliin ehdoilla; esimerkiksi Saaristomeren merikotka *väijyy* latvassa tai lentää *nopeasti* rantaan, jotta onnistuisi pyrkimyksissään. Tietyt käsitevalinnat kuvastavat ennen muuta eläinyksilön mukautumista muiden voimien alaisuuteen. Leivonmäen kehrääjien on ”aika palata” Afrikkaan syyskesällä – yksilön valitsemasta elämymatkasta ei siis ole kyse.

Liikkumiseen kytkeytyvä ravinnon hankinta on ilmeinen esimerkki eläinten päämääräsuuntautuneesta toiminnasta, joka toisinaan kiteytyy eläimestä käytettyyn nimeen. Salamajärven peuroja saalistavat *suurpedot*; Nuuksion liito-orava taas on ”monipuolinen kasvinsyöjä, joka ruokailee aina puussa”. Toislajisten yhteydessä personoidusta ruokavaliosta yleensä käytetään eri sanoja kuin ihmisten kohdalla. Vain ihminen voi olla kasvinsyöjä tai vegaani, kun taas toislajiset herbivorit ovat kasvinsyöjiä.⁵⁶⁹ Muita eläimiä syövää ihmistä ei myöskään nimitetä pedoksi (ks. Stibbe 2001: 153), eivätkä ihmiset saalista vaan metsästävät tai kalastavat. Ekolinguvististä huomiota sanastojen eriytymiseen on kiinnittänyt esimerkiksi Alwin Fill (1993: 107, viitattu Jung 1996/2001: 274); näyttäähän ilmeiseltä, että käsitteellinen vedenjakaja tukee ihmisten erottamista muista eläimistä kaikessa ajattelussa. Vaikka eläimelliselle toiminnalle on varattu omat erikoiskäsitteensä, kansallisuustekstit monien asiatekstien tapaan soveltavat osittain samoja sanoja niin ihmisten kuin toislajistenkin toimiin. Petkeljärven kuikat ovat *mestari kalastajia*, isokoskelo on ”Selkämeren näkyvä kalastaja”, ja Urho Kekkosen puistossa on *metsästäviä näättä*. Inhimilliset konnotaatiot näyttäisivät korostavan toiminnan tarkoitushakuisuutta verrattuna luonnontieteellisempään saalistukseen. Saalistuksestakin on mahdollista puhua useampaan sävyyn. Kun kerrotaan Linnansaaren kalasääskien olevan ”taitavia saalistajia”, adjektiiviattribuutti tähdentää tavoitteellisuutta, kun taas Nuuksion saalistavat pedot näyttävät melko kasvottomana voimana. Toisaalta kaikki henkilöivät käsitteet essentialisoivat toimintaa peto-käsitteen tavoin ja kaventavat eläimen tilannekohtaista liikkumavaraa.

Kun eläimen toimintaa kuvaava sana irrotetaan toiseen lauseenjäseneen kuin eläimen nimi ja ehdollistetaan erilaisin laajennuksin, toiminta alkaa näyttäytyä pikemminkin tilannekohtaisena tekona kuin lajin olemuksena; esimerkiksi persoonamuotoinen *saalistaminen*, *hyökkääminen*, *iskeminen*, *väijyminen*, *metsästäminen* ja *nappaaminen* aktualisoituvat usein objektien ja adverbiaalimääritteiden kautta.⁵⁷⁰ Jos

⁵⁶⁹ Ihmistenkin kohdalla sana kasvinsyöjä olisi tavallaan kasvissyöjää eksaktimpi, koska kasviksiin ei lueta esimerkiksi viljoja tai pähkinöitä, joita monet kasvissyöjät kuitenkin käyttävät ravinnokseen.

⁵⁷⁰ Leivonmäen kehrääjä saalistaa kita ammollaan, Seitsemisen näättä saalistaa puissa, Salamajärven ahma voi saalistaa peuran vain hyvällä onnella, Selkämeren isokoskelot saalistavat ryhmänä ja hyökkäävät rannan kalaparvien

subjektia seuraavalla predikaatilla kuitenkin luonnehditaan eläimen jatkuvaa käyttäytymistä varauksia esittämättä, ajatukset siirtyvät helposti eläinyksilön intresseistä ekologisiin voimasuhteisiin. Esimerkiksi Saaristomeren petokalat sekä Koloveden huuhkaja *saalistavat*, Koloveden saukko, Petkeljärven kuikka ja Repoveden kaakkuri *kalastavat* ja *kalastelevat*, ja viimeksi mainittu myös *nappaa* tavan takaa pikkukaloja. Toisaalta saalistamisen ja kalastamisen käsitteisiin toki sisältyy kohde, saalis tai kala, mikä korostaa niiden dynaamisuutta käyttötavasta riippumatta. Lähtötoimijan suoriutumista tulkitsevat myös verbejä värittävät adverbit. Seitsemisen näätä keräilee *ahkerasti* ruokaa, kun taas Selkämeren isokoskelo puolustaa poikasiaan *tehokkaasti* ”moniin muihin vesilintuihin verrattuna”. Adverbit saavat näädän ja isokoskelon vaikuttamaan erityisen päämäärätietoisilta toimijoilta.

Eläimiin sovelletut verbien tekijäjohdokset tulkitsevat myös ruokailun ekologisia sivuvaikutuksia; esimerkiksi Salamajärven sudet toimivat sikäläisen *metsäpeurakannan säätelijänä*. Hyvin kiinteän interaktantiaalisen kuvan muodostaa *luonnonhoitajalampaiden* käsite. Tässä yhteydessä perinnemaisemien hoito hahmottuu eräänlaiseksi Isojärven ja Kolin lampaiden ammatiksi, minkä takia yhdyssana on perusteltu. Lampaiden työhön suhtaudutaan arvostuksesta huolimatta hieman varautuneesti – tekstin mukaan laidunnus ei turvaa uhanalaisia kasvilajeja yhtä hyvin kuin niitto, eivätkä lampaat tietenkään itse ymmärrä toimintansa ekologista merkitystä vaan se on syömisen tahaton sivutuote.⁵⁷¹ Kun maisemia hoidetaan lehmien ja hevosten *avulla* Kolilla ja Sipoonkorvessa tai laiduntajat ”auttavat säilyttämään kulttuurimaisemaa”, eläimet näyttävät myötämielisinä välikappaleina ihmisten hallinnoimassa projektissa. Sipoonkorven perinnemaisemia vieläpä laidunnetaan *ahkerasti*, ikään kuin leikiteltäisiin sillä mahdollisuudella, että hevosia motivoisi ruoan sijaan kutsumus maiseman palvelemiseen. Samalla ahkeruus kenties kompensoi mielikuvaa jatkuvuudessaan ja hidastempoisuudessaan passiivisesta toiminnasta.

Teoreettisempia interaktantiaalisia kuvia ovat *saaliiden ja saalistajien välinen kamppailu* ja *selviämistaistelu*, joille on omistettu muuan Pallas-Yllästunturin luontopoluista. Ylimalkaisia toimintakäsitteitä on poimittu myös arkikielestä ja täsmennetty tarpeen mukaan: Kauhaneva-Pohjankankaalla kiikaroidaan muun muassa kurkien *puubia*, kun taas Pallas-Yllästunturilla voi seurata lintujen *pesimäpuubia*, Isojärvellä majavan *rakennuspuubia*, Patvinsuolla majavan *padonrakennuspuubia* ja pohjantikan *nakuttelupuubia*. Puuhien rinnalla puhutaan muun muassa Kurjenrahkan ja Patvinsuon lintujen *touhuista*, ja Linnansaaren saimaannorppien kerrotaan *leikkivän* vedessä. Nämä käsitteet kääntävät huomion tavoitteellisuudesta ja vaikutuksista toimintaan itsessään. Urho Kekkonen kansallispuistossa elävän saukon *kalastusretket* sekä Puurijärvi-Isosuon merikotkan harjoittama *piisami- tai kalajabti* kuulostavat niin ikään harrastusmaisilta ajanvietteiltä, vaikka periaatteessa kyse on hyvinkin tarkoitushakuisesta ja objektisuuntautuneesta toiminnasta. Toislaajisten suhdetta ympäristönsä objekteihin tarkastelen lähemmin intermondiaalisen kääntämisen yhteydessä; ennen sitä on aika selvittää, miten lähtöeläinten toimijuutta tulkitaan suhteuttamalla, samastamalla, altistamalla ja lukijalle tarjoilemalla.

kimppuun, Hiidenportin lapinpölli saalistaa iskemällä jonkun kimppuun hyvältä tähyystyspaikalta käsin, Saaristomeren merikotka väijyy latvassa metsästäessään, ja Kurjenrahkan kanahaukka voi joskus napata liito-oravan.

⁵⁷¹ Usein lampaita ei aseteta kielipöydällä maisemanhoidon subjektiksi vaan esimerkiksi Puurijärvi-Isosuon rantaniittyjä ja Kolin perinnemaisemia *hoidetaan laiduntamalla*; Linnansaareissa taas lampaat laiduntavat ”[y]htenä hoitotoimenpiteenä”.

8.5.2 *Patoamalla laajemmalle*. Interaktantiaaliset diagrammit

Interaktantiaalisia käsitteitä sisältävät diagrammit tulkitsevat toislajisten toimijuutta, tarkoitusperiä ja vaikutuksia. Käsitteiden järjestys ratkaisee, eteneekö interaktantiaallinen käänнос syistä seurauksiin vai seurauksista selityksiin. Myös tulkitun toimijuuden luonne vaihtelee. Jotta lajienvälinen vuorovaikutus kehittyisi oikeudenmukaisempaan suuntaan, ihmisten on epäilemättä pystyttävä tulkitsemaan, mikä on tärkeää kanssaeläimille. Monissa diagrammeissa on kuitenkin kyse toislajisten toiminnan ekologisista sivuvaikutuksista, joista jo Henry David Thoreau (esim. 1860/2007) innostuneesti kirjoitti. Ekologisen toiminnan merkitystä kansallispuistoteksteissä korostaa luonnonsuojeluhenkinen puhetapa, jonka puitteissa toislajiset eivät hahmotu niinkään yksilöiksi tai yhteisöiksi kuin lajeiksi tai populaatioiksi. Interaktantiaalinen diagrammi voi edetä lähtöeläimen toiminnasta ekologiseen merkitykseen tai päinvastoin:

- [8.5.2.1] Kesäisin alueen laidunmaita asuttavat lehmät, jotka näin auttavat perinnemaiseman ylläpidossa. (<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/reitit>>)
- [8.5.2.2] Yhtenä hoitotoimenpiteenä lampaat laiduntavat taas kesäisin puiston saarilla. (<<http://www.luontoon.fi/linnansaari/luonto>>)

Tulkinta [8.5.2.1] sijoittaa vehreille niityille lehmiä tai hevosia, joiden toiminnasta on vastavuoroista etua maisemalle.⁵⁷² Tässä yhteydessä laiduntajat näyttävät luontevalta osalta ekosysteemiä, eikä heidän läsnäoloon kesäisillä laitumilla millään lailla ehdollisteta. Diagrammi [8.5.2.2] puolestaan esittää laidunnuksen luonnonhoidollisena toimenpiteenä, jossa eläimet ovat pelkkä välikappale. Toislajisesta toteutuksesta huolimatta ihmiset päättävät, minne sorkka- ja kavioläimiä viedään laitumelle; estääkseen heitä syömästä harvinaisia kasveja ihmiset voivat myös rajata laidunta tarpeen mukaan. Silti esimerkiksi lampaiden toiminta on mahdollista jäsentää ympäristöarvoja tuottavaksi työksi Lindsay Hamiltonin ja Laura Mitchellin (2018: 357–358) hahmottelemaan tapaan. Suunnitelmallisten hoitotoimenpiteiden ohessa kansallispuistoteksteissä tunnustetaan kotieläimiä arvaamattomampien toimijoiden valta. Isojärven majavat vaikuttavat ympäristönsä toimijoihin monin tavoin toiminnasta vaikutuksiin etenevässä tekstissä:

- [8.5.2.3] Majavan muokkaamasta maisemasta hyötyvät monet lajit. Muun muassa kolopesijöille syntyy hyviä pesäpuita, vesilintupoikueet löytävät ryteikoistä suojaista paikkoja, hyönteismäärä lisääntyy ja kalat uivat syömään toukkia. Paikoitellen kansallispuiston reittejä on jouduttu linjaamaan uudestaan patojen takia, ja muutamissa kohdin majava on ottanut oikeudekseen käyttää osia pitkospuista omiin rakennelmiinsa. (<<http://www.luontoon.fi/isojarvi/luonto>>)

Tulkinnassa majava muokkaa paitsi toislajisten elinympäristöjä myös ihmisten retkeilyreittejä, näiden mukautuessa nöyrästi majavan aloitteisiin. Muutenkin ihmiset ovat monessa suhteessa toislajisten toiminnan vaikutuspiirissä: kansallispuistoteksteissä tulkitut eläimet houkuttelevat uudisasukkaita, saattavat kulkijaa, täydentävät retkikokemuksia ja estävät retkeilijää nukkumasta.⁵⁷³ Yksilön toiminnan

⁵⁷² Vuosien varrella laiduntajat ovat vaihtuneet; tekstin aiemmassa versiossa puhuttiin lehmien sijaan hevosista.

⁵⁷³ Uudisasukkaiden houkuttelemisesta puhutaan Puurijärvi-Isosuon kalojen kohdalla; lauseen subjektiin on rinnastettu muiden luonnontekijöiden oheneen ”lohi- ja siikasaaliit”, joten tässä tapauksessa kalojen toimijuus on riippuvaista heidän antautumisestaan ihmisten syötäväksi. Retkikokemuksen täydentäjänä mainitaan Repoveden kaakkurin huuto, ja samaiset linnut saattavat elämöinnillään vaikeuttaa seudulla yöpymistä. Saattelijoina toimivat Hossan lampieläimet soidinkonsertillaan. Majavat vaikuttavat kulkureitteihin paitsi Isojärvellä myös Hossassa, missä meloja voi joutua kiertämään padon. Kaikissa edellä mainituissa interaktantiaalisissa diagrammeissa järjestys

kauaskantoisista seurauksista käy esimerkiksi käärme, joka puri Nuuksiossa Kattilan tilan omistajan vaimoa ja sai tämän muuttamaan suunnitelmiaan maiden käytöstä. M. A. K. Hallidayn (1990/2001) mukaan eloton luonto pääsee kieliopillisen agentin asemaan lähinnä vain luonnonkatastrofien yhteydessä, siinä missä ihmiset ovat kaikkein aktiivisimpia toimijoita. Kansallispuistodiagrammeissa näiden ääripäiden väliin sijoittuvan Kattilan kyyn puremasta juontuu enemmän seurauksia kuin kenenkään toisen yksittäisen eläimen toiminnasta; vaikutelman täydentämiseksi olisi kiinnostavaa kuulla myös kertomuksia, joissa toisilajisen toiminta tempaa ihmisen mukaansa vähemmän katastrofaalisessa hengessä. Vaikka Luontoon-sivustolla ei juuri esiinny tapauskohtaisia tulkintoja käänteentekevästä kohtaamisesta, toisilajisten elämyksellinen merkitys tunnustetaan yleisellä tasolla. Vaikutuksen sijoittaminen diagrammin alkuun tuo tunnelaatuun poeettista ehdottomuutta:

[8.5.2.4] On huimaavaa seurata sääksen syöksyä suoraan lennosta sukelluksiin saaliin perään ja sen nousua takaisin ilmaan kala koukkukynsissään. (<<http://www.luontoon.fi/linnansaari/luonto>>)

Vaikka diagrammi [8.5.2.4] lähtee liikkeelle tunnetilasta, johon sääksi virittää ihmisen, siihen sisältyy myös lähtötoiminnan sisäistä dynamiikkaa mallintava ulottuvuus. Virkkeen objekti etenee lennosta sukelluksiin ja uuteen nousuun hurjassa syöksyssä, jossa nominitkin ovat tekoja.

Edellä tarkastellut lähtöeläinten toiminnan ekologiset ja inhimilliset seuraukset ovat pitkälti sivuvaikutuksia, ja seuraavaksi katseemme kääntyy siihen, miten toisilajisten eläinten tulkitaan edistävän omaa etuaan. Intersubjektivisina diagrammeina käsittelemisessäni majava- ja kaakkuritulkinnossa myös interaktantiaalisuus on vahvaa, sillä lähtösubjektien tunteita koskevat päätelmät perustuvat suurelta osin näiden liikkeisiin, kuten pesässä pysyttelemiseen. Sue Donaldson ja Will Kymlicka (2011) pitävät villin eläimen liikkeitä suhteessa ihmiseen varteenotettavana viestinä, joka helpottaa toisilajisten intentioiden ottamista huomioon ihmistoiminnassa. Suositus toteutuu Repoveden kaakkuridiagrammissa, joka esittelee omassa oloissaan viihtyvän linnun ja kehottaa sitten ihmisiä jättämään tämän rauhaan (ks. [8.4.2.2], [8.4.2.3]). Diagrammi [8.5.2.5] puolestaan lähtee liikkeelle ihmisiin kohdistuvasta käyttäytymissuosituksesta ja perustelee sitä toisilajisten taipumuksilla:

[8.5.2.5] Veikeisiin pikkupöllöihin on [...] syytä pitää kunnioittava etäisyys, sillä emot puolustavat jälkeläisiään kovakouraisesti. (<<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/luonto>>)

Tämäkin rakenne on yhteydessään hyvin looginen, sillä teemana on lukijan oletettu haave lapinpöllön kohtaamisesta, jota tekstissä sovitellaan yhteen pöllön omien intressien kanssa. Pöllön toiminnan luonnehtiminen kädellisille luonteenomaisella metaforalla *kovakouraisesti* kääntää osaltaan emon uhmaamisen vaaroja havainnolliseen muotoon. Hurja puolustautuminen on vetäytymistäkin selvempi kehoitus pysyä loitolla, jolloin ihmisen on omankin etunsa nimissä toimittava toisen ehdoilla. Kaikissa interaktantiaalisissa diagrammeissa ei kuitenkaan käydä neuvottelua lajienvälisen kanssakäymisen ehdoista vaan tulkinnan kohteena saattaa olla ihmisistä riippumaton selviytyminen. Eläinten intentionaalista toimintaa tulkittaessa intressin ja toteutuskeinon järjestys voi vaihdella:

[8.5.2.6] Metsäpeura pyrkii välttämään suurpetojen saaliiksi joutumisen hakeutumalla lepäämään aukeille paikoille, kesällä soille ja talvella järvien ja lampien jäille. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>)

noudattaa toiminnallista dynamiikkaa edeten tekijästä teon enemmän tai vähemmän tahattomiin seurauksiin. Petkeljärveä käsittelevässä tekstissä esiintyy myös rakenteeltaan päinvastainen diagrammi, jossa kerrotaan ensimmäisten ihmisten saapuneen alueelle riistaeläinten perässä; toisessa diagrammissa peurat kuitenkin edeltävät kivikauden ihmistä.

[8.5.2.7] Patoamalla vesireittejä [(amerikan)majava] ulottaa ruokamatkansa alkuperäistä rantaa laajemmalle alueelle. (<<http://www.luontoon.fi/isojarvi/luonto>>)

Diagrammi [8.5.2.6] etenee toimijan intresseistä näkyviin seurauksiin, kun taas [8.5.2.7] nostaa ensiksi esiin silmiinpistävän käyttäytymismuodon tarjotakseen sille selityksen eläimen pyrkimysten piiristä. Jälkimmäinen rakenne saattaa olla sikäli perusteltu, että majavan maineikkaiden patojen tarkoitus voi mietityttää lukijaa, kun taas suolla lepäävä metsäpeura ei välttämättä herätä kysymystä eläimen intresseistä näennäisessä passiivisuudessaan. Itsestäänselvää seikkaa seuraa kummassakin diagrammissa uusi näkökohta. Esimerkin [8.5.2.7] tavoin diagrammissa [8.5.2.8] tarkoituksenmukaisia käyttäytymismuotoja seuraavat halutut vaikutukset. Tässä kaiken lähtökohtana on kuitenkin haasteellinen ympäristötekijä, joka asettaa nädän selviytymiskeinot koetukselle. Ahkera keräily palkitaan pahoina päivinä, ja hajuaiisti johdattaa nädän kätköjen äärelle:⁵⁷⁴

[8.5.2.8] Huonoina myyräsyksyinä näätä keräilee ahkerasti myös marjoja ja sieniä. Näätä varastoi ruokaa pahojen päivien varalle. Tarkan hajuaiistinsa avulla se löytää kätkönsä paksunkin hangen alta. (<<http://www.luontoon.fi/seitseminen/luonto>>)

Edellisten esimerkkien tavoin diagrammissa [8.5.2.9] tarkoituksenmukaisia käyttäytymismuotoja seuraavat halutut vaikutukset – hiljaisuuden turvin ilvestä ei huomata, ja nopeuden ansiosta hän saa peuran saaliikseen. Diagrammissa [8.5.2.10] taas metsäpeuralla on omien kykyjensä lisäksi liittolaisena tuuli, ja näiden tekijöiden yhteisvaikutus johtaakin usein onnistumiseen:

[8.5.2.9] Ilves voi hiljaa hiipien lähestyä syvässä lumessa kaivavaa peuraa ilman, että peura sitä havaitsee, ja nopealla yllätyshyökkäyksellä saada peuran saaliikseen. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>)

[8.5.2.10] Peura käyttää myös tuulensuuntaa apunaan. Se pyrkii pakenemaan myötätuuleen ja valppautensa, hyvän hajuaiistinsa ja nopeutensa ansiosta siinä usein onnistuu. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>)

Vastaavalla rakenteella voidaan selittää myös eläimen anatomisten ominaisuuksien vaikutusta toimintaan, kuten Petkeljärven kuikasta puhuttaessa: litteä ruumis ja takaiset jalat tekevät kuikasta taitavan uimarin, joka rakentaa pesänsäkin lähelle vesirajaa. Vaikka anatominen rakenne mielletään usein eläinlajin ulkokohtaiseksi ominaisuudeksi, on toki mahdollista, että kuikaksi syntynyt yksilökin oivaltaa uimataitonsa yliveraisuuden kävelyyn verrattuna ja tahtoo sen vuoksi pysytellä lähellä vettä. Samaan tapaan Salamajärven metsäpeuran hajuaiisti johdattaa hänet lumen peittämän jäkälän äärelle ja Selkämeren isokoskelon ruumiinrakenne vartalosta nokkaan asti soveltuu ”sukeltamiseen ja kalan pyydystämiseen”. Linnansaaren saimaannorppatekstissä sitä vastoin sokkeloisessa Saimaassa sukeltelua seuraa tieto norpan valttikorteista, ja vastaavasti diagrammissa [8.5.2.11] havaittavaa käyttäytymismuotoa seuraa päätelmä sen edellyttämistä fysiologisista keinoista:

[8.5.2.11] Talvella [lapinpöllö] iskee suoraan lumen läpi ja käyttää tällöin selvästikin vain kuuloaan saaliin paikantamisessa. (<<http://www.luontoon.fi/huidenportti/luonto>>)

⁵⁷⁴ Diagrammissa [8.5.2.8] myös intermondiaalinen ulottuvuus on vahva, jos ajatellaan jatkumoa varastoidusta ruoasta hajuaiistin välityksellä löydettyyn kätköön.

Aistien toiminnallista merkitystä tulkitsevilla diagrammeilla on myös intermondiaalisia piirteitä; kuuloaisti on lapinpöllön ympäristösuhdetta luonnehtiva ominaisuus, joka johtaa piiloutuneenkin saaliin havaitsemiseen. Aina kyvyt ja taidot eivät kuitenkaan takaa menestystä, mitä ilmentää Salamajärven ahmaa tulkitseva diagrammi: ”hyvällä onnella ahma onnistuu saalistamaan peuran itse”. Saalistusta ja pakoilua vähemmälle huomiolle kansallispuistoteksteissä jää lajinsisäinen interaktantiaalinen vuorovaikutus. Lajinsisäisestä vaikutussuhteesta käy esimerkiksi se, kuinka Salamajärven metsäpeuraemo ”lopettaa imettämisen ja vasa saa tulla toimeen kasviraivinnolla”. Emon toiminnan taustalla on kiima-aika, joten imetyksen lopettaminen ei näytä niinkään harkitulta ratkaisulta kuin tempautumiselta ajan vaatimuksiin. Imetyksen vaihtuminen kiimaan ja siirtyminen maidosta laiduntamiseen ovat murrosvaiheita, jotka edellyttävät yksilöltä tietynlaisia toiminnallisia valmiuksia. Varsinkin vasan on luovuttava totunnaisen objektin tavoittelusta ja vastattava uudenslaisiin haasteisiin. Interaktantiaaliset diagrammit kulkevat ongelmista ratkaisuihin, keinoista tavoitteisiin, syistä seurauksiin, mutta joskus tulkinta voi myös hypellä toimintamuodosta toiseen.

8.5.3 *Abkerin metsuri*. Interaktantiaaliset metaforat

Aineiston interaktantiaalisissa metaforissa merkille pantavinta on työhön liittyvä kuvasto.⁵⁷⁵ Linnansaaren norppa on ”Saimaan ensimmäinen ammattikalastaja”, mikä kannustaa lukijaa arvostamaan toislahkoisen kalastajan taitoja. Useimmiten työtä kuitenkin tulkitaan pikemminkin siihen liittyvien ympäristömuutosten kuin ammattitaidon kautta. Saaristomerellä lehmät ja lampaat tekevät korvaamatonta *työtä* perinnemaisemien kunnossa pitämiseksi.⁵⁷⁶ Tässä yhteydessä käsitettä voinee pitää metaforisena, koska perinnemaisema on sorkkaeläimille syömisen tahaton sivutuote; joissain tilanteissa ihmisten kouluttamat eläimet toki kirjaimellisestikin työskentelevät heidän puolestaan. Saaristomeren laidunnuksesta puhutaan myös *kevätsiivouksena*. Vastaavasti Sipoonkorven *kesätyöntekijöitä* ovat hevoset ja lehmät, jotka laiduntavat *abkerasti*, ja karitsat ovat töissä Kolin kansallispuistossa.⁵⁷⁷ Petkeljärvellä ja Isojärvellä taas on majavan *työmaita*, ja hänen *työnjälkensä* näkyvät puiston polkujen varsilla. Majavasta puhutaan myös Isojärven ahkerimpana *metsurina*, joka tekee *savottaansa* puiston rannoilla. Majavan aikaansaannoksista voinee kirjaimellisestikin puhua työn jälkeen, mutta viittaukset metsätalouteen ovat ilmeisen kuvaannollisia. Kuitenkin ihmisen aiheuttamiin ympäristömuutoksiin tarjoutuu uusi näkökulma, kun huomataan toislaajistenkin muokkaavan maisemaa.

Toislaajisten käyttäytyminen saa toiminnallisia vertauskohtia myös ihmisten sosiaalisten suhteiden piiristä. Pyhä-Häkissä erilaiset kolopesijät lentelevät *sulassa sovussa* keskenään, mikä tuo mieleen Joseph W. Meekerin (1997) ajatuksen kypsän ekosysteemin kompromissihenkeisestä sovinnollisuudesta. Useimmiten toislaajisten vuorovaikutus ja rinnakkaiselo kuitenkin samastetaan erilaisiin hierarkioihin ja jännitteisiin. Vallan käsitettä sovelletaan metaforisesti viittaamaan huomattavaan osaan tietystä joukosta; niin ollen haahkan kerrotaan olevan Selkämeren vesilinnuston *valtalaji*. Tämä suhteuttaa linnun menestyksen muiden lajien kohtaamiin rajoituksiin. Päijänteellä harmaalokki on ”niskan päällä” loppilajien välisessä kilpailussa. Pallas-Yllästunturin luontopolulla taas saa tietoa muun muassa saaliiden ja saalistajien keskinäisestä *kamppailusta* ja selviämistäistelusta. Sitäkin sotaisampina näyttäytyvät laulujoutsenet, jotka *miehittävät* Selkämeren loppusyksyllä. Toisinaan vallassa ei ole kyse niinkään

⁵⁷⁵ Vaikuttaa ilmeiseltä, että työhön viitataan näissä yhteyksissä arkikielisessä merkityksessä, ei fyysisessä mielessä.

⁵⁷⁶ Kolin laiduneläinten taas sanotaan tekevän tärkeää *luonnonhoitotyötä*.

⁵⁷⁷ Villieläimistä Seitsemisen näädän kerrotaan keräilevän ahkerasti marjoja ja sieniä varastoon.

ekologisista suhteista kuin eläimen karismasta. Linnansaaren sääksi sekä Saaristomerellä ja Selkämerellä esiintyvät merikotka ovat *majesteettillisia* lintuja. Karhu taas on Patvinsuon *metsänvalti*, *rubtinas* tai Pyhä-Häkin puistoa kaihtava *kuuningas*.

Metaforat korostavat toislaajisten mahtia, mutta Andrew Goatlyn (2006) tapaan niissä voi nähdä myös kyseenalaista yhteiskunnallisten ilmiöiden projisoimista toislaajisiin ja vallitsevien järjestelyjen esittämistä luonnollisina. Toisaalta eläinmetaforia voi pitää karnevalistisena kannanottona valtasuhteisiin, kun ylellisyyden keskellä elävä hallitsija samastuu hirven jälkiä nuuskivaan karhuun. Metafora voi myös painottaa vertauskohdan yksittäisiä puolia siinä määrin, että lopputulos muistuttaa karikatyyriä. *Isäntä* joutuu metaforisissa yhteyksissä hyväksikäytön kohteeksi; vakiintuneen sanonnan mukaisesti leppälintu on Rokuan käkien tavallisin isäntälintu. Leppälinnun kohtaamalle perhetragedialle metafora tuskin tekee oikeutta, mutta samastamisen tekniikalle tunnusomaiseen tapaan se esittää tilanteen uudessa valossa. Metaforat saavat villieläinten toimet tuntumaan oudolla lailla tutunomaisilta, kun taas indeksaaliset käännöstekniikat altistavat lukijan joidenkin toislaajisten aloitteille.

8.5.4 *Linnut luonto-oppainasi*. Interaktantiaaliset subindeksit

Indeksaaliset tulkinnat lähtötoimijoista haastavat lukijan tempautumaan toislaajisen matkaan tai vaihtoehtoisesti tempaamaan toislaajisen mukaansa. Deiktinen indeksaalisuus kytkeytyy usein diagrammiin, jonka luoman hypoteettisen tapahtumakulun puitteissa se ankkuroi tulkinnan aktuaaliseen todellisuuteen. Luontoon-sivuston teksteissä varsinkin lukijan sinuttelu kannustaa paikoitellen uskomaan toislaajisten toimijuuteen ja lajienvälisen yhteistyön mahdollisuuksiin. Ehkä helpoimmin interaktantiaalinen suhde muodostuu ihmisen ja kotieläimen välille näiden ellessä lähellä toisiaan ja ihmisen suhtautuessa avoimin mielin toisen aloitteisiin. Oivan mahdollisuuden interaktantiaalisen ymmärryksen kehittymiselle tarjoaa lemmikki tai vapaaehtoistyö, joka vapauttaa ihmisen eläintuotannolle tunnusomaisista taloudellisista huolista. Joskus suhteesta muodostuu vastavuoroinen; esimerkiksi Pyhä-Häkin lampaat tarjoavat vapaaehtoiselle villaterapiaa, ja vastapalvelukseksi tämä paimentaa lampaita:

[8.5.4.1] Villaterapiaa tarjolla! Hae vuoden alussa lammaspaimenen pestiin kesäiseen Poika-ahoon. (<<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/aktiviteetit>>)

Kolin lammaspaimenella on vieläpä ”mahdollisuus rajattomaan villaterapiaan”, mikä korostaa lähtötoimijan voimia ja vuorovaikutuksen transgressiivista luonnetta. Tekstissä ei kerrota, mitä villaterapeuteille lopulta tapahtuu, vaan se jää kulttuurimme lajienvälisiin käytäntöihin perehtyneen lukijan arvattavaksi. Millainen mahti lampaalla onkaan ihmisyksyyteen, inhimillisiä oikeuksia se ei lopulta hänelle takaa. Vastaava moniselitteisyys nousee pintaan myös koirista puhuttaessa:

[8.5.4.2] **Koiravaljakkoajelu:** Heittäydy haukkuvien ystävien mukaan! Aivan Riisitunturin juuresta kiertää koiravaljakkoreitti (17,5 km). Yhteistyöyritykset tarjoavat opastettuja koiravaljakkoreittejä. (<<http://www.luontoon.fi/riisitunturi/aktiviteetit>>)

Haukkuvien ystävien mukaan heittäytyessään lukija antautuu toden teolla toislaajisten vietäväksi. Vaikka vetokoirat toimivat ihmisen komennossa, kyytiläinen tuntee nahoissaan heidän villin voimansa ja vaikuttuu heidän keskinäisestä yhteistyöstään. Sen lisäksi, että kulkijalta vaaditaan luottamuksellista ystävyyttä suhteessa koiriin, hänen täytyy kuitenkin sopia retken hinnasta yhteistyöyrityksen kanssa. Rahalla turvataan myös koirien elanto, mutta tällöinkin taloudellinen viitekehys muistuttaa toislaajisten

asemasta ihmisten ehdoilla toimivassa maailmassa. Kiihkeimmätkin lajienväliset hetket kytkeytyvät yhteiskunnalliseen peliin, jonka piirissä lähtötoimija ei pääse itse päättämään, tuleeko hänestä lemmikki, kulkuri, työeläin, koekoira vai keiton ainesosa.

Nykyihmisen suhde villieläimiin voi jäädä etäisen tarkkailevaksi, jolloin hän ei saa tuta toislaajisten tahdonvoimaa ja lihasten liike-energiaa. Usein retkeilijä mieltää itsensä lajienvälisen suhteiden aktiiviseksi osapuoleksi, vaikka ongen päässä tai optisten laitteiden takanakin hänen on annettava myöten lähtöeläimen liikkeille. Helposti esimerkiksi villejä liikkeitä tulkitaan yksinomaan intermediaalisesta näkökulmasta: lintujen havainnoija riemuitsee objektin asettumisesta otolliseen katselupaikkaan ja harmistuu pyrhdyksestä kameran tavoittamattomiin. Intermediaalisen paradigman vallitessa saattaa unohtua, että lähtötoimijalla on omat syynsä siirtyä paikasta toiseen. Sinutellun lukijan mahtia korostavien tulkintojen ohessa kansallispuistoaineistoon sisältyy muutamia puhuttelevia virkkeitä, jotka kääntävät voimasuhteet ylösalaisin. Vaihtoehdoksi tarkkailulle, katselulle ja kiikaroinnille hahmottuu vastaanottavuus eritoten lintujen aloitteille:

[8.5.4.3] Irtaudu hetkeksi arjesta ja anna lintumaailman temmata mukaansa: jokaisella käynnillä näet uudenlaisen kiehtovan näytelmän. (<<http://www.luontoon.fi/puurijarvi-isosuo>>)

[8.5.4.4] Seuraa lintuja metsiin, niityille ja kallioille ja anna niiden toimia luonto-oppainasi. (<<http://www.luontoon.fi/nuuksio/aktiviteetit>>)

Tulkinnoissa [8.5.4.3] ja [8.5.4.4] lintujen toimijuus on vahvaa, mutta ihminenkään ei jää osattomaksi. Kiehtovien näytelmien seuraamista voisi pitää kyseenalaisena lähtötoimijoiden estetisoimisena, joka ei ota todesta lintujen iloja ja suruja, saavutuksia ja vastoinkäymisiä. Toisaalta juuri taiteen piirissä perusteemat pääsevät oikeuksiinsa tavalla, joka helpottaa toisen tunteisiin eläytymistä, tarpeiden tunnustamista ja näkökulman ymmärtämistä. Luultavasti antautuminen siivekkäiden esittämille kohtauksille kasvattaa lintujen puolestapuhujia tehokkaammin kuin ulkokohtaisen tieteellisen lähestymistapa. Lintujen toimiessa luonto-oppaina toislaajisten toimijuus käy näkyväksi vielä konkreettisemmalla ja kokonaisvaltaisemmalla tavalla kuin katsomosta käsin. Jos kulkija kunnioittaa lähtötoimijoita oppinaan, hän valmistautuu altistamaan itsensä yllättävillekin tilanteille ja avaamaan mielensä uusille opetuksille. Kyse ei ole pelkistä teatterikäynneistä vaan pitkäjänteisestä koulutuksesta, vaikka linnut tietenkin viis veisaavat lajienvälisestä tehtävästään. Lintujen opastaman ihmisen tulkinnat poikkeavat liikkeiden ja äänten alkuperäisistä tarkoituseristä, mutta kokemus voi innostaa tarjoamaan oppaille enemmän elintilaa ja liikkumavaraa. Jos lopputulos käy yksin lähtötoimijoiden intentioiden kanssa, käänösprosessia voi pitää eettisesti kestäväenä (vrt. Nord 1997/2008).

Symbolisemmin ajatus mukautumisesta lintujen opastukseen näkyy useiden luontopolkujen ja vaellusreittien nimissä; esimerkiksi Urho Kekkosen kansallispuiston ”Koppelolenkki (3 km) vie sinut hiljaisiin kynttiläkuusikoihin”. Kaikissa tapauksissa vastaanottaja ei tempaudu mukaan lähtötoimintaan vaan sitä voi myös seurata etäämpää. Torrnsuolla ”pääset tarkkailemaan” lintujen ”matkaa ja elämää”, kun vaikkapa kurjet muuttavat, kerääntyvät ruokailemaan ja saapuvat yöpymään suolle. Tarkkailija saattaa saada lintujen tarpeista etologisesti todenmukaisemman kuvan kuin opastukseen luottava retkeilijä, mutta toisaalta opastettavan on vastattava tekoihin teoilla, jolloin interaktantiaalista suhteesta muotoutuu kokonaisvaltaisempi. Paitsi pitkäkestoisena johdatuksena toislaajisten vaikutus voi ilmetä myös yksittäisinä tekoina:

[8.5.4.5] Suojaisessa saaristossa nautit leppoisista kesäpäivistä, joihin merikotka tuo villin luonnon tunnelmaa. (<<http://www.luontoon.fi/tammisaarensaaristo>>)

Merikotkan ilmestymisellä Tammisaaren saariston taivasta vasten on käänteentekevä vaikutus leppoisaan kesäpäivään: tunnelma vaihtuu, ja suojaista asemastaan käsin ihmiskatsoja kokee subliimeja värityksiä. Vaikutuksen tuottaa aktuaalinen toislaajinen, jolle inhimillinen kokemus jää yhtä käsittämättömäksi kuin ukkosmyrskylle tai vesiputoukselle. Vaikka kokemus villistä luonnosta on lähtötoimijan näkökulmasta kummallinen, semioottinen prosessi voisi lopulta johtaa siihen, että retkeilijä vakuuttuu luonnonsuojelun tarpeellisuudesta ja ryhtyy suitsimaan kotkien kannalta haitallisia halujaan. Yhtä lailla hän voi kuitenkin jäädä psyykkisesti merikotkan koukkukynsiin ja tavoitella uusia elämyksiä häiriöksi asti. Tulkitsijoiden eri tahoilla tuottamat interpretantit eivät ole kääntäjän hallinnassa, mutta jossain määrin edesottamuksia voisi ohjailla kääntämällä elämyksen kosmopoliittisessa verkostossa käytäväksi neuvotteluksi (vrt. Danowski & Viveiros de Castro 2014, viitattu Cronin 2017). Kansallispuistoteksteissä villien eläinyhteisöjen oikeus omaan tilaan nousee esiin lähinnä retkeilijälle annetuissa rajoituksissa:

[8.5.4.6] Kansallispuiston eteläosassa voit tutustua metsäluontoon sekä laajoihin, vaikeakulkuisiin aapasoihin, joilla elää rikas pesimälinnusto. Soilla kulkemista onkin rajoitettu lintujen pesimäaikaan. (<<http://www.luontoon.fi/urhokekkosenkansallispuisto/luonto>>)

Rajoitusten myötä aapasoille mielivä ihminen törmää toislaajisten toimijuuden yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen: laki tunnustaa toislaajisten lintuyhteisöjen aseman, ja viranomaiset kaavoittavat näille mahdollisimman häiriöttömiä pesimäpaikkoja, vaikka retkeilijä kuinka mielisi kielletylle reitille tai havittelisi lähikuvia untuvikoista. Vastaavasti Saaristomeren geokätköjen etsijää kehoitetaan huomioimaan lintujen pesimärauha, kun taas Kauhaneva-Pohjankankaan, Salamajärven ja Urho Kekkonen kansallispuiston kävijöitä muistutetaan rajoitusosista, joilla ei saa liikkua vapaasti lintujen pesimäaikaan. Vahvimmin vastaanottajaa toppuuttelee Linnansaaren saimaannorppateksti, joka kehottaa omaehtoisesti välttämään norppien häiritsemistä ja muuttamaan elintapoja norppaystävällisemmiksi (ks. [8.2.4.1], [8.2.4.2], [8.2.4.3]).⁵⁷⁸ Rajoitusten kääntöpuolena lukijaa yllytetään samastumaan muinaisten aikojen metsästäjiin ja kalastajiin ja palaamaan unelmissaan aikoihin, jolloin keinotekoisia rajoituksia ei tarvittu:

[8.5.4.7] Näyttelyssä kuuntelet vedenalaisia ääniä, ihastelet kalastajamökkiä ja tutustut meressä tapahtuneisiin muutoksiin. (<<http://www.luontoon.fi/tammisaarensaaristo/aktiviteetit>>)

[8.5.4.8] Levähdä kalakämpässä ja ihaile ikkunasta rantaa huuhtovaa merta kuin silakanpyytäjä. (<<http://www.luontoon.fi/perameri>>)

Kuvitelmat silakanpyynnistä tuovat lukijan lähemmäksi merta, sillä kalastus mahdollistaa elämän upeiden vesien äärellä. Tältä kannalta kaikkein luontevin samastumispiste olisi kuitenkin kelon latvasta ulapalle tähyilevä merilokki tai aaltojen loisketta kuunteleva harmaahylje, jotka nykyisinkin pystyvät elämään meren ehdoilla. Kalastajamökin ihastelu ja silakanpyytäjän positio kytkevät ihmisen pitkään perinteeseen, menneisiin aikoihin, jolloin ikkunasta ei katsonut turisti vaan merestä elävä ihminen. Perinne patinoi nykyihmisenkin kalastusharrastusta, johon voi liittyä lasikuituvapoja, moottoriveneitä ja automatkoja. Samalla vahvistuu ihmisten keskinäinen liitto kaloja vastaan. Edes huikkeimmissa kuvitelmissaan lukijaa ei kannusteta tulkitsemaan hiljaisten silakoiden arvoja ja elinkeinoja. Silakat pääsevät ääneen tyystin toisenlaisessa kirjallisuudessa, kuten Paula Norosen (2009) teoksessa *Supermarsu pelastaa silakat*, jossa kalat syömisestä ja purkittamisesta huolimatta myös puolustavat kiihkeästi oikeuksiaan. Luontoon-sivuston tekstit perustuvat toisenlaisiin tulkinnallisiin lähtökohtiin, joiden valossa vaikkapa Itämeren saastuminen ei näyttäydä toimijoiden välisenä ristiriitana vaan pikemminkin systeemitason häiriönä.

⁵⁷⁸ Myös Repoveden kaakkureita kehoitetaan havainnoimaan riittävän välimatkan päästä (ks. [8.4.2.3]).

8.5.5 *Sopii seikkailunhaluisille*. Interaktantiaaliset symbolit

Luontoon-sivuston arvoperustana näyttäisi olevan monimuotoisuuden suojelemisen ja kansallispuistojen virkistyskäytön edistämisen eetos. Toislaisilla ei ole yksilöllisiä oikeuksia vaan esimerkiksi metsästys muuttuu *liian tehokkaaksi* vasta tuliaseiden myötä, kun lajeja alkaa kuolla sukupuuttoon Suomen alueelta.⁵⁷⁹ ”Sopuoinnussa luonnon kanssa” elämiseen kuuluu Päijänteen alueella kutuhaukien keihästämistä, verkoilla kalastamista ja pyydysten virittämistä riistalle. Näin ekosysteemin lukemattomat toimijat käännetään yhdeksi tahdoksi, jonka sanansaattajana kansallispuistotekstin kirjoittaja toimii (vrt. Callon & Latour 1981/2006). Vastaavasti otsikko ”Luonto helli ja huolehti” viittaa tilanteeseen, jossa lämmin ilmasto mahdollisti runsaat kala- ja riistasaaliit Saaristomeren alueella. Koska elinvoimaisia populaatioita pidetään arvossa, lisääntyminen näyttäytyy esittelyteksteissä toislaisten keskeisenä toimintamuotona. Esimerkiksi harvinaistuneen kuikan pesintäpyrkimyksiä tulkitaan Päijänteen sivuilla myötätuntoisin sanakääntein; puhutaan *rauhassa* hautomisesta ja pesinnän *onnistumisesta*.

Luontoon-sivuston taustalla vaikuttavista arvoista ei esittelyteksteissä puhuta eksplisiittisesti vaan tulkinnat luottavat siihen, että lukija jakaa saman arvomaailman tai on valmis kasvamaan sitä kohti. Edellisessä luvussa käsittelemistäni liikkumisrajoituksista puhuttaessa muodot *muistathan*, *huomaathan* ja *huomioithan* vetoavat lukijan yhteistyöhaluun, vaikka toisaalla häntä puhutellaankin pelkkänä elämysmatkailijana. Suojelun filosofisista perusteista ei haluta keskustella vaan lukijaa kasvatetaan pitämään sitä itsestään selvyytenä. Mahdollisesti motivaatio rajoitusten noudattamiseen kasvaisi, jos pesinnän merkitystä lintujen toimintamuotona avattaisiin vakaumuksellisin äänenpainoin ja säännöt kytkettäisiin osaksi laajempia lajienvälisen oikeudenmukaisuuden teemoja. Kielletyn vyöhykkeen rajoilla voisi vaalia myös salaperäisyyden estetiikkaa ja autonomisen yhteisön toimijuuteen kohdistuvaa kunnioitusta (vrt. Donaldson & Kymlicka 2011). Aineistossa tulotoimijalle suunnattua viestiä terästävät tehokkaasti onnettomuuksien kasautumista kuvaavat diagrammit, joissa häiriö kärjistyy vaaraksi ja moraalisesti arveluttavaksi rosvoudeksi:

[8.5.5.1] Mökkiläisten, veneilijöiden ja kalastajien aiheuttama häiriö karkottaa linnun helposti pesältä, jolloin munat ovat vaarassa kylmettyä ja pesärosvoille koittaa tilaisuus. (<<http://www.luontoon.fi/petkeljarvi/luonto>>)

Kuten liikkumisrajoitukset osoittavat, lajien suojeleminen merkitsee käytännössä yksilöiden ja heidän elinympäristöjensä jättämistä rauhaan. Tämä edellyttää retkeilijältä rajoitusten sietämistä, minkä lisäksi toislaiset joskus koettelevat ihmisen suvaitsevuutta omilla teoillaan. Omistamallaan mailla ihmiset saattavat purkaa majavien patoja, mutta Luontoon-sivuston majavatulkit käyttävät viestinnällistä kompetenssiaan saattaakseen rakentamisen tulotoimijoiden hyväksymään muotoon (vrt. Luxemburg-Albers 1991). Isosaaren majavista puhutaan *abkerina metsureina*, joiden *savottaa* tai *rakennuspuubia* on mielenkiintoista seurata. Metaforat samastavat majavan perinteikkääseen työmieheen, jolle ihmiskeskeinen lukija muutta mutkitta myöntää oikeuden elinkeinonsa harjoittamiseen. Toisinaan majavat *ottavat oikeudekseen* käyttää pitkospuitakin rakennelmiinsa, jolloin ihmistulkki jättäytyy suosiolla alakynteen. Hiidenportin majavat ”saavat vapaasti rakentaa patojaan puiston puroihin”, mikä ilmentää myönteistä mielenkiintoa toislaisten aloitteita kohtaan. Ihminen pystyisi halutessaan estämään majavaa, mutta tässä

⁵⁷⁹ Tähän viittaa Urho Kekkosen kansallispuiston teksti: ”Metsäpeura kuoli sukupuuttoon 1800-luvulla, sillä metsästys oli tuliaseiden myötä muuttunut liiankin tehokkaaksi.”

tapauksessa uteliaisuus voittaa hallinnan tarpeen. Majavan vapauden kääntöpuolena ovat ihmisen tielle asettuvat esteet, joista voi selviytyä oikealla asenteella:

[8.5.5.2] Saatat joutua nostelemaan ja pujottelemaan kanoottia kymmenien majavanpatojen ja kaatuneiden puunrunkojen yli – joki sopii siis seikkailunhaluisille.
(<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/aktiviteetit>)

Yleensä toislaajiset eläimet joutuvat väistelemään ihmisten liikennevälineitä, ajoneuvoja ja sähkölinjoja ja väistymään metsän hakkuiden tieltä. Majavan tukkimalla joella joudumme tekemisiin vieraan toimijuuden kanssa – lähtöeläintä ei tarjoilla retkeilijälle helposti kuitattavana nähtävyytenä vaan vastuksen kohtaaminen asettaa hänet koetukselle. Suomunjoella melovan seikkailunhaluisen ihmisen voisikin rinnastaa Friedrich Schleiermacherin (1813/1999) hahmottelemaan ihannelukijaan, joka on valmis näkemään vaivaa ja väsymään vieraannuttavan käännöksen ääressä. Vaikka vieraannuttaminen asettaa tulkitsijan vastatusten lähtöeläimen Toiseuden kanssa, lähtötoiminnan merkitykset muuttuvat prosessin myötä. Kuten Maurice Merleau-Ponty (1942/1990, ks. Ruonakoski 2011) huomauttaa, vitaalisetkin toiminnot saavat uusia merkityksiä ihmisen tulkitsemina, ja tämä koskee myös lajienvälistä kääntämistä. Majavalle pato ei merkitse seikkailua, eivätkä interaktantiaalisen altistamisen yhteydessä käsitellyt linnut miellä elämäänsä näytelmäksi tai villin luonnon ilmentymäksi. Kokemus Toiseudesta syntyy suhteessa johonkin, ja tulkitsijasta riippuu, kääntyykö se hankaluudeksi vai siunaukseksi.

Itseisarvoa toislaajisten aiheuttamilla ympäristömuutoksilla ei ole vaan aineisto arvioi niitä pitkälti siltä kannalta, kuinka ne vaikuttavat monimuotoisuuteen. Pyhä-Luoston tekstissä tunturi- ja hallamittarien aikaansaannoksia ei suinkaan luonnehdita onnistumiseksi vaan *tuboiksi*, jotka ovat *kurittaneet* tunturikoivikoita pohjoisemmassa Lapissa. Joskus tuhoisalta näyttävä tilanne voi kuitenkin osoittautua monimuotoisuuden kannalta edulliseksi. Paikoitellen kansallispuistotekstit tulevat lukijaa vastaan lähtemällä liikkeelle mahdollisista ennakkoluuloista luonnollisia ilmiöitä kohtaan. Torjuttuihinkin luonnonvoimiin voi löytyä uusia näkökulmia, kun niiden ympärille rakentuvat toimijaverkostot otetaan huomioon. Tällöinkin toislaajisten intresseistä puhutaan usein lajitasolla, täsmentämättä lukijalle, miten hyönteiset tarkkaan ottaen hyötyvät metsäpaloista:

[8.5.5.3] Metsäpalot eivät aina ole pahasta, sillä monet harvinaiset kovakuoriaiset ja muut lajit hyötyvät niistä.
(<http://www.luontoon.fi/oulanka/luonto>)

Vaikka Luontoon-sivusto kantaa huolta pesivistä linnuista ja suhtautuu suopeasti majavien rakennelmiin, niin eräiden selkärankaisten intentiot eivät välity teksteihin pennin vertaa. Kuten muidenkin lajienvälisen kääntämisen merkitysten yhteydessä on käynyt ilmi, aineiston kalakäännökset perustuvat jokseenkin aina kalojen nostamiseen omasta valtakunnastaan ihmisten ilmoille. Interformaalinen kääntäminen kiinnittää huomion kalojen mehevään makuun, kun taas intermediaalinen yhteys tuntuu siiman kiristymisenä. Intersysteemisenä merkinä kalojen olemassaolosta toimivat saukon kalastusretken jäljet. Intersubjektiiivinen kääntäminen mitätöi pääosin kalojen tunnetilat siirtäen huomion kuikan kalastusmieltymyksiin ja ihmisten kalaonneen. Yhtä heikosti kalat pääsevät oikeuksiinsa interaktantiaalisissa tulkinnoissa, joissa he aktiivisimmillaankin vain tarjoavat ”kalastajille haasteita”. Haasteellisia apajia riittää Hossassa monelle eri kohderyhmälle: ”niin koskikalastajalle kuin vetouistelun

ystävälle, pilkkijälle ja perhostajalle”. Jos linnut ovat oletuslukijan luottotoimijoita, niin kalojen omat intressit mitätöidään teksteissä tyystin:⁵⁸⁰

[8.5.5.4] Jos onnistaa, voit saada saaliiksi esimerkiksi hauen, kuhan tai ahvenen.
(<http://www.luontoon.fi/teijo/aktiviteetit>)

Moniäänisyyden kasvattamiseksi nollapersoonaiseen käännökseen voisi sisällyttää myös saaliitta jääneen ihmisen pettymyksen kääntöpuolen: jos haukea, kuhaa tai ahventa onnistaa, hän voi jatkaa elämäänsä Teijon vesissä vielä retkeilijän palattua kotiinsa. Tämä näkökulma jää kuitenkin visusti lupailun kalaonnen varjoon. Kalan intentionaalinen toiminta nousee esiin vain yksittäistapauksissa: taimenet ja harjukset *lymyilevät* Syötteen virkistyskalastusalueella, ja Lauhanvuorella tammukat *piiloutuvat* varjoihin pitkosten tömähdellessä. Pragmaattista merkitystä kalojen intentioilla ei ole. Lukijaa maanitellaan toinen toistaan kirkasvetisemmille kalapaikoille, häntä käsketään ”viehekalastamaan, pilkkimään ja onkimaan” Tammisaaren saaristoon, ja kalastuslupia kaupitellaan hänelle. Oletuslukija suhtautuu kalastukseen ristiriidattoman myönteisesti, tai jos hänellä onkin koukussa tempoileviin eläimiin liittyviä estoja, ne oletettavasti karisevat innostuneen tekstin myötä. Kalastuksessa on ikiaikaista hohdetta, ja nykymuodossaan se rinnastuu muihin harmittomiin aktiviteetteihin. Esimerkiksi Lihapyörteen laavulla Hossassa on ”esteetön lavarakenne, josta voi ihailla jokimaisemaa ja kuunnella sen solisevaa ja runollista ääntä sekä kalastaa vaikka Somerjoen harjuksia ja muita kaloja”. Itäisellä Suomenlahdella onkiminen käy käsi kädessä rutiinien rikkomisen kanssa: ”Päästä irti arjesta ja lähde kalaan!”

Kalastuksen oikeutusta kasvattaa entisestään se, että se näyttää kuuluvan yksilöllistä polskijaa laajempaan luonnon järjestykseen. Metsäpeuran eteläisenä erämaana tunnettu Salamajärvi ”odottaa sinua [...] kalastamaan taimenta”, ja sen ”kauniit järvet louhikkorantoineen ja saarineen houkuttelevat kokeilemaan kalaonnea ja irtautumaan arjesta”. Salamajärven ja Teijon järviin sekä Hossan lähilampiin myös vasiten istutetaan muun muassa ”pyyntikokoista kirjolohta”. Tiettyjen rajoitusten puitteissa kalastus on korostetun sallittua ja normaalia – esimerkiksi useilla Oulangan järvillä ja lammilla ”saa pilkkiä ja onkia jokamiesoikeuksin ympäri vuoden”. Ellei lukija lähde kalaan, hän jättää itsestäänselvän oikeutensa käyttämättä:

[8.5.5.5] Käytä jokamiehenoikeuttasi ja narraa vonkaleet ruokapöytäsi Sipoonkorven järvistä.
(<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/aktiviteetit>)

Ihmisravinnon hankinnasta koituu väistämättä ikävyvyyksiä joillekin omaa elämäänsä eläville toislaisille, ja vesien äärellä elävälle kalojen syöminen lienee joissain tilanteissa harmittomin tapa täyttää ruokapöytää. Kuitenkin kalat ovat kehittyneitä selkärankaisia, joilla nykytiedon valossa on monipuoliset aistit, tunteet ja kyvyt. Tältä kannalta puhe vonkaleiden narraamisesta hämmentää välinpitämättömyydellään. Jos Ubaldo Stecconin (2004a) tavoin ajatellaan, että käännöksen on määrä esittää originaali agenttina, kalatulkinnat ovat käännöksinä täysin kelvottomia. Osittain kyseessä lienee kulttuurinen suodatusprosessi (ks. esim. Chesterman 1997a), joka helpottaa toislaajisten käyttämistä ravinnoksi. Esimerkiksi Hossan siiat olivat ”haluttua jouluruokaa” jo 1800-luvulla, mikä ilmentää kulttuurisen viitekehäyksen merkitystä kalojen toimijuuden häivyttämisessä. Linnansaaren saimaannorppaa puolestaan luonnehditaan *sisukekaaksi järvisuomalaiseksi*, jolloin hylje rinnastuu kaloja syöviin ihmisiin. Elisa Aaltolan (2004: 21–22) mukaan länsimaisilla ihmisillä on taipumuksena pitää luonnonvaraisia petoeläimiä mielellisinä ja saaliseläimiä

⁵⁸⁰ Eräissä kansallispuistoissa myös metsästys on sallittua, mutta tyypillisesti asialla ei tunnelmoida vaan tekstissä viitataan lyhyesti metsästästä käsittelevään lakipykälään. Selkämeren sivulla kuitenkin eksplisiittisesti todetaan, että ”[y]esilintujen syysmetsästys on sallittu” tietyillä kansallispuistoon kuuluvilla alueilla.

jokseenkin ”mielettöminä”, mutta kuten edellä on tullut esiin, Luontoon-sivustolla myös toislaajisten saalistama eläin tai kasvinsyöjä saatetaan tulkita taitavaksi ja päämäärätietoiseksi toimijaksi. Ihmisten omille saaliskaloille sitä vastoin ei tulkinnoissa suoda juurikaan interaktantiaalista huomiota, vaikka interpersoonaisen kääntämisen kolmesta merkityksestä juuri interaktantiaalinen ulottuvuus kaikkiaan pääsee aineistossa parhaiten oikeuksiinsa. On mielenkiintoista kuvitella, miltä kansallispuistotekstit kuulostaisivat, jos kaikkien toislaajisten intresseihin suhtauduttaisiin vakavasti lähestyen heitä yksilöinä ja yhteisöinä, ei vain säilyttämisen arvoisina lajeina.

8.5.1–8.5.5 Yhteenveto

Interaktantiaalinen kääntäminen tarjoaa kansallispuistotekstien lukijalle tulkintoja toislaajisten toimijuudesta sekä ihmisten ja muiden eläinten toiminnallisista suhteista. Analyysi osoittaa, että interaktantiaalinen huomio jakautuu epätasaisesti eri eläinryhmien välille. Majava pakottaa ihmisen muuttamaan suunnitelmiaan, kun taas kalat näyttävät pitkälti pelkkinä ihmistoiminnan kohteina. Ääripäiden väliin sijoittuu monenlaisia toimijuuksia, joita tulkitaan vaihtelevin sanakääntein. Interaktantiaalista *kuvastamista* tarkastellessani esitin, että vahvaa toimijuutta kytkeytyy esimerkiksi tiettyihin verbimuotoihin, translatiivimuotoiseen A-infinitiiviin sekä adessiivimuotoiseen MA-infinitiiviin, jotka toislaajistenkin kohdalla ilmentävät välineellistä toimintaa tiettyyn päämäärään pääsemiseksi. Transitiiiviset rakenteet altistavat ympäristön objektit toislaajisen toimijuudelle, ja modaaliverbit tuovat toimintaan uusia tasoja, kuten mieluisuuden ja pystyvyyden vivahteita. Semanttisesti toimijuutta tähdentävät erityisesti tulevaisuussuuntautunutta, tavoitteellista tai välineellistä tekemistä ilmentävät käsitteet. Liikeverbit kertovat usein lähestymisen ja vetäytymisen pyrkimyksistä, minkä lisäksi ravinnon hankinta näyttää vahvasti päämäärähakuisena toimintana, josta juontuvat myös eri lajien ekologiset roolit. Toisaalta toislaajisten toiminta saatetaan käsitteellistää itseisarvoiseksi *puuhaksi, touhuksi* tai *retkeilyksi*. (Ks. 8.5.1.)

Subteuttamalla kansallispuistotekstit esittävät lukijalle toislaajisten toiminnan mahdollisia syitä ja seurauksia. Interaktantiaalinen diagrammi voi edetä toiminnasta saavutukseen tai päämäärästä toteutuskeinoihin, mikä näkyy esimerkiksi laiduntamisen ekologista merkitystä kuvaavissa diagrammeissa. Ekologisten seurausten ohessa toislaajisten toimintaa suhteutetaan ihmiseloon: toislaajiset tuottavat ihmisille elämyksiä, säästävät heidän toimintaansa ja vaikuttavat tapahtumien kulkuun. Niin ekologiset kuin inhimillisetkin merkitykset ovat usein toislaajisten toiminnan tahattomia sivutuotteita, joten toiminnan sisäisen dynamiikan ymmärtämiseksi tarvitaan myös sellaisia diagrammeja, jotka tulkitsevat eläimen omia vaikuttimia ja päämääriä. Tällöinkin diagrammi voi lähteä liikkeelle joko päämäärästä tai keinoista, joihin lukeutuvat myös lähtötoimijan aistit ja liikunnalliset kyvyt. Joissain tapauksissa ihminen saatetaan suhteuttaa eläinkeskeiseen diagrammiin tekijänä, joka voi omalla toiminnallaan tukea toislaajisen päämäärien toteutumista. Usein kyse ei kuitenkaan ole aktiivisesta avunannosta vaan passiivisesta häiriön ja konfliktin välttämisestä. (Ks. 8.5.2.)

Samastaminen rinnastaa monin paikoin toislaajisten toiminnan ihmistyöhön; varsinkin perinnemaisemia laiduntavat sorkka- ja kavioläimet ja patoja rakentavat majavat näyttävät ahkerina uurastajina. Toisena interaktantiaalisena isotopiana huomio kiinnittyy ihmisten sosiaalisista järjestelyistä poimittuun kuvastoon. Toislaajisten liikkeet saatetaan rinnastaa sodankäyntiin, ja lajien välillä nähdään erilaisia valtaan ja riippuvuuteen perustuvia suhteita. Metaforat voivat saada vallitsevat kuviot näyttämään luonnollisilta, mutta toisaalta ne leikittelevät hauskaasti työtä ja valtaa koskevilla käsityksillä. (Ks. 8.5.3.)

Altistamisena olen tässä tutkimuksessa tarkastellut varsinkin lukijan sinuttelua, joka on yleisintä kansallispuistoesittelyjen aktiviteettisivuilla. Tekstit jakelevat toimijuutta avokätisimmin ihmisille, mutta kuten interformaalisen ja intermediaalisen altistamisen yhteydessä kävi ilmi, kyse on usein melko suppeasta katselijan, ihmettelijän ja ihastelijan roolista. Interaktantiaalisina subindekseinä erityisen mielenkiintoisia ovat tulkinnat, joissa valta-asetelma kääntyy ylösalaisin. Lukijaa rohkaistaan heittäytymään toislajisten matkaan, tempautumaan heidän elämänsä pyörteisiin tai jättäytymään heidän opastukseensa. Joissain tapauksissa toislajisten itsetoteutukselle varattu tila myös rajoittaa liikkumista. Tällaisissa tulkinnossa turistitoimijuus vaihtuu kokonaisvaltaisempaan kanssakäymiseen, mikä kenties kasvattaa retkeilijää suhtautumaan toislajisiin tasavertaisina toimijoina. Lajienvälisten seikkailuiden viitekehystenä toimii kuitenkin ihmiskeskeinen yhteiskunta, jossa raha on valtaa ja joidenkin lajien toimijuus mitätöidään tyystin. (Ks. 8.5.4.)

Tarjoilemisen näkökulmasta kansallispuistotekstit tasapainoilevat erilaisten vastaanottajien odotusten välillä, ottavat sietokykyyn liittyviä riskejä ja kasvattavat tulkitsemaan lähtötoimijoita tiettyjen arvojen varassa. Paikoitellen interaktantiaaliset tulkinnat tuntuvat haastavan tavanomaisia kulttuurisia normeja, jotka osoittavat toislajiselle kaapin paikan. Erityisesti majavan toimijuutta puolustellaan ja sen kohtaamiseksi peräänkuulutetaan seikkailuhenkistä asennetta. Näin ollen majavan interaktantiaalinen tulkitseminen tuo mieleen vieraannuttavan kääntämisen logiikan, vaikka tekstin muoto onkin asiakielinen ja todelliset yllätykset odottavat kansallispuistossa. Myös linnuille varataan tilaa omaehtoiseen toimintaan, vaikka se jossain määrin rajoittaakin ihmisten liikkeitä, ja harvinaisten hyönteisten elämän edellytykset pyritään turvaamaan, vaikka se edellyttäisi metsäpaloja sun muita sovinnaisen luontokäsityksen vieroksumia ilmiöitä. Systemaattisesti toislajisia toimijoita ei kuitenkaan puolusteta vaan varsinkin kalojen intentioihin viitataan vain ohimennen; valtaosaltaan kalatekstit ovat kalastamisen riemujuhlaa. Tässä kohden voi havaita, kuinka kansallispuistojen oikeuttaminen virkistyskalastajien silmissä ja liberaali ihmiskeskeisyys menevät moniäänisen yhteisöllisyyden edelle. (Ks. 8.5.5.)

Siinä missä interaktantiaalinen kääntäminen koskee toislajisten tavoitteellista toimintaa, intermondiaalisessa kääntämisessä on kyse kaikesta siitä, mitä lähtöeläimet tavoittelevat ja välttelevät, puolustavat ja muokkaavat.

8.6 Kansallispuistojen asukkaiden intermondiaalinen tulkitseminen

Intermondiaalisen kääntämisen kautta pyrimme ymmärtämään, kuinka lähtöeläimet havaitsevat, muistavat ja tunnistavat asioita, jäsentävät ympäristöään ja ymmärtävät sitä kokonaisuutena (ks. 5.1.2; 5.3.6). Myös Luontoon-sivuston teksteistä välittyy runsain mitoin tulkintoja eläinten yhteyksistä ympäröivään maailmaan. Aineistossa korostuvat lajien ekologiset elinehdot elämysmaailmoiden sijaan, minkä johdosta eksplisiittiset viittaukset toislajisten näkökulmiin ovat harvassa. Vain poikkeustapauksissa sivustolla avoimen fokalisoivasti pohditaan, mitä ympäristön osat edustavat kenellekin eläimelle. Kuitenkin myös ulkokohtaisempia tulkintoja toislajisten suhteista ympäristöihinsä on mahdollista tarkastella intermondiaalisesta näkökulmasta. Tällöin huomio kiinnittyy ympäristön elementteihin, jotka näyttävät olevan relevantteja toislajisen eläimen maailmassa. Kansallispuistot ovat ilmeisen tärkeitä toislajisille, mutta mitä eri eläimet niissä näkevät?

8.6.1 *Oivia asuinpaikkoja*. Intermondiaaliset kuvat

Luontoon-sivustolla ei rakenneta kokonaistulkintaa yhdenkään lähtöeläimen fenomenologisesta maailmasta. Sen sijaan teksteihin sisältyy runsaasti maailman sirpaleita, kuten käsitteellisiä kuvia, jotka edustavat tiettyyn semioottiseen lokeroon (ks. Hoffmeyer 2003) kuuluvia ympäristön elementtejä. Villieläimiä olisi mahdotonta haastatella heidän ympäristöä koskevista käsityksistään, joten intermondiaaliset tulkinnat perustuvat esimerkiksi käyttäytymisen perusteella tehtyihin päätelmiin. Intersubjektiiivisten kuvien yhteydessä käsitellyt mieluisuus, nautiskelu, viihtyminen ja suosiminen ovat objektisuuntautuneita toimintoja, joten niiden välityksellä tulkitaan myös eläimille relevantteja ympäristötekijöitä; esimerkiksi Kolin tuhkalatikka suosii *palanutta puuainesta*, ja valkoselkätikka viihtyy Linnansaaren *lehtimetsissä*.⁵⁸¹ Vastaavasti intermondiaalista kuvastoa voidaan etsiä interaktantiaalistien tulkintojen kielipillisisistä objekteista.

Etsimiseen ja löytämiseen kytkettyvät käsitteet viittaavat usein siihen, että tietty toiminta on ollut eläimen intressinä, mutta objektikytköstensä ansiosta ne myös toimivat avainsanoina maailmankuvia

⁵⁸¹ Hiidenportin kuusikoissa *viihtyy* muun muassa kanahaukka, Hossan hapekkaassa vedessä äyriäiset, Isojärven metsälammilla kaakkuri, Kauhanevan vesiallikoilla suolinnut, Kolin metsissä metsäkanalinnut ja louhikoissa ilves, Koloveden louhikoissa ketut ja mäyrät, metsissä idänuunilintu, sirittäjä ja palokärki, Kurjenrahkan metsissä kolopesijät ja hyönteiset sekä allikoiden rannoilla suolinnut (lisäksi tekstissä luetellaan ylimalkaisemmin alueella viihtyviä lintulajeja), Lauhanvuorella tilhi (jonka sanotaan myös *pitävän* karusta ympäristöstä), Leivonmäen kolopuissa liito-oravat ja pöllöt sekä harjumaastossa kehrääjä, Linnansaaren lehtimetsissä valkoselkätikka, Oulangan virtojen äärellä koskikarat ja rantasipit sekä tulevaisuuden tulvaniityillä mahdollisimman moni laji, Petkeljärvellä majava, Pyhä-Häkin metsissä moni tiainen ja hiekkakankailla metsäkanalinnut, Repovedelle rakennetussa pesäsaareissa kaakkuri ja sekametsissä liito-orava, Riisitunturin soilla laulujoutsen, Rokuan männiköissä leppälintu, Saaristomeren kasvien suojissa leväkatkat, leväsiirat ja kotilot, Salamajärvellä muun muassa peippo, hirvi ja metsäpeura, Seitsemisessä liro sekä kolopesijät, Sipoonkorven rehevissä metsissä idänuunilintu ja perinnemaisemissa monet lajit, Tiilikkejärven soilla liro ja pikkukuovi, Urho Kekkonen kansallispuistossa vanhojen metsien lajit sekä kapustarinta ja keräkurmitsa, Valkmusassa kalasääski ja kurki. Avomerellä viihtyvän etelänkiislan taas voi tavata Selkämerellä. Hossan sääsket eivät viihdy porotallien ”pienessä tilassa”. Tuhkalatikka *suosii* palanutta puuainesta ja monet perhoset ahojen kasvillisuutta Kolilla, saimaannorppa Koloveden Joutenvettä, metsähanhet ja kurjet Kurjenrahkaa levähdysalueena, kehrääjä Leivonmäen männiköitä, linnut ja liito-oravat Repoveden vanhoja metsiä, hietasimpukka ja kampela Saaristomeren hiekkapohjia, näätä Seitsemisen vanhoja metsiä, kehrääjä ja kalliokiuru Sipoonkorven kallioalueita, kurjet ja hanhet levähdysalueina Valkmusan soita. Vastavuoroisesti paikat voivat suosia eläimiä: Pyhä-Luoston kosteus suosii hyttysiä ja kaupungit harmaalokkia, josta puhutaan Päijänteen kansallispuiston yhteydessä. Liesjärven metsät taas ovat ”tikkojen suosiossa” ja Torronsuon allikot ”vesilintujen ja kahlaajien suosiossa”.

kartoitettaessa.⁵⁸² Usein etsinnän kohteena on ravinto: Liesjärvellä mäyrä etsii evästä, ja Linnansaareissa valkoselkätikka ”etsii toukkia lahoista rungoista”. Pyhä-Luoston porot etsivät ”luppoa ja naavaa”, kun taas Salamajärven metsäpeurat kaivavat kangasta ”jäkälän etsinnässä”. Ravinnon löytäjiin lukeutuvat Linnansaaren valkoselkätikka, Repoveden liito-orava, Salamajärven metsäpeura sekä Seitsemisen näätä, jonka kohdalla on vielä kyse omien kätköjen löytämisestä. Lisäksi eläimet löytävät kansallispuistoista kiinnostavia paikkoja: Repoveden liito-orava ”vanhan tikankolon pesäkseen”, Pyhä-Häkin kolopesijä ”pesäkamarin käävän lahottamasta puupötkelöstä”, Isojärven vesilintupoikueet ryteikköisiä suojapaikkoja. Joskus löytämisestä puhutaan hieman kuvaannollisemmassa mielessä: muuttavat vesilinnut löytävät tiensä Selkämerelle, ja myös merikihu on löytänyt sieltä paikkansa. Täysin passiivisesti esimerkiksi Leivonmäestä löytyy ”oivia asuinpaikkoja” kehräjälle.

Sanavalintojen kuvastama aktiivinen paikkasuhde itsessään näyttäisi myös vahvistavan käännosten intermondiaalista mielenkiintoa. Kun amerikanmajava ”on asettunut” Kolin kansallispuistoon tai saimaannorppa ”on ottanut Joutenveden pesimäseudukseen”, lukija saa sellaisen vaikutelman, että paikat eivät ole eläimille yhdentekeviä vaan niitä arvioidaan, vertaillaan ja valikoidaan. Myös *vaatiminen* on aineistossa paljolti suuntautumista tietynlaiseen ympäristöön. Kolin liito-oravat vaativat ”vanhoja sekametsiä”, Hiidenportin linnut vaativat ”[v]anhoja metsiä”, Sipoonkorven metsot ”suuria erämaisia metsäalueita”, Leivonmäen järvitaimenet ”hapekasta vettä”. Etsimiselle, löytämiselle ja vaatimiselle rinnasteinen käsite on *hankkiminen*. Sen kieliopillisena objektina esiintyy aineistossa yksinomaan *ravinto*, mutta intermondiaalista merkitystä voi olla myös sillä, mistä eläin hankkii asioita – esimerkiksi Petkeljärven kuikan kerrotaan hankkivan ravintonsa ”järveltä, jolle se on asettunut”. Saaristomerellä taas sinisimpukka hankkii ravintoa ”suodattamalla vettä”, jolloin huomio painottuu adessiivisen verbirakenteen vuoksi tulkinnan interaktantiaaliseen ulottuvuuteen.

Intermondiaaliselta kannalta kiinnostavaa on myös kokemiseen liittyvä sanasto. Eläinten havaintokyvystä puhutaan aineistossa muutamaan otteeseen: Saaristomeren merikotkalla kerrotaan olevan ”hyvä näkö”, Seitsemisen näädällä ja Salamajärven metsäpeuralla *hyvä hajuaisti*. Hiidenportin kuukkeli ja Koloveden saimaannorppa puolestaan ovat *uteliaita*. Tällaisissa tapauksissa toislaajisten oletetaan havainnoivan ympäristöään, ja aistisanoihin kytkeytyvät käsitteet tarjoavat myös tulkinnan siitä, mitä eläimet näkevät tai haistavat. Pyhä-Häkin reunamilla liikkuville eläimille myös attribuoidaan väitelauseen muotoon kirjoitettuja uskomuksia: sikäläinen hirvi *toteaa* ja karhu *huomaa* tiettyjä asiointiloja. Toteaminen ja huomaaminen ovat mentaaliverbejä, joiden merkitystä toisen näkökulman kielentämislle esimerkiksi Charlotte Bosseaux (2007) tähdentää. Suomen sijamuodoista allatiivilla voidaan ilmoittaa, kenen näkökulmasta asioita tarkastellaan. Aineistossa allatiivia sovelletaan puolittain konkreettisesti esimerkiksi Linnansaaren haavoissa eläviin hyönteisiin, mutta Salamajärven nisäkkäiden kohdalla muodon psykologinen ulottuvuus käy ilmeiseksi:

[8.6.1.1] Karhu ei talviaikaan ole ongelma peuroille, mutta kesällä peura on karhulle saalista samalla tavalla kuin sudellekin. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>)

Allatiivi toimii intermondiaalisena vihjeenä yhdistyessään semanttiseen kokijaan. Toisinaan intermondiaalista suhdetta ilmentää genetiiviattribuutti, joka sitoo kokijan ja ympäristön varsin vahvasti yhteen. Valkmusan rauhalliset suot ovat ”kurkien ja hanhien suosittuja levähdysalueita”, Isojärven vesi on *majavan elementti*, ja Pyhä-Häkki on *lentotaitoisten puisto*. Essiivilläkin voi ilmaista sisällymistä

⁵⁸² Etsijänä on kansallispuistosivuilla suunnilleen yhtä usein ihminen kuin muu eläin ja löytäjänä useimmiten ihminen; sanojen intermondiaalinen ulottuvuus kytkeytyy tietenkin siihen eläimeen, jonka etsinnöistä tai löydöistä on kyse.

lähtömaailmaan joko ravintona tai tilana; esimerkiksi Salamajärven metsäpeuran *ravintona* ovat poronjäkälat, ja suuret kuuset toimivat Nuuksion liito-oravan *suojuapaikkoina*.⁵⁸³ Toiminnan kohteita ja tuloksia ajatellen vastaavaa intermondiaalista mielenkiintoa on translatiivin ja omistuspäätteen yhdistelmällä.⁵⁸⁴ Translatiivin kautta hahmottuvat elämissä maailmat nojautuvat tiettyihin ennakkokäsityksiin ympäristön funktioista toislaajisten elämässä. Usein kyse on syömisestä: Repoveden kaakkuri nappaa *ravinnokseen* pieniä kaloja, ja Kurjenrahkassa kanahaukka voi napata liito-oravan *saaliikseen*.⁵⁸⁵ Samaa rakennetta sovelletaan laajemminkin eläinten ympäristövaatimuksiin: Kolin liito-orava tarvitsee *elinympäristökseen* vanhoja metsiä kolohaapoineen, Kolovedellä saimaannorppa on ottanut tietyt alueet *pesimäseudukseen*, Selkämeren isokoskelo hakee koloja *pesimäpaikakseen*, ja Repoveden koivikoista liito-orava löytää tikankolon *pesäkkeeseen*.

Toislaajisen suhdetta maailmaan on mahdollista ilmaista monenlaisten kieliopillisten rakenteiden kautta. Suhteuttamisen yhteydessä tarkastelen rakenteita, jotka perustuvat elementtien keskinäiseen järjestykseen, kun taas kuvallisuuden kannalta mielenkiintoisia ovat kiinteät lausekkeet, jotka välittävät intermondiaalisia mielikuvia. Elimellisimmillään eläimen ja ympäristön välinen yhteys sisältyy lajinimeen; tällainen on esimerkiksi Päijänteen tekstissä esitelty *merilokei*, joka ”nimensä mukaisesti pesii lähinnä merenrannikolla”. Myös laajemmista lajiryhmistä käytetyt käsitteelliset kuvat viittaavat usein elinympäristöihin; tästä esimerkkinä mainittakoon Liesjärven, Petkeljärven ja Pyhä-Häkin *kolopesijät* sekä Kolin *lehtolinnut* ja *järvikutuiset lobikalat*.⁵⁸⁶ Paitsi paikkaan nimitys voi viitata aikasidonnaiseen kronotooppiin; ajatellaan vaikkapa Leivonmäen kehrääjän syömiä *hämärähyönteisiä*. Linnansaareissa elävä saimaannorppa puolestaan on ”Saimaan oma hylje”. Nimityksissä paikka sulautuu yhteen eläimen kanssa – eläin ei niinkään havaitse paikkaa kuin kuuluu siihen. Tämä tuo mieleen vieraiden kulttuurien ja kielten ilmentämisen tavan puhua ihmisistä maan osina (ks. Fenton & Moon 2002); suomen kielessäkin ihmisiin viittaavat Järviset, Virtaset ja Lahtiset kertovat lähtökohtaisesti kiinteästä yhteydestä tiettyyn paikkaan. Vastakohtana omistajuudelle toislaajiset elävät lehdoista ja koloista, jotka toki sävyttävät myös heidän tietoisia havaintojaan. Vaikka toislaajisen suhde elinympäristöön olisi kokonaisvaltainen, siihen väistämättä sisältyy myös havaintoja jäsentäviä ryhmittelyjä ja erontekoja.

Kuvallisuuden kannalta on kiinnostavaa pohtia paitsi intermondiaalisuuden suhteen kieliopillisia ilmentymiä myös sitä, millaiset käsitteet teksteissä edustavat toislaajisia maailmoja. Paikkasidonnaisten nimitysten ohessa eläinten ympäristösuhteesta esitetään toisinaan varsin kokonaisvaltaisia tulkintoja. Etelä-Konneveden kalasääsket, Saaristomeren merikotkat ja Nuuksion liito-oravat ovat luonteeltaan *paikkauskollisia*, Linnansaaren sääkset *kotipaikkauskollisia* ja norpat *kotipaikalleen uskollisia*. Siinä missä suosimisesta ja viihtymisestä puhutaan usein kasvienkin yhteydessä, uskollisuuden käsite viittaa yleensä siihen, että eliö jollain tapaa kokee ja muistaa ympäristönsä. Monessa käänteessä toislaajisista myös puhutaan kansallispuistojen *asukkaina* tai *asukkeina*, mikä osaltaan purkaa illuusiota asumattomista erämaista. Esimerkiksi Pyhä-Luoston ”vakituisiin eläinasukkaisiin” kuuluvat saukko ja karhu. Suurin osa intermondiaalisesta sanastosta käsitteellistää kuitenkin ympäristön elementtejä, jotka ovat merkityksellisiä tietyille eläimelle. Intermondiaalisuuden mielikuvituksen kannalta ei ole yhdentekevää,

⁵⁸³ Toisinaan essiivimuotoon sisältyy omistuspäätteen; esimerkiksi Linnansaaren lattavalekauniainen käyttää *ravintonaan* sienirihmastoja, ja Rokualla elää ajuruohoa *ravintokasvinaan* käyttäviä perhosia.

⁵⁸⁴ Jonkun maailmaan sisällyttäminen voi ilmaista myös pelkällä omistuspäätteellä; esimerkiksi Petkeljärven kuikka hankkii *ravintonsa* järveltä.

⁵⁸⁵ Isojärven majava on myös ”ottanut oikeudekseen” rakentaa patoja pitkospuista; tässä tapauksessa translatiivin ja omistuspäätteen yhdistelmän voi tulkita interaktantiaalisesti.

⁵⁸⁶ Nimitysten luoman vaikutelman täsmentämiseksi kehitetään jatkuvasti uusiakin käsitteitä: Salamajärven *metsäpeura* on *jäkäläkankaiden vaeltaja*. Vastaavasti paikannimiin sisällytetään usein eläinten nimiä: Petkeljärvellä sijaitsevat *kirkkaat kuikkalammot*, Pyhä-Luostossa *Joutsenenpesäaapa* ja *Karhunjuomalampi*, Urho Kekkosen kansallispuistossa *Koiranjuomalampi*.

välitetäänkö tieto toislaisten ravinnosta, elinympäristöstä ja sosiaalisista suhteista ulkokohtaisen funktionalistisin vai läsnä olevan oivaltavin käsittein. Tätä erontekoa ilmentää käsitepari etisistinen (*etic*) vastaan emisistinen (*emic*) (ks. esim. Anderson 2003; Sturge 2007), joka on sovellettavissa kaikkiin teksteissä esiintyviin kytköksiin eläinten ja maailman välillä – paikkasuhteiden metonymiaan sekä objekteihin suuntautuneen toiminnan dynamiikkaan.

Joskus käsitteelliset kuvat ovat hyvinkin aistimuksellisia: Etelä-Konnevedellä elävän järvitaimenen elinalueita ovat *viileät vedet*, ja sikäläisillä kalasääsillä on *uljas kotimaisema*. Repoveden huuhekajat majailevat *mahtavilla kalliojyrkänteillä* ja varpuspöllöt *hämyisissä kuusikoissa*, kun taas Petkeljärven kuikat elävät ”karuilla, kirkasvetisillä järvillä”. Linnansaaren saimaannorppa puolestaan elää ”tummissa ja sokkeloisissa vesissä”. Elämykselliset luonnehdinnat kannustavat tarkastelemaan kansallispuistoa toislaajisen näkökulmasta, joskin järvitaimen on toki tottunut viileyteen eikä sääksi välttämättä arvioi maisemaa samoin kuin ihminen. Ehkä vielä lähemmäksi toisten eläinten perspektiivejä päästään silloin, kun Selkämeren kahlaajat levähtävät *rakkolevällien äärellä* tai kun Repoveden kaakkurin poikaset harjoittelevat uimataitojaan *lumpeiden keskellä* ja kaakkuri lipuu lammella *kaikessa rauhasa*. Tällaiset kuvat osoittavat, että kansallismaisemiin sisältyy lukuisia pikku maisemia, joilla on kullakin omat asukkaansa.

Aistimusvoimaisten sanavalintojen ohessa kuvan vetoavuutta voidaan kasvattaa arvottavin käsittein. Hiidenportti, Perämeri ja Torronsuo ovat asukkailleen *turvapaikkoja*, Leivonmäessä on kehrääjälle *oivia asuinpaikkoja*, Kurjenrahka on *kurkien kotisuo*, kun taas Linnansaareissa ollaan *saimaannorppan kotivesillä* ja Koloveden kinoksissa saimaannorpilla on *mieluisia pesäpaikkoja*. Tunnepitoiset sanat pehmentävät ulkomaailman objekteja intersubjektiivisilla kerrostumilla, joiden lähtökohtana on oletus paikkasuhteen yleiseläimellisistä aineksista. Merkityksellisyyden tunnetta kasvattaa myös paikkasuhteen yksilöllisyyden korostaminen; esimerkiksi Linnansaaren saimaannorpat loikoilevat keväästä toiseen *omilla suosikkipaikoillaan*. Kovin erilaisen vaikutelman tuottavat ekologiset tulkinnat, joissa asuminen ohenee teoreettiseksi läsnäoloksi. Etelä-Konnevesi on eläimille ”merkittävä pesimä- ja levähdysalue”, Leivonmäki ”kehrääjän [...] merkittävimpiä revürialueita Keski-Suomessa”, Pallas-Yllästunturi ”tärkeä porojen laidun- ja vasomisalue”, Kolovesi taas ”tärkeä norppien lisääntymisalue”.

Vaikka kalliojyrkänteet ja hämyiset kuusikot herättävät lukijassa viehkeitä vaikutelmia toislaajisten asuinsijoista, lähtöeläimelle vähempikin voisi riittää. Joskus käyttäytymisestä voi päätellä, mikä ympäristön piirre on toislaajiselle olennainen. Tällöin päästään luontotyyppiä täsmällisempään tulkintaan eläimen suhteesta paikkaan. Salamajärven metsäpeurat hakeutuvat ”lepäämään aukeille paikoille, kesällä soille ja talvella lampien ja järvien jälle”. Peurojen seuraaminen ympäri vuoden on osoittanut, että olennaista lepopaikassa on peuran kannalta avoimuus, jolla onkin ilmeinen merkitys pedoilta suojautumisessa. Kun todetaan, että Hiidenportin lapinpöllö iskee saaliin kimppeeseen *hyvältä tähytyspaikalta*, funktionaalisuus on viety vielä pidemmälle – herää kysymys, onko pöllölle mitään merkitystä sillä, tähyileekö hän saalistaan kelohongasta vai lyhtypylvään päästä. Repoveden kaakkurit puolestaan hautovat muniaan ”turvelautan päällä kelluvassa pesässä”, mistä voisi kuvitella linnun kiintyneen vedestä kohottuvan turpeen pehmeään lämpöön. Kansallispuistossa kaakkureille on kuitenkin rakennettu pesintää varten lauttoja, jotka kelpaavat heille yhtä hyvin: olennaista on, että pesää ympäröi turvallinen vesivyöhyke.

Toislaajisten ruokalistat puolestaan kannustavat kuvittelemaan, miltä luonnon antimet voisivat maistua. Neutraaleimmasta päästä on *ravinnon* käsite: esimerkiksi Rokualla esiintyy ”ajoruohoa ravintokasvinaan käyttäviä perhosia”. Itäisellä Suomenlahdella sinisimpukka on haahkan ”tärkein ravintokohde”, ja Petkeljärven kuikat ruokkivat poikasiaan ”aluksi hyönteisravinnolla”. Itsessään arkipäiväinen *syöminen* voi eksotisoitua siihen liitettyjen täsmennysten ansiosta: Salamajärven metsäpeurat syövät ”tupasvillaa, raatetta, horsmaa sekä erilaisia heiniä ja saroja”, ja Patvinsuolla lahokapon toukka syö

”tietävästi puun pinnalla elävää sinistäjäsentä”.⁵⁸⁷ Samaa voi sanoa kotoisasta *ruokakäsitteistö*: esimerkiksi Nuuksion liito-orava ”ruokailee aina puussa”. Harvinaisempi ja toislaajisten yhteydessä ehkä hieman metaforinenkin sana on *arteria*. Vieraat viitekehykset tuulettavat tehokkaasti tämänkin käsitteen merkitysisältöjä, kun piekana kaartelee Pyhä-Luoston kerojen yllä ”myyräarterian toivossa”.

Vielä radikaalimmin merkitysten suhteellisuuden tuo esiin myönteisiä ruokaelämyksiä kuvaava sanasto. Linnansaareissa haapa ”kelpaa ainoana herkkuna kymmenille hyönteisille”, Salamajärven alueella muinoin laiduntaneen karjan *herkkua* ei ollut suoheinä vaan suvilaidunten ruoho, ja Patvinsuon karhu *herkuttelee* muun muassa muurahaisilla. Intermondiaalinen kääntäminen johtaa maailmankuvan suhteellistumiseen (vrt. Snell-Hornby 2006) ja saa pohtimaan, onko toislaajisillakin tosiaan mieliruokia. Makuasioista on kyse myös Nuuksion liito-oravan ja Pyhä-Häkin liepeillä liikkuvan hirven ruokatavoissa. Liito-orava pitää *maukkaimpina* lehtipuiden uusia, pehmeitä lehtiä; sille *maistuvat* esimerkiksi pihlajan lehdet. Hirvelle taas maistuvat nuorten lehtipuiden latvat, minkä vuoksi se väistyy ikimetsästä ”maukkaampiin metsiin”. Tällaiset tulkinnat rinnastuvat villivihanneksia käyttävän ihmisen mieltymyksiin, joten liiturin ja hirven maussa on outoudesta huolimatta myös jotakin tutunomaista.

Myös toislaajisten sosiaalisen ympäristön jäseniä tulkitaan osittain ihmisten keskinäisestä vuorovaikutuksesta tutuin sanakääntein. Eläinpareihin viitataan puhumalla muun muassa Petkeljärven kuikan *parisiteestä* ja *elinikäisestä kumppanista* sekä Sipoonkorven *huuhkajapariskunnista*. Äitejä, isiä ja vauvoja aineistossa ei kuitenkaan esiinny vaan kansallispuistoissa elää *emoja, poikasia ja jälkeläisiä*. Lajitovereihin viittaavien sanojen elämyksellisyys korostuu silloin, kun ne asetetaan eläimen havaitsemisen kohteeksi: Selkämerellä isokoskelon poikaset *seuraavat emoaan*. *Lentopoikueen* käsite tuo täsmällisyyttä lintujen varhaisiin vaiheisiin, ja kuvitella sopii, että emonkin kannalta munat, pesäpoikaset ja lentopoikaset hahmottuvat jossain määrin erillisiksi ilmiöiksi. Lajienvälistä vuorovaikutusta tulkittaessa saalistajia nimitetään liito-oravan, majavan ja nädän *vibollisiksi*. Ihmisten läsnäolo toislaajisten elämysmaailmassa mainitaan vain harvoin. Saaristomerellä harmaahylje seurailee toisinaan *veneilijöiden tonbuja*, mutta Petkeljärven kuikalle ja Repoveden kaakkurille ihminen merkitsee silkkaa *häiriötä*. Intermondiaalinen kuvastaminen pakottaa jatkuvasti arvioimaan, kuinka universaaleja toislaajisiin sovelletut käsitteet lopulta ovat (ks. Bachmann-Medick 2009). Kuitenkin vaikkapa ihmisillä ja toisilla nisäkkäillä on niin paljon yhteistä, että tapamme jäsentää ympäristöä ei liene täysin irrelevantti toislaajisten kannalta.

Käsitteet tarjoavat lukijalle irtonaisia välähdyksiä toislaajisten todellisuuksien mahdollisista kulmakivistä. Intermondiaaliset diagrammit mallintavat analyttisemmin hirven ja liito-oravan maailmojen rakentumista.

8.6.2 Haavat tarjoavat ruokaa. Intermondiaaliset diagrammit

Intermondiaalinen diagrammi suhteuttaa toisiinsa käsitteitä, jotka kertovat lähtöeläimen suuntautumisesta ulkomaailmaan, toislaajisen kannalta merkityksellisistä ympäristötekijöistä ja ihmisen näkökulmasta samoihin ilmiöihin. Kokonaisuudessaan intermondiaalinen käsitekennelmä mallintaa ympäristön suhdetta toislaajiseen eläimeen ja toisaalta omiin käsityksiimme. Todd Jones (2003) katsoo, että kognitiiviselle diversiteetille tekee parhaiten oikeutta kontekstualisoiva lähestymistapa, joka analogioiden muodostamisen sijaan rakentaa kuvauksia käsitysten, ärsykkeiden ja käyttäytymisen välisistä suhteista. Lajienvälisessä kääntämisessä lähtöeläimen käsityksistä on vaikea saada selkoa missään muodossa, mutta kuten edellä esitin, suuntautuminen ympäristön objekteihin kertoo jotakin siitä, millä on väliä toislaajiselle.

⁵⁸⁷ Intermondiaalisen ulottuvuuden ohessa syömiseen liittyy joissain yhteyksissä vahvasti ajatus syödyn asian kuluttamisesta, jolloin intermediaalinen ja interaktantiaalinen merkitys nousevat etusijalle.

Käyttäytymisen luonne puolestaan tarjoaa viitteitä siitä, millaista merkitystä milläkin objektilla toislaiselle on. Näin Luontoon-sivuston kaltaisissa asiategsteissäkin voi paikantaa varovaisia arvauksia toislaisten maailmojen rakenteista.

Ihmiset tuskin milloinkaan saavuttavat kattavaa käsitystä siitä, mitä kaikkea toislaiset havaitsevat ja ottavat huomioon. Usein ihmisen havaitsemien ärsykkeiden ja käyttäytymisen välillä on yhteyksiä, jotka herättävät pohtimaan lähtöeläinten kokemusmaailmaa; tiedon puuttuessa diagrammi voi osoittaa eläintä ympäröivän maailman kauneuden väittämättä kuitenkaan, että kyse olisi toislaisten havainnosta:

[8.6.2.1] Erityisesti maaliskuun tähtikirkkaina öinä pöllöt intoutuvat soidinhuhuiluihin.
(<http://www.luontoon.fi/repovesi/luonto>)

Diagrammissa ihmisen merkille panema kronotooppi korreloi pöllöjen soidinhuhuilujen kanssa, mutta täsmällinen yhteys asioiden välillä jää epäselväksi. Analogian muodostamisen sijaan käänös kuvaa outoa suhteiden verkostoa, jossa tähtikirkas yö innostaa huhuilemaan. Intermondiaalinen diagrammi voi myös pyrkiä selvin sanoin esittämään, mitä tietty ihmisen tiedostama ympäristökijä merkitsee toislaisille. Diagrammi [8.6.2.2] lähtee liikkeelle ihmisten Hiidenportiksi nimittämästä alueesta ja kertoo, mitä se merkitsee eri eläimille. Samaa viittauskohdetta tulkitsee vaihtelevien sanakäänteiden sarja: *Hiidenportti, salomaat, turvapaikka, rauha*. Rauha näyttäytyykin tässä diagrammissa olennaisena ympäristöarvona monelle nisäkkäälle:

[8.6.2.2] Hiidenportin salomaat antavat turvapaikan monelle rauhaa kaipaavalle eläinlajille. Karhu, ahma ja ilves asustavat saloilla vakituisesti, samoin näätiä. Myös susia liikkuu alueella.
(<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/luonto>)

Hiidenportti-tulkinnan diagrammaattinen järjestys perustuu siihen, että ihmisen katseen kohdistuttua tietynlaiseen luonnonympäristöön sen attribuutteja voidaan arvottaa ympäristössä viihtyvien lajien kautta. Ympäristö näyttäytyy magneettina, joka vetää puoleensa tietynlaisen lajiston ja johon eläimet maisemoituvat. Jotkin diagrammit tulkitsevat samaan tapaan yksittäisen lajin tiettyssä luontotyypissä tunnistamia objekteja. Diagrammi [8.6.2.3] kurkottaa useampaan otteeseen ihmisen näkökulmasta liito-oravaperspektiiviin: isoina haapoina ja koivuina tuntemamme puut merkitsevät liito-oravalle ruokaa sekä koloja, jotka edelleen tulkittuina ovat mainioita pesäpaikkoja; suuret kuuset taas tietävät suojapaikkoja. Lopulta katse ohjautuu takaisin ihmisten maailmaan, jota käänös ohjaa tarkastelemaan uusin silmin:

[8.6.2.3] Tyypillinen liito-oravan asuttama metsikkö on vanha, kuusivaltainen mutta rehevä sekametsikkö. Isot haavat ja koivut tarjoavat ruokaa ja tikankoloja pesäpaikoiksi. Suuret kuuset toimivat paitsi pesä-, myös suojapaikkoina saalistavien petojen kuten näätien, pöllöjen ja haukkojen varalta. Nuuksiossa tällaisia metsiä näkee usein jyrkänteiden alla. Varsinkin Nahkiaispolon varrella ja Myllypuron laaksossa kannattaa katsoa metsiä liito-oravan silmin.
(<http://www.luontoon.fi/nuuksio/luonto>)

Intermondiaalinen tulkinta pysyy hyvin funktionaalisella tasolla; fenomenologisesti ei pohdita, millaista on suojautua kuusen piikkien sisään tai maistella haavan silmuja. Silti lukijalle voi olla hyvinkin valaisevaa huomata, että liito-oravalle kuusi ei merkitsekään joulupuuta saati koivu saunavihtoja. Diagrammissa [8.6.2.4] taasen edetään metsästä puihin sekä nädän kannalta kiinnostaviin tapauksiin. Referenttilähtöistä diagrammia seuraa näätävetoinen virke, joka etenee mentaalista ympäristömieltymyksestä konkreettisiin objekteihin. Poikkeuksellista tässä diagrammissa onkin funktionaalista selitystä seuraava objektin täsmentyminen. Objektisanasto sitoo nädän varsin aistimusvoimaisesti aitoon aarniometsään – kyse ei

ole mistä hyvnsä pystysuorista ja vaakasuorista kappaleista ja epäsäännöllisistä möhkäleistä vaan ikihongista ja juurakoista:

[8.6.2.4] Metsä ja sen puut ovat tärkeitä näädän elämässä: se saalistaa puissa ja pakenee niihin vihollisiaan kettua, huuhkajaa ja kotkaa. Näätä suosii erityisesti vanhoja metsiä, joissa ikihonkien joukossa on keloja, pystykantoja ja juurakoita. (<<http://www.luontoon.fi/seitseminen/luonto>>)

Kelot, pystykannot ja juurakot kuuluvat inhimilliseen käsitteistöön, mutta niiden kuvastamat objektit ovat läheisempiä näädälle kuin ihmiselle. Käännös merkityksellistää prototyypistä poikkeavat puut uudella tavalla ja houkuttaa kuvittelemaan, millaisia kannot ja juurakot ovat näädän kokoisen ja muotoisen liikkujan näkökulmasta (vrt. Ruonakoski 2011). Verkkosivulla diagrammi jatkuu kuvauksena näätien levittäytymisestä vanhoista metsistä tiheään asutuille alueille ja kaatopaikoille, mikä ilmentää heidän elinpiiriensä ajallista muutosta. Lajitovereista yhden yksilölliseen ympäristöön voi kuulua myrskyssä kaatuneen ikihongan juurakko, toisen roskakasoista muodostuva sokkelo. Jos eläinten ympäristökytkökset esitetään hyvin teoreettisella tasolla, intermondiaalinen mielikuvitus ei välttämättä pääse tällä tapaa valloilleen. Helvetinjärven esittelyteksti tulkitsee varsin vivahteikkaasti kasvillisuutta, mutta eläinasukkaiden esitleminen näyttää olevan kääntäjälle pelkkä muodollisuus. Esimerkissä [8.6.2.5] eri lajeja ei ole sijoitettu maisemaan puhumattakaan sen avaamisesta, mikä vanhoissa metsissä ketäkin kiinnostaa. Diagrammi etenee ykskantaan habitaatista lajiston luuttelemiseen:

[8.6.2.5] Helvetinjärveltä on löydetty useita vanhan metsän kääpälajeja, kuten mm. kuusenkääpä, ruostekääpä, pikireunakääpä, riukukääpä ja rusokantokääpä. Muuta vanhojen metsien lajistoa ovat mm. liito-orava, pohjantikka ja pikkusieppo. (<<http://www.luontoon.fi/helvetinjarvi/luontojanahavvydet>>)

Moni tähän mennessä esittelemäni diagrammi lähtee liikkeelle ihmisen tunnistamasta paikasta: metsästä, täsmällisemmästä luontotyyppistä tai yksittäisestä alueesta. Kun paikkaa siirrytään tarkastelemaan toislajisen silmin, tietyt funktionaaliset objektit tai ympäristön piirteet erottuvat taustasta tarkastellun *Umweltin* osasiksi (ks. Uexküll 1936/2001). Edellisiin tulkintoihin verrattuna diagrammin [8.6.2.6] rakenne on sikäli päinvastainen, että metsäpeuran kannalta relevantti ympäristötekijä, aukeus, mainitaan ensin, minkä jälkeen kerrotaan, kuinka ihminen luokittelee alueen aukeita paikkoja. Tällaiset jäsenyykset vievät lukijan lähemmäksi toislajisen elämysmaailmaa kuin referenttilähtöiset diagrammit; ekologiasta painopiste siirtyy etologiseen tarkasteluun:

[8.6.2.6] Metsäpeura pyrkii välttämään suurpetojen saaliiksi joutumisen hakeutumalla lepäämään aukeille paikoille, kesällä soille ja talvella järvien ja lampien jäille. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>)

Kun funktionaalinen ilmaus edeltää tarkempaa selitystä, lukija ohjautuu tarkastelemaan maisemaa toislajisten tarpeiden näkökulmasta. Toisinaan tällaisen diagrammin tarjoama täsmennys saattaa yllättää – vaikka funktio itsessään ylittäisi lajirajat, muut eläimet voivat kohdistaa huomion toisaalle kuin ihminen tarpeensa tyydyttämiseksi. Esimerkissä [8.6.2.7] hirven syötäväksi luokittelemaa referenttiä seuraa havainnollistava selitys: kyseessä ovat ”tuoreet lehtipuiden latvaokset”. Tällainen rakenne yhdistää syömisen yleiseläimellisyyden kohteiden moninaisuuteen. Myös kaikkiruokaisuus ja herkuttelu saattavat toislajisten kohdalla tarkoittaa hieman eri asiaa kuin suomalaisista ihmisistä puhuttaessa:

- [8.6.2.7] Silloin tällöin soiden reunuksille erehtyy hirvi toteamaan, että syötävää ei ole. Hirvelle maistuvat tuoreet lehtipuiden latvaoksat eivät todellakaan ole havupuiden kyllästämän ikimetsän antimia. (<<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/luonto>>)
- [8.6.2.8] Kaikkiruokainen karhu herkuttelee marjoilla, muurahaisilla, toukilla, juurilla ja hunajalla. (<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/luonto>>)

Yläkategoriasta alakategoriaan siirtymisen ohessa intermondiaalinen diagrammi voi mukailla merkityksellisten ympäristökijöiden ajallista vaihtelua. Esimerkissä [8.6.2.6] nousi esiin soiden ja jäiden vuorottelu metsäpeuran elämismaailmassa. Urho Kekkonen kansallispuistossa elävän pohjanharmoyökkösen ravinnon lähteitä seurataan vastakuoriutuneesta toukasta toisen vuoden toukkaan ja aikuiseen perhoseen:

- [8.6.2.9] Yökkösen ruokavalio vaihtelee kehitysvaiheen mukaan. Vastakuoriutunut toukka syö mahdollisesti mustikan lehtiä, toisen vuoden toukka ruokailee kuusenkerkillä ja aikuinen perhonen saa energiansa muun muassa medestä ja kirvojen mesikasteesta. (<<http://www.luontoon.fi/urhokekkonenkansallispuisto/luonto>>)

Merkityksellisten kategorioiden ohessa toislaajisten aistit ja valppaus suuntaavat heitä ulkomaailman puoleen useissa aineiston diagrammeissa. Interaktantiaalisena diagrammina käsittelemässäni lapinpöllötulkinnassa [8.5.2.11] on myös intermondiaalisia piirteitä: kuuloaisti on lapinpöllön ympäristösuhdetta luonnehtiva ominaisuus, joka johtaa piiloutuneenkin saaliin paikantamiseen. Vastaavasti esimerkiksi Salamajärven metsäpeuran haju-aisti johdattaa hänet jäkälän äärelle:

- [8.6.2.10] Peuran haju-aisti on erittäin tarkka. Sen avulla se löytää jäkälää paksunkin lumen alta. (<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>)

Ihmisen nenään hanki ei tuoksu jäkälältä, mutta kuten Nancy Tuana (1996) huomauttaa, toislaajisten aistimusten kuvittelu horjuttaa länsimaista käsitystä näköaistiin perustuvasta tiedosta. Oma maailmankuvamme on vain yksi mahdollinen tulkinta moniselitteisestä todellisuudesta, jonka toislaajisia versioita kukin voi mielikuvituksen siivin tavoitella. Aineiston diagrammit kääntävät ihmeellisiä lähtömaailmoja arkitodellisuuden kielelle, mutta samalla ne jättävät tilaa vastaanottajan omille semioottisille seikkailuille. Käsitteiden herättämien mielikuvien intensiteetti on lukijasta kiinni, ja diagrammeja voi kukin jatkaa mielessään. Pitkälle vietyjä tulkintoja toislaajisten fenomenologisista maailmoista voi hakea taiteen ja kaunokirjallisuuden puolelta.

Diagrammin kääntyessä ihmisen näkökulmasta toislaajiseen perspektiiviin vaikutusta tehostaa entisestään se, jos ihminenkin asettuu vastavuoroisesti toislaajisten maailman osaksi. Sitaatissa [8.6.2.11] ihmisen annetaan ensin kaikkitietävän kertojan kautta seurata ahman, karhun ja susien vierailuja Patvinsuolle; sitten näkökulma kuitenkin siirtyy suurpetoihin ja selviää, että käytännössä nämä havainnoivat katseesta tietämättömiä ihmisiä matkan päästä. Etäisyyttä inhimilliseen näkökulmaan tuo myös omasta lajistamme tehty interformaalinen tulkinta ”kaksijalkainen kulkija”, joka asettuu osaksi suurpetojen kokemuspäästä:

- [8.6.2.11] Ahma, karhu ja sudet ovat soidensuojelualueen vakiovieraita - vierailua vain hyvin harvoin pääsee kaksijalkainen kulkija todistamaan. Pedot aistivat ihmisen kaukaa ja väistävät taitavasti. (<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/luonto/kissansuo-raanisuo-tohlinsuo>>)

Jossain mielessä toislaajiset tuntevat meidät paremmin kuin me heidät. Pääsemme osallisiksi heidän maailmoihinsa objekteina, vaikka emme tavoitakaan heidän näkökulmiaan. Suhteuttamalla toisiinsa

ympäristöä koskevia havaintoja, toislajisten reaktioita ja hypoteettisia käsitteitä pyrimme muodostamaan teoriaa siitä, kuinka toislajinen kokemuspiiri rakentuu. Samalla diagrammit esittävät tulkintoja siitä, kuinka lähtömaailma suhteutuu inhimilliseen tapaan hahmottaa todellisuutta. Jonesin (2003) vieroksuma analoginen tulkitseminen tuo vieraan maailman lähemmäksi omaamme, ja tätä ilmentävät omalla leikillisellä tavallaan myös metaforat.

8.6.3 *Kiirunoiden kotikartanoilla*. Intermondiaaliset metaforat

Aineiston intermondiaaliset metaforat tulkitsevat usein habitaatin merkitystä toislajiselle eläimelle. Pesää kuvattaessa intermondiaalinen ulottuvuus liittyy interaktantiaalisuuteen, sillä kyse on myös eläimen aikaansaannoksesta. Saaristomeren merikotkan pesä on risulinna, joka voi painaa yhtä paljon kuin henkilöauto; tässä tapauksessa metaforia yhdistää mahtavien mittasuhteiden merkityspiirre, ja tarkoituksena lienee kohottaa merikotka samaan mittakaavaan kuin tekstiä lukeva ihminen.⁵⁸⁸ Elinympäristöjen erityispiirteitä havainnollistavat sellaisetkin artefaktit kuin Petkeljärven kuikkien vaatima *kiitorata*, Sipoonkorven huuhkajan pesäpaikkana suosima kalliobyly sekä rimpien *kirjoma* suo, jollaisella Riisitunturin laulujoutsenet mieluiten pesivät. Arkistenkin vertauskohtien merkitykset tuulettuvat kansallispuistoissa – luonto tuntuu tulevan lähemmäksi lentokenttiä, autotalleja ja olohuoneita. Metaforinen kääntäminen tuo mieleen Jef Verschuerenin (2007) ajatuksen kääntämisestä uudelleen kontekstualisoimisena. Samastaminen irrottaa pesäpaikat kokonaisuuksista, joihin ne kuuluvat, mutta samalla lukija tuntee maailmankuvansa eheytyvän.

Yleisluontoisempien kotimetaforien luonne vaihtelee suureellisesta kotoisaan. Pallas-Yllästunturilla ollaan kiirunoiden *kotikartanoilla*, kun taas Pyhä-Häkistä kolopesijät löytävät sopivia pesäkamareita. Näin rakentuu kontrasti avaran tunturimaiseman ja suojaosan kolon välille. Moni ihminen ei tuntisi oloaan kotoisaksi sen paremmin tuulisella paljakalla kuin puun kolossakaan, jolloin metaforat vastaavat yhteen intermondiaalisesta kääntämisestä perushaasteista – yhteismitattomiin arvostuksiin, joita erilaisiin paikkoihin voi kohdistua (vrt. Nord 2004). Kuten Beth Schultz (1992/2001) huomauttaa, toislajisten kannalta ilmeisen merkityksellisiin ilmiöihin viitataan usein pejoratiivisilla ilmauksilla, mutta linnat ja kartanot kasvattavat lukijaa toisenlaiseen katsantokantaan. Kolossa tai sitäkin ahtaammassa kotelossa asumista arkistaa myös Oulangasta löytyvä *kolopesijöiden kerrostalo* sekä Patvinsuon liekohärän *kotelokehto*.

Helmipöllö ja varpuspöllö ovat Pyhä-Häkissä ”kuin kotonaan”; tästä herää kysymys, eikö metsä ole kirjaimellisestikin pöllöjen koti. Usein habitaatista puhutaan myös tietyn eläimen *valtakuntana*, jolloin lukijaa kannustetaan kunnioittamaan kansallispuistoa vieraan maan tavoin.⁵⁸⁹ Ajatus vieraista valtakunnista tukee Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan (2011) näkemystä kunnioituksesta, jota ihmisten tulisi osoittaa paikallisten elinympäristöjen rajoja kohtaan. Vastakohtana toislajisten vallalle voidaan korostaa myös habitaattien merkitystä eläinten hyvinvoinnille. Hiidenportti, Koli, Perämeri ja Torronsuo ovat kirjaimellisestikin eläinten *turvapaikkoja*, mutta turvapaikkojen tarve vie ajatukset myös pakolaisuuteen ympäristön muututtua vihamieliseksi. Puurijärvi-Isosuota puolestaan luonnehditaan *lintukeitaaksi* ja *lintuparatiisiksi*.⁵⁹⁰ Ympäristöpoliittisessa viitekehyksessä paratiisi voisi näyttäytyä

⁵⁸⁸ Risulinnaksi luonnehditaan myös Etelä-Konneveden kalasääsken pesää.

⁵⁸⁹ Salamajärvi on metsäpuurien valtakuntaa, Linnansaari ja Etelä-Konnevesi sääsken, viimeksi mainitun vesi järvitäminen.

⁵⁹⁰ Myös Kauhaneva-Pohjankangas on lintukeidas, ja Torronsuolla sijaitsee Talpianjärven lintuparatiisi. Puurijärvi, Isosuota ja Kauhaneva-Pohjankangas ovat kirjaimellisen metaforisestikin keidassoita, mutta lintukeitaan käsite vie ajatukset pinnamuotoja vertauskuvallisemmille poluille.

jäänteinä antroposeeniä edeltäneistä liskojen ja lintujen valtakaudesta, kun taas keitaalle linnut päätyvät lennettyään ojitetun erämaan yli. Viime kädessä kyse on kuitenkin paikkojen biologisista ominaisuuksista: eri lajit tarvitsevat erilaisia paratiiseja.

Habitaattien lisäksi monia muitakin toislaajisille relevantteja viittauskohteita voidaan tulkita metaforin. Yksi keskeinen aihealue on ravinto, jonka kääntämistä niin ikään vaikeuttavat vaihtelevat käsitykset siitä, mikä on syömäkelpoista (ks. esim. Snyder 1996; Barbin 2000). Metaforat liittävät myönteisiä arvoja sellaisiin aineksiin, joita lukija ei välttämättä pistäisi suuhunsa. Nuuksion liitoravien kesäinen *ruokalista* käsittää puiden lehtiä, ja sara oli entisaikaan Salamajärven karjan *pettuleipää*. Tällaiset metaforat herättävät vahvoja mielikuvia yltäkylläisyydestä ja puutteesta. Jossain määrin metaforista on myös puhe eläinten *eväistä*: Pyhä-Luoston hyttyset tarjoavat ”ehtymätöntä evästä” linnuille, ja mäyrä etsii iltahämärissä evästä Liesjärvellä. Lisäksi intermondiaalisen kääntämisen piiriin kuuluu sosiaalisen maailman tulkitseminen. Petkeljärven kuikkien elinikäiset *parisiteet* ovat vertauskuvallisia ainakin sikäli, että linnut eivät kirjaimellisesti solmiudu kiinni toisiinsa. Huomattavasti kulttuurisidonnaisempi on ajatus Salamajärven metsäpeurojen *haaremeista*. Helposti metaforat yllyttävät katsomaan toislaajisia omien kulttuuristen ennakkoluulojen ehdoilla; toisaalta totutusta poikkeavien sosiaalisten kuvioiden luonnollisuus voisi myös auttaa hyväksymään erilaisuutta ihmisten keskuudessa. Jos metafora viskaa toislaajisten todellisuuden kulmakivet inhimillisen kulttuurin keskelle, niin monet indeksaaliset tulkinnat puolestaan tyrkkäävät lukijan kohti muita maailmoita.

8.6.4 Järvitaimenen valtakuntaan. Intermondiaaliset subindeksit

Edeltävissä luvuissa olen selvittänyt tekstin indeksaalisuuden merkitystä, kun lukija valmistautuu nauttimaan toislaajisten esteettisestä läsnäolosta, solmimaan omakohtaisia yhteyksiä heihin, tulkitsemaan heidän jättämiään merkkejä, havainnoimaan heidän hormonaalisia vaiheitaan tai altistumaan heidän toimijuudelleen. Intermondiaalinen näkökulma tuo lukijan sinutteluun uusia sävyeroja. Joissakin esittelyteksteissä lukijaa kuljetetaan vaihtelevissa maisemissa kiinnittäen huomiota toislaajisten paikkasidoksiin. Urho Kekkonen kansallispuiston ”metsissä saatat kohdata tyypillisiä vanhojen metsien lintuja, kuten kuukkelin, lapintiaisen tai pohjantikan”. Kapustarinta ja keräkurmitsa viihtyvät tunturipaljakan avomaastossa, kun taas suolla ”voit nähdä kahlaajia, kuten liron, suokukon tai taivaanvuohen”. Ihmisen näkökulmasta sopivaan luontotyyppiin hakeutuminen toimii edellytyksenä tietyn lajin havaitsemiselle, mutta toislaajiset sitoutuvat paikkoihin omista lähtökohdistaan:

[8.6.4.1] Kansallispuiston vaihtelevat elinympäristöt – metsät, suot ja tunturikankaat – tarjoavat asuinpaikan erityisen runsaalle eläinlajistolle. Lajisto vaihtuu ympäristön mukaan, minkä saatat huomata erityisen selvästi metsän rajalla alkukesästä, kun linnut aloittelevat pesimäpuuhiaan. (<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/luonto>>)

Tarjoamallaan intermondiaalisilla tulkinnoilla kansallispuistot auttavat vierailijaa tunnistamaan toislaajisten elinpiirejä; esimerkiksi Syötteen luontopolku ”Salojen siivekkäät” ”kertoo sinulle lintujen suhteesta ympäröivään luontoon”. Myös toislaajisten havainnoiminen voi kehittää intermondiaalista ymmärrystä. Pyhä-Luoston rinteillä ”saatat nähdä [...] luppoa ja naavaa etsiviä poroja”, ja samalla alueella ”voit nähdä piekanan, joka kaartelee tunturiketjun kerojen ympärillä myyräaterian toivossa”. Toislaajisten tavoittelemat referentit tuovat uuden näkökulman tunturiin, jota ihminen saattaa tarkastella yksipuolisen maisemallisesta näkökulmasta. Myös liikkumalla retkeilijän on mahdollista eläytyä eri perspektiiveihin: Syötteen ”vaaran huipulta aukeavat maakotkien näköalat”. Vaikka ihmiskatseen tarkkuus ja värien

erottelu eivät vastaa kotkan kykyjä, metsän näkeminen latvoista käsin kyseenalaistaa tavanomaiset havaintomme. Sitäkin konkreettisemmin kokemusta muokkaa ratsastus. Sipoonkorvessa ”koet luonnon uudesta näkökulmasta” hevosien selässä, kun kävely vaihtuu nelijalkaisiin askeliin sekä hevosmaailman esteiden ja uhkien ennakointiin.

Monin paikoin kansallispuistoon suuntaavassa lukijassa herätellään tietoisuutta siitä, että hän on menossa kylään lähtömaailmaan. ”Linnansaareissa olet saimaannorpan kotivesillä”, kun taas ”Tunturi-Lapissa olet kiirunoiden, kapustarintojen, keräkurmitsojen, pulmusten ja tunturikihujen kotikartanoilla”. Toislaajisen työn jäljet vaikuttavat osaltaan kokemukseen rajojen ylittämisestä – Isojärven ”majavan savottamailla löydät monenlaista tekemistä”. Joskus lajienvälinen vierailu rinnastuu suoranaiseen ulkomaan matkaan. ”Tervetuloa metsäpeuran eteläiseen erämaahan”, lukijalle toivotetaan Salamajärven isäntäväen puolesta, ja toisaalla häntä kehoitetaan aistimaan ”metsäpeuran valtakunnan rauha”. Parhaimmillaan intermondiaalinen kunnioitus ulottuu kaloihin siinä missä muihinkin selkärangkaisiin: Etelä-Konnevedellä ”voit nähdä syvälle villin järvitaimenen valtakuntaan” ja ”patikoit lehdosta korkeille kalliorinteille ihailemaan kalasääsken uljasta kotimaisemaa”.⁵⁹¹

Lajienvälisten käännosten ansiosta retkeilijä saattaa tietää, kenellä on kylässä, vaikka toislaajinen asukas ei näyttäytymisikään hänelle. Intermondiaalinen tietoisuus rikastuttaa tällöinkin kokemusta ympäristöstä; esimerkiksi Kolovedellä ”pääset [...] ihastelemaan Saimaan hiljaisuutta, kalliojyrkänteitä ja kenties myös harvinaista saimaannorppaa”. Tekstin luettuaan lukija saattaa katsella maisemaa ikään kuin pitkällä valotusajalla, jolloin järkkymättömien jyrkänteiden lomassa häivähtää norpan hahmo. Kömpelömmiin siirtymä ympäristöstä eläinasukkaaseen tapahtuu Nuuksion esittelytekstissä:

[8.6.4.2] Koe luonnon muutos laskeutumalla kallioiden rinteitä kosteisiin rotkoihin – tuoreiden kangasmetsien, korprien ja rämeiden valtakuntaan. Vettä tihkuvien jyrkänteiden juurella kasvaa tiheää, salaperäistä kuusikkoa. Kallioiden alustat ja ravinteikkaat puronotkot puolestaan ovat rehevän lehtokasvillisuuden koti. Niissä voit nähdä taikinamarjaa, herukoita, kuusamaa ja näsiä sekä pähkinäpensasta ja lehmusta. Nuuksiossa on myös liito-oravia.
(<http://www.luontoon.fi/nuuksio/luonto>)

Rönsyilevän runollisen kasvikuvausten jälkeen liito-oravan olemassaolo todetaan hämmentävän harvasanaisesti. Liito-orava on puiston maineikas tunnushahmo, mutta lukija saa tyytyä ihmettelemään lähtöeläimen ympärillä versovaa vehreyttä, jossa mustapääkerttukin pian puhkeaa lauluun. Vaikka aistilliseen ihasteluun ei tarjoutuisi tilaisuutta, pelkkä ajatus liito-oravan pesimäpiiristä terästä uteliaisuutta ja jäsentää ympäristöä uuteen järjestykseen. Siksi tiedon voi myös luottamuksellisesti kuiskata lukijan korvaan, kuten Vattukurun luontopolulla Syötteellä: ”Sisäpiirin vinkkinä kerrottakoon, että Vattukuru on liito-oravalle mieluista asuinympäristöä.” Liito-orava ei juuri altistu vieraiden katseille, mutta kuten edellä huomattiin (ks. [8.6.2.3]), retkeilijä voi koettaa katsoa maisemaa ”liito-oravan silmin”. Vastaavasti Leivonmäellä sijaitsevasta luontotornista ”näet Haapasuon maisemat linnun silmin”. Toislaajisten mielenkiinnon kohteiden havainnoimista tai näkökulman vaihdosta voi jo pitää intermondiaalisena kääntämisenä. Vaikka toislahkoisten ja toisluokkaisten maailmat perimmältään ovat meille käsittämättömiä, yksittäistenkin tekijöiden tulkitseminen tuo käsityksiimme uudenlaista monenkeskisyttä.

Paitsi lukijaan tulkinta voidaan kytkeä objektiivisempiin kiintopisteisiin, kuten maapallon alueisiin, joihin viittaavien erisnimien indeksaalisuus on ilmeisempää kuin yleisnimien (ks. *EP 2*). Näin

⁵⁹¹ Toisaalta Selkämeren pinnanallinen maailma ei ole kalojen valtakuntaa vaan ”sukeltajien ja snorklaajien paratiisi”, jossa ”voit harrastaa” sukelluskalastusta valtion kalastuksenhoitomaksulla.

muodostuvat kappaleet auttavat kuvittelemaan liito-oravien aktuaalista olemassaoloa ihmisistä riippumatta:

[8.6.4.3] Liito-oravia asustaa Pohjois-Amerikan ja Euraasian mantereiden havu- ja sekametsäalueilla. Suomessa esiintyvän lajin (*Pteromys volans*) levinneisyys ulottuu Suomesta ja Baltian maista itään aina Tyynenmeren rannikolle saakka. (<<http://www.luontoon.fi/nuuksio/luonto>>)

Nuuksion liito-oravatulkinnassa maantieteellinen ja vastaanottajaa puhutteleva indeksaalisuus täydentävät toisiaan, mikä tuo tekstiin tervetullutta suhteellisuutta. Jos lukijan ja liito-oravan tiet risteytyvätkin Nuuksiossa, niin suurimpaan osaan maapallon liitureista lukijalla ei ole minkäänlaista kosketusta. Mielikuvituksen varaan jää, millaisiin koloihin Kaukoidän liito-oravat kaivautuvat ja minkä muotoisten lehtien lomassa heidän pohjoisamerikkalaiset serkkunsa suorittavat hyppyjään. Liito-oravan näkymätön läsnäolo omin jaloin tallatun polun varressa saa kaukaisetkin jyräjät tuntumaan aiempaa todellisemmilta.

Sinuttelun kaltaiset indeksaaliset valinnat kääntyvät eksplisiittisesti vastaanottajan puoleen, mutta lisäksi lukuisat tekstipiirteet vaivihkaa suuntaavat tulkintoja kulttuurisidonnaisiin tulomaailmoihin.

8.6.5 *Sinnepä ei ballin hammas*. Intermondiaaliset symbolit

Intermondiaalisen kääntämisen käsite perustuu ajatukseen maailmojen moninaisuudesta, ja niinpä lajienvälisiä tekstejä tarkasteltaessa on syytä kysyä, kenen maailmaa käännoksessä tulkitaan. Ihmisen toimiessa kääntäjänä mukaan sekoittuu väistämättä inhimillisiä aineksia, mutta arvostuksemme vaikuttavat myös siihen, kuka lähtöeläimistä asettuu keskiöön. Usein mielenkiintomme suuntautuu niin sanottuun karismaattiseen megafaunaan, mikä näkyy kansallispuistojen luonnehtimisessa suurnisäkkäiden ja lintujen kodeiksi ja valtakunniksi. Lattavalekauniaisen tai liekohärän valtakunta voisi kuulostaa hupaisalta kuoriaisten pienen koon vuoksi, mutta inhimillisen mittakaavan suosiminen on yksittäisiä kielikuvia laajamittaisempi ilmiö.

Suomen 40 kansallispuiston tunnuksista 31 on eläimiä, ja muistakin tunnuksista osa liittyy kiinteästi oman lajimme toimintaan; tämä kertonee siitä, että monen on helpompi mieltää kansallispuisto tietyn eläimen kuin kasvin tai sienien valtakunnaksi.⁵⁹² Suurten eläinryhmien keskenkin esiintyy huomattavaa vaihtelua siinä, kuinka ihmiset kokevat heidän läsnäolonsa. Kun brittejä pyydettiin kertomaan eläinten merkityksestä omassa elämässään, ylivoimaisesti eniten juttua riitti nisäkkäistä. Linnuista ja kaloistakin puhuttiin jonkin verran, kun taas hyönteiset, hämähäkkieläimet ja nilviäiset jäivät marginaaliin suurista lajimääristä huolimatta. Osasyynä tulokseen pidettiin sitä, että osa ihmisistä samastaa eläimet nisäkkäisiin; toisaalta suhteesta hyönteisiin ei välttämättä keksitä kerrottavaa, vaikka vastaaja lukisikin selkärangattomat eläimiksi. (Sealey & Charles 2013: 490–492.)

Lajienvälisistä lähipiireistä riippumatta kansallispuistot voisivat kasvatuksellisista syistä pyrkiä vahvistamaan ihmisten suhteita unohdettuihin eläinryhmiin. Suomen selkärangattomista eläimistä kansallispuiston tunnuksen aseman on saanut kaksi hyönteistä: Puurijärvi-Isosuon ruskohukankorento ja Valkmusan rämekulmumittari. Vaikka selkärangattomien lajisto on runsasta ja omassa mittakaavassaan näyttäväkin, ”ötökät” jäävät helposti ihmiseltä huomaamatta. Selkärangattomien tunnuksissa ei esiinny lainkaan kaloja, ei myöskään matelijoita tai sammakkoeläimiä, joiden lajisto on Suomessa niukkaa. Kalojen kohdalla hiljaisuus ja pinnanalainen elämä kuitenkin epäilemättä vaikuttavat siihen, että vetistenkin kansallispuistojen tunnuksiksi on valittu lintuja. Koska monet päätyvät tekemisiin kalojen kanssa

⁵⁹² 31 tunnuseläimestä kolmella on tosin rinnallaan tunnuskasvi.

ruokapöydässä tai kalastuksen yhteydessä, kaloilla ei myöskään välttämättä katsota olevan riittävää symbolista arvokkuutta tunnuseläimeksi.

Tunnuseläimistä yhdeksän on nisäkkäitä, joista petoeläimet painottuvat suhteessa jyrjsijöihin ja sorkkaeläimiin. Peräti 20 kansallispuiston tunnuseläimenä on lintu, joista petolinnut, pöllöt, tikat ja sorsalinnut ovat hyvin edustettuina. Suuret linnut jyräävät pienet; monilukuisista tiaisista, kertuista tai peipoista yksikään laji ei ole päätenyt tunnuseläimeksi. Esimerkiksi Saaristomerellä ”saatat nähdä kansallispuiston tunnuseläimen, majesteettillisen merikotkan”. Muutkin vesilinnut ovat näyttäviä ja joskus myös äänekkäitä – Petkeljärven tunnuksen kuikan tulkitaan olevan yleisemminkin ”järvimaiseman näkyvä ja kuuluva symboli”. Metsien pikkulinnut ovat äänessä yhtä ahkerasti, mutta heidän visuaalinen tarkkailunsa voi olla vesilintuja haasteellisempaa; mahdollisesti tästä syystä monen metsävaltaisen puiston tunnuksiksi on valittu myyttinen nisäkäs. Selkämeren tunnuseläimen isokoskelon kohdalla valintaa perustellaan eksplisiittisesti linnun näkyvällä läsnäololla kansallispuistossa:

[8.6.5.1] Isokoskelo valikoitui puiston tunnuseläimeksi pitkälti siitä syystä että se on helposti tunnistettava, näkyvä ja yleinen lintulaji. (<<http://www.luontoon.fi/selkameri/luonto>>)

Tunnuseläimet vaikuttavat osaltaan siihen, kenen luokse retkeilijä kokee tekevänsä vierailun. Samalla tunnuksat toimivat pelkistettyinä symboleina, jotka tuovat mieleen lähtöeläinten elinpiireistä poikkeavia puistokokonaisuuksia. Tunnusten rinnalla toimivat eläinten mukaan nimetyt luontopolut ja reitit, joilla kulkija voi leikkiä suurpetoa tai lintua. Virkistävää vaihtelua toinen toistaan näyttävämpien tunnuseläinten kaartiin tuo Nuuksion ”Nahkiaispolku”, jolle astutaan oudon ympyräsuisen kalan merkeissä.

Vaikka ilves, koskikara tai nahkiainen jäisi havaitsematta, nimikkolaji tuo retkeilyyn omalaatuista hohdetta ja muistuttaa siitä, kenen asuinsijoista on kyse. Käytännössä viitoitettu reitti voi tosin poiketa paljonkin nimikkoeläimen polusta; esimerkiksi ”Kaija karhun kätkörata” Syötteellä tarjoaa mahdollisuuden löytää ”Kaija karhun piilottamat viisi kätköpurkkia [...] luontokeskuksesta saatavan kartan avulla”. Tutkimukseni kuluessa ”Kaija karhun kätkörata” muutettiin ”Korpikolvan kätköradaksi”, mikä luultavasti ilmentää tietoista katseen kääntämistä karismaattisista suurnisäkkäistä selkärangattomiin, joita tosin voi pitää omalla laillaan karismaattisina (Lorimer 2007, ks. Santaoja 2013: 53–54). Liesjärvelle taas on kätketty kuusi lodjua paikkoihin, joissa ”alueella kiertelevä hirvi vierailee ihastelemassa luonnon ihmeitä”. Toisaalta aitojen toislaajisten reitteihin ei aina luoteta; esimerkiksi Urho Kekkonen kansallispuistossa on merkittyjen lenkkien ohessa ”niin sanottuja poropolkua, jotka eivät johda mihinkään”.

Elinympäristöjen ja niiden osien luonnehtiminen on arvosidonnaista, ja kuten edellisissä luvuissa on käynyt ilmi, kansallispuistotekstit arvottavat luontoa niin inhimillisistä kuin toislaajisistakin lähtökohdista. Tunnelmoinnin ohessa ihmiset ovat kehittäneet systemaattisempia arviointikriteereitä elinympäristöille; esimerkiksi Puurijärvi-Isosuo ”kuuluu Suomen tärkeisiin lintualueisiin (FINIBA), ja sitä on ehdotettu kansainväliseen kosteikkojen suojelusopimukseen RAMSARiin”. FINIBA ja RAMSAR vedonnevat lähinnä luonnonsuojeluhenkiseen yleisöön, mutta samassa tekstissä selitetään selkokielisesti, että Puurijärvi on ”merkittävä [...] vesilintujen levähdyspaikka” sekä ”tärkeä saalistusalue” petolinnoille.

Toisella tapaa vahvasti symbolisia ovat kulttuuristen arvojen värittämät luonnehdinnat toislaajisten asuinsijoista. Etelä-Konnevesi on kalasääksen ”uljasta kotimaisemaa”, ja Tammisaaren saaristossa on merikotkan ansiosta ”villin luonnon tunnelmaa”. Petkeljärvellä Kuikan Kierroksella tunnelma on sitä vastoin ”melkein sadunomainen”. Repoveden Olhavanlampi on ”kuin pieni pesä metsän sylissä”, ja kaakkurin voi nähdä ”lipumassa lammen vesillä kaikessa rauhassa”. Luonnon rauhaa pidetään Pohjoismaissa asiaankuuluvassa arvossa, ja ilmausta *kaikessa rauhassa* vastaa ruotsinkielisessä versiossa yhtä lailla idiomaattinen *i allsköns ro*. Kaikkein vahvimmin suomalaisen mielenmaisemaan kietoutuu

Kolin esittelytekstin väliotsikko ”Sinnepä ei hallin hammas eikä metsämiehen ansa”. Kehtolauluna tunnetuksi tullut Aleksis Kiven runo on vaikutusvaltainen esimerkki intermondiaalisesta kääntämisestä, sillä se on saanut tuhannet pikkulapset unen rajamailla kuvittelemaan itsensä oravan sammalvuoteelle, jota kuusi keinuttaa. Kansallispuistotekstissä vihje jää sikäli irralliseksi, että seuraavassa tekstissä puhutaan alkajaisiksi villieläinten keskinäisestä saalistuksesta. Englanniksi otsikko on käännetty ilmauksella *safe haven for animals*, jonka luomat konnotaatiot eivät ole läheskään yhtä metsäisiä.

Intermondiaalisen kääntämisen tavoitteena voi olla myös ennakkoluulojen horjuttaminen ja uudenlaisen ajattelutavan kutsuminen esiin. Kansallispuistoteksteissä todellisuuden särmit pilkahtavat näkyviin ihmiskeskeiseen maailmankatsomukseen kohdistuvina haasteina. Monissa paikoissa ihmiset hankaloittavat toislaisten liikkumista kiintein rakentein, kulkuneuvoin ja asein, mutta Pyhä-Häkki on esittelytekstin mukaan ”Lentotaitoisten puisto”. Leipäteksti kertoo vanhan metsän asettavan asukkaalleen lukuisia erityisvaatimuksia, joista yksi on lentotaito, minkä lisäksi samainen kirjoitus töytäisee pöyhkeän kaksijalkaisen erinomaisuutta asettamalla hänet samalle lähtöviivalle hämähäkkien ja muurahaisten kanssa. Viehättävän esittelytekstin lukija ei voi olla tuntematta hienoista ulkopuolisuutta suhteessa siivekkäisiin, samalla kun ruumiinrakenne liikuntavammaisuudessaankin sitoo hänet erottamattomaksi osaksi ikimetsän elämistöä. Tavanomaisen asetelman keikauttaa ylösalaisin myös mittasuhteiden vaihtuminen:

[8.6.5.2] Kurjenpesän näyttelyssä tutustutaan suohon eri vuodenaikoina kurjen näkökulmasta. Luontotuvan nimen alkuperä paljastuu kävijälle heti sisään astuttaessa; valtaiset kurjenjalat ja niiden juuressa oleva pesä asettavat tulijan kurjenpojan asemaan.
(<http://www.luontoon.fi/kurjenrahka/palvelut/kurjenpesanluontotupa>)

Suohon tutustuminen kurjen näkökulmasta on paljon luvattu, sillä filosofiselta kannalta ihmislapsi ei tietenkään pysty asettumaan kurjenpojan asemaan. Silti intermondiaalinen työ epäilemättä vie lukijan hiukan lähemmäksi kurjen näkökulmaa totunnaisia katsantokantoja kyseenalaistamalla. Tiettyä epäsovinnaisuutta on myös ihmisestä poikkeavien lajien, kuten hyönteisten, elintapojen yksityiskohtaisessa kuvauksessa:

[8.6.5.3] Liekohärän toukat elävät hyvin pehmeäksi lahonneessa, kosteassa, maahan kaatuneessa havu- tai lehtipuussa. Ne viettävät pehmeässä puussa kaksi tai kolme vuotta ennen kuin koteloituvat syksyllä. Aikuiset kuoriutuvat parin viikon päästä koteloitumisesta, mutta lähtevät kotelokehdoistaan vasta seuraavana kesänä. Aikuisia voi hyvällä onnella löytää keskikesällä. Ne piileskelevät irtonaisten kaarnanpalojen tai maassa olevien lahopuiden päälle tippuneiden lehtien alla.
(<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/luonto>)

On huikeaa kuvitella vuosien mittaista oleskelua pehmeäksi lahonneessa puussa ja seuraavia vuosia ”kotelokehdossa”. Kaarnanpalan tai lehden alla piileskelykin käy yli ihmisen kokoisen eläimen ymmärryksen, vaikka siihen liittyy jo tavanomaista objekteihin suuntautumista kiinteään aineeseen sulkeutumisen sijaan. Liekohärän maailmasta luettuaan lukija tajuaa, että lahopuun päälle myrskyssä leijaillut lehtikin voi olla jollekin toiselle suojakatos.

8.6.1–8.6.5 Yhteenveto

Intermondiaalisella kääntämisellä on keskeinen asema Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteissä. Vaikka mentaaliverbejä jaellaan toislaajisille melko säästeliäästi, tulkinnat korostavat monin keinoin elinympäristöjen merkitystä. Edellä olenkin voinut esitellä vain poimintoja intermondiaalisesta aineistosta. *Kavastamalla* tekstit synnyttävät yleisvaikutelman toislaisten suuntautumisesta ympäristöönsä.

Käsitteelliseen kuvastoon sisältyy lähtöeläimiin itseensä viittaavia sanoja, jotka ilmentävät ylimalkaisesti maailmasuhdetta, paikkaan sitoutumista tai aistillista suuntautumista. Myös eläinsanan ympärille ryhmittyvät käsitteet voivat olla avaimia maailmoihin, joissa toislaiset elävät. Mentaaliverbien ohessa intermondiaalista mielenkiintoa on muun muassa intentionaalisten verbien objekteilla sekä allatiivi-, translatiivi- ja genetiivirakenteilla, jotka tulkitsevat ympäristön merkityksiä tietystä näkökulmasta. Vieraat maailmat rantautuvat tekstiin miellelyhtymiltään vaihtelevien käsitteiden kautta, joita tällaisiin muotoihin kytkeytyy. Jotkin käsitteet tuovat mieleen ekologisen funktion tai toislaisen kannalta relevantin objektityypin; toisaalta lähtömaailmaa maalailevat käsitteet voivat olla hyvinkin aistimusvoimaisia. (Ks. 8.6.1.)

Sanavalinnan jälkeenkin kääntäjällä riittää valinnanvaraa siinä, millaiseen kielelliseen rakenteeseen mikäkin käsite sijoitetaan. *Subteuttamisen* merkitystä intermondiaalisessa kääntämisessä kasvattaa se, että sen avulla ärsykkeistä, käyttäytymismuodoista ja mahdollisista käsityksistä on mahdollista rakennella hypoteettisia kokonaisuuksia. Aineiston intermondiaalisissa diagrammeissa lähdetään joskus liikkeelle yleisesti tunnetusta paikasta, jonka merkitystä lähtöeläimelle avataan esimerkiksi funktionaalisiin sanakääntein. Toisaalta diagrammin lähtökohtana voi olla lähtöeläimen näkökulmasta relevantti ympäristötekijä, joka sitten sijoitetaan ihmisen tuntemiin maisemiin. Maailman muodostuminen perustuu lähtöeläimen aisteihin ja muuhun fysiologiaan, joten yhtenä intermondiaalisena vaihtoehtona on myös havaintojen johtaminen aistillisesta suuntautumisesta käsin. (Ks. 8.6.2.)

Intermondiaalinen *samastaminen* näkyy aineistossa toislaajisten asumusten rinnastamisena joskus melko suurellisiinkin rakennelmiin; on kotikartanoa ja risulinnaa. Metaforat kasvattavat kunnioitusta sellaisiakin elinympäristöjä kohtaan, jotka eivät ulkoisesti vastaa ihmisen käsitystä miellyttävästä elinympäristöstä. Myös toislaisen ravinnosta ja lajitovereista puhutaan joskus inhimillisin metaforin, mikä herättää pohtimaan lähtömaailman ainutlaatuisuuden kielentämistä. (Ks. 8.6.3.)

Altistamalla lukijaa ohjataan maastossakin havainnoimaan toislaajisten suhdetta elinympäristöihinsä, joskus myös eläytymään heidän näkökulmiinsa. Retket alkavat näyttäytyä lajienvälisenä kyläilynä, ja elinympäristöjä ihmetellään toislaajisten koteina, vaikka asukasta ei tavattaisi. (Ks. 8.6.4.)

Intermondiaalinen *tarjoileminen* vaikuttaa siihen, kenen kodiksi tietty ekosysteemi mielletään. Kansallispuistojen tunnuseläimet ovat useimmiten näkyviä ja kuuluvia lintuja tai karismaattisia nisäkkäitä, vaikka kullakin alueella tietenkin elää valtaisa määrä eri lajien edustajia. Toisaalta aineistossa sukellaan myös liekohärän elinpiiriin. (Ks. 8.6.5.) Kun toislaajisten havaintomaailmaa koskeva tietämys kasvaa, tulkintoihin voisi sisällyttää entistä enemmän vihjeitä heidän kokemuksensa radikaalista erilaisuudesta. Sen lisäksi, että toislaiset voivat pesiä ihmisen näkökulmasta outoihin paikkoihin, he näkevät niissä jotakin muuta kuin me.

8.1–8.6 Yhteenveto

Edeltävien alalukujen yhteenvedoissa valokeila on suuntautunut kunkin lajienvälisen kääntämisen merkityksen ilmenemiseen Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteissä. Tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että esittelytekstien kirjoittajilla tulkinnalliset taipumukset vaihtelevat eläinryhmäkohtaisesti; esimerkiksi lintuja tulkitaan usein interformaalisesti ja intermediaalisesti, kun taas majaville suodaan erityisen runsaasti interaktantiaalista huomiota. Kaloja tulkitaan pitkälti pyydystämisen näkökulmasta, mihin toki osaltaan vaikuttaa se, että Metsähallitus pyrkii tarjoamaan kalastusmahdollisuuksia ihmisille. Niinpä lukijaa patistetaan ongelle ja hänelle toivotetaan kireitä siimoja. Kuitenkin myös kalastamaton ihminen voi olla kiinnostunut kansallispuiston kala-asukkaista. Kalat ovat

semioottisesti varsin kiehtovia olentoja, ja iktyologisen tiedon avulla tekstiin voisi rakentaa mahdollista kalaperspektiiviä (Tüür 2014: 285). Elisa Aaltola otaksuu, että vaikeutemme tuntea empatiaa kaloja kohtaan johtuu kulttuurisista esityskäytännöistä – empatia tulisi luontevammaksi, jos puheessa tuotaisiin esiin kalojen kykyä tuntea, havaita ja muistaa (Aaltola & Keto 2017: 120). Kalojen tulkin olisikin tärkeää punnita tarkkaan, mitä näkökohtia hän tekstiinsä sisällyttää.

Lopuksi luonnehdin muutamalla virkkeellä lajienvälisen käännöstekniikoiden tehtävää aineiston eläintulkinnoissa. Charles S. Peircen (ks. *CP II.222; EP 2: 17, 193–194, 264*) semioottisten käsitteiden tavoin lajienvälisen kääntämisen tekniikat ovat käytännössä saman ilmiön eri puolia, eivät erillisiä luokkia. Niiden tehtävänä ei ole leikellä tekstiaineistoa viiteen palaseen vaan tarjota näkökulmia käännöksen ja lähtöeläimen väliseen suhteeseen. Jonkin tekstifragmentin kohdalla vaikutus tuntuu perustuvan ennen muuta samastamiseen, toisen kohdalla altistamiseen. Kuitenkin missä hyvänsä tekstissä on mahdollista tunnistaa kaikkien viiden tekniikan vaikutus. Tekniikat eivät sulje toisiaan pois vaan pikemminkin ne rakentuvat toistensa varaan; esimerkiksi käsitteellinen diagrammi muodostuu käsitteellisistä kuvista, joista osa on tulkittavissa metaforiksi.

Kielellisten kuvien, diagrammien ja metaforien ansiosta vaikkapa Luontoon-sivuston kansallispuistotekstien lukija pystyy ”sielunsa silmin” kuvittelemaan, miltä puistojen toislajiset näyttävät ja kuulostavat, ilman että hänen tarvitsisi matkustaa paikan päälle. Mielikuvitukseks lukija voi havahtua eläinten merkityksellisyyteen pelkän tekstin välityksellä, mutta havainnollisuutensa kautta ikoniset käännöstekniikat voivat toisaalta myös terävöittää havaintoja ja auttaa tunnistamaan ilmiöitä luonnossa. Indeksalaiset tekniikat ankkuroivat käännöksen todellisuuteen ja kytkevät lukijan osaksi sinipyrstön ja ilveksen elinpiiriä. Kansallispuistotekstien indeksalaiset merkit lienee suunnattu aktiivisille retkeilijöille, mutta ne palvelevat myös nojatuolimatkailejia, joka syystä tai toisesta tyytyy ihastelemaan harvinaisuuksia etäämmältä. Indeksalaisessa käännöksessä lajienvälinen kohtaaminen näyttää jo puoliksi toteutuvan; lukija sulkeutuu samaan lauseeseen satumaisen sinipyrstön kanssa ja saattaa kokea tämän olemassaolon aiempaa merkityksellisempänä. Symboliset tekniikat puolestaan ovat ymmärrettäviä tietyn semioottisen yhteisön piirissä. Ne työstävät lähtömerkkejä sellaiseen muotoon, johon oletettu vastaanottaja on tottunut, ja muokkaavat lähtömerkistä tietylle kohderyhmälle soveltuvan version. Kaikki nämä tekijät yhdessä välittävät ihmiskieleen tulkinnan siitä, kuinka vaikkapa huuhkaja huhuilee.

Kansallispuistotekstien tarkastelu auttaa oivaltamaan käännöstekniikoiden ja lajienvälisen kääntämisen kuuden merkityksen ilmenemistä arkisen ympäristömme eläinteksteissä. Teksteissä sekoittuvat toisiinsa erilaisille diskursseille tunnusomaiset käsitteistöt ja tulkintatavat, jolloin varsinkin kalastusharrastuksen puitteissa tulkittujen kalojen ja lintuharrastuksen puitteissa tulkittujen siivekkäiden välille avautuu mielivaltainen juopa. Tällaisissa tilanteissa translatologinen reflektio voisi tukea tulkintojen kehittämistä, ja lukijaa ajatellen myös käännöksiin olisi hyödyllistä sisällyttää metasemioottisia näkökohtia. Kaikkiaan kansallispuistotekstien lähiluku pakottaa ihmettelemään, kuinka monimuotoisia lajienvälisen kääntämisen ilmentymiä luonnonläheiseen asiatekstiinkin sisältyy. Teoreettisessa vuoristossa esittelemieni tekstuaalisten ilmiöiden koko kirjo ei tietenkään tule esiin Metsähallituksen tuottamassa aineistossa, mutta poikkeukselliset käännösratkaisut puoltavat paikkaansa siellä, missä niitä esiintyy. Tekstin yleisote ei muutu avantgardistiseksi, vaikka kääntäjä siellä täällä vaihtaisi käsitteet ääniteisiin, leikittelisi morfologisilla käsitteillä, kirjoittaisi lausetolkulla oudon kuoriaisen elinpiiristä tai muuten ammentaisi kielen tarjoamista mahdollisuuksista. Neutraalin asiallinen kielenkäyttö saattaa pönkittää kielen ja luonnon välistä vastakkainasettelua, joten tältä kannalta kielellisillä kokeiluilla voi olla myös syvällistä ympäristöfilosofista merkitystä.

IV MATKAMUISTOJA

9 LOPPUTULEMIA

Katseen kääntäminen toisesta eläimestä välimaastoon – risteyskien ja kanssakäymisen alueelle – saa meidät tiedostamaan oman vaikutuksemme siihen, mitä toislaisista on tulossa, ja ymmärtämään oman tilanteemme suhteellisuuden. Lihanpalat alkavat kiemurrella lautasillamme ja turkisreunus kohoilla hengityksen rytmissä. Katsojan ja kohteen, arvoituksen ja konkretian roolit vaihtuvat, eikä olekaan enää itsestäänselvää, kuka on kuka. Suhteiden hahmottuessa saatamme nähdä eläimissä heijastuksen itsestämme sen sijaan, että projisoisimme kaiken tarpeellisen ja tarpeettoman vankeihimme ja alamaisiimme. Kun antroposentrisen aitiomme seinät murenevät alkutekijöihinsä, heräämme kysymään, miltä näytämme toisen silmin ja mitä valinnoistamme seuraa toiselle. Monisyiset rihmastot yhdistävät meitä toisiin eläimiin niin konkreettisesti kuin käsitteellisestikin; lajienväliset verkostomme määrittävät asemaamme ja sitä, keitä me olemme. Jos olemme huonoissa väleissä toislaisiin, huomaamme kenties ruokapöydän herkkujen ääressä kantavamme lajisortajan kruunua tai kotoisten seinien sisällä ummehtuvamme omaan erinomaisuuteemme. Lisäksi suhde eläimiin on toki myös suhtautumista elämyyteen meissä itsessämme – kädellisyyteemme, nisäkkyyteemme, selkärankaisuuteemme, toisenvaraisuuteemme.

Onneksi suhde ei kuitenkaan ole staattinen ilmiö vaan suhteemme änkyrimatoihin, rohmukuoriaisiin, rusakoihin, ankeriaisiin ja variksiin rakentuvat jokapäiväisistä teoista ja tulkinnoista. Suhteet kehkeytyvät vuorovaikutuksen monimuotoisissa käytännöissä; merkitykset muuttuvat ja tottumukset uudistuvat semioottisten mahdollisuuksien puitteissa. Pienten tekosten ohessa suhdettamme toisiin määrittävät suuremmat käännekohtat ja elämänvalinnat, joiden valinnaisuus toki viime kädessä on kyseenalaista. Ykskaks eläimestä voi tulla jonkun toisen emo, esimies, uhri, idoli, orja, asianajaja, muusa, omistaja tai vaikka aamiainen. Käsillä oleva tutkimus lähti liikkeelle sen pohtimisesta, voisiko toislaisista eläimistä kertovia tekstejä pitää käännoksinä ja jos niin missä mielessä. Kehittämäni jäsennykset ja mallit mahdollistivat eläintekstien translatologisen tarkastelun, ja tekstiaineistoja koskevat tapaustutkimukset osoittivat, että semiotikkaan perustuva käännoistutkimus auttaa osaltaan ymmärtämään kulttuuristen eläinsuhteidemme rakentumista.

Johdantoluvussa esitin, että yhtenä avaimena tietoisiin semioottisiin valintoihin on kielellisiä ilmiöitä koskeva metatason ymmärrys. Kääntämistä ajatellen metatason harkintaa vaatii varsinkin tasapainoilu toisten tuottamien merkitysten, omien taipumusten ja yleisön odotusten välillä. Kääntäjäksi kouluttauessani minua hämmensi epäsuhta asianosaisiin ihmisiin kohdistuvan huomaavaisuuden ja lajienvälisen välinpitämättömyyden välillä. Olisin tahtonut omistaa viittauskohteiksi typistetyille, tuotteiksi muunnetuille tai kaupunkien reunamilla tasapainoileville toislaisille edes murtoosan siitä huomiosta, joka muutta mutkitta suotiin lajitovereidemme sanavalinnoille, vihjauksille ja intentioille. Kääntämisen näkökulmasta myöskään toislaisia koskevat representaatiot eivät ole pelkkiä mielivaltaisia konstruktioita vaan niihin suodattuu mukaan vaihtelevassa määrin eläinlähtöisiä merkityksiä, kaikuja ennenkuulumattomista keskusteluista ja jälkiä omaehtoisista elämäntyyleistä. Käännoksissä toislaiset tekijät punoutuvat erottamattomasti antropogeenisiin vaikuttimiin, jotka tutkijan omista taipumuksista poiketessaan voivat vaikuttaa yhtä lailla eriskummallisilta.

Ammattiaan välitsevä nuori aikuinen saattaa mieltää kääntämisen heijastusten, kaikujen ja riippuvuuksien valtakunnaksi – kuuliaiseksi kutsumukseksi, joka antaa tilaa toisille. Yliopistoissa ja muissa

korkeakouluissa opetettava ammattikäntäminen on kuitenkin armottoman ihmiskeskeistä. Vaikka monet käääntäjäksi koulutautuvat ovat kasvissyöjiä tai eläinoikeusjärjestöjen vapaaehtoisia, niin perusarvoja voi olla vaikea sovittaa yhteen kääännöstehtävien kanssa. Oppitunneilla saatetaan pohtia pitkällisesti mitä hyvänsä vaikeasti välittyvää inhimillistä yksityiskohtaa, vaikka eläinystävän näkökulmasta ongelman ydin olisi tekstin suhteessa metsästettävään hirveen tai kosmetiikan koekaniiniin. Kuten aiemmassa kyselytutkimuksessani tuli esiin, eräissä käääntäjinä työskentelevistä ihmisistä epäsuhta ekologisen tai eläinoikeudellisen vakaumuksen ja toimeksiantojen välillä synnyttää kyynisyyttä, inhoa, vieraantumista tai masennusta (Vihelmaa 2009b). Syyt ristiriitoihin ovat pitkälti taloudellisia, mutta käääntäjälle tarjoutuvien mahdollisuuksien avaruuteen vaikuttaa myös se, kuinka määrittelemme käääntämisen.

Maria Tymoczko (2007: 317–318) huomauttaa, että eettisen viitekehyksen laajentaminen valtuuttaa käääntäjän uudenlaiseen ideologiseen harkintaan ja vastuulliseen toimijuuteen. Lajienvälisen käääntämisen teoria eheyttää osaltaan eläimistä välittävien käääntäjien identiteettiä ja voimauttaa heitä ottamaan toislaiset huomioon paitsi yksityiselämässään myös käääntäjinä. Käääntäjinä voimme raottaa tajuntaamme eläinten äänille, mitä ikinä ne merkitsevätkään, ja prosessoida niitä mahdollisimman vastuullisella tavalla. Käääntäjä on hyvä kuuntelija, ja translatorisista arvoista juontuvat lähestymistavat ovat omiaan kehittämään myös lajienvälisiä suhteitamme. Kääännösparadigmassa representoitu objekti vaihtuu omaehtoiseen toimijaan, jonka tuottamille merkeille ei voi tehdä mitä hyvänsä. Kääännöstutkimuksen piirissä on pohdittu paljon monitulkintaisuutta, vierauden kohtaamista ja puolesta puhumista, ja monet kääännösteoreettiset ydinoivallukset antavat ajattelemisen aihetta kenelle hyvänsä yhteiskunnallis-kulttuurisesta eläintutkimuksesta kiinnostuneelle. Kääännöksinä eläintekstit eivät näyttäydy itseriittoisina luomuksina tai kulttuurin sisäisenä intertekstuaalisuutena, vaan niiden tunnustetaan ammentavan vaikutteita toislaisilta itseltään. Kääännöstutkimuksen piirissä ei myöskään yleisesti ihannoida selkokieltä vaan käääntäminen tarjoaa mahdollisuuden kielen rajojen koettelemiseen. Kun kääännösparadigma yhdistetään ekolinguvistiseen tai ekokriittiseen lähestymistapaan, monille translologisille suuntauksille tunnusomainen eetos saa uusia ulottuvuuksia.

Lajienvälistä käääntämistä koskevassa tutkimuksessani kehitin joukon käsitteellisiä työvälineitä, jäsennyksiä ja malleja, jotka auttavat tarttumaan vaikkapa tekstuaalisiin eläinaineistoihin. Jotta kehitelmät seisoisivat vankalla perustalla, pyrin alkajaisiksi kuvaamaan ne kyllin yksityiskohtaisesti ja luotaamaan niiden rajoja. Kunkin jäsennyksen ja mallin kohdalla tahdoin myös havainnollistaa, millaisia kosketuskohtia sillä on yhtäältä kääännöstutkimukseen, toisaalta eläintutkimukseen. Jäsenin teoreettista keskustelua tutkimusaloja yhdistävien kysymysten mukaan, poimin esiin erilaisia vastauksia ja risteytin niitä yleisemmiksi näkökohdiksi. Lajienväliseen käääntämiseen ei löydy yleispäteviä peukalosääntöjä vaan käsitykset vaihtelevat paitsi tutkimusalan mukaan myös alan sisällä. Kuitenkin laajamittainen kirjallisuuden kartoittaminen osoittaa, että samankaltaisia ongelmia pulpahtaa pintaan toisistaan riippumattomissa piireissä. Niin käääntäjä kuin eläintutkijakin ovat tietoisia siitä, että tulkitun voi tavoittaa vain osittain, tilannekohtaisten vaikutelmien, vuorenhuippujen ja viitekehysten puitteissa. Kumpaakin mietityttävät erilaisten esitystapojen efektit, semioottisen riistokäytön rajat ja rakentavan edustamisen edellytykset. Toisistaan tietämättä he työstävät vieraita vaikutteita, kuvittelevat outoja todellisuuksia ja haaveilevat moniäänisemmästä yhteiskunnasta. Yhdistävistä säikeistä huolimatta heidän huomionsa painottuu erilaisiin vuorovaikutuksen solmukohtiin, mikä riittää perusteeksi ruokkia vuoropuhelua alojen välillä.

Tämän käsikirjoituksen myötä teimme tutkimusmatkan lajienvälisen kääännösteorian lähtökohtiin. Alkusoittona kuljeskelimme ihmisen ja ympäristön, kielen ja luonnon, lähtömerkin ja kääännöksen rajamaastossa. Kussakin tilanteessa silmälasiamme toimivat peirreläisen fenomenologian kolme kategoriaa, joiden hahmossa todellisuus ilmenee ihmisille. *Ensitys* vaali tasavertaista rinnakkaiseloa

asettaen ylevät ajatukset samalle lähtöviivalle meren maininkien kanssa. Sen puitteissa onnistuimme välttämään lähtöeläinten ja viittaustarkoitusten esineellistämisen resurssiksi ja lopputulemien kuivakan rationaalisuuden. Haaveineen ja häivähdyksineen se saattoi meidät samalle tasolle toisten kädellisten kanssa. *Toiseus* sitä vastoin painotti ilmiöiden riippuvuutta toisistaan. Toiseudessaan luonto muistutti, että se ei ole pelkkä ihmisen jatke vaan varteenotettava vastus ja ehtymätön yllätysten lähde. Toiseuden takia kielikin takertui puhujaansa ja käännöksessä tuntui vierauden vastus. Kylvetyämme Ensiyden sylissä ja hypättyämme päätä pahkaa Toiseuteen teimme vielä tuttavuutta *Kolmannuuden* kanssa. Kolmannuus teki luontosuhteestamme ennakoitavan ja asetti meidät paikoilleen suuressa järjestelmässä, jota koetamme mallintaa kielellisesti.

Jotta kääntämistä voitaisiin nähdä muuallakin kuin puhuvien ja kirjoittavien ihmisten keskuudessa, logosentrismistä on siirryttävä biosentriseen tai fysiosentriseen merkkikäsitteeseen. Tässä tarkoituksessa lähdimme liikkeelle Charles S. Peircen dynaamisesta merkkiteoriasta ja käsitteellistimme sen kautta kaikkea sitä, mikä on tapahtumassa toislaajisten ja ihmisten välimaastossa. Ihmettelimme visuaalisia tulkintoja peirceläisestä semiotiikasta sekä luimme niiden valossa translatoologista ja eläintutkimuksellista diskurssia. Tutustuimme semioottiseen kolmioon, joka havainnollistaa *objektin* dynaamista voimaa, *merkkivälineen* rajoituksia ja *tulkinnan* ulottuvuuksia. Kolmiomallin puitteisiin solahdivat muutamat lajienvälisen kääntämisen kestoteemat, kuten käännöksen lähteiden ehtymättömyys ja lajienvälisen yhteyksien merkkivälitteisyys. Valloilleen päästettyinä kolmiot ketjuuntuivat, kiertyivät kehiksi ja risteytyivät toisiinsa, jolloin käyttööme tarjoutui kolme vaihtoehtoista tapaa mallintaa lajienvälisen semiosiksen polkuja.

Toislaajainen eläin semiosiksen taustatekijänä jää viime kädessä arvoitukseksi, mutta mallit auttavat ymmärtämään, miten tähän on tultu – laajaan kirjoon osittaisia, kaukaa haettuja, vinoutuneitakin tulkintoja toislaajisista. *Konsekutiivisen* prosessimallin kautta tarkastelimme tulkintojen tulkintojen tulkintoja, jäljitimme merkkien alkuperää ja venytimme merkkivälitteistä etäisyyttä eläimiin. *Komplementaarinen* prosessimalli innosti pohtimaan tulkintojen täydentymistä, vaihtoehtojen yltäkylläisyyttä ja eläinten monitulkintaisuutta. *Synteettinen* prosessimalli toi esiin sen, kuinka yhteismitattomatkin vaikutteet risteytyvät toisiinsa semioottisessa prosessissa. Moni käännöstutkija pitää lähteiden kietoutumista yhteen väistämättömänä, kun taas eläintutkimuksessa on esitetty kiivaitakin kannanottoja inhimillistämistä vastaan. Viime aikoina yhä useampi ajattelija näyttää hyväksyneen inhimillisten ja toislaajisten tekijöiden sekoittumisen, jonka tuloksena muodostuu uudenlaista semioottista todellisuutta.

Fenomenologis-semioottisen vuorikiipeilyn jälkeen siirryimme käytännönläheisempään teorianmuodostukseen. Kun puhutaan lajienvälisestä kääntämisestä, herää kysymys, kuinka vaikkapa suomen kielellä voitaisiin muotoilla asioita, joita isopehkiäisten, hippiaisten ja hirvien keskuudessa on pantu merkille. Eräät eläintutkijat ovat esittäneet, että musiikki on kieltä hedelmällisempi lähestymistapa lajienväliseen vuorovaikutukseen. Silti kielelläkin on musikaalinen ulottuvuutensa, ja toisaalta poliittisen argumentoinnin kannalta on olennaista, että eläimistä voidaan myös keskustella. Tietoinen keskustelu puolestaan edellyttää käsitteistöä, jonka kautta puheen virrasta hahmottuu erilaisia käännösilmiöitä.

Käsitteistön kehittämiseksi johdimme merkin ja objektin välistä suhdetta koskevasta Peircen jäsenyksestä viisi käännöstekniikkaa, joiden avulla eläinmerkkien ja eläinpuheen väliset suhteet jäsentyvät pienten käännöstehtävien verkostoksi. *Kuvastaminen* tuottaa välähdyksenomaisia mielikuvia, *subteuttaminen* ilmentää asioiden dynaamisia suhteita, *samastaminen* synnyttää uuden näkökulman tulkinnan kohteeseen, *altistaminen* saattaa lähtöeläimet ja vastaanottajat toden teolla tekemisiin keskenään, ja *tarjoileminen* ojentaa tulkinnan vastaanottajalle. Jäsenyystä voi käyttää apuvälineenä, kun harjoittelee esimerkiksi luontokirjoittamista tai toislaajisten tunnistamista; toisaalta se soveltuu myös valmiiden tekstien tarkasteluun. Kunkin tekniikan kohdalla panimme merkille sitä sivuavien teoreettisten näkemysten kirjjon,

sillä on mielenkiintoista huomata, kuinka tuottuneita ja innostuneita reaktioita erilaiset käänösratkaisut herättävät erilaisissa tulkitsijoissa.

Miten-kysymystä perustavammalla tasolla lajienvälisen kääntämisen käsite herättää kysymään, *mitä* toislajisista eläimistä oikeastaan käännetään ja mitä kääntäminen ylipäänsä merkitsee lajienvälisissä tilanteissa. Vastauksena näihin pohdintoihin erotimme toisistaan kääntämisen kuusi merkitystä. *Interformaalisena* kääntämisenä ihastelimme lähtömerkkien aistittavan muodon mukailua ja muuntelemista. *Intermediaalinen* kääntäminen saatteli merkkejä uusiin aikoihin, paikkoihin ja olomuotoihin, kun taas *intersysteeminen* kääntäminen esitti niitä toisen merkkijärjestelmän puitteissa. Vastapainona persoonattomalle merkkitoiminnalle hahmotimme kääntämisessä interpersoonaisen puolen. Sen piirissä *intersubjektiiivinen* kääntäminen soi huomiota toisen tunnetiloille, siinä missä *interaktantiaalinen* kääntäminen pyrki puhumaan toisen puolesta. *Intermondiaalinen* kääntäminen puolestaan sai meidät kuvittelemaan tavoittamattomia kokemusmaailmoja. Kun sitten kahlasimme teoreettisessa kirjallisuudessa, käänöstudkijoiden ja eläintutkijoiden kannanotoissa saattoi havaita ydinkysymysten ympärillä kieppuvia pyörteitä, samalla kun saimme tuntumaa kunkin merkityksen alakohtaisiin merkityksiin.

Jäsenyykset ja mallit takataskussa sukelsimme teoriasta nykysuomalaisiin tekstiaineistoihin, joita voi pitää eräänä eläinsuhteidemme rakentumisen areenoina. *Kolmen kategorian* valossa luimme peruskoulun opetussuunnitelman perusteita sekä uusia ympäristöopin ja biologian oppikirjoja (*Pisara ja Koodi*), jotka houkuttivat laatimaan pesusienien ja trilobiitin vuoropuhelun, osoittivat uimaveden kuhisevan eliöitä ja luokittelivat ihmisenkin eliöksi. *Semioottinen kolmio* ja *prosessimallit* auttoivat hahmottamaan eläinsuojelukeskus Tuulispään esittelytekstien dynamiikkaa. Huomasimme suojelukeskuksessa määkivien ja kiekuvien asukkaiden edustavan suurempia eläinmassoja, ja toisaalta heidän herättämänsä tunteet näyttivät tietä myötätuntoisempaan tulevaisuuteen. Tutustuimme tuotantoeläinten kaavamaisiin elämänkulkuihin ja onnellisille raiteille urautuvaan arkeen. Lähestyimme kanoja eri näkökulmista ja opimme tekemään oikeutta porsaiden monipuoliselle toimijuudelle. Hämmästelimme Kaaleppi-kukkoa kohdanneita kohtalon oikkuja ja seurasimme lampaiden integroitumista lajienväliseen yhteisöön.

Lopuksi selvitimme, mitä lajienvälinen kääntäminen *merkitsee* Luontoon-sivuston kansallispuistoteksteissä ja millaisilla *tekniikoilla* sivusto tulkitsee toislajisia. Nautimme lintuäänten foneettisista jäljitelmistä ja saimme lukuisia kutsuja onkiretkelle. Kuvastamalla, suhteuttamalla ja samastamalla käänökset mahdollistivat lajienvälisyyden kokemisen tietokoneen ääressä; toisaalta tulkinnat indeksaalisuudessaan kannustivat meitä lähtemään liikkeelle ja altistumaan lähtöeläimille. Tarjoilemalla tekstit kääntyivät oletusarvoisen vastaanottajan puoleen ja punoivat puistojen asukkaat osaksi tietynlaista uskomus- ja arvomaailmaa. Tekniikkajäsenyyksen ja lajienvälisen kuuden merkityksen risteyttäminen on yksi esimerkki käsitteiden kytkemisestä toisiinsa. Yhtä lailla olisi mahdollista keskittää tarkastelu vaikkapa kategorioiden ilmenemiseen intersubjektiiivisessä tulkittamisessa, dynaamisen ja välittömän objektin väliseen suhteeseen lajienvälisissä metaforissa tai intermondiaalisten prosessien synteettisyyteen.

Oppikirjat ja Metsähallituksen luontopalvelujen tuottamat kansallispuistotekstit poikkeavat monin tavoin omakohtaisista puhetavoistamme. Yksityiselämässään monet tulkitsevat toislajisia hyvinkin hulvattomasti (ks. Vihelmaa 2015), ja kaunokirjallisuudessa lajienvälinen kielenkäyttö voi olla sitäkin monimuotoisempaa (ks. Vihelmaa 2010c). On mielenkiintoista huomata, kuinka asiateksteissäkin paikoitellen esiintyy omintakeisia käänösratkaisuja, kuten ihmisiä ja toislajisia yhdistävä jalkaisuuden teema Pyhä-Häkin kansallispuiston esittelyteksteissä. Vastaisuudessa luontotulkeille voisi suoda sitäkin enemmän tyyllillistä liikkumavaraa, sillä toislajisten huomioiminen voi edellyttää kielen rajojen koettelemista. Kuten Arran Stibbe (2017: 189) huomauttaa, luontoa kunnioittavien puhetapojen täytyisi levitä pienlevikkisestä kirjallisuudesta ja vaihtoehtoislukkeista valtavirtaisiin teksteihin, kuten

oppikirjoihin, jotta ne toden teolla uudistaisivat lajienvälisiä suhteitamme. Neutraalilta kuulostavan kielen yksipuolinen suosiminen ei välttämättä myöskään herätä oivallusta kielen yhteydestä (muuhun) luontoon. Yhteenkuuluvuuden kasvattamiseksi kielen ja luonnon vastakkainasettelua olisi syytä välttää, vaikka kielellinen reflektio itsessään onkin lajimme arvokas erityisominaisuus, joka mahdollistaa lajienvälisen suhteiden tietoisuuden kehittämisen.

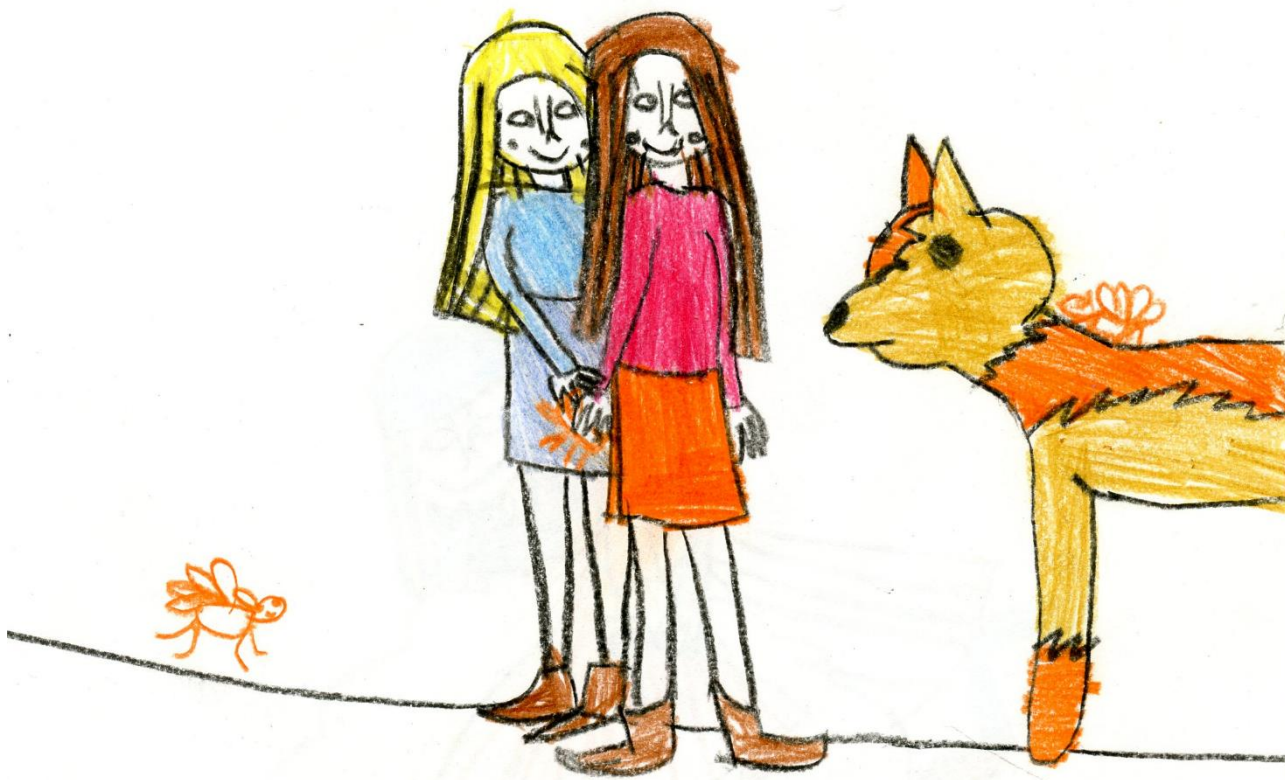
Kaikessa konventionaalisuudessaan oppikirjat ja opastekstit ovat keskeisiä lajienvälisen vuorovaikutuksen auktoriteetteja. Oppikirjat kasvattavat koululaisia ihmettelemään ja ihastelemaan luontoa, ja alaluokilta yläasteelle siirryttäessä ihmiskeskeisyys vaihtuu suhteellisuudentajuun. Lajienväliseen myötätuntoon oppikirjat eivät kuitenkaan välttämättä rohkaise lasta. Opastekstien lukeminen kytkeytyy usein omakohtaiseen retkeilyyn sekä kansallispuistojen tarjoamiin mahdollisuuksiin kohdata toislaajaisia ja vierailia heidän maailmoissaan. Näin ollen lukija saattaa tekstien kautta ennakoida ja kielentää omia kokemuksiaan, jotka puolestaan kaappaavat sanat otteeseensa. Kumpikaan tekstityyppi ei suosi metasemioottista reflektiota saati ympäristöfilosofista arvojen puntarointia, jolloin tekstit helposti pönkittävät spesistisiä stereotyyppisiä, kuten tiettyjen eläinten jäsentymistä muutta mutkitta ihmisten ruoaksi. Eläinsuojelukeskus Tuulispään asukasesittelyt poikkeavat pedagogisista ja opastavista teksteistä kokonaisvaltaisella heittäytymisellä lajienväliseen kanssakäymiseen.

Tutkimustani kannattavana voimana on ollut teorian, jäsenysten ja mallien kehittäminen, ajatusten kartoittaminen ja suhteuttaminen toisiinsa, käsitteellisen kokonaisrakenteen muodostaminen. Vastapainona laaja-alaisuudelle olen joutunut käsittelemään monia teemoja jossain määrin pintapuolisesti. Useista tutkimukseni sivuamista teemoista olisi perusteltua tehdä fokuoituja erityistutkimuksia; tärkeinä teemoina pidän esimerkiksi lajipuheen syvällisempää tarkastelua (ks. 1.5, 4.7.1), tulkitun eläimen semioottisen ehtymättömyyden ymmärtämistä (ks. 3.1), synteettisen semiosiksen eri ilmenemismuotojen tarkastelua (ks. 3.2.3, 3.2.5.3, 3.2.6.3) sekä tekstuaalisen suhteuttamisen merkitystä toislaajisten tulkittamisessa (ks. 4.2, 4.6.2, 4.7.2). Lajienvälisen kääntämisen merkitysulottuvuuksille olisi mielekästä omistaa erityistutkimuksia, joissa perehdyttäisiin vaikkapa toislaajisten intersubjektiiviseen tulkittamiseen lastenkirjoissa tai monenkeskiseen intermondiaalisuuteen taiteellis-dokumentaarisissa luontokirjoissa (ks. 5.1, 5.2.4, 5.2.6, 5.3.4, 5.3.6). Teoreettisen taustatyöni pohjalta on mahdollista tutkia myös kompleksisia kielellisiä ilmiöitä, kuten lajienvälisen yhteisöjen rakentumisen kielellistä ulottuvuutta. Teoreettisten ilmiöiden ohessa monet käsittelemäni tutkimusaineistot ansaitsisivat laajemman ja perusteellisemmän käsittelyn. Esimerkiksi koulukirjoissa tarkastelua olisi syytä laajentaa eri oppiaineisiin, kustantamoihin ja ajanjaksoihin (ks. 6). Tekstintutkimuksen vastapainoksi olisi mielenkiintoista tutkia empiirisesti, kuinka ihmiset kielentävät toislaajaisia merkkejä ja kuinka erilaisiin käännöksiin suhtaudutaan. Lisäksi tutkimukseni pohjalta on mahdollista kehittää käsitteellisiä työvälineitä ympäristökasvatukseen ja luontokirjoittamiseen (ks. Vihelmaa 2009a; 2010b).

Tekstien tutkiskelun merkitystä eläinsuhteellemme ei pidä liioitella – rinnasteiseksi esimerkiksi tästä käy postkolonialistisen käännostutkimuksen tekstikeskeisyys. Benita Parryn (2004) kritiikkiin viitaten Tarek Shamma (2009: 189, 191–193) valittelee, että postkolonialistisessa käännostutkimuksessa väheksytään kolonialistisen vallan aineellisia vaikutuksia ja väkivaltaisia käytäntöjä, huomion kiinnittyessä ylimalkaiseen (*air borne*) valtaan ja diskurssien mahtiin. Shamma oudoksuu postkolonialistien luottamusta kielen ja kääntämisen rajattomiin mahdollisuuksiin tilanteen muuttamisessa. Aijaz Ahmadin (1992: 1) mukaan aktivismi uhkaa korvautua tekstuaalisella kulttuurilla, kun vastarinta samastetaan tietynlaiseen diskurssiin. Eläintutkimuksen puolella Helena Pedersen (2011b) on ehtinyt kyseenalaistaa eläinkäytöksen valjastamisen akateemisten urien ja toimeentulon palvelukseen. Kuten Pedersen huomauttaa, lennokka teoretisointi ei välttämättä hyödytä millään tavoin konkreettisia toislaajaisia – teorian ja kärsimyksen välistä kuilua voi pitää suorastaan irvokkaana. Etuoikeutetusta

asemastaan huolimatta myös eläintutkija on toisaalta eläin, jolla voi olla omat kosketuskohtansa kipuun, puutteeseen, vainoon ja väkivaltaan. Tutkijan positiionsaankin hän on tilivelvollinen omalle elämyydelleen, mikä asettaa teoretisoinnin hieman erilaiseen valoon kuin Pedersenin luonnehdinta.

Teoreettiseen ajatteluun taipuvaisille ihmisille metatason mallintaminen ei välttämättä ole pelkkä työasia vaan elimellinen osa vuorovaikutusta muun maailman kanssa. Lajienvälisen käännosteorian soveltamisessa ei viime kädessä ole kyse niinkään tutkimusaineistojen tarkastelemisesta kuin kääntämisestä. Jäsennykset ja mallit estävät ottamasta tulkintoja annettuina, ja vaihtoehtojen tiedostaminen käynnistää omakohtaisia tulkintaprosesseja. Joissain tapauksissa kohdeyleisöön vetoava kulttuurinen tulkinta vaikuttaa siihen, mitä ihmiset tekevät lihaa ja verta oleville toislajisille; esimerkkinä tästä teoreettisessa vuoristossa nousi esiin Yrjö Kokon (1950) *Laulujoutsen*. Useimmat tulkinnat jäävät kuitenkin ihmisen yksityisasiaksi, ja toislajiselle itselleen on tietenkin herttaisen yhdentekevää, pidetäänkö häntä ystävänä vai vihollisena, niin kauan kuin tulkinta ei käänny konkreettiseksi valloitukseksi, häirinnäksi, vangitsemiseksi, silpomiseksi, tappamiseksi. Toistakymmentä vuotta jatkuneen tutkimukseni seurauksena tuskin yksikään ihminen vähentää eläintuotteiden käyttöä, jättää matkoja tekemättä tai muuttaa pienempään kotiin. Kun ratkaisevat valinnat on tehty, lajienvälinen reflektio tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden perusteiden lujittamiseen ja semioottisiin kokeiluihin.

Piirros Silmu Vihelmaa

Kirjallisuus

- Aaltola, Elisa. 2004. *Eläinten moraalinen arvo*. Tampere: Vastapaino.
- Aaltola, Elisa. 2013a. Johdanto. Ihminen, eläin vai molemmat? Elisa Aaltola (toim.), *Jobdatus eläinfilosofiaan*, 9–27. Helsinki: Gaudeamus.
- Aaltola, Elisa. 2013b. Lopuksi. Kohti eläintä. Elisa Aaltola (toim.), *Jobdatus eläinfilosofiaan*, 279–289. Helsinki: Gaudeamus.
- Aaltola, Elisa. 2015. Tappava rakkaus. Itsepetos, empatia ja tarkkaavaisuus. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 285–310. Helsinki: Into.
- Aaltola, Elisa & Sami Keto. 2015. Johdanto. Toislaisena ihmisen maailmassa. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 7–13. Helsinki: Into.
- Aaltola, Elisa & Sami Keto. 2017. *Empatia. Myötäelämisen tiede*. Helsinki: Into.
- Aarnio-Linnanvuori, Essi. 2018. *Ympäristö ylittää oppiainerajat. Arvolatautuneisuus ja monialaisuus koulun ympäristöopetuksen haasteina*. (Environmentalica Fennica 34.) Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Abioye, J. O. 1988. The literary translator. A bridge or a guide? Paul Nekeman (toim.), *Translation, our future. XIth world congress of FIT. La traduction, notre avenir. XIe congrès mondial de la FIT*, 178–187. (Proceedings Actes du Congrès.) Maastricht: Euroterm.
- Abram, David. 1996. *The spell of the sensuous. Perception and language in a more-than-human world*. New York: Vintage Books.
- Adams, Carol. 1990. *The sexual politics of meat. A feminist-vegetarian critical theory*. Cambridge: Polity Press.
- Adams, Carol J. & Josephine Donovan (toim.). 1995. *Animals and women. Feminist theoretical explorations*. Durham & London: Duke University Press.
- Adorno 1951/1978. Ks. Adorno, Theodor. 1951/1974/1978.
- Adorno, Theodor. 1951/1974/1978. *Minima moralia. Reflections from damaged life*. Kääntänyt E. F. N. Jephcott. London: Verso.
- Affergan, Francis. 1987. *Exotisme et altérité. Essai sur les fondements d'une critique de l'anthropologie*. (Sociologie d'aujourd'hui.) Paris: Presses Universitaires de France.
- Agamben, Giorgio. 2004. *The open. Man and animal*. Kääntänyt Kevin Attell. (MERIDIAN Crossing Aesthetics.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Ahmad, Aijaz. 1992. *In theory. Classes, nations, literatures*. London & New York: Verso.
- Ahti, Erkki. 1947. François Rabelais. François Rabelais, *Suuren Gargantuan birmuinen elämä*, kääntänyt Erkki Ahti, 7–10. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- Akins, Kathleen. 1990. Science and our inner lives. Birds of prey, bats, and the common (featherless) biped. Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume*

- I: Interpretation, intentionality, and communication*, 414–427. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.
- Alcock, John. 2001. *Animal Behavior. An evolutionary approach*, 7th edition. Sunderland, Massachusetts: Sinauer Associates.
- Ales Bello, Angela. 1994. Peirce and Husserl. Abduction, apperception and aesthetics. Herman Parret (toim.), *Peirce and value theory. On Peircean ethics and aesthetics*, 113–121. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Alexieva, Bistra & Sally Petrequin. 2000. Birds. Metaphor and metonymy in translating children's books. *Across Languages and Cultures* 1(1). 29–48.
- Anderman, Gunilla. 1993. Translation and speech acts. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 377–387. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Anderman, Gunilla. 1996. The word is my oyster. The language learner and the translator. Gunilla M. Anderman & Margaret A. Rogers (toim.), *Words, words, words. The translator and the language learner*, 41–55. (Topics in Translation.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Anderson, Douglas R. 2004a. Peirce's horse. A sympathetic and semeiotic bond. Erin McKenna (toim.), *Animal pragmatism. Rethinking human-nonhuman relationships*, 86–94. Bloomington: Indiana University Press.
- Anderson, Myrdene. 2003. Ethnography as translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 389–397. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Anderson, Myrdene & Floyd Merrell. 1991. Grounding figures and figuring grounds in semiotic modeling. Myrdene Anderson & Floyd Merrell (toim.), *On semiotic modeling*, 3–16. (Approaches to Semiotics 97.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Anderson, Stephen R. 2004b. *Doctor Dolittle's delusion. Animals and the uniqueness of human language*. New Haven: Yale University Press.
- Apollinaire, Guillaume. 1913–1916/1925. *Calligrammes. Poèmes de la paix et de la guerre*. Préface de Michel Butor (1966). Paris: Gallimard.
- Appiah 1993/2004. Ks. Appiah, Kwame Anthony. 1993/2000/2004.
- Appiah, Kwame Anthony. 1993/2000/2004. Thick translation. Lawrence Venuti (toim.), *The translation studies reader*, 2nd edition, 389–401. New York & London: Routledge.
- Apter, Emily. 2013. *Against world literature. On the politics of untranslatability*. London & New York: Verso.
- Aristoteles. 1989/2005. *Nikomakhoksen etiikka*. Kääntänyt Simo Knuuttila. (Classica-sarja.) Helsinki: Gaudeamus.
- Arluke, Arnold & Clinton R. Sanders. 1996. *Regarding animals*. (Animals, Culture, and Society.) Philadelphia: Temple University Press.
- Armbruster, Karla. 1998. Speaking for nature. Patrick D. Murphy (toim.), *Literature of nature. An international sourcebook*, 429–433. Chicago & London: Fitzroy Dearborn Publishers.

- Armstrong, Philip. 2007. Farming images. *Animal rights and agribusiness in the field of vision*. Laurence Simmons & Philip Armstrong & (toim.), *Knowing animals*, 105–128. (Human Animal Studies 4.) Leiden & Boston: Brill.
- Armstrong, Philip & Laurence Simmons. 2007. Bestiary: an introduction. Laurence Simmons & Philip Armstrong & (toim.), *Knowing animals*, 1–24. (Human Animal Studies 4.) Leiden & Boston: Brill.
- Arrojo, Rosemary. 2004. Translation as an object of reflection in psychoanalysis. Harald Kittel *et al.* (toim.), *Übersetzung. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung / Translation. An international encyclopedia of Translation Studies / Encyclopédie internationale de la recherche sur la traduction*, 171–175. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Asad, Talal. 1986. The concept of cultural translation in British social anthropology. James Clifford & George E. Marcus (toim.), *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*, 141–164. Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press.
- Asplund, Johanna, Hannele Cantell, Tiina Suojanen-Saari & Marjo Viitala. 2016. *1 Pisara. Ympäristööppi*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Asplund, Johanna, Hannele Cantell, Tiina Suojanen-Saari & Marjo Viitala. 2016. *2 Pisara. Ympäristööppi*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Atkin, Albert. 2008. Peirce's final account of signs and the philosophy of language. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 44(1). 63–85.
- Austin, J. L. 1956–1957/1961. A plea for excuses. J. L. Austin, *Philosophical papers by the late J. L. Austin*, 123–152. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. 1962. *How to do things with words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bachmann-Medick, Doris. 2009. Introduction. The translational turn. *Translation Studies* 2(1). 2–16.
- Bacon, Francis. 1620/2000. *The new organon*. Toimittaneet Lisa Jardine & Michael Silverthorne. Kääntänyt Michael Silverthorne. (Cambridge Texts in the History of Philosophy.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Bakhtine, Mikhaïl. 1963/1970. *La poétique de Dostoïevski*. Kääntänyt Isabelle Kolitcheff. Paris: Seuil.
- Bakhtine, Mikhaïl. 1975/1978. *Esthétique et théorie du roman*. (Bibliothèque des idées.) Kääntänyt Daria Olivier. Paris: Gallimard.
- Bakhtin, M. M. 1981. *The dialogic imagination. Four essays*. Kääntäneet Caryl Emerson & Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, M. M. 1986. *Speech genres and other late essays*. Kääntänyt Vern W. McGee. (University of Texas Press Slavic Series 8.) Austin: University of Texas Press.
- Balcombe, Jonathan. 2006/2014. *Elämellinen nautinto*. Kääntänyt Eila Salomaa. Helsinki: Into.
- Ballard, Michel. 2000. Onomatopée et traduction. Michel Ballard (toim.), *Oralité et traduction*, 13–42. (Collection « Traductologie ».) Arras: Artois Presses Université.

- Bandia, Paul. 2000. Towards a history of translation in a (post)-colonial context. An African perspective. Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador & Yves Gambier (toim.), *Translation in context*, 353–362. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bandia, Paul. 2006. African Europhone literature and writing as translation. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 349–361. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Bankier, Joanna. 1996. Translation under the sign of postmodernity. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 119–126. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Baptista, Luis F. & Robin A. Keister. 2005. Why birdsong is sometimes like music. *Perspectives in Biology and Medicine* 48(3). 426–443.
- Barbin, Franck. 2000. Les récits populaires du Devon. Problèmes de méthode et de traduction. Michel Ballard (toim.), *Oralité et traduction*, 291–319. (Collection « Traductologie ».) Arras: Artois Presses Université.
- Barrett, Deirdre. 2010. *Supernormal stimuli. How primal urges overran their evolutionary purpose*. New York & London: W. W. Norton & Company.
- Bartlett, Tom. 2017. Positive discourse analysis. John Flowerdew & John E. Richardson (toim.), *The Routledge handbook of critical discourse studies*, 133–147. New York: Routledge.
- Bassnett-McGuire, Susan. 1980. *Translation studies*. (New Accents.) London & New York: Methuen.
- Bassnett, Susan. 1998a. When is a translation not a translation? Susan Bassnett & André Lefevere (toim.), *Constructing cultures. Essays on literary translation*, 25–40. (Topics in Translation 11.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Bassnett, Susan. 1998b. The translational turn in cultural studies. Susan Bassnett & André Lefevere (toim.), *Constructing cultures. Essays on literary translation*, 123–140. (Topics in Translation 11.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Bataille-Benguigui, Marie-Claire. 1988. The fish of Tonga. Prey or social partners? *Journal of the Polynesian Society* 97(2). 185–198.
- Bateson, Gregory. 1972. *Steps to an ecology of mind*. With a new foreword by Mary Catherine Bateson (2000). Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Bateson, Gregory. 1979. *Mind and nature. A necessary unity*. London: Wildwood House.
- Beals, Kurt. 2014. Alternatives to impossibility. Translation as dialogue in the works of Paul Celan. *Translation Studies* 7(3). 284–299.
- Becker, A. L. 1995. *Beyond translation. Essays toward a modern philology*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Beer, C. G. 1975. Multiple functions and gull displays. G. Baerends, C. G. Beer & A. Manning (toim.), *Essays on function and evolution in behaviour. A festschrift for professor Niko Tinbergen*, luku 2. Oxford: The Clarendon Press.
- Begon, Michael, Colin R. Townsend & John L. Harper. 1986/2006. *Ecology. From individuals to ecosystems*. 4th edition. Malden, MA: Blackwell.

- Bell, Roger T. 1991. *Translation and translating. Theory and practice.* (Applied Linguistics and Language Study.) London & New York: Longman.
- Bellucci, Francesco. 2015. Exploring Peirce's speculative grammar. The immediate object of a sign. *Sign Systems Studies* 43(4). 399–418.
- Benjamin, Andrew. 1989. *Translation and the nature of philosophy. A new theory of words.* London & New York: Routledge.
- Benjamin, Walter. 1916/1977. Über Sprache überhaupt und über die Sprache des Menschen. *Gesammelte Schriften II.1*, 140–157. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Benjamin 1921/1972. Ks. Benjamin, Walter. 1921/1923/1972.
- Benjamin, Walter. 1921/1923/1972. Die Aufgabe des Übersetzers. *Gesammelte Schriften IV.1*, 9–21. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Bennett, Paul. 1998. Machine translation as a model of human translation. Lynne Bowker *et al.* (toim.), *Unity in diversity? Current trends in translation studies*, 157–166. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Bentham, Jeremy. 1789/1976. A utilitarian view. Tom Regan & Peter Singer (toim.), *Animal rights and human obligations*, 129–130. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Berger, John. 1977/1980. Why look at animals? *About looking*, 1–26. New York: Pantheon Books.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann. 1966. *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge.* London: Penguin Books.
- Bergman, Charles. 2005. Inventing a beast with no body. Radio-telemetry, the marginalization of animals, and the simulation of ecology. *Worldviews. Global Religions, Culture & Ecology* 9(2). 255–270.
- Bergman, Mats. 2000. *Meaning and mediation. Toward a communicative interpretation of Peirce's theory of signs.* (Viestinnän julkaisu 2.) Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Berman, Antoine. 1984. *L'épreuve de l'étranger. Culture et traduction dans l'Allemagne romantique.* Paris: Gallimard.
- Berman, Antoine. 1986. L'essence platonicienne de la traduction. *Revue d'esthétique* 12. 63–73.
- Berman, Antoine. 1999. *La traduction et la lettre ou l'Auberge du lointain.* (L'Ordre Philosophique.) Paris: Seuil.
- Berman, Tzaporah. 1994/2001. The rape of mother nature? Women in the language of environmental discourse. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 258–269. London & New York: Continuum.
- Bernstein, Richard J. 1983. *Beyond objectivism and relativism. Science, hermeneutics, and praxis.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Beullens, Pieter. 2007. Like a book written by God's finger. Animals showing the path toward God. Brigitte Resl (toim.) *A cultural history of animals in the medieval age*, 127–151. Oxford & New York: Berg.
- Bhabha, Homi K. 1994. *The location of culture.* London: Routledge.

- Birkhead, Tim. 2008/2009. *Lintujen viisaus*. Kääntänyt Reija Becks. Helsinki: Readme.fi.
- Birkhead, Tim. 2013. *Bird sense. What it's like to be a bird*. London: Bloomsbury.
- Black, Max. 1962. *Models and metaphors. Studies in language and philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Blanchot, Maurice. 1949. *La part du feu*. Paris: Gallimard.
- Blanchot, Maurice. 1949/2001. Kirjallisuus ja oikeus kuolemaan. Kääntänyt Outi Alanko. *Nuori Voima* 6/01. 14–28.
- Blanchot, Maurice. 1955. *L'espace littéraire*. Paris: Gallimard.
- Boase-Beier, Jean. 2003. Introduction. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. ix–xiii.
- Bolhuis, Johan J. & Martin Everaert (toim.) 2013. *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Bonsdorff, Pauline von. 2005. Building and the naturally unplanned. Andrew Light & Jonathan M. Smith (toim.), *The aesthetics of everyday life*, 73–91. New York: Columbia University Press.
- Bosseaux, Charlotte. 2007. *How does it feel? Point of view in translation. The case of Virginia Woolf into French*. (Approaches to Translation Studies 29.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Bouissac, Paul. 2005. Iconicity or iconization? Probing the dynamic interface between language and perception. Constantino Maeder, Olga Fischer & William J. Herlofsky (toim.), *Outside-in – inside-out*, 15–37. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bourdieu, Pierre. 1982. *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard.
- Bourjea, Michelle. 1986. Agua viva. Au fil des mots. Analyse critique de la traduction en français de Agua viva de Clarice Lispector. *META. Journal des traducteurs / Translators' Journal* 31(3). 258–271.
- Bowker, Geoffrey C. 2000. Biodiversity datadiversity. *Social Studies of Science* 30(5). 643–683.
- Boyd, Brian. 2007. Tails within tales. Laurence Simmons & Philip Armstrong & (toim.), *Knowing animals*, 217–243. (Human Animal Studies 4.) Leiden & Boston: Brill.
- Boyd, Brian. 2009. *On the origin of stories. Evolution, cognition, and fiction*. Cambridge, Massachusetts & London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Brady, Emily. 2003. *Aesthetics of the natural environment*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brady, Emily. 2013. *The sublime in modern philosophy. Aesthetics, ethics, and nature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braem, Helmut. 1971. Languages are comparable yet unique. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 121–133. New York: P. E. N. American Center.
- Breitinger 1740/1977. Ks. Breitinger, Johann Jacob. 1740/1966/1977.

- Breitinger, Johann Jacob. 1740/1966/1977. Equivalence. Käännetty saksasta. André Lefevere (toim.), *Translating literature. The German tradition from Luther to Rosenzweig*, 23–26. (Approaches to Translation Studies 4.) Assen: Van Gorcum.
- Bremond, J. C. 1963. Acoustic behaviour of birds. René-Guy Busnel (toim.), *Acoustic behaviour of animals*, 709–750. Amsterdam & London & New York: Elsevier.
- Brier, Søren. 2010. Autopoiesis. Paul Cobley (toim.), *The Routledge Companion to Semiotics*, 171. (Routledge Companions.) London & New York: Routledge.
- Briggs, Kate. 2012. What we talk about when we talk about translation. The Gide/Bussy correspondence. *Translation Studies* 5(1). 64–77.
- Brill. 2015. *Society & Animals. Journal of Human-Animal Studies*. Instructions for authors. Last revised on 3 August 2015. <http://www.brill.com/files/brill.nl/specific/authors_instructions/SOAN.pdf> Luettu 1.11.2017.
- Brisset, Annie. 1990/1996. *A sociocritique of translation. Theatre and alterity in Quebec, 1968–1988*. Kääntäneet Rosalind Gill & Roger Gannon. (Theory / Culture.) Toronto & Buffalo & London: University of Toronto Press.
- Brisset, Jean Pierre. 1970. *La logique grammairre*. Paris: Tchou.
- Broeck, Raymond van den. 1998. Translational interpretation. A complex strategic game. Ann Beylard-Ozeroff, Jana Králová & Barbara Moser-Mercer (toim.), *Translators' strategies and creativity. Selected papers from the 9th international conference on translation and interpreting, Prague, September 1995*, 1–13. (Benjamins Translation Library 27.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Brown, Laura. 2010. *Homeless dogs and melancholy apes. Humans and other animals in the modern literary imagination*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bruce, Heather Brinson. 2016/2017. The miracle of flight. Answers in Genesis. July 1, 2016; last featured November 26, 2017. <<https://answersingenesis.org/animal-behavior/miracle-flight/>> Luettu 29.1.2018.
- Bruce, Heather Brinson. 2017. Echidna – outback oddity. Answers in Genesis. February 19, 2017. <<https://answersingenesis.org/mammals/echidna-outback-oddity/>> Luettu 29.1.2018.
- Bruno, Cosima. 2006. English–Chinese, Chinese–Chinese. On reading literature through translation. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 1*, 219–235. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Buber, Martin. 1923/1970. *I and Thou. A new translation, with a prologue "I and you" and notes*. Kääntänyt Walter Kaufmann. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Buckley, Thomas. 2000. Oralité, distance sociale et universalité. Michel Ballard (toim.), *Oralité et traduction*, 265–278. (Collection « Traductologie ».) Arras: Artois Presses Université.
- Budde, Larissa. 2014. 'Back on the menu'. Humans, insectoid aliens, and the creation of ecophobia in science fiction. Kadri Tüür & Morten Tønnessen (toim.), *The semiotics of animal representations*, 125–158. (Nature, Culture and Literature 10.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Buell, Lawrence. 1995. *The environmental imagination. Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. Cambridge (MA) & London: Belknap.

- Buffon (Leclerc, George-Louis, Comte de Buffon). 1771. *Histoire naturelle des oiseaux. Tome second*. Paris: Imprimerie Royale. Sähköinen julkaisu osoitteessa: <<http://www.oiseaux.net/buffon/buffon.html>>
- Buffon (Leclerc, George-Louis, Comte de Buffon). 1778a. *Histoire naturelle des oiseaux. Tome quatrième*. Paris: Imprimerie Royale. Sähköinen julkaisu osoitteessa: <<http://www.oiseaux.net/buffon/buffon.html>>
- Buffon (Leclerc, George-Louis, Comte de Buffon). 1778b. *Histoire naturelle des oiseaux. Tome cinquième*. Paris: Imprimerie Royale. Sähköinen julkaisu osoitteessa: <<http://www.oiseaux.net/buffon/buffon.html>>
- Buffon (Leclerc, George-Louis, Comte de Buffon). 1779. *Histoire naturelle des oiseaux. Tome sixième*. Paris: Imprimerie Royale. Sähköinen julkaisu osoitteessa: <<http://www.oiseaux.net/buffon/buffon.html>>
- Buffon (Leclerc, George-Louis, Comte de Buffon). 1781. *Histoire naturelle des oiseaux. Tome huitième*. Paris: Imprimerie Royale. Sähköinen julkaisu osoitteessa: <<http://www.oiseaux.net/buffon/buffon.html>>
- Bühler, Axel. 2002. Translation as interpretation. Alessandra Riccardi (toim.), *Translation studies. Perspectives on an emerging discipline*, 56–74. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bühler, Karl. 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fischer.
- Bulmer, Martin. 1979. Concepts in the analysis of qualitative data. *The Sociological Review* 27(4). 651–677.
- Burghardt, Gordon M. 2005. *The genesis of animal play. Testing the limits*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Burke, Kenneth. 1945/1962. *A grammar of motives*. Berkeley: University of California Press.
- Burt, Jonathan. 2007. Animals in visual art from 1900 to the present. Randy Malamud (toim.), *A cultural history of animals in the modern age*, 163–194. Oxford & New York: Berg.
- Bury, E. 1990. Bien écrire ou bien traduire. Pierre-Daniel Huet théoricien de la traduction. *Littératures classiques* 13. 251–260.
- Butler, Judith. 2003. Values of difficulty. Jonathan Culler & Kevin Lamb (toim.), *Just being difficult? Academic writing in the public arena*, 199–223. (Cultural Memory in the Present.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Calarco, Matthew. 2008. *Zoographies. The question of the animal from Heidegger to Derrida*. New York: Columbia University Press.
- Callon, Michel & Bruno Latour. 1981/2006. Le grand Léviathan s'apprivoise-t-il ? Madeleine Akrich, Michel Callon & Bruno Latour (toim.), *Sociologie de la traduction. Textes fondateurs*, 11–32. (Collection Sciences Sociales.) Paris: Ecole des mines de Paris.
- Calzada Pérez, Maria. 2007. Translating conflict. Advertising in a globalised era. Myriam Salama-Carr (toim.), *Translating and interpreting conflict*, 149–165. (Approaches to Translation Studies.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Campbell, Neil A., Jane B. Reece *et al.* 2015. *Biology. A global approach*. 10th edition. Global edition. Boston: Pearson.

- Campbell, Judith A. 1993. Culture and ideology in the translation of poetry. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 139–153. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Campos (de), Haroldo. 1981. *Deus e o Diabo no Fausto de Goethe*. São Paulo: Perspectiva.
- Canetti 1967/1987. Ks. Canetti, Elias. 1967/1978/1987.
- Canetti, Elias. 1967/1978/1987. *Marrakešin ääniä. Merkintöjä matkan jälkeen*. Kääntänyt Esa Adrian. (Kurki-kirja.) Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Cantell, Hannele, Heikki Jutila, Harri Laiho, Jari Lavonen, Erkki Pekkala & Heikki Saari. 2017. *3 Pisara. Ympäristöoppi*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Cantell, Hannele, Heikki Jutila, Harri Laiho, Jari Lavonen, Erkki Pekkala & Heikki Saari. 2017. *4 Pisara. Ympäristöoppi*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Cantell, Hannele, Heikki Jutila, Harri Laiho, Jari Lavonen, Erkki Pekkala & Heikki Saari. 2017. *5 Pisara. Ympäristöoppi*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Cantell, Hannele, Heikki Jutila, Harri Laiho, Jari Lavonen, Erkki Pekkala & Heikki Saari. 2017. *6 Pisara. Ympäristöoppi*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Carbaugh, Donal. 1992/2001. 'The mountain' and 'the project'. Dueling depictions of a natural environment. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 124–142. London & New York: Continuum.
- Cariani, Peter. 2003. Cybernetic systems and the semiotics of translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 349–367. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Carroll, Joseph. 2004. *Literary Darwinism. Evolution, human nature, and literature*. New York & London: Routledge.
- Carroll, Lewis. 1871/2010. *Alice Peilintakamaassa*. Kuvittanut John Tenniel. Kääntänyt Alice Martin. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Carson, Rachel. 1962. *Silent spring*. Boston: Houghton Mifflin.
- Cassirer, Ernst. 1944/1972. *An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture*. New Haven & London: Yale University Press.
- Cate, Carel ten, Robert Lachlan & Willem Zuidema. 2013. Analyzing the structure of bird vocalizations and language. Finding common ground. Johan J. Bolhuis & Martin Everaert (toim.), *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*, 243–260. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Catford, J. C. 1965. *A linguistic theory of translation. An essay in applied linguistics*. (Language and Language Learning 8.) London: Oxford University Press.
- Celati, Gianni. 1989/1999. *Kobti virran suuta*. Kääntänyt Hannimari Heino. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Chakladar, Arnab. 2009. Meeting online. Translation and transmission on the Web. Nalini Iyer & Bonnie Zare (toim.), *Other tongues. Rethinking the language debates in India*, 191–204. Amsterdam & New York: Rodopi.

- Chamberlain, Lori. 1992. Gender and the metaphors of translation. Lawrence Venuti (toim.), *Rethinking translation. Discourse, subjectivity, ideology*, 57–74. London & New York: Routledge.
- Chang, Hsiu-chen Jane. 2002. Translation as a means for cross-cultural communication. Orientalism vs. Occidentalism. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.-B., Canada 7–10 août 2002*, 88–91. Paris: Fédération internationale des traducteurs.
- Chateaubriand, François-René de. 1802/1826. *Œuvres complètes. Tome XI. Génie du christianisme I*. Paris: Ladvocat.
- Chatman, Seymour. 1978. *Story and discourse. Narrative structure in fiction and film*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Chau, Simon S. C. 1999. From anonymous parasites to transformation agents. A ‘Third World’ vision of translation for the new millenium. Gunilla Anderman & Margaret Rogers (toim.), *Word, text, translation. Liber amicorum for Peter Newmark*, 233–235. Clevedon: Multilingual Matters.
- Chaume Varela, Frederic. 1998. Textual constraints and the translator’s creativity in dubbing. Ann Beylard-Ozeroff, Jana Králová & Barbara Moser-Mercer (toim.), *Translators’ strategies and creativity. Selected papers from the 9th international conference on translation and interpreting, Prague, September 1995*, 15–22. (Benjamins Translation Library 27.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Chawla, Saroj. 1991/2001. Linguistic and philosophical roots of our environmental crisis. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 115–123. London & New York: Continuum.
- Chellappan, K. 1988. The paradox of transcreation. Pramod Talgeri & S. B. Verma (toim.), *Literature in translation. From cultural transference to metonymic displacement*, 159–169. Bombay: Popular Prakashan.
- Chesterman, Andrew. 1997a. *Memes of translation. The spread of ideas in translation theory*. (Benjamins Translation Library 22.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Chesterman, Andrew. 1997b. Ethics of translation. Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová & Klaus Kaindl (toim.), *Translation as intercultural communication. Selected papers from the EST congress – Prague 1995*, 147–157. (Benjamins Translation Library 20.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Chesterman, Andrew. 2001. Proposal for a Hieronymic oath. *The Translator* 7(2). 139–154.
- Chesterman, Andrew. 2002. Pragmatics in translation studies. Irmeli Helin (toim.), *Essays in translation, pragmatics and semiotics*, 7–32. (Helsinki University Translation Series 2.) Helsinki: Multilingual Communication Programme (MonAKO), Helsingin yliopisto.
- Chesterman, Andrew. 2003. Between text and culture. Andrejs Veisbergs (toim.), *The third Riga symposium on pragmatic aspects of translation. Proceedings*, 27–47. Riga: University of Latvia, Aarhus School of Business.
- Chesterman, Andrew. 2005. Problems with strategies. Krisztina Károly & Ágota Fóris (toim.), *New trends in translation studies. In honour of Kinga Klaudy*, 17–28. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Chesterman, Andrew & Emma Wagner. 2002. *Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface*. (Translation Theories Explained.) Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.

- Chevrier, Jacques. 1978. L'écrivain français devant la langue française. *L'Afrique littéraire et artistique* 49. 47–52.
- Cheyfitz, Eric. 1997. *The poetics of imperialism. Translation and colonization from the Tempest to Tarzan*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Chi, Michelene T. H. 2008. Three types of conceptual change. Belief revision, mental model transformation, and categorical shift. Stella Vosniadou (toim.), *International handbook of research on conceptual change*, 61–82. New York & London: Routledge.
- Chomsky 1969/2004. Ks. Chomsky, Noam. 1969/1988/2004.
- Chomsky, Noam. 1969/1988/2004. Linguistics and politics. C. P. Otero (toim.), *Language and politics*, expanded 2nd edition, 103–116. Edinburgh: AK Press.
- Chomsky 1972/2004. Ks. Chomsky, Noam. 1972/1988/2004.
- Chomsky, Noam. 1972/1988/2004. The major problem of the Limits to Growth. C. P. Otero (toim.), *Language and politics*, expanded 2nd edition, 119–124. Edinburgh: AK Press.
- Chumbley, Robert. 2000. The synonymous nature and communal function of Peirce's ground, immediate object and meaning. Three abductions. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 36(3). 407–418.
- Cienki, Alan & Cornelia Müller. 2008. Metaphor, gesture, and thought. Raymond W. Gibbs, Jr. (toim.), *The Cambridge handbook of metaphor and thought*, 483–501. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cixous 1975/2013. Ks. Cixous, Hélène. 1975/2010/2013.
- Cixous, Hélène. 1975/2010/2013. *Medusan nauru ja muita ironisia kirjoituksia*. Kääntäneet Heta Rundgren & Aura Sevón. (*Paradeigma-sarja*.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- Cixous, Hélène. 1976. Le sexe ou la tête ? *Les Cahiers du GRIF* 13. 5–15.
- Clarke, D. S. Jr. 1987. *Principles of semiotic*. London & New York: Routledge & Kegan Paul.
- Clarke, Michael. 2011. Translation and transformation. A case study from medieval Irish and English. Kathleen Shields & Michael Clarke (toim.), *Translating emotion. Studies in transformation and renewal between languages*, 29–54. Oxford: Peter Lang.
- Classen, Constance. 1993. *Worlds of sense. Exploring the senses in history and across cultures*. London & New York: Routledge.
- Coates, Carrol F. 1996. The political subtext of translation. Examples from francophone literature. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 215–223. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Cocker, Mark & David Tipling (kuvat). 2013. *Birds and people*. London: Jonathan Cape.
- Colapietro, Vincent. 2009. Pointing things out. Exploring the indexical dimensions of literary texts. Harri Veivo, Christina Ljungberg & Jørgen Dines Johansen (toim.), *Redefining literary semiotics*, 109–133. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

- Cole, Matthew & Kate Stewart. 2014. *Our children and other animals. The cultural construction of human-animal relations in childhood*. Farnham, Surrey, England & Burlington, Vermont, USA: Ashgate.
- Conley, Tom. 1992. Colors in translation. Baudelaire and Rimbaud. Lawrence Venuti (toim.), *Rethinking translation. Discourse, subjectivity, ideology*, 177–195. London & New York: Routledge.
- Connolly, David. 1999. Translating prismatic poetry. Odysseus Elytis and *The Oxopetra elegies*. Gunilla Anderman & Margaret Rogers (toim.), *Word, text, translation. Liber amicorum for Peter Newmark*, 142–156. Clevedon: Multilingual Matters.
- Constantine, Mark & The Sound Approach. 2006. *The sound approach to birding*. Poole, Dorset: The Sound Approach.
- Cook, Guy. 2015. ‘A pig is a person’ or ‘You can love a fox and hunt it’. Innovation and tradition in the discursive representation of animals. *Discourse & Society* 26(5). 587–607.
- Cook, Guy & Alison Sealey. 2017. The discursive representation of animals. Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.), *The Routledge handbook of Ecolinguistics*, 311–324. New York: Routledge.
- Cordonnier, Jean-Louis. 1995. *Traduction et culture*. (Langues et apprentissage des langues.) Paris: Hatier.
- Corrington, Robert S. 1993. *An introduction to C. S. Peirce. Philosopher, semiotician, and ecstatic naturalist*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Crapanzano, Vincent. 2003. The metaphoricity of translation. Text, context, and fidelity in American jurisprudence. Tullio Maranhão & Bernhard Streck (toim.), *Translation and ethnography. The anthropological challenge of intercultural understanding*, 44–63. Tucson: University of Arizona Press.
- Crnković, Gordana P. 2009. The poetry of prose, the unyielding of sound. Marjorie Perloff & Craig Dworkin (toim.), *The sound of poetry / The poetry of sound*, 79–94. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Croft, William & D. Alan Cruse. 2004. *Cognitive linguistics*. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Cronin, Michael. 2000. *Across the lines. Travel, language, translation*. Cork: Cork University Press.
- Cronin, Michael. 2017. *Eco-translation. Translation and ecology in the age of the anthropocene*. (New Perspectives in Translation and Interpreting Studies.) London & New York: Routledge.
- Csányi, Vilmos. 1992. The brain’s models and communication. Thomas A. Sebeok & Jean Umiker-Sebeok (toim.), *Biosemiotics. The semiotic web 1991*, 27–43. (Approaches to Semiotics 106.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Cuilleanáin, Cormac Ó. 2011. Channelling emotions, eliciting responses. Translation as performance. Kathleen Shields & Michael Clarke (toim.), *Translating emotion. Studies in transformation and renewal between languages*, 67–85. Oxford: Peter Lang.
- Dal Brun, Ilaria. 2003. Ethnography as a metaphor of translation. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 67–78.
- Dalke, Karen & Harry Wels. 2016. Ethnographic research in a changing cultural landscape. Jopi Nyman & Nora Schuurman (toim.), *Affect, space and animals*, 181–195. (Routledge Human-Animal Studies Series.) London & New York: Routledge.

- Dally, Joanna M., Nathan J. Emery & Nicola S. Clayton. 2005. Cache protection strategies by western scrub-jays, *Aphelocoma californica*. Implications for social cognition. *Animal Behaviour* 70. 1251–1263.
- Dally, Joanna M., Nathan J. Emery & Nicola S. Clayton. 2006. Food-catching western scrub-jays keep track of who was watching when. *Science* 312(5780). 1662–1665.
- Damasio, Antonio. 2000. *The feeling of what happens. Body, emotion, and the making of consciousness*. New York: Vintage.
- Danesi, Marcel. 1998. *Sign, thought, and culture. A basic course in Semiotics*. (Media, communications & culture studies 4.) Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Danowski, Déborah & Eduardo Viveiros de Castro. 2014. L'arrêt du monde. E. Hache (toim.), *De l'univers clos au monde infini*, 221–339. Bellevaux: Editions Dehors.
- Darriussecq, Marie. 1996/1997. *Sikatotta*. Kääntänyt Annikki Suni. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Darwin, Charles. 1871/1981. *The descent of man, and selection in relation to sex*. Princeton: Princeton University Press.
- Darwin, Charles. 1872/1999. *The expression of the emotions in man and animals*. London: Fontana Press.
- Davidse, Kristin. 1992. Transitivity/ergativity. The Janus-headed grammar of actions and events. Martin Davies & Louise Ravelli (toim.), *Advances in systemic linguistics. Recent theory and practice*, 105–135. (Open Linguistics Series.) London & New York: Pinter Publishers.
- Davidson, Donald. 1980/1982. *Essays on actions and events*. Oxford: Clarendon Press.
- Davis, Kathleen. 2001. *Deconstruction and translation*. (Translation Theories Explained.) Manchester: St. Jerome Publishing.
- Dawkins, Marian Stamp. 1985/2013. Eläinten kärsimyksen arvioinnin tieteellinen perusta. Kääntänyt Johanna Koskinen. Elisa Aaltola (toim.), *Johdatus eläinfilosofiaan*, 32–47. Helsinki: Gaudeamus.
- Dawkins, Marian Stamp. 1993/1998. *Through our eyes only? The search for animal consciousness*. Oxford: Oxford University Press.
- Dawkins, Marian Stamp. 2008. The science of animal suffering. *Ethology* 114(10). 937–945.
- Decety, Jean & Andrew N. Meltzoff. 2011. Empathy, imitation, and the social brain. Amy Coplan & Peter Goldie (toim.), *Empathy. Philosophical and psychological perspectives*, 58–81. Oxford: Oxford University Press.
- De Cuypere, Ludovic. 2008. *Limiting the iconic. From the metatheoretical foundations to the creative possibilities of iconicity in language*. (Iconicity in Language and Literature 6.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Deely, John. 2001. Physiosemiosis in the semiotic spiral. A play of musement. *Sign Systems Studies* 29(1). 27–48.

- Deely, John. 2005. *Defining the semiotic animal. A postmodern definition of "human being" to supersede the modern definition as "res cogitans"*. Sofia: Southeast European Center for Semiotic Studies, New Bulgarian University.
- Delesse, Catherine. 2000. Les dialogues de BD : une traduction de l'oral ? Michel Ballard (toim.), *Oralité et traduction*, 321–340. (Collection « Traductologie ».) Arras: Artois Presses Université.
- Deleuze, Gilles. 1996a. *Abécédaire de Gilles Deleuze*. Claire Parnet'n kanssa, tuottanut P.-A. Boutang. Paris: Vidéo Editions Montparnasse.
- Deleuze, Gilles. 1996b. *Francis Bacon. Logique de la sensation*. Paris: La Différence.
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari. 1980. *Capitalisme et schizophrénie. Mille plateaux*. (Collection « Critique ».) Paris: Editions de Minuit.
- Derrida 1971/1982. Ks. Derrida, Jacques. 1971/1972/1982.
- Derrida, Jacques. 1971/1972/1982. White mythology. Metaphor in the text of philosophy. *Margins of philosophy*, 207–271. Kääntänyt Alan Bass. Brighton: The Harvester Press.
- Derrida, Jacques. 1981. *Positions*. Kääntänyt Alan Bass. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, Jacques. 1985. Des tours de Babel. Joseph F. Graham (toim.), *Difference in translation*, 209–248. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Derrida, Jacques. 1985/1990. Théologie de la traduction. Kokoelmassa *Du droit à la philosophie*, 371–394. Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques. 2006. *L'animal que donc je suis*. Paris: Galilée.
- Desblache, Lucile (toim). 2002. *Bestiaire du roman contemporain d'expression française*. Clermont-Ferrand: Presses de l'Université Blaise Pascal.
- Desblache, Lucile (toim). 2006. *Ecrire l'animal aujourd'hui*. Clermont-Ferrand: Presses de l'Université Blaise Pascal.
- Desblache, Lucile. 2011. *La plume des bêtes. Les animaux dans le roman*. Paris: L'Harmattan.
- Desblache, Lucile (toim.). 2012. *Hybrides et monstres. Transgressions et promesses des cultures contemporaines*. (Collection *Ecritures*.) Dijon: Editions universitaires de Dijon.
- Devienne, Philippe. 2010. *Penser l'animal autrement*. Paris: L'Harmattan.
- Devy, Ganesh N. 1993. *In another tongue. Essays on Indian English literature*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Devy, Ganesh N. 1999. Translation and literary history. An Indian view. Susan Bassnet & Harish Trivedi (toim.), *Post-colonial translation. Theory and practice*, 182–198. (Translation Studies.) London & New York: Routledge.
- D'hulst, Lieven. 2000. Le palimpseste de la traduction selon Ferri de Saint-Constant (1808–1811). Dirk de Geest *et al.* (toim.), *Under construction. Links for the site of literary theory. Essays in honour of Hendrik van Gorp*, 239–257. Leuven: Leuven University Press.

- Diffloth, Gérard. 1994. i: *big*, a: *small*. Leanne Hinton, Johanna Nichols & John J. Ohala (toim.), *Sound symbolism*, 107–114. Cambridge: Cambridge University Press.
- DiLeo, Jeffrey R. 1997. Charles Peirce's theory of proper names. Nathan Houser, Don D. Roberts & James Van Evra (toim.), *Studies in the logic of Charles Sanders Peirce*, 574–594. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Diller, H.-J. & J. Kornelius. 1978. *Linguistische Probleme der Übersetzung*. (Anglistische Arbeitshefte 19.) Tübingen: Niemeyer.
- Disler, Caroline. 2011. Benjamin's "afterlife". A productive (?) mistranslation. In memoriam Daniel Simeoni. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 24(1). 183–221.
- Dixon, R. M. W. & Alexandra Y. Aikhenvald. 2002. Word. A typological framework. R. M. W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald (toim.), *Word. A cross-linguistic typology*, 1–41. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doctor, Raiomond D. 1988. Towards a speech act theory of translation. Pramod Talgeri & S. B. Verma (toim.), *Literature in translation. From cultural transference to metonymic displacement*, 140–158. Bombay: Popular Prakashan.
- Dodd, Adam. 2014. Entomological rhetoric and the fabrication of the insect world. Kadri Tüür & Morten Tønnessen (toim.), *The semiotics of animal representations*, 97–123. (Nature, culture and literature 10.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Donaldson, Sue & Will Kymlicka. 2011. *Zoopolis. A political theory of animal rights*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Donaldson, Sue & Will Kymlicka. 2015. Farmed animal sanctuaries: the heart of the movement? A socio-political perspective. *Politics and Animals* 1(1). 50–74.
- Døør, Jørgen & Jørgen Bang. 1996. Language, ecology & truth. Dialogue & dialectics. Alwin Fill & Hermine Penz (toim.), *Sprachökologie und Ökolinquistik. Referate des Symposiums Sprachökologie und Ökolinquistik an der Universität Klagenfurt*, 27.–28. Oktober 1995, 17–25. Tübingen: Stauffenburg.
- Doorslaer, Luc van. 2009. Risking conceptual maps. Mapping as a keywords-related tool underlying the online *Translation Studies Bibliography*. Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.), *The metalanguage of translation*, 27–43. (Benjamins Current Topics 20.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Douglas, Heather E. 2009. *Science, policy, and the value-free ideal*. Pittsburgh: University of Pittsburg Press.
- Dragovic-Drouet, Mila. 2007. The practice of translation and interpreting during the conflicts in the former Yugoslavia (1991–1999). Myriam Salama-Carr (toim.), *Translating and interpreting conflict*, 29–40. (Approaches to Translation Studies.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Drury, Annmarie. 2006. The hoe as we know it. Translating a contemporary Swahili poet. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 392–401. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Duarte, João Ferreira. 2003. Figuring translation in the colonial encounter. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 79–95.

- Duarte, João Ferreira, Alexandra Assis Rosa & Teresa Seruya. 2006. Introduction. João Ferreira Duarte, Alexandra Assis Rosa & Teresa Seruya (toim.), *Translation studies at the interface of disciplines*, 1–6. (Benjamins Translation Library 68.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dunayer, Joan. 1995. Sexist words, speciesist roots. Adams, Carol J. & Josephine Donovan (toim.), *Animals and women. Feminist theoretical explorations*, 11–31. Durham & London: Duke University Press.
- Dunayer, Joan. 2001. *Animal equality. Language and liberation*. Derwood, Maryland: Ryce Publishing.
- Dunn, David. 2001. Nature, sound art, and the sacred. David Rothenberg & Marta Ulvaeus (toim.), *The book of music and nature. An anthology of sounds, words, thoughts*, 95–107. (Music / culture. A series from Wesleyan University Press.) Middleton: Wesleyan University Press.
- Dupré, John. 1990. The mental lives of nonhuman animals. Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume I: Interpretation, intentionality, and communication*, 428–448. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.
- Dupré, John. 2002. *Humans and other animals*. Oxford: Clarendon Press.
- Dutton, Denis. 2009. *The art instinct. Beauty, pleasure, & human evolution*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Dutton, Diane. 2012. Being-with-animals. Modes of embodiment in human-animal encounters. Lynda Birke & Jo Hockenhull (toim.), *Crossing boundaries. Investigating Human-Animal Relationships*, 91–111. (Human-Animal Studies 14.) Leiden & Boston: Brill.
- Dworkin, Craig. 2009. The poetry of sound. Marjorie Perloff & Craig Dworkin (toim.), *The sound of poetry / The poetry of sound*, 9–17. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Dyke, Chuck. 2006. Natural speech. A hoary story. Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 66–77. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.
- Dyke, Chuck & Yrjö Haila. 2006. What to Say about Nature's "Speech". Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 1–48. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.
- Eagleton, Terry. 1977. Translation and transformation. *Stand* 19(03). 72–77.
- Easterlin, Nancy. 2012. *A biocultural approach to literary theory and interpretation*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Eco 1987/1995. Ks. Eco, Umberto. 1987/1992/1995.
- Eco, Umberto. 1987/1992/1995. miten käy puhe eläimistä. *miten käy. Pakinoita arkipäivän aiheista*, 118–121. Kääntänyt Liisa Ryömä. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Eco, Umberto. 2001. *Experiences in translation*. Kääntänyt Alastair McEwen. (Toronto Italian Studies.) Toronto: University of Toronto Press.
- Eco, Umberto. 2003. *Mouse or rat? Translation as negotiation*. London: Weidenfeld & Nicolson.

- Eichenbaum, Boris. 1919/2001. Miten Gogolin *Päälystakki* on tehty. Kääntänyt Timo Suni. Pekka Pesonen & Timo Suni (toim.), *Venäläinen formalismi. Antologia*, 109–131. (Tietolipas 172.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Elias-Bursać, Ellen. 1988. Translation and creativity. The importance of writing for the translator. Paul Nekeman (toim.), *Translation, our future. XIth world congress of FIT. La traduction, notre avenir. XIe congrès mondial de la FIT*, 97–100. (Proceedings Actes du Congrès.) Maastricht: Euroterm.
- Ella ja Aleks. 2008. Huhuu, kuka puhuu. *Talventörröttäjät*. CD-levy. Helsinki: Warner Music Finland.
- Elliott, Kevin C. & Daniel J. McKaughan. 2014. Nonepistemic values and the multiple goals of science. *Philosophy of Science* 81. 1–21.
- Emerson, Ralph Waldo. 1836/2002. *Luonto*. Kääntänyt Antti Immonen. (niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja.) Tampere: 23°45.
- Enckell, Pierre & Pierre Rézeau. 2003. *Dictionnaire des onomatopées*. Paris: Presses universitaires de France.
- Englund Dimitrova, Birgitta. 1993. Semantic change in translation. A cognitive perspective. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 285–296. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Ensimmäinen Mooseksen kirja*. 1933/1992/2000. Teoksessa *Pyhä Raamattu*, vanha ja uusi käännös, *Vanha testamentti*, 8–87. Jyväskylä: Genesis-kirjat.
- Evankeliumi Johanneksen mukaan*. 1938/1992/2000. Teoksessa *Pyhä Raamattu*, vanha ja uusi käännös, *Uusi testamentti*, 152–197. Jyväskylä: Genesis-kirjat.
- Evankeliumi Matteuksen mukaan*. 1938/1992/2000. Teoksessa *Pyhä Raamattu*, vanha ja uusi käännös, *Uusi testamentti*, 2–59. Jyväskylä: Genesis-kirjat.
- Evans, Nicholas. 1995. *Hevoskuiskaaja*. Kääntänyt Hilikka Pekkanen. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Evans, Christopher S. & Peter Marler. 1995. Language and animal communication. Parallels and contrasts. Herbert L. Roitblat & Jean-Arcady Meyer (toim.), *Comparative approaches to cognitive science*, 341–392. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Even-Zohar 1978/2004. Ks. Even-Zohar, Itamar. 1978/1990/2000/2004.
- Even-Zohar, Itamar. 1978/1990/2000/2004. The position of translated literature within the literary polysystem. Lawrence Venuti (toim.), *The translation studies reader*, 2nd edition, 199–204. New York & London: Routledge.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. Translation and transfer. *Poetics Today* 11(1). 73–78.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and power*. (Language in social life series.) London & New York: Longman.
- Fang, Grace. 2002a. Kaleidoscope. A comparative approach to poetic translation. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 10. 28–36.

- Fang, Grace Po-ting. 2002b. Textual being and creative becoming in the translation process. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.-B., Canada 7–10 août 2002*, 22–25. Paris: Fédération internationale des traducteurs.
- Fawcett, Peter. 1998. Presupposition and translation. Leo Hickey (toim.), *The pragmatics of translation*, 114–123. (Topics in Translation 12.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Feder, Helena. 2002. Ecocriticism, New Historicism, and Romantic Apostrophe. Steven Rosendale (toim.), *The Greening of Literary Scholarship. Literature, Theory, and the Environment*, 42–58. Iowa City: University of Iowa Press.
- Federici, Federico. 2009. *Translation as stylistic evolution. Italo Calvino creative translator of Raymond Queneau*. (Approaches to Translation Studies 32.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Feinauer, Ilse. 2001. Language contact between Afrikaans and English leads to conceptual change in Afrikaans. Marcel Thelen & Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (toim.), *Translation and meaning. Part 5*, 163–171. Maastricht: Hogeschool Zuyd, Maastricht School of Translation and Interpreting.
- Fenton, Sabine & Paul Moon. 2002. The translation of the Treaty of Waitangi. A case of disempowerment. Edwin Gentzler & Maria Tymoczko (toim.), *Translation and power*, 25–44. Amherst & Boston: University of Massachusetts Press.
- Fernandez, James W. 1986. *Persuasions and performances. The play of tropes in culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ferrari, Fabrizio M. 2006. The uselessness of translation in the Bengali Dharma-pūjā. The shift from ritual texts to living cult. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 414–427. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Ferri de Saint-Constant, J.-L. 1811. *Rudiments de la traduction, ou l'Art de traduire le latin en français, ouvrage élémentaire, précédé d'une notice sur les traductions des auteurs latins*. Paris: Auguste Delalain & Angers: Fourier-Mame.
- Filippi, Massimo, Gianna Riccitelli, Andrea Falini, Francesco Di Salle, Patrik Vuilleumier, Giancarlo Comi & Maria A. Rocca. 2010. The brain functional networks associated to human and animal suffering differ among omnivores, vegetarians and vegans. *PLOS ONE* 5(5): e10847. doi: 10.1371/journal.pone.0010847.
- Fill, Alwin. 1993. *Ökologuistik. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr.
- Fill, Alwin. 1998/2001. Ecolinguistics. State of the art 1998. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 43–53. London & New York: Continuum.
- Fill, Alwin. 2006. Literatur und Ökologuistik. Anthropozentrische, anthropomorphe und physiozentrische Sprache in englischen Gedichten. *Anglia* 124(1). 144–177.
- Fill, Alwin & Peter Mühlhäusler. 2001. Introduction. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 1–9. London & New York: Continuum.
- Finke, Peter. 2017. Transdisciplinary linguistics. Ecolinguistics as a pacemaker into a new scientific age. Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.), *The Routledge handbook of Ecolinguistics*, 406–419. New York: Routledge.

- Fischer, Andreas. 1999a. What, if anything, is phonological iconicity? Max Nänny (toim.), *Form miming meaning*, 123–134. (Iconicity in Language and Literature 1.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fischer, Andreas. 1999b. Graphological iconicity in print advertising. A typology. Max Nänny (toim.), *Form miming meaning*, 251–283. (Iconicity in Language and Literature 1.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fischer, Olga. 2011. Cognitive iconic grounding of reduplication in language. Pascal Michelucci, Olga Fischer & Christina Ljungberg (toim.), *Semblance and signification*, 55–81. (Iconicity in Language and Literature 10.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fischer, Olga & Wolfgang G. Müller. 2003. Introduction. From signing back to signs. Wolfgang G. Müller & Olga Fischer (toim.), *From sign to signing*, 1–20. (Iconicity in Language and Literature 3.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fischer, Olga & Max Nänny. 1999. Introduction. Iconicity as a creative force in language use. Max Nänny (toim.), *Form miming meaning*, xv–xxxvi. (Iconicity in Language and Literature 1.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fisher, John Andrew. 1990. The myth of anthropomorphism. Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume I: Interpretation, intentionality, and communication*, 96–116. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.
- Fitch, W. Tecumseh. 2013. Musical protolanguage. Darwin's theory of language evolution revisited. Johan J. Bolhuis & Martin Everaert (toim.), *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*, 489–503. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Fitch, W. Tecumseh & Daniel Mietchen. 2013. Convergence and deep homology in the evolution of spoken language. Johan J. Bolhuis & Martin Everaert (toim.), *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*, 45–62. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Fitzpatrick, Simon. 2009. The primate mindreading controversy. A case study in simplicity and methodology in animal psychology. Robert W. Lurz (toim.), *The philosophy of animal minds*, 258–277. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Foiera, Manuela. 2003. Of originals and pods. *The Body Snatchers* as a metaphor of translation. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 49–66.
- Folkart, Barbara. 1991. *Le conflit des énonciations. Traduction et discours rapporté*. (Collection L'Univers des discours.) Les Editions Balzac: Candiac, Québec.
- Fónagy, Ivan. 1999. Why iconicity? Max Nänny (toim.), *Form miming meaning*, 3–36. (Iconicity in Language and Literature 1.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fontenay, Elisabeth de. 1998. *Le silence des bêtes. La philosophie à l'épreuve de l'animalité*. Paris: Fayard.
- Fontenay, Elisabeth de & Marie-Claire Pasquier. 2008. *Traduire le parler des bêtes*. (Carnets.) Paris: L'Herne.
- Foucault, Michel. 1971. *L'ordre du discours. Leçon inaugurale au Collège de France prononcée le 2 décembre 1970*. Paris: Gallimard.
- Fourie, D. J. 1993. Conceptualization and translation theory. A Third World perspective. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation*

- Theory, Turku*, 4.–6.6.1992, 183–192. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Fox, Michael W. 1990. Sympathy, empathy, and understanding animal feelings – and feelings for animals. Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume II: Explanation, evolution, and adaptation*, 420–434. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.
- Fraassen, Bas C. van. 2008. *Scientific representation. Paradoxes of perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Fraix, Stéphanie. 2000. La traduction de quelques marqueurs d'oralité dans un roman britannique contemporain. Michel Ballard (toim.), *Oralité et traduction*, 153–180. (Collection « Traductologie ».) Arras: Artois Presses Université.
- Francione, Gary. 2007. Ihmisapinaprojekti? Johdannon kirjoittanut Florence Burgat. Kääntänyt Kaarina Järventaus. *Le Monde Diplomatique II*. 111–122.
- Franklin, Adrian. 1999. *Animals and modern cultures. A sociology of human–animal relations in modernity*. London: SAGE Publications.
- Frege, Gottlob. 1997. *The Frege Reader*. Toimittanut Michael Beaney. Oxford: Blackwell Publishing.
- Freud, Sigmund. 1915–1917/1926. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. Leipzig & Wien & Zurich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Frisch, Karl von. 1973/2011. Decoding the language of the bee. Aleksei Turovski, Dario Martinelli & Timo Maran (toim.), *Readings in zoosemiotics*, 141–155. (Semiotics, communication and cognition 8.) Berlin & Boston: De Gruyter Mouton.
- Fromm, Harold. 1978/1996. From transcendence to obsolescence. A route map. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (toim.), *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*, 30–39. Athens & London: The University of Georgia Press.
- Fruchart, Damien. 2000. Onomatopoeia in Japanese language and literature and its translation into English. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 8. 36–44.
- Fudge, Erica. 2005. Introduction. Viewing animals. *Worldviews. Global Religions, Culture & Ecology* 9(2). 155–165.
- Gambier, Yves. 2004. Translation studies. A succession of paradoxes. Christina Schäffner (toim.), *Translation research and interpreting research. Traditions, gaps and synergies*, 62–70. Clevedon, Buffalo & Toronto: Multilingual Matters.
- Garber, Megan. 2013. Animal behaviorist: we'll soon have devices that let us talk with our pets. *The Atlantic* Jun 4, 2014.
<<https://www.theatlantic.com/technology/archive/2013/06/animal-behaviorist-well-soon-have-devices-that-let-us-talk-with-our-pets/276532/>> Luettu 31.8.2017.
- Gentzler, Edwin. 1993. *Contemporary translation theories*. (Translation Studies.) London & New York: Routledge.
- Gentzler, Edwin & Maria Tymoczko. 2002. Introduction. Edwin Gentzler & Maria Tymoczko (toim.), *Translation and power*, xi–xxviii. Amherst & Boston: University of Massachusetts Press.
- Gergen, Kenneth J. 1999. *An invitation to social construction*. London: Sage.

- Gergen, Kenneth J. 2000. Interview. *PMTH NEWS*.
<<http://users.rcn.com/rathbone/pm051100.htm>>
- Giere, Ronald N. 2004. How models are used to represent reality. *Philosophy of Science* 71. 742–752.
- Giere, Ronald N. 2006. *Scientific perspectivism*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Gifford, Terry. 1995. *Green voices. Understanding contemporary nature poetry*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Gile, Daniel. 1993. Translation/interpretation and knowledge. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 67–86. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Gilquin, Gaëtanelle & George M. Jacobs. 2006. Elephants who marry mice are very unusual. The use of the relative pronoun *who* with nonhuman animals. *Society & Animals* 14(1). 79–105.
- Ginsburg, Mirra. 1971. Translation in Russia. The politics of translation. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 351–360. New York: P. E. N. American Center.
- Glardon, Philippe. 2007. The relationship between text and illustration in mid-sixteenth century natural history treatises. Bruce Boehrer (toim.) *A cultural history of animals in the Renaissance*, 119–145. Oxford & New York: Berg.
- Glenn, Cathy B. 2004. Constructing consumables and consent. A critical discourse analysis of factory farm industry discourse. *Journal of Communication Inquiry* 28(1). 63–81.
- Glotfelty, Cheryll. 1996. Literary studies in an age of environmental crisis. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (toim.), *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*, xv–xxxvii. Athens & London: The University of Georgia Press.
- Goatly, Andrew. 1996/2001. Green grammar and grammatical metaphor, or language and myth of power, or metaphors we die by. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 203–225. London & New York: Continuum.
- Goatly, Andrew. 1997/2001. A response to Schleppegrell. What makes a grammar green? Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 229–231. London & New York: Continuum.
- Goatly, Andrew. 2006. Humans, animals, and metaphors. *Society & Animals* 14(1). 15–37.
- Goatly, Andrew. 2017. Lexicogrammar and ecolinguistics. Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.), *The Routledge handbook of Ecolinguistics*, 227–248. New York: Routledge.
- Godard, Barbara. 2000. Millennial musings on translation. Susan Petrilli (toim.), *Athamor 'La Traduzione'*. Rome: Meltemi.
- Goethals, Gregor *et al.* 2003. Semiotranslation. Peircean approaches to translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 253–267. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Gomez Olsen, Idoia. 2002. What do I want to translate ? *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 10. 37–62.

- Goodall, Jane. 1971/1988. *In the shadow of man*. Revised edition. Introduction by Stephen Jay Gould. Photographs by Hugo van Lawick. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Gopinathan, G. 2006. Translation, transcreation and culture. Theories of translation in Indian languages. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 1*, 236–246. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Gorlée, Dinda L. 1994. *Semiotics and the problem of translation with special reference to the semiotics of Charles S. Peirce*. (Approaches to translation studies 12.) Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- Gorlée, Dinda L. 2004. *On translating signs. Exploring text and semio-translation*. (Approaches to translation studies 24.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Gottlieb, Henrik. 2008a. Multidimensional translation. Anne Schjoldager, *Understanding translation*, 39–65. Aarhus: Academica.
- Gottlieb, Henrik. 2008b. Screen translation. Anne Schjoldager, *Understanding translation*, 205–246. Aarhus: Academica.
- Grandin, Temple ja Catherine Johnson. 2005. *Animals in translation. Using the mysteries of autism to decode animal behavior*. London: Bloomsbury.
- Le Grand Robert de la langue française. Tome 6: Romb–Z*, 2ème édition. 2001. Augmentée et dirigée par Alain Rey. Paris: Dictionnaires le Robert.
- Grandy, Richard E. 1973. Reference, meaning, and belief. *Journal of Philosophy* 70(14). 439–452.
- Greimas, Algirdas Julien. 1976. Pour une théorie des modalités. *Langages* 10(43). 90–107.
- Gress, Elsa. 1971. The art of translating. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 53–63. New York: P. E. N. American Center.
- Griffin, Donald Redfield. 1976. *The question of animal awareness. Evolutionary continuity of mental experience*. New York: The Rockefeller University Press.
- Gudger, Nathan. 2000. Going round in circles. The challenges of translating Rainer Maria Rilke's *Der Panther*. *Normich Papers. Studies in Literary Translation* 8. 88–94.
- Gumpel, Liselotte. 1998. Meaning and metaphor. The world in verbal translation. Kurt Mueller-Vollmer & Michael Irmscher (toim.), *Translating literatures, translating cultures. New vistas and approaches in literary studies*, 47–78. Stanford, California: Stanford University Press.
- Gumperz, John J. 1982. *Discourse strategies*. (Studies in Interactional Sociolinguistics 1.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Gupta, Anthea Fraser. 2006. Foxes, hounds, and horses. Who or which? *Society & Animals* 14(1). 107–128.
- Gustafsson, Laura & Terike Haapoja. 2015. Mistä ei voi puhua. Taide, eläin ja kielen ulkokuoli. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 115–132. Helsinki: Into.

- Guthrie, Stewart Elliott. 1993/1995. *Faces in the clouds. A new theory of religion*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Gutt, Ernst-August. 1998. Pragmatic aspects of translation. Some relevance-theory observations. Leo Hickey (toim.), *The pragmatics of translation*, 41–53. (Topics in Translation 12.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Guyer, Paul. 2006. Kant's ambitions in the third *Critique*. Paul Guyer (toim.), *The Cambridge Companion to Kant and modern philosophy*, 538–587. Cambridge: Cambridge University Press.
- Göpferich, Susanne. 2004. Translation Studies and Transfer Studies. A plea for widening the scope of Translation Studies. Yves Gambier, Miriam Shlesinger & Radegundis Stolze (toim.), *Doubts and directions in translation studies*, 27–39. (Benjamins Translation Library 72.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ha, Kien Nghi, Lieven D'hulst & Robert J. C. Young. 2010. Translation Studies Forum: Cultural translation. *Translation Studies* 3(3). 349–360.
- Haapala, Vesa. 2008. Aika Huopanalla. Kalastuksen estetiikasta ja etiikasta Juhani Ahon *Lobilastuissa ja kalakaskuissa*. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki (toim.), *Äänekäs kevät. ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*, 95–135. (Tietolipas 222.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haavikko, Paavo. 1958/2014. *Lehdet lehtiä. Kootut runot*, 166–191. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Haavikko, Paavo. 1987/2014. *Väsi sarjaa nopeasti virtaavasta elämästä. Kootut runot*, 626–647. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Hague, Daryl R. 2007. Fuzzy memories. Why narrators forget they translate for animals. *Translation & Literature* 16(2). 178–192.
- Hague, Daryl R. 2010. Curriculum Vitae.
<<http://www.atisa.org/Elections/Hague%20CV%202010.pdf>>
- Haila, Yrjö & Chuck Dyke. 2006. What to Say about Nature's « Speech ». Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 1–48. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.
- Hale, Bob & Crispin Wright. 1997. Glossary. Bob Hale & Crispin Wright (toim.), *A Companion to the Philosophy of Language*, 653–690. (Blackwell Companions to Philosophy.) Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Hall, Edward T. 1976/1981. *Beyond culture*. New York: Anchor Books.
- Halliday, M. A. K. 1985/1994. *An introduction to functional grammar*. 2nd edition. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. 1990/2001. New ways of meaning. The challenge to applied linguistics. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 175–202. London & New York: Continuum.
- Halverson, Sandra. 2000. Prototype effects in the 'translation' category. Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador & Yves Gambier (toim.), *Translation in context*, 3–16. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Hamilton, Lindsay & Laura Mitchell. 2018. Knocking on the door of human-animal studies. Valuing work across disciplinary and species borderlines. *Society & Animals* 26(4). 347–366.
- Hamon, Philippe. 1977. Pour un statut sémiologique du personnage. Roland Barthes, Wolfgang Kayser, Wayne C. Booth & Philippe Hamon, *Poétique du récit*, 115–180. (Points 78.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Paris: Seuil.
- Hancocks, David. 2007. Zoo animals as entertainment exhibitions. Randy Malamud (toim.), *A cultural history of animals in the modern age*, 95–118. Oxford & New York: Berg.
- Happonen, Päivi, Mervi Holopainen, Rita Keskitalo, Mari Petrelius, Erika Ryyppö, Antero Tenhunen & Marja Tihtarinen-Ulmanen. 2017. *Koodi Elämä*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Happonen, Päivi, Mervi Holopainen, Rita Keskitalo, Erika Ryyppö, Antero Tenhunen & Marja Tihtarinen-Ulmanen. 2017. *Koodi Luonto*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Happonen, Päivi, Mervi Holopainen, Heikki Jutila, Kimmo Kumpulainen, Mari Petrelius, Erika Ryyppö, Antero Tenhunen & Marja Tihtarinen-Ulmanen. 2017. *Koodi Ihminen*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Haraway, Donna. 2000/2004. Morphing in the order. Flexible strategies, feminist science studies, and primate revisions. *The Haraway reader*, 199–222. New York & London: Routledge.
- Haraway, Donna. 2003. *The companion species manifesto. Dogs, people, and significant otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Haraway, Donna. 2008. *When species meet*. (Posthumanities 3.) Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Harm, Volker. 2003. Diagrammatic iconicity in the lexicon. Base and derivation in the history of German verbal word-formation. Wolfgang G. Müller & Olga Fischer (toim.), *From sign to signing*, 225–241. (Iconicity in Language and Literature 3.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Harnish, Robert. 1992. Meaning and performatives. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk & Marcel Thelen (toim.), *Translation and meaning. Part 2*, 55–82. Maastricht: Rijkshogeschool Maastricht, Faculty of Translation and Interpreting.
- Harré, Rom, Jens Brockmeier & Peter Mühlhäusler. 1999. *Greenspeak. A study of environmental discourse*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Harris, Roy. 2001. A note on the linguistics of environmentalism. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 154–158. London & New York: Continuum.
- Harrison, Robert P. 1996. Toward a philosophy of nature. W. Cronon (toim.), *Uncommon ground. Rethinking the human place in nature*, 426–437. New York: Norton.
- Hartama-Heinonen, Ritva. 2008. *Abductive translation studies. The art of marshalling signs*. (Acta Semiotica Fennica XXVIII.) Imatra: International Semiotics Institute at Imatra, Semiotic Society of Finland.
- Hartonen, Sarianne. 2010. Metsäjänis. *Sieppo* 1/2010. 15.
- Hartshorne, Charles. 1973/1992. *Born to sing. An interpretation and world survey of birdsong*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

- Hatim, Basil. 2007. Intervention as text and discourse levels in the translation of 'orate' languages. Jeremy Munday (toim.), *Translation as intervention*, 84–96. (Continuum Studies in Translation.) London & New York: Continuum.
- Hatim, Basil & Ian Mason. 1990. *Discourse and the translator*. (Language in Social Life Series.) London & New York: Longman.
- Haugen, Einar. 1972/2001. The ecology of language. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 57–66. London & New York: Continuum.
- Haukio, Jenni. 2015. Suojele, älä tuhoa. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 312–315. Helsinki: Into.
- Heeschen, Volker. 2003. Linguist and anthropologist as translators. Tullio Maranhão & Bernhard Streck (toim.), *Translation and ethnography. The anthropological challenge of intercultural understanding*, 115–134. Tucson: University of Arizona Press.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1830/1974. *Werke in zwanzig Bänden 9. Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse (1830). Zweiter Teil: Die Naturphilosophie. Mit den mündlichen Zusätzen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Heidegger, Martin. 1993. *Unterwegs zur Sprache*. Stuttgart: Günther Neske.
- Heinonen, Anne. 2005. *Eriarvoiset eläimet: ihminen, kone, eläin. Eläindiskurssit ja spesismi Aamulehdessä*. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-14359>>. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hekkanen, Raila. 2014. Direct translation – is it the only option? Indirect translation of Finnish prose literature into English. B. J. Epstein (toim.), *True north. Literary translation in the Nordic countries*, 47–64. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Helkkula, Mervi. 2007. Le réel, la mimésis et les modes d'énonciation. Paradoxes flaubertiens. Mervi Helkkula & Ulla Tuomarla (toim.), *Le réel et son envers. Actes des journées d'études à L'Institut finlandais de Paris (25–26 novembre 2005)*, 45–56. (Publications du Département des Langues Romanes de l'Université de Helsinki 19.) Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hellsten, Hanna Kaisa. 2006. Optimismin kriittinen oppi-isä. *Luonnonsuojelija* 4/06. 12–13.
- Hemmat, Amrollah. 2009. Contemporary hermeneutics and the role of the self in translation. *MonTI* 1. 157–174.
- Herbrechter, Stefan. 2002. Introduction. Cultural studies – interdisciplinarity and translation. Stefan Herbrechter (toim.), *Cultural studies. Interdisciplinarity and translation*, 1–16. (Critical Studies 20.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Herder, Johann Gottfried von. 1767–1768/2002. Fragments on recent German literature. *Philosophical writings*, toimittanut ja kääntänyt Michael N. Foster, 33–64. (Cambridge Texts in the History of Philosophy.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Herder, Johann Gottfried von. 1772/2002. Treatise on the origin of language. *Philosophical writings*, toimittanut ja kääntänyt Michael N. Foster, 65–164. (Cambridge Texts in the History of Philosophy.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Herlin, Ilona. 2012. Katse kieleen ja ympäristöön. *Kielikuvia. Nykysuomen seuran lehti* 2/12. 3–17.

Herlofsky, William J., Constantino Maeder & Olga Fischer. 2005. Introduction. Iconicity in-side-out. Constantino Maeder, Olga Fischer & William J. Herlofsky (toim.), *Outside-in, inside-out*, 1–12. (Iconicity in Language and Literature 4.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Herman, Louis M. & Palmer Morrel-Samuels. 1990. Knowledge acquisition and asymmetry between language comprehension and production. Dolphins and apes as general models for animals. Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume I: Interpretation, intentionality, and communication*, 283–312. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.

Hermans, Theo. 1999. *Translation in systems. Descriptive and systemic approaches explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Hermans, Theo. 2000. Self-reference, self-reflection and re-entering translation. Dirk de Geest *et al.* (toim.), *Under construction. Links for the site of literary theory. Essays in honour of Hendrik van Gorp*, 259–274. Leuven: Leuven University Press.

Hermans, Theo. 2002. Paradoxes and aporias in translation and translation studies. Alessandra Riccardi (toim.), *Translation studies. Perspectives on an emerging discipline*, 10–23. Cambridge: Cambridge University Press.

Hermans, Theo. 2004. Metaphor and image in the discourse on translation. A historical survey. Harald Kittel *et al.* (toim.), *Übersetzung. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung / Translation. An international encyclopedia of Translation Studies / Encyclopédie internationale de la recherche sur la traduction*, 118–128. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Hermsdörfer, Joachim, Christian Marquardt, Alexandra S. Schneider, Waltraud Fürholzer & Barbara Baur. 2011. Significance of finger forces and kinematics during handwriting in writer's cramp. *Human Movement Science* 30(4). 807–817.

Hervey, Sándor. 1998. Speech acts and illocutionary function in translation methodology. Leo Hickey (toim.), *The pragmatics of translation*, 10–24. (Topics in Translation 12.) Clevedon: Multilingual Matters.

Hervey, Sándor & Ian Higgins. 1992. *Thinking translation. A course in translation method: French to English*. London & New York: Routledge.

Heuberger, Reinhard. 2017. Overcoming anthropocentrism with anthropomorphic and physiocentric uses of language? Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.), *The Routledge handbook of Ecolinguistics*, 342–354. New York: Routledge.

Hewson, Lance. 2010. Ethics and choice. Christine Pagnoulle (toim.), *Sur le fil – traducteurs et éthique, éthiques du traducteur. / Between the devil and the deep blue sea – translators and ethics, ethics in translation*, 21–30. Liège: Fondation Universitaire de Belgique, Université de Liège.

Heyden, Benjamin. 2010. Entre éthique et grand écart. La nécessaire imposture du traducteur débutant ? Christine Pagnoulle (toim.), *Sur le fil – traducteurs et éthique, éthiques du traducteur. / Between the devil and the deep blue sea – translators and ethics, ethics in translation*, 49–58. Liège: Fondation Universitaire de Belgique, Patrimoine de l'Université de Liège.

Hickey, Leo. 1998a. Introduction. Leo Hickey (toim.), *The pragmatics of translation*, 1–9. (Topics in Translation 12.) Clevedon: Multilingual Matters.

Hickey, Leo. 1998b. Perlocutionary equivalence. Marking, exegesis and recontextualisation. Leo Hickey (toim.), *The pragmatics of translation*, 217–232. (Topics in Translation 12.) Clevedon: Multilingual Matters.

- Hietaranta, Pertti. 1993. Framing languages. Towards a frame-theoretical view of translation. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 115–127. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Higgins, Ian. 1998. Translating the pragmatics of verse in *Andromaque*. Leo Hickey (toim.), *The pragmatics of translation*, 203–216. (Topics in Translation 12.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Hintsala, Jarkko. 2003. *Susi sanomalehtien sivuilla. Diskurssianalyttinen tutkimus viiden suomalaisen sanomalehden susikirjoittelusta*. Julkaisematon ympäristönsuojelutieteen pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hirvisaari, Janne. 2016. "Some Animals Are More Equal than Others." *A Posthumanist Reading of George Orwell's Animal Farm*. Englannin kielen ja kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201605191618>>. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hjelmslev, Louis. 1954. La stratification du langage. *Word* 10(2–3). 163–188.
- Hoffmeyer, Jesper. 1993/1996. *Signs of meaning in the universe*. (Advances in Semiotics.) Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Hoffmeyer, Jesper. 2003. Origin of species by natural translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 329–346. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Hoffmeyer, Jesper. 2010. Semiotics of nature. Paul Cobley (toim.), *The Routledge Companion to Semiotics*, 29–42. (Routledge Companions.) London & New York: Routledge.
- Hofstede, Geert. 1991/1997. *Cultures and organizations. Software of the mind. Intercultural cooperation and its importance for survival*. New York: McGraw-Hill.
- Hofstede, Geert. 2001. *Culture's consequences. Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. 2nd edition. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hollander, John. 1959/1966. Versions, interpretations, performances. Reuben A. Brower (toim.), *On translation*, 205–231. New York: Oxford University Press.
- Holman, Michael & Jean Boase-Beier. 1999. Introduction. Writing, rewriting and translation through constraint to creativity. Jean Boase-Beier & Michael Holman (toim.), *The practices of literary translation. Constraints and creativity*, 1–17. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Holz-Mänttari, Justa. 1986. Translatorisches Handeln. Theoretisch fundierte Berufsprofile. Mary Snell-Hornby (toim.), *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung. Zur integrierung von Theorie und Praxis*, 348–374. Tübingen: Francke Verlag.
- Hooker, Barbara. 1968. Birds. Thomas A. Sebeok (toim.), *Animal communication. Techniques of study and results of research*, 311–337. Bloomington & London: Indiana University Press.
- Hopley, Russell. 2012. The translation of nature. Al-Sharīf al-Idrīsī on the plant life of the western Mediterranean. Karen L. Fresco & Charles D. Wright (toim.), *Translating the Middle Ages*, 21–29. Farnham, Surrey & Burlington, VT: Ashgate.
- Hopponen, Katariina. 2016. Metsähallituksen luontopalveluiden verkkopäätöimittaja. "Luontoon.fi:n taustatietoja." Vastaus sähköpostiviestiin 17.5.2016.

- Horkheimer, Max. 1947/2008. *Välineellisen järjen kritiikki*. Kääntäneet Olli-Pekka Moisio & Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Horkheimer & Adorno 1944/2008. Ks. Horkheimer, Max & Theodor W. Adorno. 1944/1969/2008.
- Horkheimer, Max & Theodor W. Adorno. 1944/1969/2008. *Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita*. Kääntänyt Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- House, Juliane. 2002. Universality versus culture specificity in translation. Alessandra Riccardi (toim.), *Translation studies. Perspectives on an emerging discipline*, 92–110. Cambridge: Cambridge University Press.
- House, Juliane. 2004. Culture-specific elements in translation. Harald Kittel *et al.* (toim.), *Übersetzung. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung / Translation. An international encyclopedia of Translation Studies / Encyclopédie internationale de la recherche sur la traduction*, 494–504. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Houser, Nathan. 2010. Peirce, phenomenology and semiotics. Paul Cobley (toim.), *The Routledge Companion to Semiotics*, 89–100. (Routledge Companions.) London & New York: Routledge.
- Howarth, William. 1996. Some principles of ecocriticism. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (toim.), *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*, 69–91. Athens: The University of Georgia Press.
- Hribal, Jason. 2007. Animals, agency, and class. Writing the history of animals from below. *Human Ecology Review* 14(1). 101–112.
- Hribal, Jason. 2010. *Fear of the animal planet. The hidden history of animal resistance*. Oakland: Counter Punch Press & AK Press.
- Huang, Yunte. 2009. Chinese whispers. Marjorie Perloff & Craig Dworkin (toim.), *The sound of poetry. The poetry of sound*, 53–59. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Huhta, Veikko. 1968. Metsiemme kohtalo. Erkki Kivi & Juhani Lokki (toim.), *Luonnon puolesta*, 53–65. (Taskutieto.) Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Humboldt 1816/1977. Ks. Humboldt, Wilhelm von. 1816/1909/1977.
- Humboldt, Wilhelm von. 1816/1909/1977. A theory of translation. Käännetty saksasta. André Lefevere (toim.), *Translating literature. The German tradition from Luther to Rosenzweig*, 40–45. (Approaches to Translation Studies 4.) Assen: Van Gorcum.
- Humboldt, Wilhelm von. 1882/1905. Ueber den Nationalcharakter der Sprachen. *Wilhelm von Humboldts Gesammelte Schriften. Wilhelm von Humboldts Werke. Vierter Band (1820–1822)*, toimittanut Albert Leitzmann, 420–435. Berlin: B. Behr's Verlag.
- Husserl, Edmund. 1936/1970. *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology. An introduction to phenomenological philosophy*. Kääntänyt David Carr. Evanston: Northwestern University Press.
- Husserl, Edmund. 1952. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologischen Untersuchungen zur Konstitution. Husserliana Band IV*. Toim. Marly Biemel. Haag: Martinus Nijhoff.
- Häkkinen, Kaisa. 2002. Eläin suomen kielessä. Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*, 26–62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Häkkinen, Kaisa. 2004. *Linnun nimi*. Kuvittaneet Magnus Körner, Ferdinand von Wright, Magnus von Wright & Wilhelm von Wright. Helsinki: Teos.
- Hämäläinen, Helvi. 1948. *Ketunkivi*. (Kotimaiset valiot.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Hönig, Hans G. 1991. Holmes' "mapping theory" and the landscape of mental translation processes. Kitty M. van Leuven-Zwart & Ton Naaijken (toim.), *Translation studies: the state of the art. Proceedings of the first James S Holmes Symposium on translation studies*, 77–89. Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- Ikola, Osmo. 1979. *Nyky-suomen käsikirja*. Uudistettu laitos. Espoo: Weilin + Göös.
- Ilomäki, Henni & Outi Lauhakangas. 2002. Lukijalle. Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*, 7–25. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ingo, Rune. 1993. Meaning. A challenge for the translator. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 129–138. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Ingold, Tim. 1993. The art of translation in a continuous world. Gísli Pálsson (toim.), *Beyond boundaries. Understanding, translation and anthropological discourse*, 210–230. (Explorations in Anthropology.) Oxford & Providence: Berg.
- Inose, Hiroko. 2008. Translating Japanese onomatopoeia and mimetic words. Anthony Pym & Alexander Perekrestenko (toim.), *Translation research projects 1*, 97–116. Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili.
- Itkonen, Erkki & Aulis J. Joki. 1962. *Suomen kielen etymologinen sanakirja III*. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, 3. Tutkimuslaitos "Suomen suvun" julkaisuja III.) Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Jaakobin kirje*. 1938/1992/2000. Teoksessa *Pyhä Raamattu*, vanha ja uusi käännös, *Uusi testamentti*, 378–384. Jyväskylä: Genesis-kirjat.
- Jackson, Jean. 2003. Translating the pain experience. Tullio Maranhão & Bernhard Streck (toim.), *Translation and ethnography. The anthropological challenge of intercultural understanding*, 172–194. Tucson: University of Arizona Press.
- Jacobs, George & Arran Stibbe. 2006. Guest editors' introduction. Animals and language. *Society & Animals* 14(1). 1–7.
- Jacobson, Nolan Pliny. 1988. *The heart of Buddhist philosophy*. Carbondale & Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Jacquemond, Richard. 1992. Translation and cultural hegemony. The case of French–Arabic translation. Lawrence Venuti (toim.), *Rethinking translation. Discourse, subjectivity, ideology*, 139–158. London & New York: Routledge.
- Jakobsen, Arnt Lykke. 1994. Towards a definition of translation types. Arnt Lykke Jakobsen (toim.), *Translating LSP texts. Some theoretical considerations*, 33–56. (Copenhagen Studies in Language 16.) Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Jacobson, Roman. 1959/1966. On linguistic aspects of translation. Reuben A. Brower (toim.), *On translation*, 232–239. New York: Oxford University Press.

- Jakobson, Roman. 1960. Closing statement. Linguistics and poetics. Thomas A. Sebeok (toim.), *Style in language*, 350–377. Cambridge, Massachusetts: The M. I. T. Press.
- Jakobson 1960/1971. Ks. Jakobson, Roman. 1960/1961/1971.
- Jakobson, Roman. 1960/1961/1971. Linguistics and communication theory. Roman Jakobson, *Selected writings 2. Word and language*, 570–579. The Hague: Mouton.
- Jakobson, Roman. 1965/1971. Quest for the essence of language. *Selected writings II. Word and language*, 345–359. The Hague: Mouton.
- Jakobson, Roman. 1968/1971. Language in relation to other communication systems. *Selected writings II. Word and language*, 697–708. The Hague: Mouton.
- Jamieson, Dale. 1998/2013. Eläinten vapautus on ympäristöetiikkaa. Kääntänyt Johanna Koskinen. Elisa Aaltola (toim.), *Johdatus eläinfilosofiaan*, 232–250. Helsinki: Gaudeamus.
- Jamieson, Dale. 2009. What do animals think? Robert W. Lurz (toim.), *The philosophy of animal minds*, 15–34. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Jansen, Hanne. 2004. Construals in literary translation. Spatial particles and spatial imagery. Yves Gambier, Miriam Shlesinger & Radegundis Stolze (toim.), *Doubts and directions in translation studies*, 267–279. (Benjamins Translation Library 72.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Jarkko, Mira. 2004. Sama meri kaikissa meissä – Helsingin ja Tallinnan ympäristövalistuksen yhteistyöhanke. Hannele Cantell (toim.), *Ympäristökasvatuksen käsikirja*, 177–186. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Jeffries, Richard. 1886/1889. Hours of spring. *Field and hedgerow*. Kustantaja ja paikka tuntemattomat.
- Jensen, Per. 2002. The study of animal behaviour and its applications. Per Jensen (toim.), *The ethology of domestic animals. An introductory text*, 3–11. Wallingford: CABI Publishing.
- Jepson, Jill. 2008. A linguistic analysis of discourse on the killing of nonhuman animals. *Society & Animals* 16(2). 127–148.
- Jobin kirja*. 1933/1992/2000. Teoksessa *Pyhä Raamattu*, vanha ja uusi käännös, 734–785. Jyväskylä: Genesis-kirjat.
- Johansen, Jørgen Dines. 1993. *Dialogic semiosis. An essay on signs and meaning*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Johansen, Jørgen Dines. 2003. Iconizing literature. Wolfgang G. Müller & Olga Fischer (toim.), *From sign to signing*, 379–410. (Iconicity in Language and Literature 3.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Johansen, Jørgen Dines. 2009. Structuralism and/or the semiotic-pragmatic approach to literature. Harri Veivo, Christina Ljungberg & Jørgen Dines Johansen (toim.), *Redefining literary semiotics*, 12–32. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Johnson, Barbara. 1985. Taking fidelity philosophically. Joseph F. Graham (toim.), *Difference in translation*, 142–148. Ithaca & London: Cornell University Press.

- Johnston, John. 1992. Translation as simulacrum. Lawrence Venuti (toim.), *Rethinking translation. Discourse, subjectivity, ideology*, 42–56. London & New York: Routledge.
- Jonassen, David. 2008. Model building for conceptual change. Stella Vosniadou (toim.), *International handbook of research on conceptual change*, 676–693. New York & London: Routledge.
- Jones, Todd. 2003. Translation and belief ascription. Fundamental barriers. Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 45–73. Oxford & New York: Berg.
- Jones, Miriam. 2014. Captivity in the Context of a Sanctuary for Formerly Farmed Animals. L. Gruen (toim.), *The Ethics of Captivity*, 90–101. Oxford: Oxford University Press.
- Joyce, James. 1922/1986. *Ulysses*. Korjattu laitos, toimittaneet Hans Walter Gabler, Wolfhard Steppe & Claus Melchior. Esipuheen kirjoittanut Richard Ellmann. London: Penguin Books.
- Joyce 1922/1991. Ks. Joyce, James. 1922/1964/1991.
- Joyce, James. 1922/1964/1991. *Odysseus*. Kääntänyt Pentti Saarikoski. (Keltainen kirjasto.) Helsinki: Tammi.
- Joyce, James. 1922/2012. *Ulysses*. Kääntänyt Leevi Lehto. Helsinki: Gaudeamus.
- Jung, Matthias. 1996/2001. Ecological criticism of language. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 270–285. London & New York: Continuum.
- Juppi, Pirita. 2004. ”Keitä me olemme? Mitä me haluamme?” *Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdissä*. (Jyväskylä studies in humanities 29.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jämsä, Tuomo. 2001. Kielen ikonit – eräitä näkökulmia. Pekka Kujamäki (toim.), *Viestinnän lähteillä. Kirjoituksia kielestä, kulttuurista ja kääntämisestä. Jublakirja Pauli Roinilan 65-vuotispäivän kunniaksi / An den Quellen der Kommunikation. Schriften zu Sprache, Kultur und Übersetzen. Festschrift für Pauli Roinila zum 65. Geburtstag*, 27–43. (Kansainvälisen viestinnän laitoksen julkaisuja 3.) Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Järvinen, Antero. 2000. *Ihmiset ja eläimet. Humanistin eläinikirja*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kaarlenkaski, Taija. 2012. *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen subteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Kafka 1919/1997. Ks. Kafka, Franz. 1919/1959/1997.
- Kafka, Franz. 1919/1959/1997. Rangaistussiirtolassa. Hannu-Pekka Lappalainen (toim.), *Kootut kertomukset*, 93–118. Kääntäneet Aarno Peromies, Eeva-Liisa Manner, Kristiina Kivivuori & Markku Mannila. Helsinki: Otava.
- Kahn, Mary. 1992/2001. The passive voice of science. Language abuse in the wildlife profession. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 241–244. London & New York: Continuum.
- Kaindl, Klaus. 2002. Traduire le non verbal. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.-B., Canada 7–10 août 2002*, 136–140. Paris: Fédération internationale des traducteurs.

- Kainulainen, Pauliina. 2009. Johdanto. Ihmistieteiden anti eläintutkimukselle. Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.), *Ihmisten elämäkirja. Muuttuva elämäkulttuuri*, 11–18. Helsinki: Palmenia.
- Kako, Edward. 1999. Elements of syntax in the systems of three language-trained animals. *Animal Learning & Behavior* 27(1). 1–14.
- Kalliola, Reino. 1979. *Luonto sydämellä. Kirjoitelmia ja pubeita 1930–1977*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kanala, Sari. 2016. *Metsässä. Tietovärytyskirja*. Kuvat Daga Ulv. Amusantti. Jyväskylän yliopistopaino.
- Kantola, Janna. 2014. Eläimet Veikko Huovisen tuotannossa. Luokittelusta eläinsuhteen ilmenemiseen. *Joutsen / Svanen* 2014. 95–110.
- Kapchan, Deborah. 2003. Translating folk theories of translation. Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 135–151. Oxford & New York: Berg.
- Karemo, Tuomas. 2018. Miksi olemme niin väsyneitä? <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/03/09/miksi-olemme-niin-vasyneita>> Julkaistu 9.3.2018. Luettu 2.7.2018.
- Karlsson, Fred. 1998. *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Karsikas, Leevi. 2007. *Metsästyksen ongelmapube*. (Acta Universitatis Ouluensis. E Scientiae Rerum Socialium 90.) Oulu: Oulun yliopisto.
- Karvonen, Pirjo. 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Katan, David. 1999/2004. *Translating cultures. An introduction for translators, interpreters and mediators*. Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.
- Katan, David. 2002. Mediating the point of refraction and playing with the perlocutionary effect. A translator's choice? Stefan Herbrechter (toim.), *Cultural studies, interdisciplinarity and translation*, 177–195. (Critical Studies 20.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Kawai, Masao. 1969. *Nihonzaru no seitai*. (Life of Japanese monkeys.) Tokyo: Kawade Shobo Shinsha.
- Kean, Hilda. 2007. The moment of Greyfriars Bobby. The changing cultural position of animals, 1800–1920. Kathleen Kete (toim.), *A cultural history of animals in the age of empire*, 25–46. Oxford & New York: Berg.
- Keeling, Linda. 2002. Behaviour of fowl and other domesticated birds. Per Jensen (toim.), *The ethology of domestic animals. An introductory text*, 101–117. Wallingford: CABI Publishing.
- Kelemen, G. 1963. Comparative anatomy and performance of the vocal organ in vertebrates. René-Guy Busnel (toim.), *Acoustic behaviour of animals*, 489–521. Amsterdam & London & New York: Elsevier.
- Kelly, Louis G. 1979. *The true interpreter. A history of translation theory and practice in the West*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kelly, Nataly & Jost Zetsche. 2012. *Found in translation. How language shapes our lives and transforms the world*. New York: A Perigee Book.

- Kemmerer, Lisa A. 2006. Verbal activism. "Anymal." *Society & Animals* 14(1). 9–14.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine. 1979. *De la sémantique lexicale à la sémantique de l'énonciation*. Tome I. Thèse présentée devant l'université de Lyon II. Lille: Service de reproduction des thèses.
- Kete, Kathleen. 2007. Introduction. Animals and human empire. Kathleen Kete (toim.), *A cultural history of animals in the age of empire*, 1–24. Oxford & New York: Berg.
- Kheel, Marti. 1995. License to kill. An ecofeminist critique of hunters' discourse. Carol J. Adams & Josephine Donovan (toim.), *Animals and women. Feminist theoretical explorations*, 85–125. Durham & London: Duke University Press.
- Kim, Jaegwon. 2006. *Philosophy of mind*. 2nd edition. Cambridge, MA: Westview Press.
- Kinsella, John. 2011. East meets West. Some Portuguese translations of Eastern poetry. Kathleen Shields & Michael Clarke (toim.), *Translating emotion. Studies in transformation and renewal between languages*, 55–66. Oxford: Peter Lang.
- Kiser, Lisa J. 2007. Animals in medieval sports, entertainment, and menageries. Brigitte Resl (toim.) *A cultural history of animals in the medieval age*, 103–126. Oxford & New York: Berg.
- Klemperer Victor. 1947/1996. *LTI, la langue du IIIe Reich*. Kääntänyt Elisabeth Guillot. Paris: Pocket.
- Knuuttila, Tarja. 2010. Totuudenmukaisia kuvauksia vai monikäyttöisiä välineitä? Mallit tieteellisinä representaatioina. Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen (toim.), *Representaatio. Tiedon kirjallasta tieteiden työkaluksi*, 331–350. Helsinki: Gaudeamus.
- Knutsson, Gösta. 1948/2009. *Pekka Töpöhännän kolmoset*. Kokoomateoksessa *Maailman paras Pekka Töpöhäntä*, 317–398. Helsinki: Gummerus.
- Kokko, Yrjö. 1950. *Laulujoutsen*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kokko, Yrjö. 1966. *Alli. Jäänreunan lintu*. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Koodi*. Ks. Happonen, Päivi.
- Korzeniowska & Kuhiwczak 1994/2011. Ks. Korzeniowska, Aniela & Piotr Kuhiwczak. 1994/1998/2005/2011.
- Korzeniowska, Aniela & Piotr Kuhiwczak. 1994/1998/2005/2011. *Successful Polish–English translation. Tricks of the trade*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Pwn.
- Koskinen, Kaisa. 2002. From text to context. Translation and ethics. Irmeli Helin (toim.), *Essays in translation, pragmatics and semiotics*, 111–128. (Helsinki University Translation Series 2.) Helsinki: Multilingual Communication Programme (MonAKO), Helsingin yliopisto.
- Koster, Cees. 2002. The translator in between texts. On the textual presence of the translator as an issue in the methodology of comparative translation description. Alessandra Riccardi (toim.), *Translation studies. Perspectives on an emerging discipline*, 24–37. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krause, Bernie. 2001. Where the sounds live. David Rothenberg & Marta Ulvaeus (toim.), *The book of music and nature. An anthology of sounds, words, thoughts*, 215–223. (Music / culture. A series from Wesleyan University Press.) Middleton: Wesleyan University Press.

- Krebs, John R. 1977. The significance of song repertoires. The beau geste hypothesis. *Animal Behaviour* 25(2). 475–478.
- Krebs, John, Ruth Ashcroft & Mike Webber. 1978. Song repertoires and territory defence in the great tit. *Nature* 271 (09 February 1978). 539–542.
- Kristeva, Julia. 1974. *La révolution du langage poétique*. Paris: Seuil.
- Krobb, Florian. 2011. Emotions contained and converted. Goethe's *Roman Elegies* and translation. Kathleen Shields & Michael Clarke (toim.), *Translating emotion. Studies in transformation and renewal between languages*, 9–28. Oxford: Peter Lang.
- Kroodsma, Donald E. 1976. Reproductive development in a female songbird. Differential stimulation by quality of male song. *Science* 07 May 1976, 192(4239). 574–575.
- Kroodsma, Donald E. & Bruce E. Byers. 1998. Songbird song repertoires. An ethological approach to studying cognition. Alan C. Kamil, Irene M. Pepperberg & Russell P. Balda (toim.), *Animal cognition in nature. The convergence of psychology and biology in laboratory and field*, 305–336. San Diego: Academic Press.
- Kuha, Mai. 2011. Degrees of anthropocentrism in accounts of wildlife-vehicle collisions. *Society & Animals* 19. 1–21.
- Kuhn, Thomas S. 1973/1977. Objectivity, value judgment, and theory choice. *The essential tension. Selected studies in scientific tradition and change*, 320–339. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Kuhn, Thomas S. 1991/2000. The trouble with the historical philosophy of science. *The road since structure. Philosophical essays, 1970–1993, with an autobiographical interview*, 105–120. Toimittaneet James Conant & John Haugeland. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Kull, Kalevi. 1998. On semiosis, Umwelt, and semiosphere. *Semiotica* 120(3–4). 299–310.
- Kull, Kalevi. 2010. Umwelt and modelling. Paul Cobley (toim.), *The Routledge Companion to Semiotics*, 43–56. (Routledge Companions.) London & New York: Routledge.
- Kull, Kalevi & Peeter Torop. 2003. Biotranslation. Translation between *Umwelten*. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 315–328. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Kunnas, Mauri & Tarja Kunnas. 1980. *Koiramäen talossa*. Helsinki: Otava.
- Kupsala, Saara. 2015. Eläinten näkyvyys ja eriarvoinen kohtelu. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 77–82. Helsinki: Into.
- Kurikka, Kaisa. 2014. Kyyninen koira ja muita eläimiä. Maiju Lassila ja eläinkansan kuvaus. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi*, 211–236. (Eetos-julkaisuja 15.) Turku: Eetos.
- Kyritsi, Maria-Venetia. 2002. Iconicity in language. Translating the poetry of typographical iconicity. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 10. 85–100.
- Kärkkäinen, Jari. 2017. Arvottava eläin. *Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen päivät. ARVOKAS ELÄIN 24.–25.5.2017. Ohjelma & abstraktit*, 38–39. Julkaisematon monistevihko. Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seura.
- Köhler, Wolfgang. 1947/1980. *Gestalt psychology. An introduction to new concepts in modern psychology*. New York: New American Library.

- Laakkonen, Mirko. 2006. *Saaliseläin vapaa-ajankalastajien puheessa*. (Kala- ja riistaraportteja 389.) Helsinki: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
- Lacan, Jacques. 1966. *Ecrits*. (Le Champ freudien.) Paris: Seuil.
- Lacey, Hugh. 1999. *Is science value free? Values and scientific understanding*. (Philosophical Issues in Science.) London & New York: Routledge.
- Ladmiral, Jean-René. 1994. *Traduire. Théorèmes pour la traduction*. (Collection Tel 246.) Paris: Gallimard.
- Lafont, Cristina. 1993/1999. *The linguistic turn in hermeneutic philosophy*. Kääntänyt José Medina. Cambridge, Massachusetts & London: The MIT Press.
- Lagerlöf, Selma. 1906–1907/1929. *Peukaloisen retket villibanhien seurassa 1–2*. Kääntänyt Juhani Aho. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Lahtinen, Riitta. 2006. Kuurosokeille tulkkaus – haasteellista ja vaihtelevaa. Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.), *Käden käänteessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä*, 182–198. Helsinki: Finn Lectura, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Laine, Markus. 2006. Fight over the face of Tampere. A sneaking transformation of a local political field. Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 177–197. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.
- Laine, Markus & Pekka Jokinen. 2001. Poliittikan ulottuvuudet. Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*, 47–65. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Lea. 2014. Hän vai se? Pronominien käyttö eläimistä. Esitelmä Kommunikaatio ja kokemus - eläintutkimuspäivillä Helsingin yliopiston päärakennuksessa 11.4.2014. Abstrakti julkaistu osoitteessa <<http://elaintutkimus.edublogs.org/files/2014/03/abstraktit2014-228b416.pdf>>
- Lakoff, George & Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lambert, José. 2004. Translation, similarities, and culture. Stefano Arduini & Robert Hodgson (toim.), *Similarity and difference in translation. Proceedings of the international conference on similarity and translation, Bible House, New York City May 31–June 1, 2001*, 309–328. Rimini, Italy: Guaraldi.
- Lampinen, Johanna. 2013. *Vähemmistöt oppikirjoissa – erilaisuutta etäältä tarkasteltuna? Etnisten ja kansallisten vähemmistöjen sekä alkuperäiskansojen huomioiminen peruskoulun 5., 6. ja 7. luokan äidinkielen ja kirjallisuuden, historian, maantiedon, uskonnon ja elämäntutkimustiedon oppikirjoissa 2000-luvulla*. (Ihmisoikeusliiton selvitys 1/2013.) <https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/10/Oppikirjaselvitys_Ihmisoikeusliitto_2013.pdf> Luettu 8.9.2018. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Lane-Mercier, Gillian. 1997. Translating the untranslatable. The translator's aesthetic, ideological and political responsibility. *Target* 9(1). 43–68.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of cognitive grammar. Volume II. Descriptive application*. Stanford, California: Stanford University Press.

- Larson, Mildred L. 1984. *Meaning-based translation. A guide to cross-language equivalence*. Lanham & New York & London: University Press of America.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the social. An introduction to actor-network-theory*. (Clarendon Lectures in Management Studies.) Oxford & New York: Oxford University Press.
- Latour, Bruno. 2014. Anthropology at the time of the Anthropocene – a personal view of what is to be studied. <www.bruno-latour.fr/sites/default/files/139-AAA-Washington.pdf> Luettu 30.8.2017.
- Laugier, Sandra. 2001. Charité, traduction radicale et prélogicit . *Revue de m taphysique et de morale* 106(1). 63–83.
- Lauhakangas, Rauno & Outi Lauhakangas. 2002. Kaikua vai kommunikaatiota. Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.), *El in ihmisen mielenmaisemassa*, 237–252. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 885.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lawendowski, Boguslaw P. 1975–1976/1978. On semiotic aspect of translations. Thomas A. Sebeok (toim.), *Sight, sound, and sense*, 264–282. (Advances in Semiotics.) Bloomington & London: Indiana University Press.
- Laygues, Arnaud. 2007. *Pour une éthique du traducteur po ticien*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lederer, Marianne. 1973/1984. Transcoder ou réexprimer ? Danica Seleskovitch & Marianne Lederer, *Interpréter pour traduire*, 15–36. (Publications de la Sorbonne. Littératures I 10. Collection « Traductologie 1. ») Paris: Didier Erudition.
- Lederer, Marianne. 1976/1984. Implicite et explicite. Danica Seleskovitch & Marianne Lederer, *Interpréter pour traduire*, 37–71. (Publications de la Sorbonne. Littératures I 10. Collection « Traductologie 1. ») Paris: Didier Erudition.
- Lederer, Marianne. 1994. *La traduction aujourd’hui. Le modèle interpr tatif*. (Collection F. références.) Vanves: Hachette.
- Lee, John Alan. 1988. Seals, wolves and words. *Alternatives* 15(4). 20–29.
- Lefevre, André. 1975. *Translating poetry. Seven strategies and a blueprint*. (Approaches to translation studies 3.) Assen: Van Gorcum.
- Lefevre, André. 1977. *Translating literature. The German tradition from Luther to Rosenzweig*. (Approaches to Translation Studies 4.) Assen: Van Gorcum.
- Lefevre 1982/2004. Ks. Lefevre, André. 1982/2000/2004.
- Lefevre, André. 1982/2000/2004. Mother Courage’s cucumbers. Text, system and refraction in a theory of literature. Lawrence Venuti (toim.), *The translation studies reader*, 2nd edition, 239–255. New York & London: Routledge.
- Lefevre, André. 1998. Translation practice(s) and the circulation of cultural capital. Some Aeneids in English. Susan Bassnett & André Lefevre (toim.), *Constructing cultures. Essays on literary translation*, 41–56. (Topics in Translation 11.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Lehmann, Alise & Françoise Martin-Berthet. 1998. *Introduction   la lexicologie. S mantique et morphologie*. (Lettres Sup.) Paris: Dunod.

- Lehtinen, Marjatta. 2007. Clause structure and subjectivity in English and Finnish. What changes in translation? Willy Vandeweghe, Sonia Vandepitte & Marc Van de Velde (toim.), *The study of language and translation*, 137–154. (*Belgian Journal of Linguistics* 21.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Lehto, Leevi. 2009. In the beginning was translation. Marjorie Perloff & Craig Dworkin (toim.), *The sound of poetry. The poetry of sound*, 49–52. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Leopold, Aldo. 1949. *A Sand County almanac and sketches here and there*. Kuvittanut Charles W. Schwartz. London & Oxford & New York: Oxford University Press.
- Leotta, Alfio. 2012. Translating place. *The Piano* from screen to tourist brochure. Rita Wilson & Brigid Maher (toim.), *Words, images and performances in translation*, 176–193. (Continuum Studies in Translation.) London & New York: Continuum.
- Lestel, Dominique. 2004. *L'animal singulier*. (La couleur des idées.) Paris: Seuil.
- Lestel, Dominique. 2007a. *L'animalité. Essai sur le statut de l'humain*. (Carnets.) Paris: L'Herne.
- Lestel, Dominique. 2007b. *Les amis de mes amis*. (La couleur des idées.) Paris: Seuil.
- Lestel, Dominique. 2012. Epilogue. Pourquoi nous aimons tant les Monstres. Lucile Desblache (toim.), *Hybrides et monstres. Transgressions et promesses des cultures contemporaines*, 245–255. (Collection *Ecritures*.) Dijon: Editions universitaires de Dijon.
- Lévi-Strauss, Claude. 1962. *La pensée sauvage*. Paris: Plon.
- Lévi-Strauss, Claude. 1962/1965. *Le totémisme aujourd'hui*. 2ème édition. (Mythes et religions.) Paris: Presses Universitaires de France.
- Lievois, Katrien. 2012. L'homme qui lit le chien qui écrit. L'autobiographie canine au service du grotesque satirique dans la littérature francophone. Lucile Desblache (toim.), *Hybrides et monstres. Transgressions et promesses des cultures contemporaines*, 83–94. (Collection *Ecritures*.) Dijon: Editions universitaires de Dijon.
- Linkola 1960/1990. Ks. Linkola, Pentti. 1960/1971/1990.
- Linkola, Pentti. 1960/1971/1990. Runo-Suomi vai hyvinvointivaltio? *Unelmat paremmasta maailmasta*, 24–38. (Laatukirjat.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola 1962/1990. Ks. Linkola, Pentti 1962/1971/1990.
- Linkola, Pentti. 1962/1971/1990. Rauhantyö ja YK:n poliisiarmeija. *Unelmat paremmasta maailmasta*, 58–64. (Laatukirjat.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola 1963/1990. Ks. Linkola, Pentti 1963/1971/1990.
- Linkola, Pentti. 1963/1971/1990. Pohjolan valkeat kaupungit. *Unelmat paremmasta maailmasta*, 80–85. (Laatukirjat.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola 1964/1990. Ks. Linkola, Pentti 1964/1971/1990.
- Linkola, Pentti. 1964/1971/1990. Ihminen, luonto ja yhteiskuntasuunnittelu. *Unelmat paremmasta maailmasta*, 94–105. (Laatukirjat.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola 1967a/1990. Ks. Linkola, Pentti 1967a/1971/1990.

- Linkola, Pentti. 1967a/1971/1990. Elämän ja kuoleman rintamalinjat. *Unelmat paremmasta maailmasta*, 152–175. (Laatukirjat.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola 1967b/1990. Ks. Linkola, Pentti 1967b/1971/1990.
- Linkola, Pentti. 1967b/1971/1990. Viimeinen sukupolvi. *Unelmat paremmasta maailmasta*, 176–193. (Laatukirjat.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola 1967c/1990. Ks. Linkola, Pentti 1967c/1971/1990.
- Linkola, Pentti. 1967c/1971/1990. Luonnonsuojelun älyllinen rehellisyys. *Unelmat paremmasta maailmasta*, 194–209. (Laatukirjat.) Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola, Pentti. 1968/1979. Henkilökohtaisten uhrausten ja tekojen merkitys. *Toisinajattelijan päiväkirjasta*, 9–21. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Linkola, Pentti. 1994/2004. Kissaonnettomuus. *Voisiko elämä voittaa – ja millä ehdoilla*, 108–109. Helsinki: Tammi.
- Linkola, Pentti. 1995/2004. Pöllömiesten mestariteos. *Voisiko elämä voittaa – ja millä ehdoilla*, 165–169. Helsinki: Tammi.
- Linkola, Pentti. 1998/2004a. Elämää luonnehtii elämänilo. *Voisiko elämä voittaa – ja millä ehdoilla*, 115–121. Helsinki: Tammi.
- Linkola, Pentti. 1998/2004b. Luontokirjojen aatelia. *Voisiko elämä voittaa – ja millä ehdoilla*, 183–186. Helsinki: Tammi.
- Linkola, Pentti. 2000/2004. Auto ja moottori -palstalle. *Voisiko elämä voittaa – ja millä ehdoilla*, 161–162. Helsinki: Tammi.
- Lipps, Theodor. 1903. *Ästhetik – Psychologie des Schönen und der Kunst 1. Grundlegung der Ästhetik*. Hamburg: Verlag von Leopold Voss.
- Lispector, Clarice. 1977/1996. *Tähdien betki*. Kääntänyt Tarja Härkönen. (Lue vähemmän.) Helsinki: ai-ai.
- Littau, Karin. 2011. First steps towards a media history of translation. *Translation Studies*4(3). 261–281.
- Liu, Kenneth S. H. 2006. Translation and cultural exportation. A case study of Huang Chunming's short stories. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 493–510. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Ljungberg, Christina. 2003. Diagrams in narrative. Visual strategies in contemporary fiction. Wolfgang G. Müller & Olga Fischer (toim.), *From sign to signing*, 183–199. (Iconicity in Language and Literature 3.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ljungberg, Christina. 2009. Subjectivity as performance in literary texts. Harri Veivo, Christina Ljungberg & Jørgen Dines Johansen (toim.), *Redefining literary semiotics*, 86–108. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Lohmar, Dieter. 2007. How do primates think? Phenomenological analyses of non-language systems of representation in higher primates and humans. Corinne Painter & Christian Lotz (toim.), *Phenomenology and the non-human animal*, 57–74. Dordrecht: Springer.

- Longino, Helen E. 1990. *Science as social knowledge. Values and objectivity in scientific inquiry*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Longino, Helen E. 1996. Cognitive and non-cognitive values in science. Rethinking the dichotomy. Lynn Hankinson Nelson & Jack Nelson (toim.), *Feminism, science, and the philosophy of science*, 39–58. (Synthese Library 256.) Dordrecht & Boston & London: Kluwer Academic Publishers.
- Longino, Helen E. 2002. *The fate of knowledge*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- López, Francisco. 2001. Blind listening. David Rothenberg & Marta Ulvaeus (toim.), *The book of music and nature. An anthology of sounds, words, thoughts*, 163–168. (Music / culture. A series from Wesleyan University Press.) Middleton: Wesleyan University Press.
- Lorenz, Konrad. 1971. *Studies in animal and human behavior. Volume 2*. Kääntänyt Robert Martin. London: Methuen.
- Lorenz, Konrad. 1973/1974. *Kahdeksan kuolemansyntiä*. Kääntänyt Virve Kajaste. Helsinki: Tammi.
- Lorimer, Jamie. 2007. Nonhuman charisma. *Environment & Planning D. Society & Space* 25(5). 911–932.
- Lotman, Yuri M. 1990. *Universe of the mind. A semiotic theory of culture*. Kääntänyt Ann Shukman. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Lotman, Jurij M. & Boris A. Uspenskij. 1984. *The semiotics of Russian culture*. Toimittanut Ann Shukman. Useampia kääntäjiä. (Michigan Slavic Contributions 11.) Ann Arbor: University of Michigan.
- Luhta, Vesa. 2008. Suojelu käyntiin Käsivarresta. Helena Telkänranta (toim.), *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*, 134–139. Helsinki: Suomen luonnonsuojeluliitto & Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Lummaa, Karoliina. 2010. *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. (Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 102.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lummaa, Karoliina. 2014. Antroposeeni ja objektien ekologia. Ihmisen luontosuhde humanismin jälkeen. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi*, 265–288. (Eetos-julkaisuja 15.) Turku: Eetos.
- Lummaa, Karoliina. 2015. *Picoides tridactylus*. Lajin poeettinen kuvaus. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 133–150. Helsinki: Into.
- Lummaa, Karoliina. 2017. *Kui trititii! Finnish avian poetics*. (Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Humaniora 371. Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ.) Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters.
- Lundqvist, Eveliina. 2014. *Salainen päiväkirja eläintiloilta*. Helsinki: Into.
- Lurz, Robert W. 2009. The philosophy of animal minds. An introduction. Robert W. Lurz (toim.), *The philosophy of animal minds*, 1–14. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Lutz, Catherine A. 1988. *Unnatural emotions. Everyday sentiments on a Micronesian atoll and their challenge to Western theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Luxemburg-Albers, Anneke van. 1991. The indeterminacy of translation or whether, and if so in what way, Willard van Orman Quine undermines the rebuilding of the bridge of Bommel or not. Kitty M. van

- Leuven-Zwart & Ton Naaijken (toim.), *Translation studies: the state of art. Proceedings of the first James S Holmes symposium on translation studies*, 171–178. (Approaches to translation studies 9.) Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- Lyytimäki, Jari. 2006. *Unohdetut ympäristöongelmat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lyytimäki, Jari. 2018. *Huumori ympäristönsuojelussa*. (SYKE:n julkaisuja 3.) Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Lörscher, Wolfgang. 2002. Towards a model of the translation process. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.-B., Canada 7–10 août 2002*, 146–150. Paris: Fédération internationale des traducteurs.
- Maher, Brigid. 2012. Drawing blood. Translation, mediation and conflict in Joe Sacco's comics journalism. Rita Wilson & Brigid Maher (toim.), *Words, images and performances in translation*, 119–138. (Continuum Studies in Translation.) London & New York: Continuum.
- Maier, Carol. 2007a. The translator's visibility. The rights and responsibilities thereof. Myriam Salama-Carr (toim.), *Translating and interpreting conflict*, 253–266. (Approaches to Translation Studies.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Maier, Carol. 2007b. The translator as an intervenient being. Jeremy Munday (toim.), *Translation as intervention*, 1–17. (Continuum Studies in Translation.) London & New York: Continuum.
- Malafouris, Lambros. 2013. *How things shape the mind. A theory of material engagement*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Malamud, Randy. 2007. Famous animals in modern culture. Randy Malamud (toim.), *A cultural history of animals in the modern age*, 1–26. Oxford & New York: Berg.
- Malebranche, Nicolas. 1684/1995. *Traité de morale*. Toimittanut J.-P. Osier. Paris: Flammarion.
- Malinowski, Bronislaw. 1935. *Coral gardens and their magic. A study of the methods of tilling the soil and of agricultural rites in the Trobriand islands. Volume two. The language of magic and gardening*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Mallarmé, Stéphane. 1897/2000. Säkeen kriisi. Tuula Hökkä (toim.), *Oi runous. Romantiikan ja modernismin runouskäsitteitä*, 159–168. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mallarmé, Stéphane. 1945. *Œuvres complètes*. (Bibliothèque de la Pléiade.) Paris: Gallimard.
- Malmkjær, Kirsten. 1998. Cooperation and literary translation. Leo Hickey (toim.), *The pragmatics of translation*, 25–40. (Topics in Translation 12.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Malone, Nicholas & Kathryn Ovenden. 2016. Natureculture. The International Encyclopedia of Primatology, 1–2.
<<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781119179313.wbprim0135/full>> Luettu 17.5.2017.
- Malraux, Clara. 1971. Translation and complicity. Kääntänyt Frances Frenaye. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 195–201. New York: P. E. N. American Center.
- Manes, Christopher. 1992. Nature and silence. *Environmental Ethics* 14(4). 339–350.

- Manguel, Alberto. 1997. *A history of reading*. London: Flamingo.
- Mangum, Teresa. 2007. Narrative dominion or the animals write back? Animal genres in literature and the arts. Kathleen Kete (toim.), *A cultural history of animals in the age of empire*, 153–173. Oxford & New York: Berg.
- Manser, Martha B. 2013. Semantic communication in vervet monkeys and other animals. *Animal Behaviour* 86. 491–496.
- Marco, Josep. 2009. The terminology of translation. Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.), *The metalanguage of translation*, 65–79. (Benjamins Current Topics 20.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Marcuse, Herbert. 1964/1969. *Yksinlotteinen ihminen. Teollisen yhteiskunnan tarkastelua*. Kääntänyt Markku Lahtela. Helsinki: Weilin + Göös.
- Margot, Jean-Claude. 1979. *Traduire sans trahir. La théorie de la traduction et son application aux textes bibliques*. (Symbolon.) Lausanne: Editions l'Age d'Homme.
- Marinetti, Cristina. 2003. From 'The everlasting' to 'Paron del mondo'. Considerations on the translation of poetic metaphor with reference to Meneghello's dialect version of *Hamlet*. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 110–125.
- Markuksela, Vesa. 2017. Arvokalan kanssa kilpasilla olo – antitanssia ja aistimista kuin kala. *Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen päivät. ARVOKAS ELÄIN 24.–25.5.2017. Ohjelma & abstraktit*, 20. Julkaisematon monistevihko. Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seura.
- Martin, Jim R. 1985. *Factual writing. Exploring and challenging social reality*. Victoria: Deakin University Press.
- Martin, Paul & Patrick Bateson. 2007. *Measuring behaviour. An introductory guide*. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martindale, Charles. 2008. Dryden's Ovid. Aesthetic translation and the idea of the classic. Alexandra Lianeri & Vanda Zajko (toim.), *Translation and the classic. Identity as change in the history of culture*, 83–109. (Classical Presences.) Oxford & New York: Oxford University Press.
- Martinelli, Dario. 2002. *How musical is a whale? Towards a theory of zoömusicology*. (Acta Semiotica Fennica, Approaches to Musical Semiotics 3.) Imatra: International Semiotics Institute.
- Martinelli, Dario, 2007. *Zoosemiotics. Proposals for a handbook*. (Acta Semiotica Fennica XXVI.) Imatra: Finnish Network University of Semiotics; Imatra: International Semiotics Institute; Helsinki: Semiotic Society of Finland.
- Martinelli, Dario, 2010. *A critical companion to zoosemiotics. People, paths, ideas*. (Biosemiotics 5.) Dordrecht: Springer.
- Martino, Pierpaolo. 2003. Metaphors of translation in Paul Auster's *Lulu on the bridge*. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 38–48.
- Marttila, Annu. 2009. *A cross-linguistic study of lexical iconicity and its manifestation in birdnames*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Masuda, Keiko. 2003. What imitates birdcalls? Two experiments on birdcalls and their linguistic representations. Wolfgang G. Müller & Olga Fischer (toim.), *From sign to signing*, 77–102. (Iconicity in Language and Literature 3.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mathews, Jackson. 1959/1966. Third thoughts on translating poetry. Reuben A. Brower (toim.), *On translation*, 67–77. New York: Oxford University Press.
- Maturana, Humberto R. & Francisco J. Varela. 1972/1980. *Autopoiesis and cognition. The realization of the living*. (Boston studies in the philosophy of science 42.) Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company.
- McDowell, Michael J. 1996. The Bakhtinian road to ecological insight. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (toim.), *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*, 371–391. Athens, Georgia: The University of Georgia Press.
- McEntyre, Marilyn Chandler. 2009. *Caring for words in a culture of lies*. Michigan & Cambridge: Eerdmans.
- McGilvray, James. 2012. Appendix III. On what is distinctive about human nature (and how to deal with the distinction). Noam Chomsky & James McGilvray, *The science of language*, 176–182. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meeker, Joseph W. 1997. *The comedy of survival. Literary ecology and a play ethic*. 3rd edition. Tucson: The University of Arizona Press.
- Megrab, R. A. 1999. Ideological shifts in cross-cultural translation. Jean Boase-Beier & Michael Holman (toim.), *The practices of literary translation. Constraints and creativity*, 59–70. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Mehrez, Samia. 1992. Translation and the postcolonial experience. The francophone North African text. Lawrence Venuti (toim.), *Rethinking translation. Discourse, subjectivity, ideology*, 120–138. London & New York: Routledge.
- Meisner, Mark S. 1995. Metaphors of nature. Old vinegar in new bottles? *Trumpeter* 12(1). 11–18.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1942/1990. *Structure du comportement*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1945. *Phénoménologie de la perception*. (Collection Tel.) Paris: Gallimard.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1995. *La nature. Notes*. Paris: Seuil.
- Merrell, Floyd. 1995. *Peirce's semiotics now. A primer*. Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Merrill, Christi Ann. 2006. To be or not to be a gutter flea. Writing from beyond the edge. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 1*, 211–218. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Merrill, Christi Ann. 2009. Real-life transfers. Reading literature through translation. Nalini Iyer & Bonnie Zare (toim.), *Other tongues. Rethinking the language debates in India*, 169–189. Amsterdam & New York: Rodopi.
- Messick, Brinkley. 2003. Notes on transliteration. Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 177–196. Oxford & New York: Berg.
- Michelet, Jules. 1856. *L'Oiseau*. Paris.

- Mikander, Pia. 2016. *Westerners and others in Finnish school textbooks*. (University of Helsinki, Institute of Behavioural Sciences, Studies in Education 273.) Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Miles, Matthew B. & A. Michael Huberman. 1994. *Qualitative data analysis. An expanded sourcebook*. 2nd edition. Thousand Oaks & London & New Delhi: SAGE Publications.
- Miller, Mara. 2007. Puutarhat ja puistot sosiokosmisina malleina. Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo & Virpi Kaukio (toim.), *Maiseman kanssa kasvokkain*, 300–307. Helsinki: Maahenki.
- Milne, A. A. 1933. *Winnie-the-Pooh*. Kuvittanut Ernest H. Shepard. Leipzig: Tauchnitz edition.
- Milton, John. 2003. The nation, foreignization, dominance, and translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 555–579. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Mish, John L. 1971. The world as language. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 241–245. New York: P. E. N. American Center.
- Mitchell, Les. 2006. Animals and the discourse of farming in Southern Africa. *Society & Animals* 14(1). 39–59.
- Mitchell, W. A. 1989. Information constraints on optimally foraging hummingbirds. *Oikos* 55. 145–154.
- Moe, Aaron M. 2014. *Zoopoetics. Animals and the making of poetry*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Mollett, David. 2000. Liberating the translator. Foreignisation and the translator's freedom. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 8. 7–20.
- Montgomery, Sy. 1991/2009. *Walking with the great apes. Jane Goodall, Dian Fossey, Biruté Galdikas*. White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Moorman, Sanne & Johan J. Bolhuis. 2013. Behavioral similarities between birdsong and spoken language. Johan J. Bolhuis & Martin Everaert (toim.), *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*, 111–123. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Morgan, Conwy Lloyd. 1894. *An introduction to comparative psychology*. London.
- Morris, Charles. 1946. *Signs, language and behavior*. New York: Braziller.
- Morris, Charles. 1971. *Writings on the general theory of signs*. (Approaches to semiotics, 16.) The Hague: Mouton.
- Morton, Eugene S. 1994. The biological bases of sound symbolism. Leanne Hinton, Johanna Nichols & John J. Ohala (toim.), *Sound symbolism*, 348–365. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morton, Timothy. 2010. *The ecological thought*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Morton, Timothy. 2014. Deconstruction and/as ecology. Greg Garrard (toim.), *The Oxford handbook of ecocriticism*, 291–304. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Mossop, Brian. 1983. The translator as rapporteur. A concept for training and self-improvement. *Meta : journal des traducteurs / Meta : Translators' Journal* 28(3). 244–278.

- Mossop, Brian. 2007. The translator's intervention through voice selection. Jeremy Munday (toim.), *Translation as intervention*, 18–37. (Continuum Studies in Translation.) London & New York: Continuum.
- Mounin, Georges. 1963. *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
- Mounin, Georges. 1967/1974. *Histoire de la linguistique. Des origins au XXe siècle*. 3ème édition. (Collection SUP. Le Linguiste 4.) Paris: Presses Universitaires de France.
- Muhawi, Ibrahim. 2006. Towards a folkloristic theory of translation. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 365–379. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Mühlhäusler, Peter. 1983/2001. Talking about environmental issues. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 31–42. London & New York: Continuum.
- Mühlhäusler, Peter. 1994/2001. Babel revisited. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 159–164. London & New York: Continuum.
- Mühlhäusler, Peter. 1996. Linguistic adaptation to changed environmental conditions. Some lessons from the past. Alwin Fill (toim.), *Sprachökologie und Ökolinquistik. Referate des Symposiums Sprachökologie und Ökolinquistik an der Universität Klagenfurt 27.–28. Oktober 1995*, 105–130. Tübingen: Stauffenburg.
- Müller-Ott, Dorothea. 2002. Literary translation – a cultural transfer. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.-B., Canada 7–10 août 2002*, 42–44. Paris: Fédération internationale des traducteurs.
- Murray, I. & J. Arnott. 1993. Toward a simulation of emotion in synthetic speech. A review of the literature on human vocal emotion. *The Journal of the Acoustical Society of America* 93(2). 1097–1108.
- Muurimaa, Kristo. 2018. *Eläintehtaat. Suomalaisten salakuvausten tarina*. Valokuvat Juho Kerola ja Kristo Muurimaa. Helsinki: Into.
- Mynott, Jeremy. 2009. *Birdscapes. Birds in our imagination and experience*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Mäkelä, Matti. 2013. Osallistuvan havainnoitsijan näkökulma ylämaankarjan ihmisuhteisiin. Power point -esitys 26.4.2013.
<<http://elaintutkimus.edublogs.org/files/2013/05/Makela-2l32ile.pdf>> Luettu 8.4.2017.
- Mäkelä, Mia. 2015. Zootopia. <<http://i40474.wixsite.com/miamakela/zootopia>> Luettu 24.4.2017.
- Næss, Arne. 1989. *Ecology, community and lifestyle. Outline of an ecosophy*. Kääntänyt David Rothenberg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Næss, Arne. 2002. *Life's philosophy. Reason & feeling in a deeper world*. Per Ingvar Haukelandin kanssa. Kääntänyt Roland Huntford. Athens & London: The University of Georgia Press.
- Nagel, Thomas. 1974. What is it like to be a bat? *The Philosophical Review* 83(4). 435–450.
- Naudé, Jacobus A. 2010. Iconicity and developments in translation studies. C. Jac Conradie *et al.* (toim.), *Signergy*, 387–411. (Iconicity in Language and Literature 9.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nelson, Barney. 2000. *The wild and the domestic. Animal representation, ecocriticism, and Western American literature*. (Environmental arts and humanities series.) Reno & Las Vegas: University of Nevada Press.

- Neubert, Albrecht & Gregory M. Shreve. 1992. *Translation as text*. (Translation Studies 1.) Kent & Ohio & London: The Kent State University Press.
- Newmark, Peter. 1981. *Approaches to translation*. Oxford: Pergamon.
- Newmark, Peter. 1988. *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
- Newmark, Peter. 1996. Looking at English words in translation. Gunilla M. Anderman & Margaret A. Rogers (toim.), *Words, words, words. The translator and the language learner*, 56–62. (Topics in Translation.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Nguyen, Nam T. 2011. *Nature's primal self. Peirce, Jaspers, and Corrington*. Lanham: Lexington Books.
- Nida, Eugene A. 1959/1966. Principles of translation as exemplified by Bible translating. Reuben A. Brower (toim.), *On translation*, 11–31. New York: Oxford University Press.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nida, Eugene A. 1974/1975. Words and thoughts. Anwar S. Dil (toim.), *Language structure and translation. Essays by Eugene A. Nida*, 184–191. Stanford, California: Stanford University Press.
- Nida, Eugene A. 1996. Translation. Possible and impossible. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 7–23. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Nida, Eugene A. 2003. Language and culture. Two similar symbolic systems. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 413–424. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Nida, Eugene A. 2004. Plenary address. Similar but different. Stefano Arduini & Robert Hodgson (toim.), *Similarity and difference in translation. Proceedings of the international conference on similarity and translation, Bible House, New York City May 31–June 1, 2001*, 15–24. Rimini, Italy: Guaraldi.
- Nida, Eugene A. 2009. Understanding the meaning. *MonTI* 1. 175–182.
- Nida, Eugene A. & Charles R. Taber. 1969/1982. *The theory and practice of translation*. (Helps for translators prepared under the auspices of the United Bible Societies VIII.) Leiden: E. J. Brill.
- Nigro, Maria Giovanna. 2003. Metaphor and translation. Ariadne's thread in the labyrinth of *Pilgrimage*. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 96–109.
- Nopola, Sinikka & Tiina Nopola. 2003. *Heinähattu, Vilttitossu ja tanssiva konstaapeli*. Kuvittanut Markus Majaluoma. Helsinki: Tammi.
- Nord, Christiane. 1997/2008. *La traduction : une activité ciblée. Introduction aux approches fonctionnalistes*. Kääntänyt Beverly Adab. (Collection Traductologie.) Arras: Artois Presses Université.
- Nord, Christiane. 2004. Similarity and strangeness in the translation of New Testament and early Christian texts. Stefano Arduini & Robert Hodgson (toim.), *Similarity and difference in translation. Proceedings of the international conference on similarity and translation, Bible House, New York City May 31–June 1, 2001*, 293–307. Rimini, Italy: Guaraldi.

- Nord, Christiane. 2007. The phatic function in translation. Metacommunication as a case in point. Willy Vandeweghe, Sonia Vandepitte & Marc Van de Velde (toim.), *The study of language and translation*, 171–184. (*Belgian Journal of Linguistics* 21.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Nordström, Hanna. 2004. Ympäristökasvatuksen toimintamalleja. Hannele Cantell (toim.), *Ympäristökasvatuksen käsikirja*, 116–142. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Noronen, Paula. 2009. *Supermarsu pelastaa silakat*. Kuvittanut Pauliina Mäkelä. Helsinki: Gummerus.
- Nouss, Alexis. 1993. Translation: art or science? A hermeneutical reading. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 53–63. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Nouss, Alexis. 1995/2007. Tuntematon lentävä kääntäminen. Kääntänyt Riie Heikkilä. Tapani Kilpeläinen (toim.), *Kääntökirja. Kirjoituksia kääntämisen filosofiasta*, 158–172. (niin & näin -lehden kirjasarja.) Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Nygren, Nina & Taru Peltola. 2014. Yllätyksen politiikka liito-oravakartoituksessa. *Alue ja ympäristö* 43(2). 4–16.
- Nylén, Antti. 2015. Vyöhyke. Suomalaisen eläinoikeuskeskustelun vaiheita. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 17–35. Helsinki: Into.
- Nyman, Jopi & Nora Schuurman. 2012. Kansallinen eläin. Suomenhevosen ekonationalistiset diskurssit. *Alue ja ympäristö* 41(2). 34–45.
- Nyman, Jopi & Nora Schuurman. 2016. Introduction. Jopi Nyman & Nora Schuurman (toim.), *Affect, space and animals*, 1–9. (Routledge Human-Animal Studies Series.) London & New York: Routledge.
- Nyman, Jopi & Carol Smith (toim.). 2004. *Animal magic. Essays on animals in the American imagination*. (Joensuun yliopisto. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia 11.) Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Nänny, Max. 1999. Alphabetic letters as icons in literary texts. Max Nänny (toim.), *Form miming meaning*, 173–198. (Iconicity in Language and Literature 1.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nänny, Max. 2001. Iconic functions of long and short lines. Olga Fischer & Max Nänny (toim.), *The motivated sign*, 157–188. (Iconicity in Language and Literature 2.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nöth, Winfried. 1999. Peircean semiotics in the study of iconicity in language. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 35(3). 613–619.
- Nöth, Winfried. 2001. Semiotic foundations of iconicity in language and literature. Olga Fischer & Max Nänny (toim.), *The motivated sign*, 17–28. (Iconicity in Language and Literature 2.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nöth, Winfried. 2008. Semiotic foundations of natural linguistics and diagrammatic iconicity. Klaas Willems & Ludovic De Cuypere (toim.), *Naturalness and iconicity in language*, 73–100. (Iconicity in Language and Literature 7.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nöth, Winfried. 2011. From representation to thirdness and representamen to medium. Evolution of Peircean key terms and topics. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 47(4). 445–481.

- O'Brien, Robert C. 1971/1977. *Hiirirouva ja ruusupensaain viisaat*. Kääntänyt Mikko Kilpi. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Ogden, C. K. & I. A. Richards. 1923/1960. *The meaning of meaning. A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. (International Library of Psychology, Philosophy and Scientific Method.) London: Routledge & Kegan Paul.
- Ohala, John J. 1994. The frequency code underlies the sound-symbolic use of voice pitch. Leanne Hinton, Johanna Nichols & John J. Ohala (toim.), *Sound symbolism*, 325–347. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oittinen, Riitta. 2008. Audiences and influences. Multisensory translations of picturebooks. Maria González Davies & Riitta Oittinen (toim.), *Whose story? Translating the verbal and the visual in literature for young readers*, 3–18. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Okanoya, Kazuo. 2013. Finite-state song syntax in Bengalese finches. Sensorimotor evidence, developmental processes, and formal procedures for syntax extraction. Johan J. Bolhuis & Martin Everaert (toim.), *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*, 229–242. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Okazaki, Akira. 2003. Translating Gamk notions of dream, self, and body. “Making sense of the foreign”. Tullio Maranhão & Bernhard Streck (toim.), *Translation and ethnography. The anthropological challenge of intercultural understanding*, 152–171. Tucson: University of Arizona Press.
- O'Neill, John. 2006. Who speaks for nature? Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 261–278. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.
- OPS 2016. Ks. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*.
- Ortega y Gasset, José. 1957. *Man and people*. New York: Norton.
- Orwin, Martin. 2006. On translating Somali poetry. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 402–413. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Oser, Ewald. 1998. Translation norms. Do they really exist? Ann Beylard-Ozeroff, Jana Králová & Barbara Moser-Mercer (toim.), *Translators' strategies and creativity. Selected papers from the 9th international conference on translation and interpreting, Prague, September 1995*, 53–62. (Benjamins Translation Library 27.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- O'Sullivan, Carol. 2006. Retranslating Ireland. Orality and authenticity in French and German translations of Blasket Island autobiography. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 380–391. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- O'Sullivan, Siobhan. 2011. *Animals, equality and democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- The Oxford English Dictionary. Volume XVIII: Thro–Unelucidated*, 2nd edition. 1989. Prepared by J. A. Simpson & E. S. C. Weiner. Oxford: Clarendon Press.
- Oyama, Susan. 2006. Speaking of nature. Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 49–65. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.

- Paccalet, Yves. 2001. *Mes plus belles balades en France. 100 itinéraires sauvages.* (Le livre de poche.) Paris: Jean-Claude Lattès.
- Page, Sophie. 2007. Good creation and demonic illusions. The medieval universe of creatures. Brigitte Resl (toim.), *A cultural history of animals in the medieval age*, 27–57. Oxford & New York: Berg.
- Painter, Corinne & Christian Lotz. 2007. Introduction. Phenomenology and the question of the non-human animal. Corinne Painter & Christian Lotz (toim.), *Phenomenology and the non-human animal*, 1–11. Dordrecht: Springer.
- Palmer, Jerry. 2007. Interpreting and translation for Western media in Iraq. Myriam Salama-Carr (toim.), *Translating and interpreting conflict*, 13–28. (Approaches to Translation Studies.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Palmer, Joy. 1998. *Environmental education in the 21st century. Theory, practice, progress and promise.* London & New York: Routledge.
- Palmisano, Antonio Luigi. 2003. Trance and translation in the *zar* cult of Ethiopia. Tullio Maranhão & Bernhard Streck (toim.), *Translation and ethnography. The anthropological challenge of intercultural understanding*, 135–151. Tucson: University of Arizona Press.
- Paloposki, Outi & Riitta Oittinen. 2000. The domesticated foreign. Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador & Yves Gambier (toim.), *Translation in context*, 373–390. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pannwitz, Rudolf. 1917. *Die Krisis der europäischen Kultur.* Nürnberg: Verlag Hans Carl.
- Parkkinen, Jukka. 1996. *Sammaltunturin sopulivuosi.* Kuvittanut Kaarina Kaila. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Parry, Benita. 2004. *Postcolonial studies. A materialist critique.* (Postcolonial Literatures.) London: Routledge.
- Parvela, Timo. 2013. *Ella ja kaverit menevät metsään.* Helsinki: Tammi.
- Payne, Robert. 1971. On the impossibility of translation. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 361–365. New York: P. E. N. American Center.
- Pawel, Ernst. 1984/1989. *Franz Kafka.* Kääntänyt Kimmo Rentola. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Paz, Octavio. 1971. *Traducción. Literatura y literalidad.* Barcelona: Tusquets Editor.
- Pedersen, Helena. 2011a. Animals and education research. Enclosures and openings. Pär Segerdahl (toim.), *Undisciplined animals. Invitations to animal studies*, 11–26. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Pedersen, Helena. 2011b. Zoocurriculum. Pär Segerdahl (toim.), *Undisciplined animals. Invitations to animal studies*, 157–158. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Pedersen, Helena. 2017. Learning to change the system from within? Two cases of education for animal liberation. <<http://www.animalliberationcurrents.com/learning-to-change-the-system/#more-1253>> January 20, 2017. Luettu 25.9.2018.

- Pedersen, Jan. 2012. *Linnut äänessä. 150 Pohjolan lintulajia äänineen*. Kääntänyt Lasse J. Laine, äänitteet Lars Svensson, valokuvat Jari Peltomäki & Markus Varesvuo, piirroksat Jony Eriksson. Helsinki: Tammi.
- Pedersen, Viggo Hjørnager. 1988. *Essays on translation*. (Handelshøjskolen i København / Copenhagen Business School. Series J: Erhvervsproglige Skrifter / Studies in Business Language 15.) København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Peirce, Charles Sanders. 1931. *Collected papers. Volume I. Principles of philosophy*. Toimittaneet Charles Hartshorne & Paul Weiss. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1932. *Collected papers. Volume II. Elements of logic*. Toimittaneet Charles Hartshorne & Paul Weiss. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1933. *Collected papers. Volume III. Exact logic*. Toimittaneet Charles Hartshorne & Paul Weiss. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1933. *Collected papers. Volume IV. The simplest mathematics*. Toimittaneet Charles Hartshorne & Paul Weiss. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1934. *Collected papers. Volume V. Pragmatism and pragmaticism*. Toimittaneet Charles Hartshorne & Paul Weiss. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1935. *Collected papers. Volume VI. Scientific metaphysics*. Toimittaneet Charles Hartshorne & Paul Weiss. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1958. *Collected papers. Volume VII. Science and philosophy*. Toimittanut Arthur W. Burks. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1958. *Collected papers. Volume VIII. Reviews, correspondence, and bibliography*. Toimittanut Arthur W. Burks. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1992. *The essential Peirce. Selected philosophical writings. Volume 1 (1867–1893)*. Toimittaneet Nathan Houser & Christian Kloesel. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1993. *Writings of Charles S. Peirce. Volume 5 (1884–1886)*. Toimittaneet Christian Kloesel *et al.* Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1998. *The essential Peirce. Selected philosophical writings. Volume 2 (1893–1913)*. Toimittanut Peirce Edition Project. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 2001. *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Valikoitunut ja kääntänyt Markus Lång. Tampere: Vastapaino.
- Peirce, Charles Sanders & Victoria Lady Welby. 1977. *Semiotics and signification. The correspondence between Charles S. Peirce and Victoria Lady Welby*. Toimittanut Charles S. Hardwick avustajanaan James Cook. Bloomington & London: Indiana University Press.
- Peltonen, Lasse. 2006. Fluids on the move. An analogical account of environmental mobilization. Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 150–176. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.

- Penman, Robyn. 1994/2001. Environmental matters and communication challenges. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 143–153. London & New York: Continuum.
- Pentikäinen, Juha. 2007. *Golden king of the forest. The lore of the Northern bear*. Toimittanut ja kääntänyt Clive Tolley. Helsinki: Etnika Oy.
- Pepperberg, Irene M. 2005. Insights into vocal imitation in African Grey Parrots (*Psittacus erithacus*). Susan Hurley (toim.), *Perspectives on imitation. Volume 1. From neuroscience to social science. Mechanisms of imitation and imitation in animals*, 243–262. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. 2014. Opetushallitus.
<http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf>
- Petrilli, Susan. 2003a. Translation and semiosis. Introduction. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 17–37. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Petrilli, Susan. 2003b. The intersemiotic character of translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 41–53. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Petrilli, Susan. 2010a. Peirce. Paul Cobley (toim.), *The Routledge Companion to Semiotics*, 282–283. (Routledge Companions.) London & New York: Routledge.
- Petrilli, Susan. 2010b. Translation, iconicity, and dialogism. C. Jac Conradie *et al.* (toim.), *Signergy*, 367–386. (Iconicity in Language and Literature 9.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Petrilli, Susan & Augusto Ponzio. 2005. *Semiotics unbounded. Interpretive routes through the open network of signs*. Toronto & Buffalo & London: University of Toronto Press.
- Petrilli, Susan & Augusto Ponzio. 2010. Semioethics. Paul Cobley (toim.), *The Routledge Companion to Semiotics*, 150–162. (Routledge Companions.) London & New York: Routledge.
- Phillips, Louise & Marianne W. Jørgensen. 2002. *Discourse analysis as theory and method*. London: SAGE Publications.
- Pick, Anat. 2011. *Creaturely poetics. Animality and vulnerability in literature and film*. New York: Columbia University Press.
- Pike, Kenneth L. 1967. *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*. Second, revised edition. (Janua Linguarum, Series Maior 24.) The Hague & Paris: Mouton.
- Pisara*. Ks. Asplund, Johanna (osat 1–2) ja Cantell, Hannele (osat 3–6).
- Pitkin, Hanna Fenichel. 1967. *The concept of representation*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Plaude, Ilze. 2003. Interference as pragmatic projection. Andrejs Veisbergs (toim.), *The third Riga symposium on pragmatic aspects of translation. Proceedings*, 126–139. Riga: University of Latvia, Aarhus School of Business.
- Plumwood, Val. 1991. Nature, self, and gender. Feminism, environmental philosophy, and the critique of rationalism. *Hypatia* 6(1). 3–27.

- Poirier, Jacques (toim.). 2010. *L'animal littéraire. Des animaux et des mots*. Dijon: Presses universitaires de Dijon.
- Polezzi, L. 2001. *Translating travel. Contemporary Italian writing in English translations*. Aldershot: Ashgate.
- Ponzio, Augusto. 2003a. Preface. Kääntänyt Susan Petrilli. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 13–16. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Ponzio, Augusto. 2003b. The same other. The text and its translations. Kääntänyt Susan Petrilli. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 55–68. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Poon, Scarlet. 2003. Translation of metaphors into similes? A linguistic analysis of *Flavour of coconut*, a short story by R. K. Narayan, in terms of its metaphorical system. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 126–135.
- Popper, Karl R. & John C. Eccles. 1977. *The self and its brain*. London & New York: Routledge & Kegan Paul.
- Porter, Roy. 1994. Pain and history in the Western world. *The puzzle of pain*, 98–119. Reading: Gordon and Breach.
- Potts, Annie. 2007. The mark of the beast. Inscribing ‘animality’ through extreme body modification. Laurence Simmons & Philip Armstrong & (toim.), *Knowing animals*, 131–154. (Human Animal Studies 4.) Leiden & Boston: Brill.
- Poyatos, Fernando. 1993. Aspects of nonverbal communication in literature. Justa Holz-Mänttari & Christiane Nord (toim.), *Traducere navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*, 137–151. (Studia translologica. Ser. A, vol. 3.) Tampere: Université de Tampere.
- Prasad, G. J. V. 1999. Writing translation. The strange case of the Indian English novel. Susan Bassnet & Harish Trivedi (toim.), *Post-colonial translation. Theory and practice*, 41–57. (Translation Studies.) London & New York: Routledge.
- Pratt, Mary Louise, Birgit Wagner, Ovidi Carbonell i Cortés, Andrew Chesterman & Maria Tymoczko. 2010. Translation Studies Forum: Cultural translation. *Translation Studies* 3(1). 94–110.
- Prince-Hughes, Dawn. 2004/2006. *Gorillan kosketus. Matkani läpi autismin*. Kääntänyt Kari Schultz. Helsinki: Basam Books.
- Proust, Marcel. 1954. *A la recherche du temps perdu III*. Texte établi et présenté par Pierre Clarac et André Ferré. Bibliothèque de la Pléiade. Paris: Gallimard.
- Proust, Marcel. 1913/1977. *Kadonnutta aikaa etsimässä (2). Swannin tie II–III: Swannin rakkaus. Paikannimet: nimi*. Kääntänyt Inkeri Tuomikoski. Helsinki: Otava.
- Proust, Marcel. 1927/2007. *Kadonnutta aikaa etsimässä (10). Jälleenlöydetty aika*. Kääntänyt Annikki Suni. Helsinki: Otava.
- Puurtinen, Tiina. 2000. Translating linguistic markers of ideology. Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador & Yves Gambier (toim.), *Translation in context*, 177–186. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pym, Anthony. 1992. *Translation and text transfer. An essay on the principles of intercultural communication*. Frankfurt am Main: Lang.

- Pym, Anthony. 1997. *Pour une éthique du traducteur*. Arras: Artois Presses Université.
- Pym, Anthony. 2004. *The moving text. Localization, translation, and distribution*. (Benjamins Translation Library 49.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pym, Anthony. 2009. Natural and directional equivalence in theories of translation. Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.), *The metalanguage of translation*, 81–104. (Benjamins Current Topics 20.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pym, Anthony. 2010. Translation *après coup*. On why Translation Studies has a specific object. Christine Pagnoulle (toim.), *Sur le fil – traducteurs et éthique, éthiques du traducteur. / Between the devil and the deep blue sea – translators and ethics, ethics in translation*, 10–20. Liège: Fondation Universitaire de Belgique, Patrimoine de l'Université de Liège.
- Pym, Anthony *et al.* 2012. *The status of the translation profession in the European Union. Final report*. European Commission.
<http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/translation_profession_en.pdf>
- Pöchhacker, Franz. 1993. From knowledge to text. Coherence in simultaneous interpreting. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 87–100. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Queiroz, João & Charbel Niño El-Hani. 2006. Semiosis as an emergent process. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 42(1). 78–116.
- Quine, Willard V. 1959/1966. Meaning and translation. Reuben A. Brower (toim.), *On translation*, 148–172. New York: Oxford University Press.
- Quine, Willard Van Orman. 1960/1999. *Word and object*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Quine, Willard Van Orman. 1990/1992. *Pursuit of truth*. Revised edition. Cambridge, Massachusetts & London, England
- Rabassa, Gregory. 1971. The ear in translation. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 81–85. New York: P. E. N. American Center.
- Rabassa, Gregory. 1996. Words cannot express... The translation of cultures. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 183–192. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Rabelais, François. 1534/1947. *Suuren Gargantuan birmuinen elämä*. Kääntänyt Erkki Ahti. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- Raevaara, Tiina. 2011. *Koiraksi ihmiselle*. Helsinki: Teos.
- Ransdell, Joseph. 1977. Some leading ideas in Peirce's semiotic. *Semiotica* 19. 157–178.
- Ratamäki, Outi. 2001. "Pelkäätkö karhua, vihaatko suttu?" *Tutkimus suomalaisesta suurpetokeskustelusta ja pohjoiskarjalaisten metsästäjien suhtautumisesta karhuun ja suteen*. Julkaisematon yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Reavey, George. 1971. Translation as experience. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 223–230. New York: P. E. N. American Center.
- Regan, Tom. 1975/1976. Do animals have a right to life? Tom Regan & Peter Singer (toim.), *Animal rights and human obligations*, 197–204. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Regan, Tom. 1986/1989. The case for animal rights. Tom Regan & Peter Singer (toim.), *Animal rights and human obligations*, 105–114. 2nd edition. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Reiß, Katharina. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. (Hueber Hochschulreihe 12.) München: Max Hueber Verlag.
- Reiß, Katharina & Hans J. Vermeer. 1984/1986. *Mitä kääntäminen on. Teoriaa ja käytäntöä*. Lyhentäen kääntänyt Pauli Roinila. Helsinki: Gaudeamus.
- Reiß, Katharina & Hans J. Vermeer. 1984/2013. *Towards a general theory of translational action. Skopos theory explained*. Kääntänyt Christiane Nord. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Rescorla, Michael. 2009. Chrysippus' dog as a case study in non-linguistic cognition. Robert W. Lurz (toim.), *The philosophy of animal minds*, 52–71. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Resl, Brigitte. 2007a. Animals in culture, ca. 1000–ca. 1400. Brigitte Resl (toim.), *A cultural history of animals in the medieval age*, 1–26. Oxford & New York: Berg.
- Resl, Brigitte. 2007b. Beyond the ark. Animals in medieval art. Brigitte Resl (toim.), *A cultural history of animals in the medieval age*, 179–201. Oxford & New York: Berg.
- Revalski 1997/2000. Ks. Revalski, Alexandr. 1997/1998/2000.
- Revalski, Alexandr. 1997/1998/2000. Monologi siitä, että venäläinen haluaa aina uskoa johonkin. Svetlana Aleksijevitš, *Tšernobylistä nousee rukous*, 190–194. Kääntänyt Marja-Leena Jaakkola. Helsinki: Tammi.
- Rhodes, Richard. 1994. Aural images. Leanne Hinton, Johanna Nichols & John J. Ohala (toim.), *Sound symbolism*, 276–292. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, I. A. 1932/1964. *Mencius on the mind. Experiments in multiple definition*. (International Library of Psychology, Philosophy and Scientific Method.) London: Routledge & Kegan Paul.
- Richards, I. A. 1950. *The philosophy of rhetoric*. (The Mary Flexner lectures on the humanities, volume 3.) New York: Oxford University Press.
- Ricœur, Paul. 1976/2000. *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä*. Kääntänyt Heikki Kujansivu. (Paradigma.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ricœur, Paul. 2004. *Sur la traduction*. Paris: Bayard.
- Rizzo, Alessandra. 2000. 'The elixir of youth.' Cultural and linguistic features in Arnold Bennett's short story. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 8. 75–87.
- Rizzo, Alessandra. 2003. Metaphorical relationships between travel and translation. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 1–23.

- Robinson, Douglas. 1980. *The tropics of translation. Kääntämisen kääntöpiirit*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Robinson, Douglas. 1991. *The translator's turn*. (Parallax: Re-vision of Culture and Society.) Baltimore & London: The John Hopkins University Press.
- Robinson, Douglas. 1993. Decolonizing translation. *Translation and Literature* 2(2). 113–124.
- Robinson, Douglas. 1997/2003. *Becoming a translator. An introduction to the theory and practice of translation*. 2nd edition. London & New York: Routledge.
- Robinson, Douglas. 2001. *Who translates? Translator subjectivities beyond reason*. Albany: State University of New York Press.
- Robinson, Douglas. 2011. *Translation and the problem of sway*. (Benjamins Translation Library 92.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Robinson, Douglas (toim.). 1997/2002. *Western translation theory from Herodotus to Nietzsche*. Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.
- Robyns, Clem. 1994. Translation and discursive identity. *Poetics today* 15(3). 405–428.
- Rojola, Lea. 2014. Hänen olivat täytetyt linnut. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi*, 131–154. (Eetos-julkaisuja 15.) Turku: Eetos.
- Rojola, Lea. 2015. Kaikki se usko, kaikki se toivoo, kaikki se kärsii. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 151–169. Helsinki: Into.
- Rollin, Bernard E. 1990. How the animals lost their minds. Animal mentation and scientific ideology. Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume I: Interpretation, intentionality, and communication*, 375–393. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.
- Rollin, Bernard E. 2000/2013. Tieteellinen ideologia, antropomorfismi, anekdootti ja etiikka. Kääntänyt Johanna Koskinen. Elisa Aaltola (toim.), *Jobdatus eläinfilosofiaan*, 48–63. Helsinki: Gaudeamus.
- Rolston, Holmes III. 1988. *Environmental ethics. Duties to and values in the natural world*. (Ethics and Action.) Philadelphia: Temple University Press.
- Romestaing, Alain (toim.). 2014. *Mondes ruraux, mondes animaux. Le lien des hommes avec les bêtes dans les romans rustiques et animaliers de langue française (XXe–XXIe siècles)*. Dijon: Editions universitaires de Dijon.
- Rooney, Phyllis. 1992. On values in science. Is the epistemic/non-epistemic distinction useful? David Hull, Micky Forbes & Kathleen Okruhlik (toim.), *PSA 1992. Proceedings of the 1992 biennial meeting of the Philosophy of Science Association. Volume one. Contributed papers*, 13–22. East Lansing, Michigan: Philosophy of Science Association.
- Rorty, Richard. 1979/1980. *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Rose, Marilyn Gaddis. 1996. Introduction. The matrix of translation. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 1–6. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Rose, Marilyn Gaddis. 1997. *Translation and literary criticism. Translation as analysis*. (Translation Theories Explained.) Manchester : St. Jerome Publishing.

- Rosenzweig, Michael L. 1990. Do animals choose habitats? Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume I: Interpretation, intentionality, and communication*, 157–179. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.
- Ross, Stephen David. 1996. The Good for translation. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 331–347. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Rostand, Edmond. 1910. *Chantecler. Pièce en quatre actes, en vers*. Paris: Librairie Charpentier et Fasquelle.
- Roszak, Theodore. 1992. *The voice of the earth*. New York: Simon & Schuster.
- Rothenberg, David. 2001. Introduction. Does nature understand music? David Rothenberg & Marta Ulvaeus (toim.), *The book of music and nature. An anthology of sounds, words, thoughts*, 1–10. (Music / culture. A series from Wesleyan University Press.) Middleton: Wesleyan University Press.
- Rothenberg, David. 2011. *Survival of the beautiful*. New York: Bloomsbury.
- Rothenberg, David. 2014. Avian aesthetics. The representation of bird song from music to science. Kadri Tüür & Morten Tønnessen (toim.), *The semiotics of animal representations*, 53–74. (Nature, Culture and Literature 10.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Rothenberg, Jerome. 1969/1971. Total translation. An experiment in the presentation of American Indian poetry. *The world of translation. Papers delivered at the conference on literary translation held in New York City in May 1970 under the auspices of P. E. N. American Center*, 211–220. New York : P. E. N. American Center.
- Rottenburg, Richard. 2003. Some theoretical remarks. Crossing gaps of indeterminacy. Tullio Maranhão & Bernhard Streck (toim.), *Translation and ethnography. The anthropological challenge of intercultural understanding*, 30–43. Tucson: University of Arizona Press.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1905. *Œuvres complètes. Tome premier*. Paris: Librairie Hachette.
- Rübberdt, Irene & Heidemarie Salevsky. 1997. New ideas from historical concepts. Schleiermacher and modern translation theory. Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová & Klaus Kaindl (toim.), *Translation as intercultural communication. Selected papers from the EST congress – Prague 1995*, 301–312. (Benjamins Translation Library 20.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Rubel, Paula G. & Abraham Rosman. 2003a. Introduction. Translation and anthropology. Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 1–22. Oxford & New York: Berg.
- Rubel, Paula G. & Abraham Rosman. 2003b. Are kinship terminologies and kinship concepts translatable? Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 269–283. Oxford & New York: Berg.
- Rueckert, William. 1978/1996. Literature and ecology. An experiment in ecocriticism. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (toim.), *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*, 105–123. Athens & London: The University of Georgia Press.
- Ruonakoski, Erika. 2002. Sinä – eläin. Ruumiillisen yhteyden ja eron merkityksestä toislajisen eläimen ymmärtämisessä. Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*, 222–236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Ruonakoski, Erika. 2007. Phenomenology and the study of animal behavior. Corinne Painter & Christian Lotz (toim.), *Phenomenology and the non-human animal*, 75–84. Dordrecht: Springer.
- Ruonakoski, Erika. 2011. Eläimen tuttuus ja vieraus. (Episteme.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ruonakoski, Erika. 2015. Kiintymyksen lähteillä – koira ja ihminen matkalla tulevaan. Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 261–283. Helsinki: Into.
- Russell, Bertrand. 1959. *Wisdom of the West. A historical survey of Western philosophy in its social and political setting*. London: Macdonald.
- Ryan, Gery W. & H. Russell Bernard. 2000. Data management and analysis methods. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.), *Handbook of qualitative research*, 2nd edition, 769–802. Thousand Oaks & London & New Delhi: Sage Publications.
- Ryder, Richard D. 1975. *Victims of science. The use of animals in research*. London: Davis-Poynter.
- Sadowski, Piotr. 2003. From signal to symbol. Towards a systems typology of linguistic signs. Wolfgang G. Müller & Olga Fischer (toim.), *From sign to signing*, 411–424. (Iconicity in Language and Literature 3.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sagan, Dorion. 2010. Introduction. Umwelt after Uexküll. Jakob von Uexküll, 1934/1940/2010, *A foray into the worlds of animals and humans. With a theory of meaning*, 1–34. (Posthumanities 12.) Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Saidel, Eric. 2009. Attributing mental representations to animals. Robert W. Lurz (toim.), *The philosophy of animal minds*, 35–51. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Salama-Carr, Myriam. 2007. Introduction. Myriam Salama-Carr (toim.), *Translating and interpreting conflict*, 1–9. (Approaches to Translation Studies.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Saler, Benson. 2003. The ethnographer as pontifex. Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 197–212. Oxford & New York: Berg.
- Salines, Emily. 1999. Baudelaire and the alchemy of translation. Jean Boase-Beier & Michael Holman (toim.), *The practices of literary translation. Constraints and creativity*, 19–30. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Salkoff, Morris. 1999. *A French–English grammar. A contrastive grammar on translational principles*. (Linguisticae investigationes: supplementa. Studies in French & General Linguistics / Etudes en Linguistique Française et Générale 22.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Salminen, Jenni. 2012. *Ihmisen ja luonnon subde. 5. ja 6. luokan maantiedon ja biologian sekä fysiikan ja kemian oppikirjojen kielellisten valintojen tarkastelua*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201307034135>>. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Salthe, Stanley N. 2003. Translation into and out of language? Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 283–295. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Salwiczek, Lucie H. & Wolfgang Wickler. 2004. Birdsong. An evolutionary parallel to human language. *Semiotica* 151. 163–182.
- Sanders, Gary. 1970. Peirce's sixty-six signs? *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 6(1). 3–16.

- Santaoja, Minna. 2013. *Rakkaudesta luontoon. Luontobarrastajat luonnonsuojelun toimijoina*. Väitöskirja. (Acta Universitatis Tamperensis 1853.) Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sapir, Edward. 1912/2001. Language and environment. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 13–23. London & New York: Continuum.
- Sapir, Edward. 1929/1970. The status of linguistics as a science. Edward Sapir, *Culture, language and personality. Selected essays edited by David G. Mandelbaum*, 65–77. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Sapir 1933/1970. Ks. Sapir, Edward. 1933/1949/1970.
- Sapir, Edward. 1933/1949/1970. Language. David G. Mandelbaum (toim.), *Culture, language, and personality. Selected essays*, 1–44. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Saussure, Ferdinand de. 1916/1955. *Cours de linguistique générale*. 5ème édition. Julkaisseet Charles Bally & Albert Sechehaye, yhteistyössä Albert Riedlingerin kanssa. Paris: Payot.
- Savage-Rumbaugh, Sue, William M. Fields, Pär Segerdahl & Duane Rumbaugh. 2005. Culture prefigures cognition in Pan/Homo bonobos. *Theoria* 20(54). 311–328.
- Savan, David, 1994. Letter from David Savan to Jean Fisette. Michael Shapiro (toim.), *The Peirce Seminar Papers. An Annual of Semiotic Analysis. Volume 2*, 71–77. Providence & Oxford: Berghahn Books.
- Savan, David. 1987–1988. *An Introduction to C. S. Peirce's Full System of Semeiotic*. (Monograph Series of the Toronto Semiotic Circle 1.) Toronto: Victoria College of the University of Toronto.
- Savory, Theodore. 1957/1968. *The art of translation*. London: Jonathan Cape.
- Sax, Boria. 2007. The cosmic spider and her worldwide web. Sacred and symbolic animals in the era of change. Randy Malamud (toim.), *A cultural history of animals in the modern age*, 27–47. Oxford & New York: Berg.
- Scarce, R. 2000. *Fishy business. Salmon, biology, and the social constructions of nature*. Philadelphia: Temple University Press.
- Scarpa, Federica. 2002. Closer and closer apart? Specialized translation in a cognitive perspective. Alessandra Riccardi (toim.), *Translation studies. Perspectives on an emerging discipline*, 133–149. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scheler, Max. 1928/1930. *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Darmstadt: Otto Reichl Verlag.
- Schillo, K. K. 2003. Critical perspectives of animal agriculture. Introduction. *Journal of Animal Science* 81. 2880–2886.
- Schindlbeck, Markus. 1980. *Sago bei den Sawos. Untersuchungen über die Bedeutung von Sago in Wirtschaft, Sozialordnung und Religion*. Basel: Museum für Völkerkunde.
- Schjoldager, Anne. 2008. *Understanding translation*. Henrik Gottlieb & Ida Klitgårdin kanssa. Aarhus: Academica.
- Schlegel 1803/1977. Ks. Schlegel, August Wilhelm. 1803/1965/1977.

- Schlegel, August Wilhelm. 1803/1965/1977. Translation as recreation, katkelma teoksesta *Geschichte der romantischen Literatur*. André Lefevere, *Translating literature. The German tradition from Luther to Rosenzweig*, 54. (Approaches to Translation Studies 4.) Assen: Van Gorcum.
- Schlegel 1797–1804/1977. Ks. Schlegel, Friedrich. 1797–1804/1957/1977.
- Schlegel, Friedrich. 1797–1804/1957/1977. Maxims on translation and translators, katkelma teoksesta *Literary notebooks*. André Lefevere, *Translating literature. The German tradition from Luther to Rosenzweig*, 58–59. (Approaches to Translation Studies 4.) Assen: Van Gorcum.
- Schleiermacher, Friedrich. 1813/1999. Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens. Kääntänyt Antoine Berman. Friedrich Schleiermacher, *Des différentes méthodes du traduire et autre texte*, kääntäneet Antoine Berman & Christian Berner, kaksikielinen saksa–ranska, 30–92. (Points Essais.) Paris: Editions du Seuil.
- Schleiermacher 1813/2007. Ks. Schleiermacher, Friedrich. 1813/1838/2007.
- Schleiermacher, Friedrich. 1813/1838/2007. Eri kääntämismetodeista. Kääntänyt Maija Ollikainen. Tapani Kilpeläinen (toim.), *Kääntökirja. Kirjoituksia kääntämisen filosofiasta*, 6–36. (niin & näin -lehden kirjasarja.) Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Schleiermacher, Friedrich. 1838/1977. *Hermeneutik und Kritik. Mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers*. Edité par M. Frank. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Schlepppegrell, Mary J. 1997/2001. What makes a grammar green? A reply to Goatly. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 226–228. London & New York: Continuum.
- Schmidt, Heide. 1993. Violations of textual conventions in translation. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 339–349. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Schultz, Beth. 1992/2001. Language and the natural environment. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 109–114. London & New York: Continuum.
- Schwandt, Thomas A. 2000. Three epistemological stances for qualitative inquiry. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.), *Handbook of qualitative research*, 2nd edition, 189–213. Thousand Oaks & London & New Delhi: Sage Publications.
- Schäffner, Christina. 1993. Meaning and knowledge in translation. Yves Gambier & Jorma Tommola (toim.), *Translation and knowledge SSOTT IV. Scandinavian Symposium on Translation Theory, Turku, 4.–6.6.1992*, 155–166. Turku: Centre for Translation and Interpreting at the University of Turku.
- Schäffner, Christina. 2002. Translation, politics, ideology. Irmeli Helin (toim.), *Essays in translation, pragmatics and semiotics*, 33–62. (Helsinki University Translation Series 2.) Helsinki: Multilingual Communication Programme (MonAKO), Helsingin yliopisto.
- Schäffner, Christina & Beverly Adab. 1997. Translation as intercultural communication – contact as conflict. Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová & Klaus Kaindl (toim.), *Translation as intercultural communication. Selected papers from the EST congress – Prague 1995*, 325–337. (Benjamins Translation Library 20.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Scigaj, Leonard M. 1999. *Sustainable poetry. Four American ecopoets*. Lexington: The University Press of Kentucky.

- Scott, Clive. 2011. The translation of reading. A phenomenological approach. *Translation Studies* 4(2). 213–229.
- Scott, David. 1988. *Pictorialist poetics. Poetry and the visual arts in nineteenth century France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sealey, Alison & Nickie Charles. 2013. “What do animals mean to you?” Naming and relating to nonhuman animals. *Anthrozoös* 26(4). 485–503.
- Sealey, Alison & Lee Oakley. 2013. Anthropomorphic grammar? Some linguistic patterns in the wildlife documentary series *Life*. *Text and Talk* 33(3). 399–420.
- Sebeok, Thomas A. 1969. Semiotics and ethology. Thomas A. Sebeok & Alexandra Ramsay (toim.), *Approaches to animal communication*, 200–231. (Approaches to Semiotics 1.) The Hague & Paris: Mouton.
- Sebeok, Thomas A. 1972. *Perspectives in zoosemiotics*. (Janua Linguarum, Series Minor 122.) The Hague: Mouton.
- Sebeok, Thomas A. 1986. *I think I am a verb. More contributions to the doctrine of signs*. (Topics in contemporary semiotics.) New York: Plenum Press.
- Sebeok, Thomas A. 1991a. *A sign is just a sign*. (Advances in Semiotics.) Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Sebeok, Thomas A. 1991b. In what sense is language a ‘primary modeling system’? Myrdene Anderson & Floyd Merrell (toim.), *On semiotic modeling*, 327–339. (Approaches to Semiotics 97.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Sebeok, Thomas. 1994/2001. *Signs. An introduction to semiotics*. 2nd edition. Toronto: University of Toronto Press.
- Sebeok, Thomas. 2001. *Global semiotics*. (Advances in Semiotics.) Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Segal, Alan F. 2003. Text translation as a prelude for soul translation. Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 213–247. Oxford & New York: Berg.
- Segerdahl, Pär. 2011. Introduction. Interventions in anthropocentrism. Pär Segerdahl (toim.), *Undisciplined animals. Invitations to animal studies*, 1–8. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Seleskovitch, Danica. 1976. Interpretation. A psychological approach to translating. Richard W. Brislin (toim.), *Translation. Applications and research*, 92–116. New York: Gardner Press.
- Seleskovitch, Danica. 1976/1984. De l’expérience aux concepts. Danica Seleskovitch & Marianne Lederer, *Interpréter pour traduire*, 72–103. (Publications de la Sorbonne. Littératures I 10. Collection « Traductologie 1. ») Paris: Didier Erudition.
- Seleskovitch, Danica. 1977/1984. Interpréter un discours n’est pas traduire une langue. Danica Seleskovitch & Marianne Lederer, *Interpréter pour traduire*, 104–115. (Publications de la Sorbonne. Littératures I 10. Collection « Traductologie 1. ») Paris: Didier Erudition.

- Seleskovitch, Danica. 1980/1984. La théorie du sens et la machine à traduire. Danica Seleskovitch & Marianne Lederer, *Interpréter pour traduire*, 116–123. (Publications de la Sorbonne. Littératures I 10. Collection « Traductologie 1. ») Paris: Didier Erudition.
- Seleskovitch, Danica. 1982/1984. La compréhension d'une pensée à travers son expression. Danica Seleskovitch & Marianne Lederer, *Interpréter pour traduire*, 294–308. (Publications de la Sorbonne. Littératures I 10. Collection « Traductologie 1. ») Paris: Didier Erudition.
- Sepänmaa, Yrjö. 2009. Jälkisanat. Kulttuuritieteellisen eläintutkimuksen lähtökohdista ja mahdollisuuksista. Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.), *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, 220–233. Helsinki: Palmenia.
- Seppä, Jussi. 1922. *Lintujen äänet. Taskukirja lintujen lajin määrittämiseksi laulusta ja kutsuäänistä tekijän kuvittamana*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Seppä, Jussi. 1945. *Linnut ja maisema*. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Serpell, James. 1986/1996. *In the company of animals. A study of human-animal relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Serpell, James A. 2003. Anthropomorphism and anthropomorphic selection – beyond the “cute response”. *Society & Animals* 11(1). 83–100.
- Serres, Michel. 1990/1994. *Luontosopimus*. Kääntäneet Aila Virtanen & Jussi Vähämäki. Tampere: Vastapaino.
- Shamma, Tarek. 2009. Postcolonial studies and translation theory. *MonTI* 1. 183–196.
- Shands, Harley C. 1971. Outline of a general theory of human communication. Julia Kristeva, Josette Rey-Debove & Donna Jean Umiker (toim.), *Essays in Semiotics / Essais de sémiotique*, 341–387. (Approaches to Semiotics 4.) The Hague: Mouton.
- Shankar, S. 2009. Translation and the vernacular. The Tamil Krishna devotional “Alaippayuthey”. Nalini Iyer & Bonnie Zare (toim.), *Other tongues. Rethinking the language debates in India*, 155–167. Amsterdam & New York: Rodopi.
- Shepard, Paul. 1996. *The others. How animals made us human*. Washington, D. C. & Covelo, California: Island Press.
- Sheriff, John K. 1981. Charles S. Peirce and the semiotics of literature. Richard T. De George (toim.), *Semiotic themes*, 51–74. (Humanistic Studies 53.) Lawrence: University of Kansas Publications.
- Shields, Kathleen. 2000. *Gained in translation. Language, poetry and identity in twentieth-century Ireland*. Oxford: Peter Lang.
- Shields, Kathleen. 2011. Auditory images as sites of emotion. Translating Gerard Manley Hopkins into French. Kathleen Shields & Michael Clarke (toim.), *Translating emotion. Studies in transformation and renewal between languages*, 87–105. Oxford: Peter Lang.
- Short, T. L. 1996. Interpreting Peirce's interpretant. A response to Lalor, Liszka, and Meyers. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 32(4). 488–541.
- Short, T. L. 2007. *Peirce's theory of signs*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Short, T. L. 2003. Peirce on meaning and translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 217–231. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Short, T. L. 2004. The development of Peirce's theory of signs. Cheryl Misak (toim.), *The Cambridge companion to Peirce*, 214–240. (Cambridge companions). Cambridge: Cambridge University Press.
- Shotter, John. 2006. Participative thinking. 'Seeing the face' and 'hearing the voice' of nature. Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.), *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, 106–126. (New Ecologies for the Twenty-first Century.) Durham & London: Duke University Press.
- Shusterman, Richard. 2008. *Body consciousness. A philosophy of mindfulness and somaesthetics*. New York: Cambridge University Press.
- Shuttleworth, Mark & Moira Cowie. 1997. *Dictionary of translation studies*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Sibona, Bruno. 2014. *Homo porosus. L'homme poreux et ses animaux intérieurs*. Dijon: Editions universitaires de Dijon.
- Sihvonen, Jukka. 2014. Ihmiskuvia, eläimiä ja antropologisia koneita. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi*, 81–108. (Eetos-julkaisuja 15.) Turku: Eetos.
- Sile, Dina. 2003. Simultaneous interpreting with text. A suggestion for teaching methodology. Andrejs Veisbergs (toim.), *The third Riga symposium on pragmatic aspects of translation. Proceedings*, 153–162. Riga: University of Latvia, Aarhus School of Business.
- Silverman, David. 2000. Analyzing talk and text. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.), *Handbook of qualitative research*, 2nd edition, 821–834. Thousand Oaks & London & New Delhi: Sage Publications.
- Silverstein, Michael. 2003. Translation, transduction, transformation. Skating "glossando" on thin semiotic ice. Paula G. Rubel & Abraham Rosman (toim.), *Translating cultures. Perspectives on translation and anthropology*, 75–105. Oxford & New York: Berg.
- Simola, Heikki. 2008. Runebergin ja Topeliuksen isänmaa. Helena Telkänranta (toim.), *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*, 22–23. Helsinki: Suomen luonnonsuojeluliitto & Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Simola, Heikki & Helena Telkänranta. 2008. Laulujoutsenen kansa. Helena Telkänranta (toim.), *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*, 10–13. Helsinki: Suomen luonnonsuojeluliitto & Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Simon, Sherry. 1992. The language of cultural difference. Figures of alterity in Canadian translation. Lawrence Venuti (toim.), *Rethinking translation. Discourse, subjectivity, ideology*, 159–176. London & New York: Routledge.
- Simon, Sherry. 1999. Translating and interlingual creation in the contact zone. Border writing in Quebec. Susan Bassnet & Harish Trivedi (toim.), *Post-colonial translation. Theory and practice*, 58–74. (Translation Studies.) London & New York: Routledge.
- Simons, John. 2002. *Animals, literature and the politics of representation*. Basingstoke & New York: Palgrave.
- Singer, Peter. 1974/1976. All animals are equal. Tom Regan & Peter Singer (toim.), *Animal rights and human obligations*, 148–162. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

- Sjöblom, Pia. 2012. *Naturen och jag. En studie av gymnasiestudenternas förhållande till naturen ur ett miljöpedagogiskt perspektiv*. Väitöskirja. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Skidmore, Arthur. 1981. Peirce and semiotics. An introduction to Peirce's theory of signs. Richard T. De George (toim.), *Semiotic themes*, 33–50. (Humanistic Studies 53.) Lawrence: University of Kansas Publications.
- Sklovski 1917/2001. Ks. Sklovski, Viktor. 1917/1969/2001.
- Sklovski, Viktor. 1917/1969/2001. Taiteesta – keinona. Kääntänyt Timo Suni. Pekka Pesonen & Timo Suni (toim.), *Venäläinen formalismi. Antologia*, 29–49. (Tietolipas 172.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Slovic, Scott. 1996. Nature writing and environmental psychology. The interiority of outdoor experience. Cheryl Glotfelty & Harold Fromm (toim.), *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*, 351–370. Athens, Georgia: The University of Georgia Press.
- Smeds, Pia. 2017. *Farm education – sustainability, food and education*. Väitöskirja. Oulun yliopisto. (Natural resources and bioeconomy studies 61/2017.) Helsinki: Luke (Natural Resources Institute Finland.)
- Smil, Vaclav. 2002. *The Earth's biosphere. Evolution, dynamics, and change*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Smith, Neil & Ann Law. 2013. Parametric variation. Language and birdsong. Johan J. Bolhuis & Martin Everaert (toim.), *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*, 125–141. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Smuts, Barbara. 2001/2013. Kohtaamisia eläinten mielten kanssa. Kääntänyt Johanna Koskinen. Elisa Aaltola (toim.), *Johdatus eläinfilosofiaan*, 251–277. Helsinki: Gaudeamus.
- Snell-Hornby, Mary. 1988. *Translation studies. An integrated approach*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Snell-Hornby, Mary. 2006. *The turns of translation studies. New paradigms or shifting viewpoints?* (Benjamins Translation Library 66.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Snyder, Gary. 1990. *The practice of the wild. Essays*. Berkeley: Counterpoint.
- Snyder, William H. 1996. Context. An essential element of language meaning. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 135–155. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Souchier, Emmanuël. 1991. *Raymond Queneau*. (Les Contemporains 13.) Paris: Seuil.
- Souza Filho, Danilo Marcondes de. 1992. Some implications of speech act theory for the theory of translation. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk & Marcel Thelen (toim.), *Translation and meaning. Part 2*, 105–110. Maastricht: Rijkshogeschool Maastricht, Faculty of Translation and Interpreting.
- Sperber, Dan. 1993. Interpreting and explaining cultural representations. Gísli Pálsson (toim.), *Beyond boundaries. Understanding, translation and anthropological discourse*, 162–183. (Explorations in Anthropology.) Oxford & Providence: Berg.

- Spieessens, Anneleen. 2013. Translation as argumentation. Ethos and ethical positioning in Hoess's Commandant of Auschwitz. *Translation Studies* 6(1). 3–18.
- Stahuljak, Zrinka. 2000. Violent distortions. Bearing witness to the task of wartime translators. *TTR Traduction, Terminologie, Rédaction* XIII (1), *Etudes sur le texte et ses transformations*. 37–51.
- Stecconi, Ubaldo. 2004a. Five reasons why semiotics is good for Translation Studies. Yves Gambier, Miriam Shlesinger & Radegundis Stolze (toim.), *Doubts and directions in Translation Studies. Selected contributions from the EST congress, Lisbon 2004*, 15–26. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Stecconi, Ubaldo. 2004b. A map of semiotics for translations studies. Stefano Arduini & Robert Hodgson (toim.), *Similarity and difference in translation. Proceedings of the international conference on similarity and translation*, 153–168. Rimini: Guaraldi.
- Stecconi, Ubaldo. 2010. What happens if we think that translating is a wave? *Translation Studies* 3(1). 47–60.
- Steel, Daniel. 2010. Epistemic values and the argument from inductive risk. *Philosophy of Science* 77. 14–34.
- Steiner, George. 1975. *After Babel. Aspects of language and translation*. London: Oxford University Press.
- Sterk, Jan P. 2004. Translation and media. How different can we be and still be equivalent (or at least similar)? Stefano Arduini & Robert Hodgson (toim.), *Similarity and difference in translation. Proceedings of the international conference on similarity and translation, Bible House, New York City May 31–June 1, 2001*, 127–151. Rimini, Italy: Guaraldi.
- Stewart, Susan. 2009. Rhyme and freedom. Marjorie Perloff & Craig Dworkin (toim.), *The sound of poetry / The poetry of sound*, 29–48. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Stibbe, Arran. 2001. Language, power and the social construction of animals. *Society & Animals* 9(2). 145–161.
- Stibbe, Arran. 2006. Deep ecology and language. The curtailed journey of the Atlantic salmon. *Society & Animals* 14(1). 61–77.
- Stibbe, Arran. 2012. *Animals erased. Discourse, ecology, and reconnection with the natural world*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Stibbe, Arran. 2015. *Ecolinguistics. Language, ecology and the stories we live by*. London & New York: Routledge.
- Stibbe, Arran. 2017. Positive discourse analysis. Rethinking human ecological relationships. Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.), *The Routledge handbook of Ecolinguistics*, 165–178. New York: Routledge.
- Straight, H. Stephen. 1996. Translating as instructing versus translating as adapting. How to establish criteria for judging the communicative coherence of a translation. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 167–181. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Sturge, Kate. 2006. The other on display. Translation in the ethnographic museum. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 2*, 431–440. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Sturge, Kate. 2007. *Representing others. Translation, ethnography and the museum*. (Translation Theories Explained.) Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.

- Sturrock, John. 1991. On Jakobson on translation. Thomas A. Sebeok & Jean Umiker-Sebeok (toim.), *Recent developments in theory and history. The semiotic web 1990*, 307–321. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Suhamy, Henri. 1981. *Les figures de style*. (Que sais-je ?) Paris: PUF.
- Suni, Timo. 2001. Kuinka formalismi tehtiin. Pekka Pesonen & Timo Suni (toim.), *Venäläinen formalismi. Antologia*, 7–28. (Tietolipas 172.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomela, Liisa & Sirpa Tani. 2004. Ympäristön kolme ulottuvuutta. Hannele Cantell (toim.), *Ympäristökasvatuksen käsikirja*, 45–57. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Suoranta, Juha & Sanna Ryytänen. 2014. *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into.
- Surya, Michel. 2004. *Humanimalités*. Paris: Editions Léo Schéer.
- Suzuki, Toshitaka N., David Wheatcroft & Michael Griesser. 2016. Experimental evidence for compositional syntax in bird calls. *Nature Communications* 7.
<<https://www.nature.com/articles/ncomms10986>>
- Svane, Brynja. 2002. *Hur översätter man verkligheten?* (Reports from the Research Programme Translation and Interpreting – A Meeting between Languages and Cultures 1.) Uppsala: Department of Romance Languages, Uppsala University.
- Svensson 1999/2010. Ks. Svensson, Lars. 1999/2009/2010.
- Svensson, Lars. 1999/2009/2010. *Lintuopas. Euroopan ja Välimeren alueen linnut*. Uudistetun laitoksen toinen painos. Kuvat ja kuvatekstit Killian Mullarney & Dan Zetterström. Yhteistyössä Peter J. Grantin kanssa. Kääntäneet Hannu Jännes & Pekka J. Nikander. Helsinki: Otava.
- Szyborska, Wisława. 2003. *Sata Szyborskaa*. Kääntäneet Martti Puukko & Jarkko Laine. Helsinki: Like.
- Söderlund, Börje. 1965. *Att översätta*. Stockholm: Bonniers.
- Tabakowska, Elżbieta. 1993. *Cognitive linguistics and poetics of translation*. (Language in Performance 9.) Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Tabakowska, Elżbieta. 2003. Iconicity and literary translation. Wolfgang G. Müller & Olga Fischer (toim.), *From sign to signing*, 361–376. (Iconicity in Language and Literature 3.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tabakowska, Elżbieta. 2005. Iconicity as a function of point of view. Constantino Maeder, Olga Fischer & William J. Herlofsky (toim.), *Outside-in – inside-out*, 375–387. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tai, James H-Y. 1985. Temporal sequence and Chinese word order. John Haiman (toim.), *Iconicity in syntax. Proceedings of a symposium on iconicity in syntax, Stanford, June 24–6, 1983*, 49–72. (Typological Studies in Language (TSL).) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Taivalkoski-Shilov, Kristiina. 2003. *La tierve main. Discours rapporté, traduction et Fielding en France au XVIIIe siècle*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Tambiah, Stanley Jeyaraja. 1990. *Magic, science, religion, and the scope of rationality*. (The Lewis Henry Morgan Lectures 1984.) Cambridge University Press: Cambridge.
- Taylor, Charles. 1995. *Philosophical arguments*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.
- Taylor, Paul W. 1981. The ethics of respect for nature. *Environmental Ethics* 3. 197–218.
- Tedlock, Denis. 1983. *The spoken word and the work of interpretation*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Teittinen, Jouni. 2016. Passing the cattle car. Anthropomorphism, animal suffering, and James Agee's 'A Mother's Tale'. Jopi Nyman & Nora Schuurman (toim.), *Affect, space and animals*, 151–162. (Routledge Human-Animal Studies Series.) Abingdon, Oxon: Routledge.
- Telkänranta, Helena. 2004. *Kanojen maailma*. Helsinki: Sanasilta.
- Telkänranta, Helena. 2015. *Millaista on olla eläin?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Telkänranta, Helena. 2016. *Eläin ja ihminen. Mikä meitä yhdistää?* (Kirjokansi 120.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Terminologie de la traduction / Translation terminology / Terminología de la traducción / Terminologie der Übersetzung*. 1999. Toimittaneet Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke & Monique C. Cormier. (FIT Monograph Series 1.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tetzlaff, Michael & Georges Rey. 2009. Systematicity and intentional realism in honeybee navigation. Robert W. Lurz (toim.), *The philosophy of animal minds*, 72–88. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Thiong'o wa, Ngũgi. 2009. Translated by the author. My life in between languages. *Translation Studies* 2(1). 17–20.
- Thoreau, Henry David. 1842/2007. Massachusettsin luonnonhistoria. Kääntänyt Antti Immonen. *Vaellus vuorelle ja muita esseitä*, 17–41. Helsinki: Green Spot.
- Thoreau, Henry David. 1843/2007. Talvinen kävely. Kääntänyt Antti Immonen. *Vaellus vuorelle ja muita esseitä*, 71–88. Helsinki: Green Spot.
- Thoreau, Henry David. 1854/2007. Orjuus Massachusettsissa. Kääntänyt Antti Immonen. *Vaellus vuorelle ja muita esseitä*, 89–106. Helsinki: Green Spot.
- Thoreau, Henry David. 1860/2007. Puiden lisääntyminen. Kääntänyt Antti Immonen. *Vaellus vuorelle ja muita esseitä*, 107–123. Helsinki: Green Spot.
- Thoreau, Henry David. 1862/2007a. Syksyn värit. Kääntänyt Antti Immonen. *Vaellus vuorelle ja muita esseitä*, 125–157. Helsinki: Green Spot.
- Thoreau, Henry David. 1862/2007b. Villiomenat. Kääntänyt Antti Immonen. *Vaellus vuorelle ja muita esseitä*, 159–186. Helsinki: Green Spot.
- Thoreau 1862/2008. Ks. Thoreau, Henry David. 1862/1997/2008.

- Thoreau, Henry David. 1862/1997/2008. *Kävelemisen taito*. Kääntänyt Markku Envall. Helsinki: Basam Books.
- Tieteen termipankki. eklektismi. <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:eklektismi>> Luettu 3.5.2017.
- Tieteen termipankki. hydrografinen verkko. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:hydrografinen_verkko> Luettu 30.1.2018.
- Tieteen termipankki. litterointi. <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:litterointi>> Luettu 19.3.2018.
- Tieteen termipankki. transkriptio. <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:transkriptio>> Luettu 19.3.2018.
- Tieteen termipankki. translitterointi. <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:translitterointi>> Luettu 19.3.2018.
- Tieteen termipankki. interpretantti: tulkitsin. <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Semiotiikka:interpretantti>> Luettu 18.11.2016.
- Tiitinen, Hannu & Patrick J. C. May. 2006. Kuulojärjestelmä ja kuulohavainnot. Heikki Hämäläinen *et al.* (toim.), *Mieli ja aivot. Kognitiivisen neurotieteen oppikirja*, 157–166. Turku: Kognitiivisen neurotieteen tutkimuskeskus, Turun yliopisto.
- Tinbergen, Niko. 1963. On aims and methods of ethology. *Zeitschrift für Tierpsychologie* 20. 410–433.
- Tirkkonen-Condit, Sonja. 1997. Towards a prototypical definition of translation. Marcel Thelen & Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (toim.), *Translation and meaning. Part 4*, 89–96. Maastricht: Hogeschool Zuyd, Maastricht School of Translation and Interpreting.
- Toijonen, Siskotuulikki. 2017. Kirjoittaminen on halua tulla rakastetuksi. *Kritiikin Uutiset / Kritikernytt* 17.5.2017. <<https://www.kritiikinuutiset.fi/2017/05/17/kirjoittaminen-halua-tulla-rakastetuksi/>> Luettu 12.4.2018.
- Tønnessen, Morten & Kadri Tüür. 2014. The semiotics of animal representations. Introduction. Kadri Tüür & Morten Tønnessen (toim.), *The semiotics of animal representations*, 7–30. (Nature, Culture and Literature 10.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Torop, Peeter. 2003. Intersemiosis and intersemiotic translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 271–282. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Tosh, Wayne. 1965. *Syntactic translation*. London: Mouton.
- Totzeva, Sophia. 1999. Realizing theatrical potential. The dramatic text in performance and translation. Jean Boase-Beier & Michael Holman (toim.), *The practices of literary translation. Constraints and creativity*, 81–90. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Tourniaire, Claudine. 1999. Bilingual translation as a re-creation of the censored text Rhea Galanaki in English and French. Jean Boase-Beier & Michael Holman (toim.), *The practices of literary translation. Constraints and creativity*, 71–80. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Toury 1978/2004. Ks. Toury, Gideon. 1978/1995/2000/2004.

- Toury, Gideon. 1978/1995/2000/2004. The nature and role of norms in translation. Lawrence Venuti (toim.), *The translation studies reader*, 2nd edition, 205–218. New York & London: Routledge.
- Toury, Gideon. 1980. *In search of a theory of translation*. (Meaning & Art 2. / Targum. Studies in Translation Theory.) Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, Gideon. 1982. A rationale for descriptive translation studies. *Dispositio. Revista Hispánica de Semiótica Literaria* VII(19–20–21). 23–39.
- Toury, Gideon. 1986. Translation. Thomas A. Sebeok (toim.), *Encyclopedic dictionary of semiotics. Tome 2. N–Z*, 1107–1124. (Approaches to Semiotics 73.) Berlin: Mouton de Gruyter.
- Toury, Gideon. 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. (Benjamins Translation Library 4.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Trampe, Wilhelm. 1991/2001. Language and ecological crisis. Extracts from a dictionary of industrial agriculture. Kääntänyt Peter Mühlhäusler. Alwin Fill & Peter Mühlhäusler (toim.), *The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment*, 232–240. London & New York: Continuum.
- Trampe, Wilhelm. 2017. Euphemisms for killing animals and for other forms of their use. Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.), *The Routledge handbook of Ecolinguistics*, 325–341. New York: Routledge.
- Trosborg, Anna. 1994. ”Acts” in contracts. Some guidelines for translation. Arnt Lykke Jakobsen (toim.), *Translating LSP texts. Some theoretical considerations*, 109–128. (Copenhagen Studies in Language 16.) Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Tsur, Reuven. 2001. Onomatopoeia. Cuckoo-language and tick-tocking. The constraints of semiotic systems. The Cognitive Poetics Project. Muutettu viimeisen kerran 28.5.2001. <http://www.tau.ac.il/~tsurxx/Cuckoo_onomatopoeia.html>
- Tsur, Reuven. 2011. Aesthetic qualities as structural resemblance. Divergence and perceptual forces in poetry. Pascal Michelucci, Olga Fischer & Christina Ljungberg (toim.), *Seblance and signification*, 233–250. (Iconicity in Language and Literature 10.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tuana, Nancy. 1996. Revaluing science. Starting from the practices of women. Lynn Hankinson Nelson & Jack Nelson (toim.), *Feminism, science, and the philosophy of science*, 17–35. (Synthese Library 256.) Dordrecht & Boston & London: Kluwer Academic Publishers.
- Tuomivaara, Salla. 2003. *Eläimet muuttuvassa yhteiskunnassa. Jobdatus ihmisten ja eläinten välisten suhteiden sosiologiaan*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-12432>>. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tuomivaara, Salla. 2015. Saako ihmistä sanoa eläimeksi? Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*, 57–73. Helsinki: Into.
- Tuomivaara, Salla & Joni Purmonen. 1998. *Ulos häkeistä! Kaksi näkökulmaa uuden eläinliikkeen sisältä*. Helsinki: Tammi.
- Turina, Isacco. 2018. Pride and burden. The quest for consistency in the anti-speciesist movement. *Society & Animals* 26(3). 239–258.

- Tüür, Kadri. 2014. Like a fish out of water. Literary representations of fish. Kadri Tüür & Morten Tønnessen (toim.), *The semiotics of animal representations*, 263–288. (Nature, culture and literature 10.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Tüür, Kadri & Morten Tønnessen (toim.). 2014. *The semiotics of animal representations*. (Nature, culture and literature 10.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Tweney, Ryan D. & Harry W. Hoemann. 1976. Translation and sign languages. Richard W. Brislin (toim.), *Translation. Applications and research*, 138–161. New York: Gardner Press.
- Tyler, Stephen A. 1986. Post-modern ethnography. From document of the occult to occult document. James Clifford & George E. Marcus (toim.), *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*, 122–140. Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press.
- Tymoczko, Maria. 1999a. *Translation in a postcolonial context. Early Irish Literature in English Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Tymoczko, Maria. 1999b. Post-colonial writing and literary translation. Susan Bassnett & Harish Trivedi (toim.), *Post-colonial translation. Theory and practice*, 19–40. (Translation Studies.) London & New York : Routledge.
- Tymoczko, Maria. 2000. Translation and political engagement. Activism, social change and the role of translation in geopolitical shifts. *The Translator* 6(1). 23–47.
- Tymoczko, Maria. 2006. Reconceptualizing translation theory. Integrating non-Western thought about translation. Theo Hermans (toim.), *Translating others. Volume 1*, 13–32. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Tymoczko, Maria. 2007. *Enlarging translation, empowering translators*. Manchester & Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Uexküll 1934/2010. Ks. Uexküll, Jakob von. 1934/1940/2010.
- Uexküll, Jakob von. 1934/1940/2010. *A foray into the worlds of animals and humans. With a theory of meaning*. Kääntänyt Joseph D. O’Neil. (Posthumanities 12.) Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Uexküll, Jakob von. 1936/2001. An introduction to Umwelt. Kääntänyt Gösta Brunow. *Semiotica* 134(1). 107–110.
- Uexküll, Thure von. 1992. Varieties of semiosis. Thomas A. Sebeok & Jean Umiker-Sebeok (toim.), *Biosemiotics. The semiotic web 1991*, 455–470. (Approaches to Semiotics 106.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Ulrych, Margherita. 2003. Diversity, uniformity and creativity in translation. Susan Petrilli (toim.), *Translation translation*, 133–151. (Approaches to translation studies 21.) New York: Rodopi.
- Ungerer, Friedrich. 1999. Diagrammatic iconicity in word-formation. Max Nänny (toim.), *Form miming meaning*, 307–324. (Iconicity in Language and Literature 1.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Uspenski, Eduard. 1974/1980. *Fedja-setä, kissa ja koina*. Kuvittanut Gennadi Kalinovski. Kääntänyt Martti Anhava. Helsinki: Otava.

- Uspenski, Eduard. 1998/1999. *Fedja-setä menee kouluun*. Kuvittanut Gennadi Kalinovski. Kääntänyt Martti Anhava. Helsinki: Otava.
- Usunier 1992/2000. Ks. Usunier, Jean-Claude. 1992/1996/2000.
- Usunier, Jean-Claude. 1992/1996/2000. *Marketing across cultures*. 3rd edition. Harlow: Prentice Hall.
- Vadén, Tere. 2006. *Karhun nimi – kuusi luentoa luonnosta*. Kuvat Kristian Simolin. (23^o45. niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja.) Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Vallet, Eric, Irina Beme & Michel Kreutzer. 1998. Two-note syllables in canary songs elicit high levels of sexual display. *Animal Behaviour* 55(2). 291–297.
- Valros, Anna. 2005. Eläinten käyttäytyminen ja hyvinvointi. Anna Valros, Hanna Teräväinen & Jukka Helin (toim.), *Hyvinvoiva tuotantoeläin*, 22–26. (Tieto tuottamaan 109.) ProAgria Maaseutukeskusten Liitto. Keuruu: Otava.
- Valste, Juha. 2015. *Neandertalinihminen. Kadonnut lajitoveri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valtiala, Nalle. 1968/1969. *Varokaa ihmistä*. Kääntäneet Helena Linkola & Martti Linkola. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Van Matre, Steve. 1990/1998. *Maakasvatus... uusi alku*. Kääntänyt Raija Luhanto. Helsinki: Rakennusalan Kustantajat.
- Vehmas-Lehto, Inkeri. 1989. *Quasi-correctness. A critical study of Finnish translations of Russian journalistic texts*. (Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 31.) Helsinki: Neuvostoliittoinstituutti.
- Veivo, Harri. 2011. *Portti ja polku. Tutkimus kirjallisuuden semiotiikasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Veivo, Harri & Tomi Huttunen. 1999. *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Edita.
- Velde, Roger G van de. 1986. *On the foundations of interpretation. Explorations in the descriptive perspectives of inferential and coherent linguistic*. Leuven & Amersfoort: Acco.
- Veloena. 2018. Täytettyä peltopyytä tapaamassa. Blogikirjoitus 29.1.2018.
<<http://veloenisch.blogspot.com/2018/01/taytettya-peltopyyta-tapaamassa.html>>
- Venuti, Lawrence. 1995. *The translator's invisibility. A history of translation*. London & New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 1996. Translation as a social practice; or, the violence of translation. Marilyn Gaddis Rose (toim.), *Translation horizons beyond the boundaries of Translation Spectrum*, 195–213. (Translation Perspectives IX.) Binghamton: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton.
- Venuti, Lawrence. 1998. *The scandals of translation. Towards an ethics of difference*. London & New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 2000/2004. Translation, community, utopia. Lawrence Venuti (toim.), *The translation studies reader*, 2nd edition, 482–502. New York & London: Routledge.

- Venuti, Lawrence. 2002. The difference that translation makes. The translator's unconscious. Alessandra Riccardi (toim.), *Translation studies. Perspectives on an emerging discipline*, 214–241. Cambridge University Press: Cambridge.
- Venuti, Lawrence. 2007. Adaptation, translation, critique. *Journal of Visual Culture* 6(1). 25–43.
- Venuti, Lawrence. 2008. Translation, interpretation, canon formation. Alexandra Lianeri & Vanda Zajko (toim.), *Translation and the classic. Identity as change in the history of culture*, 27–51. (Classical Presences.) Oxford & New York: Oxford University Press.
- Vermeer, Hans. 1987. What does it mean to translate? *Indian Journal of Applied Linguistics* 13(2). 25–33.
- Vermeer 1989/2004. Ks. Vermeer, Hans. 1989/2000/2004.
- Vermeer, Hans. 1989/2000/2004. Skopos and commission in translational act. Kääntänyt Andrew Chesterman. Lawrence Venuti (toim.), *The translation studies reader*, 2nd edition, 227–238. New York & London: Routledge.
- Verschueren, Jef. 2007. The interventionist role of (re)contextualization in translation. Jeremy Munday (toim.), *Translation as intervention*, 71–83. (Continuum Studies in Translation.) London & New York: Continuum.
- Vidal Claramonte, Carmen África. 2009. Rethinking translation in the 21st century. Kääntänyt Aída Martínez-Gómez Gómez. *MonTI* 1. 39–48.
- Vieira, Else Ribeiro Pires. 1999. Liberating Calibans. Readings of *Antropofagia* and Haroldo de Campos' poetics of transcreation. Susan Bassnet & Harish Trivedi (toim.), *Post-colonial translation. Theory and practice*, 95–113. (Translation Studies.) London & New York: Routledge.
- Vihelmaa, Ella. 2007. "Kesy ja vieras lajienvälisessä kääntämisessä." Esitelmä Kulttuurintutkimuksen päivientyöryhmässä "Eläimet eri aineistoissa". 15.12.2007, Joensuu.
- Vihelmaa, Ella. 2009a. Monitulkintainen metsä. *Ympäristökasvatus* 3/2009. 10–12.
- Vihelmaa, Ella. 2009b. L'éthique du traducteur à l'épreuve de l'écologie. *META. Journal des traducteurs / Translators' Journal* 54(4). 857–870.
- Vihelmaa, Ella. 2010a. Uutta ja unohdettua – merkkejä monimuotoisuudesta. *Ympäristökasvatus* 2/2010. 12–13.
- Vihelmaa, Ella. 2010b. "Kesy pöllö ja vieras kana. Semioottisia harjoitteita." *Ympäristökasvatus* 2/2010. 14–15.
- Vihelmaa, Ella. 2010c. *Les soucis du pinson. La question de la traduction interspécifique*. Ranskalaisen filologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vihelmaa, Ella. 2015. Kuusi merkitystä. Mistä lajienvälisessä kääntämisessä on kyse? *Trace: Finnish Journal for Human-Animal Studies* 1. 24–61.
- Viitala, Jussi. 2003. *Inhimillinen eläin, eläimellinen ihminen. Sosiaalisen käyttäytymisen avaimet*. Jyväskylä: Atena.
- Vilka, Leena. 1995. *The varieties of intrinsic value in nature. A naturalistic approach to environmental philosophy*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Vilkka, Leena. 1996. *Eläinten tietoisuus ja oikeudet. Kettutyttöfilosofiaa ja susietiikkaa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilkka, Leena. 2002. Susi ympäristöetikon silmin. Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*, 278–297. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkka, Leena. 2010. *Oikeutta kalliolle*. Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo & Virpi Kaukio (toim.), *Jalo kivi*, 212–221. Helsinki: Maahenki.
- Vilkuna, Maria (toim.). 2008. *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 5.) <<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>>
- Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet. 1958/1975. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Nouvelle édition revue et corrigée. (Bibliothèque de stylistique comparée.) Paris: Marcel Didier.
- Vinnari, Markus. 2010. *The past, present and future of eating meat in Finland*. (Sarja A-3: 2010.) Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Viswanatha, Vanamala & Sherry Simon. 1999. Shifting grounds of exchange. Susan Bassnet & Harish Trivedi (toim.), *Post-colonial translation. Theory and practice*, 162–181. (Translation Studies.) London & New York: Routledge.
- Waard, Jan de & Eugene A. Nida. 1986. *From one language to another. Functional equivalence in Bible translating*. Nashville: Thomas Nelson Publishers.
- Wadensjö, Cecilia. 1998a. *Kontakt genom tolk*. Stockholm: Dialogos förlag.
- Wadensjö, Cecilia. 1998b. *Interpreting as interaction*. (Language in Social Life Series.) London & New York: Longman.
- Wagner, Emma, Svend Bech & Jésus M. Martínez. 2002. *Translating for the European Union institutions*. (Translation Practices Explained.) Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.
- Waldrop, Rosmarie. 2009. Translating the sound in poetry. Six propositions. Marjorie Perloff & Craig Dworkin (toim.), *The sound of poetry / The poetry of sound*, 60–65. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Wales, Katie. 1989. *A dictionary of stylistics*. (Studies in language and linguistics.) London & New York: Longman.
- Ward, Rachel. 2002. The translation of iconicity in the novels of Kate Atkinson. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 10. 101–114.
- Weil, Kari. 2012. *Thinking animals. Why animal studies now?* New York: Columbia University Press.
- Weissbrod, Rachel. 2004. From translation to transfer. *Across Languages and Cultures* 5(1). 23–41.
- Weller, Georganne. 2002. Sight translation. A linguistic challenge. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.-B., Canada 7–10 août 2002*, 232–235. Paris: Fédération internationale des traducteurs.
- Wenner, Adrian M. 1969. The study of animal communication. An overview. Thomas A. Sebeok & Alexandra Ramsay (toim.), *Approaches to animal communication*, 232–243. (Approaches to Semiotics 1.) The Hague & Paris: Mouton.

- West, Russell. 2002. Teaching nomadism. *Inter/Cultural Studies in the context of Translation Studies*. Stefan Herbrechter (toim.), *Cultural studies, interdisciplinarity and translation*, 161–176. (Critical Studies 20.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Westerkamp, Hildegard. 2001. Speaking from inside the soundscape. David Rothenberg & Marta Ulvaeus (toim.), *The book of music and nature. An anthology of sounds, words, thoughts*, 143–152. (Music / culture. A series from Wesleyan University Press.) Middleton: Wesleyan University Press.
- White, Lynn Jr. 1967. The historical roots of our ecological crisis. *Science* 155(3767). 1203–1207.
- Whitman 1855/1982. Ks. Whitman, Walt. 1855/1881/1891–1892/1982.
- Whitman, Walt. 1855/1881/1891–1892/1982. Song of myself. *Complete poetry and collected prose*, 188–247. (The Library of America.) Toimittanut Justin Kaplan. New York: Literary Classics of the United States.
- Whitman, Walt. 2007. *Valitut runot*. Kääntänyt Markus Jääskeläinen. Turku: Kustannusosakeyhtiö Sammakko.
- Whorf, Benjamin Lee. 1942/1956. Language, mind, and reality. John B. Carroll (toim.), *Language, thought, and reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf*, 246–270. Cambridge, Massachusetts: The M. I. T. Press.
- Wiik, Kalevi. 1981. *Fonetiikan perusteet*. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Wikan, Unni. 1993. Beyond the words. The power of resonance. Gísli Pálsson (toim.), *Beyond boundaries. Understanding, translation and anthropological discourse*, 184–209. (Explorations in Anthropology.) Oxford & Providence: Berg.
- Wilder, Hugh. 1990. Interpretive cognitive ethology. Mark Bekoff & Dale Jamieson (toim.), *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Volume I: Interpretation, intentionality, and communication*, 344–368. Boulder, San Francisco & Oxford: Westview Press.
- Wilhelm, Jane Elisabeth. 2002. Pour une herméneutique du traduire. Le « projet de traduction » et la question du cercle herméneutique. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.–B., Canada 7–10 août 2002*, 166–169. Paris: Fédération internationale des traducteurs.
- Willamo, Risto. 2005. *Kokonaisvaltainen läbestymistapa ympäristönsuojelutieteessä. Sisällön moninlotteisuus ympäristönsuojelijan haasteena*. (Environmentalica Fennica 23.) Helsinki: Helsingin yliopisto, Biotieteellinen tiedekunta, Bio- ja ympäristötieteiden laitos.
- Willamo, Risto. 2012. Milloin luonto voi hyvin – ja ihminen? Tuula Helne & Tiina Silvasti (toim.), *Yhteysien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*, 46–48. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Williams, Anna. 2004. Disciplining animals. Sentience, production, and critique. *International Journal of Sociology and Social Policy* 24(9). 45–57.
- Williams, Jenny & Andrew Chesterman. 2002. *The map. A beginner's guide to doing research in translation studies*. Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.
- Williams, Joseph M. 1976. Synaesthetic adjectives. A possible law of semantic change. *Language* 32(2). 461–478.
- Wilson, Gordon. 2013. Scorpions – armed and dangerous. Answers in Genesis. January 1, 2013. <<https://answersingenesis.org/creepy-crawlies/scorpions-armed-and-dangerous/>> Luettu 29.1.2018.

- Wilss, Wolfram. 1996. *Knowledge and skills in translator behavior*. (Benjamins Translation Library 15.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wing-Kwong Leung, Matthew. 2006. The ideological turn in Translation Studies. João Ferreira Duarte, Alexandra Assis Rosa & Teresa Seruya (toim.), *Translation studies at the interface of disciplines*, 129–144. (Benjamins Translation Library 68.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wischner, Diane, Nicole Kemper & Joachim Krieter. 2009. Nest-building behaviour in sows and consequences for pig husbandry. *Livestock Science* 124(1–3). 1–8.
- Wittgenstein, Ludwig. 1953/1999. *Filosofisia tutkimuksia*. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Wolf, Michaela. 1997. Translation as a process of power. Aspects of cultural anthropology in translation. Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová & Klaus Kaindl (toim.), *Translation as intercultural communication. Selected papers from the EST congress – Prague 1995*, 123–133. (Benjamins Translation Library 20.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wolf, Michaela & Kate Sturge. 2009. Editorial. *Translation Studies* 2(1). 1.
- Wolf, Werner. 2001. The emergence of experiential iconicity and spatial perspective in landscape descriptions in English fiction. Olga Fischer & Max Nänny (toim.), *The motivated sign*, 323–350. (Iconicity in Language and Literature 2.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wolfson, Louis. 1970. *Le schizo et les langues*. Paris: Gallimard.
- Wong, Lawrence Wang-chi. 2007. Translators and interpreters during the Opium War between Britain and China (1839–1842). Myriam Salama-Carr (toim.), *Translating and interpreting conflict*, 41–57. (Approaches to Translation Studies.) Amsterdam & New York: Rodopi.
- Woodham, Kathryn. 2003. Metaphorical equivalence in translation. Catherine Porter's translation of 'Quand nos lèvres se parlent' by Luce Irigaray. *Norwich Papers. Studies in Literary Translation* 11. 24–37.
- Wright, Crispin. 1997. The indeterminacy of translation. Bob Hale & Crispin Wright (toim.), *A companion to the philosophy of language*, 397–426. (Blackwell Companions to Philosophy). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Wuori, Matti & Markku Saksa. 1993. *Titanicin kansituolit*. Porvoo & Helsinki & Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Wyss, Eva Lia. 1999. Iconicity in the digital world. An opportunity to create a personal image? Max Nänny (toim.), *Form miming meaning*, 285–304. (Iconicity in Language and Literature 1.) Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Yameng, Liu. 2007. Towards "representational justice" in translation practice. Jeremy Munday (toim.), *Translation as intervention*, 54–70. (Continuum Studies in Translation.) London & New York: Continuum.
- Yin, Sophia & Brenda McCowan. 2004. Barking in domestic dogs. Context specificity and individual identification. *Animal Behaviour* 68(2). 343–355.
- Yip, Moira. 2013. Structure in human phonology and in birdsong. A phonologist's perspective. Johan J. Bolhuis & Martin Everaert (toim.), *Birdsong, speech, and language. Exploring the evolution of mind and brain*, 181–208. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

- Yourcenar, Marguerite. 1968/1969. *Käy kobti pimeää*. Kääntänyt Irene Sorsa. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Yu, Han. 819/1985. Han Yu's address to the crocodiles. David M. Guss (toim.), *The language of the birds. Tales, texts, & poems of interspecies communication*, 268–270. Kääntänyt Eliot Weinberger. San Francisco: North Point Press.
- Zauberga, Ieva. 2001. Ideology and meaning. Marcel Thelen & Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (toim.), *Translation and meaning. Part 5*, 317–323. Maastricht: Hogeschool Zuyd, Maastricht School of Translation and Interpreting.
- Zhang, Jiajie. 1997. The nature of external representations in problem solving. *Cognitive Science* 21(2). 179–217.
- Zhu, Chunshen. 2002. Cognitive potentials of the image for metaphor translation. Fédération internationale des traducteurs (toim.), *La traduction. Des idées nouvelles pour un siècle nouveau. Actes du XVIe Congrès de la FIT, Vancouver, C.-B., Canada 7–10 août 2002*, 69–72. Paris: Fédération internationale des traducteurs.
- Zinna, Alessandro. 1986. Isotopy. Thomas A. Sebeok (toim.), *Encyclopedic dictionary of semiotics. Tome 1. A–M*, 400–401. (Approaches to Semiotics 73.) Berlin: Mouton de Gruyter.

Sukelluslukujen verkkoaineistot

Luvun 7 aineisto (tuulispaa.org)

17.3.2018 ladatut sivut

(testiviitteissä osoite mainittu):

<<https://tuulispaa.org>>
<<https://tuulispaa.org/vierailut/>>
<<https://tuulispaa.org/ukk/>>

17.3.2018 ladatut sivut osastolta ”Vakituiset asukkaat”

(tekstiviitteissä esim. ”Asukkaat: Hanhet”):

<<https://tuulispaa.org/asukkaat/hanhet/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/hevoset/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/i ihmiset/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/kanat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/ketut/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/kissat/>>
<<http://tuulispaa.org/asukkaat/koirat/>>
<<http://tuulispaa.org/asukkaat/lampaat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/naudat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/puput/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/siat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/sorsat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/vuohet/>>

17.3.2018 ladatut sivut osastolta ”Iltatuulen tuudittamat”

(tekstiviitteissä ”Iltatuuli”):

<<https://tuulispaa.org/iltatuulen-tuudittamat/>>
<<https://tuulispaa.org/iltatuulen-tuudittamat/page/2/>>
<<https://tuulispaa.org/iltatuulen-tuudittamat/page/3/>>
<<https://tuulispaa.org/iltatuulen-tuudittamat/page/4/>>

16.8.2016 ladatut asukassivut, joilla viittaamani sisältö on sittemmin muuttunut tai poistunut

(tekstiviitteissä esim. ”Asukkaat 16: Hevoset”):

<<https://tuulispaa.org/asukkaat/hevoset/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/kanat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/kissat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/lampaat/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/marsut/>>
<<https://tuulispaa.org/asukkaat/naudat/>>
<<http://tuulispaa.org/asukkaat/puput/>>
<<http://tuulispaa.org/asukkaat/siat/>>

Luvun 8 aineisto (luontoon.fi)

luontoon.fi-sivuston (30.7.2018) kohdat, joihin viitataan tekstissä:

<<http://www.luontoon.fi/etela-konnevesi>>
<<http://www.luontoon.fi/etela-konnevesi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/etela-konnevesi/luontojahistoria>>
<<http://www.luontoon.fi/etela-konnevesi/nahtavyudet>>
<<http://www.luontoon.fi/helvetinjarvi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/helvetinjarvi/luontojanahtavyudet>>
<<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/hiidenportti/luonto>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/hiidenportti/natur>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/hiidenporttinp/nature>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/luonto>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/hossa/natur>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/hossa/nature>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/nahtavyudet>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/esteeton>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/melontareitit>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/patikointireitit#lihapyorsteenesteeton>>
<<http://www.luontoon.fi/hossa/pyorailyreitit>>
<<http://www.luontoon.fi/isojarvi>>
<<http://www.luontoon.fi/isojarvi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/isojarvi/aktiviteetit/vapaaehtoistoiminta>>
<<http://www.luontoon.fi/isojarvi/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/isojarvi/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/itainensuomenlahti>>
<<http://www.luontoon.fi/itainensuomenlahti/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/itainensuomenlahti/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/itainensuomenlahti/palvelut/haapasaarenluontotupa>>
<<http://www.luontoon.fi/kauhaneva-pohjankangas>>
<<http://www.luontoon.fi/kauhaneva-pohjankangas/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/kauhaneva-pohjankangas/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/koli/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/koli/aktiviteetit/vapaaehtoistoiminta>>
<<http://www.luontoon.fi/koli/luonto>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/kolinp/nature>>
<<http://www.luontoon.fi/koli/nahtavyudet>>
<<http://www.luontoon.fi/kolovesi>>
<<http://www.luontoon.fi/kolovesi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/kolovesi/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/kolovesi/luonto/joutenvesi>>

<<http://www.luontoon.fi/kurjenrahka>>
<<http://www.luontoon.fi/kurjenrahka/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/kurjenrahka/luonto>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/kurjenrahka/natur>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/kurjenrahkanp/nature>>
<<http://www.luontoon.fi/kurjenrahka/palvelut/kurjenpesanluontotupa>>
<<http://www.luontoon.fi/lauhanvuori/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/lauhanvuori/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/leivonmaki/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/leivonmaki/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/leivonmaki/reittikuvaukset>>
<<http://www.luontoon.fi/lemmenjoki/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/liesjarvi>>
<<http://www.luontoon.fi/liesjarvi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/liesjarvi/aktiviteetit/lodjous>>
<<http://www.luontoon.fi/liesjarvi/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/liesjarvi/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/linnansaari>>
<<http://www.luontoon.fi/linnansaari/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/linnansaari/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/linnansaari/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/linnansaari/luonto/joutenvesi>>
<<http://www.luontoon.fi/saimaannorppa>>
<<http://www.luontoon.fi/nuuksio/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/nuuksio/historia/kattilanhistoria>>
<<http://www.luontoon.fi/nuuksio/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/nuuksio/reitit/reittikuvaukset>>
<<http://www.luontoon.fi/oulanka>>
<<http://www.luontoon.fi/oulanka/aktiviteetit>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/oulanka/aktiviteter>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/oulankanp/activities>>
<<http://www.luontoon.fi/oulanka/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/oulanka/patikointireitit>>
<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/reitit/pallastunturinrengasreitit>>
<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo>>
<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/luonto>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/patvinsuo/natur>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/patvinsuonp/nature>>
<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/luonto/kissansuo-raanisuo-tohlinsuo>>
<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/nahtavyidet>>

<<http://www.luontoon.fi/patvinsuo/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/perameri>>
<<http://www.luontoon.fi/perameri/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/petkeljarvi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/petkeljarvi/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/petkeljarvi/luonto>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/petkeljarvi/natur>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/petkeljarvinp/nature>>
<<http://www.luontoon.fi/petkeljarvi/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/puurijarvi-isosuo>>
<<http://www.luontoon.fi/puurijarvi-isosuo/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/puurijarvi-isosuo/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/puurijarvi-isosuo/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/puurijarvi-isosuo/nahtavyynet>>
<<http://www.luontoon.fi/puurijarvi-isosuo/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/pyha-luosto/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/pyha-luosto/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/pyha-luosto/reittikuvaukset>>
<<http://www.luontoon.fi/paijanne>>
<<http://www.luontoon.fi/paijanne/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/paijanne/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/paijanne/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/paijanne/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/repovesi>>
<<http://www.luontoon.fi/repovesi/luonto>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/repovesi/natur>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/repovesinp/nature/>>
<<http://www.luontoon.fi/repovesi/nahtavyynet>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/repovesi/sevardheter>>
<<http://www.luontoon.fi/riisitunturi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/riisitunturi/luontojahistoria>>
<<http://www.luontoon.fi/rokua/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/saaristomeri/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/saaristomeri/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/saaristomeri/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/saaristomeri/reitit/storahastonvedenalainenluontopolku>>
<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi>>
<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/salamajarvi/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/seitseminen/historia>>

<<http://www.luontoon.fi/seitseminen/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/selkameri>>
<<http://www.luontoon.fi/selkameri/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/selkameri/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi>>
<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/aktiviteetit>>
<<http://www.utinaturen.fi/sv/sibbostorskog/aktiviteter>>
<<http://www.nationalparks.fi/en/sipoonkorpinp/activities>>
<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/sipoonkorpi/reitit>>
<<http://www.luontoon.fi/syote/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/syote/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/syote/kesaretkelyreitit>>
<<http://www.luontoon.fi/syote/kesaretkelyreitit#vattukurunluontopolku>>
<<http://www.luontoon.fi/tammisaarensaaristo>>
<<http://www.luontoon.fi/tammisaarensaaristo/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/tammisaarensaaristo/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/teijo/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/teijo/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/torransuo>>
<<http://www.luontoon.fi/torransuo/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/torransuo/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/urhokekkosenkansallispuisto/historia>>
<<http://www.luontoon.fi/urhokekkosenkansallispuisto/luonto>>
<<http://www.luontoon.fi/urhokekkosenkansallispuisto/reitit/tankavaarasta>>
<<http://www.luontoon.fi/valkmusa/aktiviteetit>>
<<http://www.luontoon.fi/valkmusa/luonto>>

1.3.2016 ladatut sivut, joilla viittaamani sisältö on sittemmin muuttunut tai poistunut:

<<http://www.luontoon.fi/pallas-yllastunturi/luonto>>
(”Haluatko tietää, mitä lintuja Pallas-Yllästunturin alueella on viime aikoina nähty?” on poistettu.)
<<http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/luonto>>
(Alaotsikko ”Lentotaitoisten puisto” on muutettu muotoon ”Pyhä-Häkin linnut”).
<<http://www.luontoon.fi/selkameri/aktiviteetit>>
(Sukelluskalastusta käsittelevää kohtaa on lyhennetty.)
<<http://www.luontoon.fi/syote/aktiviteetit>>
(Kalastusta käsittelevää kohtaa on lyhennetty.)
<<http://www.luontoon.fi/syote/reitit>>
(Vattukurun luontopolkua käsittelevää kohta on muutettu, ja ”Kaija karhun kätkörata” on muuttunut ”Korpikolvan kätköradaksi”).
<<http://www.luontoon.fi/teijo/aktiviteetit>>
(Kalastusta käsittelevää kohtaa on muutettu.)
<<http://www.luontoon.fi/urhokekkosenkansallispuisto/aktiviteetit>>
(Maininta rajoitusosista on poistettu.)
<<http://www.luontoon.fi/urhokekkosenkansallispuisto/reitit>>

(Huomautus poropoluista on poistettu, samoin ”Vasalenkki”).

Piirros Silmu Vihelmaa